

409. rom. f. 85.

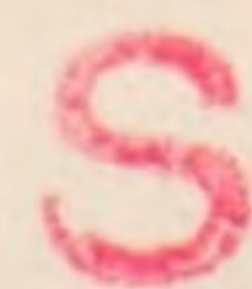
Ulpianus

22822

<36622191790016

<36622191790016

Bayer. Staatsbibliothek

ms
2582. a.

DOMITII ULPIANI

FRAGMENTA LIBRI SINGULARIS
REGULARUM,

ET

INCERTI AUCTORIS

COLLATIO LEGUM MOSAICARUM

ET

ROMANARUM,

QUIBUS NOTAS ADJECIT

JOANNES CANNEGIETER,

ADVOCATUS IN CURIA GELRICA.

ACCEDUNT EJUSDEM

DISQUISITIO DE NOTIS, ET SIGLIS

VETERUM, ET OBSERVATIONUM

MISCELLANEARUM LIBER

SINGULARIS.

TRAJECTI AD RHENUM,

Apud **GUILIELMUM HENRICUM KROON**, Bibliopolam,

MDCCCLXVIII.

E T

CICERO *Tuscul. Disputat. Lib. 1. Cap. 9.* Ut potero, explicabo: nec tamen quasi Pythius Apollo, certa ut sint, et fixa, quae dixero, sed ut homunculus, unus e multis, probabilia conjectura sequens: ultra enim quo progrediar, quam ut veri similia videam, non habeo.

GELLIUS *in Praefatione, (ex editione Jac. Gronovii.)* Erit autem id longe optimum, ut, qui in lectitando, scribendo, commentando, nunquam voluptates, nunquam labores ceperunt, nullas hoc genus vigilias vigilarunt, neque ullis inter ejusdem Musae aemulos certationibus disceptationibusque percunctando, scribendo, elimati sunt, sed intemperiarum negotiorumque pleni sunt, abeant a Noctibus his procul, atque alia sibi oblectamenta quaerant.

LIVIVS *Lib. 5. Cap. 21.* In rebus antiquis, si quae similia veri sunt, pro veris accipiantur.

PRAEFATIO.

Verissima in primis, atque elegantissima mihi quidem semper visa fuit Marci Catonis, Censoris gravissimi, sententia, *non minus otii, quam negotii rationem exstare oportere existimantis.*

Ut itaque otio meo non plane abusum me fuisse publice constet, faciendum esse putavi, ut, quae per horulas subsecivas, dum a forensibus, caeterisque negotiis meis cessare licuit, frigentibus propter litigantium paucitatem judiciis, commentatus fui ad varia, eaque difficillima, Juris Romani capita, aliorumque Auctorum loca obscuriora, in medium proferrem.

Non deerunt fortasse, qui mirabuntur, factum fuisse, ut in hoc studiorum genere operam ego collocaverim, ab usu forensi nequaquam alienus, ex arbitrio suo inanem atque inutilem, quod cum maxime male audit apud multos, et despectui habetur Critice.

Stabit tamen semper, manebitque proprius ac perpetuus, nullo saeculo intermoriturus, honos illis, quicunque veterum Jurisconsultorum, aliorumque Scriptorum fragmenta emendandi, interpretandique artem recte instituerunt.

Hanc in deliciis habuerunt, hac immortalem gloriam sibi compararunt, (paucos memorasse sufficiat,) CUJACII, FABRI, RITTERSHUSII, GOTHOFREDI, AVERANII, HEINECCII, RITTERI, splendidissima orbis litterati sidera. Quidni addam populares meos, GELROS, LEONINUM, NOODTIUM, SCHULTINGIUM, ECKIUM? quos penna feret metuente solvi fama superites.

P R A E F A T I O.

Homines hi egregii suo exemplo edocuerunt, quum ad Juris artem accesserit Critices studium, tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solere existere.

Neque illi tantum, quos modo dixi, Viri Professoria dignitate clari, doctrinam hanc exercuerunt, sed et plurimi, ad Senatorios honores evecti, aut ad Curiam vocati Provincialem aut Urbicam. Ex hoc fuerunt numero, quos Parentes et Avi nostri viderunt, HUGO GROTIUS, Fratres PITHOEI, CORNELIUS VAN BYNKERSHOECK, WILHELMUS VAN LOON. Ex hoc, quos etiam nunc miramur, WILHELMUS PAUWIUS, FRANCISCUS RYGERBOSSIIUS, S. H. AB IDSINGA, GERARDUS MEERMANNUS, CORNELIUS VALERIUS VONCKIUS. Ex hoc, qui uterque delatos sibi honores Professorios recusarunt, HENRICUS BRENCMANNUS, et HERMANNUS NOORDKERKIUS. Qui profecto Viri sapientissimi et doctissimi, si non hic tantus fructus ostenderetur, nunquam se ad ejus studium contulissent.

Horum ego praestantissimorum Virorum monumenta dum quotidie intueor, non ad legendum tantum, verum etiam ad imitandum, ea mihi proposita esse existimo.

Quod si praeter spem meam accadat forte, ut observationum aliquam, quas hic exhibui, ab aliis dudum occupatam deprehendas, ita tecum cogites velim, inscio id et invito me factum fuisse, quippe qui liquido affirmare possim, illud me in primis dedisse operam, ut ne eadem, quae ab aliis ante me dicta fuerunt, pro meis repetam, nihil pejus exosus, quam fucorum ingenium.

De Ulpiani fragmentis, itemque Collatione Legum Mosaicarum et Romanarum, aut Notis, quae dicenda habui, in commentariis ipsis exposui. Hoc unum addo, confectam videri memoratam Collationem ea aetate, qua jam in barbariem vergere coepit Romani sermonis decus. Aetas autem ea fuit, qua antiquorum scripta in compendium redigentes, sui saeculi verba interpolabant: quo de more latius exponit Salmasius in *Praefatione Ampelio praemissa*.

Repetita fuit Petri Pithoei editio anno MDCCCIII. in Bibliopolio Commeliniano, additis notis ejus emendatioribus, cui adjecta *Theodori Bezae*, Theologi praestantissimi, *Lex Dei moralis, ceremonialis, et politica*, cujus libri copiam mihi fecit Vir utriusque

P R A E F A T I O.

que linguae ac juris peritissimus, atque amicitia mecum conjunctus, Petrus Bondam. Inserta quoque est Collatio haec una cum Pithoei notis emendationibus *Criticorum Sacrorum* tomo 1. part. 2. tractat. penult. Has, variasque alias editiones commemorat Fabricius in *Biblioth. Lat. Vol. 1. pag. 809. sq.*, et *Vol. 3. pag. 804.*, quibus locis et de auctore illius inquit.

Ea, quae scripsi in Observationum libelli capitibus I. III. IV. V. VI., jam ante a me publico proposita fuisse scias in Dissertatione mea inaugurali, quam Franequeranae Academiae valedicturus in lucem protuli anno MDCCLIV., additis haud paucis, nonnullis etiam detractis, quae res mea ferebat.

INDEX

INDEX EORUM,

QUAE HOC VOLUME CONTINENTUR.

*Tituli ex Corpore Ulpiani XXIX., sive fragmenta ex Ulpiani libro
singulari Regularum, cum notis perpetuis.* Pag. 1—141.

Index Titulorum ex Corpore Ulpiani. 142.

*— rerum et verborum in contextum Titulorum ex Corpore
Ulpiani.* 143—171.

*Collatio Legum Mosaicarum et Romanarum cum commentariis
perpetuis.* 173—265.

Index Titulorum Collationis Legum Mosaicarum et Romanarum. 266.

*— rerum et verborum in contextum Collationis Legum Mo-
saicarum et Romanarum.* 267—294.

Disquisitio de Notis et Siglis. 297—362.

Anacephalaeosis Disquisitionis de Notis. 363—366.

Observationum miscellanearum liber singularis. 369—472.

*Summae rerum, quae tractantur in Observationum miscellanearum
libro singulari.* 473—476.

*Index I. rerum et verborum, quae explicantur in commentariis
ad Titulos Ulpiani, et Collationem Legum Mosaicarum et Ro-
manarum, item in Disquisitione de Notis, et libro Observa-
tionum.* 477—512.

*— II. Auctorum, Legum, et Fragmentorum veterum, quae
citantur, illustrantur, exponuntur, aut corriguntur.* 513—529.

— III. Auctorum recentiorum. 530—536.

Adaenda et Emendanda. 537—539.

TITULI

**T I T U L I
EX CORPORE ULPIANI
X X I X.**

**S I V E
F R A G M E N T A**
Quae supersunt,
**EX DOMITII ULPIANI LIBRO
SINGULARI REGULARUM.**

Cum Notis
JOANNIS CANNEGIETERI.

„ Manifestum est in retexenda veterum ... sententia eos
„ occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem solvi a nobis
„ possunt; ... ideoque conjecturas potius esse, quam res
„ compertas.... Mirum esset, nisi quis in tantis tenebris
„ subinde erraret; at, quo majus est errandi periculum,
„ eo nos errantibus oportet esse aequiores.

Jo. Clericus in Art. Crit. Vol. I. in fine.

(a) T I T U L I EX (b) CORPORE (c) ULPIANI.

T I T U L U S I.

De Legibus et Moribus.

(a). *Tituli.* Exstat fragmentum hoc (ne de anterioribus editionibus repetam quae dudum alii notarunt) in *Jurisprudentia Antejustiniana*, quam collegit, et in lucem produxit Vir Celeberr. Ant. Schultingius, pag. 537. sq., nec non in *Tbesauro Juris*, quem haud ita pridem in publicum usum protulit Vir Ampliff. Gerh. Meerman, Tom. 6. pag. 741. sq. Secutus ego fui textum a Schultingio propositum, quem ipsum expressit quoque Meerman, si a paucis discefferis, quae ad exemplar editionis alterius Lud. Charondae, quod referebat scripturam optimi codicis MS. Steph. Auredani, emendatiora exhibuit, quae pleraque repraesentavit jam Schultingius l. c. p. 938. quorum mentionem suo quoque loco, si quid res desiderare videbatur, injecimus.

(b) *Corpore.* Desumptos hos titulos, aut superesse potius ex libro Regularum singulari certissimis argumentis constat.

Reliquias autem has totas quantas ipsius Ulpiani esse, ac neque ab Aniano, neque ab alio quovis Aniani simili compilatore commaculatas existimo; in alia licet omnia discedant, quotquot fere sunt hilarioris famae Jurisperiti, unum forte si exceperis Jac. Gothofredum, qui ad *Legem un. C. Theod. de Respons. Prudent. Titulis* inquit *Ulpiani ex libro singulari Regularum interpretem Anianum manum non admovisse verosimile est, adeo pura puta sunt Ulpiani.* Ab Aniani manu tamen superesse hoc fragmentum idem scribit in *Manuali Juris*. Mihi vero ne Aniani quidem beneficio ad nos transmissa esse haec antiquitatis monumenta est persuasissimum. Ea enim certa stare videtur sententia, futurum fuisse, ut, si Anianus et hunc Ulpiani libellum commaculasset, eo modo in

ipso versaretur, quo versatus fuit in caeteris, quae ab eodem sunt tractata, veterum Commentariis. Gregorianum designo et Hermogenianum Codices, Caji Institutiones, excerpta ex Papiniano, quae desiderantur, et Pauli Sententias, ac, sicuti in his, quae illorum nomine circumferuntur, laciniis continuo manifestatur interpretis istius manus, ita quoque, si idem instituisset in eo, quo de cum maxime disputamus, opere ut idem appareat necesse est. Contra vero ipsum Ulpianum auctorem refert purissima ubivis, elegantissima, et antiquitatem genuinam repraesentans oratio, quam et ipse in eo agnoscit Schultingius. Deinde quam clarissime, nisi me fallunt omnia, elucescit, Anianum libro huic Regularum operam suam non adhibuisse, quandoquidem eo loco, ubi laborum suorum exhibet catalogum, eo, inquam, ipso loco, quo et Ulpiani nostri in praecedentibus meminerat, Fragmentum hoc non memorat, silentio profecto non praetermissurus, si et id delibasset, aut in compendium redegisset. Evolve sis interpretationem ejus ad *d. L. un. C. de Resp. Prud.* Longissime itaque anteponendum esse opusculum hoc unusquisque perspicit caeteris, quae in Jurisprudentia Antejustiniana continentur, veterum lctorum reliquiis, foede et misere adeo contaminatis, ut Cajum in Cajo, Paulum in Paulo saepissime quaesierint interpretes, ita denique interpolatis, ut, ubi Quiritium jus antiquum te doceri putes, barbararum gentium consuetudines, si penitus investiges, tibi obtrudi comperias. Quid quod praeferendum esse libellum hunc ipsis, quae in vastissimo Digestorum pelago superfunt, lctorum responsis, jure existimare posse videar? Haec enim a Triboniano,

niano, caeterisque Pandectarum architectis vitiata, interpolata, et prout sui temporis ratio flagitare videbatur, varie mutata esse nemo quisquam ignorat.

Fragmentum hoc ita permultis mendis scatere affirmat Joannes Tilius, ut in publicum edendum esse vix videri posse arbitratus fuerit; Dubites autem, utrum majorem gratiam a Jurisprudencia inierit Tilius, ex latebris, quibus adhucdum oclusus jacuerat, proferendo hunc thesaurum, an plus utilitatis praestiterint Triumviri egregii, qui notis perpetuis librum hunc illustrarunt, Jacobus Cujacius, Vir maximus, quem summa juris doctrina immortalem fecit, Ludovicus Charondas, singulari eruditione et praeclaris scriptis celebratissimum nomen, et Antonius Schultingius, Gelriae, meae patriae, decus unicum; qui merito suo, quod de Roma Augustus solebat, jactare potuerint, ex lateritio marmoreum se reliquisse hoc monumentum. Plurimum quoque est quod debet Jurisprudencia Viro Amplissimo Gerardo Meerman, qui Fragmentum hoc castigatius denuo inprimi curavit, additis animadversionibus suis elegantissimis, adjunctis quoque notis Petri Fabri, Viri praestantissima juris scientia cum paucis conferendi; Plus debuisset Meermann, Viro ad bonas litteras promovendas nato, Musarum Statori, ac Doctorum Maece-nati, multis maximisque in Rempublicam meritis inclito, si per negotia ipsi licuisset absolvere Commentarios, quos inchoavit.

In describendo hoc opere, uti fere usu venit in membranarum antiquissimis omnibus, librarii saepissime coecutierunt, cum aliis erroribus inducti, tum praecipue notarum ignorantia identidem lapsi; Haec causa est, qua me impulsus sensi, ut notarum adjumento in extricandis locis difficilioribus in primis usus fuerim, probe edoctus veterum lictorum scripta innumeris jam olim siglis fuisse refertissima. Addo quoque probabiliorum conjecturam non fieri, quam quae hoc fundamento nititur, sed ita demum, si fines prudenter regas. Verum de his alias uberius disputandi locus dabitur.

(c) *Ulpiani*. Domitium Ulpianum titulum horum auctorem esse extra omnem dubitationis aleam est positum. Jurisconsulti hujus vitam tradidere Joannes Ber-

trandus, Gulielmus Grotius, Bernardinus Rutilius, et Jan. Vincent. Gravina, quibus adde orationes binas Jac. Lectii *de vita et scriptis Domitii Ulpiani*, quas Thesauro suo inferuit Ampl. Otto *Fom. I. p. 51. sq.* Sanctitatem vitae morumque integritatem eleganti stilo delineavit Vir Consultiss. J. C. van Wachendorff in *Dissertat. de Principe legib. soluto §. 2. et 8.* Confer G. H. Ayreni programma *de trutinna verae et simulatae philosophiae licti*, quod exstat inter opuscula ejus *tom. 2. p. 381.* Gotfridus quoque Mascovius brevi quasi in tabella vitam ejus depinxit, et neutri parti, Sabinianorum puta aut Proculejanorum, tenacissime obstinateve adhaerentem eriscundis accenset, in *Diatriba de sectis lictorum cap. 8.* Titulos quibus suo merito fuit honoratus Ulpianus recenset Val. Forster in *Historia Juris lib. 2. cap. 77.* Confer de iisdem Henr. Cannegieterum, Patrem meum venerandum, in *Dissertatione de aetate et stilo Aviani cap. 6.* Omnium fere domesticarum, externarum, peregrinarum, atque etiam exoticarum rerum usu et cognitione callentissimum fuisse Domitium ostendit Polletus in *Historia fori Romani lib. 5. p. 455.* Stilum ejus ab Hebraismi nota, quam inusserant scioli nonnulli, rectissime vindicat Heineccius in *Hist. Juris lib. 1. §. 336. sq.* Hellenismos tamen, et dictorum stribliginem quandam agnoscit. Ac sane singularia quaedam vocabula ab eo adhibita notat Vir Cl. C. A. Duker in *Opusculis de Vet. lictor. Lat. p. 322. et 392.* Christianis infestissimus hostis exstitisse vulgo creditur Ulpianus. Vid. Balduinus *de Edictis Principum Rom. de Christianis p. 102.* Adde Herm. Cannegieterum, Fratrem meum optimum in *Commentario ad Collat. Leg. Mos. et Rom. p. 311. sq.* Satisne probatum crimen dubito. Pro Ulpiano dixit, ejusque causam adversus Baronium, caeterosque defendit Cl. Toullieu in *Oratione Collectaneis adjecta p. 495.* Papiniani aemulum fuisse, et cum Juliano eundem fecisse docet Cl. Marckart in *Probab. Lib. 1. p. 38.* et Otto in *Papiniano*. De summa qua scripta Ulpiani in judiciis valuerunt, auctoritate egit Jac. Gothofredus *ad C. Tb. Tom. I. p. 33. sq.* de notis ejus in Papinianum tractat idem *l. c. p. 36. et tom. 3. p. 383.*

§. 1. *Imperfecta lex est, veluti Cincia, quae supra certum modum donari prohibet, exceptis quibusdam cognatis, et, si plus donatum sit, non rescindit.*

§. 2. Minus quam perfecta lex est, quae vetat aliquid fieri, et, si factum sit, non rescindit: sed poenam injungit ei, qui contra legem fecit: qualis est lex Furia testamentaria, quae plus quam mille assium legatum, mortisve causa prohibet capere, praeter exceptas personas; et adversus eum, qui plus ceperit, quadrupli poenam constituit.

§. 3. Lex aut rogatur, id est, fertur: aut abrogatur, id est, prior lex tollitur: aut derogatur, id est, pars primae legis tollitur: aut

§. 1. Ita ex codicibus MSS. optimae notae §. hunc repraesentat Nobiliss. Meerman: *** *Quae prohibet, exceptis quibusdam cognatis, mortis causa plus donare, et, si donatum sit, non rescindit.* Plinius exhibuit Schultingius ex Cujacio, quem tamen ex suo ingenio, ut sensum mutilum suppleret, ea addidisse, quae alia litterarum forma expressa sunt in textu, constat. Quae desiderantur hoc loco in principio Fragmenti, optime, me quidem iudice, ac probabili conjectura restituit Meerman, quem secutus totum §. sic reddo: *Imperfecta lex est, quae prohibet et reliqua.*

Imperfectarum aliquot legum exempla dedit Cl. H. J. Arntzenius, Adfinis meus conjunctissimus, in *Miscellaneis* pag. 82.

§. 2. De Lege Furia testamentaria ex professo multis egit Cl. A. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 18.* quo loco rectissime Theophilum *ad pr. §. de Lege Falcid.* cum Ulpiano conciliat; eventum enim spectato, perinde est, utrum dicas: *plus legari, an plus legati nomine capere, prohiberi.*

§. 3. Lex, aut dicam potius *leges*, qui secundum analogiam est nominativus antiquus, a *legando* dicta; *legare* autem jubere significasse olim probabile est, hinc in XII tabulis: *Paterfam. uti legasset*, id est jusserit; inde descendit *legatum*, quod est testatoris jussus; desiderabantur enim olim verba directa in testamentis. Diximus de singulis pluribus alibi. Lex rogatur, quando Magistratus, penes quem

jus est, populum in comitiis rogat ut jubeat, his verbis: *Velitis jubeatis Quirites.* Ubi jussit populus, lex vocatur et jus, hoc est jussus. Ferri dicitur lex dupliciter, primo, cum promulgatur ea, sive provulgatur, et populo publice proponitur legenda, ut is secum possit statuere, et expendere, jubendane sit lex nova, an antiquanda; dein rogationis die, quo tempore palam ea recitabatur. Convenienter Florus *Lib. 3. Cap. 17. Aderat promulgandi dies... ausus tamen obrogare de legibus Consul Philippus... per vim latae jussaeque leges. Sed pretium rogationis statim socii flagitare.* Errasse putant Florum interpretes, & *promulgare* dixisse; cum *rogare* aut *ferre* debuerat; quid si Philippum eodem tempore, quo leges Agrarias promulgare, aut referre potius, instituebat Livius Drusus, contrariam legem suam proposuisse credamus? Abrogatur lex, quando populus rogatur, ut jubeat priorem legem tolli. Derogatur, si rogatur, ut pars legis prioris tolli jubeatur; neque quidquam obstat Festus in V. *Obsonitavere*; quin contra idem in V. *Derogare, derogare*, inquit, *proprie est, cum quid ex lege veteri, quo minus fiat, sancitur lege nova; derogare ergo detrabere est.* Idem *exrogare* dictum. vid. Festus in V. *Exrogare.* Subrogat, qui rogat, ut quid legi priori addi jubeatur. Obrogatur, quando rogatur, ut quid ex priori lege mutetur. *Obrogare*, ait idem Festus, *est legis prioris infirmandae causa legem aliam ferre: Abrogare infirmare* exponit idem; eadem

aut subrogatur, id est, adjicitur aliquid primae legi: aut obrogatur, id est, mutatur aliquid ex prima lege.

§. 4. Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine inveteratus.

demne ergo sunt ex Festi sententia *abrogare* & *obrogare*? Existumem potius scripturae vitio laborare locum, reponendumque: *legis partis*, aut *legis prioris partis*, quamvis et dici possit infirmari lex, quando non tota, sed pars ejus tollitur. Negandum tamen non est, distinctiones propositas non anxie admodum a veteribus fuisse observatas; *abrogare* saltem et *obrogare* verba saepenumero inter se permixta constat, sive id scribentium incuriae tribuas, sive librarium erroribus accenseas. Confule Cl. Duker *ad Flor. lib. 3. cap. 15. num. 4.* adde H. J. Arntzenium

d. l. pag. 88. sq.

§. 4. Eleganter Julianus in *L. 32. §. 1. D. de Legib. Inveterata* inquit *consuetudo pro lege non immerito custoditur. Nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod judicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes; nam quid interest, suffragio populus voluntatem suam declaret, an rebus ipsis et factis?* Hinc uti *νομος* apud Graecos, ita *jus* et *lex* apud Romanos de consuetudine haud raro usurpantur. Vid. Frater in *Dissertatione ad locum Nonii pag. 7.*

T I T U L U S

De Libertis.

§. 5. Libertorum genera sunt tria, cives Romani, Latini Juniani, dedititiorum numero.

§. 6. Cives Romani sunt liberti, qui vindicta, censu, aut

§. 5. Quae fuerint solemnna manumissionis verba, et cur ea in usu esse desierint, inquit Guil. Forner. *Select. lib. 1. cap. 5. in Thes. Otton. tom. 2. pag. 9 sq.* de formula *abi quo lubet, abi quo voles* v. Parens optimus ad *Avian. fab. 37. v. 18.* de manumissione in ecclesiis fieri solita egit idem Forner. *l. c. cap. 4.* de ea quae Longobardis in usu fuit, per arma facta, consule Coler. in *Parerg. cap. 7. in d. Thes. tom. 1. pag. 360.*

§. 6. In Fragmento Regularum veteris Icti, (a Schultingio exhibitum in *Jurisprud. Antejust. pag. 803.*) quod Ulpiano nostro a nonnullis adscribitur, de quo tamen est quod vehementer equidem dubitem, siquidem, qui utriusque filium confert,

nae is distare utrumque multum inter se agnoscat necesse est; nisi tamen auctore Jac. Gothofredo credas, a Dositheo ex Latina in Graecam, ac denuo deinceps ex Graeca in Romanam linguam illud esse translatum, eamque, quam hodie possidemus, Latinam postremam esse versionem; quae quidem conjectura, quamquam non omni veri specie carere videatur, in his tamen, utpote plane incertis, definire nolo, transeoque potius in eorum subsellia, qui non liquere ajunt. Pluribus de eo egit Ampl. Meerman in *Animadvers. Crit. ad Instit. Caji pag. 11. et in Thes. tom. 6. pag. 742.* nec non Vir Nobiliss. M. Rover, qui Graecum juxta ac Latinum textum libelli hujus de juris speciebus

aut testamento, nullo jure impediante, manumissi sunt.

§. 7.

ciebus ac manumissionibus pleniorē edidit, notisque suis elegantissimis instruxit. Lacerum est fragmentum, atque in multis locis scripturae corruptissimae, an et Latinitatis depravatissimae, quod statuit Schultingius *ad Coll. Leg. M. et R. tit. 8. §. 7.* dubito; describentium certe, non auctoris errori, quod peccatum est imputo. Magni tamen faciendas esse has quaelescunque reliquias juxta cum Cel. Schultingio existimo, quandoquidem continent illae verissima, et nulli alii tradita juris argumenta.

In eo, inquam, Fragmento antiquus ille, quisquis is sit, Jurisconsultus, id, quod dixit Ulpianus *vindicta, censu, aut testamento* his verbis effert in §. 6. *vindicta, vel testimonio, vel in censu. Testamento* rescribendum clamas, adjuvant Graeca, textusne dicam an versio nescio, in his enim est *κατὰ διαθήκην*, optime, testamentum enim hic intelligi certo certius est. Analogiam si sequamur, *testimonium* pro *testamento*, *testamentum* pro *testimonio* adhiberi posse defendere liceret, an auctoritatis suppetat sufficientia, in utramque partem disputarunt interpretes *ad Collat. Leg. Mos. et R. tit. 8. §. 7.* quorum notas compilare non lubet. Dissiteri tamen nolim equidem pedibus me descendere in doctissimi viri P. Pithaei sententiam, vindicantis *testamenti* significationem, qua pro *testimonio* vocabulum illud adhibeatur. Quae Ulpianus apud Patriatorem in *Collatione l. c. testamenta* nominat, idem Ictus *testimonia* appellat in *l. 9. §. 3. D. de Lege Corn. de falsis*, quicquid dissentiant alii, quorum plerorumque conjecturas de loco allegato recenset Frater carissimus in *Commentario ad d. Collationem pag. 203. sqq.* qui et probat, promiscue in Codicibus Manuscriptis occurrere haud raro *testamenti* ac *testimonii* voces; Confer omnino Nob. Rover *ad Fragmentum Dosithei §. 6.* licet uterque scripturae vitium id esse sibi persuadeant. A nostra parte stat librorum antiquissimorum auctoritas, quibus vim inferre temere non licet; *Testamen* quoque pro *testimonio* usurpari notat Du Fresne

in *glossario*. Ad rariorem hac notione vocis usum provocant adversae partis patroni; quid si et hoc persuasisse concedamus? Nullus temere inficias eat, plerosque scriptores habuisse verba sibi quasi propria, aliis non item usitatissima; ne de Sallustio memorem, aliisve eo antiquioribus, ex Jurisconsultis exempla plurima allegat Ant. Augustinus in *Emendationib. lib. 2.*, ut alia taceam, *geno pro gigno, visio, usio*, reliqua. Julium Paulum eo nomine ab injuria Criticorum defendit egregius Ictus F. C. Conradi in *Parergis pag. 507. sq.* Variaque ostendit ab ipso usurpata vocabula, quae frustra apud alios scriptores quaeras; de Ulpiano dixi supra, abstineo pluribus, quum otium in his fecerit Cl. Dukeri diligentia in *opusculis de Latinitate Veterum Ictorum*. Ea quae non satis probatae Latinitatis in fragmentis Prudentum inveniuntur, compilatoribus adscribenda esse existimat Consultiss. Noordkerk *Obs. dec. pag. 88.* Quod de Paulo dixi, in memoriam revocat rescriptum vere aureum ac laudabile, ab illo citatum in *l. 7. §. 3. D. de bonis damnator.* huc autem loci convenientissimum, siquidem et ibi *testamentum* pro *testimonio* dictum puto. Ita Divus Adrianus: *Favorem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit, cum ampliari imperium hominum adiectione potius, quam pecuniarum copia malim, ideoque illis paternam suam concedi volo, quae manifestabunt TOT possessores, etiam si acceperint universa.* Illustriss. Bynkershoek in *Obs. lib. 2. cap. 16.* scribendum ait: *Manifesta dabunt.* Cel. Conradi in *Parerg. pag. 107.* pro *tot tota* corrigit. Ampliss. Van de Water mavult: *manifeste habent.* Aliorum conjecturas ipsi addiderunt. Adjuvandam potius, quam emendandam legem arbitror. *Tot* interpretor *testamento*, edoctus a Magnone, qui *testamento* olim per *ToT* notam expressam scribit. Jubet Imperator possessores filios *testamento*, hoc est testimonio suo, manifestare, id est indicare fisco bona paterna singula, ut primum constet de summa pii Principis benignitate.

§. 7. Vindicta manumittuntur apud magistratum, velut Praetorem, Consulem, Proconsulem.

§. 8. Censu manumittebantur olim, qui lustrali censu Romae, jussu

ac clementia, qui amplissimum patrimonium fisco debitum ex mera gratia, exemplo raro ac summopere praedicando, concesserat filiis damnatorum, tum deinde, ut, si indignos atque ingratos erga Imperatorem se gererent filii, fiscus repetere posset, ac tanquam indignis possessoribus bona indicata auferre. Voluit Adrianus, ut, licet universa acceperint bona filii Albini damnati, singuli tamen suas partes, quas consecuti fuerant, aut, si indivisa possideant, omnia bona indicent fisco, ut ex hac tradita bonorum serie instrueretur fiscus, si quando ea vindicanda forent.

§. 7. Solennitates in manumissionibus olim frequentari solitae paulatim in usu esse desierunt. Hinc necesse non fuit Ulpiani tempore, ut a Praetore pro tribunali sedente fieret manumissio, verum semper, et vel in transitu, expediri ea poterat v. §. 2. *de Libertinis*; imo ne quidem lictoris praesentia requirebatur, Theoph. *ad §. lib. 1. Tit. 5. §. 2.* ibique Scholiastes; idem tradidere Cajus et Ulpianus in *l. 7. et 8. D. de manumiss. vind.* quid quod Constantini M. tempore per lictores facta fuerit manumissio? testatur Hermogenianus in *l. 23. D. eod. Manumissio per lictores hodie, domino tacente, expediri solet, et verba solennia, licet non dicantur, ut dicta accipiuntur.*

De eo quaeritur, an apud legatum Proconsulis manumitti possit? affirmat Paulus in *l. 17. D. De Manumiss. vind. apud Proconsulem, postquam Urbem egressus est, vindicta manumittere possumus; sed et apud legatum ejus manumittere possumus.* Negat Martianus in *l. 2. §. 1. D. de Off. Procons. apud legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet jurisdictionem talem.* Admittendam non esse crisin Cujacii, substituentis non possumus, duriores sane ac Cujacio indignam, quivis intelligit. Lenior est, nec tamen, ut puto, necessaria emendatio Burgii in *Elect. cap. 2. in Thes. Ott. tom. 1. p. 313.* qui pro ejus reponi vult Caesa-

ris ob *l. 7. D. eod.* Rectius, me quidem iudice, Pauli verba interpretati sunt illi, qui addiderunt *ex quo Provinciam ingressus est*; quod glossema, licet in textum minime recipiendum, optime conciliat leges alioqui contrarias. Potest itaque manumitti apud Proconsulem, postquam urbe egressus est, apud legatum ejus non ante quam provinciam ingressus est. Confer Charondam *Verosim. lib. 1. cap. 3. l. c. p. 688.*

§. 8. Iis, quae de censu hoc loco proponit Auctor, addi velim lecti veteris tractatum ampliorem in §. 17. fragmenti modo laudati: *Et qui in censum manumittitur, si triginta annos babeat, civitate Romana potitur. Censum tamen Romae agi solet. Censum autem lustrum conditur. Est autem lustrum quinquennale tempus, quo Roma lustratur. Sed debet hic servus ex jure Quiritium manumittentis esse, ut civis Romanus fieri possit. Magna tamen dissensio inter Prudentes, utrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo census, an eo in quo lustrum conditur; existimant enim censum descendere ad diem lustrum, non lustrum decurrere ad diem census: Propterea quaesitum est, quia omnia censu aguntur, lustrum confirmantur. Sed in civitate tantum Romana censum agi declaratum est, in provinciis autem magis professionibus utuntur.* De verbis haec paucis habe: pro *totus in censum manumittitur* mirari subit Viros magnos emendandum inibi censere in censu, cum vulgatissimum sit in jure in praepositionem promiscue poni cum quarto et sexto casu; quis nescit tritissima illa in manum, in potestatem esse, aliaque, quae utramque paginam faciunt? qui in potestatem fuerunt noster dicit infra *tit. 28. §. 8. pars in hereditatem remanebat tit. 24. §. 13.* neque vero juris auctoribus hoc proprium putes, verum aliis quoque, iisque probatissimis scriptoribus antiquis familiare id fuisse exemplis pluribus dudum demonstravit Pater optimus in *dissertat. c. cap. 19.* utrisque frequen-

jussu dominorum, inter cives Romanos censum profitebantur.

§. 9. Ut testamento manumissi liberi sint, lex duodecim Tabularum facit, quae confirmat quod datum legatum est *****.

§. 10.

quentissimum ejus usum illum fuisse docuerunt Cl. Marckart *Prob. lib. 1. pag. 101. et alibi.* Vir Illust. C. V. Vonck *in spec. crit. p. 40.* Cl. Duker. *l. c. p. 350. sq.* Consultiss. Noordkerk *in Obs. dec. pag. 72.* Confer Gell. *lib. 17. cap. 2.* Hellenismis usum hunc accenset Vechner *in Hellenol. pag. 164.* Adde Jensium *in Strictur. ad D. pag. 1.*, et *in demonstratione Stricturis praemissa pag. 14.* Rationem, quam addit Vir alioquin non indoctus, tribuendam puto errori ejus, quem dudum exploserunt ac debellarunt eruditiores, Romani juris Pandectaset Codicem, quibus hodie utimur, ex Graeca in Latinam linguam esse translatos. Quod autem attinet ad verba *l. 2. §. 31. D. de Orig. juris*, de quibus tractat Jensus *l. c.* ubi magistratibus inconueniens fuisse ait Pomponius *vespertinis temporibus in publicum esse*, interpretari possis *in publico*, aut, si id mavis, *legas esse*, hoc est *ivisse, ire.* *Esse* et *ire* vocabula saepissime inter se confundi solere pluribus probavere litteratorum principes C. A. Duker *ad Flor. lib. 3. cap. 10. num. 17. et lib. 4. cap. 1. num. 9.* et P. Burmannus *ad Poët. Lat. Min. vol. 1 pag. 589.* Redeo ad Fragmentum: *Census tamen Romae agi solet*; nullus dubito scriptum fuisse: *census tantum*; in fine enim ejusdem §. addi vides: *sed in civitate tantum Romana censum agi declaratum est.* Praeferoque illud Graeco δε; iisdem notis utraque vox perscripta, confer Magnonem et Petrum Diaconum; hinc frequentissima earum permutatio, vid. Vir Egregius J. Arntzenius *ad Plin. Paneg. pag. 44. et 48.* et *ad Aurel. Vict. pag. 217.* Adde Cl. Duker *ad Flor. lib. 3. cap. 5. num. 25.* quo loco de eo inquit, an *tamen* pro *tantum* usu loquendi veteribus adhibito accipi debeat. *Tantum* pro *tamen* perperam quoque legitur apud Paulum *Sentent. lib. 3. tit. 4. §. 10. plures quam septem ad testamentum adhibiti non nocent*; *superflua enim facta prodesse juri tantum, nocere non possunt.* Scripturae vitium indicant, non ta-

men medentur Interpretes; rescribendum existimo: *l. tm. nocere nq. possunt.* Auctoribus Valerio Probo et Diacono ita explico: *interdum, tamen nocere nunquam possunt.* Imposuit librariis similitudo notarum *interdum* et *jure* significantium. Ulpiani haec de censu dicta erudite haud ita pridem adversus Mercerium defendit, ibidemque de tribus, quae censu olim, vindicta, et testamento fieri consueverunt, manumissionum generibus, singularia nonnulla in medium produxit Athenaei Zutphanienensis Antecessor, Vir longo amicitiae usu, jam quoque affinitatis vinculo mihi conjunctissimus H. J. Arntzenius *in Observat. Specim. cap. XI.*

§. 9. Asteriseci additi multa desiderari in exemplari vetustissimo significant. Lacunam, quam hoc loco statuunt Interpretes, alii pluribus, alii paucioribus ex ingenio plerisque supplent. Certum videtur ex iis, quae ex editionibus et codicibus MSS. optimis docuit Ampl. Meerman *l. c. pag. 741. sq.* verba *quod datum legatum est* ad §. hunc 9. non pertinere, sed prima ea esse hujus Fragmenti.

Periculum faciamus nos, an hujus atque insequentis §. verbis, duabus tantummodo additis litterulis, quae ex textu exciderant, remoto omni hiatu, interpretationem sat commodam applicare valeamus. Ita rescribo: *Ut testamento manumissi liberi sint, lex XII. tabularum facit PR que confirmat.* PR notam Praetorem designare nullus quisquam nescit, inserui eam, ne et originem et confirmationem legibus Decemviralibus tribuerem, quod absonum videtur. Quam autem dicit Auctor, lex XII. tabularum plenissimam dedit facultatem de rebus suis disponendi; ipsa ejus verba exhibet noster *tit. XI. §. 14.* quo loco offendit Interpretes vox *rei*, quandoquidem manifestum est, tutelam non rerum esse, sed personarum. De significatione verborum consulendi illi, quos ad partes vocat Nob. Meerman in egregia dissertatione *de rebus Mancipi et nec manc. sect. 112.*

§. 10. ** Hodie autem ipso jure liberi sunt ex lege Junia, qua lege Latini sunt nominati inter amicos manumissi.

nec non ad Ulpian. d. l. adde Funccium de Legib. 12. tabb. pag. 220. sq. Difficultatem omnem remotam arbitror, si mecum ita scriptum existimes: *Paterfamilias uti legasset super pecunia, tutelave, suave re, ita jus esto.* Opponat forte quispiam l. 53. pr. D. de V. S. ubi haec citantur legis verba: *super pecuniae tutelave suae, itemque l. 120. D. eod. uti legasset suae rei, ita jus esto.* Verum nec ignorant dupondii, imo quotquot vel a limine legitimam scientiam salutarunt, brevitatis studiosos Jurisconsultos, si quando legis, edicti, aut alterius juris speciei partem aut fragmentum memorant, atque allegant, ad rem, quam tractant, magis solere attendere, quam ad verba ipsa, indeque fieri, ut ipsum fragmenti textum exhibuisse eos minime sit certum. Unicum in re vulgatissima sufficiat attulisse exemplum. Tertio capite legis Aquiliae caveri ait Ulpianus in l. 27. D. ad Leg. Aquil. quanti ea res erit in diebus triginta proximis, idem in l. 29. §. ult. eod. haec verba, inquit, quanti in triginta diebus proximis fuit.

Praetor confirmat libertates testamento datas. Quod si tamen pertinaciter cum Cujacio retinendum statuas hoc loco quod datum legatum est, intellige legatum libertatis testamento datae. Praetor, quoties ea de re quaestio incidit, status forte mota controversia, confirmat libertates; idem quoque quotannis in edicto suo ea de re proponit. Hinc favere libertatibus dicitur Praetor in l. 3. §. 1. D. de Alienat. jud. mut. caus. fact., adde §. 6. Fragmenti Regularum, quo de mox disputabimus, et §. 12. ibid.

§. 10. Nihil quidquam hic loci deesse arbitror; modo ita distinguas: Hodie... Junia, qua lege Latini sunt nominati, inter amicos manumissi. Eos, qui inter amicos sunt manumissi, ipso jure liberos esse tradit Ulpianus ex lege Junia, hoc est post latam legem Juniam, vel secundum sententiam legis illius, quae lex Latinos nominat hujus generis liberos. Ante legem Juniam quo jure habiti fuerint inter amicos manumissi si quaeras, haec acci-

pe; non liberi hi censebantur, sed domini sui arbitrio ac voluntate in libertate morabantur, re vera imaginariam tantummodo libertatem consequiebantur, hoc unice potiti commodi, ut in servitutem revocari non potuerint, imo servi manebant. Quid quod eo audaciae processerint manumissores, ut in servitutem eos denuo per vim ducere aliquando sustinuerint; neque tamen id permittebat Praetor, aequitatis vindex, libertatis fautor, hic enim interveniebat, et quo minus manumissi tales servire cogerentur, vim fieri vetabat. Miretur procul dubio quisquam, manumissos servos manere, en rationem: una olim fuit libertas legitima, vindicta puta, censu, vel testamento comparata, aliter manumissos lex ignorabat. Dedi sensum verborum lcti veteris in Fragmento Regularum §. 6. quae, licet plura, adscribere cogor, ut locum corruptum vitiis purgem. Primum ergo videamus, quale est, quod dicitur, eos, qui inter amicos veteres manumittebantur, non esse liberos, sed domini voluntate in libertate morari, et tantum serviendi metu dimitti; antea enim una libertas erat, vindicta, vel testimonio, vel in censu: et civitas Romana competit manumissis, quae appellatur legitima libertas: hi autem qui domini voluntate in libertate erant, manebant servi, et manumissores audebant in servitutem denuo eos per vim ducere; interveniebat Praetor, et non permittebat manumissum servire. Amplius dico, manumissus talis omnia acquirebat, tanquam servus, manumissori suo. vid. §. 7. eod. omnia tamen tanquam servus acquirebat manumissori, vel si quid stipularetur, vel si per scripturam acceperat, vel ex quacunque causa alia adquisierat; domini hoc faciebat, hoc est manumissi ad patronum pertinebat. Pluribus materiam hanc omnem de lege Junia Norbana, de conditione libertinorum Junianorum, de Latinis Junianis, itemque de statu eorum, qui in libertate morabantur, exposuit Pater optimus in tractatu de Nominibus cap. 8. qui et hoc aliis indictum observat, manumissionem inter amicos non eam esse, quae vul-

vulgo creditur, amicis adhibitis factam, sed testificatione amicitiae, cum dominus servum suum in amicitiam recipit.

Dixi de jure antiquo, videndum restat de eo, quod *hodie* in usu esse scribit Ulpianus ex lege Junia. Nunc habent propriam libertatem, qui inter amicos manumittuntur, est in Fragmento laudato §. 8. et dicuntur Latini Juniani, quoniam lex Junia, quae libertatem eis dedit, exaequavit eos Latinis colonariis, qui tunc erant cives Romanorum, et nomen suum in civitatem dederant. Consentire perspicis utrumque, et, quod paucis proposuit Ulpianus, pluribus exsecutum esse lectum veterem intelligis. In textu Latino nihil est quod quempiam moretur, Graeca exposuit Ampl. Meerman ad *J. Caji lib. 1. tit. 1. in princ. l. c. pag. 677.*

Explicui sensum verborum, ac quam clarissime, ni fallor, demonstravi, nihil quidquam hic loci desiderari, sed plena recta esse omnia in §. 10. Operae pretium me facturum esse existimo, si et maculas, quae in fragmenti verbis supersunt, brevissime eluere laborem.

In §. 6. haec: *qui inter amicos veteres manumittebantur*, ferri non posse unusquisque facile percipit, rescribendum puto: *veteribus*. hoc est *veteribus*, nota Magnoni probata, itemque in Graecis *παλαις* emendandum arbitror pro *παλαιους*. Pro *manumissis* per geminationem malim *manumissis iis*, non invita versione Graeca. Pro *intervenibat Praetor* si scribas *interveniebatur*, eadem geminationis ope optime restitues *interveniebatur autem*, ad stipulante Magnone, adjuvante quoque textu Graeco, qui habet: *παρεγινοντο δε οι στρατηγοι*. Redeo ad Ulpianum.

Ipso jure liberi sunt inquit noster, neque quidquam dissentio, modo tamen ad sit seria voluntas domini, quam spectari in iis, qui inter amicos manumittuntur, docet Ictus in *Fragmento Regularum* §. 9. In his, qui inter amicos manumittuntur, voluntas domini spectatur, * (supple ex Graeco *L. que J. hoc est Lexque Junia*) jubet fieri Latinos, quos dominus liberos esse voluit. Hoc tamen cum ita habeant, debet promissum manumittentis habere dominus. Unde si per vim coactus, verbi gratia, ab aliquo, vel ab uno quoque hominum,

manumiserit, non veniet servus ad libertatem, quia non intelligitur voluisse, qui coactus manumisit. Pro *promissum* alii *propositum*, alii *animum* scribendum esse conjiciunt, verum non ferenda ea esset *ταυτολογία* auctoris, qui in mox antecedentibus voluntatem adesse debere docuerat. Nob. Rover ita corrigendum statuit: *debent voluntatem manumittentes habere, unde si per vim dominus coactus*. Malim sic rescribas: *Hoc tamen, libertatem puta Latinam, qui ita habeant inter amicos manumissi, debent* (hoc est *debent*) *promissum manumittentis habere domini S. id est sui*. N. litteram per lineolam hac forma — expressam conspici saepissime in MSS. antiquissimis, etiam in codice Tusco, demonstravit *αυτοπτης* Vir eximiae eruditionis H. Brenckman in *Histor. Pandect. lib. 2. c. 3. pag. 122. sq.* Qui et quum caeterasque vocis terminationes commixtas olim fuisse inter se ac permutatas alias probabimus, S pro suis poni testantur notarum scriptores. *Promissum* vox nudam aliquando pollicitationem indicat, nonnunquam quoque solennem sponsonem, intercedente stipulatione, significat; utraque notio ex Cajo clara est in *J. lib. 2. tit. 9. §. 3. et 4.* adde omnino Ulpianum in *l. 19. §. 2. D. de Aedit. edict. promissum autem potest referri et ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum*; ita malo disjunctim vocem postremam collocare, quam cum Haloandro, invitis codicibus, obtrudere ad sponsonem, vel conjunctim ad sponsum, cum *sponsus* vocabulum pro *sponsio* in jure non infrequens sit. Rationem prorsus nullam video, quare promissum tale nudum, vel, quod mihi magis placet, solenne, olim necessarium fuisse inficiamur. Nullus fortasse, praeter hunc, lectus illius meminit; propterea tamen veritatem rei istius in suspensionem vocandam non autumem; mille res unus Cicero, unus Gellius, unus Ictus tradit, nulli alii memoratas. Equis autem de proscribendis talibus somniet? an autem, quaeso te, absurdum videtur, requisivisse legem Juniam, ut inter amicos, inter pocula, manumissa mancipia, si ad libertatem provocant, nesciis forte aut non reminiscuntibus dominis amicisque, quid factum fuerit, probare necesse habeant, si quid renitatur dominus,

§. 11. Dedititiorum numero sunt, qui poenae causa vincti sunt a domino: quibus vestigia scripta fuerunt: qui propter noxam torti, nocentesque inventi sunt: quive traditi sunt, ut ferro, aut cum bestiis depugnarent.

§. 12. Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum servus vindicta manumissus, civis Romanus non fiat, nisi apud consilium causa probata fuerit: ideo sine consilio manumissum, servum manere putat. Testamento vero manumissum perinde haberi jubet, atque si domini voluntate in libertate esset, ideoque Latinus fit.

§. 13. Eadem lex eum dominum, qui minor viginti annorum est,

nus, promissum re vera intercesuisse, ac serio rem peractam fuisse, solenniterque pollicitum fuisse herum manumissurum se servum suum? Firmant conjecturam nostram Papiani verba in *Respons. tit. 43. Latini aliter intelligi non possunt.... quam si inter amicos pronuntiante domino ad convivium evocentur, ita ut illis amicis, ubi conveniunt, sic dominus contestetur, eum causa Latinitatis ad suum adhiberi convivium.* Adde Theoph. in §. ult. *J. de Libertinis.* qui tamen distinguit inter manumissionem inter amicos et per mensam factam. Confer Cajum in *J. lib. 1. tit. 1. §. 2.* In caeteris autem fragmenti verbis nihil quidquam mutandum censeo; aliquo accipio aliquo, eo puta qui non est servus, voces autem *alius quis* saepissime coaluisse, et cum *eo aliquis* permutari notavit Auctor *Obs. jur. Civ. pag. 94. add. Duirsemam lib. 2. Conjectur. jur. Civ. cap. ult. pag. 270.* imo vero cum Cl. Marckartopotius existimem, non errori scribentis id imputandum, sed usu ita obtinuisse credam, ut vocabulum hoc pro *alius quis* fuerit adhibitum. Vide Viri doctissimi *Interpret. lib. 2. cap. 13. Unum quemque hominum* intelligo aliquem ex servis, quisquis ille sit. *Unum pro aliquo* non ineleganter usurpari ostendit J. Vorstius de *Latinit. falso susp. pag. 4.* et alibi. *Homines* servos appellari norunt omnes. Contextum Graecum non difficile esset ad dictum modum refingere, verum cum neutiquam constet, antiquiorem eum esse exemplari Latino, adeoque hunc ex illo descendere, quin contra Latini codicis lectio in plurimis anteferenda esse videatur scripturae libelli Graeci, non

tanti reor, ut in emaculando eo moras necetam. Latinae libertatis modos aliquot recenset Merillius in *Obs. lib. 6. cap. 20. et lib. 7. cap. 14. add. Aleand. ad Cajum lib. 1. tit. 1. §. 2.*

§. 11. Quae Ulpianus dicit *vestigia scripta*, intelligo *indicia* ea, quae Cajus in *J. lib. 1. tit. 1. §. 3.* nominat *ferro impressa*, ut *deberi non possint*, quo sensu si accipias verba, necesse non erit, ut cum interpretibus pro *vestigia* reponas *stigmata*, aut cum Cl. Schrodero in *Obs. Jur. Civ. lib. 4. cap. 4.* corrigas *vestigia inscripta*, qui idem poetis phrasibus, juris interpretibus haud raro usitatis, locutionem hanc accenset. *Vestigia* pro notis et stigmatis usurpata notissimum est, *scribere* autem pro *pingere*, *insculpere* adhiberi docuit Cl. Duker ad *Flor. lib. 2. cap. 2. num. 14.* Vulgatam lectionem tuetur quoque doctiss. Forner. in *Tbes. Jur. Otton. tom. 2. pag. 307.* quo loco et de inurendis notis ubere disputat. Adde quae de lege Aelia Sentia et Dedititiis tradidit Pater *l. c.*

§. 12. Quod lege Aelia Sentia primum constitutum fuit, idem Senatusconsulto postea, uti factum saepissime, repetitum confirmatumve fuit; atque ita intelligi oportet *l. un. §. 2. D. de Off. Cons. Minor XX annis Consul apud se manumittere non poterit, cum ipse sit, qui ex senatusconsulto consilii causam examinat*, qui locus ingenia eruditorum exercuit admodum. Egrege de hoc, ut solet, disseruit Vir Romani aequae ac patrii juris consultissimus H. Noordkerk in *Obs. dec. cap. 1. et 7.*

§. 13. Recuperatores eodem munere in Provinciis functos fuisse, quo Centumvi-

est, prohibet servum manumittere, praeterquam si causam apud consilium probaverit. In consilium autem adhibentur Romae quinque Senatores, et quinque Equites Romani: in provincia viginti recuperatores, cives Romani.

§. 14. Ab eo domino, qui solvendo non est, servus testamento liber esse iussus, et heres institutus, etsi minor sit triginta annis, vel in ea causa sit, ut dedititius fieri debeat, civis Romanus, et heres sit: si tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. Quod si duo pluresve liberi heredesque esse iussi sunt, primo loco scriptus liber et heres sit: quod et ipsum lex Aelia Sentia facit.

§. 15. Eadem lex in fraudem creditoris et patroni manumittere prohibet.

ros Romae, observavit idem *de Lege Petronia* pag. 67. De Praetore, caeterisque magistratibus peregrinis, hoc est qui inter peregrinos judicare solebant, quibus et hi, quos dixi, Recuperatores adnumerandi, plenius egit F. C. Conradi in *Parergis* pag. 7.

§. 14. Quin et sine libertate heres institutus servus nihilominus liber sit, sive non solvendo dominus sive locuples decesserit v. §. 2. *§. qui et ex qu. caus. manum. non poss.* Sapientissimum hoc est ac prudentissimum legis Aeliae Sentiae argumentum, reddo poene Theophili Paraphrasin ad §. 1. *§. eod.*, quo prospectum est, ut isti, qui non solvendo sunt, cum eorum hereditatem adire omnes recusarent, heredem haberent necessarium servum suum, qui debita in solidum solvat, aut, si creditoribus satis fieri non possit, ejus potius heredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus illis possiderentur, dividerentur, vel auctione publica distraherentur; atque ita infamiae omnis, quae alioqui manebat defunctos obaeratos, si ipsorum nomine bona venderentur, immunes essent Manes mortuorum, eoque pacto ignominiam evitaret testator, servus, ignominiae quasi mercedem, libertatem consequeretur; quo factum, ut quicumque facultates suas suspectas habebant, huic unice rei consuluerint, ut servum relinquerent morituri, quem heredem necessarium scriberent. Movit haec causa Dion. Catonem, ut filio praeciperet *lib. 3. dist. 9.*

Quod tibi fors dederit, tabulis suprema notato

Augendo servo, ne sis, quem fama loquatur. quo modo distichon hoc restituit, ac pluribus idem exposuit Pater in *Rescript. Boxb. de Cat. cap. 33. pag. 307.*

§. 15. Fraudandorum creditorum causa factam manumissionem tanto opere exosifuerunt Romani, ut, si vel miles ita manumiserit, impediuntur libertates, uti est in l. 8. §. 1. *D. qui et a quib. man.* Quod vero in principio ejusdem legis dicit Africanus: *cum is, qui sub conditione debet, manumittat fideicommissi causa, lex Aelia Sentia locum habet*, corrigendum statuunt plerique, ac pro *fideicommissi causa* substituant *fraudandorum creditorum causa*; neque sane negari potest, quod ex Magnone discimus, F. C. notam utrumque significasse antiquitus, *fraudationis causa* et *fideicommissum*, adjuvant praeterea conjecturam memoratam Graeci. Dispunctionem mutandam, legendumque: *cum is, qui sub conditione debet, manumittit, fideicommissi causa lex Aelia S. l. b. censet* Cl. Best *de Ratione emend. leg. pag. 91.* Glossatores non interponunt, atque intelligunt de servo alieno legato, cui heres fiduciaris libertatem dare rogatus fuerat. Nescio equidem, an defendi possit lectio vulgata; dubitari poterat, an, si testator, qui debebat, si navis ex Asia veniat, veniente nave, adeoque impleta conditione, solvendo se non esse comperiens, ita, verbi gratia, dixerit in testamento: Titii fidei committo, ut Stichum et Pamphilum servos

meos post mortem meam manumittere velit, locum habeat lex Aelia Sentia necne; dubitandi ratio haec fuit, quandoquidem lex ea de libertate verbis directis data, aut a vivo concessa, tantummodo statuebat, non etiam de libertate fideicommissaria; neque enim in lege Aelia Sentia, quam Augusti Imp. tempore latam refert Dion Cassius, de fideicommissis quidquam caveri potuit, quum ex §. 1. *J. de Fideicommiss. heredit.* explorati juris sit, fideicommissa sub Augusto certum jus nequaquam obtinuisse, sed semel duntaxat iterumque ex privilegio ab Imperatore eo fuisse confirmata. Facit tamen ratio juris, ut et in his lex Aelia Sentia locum habeat. *l. 4. §. 19. in f. D. de fideicommiss. lib.*

Pergo ad Fragmentum Regularum: ita in §. 16. Ictus: *Servum pignori datum civem Romanum facere debitor non potest, nisi si solvendo non sit; Obstat enim libertati lex Aelia Sentia, quae vetat servum foenatorum causa manumissum civem Romanum fieri sed Latinum.* Quod dicitur de servo foenatorum vel, ut in aliis est Codicibus, foeneratorum causa manumisso, error ortus, credo, ex malo auditu librarii describentis, qui, cum dictaretur: *fraudatorum creditorum causa*, festinans nimium scripsit *foeneratorum causa*; qualis oscitantiae exempla nonnulla congestit Schulting. in *Jurispr. antejust. p. 636.* Caeterum quod addit Ictus, servum fraudationis causa manumissum prohiberi fieri civem Romanum *sed Latinum* ita intelligo: lex vetat servum talem civem Romanum fieri, *sed et vetat fieri Latinum.* Eadem locutione Paulus utitur *Sentent. lib. 4. Tit. 12. §. 1.* ubi de servo communi loquitur: *servum communem unus ex dominis manumittendo Latinum facere non potest, nec magis quam civem Romanum.* add. Anianum *ibid.* Vulgatius fere nihil est, quam *sed et set* promiscue olim scripta fuisse. *D* enim et *T* frequentissime inter se permutata nemo est qui ignorat. Ita recte pro *sed* reposuerunt, aut interpretati sunt *sed et* alii. Uberius usum hunc probarunt praestantissimi Icti G. Noodt. *Prob. lib. 1. cap. 8.* et alibi, et C. Van Bynkershoek *lib. 6. obs. 18.* qui et in ipso Codice Florentino permixta ea fuisse ostendit *lib. 4. obs. 10. et 24.* Sciens pluribus abstinere, utpote in re certissima.

Quid multa? ea exemplorum seges est, tantaque copia, ut propemodum non rescribendum *sed et* aut *set* credam, sed usu obtinuisse statuam, ut *sed et set* pro *sed et* ab antiquioribus fuerit adhibitum. Confer Cl. Ott. Arntzenium ad *Caton. pag. 297.* qui et Graecis *αλλα* pro *αλλα και* dictum observat.

Non tempero, quin huc addam *l. 29. pr. D. Comm. divid.* Certi atque indubitati juris est, si quis in rem communem impensas fecerit, repetendas eas esse iudicio communi dividundo; quid vero, si quis erravit in persona socii, veluti, si putans rem communem esse cum Titio, postea autem appareat, non Titium esse socium, sed Maevium? neque eo casu denegabitur erranti hoc iudicium, si quid is impendit in rem communem. Utilem actionem concedit Ulpianus in *l. 6. D. eod.* Paulus inter utilem et directam non distinguit in *l. 29. c.* Neque tamen eapropter necessarium esse existimen, ut, quod faciunt nonnulli, *utili* vocabulum in *l. 6.* eliminemus e textu, quandoquidem novum minime est, utiles et directas actiones confundi a Ictis antiquis, adeo ut quod alter *utili* tribuit, alter *directae* vel simplici *actionis* nomine comprehendat; *legitimam actionem*, id est quae ex ipsis legis verbis descendit, appellat Ulpianus in *l. 5. §. 12. in f. D. de his qui effud.* Exempla passim obvia non ignorant, qui veterum Prudentum scripta versant; rationem exinde repetendam arbitror, quia idem est utriusque effectus; deinde ipsum Paulum utilem quoque intellexisse actionem, demonstrare videntur verba *huic enim nec communi dividundo iudicium competit, nec utile dandum est.* Ad rem redeo. Dixi, errorem in persona socii non nocere. Eleganter hac de re Paulus in *d. l. 29. si quis*, inquit, *quum existimaverit, fundum communem sibi cum Maevio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo iudicium ei sufficere, hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cujus socii; neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor, et magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii actio nascitur.* Varias hic difficultates moverunt interpretes in verbis: *neque enim negotia socii gero* etc. Ipsum Pau-

Paulum a se dissentire, et iis, quae in principio tradidit, contraria in posterioribus proponere clamitant nonnulli. *Diversa autem causa est*, sic pergit ibidem Paulus, *ejus, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis; huic enim nec communi dividundo iudicium competit, nec utile dandum est; ille enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia, eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, et in persona labitur.* Vulgata lectio, si quid video, facili potest negotio defendi, neque hic aut emendationis aut transpositionis auxilium invocandum. Datur eo, quem ante proposui, casu communi dividundo iudicium, ratio haec est: *neque enim, si scilicet in persona socii erro, negotia socii gero, sed propriam rem tueor*, hoc est: neque enim tantummodo negotia socii gero, (eo etenim in casu non hoc concederetur iudicium, sed actione negotiorum gestorum agi oporteret) sed et propriam rem tueor. Apparet itaque, cum et socii, et meam ipsius rem tueor, non posse denegari hoc iudicium, siquidem rem communem administrem, ex qua nasci communi dividundo iudicium, adeo certum est, quam quod certissimum. Ellipsin *totum* vel *solum* non infrequentem esse auctoribus antiquis probatissimis docuit elegantioris jurisprudentiae alumnus Auctor *Obs. jur. Civ. pag. 19.* nec non Vir praestantissima eruditionis laude in primis conspicuus C. A. Duker *ad Flor. lib. 2. cap. 2. num. 20.* adde Virum doctissimum mihi que amicissimum Ant. De Rooy in *Conject. Crit. pag. 89.* Quod autem sufficere dicit communi dividundo iudicium Paulus, ita intelligo, ut non opus sit hoc casu actione negotiorum gestorum. Secundam deinde causam probaturus Ictus, quam ob rem communi dividundo actio competat, et magis, ait, *ex re in quam impenditur, quam ex persona socii actio nascitur*, hoc est: ex eo potius, quod in rem communem socius impendit, quam ex contractu. Conatus aliorum de verbis his restituendis exhibet Auctor *Obs. jur. Civ. pag. 97.* et Ampl. Bynkershoek in *Obs. lib. 6. cap. XI.* add. Jenium in *Strict. pag. 90.* Neque vero plus causae esse puto, quod corrigenda non pauci censuerint verba legis insequentia: *diversa causa est...* Di-

versa, vult Ictus, causa est ejus, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit ea communis, a causa ejus, qui scit rem esse communem, sed errat in persona socii. Illi enim, qui putat rem esse propriam, neque communi dividundo iudicium competit, neque utile est dandum, quod tamen conceditur ei, qui scit rem esse communem, atque errat in persona socii, quo de dictum fuerat in antecedentibus; is enim, qui scit rem esse communem, vel aliena negotia, hoc est, et qui scit aliena esse negotia quae gerit, (qua significatione vel usurpari saepissime docet Val. Gul. Forster in *Obs. subs. lib. 1. cap. ult.*) eo animo gerit, ea scilicet negotia, vel rem, ut aliquem sibi obliget, et in persona labitur, contra quam obtinet in eo, qui putat rem esse suam, hic enim sibi gerit, neque errat ille in persona, sed in re, eamque propter causam actio haec ei denegatur. Possis et, si ita mavis, *enim* in his: *ille enim qui scit*, interpretari autem, phrasi Ictis non infrequenti. V. Forster *l. c.* Ita quoque explicanda verba *Fragmenti Regularum §. 15.* tunc enim peragi intelligitur. vid. ibi Schultingius. Restituamus et vocolas *sed et* Ulpiano nostro in *l. 1. §. ult. D. de Verb. oblig.* ab aliis male conglutinatas. *Et scriptura Sabini, sed et verum patitur, ut omnis sermo contineat verborum obligationem.* Van de Water in *Obs. lib. 3. cap. 12.* corrigit *sed et*. Leoninus putatur mavult pro *patitur*. Nil quidquam mutandum arbitror. Sabinus scripsit, et verum est, omnem sermonem, siue Romana, siue Graeca, siue Poena, siue Tusca, aut quacunque demum lingua prolatum, continere verborum obligationem, vereque ac legitime obligari, quisquis ita inter se fuerit stipulatus, dummodo uterque linguam illam intelligat. Ex Sabini scriptis non tantum hoc, quod proposuerat, probari contendit Ictus, sed et veritati omnino esse consentaneum, patinos debere, quocunque sermone contrahi obligationes. Si quid tamen corrigendum instes, possis pro *et scriptura* reponere *est scriptura*. *Patitur* vocem refero ad ea, quae modestiam Jurisconsultorum veterum arguunt, idemque significare puto, quod minus blando vocabulo effertur alias *vult*, aut *jubet*.

§. 16. Qui tantum in bonis, non etiam ex jure Quiritium servum habet, manumittendo Latinum facit. In bonis tantum alicujus servus est, velut hoc modo: si civis Romanus a cive Romano servum emerit, isque traditus ei sit, neque tamen mancipatus ei, neque in jure cessus, neque ab ipso anno possessus sit: nam quamdiu horum quid fiat, is servus in bonis quidem emptoris est, ex jure Quiritium autem venditoris est.

§. 17. Mulier, quae in tutela est, item pupillus et pupilla manumittere non possunt.

Reliquum est, ut, quae de servo oppignorato in medium produximus, verba lecti in *Fragmento Regularum* §. 16. restituere allaboremus. *Servum inquit pignori datum civem Romanum facere debitor non potest, nisi si solvendo non sit.* Juris doctrinae, ac legum certarum argumentis aperte contrariari haec multis ac verissime demonstravit Schultingius ad l. c. Alterum non ejiciendum esse audacter pronuntiant interpretes. Quo minus tamen subscribam huic Virorum Eruditissimorum sententiae, facit, quod non, nisi rebus plane conclamatis, ubi nullum omnino aliud remedium reperiri, aut cogitatione effingi potest, adeoque extrema demum urgente necessitate, eo nos progredi licere existimem, ut vocem vel minimam e textu proscribamus; hac enim via si procedere detur, quid, quaeso, fiet de legibus plurimis, aliisque antiquitatum fragmentis certissimis? mox ubi opinioni, quam defendere statui, adversari caput quoddam juris antiqui animadverto, verbisve aliquanto obscurioribus offendor, aliave quavis de ratione, quasi glossata ea aut supervacua ejicio. Sectionis ejusmodi remedium Medicorum filiis relinquo, ac levissima opera verbum suum Auctori nostro restitui posse judico. Ignorantem librarium, itemque Graecum interpretem duplicem notae N significationem, quam et *non* et *noster* designare Valerius Probus scribit, in errorem induxit, quippe qui, cum posteriorem notionem eligere debuissent, priorem perperam optaverunt. Nisi praeferas: *nisi si solvendo nob* id est *nobis sit* debitor. Poterit itaque debitor noster servum suum creditori oppignorum ma-

§. 18.

numittere, si solvendo est. Contra tamen statuit Paulus in l. 3. *D. de manumiss. servus pignori datus, etiam si debitor locuples, manumitti non potest.* add. l. 5. in f. *D. qui et a quib. manum.* Conciliabis facile, si distinguas inter servos specialiter obligatos, eosque qui generaliter pignori dati sunt; quo modo rem decidit Cajus in l. 29. pr. *D. eod. generaliter pignori datus servus sine dubio pleno jure debitoris est, et justam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Sentia non impediat libertatem, id est si solvendo sit, nec ob id creditores videantur fraudari.* add. l. 6. pr. *D. qui sine manum.* Confer Ampl. Rover, et Schulting b. l. Uberius rem omnem de servo oppignorato manumissio persequitur Vir Eximius G. Majansius tom. 1. disp. 10.

§. 16. Egregie pro more suo argumentum hujus §. explicuit Ampliff. Meerman b. l. Confer immortalis gloriae Virum G. Noodt in *Probab. lib. 2. cap. 12.*

§. 17. Perpetuae tutelae cum subsit sexus imbecillis, uti constat ex Boethio ad *Topic. Cicer. lib. 2. pag. 781. et 814.*, et Cujac. in *Obs. lib. 7. cap. XI.* adde ad Ulpianum *Tit. XI. §. 1. pro quae malo quia.* Fusius materiam hanc tractavit lectus in *Fragmento Regularum* §. 15., quem, si mei res esset arbitrii, sic paucis adjuvans exponerem. *Mulier sine tutoris auctoritate* (supple, aut potius repete ex §. 13. praecedenti *manumittere non potest*) *nisi liberorum jus habeat, tunc enim ex* (rescribe ea, vel cum Schultingio *et*) *vindicta sine tutore potest manumittere.* Unde, *si mulier absens liberorum esse jusserit, quae jus liberorum non habet, quaesitum est, si* (interpretare an) *I hoc est jure vel R. id est recte, (utramque*

§. 18. Communem servum unus ex dominis manumittendo partem suam amittit, eaque adcrefcit focio: maxime si eo mod manumiferit, quo, si proprium haberet, civem Romanum facturum effet. Nam si inter amicos eum manumiferit, plerisque placet eum nihil egiffe.

§. 19. Servus, in quo alterius est ufusfructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manumiffus, liber non fit, fed servus fine domino est.

§. 20.

que notam indicat Probus,) *tutores ejus auctoritatem commodent eo tempore, quo epistola scribitur servo a domina; Julianus negat; existimat enim, eo tempore debere auctoritatem praestare tutores, in quo peragitur libertas, hoc est consummatur, ad finem perducitur negotium datae libertatis, tunc enim (explica autem, exempla plura ex jure suppeditat Strauch. in lexic. partic. b. v.) peragi intelligitur, quando servus cognoverit dominae voluntatem. Sed Neratius Priscus (in aliis est Proculus, scriptum fortasse fuit Pr.) probat libertatem servo competere.... Vides sensum plenissimum, neque quidquam lacunae superesse, quam statuunt interpretes.*

§ 18. Si unus ex sociis communem servum manumiferit vindicta, censu, vel testamento, manumiffus talis non fit liber, sed partem suam amittit is qui manumisit, eaque accrescit reliquis sociis; idem docet Paulus *Sentent. Lib. 4. Tit. 12. §. 1.* quod si inter amicos servum manumisit socius communem, manumiffum eum non fieri Latinum, multo minus civem Romanum indicat idem *d. l. Ulpianus* nihil actum affirmat; huic adstipulari videtur Dositheus in Fragmento Graeco, quod exhibet Ampliff. Rover. §. 12. *αλλα μεταξυ Φιλων δουλος απο ενος απο κοινωνων ελευθερωθεις, εκατερω κυριευσουσιν, δουλος μενει. δικαιον γαρ, ου προσαυξεσθαι εν ταυτη τη ελευθερια εν η στρεφεται, ει και Προκουλος δοκιμαση προσαυξειν μετα κοινωνων; ου τη γνωμη χρωμεθα.* Graeca ita vertit Roverus: *Sed inter amicos servus ab uno ex sociis manumissus, utrique dominabuntur, servus manebit: justum enim, non adcrefcere in hac manumissione, in qua vertitur, etsi Proculus existimaverit adcrefcere inter socios;*

non ea sententia utimur. Non uno in loco corruptum locum perspicis, ita tamen, ut levi mutatione restitui posse videatur. Sic rescribo: *αλλα ει μεταξυ Φιλων δουλος απο ενος απο κοινωνων ελευθερουται, εκατεροι κυριευσουσιν, και δουλος μενει. δικαιον γαρ ου προσαυξεσθαι εν ταυτη τη ελευθερια, εν η στρεφεται, ειπερ και Προκουλος δοκιμαση προσαυξειν μετα κοινωνων; ου τη γνωμη ου χρωμεθα.* Latine reddo: sed si servus ab uno ex sociis inter amicos manumiffus fuerit, uterque socius dominium ejus retinet, ac manumiffus servus manet; justum enim est in hac manumissionis specie non adcrefcere; in qua dissentitur, et controvertitur inter Jurisperitos, siquidem et Proculus censuerit adcrefcendi juri in hoc casu locum quoque fore, cujus tamen sententia non utimur. Confer animadversiones Roveri *d. l.*

§. 19. Justinianus *l. 1. C. Communia de Manumiss.* hoc amplius affirmat, *secundum antiquam observationem* manumiffum talem et libertate carere, et eum sine domino esse intelligi, sed nec inveniri personam, cui res ad se venientes acquirat. Narrat dein eundem secundum jus antiquum servum remansisse, et nullum respexisse dominum.

Itane ergo, non consentiente et invito usufructuario servo manumisso, efficere potuit proprietarius, ut, nulla usufructuarii culpa interveniente, exstinguatur ac pereat ei jus utendi fruendi servo, a testatore relictum? absit ut eo nomine suspectam habeamus Jurisprudentiam Romanam aequitatis custodem. Neutiquam equidem induci possim, ut credam, Ulpianum rem adeo duram, absonam, ac juris rationi contrariam iudicare aut proponere voluisse, quin contra se opinatum fuisse

§. 20. Post mortem heredis, aut ante institutionem heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis.

§. 21.

evidenter ipse demonstrat in L. 9. §. 20 D. de Hered. Instit. Sed et si non ipse servus sit alienatus, sed ususfructus in eo, aequae institutio valet; sed differtur in id tempus, quo exstinguitur ususfructus. Par autem, imo vero major ratio cum militet pro eo, non ante sine domino esse incipere servum a proprietario manumissum, aut potius, non ante eum acquirere desinere usufructuario, quam finitus fuerit ususfructus, et hic idem jus obtinere debere dicendum est. Neque vero omnes quocunque modo ita manumissi servi efficiuntur sine domino, sed hi solummodo, qui vindicta sunt manumissi; caeteros, quibus inter amicos, aliove quo modo libertas data est, Latinos fieri indicat Fragmentum Regularum §. XI. quem ex Graeco ita exhibet Nob. Rover: *Proprietarius eum servum, cujus ususfructus ad alium pertinet, non potest vindicta manumittere, obstante usufructu, et si eum manumiserit vindicta, faciet servum sine domino, sed Latinum.* Mirari subit Interpretum nullum vidisse legendum: *S. al. Latinum* hoc est sed vel si alias, *Latinum*, si alio modo praeter hunc vindictae, (addendum forte: et censu, et testamento,) manumiserit, faciet manumissum Latinum.

Intellige autem prae caeteris manumissionem inter amicos factam, de qua dixerat Ictus in antecedentibus §. 6. sqq. differentiae ratio in aperto est. Videtis ea quae supra adnotavi ad §. 10. in Graeco exemplari est *αλλὰ Λατίνον*, scribendum *αλλως Λατίνον*. Alias vocabulum sumi pro alia ratione, alio modo, probavit Cl. Wierling in *Lect. Jur. Civ. lib. I. cap. 22.*

§. 20. Idem de legato affirmat Paulus *Sent. Lib. 3. Tit. 6. §. 5. quia addit nihil ab herede heredis relinqui potest*; aliter Anianus ibidem: *quia inquit ille, qui heres relinquitur, quem sit heredem habiturus incertum est.* Causas plures profert Schulting, ad l. c. Theophilus ad §. 34. *§. de Legat.* ideo non valere affirmat legatum ejusmodi, quia actio, quae adversus nos non coepit, neque adversus heredes nostros transire

potest; add. Otto ad *§. l. c.* Vereor tamen ut sufficiant haec iis, qui veras cupiunt rerum cognoscere causas. Quid si exinde potius originem deducendam esse statuamus, quia cum herede unice, non etiam cum ipsius successore contractus intercessit? quod ut, quam clarissime ejus fieri potest, paucis demonstrarem, rem paulo altius repetendam esse existimo. Antiquissimis temporibus duo testamentorum genera novimus Romae fuisse usitata, alterum, pace dum fruerentur, quod calatis comitiis, auctore, imo jubente omni populo, fieri consuevit, quale testamentum legem quis aut privilegium non inepte nominet; alterum in acie, quum in praelium exituri, dubii an reversuri essent, in procinctu testamento facto de rebus suis disponebant. Quandoquidem vero singulis annis bis tantummodo calari comitia, hoc est convocari universi populi concio solebat, raro quoque, neque alias nisi in bellum paratis militibus, locus erat coram commilitonibus testandi; quid quod et plerique infausti ominis religione absteriti non nisi extremis instantibus de supremis mandatis suis cogitabant; quo eveniebat saepissime, ut, repentina atque inopinata morte praerepti intestati satis defungerentur; tertia inventa est species, quae, duobus, quae dixi, testamentorum generibus abolitis, Ulpiani tempore sola in usu fuit; ea fiebat per aes et libram; per solennem emancipationem, hoc est imaginariam venditionem; imaginaria dicitur, quoniam dieis gratia nummum unum dabat emtor, non verum justumve pretium. Vendebat hereditatem suam testator emtori familiae, id est bonorum; familiae enim appellatio, verba sunt Ulpiani in l. 195. §. 1. D. de V. S. varie accepta est, nam et in res, et in personas deducitur; in res, utputa in lege duodecim tabularum his verbis: *Agnatus proximus familiam habeto.* Fuit autem familiae emtor olim ipse heres. Dum vendebat hereditatem testator, adjiciebat, emtorique mandabat, si quid post mortem suam fieri, lega-

§. 21. Inter medias heredum institutiones libertas data utrisque adeuntibus non valet: solo autem priore adeunte, jure antiquo valet. Sed post legem Papiam Poppaeam, quae partem non adeun-

legatumve cui relinquere vellet. Ea vero ipsius heredis adhibitio quum plerumque opus esset periculosa: plenum aleae, atque accideret haud raro, ut familiae emptor, qui successurum se certo sciebat, veritus ne aliquando sententiam mutaret testator, aut quo citius hereditatem perciperet, insidias pararet testatori, ejusque exitio immineret, denique ne invidia atque odium pararetur agnatorum forte praeteritorum in heredem certum, vendi postea coepit hereditas non ipsi heredi, sed familiae emptori imaginario; tradebat autem testator seorsum tabulas cerasque clausas, in quibus quem sibi heredem vellet scripserat. vide Theoph. ad §. 1. *J. de testam. ordin.* adde Ulpian. *Tit. 20. §. 2. sqq.* confer Gell. *lib. 15. cap. 27.* Solennia testatoris verba exhibet noster *l. c. §. 9.* Haec, uti in his tabulis cereisve scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, non addit vendo, quia verba directa requirebantur, itaque vos Quirites testimonium praebite. Quirites intelligo non minus quam quinque testes, cives Romanos, cum quibus testamenti factio est, v. §. 2. *ibid.* quos universum populum repraesentasse arbitror. Nec dubitabis itaque, cum familiae mancipatio inter testatorem et familiae emptorem solos facta sit, v. §. 3. *ibid.* non obligari potuisse heredem heredis, neque contractum hunc personam egredi potuisse; qui enim emit bona, non successori comparat, sed sibi; jure adjicitur conditio ut heres futurus partem hereditatis vivus tradat alteri, neque vero ex venditione illa obligari potest heres heredis, ut is quid faciat, siquidem cum hoc non contraxit testator, neque etiam ab herede, qui jam defunctus est, eo constringi potest.

Dixi de libertate post mortem heredis data, inquirendum restat brevibus, quid causae moverit Romanos, quamobrem neque ante heredis institutionem libertatem concedi voluerint. Ante heredis institutionem legari non potest, ait Ulpianus *Tit. 24. §. 15. quoniam et potestas* (malo vis et

potestas) testamenti ab heredis institutione incipit. Idem negat Imperator in §. 34. *J. de Legatis.* Scilicet quia testamentum vim ex institutione heredis accipiunt, et ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio; imo vero id quod ante heredis institutionem relictum est, extra testamentum esse videri scribit Theoph. *ibid.* Praeplacet ratio, quam profert Ampl. Otto ad *J. d. l. quia*, uti in sacris, stipulationibus, ac mulctis, ita vel maxime in testamentis praepostera vitium inducere credebatur; praepostere autem procul dubio agit, qui de libertatibus aut legatis disponit, ante quam nominavit eum per quem unum suprema ipsius voluntas expedienda, atque executioni mandanda est.

§. 21. Si solus ille adit hereditatem qui prior scriptus heres est, atque ante libertatem datam nominatus, valet institutio haec jure antiquo, id est jure adcrescendi; ratio exstat in §. 34. *J. de Legat.* favor scilicet libertatis. Pro vel rescribendum veluti, hoc est exempli gratia; utriusque certe vocabuli scriptura, si notas consideres, parum distat; quin potius eo significatu vel accipio, quo sensu id adhiberi demonstrarunt Noordkerk in *Observ. dec. pag. 175.* et Best *l. c. pag. 38;* errant enim qui distinguendi vim voculae huic semper inesse sibi persuadent, ceu probavit Ictorum princeps G. Noodt de *pactis cap. 14.* Possis et interpretari etiam, quem usum lētis frequentissimum fuisse ostendit idem *Prob. lib. 2. cap. 8.* et alibi; hoc sane malo, quam cum aliis excidisse hic loci nonnulla statuere. Lectionem a Schultingio propositam defendi posse perspicis, neque tamen intercedam, quo minus adoptetur ea, quam ex Charonda exhibet Nob. Meerman: *primus heres adeat, vel jure antiquo valere eam posse placuit; quod si non adeat, non valere &c.* §. hunc cum lege 20. §. 7. *D. de heredit. petit.* conciliat Anton. Faber in *Conjectur. lib. 1. cap. 16.*

tis caducam facit, siquidem primus heres vel jus antiquum habeat, valere eam posse placuit. Quod si non habeat, non valere constat, quod loco non adeuntis ea lege aerarium partis heres fiat. Sunt tamen, qui et hoc casu valere eam posse dicunt.

§. 22. Qui testamento liber esse jussus est, mox quam unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit.

§. 23. Justa libertas testamento potest dari his servis, qui testamenti faciendi, et mortis tempore ex jure Quiritium testatoris fuerunt.

§. 24. Lex Furia Caninia jubet testamento ex tribus servis non plures quam duos manumitti, et usque ad decem dimidiam partem manumittere concedit: a decimo usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat, aequae ut ex priori numero: a triginta usque ad centum quartam partem, aequae ut decem ex priori numero liberari possint: a centum usque ad quingentos partem quintam, similiter, ut ex antecedenti numero, viginti quinque possint fieri liberi. Eademque praecipit, ne plures omnino quam centum ex cujusquam testamento liberi fiant.

§. 25. Eadem lex cavet, ut libertates servis testamento nominatim dentur.

§. 22. *Mox quam* subintellige *post*, sic in l. 13. in f. D. quib. mod. ususfr. *mox quam a solo separati sint*, confer Cl. Welling in Lect. Jur. Civ. Lib. 1. Cap. 22. Consule de ellipsi hac Vechner. in *Hellenol. pag. 81.* add. Sanct. in *Min. p. 698.* et notas VV. DD. ad *Eutrop. Lib. 4. Cap. 12.* ex editione Cl. H. Verheykii.

§. 23. Distinguit Theophilus ad §. 4. *de Libertinis* inter modum manumissionis legitimum et naturalem; Legitimum dicit factum fuisse vindicta, censu, et testamento; eo data libertas justa erat, id est plena, ac legitima; Naturalis instituebatur inter amicos etc. Dominium item duplex statuit, legitimum, et naturale; legitimum appellat ex jure Quiritium, naturale in bonis, cujus dominus dicitur bonitarius.

§. 24. Intricatissima sunt §. hujus verba, facili tamen negotio, si quid video, restituenda. Loco *totum et usque* praeferam *sed vel at usque*, licet concedam, necessa-

rium non esse ita rescribi. Pro *ad huc* reponendum puto *ad huc* hoc est *ad hunc* scilicet numerum, quae vox proxime insequitur. Hoc modo autem haec intelligenda esse innuit Ictus, ut, qui XXX servos habeat, possit is manumittere X., qui minorem numerum possideat, puta undetriginta, vel pauciores, *ad hunc numerum*, dictorum XXX. quinque tantum, *aeque ut ex priori numero* X; scribendum porro existimo *similiter UT* postrema voce geminata; denique pro *eademque* substituendum reor *ea aenique*. Quod de computatione facienda dixi, obgeris forte Caji verba in *Lib. 1. §. Tit. 2. in pr.*, verum scias velim in rebus hujusmodi solere plerumque non juris modo auctores, sed et alios quosque scriptores, numeris rotundis rem proponere; exemplo sit Paulus de eadem re differens *Lib. 4. Sentent. tit. ult. §. 4.* Materiam omnem de lege Furia Caninia ex professo tractavit Vir Nobiliss. Greg. Majansius *tom. 1. disp. 3.*

T I T U L U S I I.

De Statu Liberis.

§. 1. **Q**ui sub conditione testamento liber esse jussus est, statu liber appellatur.

§. 2.

§. 1. Notabilis est hanc in rem Pauli oratio in *L. 4. §. 1. D. h. t. Non est statu liber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is qui manumissus est, vivere non possit, aut si tam difficilem, imo poene impossibilem conditionem adjece- rit, ut aliunde (lege aliquando, hoc est, aliquando, non aliquando est nunquam) ea (malo ei) libertas obtingere non possit; veluti, si heredi millies dedisset, aut, cum moreretur, liberum esse jussisset. Sic enim libertas inutiliter datur. Et ita Julianus scribit; quia nec animus dandae libertatis est. Contra tamen statuere videtur Imp. in §. 10. *§. de Hered. Instit. Impossibilis conditio in institutionibus, et legatis, nec non fideicommissis et libertatibus, pro non scripta habetur.* Respondeo ipsius Pauli, an Juliani verbis: animum dandae libertatis non habuisse testatorem, mentis suae fat compotem, apparet. Deinde conditio hic adjecta difficilis potius dicenda, quam impossibilis, quae quippe respectu servi hujus, minime vero intuitu aliorum impossibilis censeretur potest. Ad eam vero quod attinet libertatem, quae in ultimum vitae tempus confertur, nullius illam momenti existimandam esse scribit Julianus in *L. 17. pr. D. de manumiss. testam.* impediendae enim magis, quam dandae libertatis gratia testator ita scripsisse intelligitur. *L. ult. pr. D. eod.* Ne quid tamen dissimulem, putem hodie sub conditionibus ejusmodi factam institutionem, aut datam libertatem non vitari post generalem Justiniani constitutionem, qua Icto- rum veterum hac de re dissensiones composuisse Imperatorem est verosimile. Scivit testator millies dare non posse Stichum servum suum, adscripsit tamen conditionem, eventu spectato, vere impossibilem,*

aut ineptam; utroque casu contra Julia- num judicandum est. Rectius Ulpianus in *L. 1. D. de Condit. Instit. Sub impossibili conditione, inquit, vel alio mendo factam institutionem placet non vitari. Mendo* exponunt nonnulli vitio, verum frigidam hanc, ne dicam vitiosam esse interpreta- tionem videt unusquisque. Probabiliore conjectura alii substituunt modo, sed et tum abundaret vox alio. nisi legas: aliquo modo scilicet impossibili. Praeferam equidem vel hoc est, veluti, quasi, aliena mente factam. *d et t* litteras frequentissime inter se permutari solitas fuisse in membran- is vetustis, n quoque per lineolam designa- tam alibi demonstravi. Ne quis tamen ita me opinari suspicetur, valere institutio- nem talem, hoc colore adhibito, quasi alienae mentis fuisset testator; notissimum namque, integritatem mentis in primis exigi in eo qui testatur, et furiosum menteve captum testamentum facere prohiberi. *L. 2. et 17. D. qui test. fac. poss. add. L. 2. D. de inoff. test.* imo vel perspicuis rationibus suspicionem istam, non sanae mentis fuisse testatorem, amovere debet heres scriptus, ne controversiam patiat ab herede legi- timo, *L. 27. pr. D. de Condit. Inst.* Hoc enim omnino inspiciendum est, ne homo, qui talem conditionem posuit, neque compos mentis esset. Ne pro an adhibitum puto; falluntur enim, qui particulam illam eo significato voci semper postponendam esse arbitrantur. Consule Perizon. *ad Sanctii Min. lib. 4. cap. 15. num. 30. neque acci- piendum pro ne quidem.* Similia collegit Sanctius l. c. cap. 7. add. Cl. J. Arntzen. *ad Plin. Paneg. pag. 17. et alibi.* Id indi- cat Ulpianus, non vitari dictam institu- tionem, quasi adscriptam ab homine non sano, eo enim casu nullum esset testamen- tum,

§. 2. Statu liber, quamdiu pendet conditio, servus heredis est.

§. 3. Statu liber seu alienetur ab herede, five usucapiatur ab aliquo, libertatis conditionem secum trahit.

§. 4. Sub hac conditione liber esse iussus, si decem millia heredi de-

tum, sed potius, quia *conditiones impossibiles testamento adscriptas pro nullis habendas obtinuit*, teste eodem lcto in *L. 3. D. de Condit. et Demonstr.*

§. 2. Statu liberi a caeteris servis nostris nibilo poene differunt, ... et ideo in publicis quoque judiciis easdem poenas patiuntur, quas caeteri servi. Ita Pomponius in *L. 29. pr. D. de Statu lib.* Idem tradit Paulus in *L. 8. §. 1. D. de quaestionib.* Modestinus vero in *L. 14. D. eod.* non ut servum, sed ut liberum puniendum eum affirmat; Aperte etiam Noster in *L. 9. §. ult. D. de Poenis.* Statu liberum quasi liberum eum jam puniendum Divus Pius rescripsit, id est, quasi talem, qui jam liber est; addo hoc, quia video esse, qui verba aliter intelligunt. Pro eum Duirfema substituit reum in *Conjectur. lib. 4. cap. 4.* non iusta tamen, ut mihi quidem videtur, ratione adductus; constat enim voculam *is* per pleonasmum haud raro addi, vid. *Observat. Miscell. Amstelæd. vol. 3. pag. 221.* Distinguendum putant nonnulli inter judicia publica et privata, nec desunt, qui quasi corruptas leges sibi invicem contrarias corrigendas censent; alii statu liberos olim ut servos, post rescriptum vero Divi Pii ut liberos puniendos fuisse autumant. Perrenonius in *Tbes. jur. Otton. tom. 1. p. 595.* respectu heredis tanquam servos, intuitu vero extranei tanquam liberos puniendos eos arbitratur. Facillimo, nisi me fallant omnia, negotio dissentientium, aut dicam potius variantium Jurisconsultorum sententias conciliabimus, si, quod odoratus jam fuerat Glossator nescio quis ad *d. l. 29.*, ita statuamus: statu liberum propter delictum in servitute jam perpetratum, hoc est, eo tempore cum adhucdum servus esset, puniendum tanquam servum, sin vero pendente conditione, id est, postquam jam statu liber esse coepit, peccaverit quid, plectendum eum tanquam liberum. In *L. 14. c.* sermo est de eo, qui in delicto repertus est, nil dubitandum itaque,

intelligi eum, qui jam statu liber erat. Ad *L. 8. c.* quod attinet, occurrere ibi perspicis rescriptum, quod ad certum casum restringendum esse, eoque responderi solere ab Impp. tantummodo ad quaestionem propositam, non nisi ignarissimi nesciunt; non ambigendum ergo, utique de eo agi, qui post datam sub conditione libertatem deliquerat. Ne quid autem dubii supersit, en tibi verba Ulpiani in *L. 1. D. de poenis.* Quoties de delicto quaeritur, placuit non eam poenam subire quem debere, quam conditio ejus admittit eo tempore, quo sententia de eo fertur, sed eam, quam sustineret, si eo tempore esset sententiam passus, cum deliquisset.

§. 3. Usucapiatur, non suscipiatur, legendum probat quoque F. ab Aezema in *Tbes. Meerm. tom. 6. p. 507.* ac sane ita solent lcti, vid. *L. 6. §. 3. D. de Statu lib.*

§. 4. Uberius idem exsequitur Noster in *L. 6. §. 3. D. de Statu lib.* Casum hunc fingo: Fac testatorem ita jussisse in testamento: Stichus servus meus liber esto, si Titio heredi meo intra sex menses decem dederit; Titius vendit Stichum Cajo, antequam impleta fuit conditio; Si venerit haec conditio, hoc est, si dies conditionis venerit, aut impletus fuerit terminus, ad eum transit qui emit, imo vero ad omnes, quorum aliquo, id est alio quo, vid. Auctor *Obs. jur. Civ. pag. 96. jure factus est.* Venire dies, venire conditio dicitur, ubi causa ejus peti potest; pudet vulgatissimae rei asserre exempla. Facessant itaque correctiones Haloandri, qui ex ingenio forte, uti plerumque facere solet, substituit *venit*, et G. Best, qui *L. c. p. 184.* temere legendum vult *venierit*.

Difficilior multo est locus Pomponii in *L. 29. §. 1. D. eod.*, in quo interpretando, restituendove laborarunt haud pauci, iidemque non vulgari eruditionis gloria conspicui Viri; quem, cum in primis is faciat ad illustranda Ulpiani dicta, intactum praetermittere non sustineo. Aliorum conjectu-

dederit, et si ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam, ad libertatem perveniet; idque lex duodecim Tabularum jubet.

§. 5.

jecturas quo minus in medium proferre necesse habeam, otium fecerunt Dursius in *Conjectur. lib. 2. cap. 6.* Ampl. Van de Water in *Obs. lib. 3. cap. 6.* Cl. Best pag. 266. ac novissime Cel. Marckart in *Interpret. lib. 1. cap. 5.* Verba licet plura quamvis invito describere necessitas imperat. Quintus Mucius scribit: *Paterfamilias in testamento scripserat: Si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto.* Deinde de his bonis coeperat controversia esse; qui se lege heredem agebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, agebat testamento se heredem esse; secundum eum sententia dicta erat, qui testamento agebat se heredem esse. Deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber, an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere, quapropter si viginti heredi scripto dedisset, et res contra possessorem judicata esset, illum in servitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is, qui vicit. Nam, si injuria judicis victus esset scriptus verus heres ex testamento, nihilominus eum paruisse conditioni, ei dando, et liberum fore. Sed verissimum est, quod et Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est; quoniam lex XII tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur, non interesset, quo genere quisque dominus ejus fieret, et ideo hunc quoque ex lege contineri, secundum quem sententia dicta est, et liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam; hunc autem, id est possessorem hereditatis, cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum caeteris eam quoque pecuniam victori restituere debere. Mendas primum, quae irrepperunt, paucis eluere conabimur, tum deinde sensum auctoris investigaturi. Pro viginti, quod olim duplicato X scriptum fuisse novimus, substituo decem; errori causam dedit quod li-

brarius pro uno X male duplicatum posuerit; in numeris autem saepius peccasse rude hoc atque imperitissimum hominum genus, non ignorant, quotquot vetera monumenta versant. Semel quum erraverint, nil mirum pluries idem repetiisse. Assentior illis, qui emendant *nec interesset*; non et nec vel neque iisdem notis exarata olim fuisse pervulgatum est, unde plurima scripturae vitia emanarunt. Casum legis hunc statuo: Cajus paterfam. in testamento ita scripserat: *Si Andronicus servus meus heredi meo decem dederit, liber esto.* Controversia orta est inter legitimum et scriptum heredem, uterque hereditatem ad se pertinere dicebat; ad judicem ubi lis delata est, vincit heres in testamento scriptus. Andronicus, mox ubi sententiam secundum scriptum dictam cognovit, solvit victori decem. Sententiae dictae nequiquam acquiescit legitimus heres, injuria judicis quippe se victum fuisse questus; rem ad Praetorem defert, iudices dati causa cognita contra scriptum pronuntiant. Andronicus quaerit ex Quinto Mucio, futurusne sit liber, qui jam decem dederat scripto, secundum quem prior sententia dicta fuerat, *an nihil videatur sententia* illa prior, *qua vicit* scriptus heres, *ad eam rem valere*, id est, an censi debeat nulla esse, neque ullius valoris prior illa sententia, quae jam rescissa erat, et an ad consequendam libertatem suam, quam decem emere quasi debebat, nulla ista sententia nil quidquam pertinere videatur, quandoquidem re vera ejus, quae nulla est sententia, nulli possunt esse effectus; Mucius existimat, propter ea quae superius dicta sunt, si decem dederit scripto heredi Andronicus, et res contra eum possessorem retractata judicata esset, in servitute eum fore, nihilque adeo egisse, quod scripto, posteriore sententia victo, pecuniam dederit, quam dare debuerat ei qui vicerat, et quem iudex heredem esse pronuntiaverat. Labeo probat sententiam Mucii, ita tamen, ut etiam, si appareat, injuria judicis victum scriptum he-

§. 5. Si per heredem factum sit, quo minus statu liber conditioni pareat, perinde fit liber, atque si conditio expleta fuisset.

§. 6. Extraneo pecuniam dare iussus, et liber esse, si paratus sit dare; et is, cui iussus est dare, aut nollet accipere, aut antequam acceperit moriatur, perinde fit liber, ac si pecuniam dedisset.

§. 7. Libertas et directo potest dari hoc modo, LIBER ESTO, LI-

heredem, eo casu Andronicus paruisse videatur conditioni, qui decem ipsi dederat, adeoque liberum eum fore; ac sane par est utriusque causa censenda. Actor enim et reus duo sunt, uti loqui amant practici, correlativi, quos inter eadem versatur ratio, idemque adeo jus obtinere debet. Caetera, per se clarissima, interpretatione minime videntur indigere.

§. 5. Ratio redditur in l. 28. pr. et l. 20. §. 3. D. de statu liber. favor puta libertatis. Non omne tamen ab heredis persona interveniens impedimentum statu libero pro impleta conditione cedit, sed id duntaxat, quod impediendae libertatis factum est l. 38. D. eod. subintelligit Ant. Augustinus causa; repetam potius vocem impedimentum.

§. 6. Si quis ita scripserit in testamento: Stichus servus meus, si reddiderit rationes, liber esto, si heres causabitur accipere rationes, hoc est, modo hanc, modo illam causam et praetextum obmovendo differat, atque ita moretur, (ita causari tempestatem aliaque in jure obvia exempla vel lexica suppeditant) nihilo minus liber erit Stichus. Verum omissis caeteris, pergo ad explicationem eorum, quae corrigenda statuerunt nonnulli, sed si nunquam negavit servus se reliqua debere, cum autem conveniret heredem, hoc est, eo tempore, quo cum herede ea de re ageret, et rationes offerre se professus sit, refusurumque se quod in reliquis esse constiterit, et ejus pecuniae reliquae reum, numerare paratum, idoneum (intellige expromissorem locupletem, qui paratus sit numerare reliqua, vide l. 104. D. de Verb. Oblig.) obtulit, et heres in mora fuit, sententia pro libertate dicetur. Verba sunt, aut argumentum potius, legis 34. §. 1. D. de Statu li-

ber. Se pronomen multis in locis addidi, neque tamen in textum id recipi velim, quandoquidem constat elegantissime illud subintelligendum omitti. Exemplo sit l. 8. D. de Probat. si filius in potestate patris esse negat. qua de v. Ill. Bynkerh. Obs. lib. 7. cap. 8. add. l. 2. pr. D. de bis quae in testam. etsi propter unum heredem facere dixerat. denique l. 7. D. de Condict. caus. dat. quoniam putasset quidem debere. Plura dabit Pater ad Avian. pag. 183. Cl. Vryhof in Obs. p. 115. et Cl. Verheyk ad Eutrop. lib. 3. c. 18. quamobrem mirari summo-pere subit, delectari viros eruditos per geminationem aut interpolationem voculam illam legibus addere; Verum hoc nunc non agimus. Pro quicquid substitui quod, non necessitatis causa adactus, sed perspicuitatis gratia, tum quoniam pronominis hujus terminationes omnes inter se confusas saepenumero fuisse dubitari nequit. v. Cl. Arntzen. ad Plin. Paneg. p. 361. Prono quasi alveo fluere omnia perspicis, tuto ergo carebimus crisi Cl. Bestii pag. 179.

§. 7. Persuasisse non videntur, quotquot in his Caji, an Aniani verbis in Inst. lib. 2. tit. 7. §. 7. libertates etiam servis per fideicommissum dari possunt, ut heres vel legatarius ea mancipia manumittant, quae testator ab iis, ut manumitterent, speravit non ferunt verbum speravit, cujus loco alii imperavit, alii ab aliis separavit supponunt. Rogare verbum solenne in fideicommissis agnoscunt; qui autem rogat, eumne sperare inficias ire quisquam sustineat? nescit sane petitor, sitne heres obsecuturus, ac satisfactorius voluntati, quam in testamento proposuit; expectat itaque ac sperat fore ut mandatum impleat heres. Dein et alibi plus semel eodem sensu Anianum

LIBER SIT, LIBERUM ESSE JUBEO : et per fideicommissum, utputa, ROGO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, UT STICHUM SERVUM MANUMITTAT.

§. 8. Is, qui directo liber esse jussus est, orcinus fit libertus: is autem, cui per fideicommissum data est libertas, non testatoris, sed manumissoris fit libertus.

§. 9. Cujus fidei committi potest ad rem aliquam praestandam, ejusdem etiam libertas fidei committi potest.

§. 10. Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio servo testatoris, quam heredis, aut legatarii, vel cujuslibet extranei servo.

§. 11. Alieno servo per fideicommissum data libertate, si dominus eum

num ipso hoc vocabulo usum fuisse constat. Quid quod non dubito eadem notione in jure occurrat? vid. Schulting. l. c. Quis denique miretur, speravit vocem adhibuisse Cajum de fideicommissis, qui reputet secum, omnia fideicommissa primis temporibus fuisse infirma, neque invitum quemquam cogi potuisse praestare ea quae fuerat rogatus? vid. §. 1. *J. de fideic. hered.*

§. 8. Quod pro *orcinus* alibi scriptum existare tradit Cujacius *borcinus*, et *orcbinus*, uti docet Otto ad §. 2. *J. de Sing. reb. per fid. rel.* non mirabuntur, qui sciunt *b* a veteribus pro adspiratione potius quam pro littera habitam; constat id ex elisione in metro usitata; contra tamen alii censuerunt. vid. Pater ad *Avian. pag.* 17. hinc enata varia scriptura. Servius ad *Virg. Georg.* 3. v. 224. tria tantummodo existisse antiquitus nomina memorat, in quibus *C* litteram adspiratione sequeretur: *Sepulchrum*, *orcbus*, et *pulcher*, ex quibus *pulcher* solum sua aetate retinuisse eam addit; idem ad *Aen.* 6. v. 4. scribit veteres dixisse *thus*, *orcbus*, reliqua. In Inscriptionibus a Fabretto editis invenies *ora* pro *bora*, *Pilippus*, *abuit*, *eres*, *beorum* alia, ibidem est H. S. E. id est *hoc sequetur heredes*. Ita quoque *umidas* pro *humidas*, *ypotheca* pro *hypotheca*, *Eutyciano* pro *Eutyciano*; ex adverso *hiisdem* pro *iisdem*, *crebandis* pro *creandis*, *habe* pro *ave* exaratum existare affirmat in Codice Wurceburgensi Vir

praeclarus J. D. Ritter in *praefat. Cod. Theod.* addeſis Fratrem ad *Collat. Leg. Mos. et R. pag.* 18. et Cl. Best *pag.* 24. *sq.*

§. 9. Verba haec defendit, et illustrare annisus est Cl. Vryhof in *Obs. Jur. Civ. pag.* 171.

§. 11. Sugillat hoc loco Ulpianum Vir summus Petrus Faber, quod exstingui dixit libertatis legatum, quod re vera casu proposito quiescit potius ac pendet, siquidem id aliquando possit fuscitari, veluti, si heres dominium servi nanciscatur. Verum enimvero, ne quid dissimulem, distinguendum mihi videtur inter jus quod Ulpiani tempore obtinuit, atque illud quod postea demum Imperatorum rescriptis ac constitutionibus introductum est. Ulpiani aetate exstinctum fuisse legatum hoc existimo, si dominus servi declarasset se eum vendere nolle. Aperte Paulus in l. 31. §. 4. *D. de fideic. libert.* Si is, cujus servus est, nolit eum vendere, ut manumitteretur, nullae Praetoris partes sunt; idem est, et si pluris justo vendere velit: cogi itaque a Praetore non potest dominus; contra obtinet in legato rei alienae, justa enim aestimatio ibi infertur l. 14. §. 2. *D. de legat.* 3. differentiae ratio est, quia libertas inaeſtimabilis res est. Jus antiquum mutavit Alexander Imp. in l. 6. *C. de fideic. libertat.* qui non deficere hoc casu libertatem statuit, sed differri potius. Idem placuit Justiniano in *J. §. 2. de Singul. reb. per fid. rel.* add. Theoph. *ibid.*

eum justo pretio non vendat, extinguatur libertas, quoniam nec pretii computatio pro libertate fieri potest.

§. 12. Libertas sicut dari, ita et adimi, tam testamento, quam codicillis testamento confirmatis potest: ut tamen eodem modo adimatur, quo et data est.

§. 12. Ratio est, quia unumquodque, quo id colligatum est, modo, eodem dissolvi debet.

T I T U L U S I I I.

De Latinis.

§. 1. **L**atini jus Quiritium consequuntur his modis, beneficio Principali, liberis, iteratione, militia, nave, aedificio, pistrino: praeterea ex Senatusconsulto, veluti quae sit ter enixa.

§. 2. Beneficio Principali Latinus civitatem Romanam accipit, si ab Imperatore jus Quiritium impetraverit.

§. 3. Liberis jus Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta annorum manumissionis tempore fuit. Nam lege Junia cautum est, ut si civem Romanam, vel Latinam uxorem duxerit, testatio-

§. 1. Quod de *pistrino* hic tradit Ulpianus, seu modo, quo Latinus jus Quiritium consequatur, altum silentium est Interpretibus. In pistrinum dari solitos servos, qui deliquerant, ex Comicis abunde constat. Conjectio autem Latinis libertis, qui per certum temporis spatium pistrino operam suam consecraverant, jus hoc plenae libertatis fuisse concessum. Rem omnem, quae ad pistorum, pistrinumque pertinet, ex professo tractat Vir incomparabilis eruditionis Jac. Gothofredus *ad lib. 14. Cod. Tb. tit. 3.*, qui inscribitur *de pistoribus et Catabolensibus*, ubi multa reperies huc maxime facientia. Adde, qui hunc titulum egregie illustrat, Marcum Vertranium Maurum *de jure liberorum, in Thes. Jur. Otton. tom. 3. pag. 1037.*

§. 3. Liberorum, quippe qui unicus ma-

trimonii finis habebantur, favorabilis semper causa existit Romae; Consule H. Noordkerk, Virum Consultissimum, civitatis Amstelodamensis decus atque ornamentum insigne, in *Obs. Dec. p. 133. sq.* Coler in *parerg. cap. 14. in thes. jur. Otton. tom. 1. p. 367.* Legem Juniam, quam hoc loco citat Auctor, Augusti Imp. aevo tribuit idem Noordkerk in *disquisitione de Lege Petronia pag. 92.* nomenque eam fortitam fuisse arbitratur a Cajo Junio Silano Cos., ac diversam esse statuit a Lege Junia Norbana, quam latam censet a Cajo Junio Norbano Balbo, sub libera Rep.; a quo tamen dissentit Vir Egregius J. G. Heineccius in *Hist. Jur. lib. 1. cap. 4. §. 197.* qui Tiberii tempore veteri ritu hanc latam existimat; Confer Nob. Meerman, ad *Tit. 1. §. 10.* et J. G. Hofman ad *L. Jul. de Adult. coërc. pag. 106. sq.*

statione interposita, quod liberorum quaerendorum causa uxorem duxerit; postea filio filiave nato natave, et anniculo facto, possit apud Praetorem, vel Praesidem provinciae causam probare, et fieri civis Romanus, tam ipse, quam filius, filiave ejus, et uxor; scilicet, si et ipsa Latina sit: nam si uxor civis Romana sit, partus quoque civis Romanus est, ex Senatusconsulto, quod auctore Divo Adriano factum est.

§. 4. Iteratione fit civis Romanus, qui post Latinitatem, quam acceperat major triginta annorum, iterum juste manumissus est ab eo, cujus ex jure Quiritium servus fuit. Sed huic concessum est Senatusconsulto etiam liberis jus Quiritium consequi.

§. 5. Militia jus Quiritium accipit Latinus, si inter vigiles Romae sex annis militaverit, ex lege Visillia. Praeterea ex Senatusconsulto concessum est ei, ut, si triennio inter vigiles militaverit, jus Quiritium consequatur.

§. 6. Nave Latinus civitatem Romanam accipit, si non inno-rem, quam decem millia modiorum navem fabricaverit, et Romanam sex annis frumentum portaverit, ex edicto Divi Claudii.

§. 4. Iterationem ita exponit Pater in tractatu de Nominibus cap. 8. p. 40. *Manumissio prima nutu domini fiebat, et quacunque voluntatis declaratione, qua manumissione servus fiebat libertus, sed Junianus, at vero manumissio iterata peragebatur apud Praetorem, aut Proconsulem, qua confirmabatur manumissio prior, fiebatque alapa inflicta, qua libertus Junianus fiebat civis Romanus.*

§. 5. Ad Augusti imperium legem etiam Viselliam refert Noordkerk l. c. pag. 92. auctore C. Visellio Varrone, additque vigiles illos institutos primum ab Augusto ex libertinis, eamque propter causam militiae genus istud plerosque fuisse aspernatos. Post Augusti tempora legem latam existimat Heineccius l. c. §. 167.

§. 6. *Millia* quod pro *millium* perperam exhibetur, exinde accidisse quivis intelligit, quia notis numeri signari solebant, quas explicituros librarios, homines plerosque Latinitatis non probe gnaros, errasse mirum non est. Praeter modos ab Ulpiano allegatos, quibus plenam liberta-

tem fuit consecutus servus, alius quoque exstitit, silentio non praetereundus, a Claudio primum institutus, qui Imperator pio ac laudabili edicto sancivit, ut servo, quem pro derelicto dominus habuerat ob gravem infirmitatem, libertas competere-
v. l. 2. D. qui sine manu. ad libert. perv.
ejusdem meminit Sueton. in Claudio Cap. 25. qui aegra mancipia, quae ab immanibus dominis medendi taedio, in Tiberina Aesculapii insula fuerant exposita, libertatem fuisse consecuta, et, si convaluissent, libera mansisse commemorat, ad quem locum plura de his notarunt Viri Docti in commentariis. Latinam, non plenam ex jure Quiritium libertatem adeptos fuisse servos ejusmodi tradit Justinianus, seque demum miseris iis civitatem Romanam primum fuisse largitum jactat in l. un. §. 3. C. de Latin. libert. toll. qua de re pluribus egit M. Vertranius Maurus l. c. singulari quoque capite de servis pro derelicto habitis pertractat Cl. D'Arnaud in Dissert. de jure Servorum cap. 13.

T I T U L U S I V.

De his, qui sui juris sunt.

§. 1. **S**ui juris sunt familiarum suarum principes, id est, paterfamilias, itemque materfamiliae.

§. 2. Qui matre quidem certa, patre autem incerto nati sunt, spurii appellantur.

§. 1. Usum et vim singularem vocis *paterfamilias* docet Crusius in *Thes. jur. Ott.* tom. I. p. 669. *Materfamilias* quae sit, ac quo modo differat ea a *matre*, et *matrona* ostendit Frater in *Dissertatione de veteri lege Romana*, cujus meminit Nonius cap. 5.

§. 2. Spuri unde dicantur, et quale circa eos jus obtineat, ex moribus praefertim hodiernis, ubere exposuit lctus praestantissimus Ant. Matthaeus in *Paroemiis par. I.*

XX

T I T U L U S V.

De his, qui in potestate sunt.

§. 1. **I**n potestate sunt liberi parentum, ex justo matrimonio nati.

§. 2. Justum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, connubium sit: et tam masculus pubes, quam femina potens sit: et utrique consentiant, si sui juris sunt; aut etiam parentes eorum, si in potestate sunt.

§. 2. Ita Cajus in *Inst. lib. I. tit. 4. in pr.* *Legitimae sunt nuptiae, si Romanus Romanam, nuptiis intervenientibus, vel consensu ducat uxorem.* Alterutrum ergo sufficit? non putem. explico: vel insuper consensu, si sint parentes, in quorum potestate sunt.

De matrimonio jure Romano contracto ubere atque ex professo egit Forner. in *libris rer. quot. in Thes. jur. Ott.* tom. I. adde inprimis tractationem non inelegantem C. A. Grupen de *uxore Romana, cum ea, quae in manum convenit farre, coemtione,*

et usu, tum illa, quae uxor tantummodo habebatur. De nuptiis incestis, itemque imparibus et inaequalibus legi merentur, quae differuit saepe laudatus H. Noorderk in *Obs. dec.* quo loco etiam matrimonia vitio contracta liberorum favore aliquando confirmata fuisse ostendit, interdicta vero connubia civis cum peregrina a Graecis repetit.

Femina potens est matura viro; ita *potens regni* Calvinus dici notat pro regno matus.

§. 3. Connubium est uxoris jure ducendae facultas.

§. 4. Connubium habent cives Romani cum civibus Romanis: cum Latinis autem, et peregrinis ita, si concessum est.

§. 5. Cum servis nullum est connubium.

§. 6. Inter parentes et liberos infinite cujuscunque gradus connubium non est. Inter cognatos autem ex transverso gradu olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non poterant: nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem ducere: sed tantum fratris filiam, non etiam sororis filiam, nec amitam, vel matertem, quamvis eodem gradu sint. Eam quae noverca, vel privigna, vel nurus, vel focrus nostra fuit, uxorem ducere non possumus.

§. 7. Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit; ideoque liberi in potestate ejus non fiunt, sed, quasi vulgo concepti, spurii sunt.

§. 8. Connubio interveniente, liberi semper patrem sequuntur: non interveniente connubio, matris conditioni accedunt, excepto eo, qui ex peregrino et cive Romana peregrinus nascitur: quoniam lex Mensia ex alterutro peregrino natum deterioris parentis conditionem sequi jubet.

§. 9. Ex cive Romano et Latina Latinus nascitur: et ex libero et ancilla servus: quoniam, cum his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem.

§. 10. In his, qui jure contracto matrimonio nascuntur conceptio-

§. 6. Ultra quam par est in Ulpianum nostrum, nihil tale meritum, invehitur Riccius in *Thes. jur. Otton. tom. 2. p. 757.* quod ex tertio gradu uxorem ducere licere is affirmavit; optime Auctorem defendit ο πρᾶν Schultingius. Non prohibita olim fuisse Romae conjugia inter patruos et fratrum filias, ac Constantini demum tempore vetita demonstravit Frater in *Commentario ad Collat. leg. M. et R. p. 178. sq.*

§. 8. Lege Mensia, an Messia, de peregrinis solis actum fuisse existimat Noordkerk *l. c. p. 151.* Confer de ea Heinecc. *ad leg. Jul. et Pap. lib. 2. cap. 10.* de civium ac peregrinorum matrimonio singularia quaedam observat Frater *l. c. p. 152.*

§. 10. Pro *quoniam* alii codices exhibent *quamvis*; ita sane ediderunt Crispi-

nus et Pacius, alii *quemadmodum.* Mihi quidem, si quid libere fateri licet quod sentio, legendum videtur *quamvis*; neque enim partus ideo liber esse existimari potest, quia non legitime concepit ancilla mater, sed *quamvis* serva conceperit, tamen liber dicendus est partus; Nec vero offendat fortasse aliquem, quod non additur *tamen*, quandoquidem abunde constat particulam illam post *quamvis* subaudiendam saepenumero omitti. vid. Cl. Duker *ad Flor. lib. 2. cap. 6. n. 33. et lib. 4. cap. 1. n. XI.* Scribit Glossator, eumque secutus Strauchius, *quoniam* pro *quamvis* positum in *l. 7. pr. D. de Condict. Caus. data.* sed fallitur uterque; ita enim verba explicanda: *quoniam* hoc est, quia *putasset quidem se debere pecuniam, sed et insuper exceptione doli mali tueri se potuisset,* quominus.

ceptionis tempus spectatur: in his autem, qui non legitime concipiuntur

minus solvere cogeretur, *ipsum repetitum*, id est, habitum quod sibi imputet, qui jam ipse repetere debeat. Dixi ante vocem nullam librariorum mendis obnoxiam magis fuisse, quam pronominum *qui* et *quis*, indeque descendendum, iisque affinium vocabulorum terminationes omnes, idem quoque uberius me ostensurum spondere memini; animus est in praesenti promissi fidem solvere. Temporis jacturam me facere, ac bonas et non reversuras horas nugis perdere exprobras. Quisquiliis, quaeso te, accenses, si quis removet lapidem, ad quem offenderunt Viri praeclari nominis haud pauci? deinde id tecum reputes velim, sequi me aliorum exempla, qui hac ope instructi, quamplurima, eaque depravatissima juris loca optime restituerunt. Notis ac siglis olim perscriptas fuisse voces quas dixi, easque exiguo admodum discrimine inter se distare, non ignorat qui Magnonis, Probi, Diaconi, aliorumque, qui compendia litterarum tradidere, inscriptionesve, aut lapides antiquos exposuere, commentarios vel fugitivo oculo unquam usurpavit; eaque causa existit, quamobrem permutata illa atque commixta inter se conspiciuntur in scriptis exemplaribus antiquis, uti demonstrarunt Pater ad *Avian. fab. 1. v. 2.* Augustin. in *Emendat. lib. 2. cap. 2.* Auctor Obs. jur. Civ. p. 34. 37. et 63. et G. Best cap. 1. pag. 25. sq. parco pluribus. Virorum satis est. Liceat et de meo penu adjicere nonnulla, in quibus, si levissimam hanc emendationem admiseris, gravioribus aliorum crisis tuto carebis.

In l. 1. §. 6. *D. de Legat. 3°* ita Ulpianus: *Sciendum est autem, eorum fideicommitteri quem posse, ad quos aliquid perventurum est morte ejus.* Aliorum conjecturas, quibus lectioni corruptae subvenire studuerunt, exhibent Ampl. Bynkersh. Obs. lib. 4. cap. 3. Best p. 263. et J. L. Conradi in *Reprebens. p. 53.* Fuit cum pro quem reponendum arbitrarer quid, sed muto sententiam, insequens enim vocula *ejus* quem indicat esse referendum ad fidei-

mitt hoc est, *fideicommittere*, contracte enim olim vocem scriptam constat; per Graecismum, quo nimium quantum deletatur, Jensus in *strict. p. 260.* interpretatur.

Quia pro qua perperam positum arbitror in l. 17. §. 2. in f. *D. de Injur. Si servus decesserit, dominum ejus agere posse Labeo ait, qua* (sc. actione, qua de constructione consule Eruditiss. Auctor. Obs. Jur Civ. p. 93. et Marckart. *Interpr. Lib. 2. cap. 20.* nisi praeferas *ait ac, quod actionem interpretatur Magno*) *de damno, quod per injuriam factum est, agatur.* intellige actionem legis Aquiliae.

In l. 5. *D. de jur. et fact. ignor. iniquissimum videtur* inquit Terentius Clemens *cuiquam scientiam alterius quam suam nocere, possit quis subintelligere tam, malo quasi suam.*

Qui jussu judicis facit, non videtur dolo facere, qui parere necesse habet, auctore Paulo in l. 167. §. 1. *D. de Reg. jur. Cl. J. G. Hofman, Vir praeclara juris prudentia instructissimus, in Meletem. ad D. dissert. 32. §. 7.* reponit quippe *qui.* Necessariam correctionem non putem; clarior tamen evadet sensus, quod credo et a Pauli manu esse, si *quia parere* substituas.

Jussit quis in testamento suo *ut quid in foro fiat*, verba sunt l. 39. §. 1. *D. de Condit. et Demonstrat. si non appareat quid mortuus senserit, in ejus municipii foro faciendum est, in quo is, qui testamentum fecerit, domicilium habuerit.* quid si saepius domicilium mutaverit, ac variis in foris habitaverit defunctus? non indistincte adeo proponere solent responsa sua Prudentes; Sunt qui ea propter *novissimum* inserunt, audacius forte. Sibi puto restitues Javolenum, an Labeonem, si reponas: *quum testamentum fecerit.*

Quod si ita scriptum sit, ait Julianus in l. 19. §. 1. *D. quando dies legator. si penum intra Kalendas non dederit, centum dato . . . si uxor ante Kalendas decesserit, heredi suo neque penum relinquet, quae legata non est, neque ea centum, quia dies legati cesserit.* Ita codex Pisanus; vulgata editio exhibet *non cesserit.* Negative intel-

piuntur, editionis: veluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pa-

telligendam Juliani sententiam nullus dubitet, qui verba vel obiter inspexit; legendum puto *quin dies*, hoc est, quia non, qua de vocis hujus significatione consule Gellium Noct. Attic. lib. 17. cap. 13. Ad §. 2. ejusdem legis quod attinet, non videtur necessaria correctio, modo ita distinguas: *Cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub conditione legatum*, (subintellige est) est, subaudi: ita constitutum, quemadmodum si, berede instituto aliquo sub conditione, pure mihi legetur. Confer Egregium Auctorem Obs. jur. Civ. p. 106. et Ampl. Van de Water Obs. lib. 3. cap. 12. Neque tamen refragabor, si ita mecum Julianum scripsisse existumes: *legatūit*, vel *id est*, hoc est, *legatum*, *idem est*.

Julianum excipiat Paulus in l. 3. §. 2. D. de Offic. Praef. Vig. Effracturae fiunt plerumque in insulis, in borreisque, ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt. Haud equidem nescio quae pro vulgata scriptura in medium produxit Cl. Marckart in Interpret. lib. 1. cap. 13. malim tamen in insulis, in vel IT, hoc est, item borreis, quod vel quia ibi, aut quippe ubi. Addi possit et alia ratio, quod insulae, sive domus illae, quae non junguntur communibus parietibus cum vicinis, liberrimumque adeo ambitum habuerunt, faciliorem tutioremque aditum praebuerunt effractoribus furibus.

Pro quod restituendum esse quam in l. 5. D. de Adm. rer. ad Civ. pert. recte notavit Cl. Vryhof in Obs. cap. XI. Pro quam reponendum quin, vel quoniam in l. 35. D. de Religios. dubium non est. Quovis pro quodvis apparere in lege elegantissima l. §. 23. D. de Quaestion., item quasi pro quod si ibid. §. ult. monuerunt jam alii. Eodem remedio adjuvandam suspicor l. 2. §. 1. D. de Accus. et Inscript. Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillae avi sui mortem exsequi concessum est; lege autem testamentaria. Nam de patris quidem testamento pupillis agere Divus Vespasianus permittit; sed quasi non exhibeantur tabulae, per interdictum possunt exquiri. Aliis quid placuerit consule Obs. Miscell. Amstel. vol. 2. pag. 144.; ego re-

pono: lege allegata testamentaria. Notarum ignorantia peperit errorem. AT pro autem, ALL pro allegata pingebatur. Caeterum quod in pr. ejus §. dicitur, in quos ex lege testimonium publicorum invitae non dicunt, legendum puto testimonia jud. publicorum hoc est judiciorum vid. Magnonem. Confer d. Obs. l. c. brevis esse laboro, obscurus fio. ita legem explico. Mulier judicio publico accusare non potest, nisi mortem exsequatur propinquorum l. 1. D. eod. hoc est, eorum, in quos ex lege Julia judiciorum publicorum inviti testimonium dicere non coguntur, quos si scire desideras adi sis l. 4. D. de testibus. Dein Scto constitutum est, ut mulieribus quoque concedatur accusatio de testamento falso, si quaestio est de voluntate eorum, in quos invitae testimonium non dicunt, in causa legis Corneliae de falsis, quae per eminentiam testamentaria saepe nominatur, vid. Paul. Sent. lib. 5. tit. 25. §. 1. ibique interpretes; denique permissum est quoque accusare mulieribus publico judicio de testamento liberti paterni. Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillae avi sui mortem exsequi concessum est lege allegata testamentaria, ex Senatus scilicet sententia, non ex ipsis legis Corneliae verbis; Senatus enim partes fuisse de eo judicare constat ex l. 5. D. ad l. Corn. de fals. ex rationis paritate decidendum Senatus censuit utroque in casu proposito, ut, sicut hae accusare possunt publico judicio de testamento falso, ita et mortem exsequi permittatur iis. Nam non est casualis hoc loco, sed transitioni inservit; hoc vult Ictus: quod attinet ad paternum testamentum, exstat de eo rescriptum Vespasiani; quod si autem tabulae non exhibeantur potest interdicto agi ad exhibitionem, de quo vid. interpretes ad Paul. lib. 4. tit. 7. §. 6.

Periculum faciamus an et hoc pacto restaurari possit genuina lectio legis difficultimae 7. pr. D. de dolo malo, quam inter cruces lctorum referendam esse haud immerito existimes. Pomponius haec verba: si alia actio non sit, sic excipit, quasi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, salva

riat, liberum parit: nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

salva esse non poterit; nec videtur huic sententiae adversari, quod Julianus libro quinto scribit, si minor annis viginti quinque consilio servi circumscriptus eum vendidit cum peculio, emtorque eum manumissit, dandam in manumissum de dolo actionem; Hoc enim sic accipimus, carere dolo emtorem, ut ex emto teneri non possit, aut nullam esse venditionem, si in hoc ipso ut venderet circumscriptus est. Grotius in Flor. Spars. pro quasi substituit sicque. Integram alii periodum, quasi glossema, ejiciendam statuunt. Sed, missis aliorum opinionibus, ita interpretor, mutatis paucissimis: Pomponius haec verba edicti: si alia actio non sit, sic excipit: non aliter dari hanc actionem quasi, (hoc est, quam si) res alio modo salva esse non poterit... aut nulla-n (id est, nullam non) esse venditionem. Ita legenda esse verba postrema ratio flagitat; quod si sit nulla venditio propter intervenientem fraudem, actio subsidiaria de dolo malo contra manumissum non competit, alio enim modo succurritur eo casu circumvento. Mendum scripturae huic simillimum deprehendisse mihi videor in l. 20. §. 5. D. qui testam. fac. poss., quod eodem remedio tollere conabor. Cujus ad demonstrationem antequam pedem promoveam, de eo primum quarendum est, num lege Julia Repetundarum damnatus in testamento testis esse possit. Negantium partibus accedere nos debere evincit juris ratio; omnes enim publico judicio damnati infames sunt l. 7. D. de publ. jud. add. §. 2. J. eod. tit. judicium autem legis Juliae Repetundarum descendit ex legibus judiciorum publicorum l. 1. D. eod. dein infames ejusmodi, qui publico aliquando judicio fuere damnati, testes esse prohiberi ostendit l. 3. §. 5. D. de testib. imo specialiter repetundarum damnatus testimonio adhiberi non posse perhibetur in l. 15. D. eod. ubi Repetundarum damnatus inquit Paulus nec ad testamentum, nec ad testimonium adhiberi potest. Idem affirmat Venulejus in l. 6. §. 1. D. de Lege Jul. Repetund. hac lege Repetundarum damnatus testimonium publice dicere prohibetur. Vides itaque et juris rationi

*inconvenientem, quin legibus quoque expressis contrariam fore opinionem, si quis talem adhiberi posse pertinax statuere velit. Scrupulum tamen movent verba Ulpiani in l. 20. c. eum, qui lege repetundarum damnatus est, ad testamentum adhiberi posse existimo, quoniam in judicio testis esse vetatur: An humani aliquid passum Ulpianum credamus, ac rectius statuisse Paulum dicamus, Ulpiano si non majorem, certe parem? absit ut errorem istiusmodi inexcusabilem, supinum, et juris rationi plane adversum, cadere potuisset in praestantissimum lectum in animum nostrum inducamus. Imo vero libere pronuntiare non dubito, idem cum Paulo Nostrum sensisse; et hunc enim testimonium denegasse damnato, manifeste ostendunt ea quae adjungit, quoniam in judicio testis esse vetatur. Neque enim temere quem hanc a Prudentum principe expectare puto sententiam absurdissimam: testis esse potest, quia testis esse non potest. Frustra quoque rem expedivisse sibi visi sunt illi, qui existimant, id indicare voluisse Ulpianum, damnatos hos ad testamentum faciendum adhiberi posse, a testimonio tamen dicendo arceri; siquidem quam clarissime apparet ex totius legis contextu, ex ipso dein adhiberi vocabulo, denique ex *tois testis esse vetatur*, unice hoc loco sermonem fieri de testimonio, de testamento faciendo nil quidquam cogitari, ne dicam somniari; postremo tandem, si vel eo sensu accipi liceret, ne sic quidem lectionis veritas constaret, quandoquidem judicio hoc publico damnatos intestabiles esse certum sit, quippe cum quibus testamenti factio non fuerit, quum jus comitiorum talibus non competierit. Probato itaque in judicio testes esse non potuisse damnatos, consequitur neque in testamento eos adhiberi potuisse, quod antiquitus novimus judicii formam habuisse, in comitiis calatis fieri solitum, ubi, convocato populo, lege quasi rogata, Quirites auctoritatem suam interponere debuerunt, ac jubere, ut heres nuncupatus in bona succederet. Aliorum de lectione verborum legis hujus conjecturas plena manu*

manu dat Cl. Marckart in *Probab. pag. 23.* qui in eorum castra transit, qui Ulpianum a Paulo dissensisse opinantur, eumque intelligendum hoc modo, ut a judiciali testimonio arcendos, ad testamentum vero adhibendos, dixisse videatur; Verum enimvero pace Virorum laudatissimorum fateri liceat, contrariam rationem apparere omnino verissimam, hoc enim si indicasset Auctor noster, non *quoniam*, sed *quamvis*, dicere eum debuisse palam est; deinde ecquis adeo omnis jurisprudentiae expertem statuatur Ulpianum, qui credat egregium hunc lectum docuisse damnatum talem adhiberi posse in testamento? quis tam rudem fuisse cogitare ausit, ut in hac causa a judiciali testimonio ad testamentum extensionem fieri non posse senserit? Testamentis legum vim tributam fuisse, eodemque, quo leges, modo condita ea fuisse demonstravimus alias; infames, rogo te, in testamento testes adhiberi posse arbitraris? nollem excidissent ea Viris eruditissimis, superstitione nimis inhaerentibus lectioni Codicis Florentini. Infelici quoque, ut videtur, conatu Paulum cum Ulpiano conciliare studuerunt alii, qui *non posse* emendant. Probabili scripturae vitio verosimile est *non* excidisse, neque tamen illo, quo hi statuunt, loco, ubi neque vox ejus neque vestigium apparet. Ita scriptum credo: *ad testamentum non adhiberi* hoc est, *ad testamentum non adhiberi*. N pro *non*, itemque M litteram per lineolam — olim notatam notissimum est; ignorantibus librarii, aut non satis attenti, excusabili lapsu exhibuerunt *testamentum*. Quod de M dixi, videsis Cl. O. Arntzen. *ad Caton. lib. 1. dist. 12. et 39. add. Ampl. Brenckman in Hist. D. lib. 2. cap. 2. p. 109. et p. 123. sq.* in fine vocum saepius eandem omissam probat Pater in *Dissert. ad Avian. pag. 305. sq.* Branchu in *Obs. part. 1. p. 234.* in lapidibus frequentissime eam desiderari observat Doctissimus Van Goens *de Cepotapbiis pag. 12.*

Non tempero, quin huc addam lectionem, quae apud Papianum exstat, corruptissimam, cui eadem, quam hoc loco institui, via opem ferre facile est. Si quis autem verba sunt Papiani in libro *Responsorum tit. 19. dolo focum fecerit, ut exinde ad areas ac tecta . . . perveniat, damnum,*

quod evenerit, aestimatione sarcitur. Constat ex Paulo, cujus ex Sententiis sua potissimum compilavit Papianus, evidens quoque est ex ipsa juris ratione, denique certum est ex Ictorum fragmentis, eum, qui dolo incendium procuraverit, minime satisfacere restitutione damni dati, sed gravissimis eum poenis plectendum esse; dubitari itaque neutiquam poterit, sermonem injecisse hoc loco Papianum de eo, qui non data opera fecit. Demonstrarunt hoc, atque evicerunt Schulting. *ad l. c.* et H. J. Arntzenius in *Specim. Observat. cap. 6.*, qui et varios modos addunt, quibus scribarum errorem hunc corrigere alii allaborarunt. Ego, si quid mihi symbolam conferre licet, rescribo *autem* hoc est *autem non*.

Quae sequuntur ibidem: *in servo restituta res etiam digno supplicio vindicetur, per geminationem ita restituo: restituta REs id est restituta re res.*

Sed ut tandem e diverticulo, longiore forsitan, in viam revertar, quis ambigat in decantato Ennii fragmento, quod Cicero servavit *lib. 1. de Officiis.*

Ut homo, qui erranti comiter monstrat viam,

Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,

Ut nihilominus ipsi luceat, cum illi accenderit.

pro quasi reponendum qui si?

Apud Capitolinum in *Pertinace cap. penult.* ita legitur: *Julianus corpus ejus funeratus est, qui nullam ejus mentionem fecit, ubi pro qui Cl. Best. p. 166. substituit et si.* Licet concedam vitio carere lectionem vulgatam, si quid tamen emendandum putes, mallet *quamvis*, quod per qui olim scriptum fuit. Addo Martialem *lib. 2. epigr. 62.*

Quod pectus, quod crura tibi, quod brachia vellis,

Hoc praestas, Labiene, tuae, quis nescit? amicae,

Cui praestas culum, quem, Labiene, pilas.

Lego quod praestas culum. Eleganter uti cen-

centies alibi, respondent sibi *hoc et quod.*

Ita quoque, quamvis dem, necessariam non esse correctionem, in his ejusdem Poëtae *lib. 6. epigr. 86. v. ult.*

Et potet calidam, qui mihi laudat, aquam.

Praeferam *quam.* Ipse potet calidam, quam mihi laudat, dummodo mihi liceat bibere vinum Campanum.

Solum partem esse aedium existimo, ait Celsus in *l. 49. pr. D. de Rei Vind. nec alioquin subjacere, uti mare navibus.* Navis pertinet ad dominum, id quod subjacet navi, mare, non est navis, nec domini alicujus, sed est res communis. Aedes vero pertinent ad dominum, solum est pars aedium, et hoc itaque pertinet ad dominum aedium; quamvis autem subja-

ceat solum aedibus, non tamen subjaet alii, ita ut mare; perspicis, ni fallor, pro *alioquin*, legendum *alii*, vel *alio*, quod idem puto, *cui*, aut si id mavis *alieno cui.*

Dum de aedibus sermo est, in memoriam succurrunt varie tentata verba Javoleni in *l. 23. pr. D. de Usurpat. et Usucap.*: *Cum aedes ex duabus rebus constant, ex solo et superficie, et universitas earum possessionem temporis immobilium rerum omnium mutet; pro mutet vult imitet* Cl. Best p. 189. ego pressim secutus ductus literarum ita scribo: *possessione temporis immobilium rerum communi nitatur.* M. ali quando male additum conspici in libris MSS., ubi exfulare debuerat, observat Commentator Egregius ad *Collat. leg. Mos. et Rom. p. 728.* ubi *sortem* exhibetur pro *forte.* Vela contraho

Hic teneat nostras anchora jacta rates.

T I T U L U S V I.

De Dotibus.

§. 1. **D**os aut datur, aut dicitur, aut promittitur.

§. 2.

§. 1. *Dictum a promisso discernitur,* ait Ulpianus in *l. 19. §. 2. D. de Aedil. edict.* *dictum accipimus, quod verbo tenus pronuntiatum est, nudoque sermone finitur; promissum autem potest referri et ad nudam promissionem, sive pollicitationem, vel ad sponsum.* Add. *l. 20. eod.* Si vero, verba sunt Caji, ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio. Ex dictione tamen ea, modo non sit facta jactandi causa, aut commendandi ergo rem venalem, v. *l. 19. pr. eod.* actionem competiisse ne dubites. Abunde de eo constat ex ipsa *l. 19. c.*, plurimisque legibus ejusdem tituli. Est itaque dotis dictio nuda dotis pollicitatio, sive obligatio, nulla praecedente interrogatione facta, uti appellat Cajus in *Instit. lib. 2. tit. 9. §. 3.* Magnis animo-

rum divortiis inter se distrahuntur Interpretes, solenniterne facta fuerit dotis dictio, necne, intercedentibus puta verbis solennibus; persuadere mihi videntur Ictorum, quae proposui, verba, ut non solenniter factam eam fuisse existumem; quae autem ex Comiciis, atque aliunde, petunt sententiae suae praesidia contrariae opinionis fautores, non ea ad dictionem, sed ad promissionem referenda esse arbitror. Ob stare videtur *l. 3. C. Tb. de incest. nupt.* ubi: *dos si qua forte solenniter aut data, aut dicta, aut promissa fuerit;* Verum solenniter vocem ad promissa potius quam ad dicta ut applicem, faciunt ea, quae ante in medium produxi. Notissimum enim in jure, verbum aliquod generaliter additum uni saepe tantummodo rei posse applicari; exemplis abstineo, cum haec ipsa locutio

ve-

§. 2. Dotem dicere potest mulier, quae nuptura est, et debitor mulieris, si jussu ejus dicat, institutus, parens mulieris virilis sexus, per virilem sexum cognatione junctus, velut pater, avus paternus. Dare, promittere dotem omnes possunt.

§. 3. Dos aut profectitia dicitur, id est, quam pater mulieris dedit: aut adventitia, id est, ea, quae a quovis alio data est.

§. 4. Mortua in matrimonio muliere, dos a patre profecta ad patrem revertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes virum. Quod si pater non sit, apud maritum remanet.

§. 5. Adventitia autem dos semper penes maritum remanet, prae-

veritatem evincat quam clarissime; quis enim in datione dotis solennitatem desideret? Neque tamen nudae conventioni, aut nudo pacto similis est dotis dictio, ex quo jure Romano actio non nascebatur; quandoquidem legitime obligantur, quae dotem dixerunt, personae illae, quas l. c. allegat Cajus. Hae autem tantum. Specialiter itaque antiquitus in hac re obtinuisse credo, ut legitime obligarentur, qui nulla intercedente interrogatione dotem dixerant. Neque tamen stricte adeo verbi hujus propriam significationem observasse semper videntur lecti, ut non aliquando et pro stipulari illud adhibuerint; Ea certe significatione accipiendum putavo vocabulum in l. 1. §. 14. D. de Cloacis. Damni infecti cautionem pollicetur Praetor, verba sunt Ulpiani, si quid operis vitio factum est; nam sicuti reficere cloacas et purgare permittendum fuit, ita dicendum, ne damnum aedibus alienis detur. Confer verba edicti in l. 1. pr. D. eod. videndum praefert Cl. Voorda in Interpret. cap. 8. edicendum mavult Auctor Obs. p. 139. quo modo et alibi pro dicendum rescribit Sciopp. ad Priap. cap. 4. Interpretor: Praetor voluit dicendum, hoc est, ut diceret, caveret, stipularetur ille, cujus operis vitio aliquid fieri metuitur, ne damnum alienis aedibus fiat; nisi mavis dicendum a Praetore fuit, id est, in edicto proposito cavendum, et curandum, significatione in jure quoque obvia. De dotis dictione confer quae erudite congeffit o μέγας G. Noodt de Pactis cap. 8.

§. 2. Verba: si jussu ejus dicat institutus,

aut, uti ex MS. Auredanensi exhibet Nob. Meerman, constitutus, sic accipio, quasi dixisset lectus: si, vel dummodo, ut jussu ejus dicat fuerit institutus. Ita Cicero pro Cluent. cap. 26. quadraginta et millia, si esset absolutus, pollicetur. Possis et legere dic AT id institutus hoc est, dicat ad id institutus. Hoc certum est, institutum pertinere ad debitorem; clara sunt verba Caji lib. 2. l. tit. 9. §. 3. non solum in hac obligatione ipsa mulier obligabitur, sed et pater ejus, et debitor ipsius mulieris, si pecuniam, quam ille debeat, sponso creditricis ipse debitor in dotem dixerit. Hae TANTUM tres personae possunt dictione dotis legitime obligari; Perperam itaque editor Parisiensis, qui auctoris mente non recte intellecta, margini adscripsit: justus tutor.

§. 4. Ant. Faber in Conject. lib. 1. cap. 16. et lib. 13. cap. 1. id agit, ut ostendat, ita hic intelligendum Ulpianum, ut propter liberos praemortuos quintae duntaxat, propter superstites vero universa dos retineatur. Confer Ampl. Meerman b. 1.

§. 5. Etiam socius aliquando pro filia socii dotem promittebat, sive ex suo, sive ex communi, eaque est dos adventitia. Egit de hac Papinianus in l. 81. D. pro socio, in qua lege duo sunt, quae morari possint lectorem; alterum est in pr.: Si socius pro filia dotem promisit, et prius quam solveret, herede ea relicta, decessit, quae postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est. Postea accipio posteaquam. Novimus enim particulam quam per ellipsin saepenumero omitti vid. Cl. J. Arntzen. ad Plin. Paneg. pag. 128. 320. et

praeterquam si is, qui dedit, ut sibi redderetur stipulatus fuit: quae dos specialiter receptitia dicitur.

§. 6. Divortio facto, siquidem sui juris sit mulier, ipsa habet actionem, id est, dotis repetitionem. Quod si in potestate patris sit, pater adjuncta filiae persona, habet actionem revera: nec interest, adventitia sit dos, an profectitia.

§. 7. Post divortium defuncta muliere, heredi ejus actio non aliter

324. aut subintelligo si. Alia dabit Auctor *Obs. jur. Civ. p. 116.* Alterum est in his: *Verum in proposito largiter esse videbatur, dos numerata esset, an vero promissa.* Vitiōsa esse nemo sanus dubitet; quo pacto restauranda sint, inquisiverunt plurimi. Vid. Consultiss. Rygerbos in *Obs. pag. 88.* scribendum puto *Largo interesse videbatur*; siue *Largum* lcti nomen esse arbitremur, siue consulentis alicujus id esse existimemus. Hoc constat, Paulum saepissime mentionem injicere Latini *Largi* vid. *l. 56. D. de Aedil. edict.* add. Auctorem insignis libelli *de Nominibus Pandect. cap. 5. in thes. jur. Otton. tom. 1. p. 379. lin. 11.* *Largii* Eurippiani consultoris meminit Scaevola in *L. 21. §. 4. D. de Annis legat et fid.*

§. 6. Optime, mea quidem sententia, pro *revera*, quod huc non convenit, *rei uxoriae* substituit Cujacius, lctorum *Coryphaeus*, quam *rei uxoriae* actionem, quoties post divortium de dote contentio est, competere tradidit Boëtius. De solennibus actionis hujus formulae verbis *quantum aequius melius*, quorum in jure quoque vestigia apparent, Cicero meminit in *Lib. 3. de Offic.*

Elegantissima sunt, quae de materia hujus, et proxime praecedentis §. adnotavit Vir patrii aequae atque Romani juris consultissimus C. van Bynkershoek in *Observat. Lib. 8. Cap. 14.*

§. 7. Maritum, ubi de dote agitur, non ultra teneri, quam in id quod facere potest, res certa est. Socero utrum idem privilegium competat Juridici certant, et adhuc sub iudice lis est. *Sicut autem cum marito agitur*, Paulum audis in *L. 21. D. de Re Judic. ita et cum socero, ut non ultra facultates damnetur. An, si cum socero*

ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest damnandus sit, quod (lego quae-ro) et id aequum esse videtur; sed alio jure utimur, ut et Neratius scribit. Idem in *L. 17. D. Sol. Matr. ex diverso*, ait, *si socer ex promissione a marito conveniatur, solet quaeri, an idem ei bonor habendus sit, Neratius libris Membranarum, et Proculus scribunt hoc justum esse.* Perrenon. in *Thes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 601.* distinguendum putat inter jus strictum et aequitatem. P. Burgius in *Electis cap. 19.* verba ita transponit *aequum esse videtur, ut et Neratius scribit, sed alio jure utimur; distinguere autem oportere docet ex L. 22. in sequenti* inter petitionem factam stante, atque eam, quae fit soluto matrimonio; dein id demonstrare voluisse Paulum existimat, aequitatis quidem velle rationem, ut non ultra tenerentur soceri, sed aliud tamen sua aetate jus obtinere. Verum enimvero ob stare videtur interpretationi huic *Lex 84. D. de Jure Dotium*, in qua idem lctus beneficium hoc competere innuit etiam post solutum matrimonium, nisi injusta causa esse videatur, *diremto matrimonio ex causa et persona id tribuendum socero* adfirmans. Leve est, quod pro *id aequum ita aequum* substituunt nonnulli. Rem hoc modo intelligo: Stante matrimonio conceditur socero beneficium hoc omnino, hoc est semper, *diremto eo*, non nisi causa cognita, eodem modo, quo sociis hoc dari probat *L. 22. §. 1. D. de Re Jud.*; eamque puto explicationem deberi verbis *ex causa.* Caeterum, si in causae illa cognitione apparuerit, mala fraude in his versatum fuisse socerum, veluti, *si specie futurae dotis induxerit genera*, hoc est, si generi nuptias sollicitaverit, sub obtentu dotis sat amplae a se praestandae, atque

aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

§. 8. Dos si pondere, numero, mensura contineatur, annua, bima, trima die redditur; nisi si, ut praesens reddatur, convenierit. Reliquae dotes statim redduntur.

§. 9. Retentiones ex dote fiunt, aut propter liberos, aut propter mores, aut propter impensas, aut propter res donatas, aut propter res amotas.

§. 10. Propter liberos retentio fit, si culpa mulieris aut patris, cujus in potestate est, divortium factum sit: tunc enim singulorum liberorum nomine sextae retinentur ex dote. Non plures tamen, quam tres sextae, in retentione sunt, non in petitione.

§. 11. Dos, quae semel functa est, amplius fungi non potest; nisi aliud matrimonium sit.

§. 12. Morum nomine, graviorum quidem, sexta retinetur: leviorum autem octava. Graviores mores sunt adulteria tantum, leviores omnes reliqui.

§. 13. Mariti mores puniuntur, in ea quidem dote, quae annua, bima,

ita infidiatus fuerit genero, indignum se gerit legis beneficio. *Species* est simulatio ejus quod re vera non est. Ita *sub ingenuitatis specie vagari* fugitivus dicitur, qui ingenuum se mentitur, in *Papiani Responsis Tit. 43*. Quamobrem necessarium non puto ut *spe* substituamus, quamvis non negem vocabula illa aliquando inter se commutari. vid. Marckart in *Interpret. Lib. 2. Cap. 17.* et Cl. Duker *ad Flor. Lib. 1. Cap. 13. Num. 15*. Neque vero probem emendationem a Grotio propositam in *Flor. Spars.* qui Heraldum secutus pro *induxerit* reponendum esse putat *illuserit*; eleganter enim *inducere* olim pro *illudere*, *decipere* adhibitum fuisse Grammatici docuerunt. Audi sis Nonium Marcellum *Cap. 4. pag. m. 330.*, *induci ait est aliquibus fallaciis decipi.* *Lucil. Lib. 30. quid quaerimus acre inductum cantu?* adde Perotti *Cornucopiam pag. 455.* nonnunquam etiam *inducere* est quibusdam veluti fallaciis decipere. Nolo plura in re vel ex lexicis nota. Catharin. in *Thes. Meerm. Tom. 6. p. 796.* legendum arbitratur *induxerit generum*, rationem vero non video, quamobrem suspectam habeamus constructio-

nem illam, aequae; puto, tolerandam, atque vulgatissimam *imponere alicui*, alia.

§. 9. De Retentione ita Imp. in §. 37. *J. de Action. nam ob impensas in res dotales factas marito quasi retentio concessa est.* Vox *quasi*, quae in vulgata editione exstat, in plerisque omittitur, abesse jubetur ab Interpretibus. Postliminio quasi reversam in textum recipere possis, si pro *quasi* legas quoque; exigua utriusque vocis per notam scriptae differentia errorem procuravit; Scio in proxime praecedentibus dictum jam fuisse *propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur*, sed haud raro solitos fuisse lectos voculam illam repetere exemplis probavit Cl. Vryhof *Obs. Cap. 22.*

§. 13. Pro *repraesentatio* Nob. Meerman exhibet *compensatio*. Rationem prorsus nullam perspicio, quare contra Codicum auctoritatem obtrudamus hic Charondae lectionem *annua, bima, trima, die*, quam utrum ex ingenio suo proposuerit, an ex MS. suo reddiderit, certo non constat. Vulgaris, quam dant plerique libri vetustiores optimae notae, *a die*, commodissimum sensum praestat, id quod observatum quoque video Viro Egregio P. Fabro.

bima, trima die reddi debet, ita. Propter majores mores praesentem dotem reddit: propter minores senum mensum die. In ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus jubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditur: quod repraesentatio facit.

§. 14. Impensarum species sunt tres: aut enim necessariae dicuntur, aut utiles, aut voluptuosae.

§. 15. Necessariae sunt impensae, quibus non factis dos deterior futura est, velut si quis ruinosas aedes refecerit.

§. 16. Utiles sunt, quibus non factis quidem deterior dos non fuerit, factis autem fructuosior dos effecta est, veluti si vineta et oliveta fecerit.

§. 17. Voluptuosae sunt, quibus neque omissis deterior dos fieret: neque factis fructuosior effecta est: quod evenit in viridiariis, et pictoriis similibusque rebus.

Eleganter dos quae a die redditur opponi videtur illi, quae praesens redditur. Sequentia sic corrigo: In ea autem, quae praesens reddi solet, tantum ex fructibus jubetur reddere, quantum in illa dote quadriennio redditum fuit, quo repraesentatio facta fuit, hoc est in eo quadriennio, quo praesens reddita fuit.

De lectione et sensu verborum hujus §. non poenitebit adiisse Ampl. Bynkersh. *Obs. Lib. 7. Cap. 19.* Actioni malae tractationis, iudicioque de moribus locum datum, et causam divortio praebitam fuisse, si maritus concubinam adsumsisset, probavit Pater in *Rescr. Boxbornio de Cat. pag. 450.* Denique senum mensum dictum pro senorum, hoc est, sex mensium, nemo nescit. Consule Popmam *de Antiq. Loc. Lib. 1. Cap. 9.*

§. 16. In *L. 5. §. ult. D. de Impens. in*

res dot. fact. utiles impensas ita describit noster: quas maritus utiliter fecit, remque meliorem uxoris fecerit, hoc est dotem. Ultima verba pro glossmate habenda statuit Ampl. Van de Water in *Obs. L. 3. Cap. 15.*, extra tamen, si quid video, necessitatem. Eodem plane modo Ulpianus *Tit. 6. §. 6. divortio facto ipsa mulier habet actionem, id est dotis repetitionem*, licet ibi quoque postrema verba a glossatore adjecta temere scripserit P. Faber. Perspicuitatis gratia a Ictis, forte et a Triboniano, saepissime talia addita non nescit, qui fragmenta eorum versat; confer Noordkerk in *Obs. Dec. p. 78.* Usus verborum *id est* latius indagarunt Cl. Duker in *Opusc. de Lat. Vet. Ictis. p. 273. et 488.* et Noodt de *Patris Cap. XI. add. Mercerium in Thes. Ott. Tom. 2. p. 1580.*

T I T U L U S V I I.

De jure donationum inter virum et uxorem.

§. 1. **I**nter virum et uxorem donatio non valet, nisi certis ex causis: mortis causa, divortii causa, servi manumittendi gratia. Hoc amplius Principalibus constitutionibus concessum est mu-

§. 1. Haud sanequam immerito Vir Cl. G. Marckart in *Prob. Lib. 1. pag. 60. et Lib. 3. pag. 3.* damnat inveteratum, eumque pessimum morem nonnullorum, qui, ubi vocabulum aliquod rarioris usus, quod diu fortasse frustra alibi quaesiverunt, apud probatae Latinitatis auctores offendunt, civitate Romana protinus ei interdicit, atque aliud loco ejus substituendum clamitant, plane aliquando alienum; Exemplorum quantum quidem satis est suppeditat ipse Vir Doctissimus. Inficias ire nullus, credo, sustineat, plurima reperiri apud scriptores antiquos vocabula obsoleta, atque obscura, quae, usu volente,

Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi,

in defuetudinem postmodum abiverunt. Neque vero apud Plinium tantummodo, Ennium, Catonem, aut novatorem verborum Sallustium, et si qui praeter eos exstiterunt olim, qui, quasi cum Euandri matre institueretur sermo, voces nimis priscae, atque insolentiores in deliciis habuerunt, sed et apud ipsum eloquentiae fontem talia observare liceat, uti dudum demonstrarunt alii. Ridendum autem procul dubio se propinaret, qui ejusmodi phrasas aut dictiones Latinitate propterea temere vellet prohibere, aut crisi, duriore plerumque, corrumpere. Quid quod vocabula plurima barbara, ac peregrinae nationis ab aliquibus adscita fuisse constet? vid. P. Faber in *Semestrib. Lib. 3. pag. 11. et 12.* Quid multa? si quis rationem habeat eorum, quae ab Aufonio Popma, ut alios taceam, in *Libris de Usu Antiquae Locutionis* in medium proferuntur, intel-

liget is, ni fallor, multa antiquitus in honore fuisse, quae postea cecidere, vocabula, et loquendi modos. Afferre huc lubet exemplum, si rem spectes, loco nostro convenientissimum, si verba consideres, ex penitioris antiquitate depromptum. Si maritus inquit Ulpianus in *L. XI. §. penult. D. de donat. int. Vir. et Ux. uxori donaverit mortis causa, eaque diverterit, an dissolvatur donatio?* Julianus scripsit, *infirmari donationem, nec impendere.* De re constat inter eruditos, de verbis non item. Aliorum conjecturas recenset Catharinus in *Obs. insertis Thes. Jur. Ott. Tom. 1. p. 489.* add. Consultiss. Rover in *Dissert. Inaug. Cap. 5.* et Virum Doctiss. J. L. E. Putman in *Interpret. pag. 23.*, qui *impendere* interpretatur: in pendentem esse; Auctoritatem vellem addidisset, et exempla locutionis illius protulisset Vir Eruditissimus. Ad me quod attinet, nihil quidquam mutandum censeo, modo disjunctim legas *im pendere*. Tritissima significatione in jure dicitur *pendere* conditio, dies, res, cujus adhuc eventus expectari debet; *im* antiqua terminatione pro *eam* positum arbitror. *Im* verba sunt Festi *ponebant pro eum, a nominativo is.* Est ergo accusativus antiquus. Promiscue olim *em* et *im* pro *eum eam* dictum ambigi non potest. Gellius *Noct. Att. Lib. 20. Cap. 1.* haec citat Legum Decemviralium verba: *ni suo vivit, qui em vinctum habebit.* Hinc *emem* pro *eundem* vid. Festus in *v. em* et *emem*; *d* postea insertum, eodem modo quo *ex re* et *eo*, *emo*, *ago*, factum *redeo*, *redimo*, *redigo*, reliqua. Add. Idsinga in *Variis Cap. 5. p. 37.* Macrobius in *Saturnal. Lib. 1. Cap. 4.*, consule porro J. N. Funccium de *Legib.*

mulieri in hoc donare viro suo, ut is ab Imperatore lato clavo vel equo publico, similive honore honoretur.

Legib. XII. Tabb. p. 116. et alibi, denique, ne plures memorem, Auctorem Obs. Jur. Civ. p. 86. Es quoque pro eos dictum olim fuisse observari vides in Sylloge Epistolarum Vir. Illustr. a Cel. Burmanno editarum Tom. 4. p. 59. Ibus pro iis minus Latinum putat consuetudo, inquit Nonius Marcellus pag. m. 486., cum veterum auctoritate plurimum valeat. etc. Adde Plaut. in Mil. Glor. Act. 1. Sc. 1. v. 74. Confer Perizon. ad Sanctii Min. Lib. 3. Cap. 14. Eodem modo ques, quium, quis, in usu antiquis fuisse pro qui, quorum, quibus, auctor est Servius ad Virgil. Aen. 1. v. 99. De quis pro quibus exemplorum copiam amplissimam congeffit Vir Cl. Jo. Fr. Reitzius in Ambiguis voce quis. Eris pro beredis, itemque erem pro beredem dictum olim ostendit Nob. Meerman ad Tit. XI. §. 14. De terminationibus antiquis cum sermo sit, non possum non addere locum vexatissimum Ulpiani in L. 156. §. 1. D. de Reg. Jur. Cum quis in alii locum successerit, non est aequum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cuius locum successit. Varias variorum opiniones de lectione verborum suppeditant Nob. Rygerbos Obs. p. 87. Cl. Best p. 148. Celeb. Marckart in Interpr. Lib. 2. Cap. XI. Ego alii accipio pro genitivo antiquo, non deinde per interrogationem intelligo pro nonne, quicquid temere dissentiant alii. An forte idem dicendum de L. 37. D. Famil. Erisc? qui familiae eriscundae iudicio agit, non confitetur adversarium sibi esse coheredem? Hoc certum est non pro nonne saepissime usurpari; v. Cl. Best l. c. et Celeb. J. Arntzenius ad Plin. Paneg. p. 50. et alibi. Manifestum et hoc est interrogationem fortius negare, v. Consultissimus Noordkerk in Obs. Dec. p. 116. sq. add. Celeb. J. F. Reitz in Ambiguis v. Interrogatio. Nescio an eodem modo explicari optime possit L. 65. §. ult. D. de Acquir. Rer. Dom. Si id, quod in publico innatum, aut aedificatum est, publicum est, insula quoque, quae in flumine publico nata est, publica esse debet? Certe, si per interrogationem hanc intelligas, tuto carebis conjecturis Cl. Eckii, aliorumque,

qui, Hotomannum secuti Lib. 1. Obs. ult., non interponunt. Quid si et hac mente locutum fuisse Ulpianum censeamus in L. 64. D. ad Leg. Falc.? Si in testamento ita scriptum sit: heres meus Lucio Titio decem dare damnas esto, quanto quidem minus per legem Falcidiam capere poterit, tanto amplius ei dare damnas esto. Sententiae testatoris standum est? Uberius de hac lege egerunt Cl. Voorda in Electis Cap. 22., et Jensus in Strict. p. 341. Ita quoque interpretor verba L. 21. §. 3. in f. D. de fidejussor. Argumentum rei est, quod si possessio rerum debitoris data sit creditori, aequè dicendum est, fidejussorem manere obligatum? Hoc sanequam malo, quam cum Ant. Fabro, quem sequitur Cl. Schulting ad Pauli Sent. Lib. 5. Tit. 12. §. 12. obtrudere non manere. Addo L. 3. §. 8. D. de Rivis, quam sine ulla crisi ita lego, ac distinguo: Plane per in rem actionem dicendum est, posse adversus eum vindicari, jus ei non esse? interrogationi propositae ipse mox respondet Ictus: dubium non est. Facessant itaque emendationes aliorum, de quibus consule Bestium p. 178. Supplendum censent alii: hoc dubium non est, citra tamen ullam necessitatem, millies hoc modo locuti Icti. Sic in L. 39. §. 1. D. de Contr. Emt. Idcirco non amplius emtor petere potest, quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est; Quo loco ut inserit idem Best p. 177. Malim, si pertinaciter corrigendum instes, Iā hoc est, ita a plerisque. Hoc certe negari nequit, facilem accipere interpretationem plurima veterum Auctorum loca, quae misere aliquando ab interpretibus torqueri videas, si per interrogationem exponas. Unum adhuc exemplum allegasse sufficiat ex codice sacro. Joannes in Euang. Cap. 14. c. 2. haec refert Σωτηρος nostri verba: Εν τη οικια του πατρος μου μοναι πολλαι εισιν, ει δε μη, ειπον αν υμιν; πορευομαι ετοιμασαι τοπον υμιν? His verbis exponunt Theologi praeclari Coccejus et Lutherus: In domo patris mei mansiones multae sunt, si non, dicerem vobis: Vado parare vobis locum. Confer J. C. Wolfii Curas Philol.

et Crit. ad l. c., qui et adjungit sententias caeterorum. Ita vertendum opinor: Domi Patris mei multa sunt habitacula, (intellige domum amplissimam, quae varia habet, a se invicem separata, habitacula, veluti insulas) absque eo esset, (hoc est, si verum non esset, esse ibi multa habitacula) egone dixissem vobis: ab eo paraturus vobis locum? Plus semel enim praedixerat perpetuae salutis generis humani auctor discipulis suis se discessurum, ut locum pararet, confer Cap. 12. c. 32. *ibid.* add. Cap. 13. c. 33. De elliptica hac loquendi formula, nec non de particulis *et de an* consule Cl. Bos in *Ellips. Graec. Cap. ult.* Vigerum de *Idiotism. Graec. Cap. 8. sect. 6. num. 8. sq.* Devarium de *Partic. Ling. Gr. p. 120. sq.* In viam redeo. Quod de alii dixi, observatum a multis, scriptum olim alius alii alio, ille illi illo, unus uni uno, alter alteri altero. Vid. Riccius in *Vindiciis Juris Cap. 18. in Thes. Ott. Tom. 2. p. 799.* add. Schulting ad *Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 9 §. 4.* Marckart *Interpr. Lib. 1. Cap. 9.* et Popmam l. c. *Lib. 1. Cap. 10.* Totae quoque pro totius positum conjicio a Paulo *Sent. Lib. 4. Tit. 5. §. 6.* Ita nunc circumfertur lectio vulgata: *Quartae portionis portio liberis . . . praestanda est, ut ab inofficiosi querela excludantur.* Aliorum conjecturas de loco mutilato exhibent Commentarii ad d. l., et Cl. Vryhof in *Obs. Cap. 19.* Quid, si, servato probe litterarum ductu, substituamus: *Quarta totae portionis portio.* Dua pro duo, forte et amba pro ambo posita antiquis, licet barbarismis accensenda, vid. notas ad *Poët. Lat. Min. a Cl. Burmanno editos Vol. 1. p. 598.* dua corpora est in inscriptione apud *Murat. Tom. 3. p. 1287. Num. 8.* Plura si desideras mutatae declinationis exempla, adi sis Nonium Marcellum l. c. et Popmam *Cap. 9. Domus et fructus*, ne memorem plura, genitivos obsoletos esse, uterque demonstrat. *Domu* quoque pro *domo* in usu fuisse constat, imo in juris libris vestigia ejus superesse nullus dubito. Eam certe vocem restituendam puto, juxta cum *Ampl. Bynkersh. in Obs. Lib. 4. Cap. ult.* et *Catharino in Thes. Meerm. Tom. 6. p. 782.*, in *L. 4. C. de Crim. Expil. Hered.*, ubi de uxore sermo est, quae socia rei humanae atque divinae domus suscipitur. A-

liorum interpretationes, emendationesque videre est apud Cl. Best p. 251., add. *Consultiss. Putman in Interpret. p. 27.*, et *Virum Nobiliss. A. N. Mollerum in elegantissima Dissertatione inaugurali, Trajecti ad Rbenum publicata anno 1763.* S adhaesit, uti saepissime factum nullus ignorat, ex sequenti suscipitur. Pro *domu* usitator est ablativus *domo*, analogicus tamen, quin et antiquis frequentatus *domu*. v. *Popmam l. c.* Eleganter autem et proprie *domo* suscipi dicitur uxor, quam solenni pompa olim domum deductam novimus.

Videndum paucis restat de vocabulis rarioribus. *Veste virili legata*, inquit *Paulus Lib. 3. Sent. Tit. 6. §. 80.*, ea tantummodo debebuntur, quae ad usum virilem, salvo pudore virilitatis, attinent. Causam profecto non video, quamobrem vocabulum *virilitatis*, analogiam si spectes, optimum, aliis etiam usitatum, sensu tamen diverso, Latio proscribamus, aut cum *Consult. Struchtmeyero in Animadv. Crit. p. 77.* emendemus: *virilis status.* *Mulieritas* *Tertullianus* dixit.

Temporo, forte et *tempero*, a *tempore* utrumque deductum, primo significatu notare credo, tempori inservire, tempore uti, Belgice: na de tijds omstandigheeden schikken. *Temporare* dicto sensu occurrit apud *Tertullianum*. Conjicio ita quoque accipiendam vocem *temperare* apud *Paulum in Sent. Lib. 5. Tit. 3. §. 5.* *Nonnunquam pro frequentia admissorum judicantis sententia temperatur.* Aliis quid placuerit retulerunt Commentatores d. l. Vocabula plurima insolita, quae frustra forte apud alios scriptores quaeras, recensuit Cl. *Duker in Opusc. de Lat. Vet. lctor.*, adde D. *Gothofr. ad l. 3. D. de Bonis eor., qui ant. sent.* Digna verba legis, quae adscribam, ac brevibus explicem. *Qui rei postulati*, inquit *Marcianus, vel qui in scelere deprehenso, metu criminis imminentis* (intelligo accusationem instantem, uti in *L. 1. §. 23. D. de Scto Silan.) mortem sibi constituerunt*, (rectius est in aliis libris *consciverunt*, licet et illud defendi possit) *beredem non habent.* *Papinianus tamen . . . ita scripsit, ut, qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur.* *Non enim facti sceleritatem esse obnoxiam, sed*

conscientiae metum in reo velut confesso teneri placuit. Non ipsum facinus scelestum punitur, sed quia commissum id est supplicii metu. Non omnimodo *αυτοχρησία* vindicatur confiscatione bonorum, veluti si doloris inpatientia, vitae taedio, pudore aeris alieni, aliave qua causa, non noxia, impulsus, manus quis sibi intulerit. vid. *L. 1. §. 23. c. et ad Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 12. §. 1.*; sed ita demum si quis accusatus, vel in delicto deprehensus fuerit, hoc enim casu si quis mortem sibi consciverit, pro confesso habetur, et conscientiae stimulo, quasi furiis quibusdam, adactus creditur, ut mortem nefarie maturaret, modo tamen constet ante, cujus criminis gratia id fecerit. *L. 45. D. de Fure Fisci.* Non audiendi itaque, qui *fati celeritatem* temere legendum volunt, licet negare non sustineam *fati* et *facti* vocabula frequentissime in codicibus antiquis permutata conspici v. Cl. Drakenborch *ad Sil. Ital. Lib. 16. v. 131*, et Arntzen. *ad Aurel. Vict. p. 495.* Confer omnino Ampl. Bynkershoeck *Lib. 4. Obs. 4.*, quo loco de *αυτοχρησία* ex professo differuit. Festinasse credo Virum Summum, cum ibidem in his Ulpiani in *L. 23. §. 3. D. de Aedilit. edict.*: *Malus servus creditus est, qui aliquid fecit, quo magis se rebus humanis extrabat; ut puta laqueum torfit, sive medicamentum pro veneno bibit, praecipitemve se ex alto miserit, aliudve quid fecerit, quo facto speravit mortem perventuram; tanquam non nihil in alium ausurus, qui hoc adversus se ausus est, per transpositionem reponendum esse scripsit venenum pro medicamento; apparet enim quam clarissime innuisse Ulpianum servum eum, qui non vere mortem sibi quidem conscivit, sed qui id egit frustra, ut ad mortem perveniret. Accipienda itaque dictio de illo, qui potionem sumsit, quam venenum esse sibi persuasus medicamentum esse postmodum cognovit. Malim, si quid in verbis propositis emendari cupias, pro *τοῖς* *speravit mortem perventuram* ex usitatore loquendi more reponere *speravit ad mortem perventurum*, subintellecto pronomine *se*, licet et vulgata lectio ferri possit.*

Dixi eorum tantum coërceri audaciam, qui ob criminis conscientiam mori magis quam damnari maluerint: nam, *si quis taedio vitae, vel valetudinis adversae impa-*

tientia, vel jactationis, ut quidam philosophi, violentas manus sibi ipse intulerit, in ea causa est, ut excusandum potius, quam vindicandum factum ejus videatur. vid. *L. 6. §. 7. D. de Injust. rupt. irr. f. test.* Ha-loander edidit *jactatione*, alii alia. Expo-no jactationis causa. Ita *faciendi nominis* existat in *L. 2. D. de Proxenet., faciendi funeris*, reliqua, consule Noodt *de Form. Emend. Dol. Mal. Cap. 13. et in Obs. Lib. 2. Cap. ult.* Jactationem intelligo istorum, qui improba gloriae atque immortalitatis nominis sui cupiditate accensi, exemplo pessimo atque horrendo, miseri mortem sibi met maturarunt, ipso facto approbantes, non veram sed simulatam philosophiam secutos se fuisse. Herostrati immane facinus, qui, ut aeternus fama superesset, celeberrimum Ephesi templum incendisse fertur, in vulgus notissimum est. Famosissimum Siculi Poëtae, ejusdemque Philosophi interitum narrat Horat. in *Art. Poët. prope finem.*

*Deus immortalis haberi
Dum cupit Empedocles, ardentem frigidus Aetnam
Insiluit.*

Confer Diog. Laërt. *Lib. 8. num. 69.*, ibique Doctissimum Menagium. Peregrini mortem Lucianus refert.

Nondum sat prata biberunt.

Frugalitatis vocabulum falso suspectum habere videntur, qui in *L. 10. C. de Revoc. Donat.* substituendum volunt *fragilitatem*, nonnulli *facilitatem*, alii *prodigalitem*, Vid. Cl. Marckart *Interpr. Lib. 2. Cap. 14.* Frugi bonae est homo utilis, in quo est, quo fruamur, utamur; proprie itaque frugalitas est virtus illa, qua alii utilitatem capiunt sibi, quo primario sensu hoc loco vocem positam arbitror.

Opponat forte quispiam ad haec, quae demonstrandae rei propositae gratia exhibui, exempla, desumpta esse pleraque ex Ulpiano, eundemque auctorem non idoneum esse contendat, quippe quem dictiones parum Latinas, ac vocabula peculiariora, rariora, barbariora, in deliciis habuisse communis fert hominum eruditorum opinio. Vexatus toties cavillationibus istiusmodi repono paucis. Do voces ab Ulpiano

no usurpatas fuisse, loquendi quoque genera frequentata, auribus nostris inaudita, hoc est, talia, quae apud caeteros ejusdem aevi, aut saeculorum superiorum scriptores non observavimus, verbo dico, insolita, incognita, illa tamen, quae, si Ulpianum ipsum, eive similem interpretem, aut defensorem haberent, nullus ferre dubitem, futurum, ut ipsis nobis iudicibus comprobarentur, intelligerentur, laudarentur, utpote analogia bona, ex veterum forte scriptis deperditis mutuata, pleraque, suspicor, non alia de causa nobis obscura, quam quia summa est nostra scientiae penuria; quod si enim penitus aliquando investigamus, accidit haud raro, ut clara esse, recta, atque vulgaria, quae in damnatorum classem jam retuleramus, fiat manifestum. Talia autem ubi offendunt censores, ipso, si Dis placet, auctore peritiores, ecquem putes morem istorum? non liquere, ais, inquit, expectantes, usque dum aliunde lux adfulgeat: Vehementer tu quidem falleris, suam ipsos ignorantiam profiteri decere eloquii iudices malefanus arbitreris? benignissime si quidem agere instituunt, medicinam adhiberi jubent, secant, urunt, corrumpunt; quod si minus ex sententia succedat, votoque non respondeat tentatum remedium, faba impune in Ulpianum cuditur, novatorem verborum calumniis incessunt, proscindunt, damnant, Tyriam originem exprobrant, huic sermonem vitiosum concedunt. Largior quoque archaismos, quin et Graecismos in Ulpiani fragmentis deprehendi. Verum enimvero, si ingenue agier juvet, ecquae potest ratio excogitari, cur, quod in caeteris omnibus cujuscunque aetatis scriptoribus ferimus, in uno Ulpiano culpemus? Dein nullus ignorat ab eo inde tempore, quo familiaris fuit, ac poene communis genti Romanae Linguae Graecae usus, Archivum dicendi scribendique morem in Urbem adoptatum paulatim invaluisse. Quid quod ipsius linguae Latinae pars non exigua ex Graeca fluxisse sit censenda? vid. G. J. Vossius in *Praef. praemissa Libro de Vitiis Sermonis*. Graecismis referta sunt monumenta omnium, non dico Jurisconsultorum, sed et quorumcunque Auctorum veterum. Utramque paginam facere juris interpretibus Hel-

lenissimos plus satis demonstravit Jensus, idem in caeteris probavit Vechnerus, ne plures commemorem. Nosti haec Juvenalis *Sat. 6. v. 187. sq.*

Omnia Graece,
Quum sit turpe magis nostris nescire Latine,
rescribo miscere Latina.
Hoc sermone pavent, hoc iram, gaudia, curas,
Hoc cuncta effundunt animi secreta. Quid ultra?
Concumbunt Graece. Dones tamen ista puellis;
Tunc etiam, quam sextus et octogesimus annus
Pulsat, adhuc Graece?

Denique, ut rem omnem paucis comprehendam, quod scribit Vir varia eruditione praeclarus H. Casaubonus in *Obs. ad Athenaeum Lib. 3. Cap. 8.*, multa, ut scimus, etiam Ciceronibus et Demosthenibus, nedum Poëtis, qui sibi omnia licere volunt, exciderunt, notanda nobis potius, quam imitanda, idem neque ab Ulpiano alienum puto; verum extra justam apologiam ne hoc quidem esse videbitur cogitantibus, in nulla re aberrare, divinae utique solius, non autem mortalis esse constantiae, quod dixit Justinianus in *Const. de Confirm. D. §. 13.* Apage itaque querelas eorum, qui stribliginem verborum ac dictionum acerbis in Domitio criminantur, faceessant vero inprimis injuriae et convicia istorum, qui novaturienti Icto sermonis peregrinitatem exprobrant, Latinitatem negant. Ab horum tamen parte stare mireris Prudentes egregios, Viros utriusque linguae peritissimos; Consule Bynkershoek *Obs. Lib. 8. Cap. 15.* Abreptos suspicor nimio leges ab emblematis Triboniani vindicandi studio, tum deinde seductos fuisse conjicio severo eorum iudicio, qui tamen, si attentius consideres, non de Icto nostro sensere, sed de Ulpiano Sophista, ab hoc diverso. Praecipuum, ne dicam unicum accusationis argumentum ac praesidium repeti animadvertas ex *L. 22. §. 7. 8. et 9. D. Solut. Matrim.*, quam ex inscriptione apparet descriptam esse ex Ulpiani commentariis ad edictum. Verba plura, quam ut integra adponam; dabo ea, quae potissimum

simum mordent, qui in his Latinae quasi majestatis reum faciunt Domitium. *Personam quae furore detenta est . . . sciente ea persona . . . Sin autem tantus furor est, ita ferox, ita perniciosus, ut sanitatis nulla spes supersit, circa ministros terribilis, et forsitan altera persona velit, vel* (de lectione verborum postremorum inspicere Best p. 138. *Corrigo velit id, vel hoc est, veluti) propter saevitiam furoris, vel quia liberos non habet (malo habet, et) procreandae sobolis cupidine tentata est (an detenta, ut supra?) dirimere . . . maritus . . . ad eam non flectitur, nullamque ei competentem curam inferre manifestissimus est.* (Graecismus est Latinis non infrequens, vid. Vechner in *Hellen. Lib. I. Cap. 21.*, add. *Opuscula de Lat. Vet. Ictur. p. 347. et 422.*) . . . *mulieris sustentationem sufferre . . . sin vero dotem ita dissipaturus ita* (scriptum fuisse conjicio I A, quod et *ita*, et *interea* significat; alterum itaque interpretor *interea*) *manifestus est, ut non hominem frugi oportet* (geminandam puto vocem *oportet*) *tunc dotem sequestrari, quatenus ex ea mulier habeat solatium.* Mitto reliqua: Sermonem cognoscis ab Ulpiano stilo alienissimum; suppositos esse §. §. c. c. a Triboniano recte monuerunt haud pauci, neque de eo dubitaturum esse confido, quisquis utriusque in scriptis vel leviter versatus, verba allegata conferat cum caeteris eorum fragmentis. Triboniani certe, hominis non indocti, juris etiam non imperiti, quin et Latinitatis non damnandae, ejus tamen, quam ferebat aetas, qua vixit, sapiunt illa loquendi consuetudinem. Ex ungue leonem novisse non est difficile. Per singula ire animus non est; Unam nominasse sufficiat *L. 21. C. de Fide Instrum.*, quam citat quoque D. Gothofredus, quam verosimile est a Triboniano esse compositam, in qua simili, quam supra dedimus, phrasi exstat: *quidam subtili reverentia tenti, nisi et ibi praeferas retenti.* Non dubie porro, ut mihi quidem videtur, in limine §. 7. c. ipse indicat Tribonianus, usum se fuisse licentia, quam in concinnando Pandectarum opere architectis eorum se concessisse praedicat Imperator in §. 10. *Constitutionis c.*, ut nempe quid faciendum esset tractaret, si maritus vel uxor con-

stante matrimonio furere coepissent, idque argumentum adjiceret expositum secundum regulas juris, quod suo tempore obtinebat, eo loco, quo Ulpianus eadem forte de re paucissimis quidem, aut ex moribus antiquis fuerat commentatus.

Ad ea vero, quae ex Athenaei Deipnosophistarum libris contra Ulpianum ingerunt, qui id sibi negotii datum esse temere crediderunt, ut optimum lectum rependerent, carperent, traducerent, vix opus esse videtur ut respondeamus. Ulpiani Sophistae meminit Athenaeus; Sophistas plures eo nomine appellatos refert Suidas; Icti Ulpiani mentionem neuter injicit, quin contra, cum aliorum Ulpianorum fata atque interitum multis tradat, de Sophistae Tyrii, quem cum Nostro eundem fuisse perperam, ne dicam ridicule, autumant, aut potius cavillantur, aut nece atroce, aut summa juris prudentia, aut honoribus postremo, quos gessit, amplissimis, ne γρη quidem adjungit, non taciturus profecto, si hunc designasset. Addo Imp. Constantini temporibus Emesiae docuisse Sophistam perhiberi. Abstineant itaque κειτουκειτου inepto scommate impetere Domitium, ne prodant errorem suum sat supinum, confer Schulting. in *Jurispr. Antej. in not. p. 545.* Ονοματοβησαν si appellare placuerit, non intercedam, dummodo intelligant eum, cujus, ut Quintiliani utar verbis, *Inst. Orat. Lib. 5. Cap. 14.*, *summus circa proprietatem verborum labor est.* Ex diverticulo, longiore forsitan, quo me abduxit indignatio, in viam revertor.

Neque vero donare tantummodo prohibentur vir et uxor per se, sed et per interpositam personam id fieri vetatur, auctore Paulo *Sent. Lib. 2. Tit. 23. §. 3.* Idem innuit Ulpianus in *L. 3. §. 9. D. de Donat. int. Vir. et Ux.* *Non tantum autem per se maritus et uxor, caeteraeque personae dare non possunt.* Mutilam esse orationem hanc animadverterunt plures, vid. Interpretes ad Pauli *l. c.* Ex Graecis ita suppleant nonnulli: *non possunt, sed nec per interpositam personam.* Nimia certe est haec audacia. Quid si nullo verbo addito, pressim quoque secuti ordinem litterarum legamus hoc modo? *uxor set et al. qq personae.* Non tantum per se donare non possunt sibi in vicem.

§. 2. Si maritus divortii causa res moverit, rerum quoque amotarum actione tenebitur.

§. 3.

vicem maritus et uxor, *sed et aliae quaeque personae iis dare non possunt.*

Non alienum puto ab hoc loco inquirere de annuo, quod conjuges inter se praestant. Has natura rebus humanis ab ipsis inde primordiis earum vices imposuit, ut vir sibi suisque victum quaereret, mulier vero familiam curaret. Hinc et contra communem juris regulam, qua donationes virum inter et uxorem intercedere prohibentur, receptum est, ut, si annuum se uxori praestitutum stipulatus fuerit maritus, mulier, viro satis functo, illud petere possit *L. 33. D. de Donat. int. vir. et ux.*, dum tamen modum non excedat donatio *L. 15. D. eod.*, add. *L. XI. C. eod.* Contra vero obtinet in donatione uxoris. Quod si enim ea annuum praestiterit marito, restituetur hoc uxori, ac poterit ea vindicare quod superest, id vero quod consumtum est conditione repetendi facultatem habebit, quatenus locupletior est factus maritus. Ea sententia est verborum in *L. 33. §. 1. D. eod.* Rationem hanc addit Ulpianus: *quia non tam solenne est annuum, quod maritus uxori pendit, et quod uxor marito praestat, imo incongruens est, et contra sexus naturam.* Varias exstant Doctorum Virorum conjecturae de verborum horum lectione. Emendanda esse plerique existimant. Transponenda ea arbitratur, juxta cum Scipione Gentili, Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 36.*, qui hujus aliorumque sententias recensuit. Verum enimvero, si quid libere quod sentio profiteri licet, displicet maxime ista transponendi ratio; Hanc enim si admittamus temere, cereus quasi nasus verti poterit, ac nescio quas in figuras et formas flecti juris nostri doctrina. Consultiss. Putman in *Interpr. p. 29.* religioni sibi ducens vel minimum a Florentino exemplari recedere, per *υπερολογια* verba explicat. Vereor equidem oscitantiam ejusmodi lecto nostro adscribere, usque dum aliud superest rem expediendi remedium. Faciliorem ac rectiorem viam ingressus mihi videtur Cl. G. Best *p. 170.*, qui corrigendum censet in-

solenne, cui calculum nostrum adjicere nullus dubitarem, si modo vocem *insolentis* antiquis olim scriptoribus usurpatam fuisse constaret. Quid si pro *solenne* restituamus *insolens*? quae certe durior crisis non videbitur illis, qui rite litterarum rationem habuerint; in quod addo repeto ex praecedente *m*, quae littera centies pro *in* ponitur, vid. Sciopp. in *Art. Crit. p. 51.* et Cl. J. Arntzen. ad *Plin. Paneg. p. 165.*, add. Celeb. P. Burmannum ad *Poët. Lat. Min. Vol. 1. p. 456.*, nec non Cl. Best *p. 168.* Scriptum conjicio *ta-insolens*. Exempli plura ante dedimus. *e* et *s* litteras non raro inter se commutari docuit idem Sciopp. *l. c. p. 55.* Aptissime autem huc, nisi me fallunt omnia, convenit vox *insolens*, hoc enim dicitur, non tantum, quod insolitum est, atque insuetum, sed et *insolens arrogans intelligitur, qui praeter legem agit humanam et naturalem*, quae verba sunt Donati ad *Terent. Andr. Act. 5. Sc. 4. v. 4.* Ipse Auctor accuratissime interpretatur: *incongruens, et contra sexus naturam.*

Quod de equo publico memorat Ulpianus, constat ex Livio *Lib. 1. cap. 43.*, jam Servii Regis temporibus equos equitibus ex publico datos fuisse, annuamque pensionem iis attributam, qua eos alerent ac curarent. *Ad equos inquit emendos dena millia aeris ex publico data; et, quibus equos alerent, viduae attributae, quae bina millia aeris in annos singulos penderent.* Pro quibus substituunt Interpretes *qui*. Vulgatissimum sane *qui* ablativo antiquo poni saepenumero pro *quo*, vel *ut*. Malo tamen integra lectione vulgata exponere hoc modo: et viduae attributae, quae bina millia penderent, quibus binis millibus equos alerent. Adjuvare videtur dictam interpretationem Codex Antiquus a Drakenborchio citatus, in quo est *ex quibus*. Plura de equis publicis qui scire desideret adeat is Cl. H. J. Arntzen. in *Dissertat. ad L. 2. D. de in jus voc. Cap. 7.*

§. 2. Uti simplicia saepissime pro compositis usurpari certum est, ita *movere*

F. 3.

hoc

§. 3. Si maritus pro muliere se obligaverit, vel in rem ejus impenderit, divortio facto, eo nomine cavere sibi solet stipulatione tribunitia.

§. 4. In potestate parentum sunt etiam ii liberi, quorum causa pro-

hoc loco scriptum arbitror pro *amovere*. Crebrae sunt in jure locutiones *movere ordine, senatu*. *Movere se* Ulpiano dicitur in *L. 2. D. de in jus vocando*, qui abit, discedit. *In jus vocari non oportet*. . . *Pontificem, dum sacra facit, nec eos qui propter loci religionem inde a sacris puta se movere non possunt*. Intelligo eos, qui sacra facienti Pontifici operam dant, tibicines, popas, victimarios, caeterosque Sacerdotum ministros, aliosque qui sacrorum causa intererant, quae pluribus persequitur, quem modo nominavi, Adlinis Optimus *l. c. Cap. 6.*

§. 3. Quod de Tribunitia stipulatione dicit Auctor confer Ejusdem *Miscellanea Cap. 12.*, ubi de Tribunorum origine, magistratu, potestate, ac jurisdictione congeffit quaedam haud vulgaria.

§. 4. *Quasi civem per ignorantiam* exhibet Meerman. Rectissime ab ipso Ulpiano §. hunc sub titulo hoc collocatum fuisse contra Interpretes defendit V. C. H. Noordkerk in *Obs. Dec. Cap. 7.*, qui ita hunc locum corrigit: *Liberi, quorum causa probatum est contractum matrimonium inter disparis conditionis personas . . . aut etiam si Latino nupta fuerit, ex lege Aelia Sentia, causa probata, civitas redditur. . . . et ex Scto fiunt . . .*, cui lectioni firmandae egregia multa, uti solet quidem Vir praeclare de Jurisprudencia, tam antiqua quam patria, meritis, erudite congeffit, quae hic repetere velle nimiae esset molis. Doctissimi Pithaei emendationem habes ad §. 2. *Tit. 16. Collat. Leg. Mos. et Rom.* Periculum faciamus an sine crisi verba explicare queamus. Quod si aliquando inter dispares conditione personas contractum fuerit matrimonium, veluti si civis Romanus per ignorantiam Latinam duxerit, atque apparuerit deinde per errorem hoc factum fuisse, aut si alio modo causa probata fuerit, liberi tales, ex ejusmodi conjugio procreati, in pote-

state parentum constituuntur; paucis dico: *per errorem contracto matrimonio inter dispares conditione personas, liberi ii ex hoc matrimonio nati sunt etiam in potestate parentum, quorum causa probata est.* (Perplexo ordine verba proposita sunt apud Ulpianum, neque tamen propterea crisis exercendam esse existimem. Nullum fere auctorem, quamvis antiquum, et optima notae, superesse credo, apud quem non inveniantur hujusmodi dicendi formulae, quamobrem exemplis abstineo.) *Nam seu civis Romanus Latinam . . . uxorem duxerit, quasi per ignorantiam, pro quasi mallem, quamvis, hoc est, quantumvis, aut potius quamcunque, vel quamlibet.* Utriusque vocis nota scriptae exigua differentia librariorum facile in errorem perducere potuit. Quod si tamen religiosior Codicum lectioni inhaereas, accipere possis *per quasi ignorantiam*. Ita *quasi per contractum, quasi ex delicto* dixere veteres Icti, quae hodie minus eleganter *quasi contractus, quasi delicta* appellamus. Plura dabit Joannes Mercerus in *Opinionib. Lib. 1. cap. 16. in Thes. Jur. Ott. Tom. 2. p. 1581.* Causam probatam fuisse puto, si per ignorantiam tale matrimonium initum fuerit, si minus probari poterat ignorantia, fingebatur ea, ac praesumebatur quasi ignorantia. Pergit: *Sive civis Romana per errorem.* (Quid si quasi per errorem? an et in muliere locum habet fictio? non constat, divinare non lubet) *ex lege Aelia Sentia nupta fuerit.* An turbatum ordinem scripturae dicemus? necessarium non videtur. *Ex lege Aelia Sentia* intelligo eo significatu, quo *adversus* noster usurpavit pro *secundum Tit. 20. §. 14. et Tit. 28. §. 1.*, ubi vide Interpretes. Confer Virum Doctissimum J. F. Reitzium in *Ambiguis voce Adversum*. Existare quaedam vocabula, quae apud juris nostri auctores contrariam aliquando notionem admittunt, plus quam probabile est. Exemplum sup-

probata est, per errorem contracto matrimonio inter dispares conditione personas: nam seu civis Romanus Latinam, aut peregrinam, vel eam, quae dedititiorum numero est, quasi per ignorantiam uxorem duxerit, five civis Romana per errorem peregrino, vel ei, qui dedititiorum numero est, aut etiam si Latino ex lege Aelia Sentia nupta fuerit, causa probata, civitas redditur, tam liberis, quam parentibus, praeter eos, qui dedititiorum numero sunt: et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

peditat multa Gilb. Regius *Enantioph.* Lib. 2. Cap. 20. in *Thes. Jur. Ott. Tom. 2.* p. 1506. Sin hoc nolis, ex lege expone post latam legem. Lege autem Aelia Sentia cautum fuerat, ne Latino nuberet civis Romana, si nubit, facit ex lege, hoc est, adversus legem. *Causa probata civitas redditur*, quam amiserant propter impar conjugium, *tam liberis, quam parentibus.* Quod si itaque manifestum sit, per errorem, aut quasi per ignorantiam factum esse, et liberi et parentes ex Latinis fiunt cives Romani *praeter eos qui dedititiorum numero sunt*, (horum enim liberi soli fiunt cives Romani, non etiam ipsi parentes, vid. Schulting. *b. l.*,) *et ex eo fiunt liberi in potestate parentum.* Ex eo interpretor ex eo tempore, postquam scilicet causa probata est, vel ex ea re, hoc modo, hac ratione, ita. Simplicissima hac via sine emendatione, retentis quoque, quo ordine sunt collocata, verbis, explicationem justam recipere vides hunc §. Quod autem

ordine inverso ea proposuerim, feci perspicuitatis gratia, non necessitatis.

Festinanti manum injicit locus corruptissimus in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 16. §. 2.*, ubi ita Cajus: *Idem juris est, ut scilicet sui heredes sint, de his, quorum nomina ex lege Aelia Sentia, vel ex Scio, post mortem patris, causa probata, in potestate ejus futuri sunt.* Maxime enim faciunt haec ad illustranda Ulpiani verba, ita ut alter ex altero optime possit explicari. Depravata ea esse nullus dubitat; Quorum nomine corrigit Pithaeus, vellem addidisset, quo apto sensu, alii aliter conjiciunt. Ego ita lego: *de his qui errore matrimonii ex lege etc.* *Matrimonium* olim per duplex *m* superaddita lineola designatum fuisse, Magno observat. Notarum ignorantia monstrum lectionis peperit. Qualis error sit intelligendus, abunde supra demonstravi, de Senatusconsulto quoque antea me dicere memini.

XX

TITULUS VIII.

De Adoptionibus.

§. 1. **N**on tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, sed etiam adoptivi.

§. 2. Adoptio fit, aut per populum, aut per Praetorem, vel Prae-

§. 2. De Adoptione barbaris gentibus per arma fieri solita vid. Colerus in *Parerg.*

Cap. 7. in *Thes. Jur. Ott. Tom. 1. p. 360.* Quo tempore primum fieri coeperit adrogatio

Praesidem provinciae. Illa adoptio, quae per populum fit, specialiter adrogatio dicitur.

§. 3. Per populum qui sui juris sunt adrogantur: per Praetorem autem filii familiae a parentibus dantur in adoptionem.

§. 4. Adrogatio Romae tantum fit: adoptio autem etiam in provincia apud Praesidem.

§. 5. Per Praetorem, vel Praesidem provinciae adoptari tam masculi, quam feminae, et tam puberes, quam impuberes possunt. Per populum vero Romanum feminae quidem non adrogant. Pupilli antea quidem non poterant adrogari: nunc autem possunt ex constitutione Divi Antonini.

§. 6. Hi, qui generare non possunt, velut spado, utroque modo possunt adoptare. Idem juris est in persona coelibe.

§. 7. Item is, qui filium non habet, in locum nepotis adoptare potest.

§. 8. Si paterfamiliae adrogandum se dederit, liberi quoque ejus, quasi nepotes, in potestate fiunt adrogatoris. Feminae vero neutro modo possunt adoptare: quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

gatio per rescriptum Principis, itemque an Ulpiani aetate jam in usu ea fuerit, pluribus investigat Consultiss. Noordkerk in *Obs. Dec. p. 139. sq.*, ubere quoque de eodem disputat Ampl. Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. 16.*, adde Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 7.* Egomet ampliandum censeo. Caeterum de universa adoptionis materia, symbolis, ritibus, ac speciebus ex professo egit Cl. Otto in *Jurisprud. Symbol. Exerc. 3.*

§. 5. Particulam *quidem* in his: *feminae quidem non adrogantur* (sic enim legendum ex MS. Aured., quod et secutus fuit Meerman) accipio pro certe, profecto, notione non infrequenti, quamobrem et saepissime haec conjungi videas, vide Tursellinum de *Partic. Ling. Lat. Cap. 154.*

Haud temere permissam fuisse adrogationem impuberum, verum circumspecte admodum atque anxie rem omnem inquisivisse, cujus ea de re notio fuit, an utilis

ea foret pupillis, tradit Noster in *L. 17. §. 1. D. de Adoptionib.* Eorum duntaxat pupillorum adrogatio permittenda est, qui vel naturali cognatione, vel sanctissima affectione ducti adoptarent. Sic Florentiae exstare tradit Cl. Best *p. 32.*, atque emendandum esse putat adoptarentur. Vulgatam lectionem omnino praeferam, modo eorum accipias non pupillorum, sed illorum, qui adrogant, locutione satis usitata, confer Cl. Wieling *l. c. Lib. 2. Cap. 8.* et Cel. Voorda in *Interpret. pag. 10.* Largius deinde haec eadem exsequitur Ictus in *l. c. §. 2. sq.*, quae verba exposuit Cl. Schroder in *Obs. Jur. Civ. p. 117. sq.* Inserunt editiones nonnullae vocem *bis* post *permittenda est*, quam expungendam esse omnino clamant omnes; servabis, si substituas *hodie*, ex constitutione nimirum Divi Antonini, ut hic. De impuberum adrogatione erudite disputat G. Majansius in *Tom. 1. Disp. 12.*

TITULUS IX.

De his, qui in manu sunt.

§. 1. **F**arre convenitur in manum, certis verbis, et testibus decem praesentibus, et solenni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.

Egisse hoc titulo Ulpianum de filiis, uxoribus, id est, matribusfamilias, caeterisque, qui in manu et potestate sunt, verisimile mihi videtur, vel ideo, quia sequenti capite tractat de modis, quibus hi, qui in potestate, mancipioque sunt, liberantur. Recte itaque inscripsit hunc titulum: *de his qui in manu sunt.*

§. 1. De Confarreatione et Diffarreatione erudite egit Forner. *Rer. Quot. Lib. 1. Cap. 9.* In manum conventio quando desierit investigat Pater in *Rescr. Boxb. de*

Cat. p. 440. In manu esse et convenire qui dicantur, nec non de coëmtione, ac denique de differentia conventionis in manum, et in matrimonium differuit Frater in *Disput. de veteri Lege Romana, cujus meminit Nonius, Cap. 2. sq.,* quam *Jurisprudentiae Antiquae* inseruit D. Fellenberg *Tom. 2. pag. 69.* Confer Ampl. Meerman *b. 1.* Rem omnem cum pulvisculo fere exhausit C. U. Grupen in *Tractatione de Uxore Romana.*

TITULUS X.

Qui in potestate, mancipiove sunt, quemadmodum eo jure liberentur.

§. 1. **L**iberi parentum potestate liberantur emancipatione, id est, si posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. Sed filius quidem ter mancipatus, ter manumissus sui juris fit: id enim lex duodecim Tabularum jubet his verbis, SI PATER FILIUM TER VENUM DUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO. Ceteri autem liberi praeter filium, tam masculi, quam feminae, una mancipatione, manumissioneque sui juris fiunt.

§. 2.

§. 1. De Emancipationibus egregiae exstant Dissertationes Viri Celeb. G. Scheltin-ga, quibus universam hanc materiam eruditissime pertractavit. Exhibet eas D.

Fellenberg *l. c. Tom. 2. p. 459.* Adde commentarios Amplissimos ad *Instit. Caji Lib. 1. Tit. 6.*

§. 2. Morte patris filius et filia sui juris fiunt: morte autem avi nepotes ita demum sui juris fiunt, si post mortem avi in potestate patris futuri non sunt: velut si moriente avo pater eorum aut jam decessit, aut de potestate dimissus est: nam si mortis avi tempore pater eorum in potestate ejus sit, mortuo avo, in patris sui potestate fiunt.

§. 3. Si patri, vel filio aqua et igni interdictum sit, patris potestas tollitur; quia peregrinus fit is, cui aqua et igni interdictum est; neque autem peregrinus civem Romanum, neque clivis Romanus peregrinum in potestate habere potest.

§. 4. Si pater ab hostibus captus sit, quamvis servus hostium fiat, tamen cum reversus fuerit, omnia pristina jura recipit jure postli.

§. 4. Ita Modestinus in *L. 4. D. de Captiv. et postl. rev. Eos, qui ab hostibus capiuntur, vel hostibus deduntur, jure postliminii reverti antiquitus placuit; An, qui hostibus deditus, reversus, nec a nobis receptus, civis Romanus sit, inter Brutum et Scaevolam varie tractatum est, et consequens est, ut civitatem non adipiscatur.* Verba corrupta esse dubitare neutiquam poterit, qui *L. 17. D. de Legationib.* cum hac nostra contulerit. Vidit hoc, et eruditissime, ut solet, demonstravit cultioris Jurisprudentiae, dum viveret, Stator, G. Nooht *ad D. pag. 432.* Sunt qui transpositione verborum adjuvandam esse legem arbitrantur, vid. Cl. D. Arnaud in *Var. Conject. Lib. 2. Cap. 5.* Legendum censent alii: *nec ab iis receptus.* Balduinus mavult: *nec hostibus deduntur.* Substituendum puto pro *nec a nobis, et a nobis.* Ita certe lis supererit nulla, ac consentientes optime habebis hoc modo inter se Modestinum et Pomponium. *Et et nec* voculas frequentissime inter se commutatas fuisse in codicibus antiquis, monuerunt dudum Viri Eruditi. Consule Cl. J. Arntzen. *ad Plin. Paneg. p. 149.,* et Virum Consultiss. ac Doctiss. J. A. van Wachendorff in elegantissima *Dissertat. Inaugur. Trajecti ad Rhenum vulgata anno 1756. Cap. 1.,* add. A. de Rooy in *Conject. Crit. p. 42.* levissima hac mutatione restituendam esse *L. 5. D. ad L. Corn. de Sic.* observarunt alii. Eodem remedio sanandam arbitror lectionem *L. 3. pr. D. de Lege*

Fab. de Plagiariis, ubi ita Marcianus: *Legis Fabiae* (ita scribendum esse, non *Faviae* evicisse videtur Ant. Augustin. in notis ad egregium librum *de Nominib. Pandectarum,* insertum Tes. Ott. Tom. 1. p. 333.) crimine suppressi mancipii bona fide possessor non tenetur, id est, qui ignorabat servum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere, et ita de bona fide possessore lex scripta est, nam adjicitur: *si sciens dolo malo hoc fecerit. Et saepissime a Principibus . . . constitutum est, ne bonae fidei possessores hac lege teneantur.* Verba, licet ampliora, descripsi, ne quid necesse haberem ostendere, de bona fide legem non agere, corrigendaque esse idcirco haec: *et ita de bona fide.* Id quod copiosius egit Cl. Vryhof in *Obs. Cap. 12.,* qui pro bona reponendum censet *mala,* conjectura, uti mihi quidem videtur, non admodum verisimili. Ea aliquando me tenuit opinio ex non bona effectum fuisse bona, ortumque errorem credidi ex scribendi celeritate, qua factum fuisset, ut dictantis verba haud recte exceperet scriba, quem fefellisse putabam sonum vocabulorum non bona. Praeplacet cum maxime ita rescribi: *nec ita de bona.* Receptam lectionem defendere studet Doctissimus Putmannus in *Interpr. p. 105.,* magis hic ad sensum quam ad verba respexisse lectum arbitrat. Aliorum esto judicium.

Fortuitos casus, quos nullum humanum consilium providere potest, nemo praestat. *L. 2. §. 7. D. de Adm. rer. ad Civ. pert.*

postliminii. Sed quamdiu apud hostes est, patria potestas in filio ejus interim pendeat: et cum reversus fuerit ab hostibus, in potestate

*pert. L. 5. §. 4. D. Commodati, add. L. 23. D. de Reg. Jur. Contra tamen statuere videntur Impp. in L. 8. C. Qui pet. Tut. vel Cur. Cum a matribus sedulum petendi tutoris officium exigatur, nec fortuiti casus impedimenti adscribantur, proponasque procuratorem, qui ad petendum pupillo tutorem a matre fuerat constitutus, a latronibus interfectum, petitionem ex necessitate demoratum esse. Bonum vero factum, quod ipsi ab absconsa, atque a jure, rationeque aliena sententia se vindicant Principes, addito: ab hereditatis successionem matrem repelli, cujus nullum vitium intercessisse adseris, perquam durum est. Explicare verba tentavit orbis eruditi, dum viveret, deliciae, quique post fata eam eruditionis gloriam reliquit, ut nullo saeculo intermoritura fore, quotquot condidit, egregia ingenii monumenta sit certissimum, Petrus Burmannus. Illa tamen interpretatio cum nonnihil obscuritatis habeat, quam ipse agnoscit Vir Summus, excusabunt, scio, Manes ejus, si levissima emendatione sensum integrum reddere conatus fuero. Proposuit memoratam Viri Celeberrimi expositionem Cl. Best p. 248., qui ipse sic substituit: *Casus impedimenta iis adscribantur, vel adstringantur. Omnis evanescet protinus dubietas, si pro nec fortuiti rescribas et fortuiti.**

Adjungo adhuc exemplum non inelegans, depromptum ex Joanne Sarisberienfi de Nugis Curialium Lib. 3. Cap. 13., quo in auctore non immerito Justus Lipsius multos se purpurae pannos, et fragmenta aevi melioris agnoscere profitetur ad Tacit. Annal. Lib. 12. At nunc inquit ita male a teneriori aetate instituuntur adolescentes, ut . . . sollicitent corruptores, et legum, quae in eos jam plurimae latae sunt, nullam habent reverentiam, vel timorem, licet in eos gravissime animadvertendum decreverit Imperator. Ait enim: Cum vir nubit in feminam vires porrecturam, quid cupiat? ubi sexus perdidit locum, nec scelus est, quod non proficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor

quaeritur, et non invenitur: jubemus insurgere leges, armari jura, ut gladio ultore, et exquisitis poenis subdantur infames, qui sunt, vel futuri sunt rei etc. Legem innuit, quae Constantium et Constantem auctores habet ex sententia Jac. Gothofredi, in Codice Justiniano ordine 31. Tit. ad Legem Juliam de Adult et Stupr., in Codice Theodosiano est L. 3. eod. tit. (Lib. 9. Tit. 7.) In Justiniano ita exhibetur: Cum vir nubit in feminam, vires porrecturam, quid cupiatur? ubi sexus perdidit locum, ubi scelus est, id, quod non proficit scire, ubi Venus mutatur in alteram formam, ubi amor quaeritur, nec videtur: jubemus insurgere leges, armari jura gladio ultore, ut exquisitis poenis subdantur infames, qui sunt, vel qui futuri sunt rei. Eodem fere modo exhibet Codex Theodosianus. Sarisberienfis locus citatus in primis facere videtur ad illustrandas Codicis utriusque leges, quapropter mirari subit in partes vocatum non fuisse ab Interpretibus iis, qui commentarios ad eas scripserunt, Dionysium designo Gothofredum, et patre majorem Filium Jacobum, immortalis nominis Virum, et G. Best p. 285., aliosque ab his allegatos. Novissime quoque suas ad legum illarum interpretationem symbolas contulere V. C. Herm. Noordkerk in Tractatu optimo de Matrimonii ob turpe facinus Sodomiticum jure solvendis Cap. 1. num. 10., et Frater in Commentario saepissime citato Cap. 13. Apparet autem, nisi me fallunt omnia, pro iis, quae vitiose apud Sarisberiensem leguntur: nec scelus est, reponi debere: et scelus est. Hoc certe male, quam ubi cum aliis pro nec obtrudere, praesertim quum liqueat non verba strictim, sed sensum potius legis secutum fuisse Joannem. Imperatorem quod nominat Auctor, cum tamen ab utroque Principe promulgatam fuisse legem constet, non est quod erroris eum incusemus, siquidem notissimum est, uni saepenumero adscribi legem, quae a pluribus est lata; exemplis in re vulgata abstineo. Videamus paucis de verbis.

testate filium habebit. Si vero ibi decesserit, sui juris filius erit.
Filius

Cum vir nubit in feminam. Jac. Gothofredus, Vir incomparabilis, exponit tanquam femina. An forte in accipiendum pro *cum*? *feminam* intelligo virum feminina passum, feminam agentem. Viros molles per convitium *feminas* appellare consuevisse Romanos notavit Cl. Drakenborch *ad Sil. Ital. Lib. 2. v. 361.* Data opera obscure mentem suam explicuisse Imperatores puto, ne scelus, quod scire nefas est, manifestaretur ignorantibus. Idem factum fuisse apparet in *L. 6. C. Tb. eod. tit.*, quae aequae intricatis verbis proposita est, atque lex nostra, quamobrem hoc loco licere arbitror adoptare significationem, quam raro alioquin, aut plane non invenimus. *Nubendi* vocabulum, quod prisca significatione pro velare positum fuit, vid. notas ad *Pervig. Veneris v. 22.*, de omni concubitu dictum observant Commentatores *ibid. ad v. 3.* Eo, quo hic occurrit, sensu obsceno de cinaedis usurpari tralatitium est. Non illepide Martialis *Lib. 8. Epigr. 12.*

*Uxorem quare locupletem ducere nolim
Quaeritis, uxori nubere nolo meae.
Inferior matrona suo sit, Prisce, marito,
Non aliter fuerint femina virque pares.*

Nolo, inquit, vices uxoris subire, reverentiamque, et observantiam, quam uxor debet marito, maritus ego uxori meae praestare. Dicta haec si transferas ad propositum nostrum, expedietur facillime, quid designent Impp. hac sententia: vir nubit cum femina, virum simulante. Sed nolo immorari diutius in re turpissima. Ad Martialem redeo. *Inferior* explico sensu obsceno, nisi se subiciat uxor marito, non fiunt vir et uxor. *Pares* autem vox vehementer equidem dubito num huc congruat, pares enim non vult esse conjuges Valerius, sed virum uxori praestare debere indicat. Malim itaque *putes*. Uti autem non inficete Poëta *nubere* dixit de viro, cui gallina cantat domi, ut est in proverbio, ita scite admodum *ducere* ad-

hibet Propertius *μίστρας* de uxore, quae, simulac vir

*Stulta maritali jam porrigit ora capistro,
....submittitque caput cervice parata
Ferre jugum,*

haec ejus, quantumvis justis, querelis opponit:

*Hoc volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.
Imperat ergo viro.*

Postquam enim Aurelius animum suum, furtivis magis gavifum amoribus, a conjugio alienum exposuisset *Lib. 2. El. 6.*

*Nam citius paterer caput hoc discedere collo,
Quam possem nuptae perdere amore facces.*

Haec dein subjungit:

*Uxor me nunquam, nunquam me ducet amica,
Semper amica mihi, semper et uxor eris.*

Id est, nunquam, turbato matrimonii ordine, patiar, uxorem viri officio imperiosam fungi, ac domi meae regnare.

Sed in viam revertor. *Viris se porrecturam* legit Gothofredus, idemque *porrigere* verbum usitatissimum esse ostendit de mulierum complexibus. Possis et *se* subintelligere, qua de ellipsi dixi alias. Diffiteri tamen nolim praeferre me scripturam Sarisberiensis *vires*. Imo vero non intercederem, si quis ita per geminationem substituendum existimaret: *viris vires porrecturam*. Sequitur enim *quid cupiatur*, hoc est, quid amplius potest sperari, aut exspectari ex ejusmodi amplexibus? spes prolis certe non superest, cujus tamen reipublicae interest maxime. Pro *videtur* rectius Joannes *invenitur*, quod magis quoque placet Gothofredo. *Infames* proprio quasi vocabulo appellari catamitos, monstrat.

Filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter jus postliminii patria potestas interim pendebit.

§. 5.

stra hominum, docuit Optimus Parens in *Reser. Boxb. de Cat. Cap. 31. p. 497. Infamiae injuria adfecti dicuntur, qui ad impudicitiam compulsi sunt, Ulpiano in Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 3. §. 3.*

Fortassean et hac ope restitui possit locus Martialis vexatissimus, qui Criticorum ingenia torisit vehementissime, in *Libro Spectaculorum Epigr. 6.*

*Prostratum Nemēs et vasta in valle leonem,
Nobile et Herculeum fama canebat opus.*

Aliorum conjecturas exhibet Vir Doctissimus, Antonius de Rooy, Scholae Dordracenae Moderator dignissimus, in *Conjecturis Criticis pag. 1.*, et elegantissimi ingenii, nec minoris eruditionis Juvenis R. M. V. G., in Epistola dicto libello praemissa *pag. 4.* Corrigen- dum puto *nec vasta*. Difficilius certe fuerit Herculi perdomare, ac conficere leonem in valle non vasta, sed plana, quam in loco undique obstructo, unde se expedire bellua non potuit, adeoque in gloriam caede sua victoriam cedere Heroi maximo necesse habuit.

Martialis dum incidit mentio, adjungere lubet, antequam ad alia pedem promoveam, explicationem verborum, quae male, me quidem judice, ab Interpretibus intellecta, a nonnullis etiam citra necessitatem fuere mutata. Ita in Epistola sua Poëta: *Abfit a jocorum nostrorum simplicitate malignus interpres, nec epigrammata mea scribat. Scribat exponunt aliqui accuset, alii emendandum censent stringat.* Expono: *nec scribat epigrammata mea esse, hoc est, meum inventum, me primum, aut unum, lascivo isto, ac licentia pleno carminum genere ludere.* Ne dubites, audi sis ipsum Valerium in eadem Epistola haec, quae supra scripserat, ita pluribus interpretatum: *lasciviam verborum licentiam, id est epigrammatum linguam excusarem, si meum esset exemplum.*

Aequae clara videntur haec ejusdem in

Lib. 1. Epigr. 67.

Mercare tales ab eo, nec sciet quisquam.

Si, inquit, mercatus fueris tales curas ab eo uno, nemo quisquam hoc resciscet. Inutilis itaque crisis aliorum dicenda est, vid. de Rooy *l. c. p. 9.*

Neque tamen in censum eorum locorum, quibus et et nec confusa fuere, referendam esse arbitror *L. 7. §. 4. D. pro Emptore*, quod voluit Cl. Schroder in *Obs. p. 206.* *Nec similis est ei, qui emtionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed, cum traditur, scit alienum esse.* Hoc certum videbitur, scio, totam legem perlegenti negationem huc non quadrare. Praeferam tamen pro *nec similis, nam similis*, quoniam facillimus est error hic censendus reputantibus, iisdem notis perscripta fuisse *nec et nam.*

Dum de captivis, et postliminio reverteris sermo est in *hoc §.*, ultro sese offert Lex difficillima quae de tutoribus agit, *15. D. de Tutelis.* Si quis tutor, inquit Ulpianus, non sit captus ab hostibus, sed missus ad eos, quasi legatus, aut etiam receptus ab eis, aut transfugerit, quia servus non efficitur, tutor manet, sed interim a Praesidibus alius tutor dabitur. Falsam esse sententiam propositam docuit dudum, ac pluribus probavit Vir Summus G. Noodtius ad *Tit. D. de Tut. et Cur.*, quam ob rem de eo ostendere supersedeo. Absit tamen, ut lecto hunc errorem imputandum esse cogitemus. Culpa est scribentium, qui ita exhibere debuerant: Si quis tutor non sit captus ab hostibus, (quod si enim captus fuerit tutela finitur, *L. 14. D. eod.*) sed missus sit ad eos hostes quasi legatus, antequam receptus ab eis hostibus esset, alio (constat ex Valerio Probo A notam significasse aut, et alio, hic fons erroris) transfugerit, veritus scilicet ne ab hostibus caperetur, quia servus non efficitur, non enim captus fuit ab hostibus, quippe qui effugit, neque etiam transfuga habendus, qui nec ad hostes, neque in bello trans-

§. 5. In potestate parentum esse desinunt et hi, qui Flamines Diales inaugurantur, et quae virgines Vestae capiuntur.

transfugit, neque denique ad eos, cum quibus nulla amicitia est, vid. *L. 19. §. 8. D. de Capt. et postl. rev.*, sed transfugit, aut dicam potius, secessit ad populi Romani socios, sibi ipse consulturus, vitandi periculi causa. *Antequam pro aut etiam* positum vides pronum ad id litterarum ductu.

§. 4. Modis, quibus jus patriae potestatis solvitur, accenseri a plurimis video fi-

lii separatam habitationem, privatamque oeconomiam, verum moribus solis deberi jus illud, ac perperam ex *L. 1. C. de Patr. Potest.* Romano juri attribui docuit Frisiae quondam insigne ornamentum, Ulr. Huber in *Praelect. ad Tit. §. Quib. mod. jus patr. pot. solv.*, et ad *Tit. D. de Adopt.*, et Zach. Huberum, Ulrici filium, in *Casib. Enucl. p. 248.*

T I T U L U S X I.

De Tutelis.

§. 1. **T**utores constituuntur tam masculis, quam feminis. Sed masculis quidem impuberibus dumtaxat, propter aetatis infirmitatem: feminis autem tam impuberibus, quam puberibus, et propter sexus infirmitatem, et propter forensium rerum ignorantiam.

§. 2. Tutores autem legitimi sunt, aut Senatusconsultis constituti, aut moribus introducti.

§. 3.

§. 1. De perpetua feminarum tutela elegantissima exstat Dissertatio Viri Amplissimi Everh. Ottonis, qui et de eadem egit in *Praefatione praemissa tom. 4. Thes. Jur. pag. 8.*, cui adde G. H. Ay rerum *de Gynaecocratia Tutelari Viduarum Illustrum Sect. 2. Cap. 2. §. 5. sq.*, nec non Marcum Vetrarium Maurum in *Thes. Jur. Otton. Tom. 3. p. 1047.*, ubi et differit de liberatione ejus propter jus trium liberorum. Tutorem sexus vix alium usum habuisse, quam ut consilio suo regeret negotia mulierum, auctoritatemque suam interponeret, tradit Cl. Marckart *Interpr. p. 144.*, auctoritatem dumtaxat interponere docet Noster infra §. 25., ubi v. Schulting. Perpetuam illam, quae olim obtinebat, muliebrem tutelam, aetate lictorum eorum, quorum ex

fragmentis consarcinatae pandectae sunt, cessasse Bynkersh. *Obs. Lib. 7. Cap. 14.* sibi persuadet, dubitonum aequae aliis. Formulam qua tutoris datio in judiciis nostratibus olim petita atque impetrata fuit, vide apud Jo. Schraffert *ad Jus Velav. Cap. 24. art. 1. num. 33.*

De tutela matris, et aviae, itemque proaviae, ac de aetate, quando ea coeperit, ubere disputat idem Ay rerus *l. c. §. 10 sq.* Adde de tutela feminarum Joach. Wibelim *de Contract. Mulier Cap. 1.*

§. 2. Nil quidquam mutandum. *Autem* plerumque continuat orationem, nec tam significat *sed*, quam transitioni inservit. vid. Tursellin. *de Partic. Cap. 27.* Conf. Marckart *Interpr. p. 321.*, Dein aut milles subaudiendum omitti, praesertim in prin-

§. 3. Legitimi tutores sunt, qui ex lege aliqua descendunt: per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim Tabularum introducuntur, seu propalam, quales sunt adgnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni.

§. 4. Adgnati sunt, a patre cognati, virilis sexus, per virilem sexum descendentes, ejusdem familiae, veluti, fratres, filii fratris, patruus, patruel.

§. 5. Qui liberum caput mancipatum sibi, vel a parente, vel a coemptore manumisit, per similitudinem patroni tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur.

§. 6. Legitimi tutores alii tutela in jure cedere possunt.

§. 7.

principio orationis, vulgatissimum est. Ita Imp. in §. ult. *J. de Justitia et Jure*. *Collectum est jus privatum ex naturalibus praeceptis, aut gentium, aut civilibus*. Paulus in *Sent. Lib. 2. Tit. 27. §. 2. Post susceptam tutelam coecus, aut surdus, aut mutus, aut furiosus, aut volentarius deponere tutelam potest*. Pudet rei notissimae plura exempla proferre.

Quartam tutorum speciem addunt nonnulli, eorum scilicet, qui pacto sunt constituti, de quibus copiosissime tractavit Ictus Egregius A. Leyserus in *Meditatt. ad D. tom. 5. p. 441. sq.*, eamque Romanis jam cognitam probatamque fuisse opinantur propter *L. 1. §. 1. D. de Confirm. Tut.* Sed tota quidem aberrant via; agit enim dicto loco Modestinus de tutore a patre dato in testamento, aut codicillis licet non confirmatis. Quin expresse ibidem additur: *pater . . . recte dat tutorem, sed in testamento*. Deinde haec testatoris verba: *precor te curam habere rerum*, non pactum innuunt, sed voluntatem solius defuncti, testamento declaratam. Omnino itaque dicendum est ad tutelam testamentariam referendam esse legem memoratam, et tutelae pactitiae in jure civili antiquo non exstare vestigia, eamque posteriorum demum temporum moribus esse introductam. Et olim rogasse parentes amicos, cognatosve suos non nego, ut filiorum suorum tutelam curamve gererent, hosque in testamento suo nominasse testatores concedo, verum testamentarios esse hujusmodi tutores quis dubitet? nimia certe censenda

foret diligentia ejus, qui separatam talium tutorum distinctionem exinde vellet inferri.

§. 4. De adgnatis late egit Vir omni laude major Jac. Perizonius *ad Pomp. Melam Lib. 1. Cap. 8.*, adde *Observat. Miscell. Amstel. vol. 8. p. 118*. De sublato discrimine adgnatos inter et cognatos consule Cl. Marckart. in *Interpr. p. 89 sq.* Idem promiscue olim dici solitum *adgnatus meus*, et *adgnatus mihi* probat in *Probab. Lib. 1. Cap. 2*. Adgnatorum autem appellatione suos quoque aliquando comprehendi contra Cl. G. D. Arnaudt in *Conject. Lib. 1. Cap. 6*. tuetur Vir Consultiss. J. L. E. Putman in *Interpret. Cap. 10*.

§. 5. Si quis filium suum a patre fiduciario remancipari sibi curaverit, id consequitur, ut praedefuncto filio in hereditate succedat, quod si contra a fiduciario remancipatio facta non fuerit, non naturalis, sed fiduciarius pater hereditatem adipiscitur, vide Cajum *Lib. 1. §. Tit. 6. §. 3*. Scimus autem, penes quem est hereditatis commodum, penes eum quoque esse debere onus tutelae. A *fiducia* descendit verbum *fiduciare*, de quo Colerus in *Parergis Cap. 25. in Thes. Ott. Tom. 1. p. 377*.

§. 6. In jure accipio apud Praetorem, in judicio, apud eum, qui juri dicendo praest, v. *L. XI. D. de iust. et Jure*. Eodem modo Legum Decemviralium verba, a Gellio prodita *Lib. 20. Cap. 1.*, *aeris confessis*, (sic malo pro *confessi*) *rebusque jure judicatis, XXX dies iusti sunt* accipienda arbitror; quae ita expono; si qui confessi sunt

§. 7. Is, cui tutela in jure cessa est, Cessicus tutor appellatur: qui siue mortuus fuerit, siue capite minutus, siue alii tutela cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. Sed et si legitimus decesserit, aut capite minutus fuerit, cessitia quoque tutela extinguitur.

§. 8. Quantum ad adgnatos pertinet, hodie cessitia tutela non procedit: quoniam permissum erat in jure cedere tutela feminarum tantum, non etiam masculorum: feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia sustinet.

§. 9. Excepta tutela patronorum, legitima tutela capitis diminutione amittitur.

§. 10.

sunt se debere pecuniam, et res in jure, hoc est, apud eum, cujus est jurisdictio, judicata fuit. *Aeris confessi* dictum eadem locutione, qua *accusari furti, condemnari pecuniae*, alia, subintellecto ob crimen, ob debitum, debitum.

§. 8. Uberius in sensum §. hujus et insequentis inquisivit Jac. Constantinaeus *Subtil. Enodat. Lib. 1. Cap. 7. in Thes. Ott. Tom. 4. p. 492.*, qui legi vult *sustulit*. Contra sentit Th. Marcilius in *Interpr. Legis XII. Tabb. Cap. 30. ibid. p. 263.*, servandumque putat *sustinet*, accipiendumque id esse pro *inbibuit*. Vulgatam quoque lectionem retinendam, explicandamque *conservat* arbitratur Heinecc. *ad L. Jul. et Pap. Lib. 2. Cap. XI.* Confer Ottonem *de Perp. Fem. Tut. §. 19. sq.* Sequor omnino Schultingium qui explicat *retinet*, verba autem §. sequentis *excepta tutela patronorum* huic §. 8. connectit.

Principales Constitutiones posteriori aevio Legum nomine dictas, indeque factum, ut hoc Imperatoris placitum *Lex Claudia* appellata fuerit, existimat Consultiss. Noordkerk *de L. Petron. p. 95.*, cui omnino adsentior. Sitne autem eadem haec constitutio cum Ediicto Claudii, quo *interdictum* fuit, *ne feminae pro viris suis intercederent*, cujus meminit Noster in *L. 2. pr. D. ad Scitum Vellej.*, ulteriori cognitione res indigere videtur, licet probabilior appareat negantium opinio.

§. 9. Apprime faciunt haec ad interpretationem verborum Pauli in *L. 7. pr. D. de Cap. Minut. Tutelas etiam non amittit capitis minutio, exceptis bis, quae in jure a-*

lieno personis positae deferuntur. Mirum quantum difficultatis moverunt ea Eruditiss. Singulorum opiniones referre non juvat. Praeter eos, quos in notis memorant Interpretes, ad legem illam scripserunt Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. 13.*, Marckart *Prob. Lib. 2. p. 170.*, Noordkerk in *Obs. Dec. Cap. 3.*, denique Wieling in *Lect. Jur. Civ. pag. 33. et 279.* Quod ad me attinet, calculum meum lubens equidem adjiciam illis, qui pro *alieno* substituendum arbitrantur *antiquo*. Jus autem antiquum est XII. Tabularum, vid. Schulting. *b. l. pro Positis* deinde reponam *proximis*. In jure enim antiquo, id est, Decemvirali, his verbis scriptum fuit: *adgnatus proximus tutelam nancitor*. At vero retrahit sequi paratum nimia, ac dixerim fere non probabilis vulgatae scripturae mutatio. Ita Paulum exarasse conjicio: *in jure all. personis positae deferuntur*, hoc est, *in jure allegato*, quo modo notam propositam exponit Magno. Jus allegatum intelligo XII. Tabularum, quo de in antecedentibus Jurisconsultus disputaverat. In eo enim, dicto loco, occupatam fuisse Pauli operam, ut tradat, quale jus obtineat circa tutelas legitimae, id est, ex ipsa lege Decemvirali descendentes, apparet ex iis quae ibidem addit: *sed legitimae tutelae ex XII. tabulis intervertuntur*. Ipsine Triboniano, an librario attribuendus sit error perperam expositi scripturae compendii dubito. Antiquissimum fane hoc vitium esse indicat Basilicorum Scholiastes, qui vulgatam lectionem sequitur. Ipsa Basilica, licet rem recte interpretentur, ver-

§. 10. Capitis minutionis species sunt tres, maxima, media, minima.

§. 11.

verborum tamen genuinam scripturam non certo manifestant.

Personas autem in allegato jure Decemvirali positas ac memoratas adgnatos esse ambigi non potest.

§. 10. Capitis minutionem esse status minutionem nemo quisquam dubitat, unde vero descendat illa vocum significatio non aequae inter omnes constat. Optime si quid video, id explicuit Ampl. Otto ad §. 1. *J. de Cap. Minut.*, qui *minuere* verbum pro *mutare* usurpatum olim antiquis scriptoribus demonstrat, *capitis* autem denominationem, qua pro statu ponitur hominis, inde deducendam arbitratur, quia caput hominis est principale. Huc referendum responsum Pauli in *L. 44. D. de Religios. Mibi autem videtur, illum locum religiosum esse, ubi, quod est principale, conditum est, id est caput, cujus imago sit, inde cognoscimur.* Varie haec verba tentantur ab Interpretibus, Aliorum sententias recensuerunt Ampl. Bynkershoeck. *Lib. 1. Obs. 6. Cl. Marckart Interpr. Lib. 2. Cap. 19.*, adde Ampl. Ottonem in *Praefat. Thes. Jur. Tom. 4. pag. 2.*, et Catharinum in *Thes. Meerman. Tom. 6. p. 788.* Quod si mei res esset arbitrii, ita legendum statuerem: *Cujus est imago sit inde cognoscimus. En, quod pro enim positum olim fuisse Magno tradit, absorpsit sequens im.* Imago est imitago, instar. *Sit. et sit.* saepissime inter se confundi probavit Bestius *p. 27. R.* et S. litteras in fine praecipue vocum frequentissime permutatas constat ex Isidoro *Orig. Lib. 1. Cap. 26.*, adeo ut haud facile in libris MSS. eas internoscere licere affirmet Sciopp. in *Art. Crit. p. 54.* Quoniam autem caput hominis est principale, hinc vocabulum illud pro ipso homine haud raro adhibetur. Ita *Caput liberum* dixit Noster *Tit. XI. §. 5.* de filio manumisso sive emancipato. Tutelam novimus a Servio definiri *vim ac potestatem* (id est vim, hoc est, potestatem, v. Otto ad §. 1. *J. de Tutelis*) in *capite libero* in *L. 1. D. de Tutelis.*

Capitis itaque minutionem accipio ipsius hominis mutationem. Mutatur homo,

exempli gratia in maxima capitis diminutione, siquidem per eam ex cive Romano fit peregrinus et hostis, ex libero fit servus. In media ex cive item fit peregrinus. In minima denique non exigua quoque intercedit mutatio; veluti in adoptione, qua filius patri suo naturali ex suo fieri solebat extraneus, intervenientibus familiae et sacrorum minutionibus, seu mutationibus, imo in emancipatione ex libero pro momento temporis fit quasi servus. Emancipari enim nemo potest nisi in *imaginarium servilem causam deductus*, ut ait Paulus in *L. 3. §. 1. D. de Cap. Minut.* Innuit lectus emancipationum et manumissionum solennitates, antiquitus intercedere solitas, vid. *L. ult. C. de Adoptionib.* Per coemtionem mulier liberam quasi in servitutem transibat. Hinc maritum dominum salutare consueverunt uxores bonae v. Otto in *Papin. Cap. 7. §. 6.* Eodem ex fonte derivandam puto appellationem *capite censurum*, quales dicuntur, quorum non, ut caeterorum, facultates possessionesque, sed nudum nomen et caput, sive homo ipse, in tabulas censuales poterat referri. Elucescit, ni fallor, atque quam clarissime approbata est origo et causa notationis, qua *caput* pro *statu* positum fuit veteribus; veluti in *d. L. 3. in f. et L. 4. D. de Cap. Minut.* *Servile caput nullum jus habet, ideo nec minui potest. Hodie (vel eo die) enim incipit statum habere, cum manumittitur.* Confer §. 4. *J. eod.* *Servus manumissus capite non minuitur, quia nullum caput habuit.*

Ex illis, quae hactenus disputavimus, facilem fortasse interpretationem accipiunt ea, quae ex legibus XII, Tabularum refert Gellius in *Noctib. Att. Lib. 20. Cap. 1.* de poenis eorum qui solvendo non erant. Vix ullam in jure reperiatis materiam, quae aequae exercuit Jurisconsultorum celeberrimorum, hominumque litteratissimorum ingenia, atque id, quod modo memoravi, argumentum, poenam capitis designo, et sectionem obaeratorum. Nolo equidem varias plurimorum opiniones recensere, quae vel solae justum volumen implerent,

neque animus est in medium producere veterum hac de re commentaria, Quintiliani et Tertulliani. Taedet cramben millies coctam recoquere. Ampliora qui desiderat, adeat is Ampl. Bynkersh. *Obs. Lib. 1. Cap. 1.* Jam ante quoque de eadem re disseruere Viri Eruditissimi Salmasius, Raevardus, Heraldus, Annaeus Robertus, aliique quam plurimi; quibus adiunge quotquot fere leges Decemvirales exposuerunt. Dolendum sane Gellium non ipsa servasse ac proposuisse legis verba ea, quae tertiis nundinis capitis poenas datum debitorem sanciverunt. Non humani aliquid passum, lapsumque forte fuisse Caecilium, quis praestet, poenamque capitis accepisse, quae alio modo exponi debuerat? Faciamus tamen legem ipsam *capitis poenam* appellavisse, eamque subire debere statuisse debitorem, si uni is esset addictus creditori. Hoc puto voluisse Decemviros, ut liber homo, qui fraudavit creditorem, suaeque bona dilapidavit, quo satisfiat aliquo pacto creditori, condemnatur ei servire, non quidem ut servus natus, sed ita tamen, ut jus habeat dominus cogere eum ut praestet sibi creditori quascunque operas, quas a servo famulove exigere quis potest, usque dum debitum fuerit solutum ex operis, aut aliunde; vere itaque addictus est. Capitis ergo poenas dato intelligo in servitutem addicitor. Ita enim capitalis poena plus semel servitus vocatur. Expresse Ulpianus in *L. 2. pr. D. de Poenis: Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors, vel etiam civitatis amissio, vel servitus contingit.* Adde Brissonium in *v. Capitalis*. Si nollet addici debitor trans Tiberim peregre venum ibat. Vidimus de primo casu, si unus sit creditor, addici huic debitorem, dicendum restat verbo de altero, si plures fuerint. *Tertiis nundinis* inquit *lex partis secanto, si plus minusve secuerunt, se fraude esto.* Sic interpretor: pluribus creditoribus addictus debitor divisas operas praestato, creditores inter se operarum partes dividunt. Finge Sejum debitorem debere C Titio, CC Maevio: tamdiu servire debet servus hic communis, donec acquisiverit CCC nummos, quibus comparatis C cedunt Titio, CC Maevio. Quod si minus iusta facta

fuerit divisio, sine fraude est debitoris, hoc est, non praejudicat hoc addicto, habent quod sibi imputent creditores, qui non recte rationem inierunt; neque iterum in servitutem trahi potest addictus, sed semel liberatus, liber manet. *Se fraude* significat impune, sine periculo, tuto, vid. Pithaeus ad *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 4. §. 2. Num. 9.* *Secare* vocem quod attinet, constat ex Fabri, aliorumque lexicis, et adnotationibus, *sectionis, sectorumque* appellationes usitatissimas esse de bonorum venditionibus, venditoribusque. *Partes secare* autem pro *dividere* positum nulli dubium est. De eo solummodo controvertitur utrum de operarum, an de corporis debitoris partibus sit intelligendum. Iis, qui de membrorum sectione accipiendum censent, imposuerunt credo verba antiqua legis XII Tabularum obscuriora, aut Jurisconsulti alicujus veteris auctoritas. Caecilius ipse, Quintilianus, et Tertullianus, alios forte secuti, eundem omnes errorem errarunt. Quod si tamen obgerat quis, si eo, quem proposui, modo explicanda sint legis verba, vix fore ut inveniatur, qui recte intelligant, respondebo ipsius Caecili verbis: *Obscuritates non adsignemus culpaе scribentium, sed inscitiae non adsequentium, quamquam bi quoque ipsi, qui, quae scripta sunt, minus percipiunt, culpa vacant, nam longa aetas verba atque mores veteres obliteravit.* Vid. Gell. *l. c.* Idem obtinere quis ignorat in legibus antiquissimis quorumcunque populorum. Revoces quaeso in memoriam quae supra diximus de capitis minutione: si quis hodie primus exponeret illam status mutationem, destitutus Ictorum priscorum auctoritate ac testimoniis, persuasum eum fore putas? equidem non credam.

Jac. Constantinaeus *l. c. Lib. 2. Cap. 29. pag. 621.*, qui universam materiam capitis diminutionis ubere pertractat, de eo quoque inquit, solvaturne matrimonium deportatione, itemque utrum deportatio, et, quae in hujus locum successit, aquae et ignis interdictio, referenda sint ad maximam, an ad mediam capitis diminutionem. Facillimo negotio rem hanc expedies, si cum Charonda *b. l.* statuas, non eodem modo omnes Ictos constituisse diminutionis species,

§. 11. Maxima capitis deminutio est, per quam et civitas, et libertas amittitur: veluti cum incensus aliquis venierit, aut cum mulier alieno servo se junxerit, denuntiante domino, et ancilla facta fuerit ex Senatusconsulto Claudiano.

§. 12.

cies, non iisdem saltem nominibus eas distinxisse. Ita Callistratus in famosissima L. 5. §. 3. D. de Extraord. Cognitionib.: Consumitur, inquit, existimatio, quoties magna capitis minutio intervenit, id est, cum libertas adimitur; veluti cum aqua et igni interdicitur, quae in persona deportatorum venit, (venit an evenit leges perinde est) vel cum plebejus in opus metalli, vel in metallum datur. Frustra est Cl. Best, qui pag. 39. legi oportere indicat idem est. Magnam dixisse puto lctum, quam alii mediam appellant. Neque enim novum est, alio modo dividi, atque aliter distinguere ab aliis. Tres juris species a Prudentibus vulgo constitui norunt dupondii, duabus tamen eas comprehendunt nonnulli; Pluribus hoc demonstravit ο πᾶν G. Noodt in Obs. Lib. 2. Cap. 21. Quod autem in verbis propositis distinguit Callistratus inter metallum, et opus metalli, quo pacto haec intelligi oporteat docet Ulpianus in L. 8. §. 6. D. de Poenis, qui idem Magnam quoque nominavit minutionem, quam mediam vocat hoc loco, in L. 1. §. 8. D. ad Senatusc. Tertull. Capitis minutio, ait salvo statu contingens, liberis nihil nocet ad legitimam hereditatem. . . . Proinde, sive quis ante delatam, sive post delatam capite minuatur, ad legitimam hereditatem admittetur, nisi magna capitis diminutio interveniat, quae vel civitatem adimit, ut puta si deportetur. Confer L. 1. §. 4. D. de Suis et Legit. Varie verba huius legis tentata fuere a plurimis. Doctorum emendationes, transpositiones et conjecturas exhibuit Cl. D'Arnaudt in Conject. Lib. 2. Cap. 6. p. 259. Sequor ego, imo admiror ingeniosissimam emendationem Viri Praeclarissimi G. Noodt l. c., qui notarum praesidio corrigit: Salvo statu civitatis. Vel autem exponit etiam, quam significationem probat quoque insignis Grammaticus ad Virgil. Ecl. 8. v. 69., et Aen. 2. v. 259. In metallum datos, ut

et hoc obiter addam, poenae servos effectos fuisse memorat Imp. in §. 3. I. Quib. mod. jus patr. p. f., eosque maximam capitis diminutionem passos idem tradit §. 1. J. de Cap. Dimin. Intellige tales quibus atrocitate sententiae civitas et libertas ademta fuit, qui quoniam dominum non habebant, poenae servi nominati fuerunt, quasi quorum dominus erat poena. Quod de metallo dixi, non abs re erit paucis restituere L. 1. §. 9. D. de Bonor. Possess. contra tab., huc in primis facientem. Si et pater et filius deportati sint, et ambo restituti, dicemus inquit Ulpianus ad bonorum possessionem admitti filium. Sed et si filius, in metallum damnatus, vel alia poena, quae servum efficit, restitutus sit, nihilominus admittetur, aliter non. Interpretor: admittetur filius qui damnatus fuerat, et restitutus sit, aliter non, puta si restitutus non fuerit. Eodem modo Noster in L. 3. §. 9. eod. Si pater alicujus pervenerit, aliter non. Neque itaque adsendendum Ill. Grotio in Flor. Spars., qui legendum arbitratur non admittetur, non obstante L. 17. §. 6. D. ad Sctum Trebell., quippe in qua sermo est de filio, qui etiamnum servus poenae erat, ac necdum restitutus, quo casu admitti non posse filium ex ipsa l. c. manifestum est.

§. 11. Quid si mulier denunciaverit? denunciare eam posse arbitror, modo adhibeat tutoris auctoritatem, quoniam perpetuae tutelae ipsa subest. Ita de eo Paulus in Sententiis Lib. 2. Tit. 21. §. 3. Mulier *** etsi tamen ei quae se servo junxerit, denunciando, acquirit ancillam. Lacunam, quam indicant asterisci, hoc modo supplendam censet Cujacius Obs. Lib. 21. Cap. 16.; etsi deferre non possit, tamen etc. Scriptum fuisse suspicor: Mulier et si tamen f., hoc est, mulier etiam, si tutoris auctoritate tamen fecit. Possis et per geminationem ita reponere: si Tamen, id est, si tamen tutore auctore, sc. facta sit de-

§. 12. Media capitis deminutio dicitur, per quam, sola civitate amissa, libertas retinetur: quod fit in eo, cui aqua et igni interdicitur.

§. 13. Minima capitis deminutio est, per quam, et civitate, et libertate salva, status dumtaxat hominis mutatur: quod fit adoptione, et in manum conventionem.

§. 14. Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur eadem lege duodecim Tabularum, his verbis, UTI LEGASSIT SUPER PECUNIA, TUTELAVE SUAE REI, ITA JUS ESTO: qui tutores dativi appellantur.

§. 15. Dari testamento tutores possunt liberis, qui in potestate sunt.

§. 16. Testamento tutores dari possunt hi, cum quibus testamenti faciendi jus est, praeter Latinum Junianum: nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed tamen tutor dari non potest: id enim lex Junia prohibet.

§. 17. Si capite deminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit tutelam: sed si abdicaverit se tutela, definit esse tutor. Abdicare autem est, dicere nolle se tutorem esse. In jure autem cedere tutela testamento datus non potest: nam et legitimus in jure cedere potest, abdicare se non potest.

§. 18. Lex Atilia jubet mulieribus, pupillisve non habentibus tutores dari a Praetore, et maiore parte Tribunorum plebis, quos

denuntiatio. T. A. tutore auctore, vel tutoris auctoritate designasse Valerius Probus auctor est. F pro fecit exarasse veteres Diaconus tradit.

§. 14. Vocabulum rei glossema esse existimat Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 17.* Pro suae rei Nob. Meerman mavult sui eris, id est, heredis ad b. l. Dixi ante ad Tit. 1. §. 9. praeferre me tutelave, suave re.

De tutoribus dativis notabile est rescriptum Alexandri in L. 3. C. de Confirm. Tut. Si pater inutiliter testamento tutores dederit, et prius quam hi confirmarentur, alii ab eo cujus interest dati sunt, id quidem, quod jure gestum est, revocari non potest: Inutiliter qui dantur in testamento exposuit Modestinus in L. 1. D. de Confirm. Tut. Dados autem, licet inutiliter, tutores vel curatores a patre, assuetum est

confirmari ab eo qui praeest, l. c. §. ult. Intellige autem eum, cui nominatim hoc dedit vel lex, vel Senatusconsultum, vel Princeps. Tutoris enim datio neque imperii est, neque jurisdictionis, L. 6. §. 2. D. de Tutelis. Neutiquam itaque ad stipulor Rufardo, caeterisque eum secutis, qui pro interest substituendum arbitrantur jurisdictio est. Alii ab eo cujus interest accipiendi sunt alii quam ii qui iudicium patris habent. Illorum autem intererat, confirmari se, quoniam ignominiosum quodammodo fore credendum est tutoribus scriptis, si contra voluntatem patris, semet exclusis, alii tutores a Magistratu darentur.

§. 18. Inspici omnino merentur, quae de tutoribus datis ex lege Atilia disputat H. J. Arntzenius in *Miscellaneis Cap. 12.*, quo loco pluribus quoque de eo inquit, quot intelligendi sint per eos, quos majore

tutores Atilianos appellamus. Sed quia lex Atilia Romae tantum locum habet, lege Julia et Titia prospectum est, ut in provincia quoque similiter a Praefidibus earum dentur tutores.

§. 19. Lex Junia tutorem fieri jubet Latino, vel Latinis impuberibus eum, qui etiam ante manumissionem ex jure Quiritium fuit.

§. 20. Ex lege Julia de maritandis ordinibus tutor datur a Praetore Urbis ei mulieri virginive, quam ex hac ipsa lege nubere oportet,

rem partem Tribunorum plebis hic nominat Ulpianus, itemque Imp. in pr. §. de Atiliano Tut. Ostendit denique Tribunos legem sibi dixisse, ut id, quod majori parti placuisset, ratum haberetur, neque collegae intercedere liceret.

§. 19. Existimant Interpretes excidisse *dominus*, vel *servus*, dubito tamen, an subaudiri *dominus* possit, quae vox per ellipsin subintelligenda saepe omittitur, tum praesertim, cum ex adjectis ultro apparet alium intelligi non posse, quod et obtinet hoc loco. Eodem modo dixit Auctor in §. 16. Tit. 1.: *qui tantum in bonis . . . servum habet*. Facile tamen sensum suppleas, si legas: *eum P.*, vel *eum D.*, hoc est, *eum patronum*, vel *eum dominum*, qui etiam . . . dominus fuit. Utramque notam Probus indicat.

Cl. Vryhof in Obs. Jur. Civ. p. 154. hoc amplius emendanda verba censet, substituendumque: *Latinae, vel Latinis impuberibus*, quod, quamvis necessarium non sit, quum appellatio masculi et feminam comprehendat, ut tamen plenior, forte et elegantior sensum habeas, possis adoptare. Sed et sic tamen mallem: *Latino, vel Latinae impuberibus*, quo modo loqui amant Jurisconsulti, Huc puto referendum, quod adnotavit Elb. Leoninus, Curiae patriae meae quondam Cancellarius, Vir egregia juris doctrina celebratissimus, in *Emendationib. Lib. 7. Cap. XI.*, diligentissimum venatorem et observatorem verborum fuisse Ulpianum. Exemplum existat illustre in *L. 1. §. 1. D. de Peculio*, ubi interpretatur Noster verba edicti Praetorii, quod cum eo, qui in alterius potestate est, gestum erit, *de eo* ait: loquitur Praetor, non de ea, sed tamen et

ob eam, quae est feminini sexus, dabitur ex edicto actio.

§. 20. Scriptum fuisse hic, et in §. 24. nullus dubito: *Praet. Ur.* Designare hoc *Praetorem Urbis*, et *Urbanum* notat Valerius Probus; postremum malo, quia, ita plerumque is appellatur, juxta cum Schultingio *b. l.*

Mulier, virginive tutor datur, etc., adeoque tam impuberi, quam viripotenti. Desponderi enim cum possint etiam impuberes, modo sint infantia majores, et dotem eas dare, dicere, promittere posse dicendum videtur, auctore scilicet tutore. Ad adultas autem et majores quod attinet, in perpetua tutela has fuisse ante probavimus. Confer Heinecc. ad *L. Jul. et Pap. Popp. Lib. 2. Cap. 13. Num. 2.*

Pupillum illa corrigit Faber *b. l.*, alii aliter. Optime lectionem exhibitam restituit atque exposuit Schulting *b. l.*

Etiam in provincia quoque. Quum idem plane significant *etiam* et *quoque*, alterum abundare videri possit. Ne tamen temere e textu vocem elimines, quippe cum constet non juris modo auctoribus, sed caeteris quoque scriptoribus optimis in usu talia fuisse, id quod exemplis pluribus demonstravit Cl. Vryhof in *Obs. p. 118.* Et posterisque in inscriptionibus saepissime occurrit v. Murat. tom. 1. p. 1287. et 1288. et alibi, nisi tamen excidisse statuas *suus*. Quod si tamen offendat teretiores cujusdam aures ingrata haec repetitio, atque injucundus pleonasmus, haud equidem intercedam, quo minus pro *etiam* substituat *ejusmodi*, hoc est, personis illis, de quibus antea sermo inciderat, mulieri puta, virginive; Error ortus ex similitudine siglarum quibus vocabula illa notata fuisse Magno tradidit.

tet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, si legitimum tutorem pupillum habeat. Sed postea Senatus censuit, ut etiam in provincia quoque similiter a Praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur.

§. 21. Praeterea etiam in locum muti, furiosive tutoris, alterum dandum esse tutorem ad dotem constituendam Senatus censuit.

§. 22. Item ex Senatusconsulto tutor datur mulieri ei, cujus tutor abest, praeterquam si patronus sit qui abest: nam in locum patroni absentis alter peti non potest; nisi ad hereditatemadeundam, et nuptias contrahendas. Idemque permisit in pupillo patroni filio.

§. 23. Hoc amplius Senatus censuit, ut, si tutor pupilli pupillaeve suspectus, a tutela submotus fuerit, vel etiam justa de causa excusatus, in locum ejus tutor alius detur.

§. 24. Moribus tutor datur mulieri, pupillove, qui cum tutore suo lege, aut legitimo judicio agere vult, ut auctore eo agat (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest) qui Praetorianus tutor dicitur, quia a Praetore Urbis dari consuevit.

§. 25. Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt, et auctoritatem interponunt: mulierum autem tutores auctoritatem dumtaxat interponunt.

§. 26.

Caeterum ea quae in urbe singulari aliquando ratione sunt constituta, non aequè in provinciis recepta semper fuisse ostendit G. Noodt in *Obs. Lib. 2. Cap. 5.*, add. H. Noordkerk in *Obs. Dec. p. 114.*

In provincia a Praesidibus earum. Quamvis usitatus dixisset Auctor in provinciis, uti hoc loco, ita alibi, vid. Schulting. ad §. 18. b. t., atque exinde haud temere quis conjiciat perperam in singulari numero explicuisse scribas notam P, vel PU, quibus Provinciae vox significabatur, minime tamen infrequens censenda est ea, quae hic occurrit, numeri syllepsis in lictorum libris, vid. Eruditiss. Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 84. et 85.* Idem de generis mutatione observat Noodtius *Obs. Lib. 1. Cap. 4.* In persona quoque nonnunquam variari sermonem in jure tradit Consultiss. Rygerbos *Obs. Cap. 2. pag. 19.*

§. 21. Fallitur itaque S. Strykius, lictus celeberrimus, in egregio Tractatu de *Jure Sensuum Dissert. 4. Cap. 2. Num. 18.*, o-

pinatus muto tantum, si scribere possit, impedimenti nihil esse, quo minus tutelam legitime administret. Quinam vero morbus a tutela repellat, erudite explicuit Idem *Dissert. 2. Cap. 2. l. c.*

§. 24. Moribus jus hoc tribuit Ulpianus, quoniam non ex ipsis legibus Decemviralibus, sed ex disputatione Prudentum demum originem traxerunt, nataeque sunt legis actiones. *Lege agere* est, experiri certa solennique legis actione. Aut hic intellige eo modo, quo vel usurpari saepissime alias ostendimus, pro id est. Judicium enim legitimum idem est quae actio legitima. Ita pluribus hunc §. exposuit Ampl. Bynkersh. *Obs. Lib. 7. Cap. 13.*, qui et ibidem Tribonianum defendit, de eo plerumque incusatum, quod in variis juris locis pro tutore substituit curatorem, add. Ottonem de *Perp. Tut. Fem. §. 10.* A manu Ulpiani est forte Praetorius, compendium scripturae ex sui temporis latinitate librarius explicuit.

§. 26. Si plures sunt tutores, omnes in omni re debent auctoritatem accommodare, praeter eos, qui testamento dati sunt: nam ex his vel unius auctoritas sufficit.

27. Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus, si lege, aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni servi morari, si rem mancipi alienent. Pupillis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est.

§. 28. Liberantur tutela masculi quidem pubertate. Puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis pubes apparet, id est, qui generare potest: Proculejani autem, eum, qui quatuordecim annos explevit. Verum Priscus eum puberem esse, in quem utrumque concurrit, et habitus corporis, et numerus annorum. Feminae autem tutela liberantur. ***

§. 27. Si rem mancipi alienent Testatur Nob. Meerman codices omnes MSS. exhibere: si mancipia alienent. Certum tamen videtur ex his quae mox subsequuntur: pupillis hoc amplius in rerum nec mancipi alienatione tutoris auctoritate opus est, et hoc loco de re mancipi sermonem instituisse Auctorem; Credo scriptum fuisse mancipi &c., postremam autem litteram, quae ea, quam dixi, nota scripta rem designat, teste Magnone, ob figurae similitudinem, pro A perperam accepisse descriptorem.

§. 28. De pubertate ex corporis aspectu iudicata vid. Förner. Rer. Quot. Lib. 2. Cap. 26. Uberius quoque de eodem egit C. P. Hofman in Dissertatione de Aetate Juvenili §. 4. pag. XI.

Uti unam tantummodo speciem allegavit Auctor, qua finitur masculi tutela, ita eundem sufficere ratum fuisse credo, unicuique nominasse mortis modum, quo cessaret tutela feminarum, praesertim quum regulariter tutela earum fuerit perpetua. Unam litterulam omissam statuo ab imperitis librariis, qui, quoniam significationem ejus non intelligebant, addere eam neglexerunt, M. scilicet, vel Θ; utraque nota mortem designavit, illud ex Magnone constat, hoc ex Valerio Probo didici, qui addit esse eam litteram Graecam θνητα dictam. Peregrini vocabuli θανατον prima littera uti maluisse suspicor supersti-

tiosissimos Romanos, quam ominosam mortis vocem adhibere.

Lacunam his verbis supplere Charondam in altera Fragmenti hujus editione testatur Nob. Meerman. quae in manum viri convenerunt, quae si ex ipso Auredanensi Codice descripsit Charondas, inutilis est opera, quam in restituendo hoc capite ex conjectura collocavi. Hoc certe evidentissimum apparet ex Boëtii loco, a Meermannio citato, itemque ex iis, quae hac de re disputat Otto de Perp. Fem. Tut. §. 21., solutam fuisse olim mulierum tutelam in manum conventionem, qua quippe in dominium transiere maritorum, ac speciem quandam servitutis liberalis sustinuerunt, adeoque jure potius dominii, quam jure tutelae virorum potestati subjectae fuerunt. Caeteros quod attinet modos, quibus tutela liberantur feminae, recensuit eos Otto l. c.

Quod de mortis voce omissa dixi, eandem excidisse credo in his Caji in Inst. Lib. 2. Tit. 8. in pr. Ita demum tamen nepos, neptisve, et pronepos, proneptisve suorum heredum numero sunt, si praecedens persona desierit (supple in potestate esse ex sequentibus) M. vel Θ hoc est morte, sive alia ratione, veluti emancipatione; Nam si per idem tempus, quo quisque morietur, filius in potestate ejus sit etc. Possis et legere aut per ellipsin supplere, esse desierit, id est mortuus fuerit,

T I T U L U S X I I.

De Curatoribus.

§. 1. **C**uratores aut legitimi sunt, id est, qui ex lege duodecim Tabularum dantur: aut honorarii, id est, qui a Praetore constituuntur.

§. 2.

§. 1. Curatores dantur proprie puberibus, tutores impuberibus. Curatores testamento non dantur, dati tamen confirmantur a Praetore, v. §. 1. *f. de Curat.* Utrumque quod dixi indicat Papinianus in *L. 6. D. de Confirm. Tut. vel Curat.*, oratione aliquantum praepostera. Si inquit filio puberi pater tutorem, aut impuberi curatorem dederit, citra inquisitionem Praetor eos confirmare debet. Inversum ordinem putat Russardus, legendumque filio impuberi, et puberi curatorem. Eodem modo exhibet Hugo a Porta et Haloander, quam transpositionem verborum sequuntur plerique. Sunt qui ad juris antiqui vestigia referendum hoc esse arbitrantur, quo in Patrisfamilias arbitrio positum fuit, quo tempore liberos in tutelam suam venire vellet, eique juri attribuendum volunt, quod tutorum etiam ad octavum decimum annum datorum exempla supersunt in Ictorum fragmentis, v. *L. 101. §. 2. D. de Cond. et Dem. Conf. Merill. Obs. Lib. 5. Cap. 16.* Sed jam Papiniani aetate definitum fuisse novimus pubertatis terminum, v. §. ult. *Tit. praeced.* Quod autem attinet ad *L. 101. c.*, similesque, dicendum est, non de jure ibidem agi, sed de voluntate testatorum. *ἡσπολογίας* forte non inepte quis accenseat Papiniani sermonem, in jure non raro obviis. Ita noster in §. 1. *Tit. XI. Feminis tam impuberibus quam puberibus*, ubi vid. Schulting. Add. *Tit. 22. §. 14.* Plura dabit Noodt *de Pactis Cap. 5. et 10.* Adjungo *L. 16. pr. D. de Test. Tut.* Nescio tamen an ex siglis ita commodius possit locus restitui: *Si f I^r puberi aut II^r puberi*, hoc est, *si filio impuberi aut item puberi*, consule

Magnonem. Aut, si hoc malis, pro *impuberi* redde *jam puberi*. Eandem, quam modo dixi, transpositionem adhibendam censent Interpretes nonnulli, quid quod in textum quasi certam admiserint, in his Pauli *Lib. 3. Sentent. Tit. 1. §. un: Si fratri puberi controversia fiat, an pro parte impuberis differri causa debeat, variatum est: sed magis est, ut differri non debeat.* Haec scriptura est librorum vetustorum. Editores ex suo ingenio exhibuerunt: *Si fratri impuberi . . . parte puberis. . . .* Nollem factum. Agitur eo Titulo de Carboniano Edicto, quod ita exponit Ulpianus in *L. 1. pr. D. de Carbon. Edict.: Si cui controversia fiet, an inter liberos sit, et impubes sit, causa cognita, perinde possessio datur, ac si nulla de ea re controversia esset, et judicium in tempus pubertatis, causa cognita, differtur.* Impuberi soli, non etiam puberi succurrit edictum *L. 3. §. 3. eod.* De eo autem quaeritur, quid obtineat, si duobus fratribus controversia fiat, quorum alter pubertatem attigit, alter adhuc impubes est, utroque petente Carbonianam bonorum possessionem, differendumne sit judicium, necne? An, quia conjuncta est utriusque causa, et pubes quoque gaudebit privilegio impuberi concessio, causaque adeo differetur? Non alienus certe videtur ab hac sententia Julianus, vid. *L. 3. §. 8. De Carb. Ed.* Contra existimat Paulus *d. l.*, quia utriusque causa haud facile potest separari, ideo ne impuberis quidem causam differri oportere. Praevaluisse videtur Pauli opinio, propterea, quia etiam si praedictum per hoc fiat impuberi, possit is per restitutionem in integrum adjuvari major factus.

Ar-

§. 2. Lex duodecim Tabularum furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione jubet esse adgnatorum.

§. 3. A Praetore constituitur curator, quem ipse Praetor voluerit, libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti, male dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat: cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri: libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse videtur, cum servilis cognatio nulla sit.

§. 4. Praeterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus, idonee negotia sua tueri non potest.

Argumentum quaestionis propositae non recte intellexit Anianus, frustra itaque ex eo verum lecti sensum quaerimus. Pro his Aniani *quod etiamsi* malim qui vel *quin etiamsi*. Curatores honorarii dicuntur, eodem modo, quo jus honorarium vocatur jus Praetorium, a Praetore honorato constitutum. Vid. §. 7. *J. de Jur. Nat. Gent. et Civ.* Praetura enim κατ' ἐξουχίαν honor est, quippe quae dignitas summa, omniumque maxima fuit, eo praesertim tempore, quo et Consulatum gerebant Praetores, v. L. 7. §. 1. *D. de Just. et Jur.*, L. 2. §. 27. *D. de O. J.*

§. 3. Lex XII. Tabularum ita cavit: Si paterfamilias intestato moritur, eique impubes suus exstabit beres, adgnatus proximus tutelam nancitor. Si furiosus aut prodigus existat, aut ei custos nec escit, adgnatorum gentiliumque in eo, pecuniave ejus potestas esto. Vid. Jac. Gothofr. ad *Leges XII. Tabb. in Probat. ad Tab. V.* Eo itaque casu solummodo prospexit Lex, si testamentum non condidisset pater. Interpretatione Prudentum postea sic fuit ampliatum, ut et tutor quasi ex lege daretur, si testamento quidem condito decessisset, at tamen, quantum ad tutelam attinet, intestatus obiisset pater. v. §. 2. *J. de Le-*

git. Adgnat. Tut. Curator proprie testamento dari non poterat, quoniam Lex de tutore loquitur, non de curatore, praeterquam de custode furiosorum et prodigorum, ex adgnatis gentilibusve eligendo. Sed et hi magis tutores quam curatores dicendi sunt, curator enim principaliter bonis datur, hi autem et rebus et personis constituuntur; quamobrem saepissime quoque tutelae nomine designatur prodigorum furiosorumque cura ab iis, qui non admodum solliciti fuere de proprietate verborum. Horat. *Lib. 2. Sat. 3. v. 217.*

Interdicto huic omne adimat jus Praetor, et ad sanos abeat tutela propinques.

Deinde et ingenuis prodigis ex *Lege* curator dari non poterat, eo casu, quum non ab intestato, quo de unice Lex caverat, sed ex testamento heredes illi existerent patri suo. Intercedere itaque debuit Praetor, cujus partes fuerunt adjuvare, supplere, vel corrigere jus civile, v. L. 7. *D. de Just. et Jur.* Hic ergo curatores quoque dedit illis, qui ex testamento heredes facti fuerant.

T I T U L U S XIII.

De Coelibe, Orbo, et Solitario Patre.

§. 1. **L**ege Julia prohibentur uxores ducere Senatores quidem, liberique eorum, libertinas, et quae ipsae, quarumve pater, materve artem ludicram fecerit: item corpore quaestum facientem.

§. 2. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam, a lenone lenave manumissam, et in adulterio deprehensam, et judicio publico damnatam, et quae artem ludicram fecerit. Adjicit Mauricianus, et a Senatu damnatam.

Tit. XIII. Eruditione aequae ac jucunditate commendandum Schediasma scripsit Vir juris ac litterarum peritissimus C. P. Hofman *de annis, quibus quis sub poena matrimonium inire tenetur*, in quo materiam omnem de coelibum poenis, tam ex

juribus antiquis Romanorum, et Hebraeorum, Germanorum item, aliarumque gentium elegantissime pertractavit, addidit quoque de jure misogamorum, Germanis *Hagestoltzen* appellatorum, quod ex moribus hodiernis obtinet.

XX

T I T U L U S XIV.

De Poena legis Juliae.

Feminis lex Julia a morte viri anni tribuit vacationem: a divortio, sex mensium: lex autem Papia a morte viri, biennii: a repudio, anni et sex mensium.

Tit. XIV. Ad hunc Tit. conferri omnino velum ejusdem, quem modo laudavi, Viri Praestantissimi. Diatriben *de secundarum nuptiarum temporibus*, ubi id egit, ut ostenderet, intra quod temporis spatium conjugum propter alterius conjugis absentiam ad secunda vota convolare liceat, deinde termino disputat, intra quem viduae vel viduo permittitur transire ad al-

terum matrimonium, adjungit denique de tempore repudiatis conjugibus praescripto, antequam ad secundas nuptias se denuo conferre possunt.

Ad legem Juliam et Papiam Poppaeam integrum novissime commentarium in lucem protulit Cl. Heineccius, in quo multa Fragmenti nostri capita optime exposuit.

TITULUS XV.

De Decimis.

Vir et uxor inter se matrimonii nomine decimam capere possunt. Quod si ex alio matrimonio liberos superstites habeant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt, totidem decimas, pro numero liberorum, accipiunt. Item communis filius, filiaeve, post nonum diem amissus, amissaeve, unam decimam adjicit,

Tit. XV. Naviculariis hoc privilegium concessit Constantinus in *L. 7. C. de Navicul.*, ut vacatione legis Juliae et Papiae potiantur, ut etiam nullis intervenientibus liberis, (sic legendum ostendit Jac. Gothofredus) et viri ex testamento uxorem solidum capiant, et ad uxores integra voluntas perveniat maritorum.

Pro nonum, aut, quod exhibent codices alii MSS., *nominum*, praefero *nominalium*, uti et in §. 1. *Tit. seq.* Hoc certe probabiliter refingitur ex *nominum*, si per compendium scriptum putes, accedit et alia ratio, quia nonus dies in maribus tantummodo fuit dies lustricus, non item in feminis, quibus octavus erat. Quae fuerint nominalia docuit Macrobius in *Saturnal. Lib. 1. Cap. 16.* Multa de die lustrico congestit Heineccius ad *L. Jul. et Pap. Lib. 2. Cap. 14.*, qui Merillium secutus corrigit *nominum diem*.

Quandoque accipio pro aliqua vice, aliquo tempore, aliquando, qua notione voculam in jure usitari ex lexicis discitur, imo ad selectam Latinitatem pertinere hanc significationem ostendit Vorstius de *Latin. Select. p. 239.* Subintelligi autem arbitror particulam *si*, cujus ellipsis frequentissima est in Jurisconsultorum scriptis; vide Virum Illustr. atque Eruditissimum C. V. Vonk in *Obs. Miscell. pag. 44.* Observationis hujus neglectus fraudi fuit plurimis, qui variis modis id egerunt, ut vocem hanc invitis codicibus textui interfererent. Exemplo sint ea, quae in medium produxit Doctiss. Putman in *Interpret. p. 25.*

Pauca ex immenso numero addidisse nobis cum maxime sufficiet. In *L. 21. §. 2. D. de Constit. pec. Constituto satis non facit*, inquit Paulus, qui soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. Si quis autem constituat se satisfacturum, fidejussorem, vel pignora det, non tenetur, quia nihil interest, quemadmodum satisfaciatur. Sunt qui et fidejussorem substituunt; sed et hoc temere, liquidem et haec vox saepissime subaudienda omittitur. Ita in *L. 39. §. 1. et 4. de Statu liberis Labeo, Ofilius responderunt.* Item in §. 2. *ibid. Labeo, Trebatius responderunt.* Ac, ne quid dubites, plene in §. 4. *ibid. Labeonis et Ofilii sententia.* Adde quae hac de ellipsi observavit Vir elegantioris jurisprudentiae peritissimus C. A. Van Wachendorff *l. c. Cap. 3.* Alii per geminationis remedium cum constituat malunt. Facillimum esset emendandi genus, si substituamus: *si fidejussorem*, aut *si qui autem*, hoc sensu: si autem, qui constituat se satisfacturum, quod malo. Nec est, quod moretur quempiam, quod autem post secundam vocem rejiciatur, quum eandem non raro etiam post tertiam poni constet, v. Cl. J. Arntzen. ad *Plin. Paneg. p. 357.* Sed non tali auxilio res indiget. Eodem modo pro eo, quod addunt nonnulli, in *L. 1. §. 1. De de Injuriis.*, cum convicium, commode reponi possit convicium si sit; verum et haec sine crisi se defendit lectio vulgata. Idem esto judicium de *L. 4. D. Quib. ad Libert. procl. non lic.*, de qua vid. Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 117.* Adde Best *p. 274.* Adjunge

jicit: duo autem, post nonum diem amissi, duas decimas adjiciunt. Praeter decimam, etiam usumfructum tertiae partis bonorum ejus capere possunt: et quandoque liberos habuerint, ejusdem partis proprietatem. Hoc amplius mulier praeter decimam dotem petet legatam sibi.

junge praeterea *L. 32. §. 13. D. de Rec. Arbitr.*, ad quam egit Idem *p. 172.*, et Marckart *Interpr. Lib. 1. Cap. 20.* Denique *L. 9. §. 3. D. de Scto Maced.*, *L. 21. D. de Donat. int. Vir. et Uxor.*, nec non Paulum in *Sentent. Lib. 2. Tit. 21. §. 12.* Postremo in hanc classem refero quoque *L. 39. pr. D. de Legat. I.*, *L. 30. §. 4. D. ad Sctum Trebell.*, *L. 135. §. 2. D. de Verb. Oblig.*, *L. 9. §. ult. D. de Duob. Reis*, *L. 51. D. de Furtis*. Dubito tamen num et idem dicendum de *L. 14. §. 9. de Serv. Corr.* Interdum tamen et inutilis sit servus, ut non expediat talem servum habere; Disputarunt de verbis illis A. Faber in *Rat. ad b. l.*, et Varia eruditione praeclarus Vir, Anonymus in *Obs. Jur. Civ. p. 118.*, nec non Cl. Best *p. 27.* sit accipere possis pro esse possit, aut pro esset, per enallagen temporis praesentis pro imperfecto. Diffiteri tamen nolo praeplacere conjecturam eorum, qui sit corrigunt. Litteras f et f facili negotio commutari potuisse fecit scripturae paritas, v. Sciopp. *de Art. Crit. p. 47.* Nisi tamen malis: idem tamen et inutilis si sit. Eadem olim nota perscripta fuisse interdum et idem auctor est Paulus Diaconus.

Usumfructum tertiae partis memorat quoque Venulejus in *L. ult. D. de Usu et usufr. leg.* Nihil interest utrum bonorum quis, an rerum tertiae partis usumfructum legaverit; Nam, si bonorum ususfructus legabitur, etiam aes alienum ex bonis deducetur, et quod in actionibus erit computabitur. At, si certarum rerum ususfructus legatus erit, non idem observa-

bitur. De verborum sensu exponendo, aliorumve ausibus exhibendis, non est quod quidquam laborem, plena manu dabunt haec Ampl. Bynkersh. in *Obs. Lib. 2. Cap. 24.*, et Schulting *b. l.* Adde Cl. Heinecc. *l. c. pag. 269.*, qui cum Bynkershoeckio facit. Existimat Praeses Gravissimus tres a Venulejo tractari species, primum an legetur ususfructus bonorum, dein an rerum, postremo an rerum certarum. In bonorum et rerum usufructu hoc observari, ut deducatur aes alienum, et computetur quod in actionibus est, contra vero obtinere in rebus certis legatis. Attamen, quod pace Manium Icti Egregii dixisse liceat, dubia quaedam superesse videntur, quae propter opinioni huic suffragari quis detractet. Id enim si voluisset Venulejus, dicendum, puto, fuisset: si bonorum aut rerum. . . . Tum etiam perinde arbitror, utrum quis scripserit testator: *Sejo lego usumfructum tertiae partis bonorum meorum. an rerum mearum.* Diversa vero longe causa est, si ita dixerit in testamento: *lego usumfructum fundi mei Tusculani.* Quid quaeris? hoc modo restituendum locum conjicio: *Nostra interest, utrum bonorum quis, an rerum tertiae partis usumfructum legaverit. . . .* hoc est, utrum bonorum omnium, an certae et definitae tantummodo partis rerum suarum, veluti tertiae, quam vir et uxor capere possunt. Imposuit, credo, librariis similitudo notarum, quibus utramque vocem exaratam olim fuisse, nihil puta, et nostra, testantur Magno et Diaconus.

TITULUS XVI.

De Solidi Capacitate inter virum et uxorem.

§. 1. **A**liquando vir et uxor inter se solidum capere possunt: velut si uterque, vel alteruter eorum nondum ejus aetatis sunt, qua lex liberos exigit: id est, si vir minor annorum viginti quinque sit, aut uxor annorum viginti minor: item si utriusque lege Papia finitos annos in matrimonio excefferint, id est, vir sexaginta annos, uxor quinquaginta: item si cognati inter se coierint usque ad sextum gradum: aut si vir absit, et donec abesset, intra annum, postquam abesse desierit, libera inter eos testamenti factio est: si jus liberorum a Principe impetraverint: aut si filium filiamve communem habeant: aut quatuordecim annorum filium, vel filiam duodecim amiserint: vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint: ut intra annum tamen et sex menses etiam unus cujuscunque aetatis impubes amissus solidi capiendi jus praestet. Item si post mortem viri intra decem menses uxor ex eo peperit, solidum ex bonis ejus capit.

§. 2. Aliquando nihil inter se capiunt, id est, si contra legem Juliam, Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium: verbi gratia, si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam Senator.

§. 3.

§. 1. Meerman exhibet: *donec abest et intra*, pro *praestat* deinde *praestet*. Ulpianus in *L. 36. D. ex quib. caus. maj.*, quae desumpta est ex libro ejus sexto ad Legem Juliam et Papiam, *Reipublicae causa* ait *abesse eos solos intelligimus, qui non sui commodi causa, sed coacti absunt*. Non dubitandum itaque, et hoc loco, quo de iisdem legibus agit idem lctus, intelligendam esse absentiam rei publicae causa, imo a Nostro, qui accuratissime loqui solet, id additum puto, sed a librariis omissum, scriptum fuisse credo: *si vir R. P. C. absit*, hoc est, *si vir rei publicae causa absit*, teste Magnone. Verba intricatiora paululum ita interpreto: Libera quoque est, praeter casus ante memoratos, testamenti factio inter conjuges, adeo ut et solidum hi inter se capere possint, si vir reip. cau-

sa absit, per id tempus quo abest, modo tamen intra annum, computatione facta ab eo tempore, postquam abesse desierit.

Pro *ut intra* reponendum arbitror *at intra*, quas voculas in codicibus vetustioribus inter se confundi saepenumero notarunt Celeberr. Burmannus *ad Poëtas Lat. Min. Vol. 1. pag. 67.*, et Cl. Noodt *Prob. Lib. 1. Cap. 4. et alibi*. Confer *Obs. Misc. Amstel. Vol. 3. p. 123.* A et U litteras in Longobardico caractere haud raro permu- tari observat Cl. Duker *ad Flor. Lib. 1. Cap. 3. N. 5.*, et *Lib. 1. Cap. 5. Num. 4.*, add. Salmas. *ibid. Lib. 3. Cap. 1. N. 18.* De jure unico filii in percipiendis decimis et solidi capacitate pluribus agit M. Ver- tranius Maurus in *Thes. Jur. Otton. Tom. 3. p. 977.*

§. 3. Qui intra sexagesimum, vel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur, ex Senatusconsulto Perniciano: sed Claudiano Senatusconsulto major sexagenario, si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset uxorem.

§. 4. Quod si major quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur: et Senatusconsulto Calvitiano jubetur non proficere ad capiendas hereditates, et legatas dotes. Itaque mortua muliere, dos caduca erit.

§. 3. De matrimonio sexagenarii cum quinquagenaria, senis cum juvencula, et vetulae cum juvene integram scripsit tractationem Juridicam Vir Insignis C. P. Hofman, in qua et de Tiberii et Claudii circa haec constitutionibus pluribus disserit. De eodem, ut et de Senatusconsulto Perniciano egit Cl. Heineccius *l. c. p. 160.*, nec non Cl. H. J. Arntzenius in *Miscellaneis*, nuperrime editis, *Cap. 7.* De partu a quinquagenaria majore edito tractat idem Hofman in *Schediasmate Litterario de Insignioribus Puerperii Temporibus*

Cap. 2. Num. 24.

§. 4. Apuleji locum, in notis citatum, a crisi vindicat, et impar matrimonium contendit esse omnem conjunctionem, quae est extra nuptias, Consultiss. Noordkerk in *Obs. Dec. p. 146.*

De Senatusconsulto Calvisiano (sic enim scribendum optime monuit Augustinus,) vid. Auctores §. praecedente citatos. Quod Claudiano hic refert Codex Auredanensis librariorum tribuo oscitantiae, qui perperam saepe repetunt ea quae mox praecesserant.

T I T U L U S X V I I.

De Caducis.

§. 1. **Q**uod quis sibi testamento relictum, ita ut jure civili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, veluti cecidit ab eo: verbi gratia, si coelibit, vel Latino

§. 1. Cujacius legit *ceciderit*. Malo *q* *veluti cecidit ab eo*, hoc est, *quod*, vel *quia*. Etymologiam respiciens Ictus caducum appellatum ait, quod cecidit ab instituto herede aut legatario. Ita soliti nostri, vide etymologias juris subjectas *Opusculis de Latinit. Vet. Ictus. a Cl. Dukero editis p. 462.* Add. Menag. in *Amoenit. Jur. Civ. cap. 39.*, et Duirsemam in *Conjectu-*

ris Lib. 2. Cap. 2. Isidorus Orig. *Lib. 5. Cap. 25.* *Intestata hereditas* inquit *est, quae testamento scripta non est, aut, si scripta sit, jure tamen nequaquam est edita. Caduca inde dicuntur, quia ejus heredes ceciderunt.* Rescribe *caduca* sc. hereditas, inde dicitur. Pro *pereger* Meerman dat *peregrinus*. Hoc certum videtur dictum fuisse antiquitus etiam *pereger*, vide quae no-

tino Juniano legatum fuerit, nec intra dies centum vel coelebs legi paruerit, vel Latinus jus Quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus, vel legatarius ante apertas tabulas decesserit, vel peregrer factus sit.

§. 2. Hodie ex constitutione Imperatoris Antonini omnia caduca fisco vindicantur: sed servato jure antiquo liberis, et parentibus.

§. 3. Caduca cum suo onere fiunt: ideoque libertates, et legata, et fideicommissa ab eo data, ex cujus persona hereditas caduca facta est, salva sunt. Scilicet et legata, et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

notarunt Viri docti in lexico Fabri, et hoc loco.

§. 2. Rectissime Vir Consultiss. Putman in *Interpret. Cap. 36.* Ulpianum a crisi vindicat, atque ex *L. 13. pr. D. de Jure Fisci* ostendit promiscue *fisci* et *aerarii* voces u-

surpasse veteres, Tribonianum dein, quasi in *L. 22. §. 6. D. de Hered. Petit.*, et in *d. L. 13. pro aerario* substituisset *fiscum* ab Heineccio et Bachio male insinulatum, defendit.

XX

T I T U L U S X V I I I.

Qui habeant jus antiquum in Caducis.

Item liberis, et parentibus testatoris usque ad tertium gradum lex Papia jus antiquum dedit, ut heredibus illis institutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos pertineat, aut totum, aut ex parte, prout pertinere possit.

Tit. XVIII. Plenius ex Auredanensi Codice sic exhibet Meerman: *ut heredibus illis institutis, qui ex testamento capere non possunt, quod quis hic ex eo etc.* Scriptum forte: *dedit ita ut.* Pro *hic*, quod huc non convenit, repono *beres*. U-

nica littera H et *hic* et *beres* designabatur teste Magnone, hic fons erroris. Dignissima sunt, quae ad hunc Titulum conferantur, quae de jure antiquo adnotavit Vir nulli secundus Jac. Gothofredus in *L. 9. C. Tb. de Legitim. Heredit.*

T I T U L U S XIX.

De Dominiis, et Acquisitionibus rerum.

§. 1. **O**mnes res aut Mancipi sunt, aut nec Mancipi. Mancipi res sunt praedia in Italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus. Item jura praediorum rusticorum: velut via, iter, actus, et aquaeductus. Item servi, et quadrupedes, quae dorso, collove domantur, velut boves, muli, equi, asini: caeterae res nec Mancipi sunt: Elephanti, et cameli, quamvis collo dorsove domentur, nec Mancipi sunt: quoniam bestiarum numero sunt.

§. 2. Singularum rerum dominia nobis adquiruntur, mancipatione, traditione, usucapione, in jure cessione, adjudicatione, lege.

§. 3. Mancipatio propria species alienationis est, et rerum Mancipi:

§. 1. Materiam de rebus Mancipi et nec Mancipi singularibus, iisque elegantissimis dissertationibus pertractarunt Duumviri, egregiis in patriam meritis nobilissimi, ac praeclarae eruditionis gloria conspicui, Corn. Van Bynkershoek, et Gerh. Meerman, maximum saeculi hujus ornamentum, ex quibus lux non exigua Ulpiani verbis adfunditur. Res est multis nebulis obvoluta, quaeque difficultates habet vix superabiles.

Elephanti et Cameli quod Mancipi rebus eximantur, hanc puto fuisse rationem, quia eae proprie sunt res Mancipi, quae manu capi possunt ac collo dorsove domantur, adeo ut et eum, qui Mancipium (usitatius dicitur Mancipio) accipit, comprehendere oporteat id ipsum, quod ei Mancipio datur. (Sic malo, quam quod in codice antiquo, alias memorato legitur: quod de Mancipio datur) Vid. Isidor. Orig. Lib. 5. Cap. 25. Dictarum autem ferarum natura adeo fera visa fuit Romanis antiquissimis, ut manu capi, domari-ve eas non posse crederent; Sero tandem didicerunt in bello, aliisque locis domitas usui esse posse. Elephantos constat a Pyr-

rho, Rege Epirotarum, in Italiam primum adductos fuisse, hinc Flor. Lib. 1. Cap. 18. Num. 6. incognitos in id tempus elephantos nominat, ad quem locum pluribus probarunt Interpretes non visas ante Romanis fuisse has belluas, ac propterea boves Lucas eos appellasse, quod in Lucania primum eos conspexerant. De Camelis ita Plinius Hist. Nat. Lib. 8. Cap. 18. Camelos inter armenta pascit Oriens. . . . Omnes autem jumentorum in iis terris dorso funguntur, atque etiam equitantur in praeliis. . . . Dictatoris Caesaris Circensibus ludis primum visa Romae. Pro in iis terris, legunt alii ministeriis, malo jumentorum more in iis terris, puta Orientis. De utrisque haec Cajus in L. 2. §. 2. D. ad L. Aquil. Elephanti autem et cameli quasi mixti sunt, nam et jumentorum operam praestant, et natura eorum fera est. Ita Caji aetate obtinuit; Legum autem Decemviralium tempore nec visas fuisse belluas istas Romae constat ex iis quae ante proposui. Postquam vero deinde in Italiam translatae fuerunt, ferae atque indomitae habitae sunt, fera saltem semper natura earum credita fuit.

cipi: eaque fit certis verbis, libripende, et quinque testibus praesentibus.

§. 4. Mancipatio locum habet inter cives Romanos, et Latinos colonarios, Latinosque Junianos, eosque peregrinos, quibus commercium datum est.

§. 5. Commercium est emendi, vendendique invicem jus.

§. 6. Res mobiles non nisi praesentes mancipari possunt; et
non

§. 5. *Commercium* generalem significationem habere, eoque comprehendere omnem acquisitionem vel alienationem contendit Vir Illustris H. Berenger in *Disput. ad L. 40. D. de Legat. 1.*, inserta *Observat. Viri Consultiss. B. Branchu p. 198.*

§. 6. Pro *quam quae* codex unus habet *quam quod*. Eleganter restitui possit *quam quot*.

Apparet ex his Ulpiani sua aetate necessarium non fuisse, ut in mancipatione rei immobilis in rem praesentem iretur; olim tamen hoc fieri debuisse non dubito; Eadem enim cum sit ratio in solenni hac traditione, quae est in apprehensione rei controversae, vindicationem designo, idem quoque jus, easdem solennitates hic obtinuisse suspicor. Novimus autem, atque ex Gellio discimus *Lib. 20. Cap. 10.*, ex lege XII. Tabularum, si lis aliqua incidisset de agro, aliave qua re, litigatores simul rem manu prehensisse, eamque vindicare debuisse in re ipsa et loco litigiosis; eo quoque profectum fuisse ipsum Praetorem. Hinc Ennius *ex jure manum conserutum*, id est, secundum jus Decemvirale vindicationem institutam canit. Rectius autem forte dici credas *manu*. *M* litteram male saepenumero addi, in fine praesertim vocabulorum, ante probavi; error hic in inscriptionibus frequentissimus. *Cum quam vixi* prostat apud Murator. *Tom. 3. p. 1310. num. 10. add. p. 1321. num. 10.* Sed et defendi potest *manum*. *Manum cum hoste conserere* familiaris est locutio scriptoribus optimis pro pugnare. In vindicatione uterque litigator manu predebatur rem litigiosam, et manum injiciebat, uterque agebat rem suam esse. Uti ergo in acie ferro manum conferebant hostes, sic in jure in vindiciis, id est re contentiosa, manu

confertum est, dum utraque in re uterque arma quasi manu predebatur. Ita de eo Gellius: *Manum conserere est, de qua re disceptatur, in re praesenti, sive ager sit, sive quid aliud est, simul adversarium manu prenderit, in ea re omnibus verbis vindicare, vindicia, id est correptio manus in re atque in loco praesenti...* Corrupta haec esse nullus neget; Sic rescribo: *Simul cum adversario rem manu prendere, et in ea re ore* (eadem nota exarata fuit vox *omnibus et ore*, si hoc nolis, legas *conceptis*) *verbis vim dicere. Vindicia, id est correptio manus etc.* Adhibita itaque quaedam quasi vis, vi petente utroque ac manu corripiente rem litigiosam; indeque ipsum *vindicandi* verbum descendisse verosimile est, quod dicitur quasi *vim dico*, hinc et *καρπισμος* vocatur vindicia. *Vim festucariam* appellat Gellius, ob id fortasse, quia et hic festuca intercedebat, posterioribus scilicet temporibus. Festucam autem intelligo ramulum tenellum, quae eadem virga dicitur, qua in manumissionibus, credo et in vindicationibus, uti fuerunt soliti. Easdem *vindicias* nominatas fuisse scribit Festus in *v. Vindiciae*, quae ex fundo sumtae in jus adlatae erant.

Proposui conjecturam meam, uti spero probabilem, in re obscura, ab aliorum opinionibus longe diversam, quas si cognoscere desideres, ac vindicationis materiam uberius expositam scire aveas, consule Cl. Heinecc. in *Antiq. Instit. Lib. 4. Tit. 6. Num. 24.* Confer Branchu in *Obs. Dec. 2. Cap. 15.*

Quin et apud Nostrates ex lege, aut moribus antiquissimis requisitum fuisse, ut actus ejusmodi legitimi in ipsa re ac loco, quibus de controversia erat, fierent, abunde

non plures, quam quae manu capi possunt: immobiles autem,
etiam

unde constat. Quicumque rem immobilem ab altero possessam vindicare constituit, ex jure hodierno induci se postulat ab eo, penes quem est jurisdictio, in rem contentiosam, adversarius contra inductum educi petit. *Induci* verbum hoc sensu occurrit apud Paulum *Sent. Lib. 4. Tit. 1. §. 17. Inmissio* plerumque in jure vocatur. Inmissiones has, sive inductiones in possessionem, aut rem, qua de lis est, educationesque, Arnhemiae, in civitate mea patria, fieri antiquitus oportuisse coram pleno Senatu, vel minimum coram uno Consule et sex Senatoribus, sive Scabinis, in loco rei litigiosae, ac demum saeculi, quod proxime praecessit, anno duodecimo, die 21. mensis Januarii statutum fuisse inmissiones educationesque fieri licere coram. Praefecto, quem Judicem nominant, praesentibus uno ex Consulibus, ac duobus Scabinis, aut ambobus Consulibus, unoque ex Scabinis, dein necesse non fore in posterum instituere eas in ipso loco litigioso, verum fieri juste posse in Curia constat ex actis Senatus ejusdem Civitatis Amplissimi. Ut fidem dictis faciam, tum ut consuetudinum antiquarum curiosis velificer, ipsa legis verba adscribam, non omnibus cognita, utpote in publicum nunquam emissam, si discesseris a promulgatione, ante annos centum et quinquaginta, et quod excedit, palam facta. *Alfoo articulo 51. des eerste deels deser Stads rechten in 't stuck van gemeine in en uytleydinge tot noch toe zyn gerequireert de gantsche Magistraat, of ten minsten eene Burgemeester in der tyd, en ses Schepenen, daar door parthyen in Gerichtskosten grootelyks worden bezwaart, Soo is 't, dat Burgemeesteren, Schepenen, en Raad der Stad eenzamentlyck hebben geresolveert, dat tot verligtinge van parthyen, en vermydinge van onnodige kosten, de gemeine in en uytleydingen zullen geschieden by den Richter, oirkond eenen Burgemeester in der tyd, en twee Schepenen, ofte beyde de Burgemeesteren in der tyd, ende eene Schepen. Zullen ook van nu voortaan deselve in en uytleydingen niet meer op de plaats controvers,*

maar op den Stads Raadbuysse geschieden. Blyvende dan nog in andere poincten, soo bet erfbuysrecht als de servituten betreffende het capittel van in en uytleydinge in synen weerden en onverandert by deesen. Innuunt Legislatores in superioribus Jus Civile Arnhemensium, constitutum 18. Januarii 1602. cujus titulus est: Reformatie by Richter, Burgemeesteren, Schepenen, ende Raad der Stad Arnhem gemaakt tot bevorderinge van de Justitie, en op forme van procederen voor de Leger bancke aldaar. Hujus Tit. 2. Art. 50. haec statuuntur: Und sal de aanleggende partye, 't zy in den erfbuysze ofte niet, den Richter verzoeken, dat bem believe tot die inleydinge Burgemeesteren, Schepenen, und Raad op zekeren tyd te beroepen. Dein Art. 51. Die ook volgens mit den gemeynen Schepenen, ofte ten weynigsten mit eenen Burgemeester in der tyd, und ses der Schepenen in loco contentioso erschynen zal. Idem de educatione Senatus censuit, Art. 57. Waar na den Richter mit Burgemeesteren und Schepenen, als vooren, ter strydiger plaats erschynen, alwaar de Beklaagde den Richter zyn vermeet voortbringen, und daarop een oordeel verzoeken zal, 't geene by na communicatie mit den aanwezende Schepenen zal bevinden recht te wezen. Primam item secundamque evacuationem in Curia fieri licere placuit die 16. Decemb. 1617. Op buyden is by den Richter ende gemeene Schepenen gestatueert, dat benvoorder de eerste ende tweede ruymingen sullen mogen geschieden ter Raatcamere, door den Richter oirkond Schepenen, maar dat de derde ruyminge ende aanberinge zal geschieden ter plaats van de grond, ofte goederen, daar op geprocedeert word. Denique idem permillum fuit in additione rei mobilis et evacuatione tertia, sive ultima immobilis, die 30. Martii 1691. Dewyl na dezer Stads rechten en observantien altoos de aanberinge aan gerede goederen, en die derde en laatste ruyminge, samt in en aanberinge aan ongerede goederen gedaan zyn daar de gerede goederen te vinden, en de ongerede gelegen zyn, en dat sodane rechten en obser-

etiam plures simul, et quae diversis locis sunt, mancipari possunt.

§. 7.

servantien niet anders als veele moeiten met zig sleepen, en daarom ook by speciaal statut, ten respecte van de eerste en tweede ruymingen op den 16. Decemb. 1617. afgekeurt zyn, en verstaan op het Stadhuys door den Heere Richter, oircond twee Schepenen te mogen geschieden, Soo hebben Burgemeesteren, Schepenen en Raad gestatueert en goedgevonden, dat voortaan alle aanberingen van 't gerede, ende biedingen van de laatste ruyminge, sampt in, ende aanberinge van 't ongerede, meede zullen geschieden op 't Stadhuys, en niet in loco, daar die goederen te vinden of gelegen zyn etc. Biedinge van ruyminge, ut hoc obiter notem, vocatur ex eo, quod is, qui petit evacuationem, rogat, ut Praefectus rem ipsi addicat, dat den Officier bem aan den goeden gebiede, und doe die eerste ruyming, quae verba sunt van 't Gereformeerde Landrecht van Veluwen en Veluwenzoom Cap. 14. Art. 7. Si de servitutibus esset controversia Arnhemiae, in loco, de quo lis erat, inductio eductioque, beleydinge en contrabeleydinge, fieri debebat ex Art. 59. sq. Reformationis citatae; ne quid memorem de inductione in domum mortuariam. Confer Ordinantie over de Manier van Procederen in Arnhem Art. 26. Adde Landrecht van Veluw. l. c. Art. 19. Denique, ne plura addam, Stadrecht van Harderwyck Part. 2. Cap. 5. Art. 3.

Uti autem in vindicatione obtinuit postea tacito consensu ac moribus, ut non amplius in rem praesentem procedere necesse foret, sed simul profecti litigatores terrae aliquid ex agro litigioso, veluti unam glebam, in jus in urbem ad Praetorem deferrent, et in ea gleba, quasi in toto agro, fieret vindicatio, quae tradit Gellius d. l.; ita idem in mancipatione usu venisse quis ambigat? Manifestissima consuetudinis hujus vestigia supersunt in moribus Nostratium antiquioribus. Effestucationem, hoc est rei immobilis mancipationem ab eo dictam certum est, quoniam olim jactu festucae, quasi symbolo quodam, rei suae immobilis proprietatem dominus cedere solebat. Vid. Ictus Inclytus,

Aulae Gelricae Consiliarius Fred. a Sande de Effestucat. in pr. Fuit autem festuca aliquando culmus stramenti, een stroobalm, quem frequentissime, imo plerumque in alienationibus adhibitum a majoribus nostris fuisse novimus. Ex lege Salica venditor, sive is qui mancipio dabat, in apertum emtoris sinum projiciebat festucam. vid. J. G. Hofman in Jurisprud. Symbol. Vet. Germanor. §. 15. Festucam manu emittebat venditor, emtor eam accipiebat; hinc descendit notio per festucam rem werpire, hoc est repudiare, abjicere, alteri tradere. Inde den balm schieten. Denique huc referendum verbum scotatio, et deguerpir Gallorum. Consule Lamb. Goris, Syndicum quondam Neomagensis, Virum juris patrii peritissimum in Adversar. Jur. Subsec. Tract. 3. Part. 1. Cap. 1. Venditor deinde emtoris manum predebatur, atque ore confitebatur rem mancipatam se cedere emtori, successoribus, heredibusque ejus. Hinc in omnibus fere instrumentis traditionum additur rem cessam manu, festuca, et ore, vertegen met band, balm, en mond. Exemplo sit formula antiqua, qua effestucationem factam olim tradit Juris Gelrici Interpres Optimus, Vir variis ingenii monumentis praeclarus, Jo. Schraffert in Comment. ad Jus Velav. Cap. 24. Art. 1. Ubi tamen pro Koper emtor reponendum omnino Verkoper venditor. Notat deinde festuca partem ligni een splinter, quam adhibebant potissimum possessionem ac dominium domus tradituri; hinc suo tempore cespitem, vel januae festuca, excisis in possessionem ire solitum fuisse narrat Hofman d. l. §. 19. Dicitur et pars glebae, sive cespes, quem orbis figura exscindere consueverunt, ut fundum qualis optimus maximus esset cedi significarent, ceu scribit Id. §. 14. Cespitis formam quadratam, vel etiam latercularem fuisse memorat Du Cange in Gloss. v. Investitura. In Drenta baculum poni testatur Goris l. c. Oscula quoque intercessisse, aliquando et per ramos, qui cespiti infigebantur, quod factum credo ut non solum tantummodo, sed et soli superficiem

§. 7. Traditio, propria est alienatio rerum nec Mancipi. Harum rerum dominia ipsa traditione adprehendimus, scilicet, si ex justa causa traditae sunt nobis.

§. 8. Usucapione dominia adipiscimur, tam Mancipi rerum, quam nec Mancipi. Usucapio est autem dominii adeptio, per continuationem possessionis anni, vel biennii: rerum mobilium anni, immobilium biennii.

§. 9.

ficiem Mancipatam esse constaret, per fustes, lignum, juncum, virgas, vasum, seu cespitem, cultellum, nummum, biblia, aliaque id genus plura, traditiones factae fuerunt. Adjungebantur autem symbola illa, imo intexebantur aliquando, affuebantur, vel alligabantur libello, sive instrumento cessionis, anxiaeque cura asservabantur, penes ipsa aliquando altaria, hinc et plurima hodie supersunt, vid. Ernestus Joachimus de Westphalia in *Monumentis ineditis Rer. German. in Praefat. Tom. 2. pag. 28.* Interdum quoque frangi consueverunt. Rationem autem et originem ejusmodi symbolorum, ad id inventorum, ut imperitum vulgus, quod, ubi nudis verbis, aut etiam stipulatione, simplicive instrumento, peregrina saepe lingua conscripto, res foret agenda, quid fieret non intelligebant, admonerent, ac docerent, de re quam peragere proposuerant, veluti, eodem modo quo festucam emptori tradebant, dominium se rei venditae ad alium transferre, ea, inquam, si quis copiosius cognoscere desiderat, adeat is Doctiss. Hofman in *Specim. c.*, nec non Ampl. Ottonem in *Exercit. de Jurispr. Symbol.*, atque in primis Du Cange *l. c.*

§. 7. Paulus in *L. 31. pr. D. de Acquir. Rer. Dom.* Nunquam ait nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio, aut aliqua justa causa praecesserit, propter quam traditio sequeretur. Ampl. Byrkersh. in *Obs. Lib. 5. Cap. 25.* reponendum censet alia qua: demonstravimus in praecedentibus aliquis pro alius quis saepissime usurpari.

§. 8. De Usucapione, ac praesertim servitutum, et ea, quae pro herede fit, ubi tractat Consultiss. Branchu in *Obs. Dec. 2. Cap. 17. et 20.* Dubium autem,

quod movet Vir. Doctiss. *l. c. p. 252.*, facillimo negotio poterit removeri, neque quidquam difficultatis habet quaestio proposita, si quid recte equidem percipio mentem disputantis. Summum, inquit, ex §. hoc 8., et insequenti 9. nascitur dubium; quod si enim usucapione atque in jure cessione adquirantur etiam res nec Mancipi, quum bis modis adquiratur dominium Quiritarium, futurum, ut sic res nec Mancipi fieri Mancipi queant, eoque pacto addit conturbari ac tolli omnino doctrinam et differentiam rerum Mancipi et nec Mancipi. Respondeo paucissimis. Usucapione et in jure cessione acquiri res Mancipi, aequae ac nec Mancipi constat ex Ulpiano, certissimum quoque per utramque comparari dominium Quiritarium ex eodem, *Tit. 1. §. 16.*, ita tamen futurum, ut res nec Mancipi fiant Mancipi, nullus adfentior. Exemplo rem illustrabimus. Finge Cajum per annum continuum juste possedisse Camelum, elapso tempore legitimo eum usucapit, atque ita dominium ejus adipiscitur; neque tamen res haec nec Mancipi facta est res Mancipi; quod si enim Camelum suum alienare vult, tradere potest, atque in jure cedere, Mancipare non potest.

In Usucapione requiri bonam fidem defuncti indicat Papinianus in *L. XI. pr. D. de Divers. et Temp. Praescript.* Cum beres in jus omne defuncti succedit, ignorantia sua defuncti vitia non excludit, veluti, cum sciens alienum illum illo vel precario possedit. Mendosam lectionem varie repurgare conati sunt plurimi, vid. Cl. Voorda in *Interpr. Cap. 40.* Add. Schulting *b. l.* Conjicio in praecedentibus fragmenti illius locutum fuisse Ictum de servo, illum itaque intelligo servum, ac, ne pereat.

§. 9. In jure cessio quoque communis alienatio est, et Mancipii rerum, et nec Mancipii; quae fit per tres personas, in jure cedentes, vindicantes, addicentes.

§. 10.

vox illo, quam pleraeque editiones proscribunt, Florentina tamen servat, ita repono: *illum vi, clam, vel precario.*

§. 9. Ita Boëtius in *Topic. Cicer. Lib. 3.* Eadem vero, res Mancipii et nec Mancipii puta, etiam in jure cedebantur. Cessio vero tali fiebat modo: Apud Magistratum populi Romani, vel apud Praetorem, vel apud Praesidem Provinciae, is, cui res in jure ceditur, rem tenens, ita vindicat, v. Cajum in *Inst. Lib. 2. Tit. 1. §. 6.* Vel apud Praetorem expono veluti, vel id est.

Diversus omnino est a juris cessione et Mancipatione nexus. In iis enim res ita traditur, ut transeat dominium statim ad eum, cui res cessa aut Mancipata est. In nexu vero res tantummodo obligatur, et manet ejus proprietas penes eum qui nexu dedit. Ita de nexu Varro de *Ling. Lat. Lib. 6.*: Manilius scribit (Festus in v. *Nexum* nominat Gallum Aelium, dictus forte is fuit Marcus Gallus Aelius, adeoque rescribendum hic *M. Aelius*) omne quod per libram et aes geritur, in quo sint Mancipii (subintellige res, aut lege Mancipia, hoc est, res Mancipii. Mancipium enim dicitur, non tantum servus et persona, sed et quaecunque res, quae Mancipatione traditur, eo nomine a veteribus fuit appellata. vid. Vorstius de *Lat. Select. p. 36.* Quaecunque ergo Mancipationes, alienationesque, per aes et libram factas, nexus dici Aelius arbitratur) Mucius Scaevola, quae per aes et libram fiant, ut obligentur, praeterquam quae Mancipio dentur. (Haec enim verius Mancipatio, et in jure cessio dicuntur) Hoc verius esse ipsum verbum ostendit. (Dicitur enim a nectendo, sive a vinculo, quod in obligationibus olim quasi symbolum intercessisse verosimile est. Hinc descendunt vocabula plurima, quorum significatio rem factam demonstrat, obligare, constringere, vinculum, nexus,olvere, reliqua) Nam idem quod obligatur per libram neque suum fit (ni quid suum sit reponi vult Schulting ad

Paul. Sent. Lib. 2. Tit. 17. §. 3. Vulgatum sic interpreto. Id quod Mancipatur et traditur, nexus non est dicendum, sed id solummodo, quod obligatur; argumento est ipsum nexus vocabulum, quod obligationem, non cessionem significat. Illud enim, quod obligatur, non traditur, neque suum fit, ejus scilicet, cui obligatur, sed manet obligantis. Pronomina suum et ejus promiscue poni alibi docui) inde nexum dictum. Liber homo, qui suas operas in servitute, (non vera, sed imaginaria, ac temporali) pro pecunia, quam debeat, dum solveret, nexus vocatur, (a vinculo, sive potius nervo, quo necti solebat, nexusque manebat, usque dum solvisset) ut ab aere obaeratus vocatur. Hoc C. Popilio rogante, Sylla Dictatore, sublatum ne fieret, et omnes qui bonam copiam jurarent, ne essent nexi, dissoluti, id est, vinculum, quo obligati fuerant, qui rem personamve suam constringi passi fuerant, dissolutum fuit. Sublatae nexorum, sive addictorum servitutes, non etiam per nexum seu obligationem rem oppignorandi modus sublatus est. De eodem sic Festus in voce *nexum*: *Nexum, ut ait Gallus Aelius, quodcunque per aes et libram geritur, idque necti dicitur, quo in genere sunt haec*: (intelligo in genere eorum, quae per aes et libram geruntur, non eorum, quae nexu fiunt, nihil enim nexus ad testamenta) *testamenti factio*, ea, quae per aes et libram facta, quae notissima, *nexi danto* (in aliis libris est *datio* quod praeferebatur. Accipe obligationem, quae *datio* dicitur, propterea, quia pro momento res obligata tradebatur) *nexi liberatio* (sic pro *liberatio* rectius substituantur codices optimi, hoc est, dissolutio; cum enim unumquodque eodem quo colligatur modo debeat dissolvi, sequitur obligationem per aes et libram factam per eadem debere liberari.) *Nexum aes apud antiquos dicebatur pecunia, quae per nexum obligatur.* Optime distincta nexus Mancipiumque in Legib. XII. Tabb. v. Festus in v. *Nuncupata*. Suspicio tamen, quia per

§. 10. In jure cedit dominus: vindicat is, cui ceditur: addicit Praetor.

§. 11. In jure cedi res etiam incorporales possunt, velut usufructus, et hereditas, et tutela legitima, et libertas.

§. 12.

aes et libram factus fuit nexus, uti in mancipatione, in testamentis, in filiorum emancipationibus, ita hic quoque in obligationibus intercessisse imaginariam quandam venditionem, reique obligatae traditionem, interposita tamen fiducia de re reddenda remancipandaque, uti fieri solitum fuit in emancipatione filii, ea lege scilicet addita, ut, soluta ad diem pecunia debita, res tradita solvatur ac reddatur. Consule de hac fiducia Interpretes ad Tit. Pauli de Lege Commissoria. Proprie itaque, ac speciali sua notione, obligationem designat *nexus* vocabulum; quia tamen res per aes et libram, ut in mancipatione, gerebatur, ac saepissime eveniebat, ut pignus, non repraesentata die constituto summa debita, committeretur, atque ita dominium ejus ad creditorem transiret, inde factum, ut pro ipsa rei traditione ac mancipatione vox usitata fuerit ab iis, qui non admodum observantissimi fuerunt verborum proprietatem. Minus certe accurate Boëtius in *Commentariis ad Topic. Cicer. Lib. 3. Mancipi res* inquit *veteres appellabant, quae ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quandam nexus fieret solemnitas.* Nexus vero est quaedam juris solemnitas etc. Praepostere dixisse Boëtium puto, rectiusque dicturum fuisse, nexum factum fuisse per mancipationis solennitatem, obligatio enim et pignoris traditio conjunctam habebat mancipationem, non item mancipatio obligationem: deinde abalienatio non nisi certo demum casu, si solutum non fuerit, in nexu locum habet. Nisi ita intelligendum statuas Boëtium, ut respexerit solummodo ad solennitates, idque docere voluerit, easdem eas in mancipatione intercessisse, quae in nexu, quod probo. Cicero in *Topic. Abalienatio est*, ait, ejus rei quae *mancipi est, aut traditio alteri nexu*, (intelligo traditionem, quae fit cum fiducia remancipandi, debito soluto) aut in

jure cessio, hoc est, plena abalienatio, quam continuo sequitur accipientis dominium. Hoc enim in nexu non illico transiisse manifestum est eo, quia evictionem praestare debebat is qui nexu obligabat, v. *Cic. pro Muraena Cap. 2. Abalienationem* cum appellet Cicero, generaliore significatione vocabulum *nexus* sumfisse eum apparet. Sufficiant haec de re difficillima, quam attingi potius, quam pertractavi.

§. 10. Hoc itaque modo plenum rei dominium nanciscitur is, cui ceditur. Quid si vero dominus renitatur ac cedere nolit, sententia judicis, aut per contumaciam victus? intercedit Judex, ac rem eo jure transfert, quasi ab domino cessa fuerit. Possessionis symbolum antiquitus fuit pedis positio, vid. Otto *l. c. p. 231.* Hodiernis moribus, ne de inductione dicam, quam ipsum vocabulum demonstrat, in Gelria nostra variis symbolis intercedentibus rei evictae possessionem apprehendere etiam nunc solemus. Is, qui evicit, praesentibus atque auctoribus Villico, Schultetum nominant, virisque duobus, rerum immobilium, in regione rei evictae sitarum, dominis, quales judiciales appellantur, propterea quod ipsorum judicum locum quasi tenent in iis, in quibus causae cognitio necessaria non est, unde et actus plerosque legitimos coram iis instituere jure licet, intrat, aut potius inducitur in domum fundumque evictum, januas ac fenestras aperit, clauditque, sellas, scamna, mensas, aliaque mobilia movet ac trajicit, ansae, armorumque coquinariorum locum mutat, in fundo autem terram ligone fodit, ramos arborum decidit, aliaque peragit, quibus dominum rei se factum significet, vid. Schraffert *d. l. Cap. 14. Art. 20. Num. 1.*

§. 11. De vero verborum sensu in §. hoc et proxime praecedenti inquisivit, et usufructum ab usufructuario cedi posse singulari capite demonstravit Ampl. Van

§. 12. Hereditas in jure ceditur, vel antequam adeatur, vel posteaquam adita fuerit.

§. 13. Antequam adeatur, in jure cedi potest a legitimo herede: posteaquam adita est, tam a legitimo, quam ab eo, qui testamento heres scriptus est.

§. 14. Si antequam adeatur hereditas, in jure cessā sit, perinde heres fit cui cessā est, ac si ipse heres legitimus esset. Quod si postea quam adita fuerit, in jure cessā sit, is, qui cessit, permanet he.

Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. XI.*

Libertatem cedi posse Ulpianum scripsisse mihi quidem non fit verosimile; dari dicitur, non cedi libertas: dein cessio fit a domino, vindicante eo, cui ceditur. Servientis autem aut dominus est, aut non est: si dominus est, vindicare non potest servus, si non est, vindicare, atque in libertatem se adferere potest, sed desideratur dominus qui cedat. Denique neque in libertate proprie addicit, sed verbis solennibus liberum esse Praetor pronuntiat, vid. §. 9. et 10. *b. t.* Emendanda itaque verba: *et libertas*; repono: *ut libertae*, ut intelligatur legitima patronorum tutela in libertas, vid. Schulting *b. l.*, et ad *Tit. XI. §. 8.* Ut verum tamen fatear, neque hoc placet; certiora dent sagaciores. Ut et et confundi saepissime demonstrarunt Rygerbos in *Obs. Jur. pag. 12.*, Best *p. 28.*, Drakenb. ad *Sil. Ital. 2. 521.* et 5. 217.

§. 14. Ant. Fabri lectionem, qui cessit vindicantis, sequitur G. Noodt de *Usu-fructu Lib. 2. Cap. 10.*, et in *Probabil. Lib. 2. Cap. 2.*, quibus locis Ulpiani haec egregie, ut solet Vir Magnus, explicat atque illustrat. Confer Van de Water *l. c.* Heres non est proprie, nisi post aditam hereditatem, si discesseris a legitimo, qui potius ex lege succedit, quam ex voluntate testatoris declarata. Qui autem semel hereditatem adiit, efficere postmodum non potest, quo minus sit heres, multo minus id agere, ut, cessā hereditate alteri, homini forte inopi, hereditatis oneribus se liberet, adeoque suo facto deteriorem faciat conditionem creditorum: quin contra permanet heres is, qui cessit, et defuncti

creditoribus manet obligatus. Imo nec debita hereditaria cedere potest alteri, ne forte potentiorum adversarium opponat debitoribus; Cessā itaque hereditate pereunt debita, is enim qui cessit exigere amplius non potest, utpote qui heres non est, sed jus suum universum transtulit in alterum: habet is quod sibi imputet, quod non retinuerit hereditatem. Is, cui cessā est hereditas, agere non potest, quippe qui neque ex testamento heres est, neque defuncti personam sustinet, neque aliquo jure debitores sibi habet obligatos. Secus est in fideicommissariis hereditatibus, in quibus, suggerente aequitate, ac quo magis confirmarentur supremæ hominum voluntates, specialiter constitutum est, ut in heredes, heredibusque, quibus restitutum esset fideicommissum, darentur actiones. Ita dicendum credo de cessā universitate bonorum. Hoc placuisse credo antiquitus ex summo strictoque jure. Interpretatio forte Prudentum rigorem hunc temperavit, ita, ut cedi posse etiam quascunque res corporales ab herede responderint, eo jure, ut is, cui cessāe eae sunt, possit quasi heres ipse actiones instituere, dummodo cessāe sint res singulae corporales, quae manu tangi, addit Theophilus, oculisve usurpari possunt. Hunc itaque colorem invenerunt lēti, ut in harum rerum cessione cedens non quasi heres, sed quasi dominus jam factus dominium suum cum omni re transferre posset ad alterum. Vides itaque nil quidquam mutandum in §. 15.

*Si quid novisti rectius istis,
Candidus imperti, si non, bis utere mecum.*

heres: et ob id creditoribus defuncti manet obligatus: debita vero pereunt, id est, debitores defuncti liberantur.

§. 15. Res autem corporales, quoties singulae in jure cessae sunt, transeunt ad eum, cui cessa est hereditas.

§. 16. Adjudicatione dominia nanciscimur, per formulam familiae erciscundae, quae locum habet inter coheredes: et per formulam communi dividundo, cui locus est inter focios: et per formulam finium regundorum, quae est inter vicinos. Nam si iudex uni ex heredibus, aut fociis, aut vicinis rem aliquam adjudicaverit, statim illi acquiritur, siue mancipi, siue nec mancipi sit.

§. 17. Lege nobis acquiritur, velut caducum, vel ereptitium ex lege Papia Poppaea. Item legatum ex lege duodecim Tabularum, siue mancipi res sint, siue nec mancipi.

§. 18. Adquiratur autem nobis etiam per eas personas, quas in potestate, manu, inancipiove habemus. Itaque siquidem (mancipio puta) acceperint, aut traditum eis sit, vel stipulati fuerint, ad nos pertinet.

§. 19. Item si heredes instituti sint, legatumve eis sit, et hereditatem jussu nostro adeuntes, nobis adquirunt, et legatum ad nos pertinet.

§. 20. Si servus alterius in bonis, alterius ex jure Quiritium sit, ex omnibus causis adquiret ei, cujus in bonis est.

§. 21.

§. 17. Ubere de bonis ereptitiis ex L. 9. §. 2. D. de His, quae ut indign. aufer. disputat Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 1. Cap. 20.* Utrumque, caducum scilicet et ereptitium, fisco addici arbitratus, mutavit tamen postea sententiam, v. *ibid. p. 280.*

§. 18. Vocabulum *quidem* sensum turbare viderunt jam alii. Vir Cl. P. Bondam, in *Var. Lect. Lib. 2. Cap. 12.* interpretatur *quid etiam*; auctoritatem si addidisset Vir Doctissimus sequeretur lubens; *etiam* scio per *e* et *et* notas exaratum, per *em* designatum fuisse non invenio. Malim itaque, retentis litteris omnibus, *quid em*, Magno ne duce, exponere *quid ejusmodi*; intellige autem aliquid eorum, quae antea fuere tradita. Quod tria illa conjungit Ulpianus *potestatem, manum, mancipiumque* hic, et in §. 23. et 24. Tit. 24., ex frequentissi-

mo ac vulgari usu fecisse videtur. His sigillis ea expressa prostant apud Petrum Diaconum: M. M. P. Quod autem exponuntur ea: *malo, mancipio, potestate* error est scribarum, qui perperam, uti saepissime alias, vocem mox praecedentem repetierunt. Corrigo *manu, mancipio, potestate.* In manu proprie sunt uxores, in potestate sunt liberi, in mancipio servi. Licet autem concedam non semper ita a veteribus inter haec distingui, intellexisse tamen existumem, tribus his conjunctis, potestatem maritorum, parentum, ac dominorum. Dissentit Ampl. Meerman, qui interpretatur: *in potestate, id est, manu, mancipiove.*

§. 20. Causam pete ex Tit. 1. §. 16. supra. §. huic operam adhibuit Constantinaeus Lib. 2. Cap. 10. in *Tbes. Jur. Ott. Tom. 4. p. 563.*

§. 21. Is, quem bona fide possidemus, sive liber, sive alienus servus sit, nobis acquirit, ex duabus causis tantum, id est, quod ex re nostra, et quod ex operibus suis acquirit. Extra has autem causas, aut sibi acquirit, si liber sit: aut domino, si alienus servus sit. Eadem sunt et in eo servo, in quo tantum usumfructum habemus.

§. 21. Scriptum fuisse puto *operib*, inde varia lectio, *operis* exhibentibus nonnullis codicibus, aliis *operibus*. Hoc certum est *b* et *s* a librariis saepissime confundi. vid. Sciopp. *de Art. Crit.* p. 42. B autem pro *bus* olim exaratum docent Magno et Petrus Diaconus. Hoc remedio adjuvandam esse *Legem ult. D. de Feriis*, ubi pro *omnis* reponendum est *omnibus*, recte monuit Cl. Best pag. 37. Restituendam quoque hac ope arbitror *L. 1. §. ult. D. de Aqua Quotid.*, in qua Ulpianus meminisse autem debemus inquit in hoc interdicto totam quae-

stionem finiri adsignationis. Auctor *Obs. Jur. Civ.* pag. 83. legendum existimat *jure adsignationis*. Cl. Schroder in *Obs. p.* 274. per Graecismum interpretatur, quasi dictum fuisset *adsignationis ergo*, *ενεκα*. Neque sane negari potest ellipseos illius usum non esse insolitum. Exempla protulit P. Burmannus in *Notis ad Vellej. Paterc. Lib. 1. Cap. 12. Num. 5. p. 87. et 210.* Praeplacet Haloandri lectio, qui, incertum utrum ex suo ingenio, an vetustiores Codices secutus, substituit *adsignationibus*.

T I T U L U S X X.

De Testamentis.

§. 1. **T**estamentum est mentis nostrae justa contestatio, in id solenniter factum, ut post mortem nostram valeat.

§. 2. Testamentorum genera fuerunt tria, unum, quod calatis comitiis: alterum, quod in procinctu: tertium, quod per aes et li-

§. 1. Contestatio proprie dicitur de testimonio plurium. Quamvis autem non nesciam equidem composita saepissime usurpari pro simplicibus, dubito tamen num ab Ulpiano, verborum, si quisquam alius, observantissimo, ita fuerit profectum. Testamentum mentis testationem solent definire Jurisconsulti, *testatio* quoque in MSS. hic exstare tradit Charondas. Scriptum suspicor *justa quaedam testatio*. Magno nem si consulas, exiguo discrimine inter se differre discas *con* notam et *quaedam*.

§. 2. Testamenta an descendant ex jure

naturali, gentium, an civili, quaeri solet inter lectos; nos nostram non facimus hanc quaestionem: Ita autem existimamus: apud priscos Quirites, sive ex tacito populi consensu, hoc est consuetudine, quae legem imitatur, sive ex speciali jussione supremi Mandantis, hereditates olim delatas fuisse proximis. Permissum fuit postea de bonis suis per testamentum pro lubitu disponere, sic tamen, ut non nisi lege, id est, universi populi consensu et jussu fieri illud licuerit; calatis comitiis condebantur supremæ voluntates; vere itaque leges

libram appellatum est. Illis duobus testamentis abolitis, hodie solum in usu est, quod per aes et libram fit, id est, per mancipationem imaginariam: in quo testamento libripens adhibetur, et familiae emptor, et non minus quam quinque testes, cum quibus testamenti factio est.

§. 3. Qui in potestate testatoris est, aut familiae emptoris, testis, aut libripens adhiberi non potest: quoniam familiae mancipatio inter testatorem, et familiae emptorem fit: et ob id domestici testes adhibendi non sunt.

§. 4. Filio familiae emente, pater ejus testis esse non potest.

§. 5. Ex duobus fratribus, qui in eadem patris potestate sunt, alter familiae emptor, alter testis esse non potest: quoniam quod unus ex his mancipium accipit, acquirit patri, cui filius suus testis esse non debet.

§. 6. Pater, et qui in potestate ejus est constitutus: duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes utrique, vel alter testis, alter libripens fieri possunt, alio familiam emente, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

§. 7.

ges erant ac jussus populi. Successit postea modus transferendi hereditatem per aes et libram, cui adesse debuerunt Quirites quinque, qui populum quasi repraesentarent. Suffecit tandem adhiberi septem testes, imaginem populi Romani. Latus de his Ampl. Bynkersh. in *Obs. Lib. 2. Cap. 2.* Confer quae dixi ad *Tit. 1. §. 20.*

§. 3. Uti jure novo testes adhiberi non possunt, qui in potestate sunt constituti testatoris aut heredis, ob id, quia totum hoc negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie agi inter testatorem et heredem v. §. 9. et 10. *J. de Testam. Ordin.*, ita nec, eandem propter causam, olim adhiberi tales poterant, qui in potestate erant testatoris, aut familiae emptoris, qui idem erat antiquitus qui heres. Libripendis quoque reprobaturum fuit testimonium, si in alterutrius potestate is esset. Constat enim et illum rogatum testimonium praebere debuisse. Hinc in legibus XII. Tabularum: *Qui se sinit testarier, (legendum forte antestariet) libripensve fuerit, ni testimonium fariatur, improbus intestabilisque esto*, vid. Gell *Lib. 15. Cap. 13.* In locum autem quinque testium, an-

testati, et libripendis, successisse postea puto septem testes, v. §. 2. *J. eod.* Quamvis enim testium numero non accenseantur antestatus et libripens, testimonium tamen de re, cui interfuerant, detrectare non audebant, adeoque, si res ferebat, testes vocari poterant. Hinc impubes neque libripens esse potest, neque antestari, vid. Priscianus *Lib. 8.*

§. 4. Malim cum Schultingio familiam. Ita in §. 6. est: *alio familiam emente.*

§. 5. *Mancipium* pro re mancipi poni ostendit Isidor. *Lib. 9. Cap. 4.* Haec enim animalia mancipium esse putantur, et ea tunc videntur mancipium esse. Idem *Lib. 5. Cap. 25. eum qui mancipium accepit.* Supra *Tit. XI. §. 27. mancipia alienent* existat in libris nonnullis. Debet accipere potest, uti contra posse pro debere saepissime adhibetur. Ejusdem pro eadem ut reponatur, haud puto necessarium, quamvis in §. mox sequenti ita dixerit Auctor. Eodem modo *Tit. 22. §. 13. siquidem in ea causa permanserit* inquit, pro quo in §. 11. antecedenti scripserat in eadem.

§. 6. In optimis Codicibus est: *pariter et.* Quid si legamus *pariter pater et?*

§. 7. Mutus, surdus, furiosus, pupillus, femina, neque familiae emptor, neque testis, libripensve fieri potest.

§. 8. Latinus Junianus et familiae emptor, et testis, et libripens fieri potest: quoniam cum eo testamenti factio est.

§. 9. In testamento, quod per aes et libram fit, duae res aguntur, familiae mancipatio, et nuncupatio testamenti. Nuncupatur testamentum in hunc modum: Tabulas testamenti testator tenens ita

§. 7. Mutus arcetur, quia testimonium perhibere non potest, surdus, quia verba solennia audire nequit, furiosus, quia non percipit quae fiunt, pupillus, quia plenum non habet animi iudicium, quo recte intelligat quae aguntur, quod sensu percipere necesse est, v. L. 20. §. penult. D. Qui Testam. fac. poss., sentire enim debent testes, cui rei intersint. Paul. Sent. Lib. 3. Tit. 4. §. 13. Femina propter forensium rerum ignorantiam, consiliique infirmitatem, unde ipsae tutela perpetua fluere subiectae, v. Tit. XI. §. 1. Hinc neque comitorum ullam habent communionem, Gell. Lib. 5. Cap. 19. Quin neque testamentum facere possunt, nisi tutore auctore, v. §. 15. Confer §. 12. et 13. b. l.

§. 8. Quod de Latinis dicit, restringendum est ad casum propositum Tit. 22. §. 3. Caeterum neque activam neque passivam Latini habent testamenti factionem, v. Constantinaeus l. c. p. 565.

§. 9. Confer sis quae diximus pag. 19. Scrupulum movent Eruditio Ulpiani verba in L. 1. §. 3. D. de Hered. Instit., quae desumpta esse ex libro ejus primo ad Sabinum indicat inscriptio: Qui neque legaturus quid est, neque quemquam exheredaturus, quinque verbis potest facere testamentum, ut dicat: LUCIUS TITIUS MIHI HERES ESTO. Haec autem scriptura (hoc est, id quod modo proposui, aut, si id mavis, adnotatio haec Sabini) pertinet ad eum, qui non per scripturam testatur, qui poterit etiam tribus verbis testari, ut dicat: LUCIUS HERES ESTO; nam et MIHI et TITIUS abundant. Vulgatam hanc si retineas lectionem, hoc velle videtur lectus, eum solummodo dictis verbis testari posse, qui non per scriptum testamentum supremam declarat volunta-

tem suam, sed per nuncupationem. Cave vero in eam descendas opinionem, certis legibus contrariam, ac juris rationi plane adversam. Viderunt hoc dudum, et demonstrarunt Cl. Best p. 117., et Ampl. Bynkersh. in Obs. Lib. 5. Cap. 1. Existimat uterque modum heredem instituendi tribus verbis referri oportere tam ad heredem scriptum, quam nuncupatum, legendumque propterea: pertinet et, itemque pro qui quin corrigendum. Hoc amplius Bestius voculam integram inserit, hoc modo: quin poterit etiam uterque tribus etc.

Pace Manium Virorum Praestantissimorum dixisse liceat, longe aliam sententiam verborum Ulpiani mihi videri. Quin is, qui per scripturam testatur, quinque, aut tribus verbis possit defungi, nemo sanus temere dubitet: eum vero, qui nuncupativo testamento de rebus suis disponit, aequae paucis verbis testari posse nondum mihi certum videtur. Nuncupare proprie significat nominare, uti auctor est Varro, hinc uti lingua nuncupasset, id est dixerit. Nuncupatur testamentum, hoc est, publice proponitur, ac viva voce palam solenniterque profertur duobus modis: vel per scripturam: hoc ita fiebat: Tabulas testamenti testator tenens ita dicit etc., v. b. l., add. L. 21. pr. D. qui test. fac. poss., ubi ita Noster: Licebit ergo testanti vel nuncupare heredes, vel scribere, sed, si nuncupat, palam debet. Sufficit, puto, hoc casu in testamento suo clauso scripsisse: Lucius Titius beres mihi esto, vel Lucius beres esto. Vel denique sine scriptura nuncupatur testamentum, nuncupato, hoc est, palam nominato herede, ita ut exaudiri a testibus possit, v. d. l. 21. Postremo hoc casu, praeter quinque illa aut tria verba, quibus heres nuncupatur, requiritur

ita dicit: HAEC UTI IN HIS TABULIS, CERISVE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR: ITAQUE, VOS QUIRITES, TESTIMONIUM PRAEBITOTE: quae nuncupatio, et testatio vocatur.

§. 10.

tur insuper solennis verborum formula, quibus testimonium praebere rogari debebant Quirites, aliaque fortasse, quae conjecturis facilius quam probationibus locum dant. Adsentientem habebis novae huic opinioni nostrae Ulpianum, si pro *non per scripturam* substituas *mecum: modo per scripturam*. Audacior forsitan videbitur conjectura haec plerisque, quandoquidem communis ea fuit adhuc dum sententia, in nuncupativo testamento heredem palam nominari semper necesse fuisse, neque aliter quam viva voce peractum fuisse totum nuncupationis negotium, sed excusabunt, credo, si ipsa, quae ad partes vocavi, loca rite inspexerunt. Neque vero quidquam moror Isidorum, qui *Orig. Lib. 5. Cap. 24. Nuncupatio inquit est, quam in tabulis cerisque testator recitat, dicens: Haec ut in tabulis bis cerisque scripta sunt, ita dico, ita lego, itaque vos cives Romani mihi testimonium perhibete. Et hoc dicitur nuncupatio. Nuncupare enim est in palam nominare et confirmare*. Verba in tabulis cerisque intelligo: per tabulas cerasque, sive potius tabulas cerasque tenens, ut ait Noster, quem locum respexisse Isidorum dubium non est. Confer Schulting *b. l. Locutiones non dissimiles observare licet apud Florum, vide indicem. In palam dixit Isidorus pro palam, quo modo insimul, insemel alii, vid. Notas ad Flor. in Prooem. Num. 3., et Lib. 2. Cap. 20. Num. 1. Praepositionem hanc abundare saepissime notissimum est.*

Quod modo pro *non* reposui in *L. 1. c. mutatio* levis est, siquidem utriusque vocis siglae exigua admodum differentia inter se distant. Probavit hoc, atque ea ope plus semel laborantibus lectionibus medicinam salubrem praestare studuit Vir praeclaris ingenii singularis ac stupendae eruditionis dotibus instructissimus Gerh. Noodt *ad L. Aquil. Cap. 9. et alibi*. Eodem remedio restitui posse puto *L. 4. C. de Testam. Tutela. Mater testamento filiis tu-*

tores dare non potest, nisi eos heredes instituerit. Quando autem eos heredes non instituerit, solet ex voluntate defunctae datus tutor a Praesidibus confirmari. Postremum non e textu proscribendum, atque expungendum arbitrantur Cujacius, Eckius *ad D. d. t. §. 3.*, ac plerique caeteri. Florentinam lectionem vindicat Bynkershoek *Obs. Lib. 2. Cap. 17.*, atque ita interpretatur Alexandri verba: Mater tutorem dare nequit nisi filiis heredibus institutis, quod si autem dederit etiam non institutis, potest tutor datus a Praesidibus confirmari, si velint, cogi tamen non possunt. Verius puto negationem non convenire hic loci, dicendumque omnino videtur matrem prohiberi tutores dare filiis, nisi et eosdem heredes instituerit, vid. Z. Huber *in Cas. Enucl. Quaest. 20. Cap. 1. et 2.* Rescribo itaque: *modo instituerit*. Idem forte pronuntiandum de *L. 39. D. de Fidej. et Mandat. Ut fidejussor adversus confidejussorem suum agat*, id est, agere possit, danda, hoc est, cedenda actio non est a creditore cui solvit. Rescribendum modo est. Adnues, credo, si sequentia audieris. *Ideoque si ex duobus fidejussoribus ejusdem quantitatis, cum alter electus a creditore totum exsolvet, nec ei cessae sint actiones, alter nec a creditore nec a confidejussore convenietur.* Nisi malis interpretari dandam non esse actionem a iudice, nisi cessae sit ea, sed illud praefero.

Paulo majora aggrediamur, decantatam *L. 15. D. de Donationib.*, ad quam plurimi exstant, iique egregii Virorum in arte nostra excellentium commentarii, eadem hac opera restituere tentaturi. *Post contractum capitale crimen inquit Marcianus donationes factae non valent ex constitutione Divorum Severi et Antonini, nisi condemnatio secuta sit.* Aliorum de loco hoc vexatissimo conjecturas recensent Cl. Toullieu *in Collect. p. 39.*, Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 54.*, Forner. *Lib. 3. Rer. Quot. Cap. 3.*

et.

§. 10. Filius familiae testamentum facere non potest: quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit. Sed Divus Augustus Marcus

et Hofman in *Meletem. ad D. Dissert.* 28. Num. 10. Idem demonstrarunt, ac quam clarissime evicerunt valere omnino memoratas donationes, uno casu excepto, secuta scilicet condemnatione. Unam addo Novellam 134. Cap. 13., ab aliis praetermissam, qua constituit Justinianus: *qui in criminibus accusantur, in quibus leges mortem aut proscriptionem definiunt, si convincantur, aut condemnentur, eorum substantias non fieri lucrum iudicibus, sed neque secundum veteres leges fisco eas applicari.* Corrigo itaque: modo valent, id est, hoc tempore valent; qua eadem significatione, ut unicum modo afferam rei vulgaris exemplum, Imp. in pr. *§. de Rer. Divis. superiore libro ait exposuimus, modo videamus.*

Retinebis quoque voculam in *L. 23. §. 1. D. de Aedilit. Edict.*, quam Ulpiano tantum non subripuit nimia Laelii Taurilli diligentia dicam, an temeritas, dum uncinulis inclusam non supervacuam sibi videri argueret, si ita emendes: *Subent Aediles restitui et quod venditioni accessit, et si quas accessiones ipse praestiterit, ut uterque, resoluta emtione, nihil amplius consequatur, quam MODO haberet, si venditio facta non esset.* Alio modo succurrere laboravit Consultiss. Duirsema in *Conject. Lib. 1. Cap. 9.*, qui pro non substituit nunc.

Denique, ne major copia nauseam moveat, adjunxisse cum maxime sufficiat *L. 5. §. 1. D. de his quae ut ind. Ille qui non jure factum testamentum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo quod meruit, hoc est, quod ex testamento accepit. Ergo qui legatum secutus, id est, secutus testamenti scripturam legatum accepit, postea falsum dixit id testamentum, amittere debet quod consecutus est.* Negationem sensum turbare videtur certissimum; reponere possis modo repellitur. Malim tamen eo repellitur, quod omnino significare auctor est Magno.

Pro eo, quod *tabulis cereisve* dicit No-

L. 1. §. 4. D. de Lege Corn. de Fals. Abundare visa fuit vox ultima D. Gothofredo, aut certe mutanda, quapropter substituit *ceteris*. Vellem cogitasset non omnes tabulas ex cera fuisse, neque omnes ceras tabulas fuisse. Florentinam lectionem, quam in re dubia sequi malo, defendi satis posse existimo ex usitatissimo more eorum, qui i longum per ei efferebant, quod de vid. Vossius *de Arte Gramm. Lib. 2. Cap. 4.*, et Dausq. *de Orthogr. Sect. 5. pag. 50.* Scribendi illam consuetudinem diu Romae valuisse indicat Quinctil. *Instit. Orat. Lib. 1. Cap. 7. Num. 14.* In Columna Rostrata Duilii est *legioneis Cartaginienseis omneis, castreis, claseis* alia. Distinxisse autem suspicor Marcianum tabulas et ceras, non ideo solum, quia praeter cereas, aliae etiam tabulae fuerunt, sed et, quod praeter falsum in tabulas commissum, committitur nonnumquam in solam ceram, tum scilicet, cum cera deturbatur tabularum vinculis imposita, ad id, ut signum recipiat. Causas plures, quare voces illae, uti hoc loco, ita saepius alibi conjungantur, produxit Bynkersh. *Obs. Lib. 3. Cap. 21.*

Loco ejus, quod hic exhibetur, *testatio*, convenientius videtur hoc loco vocabulum *antestatio*. Librarii cum scriptum invenirent *a-testatio*, nomenque illud ignorarent, notioem sibi vocem *testatio* dederunt. Nolim tamen antestandi ritum ex Horatio aliisque repetere, millies propositum.

§. 10. Multum negotii faecessit hic Marcus Interpretibus, quandoquidem certo constat ex *pr. §. Quib. non est perm. fac. test.*, non Marcum sed Augustum, Nervam, Optimumque Imp. Trajanum, ac plenius postea Adrianum facultatem eam concessisse. Ita enim Imp. *Militibus, qui in potestate parentum sunt, de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex Constitutionibus Principum testamentum facere. Quod quidem jus initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate Divi Augusti, quam Nervae, nec non optimi Imper-*

cus constituit, ut filius familiae miles de eo peculio, quod in castris adquisivit, testamentum facere possit.

§. II.

ratoris Trajani, postea vero subscriptione Divi Hadriani etiam dimissis militia, id est veteranis concessum est. Ut loca sibi invicem adversa conciliarent Viri Jurisprudentiae laude clarissimi, varii varia excogitarunt remedia. Sunt qui vocem *Marcus* delendam censent, quos et sequitur Otto ad *J. l. c. Magnus* pro *Marcus* alii substituunt. Vir Nob. C. V. Vonck in *Obs. Misc. Cap. 18. p. 95.* loco *Marcus* reponit *Imperator*. Cl. Vryhof in *Obs. Jur. Civ. pag. 156.* libertatem illam, quam imperiti jam fuerant Principes priores repetitam ac confirmatam fuisse a Marco existimat; eamque propter rationem, uti fieri saepissime solet, ipsi Marco Imp. primo constitutionem illam ab Ulpiano adscribi. Verum enimvero, licet negare non sustineam, ita aliquando a lētis factum observari, haud temere tamen ad id me adduci patiar, ut credam, Auctorem nostrum, antiquitatis et successus temporum in primis studiosissimum interpretem, omissis anterioribus omnibus, unum Marcum fuisse nominaturum, eumque auctorem praedicaturum constitutionis, ab Octaviano Augusto jam proditae. Facillimo negotio rem expedies, ac sibi restitues veram Ulpiani lectionem, si pro *Marcus* emendes *militibus*, quam conjecturam jam olim in mentem venisse video Fratri meo dilectissimo, vide Commentarium ejus ad *Collat. Leg. Mos. et R. p. 335.* Erroris causa haec est, quod iisdem plane notis utraque vox antiquitus fuit designata. Constat enim ex notissimis tribus auctoribus, qui siglas veteribus usitatas tradiderunt, *M* litteram et *Marcum* et *militem* significasse. Ne quem autem moretur, quod mox vox *miles* repetatur, quandoquidem qui in Ulpiani stilo non omnino est hospes, nescire neutiquam potest, repetitiones ejusmodi, majoris forte perspicuitatis causa institutas, illi in deliciis esse.

Facit materiae affinitas, ut et alii Domitii nostri loco corruptissimo medelam asferre allaborem in fragmento, quod servavit Tribonianus diligentia in *L. 1. pr. D. de*

Testam. Milit., ubi *militibus* inquit *liberam testamenti factionem* primus quidem Divus Julius Caesar concessit, sed ea concessio temporalis erat; postea vero primus Divus Titus dedit; post hoc Domitianus; postea Divus Nerva plenissimam indulgentiam in milites contulit. Quod de Julio Caesare narrat Ulpianus, omisit Imp. in *J. d. l.*, ob id, quia ea concessio tantum temporalis fuit. Domitianum quoque silentio praetermisit Institutionum architectus, quoniam is forte nihil de suo addidit, verum ea tantum retulit ac revocavit, quae ab Augusto antea fuerant constituta. Id vero scrupulum movet, quod primum Divum Titum jus hoc militibus concessisse affirmat Ulpianus, quum jam ab Augusto iisdem indultum fuisse, ut de eo quod in castris adquisiverunt testari liceret, probatum fuerit ante ex *Instit.* Distinctione facta memoratam difficultatem removeri posse fortasse existimes, et a Divo Tito primo concessum fuisse statuas, ut sine anxia legum observantia liceret militibus testamenta condere, adeoque intelligendam esse *d. l. 1.* de forma testamentorum militarium, Justinianum vero *d. l.* atque Ulpianum in hoc §. accipiendos esse de licentia testandi de peculio castrensi. At vero testamenti illius militaris privilegium antiquius omnino videtur, quam ut Tito auctori hoc tribuamus. Novimus quam prona semper fuerit indulgentia Principum in milites; Credendumne itaque neglexisse aut detrectasse Imperatores, jus illud, a Julio Caesare jam, licet pro tempore, datum, militibus concedere? Imo contra probabile fit Augustum, Imperatorem bene cautum ac prudentissimum, ut favorem militum hac arte sibi captaret, operam daturum fuisse, quippe quibus ambiciose consulere soliti fuerunt imperantes. Ne vero in diversum trahat altum hac de re Suetonii silentium, scias velim omisisse videri auctorem alioquin diligentissimum, quia in actis adnotata non fuerat Augusti haec constitutio, utpote cum Trajani demum tempore mandatis insertum fuerit hoc

§. 11. Qui de statu suo incertus est, (facito, quod patre peregre mortuo, ignorat, se sui juris esse) testamentum facere non potest.

§. 12. Impubes, licet sui juris sit, testamentum facere non potest: quoniam nondum plenum iudicium animi habet.

§. 13. Mutus, surdus, furiosus, itemque prodigus, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam verba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam verba familiae emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam mentem non habet, ut testari de ea re possit: prodigus, quoniam commercium illi interdictum est, et ob id familiam mancipare non potest.

§. 14. Latinus Junianus, item is, qui dedititiorum numero est, testamentum facere non potest: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Junia prohibitus est: is autem, qui dedititiorum numero est, quoniam nec quasi civis Romanus testari potest, cum sit

pe-

hoc privilegium, auctore Ulpiano in *L. 1. D. de Test. Mil.* Deinde quoque de licentia testandi de peculio castrensi militibus impertita nihil quidquam memoriae tradidit Tranquillus, quam tamen ab Augusto concessam dubium non est. Vero quoque simile non videtur, Domitianum necesse habiturum fuisse facultatem a Tito fratre indultam, cui mox, postquam per biennium ac tres quasi menses imperii gubernacula is tenuerat, successit, revocare, quo tempore certe fieri non potuerit, ut jus hoc a Tito datum longo jam usu evilerit. Postremo tandem nullibi, quantum equidem scio, mentio occurrit privilegii illius a Tito concessi, quod tamen memoraturos fuisse puto Ictos, aliosque, si primus ille constitisset. Notarum opem si adhibeas, ita Ulpianum restitues, atque Augusto suum reddes: Pro *Divus Titus dedit* reponas *Div. vel D A T T E*, hoc est, *Divus Augustus testamenti factionem dedit*. Possis et ita scribere: *T T jus dedit*, hoc est, *testamenti*, faciendi puta, *jus dedit*. Probo et Magnone testibus siglae, quas exposui, ea, quam dixi, notione frequentissimo in usu fuere. E pro *factione* posuit Ictus, quia, quum in superioribus memoraverat jam

testamenti factionem, sufficere credidit hic litteram vocis illius primam posuisse. Pro *Divus Titus* legendum conjecit Nob. Vonck *l. c. Divus filius*, intelligendumque filium Julii Caesaris adoptivum Augustum.

§. 11. Qui enim de statu suo incertus est, certam legem *testamento*, praestaret forte *in testamento*, dicere non potest *L. 14. D. Qui test. fac. poss.*, add. *L. 1. D. de Legat. 3.*

§. 12. Id est, minores XIV. annorum, aut puellae XII. Cajus in *Inst. Lib. 2. Tit. 3. §. 2.* Spadones eo tempore testari possunt, *quo plerique spadones pubescunt*, id est, anno decimo octavo. Paul. in *Sentent. Lib. 3. Tit. 4. §. 2.*

§. 13. Potest furiosus tempore intermissi furoris, Paul. *Sent. Lib. 3. Tit. 4. §. 5.*, per intervalla quibus sanus est, Cajus *Lib. 2. §. Tit. 3. §. 3.*, item prodigus, recepta vitae sanitate, ad bonos mores reversus, et testamentum facere, et ad testamenti solennia adhiberi potest. Paul. *Sent. Lib. 3. Tit. 4. §. 12.* Pro *ut testari de ea re possit* malo: *ut testari de ea*, mente puta, atque animi sui sententia, ac voluntate recte possit.

§. 14. Offendit Interpretes vox *sciens*, nec

peregrinus: nec quasi peregrinus, quoniam nullius certae civitatis sciens, ut adversus leges civitatis suae testetur.

§. 15.

nec immerito, quippe quae, si pro gnaro accipias, neutiquam huc convenit. Cujacius corrigit: *certae civitatis civis est*, vel *certae civitatis sit*, quod postremum Charondas etiam in textum recepit. Schultingius pro *sciens* mallet *civis est*. Nulla quidem, si mihi credas, litterula mutata salva erit lectio vulgata, dummodo, quae per compendium exarata et contracta sunt vocabula, ea significatione resolves, quae posita ea fuisse antiquis auctores certi prodiderunt, quarum notarum rudes librarii unum vocabulum crediderunt, quod re vera per plura est explicandum. S^CT^I designasse *sicuti* docet Magno, *en* pro *etiam nunc* scriptum Valerius Probus indicat, S autem *sunt* interpretatur uterque. Plene itaque, servatis omnibus litteris, ita legendum: *civitatis, sicuti etiam nunc sunt*; dedititios intellige, atque eos qui illorum numero sunt.

Expofui notas, et vulgatam lectionem vindicavi. Rem ipsam quod attinet, sensum hunc esse arbitror: Is qui dedititiorum numero est, testamentum facere non potest, quoniam neque quasi civis Romanus potest testari, cum sit peregrinus. *Dedititiorum numero heres institui non potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est*, vid infra Tit. 22. §. 2. Novimus dedititios ex lege Aelia Sentia nomen accepisse ad instar peregrinorum, eorum puta, qui victi Romanis sese dediderant, quod egregie pluribus persequitur Theophilus ad *J. Lib. 1. Tit. 5.* eos intellige, qui populum suum, urbem, agros, aquas, terminos, delubra, utensilia, denique divina humanaque omnia in Populi Romani ditionem dediderant, ex solenni formula, quam servavit Livius. Confer Commentarios ad *Caji Inst. Lib. 1. Tit. 1. §. 3.* Dedititiorum numero qui censeantur tradit Noster *Tit. 1. §. XI.* Sed pergo. Neque potest etiam is qui dedititiorum numero est testari quasi peregrinus, quoniam nullius certae sunt civitatis dedititii, sicuti etiam nunc obtinet, licet hodie ex benignissima Antonini Caracallae constitu-

tione communicata sit cum omnibus ingenuis, in orbe Romano degentibus, civitas, eo effectu, ut *adversum*, hoc est, *secundum* leges civitatis suae testetur. Dedititios sane Ulpiani aevo superfuisse, atque antiquo jure fuisse aestimatos certissimum apparet ex quamplurimis ejusdem locis, quae jam produxerunt Schultingius ad *Cajum l. c.*, et Cujacius ad *Ulpianum Tit. 3. §. 1.* Neque sane temere quis animum inducat suum, ut credat, faciem hanc hominum, poenae causa victorum, stigmatem notarum, propter noxam tortorum, imo jam propter maleficia traditorum, ut cum bestiis depugnarent, tales inquam, ut ut a domino manumissos, illis accenseri, quos benevolentia Principis cives esse voluit; licet tamen inficias neutiquam eam, libertatem dedititiam abivisse postmodum in desuetudinem, quam denique plane sustulit Justinianus in *L. un. C. de Dedititia libertate tollenda*, et in *§. 4. J. de Success. Libert.*, adde Spanhem. in *Orbe Rom. p. 154. sq.* Demonstravimus, ni fallor, id quod cum maxime nobis ostendisse sufficit, ea, qua Ulpianus vixit, aetate, tempore scilicet Alexandri Severi Imp., superfuisse libertatem dedititiam, eamque Caracallae celebratissima constitutione, cujus ipse Domitius meminit in *L. 17. D. de Satu Homin.*, sublatam non fuisse.

Quod de peregrinis refert Noster, constat testamenti factionem eos non habuisse, maximam quoque illos inter et cives obtinuisse differentiam. Egregia quae ad vocis *peregrini* significationem itemque jura eorum pertinent, notarunt Consultiss. Noordkerk *de Lege Petronia p. 15. sq.*, et Spanheim *l. c.*, adde Freherum in *Tbes. Jur. Ott. Tom. 1. p. 927.* Novissime ex professo *de Jure Peregrinorum* specimen elaboratissimum scripsit Vir Ampliss., Civitatis patriae Consul optimus, J. N. Van der Hoop, Lugduni Batavorum editum anno 1759., quo quicquid ad elegantissimam hanc materiam pertinet, sive antiqua Romanorum, aliarumque gentium jura

§. 15. Feminae post duodecimum annum aetatis testamenta facere possunt, tutore auctore, donec in tutela sint.

§. 16. Servus publicus Praetoriani parte dimidia testamenti faciendi habet jus.

jura spectes, sive jus hodiernum consideres, erudite pertractavit.

§. 15. Uxores quae in manu erant atque in potestate, testari omnino prohibebantur, solae itaque possunt, quae sunt suae potestatis uxores, et sui juris feminae; possunt autem hae tutore auctore, donec in tutela sunt, id est, donec capite non fuerunt diminutae, vel in manum conveniunt. Dissentit P. Faber ad *b. l.*, qui interposita auctoritate viri posse eas testari existimat. Rectius Grupen *de Ux. Rom. Cap. 3. §. 12. p. 72.*

§. 16. Pro Praetoriani alii codices exhibent *Praetorisve*; Cujacius corrigit *Populi Romani*, quem sequitur Schulting. Probat quoque Cujacii emendationem Otto in *Praef. praemissa tom. 4. Thes. Jur. pag. 12.* Mira sunt, imo fidem poene superant, quae de ea re narrant Pulvaeus *l. c. p. 335.*, et Otto *d. l.* Ut ne quid litterarum pereat, malim *Populi Romani nunc*; scriptum fuisse conjicio *P R nc*,

incerti librarii quid illud *nc*, quod per *nunc* exponit Magno, designaret, *P R* notam, quae exigua admodum differentia et *Populum Romanum* et *Praetorem* exprimebat, accipere maluerunt *Praetorem*, ut ita usitatum vocabulum *Praetoriani* possent efficere. Eundem errorem in *Tit. 24. §. 28. infra*, quo loco Schultingius Charondam secutus *P. Romani* in textum recepit, pari modo corrigo. Fortasse autem servos publicos, civitatesque jus hoc olim non habuisse, eamque causam fuisse statuendum est, quod *nunc* addidit Ulpianus. Quam conjecturam nostram firmare videntur, quod ad civitates attinet, Ulpiani verba, quae adjungit in *§. 28. c.*, a Divo Nerva hoc introductum, Hadriano postea auctore a Senatu diligentius fuisse constitutum. De Servis publicis multis disseruit Pater in *Libello de Nominib. pag. 45.* De testamenti factione servo publico permitta, vide quos citat J. F. De Retes in *Thes. Meerm. tom. 6. p. 72. num. 5.*

XX

T I T U L U S X X I.

Quemadmodum Heres institui debeat.

Heres institui recte potest his verbis: TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE JU-

§. 1. Juvat hoc loco, quo de eo inquit Auctor, quemadmodum heres institui debeat, et nostram conferre symbolam ad celeberrimam *L. 40. D. de Hered. Instit.*, ad quam interpretandam, emendandamve, quotquot fere sunt hilarioris famae Jurisconsulti certatim operas suas contulerunt. Ex multo pluribus nominasse suffi-

ciat Cujacium qui pro *alter semis* substituit *as*. Virum hunc Summum secuti fuere plerique, quos inter quoque Gelriae meae decora atque ornamenta egregia Cornelius van Eck in *Princip. D. ad Tit. de Vulg. et Pup. Subst. num. XI.* et A. Schulting. ad *Tit. 22. §. ult.* In alia omnia iverunt Steckius in *Thes. Jur. Ott. Tom. 1.*

M

p. 525.

JUBEO. Illa autem institutio, **HEREDEM INSTITUO, HEREDEM FACIO**, plerisque improbata est.

p. 525. sq., Crusius *ibid.* p. 667., et Freher. *ibid.* p. 498., adde Gundling. *Gundlingian. Part.* 30. *Obs.* 3., et, quem primo loco nominare debueram, Corn. Van Bynkershoeck *Lib.* 4. *Obs.* 19., denique Otton. ad §. ult. *§. de Vulg. Subst.* Ne, singulorum opinionibus ad examen revocatis, tempora tua morer, paucis dico, hunc mihi casum legis videri. Cajus paterfamilias in testamento suo ita scripsit: *Titius heres esto: si Titius heres non erit, Sempronius heres esto.* Titius servus, quem ingenuum esse testator crediderat, sibi hereditatem acquirere, neque eam suo nomine adire potest, potest tamen jussu domini sui. Quaeritur autem, qui fiat de hereditate, et quo modo dividi eam oporteat? *In hoc casu* inquit Julianus *semisses fient, ita ut alter semis inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, et substitutum aequis portionibus dividatur.* Eodem modo Pomponius refert in *L. 41. sequenti*, constituisse Tiberium Caesarem in persona Parthenii; quo casu his verbis fingi dixisse testatorem: *Parthenius heres esto, si beres is non erit, Maevius heres esto.* Parthenius, quem ingenuum esse sibi persuaserat testator, vere autem servus erat Tiberii, hereditatem adiit jussu Imperatoris; divisa est hereditas inter Tiberium, dominum servi, et Maevium aequis portionibus. Ita de re, credo, videbitur certissimum ei, qui totum textum rite intuetur, et cum illo confert §. ult. *§. de Vulg. Substit.*, quibus addo Theophilum, qui expresse το ημισυ interpretatur, licet tamen nec desint, qui dissentiunt, plurimi. De verbis major est difficultas. *Alterum* tantummodo semissem nominat Lex 40., quum tamen de utroque dici debuerat. Nisi audaciae in suspensionem me eo nomine perventurum vererer, emendarem per geminationem *alter et alter*, sed cum de eo persuasurum me fore vehementer dubitem, videndum est, an altera possit rem expediendi via excogitari. Per ellipsin locum explicandum fortasse quis existimet, quasi dixerit lectus: *Alter semis ... et alter inter substitutum.* Possis et post *substitu-*

tum addere A, quod, Valerio Probo auctore, significat *alius*, (quam vocem post *alter* poni vulgare est.) Sin plenius mavis A. S., hoc est, *alter semis*, quae litterae absorptae forte fuerunt a sequenti *aequis*. Per compendium scripsisse haec Julianum dicas, quia eadem verba praecesserant; quid quod et *semis* per *s* simplex designatum olim constet?

Referendum puto potius fragmentum hoc ad classem eorum, in quibus festinantes lecti aliud scripserunt, quam initio destinauerant. Non inusitatum hoc esse in reliquiis Prudentum, caeterorumque Scriptorum antiquorum abunde ostendit G. Noodt in *Probab. Lib.* 1. *Cap.* 9. sq. Exemplorum multam copiam addidit F. Rygerbos in elegantissimis *Observat. Jur. Rom. Cap.* 19. Proposuisse sibi primum scribere Julianum opinor: *ita ut alter semis pertineat ad dominum servi, alter ad substitutum*, mutavit deinceps sermonem, et scripsit *alter semis etc.* *Alter* itaque exponendum reor ex mente Auctoris *uterque*, quoniam enim duae sunt partes, duo semisses, respectu unius est alter, respectu vero amborum est *uterque*.

Adferam exemplum huic nostro quam simillimum ex *L. ult. §. 4. C. de Testam. Manum.*, quo loco id agit Imp. Justinianus, ut constituat, quid fieri oporteat, si quid humanitus alicui acciderit intestato, aut etiam post conditum testamentum, nemo autem quisquam defuncti hereditatem adire sustineat, propterea quod damnosam eam sibi futuram veretur, aliamve ob causam. Traditurus autem quid juris obtineat, quod attinet ad relictas libertates, narrat primum, quid hac de re sanxerit Divus Marcus, deinde quid ipse illius constitutioni addiderit refert in §. 4. *Bel-lissimam* inquit *repletionem praefatae constitutioni donantes, sancimus, ut, si non unus veniat hereditatis petitor, sed plures quidem uno momento, uterque vel ampliores, omnibus detur licentia communiter hereditatem adire.* In interpretandis verbis *uterque vel ampliores* defudarunt haud pauci Viri eruditionis fama conspicui. Monstrum.

strum esse exclamat Des. Heraldus in *Obs. et Emendat. Cap. 40.*, et sic reponit: *ut tres, quatuor, vel ampliores*. Dionys. Gothofredus pro *uterque* substitui mavult *ubique*. Nimum illa a vulgata lectione recedere unusquisque animadvertit, haec nullo sensu obtrudi, adeo ut difficulter quem in eam descensurum esse opinionem arbitrer, ut a Justiniano ita profectum esse sentiat. Sine criseos ope, puto, lex satis commodam explicationem accipiet, si hoc modo intelligamus: Sancimus ut omnes possint adire hereditatem, eo casu, non modo si unus veniat solus, sed et si plures. *Uterque* refertur ad *non unus*, id est duo, *ampliores* ad *plures*. Tantum hic, uti saepissime apud optimos quosque scriptores subaudiendum omittitur, vide quae de ellipsi hac notavit Vir Doctissimus Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 19*. Hoc loco sane subintelligi vocabulum illud adeo est certum, quam quod certissimum; quod si enim plures adeunt, et unum adire negari nequit. Hoc itaque designat Imp., ut, si non unus veniat tantum, hoc est duo, sed et si plures veniant, *uterque*, id est duo illi, vel ampliores, plures, puta quam duo, adire possint. De duobus itaque, uti frequentissime alias, *uterque* accipien-

dum est. Eodem significato vox ea occurrit in *L. ult. §. 5. C. de Bonis quae liberis*. Si inopia ex utraque parte vertitur; adde Brissonium in *V. uterque* et *utrosque*. Ne vero moretur quempiam, quod *adire* hic pro *adeundi* positum apparet. De vulgatissimo hoc loquendi more inspicere possunt, qui similium exemplorum copiam affatim exhibent, idem Auctor *pag. 10*. Vechner. in *Hellen. Lib. 1. Cap. 17. num. 3*. Kortte ad *Cic. Lib. 1. Epist. 5. Num. 5*. Quo de propterea monendum esse duxi, quia video esse, quod mireris profecto, quos offendit haec a Graecis recepta, ac probatissimis scriptoribus usitatissima loquendi formula. Denique *sed*, seu uti saepissime scribi solebat olim, atque etiam nunc in pandectis Florentinis plurimis in locis superest, *set*, accipiendum hic est pro *sed et*. Consule de significatione illa Val. Gul. Forster in *Obs. Subsec. Lib. 1. Cap. ult.* Vechner. *d. l. Cap. 5. Num. 4.*, add. Cl. Duker ad *Flor. Lib. 3. Cap. 4. Num. 4.* et dictus Auctor *p. 18*. Referri huc velim quae de verbis directis, et *legandi* vocabulo; quo Decemviri utuntur in Legibus XII. Tabularum, itemque de testamentis antiquissimis, legum more conditis, alias notavi.

T I T U L U S X X I I.

Qui Heredes institui possunt.

§. 1. **H**eredes institui possunt, qui testamenti factionem cum testatore habent.

§. 2. Dedititorum numero heres institui non potest; quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non est.

§. 3. *Latinus Junianus*, siquidem mortis testatoris tempore, vel intra diem cretionis, civis Romanus sit, heres esse potest. Quod si La-

§. 3. Verba *Latinus Junianus*, licet eorum vestigia non existent in codicibus scriptis, in textum receperunt Editores,

ausu forte nimis temerario, quamvis concedam, agi hoc loco de Latino Juniano, videri certissimum. *Latini* vocem, quae sola,

si Latinus manserit, lege Junia capere hereditatem prohibetur. Idem juris est in persona coelibis, propter legem Juliam.

§. 4. Incerta persona heres institui non potest, velut hoc modo: **QUISQUIS PRIMUS AD FUNUS MEUM VENERIT, HERES ESTO:** quoniam certum consilium debet esse testantis.

§. 5. Nec municipia, nec municipes heredes institui possunt: quoniam incertum corpus est, ut neque cernere universi, neque pro libito de herede cernere possint, ut heredes fiant. Senatusconsulto tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui possint. Sed fideicommissa hereditas municipibus restitui potest: denique hoc Senatusconsulto prospectum est.

§. 6.

sola, credo, excidit, facillimo negotio restitues, si ante *siquidem* L. positam fuisse statuas, quae littera, auctore Probo, *Latinum* denotavit, quod non intelligentes librarii omiserunt. *Junianus* cur addatur, nullam equidem causam perspicio, quum in sequentibus legis Juniae meminerit lectus, neque idcirco opus habuerit, ut hic *Junianus* adjungeret.

§. 4. Ex iis quae diximus antea de antiquissimis testandi generibus, apparebit, ni fallor, vera ratio, quamobrem incerta persona heres olim institui non potuerit. In calatis comitiis jussurum fuisse populum, ut hereditates ab eo, cui lege sanguinis eae competeabant, deferrentur ad illum, qui neque sibi neque testatori cognitus erat, quis credat? Nominato herede judicabat populus, justane esset testatori causa suos proximosve exheredandi, incertae vero ejusmodi personae an recte, ut familiam et sacra sua relinquere liceret, rogaret quis, dignoscere non potuit, quid ergo jubeat? In testamentis per aes et libram factis ipsi heredi familiae emptori bona vendebantur: certus ergo is esse debuit. Licet autem postmodum concessum fuerit familiae emptorem ab herede diversum adsumere, mansit tamen ex jure antiquo regula, certum debere esse heredem. Interpretatione Prudentum deinde invaluit, ut certus esse videretur, qui certa demonstratione cognosci poterat. Justinianus demum et hanc juris partem emendavit, vid. §. 25. et 27. *f. de Legatis*.

§. 5. Pro *totis pro libito*, in aliis mem-

bris scriptum exstat *prohibite*. Cujacius legit *neque pro herede gerere*. Charondas edidit *neque pro libito omnes pro herede gerere possint*. Ideo haec referenda duxi, ut librorum MSS. lectionem sensu carere, emendationes Interpretum audaciores a scriptura vulgata longius recedere animadvertas. Quid si servatis litteris omnibus hoc modo restituamus? *neque pro libito de verb* (sic enim reponendum putem apud Magnonem eo in loco, ubi *hereditatibus* exponit) *decernere possint ut heredes fiant*. Frequentissime novimus usu venire in codicibus antiquis, syllabam vocabuli antecedentis male addi voci proxime insequenti, et contra. Ita in *L. un. C. de Novi Operis Nunt.* si pro *denuntiatione missa est* corrigas *denuntiatio remissa est*, reddes, opinor, sensum suum verbis alioquin ineptissimis. Eadem medicina sananda esse Horatii verba non dubito *Sermonum Lib. 2. Sat. 7. in pr.* Servum fingit Poëta domino suo malos mores exprobrare gestientem, libertate Decembri, hoc est, Saturnalium festo die, quae fervientibus licentiam concedebat Romae quaecunque vellent, vel ipsum contra herum suum, effutiendi. Ita autem servus, haerens, atque animo suo pensitans eloqueretur an fileret:

Jam dudum ausculto, et, cupiens tibi dicere, servus,

Pauca, reformido. Davusne? ita Davus, amicum.

Mancipium domino, et frugi, quod sit satis, hoc est,

Ut vitale putes.

Com.

§. 6. Deos heredes instituere non possumus, praeter eos, quos Senatusconsulto, constitutionibus Principum instituere concessum est: sicuti Jovem Tarpejum, Apollinem Didymaeum, sicuti Martem

Commodam interpretationem non recipere verba postrema vidit jam Cl. Best p. 199., ideoque substituit *ut tu id tale putes*; Idem conjecturas aliorum adjungit. Levioe correctione, una litterula mutata, legendum arbitror *ut vita-reputes*. Objurgaturus domini mala facinora petit servus, ut is vitam inconstantem, moresque improbos secum reputet, eoque facto ad meliorem frugem revertatur.

Quam autem ibidem exhibet Bestius emendationem ad ejusdem Lyrici Lib. I. Od. II. non puto necessariam. Interpreter potius *ut melius* (subintellige est) *quicquid erit pati?* hoc est, quantum praestat? Nisi mavelis *at melius*.

In viam redeo. Neque possunt, inquit Ulpianus, decernere de petenda hereditate et bonorum possessione, atque ita procurare et efficere, ut heredes fiant pro lubitu suo, actu ipso gerendo se pro herede, et inmiscendo se hereditati; possunt tamen eo casu, si heredes instituti fuerint fideicommissarii, quoniam Sctum Apronianum hanc talibus facultatem concessit, vid. L. 26. D. ad Sctum Trebell., in qua lege vocem *sed*, in fine occurrentem, expono *sed et*. Adde L. un. D. de Libert. Univerf., ubi locutione huic nostrae non dissimili ita Ulpianus in §. 2. temporaque ait bonorum possessionis cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda ea potuerunt. Possidere per se non possunt municipes, quia uni consentire non possunt, quam vulgatam lectionem retinere malo, in L. I. §. ult. D. de Acquir. vel Am. Poss., quam cum plerisque contra codicum auctoritatem substituere universi. Uni accipio singuli, nostra lingua dicimus: *man voor man, booft voor booft*. Quo tempore conditum fuerit Sctum Apronianum, modo memoratum, vehementer inter se disputant multi. Hadriani imperio attribuunt plerique, ad tempora Divi Marci alii referunt, Trajano suo id vindicare adlaborat Bachius. Videtis ejus *Histor.*

Jurisprud. Rom. Lib. 3. Cap. 1. §. 41. Habet sane, quibus se tueatur Vir Egregius, praesidia satis firma. Denique vocabulum recte defendit Schultingius, hoc enim elegantissime poni, etiam cum uni membro subjungitur, probarunt plures. Vide Indicem in Florum v. *denique*, add. Patrem in Rescr. Boxhorn. de Cat. p. 485.

§. 6. Injucunda admodum auribus accidit *rov sicuti* absone repetitio. Scripturae mendum latere vix dubito, quod miror non suboluisse Interpretes. Ita ab Ulpiano profectum conjicio: *Deos . . . quos Senatusconsulto, aut* (possis tamen voculam postremam subintelligere per ellipsin) *constitutionibus Principum instituere concessum est. Constitutionibus Principum instituere concessum est* (quicunque vel leviter in Auctoris nostri stilo est versatus, novit is familiare esse Ulpiano perspicuitatis causa eadem verba repetere; exempla in hoc ipso Fragmento obvia sunt plurima, vid. Tit. 3. Tit. 28. §. 1, 2, 3. et reliqua. A librariis autem omittas saepenumero fuisse ejusmodi geminationes tralatitium est) *sicuti* (hoc est, exempli gratia) *Jovem Tarpejum, Apollinem Didymaeum. S.C.* (explico Senatusconsulto. Similitudo notarum, quae *sicuti* et Senatusconsultum designaverunt, in errorem induxit scribas, consule Magnonem et Probum) *Martem* etc. Ad §. hunc notavit nonnulla Fornerius in *Thes. Jur. Otton. Tom. 2. pag. 168. sq.* Confer quoque Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. p. 241.* De Jove Tarpejo, Apolline Didymaeo, Marte Gallorum, et Diana Ephesia non est quod quidquam addamus, utpote quorum Deorum cultus notissimus, atque ubivis obvia est descriptio. Unum adjungo mirum fortasse cuiquam videri, usque adeo indiligentem fuisse Ulpianum in recensendis Numinibus nonnullis, quae hic memorat, ut nomen loci non adjunxerit, in quo culta illa fuerunt, incertumque adeo reliquerit, quemnam Deum heredem instituere licuerit. Apollinem Didymaeum

tem in Gallia, a. Minervam Miliensem, b. Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam, Matrem Deorum c. Sipelensem, quae d. Smyrnae colitur, et e. Coelestem f. Salinensem g. Carthaginis.

§. 7.

constat a Milesiis adoratum fuisse, nec non in Colonia illis, quas Milesii deduxerunt, quas poene innumeras exstitisse ex Strabone, aliisque Geographis antiquis est manifestum. Quid dicam de Marte in Gallia? Patentissimam Galliam fuisse novimus, in plures Provincias descriptam, quarum non dico unaquaeque regio, sed civitates forte singulae suum Martem veneratae sunt. Amplissimum Gallorum Martium Catalogum exhibet Auctor Libri inscripti *la Religion des Gaulois*, quibus unum addidit Martem Halamarum, a Gelris olim cultum, Pater meus in Disquisitione *de Gemma Bentinckiana in fine*. Mea quae sit hac de re sententia paucis accipe. Quaecunque hic indicantur Numina, a Quiritibus Romae culta fuisse, eoque, quo hic insigniuntur, nomine Ulpiani aetate satis cognita ibidem fuisse suspicor. Joves, Apollines, Martes, Minervas quamplurimas Romae cultas fuisse notissimum est. Non omnes tamen heredes instituere licuit: Unum concessum est Jovem Tarpejum, solum Apollinem Didymaeum, Martem unice in, sive ex Gallia, hoc est Martem Gallorum, a Gallis adscitum, non aequae alium, Minervam tantummodo Iliensem, non item aliam. Coelestem ipsam ex Africa evocarunt, ac divino honore prosecuti sunt Romani, auctore, puto, Alexandro Severo, Arcaeo, an Arceno, ex Phoenicia oriundo, vid. Schulting. b. l. et Berkel. *ad Stephan. v. ἀρχη*. Quid enim? peregrinos Deos heredes instituere permissum fuisse credamus, quum Senatusconsulto, aut Principum constitutionibus opus fuerit, ut liceat Deos Romanos, hoc est, Romae cultos, heredes facere?

a. *Minervam Miliensem*. Praeferam equidem cum aliis *Iliensem*, quo modo exhibet etiam Meerman ex MS. Auredanensi. *M.* adhaesit forte ex praecedenti *Minervam*. Norunt, qui in his litteris operantur, *m*, quae lineola olim notabatur, male saepissime additam, ubi exfulare debue-

rat, adis H. Brenckman in *Hist. Pand. p. 109. et alibi*. Insigne rei hujus exemplum exstat in *Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. I. §. 3.*, ubi ita libri scripti: *Judex, cui sortem obvenerit quaestio*, quo loco recte substituunt Editores *sorte*. *Ilias, Iliaca, Iliensis* vocatur Minerva. Exempla, itemque denominationis rationem pete ex L. Begeri *Thesauro Elector. Brandenburg. Tom. I. p. 329. et 360., et Tom. 3. p. 13*. Constat autem Romanos Ilienses, quasi consanguineos suos, summa prosecutos fuisse benevolentia, ipsamque Romam, terrarum dominam, Trojanorum coloniam fuisse habitam. Narrat Suetonius in *Claudio Cap. 25.*, Imperatorem hunc *Iliensibus, quasi Romanae gentis auctoribus, tributa in perpetuum remisisse*, ad quem locum vide Doctissimum Commentatorem Torrentium, confer Schulting b. l. Nil mirum itaque Iliensium sacra adoptasse Quirites. Is enim mos, id jus fuit veterum, ut deducendum Dii ad colonos deductos transferrentur.

b. *Herculem Gaditanum*. Unaquaeque olim regio Herculem suum venerata fuit. Hinc neque olim de Herculum numero inter veteres ipsos constitit. vid. Pighium in *Hercule Prodicio in Praefat.* Batavi quoque, proavi nostri, Herculi suo Magufano sacra fecerunt, quo de pluribus ex professo tractavit Pater meus in *Hercule Magufano et Deusoniensi*, subjuncto Ejusdem Libro *de Nominibus*.

c. *Sipelensem*. Suspiciabar olim, legendum foret: *Cybelen, Isim*. Isidem certe tanta novimus Romae cultam fuisse veneratione, quanta fere nullum aliud Numen. Hujus sacra ex Aegypto Romam translata constat. Multis de Iside, ejusque cultu, tam Romae quam alibi, nuper egit Pater in *Tractatu de Iside ad Turnacum inventa*. Multa sunt quae me ab hac opinione retrahunt, intelligoque potius *Cybelen Sipyensem*, dictam a Sipylo, quod urbis et montis nomen est. De situ ejus, itemque de

§. 7. Servos heredes instituere possumus, nostros cum libertate: alienos sine libertate: communes, cum libertate, vel sine libertate.

§. 8. Eum servum, qui tantum in bonis noster est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia Latinitatem consequitur, quod non proficit ad hereditatem capiendam.

§. 9. Alienos servos heredes instituere possumus: eos tamen, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.

§. 10.

de foedere, quod inter Magnetes, Magnesia incolas, et Smyrnaeos intercessit, (quo fortasse et hoc pactum fuit, ut Mater Deorum, Sipylo everfa, Magnesium translata, Smyrnam transportaretur,) vid. A. Berkelius *ad Stephan. Byzant. in v. Μαγνησία*. Magnesia ad Sipulum meminit Begerus *Tom. 1. p. 499*. Straboni *Geogr. Lib. 13. p. 621*. memoratur η Μαγνησία (additur in codicibus scriptis πόλις) η υπο Σιπυλω Magnesia, quae sub Sipylo dicitur, aut potius sita est, aliis προς Σιπυλω dicitur.

d. *Smyrne colitur*. Smyrnam Cybeles cultu nobilem fuisse ostendit Begerus *Tom. 1. p. 496. sq. et Tom. 3. p. 62*.

e. *Coelestem*. De Coelesti Afrorum Dea multa habet H. Valesius *ad Ammian. Marcellin. Lib. 22. pag. 226.*, qui a Phoenicibus Numinis hujus cultum accepisse Carthaginenses demonstravit. Christianorum multos Coelestem post Christum adorasse, aut, quod est pejus multo, ante quam Christum, queritur Salvianus *de Gubern. Dei Lib. 8. p. 164.*, ubi v. C. Rittershus., qui *Coelestem* et *Coelestum* dici notat, Dei quippe et Deae nomen. Adde insuper quae de Coelesti hac notavit L. Coqueus *ad Augustin. de Civ. Dei Lib. 2. Cap. 4.* qui Deam unice, non etiam Deum, Numen hoc veneratos fuisse Afros demonstrat.

f. *Salinensem*. Uti a salinis *Salinenfis* dicta fuit Coelestis, ita et *Saxanum* appellatum fuisse Herculem a saxis et lautumiis, ob id quod honoratus praesertim ab iis, qui saxa excidebant ex scopulis, observavit Pater *l. c. p. 166*.

g. *Carthaginis*. In nummo Severi Imp., cujus averfa pars imaginem exhibet Coelestis, insidentis leoni, dextra fulmen ja-

culantis, sinistra sceptrum tenentis, ita subscriptum exstat: IN CARTH. sculptum fuisse conjicio M. CARTH. hoc est, *Mater Carthaginensis*. Sicuti enim Cybele mater Deorum habita aliis, ita Afris Coelestis credita est. Nummum, quem dixi, repraesentavit Begerus *in Continuatione Thes. c., sive Tom. 2. p. 691*. alique plures, confer Schulting. *b. l.* Pro *Carthaginis* scripsisse puto Ulpianum *Carthagini*, s adhaesit ex sequenti *Servos*, aut dicendum librarios, terminationis hujus ignaros dedisse *Carthaginis*. Est autem hic non tertius casus, quemadmodum sibi falso persuaserunt Grammaticorum Veterum plerique, sed ablativus antiquis usitatissimus. *Carthagine* certe et *rure* dictum Auctoribus Romanis exempla prostant paucissima, teste Festo. Adde Vossium *de Construct. Cap. 46*. Rectius tamen per e efferri haec existimat Sanctius *in Min. Lib. 2. Cap. 7. in fine*; veriore tamen esse contra sentientium opinionem ostendit Perizon. *ibid. Lib. 1. Cap. 6. pag. 40. et Lib. 4. Cap. 6. Num. 5*. Dicitur autem *Carthagini* hoc est, cultam in Carthagine.

§. 8. Ante dixerat Auctor, *Tit. 1. §. 16.*, qui tantum in bonis, non etiam ex jure *Quiritium servum habet*. Quis sit servus bonitarius, quis Quiritarius, in vulgus notissimum est. Hoc tantum moneo, malle me juxta cum Schultingio *nostris*, quae usitatio est loquendi formula, imo forte et hic loci praefenda, ob id quia bonitarius non plane est noster. Credo fefellisse librarios dubiam notae *Nenodationem*, quae et *noster*, et *nostris*, *nostrae*, caeterasque ejusmodi terminationes significavit, teste Valerio Probo.

§. 10. Communis servus cum libertate recte quidem heres instituitur, quasi proprius, pro parte nostra: sine libertate autem, quasi alienus, propter focii partem.

§. 11. Proprius servus cum libertate heres institutus, siquidem in eadem causa permanferit, ex testamento liber, et heres fit, id est, necessarius.

§. 12. Quod si ab ipso testatore vivente manumissus, vel alienatus sit, suo arbitrio, vel jussu emptoris, hereditatem adire potest. Sed si sine libertate sit institutus, omnino non constat institutio.

§. 13.

§. 12. Utrum *constat* legas, an *consistat*, perinde est, quod attinet ad Latinitatem. Exempla prostant apud Briffonium in Lexico.

Quod si non in eadem causa permanferit, sed ab ipso testatore vivente manumissus fuerit servus, cum libertate heres institutus, suo arbitrio potest is adire hereditatem, si alienatus fuerit, jussu ejus adit, cui alienatus est, hoc est, emptoris, five novi domini sui, vid. §. 1. *J. de Hered. Instit.* Quod si vero sine libertate heres institutus fuerit servus a domino suo, non valet institutio, etiam si mortis testatoris tempore liber exsistat ille, quoniam quae ab initio nulla est institutio non ita convalescit tractu temporis ex eo quod post accidit. Si alienatus fuerit talis servus, a libertatis datione destitisse videtur dominus, qui eum alienavit. vid. §. 1. *J. c.* De eo quaeritur, quid juris sit, si testator testamento suo servum proprium heredem necessarium et liberum esse jusserit, in eodem dein testamento aut hereditatem aut libertatem ipsi ademerit. Quod ad libertatem attinet, adimi illa non potest, propter rationem, quam proponit Ulpianus in *L. 6. §. ult. D. de Hered. Instit.*, quae causa cum valeat aequae in testamento atque in codicillis, idem in utroque jus ut locum habeat necesse est. Quod si hereditatem ademerit testator, observandum est Juliani responsum in *L. 13. §. 1. D. de Liber. et Postum.* *Regula est juris civilis, qua constitutum est hereditatem adimi non posse*, supple: in eodem testamento, uti manifestum est ex sequentibus, *propter quam regulam liber et beres esse jussus*,

quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilominus et libertatem et hereditatem habebit. Emendandam legem censent plerique, substituendumque pro *bereditatem*, *libertatem*, vid. Schulting. *b. l.* Vulgatam lectionem recte vindicat Marcilius ad §. 1. *J. de Hered. Instit.* Aperte Cajus in *L. 17. §. 2. D. de Test. Mil.* Si inquit *eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit, adempta videtur bereditas, cum in paganorum testamento sola bereditas exheredatione adimi non possit.* Varias verborum horum interpretationes, lectionesque refert CL Marckart *Interpr. Lib. 2. Cap. 5.*, qui ita exponit: in paganorum testamento per exheredationem illam totum corruere testamentum, militis vero testamentum eatenus tantum corruere, quatenus mutata est militis voluntas, adeoque hoc casu teneri heredem ab intestato praestare legata, fideicommissa, et libertates in militari testamento datas. Haec si cui placeant, non equidem invideo. Mihi hic sensus videtur: Singulare est hoc testamenti militaris privilegium, quod possit miles heredem scriptum eodem in testamento valide exheredare, quum secus sit in testamento paganorum, quibus non licet ita adimere hereditatem, in eodem scilicet testamento, sola exheredatione. In hoc enim praeter exheredationem insuper requiritur, ut in locum exheredati instituatur alius, qui succedat in locum instituti primi. Fac testatorem ita dixisse: Stichus heres esto, Stichus exheres esto. Inutilis est exheredatio, propterea, quia hereditas semel data adimi facile non potest. Utilis erit hoc

§. 13. Alienus servus heres institutus, siquidem in ea causa permanferit, jussu domini debet hereditatem adire. Quod si vivo testatore manumissus, aut alienatus a domino fuerit, aut suo arbitrio, aut jussu emptoris, poterit adire hereditatem.

§. 14. Sui heredes instituendi sunt, vel exheredandi. Sui autem heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales, quam adoptivi: item uxor, quae in manu est, et nurus, quae in manu est filii, quem in potestate habemus.

§. 15.

hoc casu institutio, et, ne corruat totum testamentum, quod jure antiquo ab heredis institutione pendet, ceu basi ac fundamento totius testamenti, non attenditur adjecta exheredatio, ne sine successore decedat testator, cujus maxime interest defunctorum, *L. 6. D. de Interrog. in jur. fac.* Contra tamen obtinet, si in eodem testamento alius substitutus fuerit: hoc enim casu valebit testamentum, quia heres est in eo institutus. Neque sic tamen ipso jure valet exheredatio, sed, colore quodam adhibito, recte ea facta censetur. En tibi testem idoneum Ulpianum in *L. 1. § 4. D. de bis, quae in test. del. Et hereditatis portio ademta, vel tota hereditas, si forte sit substitutus, jure facta videbitur, non quasi ademta, quoniam hereditas semel data adimi facile non potest, sed quasi nec data.* Describere non lubet ea, quae ad hanc legem scripsere Ampl. Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. 2.*, et Vir Doctus in *Obs. Misc. Amstel. vol. 2. p. 140.* Miror equidem vidisse neminem legendum esse: *si forte sit substitut* (hoc est, *substitutio*) *jure facta, videbitur* etc. Casum hunc statuo: fac ita dixisse testatorem: Cajus heres esto, si is heres non erit, Maevius heres esto. Cajus exheres esto. Valet exheredatio, et Maevius habetur pro instituto, Cajo autem nec data hereditas videtur. Intelligenda autem esse haec, quae dixi, de ea solummodo scriptura, quae in eodem testamento facta est, unusquisque perspicit; contra enim obtinere in ea quae fit in diversis, alterisque insequentibus, constat ex Celso in *L. 17. D. de Adim. vel transfer. leg. Nihil prohibet priorem scripturam posteriore corrigere, commutare, rescindere.* Dein de hereditate ac libertate me

senfisse scias, non de legatis aut fideicommissis. Eodem remedio sanandam puto *L. 2. §. 1. in fine D. de Vulg. et Pup. Subst.* Plane si, *omissa causa principalis testamenti, ab intestato possideatur hereditas, dicendum est, et pupillo substitutum servandum.* Legendum enim *substitut. f. servandam*, hoc est, *substitutionem factam servandam.*

§. 14. Suo heredi opponi puto heredem alienum in *L. 17. §. 8. D. ad Scitum Trebell.* Si alieno herede moriaris, restituas Sejo hereditatem. Grotius in *Flor. Spars. ad d. l.* corrigendum esse existimat: *si sine herede.* Vulgata lectione servata interpretor: si nullo suo herede relicto moriaris. Confirmare videntur hanc explicationem sequentia: *videri eum de liberis sensisse Divus Pius rescripsit, et ideo, cum quidam sine liberis decederet, . . . existisse conditionem fideicommissi rescripsit.* Extraneus alias appellatur, vid. *Tit. 21. §. 17. et Tit. 24. §. 21.*

Nurum intelligo, quae solennibus farris sacris intervenientibus in manum filii convenit. Haec autem sua heres est. Plane enim ut *uxor, quae in manu viri est, is sua heres est, quia filiae loco est, ita nurus quoque, nam et haec neptis loco est; Sed ita demum erit sua heres, si filius, cujus in manu erit, dum pater moritur, in potestate ejus non sit, quae sententia est verborum Caji in Inst. Lib. 2. Tit. 8. in pr., quod si enim patrem habet maritus, uxor convenit quidem in manum mariti, sed est in potestate patris illius, cujus juri subjectus est maritus.* Hoc modo si accipias Ulpianum, pisce saniora esse verba §. hujus tute animadvertis, neque adeo opus esse emendatione, quam adhibendam censuit

§. 15. Postumi quoque liberi, id est, qui in utero sunt, si tales sunt, ut nati in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt.

§. 16.

fuit Vir Celeb. G. D'Arnaud in *Conject. Lib. 1. Cap. 29.*, qui pro *est* substituit *erit*, pro *habemus* corrigit *habuimus*.

Ad Caji verba, quae modo memoravimus, quae eadem prostant quoque in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 16. §. 2.*, varii exstant Eruditorum Commentarii, videsis notas utrique loco subjectas, adde Fratrem in saepius allegata *Dissertatione de Vet. Lege Rom. pag. 30.* Non inscite Vir Cl. P. Bondam in *Lect. Var. Lib. 2. Cap. XI.* ita per notarum subsidium explicat: *jure suo sua heres est.* Si quid mutandum foret, pro *is* reponerem *et*, aut *sic*. Cl. Bestio si credimus *pag. 27.*, utraque vox, *is* puta et *sic*, non raro confunditur. Malim tamen, ipsa, quae in optimis codicibus scriptis apparet, lectione retenta, *is* accipere pro feminino genere obsoleto, pro quo postea voluit usus, qui, uti in caeteris rebus omnibus, in sermone quoque regnare solet, ac libere dominari, ut diceretur *ea*. Nugari me censes, serio ago. Mirari fortasse defines, ubi tecum reputaveris, non easdem, quas cum maxime usurpamus, terminationes antiquis semper fuisse adhibitas, quam rem pluribus antea demonstravi, quo loco et de ipsius hujus vocabuli declinatione veteribus usitata addidi. Analogiam si spectes, *is* procul dubio praestat prae *ea*, quod postremum est adscititium. Dein praesto sunt exempla huic nostro similia, quae suffectura videantur, licet, vel deficientibus illis, negari nequeat, spurium propterea non esse aestimandum, aut Latio protinus excludendum vocabulum, dictionemve, quae semel, aut raro apud scriptorem idoneum occurrit, quod multis docuit Cl. Marckart in *Prob. Lib. 1. p. 60.* et *Lib. 2. pag. 3.*, confer *Interpr. p. 57. sq.* Comicum pater, an princeps, Plautus in *Amphitr. Act. 1. Sc. 1. qui patera*, pro qua bis posuit. Quod si huic auctoritatem deneges, audi, quem ipsa antiquitas Poëtarum praestantissimum venerata est, *Lib.*

10. *Aeneid. v. 89.*

Miseros qui Troas Achivis
Objicit.

De Venere loqui Virgilium, ipse, ne quid dubites, Servius notat. *Quis* feminine quoque dici ostendit Pater ad *Avian. Fab. 20. v. 1.* Idem de *quisquis* observavit Cl. Jo. Arntzenius ad *Plin. Paneg. p. 253.*, quin jam Nonius Marcellus docuit *pag. m. 197.* Uti autem a *qualis* est *quale*, ita et a *quis* *que* dictum regulariter atque analogice, nullus dubito. Superfunt etiamnum veteris terminationis vestigia haud pauca: *ques* pro *qui*, *qui* pro *quo*, vid. notas ad Livium *Lib. 1. Cap. 43. ex edit. Drakenb.* *Queipiam* pro *cuiipiam*, *quoi* pro *cui*, alia, de quibus pluribus Insignis Grammaticus G. J. Vossius, confer Aus. Popmam de *Usu Antiq. Loc. Lib. 1. Cap. 10.* *Quidque* pro *quidquid* habet Plautus *Amphitr. Act. 2. Sc. 1. v. 8.* Unicum adhuc afferre lubet exemplum ex jure nostro depromptum, quod servavit Praetor in edicto suo, id quod exhibet Ulpianus in *L. 3. in pr. D. de Sepulchro viol.* *Si quis in sepulchro dolo malo habitaverit, aedificiumve aliud, quam Q U E sepulchri causa factum sit, babuerit.* Aliorum de verbis illis conjecturas recenset Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 91.*, qui rescribendum opinatur *quam quo*, quam postremam vocem pro *quod* saepissime adhibitam demonstrat. Nil quidquam mutandum videtur. *Que* positum fuisse existimo pro *quid* vel *quod*: perinde enim est utrum accipias, quum certum sit *quis* et *qui* promiscue olim fuisse usurpata, itemque *aliquis* et *aliqui*. vid. Duker in *Opusc. de Lat. Vet. Jur. p. 385.* et ad *Flor. Lib. 1. Cap. 18. Num. 20. add. R. Goclen. in Probl. Gramm. Lib. 4. Cap. 17.* Sed ohe jam satis est. Hoc addo, per pleonasmum a Cajo adpositum videri pronomen *is*, quemadmodum id multoties adhiberi docuit J. Arntzenius *l. c. p. 29. et 77.*

§. 16. Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus, neque nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum.

§. 17. Reliquae vero personae liberorum, velut filia, nepos, neptis, si praeteritae sint, valet testamentum. Scriptis heredibus adcrefcunt, suis quidem heredibus in partem virilem: extraneis in partem dimidiam.

§. 18. Postumi quoque liberi cujuscunque sexus omiffi, quod valuit testamentum, agnatione rumpitur.

§. 19.

§. 17. Ulpiani esse credo *S. scriptis* hoc est *sed scriptis*, v. Cujacium *b. l. Vel scriptis heredibus Adcrefcunt* per geminationem reddes: *scriptis heredibus autem adcrefcunt*.

§. 18. Corrigendum censent Interpretes *rumpunt*, aut *postumis liberis omiffis*. Vindicabis facile lectionem vulgatam, si subintelligas particulam *si*, de qua ellipsi egerunt Vir Magnus Bentlejus *ad Horat. pag. 520. et alibi*, et Sciopp. *in Verosim. Lib. 3. Cap. 13.*, quem propterea jure mireris Symmacho suo vocabulum hoc addere instituisse in *Art. Crit. p. 80*. Jam ante loca nonnulla produximus, in quibus si voculam hanc subaudias, sensus verborum evasurus est optimus, ac facillime conjecturis et crisibus aliorum in iis exercitatis carere te posse intelliges. Addam cum maxime, quae ex majore parte selegi, ex jure desumpta exempla paucissima. Bis omiffum credo *si* in *L. 36. D. ad Scitum Trebell. Stipulationibus*, quibus *neceffe habuit promittere*, (*omittere*) *obstrictus manebit*. Ergo non alias cogetur restituere, quam ei caveatur. Ita ex Florentino corpore repraesentavit Laelius Taurellus, quem uncinulorum nota distinxisse novimus vocabula, quae superflua videbantur. Cl. Bestius, ut voci poene proscriptae, quasi postliminii jure, civitatem redderet, pro *omittere*, reponere tentavit *remve mittere*, aut *omni de re*, pag. 273., conjecturane felici aliorum esto judicium: mihi quidem restituentum videtur *omitteret*; hoc sensu: heres fiduciarius *obstrictus manebit*, si fideicommissarius *omitteret* cautionem ante memoratam. Ergo fiduciarius non alias cogetur restituere fideicommissum, quam si ei caveatur. Adjungo *L. 3. C. Th. de Scito Clau-*

dian., qua de vid. V. C. Noordkerk in *Obs. Dec. p. 74.* nec non *L. 32. §. 1. D. de Acquir. vel Am. Her.*, et *L. 3. D. de Itin. Act. pr.*, de quibus egit Best p. 178. et 87., denique *L. 26. D. de Probat.*, ad quam v. Bynkersh. *Obs. Lib. 7. Cap. 8.* Idem, puto, dicendum de *L. 19. §. 1. D. de Off. Praef.*, quam varie tentarunt multi. *Id enim non est constantis et recti judicis, cujus animi motum vultus detegit.* Optime exposuit Vir Eruditissimus in *Obs. Misc. Amstel. Vol. 1. p. 427.* qui legit *si cujus*. Malim tamen *si subaudire* per ellipsin Romanis vulgatissimam. Quid tritius rogatione illa solenni? *Velitis jubeatis Quirites*. Nil opus itaque ut cum Vryhofio in *Obs. Cap. 35. si infarciamus* in his Juliani in *L. 5. §. 2. D. qui et a quib. manum. nam et qui ob aureos quinque Stichum et Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinum aureorum sit, neuter manumitti potest*. Multo minus admittendam, probandamve censeo transpositionem, emendationemve in eadem lege propositam in verbis: *Si Titius... stipulanti Maevio ita promiserit: Stichum, aut Pamphilum dare spondes?* Resolvendum enim hoc, atque explicandum pro more dicendi Ictis familiari: Si Titius promiserit Maevio stipulanti, hoc est, Maevio, qui interrogaverat his verbis, hoc modo: Stichum aut Pamphilum dare spondes? Eodem modo Ulpianus in *L. 1. §. 3. D. de bis, quae in test. del. Sed consulto quidem deleta exceptione petentes repelluntur*. Interpretor: illi qui deleta petunt repelluntur per exceptionem. Huc quoque referendam arbitror *L. 2. D. de Accus. et Inscript. Ex lege testimonium publicorum invitae non dicunt*: hoc est, ex lege Julia publicorum judiciorum, invitae non di-

§. 19. Eos, qui in utero sunt, si nati sui heredes nobis futuri sunt, possumus instituere heredes, siquidem post mortem nostram nascantur, ex jure civili: si vero viventibus nobis, ex lege Julia.

§. 20. Filius, qui in potestate est, si non instituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui sui heredes utriusque sexus aut nominatim, aut inter ceteros.

§. 21. Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma, ceteraeque postumae feminae vel nominatim, vel inter ceteros: dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legetur.

§. 22. Nepotes, et pronepotes, ceterique masculi postumi praeter filium, vel nominatim, vel inter ceteros, cum adjectione legati sunt exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari: et id observatur magis.

§. 23. Mancipatos liberos, cum jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit, tamen Praetor jubet, si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes nominatim, feminas vel inter ceteros; alioqui contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur.

§. 24.

dicunt testimonium. Vide quae dixi pag. 31. Errant vero omni via, qui et salutaris hujus particulae si additione, aut, quod eodem redit, vocis quum per geminationem remedium quaerunt lectioni L. 28. D. de Jure Fisci. Si, qui mihi obligaverat quae habet habiturusve est, cum fisco contraxerit, sciendum est, in re postea adquisita fisco potiore esse, praevenit enim causam pignoris fisco.

Adposui verba, quia video esse, qui juri contrarium sensum applicant. Paucis dico: ita statuit Ulpianus: Si is, qui mihi obligaverat bona sua praesentia ac futura, jam ante cum fisco contraxerit, potior est causa fisci in re adquisita post contractum cum fisco initum, propterea, quia fisco prior est tempore, quippe qui contraxit, ante quam mihi pignus nasceretur. Confer L. 8. D. qui pot. in pign., atque in primis L. 21. pr. D. eod., quae crisi nulla indiget. Adde Cujacium in Obs. Lib. 10. Obs. 22. et Zach. Huberum de Cassb. Enucl. Quaest. 19. Cap. 1.

§. 19. Pro Julia cum Schultingio substituendum esse Junia videtur certissimum.

Error ortus, credo, ex male audientis scribae vitio, aut festinatione nimia. Utri Imperatori, Claudione an Octaviano originem debeat lex Junia Velleja, disputant Eruditi. Augusti temporibus tribuendam eam esse, evicisse videtur Noordkerk ad L. Petroniam p. 93.

§. 21. Sententiam hujus §. studiosissime examinat, et Justinianum cum Ulpiano componit Bynkershoeck Obs. Lib. 8. Cap. 23. Postumorum, suorum et alienorum, institutionem non ex lege XII. Tabularum, sed ex Prudentum ad eam facta interpretatione descendere contendit Ant. Faber in Conjectur. Lib. 9. Cap. 2.

§. 23. Nil quidquam mutandum hic esse existimo. Cum, aut, quod idem est, quum, positum apparet pro quamvis. Ita Horatius Lib. 1. Od. 7. v. 22.

Teucer Salamina patremque
Quum fugeret, tamen uda Lyaeo
Tempora populea fertur cinxisse corona.

Adde Strauch. in Lex. Partic. Juris in v. Cum Num. 9.

§. 24. Inter necessarios heredes, id est, servos cum libertate heredes scriptos, et suos scilicet necessarios, id est, liberos, qui in potestate sunt, jure civili nihil interest: nam utrique etiam inviti heredes sunt. Sed jure Praetorio suis et necessariis heredibus abstinere se a parentis hereditate permittitur. Necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non datur.

§. 25. Extraneus heres, si quidem cum cretione sit heres institutus, cernendo fit heres: si vero sine cretione, pro herede gerendo.

§. 26. Pro herede gerit, qui rebus hereditariis tanquam dominus utitur: velut qui actionem rerum hereditariarum facit: aut servis hereditariis cibaria dat.

§. 27. Cretio est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem, necne:

ve-

§. 24. Offendit admodum Interpretes vox *scilicet*, ideoque emendant *suos et necessarios*. Omnium optima videtur lectio, quam habet editio Parisiensis, *suos sit necessarios*, unde rectissime effingas: *suos scilicet et necessarios*, S enim, auctore Probo, *scilicet* denotat. E autem et I litteras permutatas olim inter se fuisse docuit dudum Parens meus Optimus in *Dissert. de Brittenburgo* p. 38. Confer Epist. Vir. Illustr. a Celeb. Burmanno editas Tom. 5. p. 89. et 196. Hoc ex fonte manasse credo errorem, quo plus semel in Digestis *possidet* perperam exhibetur pro *possedit*, vid. Grotius in *Flor. Spars.* ad L. 1. §. 45. D. de vi et vi arm. Hinc frequens est omnis pro omnes. Gellius Noct. Attic. Lib. 3. Cap. 1., quo loco de famosissima sectione debitorum obaeratorum disputat, haec citat legum Decemviralium verba: *tertiis nundinis partis secanto*. In nummis et inscriptionibus antiquis nihil poene frequentius est: *en obsedeoned exemet*, aliaque plurima exstant in Columna Rostrata Duiño posita. Ex jure exemplorum copiam largam suppeditant Otto in *Papin.* Cap. 6. §. 8. Best Cap. 1. p. 13. et 16. Schroder in *Obs.* Lib. 1. Cap. 13. Ipse Ulpianus Tit. 3. §. 5. *Visilliam* nominat, quae ab aliis *Visellia* nuncupatur, ac supra in §. 6. b. t. *Sipelensem*, quam *Sipylensem* proprie appelles. Unum addo Plauti locum in *Mil.*

Glor. Act. 1. Sc. 1. v. 59. comoediai, rei magnai poplicai.

Possis et pro *sit* reponere *set*, hoc est, *sed et*. Denique si vulgatam praeferas *lectionem*, substitui queat *scilicet*, hoc est, per notissimum geminandi morem, *scilicet et*. Quomodo autem cumque legas, optime constabit sensus, atque apparebit intelligere lectum non suos tantum, sed eos, qui item sunt necessarii.

§. 26. Pro *actionem* substituendum esse *auctionem* adsentior Cujacio. Convenienter admodum Imp. in §. 7. *J. de Hered. qual. et diff.* Pro *herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tanquam heres utatur, vel vendendo res hereditarias...* Pro *herede enim gerere, est pro domino gerere: veteres enim heredes pro dominis appellabant*. Ipsum *beredis* etymon ab *bero* descendit. vid. Ottonem ad l. c.

Pro *cibaria dat* Codex Parisiensis exhibet *cibariam dat*. Ipsius Ulpiani esse credo *cibaria m-dat*, hoc est, *cibaria mandat*; quo modo exhibent libri nonnulli. Mandat autem cibaria, qui dispensatores servos jubet reliquis servis hereditariis praestare stipendia quotidiana, certosque frumenti modios. Rem plenius tractant Auctores citati a Calvino in v. *Cibaria*.

§. 27. Cretionis tempus ex arbitrio testatoris definiebatur. Sexaginta dierum spatium Ciceroni heredi scripto concessit.

velut TITIUS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS CENTUM PROXIMIS, QUIBUS SCIERIS, POTERISQUE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.

§. 28. Cernere est verba cretionis dicere ad hunc modum: CUM ME MAEVIUS HEREDEM INSTITUERIT, EAM HEREDITATEM ADEO, CERNOQUE.

§. 29. Sine cretione heres institutus, si constituerit, nolle se heredem esse, statim excluditur ab hereditate, et amplius eam adire non potest.

§. 30. Cum cretione vero heres institutus, sicut cernendo fit heres, ita non aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creverit. Ideoque etiam si constituerit nolle se heredem esse, tamen si supersint dies cretionis, poenitentia actus, cernendo heres fieri potest.

§. 31. Cretio autem vulgaris dicitur, aut continua. Vulgaris, in qua adjiciuntur haec verba: QUIBUS SCIERIS, POTERISQUE. Continua, in qua non adjiciuntur.

§. 32.

Cluvius. Testibus praesentibus facienda cretio, per ipsum quoque heredem instituenda, nisi per alium expediri eam posse defunctus permiserit, quo addito *libera* appellabatur cretio, qualis est ea, cujus meminit Cicero in *Epist. ad Atticum Lib. 13. Epist. 45 et 46.*, quo loco mentio fit hereditatis a Pollice cretae, jussu Ciceronis, qui heres a Cluvio fuerat institutus. Confer Schulting. *b. l. Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset cretio adjecta.* Verba sunt Isidori *Lib. 4. Cap. 24.* Cernit hereditatem, qui cognita causa constituit ac decrevit eam adire, vid. Fest. in *v. crevi.* Varias vocis *cerno* significationes allegat Nonius *Cap. 4.* De digitorum percussione, nudique heredis saltatione, quae ex male intellectis veterum locis symbola cretionis antiquitus fuisse nonnulli crediderunt, itemque de cretionis ritibus, numeroque testium in ea adhibito ubere satis pertraxit Ampl. Otto in *Jurispr. Symbol. Cap. 13.*

§. 30. Quamvis quis constituerit se nolle heredem esse, potest tamen deinde consilio mutato cernendo heres fieri, contra qui semel constituit ad se hereditatem perti-

nere, ac se rebus ejus inmiscuit, repudiare eam non potest, etiamsi damnosa sit, teste Paulo *Sent. Lib. 3. Tit. 4. §. ult.* Differentiae illius rationem hanc esse suspicor, quia, quamdiu elapsus non est terminus a testatore praestitutus, non potest sibi praedjudicare heres ex eo quod declaraverit se nolle adire; favor ultimarum voluntatum, quibus quasi legibus obediendum esse voluere Romani, hoc induxit, ut neque ipse heres favori pro se introducto renunciare potuerit. Aliter sentit P. Faber *b. l.*

§. 31. Simplicem cretionem memorat Cicero in *Epist. ad Atticum Lib. 11. Ep. 12.* Galeonis scribit hereditatem crevi, *puto enim cretionem simplicem fuisse, quoniam ad me nulla missa est. Simplicis* vocem propius dicas accedere ad notionem vulgaris. Malim tamen interpretari *continuum*, quod et probat Faber ad *b. l.* addo et *imperfectam*, de qua *v. §. 34. sq.* Quod si enim vulgaris ea fuisset cretio, dubitandum non est legatarios, creditores, heredes legitimos, caeterosque, quorum intererat forte quamprimum aut adiri, aut repudiari hereditatem, significaturos fuisse per epistolam Ciceroni, hereditatem illam ad eum delatam fuisse. Simplicem nominavit Cicero,

§. 32. Ei, qui vulgarem cretionem habet, dies illi dantur computantur, quibus scit se heredem institutum esse, et potuit cernere. Ei vero, qui continuam habet cretionem, etiam illi dies computantur, quibus ignoravit se heredem institutum: aut scivit quidem, sed non potuerit cernere.

§. 33. Heredes aut instituti dicuntur, aut substituti. Instituti, qui primo gradu scripti sunt: Substituti, qui secundo gradu, vel sequentibus heredes scripti sunt: velut, TITIUS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS PROXIMIS CENTUM, QUIBUS SCIERIS, POTERISQUE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TUNC MAEVIUS HERES ESTO, CERNITOQUE IN DIEBUS, et reliqua. Similiter et deinceps substitui potest.

§. 34.

cero, quia paucissimis verbis iusserat testator: Marcus Tullius heres esto, cernitoque etc.

§. 32. Scriptum fuisse conjicio *dantur*, quod explicandum est *tantum*, ignari librarii expresserunt *dantur*. D et T permutata inter se fuisse a veteribus multis demonstrarunt Triumviri Praeclari, Noordkerk in *Obs. Dec. p. 71.* Forner. *Rer. Quot. Lib. 1. Cap. 10.* Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 18.* Mirum itaque videri non debet in ipso exemplari Florentino confusas aliquando litteras illas conspici. Hac, ni fallor, ratione restituere possis veram lectionem *L. 21. pr. D. quando dies legat.*, si pro *scribendi*, substituas *scribenti*. Haloander, eumque secutus Grotius in *Flor. Spars.* correxerunt *scribendo*.

Singulare est, quod cretionis praescriptio hoc loco currere et locum habere dicitur etiam contra ignorantem, et eum qui agere non potest, siquidem sententia illa adversatur certissimis regulis et probatae juris rationi, quae memoratis casibus praescriptionem nequaquam concedunt. Argumento sint *L. 1. §. 1. L. 15. L. 26. §. 9. D. ex quib. caus. Maj. L. 1. in f. C. de Ann. Except. L. 30. C. de Jure Dot. L. 7. §. 4. C. de Praescri. 30. vel 40. Annor.* Adde denique *Authent. C. de Bonis Matern. Re-* petendum credo privilegium hoc esse ex jure antiquissimo XII. Tabularum, quod patrifamilias liberrimam impertierat facul-

tatem de rebus suis in testamento disponendi. Quando itaque non addidisset testator haec verba: *quibus scieris, poterisque*, ex stricti juris regulis ulterior terminus dari non potuit, supra certum diem, a defuncto praescriptum, verum spatio illo elapso, heres, si non crevisset, exheres erat. Ex causa tamen nonnunquam succurrit Imperator. Notabile est hanc in rem Papiniani responsum in *L. 86. pr. D. de Acquir. vel Omitt. Her. Pannonius Avitus, cum in Cilicia procuraret, heres institutus, ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret. Quia bonorum possessionem, quam procurator ejus petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant, quae stricto jure non competit, quia intra diem aditionis Avitus obiisset. Divum tamen Pium contra constituisse Maecianus libro Quaestionum refert, in eo, qui legationis causa Romae erat, et filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu ejus distinctionis restitutionem locum habere. De eadem Antonini constitutione haec memorat Ulpianus in *L. 30. pr. D. eod.* Cum quidam legationis causa absens filium heredem institutum non potuisset jubere adire in provincia agentem, Divus Pius rescripsit Consulibus, subveniri ei oportere, mortuo filio, eo, quod rei publicae causa aberat. De sententia ac lectione verborum *L. 86. c. plu.**

§. 34. Si sub imperfectam cretionem heres institutus sit, id est, non adjectis his verbis: **SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO**, sed si ita: **SI NON CREVERIS, TUNC MAEVIUS HERES ESTO**, cernendo quidem superior inferiorem excludit: non cernendo autem, sed pro herede gerendo, in partem admittit substitutum. Sed postea Divus Marcus constituit, ut et gerendo ex asse fiat heres: Quod si neque creverit, neque pro herede gesserit, ipse excluditur, et substitutus ex asse fit heres.

pluribus egit Cl. Voorda in *Interpr. et Emend. Cap. 43.*, qui verba corrupta et *filium qui matris locum habere* ita restituenda existimat: *filium eique matris*. Glossatoribus quid placuerit, itemque quid visum fuerit Cujacio, Fabro, Bykershoeckio, Merendae, cognosces, si loca ibidem adlegata inspicere libuerit. Missis caeteris, utpote levioris momenti, quae ad propositas leges notari potuerant, hoc unum dico, videri mihi, si utriusque legis argumentum rite atque attente consideretur, apparere illico, imploratam restitutionem locum non habuisse quoad filium, quippe jam vita defunctum, sed quoad patrem, qui restitutionem petiit *ex persona defuncti* filii. Scriptum itaque fuisse opinor a Papiniano: *et filii n- qui hoc est, filii nomine*. N- nomen designasse testes sunt Valerius Probus et Diaconus.

§. 34. Post longam fori disputationem ita demum placuisse conjicio, adoptata Jurisconsultorum eriscundorum doctrina. Jus summum si sequaris, si, quum ita dixerit testator: *Maevius heres esto*, cernitque, non crevit heres, non impleta vi-

detur voluntas defuncti, adeoque heres non erit: Gessit tamen pro herede, atque ita declaravit animi sui destinationem: deinde exheredationis poenam heredi non adjecit testator, si non crevisset, adjecturus certe, si heredem suum eo casu exheredari voluisset. Quanquam itaque verba solennia non dixerit heres, admittendum tamen eum ad hereditatem suadet aequitatis ratio, relicto juris rigore, quam juris scrupulositatem, nimiamque subtilitatem in simili appellat Noster in *L. 12 pr. D. de Injust. rupt. irr. f. test. Strictum jus*, aut *stricta ratio* alias nominatur, vid. Noodt de *Usufructu Lib. 2. Cap. 11*. Obstat vero substitutio: expresse enim dixit testator: *si non creveris, tunc Maevius heres esto*. Visum fuit mediam viam inire, ac fictione quadam adhibita, ita dubiam quasi testatoris mentem interpretari, ac si dixisset: *tunc Maevius simul heres esto*. Succedent igitur uterque in dimidiam, et aequis portionibus dividetur hereditas inter institutum et substitutum. Idem dicendum de casu *L. 40. D. de Hered. Instit.*, qua de ante tractavi.

TITULUS XXIII.

Quemadmodum Testamenta rumpuntur.

§. 1. **T**estamentum jure factum infirmatur duobus modis: si ruptum, aut irritum factum sit.

§. 2. Rumpitur testamentum mutatione, id est, si postea aliud testamentum jure factum sit. Item adgnatione, id est, si suus heres adgnascatur, qui neque heres institutus, neque, ut oportet, exheredatus sit.

§. 3. Adgnascitur suus heres aut adgnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo, aut in locum sui heredis succedendo: velut nepos mortuo filio, vel emancipato: aut manumissione, id est, si filius ex prima secundave mancipatione manumissus reversus sit in patris potestatem.

§. 4. Irritum fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit, aut si jure facto testamento, nemo exstiterit heres.

§. 4.

§. 1. Nihil hoc loco Ulpianus *de his, quae in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur*, qua de re exstat titulus specialis in corpore Digestorum. Aperte vitiosa sunt verba Auctoris nostri in *L. 1. d. tit. id vero, quod non jussu domini scriptum, inducitur, deletumve est*. Ex inscriptione mox memorata vides legendum esse *inscriptum*. Levissimo remedio restitues ipsius lcti scripturam, si ita pingas: *domini scriptum*, hoc est, *domini inscriptum*: I enim pro *in* veteres exarasse docet Magno. Non attigissem haec, nisi viderem esse inter lctos Criticos, Viros non infimi loci, qui ex his verbis retrogradae, quam vocant, geminationis auctoritatem sat dilucide se demonstrasse, temere sibi persuadent, quae tamen vereor, nisi validioribus argumentis comprobari possit, ut sat firmo fundamento niti videatur.

Addo propter materiae affinitatem *L. 2. pr. eod.*, ubi ita Ulpianus: *cancellaverat quis inquit testamentum, vel induxerat, etsi propter unum heredem facere dixerat; id postea testamentum signatum est*. Pro etsi

Haloander exhibet *idque se*, alii praeferrunt *et se*. Celeb. J. G. Hofman in *Meletemat. ad D. mavult at id se*. Mihi quidem praeplaceat *et sic*. Si enim *et sic* saepenumero inter se confunduntur, vid Obs. Miscell. Amstel. Vol. 1. p. 292., add. Best p. 27. Se per ellipsin omitti haud raro demonstrarunt Pater ad *Avian. Fab. 33. v. 7.* et Vryhof in *Obs. p. 115.* Exempla nonnulla adlegavi supra, addo *L. 34. §. 3. D. de Legat. 2º*, ubi ita Modestinus: *Gajus Sejus cum domum suam hoc est, propriam haberet, et in praetorio (ita millies lcti pro in praetorium) uxoris suae (subintellige se) transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem praetorio transtulit*. Vides perspicua esse omnia, nihilque vitii inesse. Temere itaque Bestius p. 175. hoc modo mutari praecipit: *et in praetorium uxoris se suae transtulisset*. Adjungo *L. 176. C. Tb. de Decurion.* Merito itaque Eruditiss. Putman in *Interpr. Cap. 6. Num. 5.* reprehendit istos, qui per geminationem emendationemve pronomen hoc invitis libris scriptis intrudere tentant.

§. 5. Si is, qui testamentum fecit, ab hostibus captus sit, testamentum ejus valet: si quidem reversus fuerit, jure postliminii: si non ibi decesserit, ex lege Cornelia: quae perinde successionem ejus confirmat, atque si in civitate decessisset.

§. 6. Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet jure civili ruptum, vel irritum factum sit, Praetor scriptis heredibus juxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator et civis Romanus, et suae potestatis cum moreretur fuit: quae bonorum possessio cum re, id est, cum effectu habetur, si nemo alius jure heres sit.

§. 7. Liberis impuberibus in potestate manentibus, tam natis, quam postumis, heredes substituere parentes possunt duplici modo, id est, aut eo, quo extraneis, ut si heredes non existerint liberi, substitutus heres fiat: aut proprio jure, id est, si post mortem parentis heredes facti, intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat.

§. 8.

§. 5. Sic corrigo: *si ibi decesserit, ex lege Cornelia: ea namque perinde. . .* Librarii *n* notam esse opinati quae per *non* esset explicanda vitium lectionis vulgatae intulerunt. Ferri tamen possit *Corneliana*, quo modo *Voconiana ratio* dicitur Paulo *Sent. Lib. 4. Tit. 8. §. 22.* Si autem exhibet Meerman *ibi decesserit, ex lege Cornelia*, quae et reliqua.

§. 6. Scriptum fuisse suspicor: *si nemo al. jure*. Quanquam ferri possit *alius*, praeferam tamen *alio*: Si nemo quisquam heres sit alio jure, veluti ab intestato jure civili, vel ex jure legitimo, hoc est XII. Tabularum, tum demum datur bonorum possessio cum re ex jure Praetorio: Praetoris enim jurisdictio hanc introduxit, vid. §. 1. sq. *J. de Bonor. Possess.*

§. 7. De substitutione vulgari haec *Cajus Lib. 2. Inst. Tit. 4. §. 1. Vulgaris dicitur: ILLE MIHI HERES ESTO, sive hoc filio, sive extraneo*, (per geminationem litterae F lego *fit filio*) *QUOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLUERIS, ILLUM SUBSTITUO, ad quem hereditas mea debeat pertinere.* Cl. *Schroder in Obs. Lib. 4. cap. 6.* *Alexandrum* secutus, reponit: *dicitur illa: heres mihi esse.* Dubito num placitura sint aliis.

Ultima non testatoris, sed *Caji* verba sic accipio: ad quem substitutum in casu proposito hereditas mea pertinebit.

Pupillarem his verbis describit *Idem l. c. §. 2.: Pupillaris substitutio filiis tantummodo impuberibus dari potest, quae ita fit: ILLE FILIUS SI INTRA PUBERTATEM DECESSERIT, ILLUM EI SUBSTITUO.* Sed pupillaris substitutio ita secreta esse debet, ut ad notitiam substituti pervenire non possit, ne vitae pupilli aliquas substitutus insidias moliat: nam in extrema pagina testamenti fieri debet, ut pars illa, in qua substitutio pupillaris scripta est, quamdiu pupillus annos pubertatis egrediatur, obsignata permaneat, et prior pars testamenti, in qua heres est, referetur. Hoc etiam et de donis fieri potest. Explicationes, emendationesve Interpretum, quos non sine causa offendunt *et de donis* vereor ut placeant. Scriptum fuisse conjicio: *hoc etiam et DD fieri potest.* Diacono teste, dictae litterae haec duo significant *de donis* et *deinde*. Dubii librarii perperam optaverunt notionem priorum, quum posteriorem debuissent. Substitutio fit aut in ipso testamento, eo, quem *Cajus* indicat, modo, in extrema scilicet testamenti pagina, aut in codicillis

§. 8. Etiam exheredatis filiis substituere parentibus licet.

§. 9. Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quam si sibi quis heredem institueret, vel ipsum filium, vel quemlibet alium.

§. 10. Milites quomodocunque fecerint testamenta, valent, id est, etiam sine legitima observatione: nam Principalibus constitutio.

cillis a testamento separatis, ita tamen, ut mentio eorum fiat in testamento, hoc modo: *quem heredem in codicillis fecero, heres esto.* Primum itaque exposuit Cajus de substitutione in eodem testamento facta, addit dein et fieri eam posse *deinde*, hoc est, post factum testamentum, in alio instrumento, puta codicillis. Inspice *L. 38. D. de Condit. et Dem.* et *L. 77. D. de Hered. Inst.* Quamdiu pro donec ab Aniano positum fuisse jam notavit Schultingius.

§. 8. De liberis exheredatis quoque intelligenda esse haec Ulpiani verba in *L. 2. §. 7. D. de Vulg. et Pup. Subst.* censet Cujacius *b. l.* *Quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere, ideo adjectum est, ut declaretur, non esse a filii impuberis testamento incipiendum.* Nil quidquam, inquis, de exheredatione. Reperies, si Cujacio credas, ita legendum esse se scire adfirmanti: *Quod igitur dictum est, etiam exheredatis liberis substituere.* Recedentes alii a crisi ista vehementiori, ac nulla veri specie se commendante, eam adcommodant sententiam, quam ne fidiculis quidem adhibitis ex verbis extorqueas, videsis Schulting. *b. l.* *Ανακολουτον* enim esse, imo homine sano indignam demonstrationem, nemo quisquam inficias iverit docere velle, ideo posse singulis liberis substitui, ut appareat, non esse incipiendum a substitutione. Mihi quae sedeat hac de re opinio, paucis accipe. Scripsisse puto Ulpianum in antecedentibus hujus fragmenti, cujus partem aliquam dedit Tribonianus in *L. 2. c.*, licere etiam interdum parentibus substituere *singulis liberis*, vel, quod idem est, *liberorum*. Substitui autem *vel singulis liberis, vel qui eorum novissimus morietur*, discimus ex Florentino in *L. 37. D. eod.* Expliciturus itaque, quae supra dixerat,

Ulpianus subjungit: *quod igitur dictum est, singulis liberorum substituere licere, INTERDUM adjectum est, ut* Pro ideo substitui *interdum*, adductus auctoritate Magnonis et Petri Diaconi, qui postremam vocem per *ID* designatam fuisse tradiderunt, cujus significationis ignari librarii, ideo exhibuerunt, sensu ineptissimo. Non quomodocunque velit, pater substituere potest, sed prius sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere: servato ordine scripturae potest, caeterum, si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valet, vid. *L. 2. §. 4. eod.*, add. *§. 9. b. l.*

§. 10. Quod sua demum constitutione introductum fuisse jactat Imperator in *pr. §. de Mil. Test.*, ut tum modo valeret testamenti militaris privilegium, cum in expeditionibus occupati sunt milites,tribuendum esse existimo summae, qua ferebatur Princeps ille, arrogantiae, cujus exempla in jure supersunt manifestissima. Persuadere videntur, ac rei veritatem evincere, si discefferis a *L. 1. C. de Testam. Mil.*, itemque verbis initialibus *L. 15. C. eod.*, haec ejusdem legis: *ipso tempore, quo in praelio vitae sortem derelinquunt.* Faciamus, ac demus verba illa: *in expeditione occupati, in expeditione degentes*, dictis legibus a Triboniano secundum sui temporis constitutionem Justinianeam esse intermixta, quod volunt Interpretes plerique, haec saltem, quae modo proposui, verba ipsius Constantini esse contextus legis approbat, adeoque jam Constantini aeo jus testandi militare restrictum fuisse ea indicant. Imposuisse opinor illis, qui in contraria castra transgrediuntur, Auctoris nostri dictionem: *quomodocunque velint, quomodocunque possent*; attamen ea non ad tempus aut locum extendi posse liquido,

tionibus permissum est illis quomodocunque vellent, quomodocunque possent, testari: idque testamentum, quod miles contra juris regulam fecit, ita demum valet, si vel in castris mortuus sit, vel post missionem intra annum.

quido, nisi me fallunt omnia, exinde apparet, quoniam eo loco, ubi jus novum introduxit, aut revocavit Constantinus, in *d. L. 15.*, ut scilicet privilegium hoc concederetur tantummodo militibus in expeditione degentibus, eadem locutione

quomodo possint, ac velint usus fuit Imperator: ea itaque distinctim intelligenda esse de *modo* certissimum videtur. Confer quae hanc in rem scripsit Cl. Schroder in *Obs. Jur. Civ. Lib. 4. Cap. 2. p. 316.*

T I T U L U S XXIV.

De Legatis.

§. 1. **L**egatum est, quod legis modo, id est, imperative, testamento relinquitur: nam ea, quae precativo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.

§. 2.

§. 1. De vocis *legare* etymo et significatione alibi sententiam nostram exposuimus. Paucis de eo videamus in praesenti, a quo legata sint praestanda. Imperatorem si sequi lubeat, dicendum est, esse legatum *donationem quandam, a defuncto relictam, ab herede praestandam*. Non me fugit quidem superesse codices quosdam antiquos, in quibus ultima verba desiderantur, quam ob causam omittenda ea esse censuere nonnulli: rationi tamen juris et legibus Romanis convenientissima illa esse agnoscunt Interpretes omnes in Commentariis ad §. 1. *J. de Legatis*, ex quo haec descripseram. Id in primis agit Th. Marcilius, ut verba proposita vindicet, ac restituat, atque ab herede praestanda esse legata ostendat. Li-tem hanc nostram non facimus, neque de eo decertare animus est, ab ipsone Justiniano profecta fuerint *an ab herede praestanda*. Hoc tamen concedi mihi postulo, legata hodie, posteaquam anxiam istam verborum ac formularum necessitatem, in

ordinandis supremis judiciis observari olim solitam, sustulit Constantinus in *L. 15. C. de Testam.*, ac plenius deinde Justinianus, qui differentias quoque legatorum abolevit, ex quo tempore una omnium legatorum vis esse coepit, ab herede esse praestanda. Secus enim fuisse olim in legato vindicationis certum est, quod hoc habuit singulare, quod licuerit legatario statim post mortem testatoris, non expectato herede, rem legatam sibi praesumere, vid. Cajus in *J. Lib. 2. Tit. 5. §. 1.* Idem obtinuit in legato finendi modo relicto, v. *ibid. §. 6.* De eo unice cum maxime inquirere constitui, utrum, si cui usufructus omnium bonorum quoad vivat legatus fuerit, usufructuarius legata caetera, in testamento relicta, mox post mortem testatoris exsolvere teneatur, an demum finito usufructu ab herede ea peti possint. De legatis puris me sentire intelligis, in annuis enim aliud jus sequimur. In ea me semper opinione versatum fuisse nolo.

§. 2. Legamus autem quatuor modis, per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per praeceptionem.

§. 3.

nolo equidem diffiteri, dubium neutiquam esse, extincto demum usufructu heredem legata solvere teneri. Cedit scio, dies legatorum ex lege Papia Poppaea ex apertis tabulis testamenti, vid. §. 31. *b. t.*, non venit tamen nisi die existente. Deinde legata ejusmodi accensenda sunt iis, quae in certum diem sunt data, scilicet, post mortem usufructuarii. Usufructus est jus utendi fruendi: quo autem, quaeso, modo utatur fruatur, qui rem alteri tradere cogi potest? Usufructuarius jus habet, uti vocant, quaesitum in rebus hereditariis, quod auferri ei non potest, nisi expressa appareat testatoris voluntas: ea autem est defuncti voluntas expressa, usum perpetuo ac fructurum eum usque ad extremum vitae halitum.

Debita atque onera hereditaria non ab usufructuario sed ab herede esse praestanda, manifestum est: vid. Jo. a Sande in *Decis. Fris. Lib. 5. Tit. 3. Def. 1.* In horum autem numerum referri quoque oportere legata quis dubitet? vid. Voet ad *Tit. D. de Legat. 1. Num. 38.* Denique legatum, utpote quae pars est, et delibatio hereditatis, *L. 116. D. de Legat. 1.*, ab usufructuario tradi non potest, quippe qui, finito usufructu, hereditatem universam ad heredem debet transmittere. Quin et in dubio, ubi non addidit testator a quo legaverit, ab herede legatum praestandum esse tradit Moller in *Semestrib. Lib. 5. Dissert. 14. Num. 1.* Quid quod ne quidem legatario actionem competere existimem contra usufructuarium, ad id ut legatum praestet? quandoquidem actio personalis locum habet solummodo adversus debitorem, eumve qui debitorem refert, *L. 1. §. 16. D. ad Sctum Trebell.* non autem usufructuarium, sed heredem unum defunctum repraesentare res est certissima. Postremo, ne morasnectere videar, inspicere sis *L. 3. L. 5. §. 1. D. Quando dies leg. vel fid. ced. L. 33. in pr. D. ad Leg. 2. L. 1. C. si cert. pet. L. 1. §. 2. D. quod legator.* Ex quibus omnibus apparet legata ab herede esse praestanda.

Adde *L. 54. §. 3. D. de Legat. 1. Si pars beredum nominata sit in legando, viriles partes beredes debent, si vero omnes, bereditarias.* Corruptam esse lectionem exhibitam censent plerique. Cujacius ita corrigendam statuit: *si personae beredum nominatae sint.* Ant. Faber in *Conject. Lib. 2. C. 19. in f.* dissensisse inter se Jctos veteres de argumento legis adlegatae existimat. Copiosissime de eadem egit F. M. Gordonius in *Tbes. Jur. Otton. Tom. 2. p. 841. sq.* qui ita transponendum arbitratur: *Si pars beredum nominata sit in legando, bereditarias partes beredes debent, si vero omnes, viriles.* Quod ad me attinet, nil quidquam mutandum esse opinor. Rem plenius exponit Neratius in *L. 124. D. eod.* his verbis: *Si beredes enumerati dare quid damnati sunt, propius est ut viriles partes debeant: quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exaequentur in legato praestando, qui, si nominati non essent, bereditarias partes debituri essent.* Casum hunc fingo: ita dixit testator: Sejus, et Cajus, et Titius heredes sunt. Sejus et Cajus Maevio CC danto. Viriles, id est, aequas partes dare debent Sejus et Cajus, adeoque singuli C debent Maevio, vid. *L. 23. D. ad Sctum Trebell.* Sin vero hoc modo dixerit: heredes meos dare jubeo, hereditarias partes accipit Maevious, hoc est, ex universis defuncti bonis CC solvuntur Maevio, nulla habita ratione singulorum heredum. Non attenditur hoc casu, quantum debeat unusquisque heres, sed ex rebus hereditariis praestatur legatum. Re vera tamen eodem redit, sive pro virili parte ab heredibus solvatur legatum, sive ex rebus hereditariis, si aequis partibus heredes fuerint instituti: secus est, si diversae partes heredibus fuerint attributae. Quo modo intelligenda esse reor Pauli verba in *L. 17. D. de duob. reis const. Sive a certis personis beredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus, excepto aliquo, Attilicinus, Sabinus, Cassius pro bereditariis partibus, totum eos legatum debituros ajunt, quia bere-*

§. 3. Per vindicationem his verbis legamus: DO, LEGO, CAPITO, SUMITO, SIVE HABETO.

§. 4. Per damnationem his verbis: HERES MEUS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEUM DARE JUBEO.

§. 5. Sinendi modo ita: HERES MEUS DAMNAS ESTO SINERE LUCIUM TITIUM SUMERE ILLAM REM, SI BIQUE HABERE.

§. 6. Per praeceptionem sic: LUCIUS TITIUS ILLAM REM PRAECIPITO.

§. 7.

hereditas eos obligat. Idem est, cum omnes heredes nominantur. Paucis rem omnem comprehendo: legata ab heredibus praestanda sunt pro ea parte, qua instituti sunt, sive legatum fuerit a certis, quo casu certi illi pro virili quisque debent, sive ab omnibus, quando omnes debent pro ea parte, quam in hereditate habent. Quomodo autem cunque interpreteris, id certo constat ab heredibus legatum praestari oportere, quam rem pluribus demonstrant Auctores citati a Bernardo Zutphanensi in Praxi Belgica Titulo de Usufructu Num. 8. et Surdo in Decis. 149. Num. 10.; Van Someren de Jure Novercarum Cap. 8. Num. 4., ut taceam Carpzovium in Def. Forens. Tuscum in Conclusionibus, Decium et Koppium in Consiliis et Decisionibus, Van Wesel de Connub. bonorum societ. aliosque quamplures.

Haec, quae dixi, juris argumenta, Virorumque Praestantissimorum auctoritas me movent, ac merito persuadere videntur, ut credam usufructuarium compelli non posse, ut legata in testamento relicta solvat. Memini tamen cum eadem de re in judicio reum defenderem, praeter spem meam atque expectationem, vinci eum, ac condemnari usufructuarium legatariis legata praestare. Casum hunc accipe. Titius et Caja conjuges solenniter ac rite condito testamento mutuo, in suprema cera omnium bonorum, quaecunque habebant, habiturive forent, usufructum optimo jure alter alteri legant, ita ut superstes iis, per omnem suam vitam utatur fruatur ex jure usufructus. Caja dein

ita legat: Maevio do lego centum. In ima denique cera uterque heredem suum nominant. Naturae debitum postquam solvit Caja, Maevis centum sibi a Caja legata a Titio petit, sententia penes Maevis dicta est. Leges municipales, juraque quae in vicis nostris obtinent, ea quae pro reo facere videbantur, aliaque quae ad hanc rem tum temporis contuli praesidia hic loci me memorare nihil attinet, id tantum propositurum, quod ex jure Romano observandum, non de hodierno disputaturum. Hoc unum adjungo in alia omnia ivisse videri Jctum Egregium Jo. Schraffert in Codice Gelrozutph. Tit. de Usufructu Num. 7. illiusque sententiam secutos fuisse Auctores legum municipalium Harderovici Part. 3. Cap. 4. Art. 21.

§. 3. Scripsit forte Ulpianus: *sumito, sibi habeto. Saepissime sumere, sibi habere conjunguntur: conf. §. 5. sq.* V. pro B. in MSS. frequentissime positum apparet, et contra, hinc *livabi pro libavi, ravalas pro rabulas. Liveris pro liberis, aviturus pro abiturus. Conjugi bene bibenti. Medicamentum pro beneno vivit* exstat in Codice Florentino in L. 23. §. 3. D. de Aedil. Edict. Vid. Sciopp. de Art. Crit. p. 58. Colv. ad Apulej. p. 199. et in primis Otton. in Praef. Tbes. Jur. Tom. I. E et I item confundi inter se cuius notissimum est. Vid. P. Faber Semest. Lib. 2. p. 259. Rutgers in Var. Lect. Lib. 6. Cap. ult. Auf. Popmam de Usu Ant. Loc. Lib. 1. Cap. 1. et Funccium de Leg. XII. Tab. p. 21. sq.

§. 8. 9.

§. 7. Per vindicationem legari possunt res, quae utroque tempore ex jure Quiritium testatoris fuerunt, mortis, et quando testamentum faciebat, praeterquam si pondere, mensura, numero contineantur: in his enim satis est, si vel mortis duntaxat tempore fuerint ex jure Quiritium.

§. 8. Per damnationem omnes res legari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo tales sint, quae dari possunt.

§. 8. & 9. De re aliena legata ita Auctor Noster in L. 40. D. de Leg. I. Sed si res aliena, inquit, cujus commercium legatarius non habet, ei, cui jus possidendi non est, per fideicommissum relinquatur, puto aestimationem deberi. Cujacius non eliminat, quod plerique sequuntur. Vide an probabilior sit conjectura nostra, pro non substituentium modo.

Verbo rem illustrabimus. In proxime praecedenti L. 39. §. 7. hoc exposuerat Ictus, legari posse res alienas, ita tamen, si parari eae possent: quod si autem legasset quispiam, verbi gratia, hortos Imperatoris, dicendum est legatum illud non valere, quoniam res ea parari non potest, et accipitur legatum ejusmodi quasi datum ab homine mentis non integrae, furiosoque, vid. §. 8. *ibid.* Idem est, si campum Martium quis legasset, vid. §. 9. *ibid.* Ea quoque non praestantur legata, imo nec aestimatio eorum debetur, quorum commercium non est, hoc est, quae emi, vendi non solent, vid. §. 10. Sed si res aliena talis, quae quidem in usum legatarii comparari non potest, adeoque ei tradi nequit, ob id puta, quia, qui possidet eam, justo pretio rem illam vendere recusat, per fideicommissum relicta fuerit, hoc casu debetur non ipsa res, quam quippe propter obstinationem domini acquirere non licet, sed aestimatio ejus praestatur fideicommissario, dummodo tamen is sit heres, qui jus habet rem relictam possidendi, hoc est, qui, si minus venditionem detrectaret dominus, rei illius possessionem sibi acquirere potest. Aliud itaque obtinebit, veluti in re furioso relicta, L. 1. §. 3. D. de Acquir. vel Amitt. Poss. Item in re populi,

§. 9.

sacra, aut religiosa legata, vid. §. 8. et 9. L. 39. c. et §. 10. b. t.

Eodem correctionis remedio adjuvandum esse arbitror L. 102. pr. D. de Leg. 3., ubi haec Scaevola: *His verbis legavit: (supple aliquis, quae non rara est ellipsis, vid. Cl. J. Arntzen ad Plin. Pan. p. 199, et Vechner in Hellenol. Lib. 1. Cap. 3.) Uxori meae lateralibus (scribo, aut potius per geminationem refero L. lateralibus, hoc est, lego lateralibus. Vulgatissimum est D. L. poni pro do, lego,) mea viatoria, et quicquid in his conditum erit, quae membranulis mea manu scriptis continebuntur, nec ea sint exacta, (an eadem geminationis ope forte restituendum NNEC? hoc est, Nomina, nec. Interpretor quaecunque nomina continebuntur, si nec ea sunt exacta.) cum moriar, licet in rationes meas translata sint, et cautiones ad actorem meum transtulerim. Hic chirographa debitorum, et pecuniam, cum esset profecturus in urbem, in lateralibus condidit, et, chirographis exactis, quam pecunia erogata, (subaudiendam hic esse particulam tam et alii monuerunt, quam omitti saepiuscule observarunt J. Arntzen. d. l. p. 337. et Ant. de Rooy in Conj. Crit. p. 89.) reversus in patriam, post biennium alia chirographa praediorum quae postea comparaverat, et pecuniam in lateralibus condidit: quaesitum est, an ea tantum videatur nomina ei legasse, quae postea reversus in hisdem lateralibus condidit? respondit, secundum ea quae proponerentur, non deberi quae mortis tempore in his lateralibus essent, et membranulis manu ejus scriptis continebantur. Locum integrum, quamvis prolixum, adscribere debui, ut emendationis ne-*

§. 9. Liber homo, aut res populi, aut sacra, aut religiosa, nec per damnationem legari potest, quoniam dari non potest.

§. 10.

necessitas appareret. *Non deberi, nisi quae substituit Jensus in Strictur. p. 266. sq. Rescribi malo MODO deberi.*

Succedat, quae eodem vitio laborat, lex in primis difficillima, de cuius lectione restauranda solliciti fuerunt Viri singularis doctrinae gloria florentissimi non pauci, quorum nomina recenset Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 1. Cap. 19.* adde Jensus *p. 423.* Apiscimur inquit Paulus in *L. 3. §. 1. D. de Acquir. vel Amitt. Poss. possessionem corpore et animo, neque per se animo, aut per se corpore.* Pergit dein in §. 3. *Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem,* (legendum puto: *modo posse,* hoc est, eo tantummodo casu sufficere possessionem solo animo adquisitam, caeteris omnibus in causis requiri possessionem animo et corpore simul adquisitam) *si non antecedit naturalis possessio:* exemplum hoc esto: *Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simulatque possidendi affectum habuero, quia, quod desit naturali possessioni, id animus implet.* Thesaurum in casu proposito animo possideo, non corpore: non antecedit naturalis possessio: neque enim ipsum thesaurum adprehendi, verumtamen, quia possidendi animum habeo et affectum, fictione juris jam possidere eum videor. Habes Neratii ac Proculi sententiam, a qua tamen diversi discedunt alii. Sunt, quod equidem miror, qui *ajunt*, aut *tradiderunt*, invitis codicibus melioribus hic loci obtrudere conantur. Frequentissimus est in Jctorum aequae atque in aliorum probatorum Auctorum scriptis usus infinitivorum non praecedente finito. Consule Cl. Arntzen. *ad Plin. Pan. p. 314.*, et Obs. *Miscell. Amstel. Vol. 1. p. 222.* adde Commentarios VV. DD. *ad Florum Lib. 4. Cap. 4. Num. 2. et alibi.* Pendent infinitivi tales a voce aliqua subintellecta, pro subiecta materia aliter hic aliter illic supplenda. *Coepit* aliquando subaudiri probat Litteratorum Princeps J. Perizon. *ad Sanct. Min. p. 658. et 426. Respondi*

non raro omitti notat Cl. Marckart in *Interpr. p. 32.* *Constat, palam est, puto,* hifve simile verbum saepius desiderari tradit Consultiss. Rygerbos in *Obs. Jur. Rom. p. 65.* *Oportet* nonnunquam deesse observat Cl. D'Arnaudt in *Conject. p. 243. et 258,* exemplo Graecorum, qui dei omitunt. Historiographorum solenne esse infinitivum ponere per ellipsin docet Servius *ad Virgil.* locis quamplurimis. *Dicunt* subaudiri vult apud Nonium in *V. Nubentes* Frater meus in *Dissertatione ad locum illum scripta p. 74.* Possis et Triboniano ejusque adjutoribus tribuere loquendi hanc formam, qui, cum ea quae pluribus proposuerant Jcti, in compendium coegerunt, factum alicubi credo, ut festinantes, oratione mutata, sermonem supplere neglexerint, licet tamen ipsis Auctoribus familiare hoc esse neutiquam negem. Ipse Ulpianus infra *Titulo de Injuriis; atrocem aestimare solere Praetorem.* Idem in *L. 164. §. 1. D. de V. S. posse et vicestimam,* quo loco temere nonnulli potest substituunt. Aliorum de lectione illa opiniones exhibet D'Arnaudt *l. c. Lib. 2. Cap. 2.*

Quod autem toties in libris antiquis non pro modo exhibuerunt librarii, nil mirabuntur, qui cogitant facillimum in his lapsum fuisse. Non novimus scriptum fuisse NO, modo autem per MO exaratum auctor est Magno. Confer quae dixi ad *Tit. 20. §. 9.*

Eodem ex fonte derivandum etiam arbitror errorem scripturae, quae exstat in *L. 51. pr. D. Locati.* *Ea lege* inquit Javolenus *fundum locavi, ut si non ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret, et, quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur: nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur: et cum NEMO:* (explico non ex modo. Modum scis significare, ubi agitur de conditionibus, moderationem quandam, rei, de qua agitur, adjectam, ut aliquid vel detur, vel fiat: notio ex lexicis petenda. Hoc itaque loco designant verba: non ex praescripta conditione) *fundum colebat conductor,*

§. 10. Sinendi modo legari possunt res propriae testatoris, et heredis ejus.

§. 11. Per praeceptionem legari possunt res, quae etiam per vindicationem. Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex jure Quiritium, per vindicationem legata sit, licet jure civili non valeat legatum, tamen Senatusconsulto Neroniano firmatur: quo cautum est, ut quod minus pactis verbis legatum est, perinde sit, ac si optimo jure legatum esset: optimum autem jus legati per damnationem est.

§. 12. Si duobus eadem res per vindicationem legata sit, si quidem disjunctim, singulis in solidum debentur: si vero conjunctim, velut: **TITIO ET SEJO HOMINEM STICHUM DO, LEGO,** jure

ductor, pluris tamen locavi: quaero an hoc ipsum praestare debeam? respondit: In hujusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit. Videtur autem in hac specie id silentio convenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus, id est, ut haec (scilicet lex, quae vox repetenda ex principio) ex conventionem pro locatore tantummodo interponeretur. Hoc est, ut haec conditio secundum dictam conventionem, siue ex tenore contractus illius interponeretur tantum in commodum et favorem locatoris, neque itaque referri extendive possit ad conductorem, addita quippe unice hanc propter causam, ut cohereretur conductor fundum colere ex dicta lege et conditione. Hoc pacto, vult Jctus, tibi ego locavi fundum meum, ut, si non coleres illum ex lege locationis, mihi liceat relocare illum alteri, tum ut hoc casu tu mihi praestares tantum, quantum damni ego passurus essem ex illa relocatione, si forte minoris locassem fundum: de eo autem, quid fieri debeat, si pluris forte eum locassem, nihil quidquam convenit, aut dictum est in lege locationis. Accidit autem, ut ego, cognito fundum non coli ex lege locationis, faciendum esse putaverim, ut fundum relocarem alii. Evenit praeter spem, ut pluris locaverim, quum tamen fundus deterior fuerit factus: Quaero, an hoc ipsum, quod pluris locavi, cedat lucro meo, an vero tibi illud praestare debeam? Respondit Jctus in hujusmodi

obligationibus id prae caeteris esse attendendum, quod convenit inter locatorem et conductorem: videri autem in casu proposito, quanquam mentio expressa facta non fuerit de eo in legibus contractus locationis, tacite tamen convenisse, ut si relocassem fundum ampliore summa, tibi eam praestare non debeam.

Vides clara omnia, ac prono quasi alveo profluere; perspicis quoque, ni fallor, causam plane nullam apparere, quod glossematis nomine suspecta habeamus verba *nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur*; animadvertis denique temere posteriora illa: *haec ex conventionem* varie tentari a nonnullis, quorum ausus dabit Bestius p. 275.

Fecit indignatio, ut in explicanda lege longior fuero, quo demonstrarem non tolerandam audaciam istorum, qui integras periodos, quasi glossas ineptas, foras esse expellendas statuunt, quod solent, quibus vel sua aliquando incuria atque oscitantia rem illico expediendi non suppetit facultas.

§. 10. Cajus in *J. Lib. 2. Tit. 5. §. 6. et propriam rem* inquit testator, et heredis sui, et alienam per sinendi legatum relinquere potest. Aperte vitiosa esse verba dubitari non potest, quum certum sit rem alienam hoc modo legari non licere, vid. Interpretes l. c. Repono *n et alienam*, hoc est, *non et alienam*.

§. 12. Emendationem Cujacii, *singulis partes debentur* sequitur Th. Papillonius

jure civili concursu partes fiebant: non concurrente altero, pars ejus alteri adcrefcebat: sed post legem Papiam Poppaeam non capientis pars caduca fit.

§. 13. Si per damnationem eadem res duobus legata sit, si quidem conjunctim, singulis partes debentur, et non capientis pars jure civili in hereditatem remanebat: nunc autem caduca fit: quod si disjunctim, singulis in solidum debetur.

§. 14. Optione autem legati per vindicationem data, legatarii electio

in Thes. Juris Otton. Tom. 4. p. 769. Vulgatam lectionem optime vindicat P. Faber *b. l.* Rem sic interpretor ex mente Ulpiani in *L. 1. §. 3. D. de Usufr. Adcrefc.* Si eadem res per vindicationem legata fuerit duobus, si quidem disjunctim, veluti: Titio domum meam do lego, Sejo domum meam do lego, vid. §. 8. *J. de Legat.* solidum debetur utrique ab initio: quod si itaque alter vindicat, alter repudiat, solidum accipiet is qui vindicat: concurrente vero utroque singuli partem accipiunt. Contra obtinet in legato damnationis, in eo enim, si quidem disjunctim res legata fuerit duobus, utrique debetur solidum, concurrente autem utroque, non partes fiunt, sed alteri pretium, alteri res assignatur. Sic quidem regulariter: quod si vero manifestissime appareat voluisse testatorem, re duobus, pluribusve disjunctim per vindicationem legata, singulos solidum accipere, singulis debetur solidum, ita ut in legato per damnationem, vid. *L. 33. D. de Legato 1.* Hoc modo si rem intelligas conciliabis facile Ulpianum cum Cajo in *l. Lib. 2. Tit. 5. §. 1. sq.* Conf. Interpretes ad utrumque locum, et ad §. 1. *J. de Legatis.* De jure adcrefcendi et conjunctionis singularem librum scripsit Merillius, quem Thesauro suo inseruit Otto *Tom. 4. p. 1753.* add. de eodem Papillon. *l. c.* nec non, qui de hodierno etiam jure inquiri, Z. Huber. in *Obs. Rer. Jud. Part. 1. Obs. 70.* et in *Cas. Enucl. Quaest. 18. Cap. 1.*

De eo quaerit Ulpianus in *L. 34. §. 10. D. de Legat. 1.*, quid juris sit, si quis in testamento suo legavit mihi rem, quam eandem dein, apertis tabulis pupillaribus, apparet legatam esse alii. Sed (hoc est,

sed et) inquit si in pupillari testamento alii eandem legaverit, quam mihi in suo testamento legavit: Julianus scribit, concursu partes nos habere. Interim igitur partem habebit is, cui in suo testamento legavit. Pro partem alii solidum substituunt, alii totum rescribunt, vid. Cujacium et Fabrum *b. l.* Id certum videtur interim, hoc est, usque dum ex pupillari testamento succedatur, totum habere eum, cui res in testamento legata fuit. Neque tamen quidquam mutem, quandoquidem totum huic ipse attribuit Ulpianus, partem intelligens ejus, cui in pupillari testamento res legata est. Dimidiam possidet legatarius in testamento scriptus pleno jure ex testamento, alteram partem, ejus puta, qui in pupillari scriptus est, habebit interim, hoc est, usque dum legatarius in pupillari testamento scriptus eam accipiat.

§. 14. Ardua est quaestio, cuinam, heredi puta an legatario, competat electio, si genus tantum legatum fuerit, non certa res: veluti, si dixerit testator: domum lego Sejo, habeat autem is testator plures domos. Variis sententiarum divortiis hac de re distrahuntur Viri eruditionis laude conspicui, consule Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 10. Num. 3.* Mihi quid videatur quam brevissime potero expediam. Praecipuam obscuritatis causam hanc esse arbitror, quia pleraque loca, in quibus de materia illa disputant Jcti veteres, depravata conspiciuntur a librariis notarum imperitis. Existimo autem in quibuscunque casibus, in quibus dubium est, quid senserit testator, nunquam non legatarii esse electionem: si relictum fuerit legatum per vindicationem, veluti, do, lego, vid. §. 3. *b. t.*, si per damnationem,

electio est: veluti: **HOMINEM OPTATO, ELIGITO.** Idemque est, et si tacite legaverim, **TITIO HOMINEM, AUT DECEM HERES MEUS DATO**, hominem dare heredis electio est. . . . velit dare.

§. 15.

nem, *heres dato*, §. 4. eod. modo tamen res sint ejusdem valoris ac pretii, nec non modi ejusdem. Quod si vero legatae fuerint res disjunctae, exempli gratia *domus aut centum*, non legatarii sed heredis electionem esse arbitror. Sic puto hac de re sensisse Prudentes antiquos. Conjecturas aliorum de verbis corruptissimis Auctoris nostri in hoc §. exhibent Interpretes *b. l.* quibus adde Virum Nob. M. Röverum in elegantissima Dissertatione *ad loca quaedam Juris Civilis depravata*, Lugduni Batavorum in publicum emissâ Anno 1739. Cap. 1. Ad me quod attinet hoc modo ab Ulpiano scriptum fuisse suspicor: *Optione autem legati per vindicationem data, legatarii electio est: veluti HOMINEM OPTATO, ELIGITO.* Idemque est, et si *da c ita legaverim*. Litteras *DA C* explico *damnationis causa*. Si quis legaverit alicui optionem rei per vindicationem, hoc casu indicat Ulpianus legatario competere electionem, exempli causa, si hoc modo dixerit testator: *hominem optato, eligito*: idem quoque jus esse addit legatario, si per damnationem ita legatum fuerit: veluti, *heres dato*. Utroque casu, optione data, legatario conceditur electio. Solet ita Ulpianus primum exponere jus legati per vindicationem, tum deinde tradere, quid dicendum sit de eo, quod legatum est per damnationem sive causa damnationis, confer §. 3 et 4, item §. 12 et 13 *b. t.* His, quae dixi, pertractatis, ad aliam, eamque diversam materiam transgreditur Auctor, docetque, quid obtineat, si cui disjunctim legata fuerit res aliqua, ut puta hoc modo: *Titio hominem, aut decem heres meus dato: hominem dare heredis electio est, an X velit dare*. Sic lacunam supplendam reor. Festinantes scribae, numeri notam ignorantes, ut sensus cohaereret, *an* etiam omiserunt. Est hoc legatum per damnationem, vid. §. 4. *b. t.*: arbitrio itaque heredis relinquitur, utram ex rebus legatis dare velit. Adde *L. 43. in f. D.*

de Legatis 2. Possis et, si hoc mavelis, ita restituere: *Idemque est, et si damnationis causa*. supple ex praecedentibus: optio legati data est. *Ita legaverim*, vel adde, vel per ellipsin subintellige *si ita legaverim*. Adjuvare videtur eam, quam supra proposui, conjecturam Ulpianus in *L. 71. pr. D. de Legat. 1.* Si domus alicui simpliciter sit legata, neque adjectum, quae domus, cogentur heredes, quam volet domum ex his, quas testator habebat, legatario dare. Inspice de lectione verborum horum Cl. Wiebling. *d. l.* Temere admodum Conf. Duirfema in *Conject. Lib. 2. Cap. 9. p. 267.* pro *volet*, aut, quod alii libri exhibent, *vellet* corrigendum dicit *vellent*. Pro nobis quoque facere videntur ejusdem Jcti verba in *L. 32. §. 1. D. de Legat. 1.* Si quis, plures Stichos habens, Stichum legaverit, si non appareat, de quo Stichio senserit, quem elegerit, debet praestare: modo, quod necessarium videtur, imo quod sensus et contextus exigunt, ita levissima emendatione restituas: *quem leg. elegerit*, hoc est, *legatarius elegerit*. Errori causam praebuit compendiosa scribendi ratio, quam Magno indicat. Eodem ex fonte profluxit, credo, quod in *L. 33. eod. ad secundum legatum* perverse omnino exaratum exstat pro *ad secundum legatum*. Conf. Jensonium *p. 212. sq.* Denique causam non dubiam facit Pomponius in *L. 20. D. de Legat. 1.* Qui duos servos haberet, unum ex his legasset, ut non intelligeretur, quem legasset, legatarii est electio. Majoris perspicuitatis causa possis per geminationem substituere: *haberet, et*. Possis item pro *ut* corrigere *at*: veruntamen si subaudias *si*, crisi nulla opus est. Constat itaque ubivis legatario tribui electionem. Primo rei obtutu contra statuere videtur Ulpianus in *L. 37. §. 1. D. eod.* Si de certo fundo senserit testator, nec appareat, de quo cogitavit, electio heredis est, quem velit dare. At vero si penitus inspexeris, intelliges manifeste indicare Jctum proponi eo loco

§. 15. Ante heredis institutionem legari non potest: quoniam et potestas testamenti ab heredis institutione incipit.

§. 16. Post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legari videatur, quod juris civilis ratio non patitur. In mortis autem heredis tempus legari potest: velut: CUM HERES MORIATUR.

§. 17. Poenae causa legari non potest. Poenae autem causa legatur,

de casu, in quo apparet *de certo fundo sensisse testatorem*. Heres itaque, quum defuncti factum praestare teneatur, ejusque personam repraesentet, id facere debet, quod defuncti fuerat, ut scilicet in re dubia hic decideret: id quod caeteris in casibus fieri nequit, in quibus neutiquam probari potest de certa re sensisse testatorem. Quod si enim simpliciter *hominem* dixerit testator, Oedipus praesto esse deberet, qui divinando adsequeretur, quem ex mille forte servis relictis dari voluerit defunctus. Idem dicendum de eo, quod de lance ibidem addit Ulpianus.

Cave tamen existimes, quamvis electio legatario competat, posse tamen eum ex legato genere eligere optimum: verum hoc esse illic observandum scias, ut neque optimus, neque pessimus accipiatur homo *L. 37. pr. D. eod.* Imo hoc amplius, si fundus legatus sit, verbi gratia Cornelianus, existent autem duo ejusdem nominis, major alter, alter minor, legatus videtur minor: nisi demonstrare possit legatarius legatum esse majorem, id est, de majore sensisse testatorem, vid. *L. 39. §. 6. eod. L. 43. §. 1. D. de Legat. II. Add. L. 75. D. de Legat. III.*

§. 15. Adeo necessaria fuit heredis institutio, ut sine ea nihil in testamento scriptum valeret. *L. 1. §. 3. D. de Vulg. et Pup. substit.* De §. hujus argumento dicere anteverti pag. 19.

§. 16. Ita Paulus *Sentent. Lib. 3. Tit. 6. §. 6: in mortis tempus, tam suae, quam heredis ejus legata confirmari possunt*. Interpretes suae accipiunt legatarii, emendant alii. *Confirmari* vocem Aniano tribuo. Interpretor autem: tam in tempus mortis heredis sui, quam sui ipsius legata con-

ferri possunt a testatore. Similiter dixit Noster *Tit. 22. §. 14: tam naturales, quam adoptivi*, exempla plura notavit Otto in *Papiniano pag. 63.* Ejus et suus confundi nullus nescit. Valet autem legatum hoc, quia jam ipse debuit heres, adeoque heres heredis, qui defunctum repraesentat, debitum hoc praestat, non quasi debitum testatoris primi, sed illius, cujus ipse heres est. Secus est in eo, si quis legaverit post mortem heredis sui, vide quae scripsi supra ad *Tit. 1. §. 20.*

§. 17. Plerorumque conjecturas de lectione verborum hujus §. recenset Vir Ampl. C. Van Bynkershoeck in Dissertatione egregia, de materia hac celebratissima composita, quam inscripsit: *de legatis poenae nomine*. Pro quidem ex MS. Aured. quid exhibuit Ampl. Meerman. Eruditiss. Röver in *Dissert. Inaug. c. p. 42.* corrigit: *quid, aut non faciat, ut legatum non pertineat*. Consultiss. Putman in *Interpr. Cap. 6. Sect. 4.* absque crisi interpretatur *non ut legatum pertineat* puta ad legatarium. Fratrem in scholis privatis docere memini malle se *ad eum pertineat*. Dubito an ita possit restitui vera lectio: *ut faciat quid EM^o, aut non faciat, non ut LG ad Q. pertineat*. Auctore Magnone ita explico: *ut faciat quid ejusmodi*: (intelligendum tale quid, quale tractat in sequentibus, ut filiam Titio in matrimonium det) *non ut legatum ad quem pertineat*. Defendi tamen forte possit lectio vulgata. Pertinet ad nos legatum, quando dies venit, aut conditio existit. *L. 45. §. 1. D. de Legat. II.* Ita ager ex emptionis causa ad aliquem pertinere dicitur in *L. 50. D. de Rei Vind.* Simpliciter quoque aliquando pertinere vox usurpatur: ita.

gatur, quod coërcendi heredis causa relinquatur, ut faciat quidem, aut non faciat, non ut legatum pertineat: ut puta hoc modo: Si
FI.

ita phrasi huic loco convenientissima *damni infecti stipulatio* inquit Ulpianus in *L. 30. D. de damn. infect. pertinet, etiam si etc.* Verum missa ulteriori de verbis disquisitione, ad rem ipsam potius transeo.

Indecens atque a juris ratione alienum esse credidit antiquitas, privatum hominem id sibi sumere in testamento suo, ut poena addita cogat heredem ad faciendum aliquid, aut retineat, quo minus faciat: quippe quae propria magis sunt jus dicentis atque imperantis. Tantopere saltem exosi fuerunt Romani haec legatorum genera, ut ne quidem poenae causa certae vel incertae personae per fideicommissum relinqui quid licere concesserint, vid. *Tit. 25. §. 13.* Imo nec militibus ita legandi potestas data fuit, vid. *§. ult. §. de Legatis.* Animus non est, multis cum maxime disputare de legato poenae nomine relicto: verbo dico, mihi videri poenae causa legari, quod unice relinquatur coërcendi heredis causa, non, quae alioqui legati causa esse solet ac debet, ut legata res ad legatarium pertineat: exempli gratia: si testator ita dixit: *beres meus, si filiam Maevio in matrimonium collocaverit, aut: si non collocaverit, decem millia Sejo dato:* non ideo legavit defunctus, ut lucro sit legatariis, verum unice ut cogantur heredes ad rem iis gravem atque injucundam, quam certe recusare non dubitassent, nisi perceptum haberent, exhaustum iri, si non obtemperarent, majorem sat amplae hereditatis partem. Pluribus de legati hoc genere egit Imperator in *§. ult. §. de Legatis*, egerunt et Jetti in *Tit. D. de bis, quae poenae causa relinquuntur*, quae si ad locum hunc conferas, opinioni meae auctoritatem non exiguam accedere, comperies. Verum nolo his immorari diutius: paucis absolvo: non favore legatarii adjectum est, sed *coërcendi heredis* gratia, hoc est, cogendi, ut is aliquid faciat, retinendive ac restringendi heredis causa quo minus faciat: quam vocis *coërcere* notionem exemplis confirmare velle supervacuum videtur, quippe quam lexica

suppeditant. Apprime huc convenit Festi illud in Voce *Arcere*: *Arcere* inquit *est continere. . . . unde et coërcere dicimus. Trahitur autem hoc verbum a Graecorum Magistratu, quem illi Αρχορτα vocant, in cujus potestate est cogere vel prohibere.* Continemus vel prohibemus saepenumero poena addita, hinc et pro punire frequentissime adhiberi vocabulum, vulgatissimum est. Unum exempli gratia in medium proferam locum vexatissimum, ut maculam eluam informem. In *L. 1. §. 4. D. Depositi* ita Auctor: *Haec autem separatio causarum justam rationem habet: quippe cum quis fidem elegit, nec depositum redditur, contentus esse debet simplo, cum vero extante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen, et publica utilitas coërcenda est, vindicandae rei publicae causa. Est enim inutile in causis bujusmodi fidem frangere.* Corrupta esse verba penultima, nullus dubitat. Frequens Senatus Criticorum ubi ea de re deliberaturi concurrerunt, emendanda esse omnes censuerunt. Summus Cujacius *inutilitas* legendum esse dixit. In alia omnia descendit Joannes Robertus. Gravissimi momenti res visa est Duumviris praestantissimis: Tanto animorum motu utrimque agitata est quaestio, ut parum abfuerit, quin de termino moto rei fierent, modestiae fines, quibus circumscribitur ars nostra, excessisse visi. Alii aliter hac de re statuendum arbitrati sunt. Singulorum sententias ordine recenset Vir Ampl. J. Van de Water *Obs. Lib. 1. Cap. 3.* Confer Fratrem in *Commentario ad Coll. Leg. M. et R. p. 248.* Unicuique liberum est in his rebus arbitrium. Quo minus equidem pedibus in Virorum Doctissimorum subsellia trans-eam, facit, quod faciliorem invenisse mihi videar viam, qua levissima, eaque, puto, probabili mutatione, in integrum restitui possit lectio antiqua, ac genuinus suusque sensus verbis depravatis reddi queat. Inutilem esse arbitror, ut de hoc prius admo-neam, operam V. C. P. Duijsmae, qui *Lib. 2. Conject. Jur. Civ. Cap. 2. p. 178.* pro *τοῖς* *extante necessitate* reponi jubet ex

FILIAM TUAM IN MATRIMONIO TITIO CONLOCARE-
RIS, DECEM MILLIA SEJO DATO.

§. 18.

tanta necessitate. Quam necessitatem exstantem, hoc est, apparentem, praesentem, intelligat Jctus manifestissimum est ex §. 1, 2 et 3. *eiusdem legis.* Nil moror quoque, quae somniavit ad hanc legem Jensus in *Strict. p. III.*, qui *coercere* hic interpretatur *praesidio esse*, certus nil praesidii in eo reperiri. Consideranti legis hujus contextum, ac cognoscenti in §. 1. doceri, propter depositum, uti hodie loqui solemus, simplex iudicium dari in simplum, propter depositum vero miserabile in duplum: in §. 2 et 3. agi de depositi specie posteriore, in §. autem 4. iterum separari hanc causam, ac proponi simpli contentum esse debere eum, qui simpliciter deposuit: mirum inquam videatur necesse est, de duplo nil quidquam addidisse Jctum in subsequentibus, ubi de deposito miserabili agitur, cum tamen in edicto dupli expressa mentio fuerit facta, quodque adeo fieri vix potest, ut silentio praetermiserit Ulpianus edictum interpretaturus. Movit me haec, quam dixi, causa, ut legendum existimem: *Cum vero exstante necessitate deponat, crescit perfidiae crimen, et duplo ca* (ita pro causa olim scriptum fuisse auctor est Magno) *utilitatis coercenda est*, (ista, subintellige, qua de mox locutus fuerat, perfidia) *vindicandae rei publicae causa: est enim inutile in causis huiusmodi fidem frangere.* Inutile pronuntiat, hoc est, perniciosum, (quo sensu vocem frequentissime adhiberi jam demonstravit Calvinus in Lexico) in his causis fidem frangere, ideoque, quum major sit haec, ac gravior perfidia, duplo ea est punienda propter utilitatem communem, quo ita conservetur ac vindicetur res publica, hoc est, salus et commodum publicum. Vulgatae scripturae favent Interpretes Graeci, quae res indicat, vitium id esse antiquissimum. Errori causam dedit imperitia notarum, librarii namque ignorantes, quid sibi vellet *duplo ca*, effecerunt hinc *publica*.

Ut tandem e diverticulo, quo me abduxerat observatio legis elegantissimae, in viam redeam, unum hoc addere non alie-

num duco, mirum fortasse cuiquam videri posse, qui factum fuerit, ut Jctus exemplum prolaturus legati poenae causa relictus, eam proposuerit conditionem, quae aliam etiam ob causam inutilis censenda est: favore enim matrimonii introductum est, ut conditio haec: *si non nupserit* pro non adjecta habeatur, vid. *L. 22. L. 72. §. 4. L. 74. L. 77. §. 2.* (ad quam scripsit Cl. Rucker in *Interpr. Lib. 2. Cap. 1.*) *L. 100. D. de Cond. et Dem.*, ne plures memorem. Sed vix est ut credam hac ratione nullam esse conditionem ab Ulpiano allegatam: si heres Titio filiam uxorem dederit, quasi favori matrimonii contraria ea sit: siquidem multum inter se differunt, dixeritne testator: *si filiam in matrimonio collocarit*, an: *si Titio collocaverit*: quod si enim simpliciter dixit: *si collocarit*, filiae nuptiae omnino prohibentur, si vero Titio collocari vetuerit, caeteris omnibus nubere poterit filia, uno excepto Titio. Haec puto sententia est verborum Caji in *L. 63. in pr. et §. 1. D. de Cond. et Dem.* Prolixiora sunt, quam ut cuncta describam: dabo ea quae medicinam efflagitant. *Si Titio nupserit ... durior haec conditio est, quam illa: si non nupserit; nam et caeteris omnibus nubere prohibetur, et Titio, cui in boneste nuptura sit, [cum] nubere jubetur.* Varia, quibus aegrum locum sanare tentarunt plurimi, remedia exhibent Cl. Marckart in *Interpr. Lib. I. Cap. 4.* Consultiss. Noordkerk in *Obs. Dec. Obs. 1. p. 20.* et Doctiss. Putman in *Interpr. p. 21.* Ego servata, quam Taurellus supervacuam existimavit, voce ac strictim secutus ductus litterarum, pro CUM substituo UNI, sensu commodissimo. Eleganter ita unus pro solo usurpari exemplis probat J. Vorstius de *Lat. select. p. 109.* Solus contra pro unus adhibetur. Ita si accipias verba *L. 4. C. de Testibus: sola testatione prolata, nec aliis adminiculis causam approbatam, nullius esse momenti certum est*, hoc est unius testimonio probatam, tute perspicis frustra in eo occupasse operam, quotquot conatu magno de eo laborarunt, ut quae sit testatio sola osten-

§. 18. Incertae personae legari non potest: veluti: QUICUNQUE FILIO MEO FILIAM IN MATRIMONIO CONLOCAVERIT, EI HOMINI TOT MILLIA DATO. Sub certa tamen demonstratione incertae personae legari potest: velut: EX COGNATIS MEIS, QUI NUNC SUNT, QUI PRIMO AD FUNUS MEUM VENERIT, EI HERES MEUS ILLUD DATO.

§. 19. Neque ex falsa demonstratione, neque ex falsa causa legatum infirmatur. Falsa demonstratio est: velut: TITIO FUNDUM, QUEM A TITIO EMI, DO, LEGO, cum is fundus a Titio emptus non sit. Falsa causa est: velut: TITIO, QUONIAM NEGOTIA MEA CURAVIT, FUNDUM DO, LEGO, ut negotia ejus nunquam Titius curasset.

§. 20. A legatario legari non potest.

§. 21. Legatum ei tantum dari potest, qui extraneus est: ideoque

ostenderent, quo de consule D. Gothofr. ad d. l. et Catharin. in Thes. jur. Ott. Tom. I. p. 498, add. Thes. Meerm. Tom. 6. p. 777 et 778. Loco autem *τὸν προλατὰν* substituendum omnino *probatam*. Nostram interpretationem adjuvant Basilica.

§. 18. Confer quae notavi ad Tit. 22. §. 4. Ingeniosam emendationem Schultingii, pro *homini* reponentis *heres meus* probabilem faciunt ipsa hujus §. verba finalia: *heres meus illud dato*. Selectas observationes de legatis incertis scripsit Greg. Majansius, quas videre est subjunctas A. Leyseri *Meditationibus ad D.*

§. 19. Nulli Interpretum, quantum equidem scio, observatum fuit *ανακολουτον* in hoc §. Non sibi respondere haec *negotia mea*, ac dein, ubi de eodem pergit, *negotia ejus*, unusquisque animadvertit. Scio defendi posse, si ita suppleas aut exponas: velut si testator dixerit: *Titio, quoniam negotia mea curavit, do*, sequentia autem: *ut negotia ejus* et reliqua accipias Jcti verba explicantis testatoris demonstrationem. Nescio tamen quid contortius ac concisius habet haec sententia. Malim itaque, nulla litterula mutata, pro *mea* substituere *Marci*. Exaratum fuisse conjicio *negotia M.* Littera illa, quae, Valerio Probo teste, et *meus* notat et *Marcus*, fefellit librarios fefinantes, indeque factum, ut, cum postre-

mum esset eligendum, prius perperam praetulerint, ad verba minus attenti. Fuit autem *Marci* nomen fictum, quo dicis causa saepissime utebantur Jcti, quando aliquem significabant, qualia sunt, huic similia, *Sejus, Titius*, alia. Consule Auctorem Operis egregii *de Nominibus Pandectarum* in Thes. Jur. Ott. Tom. I. p. 399. Praenomen id olim fuisse, postea cognomen factum esse, docet Pater in Libro *de Nominib.* pag. 6.

Pro ut Nob. Röver l. c. p. 43. corrigendum esse putat *et*, aliorum crises exhibent Interpretes *b. l.* Si mutandum quid foret, praeferam *at*: Sed magis est, ut adquirentem explicationi Schultingii, qui *ut* accipit *quamvis*, qua significatione sumi vocabulum pueris quoque notum est ex vulgatissimo: *ut desint vires*, nosti caetera.

§. 20. Causa est, quia legatum proprie datur sine onere, estque ipsius hereditatis delibatio. Adde et praestandum id esse ab herede.

§. 21. Contextus loci, si praecedentia ac subsequencia rite inspiciantur, certo demonstrat, sermonem hoc §. incidere non posse de iis, quae alicui legantur, sed tractari de eo, quod ab aliquo legatur. Corrigo itaque *L G ab eo* (hoc est, *legatum ab eo*) *tantum dari potest, qui extraneus est*: (*extraneum* intelligo *caeteros, qui testatoris*

que filiofamiliae heredi instituto, vel servo, neque a patre, neque a domino legari potest.

§. 22. Heredi a semet ipso legari non potest.

§. 23. Ei, qui in potestate, manu, mancipiove est scripti heredis, sub conditione legari potest: sed requiritur, ut quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

§. 24. Ei, cujus in potestate, manu, mancipiove est heres scriptus, legari non potest.

§. 25. Sicut singulae res legari possunt, ita universarum quoque summa legari potest: ut puta: MAEVIUS HERES MEUS CUM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO: quo casu dimidia pars bonorum legata videtur. Potest autem et alia pars, velut tertia, vel quarta, legari: quae species partitio appellatur.

§. 26. Ususfructus jure civili legari potest earum rerum, quarum salva substantia utendi fruendi potest esse facultas: et tam singularum rerum, quam plurium, id est, partis.

§. 57. Senatusconsulto cautum est, ut etiam, si earum rerum, quae in abusu continentur, ut puta vini, olei, tritici, ususfructus legatus sit, legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituendis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.

§. 28. Civitatibus omnibus, quae sub imperio P. Romani sunt, legari

testatoris juri subiecti non sunt, sicuti nominat eos Imp. in §. 3. §. de Hered. qual. et differ.) ideoque filiofamiliae (accipe suum et necessarium) herede instituto, vel servo, (necessario scilicet) neque a patre, neque a domino legari potest. Ecquid enim iniustius, ecquid iniquius excogitari possit, quam eum, qui necessarius heres est institutus ab obaerato, qui facultates suas suspectas habet, propterea, ut, si creditoribus satis non fiat, ejus potius heredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, distrahantur, aut dividantur, legatis etiam velle onerare, ad id, ut heres ejusmodi ex suo peculio exsolvere ea teneatur? non aequitati tantummodo, sed et juri civili adversa foret haec voluntas. Id enim commodum merito praestatur heredi necessario, ut, quae post mortem patroni sui sibi acquisiverit, ipsi reserventur. §. 1. et 2. §. de Hered. qual. et diff. add. infra Tit. 25. §. 10. Conjecturas

aliorum quas exhibent Interpretes b. l., nil dubito fore ut a Codicum veterum lectione nimium recedentes rejiciendas existimes. Conferri merentur, quae ad §. hunc et seq. proposuit Constantinaeus l. c. p. 566. sq.

§. 24. Imo vero legari posse constat ex §. 33. §. de Legatis. Movit haec causa Cujacium, Schultingium et Meermannum, ut negationem tollendam censuerint, contra librorum antiquorum omnium, si ab uno Auredanensi discesseris, fidem. Ast ea quidem vis est. Levioere crisi ac facillima mutatione pro non malim substituere nob, quod Magnone teste nobis designat: hoc sensu: legari a nobis potest.

§. 25. De partitionis legato materiam ex professo tractavit Vir Cl. Jac. Voorda in Dissertatione singulari.

28. Argumento hujus §. contrariari putat P. Faber Plinii verba Lib. 5. Epist. 7. in pr. Nec heredem institui, nec praecipere posse

legari potest: idque a divo Nerva introductum, postea a Senatu, auctore Adriano, diligentius constitutum est.

§. 29. Legatum, quod datum est, adimi potest, vel eodem testamento, vel codicillis testamento confirmatis: dum tamen eodem modo adimatur, quo modo datum est.

§. 30. Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si jam die legatorum cedente legatarius decesserit.

§. 31. Legatorum, quae pure, vel in diem certum relicta sunt, dies cedit, antiquo quidem jure, ex mortis testatoris tempore, per legem autem Papiam Poppaeam, ex apertis tabulis testamenti. Eorum vero, quae sub conditione relicta sunt, cum conditio exstiterit.

§. 32. Lex Falcidia jubet, non plus, quam dodrantem totius patrimonii legari, ut omnimodo quadrans integer apud heredem remaneat.

§. 33.

posse Rempublicam constat. Saturninus autem, qui nos reliquit heredes, quadrantem Reip. nostrae, deinde pro quadrante praeceptionem quadringentorum millium dedit. Hoc, si jus adspicias, irritum, si defuncti voluntatem, ratum et firmum est. Indicavit scrupulum non exemit Vir summus, exempturus certe, si per facta licuisset Auctori opus hoc postumum ac tumultuarium consummare, corrigere, atque ita limatius in lucem producere. Trajani tempore, qui Nervae successit, Plinium scripsisse novimus, ipseque Faber admonet. Conciliabis autem facillimo negotio Ulpianum cum Plinio, dummodo distinguas inter legata et hereditates. Legari posse Civitatibus primus Nerva introduxit. Municipia ac Municipes heredes institui posse Senatusconsulto Aproniano demum constitutum est, rerum potito Adriano, vid. ad Tit. 22. §. 5. Heredem autem scriptam fuisse, aut scribi saltem debuisse Remp., de qua memorat Plinius, exinde manifestum est, quia *praeceptionem* ei datam fuisse addit. *Praeceptionis vero legatum* inquit Cajus in *J. Lib. 2. Tit. 6. §. 7. non nisi uni ex heredibus dari potest, ut aliquid ei ex hereditate praecipuum relinquitur.*

§. 29. Quod de codicillis testamento confirmatis scribit Auctor, indictam praeterire non sustineo *Legem 7. pr. et §. 1. D. de*

Jur. Codicill., quae ingenia Criticorum torfit vehementer. Sensem hunc arbitror: si quis in testamento suo, ante captivitatem facto, caverit hoc modo: quaecunque in codicillis, quos post hoc testamentum meum scribam, placuerint mihi, perinde firma rata sunt, atque si in hoc testamento meo scripta fuissent: quaeritur, si captivitatis tempore codicillos scripserit testator, an valere possint? dicendum omnino, neutiquam eos valere. Idem locum habet, si testator testamenti factionem habere desierit. *Praeterea in illis, quae non juris, sed facti sunt, non est perinde habendum, quod codicillis scribitur, atque si, ubi confirmatio, scriptum fuisset.* Varios, quibus *confirmatio* vocabulum refigere alii tentarunt, modos tradit Best. p. 260. Possis nulla litterula mutata O exponere *olli*, hoc est, *illi*. Ita certe Valerius Probus: O *Ollius*. Rescribendum puto *Ollus* pro *ille*. Quod si hoc displiceat, repone: *confirmatio F*, id est, *fit*, auctore Petro Diacono. Sin Magnonem sequi malueris, sic restituas: *confirmatio F E*, hoc est, *facta est*. Praeferam tamen *confirmati S*, quae nota sunt denotavit eodem Magnone teste, cui opinioni favet non parum vocis sequentis littera prima. Non perinde habendum quod codicillis scribitur, atque si in testamento, quo codicilli sunt confirmati, scriptum fuisset: quid

§. 33. Legatorum perperam solutorum repetitio non est.

quid enim? si ita codicillis legatum fuerit: *lego vestem meam*, spectandumne putas tempus codicilli scripti, an tempus testamenti illius, quo codicilli sunt confirmati? constat autem spectandum in his esse tempus codicillorum.

§. 33. Auredanensem codicem secutus negationem omisit Meerman. Quod si quis errore juris lapsus legata solverit, repetitio non est: si in facti errore versatus fuerit, competit conditio indebiti: gene-

ralem si statuamus regulam, magis placet, ut repetitionem concedi dicamus, atque exceptionem ponamus, si juris ignorantia deceptus quis solverit: hoc certe ei, quem servare solent Jēti, ordini videtur convenientius. Malim itaque hoc loco, secutus Röverum *d. l. p. 43.*, pro *non* substituere *nob*, id est, *nobis*, quam cum V. C. J. J. Struchtmeyero in *Animadv. Crit. p. 78.* referre haec Ulpiani ad eum, qui in jure erravit.

T I T U L U S XXV.

De Fideicommissis.

§. 1. **F**ideicommissum est, quod non civilibus verbis, sed precativè relinquitur: nec ex rigore juris civilis proficiscitur, sed ex voluntate datur relinquentis.

§. 2. Verba fideicommissorum in usu fere sunt haec: FIDEICOMMITTO, PETO, VOLO DARI, et similia.

§. 3. Etiam nutu relinquere fideicommissum in usu receptum est.

§. 4. Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum facere possunt, licet non fecerint: nam intestatus quis moriturus fideicommissum relinquere potest.

§. 5.

§. 1. Rigorem hic accipio, non strictum jus, uti alias, sed tenorem, qua de significatione consule Brissonium in V. *Rigor*. Fideicommissa constat non ex XII Tabulis, neque ex legibus, neque ex jure originem cepisse, sed ex sola testantium voluntate profecta fuisse, quam, si vellent, heredes sequebantur, sin nollent, cogi olim non poterant, primis fideicommissorum initiis, vid. §. 1. et ult. *J. de Fid. Her.*

§. 2. *Relinquo* verbum an fideicommissi actionem pariat, dubitatum videtur Jēis veteribus: negat Paulus *Sent. Lib. 4. Tit. 1. §. 7.*, adfirmat Scaevola in *L. 78. §. 8. D. ad Sc̄tum Treb.* Hoc certum est, neque

precarii quid inesse ei, neque imperativi. Strictam ergo juris rationem secutum arbitror Paulum, qui precariis verbis solummodo fideicommissum dari posse censuit; Scaevola, ratione habita laxioris fideicommissorum naturae, quibuscunque verbis fideicommissi posse existimavit, modo constet de voluntate testatoris.

§. 4. Juvat hoc loco inquirere paucissimis in veram verborum scripturam *L. 88.*

§. 16. *D. de Legat. II.* *Matre* inquit Scaevola *et uxore heredibus institutis, ita cavit*: (subintelligendo repetere possis testator ex §. 15. praecedenti, liceret et quasi geminationis ope supplere *cavit vir,* verum

§. 5. Res per fideicommissum relinqui possunt, quae etiam per damnationem legari possunt.

§. 6. Fideicommissa dari possunt his, quibus legari potest.

§. 7.

verum magis est ut interpretemur secundum loquendi consuetudinem Jctis familiarissimam, quibus nulla aeque quam ejusmodi ellipsis in usu est vulgatissimo. vid. L. 33. in pr. et §. 1. L. 34. pr. et §. 1. L. 41. pr. D. de Legat. III.) a te, uxor carissima, peto, ne quid post mortem tuam fratribus tuis relinquant: Habes filios sororum tuarum, quibus relinquant. Scis unum fratrem tuum filium nostrum occidisse, dum ei rapinam fecit: sed et alius mihi deteriora fecit. Glossatores, et, quod mireris, secuti eos D. Gothofredus et Ruffardus rapinam facere hic explicandum putant rapas ferere: risum teneatis amici. Vulgatam lectionem stare non posse unusquisque perspicit. Neque enim fore quemquam existimo adeo rerum omnium ignarum, qui in animum suum inducat, fieri posse, ut pater in testamento suo temere confiteatur filium suum alteri rapinam fecisse, eamque propter causam ab spoliato fuisse occisum, id quod juste sane atque impune fieri licuisset. Quid si levissima mutatione pro EI reponamus EF? Hoc modo, si Valerio Probo credimus, sensum efficiemus commodissimum: tradit enim significare haec: ejus filius. Uxor fidei testator committit, ut ne quid relinquat fratri suo, quem norat ea occidisse filium suum communem, quique propterea indignissimum se praestiterat: occiderat autem frater, dum ejus fratris filius rapinam fecit, hoc est, eo tempore, dum is filii nostri omnia rapuit, ac detraxit. Pater occidit, filius spoliavit. Aut, si hoc mavis, lege tum, hoc est, praeterea ejus filius rapinam facit, id est, exercet, ideoque ambo indigni omnino sunt quicquam capere ex hereditate.

Huic quam dixi non abfimilis, puto, est error scripturae, significatu tamen longe diverso, quae exstat in L. 2. D. ex quib. caus. maj.; ubi ita Callistratus: hoc edictum, inquit, quod ad eos pertinet, qui EI continentur, minus in usu frequenta-

tur: hujusmodi enim personis extra ordinem jus dicitur ex Senatusconsultis et Principalibus constitutionibus. Verba edicti refert Ulpianus in L. 1. §. 1. eod. Si quis Reip. causa absens, aliamve ob causam ibidem memoratam, damnum passus fuerit, succurrit ei Praetor, atque in integrum talem restituit, etiam majorem, quod si autem alia quae justa causa, praeter eas, quas in edicto enumeravit Praetor, intercesserit, aut obvenerit, propter has etiam idem restitutionem promittit, veluti, si quis legationem functus fuerit pro civitate, quanquam Reip. causa non absit, flagitat tamen aequitatis ratio, ut et is restituitur. L. 8. eod. Idem dicendum de eo, qui testimonii causa evocatus fuerit, L. 2. §. 3. D. de Re Jud., add. L. 26. §. ult. et L. 28. pr. D. ex quib. caus. maj. Innuere Callistratum eas personas, non, quae primo edicti capite specialiter sunt nominatae, verum ejusmodi personas, quibus de in ultima edicti parte mentionem injecit Praetor, extra omnem dubitationis aleam positum esse animadvertes, si quidem contuleris L. 1. §. 1. et L. 2. cc. Pro ei alii libri habent eo, alii eis, neutra lectio probabilis. Rescribo qui IF, hoc est, qui in fine. I pro in, F item pro sine poni Magno adnotavit. I pro E saepissime exaratum fuisse nullus dubitat. Huic mori tribuo scripturae vitium quod exstat apud Cajum in J. Lib. 2. Tit. 7. §. 8. Per fideicommissum rogare possumus, ut, quum moriatur, alii eam hereditatem vel totam, vel pro parte restituat. ET quia, sicut superius dictum est, etiam post mortem heredis fideicommissum ei, cui relictum est, dari potest. Alterutrum vocabulum, et puta, vel quia expungi volunt Interpretes. Facillimam esse hujusmodi crisin nullus nego, eandem tamen violentiorem esse et damnandam propterea statuo. Vide numita mecum velis rescribere: restituat IT; auctore Valerio Probo explico jure testamenti; rogare possumus, ut heres scriptus vel

§. 7. Latini Juniani fideicommissum capere possunt, licet legatum capere non possint.

§. 8. Fideicommissum et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codicillis, etiam non confirmatis testamento, dari potest, licet legari non possit.

§. 9. Item Graece fideicommissum scriptum valet; licet legatum Graece scriptum non valeat.

§. 10. Filio, qui in potestate est, servove, heredibus institutis, seu si his legatum sit, patris vel domini fidei committi potest; quamvis ab eo legari non possit.

§. 11. Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non confirmatis rogari potest, vel ut hereditatem totam, vel ex parte alii restituat: quamvis directo heres institui ne quidem confirmatis codicillis possit.

§. 12. Fideicommissa non per formulam petuntur, ut legata: sed cognitio est Romae quidem Consulum, aut Praetoris, qui Fideicommissarius vocatur: in provinciis vero Praesidum provinciarum.

§. 13. Poenae causa certae, vel incertae personae ne quidem fideicommissa dari possunt.

§. 14. Is, qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege quidem

vel universa bona restituat vel partem eorum, prout de eo in testamento cavimus. Licentiae illius ratio est, quia. . .

§. 7. Quandoquidem laxior est et pinguior natura fideicommissorum, hinc multa in his permessa fuerunt, quae in legatis prohibebantur. Tota itaque via aberrare apparet istos, qui fideicommissorum naturam arctiorem esse rati, strictissimam interpretationem ea recipere oportere falso sibi persuadent, vid. Cl. Voorda in *Elect. Cap. 20.*

§. 9. Superesse tamen videntur in Pandectis vestigia legatorum Graece in testamento scriptorum, confer Schulting. *b. l.*, ab iis forte qui Latine nesciebant: additam tamen, an ab aliis jussu testatoris adscriptam, putem interpretationem Latinam, exque hac jus dictum.

§. 10. Idem docet Licinius Rufinus in *L. 62. D. de Legat. II. Si alienus servus beres institutus fuerit, a domino ejus fidei-*

commissum relinqui potest: sed ita hoc fideicommissum dominus praestare debet, si per servum factus sit beres: quod si, antequam jussu ejus adiretur hereditas, servus manumissus fuerit, et suo arbitrio adierit hereditatem, dominus id debiturus non est, quia beres factus non est, nec servus, (jam liber factus debiturus est) quia rogatus est. Itaque utilis actio hoc casu competit. . . Rescribo: *servus Q N*, hoc est, *qui*, vel *quia non*. Confule Petrum Diaconum. Aliter verba corrigit Schulting. *b. l.*

§. 11. Ita Plinius Anniano suo *Lib. 2. Epist. 16: Admones me, codicillos Acilianum, qui me ex parte instituit heredem, pro non scriptis habendos, quia non sint confirmati testamento: quod jus ne mihi quidem ignotum est, quum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt.*

§. 14. Sic interpretor: eo casu, quando locum non habet lex Falcidia, hoc est, jus retinendae quartae, ad instar et exemplum

dem Falcidia locum non habente, quoniam non plus, puta, quam dodrantem restituere rogatus est, ex Trebelliano Senatusconsulto restituit, ut ei, et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. Lege autem Falcidia interveniente, quoniam plus quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus sit, ex Pegasiano Senatusconsulto restituit: vel deducta parte quarta, ipse, qui scriptus est heres, hereditatem restituat, et in ipsum actiones conserventur: is autem, qui recipit hereditatem, legatarii loco habeatur.

§. 15. Ex Pegasiano Senatusconsulto restituta hereditate, comoda et incommoda hereditatis communicantur inter heredem, et eum, cui reliquae partes restitutae sunt, interpositis stipulationibus, ad exemplum partis, et pro parte stipulationum. Partis autem, et pro parte stipulationes proprie dicuntur, quae de lucro, et damno communicando solent interponi inter heredem, et legatarium partiarium, id est, cum quo partitus est heres.

§. 16.

plum legis Falcidiae heredi fideicommissario datum, ob id puta, quoniam non plus quam dodrantem heres restituere est rogatus, restituit ex Trebelliano. Quando autem intervenit Falcidia, hoc est, si de quarta retinenda nil prospexit testator, sed aut totam hereditatem aut plus saltem quam dodrantem iussit restituere, utitur heres beneficio legis pro se introductae, quae, quoniam ad similitudinem Falcidiae inventa est, Falcidia ipsa dici potest, et restituit ex Scto Pegasiano. Eodem, quem hic exposui, modo ablativum, quem absolutum vocare consuevimus, intelligendum esse plerique opinantur in his Diocletiani et Maximiani in *L. 22. C. de Negot. gestis. Negotium gerentes alienum, non interveniente speciali pacto, casum fortuitum praestare non compelluntur.* Elegantissima sunt, quae ad legem illam perscripsit commentaria V. C. C. A. Van Wachendorff in *Specimine Juridico c. Cap. 2.*, quo loco quae ad verborum horum interpretationem contulere Eruditi, proposita reperies. Cl. Vryhoff secutus in *Obs. Jur. Cap. 16.* hoc modo accipio. Evidens est, negotiorum gestores casum non praestare, imo nec posse, quia in negotiorum gestione non intervenit, neque potest intervenire regu-

lariter pactum speciale, extra quam causam casus non praestatur. Hoc unum addo, idem sensisse videri Auctores Basilicorum, qui ita vertunt: *Οι πραγματά διοικούντες αλλοτρία ουκ υποκεινται τοις τυχηροίς, ει μη ιδικον περι τούτων γενηται συμφωνον.* Reddo: Aliena negotia gerentes fortuita praestare non tenentur, quia in hujusmodi re non intercedit speciale pactum. Et pro *οτι*, itemque *ει μη* pro *οτι μη* Graecis usurpari ostendit M. Devarius de *Part. Ling. Graecae pag. 115 et 121.*, add. Viger. de *Idiotism. Gr. p. 347.* Loco *των restituit, ut ei*, per geminationem non inepte quis reponat: *restituit ita ut ei.*

Pro *vel* substituunt Commentatores, secuti notam marginalem Codicis Parisiensis, *ut*, sensu optimo, sed crisi non admodum probabili. Malim equidem *ut* repetere per geminationem ex praecedenti verbo *restituit*, aut potius per ellipsin voculam hanc omissam statuo, quod factum saepissime demonstravit Noodt in *Obs. Lib. 2. Cap. 26.* Add. *Obs. Miscell. Amstel. Vol. 2. p. 390. et Vol. 3. p. 136.* Dein pro *vel* lego VL, quae nota eodem Diacono teste significat *videlicet*. Servatis itaque litteris, hunc habes sensum commodissimum: *restituit, ut videlicet.*

§. 16. Si heres damnosam hereditatem dicat, cogetur a Praetore adire, et restituere totam, ita ut ei, et in eum, qui recipit hereditatem, actiones dentur, perinde atque si ex Trebelliano Senatusconsulto restituta fuisset: idque ut ita fiat, Pegasiano Senatusconsulto cautum est.

§. 17.

Caeterum, quod Pegasiani Scti mentionem hic injicit Noster, tacitus praeterire nolim paradoxon Francisci Husmani ad *Legem Falcidiam par. 10. in Thes. Jur. Ott. Tom. 4. p. 1701.*, qui opinatur, praeter unum Ulpianum et Paulum, nullum alium juris auctorem de Pegasiano Scto vel cogitasse quidquam, vel scripsisse, imo ne quidem ipsorum ea esse, quae de Scto hoc memorant, sed supposititia existimanda, Justiniani autem et Theophili commentis fidem non habendam: quin neque existisse unquam Sctum ejusmodi adfirmare non dubitat. Vereor equidem ut sententiam suam, mihi profecto minus probabilem, viris eruditioribus possit approbare. Do Pegasiani nomen ab Pandectarum Architectis in Digestis omissum fuisse aliquando, pro licentia illis secundum *constitutionem 2. C. de Veteri Jure Enucl.* concessa ab Imp. Justiniano; largior quoque Pegasiani Scti vires in antiquius Trebellianum ab eodem Principe translatas, licet ipsa, qua inductum hoc fuit, lex desideretur, vid. Otto ad §. 7. *J. de Fideic. Hered.* Et hoc addo, hanc unice causam videri, cur Pegasiani mentio fere non incidat apud juris nostri auctores. Nullus tamen adsentior, exinde procedere consequentiam, esse illud figmentum: quin contra manifestum est ex istiusmodi Jctorum fragmentis, quae integra, aut saltem a Triboniani interpolatione libera ad nos transmissa exstant. Quapropter vel ex uno hoc Ulpiani loco, taedet enim plura conferre argumenta rei apertissimae, abunde convinci Husmanum existumem.

Non alienum puto obiter in praesenti agere de quaestione, quam proponit Pomponius in *L. 21. D. ad Sctum Trebell. Heres* inquit *cum debuerat quartam retinere, totam hereditatem restituit, nec causa* (aliae editiones exhibent *cavit*, quod sequor)

sibi stipulatione proposita, (qua de cautione vid. *L. 1. pr. D. Si cui plus, quam per leg. Falc. lic., leg. esse dic.*) *Similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt.* (Hi quali jure censerī debeant ita exponit Julianus in *L. 33. in f. D. de Condict. Indeb. Constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulisset, nullo alio modo, quam per retentionem impensas servare posse.* In ea itaque opinione versatus fuit Aristo, nullum heredi fiducia-rio remedium competere repetendi quartam, postquam jus retentionis, quod concessum ei fuerat, omisisset. Ita, inquam, censet Aristo: attamen plus justo fortasse dedit is juri stricto, quippe in Proculi schola enutritus, vid. Mascov. *de Sectis p. 88.* Rectius procul dubio, benignius certe, Pomponius aequitatis studiosus:) *Sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere, vel nancisci, et adversus agentem doli mali exceptione uti posse eum, et debitoribus denunciare, ne solveretur, subintellige constat, puto, simileve.* Dixi de infinitivis ejusmodi ad *Tit. 24. §. 8.* Vides remedia nonnulla suppeditare Pomponium, quibus quis quartam possit repetere errore facti perperam solutam. Animadvertis dissentire Duumviros juris prudentissimos, alterum heriscundum, vid. Idem *p. 130.*, alterum Stoicae philosophiae addictissimum, illum juris summi observantissimum, hunc aequitati multum tribuentem. Simplicissima hac ratione explicandam arbitror legem adeo difficilem visam Ant. Fabro in *Rational. ad b. l.*, ut interserta salutari ista, si Dis placet, particula, reponendum esse scripserit *non similem*, quam tamen crisin, mehercule duriores, secuti fuere tantum non omnes. Nominasse sufficiat summum Grotium in *Flor. Spars. ad b. l.* et Cl. Eckium,

§. 17. Si quis in fraudem tacitam fidem adcommodaverit, ut non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum deducere Senatus censuit: nec caducum vindicare ex eo testamento, si liberos habeat.

§. 18. Libertas dari potest per fideicommissum.

Eckium, Gelriae decus, in *Princip. juris ad D. Tit. de Cond. Indeb.* §. XI. et ad b. t. §. 37.

§. 17. Si liberos habeat. Expono *et si*, qua significatione vox *si* in jure frequenter occurrit. Hac ope vindicandam puto esse lectionem vulgatam in his Javoleni in *L. 100. §. 3. D. de Legat. III. Cui Corin. thia vasa legata essent, et βασις . . . quoque . . . deberi Trebatius respondit: Labeo autem id non probat, si eas βασις testator numero vasorum habuit.* Pro *si* substituunt plerique *nisi*, vide Bestium p. 30. Interpretor *et si*. Quamvis enim regulariter principali cedat accessorium, ac praecipue attendi soleat in talibus, quo in usum habuerit is, qui legavit, Labeo tamen, hac in re stricti juris tenacissimus, fulcra non deberi respondit, utputa quae facillime potuerint separari, ac propterea diversam quodammodo materiam constituisse videantur. Eadem, puto, notione particulam adhibuit Labeo in *L. 28. §. ult. D. de Contr. Emt. Frumenta*, inquit, *quae in verbis erant, cum vendidisses, dixisti, te, si quid vi aut tempestate factum esset, praestaturum: ea frumenta nives corruerunt: si immoderatae fuerunt, et contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.* Frustra itaque D. Heraldus in *Obs. Cap. 30. et si* substituendum voluit. Quam *ex emto* appellat, intellige actionem emti venditi: de venditione enim sermonem fieri unusquisque animadvertit. Καταχρηστικῶς itaque *ex emto* nominat, quam proprie ex vendito dicere debuerat Jctus: verum non infrequens esse novimus in Prudentum scriptis relata inter se permutari. Ita emtum pro vendito, venditum pro emto saepissime collocari videas, inspicere sis *L. 19. sq. D. de Action. Emt. L. 13. §. 25. eod. L. 26. et 66. §. penult. D. de Evict. L. un. C. Si serv. exter. se em. mand.* Locatio pro conductione usurpatur, v. Forner. *Rer. Quot. Lib. 4. Cap.*

9. et *Lib. 3. Cap. 28.* Debitor cum creditore confunditur, alia, consule Forster. in *Thes. Jur. Otton. Tom. 2. p. 947.* Festinationi Jctorum non perperam forte quis haec tribuat.

Nescio an et forte *si* pro *et si* positum appareat in celeberrima *L. 27. §. 1. D. de Poenis*, qua de pluribus egerunt Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 57. et 64. sq.* Noodt in *Obs. Lib. 2. Cap. 26.*, et Rygerbos in *Obs. pag. 12.* Addo *L. 47. §. 1. D. de Legat. III.* quo loco verba: *et si ei assignata non sunt per geminationem restituo et et si*, aut *si* expono *et si*. Adjungo *L. 1. §. 8. in f. D. de mort. inf.* Caeterum *si* in meo solo velis machinam ponere, non tenebor interdicto, *si jure te non patiar.* Optime verba haec a erisi aliorum vindicavit Vir Conf. C. A. Van Wachendorff in *Specimine saepius laudato cap. 3.* Explicare possis: etiam si non patiar te ponere: magis tamen placet alia significatio, quia *si* haud raro usurpatur pro siquidem, quandoquidem. v. Interpretes ad *Caton. Lib. 1. Dist. 1.* Add. Schraffert in *Trifol. p. 12.*, et Forster. in *Obs. Subsec. Lib. 1. Cap. ult.*

§. 18. De eo quaeritur, si quis servum possidens alienum, (emtum forte, vel usufructum, vel quacunque demum alia ex causa) eum, quem non ipse, sed alius rogatus fuerat manumittere, mortuus ad heredem, aut bonis publicatis ad creditores suos transmiserit, an hoc casu locus sit constitutionibus, iis puta, quibus cogitur quicumque, ad quem pervenerit servus, cui fideicommissa libertas relicta est, servum talem manumittere? Ita respondet Ulpianus in *L. 26. pr. de Fideic. Libert.* Cum vero is, qui rogatus non est alienum servum manumittere, mortalitatis necessitate, vel bonorum publicatione, ad alium servum perduxit, magis opinor constitutionibus esse locum. Conf. ejusdem Jcti *L. 24. §. 21. eod.* Hoc modo si intelligas, clara esse omnia perspiciēs, id insuper cognosces, temere fecisse

cisse Taurellum, qui *non*, quasi suspectam odiosum transpositionis remedium corri-
vocem, uncinulis inclusit, multo vero mi- gendum scribit: *qui rogatus est non alie-*
nus audiendum Cl. Best., qui p. 34. per *num*, id est proprium.

XX

T I T U L U S X X V I.

De Legitimis Heredibus.

§ 1. **I**ntestatorum [a.] ingenuorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est, qui in potestate sunt, ceterosque, qui in liberorum loco sunt. Si sui heredes non sunt, ad consanguineos, id est, fratres et sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos adgnatos proximos, id est, cognatos virilis sexus, per mares descendentes, ejusdem familiae: id enim cautum est lege duodecim Tabularum, [b.] **AC SI INTESTATUS MORITUR, CUI SUUS HERES NEC EXSTABIT, ADGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABETO.**

* Si adgnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim Tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis: [c.] **SI GNATUS NE-SCIT, [d.] GENTILES FAMILIAM HERES HANC.** Nec gentilia jura in usu sunt. *Ex Collatione Mosaicarum et Romanarum Legum Tit. ult.*

§ 1. [a.] *Ingenuorum.* Festinavit, credo, Vir Summus Jac. Gothofredus, cum scripsit in *Fontibus 4. Jur. Civilis*, in *Tbes. Jur. Ott. Tom. 3. p. 168. Gentilitiorum* vocem in hanc *ingenuorum* in Ulpiani epitome hic loci ab Aniano fuisse mutatam, quippe qui, ut dixi ad libelli hujus titulum, rectius statuit alibi, neutiquam vero esse simile, Anianum, aut alium quempiam compilatorem, monumento huic manum admovisse, contra vero probabile admodum fieri, purum id putumque esse Ulpiani: In diversum forte an traxit Gothofredum testimonium Jo.

§. 2. Tili, qui Fragmentum hoc vidisse se, ait, conjunctum caeteris Jurisprudentiae Romanae reliquiis illis, quas Rex olim Alaricus colligi jussit, quae pleraeque ab Aniano delibatae sunt, aut in compendium contractae, quae collectio medio aevo *Legis Romanae* nomine solebat insigniri, vid. Heinecc. in *Hist. Jur. Lib. 1. §. 410.* Verum enimvero argumentum istud, tantum abest, ut quidquam detrahat Opusculi hujus ponderi ac valori, ut contra id unice probet, in Occidente eam fuisse Auctoris Nostri nominis famam, tantamque scriptorum ejus extitisse auctoritatem, ut jus ab illo traditum

§. 2. Si defunctus sit filius, ex altero filio mortuo jam nepos unus, vel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut in capita dividatur, sed ut in stirpes, id est, ut filius solus mediam partem habeat, et nepotes quotquot sunt, alteram dimidiam: aequum est enim nepotes patris sui loco succedere, et eam partem habere, quam pater eorum, si viveret, habiturus esset.

§. 3. Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu locus adgnatis non est: velut si uxor defuncti praegnans sit, aut filius apud hostes sit.

§. 4. Adgnatorum hereditates dividuntur in capita: veluti si sit fratris filius, et alterius fratris duo pluresve liberi, quotquot sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut singuli singulas capiant.

§. 5. Si plures eodem gradu sunt adgnati, et quidam eorum hereditatem ad se pertinere noluerint, vel, antequam adierint, decesserint, eorum pars adcrefcit his, qui adierint. Quod si nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege hereditas non transmittitur: quoniam in legitimis hereditatibus successio non est.

§. 6.

ditum juxta cum Caji et Pauli commentariis, ac praecipue Codice Theodosiano sequi oportere voluerint. *Ingenudrum* vocem optime huc convenire sat multis demonstravit Schulting.

[b.] AC SI INTESTATUS. Malim *ast*, vel *at si intestatus*.

[c.] SI GNATUS NESCIAT. Scriptum fuisse: *si agnatus nescit* dubium non est. Vide quantum hic auctoritatis accedat nostro, quem in plerisque sequimur, interpretandi modo, hoc est, per notas. Utrum exponas *non*, an *neque*, vel *nec*, eodem res redit. Per simplex N tria haec designata fuisse Magno ac Probus testantur.

[d.] GENTILES FAMILIAM HERES HANC. *Nec*. Hanc fuisse Ulpiani scripturam conjicio: *Gentilis familiam habet nec*, hoc est, *gentilis familiam habere habeto*, vel, quod malo, *banc habeto*. *Nunc nec* etc. H H utramque lectionem propositam notare docent Triumviri, qui de siglis scripserunt, NC pro *nunc* positum fuisse Magno probat. Nob. Rover in *Disput. Inaug.* p. 45. substituit *familiam habento*.

§. 2. Ampl. Meerman exhibet ex Charondae editione: *Si ex defuncto sit filius, et ex altero*. Corrigo: *Si defuncti unus sit filius, ex altero*. . . Et cur addatur nulla apparet necessitas, quam quippe particulam per ellipsin saepenumero omitti constat, vid. Schulting. *ad Tit.* 22. §. 26. *supra*, Forner. *Rer. Jur. Lib.* 1. *Cap.* 2. O. Arntzen. *ad Caton. Lib.* 1. *Dist.* 20. Hac ratione explicandam puto *L. 17. pr. D. pro Socio. Sed et socius*, ait Paulus, *qui alienaverit, contra pactum accipit, committit, et tenetur societatis, aut communi dividendo judicio*. Ut verba obscuriora sibi visa restituerent, *et accipit et committit* e textu ejicienda censent Catharinus in *Obs. et Conject. Lib.* 4. *Cap.* 15, et Jensus p. 129. Risisse dicas, nisi serio egissent, Basilicorum scilicet fidem advocantes. Optimus reddetur sensus, si post *alienaverit* et excidisse statuas, sive per geminationem velis adjungere, sive malis subaudire. Possis et, quod equidem praeferam, post *alienaverit*, subintelligere *si*. Qui accipit pecuniam, sive summam, qua res alienata sive vendita fuit, com-

R

§. 6. Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet: itaque soror fratri, sororive legitima heres fit.

§. 7. Ad liberos matris intestatae hereditas ex lege duodecim Tabularum non pertinebat: quia feminae suos heredes non habent: sed postea Impp. Antonini et Commodi oratione in Senatu recitata id actum est, ut sine in manu conventionem, matrum legitima hereditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis, et reliquis agnatis.

§. 8. Intestati filii hereditas ad matrem ex lege duodecim Tabularum non pertinet: sed si jus liberorum habeat, ingenua trium, libertina quatuor, legitima heres fit ex Senatusconsulto Tertulliano: si tamen ei filio neque suus heres sit, quive inter suos heredes ad bonorum possessionem a Praetore vocatur: neque pater, ad quem lege hereditas, bonorumve possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus. Quod si soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere jubetur hereditas.

committit, et fraudem facit legi contractus.

§. 6. Materiam omnem de successione feminarum legitima eruditissime, ut solet, pertractavit, ac juris successum circa eam ubere demonstravit Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 23. sq.*

§. 8. De ratione scribendi, quae in hac similibusque vocibus obtinet, vid. Otto ad *Tit. 7. de Scto Tertull.* et Menag. in

Amoenit. p. 74. sq. Verius videtur, ne inter ipsos veteres certo constituisse, sed varie fuisse prolatum, *Tertullianum* a nonnullis, ab aliis *Tertullianum*. Faciendum autem puto cum illis, qui, Imperatorem ducem secuti in §. 2. *J. Tit. c.*, Divi Hadriani temporibus Scitum hoc factum fuisse existimant. Confer Ottonem ad §. 2. *c.* et Bachium in *Hist. Jur. p. 443.*

XX

T I T U L U S X X V I I.

De Libertorum Successionibus, a. vel Bonis.

§. 1. **L**ibertorum intestatorum hereditas primum ad suos heredes pertinet: deinde ad eos, quorum liberti sunt, velut patronum, patronam, liberosve patroni.

§. 2.

a. *Vel Bonis.* Cum nihil quidquam memoretur hoc Titulo de bonis libertorum, quorum jus specialiter atque ex professo tractat Auctor *Tit. 29.*, malim hoc loco rescribere: in bonis, ut accipiatur de suc-

cessionibus in bonis libertorum. *Τερονολογιας* ejusmodi novimus optimis quibusque scriptoribus fuisse usitatas.

§. 1. De libertorum testamentis haec Paulus *Sent. Lib. 3. Tit. 2. §. 2. Libertus*

§. 2. Si sit patronus, et alterius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet.

§. 3. Item patroni filius patroni nepotibus obstat.

§. 4. Ad liberos patronorum hereditas defuncti pertinet, ut in capita, non in stirpes dividatur.

§. 5. Legitimae hereditatis jus, quod ex lege duodecim Tabularum descendit, capitis minutione amittitur.

tus duos patronos heredes instituit: alter eorum vivo liberto moritur: is, qui superest, contra tabulas testamenti bonorum possessionem recte postulat. Emendanda esse verba arbitrantur Interpretes, propterea, quia heredibus institutis non datur contra tabulas possessio, vid. L. 13. §. 15. sq. L. 19. §. 1. L. 50. pr. D. de Bonis Libert. Rectius accipit P. Faber de heredibus institutis ex portione minore, quam quae debebatur ex edicto Praetoris. Sic interpretor: Contra tabulas possessio competit, si patronus vel plane non, vel ex minore parte quam oportet heres est institutus, vid. L. 3. §. 10. D. eod. in casu autem a Paulo proposito, si quidem spectetur tempus facti testamenti, minor portio relicta est: licet itaque ex post facto major facta fuerit ac iusta forte portio patroni, ob id, quia alterius patroni defuncti portio ei accrevit, competit tamen ei, qui supervixit, contra tabulas possessio, quia legitimam portionem ex testamento non habet titulo institutionis, vid. L. 21. §. 2. D. de Jure Patronatus. Confer Anianum d. l.

§. 3. Intricata sunt Juliani verba in L. 13. D. de Bonis Libert: Filius patroni exheredatus, quamvis (malo quando, vel

quoniam, rationem discas ex sequentibus) nepos ex ea heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest, (ob id quia per nepotem ex eo, hoc est filium suum, qui respectu patris est nepos, hereditatem accipit) licet enim (possis rescribere etiam, quae voces non raro permutantur, vid. Noodt de Form. Em. Dol. Cap. 7. et de Usufr. Lib. 2. Cap. 5. Praeferam tamen etiam nunc, quoniam ex Probo et Magnone constat utrumque vocabulum per EN scribi) necessarius existat patri suo: nam (corrigen- dum putat Grotius in Flor. Sparf. Non. Substitutio: nam non, id est, non tantum) per semet ipsum, sed hoc est, sed et per alium ad hereditatem admittitur. Et (forte id) certe constat: si emancipatus filius exheredatus fuerit, et servus ejus heres scriptus, et si jusserit (malim is jusserit) servo hereditatem adire, et ita patri suo heres exstiterit, non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

§. 4. Nescio an Ulpiani stilo conveniat magis pertinet ita, ut, vel ut tamen, per geminationem ita efficias, sic enim signabatur, teste Magnone, TM.

T I T U L U S XXVIII.

De Possessionibus dandis.

§. 1. **B**onorum possessio datur aut contra tabulas testamenti, aut adversus tabulas intestati.

§. 2. Contra tabulas bonorum possessio datur liberis emancipatis, testamento praeteritis, licet legitima ad eos non pertineat hereditas.

§. 3. Bonorum possessio contra tabulas liberis [a.] tam naturalibus,

§. 1. Sic exhibet Meerman ex Charonda: *aut juxta tabulas, aut intestati*. Nec desunt tamen varia, eaque levissima, quibus vulgata scriptura adjuvetur, remedia. *Adversus* hic iterum pro *secundum* posuit Noster, confer quae dixi ad *Tit. 7. §. 1.* adde *Tit. 20. §. 14.* Certum id est ex §. 5. *b. t.* Perinde est, utrum scriptum opinemur *Intestati*, an *intestati*. I nota duo significat, *in et jure*, explico: *jure testati*. Malim tamen *Intestati* exponere *jure nostro testati*, aut *IR.*, hoc est, *jure Romano*, signato scilicet testamento septem testium, civium Romanorum, signis, uti est in §. 6. *b. t.* Similis plane librariorum error apparet in §. 2. *J. de Success. Libert.*, ubi perperam legitur *intestatus*, cum exhiberi debuerat *jure*, aut *jure nostro testatus*. Expresse ibidem Theophilus *ἐπὶ διαθήκῃ*, adde de lectione illa *Ampl. Ottonem ad l. c.* Adjuvare haud parum videtur interpretationem propositam idem Paraphrastes ad *Tit. 7. de Bonor. Possess. §. 1.*, qui secundum tabulas bonorum possessionem his verbis exponit: *ἢ secundum tabulas, ἢ χορηγεῖ πασι τοῖς κατὰ νόμον γραφεῖσι κληρονομοῖς. Secundum tabulas* possessio est, quam dat Praetor omnibus, qui jure ac legitime heredes scripti sunt.

Quoniam tamen nominatim pluribus tractat Auctor in §. 7. *b. t.* de bonorum possessione intestati, praeferam equidem ta-

bulas A intestati, hoc est, *tab. aut intestati*. Conf. Cujacium *b. l.*

§. 3. [a.] *Tam naturalibus, quam adoptivis*. In *L. 1. pr. D. de Bonor. Poss. contra tab.* dixit Auctor: *sive naturales, sive adoptivi*. De *υπερολογία* pluribus egimus alibi. Eo quoque referendam puto figuram orationis, quam Chiasmum vocant Grammaticorum filii, juris etiam interpretibus familiarem. Unum adferam exemplum ex *L. 20. pr. D. de Serv. Praed. Urb.*, ubi Paulus: *Si, inquit, moenianum in tuum inmissum habuero, aut stillicidium in tuum projecero*. Cl. D'Arnaudt in *Var. Conject. Lib. 1. Cap. 2.* per transpositionis causam, quo emendandi genere nihil est in tota critica arte incertius, corrigit: *moenianum projecero, aut stillicidium inmissum habuero*. Credent ac sequentur, quibus probabilis fit ejusmodi sermonis permutatio. Eodem modo Pauli haec dicta accipio, quo vulgatissimum illud Imperatoris in *pr. Proöem. Institt. Imperatoriam majestatem non solum armis decoratam, sed et legibus oportet esse armatam*, ad quem locum plurima similia administrant Interpretes. Cicero de *Oratore Cap. 32.* *Oratorem, ait, non exstitisse unquam confirmo, nisi eum, qui tanquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit*. Adde Cujac. *Lib. 14. Obs. 24.*

[b.]

bus, quam adoptivis datur: sed naturalibus quidem [b.] emancipatis; non tamen et illis, qui in adoptiva familia sunt: adoptivis autem his tantum, qui in potestate manserunt.

§. 4. Emancipatis liberis ex Edicto datur bonorum possessio, si parati sunt cavere fratribus suis, qui in potestate manserunt, bona, quae moriente patre habuerunt, se collaturos.

§. 5. Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis heredibus, scilicet, si eorum, quibus contra tabulas competit, nemo sit, aut petere nolint.

§. 6. Etiam si jure civili non valeat testamentum, forte quod familiae mancipatio, vel nuncupatio defuit, si signatum testamentum sit non minus quam septem testium, civium Romanorum, signis, bonorum possessio datur.

§. 7. Intestati datur bonorum possessio per septem gradus: primo gradu liberis: secundo legitimis heredibus: tertio proximis cognatis: quarto [a.] familiae patroni: quinto [b.] patrono, patronae; item liberis patroni patronaeve: sexto viro, uxori: septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet. Si nemo sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit: aut sit quidem, sed jus suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Julia caducaria.

§. 8.

[b.] *Emancipatis*. Geminata prima vocabuli littera efficitur etiam emancipatis, quod hic rectius. E pro etiam positum fuisse Probus docuit.

§. 7. [a.] *Familiae patroni*. Admonet Schultingius in editionibus antiquissimis, si a paucissimis discesseris, vocem *patroni* desiderari. Omissis iis, quae uberius de eo disputant Commentatores, ita mihi dico videri: scripsisse puto Ulpianum: *quarto familiae*, intellexisse autem arbitror eos, quos eandem rem explicaturus Imp. in §. 3. *§. de Bonor. Possess.* ita describit: *tertio decem personis, quas extraneo manumissori praeferebat. . . . quinto tum quem ex familia*. Hoc modo si accipias optime consentientem habebis Ulpianum cum Imperatore. Quod si contra *patroni* addas, bis idem exponentem audis Ulpianum, qui *septimo* gradu possessionem tribuit *cognatis manumissoris*. Pro *tois tum quem ex familia* substituendum esse censent pleri-

rique: *tanquam ex familia*. Codicum fidem secutus nihil muto, praesertim quia video solenne esse Praetoribus verbis illis *tum quem* novam periodum instituere, inspicere sis *L. 1. et 4. D. Unde Legati*, adde *L. 1. §. 2. D. ut ex legib.* Consule de lectione verborum illorum Commentarios ad *b. l. nec non Otton. ad §. d. l. et Fabrottum ad Theoph. ad §. l. c.* Quod autem in MSS. veteribus superesse testatur Fabrottus *toum quem*,tribuendum credo antiquissimo pronuntiandi, forte et scribendi, mori, quo *u* per *ou* efferre fuerunt soliti, id quod etiam nunc consueverunt Germani.

[b.] *Patrono, patronae; item liberis patroni, patronaeve*. Exaratum fuisse opinor: *liberis patroni, patronae, Pve*. Certum est ex Magnone P designasse *parentem*. Ita de eo Justinianus *l. c. patrono, et patronae, liberisque eorum, et parentibus*.

R 3

§. 8.

§. 8. Liberis bonorum possessio datur, tam his, qui in potestatem usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis: item adoptivis, non tamen etiam in adoptionem datis.

§. 9. Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt, non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam adgnati capite deminuti: nam, licet legitimum jus adgnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.

§. 10. Bonorum possessio datur parentibus, et liberis intra annum, ex quo petere potuerunt: ceteris intra centum dies.

§. 11. Qui omnes intra id tempus si non petierint, ad bonorum possessionem sequens gradus admittitur, perinde ac si superiores non essent: idque per septem gradus fit.

§. 12. Hi, quibus ex Successorio Edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur, beneficio Praetoris. Ideoque, seu ipsi agant, seu cum his agatur, fictitiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.

§. 13.

§. 8. Utrum legas *potestatem*, an, quod Meerman exhibet, *potestate*, nihilo differt, vid. ad Tit. 1. §. 8. *Uxorem in manum relinquere* dicit Noster Tit. seq. §. 1.

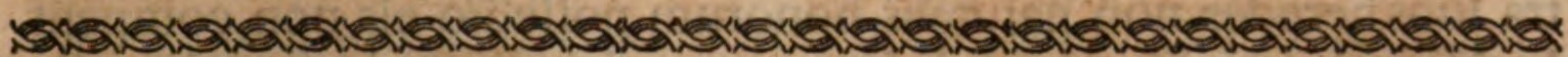
§. 12. Confer quae de fictitiis his actionibus observavit Schulting in *Exerc. ad Val. Max. Num. 2. ad verba: Tabulas testamenti*. Sunt autem Fisiones commenta a Prudentibus per interpretationes ac fori disputationes, aut a Praetoribus, quibus adjuvandi, supplendi, atque emendandi juris civilis potestas erat, mitigandi ac temperandi rigoris juris gratia ex aequitate introducta: Hinc jus commentitium eae appellantur Paulo in *L. 20. D. de Poenis*. Si, inquit, *poena alicui irrogatur, receptum est commentitio jure, ne ad heredes ea transeat: Cujus rei illa ratio videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum, quae emendatio mortuo eo, in quem hoc est, contra quem, cujus causa, constitui videtur emendatio, sive poena emendandi rei ergo, desinit*. Convenientissime Paulus dixit: *constitui videtur*, hoc est, *fingitur*. Quod si enim rem recta reputamus via, non eo solum statuitur poena, ut emendetur delinquens, sed et eam

praecipue ob causam, ut deterreantur alii poenae propositae exemplo. Quia tamen iniquum judicare Jcti, heredes infantes praestare malefacta defunctorum, obtinuit ut poena non transgrederetur ad heredes, eo colore adhibito, quem refert Paulus. Faciendum putavi ut obiter verba exponerem, quo appareat, rectam esse lectionem vulgatam, ac neutiquam admittendas crises, quas instituunt nonnulli, de quibus consule Bynkersh. in *Obs. Lib. 5. Cap. 16*. Cicero in *Oratione pro Murena*, *Cap. 13*, quo loco ostentandae suae juris civilis scientiae causa, ultra quam par est, in eam prudentiam invehitur, quasi occupatam prope in singulis litteris atque interpunctionibus verborum, subridens formularum ineptias, quas vocat, *dignitas*, ait, *in ista scientia consularis nunquam fuit, quae tota ex rebus fictis commentitiisque constaret*. Hoc certum est fictionum plenum esse jus nostrum. Postliminii jus, et lex Cornelia nulli ignota. Omnium ore fertur *Lex 7. D. de Statu Hom.* Quid memorem traditiones brevis et longae manus? Plures alias fictionum species adfert Neodt in *Probab. Lib. 3. Cap. 12*.

§. 13.

§. 13. Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re: cum re, si is, qui accepit, cum effectu bona retineat: sine re, cum alius jure civili evincere hereditatem possit: veluti si suus heres intestato sit, bonorum possessio sine re est, cum suus heres evincere hereditatem jure legitimo possit.

§. 13. Interpretor: exempli gratia, si is, qui suus est, heres sit intestato, ac legitimus: hoc casu bonorum possessio est sine re, quia suum heredem hereditatem evincere posse legibus est comprobatum.

T I T U L U S XXIX.

De Bonis Libertorum.

§. 1. **C**ivis Romani liberti hereditatem lex duodecim Tabularum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque, si testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit; seu intestato, et suus heres ei sit, quamvis non naturalis; sed uxor, puta, quae in manu fuit, vel adoptivus filius, lex patrono nihil praestat: sed ex Edicto Praetoris, si testamento facto libertus moriatur, [a.] aut ut nihil, aut minus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidia bonorum possessio illi datur; nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat: si testamento decedat, et uxorem forte in manum, vel adoptivum filium relinquat, aequ[e] [b.] partis mediae bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

§. 2. In bonis libertae patrono nihil juris ex Edicto datur: itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet.

§. 3. Licet liberi sint libertae, quoniam non sunt sui heredes matris:

§. 1. [a.] *Aut ut nihil.* Lego: aut ita ut nihil.

[b.] *Partis mediae.* Nove a Capitolino in Anton. Pio Cap. 4. medium dictum pu-

tat Casaubonus pro alicujus rei dimidio. Adde Tit. 26. §. 2.

§. 2. 3. Hoc modo ex Charonda repraesentat Ampl. Meerman: §. 2. *In bonis libertae.*

tri: obstat patrono lex Papia Poppaea. Postea libertas quatuor liberorum jure tutela patronorum liberavit: et cum intulerit, jam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae superstitem virilis pars patrono debeatur.

§. 4. Liberi patroni virilis sexus eadem jura in bonis libertorum parentum suorum habent, quae et ipse patronus. Feminae vero ex lege quidem duodecim Tabularum perinde jus habent, atque masculi patronorum liberi.

§. 5. Contra tabulas autem testamenti liberti, aut ab intestato contra suos heredes non naturalis bonorum possessio eis non competit. Sed si jus trium liberorum habuerunt, etiam haec jura ex lege Papia Poppaea nanciscuntur.

§. 6. Patronae ex bonis libertorum illud jus tantum habent, quod lex duodecim Tabularum introduxit. Sed postea lex Papia patronae ingenuae, duobus liberis honoratae, libertinae tribus, id juris dedit, quod patronus habet ex Edicto.

§. 7. Item liberis ingenuae trium liberorum jure honoratae eadem lex id jus dedit, quod ipsi patronae tribuit.

bertae. . . quoniam non sunt sui heredes matri. §. 3. *Obstat patrono lex Papia Poppaea, . . .* Omisissis Interpretum conjecturis, verbo dico ita mihi locum explicandum videri, conjuncto utroque §., nulla mutatione adhibita, sola geminationis ope restituendum. *In bonis libertae patrono nihil juris ex Edicto datur:* nihil opus adjuvante Praetore, quum vel ipsis legibus XII. Tabularum deferatur memorata hereditas. *Itaque si intestata moriatur liberta, semper ad eum patronum puta hereditas pertinet,* ex jure Decemvirali, quod etiam locum habet, *licet liberi sint libertae, quoniam illi non sunt sui heredes matri.* (auctore Probo expono: *matri. Interdum,* vox enim postrema per unam I scribebatur olim. Sin hoc nolis sequentem vocem *obstat* interpretare *obstat au-*

tem. Consule Magnonem.) *Obstat patrono lex Papia Poppaea* (id est *Poppaea, ea*) *postea libertas, quatuor liberorum jure tutela patronorum liberavit.* et reliqua.

§. 5. Rescribendum, imo vero exponendum potius *naturales.* Confer Cujacium. I pro E in plurimis usurparunt veteres. Ita *tris* pro *tres*, *piclai vestis*, et *aulai, aquai, Druso Caesari, Antoniai*, similiaque sexcenta supersunt in exemplaribus et monumentis antiquissimis. Vide Quintil. in *Inst. Orat. Lib. 1. Cap. 7. Num. 17. sq.* ibidemque Gesnerum.

§. 6. Scriptum fuisse suspicor: *Patronae†*, hoc est, *patronae in.* Ita †E in eum designasse tradit Diaconus. Ignorantes librarii ut supplerent ac vocem effingerent, litterae quam pro x acceperunt, ex praecedenti voce addiderunt e.

E X T I T U L O

* De Injuriis.

Injuria, si quidem [a.] atrox, i. [b.] gravis rerum, non sine [c.] ju-

Tit. de Injuriis. Pariator in Collatione d. l. sic exhibet: *Ulpianus Libro Regularis sub Titulo de Injuriis. Injuria, si quidem atrox, id est gravis rerum* etc. In serie operum a Jctis compositorum, quae Pandectis praemitti solet, memorantur *Ulpiani Regularion* (Graecam flexionem si Latine reddas habes *Regularum*) libri septem, itemque *Regularion liber unus*. Hoc loco cum non addatur libri numerus, juxta cum Pithaeo credo descripta esse haec ex Ulpiani libro singulari *Regularum*, quo nomine citatur is commentarius in inscriptione *L. 17. D. de Testib.* et *L. 25. D. de Obl. et Action.* Rescribendum itaque hic: *Libro Regularū*. hoc est, *Libro Regularum singulari*. *Regularum* libri qui dicantur ostendit pluribus Schulting. in *Jurispr. Antej.* p. 560, adde Ottonem in *Papiniano* p. 244. sq.

[a.] *Injuria atrox.* Qualis ea sit existimanda pluribus, iisque elegantissimis verbis persequitur Auctor in *L. 7. §. 7. et 8.* nec non in *L. 8. et 9. D. de Injuriis*, et alibi. Adde Paulum *Sent. Lib. 5. Tit. 4. §. 10.*

[b.] *Gravis Rerum.* Gravem rerum injuriam accipio eam, quae plena est negotiorum, in qua conspirant res multae gravissimae, quando concurrunt res injuriosae plurimae: Finge, aliquem pulsasse hominem plebejum, tenetur iste actione levis injuriae; quod si vero ad necem verberaverit Praetorem in jure, est ea atrox et gravis rerum injuria. *Gravis* vocabulum injuriae optime adcommodatum, ita Plin. in *Paneg. Cap. 37. gravissima injuria*. Apprime huc convenit Papiani responsum *Tit. 5. Est enim, inquit, gravis injuria,*

quae in publico, vel (aut dicendum *vel* pro *veluti* positum, aut *veluti* rescribendum est. Facit notarum similitudo, quibus utramque vocem olim perscriptam fuisse Magno testatur, ut facillime permutari eas potuisse fiat manifestum.) *in foro* (addo per geminationem A, hoc est, aut, auctore eodem) *ab humiliore persona illustriori infertur*. Neque vero insolentem dictionem esse suspiceris: *injuria gravis rerum*. Eodem certe modo *gravis morum* dixit Claudianus, exempla plura uberiore copia subministrat Eximius Grammaticus G. J. Vossius. Graecismis forte adnumerari possit, vid. Vechner in *Hellenol. Lib. 1. Cap. 18. Res* autem cum significet, quidquid poene subjecta materia desiderat, vid. Sanct. in *Min. p. 806*, hoc loco accipienda videtur pro factis atrocibus, aut, si hoc mavis, pro argumentis, qua notione *rei* vocabulum frequentissime venire docet Sciopp. in *Verosim. Lib. 1. Cap. 4.* Defendi posse vides lectionem vulgatam: quod si tamen verum fatear, pro eo quod nunc circumfertur: *gravis rerum*, ab Ulpiano credo fuisse exaratum *gravis repm*, hoc est, auctore Probo, *res ejusmodi*, intellige autem talem rem, quali de insequentibus agit, puta, si quis vulneratus fuerit, simileve. V. C. J. J. Struchtmeyer in *Animadv. Crit. p. 80.* pro rerum substituendum esse scribit *certum*, conjectura, ut mihi quidem videtur, non admodum probabili.

[c.] *Judicis arbitrio aestimatur.* Judicis arbitrium, quod intercedere debere hic tradit Jctus, accipiendum esse reor de summa aestimationis, qua condemnandus est reus propter injuriam atrocem. Judi-

judicis arbitrio aestimatur. Atroce[m] autem [d.] aestimare solere Praetorem: [e.] adque colligi ex [f.] facto, ut puta, si [g.]

cem intelligo certa formula a Praetore datum. Quenam autem formula in injuriis obtinuerit, discas ex Paulo in *Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 2. §. 6.* Competiisse autem Judici ejusmodi a Praetore dato facultatem definiendi summam, dubium non est: aperte Noster in *L. 17. §. 2. D. de Injuriis: Dandum mihi injuriarum adversus te, in quantum ob eam rem aequum judici videbitur.* Adde Papianum *l. c. Solutio vel vindicta pro facti ipsius qualitate in judicis arbitrio et aestimatione consistat.* Paucis rem omnem comprehendo: Judicis est aestimare summam, illud enim, quantum equidem memini, nullibi in jure Praetori tribuitur. Superioris est Magistratus, Praetorum videlicet, Proconsulum, Praefectorumque Praetorio, dijudicare, pronuntiare, ac jus dicere de eo, sitne injuria atrox, necne, itemque num vere injuriarum teneatur reus. Manifestum hoc ex *L. 5. C. ex quib. caus. inf. irrog. Si injuriam te fecisse Proconsul pronuntiaverit.* Add. *L. 21. D. de his qui not. infam. Praefectus nullam injuriam Lucium Titium passum esse a Gajo Sejo pronuntiavit.* Dein certum quoque, an incertum dicat, cognitio ipsius Praetoris est, teste Paulo *l. c.*, quippe qui ex eo formulam suam concipere fuit solitus. Certum autem quis dicat, idem Jctus his verbis exponit: *Certum, ait, dicit, qui suo nomine demonstrat injuriam, neque ita, ut per disjunctionem, hoc aut illud accidisse comprehendat, sed ut necesse habeat aut unam nominis suo re destinare, aut plures ita complecti, ut omnes eas accidisse cogatur probare.* Corrigendo loco depravato operam adhibet Idem Struchtmeyer *l. c. p. 81.* reponens: *unam nomine suo rem aestimare.* Propius ad Codicum scripturam accedit, ideoque rectior videtur Pithaei crisis *unam nomine suo rem designare.* Possis et re explicare recte, quae vox per simplex R. olim efficta fuisse Probo dicitur. Unam autem supple injuriam. Egregie Ulpianus in *L. 7. §. 2. D. de Injuriis* certum docet eo spectare, ut sciamus qualis injuria sit illata, levis scilicet, an a-

trox: veluti, si liberto patronus injuriam fecerit, datur injuriarum judicium, *si atrox sit injuria, quam passus est libertus, si sua, puta, si servilis.* Pro sua ingeniose, uti solet, *summa* substituendum conjecit Vir Magnus G. Noodt *Obs. Lib. 1. Cap. 16.* Saeva corrigit Ampl. Röver *l. c. p. 23.* Superest tamen quod dubium moveat, ita enim si scripsit Ulpianus, idem bis dixit, perinde enim est dicasne *atrox* an *summa* vel *saeva*. Nescio, an fortasse vindicari possit lectio vulgata: ita interpretor: *sive sua puta, sive servilis*, hoc est, sive a patrono ipso fuerit illata, sive a servis ejus. Si voculam hac, quam dixi, significatione aliquando usurpari ostendit Best. *p. 66.* Eo tamen num referri possit vulgatissimum illud *si Deo, si Deae*, quod exhibet Gellius *Lib. 2. Cap. 28.* dubito, cum in plerisque libris inveniatur: *sive Deo, sive Deae.* Hoc certum est in MSS. saepe voces illas confundi. Add. Cl. Toullieu in *Collect. p. 304. sq.* Evenisse puto exinde, quia exigua admodum differentia distat utriusque scriptura: *sive* enim per SV notatum fuisse Magno docet. *Suam* dixi me intelligere injuriam ab ipso patrono illatam. Pronomina *suus* et *is* promiscue a Jctis usitata fuisse, nulloque fere discrimine habita novimus. Exemplorum copiam largissimam ad nauseam usque supeditat Jensus in *Stricturis*, apud quem utramque paginam facit haec ejus observatio. Add. Rygerbos in *Obs. Jur. Rom. p. 17.* Vryhof in *Obs. p. 184.* denique *Obs. Miscell. Amstel. Vol. 1. p. 16.* *Servilem* accipio, quam servus patroni intulit. Servi factum praestat dominus, nisi malit servum noxae dedere. Injuria autem servilis atrox est: *Quaedam injuriae*, inquit Ulpianus in *L. 17. §. 3. D. de Injur.*, *a liberis hominibus factae levis nonnullius momenti videntur, enimvero a servis graves sunt.* Si quem offendat forte vox nonnullius, inspiciat is, quae de ea notavit Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 134. sq.*

[d.] Aestimare solere. Subintellige constat simileve. Pari modo Paulus in *Coll. Leg.*

[g.] verberatus, vel vulneratus fuerit. *Ex Collatione Mosaicarum et Romanarum Legum Titulo II.*

Leg. Mos. et Rom. Tit. 4. §. 3. licere interficere. Usus ejusmodi infinitivi non praecedente finito Latinis Auctoribus est familiarissimus. Vide quos citat Vir Eruditissimus C. A. Van Wachendorff in *Disser. c. p. 25.*

[e.] *Adque.* Reponendum esse atque jam vidit Vir Ill. C. V. Vonck in *Spec. Crit. p. 35.* Pari modo in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 1. §. 11. adque adparebat.* Permutata olim fuisse inter se D et T litteras demonstrant Forner. in *Thes. Jur. Ott. Tom. 2. p. 138,* Salmas. *ad Flor. Lib. 1. Cap. 18. Num. 11,* Sciopp. *de Art. Crit. p. 45,* Auf. Popma *de Usu Antiq. Loc. Lib. 1. Cap. 3,* alique sexcenti.

[f.] *Facto.* Factum expono rem factam, circumstantias. Eodem modo Imp. in §. 9. *§. de Injuriis: Atrox,* ait, *injuria aestimatur vel ex facto, veluti, si quis ab alio vulneratus sit.* Adde Papianum *l. c. pro facti qualitate.* Rem alibi appellat Auctor

Noster in *L. 7. §. 8. D. de Injur. Re atrocem haberi injuriam Labeo ait, ut puta si vulnus illatum, vel os alicui percussum.* Paulus in *L. 8. D. eod.* Vulneris magnitudo atrocitatem facit: quae omnia loca egregie vides cum hoc nostro conspirare.

[g.] *Verberatus.* Vel de ipso Praetore verberato vulneratoque haec intelligenda sunt, quod malo, vel ellipsis hic statuenda *rov quis, bemo,* similisve, qua de vid. Sanct. in *Min. Lib. 4. Cap. 4. Verberare* verbum Ulpianus in *L. 5. §. 1. D. b. t.* interpretatur: *cum dolore caedere,* malim *cum dolone,* quo modo restituendum esse proposuit Frater *ad Collat. Leg. Mos. et R. p. 106.* Sunt autem *dolones,* Isidorum audis *Etym. Lib. 18. Cap. 1, vaginae ligneae, inter quas latet pugio, sub baculi specie.* Confer Brisson. *de V. S. in v. Dolon.* Hinc descendit nomen teli, nostra lingua *Dolk* appellati. Plures *dolenis* significationes adfert Frater *d. 1.*

EX T I T U L O

* De Actionibus.

§. 1. **A**ctionum genera sunt duo: in rem, quae dicitur vindicatio: in personam, quae condictio appellatur. In rem actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur, petimus: et semper adversus eum est, qui rem possidet. In personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est nobis ad fa-

§. 1. De Vindicatione supra quaedam notavimus: dicendum verbo de Condi-
S 2 ctione

faciendum aliquid, vel dandum: et semper adversus eundem locum habet.

§. 2.

ctione. *Condicere* prisca lingua *denuntiare* significasse scribit Imp. in §. 15. *§. de Action.*, indeque descendere notionem condictionis, qua pro actione in personam ponitur. Adfentior, modo accipias non dicam eam, quam scribere solebat actor, sed denuntiationem factam inter litigantes utrosque in diem perendinum, ut ad judicem venirent, quam pluribus exponit Asconius in *Verrem Orat.* 3. Quae a petitore fit denuntiatio *dica* et *dictio* nominari potest, *condictio* dici nequit, est enim condicere, simul dicere, hinc condictus dies Festo est simul dictus; statim eo condictoque die causae fiebat coniectio, id est, uterque actor et reus conferebant, quae causae suae utile fore judicabant. Est ergo condictio mutua denuntiatio. Deinde etiam ex eo nominatas condictiones puto, quia in actionibus personalibus intercedebant sponsones mutuae, vid. Sigon. *de Judic. Lib. 1. Cap. 21. p. 479. sq.* quae condictiones recte appellantur. *Dicere* enim non tantum est nude promittere, sed et sollemniter stipulari. In jus vocatus, si se constituto tempore iudicio sisteret, *sequi*, quod si contra detrectaret, sui que copiam iudici facere nollit, *fugere* dicebatur. Deducta utraque denominatio ex violento, qui ex jure duodecim tabularum olim obtinuit, in jus rapiendi more. Plinius ad Trajanum suum in *Paneg. Cap. 36. Dicitur*, inquit, *actori, atque etiam procuratori tuo: in jus veni, sequere ad tribunal.* Exemplum plura suppeditat Brissotius *de Formul. Lib. 5. in pr.* Eo quoque referenda arbitror haec Pauli in *Sent. Lib. 5. Tit. 37. §. un. Quoties injusta appellatio pronuntiatur, sumptus, quos, dum SEQUERETUR, adversarius impendit, reddere cogatur.* Varie emendant Interpretes, temere profecto, ac perperam. Expono: dum sequi cogitur, dum non sua sed appellantis culpa lis protrahitur, dum vocatus sistere se ac respondere compellitur.

Majores nostri in jure inter se litigaturi

coram testibus alter alterum ad Praetorem vocare citareque consueverunt, et, data acceptaque festuca vel ramo, mutuo sibi invicem fidem dare, certo se die staturos coram iudice. Citatio haec ac sollemnis sponso *adramitio* appellabatur. Descendit nomen a verbo *adframare*, *aframare*, et *adramire*, quo de pluribus exposuit Herm. Conringius *ad Capitulare Caroli Magni Art. 31. Operum Tom. 6. p. 207.*, et in primis Eccardus ibidem allegatus. Plenissime de vocabuli hujus varia scriptura, etymo, et significatione egit Nob. C. Dufresne in *Gloss. Med. et Inf. Lat.* in v. *Adramire* et *Adramitio*.

Omisit auctor tertium, quod addunt alii, actionum genus, earum puta, quae mixtam causam obtinere videntur, quarum meminit Imp. in §. 20. *§. de Actionib.* Fecit Ulpianus more Jctorum sollemni, qui in rerum divisionibus haud raro negligere consueverunt eas species, quae mixtam habent causam, easque cum simplicibus confundere, vid. Noodt *Prob. Lib. 1. Cap. 12. et Otto ad §. 1. c. Num. 7.* Tum deinde non eodem omnes modo generum species distinguere Prudentes alias demonstravi. Neque tamen horum in classem referri oportere arbitror Caji divisionem, qui in *L. 1. D. de Jurejur. Juris*, inquit, *jurandi religio, qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate iudicis deciduntur controversiae.* Immerito queruntur Interpretes duarum tantummodo specierum mentionem iniecisse Jctum, cum vel ex tituli rubrica triplex esse jurisjurandi genus appareat, vid. Merrill. *Obs. Lib. 13. Cap. 13.* Quod si enim attente ac rite ipsa verba inspiciamus, dubitare vix possumus, voluntarium memorasse eum jusjurandum, quod ex pactione litigantium descendit, necessarium quoque indicasse, quod probante iudice, adeoque auctoritate ejus pars parti in iudicio defert, denique iudiciale non praetermisisse, quoniam ex auctoritate iudicis refert decidi controversias.

§. 2.

§. 2. Actionum autem quaedam ex contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. Ex contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo contrahit, veluti emendo, vendendo, locando, conducendo, et ceteris similibus. [a.] Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri quis incipit, quod ipse admisit: veluti furtum, vel injuriam commisit, vel damnum dedit. In factum actio dicitur, qualis est (exempli gratia) actio, quae datur patrono adversus libertum, a quo contra Edictum Praetoris in jus vocatus est.

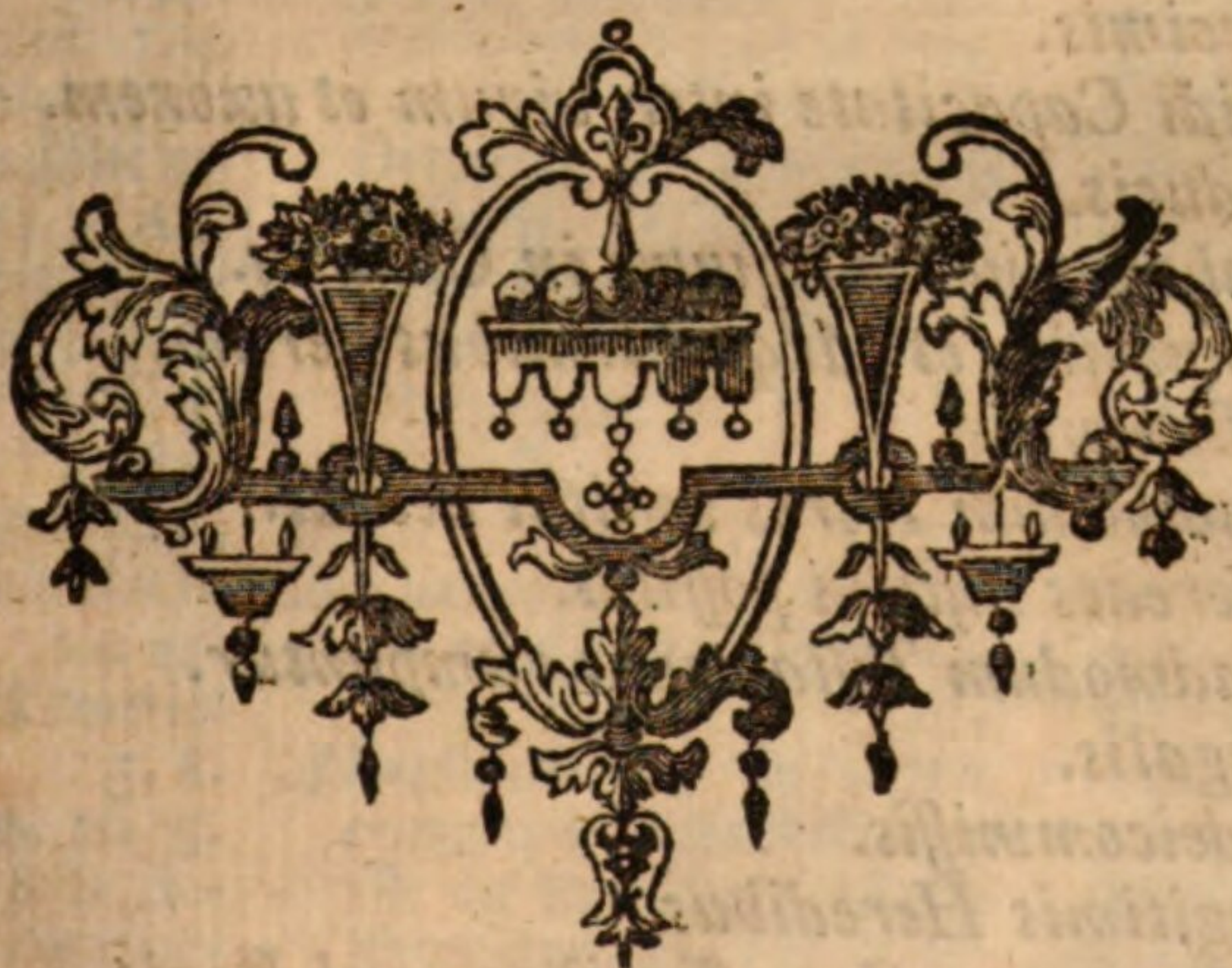
§. 3. Omnes autem actiones aut civiles dicuntur, aut honorariae. *Lex est XXV. D. de Obligationib. et Actionib.*

§. 2. [a.] *Ex facto. Ex maleficio* appellat Imp. in §. 1. *Inst. de Actionib.* *Ex peccato* nominat Modestinus in *L. 52. pr. et §. 8. D. de Obl. et Action.* *ex peccato*, inquit, *obligamur, cum in facto quaestionis summa consistit.* Movit haec causa Haloan-

drum, ut et hic *ex peccato* corrigendum esse statuerit, ausu nimis temerario et damnando. Interpretes Graeci, ne de lectionis veritate dubites, exhibent *απο φαινομένου*. Confer Gothofr. *b. t.* Caeterum post *veluti* in hoc §. subintellige *si*.

TITULORUM EX CORPORE ULPIANI

FINIS.

I N D E X

TITULORUM EX CORPORE ULPIANI.

I. <i>De Legibus et Moribus.</i>	Pag. 3.
<i>De Libertis.</i>	6.
II. <i>De Statu liberis.</i>	21.
III. <i>De Latinis.</i>	26.
IV. <i>De his, qui sui juris sunt.</i>	28.
V. <i>De his, qui in potestate sunt.</i>	28.
VI. <i>De Dotibus.</i>	34.
VII. <i>De jure Donationum inter virum et uxorem.</i>	39.
VIII. <i>De Adoptionibus.</i>	47.
IX. <i>De his, qui in manu sunt.</i>	49.
X. <i>Qui in potestate, mancipiove sunt, quemadmodum eo jure liberentur.</i>	49.
XI. <i>De Tutelis.</i>	54.
XII. <i>De Curatoribus.</i>	64.
XIII. <i>De Coelibe, Orbo, et Solitario Patre.</i>	66.
XIV. <i>De Poena Legis Juliae.</i>	66.
XV. <i>De Decimis.</i>	67.
XVI. <i>De solidi Capacitate inter virum et uxorem.</i>	69.
XVII. <i>De Caducis.</i>	70.
XVIII. <i>Qui habeant jus antiquum in Caducis.</i>	71.
XIX. <i>De Dominiis, et Acquisitionibus rerum.</i>	72.
XX. <i>De Testamentis.</i>	81.
XXI. <i>Quemadmodum Heres institui debeat.</i>	89.
XXII. <i>Qui Heredes institui possunt.</i>	91.
XXIII. <i>Quemadmodum Testamenta rumpuntur.</i>	105.
XXIV. <i>De Legatis.</i>	108.
XXV. <i>De Fideicommissis.</i>	122.
XXVI. <i>De Legitimis Heredibus.</i>	128.
XXVII. <i>De Libertorum Successionibus, vel Bonis.</i>	130.
XXVIII. <i>De Possessionibus dandis.</i>	132.
XXIX. <i>De Bonis Libertorum.</i>	135.
<i>De Injuriis.</i>	137.
<i>De Actionibus.</i>	139.
	I N.

INDEX

RERUM ET VERBORUM

IN CONTEXTUM

FRAGMENTI ULPIANI.

Numerus primus Titulum, secundus Paragraphum designat.

A.

A morte, divortio, repudio, vacatio. 14. 1.

Abdicare se tutela, est dicere nolle se tutorem esse. Abdicare se non potest tutor legitimus, potest testamentarius. 11. 17.

Abrogare legem quid. 1. 3.

Absentia. Quo casu propter absentiam tutoris alius tutor detur. 11. 22. Absentia intra annum dat liberam testamenti factionem. 16. 1.

Abstinenti jus. 22. 25.

Abusus. Ususfructus rerum, quae in abusu continentur. 24. 27.

Accedere conditioni matris. 5. 8.

Accipere mancipium. 20. 5. mancipio. 19. 18. si detrectet legatarius accipere, statu liber fit liber. 26.

Actio re vera. 6. 6. Patrono adversus libertum competens. §. 2. *de Actionib.* quae detur mulieri post divortium? 6. 6. de dote quando detur heredi? 6.

7. rerum amotarum tenet maritum. 7. 2. facere actionem rerum hereditariarum. 22. 26.

Actiones in fideicommissis, vid. *Senatusconsultum*. Actionibus fictitiis quibus opus sit. 28. 12. quot sint genera actionum, quae sint in rem, quae in personam. §. 1. *de Actionib.* Oriuntur ex contractu, ex facto, in factum, singulae quae sint. §. 2. *de Actionib.* sunt vel civiles, vel honorariae. §. 3. *de Actionib.*

Actus vide *Jura*.

Adcommodare auctoritatem 11. 26. fidem tacitam. 25. 17.

Adcrescendi jus in servo communi manumisso. 1. 18. ex lege Papia. 18. 1. liberorum. 22. 17. in legato. 24. 12. in adgnatis, vide *Adgnati*.

Addicit Praetor in cessione. 19. 10.

Adeptio domini per usucapionem. 19. 8.

Adgnati ex legibus XII.

tabb. ad tutelam vocantur. 11. 3. qui sint. 11. 4. ad eos non procedit tutela cessitia. 11. 8. furiosi, et prodigi ex lege XII. tabb. sunt in curatione adgnatorum. 12. 2. qui sint, quando heredes sint, quid de iis caverit lex XII. tabb. 26. 1. quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, locus non est adgnatis. 26. 3. hereditates eorum quo modo dividantur. 26. 4. si repudiaverint hereditatem, vel ante aditionem decesserint, pars eorum adcrescit iis, qui adierunt: quid si nemo adierit? 26. 5. filiis exstantibus non succedunt matri. 26. 7. capite deminuti, vide *Cognati*.

Adgnatio. Quo modo ea rumpatur testamentum. 22. 18, 23. 2. et 3. jus ejus legitimum amittitur capitis deminutione. 28. 19.

Adiectio legati. 22. 22.

Adimitur libertas quo modo?

INDEX IN CONTEXTUM

- do? 2. 12. legatum. 24. 29.
- Adire* hereditatem, vide *Hereditas*, *Cretio*. Adita hereditate statim fit liber in testamento manumissus. 1. 22. quid si hereditas ab institutis omnibus non ad-eatur? 1. 22. quando ser-vus adeat iussu emptoris, vel suo arbitrio. 22. 12. quomodo alienus. 22. 13. qui semel constituit se nolle heredem esse, am-plius adire non potest. 22. 29. contra obtinet in in-stituto cum *cretione*. 22. 30.
- Adjudicatione* adquirimus dominium. 19. 2. quo mo-do? Judex adjudicat rem mancipi, et nec mancipi. 19. 16.
- Adjuncta* filiae persona. 6. 6.
- Adoptare* utroque modo. 8. 6. neutro modo. 8. 8. qui filium non habet, adopta-re potest in locum nepo-tis. 8. 7. possunt spadones et coelibes. 8. 6. cur fe-minae non possint. 8. 8.
- Adoptari* qui possint. 8. 5.
- Adoptio* per quem fiat, qua-lis fiat per populum. 8. 2. fit etiam in Provinciis. 8. 4. et 5. in adoptionem da-re. 8. 3. adoptione muta-tur status hominum, et fit minima capitis minutio. 11. 13. adoptione adgna-scitur suus heres. 23. 3.
- Adoptivi* vide *Liberi*. Sunt in potestate parentum. 8. 1. habent possessionem in-testati, non etiam in ado-ptionem dati. 28. 8. an competat iis bonorum possessio. 28. 3.
- Adprehendere* dominia tra-ditione. 19. 7.
- Adquirere* vide *Dominium*. Quo modo adquiratur per eos, quos in potestate, ma-nu, mancipiove habemus 19. 18. et 19. Adquiri-mus vel ex re nostra, vel ex operis servi. 19. 21.
- Adrianus* auctor *Scti* de ci-vitate R. 3. 3. de legato civitatibus. 24. 28.
- Adrogatio* quae dicatur. 8. 2. quinam adrogentur. 8. 3. fit tantum Romae. 8. 4. pupillus an possit adroga-ri. 8. 5. feminae non adro-gant. 8. 5. quare? 8. 8. adrogare possunt spado-nes et coelibes. 8. 6. pa-trefamilias adrogato, li-beri ejus, quasi nepotes, fiunt in potestate adroga-toris. 8. 8.
- Adventitia* dos quae. 6. 3. quando apud maritum re-maneat. 6. 5. quando, a quo repetatur. 6. 6.
- Adversus* leges civitatis suae testari. 20. 14. possessio adversus tabulas testa-menti. 28. 1. id est, se-cundum. 13. 2.
- Adulterium* moribus gravi-oribus adnumeratur. 6. 12. in adulterio deprehen-sa uxor duci non potest. 13. 2.
- Aedes* ruinosas reficiens facit impensas necessarias. 6. 15.
- Aedificio* Latinus accipit jus Quiritium. 3. 1.
- Aelia*. Lex Aelia Sentia, vide *Lex*.
- Aerarium* quando fiat he-res. 1. 21.
- Aes*. Testamentum per aes et libram. 20. 2. vide *Te-stamentum*.
- Aestimatio* injuriae, vide *In-juria*.
- Aetas*. vide *Manumissio*. Ae-tas in servis manumitten-dis requisita. 1. 12. et 14. in dominis. 1. 13. ob in-firmitatem aetatis dantur tutores. 11. 1. aetas pu-berum quae sit. 11. 28.
- quae sit, qua lex liberos exigit. 16. 1. aetas in li-beris. vide *Filius*. Conju-gii. 16. 3. et 4. feminarum in testamento faciendo. 20. 15.
- Agere* cum tutore lege, aut legitimo judicio, auctore tutore. 11. 24. cum alio. 11. 27.
- Alienatio* rei mancipi, vide *Mancipi*. v. *Traditio*. v. *Cessio*. Mancipatio est spe-cies alienationis. 16. 3.
- Alienatus* v. *Servus*.
- Alienus*. De libertate alieno servo data. 2. 11. v. *Ser-vus*. v. *Liberta*.
- Aliud* matrimonium. 6. 11.
- Amici*. Inter amicos manu-missi Latini dicti. 1. 10. manumissio servi commu-nis inter amicos facta an valeat. 1. 18.
- Amisus*. v. *Filius*.
- Amitam* uxorem ducere non licet. 5. 6.
- Amotus*. Retentio dotis da-tur propter res amotas. 6. 9. Actio rerum amotarum tenet maritum. 7. 2.
- Ancilla* fit, quae se junxit servo alieno. 11. 11. na-tus ex ancilla et libero est servus. 5. 9. quae an-cilla concepit, an liberum pariat. 5. 10.
- Animalia*. vide *Quadrupes*.
- Animi* plenum judicium. 20. 12.
- Anniculus* filius. 3. 3.
- Annus*. Possessus anno, v. *Possessus*. v. *Manumissio*. v. *Aetas*. Anni conjugii. 16. 3 et 4. Anni XIV pu-bertatis. 11. 28. definiti lege Papia. 16. 1. in usu-capione. 19. 8. bonorum possessionis. 28. 10. in li-beris, v. *Filius*.
- Annua* die. 6. 8. 6. 13.
- Antiquum* jus, v. *Caduca*. 17. 2.

17. 2. in libertatibus. 1.
 21. primi heredis. 1. 21.
 ex lege Papia. 18. 1.
Antonini constitutio. 8. 5,
 17. 1. oratio de matrum
 hereditatibus. 16. 7.
Apertus. Quid si heres ante
 apertas testamenti tabulas
 decesserit. 17. 1.
Apollo Didymaeus heres in-
 stitui potest. 22. 6.
Aqua et igni si interdictum
 fit patri vel filio, tollitur
 potestas, quia talis fit pe-
 regrinus. 10. 3. Cui ita in-
 terdicitur, patitur is me-
 diam capitis deminutio-
 nem, amissa civitate, re-
 tenta libertate. 11. 12.
Aquaeductus. v. *Fura*.
Arbitrium iudicis in inju-
 riis. v. *Injuria*.
Ars. Quae ipsa, vel cujus
 parentes artem ludicram
 fecerunt, Senatoribus non
 licet uxorem ducere. 13.
 1. neque ingenuis. 13. 2.
Asini sunt res Mancipi. 19. 1.
Atilia lex. v. *Lex*.
Atiliani tutores qui dicun-
 tur. 11. 18.
Atrox. v. *Injuria*.
Auctor. v. *Tutor*. Auctore
 tutore agere. Tutor in
 rem suam auctor fieri non
 potest. 11. 24.
Auctoritatem interponunt
 tutores. 11. 25. et 26. et
 27. v. *Tutor*.
Audire verba familiae emto-
 ris. 20. 13.
Augustus de peculio ca-
 strensi testari permisit. 20.
 10.
Avus paternus potest dotem
 dicere. 6. 2. mors avi an
 liberet nepotes a pote-
 state. 10. 2.

B.

Beneficium principale. 3. 1.
 beneficio Praetoris heres
 fieri. 28. 12.

Bestiae. Depugnare cum
 bestiis. 1. 11. Cameli, ele-
 phanti, sunt numero be-
 stiarum. 19. 1.
Biennium in usucapione. 19.
 11.
Bima die 6. 8, 6. 13.
Bona libertorum. v. *Liberti*.
 Servus in bonis. 19. 20.
 quis talis sit. 1. 16. v. *Ser-
 vus*. Prodigus, cui bonis
 interdictum est. 12. 2.
 Prodigis bonis interdi-
 ctum lege 20. 13. bona
 male dissipare. 12. 3. quan-
 do inter conjuges detur
 ususfructus, et proprietates
 bonorum. 15. 1. Possessio
 bonorum juxta tabulas.
 23. 6. v. *Possessio*.
Boves sunt res Mancipi. 19. 1.

C.

Caducaria lex 28. 7.
Caducum. De Caducis. *In-
 scr. Tit.* 17. Pars heredis
 non adeuntis fit caduca.
 1. 21. Qui habeant jus
 antiquum in caducis. *In-
 scr. Tit.* 18. dos quando
 fit caduca. 16. 4. quid fit
 caducum: dicitur veluti
 cecidit ab eo. 17. 1. cadu-
 ca hodie fisco vindican-
 tur. 17. 2. et legata et fi-
 deicommissa caduca fiunt
 cum suo onere. 17. 3. ca-
 duca facta hereditas. 17.
 3. jus adcrendi in ca-
 ducis. 18. 1. quomodo
 adquiratur. 19. 17. cadu-
 cum ex lege Papia Pop-
 paea. 24. 12 et 13. liberos
 habens non vindicat, si
 promisit se restitutum
 fideicommissum non capi-
 enti. 25. 17.

Calata. v. *Comitia*.

Calvitianum Scitum. 16. 4.

Cameli sunt res nec Mancipi.
 19. 1.

Caninia. v. *Lex*.

T

Capacitas. De capacitate
 solidi. v. *Solidum*.

Capere decimam, usumfru-
 ctum. 15. 1. solidum. 16.
 1. nihil. 16. 2. heredita-
 tem. 16. 4, 22. 3, 22. 8.
 fideicommissum, lega-
 tum. 25. 6. capere posse
 jure civili. 17. 1. non ca-
 pienti restituere fidei-
 commissum. 25. 17. manu
 capi. 19. 6. quae Virgines
 Vestae capiuntur. 10. 5.
Capito est verbum legati per
 vindicationem. 24. 3.
Captus ab hostibus fit ser-
 vus hostium, reversus om-
 nia pristina jura recipit,
 interim, apud hostes dum
 est, pendet ejus potestas.
 10. 4. v. *Hostes*.

Caput liberum. 11. 5.

Capite minutus, vid.

Tutor. si tutor celsicus
 fuerit, aut legitimus, quid
 fiat. 11. 7. si fuerit testa-
 tor, testamentum fit irri-
 tum. 23. 4.

Capitis deminutio.,
 v. *Cognati*. Ea amittitur
 tutela legitima. 11. 9. quot
 species minutionis. 11. 10.
 quae sit maxima. 11. 11.
 quae media. 11. 12. quae
 minima. 11. 13. minutio
 capitis tollit jus legitimae
 hereditatis. 27. 5.

Carthago. Coelestis Sali-
 nensis Carthaginis. 22. 6.
Cassianorum de pubertate
 sententia. 11. 28.

Castra. Militis, si in castris
 is sit mortuus, valet te-
 stamentum. 23. 10.

Castrense. v. *Peculium*.

Cavere sibi solet maritus sti-
 pulatione tribunitia. 7. 3.

Causa quando apud consi-
 lium probari debeat. 1.
 12. et 13. a quo. 3. 3. ex
 quibus causis inter con-
 juges donari liceat. 7. 1.
 v. *Donatio*. causa probata.
 7. 4.

INDEX IN CONTEXTUM

7. 4. in traditione. 19. 7. in eadem causa permanere. 22. 11. et 13. falsa causa in legato. 24. 19.
- Cautio* emancipatorum de collatione bonorum. 28. 4. in usufructu legato. 24. 27.
- Caeteros* inter qui possint exheredari. 22. 20-23.
- Cedere*. Dies legatorum cedens. 24. 30. quando is cedat. 24. 31.
- Censuit* Senatus XI. 20. et 22. et 23.
- Census*. Eo manumissi sunt cives Romani. 1. 6. eo olim manumissi, qui lustrali censu Romae, jussu dominorum, inter cives R. censum profitebantur. 1. 8. v. *Incensus*.
- Centum* dies in legato. 17. 1. in cretione. 22. 27.
- Cerae* testamenti. 20. 9.
- Cernere* est, verba cretionis dicere, quae illa sint. 22. 28. cernendo fit heres. 22. 30. extraneus. 22. 25. universi pro libito de herede cernere. 22. 5.
- Certus*. Certum consilium. 22. 4. certa mater. 4. 2. verba. v. *Verba*. persona. v. *Fideicommissum*.
- Cessicus* tutor quis, quid si is mortuus fuerit, vel capite minutus, vel alii tutela cesserit. 11. 7.
- Cessio*. Tutela in jure cedi potest. 11. 6. et 7. et 8. et 17. Cessione in jure acquiritur dominium. 19. 2. est ea alienatio communis rerum Mancipi et nec Mancipi, et quo modo fiat. 19. 9. quis cedat. 19. 10. cedi etiam possunt res incorporales. 19. 11. Cessionis hereditatis quis fit effectus. 19. 14. v. *Hereditas*. Rerum corporali-um. v. *Corporales*.
- Cessitia* tutela quando extinguatur. 11. 7. non pertinet ad adgnatos. 11. 8.
- Cessus*. Servus in jure cessus fit domini ex jure Quiritium. 1. 16.
- Cibaria*. dare servis hereditariis. 22. 26.
- Cincia* lex. 1. 1.
- Civilis*. Actiones civiles. §. 3. de *Action*. Jus civile circa eos qui in utero sunt. 22. 19. v. *Jus*. v. *Negotium*. civilis juris rigor. 25. 1. verba civilia in testamento. 25. 1.
- Civis*. Partus patris Latini et matris civis est civis. 3. 3. Cives Romani habent connubium. 5. 4. ex cive Romana et peregrino natus est peregrinus. 5. 8. ex cive Romano et Latina natus est Latinus. 5. 9. quid si civis R. Latinam, aut peregrinam, aut quae dedititiorum numero est, quasi per ignorantiam uxorem duxit, seu civis Romana per errorem peregrino, aut ei qui dedititiorum numero est, aut Latino nupta fuerit 7. 4. Civis R. peregrinum, nec peregrinus civem R. in potestate habere potest. 10. 3. Liberatorum nonnulli sunt cives R. 1. 5. qui sint. 1. 6. Cives R. profitebantur censum. 1. 8. XXX annorum manumissus quando fiat civis R. 1. 14. Mancipatio locum habet inter cives R. 19. 4. dedititius non potest testari quasi civis R. 20. 14. v. *Testator*.
- Civitas*. Quo modo Latini consequantur civitatem R. 3. 1. *sq.* liberis et parentibus, contracto dispari matrimonio, quando civitas reddatur. 7. 4. maxima est capitis deminutio, cum amittitur civitas. 11. 11. amittitur in media capitis deminutione, ut in aquae et ignis interdictione. 11. 12. certae civitatis esse: testari adversus leges civitatis suae. 20. 14.
- Civitatis*, quae sub imperio R. sunt, legari potest. 24. 28.
- Claudia* lex v. *Lex*.
- Claudianum* Sctum. 11. 11. 16. 3.
- Claudii* edictum. 3. 6.
- Clavus*. Mulier viro donare potest, ut is ab Imp. donetur lato clavo. 7. 1.
- Codicilli*. Codicillis testamento confirmatis datur et adimitur libertas. 2. 12. adimitur legatum. 24. 29. non confirmatis potest fideicommitteri, non legari. 25. 8. ne quidem confirmatis heres institui potest, sed qui testamento heres institutus est, etiam codicillis non confirmatis rogari potest ut restituat. 25. 11.
- Coelebs* adoptare potest utroque modo 8. 6. de patre coelibes. *Inscr. Tit.* 13. poenae coelibum. 16. 3. si quid coelibis fuerit legatum, et intra dies centum legi is non paruerit, legatum est caducum. 17. 1. Coelebs propter legem Juliam hereditatem capere prohibetur. 22. 3.
- Coelestis* Salinensis Carthaginis heres institui potest. 22. 6.
- Coemptor*. Liberum caput a parente vel coemptore Mancipatum. 11. 5.
- Coercendi* heredis causa legare. 24. 17.
- Cognati*. De donatione cognatis

gnatis facta. 1. 1. quous-
que liceat uxorem ducere
inter cognatos ex trans-
verso gradu. 5. 6. a pa-
tre cognati. 11. 4. cognati,
si inter se coierint, usque
ad sextum gradum solidum
capiunt. 16. 1. virilis
sexus sunt adgnati. 26. 1.
proximi quando accipiant
possessionem bonorum
intestati. 28. 7. manumissoris
ibid. proximi accipiunt
bonorum possessionem, non
solum, qui cognati sunt per
feminini sexus personam,
sed et adgnati capite de-
minuti, nam, licet ad-
gnationis jus pereat capi-
tis diminutione, natura
tamen manent cognati.
28. 9.
Cognatio servilis nulla est.
12. 3. cognatione junctus
per virilem sexum. 6. 2.
Cognitio de fideicommissis
quorum sit. 25. 12.
Coheredes. v. *Familia.*
Coire inter se. 16. 1.
Collatio. cautio de collatio-
ne bonorum. 28. 4.
Collocare filiam alicui in
matrimonio. 24. 17. et 18.
Collum. Quadrupedes, quae
collo, dorsove domantur,
sunt Mancipi. 19. 1.
Colonarii Latini. v. *Latini.*
Comitiis calatis factum te-
stamentum. 20. 2.
Commercium quid sit. 19. 5.
mancipatio locum habet
inter peregrinos eos, qui-
bus commercium datum
est. 19. 4. commercium
prodigis interdictum est.
20. 13.
Commodi oratio de heredi-
tatibus matrum. 26. 7.
Communis. De servo com-
muni manumisso. 1. 18.
v. *Servus.* filius commu-
nis decimam adjicit. 15.

1. v. *Filius.* formula com-
muni dividundo locum
habet inter socios. 19. 16.
Computatio pretii non fit
pro libertate. 2. 11.
Concepti vulgo. 5. 7.
Conceptionis tempus quan-
do spectetur. 5. 18.
Condictio est actio in perso-
nam. §. 1. de *Actionib.*
Conditio. Manumissus sub
conditione, v. *Statu Li-*
ber. quamdiu pendet,
servus heredis est statu
liber. 2. 2. quando habeatur
impleta in statu libe-
ro. 2. 5. qui liberi acce-
dant conditioni matris. 5.
8. sequi conditionem pa-
rentis deterioris. 5. 8. dis-
pares conditione perso-
nae. 7. 4. quibus sub con-
ditione legari possit. 24.
23. quando cedat dies le-
gatorum ita relictorum
24. 31.
Conductio. Ex ea nascitur
actio ex contractu. v. *A-*
ctio.
Confirmatio tutorum. v. *Tu-*
tor.
Conjecti in custodiam. 1. 11.
Conjuges. vide *Vir*, v. *Uxor*,
v. *Donatio.*
Conjunctim. De re conjun-
ctim legata. 24. 12 et 13.
Connubium quid sit. 5. 2 et
3. qui habeant. 5. 4. non
est cum servis. 5. 5. inter
quos vetitum. 5. 6. quem
sequantur liberi, si sit
connubium, quid si non
sit. 5. 8. non sunt connu-
bia inter Latinum et ci-
vem Romanam, vel li-
berum et ancillam. 5. 9. v.
Nuptiae. v. *Matrimo-*
nium.
Consanguinei qui sint, et
quando heredes sint. 26.
1. legitima hereditas ad
feminas non pertinet ul-
tra consanguineorum gra-

dum. 26. 6. non succe-
dunt matri filiis exstanti-
bus. 26. 7. v. *Frater.* v.
Soror.
Consensus in nuptiis. 5. 2.
Consequentia. Per conse-
quentiam. XI. 3.
Consilium. Quando causa
probari debeat apud con-
siliium. 1. 12 et 13. qui in
consilium adhibeantur. 1.
13. consilium testantis
debet esse certum. 22. 4.
Constat. Non constat insti-
tutio. 22. 12.
Constituere dotem. 11. 21.
Curatorem. 12. 1 et 3. se
nolle heredem esse. 22.
29 et 30.
Constitutio Antonini. 8. 5,
17. 2. constitutionibus
Principum quos Deos in-
stituere concessum sit. 22.
6. de testamentis mili-
tum. 23. 10.
Consuetudo. 1. 4.
Consul. Apud eum vindicta
manumittitur. 1. 7. Con-
sulum est cognitio fidei-
commissorum. 25. 12.
Contestatio mentis nostrae
justa. 20. 1.
Contineri. Res quae in ab-
usu continentur. 24. 27.
Continuatio possessionis an-
ni vel biennii. 19. 8.
Continuus. Cretio continua
quae sit. 22. 31. quo mo-
do computetur. 22. 32.
Contra tabulas possessio. v.
Possessio.
Contractus. Actio ex contra-
ctu est, quoties quis sui
lucris causa cum aliquo
contrahit, veluti emen-
do, vendendo, locando,
conducendo. §. 2. de *A-*
ctionib.
Contubernium servi alieni,
v. *Liberta.*
Convenire. Quo modo con-
veniatur in manum. 9. 1.
Conventio in manum. Ea
mu-

INDEX IN CONTEXTUM

- mutatur status hominum, et fit minima capitis deminutio. 11. 13. per eam adgnascitur suus heres. 23. 3. hereditates matrum pertinent ad filios sine ea. 26. 7.
- Cornelia. v. Lex.*
- Corporales* res, quoties singulae in jure cessae sunt, transeunt ad eum, cui cessa est hereditas. 19. 15.
- Corpus.* Quis sit pubes habitu corporis. 11. 28. corpore quaestum facere. v. *Quaestus.* incertum corpus. 22. 5.
- Creditor.* De manumissis in fraudem creditoris. 1. 15. quando is, qui cessit, obligatus maneat creditori. 19. 14.
- Cretio* quid sit, et quo modo heres in testamento instituat sub cretione. 22. 27. de instituto cum, aut sine cretione. 22. 25. cum ea institutus non ante excluditur, quam elapso die cretionis. 22. 30. vulgaris et continua quae. 22. 31. in cretione nocet ignorantia, et non potuisse cernere. 22. 32. in et substitutio in cretione. 22. 33. imperfecta quae sit, et qui ejus effectus. 22. 34. intra diem cretionis civis R. esse. 22. 3.
- Curatio.* Qui sint in curatione. 12. 2.
- Curator* ex lege dari non poterat ingenuis heredibus scriptis. 12. 3. datur ei, qui nuper pubes factus idonee negotia sua tueri non potest. 12. 4. quotuplices sint Curatores, qui legitimi, qui honorarii. 12. 1. furiosis et prodigis dantur ex lege XII. tabb. adgnati. 12. 2. a Praetore constituitur, quem Praetor vult, quibus hoc fiat. 12. 3 et 4. v. *Libertini. v. Ingenui.*
- Custodia.* Conjecti in custodiam. 1. 11.
- D.
- Damnas esto dare,* verbum legati per damnationem. 24. 4. *damnas esto sinere,* verbum legati sinendi modo. 24. 5.
- Damnata* iudicio publico, ut et a Senatu, duci prohibetur. 13. 2.
- Damnatio.* Legatum per eam. 24. 2. quo modo per eam legetur. 24. 4. quae per eam possint legari. 24. 8 et 9. legatum per eam est optimum jus legati. 24. 11. de eadem re per eam duobus legata. 24. 13. quae per eam legantur, possunt et relinqui per fideicommissum. 25. 5.
- Damnum* qui dedit, tenetur actione ex facto §. 2. de *Adtionib.*
- Dare* libertatem. 2. 12. dotem. 6. 1 et 2. v. *Dos.* se adrogandum. 8. 8.
- Dari volo,* verbum fideicommissi. 25. 2.
- Dativi* tutores qui dicantur. 11. 14.
- Dato,* verbum legati per damnationem. 24. 4.
- Debet,* pro potest. 20. 5.
- Debita* quando pereant. 19. 14.
- Debitor* mulieris quo modo dotem dicere possit. 6. 2. debitores defuncti quando liberentur. 19. 14.
- Decima.* Vir et uxor inter se quo modo capiant decimam. 15. 1.
- Dedititii.* Dedititorum numero liberti. 1. 5. qui sint. 1. 11. qui in ea causa est, ut dedititius fieri debeat, quando possit fieri civis R. 1. 14. quid si civis R. talem duxerit, aut civis Romana tali nupserit. 7. 4. qui eorum numero sint, et quare non possint testari. 20. 14. sunt peregrini. 20. 14. heredes institui non possunt, quia sunt peregrini. 22. 2.
- Defunctus,* v. *Heres.*
- Deliberatio,* sive cretio, utrum expediat adire hereditatem, necne. 22. 27.
- Deminutio,* v. *Caput.*
- Demonstratio* certa in legatis. 24. 18. falsa in legato. 24. 19.
- Denique,* pro postea, etiam. 22. 5.
- Denuntiatio* domini ex Scto Claudiano. 11. 11.
- Deprebensa* in adulterio. v. *Adulterium.*
- Depugnare* ferro aut cum bestiis. 1. 11.
- Derogare,* quid? 1. 3.
- Descendere* ex lege 11. 3. per virilem sexum. 11. 4. cognati per marem descendentes. 26. 1.
- Deterioris* parentis conditio. 5. 8.
- Deus.* Quos Deos heredes instituere possimus: possumus Deorum matrem. 22. 6.
- Diales.* v. *Flamines.*
- Diana* Ephesia. 22. 6.
- Dicere* dotem, v. *Dos.* dos dicitur. 6. 1. a quibus dici possit. 6. 2.
- Didymaeus* Apollo. 22. 6.
- Dies* legatorum cedens. 24. 30. legatorum quando cedat. 22. 31. centum dies in legato. 17. 1. v. *Cretio.* die annua, bima, trima, 6. 8 et 13. senum mensum. 6. 13.
- Dimissus* de potestate. 10. 2.
- Directo* quo modo detur libertas. 2. 7. data libertate,

te, libertus est orcinus.
 2. 8. heres institui. 25. 11.
Disjunctim de re legata. 24.
 12 et 13.
Disparis conditione perso-
 nae. 7. 4.
Dissipare male bona. 12. 3.
Dividundo. v. *Communi*.
Divisio hereditatis. 24. 25.
 v. *Hereditas*.
Divortium. Post id quam
 actionem habeat mulier.
 6. 6. quid si mulier post
 id defuncta sit. 6. 7. si id
 causa mulieris vel patris
 est factum, dos retinetur.
 6. 10. divortii causa licet
 donare inter conjuges. 7.
 1. quid si ejus causa res
 sint amotae. 7. 2. facto eo
 quo modo sibi caveat ma-
 ritus. 7. 3. quamdiu fe-
 mina ab eo debeat innu-
 pta manere. 14. 1.
Do verbum nuncupationis.
 20. 9. verbum legati per
 vindicationem. 24. 3.
Dodrans. Non plus quam
 dodrantem legare licet.
 24. 32.
Domari. Quadrupedes, quae
 domantur. 19. 1.
Domestici testes quare non
 adhibendi. 20. 3.
Dominia rerum singularum
 quo modo adquirantur.
 19. 2. ipsa traditione ad-
 prehendimus. 19. 7. v.
Usucapio. v. *Adjudicatio*.
Dominus XX annis minor
 quo modo manumittat. 1.
 13. qui solvendo non est,
 an possit manumittere. 1.
 14. servus sine domino. 1.
 19. denuntiatio domini.
 11. 11. in jure cedit. 19.
 10. rebus hereditariis tan-
 quam dominus uti. 22.
 26. domini fidei committi
 potest, si servo sit lega-
 tum, non etiam legari.
 25. 10. a domino legari
 non potest, servis here-

dibus institutis. 24. 21,
 25. 10.
Domus. v. *Aedes*. Est prae-
 dium urbanum. 19. 1. ex
 una domo plures testes
 adhiberi possunt. 20. 6.
Donatio. Quid statuerit lex
 Cincia circa donationes.
 1. 1. modus donationis
 mortis causa. 1. 2. inter
 virum et uxorem ex qui-
 bus causis valeat. 7. 1.
 propter res donatas datur
 retentio dotis. 6. 9.
Dorso quae domantur, sunt
 res Mancipi. 19. 1.
Dos aut datur, aut dicitur,
 aut promittitur. 6. 1. a
 quo illa fiant. 6. 2. quae
 sit profectitia, quae ad-
 ventitia. 6. 3. a patre pro-
 fecta quando et quo mo-
 do ad patrem revertatur,
 quando maritus retineat
 quintam in singulos libe-
 ros, profectitia quando
 remaneat apud maritum.
 6. 4. quando adventitia,
 quae sit dos receptitia. 6.
 5. in qua dote, et quando
 competat repetitio dotis.
 6. 6. Actio de dote quan-
 do detur heredi. 6. 7. quo
 modo, et quando praesens
 reddatur. 6. 8. quibus ex
 causis retineatur. 6. 9.
 quando ob liberos. 6. 10.
 semel tantum fungi potest.
 6. 11. quae retineatur ob
 mores. 6. 12. in qua do-
 te puniantur mariti mores.
 6. 13. de impensis in do-
 tem. 6. 15. et 16. et 17.
 quando tutor detur ad
 dotem dandam, promit-
 tendamve. 11. 20. quan-
 do alter tutor detur ad
 dotem constituendam.
 11. 21. mulier petet do-
 tem sibi legatam, praeter
 decimam. 15. 1. quae
 nuptiae non proficiant ad
 dotes legatas, mortua mu-

liere quando dos sit ca-
 duca. 16. 4.
Dubius, v. *Incertus*.
Ducere, v. *Uxor*.
Duit, 10. 1.
Duodecim tabularum lex, v.
Lex.
 E.
Edictum, v. *Praetor*. Prae-
 toris, v. *Patronus*. Clau-
 dii. 3. 6. de possessione
 emancipatis danda. 28. 4.
 successorium. 28. 12.
Editionis tempus quando
 spectetur. 5. 10.
Effectus. Possessio cum ef-
 fectu. 23. 6.
Electio, v. *Optio*.
Elephanti sunt nec Mancipi.
 19. 1.
Emancipati liberi praeteriti
 habent bonorum posses-
 sionem, licet legitima he-
 reditas ad eos non perti-
 neat. 28. 2. naturales ha-
 bent bonorum posses-
 sionem. 28. 3. quo modo e-
 manicipatis detur posses-
 sio. 28. 4. liberi habent
 bonorum possessionem in-
 testati. 28. 8.
Emancipatio quae fit. Sol-
 vitur ea potestas paren-
 tum. 10. 1. v. *Filius*.
Emere familiam. 20. 6. e-
 mendi jus. 19. 5.
Eminentiam per. 11. 3.
Emptio ex ea nascitur actio
 ex contractu. v. *Actio*.
Emptor familiae in testa-
 mento. 20. 2. v. *Testis*. v.
Familia.
Emptus et traditus servus
 est tantum in bonis. 1. 16.
Epbesia Diana. 22. 6.
Equites quinque in consi-
 lium adhibiti. 1. 13.
Equus. Mulieri donare li-
 cet viro, ut is ab Imp.
 donetur equo publico. 7.
 1. equi sunt res Mancipi.
 19. 1.
 Er-

INDEX IN CONTEXTUM

Erciscundae. v. Familia.

Ereptitium quo modo ad-
quiratur ex lege Papia
Poppaea. 19. 17.

Error. De matrimonio per
errorem contracto. 7. 4.

Esto est verbum directum.
2. 7. esto heres. 21. 1.

Evincere hereditatem. 28.
13.

Ex lege nupta. 7. 4. ex eo
ibid. ex jure Quiritium.

11. 19. pro *in.* 29. 6. ex
lege nubere. 11. 20. ex
jure Quiritium servus. 19.
20. ex facto actio. v. *Fa-*
ctum.

Excluditur ab hereditate,
qui constituit se nolle he-
redem esse. 22. 29 et 30.

Excusatus si sit tutor iusta
de causa, alius datur. 11.
23.

Exhereditio. v. Postumus.

Sui heredes sunt institu-
endi vel exheredandi. 22.
14. filius et postumus no-
minatim exheredandus.
22. 16. et 20. et 22. qui
possint exheredari inter
caeteros, aut nominatim.
22. 20. *sqq.* exhereditio
sui heredis. 23. 2. liberi
mancipati an exheredari
debeant. 22. 23. filiis
exheredatis potest substi-
tui. 23. 8.

Extraneus. v. Heres. extra-
neo tantum legari potest.
24. 21. servo extranei da-
ri potest libertas. 2. 10.
extraneis heredibus quo
modo adcrecant praete-
riti. 22. 17. quo modo
substituatur. 23. 7.

F.

Fabricare navem. 3. 6.

Faciendi testamenti jus cum
aliquo. 11. 16.

Facio heredem. 21. 1.

Facito est verbum legati per

damnationem. 24. 4.

Factio. v. Testamentum. fa-
ctionem testamenti habe-
re. 11. 16.

Factum. Actio ex facto quae
sit, quae in factum §. 2.
de Actionib. atrox injuria
colligitur ex facto. v. *In-*
juria.

Falcidia. v. Lex.

Falsa demonstratio, et cau-
sa in legato. 24. 19.

Familia. v. Mancipare. Prin-
cipes familiarum. 4. 1.
adgnati debent esse ejus-
dem familiae. 11. 4. fami-
liae *erciscundae* formula
locum habet inter cohe-
redes. 19. 16. familiae
mancipatio. 20. 9. fami-
liam habeto. 26. 1. fami-
liae mancipatio ubi defi-
cit, non valet testamen-
tum. 28. 6. familia pa-
troni quando accipiat pos-
sessionem bonorum inte-
stati. 28. 7. emere fami-
liam. 20. 6.

— familiae emtor in te-
stamento. 20. 2. v. *Testis.*
inter eum et testatorem
fit familiae mancipatio.
20. 3. pater testis esse non
potest, cui filius est em-
ptor familiae. 20. 4. fratres
alter emtor familiae al-
ter testis esse non possunt.
20. 5. quis familiae emtor
esse non possit in testa-
mento. 20. 7. Latinus esse
potest. 20. 8. audire, lo-
qui verba familiae empto-
ris. 20. 13.

Famosa uxor ducta. 16. 2.

Far. Farre quo modo con-
veniatur in manum, de
pane farreo. 9. 1.

Femina. v. Mulier. v. Po-
stumus. potens. 5. 2. ado-
ptari potest. 8. 5. non ad-
rogat. *ibid.* neutro mo-
do quare non possint
adoptare. 8. 8. nec natu-

rales liberos in potestate
habent. *ibid.* quo modo
sui juris fiant. 10. 1. qui-
bus feminis et quare den-
tur tutores. 11. 1. tutela
earum cedi potest in jure,
non etiam masculorum,
et quid caverit lex Clau-
dia circa tutelas femina-
rum. 11. 8. a tutela libe-
rantur. 11. 28. quantum
temporis a morte viri, a
divortio, a repudio, in-
nuptae manere debeant.
14. 1. pro uxore *ibid.* in te-
stamento prohibetur. 20.
7. testari possunt post duo-
decimum aetatis annum,
auctore tutore, donec in
tutela sunt. 20. 15. liberi
mancipati feminae an de-
beant exheredari. 22. 23.
quousque hereditas legi-
tima pertineat ad feminas.
26. 6. suos heredes non
habet. 26. 7. quod jus ha-
beat in bona libertorum
paternorum. 29. 4. quan-
do habeat possessionem
bonorum contra tabulas,
aut ab intestato, in suc-
cessionem libertorum. 29. 5.

Femininus sexus. v. *Cognati.*

Ferre legem, est rogare. 1. 3.

Ferro depugnare. 1. 11.

Fictio legis Corneliae. 23. 5.
finguntur heredes esse,
quibus a Praetore datur
possessio. 28. 12.

Fictitiae actiones. *ibid.*

Fide bona possessus. v. *Pos-*
sessus.

Fideicommissarius Praetor.
25. 12. v. *Fideicommis-*
sum. v. Senatusconsultum.

Fideicommissum. Quo modo
libertas detur per fidei-
commissum. 2. 7. cujus sit
libertus, cui libertas ita
data est. 2. 8. cujus fidei
libertas possit committi.
2. 9. cui ita dari possit
libertas. 2. 10. de liberta-
te

te alieno fervo ita data. 2. 11. ab eo datum, ex cuius persona hereditas facta est caduca, salvum est. 17. 3. restitui potest municipibus. 22. 5. est, quod precative relinquitur. 24. 1. quid sit, et quae ejus origo. 25. 1. quae ejus verba. 25. 2. etiam nutu relinquitur. 25. 3. qui relinquere possint, an et intestati. 25. 4. quae res per id relinquantur. 25. 5. quibus detur. 25. 6. an et Latinis Junianis. 25. 7. dari potest et ante heredis institutionem, et post mortem heredis, item codicillis testamento non confirmatis. 25. 8. Graece scribi potest. 25. 9. dari potest filio servove heredibus institutis, et, si his legatum sit, patris, vel domini fidei committi potest. 25. 10. differentiae fideicommissorum et legatorum. 25. 7. *sqq.* non petitur per formulam. Quorum de iis sit cognitio. 25. 12. poenae causa, certae vel incertae personae dari non potest. 25. 13. quo modo restituatur ex Scto Trebelliano, lege Falcidia non interveniente, quomodo ex Scto Pegasiano, lege Falcidia interveniente. 25. 14. de restituto eo ex Pegasiano. 25. 15. quid si heres coactus adeat hereditatem. 25. 16. poena ejus, qui promisit se restitutum id incapaci. 25. 17. libertas per id dari potest. 25. 18. v. *Heres.*
Fideicommitto est verbum fideicommissi. 2. 7, 25. 2.
Fidem tacitam adcommo- dare. 25. 17.

Fiduciarius tutor quis. 11. 5. v. *Fideicommissum.* v. *Senatusconsultum.*
Fieri in potestate. 5. 7.
Filia Filius. Commodum filii anniculi. 3. 3. filius civis Romanae est civis, licet pater sit Latinus. *ibid.* spurius quis. 4. 2. fratris filia uxor duci potest, non sororis. 5. 6. persona filiae. 6. 6. filii familiae adoptantur. 8. 3. qui filium non habet, potest adoptare in locum nepotis. 8. 7. quo modo fiat sui juris. 10. 1. si pater filium ter venum duit, filius a patre liber esto. *ibid.* filius et filia morte patris sui juris fiunt. 10. 2. si filio aqua et igni interdictum sit, potest tollitur. 10. 3. quid si ab hostibus captus et reversus fuerit. 10. 4. filii fratris sunt agnati. 11. 4. patroni. v. *Patronus.* filius et filia communis post nonum diem amissus decimam adjicit. 15. 1. filii succedunt matri. 26. 7. quando mater succedat filio. 26. 8. qui filium filiamve communem habent, aut 14 annorum filium, vel filiam 12. amiserint, vel si duos trimos, vel si tres post nonum diem amiserint, ut et unum cujuscunque aetatis impuberem amiserint intra annum et sex menses, solidum capiunt conjuges. 16. 1. filio familiae emente, pater testis esse non potest. 20. 4. de quo testari possit filius familiae. 20. 10. nurus, quae in manu est filii. 22. 14. filius suus heres vel heres scribendus, vel nominatim exheredandus.

22. 16. et 20. quid si praeterita sit filia. 22. 17. impuberi quo modo substituitur. 23. 9. mortuo, aut emancipato nepos succedit in locum sui heredis. 23. 3. ex prima secundave mancipatione manumissus, et reversus in patris potestatem, agnoscitur suus heres. 23. 3. filio exheredato substitui potest. 23. 8. filiofam. herede instituto a patre vel domino legari non potest. 24. 21, 25. 10. defuncti filius cum nepotibus succedens accipit partem dimidiam. 26. 2. v. *Postumus.*
Finium regundorum formula est inter vicinos. 19. 16.
Fisco omnia caduca vindicantur. 17. 2.
Flamines. Qui Flamines Diales inaugurantur, desinunt esse in potestate parentum. 10. 5.
Forensium rerum ignorantia in feminis. 11. 1.
Formula. Per formulam familiae erciscundae, et communi dividundo, et finium regundorum adquiritur dominium adjudicatione. 19. 16. legata, non fideicommissa per formulam petuntur. 25. 12.
Frater. Fratris filia duci potest. 5. 6. fratris filii sunt agnati. 11. 4. quando testis esse non possit in testamento. 20. 5. an possit esse testis et libripens. 20. 6. Fratres ex eodem patre sunt consanguinei. 16. 1. fratris filius, et alterius fratris duo pluresve liberi succedunt in capita. 26. 4. frater consanguineus obstat matri. 26. 8.
Fraus.

INDEX IN CONTEXTUM

Fraus. De manumissis in fraudem patroni et creditoris. 1. 15. qui tacitam fidem accommodat restitutum se in fraudem fideicommissum incapaci, quid patiat. 25. 17.

Fructuosior dos. 6. 16, 6. 17.

Fructus dotis reddendi. 6.

13.

Frumentum. Beneficium ejus, qui sex annis frumentum Romam portavit. 3. 6.

Fundus est praedium rusticum. 19. 1.

Fungi non plus semel potest dos. 6. 11.

Fungibilis. In rebus fungibilibus sufficit, si mortis tempore fuerint testatoris. 24. 7.

Funus. Quisquis primus ad funus meum venerit. 22.

4.

Furia lex 1. 2, 28. 7. **Furia Caninia.** v. *Lex.*

Furiosus in testamento prohibetur. 20. 7. quare testari non possit. 20. 13. quando alius tutor detur in locum furiosi. 11. 21. est in cura adgnatorum ex lege XII. tabb. 12. 2.

Furtum qui commisit, tenetur actione ex facto. §. 2. de *Actionib.*

G.

Gaditanus Hercules. 22. 6.

Gallia. Mars in Gallia, 22. 6.

Genera libertorum. 1. 5. testamentorum. 30. 2. actionum. §. 1. de *Actionib.*

Generare qui non possunt, possunt adoptare utroque modo. 8. 6. qui potest, pubes est. 11. 28.

Gentiles quando succedant intestatis. 26. 1.

Gentilitia jura in usu non sunt. *ibid.*

Gerere. Quis gerat pro herede. 22. 26. pro herede gerendo extraneus fit heres. 22. 25. v. *Heres.*

Gradus adscendentium infinitus in nuptiis. 5. 6. quousque liceat uxorem ducere ex transverso gradu. *ibid.* sextus cognatorum. 16. 1. v. *Cognati.* ex lege Papia. 18. 1. in in et substitutionibus. 22. 33. possessionis intestati. 28. 7.

Graece scriptum fideicommissum valet, non legatum. 25. 9.

Gravis rerum injuria. §. *unde Injur.* graviores mores. 6. 12.

H.

Habito familiam. 26. 1. est verbum legati per vindicationem. 24. 3.

Habitus. Quis sit pubes habitu corporis. XI. 28.

Hadrianus, v. *Adrianus.*

Hercules Gaditanus heres institui potest. 22. 6.

Heredes *Heres,* v. *Cretio.* v. *Postumi.* v. *Fideicommissum.* v. *Senatusconsultum.* v. *Suus.* v. *Servus.* filius, suus heres, nec heres scriptus, nec nominatim exheredatus, non patitur valere testamentum. 22.

16. et 20. heredibus suis et extraneis quo modo adcrecant praeteriti. 22. 17. inter heredes necessarios, id est, servos cum libertate heredes factos, et suos et necessarios, id est, liberos, quos in potestate habemus, an quid intersit. 22. 24. sui et necessarii abstinere possunt, non item necessarii tantum. *ibid.* suus quo modo rumpat testamentum. 23. 3. qui sint sui: sunt au-

tem instituendi, vel exheredandi. 22. 14. postumi quando sint sui. 22. 15. sui qui sint. 26. 1. quamdiu suus speratur, adgnatis non est locus. 26. 3. feminae suos non habent. 26. 7.

liberi mancipati an heredes instituendi. 22. 23. extraneus heres fit pro herede gerendo. 22. 25. quis gerat pro herede. 22. 26.

institutus sub cretione. v. *Cretio.* sine cretione, si semel constituerit se nolle adire, excluditur. 22. 29. cum cretione institutus non ante excluditur, quam post elapsum diem cretionis. 22. 30. heres fit cernendo. *ibid.* instituti qui sint, qui substituti, et quo modo fiant. 22. 33. pro herede gerendo is, qui sub cretione est institutus, admittitur aliquando in partem. 22.

irritum fit testamentum, si nemo heres ex eo existit. 23. 4. scripti quando habeant bonorum possessionem. 23. 6. substitutio quo modo, et quibus fiat. 23. 7 et 8.

res heredis legari possunt. 24. 10. heredis quando sit electio. 24. 14. de legato ante heredis institutionem. 24. 15. ante heredis institutionem et post mortem ejus potest fidei committi, non etiam legari. 25. 8. ab heredis institutione vis testamenti incipit. 24. 15. post mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede legetur. In tempus mortis heredis legari potest. 24. 16. libertas data post

post mortem heredis, aut ante institutionem ejus an valeat. 1. 20. quid si inter medias heredum institutiones data sit. 1. 21. — coërcendi heredis causa legare. 24. 17. herede instituto filio, vel servo, a patre vel domino nequit legari. 24. 21, 25. 10. heredi a semet ipso legari non potest. 24. 22. quo modo legitur ei, qui est in potestate heredis. 24. 23. an legari possit ei, in cujus potestate est heres. 24. 24, 25. 10. — heres legatarii quando adquirat legatum. 24. 30. qui heredes accipiant possessionem bonorum. 28. 5. legitimi quando accipiant bonorum possessionem intestati. 28. 7. legitimus hereditatem cedere potest. 19. 13. — apud heredem doctans integer remanet. 24. 32. heres directo codicillis, ne quidem confirmatis, institui non potest, potest tamen testamento institutus etiam codicillis non confirmatis rogari, ut totam hereditatem vel partem restituat alii. 25. 11. — heredes non sunt, sed heredis loco constituuntur, qui a Praetore accipiunt bonorum possessionem. 28. 12. qui heredes esse fingantur. *ibid.* — servus a domino obaerato heres scriptus quid accipiat, et quid si plures heredes scripti fuerint. 1. 14. statuliber est servus heredis. 2. 2. quid si per heredem stat, quo minus impleatur conditio. 2. 5. servo heredis libertas dari potest. 2. 10.

— quando habeat actionem de dote reddenda. 6. 7. libertinus patri heres non potest fieri. 12. 3. ingenuis heredibus factis ex testamento patris datur curator. 12. 3. si heres ex parte scriptus decesserit ante tabulas apertas, caducum est, item si is pereger factus sit. 17. 1. — testamentarius quando possit cedere. 19. 13. — heres fit is, cui cessata est hereditas nondum adita ac si ipse legitimus heres sit. Sin jam adita hereditas cessata est, is, qui cessit, permanet heres, et manet obligatus creditoribus defuncti, debita vero pereunt, id est, debitoribus defuncti liberantur. 19. 14. — quod iudex heredibus adjudicat, illis adquiritur. 19. 16. — instituti qui in nostra potestate sunt, quando nobis adquirant. 19. 19. — quibus verbis institui possit. 21. 1. qui institui possint. 22. 1. deditiorum numero institui non potest. 22. 2. Latinus et coelebs heres esse non potest. 22. 3. incerta persona institui non potest. 22. 4. an institui possint municipia et municipes. 22. 5. quos Deos instituire possumus. 22. 6. quo modo servos instituamus. 22. 7. *Hereditariae res.* 22. 26. hereditarii servi. *ibid.* *Hereditas.* v. *Adire.* v. *Heres.* v. *Mater.* v. *Pater.* quis possit petere tutorem ad adeundam hereditatem. 11. 22. quae nu-

ptiae non proficiant ad capiendam eam. 16. 4. caduca facta. 17. 3. in jure cedi potest. 19. 11. ceditur vel ante, vel post aditam eam. 19. 12. ante aditionem ab herede legitimo, post a legitimo et testamentario. 19. 13. quid si ante, quid si post cessata sit. 19. 14. is, cui cessata est, accipit res corporales singulas in jure cessas. 19. 15. — adire hereditatem jussu domini, vel patris. 19. 19. fideicommissa restitui potest. 22. 5. — intestatorum ad quos pertineat. 26. 1. quo modo dividatur. 26. 2. et 4. ad quos pertineat, si repudiata sit ab adgnatis, vel adgnati decesserint ante aditionem, et quid si nemo adierit. 26. 5. — in hereditatibus legitimis successio non est. 26. 5. legitima quousque pertineat ad feminas. 26. 6. jus legitimae, quod descendit ex lege XII. tabb., amittitur capitis minutione. 27. 5. legitima non pertinet ad emancipatos. 28. 2. — de hereditate libertorum. 27. 1. *sq.* liberti. 29. 1. libertae. 29. 2 et 3. *Homo pro servo.* 24. 14. *Honor.* mulier donare potest viro, ut is accipiat honorem. 7. 1. *Honorari* honore. 7. 1. *Honorarius.* Curatores honorarii sunt, a Praetore constituti. 12. 1. actiones honorariae. §. 3. *de Actionib.* *Honorata* liberis duobus. 29. 6. jure liberorum. 29. 7. *Hostes.* De patre filiove ab hosti-

INDEX IN CONTEXTUM

- hostibus capto et reverso. 10. 4. de testatore ab hostibus capto. 23. 5. si filius defuncti apud hostes est, non est locus successioni adgnatorum. 26. 3. v. *Captus*.
- I.
- Idonee* negotia tueri. 12. 4.
Ignis. v. *Aqua*.
Ignorantia. Quid si dispar conditione persona matrimonio conjuncta fuerit quasi per ignorantiam. 7. 4. aliquando nocet in instituto cum cretione. 22. 32.
Imaginarium per mancipationem testamentum. 20. 2.
Immobiles res, etiam plures simul, et quae diversis locis sunt, possunt mancipari. 19. 6.
Impar matrimonium quid sit. 16. 4.
Impensae. Retentio dotis datur propter impensas. 6. 9. quot sint species earum. 6. 14. quae sint necessariae. 6. 15. quae utiles. 6. 16. quae voluptuosae. 6. 17. de impensis a marito factis in rem mulieris. 7. 3.
Imperative relinquitur legatum. 24. 1.
Imperator Latinis dat civitatem. 3. 2. dat latum clavum. 7. 1. Antoninus. 17. 2. Constitutiones Imperatorum. v. *Constitutiones*.
Imperfecta lex quae sit. 1. 1. Cretio. v. *Cretio*.
Imperium populi Romani. 24. 28.
Improbata institutionis verba. 21. 1.
Impubes. v. *Filius*. v. *Liberi*. Adoptari potest. 8. 5. impuberibus quare tutores dentur. 11. 1. Latini quem accipiant tutorem. 11. 19. testari non potest, quia plenum animi iudicium non habet. 20. 12.
In hereditatem remanere. 24. 13. in matrimonio alicui collocare filiam. 24. 17 et 18. in usu receptum est. 25. 3. in potestatem esse. 28. 8. in manum uxorem relinquere. 29. 1. in factum actio. v. *Factum*. in matrimonio mori. 6. 4. in infinitum. *ibid.* in retentione, non in petitione sunt sextae dotis. 6. 10. in jure v. *Jus*, v. *Cessio*.
Inaugurari. Qui Flamines Diales inaugurantur. 10. 5.
Incensus. De incenso vendito. 11. 11.
Incertus. Persona incerta, v. *Fideicommissum*, v. *Heres*. incertae personae an legari possit. 24. 18. pater incertus. 4. 2. municipia sunt corpus incertum. 22. 5. de statu suo incertus testari non potest. 20. 11.
Incestum matrimonium qui contrahant. 5. 7.
Incorporales res quae in jure cedantur. 19. 11.
Infinitivus non sequente finito. §. *un. de Injur.*
Infirmari. quo modo testamentum infirmetur. 23. 1.
Infirmetas. Tutores dantur propter infirmitatem sexus et aetatis. 11. 1.
Ingenuus. Hereditates ingenuorum ad quos pertineant. 26. 1. §. ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti male dissipant bona, Curator datur a Praetore: ex lege enim non datur, cum ingenuus non ab intestato sed ex testamento heres factus sit patri. 12. 3. ingenui quam uxorem ducere prohibeantur. 13. 2. quid accipiat ingenua tres liberos habens. 26. 8.
Injuria atrox iudicis arbitrio aestimatur: atrocitas ejus aestimatur a Praetore, et colligitur ex facto. §. *un. de Injur.* qui injuriam commisit tenetur actione ex facto. §. 2. de *Actionib.*
Instituto heredem. 21. 1. v. *Heres*.
Institutio, v. *Heres*. De libertate data ante heredis institutionem. 1. 20. aut inter medias institutiones. 1. 21.
Institutus. Heredes instituti qui sint. 22. 33. debitor mulieris institutus, si iussu ejus dicat, potest dotem dicere. 6. 2.
Inter caeteros exheredari qui possint. 22. 20. et *sqq.*
Interdici, v. *Aqua*. Prodigus, cui bonis interdictum est. 12. 2. prodigis bonis interdictum est lege. 20. 13. prodigis commercium interdictum est. *ibid.*
Interponere auctoritatem. 11. 25.
Intestatus moriturus potest fideicommissum relinquere. 25. 4. intestatorum ingenuorum hereditates ad quos pertineant. 26. 1. §. libertorum. 27. 1. §. — Curator ex lege datur tantum ingenuis, ab intestato heredibus factis. 12. 3. — possessio bonorum intestati. 28. 1. quo modo datur. 28. 7. §. —
Introduci ex lege. 11. 3.
Irritum quando fiat testamentum. 23. 1. et 4. v. *Testamentum*.

Ita

Italicum solum. 19. 1.

Iter v. Fura.

Iteratione quo modo Latinus fiat civis. 3. 14.

Jubeo est verbum directum.

2. 7. jubeo heredem esse.

21. 1. est verbum legati

per damnationem. 24. 4.

jubet Praetor. 22. 23.

Judex res adjudicat. 19. 16.

arbitrium ejus in injuria.

v. Injuria.

Judicium. Judicio legitimo

agere cum tutore. 11. 24.

cum alio. 11. 27. publico

judicio damnata uxor du-

ci prohibetur. 13. 2. ple-

num animi judicium ha-

bere. 20. 12.

Julia. v. Lex. Lex Julia

caducaria. 28. 7. de ma-

ritandis ordinibus. 11. 20.

Junia. v. Lex. Manumissi

inter amicos ex lege Ju-

nia Latini dicti. 1. 10.

Juniani liberti. 1. 5. *v. La-*

tinus.

Jupiter Tarpejus heres in-

stitui potest. 22. 6.

Jura. Fus. Qui sint sui ju-

ris. 4. 1. *v. Suus.* Juris

sui impubes testari non

potest. 20. 12.

— *Servus* ex jure Qui-

ritium. 1. 16, 19. 20. jus

Quiritium quo modo con-

sequatur Latinus. 3. 1. *sq.*

ex jure Quiritium. 11. 19.

jus Quiritium consequi

Latinus. 17. 1.

— *Antiquum, v. Ca-*

duca. 17. 2. ex lege Pa-

pia. 18. 1. in libertatibus

datis. 1. 21.

— *Jure* ducere uxo-

rem. 5. 8. jure contra-

ctum matrimonium. 5. 10.

— *Jus* postliminii red-

dit omnia pristina jura re-

verso ab hostibus. 10. 4.

jus postliminii. 23. 5.

— *In jure* cessus, *v.*

Cessio. Tutela in jure cedi

potest 11. 6. et 7. et 8.

et 17.

— *Jus liberorum, v. Li-*

beri. 29. 3. trium libero-

rum. 29. 5.

— *Jus legitimum.* 28.

13.

— *Testamenti* facien-

di. 20. 16. cum aliquo

11. 16.

— *Jure civili* capere

relictum in testamento.

17. 1. ruptum vel irritum

testamentum. 23. 6. juris

civilis rigor. 25. 1. jus

civile circa eos qui in u-

tero sunt. 22. 19. circa

liberos mancipatos. 22.

23. circa necessarios suos

et servos. 22. 24.

— *Jus* adcrescendi ex

lege Papia. 18. 1.

— *Jura praediorum ru-*

sticorum, velut via, iter,

actus, aquaeductus, sunt

res mancipi. 19. 1.

— *Jus* emendi, ven-

dendi invicem. 19. 5.

— *Praetorium* quid de-

derit suis et necessariis.

22. 24.

— *Optimum* legati. 24.

11.

— *Jura gentilitia.* 26. 1.

— *Hereditas, v. Here-*

ditas.

— *Adgnationis, v. Ad-*

gnatio.

— *Jus suum* omittere.

28. 7.

— *Patronus* a liberto

in jus vocatus. *v. Patro-*

nus.

Jurisconsultorum veterum

diffensiones circa puber-

tatem. 11. 28.

Jussu mulieris dotem di-

cere. 6. 2. alterius adire

hereditatem. 19. 19. em-

ptoris. 22. 12. et 13. do-

mini. 12. 13.

Justus. Justa libertas. 1. 23.

quid si dominus servum

manumissum justo pre-

tio vendere recuset. 2.

11. justum matrimonium

quid? 5. 2. justa causa in

traditione. 19. 7. conte-

statio mentis. 21. 1.

Juxta tabulas possessio, *v.*

Possessio.

L.

Latinitas non proficit ad he-

reditatem capiendam. 22.

8. accipere Latinitatem.

3. 4.

Latinus. Latini Juniani li-

berti. 1. 5. dicuntur, qui

ex lege Junia inter ami-

cos manumissi sunt. 1. 10.

minor 30 annorum manu-

missus fit Latinus. 1. 12.

servus bonitarius manu-

missus fit Latinus. 1. 16.

quo modo consequatur

jus Quiritium et civita-

tem Romanam. 3. 1. *sq.*

quando habeat connu-

bium. 5. 4. uxor Latina

quando fiat civis. 3. 3. La-

tinus nascitur ex cive Ro-

mano et Latina. 5. 9. quid

si civis R. Latinam duxe-

rit, aut Civis R. Latino

nupserit. 7. 4. Junianus

habet testamenti factio-

nem, sed tutor dari non

potest, quia lex Junia pro-

hibet. 11. 16. Latinis im-

puberibus quis tutor de-

tur. 11. 19. Latino Junia-

no si quid fuerit legatum,

nec is intra centum dies

jus Quiritium sit conse-

cutus, legatum est cadu-

cum. 17. 1. mancipatio

locum habet inter Lati-

nos colonarios. 19. 4. i-

tem inter Junianos. *ibid.*

Junianus familiae emtor,

et testis, et libripens esse

potest, quia cum eo est

testamenti factio. 20. 8.

quare testamentum facere

non

INDEX IN CONTEXTUM

- non possit. 20. 14. quando heres esse possit, quando non. 22. 3. fideicommissum, non etiam legatum capere potest. 25. 7.
- Latus clavus.* 7. 1.
- Legare, Legatum.* Legatum est, quod legis modo relinquitur. 24. 1. quot modis detur. 24. 2. v. *Vindictio*, v. *Damnatio*, v. *Sinendi modo*. v. *Praeceptio*.
- majus quam mille asium prohibitum. 1. 2, 28. 7.
- libertatis testamento datae confirmatur ex lege XII. Tabb. 1. 9.
- Mulier dotem legatam petit. 15. 1. v. *Dos*.
- quo modo fiat caducum. 17. 1. ab eo datum, ex cuius persona hereditas caduca facta est, salvum est. 17. 3.
- acquiritur ex lege XII. Tabb. 19. 17.
- quod legatum fuit ei, qui in nostra est potestate, nobis acquiritur. 19. 19.
- postumis inter caeteros exheredatis legari aliquid debet. 22. 21. et 22.
- adjectio legati. 22. 22.
- de legato ante heredis institutionem. 24. 15. post mortem heredis. 24. 16. in tempus mortis heredis. *ibid.* ante heredis institutionem, et post mortem heredis, et codicillis testamento non confirmatis legari non potest. 25. 8.
- de legato poenae causa. 24. 17.
- personae incertae an valeat. 24. 18.
- a legatario non valet. 24. 20.
- extraneo tantum dari potest, non filiofamilias, vel servo heredibus institutis. 24. 21. nec heredi a semet ipso. 24. 22. an et ei, qui in potestate est, manu, mancipiove heredis? 24. 23. an ei, in cuius potestate est heres? 24. 24. si filiofamilias vel servo sit legatum, patris vel domini fidei committi potest. 25. 10.
- legari possunt res singulae et universae, item pars aliqua. 24. 25.
- de legato ususfructus. 24. 26 et 27.
- de legato civitatibus. 24. 28.
- legatum quo modo adimatur. 24. 29.
- quando transeat ad heredem legatarii. 24. 30.
- dies legatorum quando cedat. 24. 31.
- perperam soluta an repeti possint. 24. 33.
- legatorum et fideicommissorum differentiae 25. 7. *sq.* quae per damnationem possunt legari, possunt et fideicommitteri. 25. 5. fideicommitteri potest quibus legari potest. 25. 6.
- Latini Juniani legatum capere non possunt. 25. 7.
- Legatum Graece scriptum non valet. 25. 9.
- Legata per formulam petuntur. 25. 12.
- Legassit.* 11. 14.
- Legatarius.* Servo ejus dari potest libertas. 2. 10. legatum est caducum, si is decesserit ante apertas tabulas, vel pereger factus sit. 17. 1. quando ejus sit electio. 24. 14. ab eo legari non potest. 24. 20. quando legata transeant ad heredem ejus. 24. 30. quando heres, cui restituta est hereditas, sit loco legatarii. 25. 14. legatarius partiarius quis? 25. 15.
- Lego* est verbum nuncupationis. 20. 9. est verbum legati per vindicationem. 24. 3.
- Legitime.* Non legitime concipi. 5. 10.
- Legitimus.* Tutores legitimi. 11. 2. qui sint. *ibid.* tutela alii cedere possunt. 11. 6. ad eos quando redeat tutela cessat. 11. 7. si illi decesserint, aut capite minuti fuerint, extinguatur tutela cessitia. 11. 7. legitimas feminarum tutelae lex Claudia sustinet. 11. 8. amittitur tutela legitima capitis deminutione. 11. 9. in jure cedere potest. 19. 11. tutor legitimus in jure cedere potest, abdicare se non potest. 11. 17. quid si legitimus tutor sit pupillus. 11. 20.
- legitimo judicio agere cum tutore. 11. 24. cum alio. 11. 27.
- Curatores legitimi sunt dati ex lege XII. Tabb. 12. 1.
- heres legitimus. 19. 14. v. *Heres*. Heredes legitimi quando accipiant possessionem bonorum intestati. 28. 7. de heredibus legitimis. *Inscr. Tit.* 27. in hereditatibus legitimis non est successio. 26. 5. v. *Hereditas*.
- sine legitima observatione. 23. 10.
- jus legitimum. 28. 13. agnationis, v. *Adgnatio*.
- Lena.* Ingenuus ducere prohibetur lenam, item a lenone lenave manumissam. 13. 2.
- Leno*, v. *Lena*.
- Leviore* mores. 6. 12.
- Lex*

Lex imperfecta quae. 1. 1.
— minus quam perfecta
quae. 1. 2.

— quo modo rogetur,
abrogetur, derogetur,
subrogetur, obrogetur.

1. 3.
— legis modo relinqui-
tur legatum. 24. 1.

— de muliere aut pupil-
lo lege agente cum tuto-
re. 11. 14. cum alio. 11.

27.
— lege acquiritur domi-
nium. 19. 2. quid ea ad-
quiratur. 19. 17.

— lege bonis interdictum
prodigis. 20. 13.

— adversus leges civita-
tis suae testari. 20. 14.

Lex Aelia Sentia quos ma-
numissos dedititorum nu-
mero faciat. 1. 11. quid

statuat de manumissis mi-
noribus 30 annorum ser-
vis. 1. 12. quid velit in

domino minore 20 annis.
1. 13. quid caverit de ser-
vo necessario in testamen-

to manumisso et herede
scripto. 1. 14. quid si ma-
numissi sint in fraudem

creditorum et patroni. 1.
15. de nupta ex lege illa.

7. 4.
— *Atilia* quid statuerit
circa tutelas. 11. 18.

— *Cincia.* 1. 1.

— *Claudia* sustinet legi-
timas feminarum tutelas.
11. 8.

— *Cornelia* de successio-
ne capti ab hostibus. 23. 5.

— *duodecim tabularum*
confirmat libertatem te-
stamento datam. 1. 9. quid

statuerit de statu libero.
2. 4. quid caverit circa
emancipationes. 10. 1. le-
gitimi sunt tutores, qui

ex lege aliqua descen-
dunt: per eminentiam qui
ex lege XII. Tabb. in-

ducuntur, vel propa-

lam, vel per consequen-
tiam. 11. 3. confirmat tu-
tores nominatim testa-

mento datos. 11. 14. ver-
ba ejus de successione ad-
gnatorum et gentilium.

26. 1. de hereditate ma-
tris. 26. 7. matri non dat
successionem in heredita-

tem filii. 26. 8. ex ea de-
scendit jus legitimae he-
reditatis. 27. 5. quid cave-

rit de hereditate liberti.
29. 1. de jure feminarum
in bona libertorum. 29. 4.

de jure patronae in bona
libertorum. 29. 6. Cura-
tores ex ea dati legitimi

sunt. 12. 1. furiosum et
prodigum jubet esse in cu-
ra adgnatorum. 12. 2. ex

lege non poterat dari cu-
rator ingenuis heredibus
scriptis. 12. 3. legatum

adjudicat. 19. 17.

— *Falcidia* quid jubeat.
24. 32. locum non habet,
si non plus quam dodran-

tem restituere rogatus est
heres: ea autem interve-
nit, si plus quam dodran-

tem aut totam heredita-
tem heres restituit. 25. 14.

— *Furia Caninia* quid
voluerit. 1. 24. et 25. Te-
stamentaria quid statue-

rit. 1. 2, 28. 7.

— *Julia* coelibem prohi-
bet capere hereditatem.
22. 3. circa eos qui in u-

tero sunt. 22. 19. quas
uxores ducere prohibeat
Senatores et liberos eo-

rum. 13. 1. a morte viri
anni vacationem tribuit
feminis, a divortio sex

mensium. 14. 1. de poena
legis Juliae. *Inscr. Tit.* 14.
lex qua aetate liberos exi-

gat. 16. 1. qui contra le-
gem Juliam matrimonium
contraxit et Papiam Pop-

paeam, nihil capit, ut si
quis famosam uxorem

duxit, vel libertinam Se-
nator. 16. 2. Julia et Pa-
pia Poppaea 60 et 50 an-

nos conjugio praescripsit.
16. 3. legi parere. 16. 3,
17. 1. ex lege Julia Ca-

ducaria quando bona de-
ferantur populo. 28. 7. ex
lege Julia de maritandis

ordinibus a quo tutor de-
tur. 11. 20. quam mulie-
rem aut virginem ex ea

nubere oportet. 11. 20.
Julia et Titia prospexit
de dandis tutoribus in

provinciis. 11. 18.

— *Junia.* Ex ea inter a-
micos manumissi Latini
dicti. 1. 10. prohibet ea

Latinum fieri tutorem. 11.
16. quem tutorem det
Latino. 11. 19. nomina-

tim prohibet Latinum te-
stari. 20. 14. prohibet La-
tinum capere heredita-

tem. 22. 3.
— *Mensia* quid caverit
circa partum peregrini.

5. 8.
— *Papia Poppaea* v. *Ju-*
lia. Quid caverit. 1. 21.
caducam facit partem non

capientis legatarii. 24. 12.
dies legatorum ex ea ce-
dit ex apertis tabulis te-

stamenti. 24. 31. quid sta-
tuerit circa tutelam pa-
tronorum et successionem

libertorum. 29. 3. de suc-
cessione feminarum in bo-
na libertorum. 29. 6. de

jure patronae in bona li-
bertorum. *ibid.* de jure
liberorum patronae. 29. 7.

a morte viri biennii, a re-
pudio anni et sex mensium
vacationem feminis tri-

buit. 14. 1. exigit virum
60, uxorem 50 annos in
matrimonio excessisse. 16.

1. jus antiquum dedit pa-
rentibus et liberis testa-
toris usque ad tertium

gradum, ad quid? 18. 1.
de :

INDEX IN CONTEXTUM

de ereptitiis. 19. 17.
Lex Titia. 11. 18. v. *Julia.*
Visellia. 3. 5.
Liber. v. Statu liber. Liber
 est partus ejus quae an-
 cilla concepit, postea ma-
 numissa parit. 5. 10. liber
 a patre filius. 10. 1. libe-
 rum caput. 11. 5. libera
 testamenti factio inter
 conjuges. 16. 1. bona fide
 possessus cui adquirat. 19.
 21. homo legari non po-
 test. 24. 9.
Liberari a tutela. 11. 28.
*Liberatio debitorum, v. He-
 res.*
Liberi. v. Filius. Patroni, v.
Patronus. Senatorum, v.
Senatores. v. Postumi. Quo
 modo Latinus consequa-
 tur jus Quiritium liberis.
 3. 1 et 3. liberorum quae-
 rendorum causa uxorem
 ductam testationem inter-
 ponere. 3. 3. quis liberis
 consequatur plenam li-
 bertatem. 3. 4. qui in po-
 testate sint. 5. 1. consen-
 tire debent in nuptiis. 5.
 2. inter liberos et paren-
 tes non est connubium. 5.
 6. ex incesto matrimo-
 nio nati sunt spurii. 5. 7.
 quando patrem, quando
 matrem sequantur. 5. 8.
 peregrini et civis Roma-
 nae sunt peregrini. 5. 8.
 civis Romani et Latinae
 sunt Latini, ex libero et
 ancilla sunt servi. 5. 9.
 in liberis quod tempus
 spectetur. 5. 10. quintae
 dotis relinquuntur penes
 virum in singulos liberos.
 6. 4. propter liberos re-
 tinetur dos. 6. 9. quando.
 6. 10. ex dispari matrimo-
 nio nati sunt in pote-
 estate parentum 7. 4. item
 naturales et adoptivi. 8.
 1. adrogati patrisfamilias
 sunt in potestate adroga-

toris, quasi nepotes. 8. 8.
 non sunt in potestate fe-
 minarum. *ibid.* quo modo
 liberentur patria potesta-
 te. 10. 1. mancipati ma-
 numissi. *ibid.* praeter fi-
 lium una mancipatione u-
 na manumissione sui juris
 fiunt. 10. 1. quo modo
 sui juris fiant. 10. 2. et 3.
 liberis, qui in potestate
 sunt, testamento dantur
 tutores. 11. 15. ex alio
 matrimonio superstites
 decimas adjiciunt. 15. 1.
 quid conjuges accipiant,
 si liberos habeant. *ibid.*
 qua aetate lex liberosexi-
 gat. 16. 1. conjuges, qui
 jus liberorum a Principe
 impetraverunt, solidum
 inter se capiunt. *ibid.* li-
 beris servatur jus anti-
 quum in caducis. 17. 2.
 jus antiquum liberorum
 testatoris ex lege Papia
 datum. 18. 1. quos in po-
 testate habemus sunt sui
 heredes, naturales et ad-
 optivi. 22. 24. quid si
 praeteriti sint? 22. 17.
 mancipati an heredes in-
 stituendi? 22. 23. quo
 modo parentes substitu-
 ant impuberibus in pote-
 state manentibus, natis et
 postumis. 23. 7. liberos
 habens quo casu non vin-
 dicet caducum. 25. 17.
 qui in potestate sunt, et
 qui liberorum loco sunt,
 sunt sui heredes. 26. 1.
 an succedant matri. 26.
 7. quae mater habeat jus
 liberorum. 26. 8. qui ha-
 beant bonorum possessio-
 nem. 28. 2. *sq.* quando
 accipiant possessionem bo-
 norum intestati. 28. 7. qui
 accipiant possessionem bo-
 norum. 28. 8. non sunt
 sui heredes matri liber-
 tae. 29. 3. quatuor libe-

rant libertam tutela pa-
 tronorum. 29. 3. trium li-
 berorum jus. 29. 5. duo-
 bus liberis honorata pa-
 trona. 29. 6. liberorum
 jure honorata. 29. 7. libe-
 beri patronae quando ha-
 beant jus in bona liber-
 torum. 29. 7.

Liberta. v. Liberti.

Libertas testamento data. 1.
 9. ex lege Junia. 1. 10.
 an dari possit post mor-
 tem heredis, aut ante e-
 jus institutionem. 1. 20.
 an inter medias heredum
 institutiones. 1. 21. justa
 quibus detur testamento.
 1. 23. nominatim in testa-
 mento danda. 1. 25. dari
 potest per fideicommis-
 sum. 25. 18. quo modo
 detur directo, quo modo
 per fideicommissum. 2. 7.
 quando extinguatur. 2.
 11. computatio pretii pro
 ea non fit, *ibid.* eodem
 modo adimitur quo da-
 tur. 2. 12. cum amittitur
 est maxima capitis demi-
 nutio. 11. 11. retinetur
 in media capitis deminu-
 tione. 11. 12. data ab eo,
 ex cujus persona heredi-
 tas caduca facta est, salva
 manet. 17. 3. in jure cedi
 potest. 19. 11. an dari de-
 beat servis heredibus scri-
 ptis. 22. 7. v. *Fideicom-
 missum. v. Manumissio. v.
 Servus.*

*Liberti, Libertae. v. Lati-
 nus. v. Patronus.* Quot
 genera eorum. 1. 5. qui
 cives Romani. 1. 6. or-
 cini qui. 2. 8. manumis-
 foris qui. *ibid.* municipia
 et municipes a libertis
 suis heredes institui pos-
 sunt. 22. 5. intestatis quis
 succedat. 27. 1. *sq.* quo
 modo iis succedant pa-
 troni. 29. 1. quo modo
 femi-

feminae. 29. 4. et 5. patrona. 29. 6.
 ——— Libertae sine auctoritate tutoris non permittitur morari in contubernio servi alieni. 11. 27. libertae hereditas semper pertinet ad patronum. 29. 2 et 3. de libertae liberatione a tutela patronorum et successione ejus. 29. 3. liberta testari potest sine auctoritate patronorum. 29. 3.
Libertini. Libertinis prodigis Curator datur a Praetore. Libertinus patri heres nullo modo fieri potest, qui nec patrem habuisse videtur. 12. 3. qui libertinas uxores non ducant. 13. 1. quid si Senator ducat libertinam. 16. 2. quid adquirat libertina, quatuor liberos habens. 26. 8.
Libra. Testamentum per aes et libram. 20. 2. v. *Testamentum.*
Libripens in mancipatione. 19. 3. in testamento. 20. 2. quis esse non possit. 20. 3. quis fieri possit. 20. 6. quis non possit. 20. 7. Latinus esse potest. 20. 8.
Locatio. Ex locatione nascitur Actio ex contractu. v. *Actio.*
Loqui verba familiae emptoris. 20. 13.
Lueri sui causa contrahere. §. 2. de *Actionib.*
Luctus. v. *Feminae.*
Ludicra. v. *Ars.*
Lustralis census. 1. 8.

M.

Magistratus. Apud Magistratum vindicta manumittitur. 1. 7.
Majores mores. 6. 13.
Male dissipare bona. 12. 3.

Mancipare, Mancipatio, Mancipatus. Mancipatio servi dat jus Quiritium. 1. 16. liberi mancipati. 10. 1. ter mancipatus filius. *ibid.* liberum caput mancipatum. 11. 5. dominium per mancipationem acquiritur. 19. 2. quae ea sit, et quo modo fiat. 19. 3. inter quos locum habeat. 19. 4. rerum mobilium et immobilium quo modo fiat. 19. 6. testamentum per imaginariam mancipationem. 20. 2. mancipatio familiae. 20. 9. fit ea inter testatorem et familiae emptorem. 20. 3. mancipare familiam prodigus non potest. 20. 13. liberi mancipati quo modo exheredandi. 22. 23. v. *Familia.* v. *Filius.* v. *Liberi.*

Mancipi. Res sunt aut mancipi, aut nec mancipi: quae sint. 19. 1. Mancipatio est rerum mancipi. 19. 3. traditio est rerum nec mancipi. 19. 7. usucapio est rerum mancipi et nec mancipi. 19. 8. item cessio. 19. 9. res mancipi et nec mancipi adquiruntur adjudicatione. 19. 16. item lege. 19. 17. mulier aut pupillus sine auctoritate tutoris non potest alienare rem mancipi. 11. 27. pupillis auctoritate tutoris opus est in alienatione rerum nec mancipi. 11. 27.

Mancipium accipere. 20. 5. mancipio accipere. 19. 18. qui in potestate mancipiove sunt. *Inscr. Tit.* 10. in potestate, manu, mancipiove habere. 19. 18. esse. 24. 23 et 24. v. *Heredes.* v. *Potestas.*

Manumissio, Manumissus,

Manumittere. Qui manumissi sint cives Romani. 1. 6. manumissio apud quem fiat vindicta. 1. 7. qui facta censu. 1. 8. manumissi testamento. 1. 9. inter amicos manumissi Latini dicuntur. 1. 10. qui sint dedititiorum numero. 1. 11. minor manumissus vindicta, sine consilio, in testamento. 1. 12. manumissio prohibita dominis XX annis minoribus. 1. 13. servus a domino obaerato in testamento manumissus liber et heres fit, quid si plures fuerint manumissi. 1. 14. de manumissis in fraudem creditoris et patroni. 1. 15. servus in bonis tantum manumissus fit Latinus. 1. 16. manumittere non potest mulier, pupillus et pupilla. 1. 17. de servo communi inter amicos manumisso. 1. 18. de servo, in quo alterius est ususfructus, a proprietario manumisso. 1. 19. testamento manumissus quando liber fiat. 1. 22. quo tempore testatoris esse debeat. 1. 23. quot servos manumittere liceat. 1. 24. sub conditione manumissus. 2. 1. minor XXX annorum manumissus quo modo accipiat jus Quiritium. 3. 3. iterata manumissio quid efficiat. 3. 4. manumittendi servi causa donare inter conjuges licet. 7. 1. liberi manumissi, ter manumissus filius. 10. 1. qui liberum caput mancipatum sibi manumisit tutor efficitur. 11. 5. a lenone aut lena manumissa uxor duci non potest. 13. 2. de servo herede scripto, a testat.

INDEX IN CONTEXTUM

- testatore manumisso. 22.
12. de alieno. 22. 13. si
filius ex prima secundave
mancipatione manumissus
reversus sit in potestatem
patris, adgnascitur suus
heres. 22. 3. v. *Liberi*.
v. *Libertas*.
- Manumissoris* cognati quan-
do accipiant possessionem
bonorum intestati. 28. 7.
- Manus*. v. *Conventio*. v. *He-
res*. Quo modo convenia-
tur in manum. 9. 1. de
his, qui in manu sunt.
Inscr. Tit. 9. res mobiles
non plures quam quae
manu capi possunt, pos-
sunt mancipari. 19. 6. in
potestate, manu, man-
cipiove habere. 19. 18.
et 19. esse. 24. 23. et 24.
uxor et nurus quae in ma-
nu est. 22. 14, 29. 1.
- Marcus*. 20. 10. constituit
ut heres sub cretione in-
stitutus pro herede ge-
rendo ex asse fiat heres.
22. 34.
- Maritandis*. Lex Julia de
maritandis ordinibus. 11.
20.
- Maritus* retinet dotem pro-
fectitiam, si pater non sit,
si sit, retinet quintas in
singulos liberos. 6. 4. quan-
do retineat dotem adven-
titiam. 6. 5. quid si mo-
ram fecerit in dote red-
denda. 6. 7. tenetur acti-
one rerum amotarum. 7.
2. quo modo sibi caveat,
si se pro muliere obliga-
vit, vel in rem ejus im-
pendit. 7. 3. v. *Donatio*.
v. *Mores*.
- Mars* in Gallia heres insti-
tui potest. 22. 6.
- Masculi*. v. *Postumi*. *Liberi*
mancipati. 22. 23. mas-
culus pubes. 5. 2. ado-
ptari possunt. 8. 5. impu-
beribus quare tutores
dentur. 11. 1. eorum tu-
tela cedi non potest. 11.
8. quo modo tutela libe-
rentur. 11. 28.
- Mater* Deorum Sipelensis
heres institui potest, quae
Smyrnae colitur. 22. 6.
— matris hereditas ad
quos pertineat. 26. 7.
quando succedat filio. 26.
8. liberta non habet suos
heredes. 29. 3. matre
certa natus. 4. 2. qui li-
beri accedant conditioni
matris. 5. 8.
- Materfamiliae* sui juris est.
4. 1.
- Materteram* uxorem duce-
re non licet. 5. 6.
- Matrimonium*. v. *Connu-
bium*. v. *Liberi*. v. *Nu-
ptiae*. v. *Lex*. Impar quid
sit. 16. 4. viri majoris se-
xagenario et uxoris mi-
noris quinquagenaria. 16.
3. majoris quinquagena-
ria, et minoris sexagena-
ria. 16. 4. collocare ali-
cui filiam in matrimonio.
24. 17. et 18. justum quid.
5. 2. incestum qui con-
trahant. 5. 7. jure contra-
ctum. 5. 10. in eo mori.
6. 4. de matrimonio per
errorem contracto, item
de inito quasi per igno-
rantiam. 7. 4. ejus nomi-
ne decima capitur. 15. 1.
quot annos conjuges in eo
excedere debeant. 16. 1.
- Mauricianus*. 13. 2.
- Maxima* capitis minutio.
11. 10. quae sit. 11. 11.
- Medius*, pro dimidio. 26.
2, 29. 1. media capitis
minutio. 11. 10. quae sit.
11. 12.
- Menses* X sunt tempus par-
tus. 16. 1. mensum senum
die. 6. 13.
- Mensia* lex. 5. 8.
- Mensura* constans dos quo
modo reddatur. 6. 8.
- Mentis* contestatio. 20. 1.
mentem non habet furio-
sus, ut testari de ea re
possit. 20. 13.
- Miles* in testamento suo po-
test libertatem dare post
mortem heredis, et ante
ejus institutionem. 1. 20.
testari potest de peculio
castrensi. 20. 10. quomo-
docunque fecerit testa-
mentum valet: quid ta-
men requiratur? 23. 10.
- Miliensis* Minerva. 22. 6.
- Militare* inter Vigiles. 3. 5.
- Militia* quo modo Latinus
fiat civis. 3. 14.
- Minerva* Miliensis heres in-
stitui potest. 22. 6.
- Minima* capitis minutio. 11.
10. quae sit. 11. 13.
- Minor* XXX annorum fer-
vus. 1. 12. et 14. XX an-
norum dominus. 1. 13.
minores mores. 6. 13.
- Minutio* capitis 11. 10. v.
Caput.
- Missio*. Testamentum mili-
tare valet intra annum
post missionem. 23. 10.
- Mobiles* res non nisi prae-
sentes, et non plures,
quam quae manu capiun-
tur, mancipari possunt.
19. 6. usucapio mobilium.
19. 8.
- Modiorum* decem millium
navis. 3. 6.
- Modus* in donatione. 1. 1.
modi, quibus Latinus
consequatur jus Quiri-
tium. 3. 1. *sq.*
- Mora*. Quid si mora facta
fuerit in reddenda dote.
6. 7.
- Morari* in contubernio fer-
vi. 11. 27.
- Mores* qui? 1. 4. propter
mores datur retentio do-
tis. 6. 9. graviorum mo-
rum nomine retinetur
sexta dotis, leviorum octa-
va, qui sint graviores,
qui

qui leviores mores. 6. 12.
 mariti mores in qua dote,
 et quo modo puniantur.
 6. 13. moribus quis tutor
 detur. 11. 24.
Mors. Modus donationis
 mortis causa. 1. 2. de li-
 bertate post mortem he-
 redis data. 1. 20. de le-
 gato post mortem here-
 dis, et in tempus mortis
 ejus. 24. 16. post mortem
 heredis fideicommissi,
 non legari potest. 25. 8.
 testamentum valet post
 mortem. 20. 1. mortis
 tempus observatur in ma-
 numissoribus testameta-
 riis. 1. 23. mors ejus, cui
 dare jussus, liberat statu
 liberum. 2. 6. mortis cau-
 sa donare inter conjuges
 licet. 7. 1. mors patris li-
 berat filium a potestate:
 an et mors avi nepotem?
 10. 2. quamdiu feminae
 vacare debeant a morte
 viri. 14. 1.
Movere res. 7. 2.
Muli sunt res Mancipi. 19. 1.
Mulier. v. *Femina.* v. *Tu-
 tores.* Quae in tutela est,
 non potest manumittere.
 1. 17. quae nuptura est,
 potest dotem dicere, item
 debitor et parens ejus. 6.
 2. quam actionem habeat
 post divortium. 6. 6. quid,
 si mulieris culpa factum
 fuit divortium? 6. 10.
 pro uxore. 7. 1 et 3, 16.
 4. quid si maritus se obli-
 gaverit pro muliere, aut
 in rem ejus impenderit?
 7. 3. quae alieno servo
 se junxit, quando fiat an-
 cilla. 11. 11. mulieribus
 quo modo tutor detur ex
 lege Atilia. 11. 18. quan-
 do tutor detur a Praefide
 aut Praetore ex lege Julia.
 11. 20. quando a Senatu
 11. 21 et 22. quis tutor

moribus detur. 11. 24.
 mulierum tutores quan-
 do interponant auctori-
 tem. 11. 25 et 27. quan-
 do illis necessaria sit tu-
 toris auctoritas. 11. 27.
 praeter decimam petit do-
 tem sibi legatam. 15. 1.
 quando mortua muliere
 dos sit caduca. 16. 4.
Municipes, Municipia an
 possint heredes institui.
 22. 5.
Mutatione quo modo rum-
 patur testamentum. 23. 2.
Mutatur status hominis in
 minima capitis deminu-
 tione. 11. 13.
Mutus. Quando in locum
 muti alius tutor detur.
 11. 18. in testamento pro-
 hibetur. 20. 7. quare te-
 stari non possit. 20. 13.

N.

Natura cognati manent.
 28. 9.
Naturales, v. Liberi. An
 habeant bonorum posses-
 sionem. 28. 3.
Nave quo modo Latinus
 fiat civis. 3. 14.
Nec Mancipi. v. *Mancipi.*
Necessarius servus. 1. 14.
 heres. 22. 11. v. *Heres.*
 impensae. 6. 14. quae
 sint. 6. 15.
Negotia pupillorum gerunt
 tutores. 11. 25. si mulier
 aut pupillus negotium ci-
 vile gerunt, necessaria
 est auctoritas tutoris. 11.
 27. qui idonee negotia
 tueri non potest, etiam
 pubes accipit curatorem.
 12. 4.
Nepos v. Liberi. v. *Patronus*
 v. *Postumus.* Quis possit
 adoptari in locum nepotis.
 8. 7. quo modo sui juris fiat.
 10. 2. quid si praeteritus
 sit. 22. 17. mortuo filio

X

vel emancipato succedit
 in locum sui heredis. 23.
 3. cum filio defuncti suc-
 cedens quam partem ac-
 cipiat. 26. 2.
Neptis quid si sit praeteri-
 ta? 22. 17.
Neronianum. v. *Senatuscon-
 sultum.*
Nerva quid constituerit de
 legato civitatibus. 24. 28.
Nocentes inventi. 1. 11.
Nominatim dati. v. *Tutores.*
 nominatim danda liber-
 tas in testamento. 1. 25.
 exheredandus filius et po-
 stumus. 22. 16 et 20. et
 22.
Nomine matrimonii decima
 capitur. 15. 1.
Nonus. Liberi post nonum
 diem amissi. 15. 1. v. *Fi-
 lius.*
Nostri. v. *Servi.*
Noverca quae fuit, ducere
 non possumus uxorem. 5.
 6.
Noxam propter torti. 1. 11.
Nubere ex lege Julia. 11. 20.
Numerus servorum manu-
 mittendorum. 1. 24. an-
 norum in pubertate. 11.
 28. numero constans dos
 quo modo reddatur. 6. 8.
 dedititiorum numero. v.
Dedititii. Syllepsis nume-
 ri. 11. 18. et 20.
Nuncupatio testamenti quo
 modo fiat. 20. 9. v. *Testa-
 mentum.*
Nuper pubes factus. 12. 4.
Nupta ex lege Aelia Sen-
 tia. 7. 4.
Nuptiae. v. *Connubium.* v.
Matrimonium. Quae fa-
 ciant connubium. 5. 2.
 quae vetitae. 5. 6. quae
 nubet servo alieno fit an-
 cilla. 11. 11. quando al-
 ter tutor peti possit ad
 contrahendas nuptias. 11.
 22. quae non proficiant.
 16. 4.
Nurus

INDEX IN CONTEXTUM

Nurus quae fuit, uxorem ducere non possumus. 5. 6. quae in manu est filii, quem in potestate habemus. 22. 14. *Nutu* relinquitur fideicommissum. 25. 3.

O.

Obaeratus. v. *Dominus*.
Obligare. Quid, si maritus se pro uxore obligavit? 7. 3. auctoritas tutoris est necessaria, si mulier aut pupillus se obligent. 11. 27. quis fit obligatus creditoribus defuncti. v. *Creditoribus*.
Obligatio. Actio in personam competit contra eum qui obligatus est ad faciendum quid vel dandum. §. 1. de *Actionibus*.
Obrogare quid? 1. 3.
Observatio legitima. 23. 10.
Octava dotis quando retineatur. 6. 12.
Olei ususfructus. 24. 27.
Oliveta qui facit, utiles facit impensas. 6. 16.
Omissi. v. *Postumi*.
Omittere jus suum. 28. 7.
Onus. Caduca fiunt cum suo onere. 17. 3.
Opera. Adquiruntur ex operibus servi. 19. 21.
Oportet. Mulier aut virgo, quam nubere oportet. 11. 20.
Optimum jus legati. 24. 11.
Optione de legata. 24. 14.
Oratio Imperatorum in Senatu recitata. 26. 7.
Orbo de patre. *Inscr. Tit.* 13.
Orcinus libertus quis. 2. 8.
Ordinibus. Lex Julia de maritandis ordinibus. 11. 20.
P.
Pactis verbis legatum. 24. 11.

Panis farreus in conventionem in manum. 9. 1.
Papia. v. *Lex*.
Paratus qui est dare, satisfacit. 2. 6.
Parens *Parentes*. v. *Liberi*. v. *Potestas*. Consentire debent in nuptiis. 5. 2. inter eos et liberos non est connubium. 5. 6. deterioris parentis conditio. 5. 8. parens mulieris virilis sexus dotem dicere potest. 6. 2. liberi ex dispari conjugio nati sunt etiam in potestate parentum. 7. 4. dat in adoptionem. 8. 3. liberum caput a parente mancipatum. 11. 5. parentibus servatur jus antiquum in caducis. 17. 2. jus antiquum parentum testatoris datum ex lege *Papia*. 18. 1. quibus et quo modo substituant. 23. 7 et 8.
Pars. v. *Heres*. v. *Proprietas*. v. *Ususfructus*. Liberatorum ex jure accrescendi. 22. 17. dimidia, tertia, quarta legari potest. 24. 25. legatum partis ususfructus. 24. 26. stipulationes partis et pro parte quae sint. 25. 15.
Partiarius legatarius quis. 25. 15.
Partitio species legati. 24. 25.
Partus. Quae ter est enixa fit civis Romana. 3. 1. civis Romanae est civis, licet pater sit Latinus. 3. 3. sequitur ventrem, si non sunt connubia. 5. 9. quis liber sit. 5. 10. quod tempus in eo spectetur. 5. 10. quae manumissa parit, liberum parit. 5. 10. uxor, quae post mortem viri intra X menses ex eo peperit, solidum capit. 16. 1.

Pater. v. *Filius*. v. *Ingenitus*. Incerto patre natus. 4. 2. qui liberi patrem sequantur. 5. 8. dotem dicere potest. 6. 2. mulieris dat dotem profectitiam. 6. 3. quando recipiat dotem profectitiam. 6. 4. adjuncta filiae persona habet actionem. 6. 6. quid si ejus culpa divortium factum sit. 6. 10. filii morte liberantur ejus potestate. 10. 2. item si ei interdictum sit aqua et igni. 10. 3. patria potestas pendet, quamdiu pater aut filius apud hostes est, quid si ab hostibus captus et reversus fuerit, aut ibi decesserit? 10. 4. a patre cognati. 11. 4. libertinus patri heres non fit, qui nec patrem habet. 12. 3. de coelibe, orbo, et solitario patre. *Inscr. Tit.* 13. quando testis esse non possit in testamento. 20. 4. filius patri testis esse non debet. 20. 5. quando testis aut libripens in testamento esse possit. 20. 6. patris fidei committi potest, si filio vel servo legatum sit, non etiam legari. 25. 10. a patre legari non potest filiis vel servis heredibus institutis. 24. 21, 25. 10. pater obstat matri, ad quem lege hereditas bonorumve possessio cum re pertinet. 26. 8.
Paterfamiliae sui juris est. 4. 1. quid si se adrogandum dedit. 8. 8.
Patrona *Patronus*. v. *Tutela*. De manumissis in fraudem ejus. 1. 15. per consequentiam ad tutelam vocatur. 11. 3. tutor fiduciarius vocatur ad similitudinem patroni. 11. 5. si

5. si is abest, an detur alter tutor, et quid in pupillo patroni filio. 11. 22. patronus, patrona, liberive patroni succedunt liberti. 27. 1. si patronus est, et alterius patroni filius, solus patronus succedit. 27. 2. ejus filius obstat nepotibus. 27. 3. liberi ejus succedunt in capita. 27. 4. quando familia ejus accipiat possessionem bonorum intestati. 28. 7. quo modo succedat liberti. 29. 1. semper succedit libertae intestatae. 29. 2. et 3. quando libertae liberentur tutela patronorum, et quid obtineat circa successionem eorum in bona libertae. 29. 3. v. *Liberta*. liberi patroni virilis sexus idem jus habent quod patronus. 29. 4. quod jus habeant patronae in bona libertorum. 29. 6. patrono adversus libertum, a quo contra edictum Praetoris in jus vocatus est, datur actio in factum. §. 2. de *Actionib.*
Patruales sunt agnati. 11. 4.
Patruus sunt agnati. 11. 4.
Peculio de castrensi miles testari potest. 20. 10.
Pegasianum. v. *Senatusconsultum*.
Pendet. v. *Conditio*. v. *Postestas*.
Pereger. 17. 1.
Peregrinus quando habeat connubium. 5. 4. nascitur ex peregrino et cive Romana. 5. 8. lex Mensia de partu peregrini. *ibid.* quid si civis Romanus duxit peregrinam, aut civis Romana nupta fuit peregrino. 7. 4. cui aqua et igni interdictum est, sit peregrinus. 10. 3. peregrinus civem Romanum, neque

civis Romanus peregrinum in potestate habere potest. 10. 3. quid si heres vel legatarius factus fuerit? 17. 1. inter peregrinos eos, quibus commercium datum est, mancipatio locum habet. 19. 4. qui dedititiorum numero est, peregrinus est. 20. 14. quasi peregrinus facere testamentum. *ibid.* cum eo testamenti factio non est. 22. 2.
Perfectus. Lex minus quam perfecta. 1. 2.
Pernicianum Senatusconsultum. 16. 3.
Persona filiae adjuncta. 6. 6. coelebs. 8. 7. coelibis. 22. 3. incerta. v. *Heres*. incertae personae an legari possit. 24. 18. dispaes conditione personae. 7. 4. personae in cessione. 19. 9. per quas personas nobis adquiratur. 19. 18. liberorum personae. 22. 17. quae sit, et adversus quem competat actio in personam. §. 1. de *Actionib.*
Pertinere. Ut legatum pertineat. 24. 17.
Petere. Mulier petit dotem sibi legatam. 15. 1. peto est verbum fideicommissi. 25. 2.
Petitio. Sextae dotis non sunt in petitione. 6. 10. legatorum et fideicommissorum. 25. 12.
Pictoria pertinent ad impensas voluptuosas. 6. 17.
Pistrino Latinus accipit jus Quiritium. 3. 1.
Plenum animi iudicium. 20. 12.
Plurium rerum ususfructus est partis. 24. 26.
Poenae coelibum. 16. 3. morum mariti. 6. 13. poenae causa vincti. 1. 11. de poena legis Juliae. *Inscr.* *Tit.* 14. quid sit, et an

valeat legatum poenae causa. 24. 17. poenae causa fideicommissi non potest certae vel incertae personae. 25. 13. poena legis Furiae. 1. 2.
Poenitentia locum habet in instituto cum cretione. 22. 30.
Pollicetur Praetor. 22. 23.
Pondere constans dos quo modo reddatur. 6. 8.
Poppaea. v. *Lex*.
Populus. Per eum fit adoptio. 8. 2. item adrogatio. *ibid.* qui per eum adrogantur. 8. 3. feminae per populum Romanum non adrogant. 8. 5. res populi legari non potest. 24. 9. imperium populi Romani. 24. 28. quando bona intestatorum deferantur populo. 28. 7.
Portare frumentum Romanam. 3. 6.
Possessio. v. *Continuatio*. v. *Praetor*. v. *Testamentum*.
 Quem bona fide possidemus, seu liber sit, seu servus alienus, quid nobis adquirat. 19. 21. de possessione bonorum contra tabulas, competente liberis mancipatis. 22. 23. bonorum juxta tabulas quibus, et quando detur a Praetore cum re. 23. 6. bonorum cum re pertinet ad patrem. 26. 8. bonorum quotuplex. 28. 1. quibus detur contra tabulas. 28. 2. et 3 et 4. quibus secundum tabulas. 28. 5. et 6. intestati quo modo, et quibus detur. 28. 7. *sq.* intra quem terminum detur. 28. 10. si petita non sit, admittitur gradus sequens. 28. 11. quibus ex edicto successorio datur possessio, constituuntur heredes beneficio Praetoris. 28. 12. quo modo detur

INDEX IN CONTEXTUM

- detur cum, aut sine re. 28. 13. bonorum quando competat patrono contra tabulas testamenti liberti. 29. 1. quando feminis in successione libertorum. 29. 5.
- Possessor.** Adversus possessorem competit Actio in rem. §. 1. *de Actionib.*
- Possessus.** Servus anno possessus fit domini ex jure Quiritium. 1. 16.
- Postliminium.** Jus postliminii. 23. 5. reddit ab hostibus reverso omnia pristina jura. 10. 4.
- Postumus. v. Liberi.** Quando liberi postumi, qui in utero sunt, sui heredes sint. 22. 15. omitti rumpunt testamentum. 22. 18. qui in utero sunt, quo modo instituendi. 22. 19. filius nominatim exheredandus, filia caeteraeque feminae postumae vel nominatim, vel inter caeteros, dummodo inter caeteros exheredatis aliquid legetur. 22. 21. nepotes, pronepotes, caeterique masculi postumi, praeter filium, vel nominatim, vel inter caeteros cum adjectione legati sunt exheredandi. 22. 22.
- Potens femina.** 5. 2.
- Potestas. v. Filius. v. Heredes. v. Liberi. v. Peregrinus. v. Testis.** Qui sint in potestate. 5. 1. ex incestu nati non sunt. 5. 7. in parentum potestate sunt liberi ex dispari matrimonio nati. 7. 4. feminae naturales liberos habent in potestate. 8. 8. aquae et ignis interdictio eam tollit. 10. 3. patria pendet, quamdiu pater aut filius est apud hostes. 10. 4. qui desinant esse in parentum potestate. 10. 5. potestas mancipiumque *Inscr. Tit.* 10. acquiritur per eum, quem in potestate, manu, mancipiove habemus. 19. 18 et 19. etiam ille, qui non potuit cernere, aliquando excluditur. 22. 32. suae potestatis esse. 23. 6. in potestate, manu, mancipiove esse. 24. 23. et 24.
- Praebere testimonium.** 20. 9.
- Praeceptio.** Legatum per praeceptionem. 24. 2. quo modo per eam legetur. 24. 6. quae res per eam legari possint. 24. 11.
- Praecipito est verbum legati.** 24. 6.
- Praedia in solo Italico,** tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis est domus, sunt res mancipi. 19. 1. jura praediorum sunt res mancipi. 19. 1.
- Praegnans.** Si uxor defuncti praegnans sit, non est locus adgnatis. 26. 3.
- Praesens.** Res mobiles praesentes mancipari debent. 19. 6. quando dos praesens reddatur. 6. 8., 6. 13.
- Praesentia testium in mancipatione.** 19. 3. v. *Testis.*
- Praeses.** Apud eum causa probatur. 3. 3. adoptio fit per Praesidem Provinciae. 8. 2. apud eum in provincia fit adoptio. 8. 4 et 5. Praesides dant tutores in provinciis. 11. 8 et 20. cognoscunt de fideicommissis. 25. 13.
- Praeteritio liberorum in testamento quem habeat effectum.** 22. 17. v. *Emanicipati.*
- Praetor.** Apud eum vindicta manumittitur. 1. 7. causa probatur. 3. 3. per eum fit adoptio. 8. 2. qui adoptentur. 8. 3. et 5. Urbis ex lege Julia dat tutores. 11. 20. cui det tutorem ex moribus. 11. 24. Curatores ab eo constituti sunt honorarii. 12. 1. quibus det curatorem. 12. 3 et 4. constituit curatorem quem vult Praetor. 12. 3. addicit in cessione. 19. 10. quando det possessionem bonorum contra tabulas liberis mancipatis. 22. 23. jubet, pollicetur. 22. 23. quando det possessionem bonorum heredibus scriptis in testamento rupto vel irritato facto. 23. 6. fideicommissarius 25. 12. quando cogat adire fideicommissum. 25. 16. vocat nonnullos ad bonorum possessionem inter suos heredes. 26. 8.
- Praetoris beneficio heres constitui.** 28. 12. quando det possessionem bonorum patrono contra tabulas testamenti liberti edicto suo. 29. 1. dat tutorem ex lege Atilia. 11. 18. aestimat injuriam atrocem. §. *un. de Injur.* edictum Praetoris. v. *Patronus.*
- Praetorianus tutor quis.** 11. 24. servus publicus. 20. 16.
- Praetorium** jus heredibus suis et necessariis datum. 22. 24.
- Precative relinquere.** 25. 1.
- Precativo modo relinquuntur fideicommissa.** 24. 1.
- Pretium.** Quid si dominus servum manumissum justo pretio vendere nolit? 2. 11. computatio pretii non fit pro libertate. 2. 11.
- Princeps** dat jus liberorum. 16. 1. principes familiarum. 4. 1. constitutiones Principum. 22. 6. v. *Constitutiones.*
- Principalis.** Beneficium Principale, erga Latinos. 3. 1.

3. 1. constitutiones Principales de testamentis militum. 23. 10.
Briscus. Sententia ejus de pubertate. 11. 28.
Pristina jura. 10. 4.
Privigna quae fuit, uxorem ducere non possumus. 5. 6.
Pro herede gerere. 22. 25. et 26.
Probare causam quis debeat. 3. 3.
*Probat*us. Causa probata. v. *Causa*. 7. 4.
Procinctu. Testamentum in procinctu factum. 20. 2.
Proconsul. Apud eum vindicta manumittitur. 1. 7.
Proculejanorum sententia de pubertate 11. 28.
Prodigus, cui bonis interdictum est, ex lege XII. Tabb. est in cura adgnatorum. 12. 2. prodigis libertinis et ingenuis, qui male dissipant bona, datur curator a Praetore. 12. 3. quare testari non possit prodigus, cui lege bonis interdictum est. 20. 13.
Profectitia dos quae. 6. 3. quando ad patrem revertatur. 6. 4. quando, a quo repetatur. 6. 6.
Promitti. Dos promittitur. 6. 1. a quibus possit promitti. 6. 2. v. *Dos*.
Pronepotes. v. *Postumi*.
Propalam pro ex ipsis legis verbis. 11. 3.
Proprietas bonorum quando detur inter conjuges. 15. 1. de servo a proprietario manumisso, in quo alterius est ususfructus. 1. 19.
Proprius. v. *Servus*. jus proprium substitutionis. 23. 7.
Prospectum est hoc Senatusconsulto. 22. 5.
Provincia. Qui in ea in consilium adhibiti. 1. 13. v.
Praeses. pro *Provinciae*.

8. 4, 11. 18 et 20. a quibus dentur tutores in provinciis. 11. 18. et 20. qui in iis cognoscant de fidei commissis. 25. 13.
Proximi cognati quando accipiant possessionem bonorum intestati. 28. 7.
Pubertas liberat masculos a tutela, quo tempore, quo modo aestimetur, ex habitu corporis, an ex annis. 11. 28. substitutio fit liberis, qui intra pubertatem decesserint. 23. 7.
Pubes masculus. 5. 2. nuper factus, qui negotia idonee tueri non potest, accipit curatorem. 12. 4. puberes adoptari possunt. 8. 5. puberibus feminis quare tutores dentur. 11. 1.
Publicus. v. *Equus*. v. *Judicium*. servus Praetorianus. 20. 16.
Pupilla *Pupillus*. v. *Tutor*. Manumittere non possunt. 1. 17. an possint adrogari. 8. 5. quo modo tutor iis detur ex lege Atilia. 11. 18. quid si pupillus sit tutor legitimus. 11. 20. alter tutor petitur, si filius patroni pupillus sit tutor. 11. 22. quis pupillo tutor detur moribus. 11. 24. in quibus rebus auctoritas tutoris ei sit necessaria. 11. 27. prohibetur in testamento. 20. 7.

Q.

Quadrantem quis non deducat. 25. 17.
Quadriennium quoad fructus dotis. 6. 13.
Quadrupedes quales sint res Mancipi. 19. 1.
Quaestum corpore facientem uxorem ducere non licet. 13. 1.

X 3

Quandoque liberos habuerint. 15. 1.
Quasi per ignorantiam. 7. 4.
Quatuordecim anni pubertatis. 11. 28.
Quinquaginta anni in matrimonio. 16. 1. anni ex legibus conjugio praescripti. 16. 3. nuptiae quinquagenaria minoris. *ibid.* majoris. 16. 4.
Quintae dotis quando maneant penes virum. 6. 4.
Quirites. Servus ex jure Quiritium. 1. 16. et 23, 3. 4, 19. 20. v. *Servus*. jus Quiritium quo modo consequantur Latini. 3. 1. *sq.* ex jure Quiritium 11. 19. jus Quiritium consequi Latinus. 17. 1. res testatoris esse debent ex jure Quiritium. 24. 7. Quirites testimonium praebite. 20. 9.

R.

Receptitia dos quae fit. 6. 5.
Recitata oratio Imperatoris in Senatu. 26. 7.
Recuperatores XX cives Romani in consilium adhibiti. 1. 13.
Reddere civitatem. 7. 4.
Redditio. De dotis redditione. 6. 8 et 13. v. *Dos*.
Reficere. v. *Aedes*.
Regundorum finium formula. 19. 16.
Religiosa res legari non potest. 24. 9.
Repetitio dotis. v. *Dos*.
Repraesentatio in dote. 6. 13.
Repudiare hereditatem. v. *Hereditas*.
Repudium. Quamdiu a repudio femina debeat manere innupta. 14. 1.
Res. Re vera actio 6. 6. possessio cum, aut sine re. 28. 13. datur retentio dotis propter res donatas, vel

INDEX IN CONTEXTUM

- vel amotas. 6. 9. actio rerum amotarum. 7. 2. impendere in rem mulieris. 7. 3. res forenses. 11. 1. in rem suam auctor fieri. 11. 24. res Mancipi, et nec Mancipi. 19. 1. v. *Mancipi*. dominia rerum. v. *Dominium*. v. *Mobiles*. v. *Immobiles*. v. *Corporales*. v. *Incorporales*. v. *Fungibilis*. acquiritur ex re nostra. 19. 21. possessio bonorum cum re, id est, cum effectu. 23. 6. v. *Possessio*. singulae et universae res legari possunt. 24. 25 et 26. res quae in abusu continentur. 24. 27. quae sit et adversus quem competat actio in rem. §. 1. de *Action*.
Restituere hereditatem fideicommissam. 22. 25.
Retentio ex dote quando fiat. 6. 9. propter liberos. *ibid.* ob mores. 6. 12.
Reversus ab hostibus recipit omnia pristina jura. 10. 4. habet jus postliminii. 23. 5.
Rigor juris civilis. 25. 1.
Rogare legem est ferre. 1. 3.
Rogo est verbum fideicommissi. 2. 7.
Roma. v. *Census*. Vigiles Romae. 3. 5. qui Romae in consilium adhibeantur. 1. 13. Romae tantum fit adrogatio. 8. 4. a quibus dentur tutores. 11. 18. qui cognoscant de fideicommissis. 25. 12.
Romani. v. *Civis*. v. *Civitas*. v. *Populus*. Liberti cives Romani. 1. 15. qui illi sint. 1. 6.
Ruinosa. v. *Aedes*.
Rumpere. Postumi rumpunt testamentum. 22. 18. quo modo rumpatur testamentum mutatione, et adgnatione. 23. 1. et 2.
Rustica. v. *Praedia*.

S.

Sacra res legari non potest. 24. 9.
Sacrificium solenne in conventionione in manum. 9. 1.
Salinensis Coelestis Carthaginis. 22. 6.
Scientia nocet heredi cum cretione scripto. 22. 32.
Scripta vestigia servis. 1. 11.
Senatores quinque in consilium adhibiti. 1. 13. et liberi eorum quas uxores ducere prohibeantur. 13. 1. quid, si ducant libertinam? 16. 2.
Senatus. A Senatu damnata uxor duci prohibetur. 13. 2. quid is censuerit de eo, qui promisit se restitutum hereditatem non capienti. 25. 17. Oratio Imperatorum in Senatu recitata. 26. 7.
Senatusconsultum. Latinus jus Quiritium accipit Scto. 3. 1.
— de consequendo jure Quiritium liberis. 3. 4.
— de militibus inter Vigiles. 3. 5.
— de dandis tutoribus in provinciis. 11. 20.
— de dando altero tutore aliquibus casibus. 11. 21. et 22 et 23.
— de municipibus, et municipiis, heredibus instituendis. 22. 5. de fideicommissis municipibus restituendis. *ibid.*
— Scto concessum est Deos nonnullos heredes instituere. 22. 6.
— de usufructu legato. 24. 27.
— de legato civitatibus. 24. 28.
Senatusconsultum. Divo Adriano auctore factum. 3. 3.
— Calvitianum. 16. 4.
— Claudianum. 16. 3. quid caverit. 11. 11.
— Neronianum de legatis. 24. 11.
— Pegasiano ex Scto restituitur hereditas deducta parte quarta, et conservantur actiones in heredem: is autem, qui recipit hereditatem, est loco hereditarii. 25. 14. ex eo restituta hereditate, commoda et incommoda hereditatis communicantur inter fiduciarium et fideicommissarium, interpositis stipulationibus. 25. 15. cavit hoc, ut, qui coactus adit, restituat totam hereditatem, ita ut ei et in eum, qui recipit hereditatem, dentur actiones, perinde atque si ex Trebelliano fuisset restituta. 25. 16.
— Pernicianum. 16. 3.
— Tertullianum. 26. 8.
— Trebelliano ex Scto heres restituit, ut ei, et in eum dentur actiones, cui restituta est hereditas. 25. 14.
Sentia. Lex Aelia Sentia. v. *Lex*.
Senum mensum die. 6. 13.
Serva. v. *Ancilla*.
Servilis cognatio nulla est. 12. 3.
Servus. v. *Libertas*. v. *Manumissio*. v. *Statu liber*. De servo XXX annis minore manumisso. 1. 12. et 14. quid accipiat manumissus in testamento a domino, qui solvendo non est. 1. 14. de manumisso in fraudem creditoris et patroni. 1. 15. in bonis tantum, non etiam ex jure Qui-

Quiritium, manumissus fit Latinus. Quis sit in bonis, quis ex jure Quiritium? 1. 16. de communi manumisso. 1. 18. de manumisso a proprietario, in quo alterius est ususfructus. 1. 19. sine domino. 1. 19. testamento manumissus quo tempore testatoris esse debeat. 1. 23. quot servos manumittere liceat. 1. 24. libertas servis nominatim danda in testamento. 1. 25. cui libertas dari possit. 2. 10. de libertate alieno data. 2. 11. cum servis non est connubium. 5. 5. ex ancilla et libero natus servus est. 5. 9. ab hostibus captus fit servus hostium. 10. 4. de muliere quae se junxit servo alieno. 11. 11. morari in contubernio servi alieni. v. *Liberta*. servi sunt res Mancipi. 19. 1. si in bonis alterius sit, alterius ex jure Quiritium, acquirit ei cujus in bonis est. 19. 20. cui adquirat alienus, bona fide possessus. 19. 21. item is in quo usumfructum habemus. 19. 21. publicus Praetorianus. 20. 16. heredes possumus instituere servos nostros cum libertate, alienos sine ea, communes cum, vel sine libertate. 22. 7. eos, qui nostri tantum sunt in bonis, neque cum libertate possumus heredes instituere. 22. 8. quos alienos possumus instituere. 22. 9. communis quo modo instituatur. 22. 10. proprius institutus quid consequatur. 22. 11. cujus jussu adeat hereditatem manumissus, vel alienatus a testatore vivente? quid si

sine libertate heres institutus fuerit? 22. 12. alienus adit jussu domini. Quid si manumissus vel alienatus fuerit? 22. 13. cum libertate institutus est heres necessarius. 22. 24. servis hereditariis cibaria dare. 22. 26. servo heredi instituto a patre vel domino legari non potest. 24. 21, 25. 10. *Sexaginta* anni in matrimonio. 16. 1. anni ex legibus conjugio praescripti. 16. 3. nuptiae sexagenario majoris. 16. 3 et 4. *Sexae* quando, et quot ex dote retineantur. 6. 10. *Sextus*. v. *Virilis*. infirmitas sexus in feminis. 11. 1. *Signa*. Testamentum septem testium signis signatum. 23. 6, 28. 6. *Similitudinem* per patroni. 11. 5. *Sinendi* modo legatum. 24. 2. quo modo legetur. 24. 5. quae possint legari. 24. 10. *Singulae* res legari possunt. 24. 25. etiam in usufructu. 24. 26. v. *Dominium*. v. *Corporales*. *Sipelensis* Deorum Mater. 22. 6. *Sit* est verbum directum. 2. 7. fit heres. 21. 1. *Smyrna*. Mater Deorum, quae Smyrnae colitur. 22. 6. *Socius*. Pars altera servi communis, manumissi ab uno socio, adcrefcit alteri. 1. 18. formula communi dividundo locum habet inter socios. 19. 16. *Socrus* quae fuit, uxorem ducere non possumus. 5. 6. *Solennis*. v. *Sacrificium*. Solennia nuncupationis. 20. 9.

Solenniter factum testamentum. 20. 1. *Solidum* quando inter se capiant conjuges. 16. 1. de capacitate solidi inter virum et uxorem. *Inscr.* Tit. 16. *Solitario* de patre. *Inscr.* Tit. 13. *Solvendo*. Quo modo manumittat dominus, qui solvendo non est. 1. 14. *Solum* Italicum. 19. 1. *Soluta* perperam legata an possint repeti. 24. 33. *Soror*. Filia sororis uxor duci non potest. 5. 6. sorores ex eodem patre sunt consanguineae. 26. 1. legitimae heredes fiunt fratribus sororibusve. 26. 6. consanguinea succedit cum matre. 26. 8. *Spado* an possit adrogare, et adoptare. 8. 6. *Species* impenfarum. 6. 14. capitis minutionis. 11. 10. *Spurii* qui sint. 4. 4. sunt ex incesto nati. 5. 7. *Status* mutatur in minima capitis deminutione. 11. 13. de statu suo incertus nequit testari. 20. 11. *Statu liber* qui sit. 2. 1. cujus servus sit pendente conditione. 2. 2. libertatis conditionem secum trahit. 2. 3. quid si pendente conditione sit abalienatus. 2. 4. quid si per heredem factum sit, quo minus impleta fuerit conditio? 2. 5. quid si per extraneum? 2. 6. *Stipulatio* tribunitia. 7. 3. alteri facta, quando mihi profit. 19. 18. interpositae stipulationes inter eum, qui restituit, et eum, cui restituitur hereditas: et quae sint stipulationes partis, et pro parte. 25. 15. *Sub*.

INDEX IN CONTEXTUM

Submotus a tutela. 11. 23.
Subrogare quid. 1. 3.
Substitutio quibus et quo modo fiat a parentibus. 23. 7 et 8. quando demum fieri possit filio impuberi. 23. 9.
Substitutus in cretione quando totum, quando partem accipiat. 22. 34. heredes substituti qui sint, et quo modo fiat substitutio. 22. 33.
Successio in locum sui heredis. 23. 3. de successione capti ab hostibus. 23. 5. filiorum matri suae. 26. 7. matrum filio. 26. 8. libertorum. 27. 1. *sq.* libertae. 29. 2 et 3. intestatorum ingenuorum. 26. 1. filii et nepotum defuncti. 26. 2. fratrum et liberorum fratrum. 26. 4. in legitimis hereditatibus non est successio. 26. 5.
Successorium edictum. 28. 12.
Sumito est verbum legati per vindicationem. 24. 3.
Summa rerum universarum. 24. 25.
Super pecunia. 11. 14.
Superstites. v. *Liberi*.
Surdus in testamento prohibetur. 20. 7. quare testari non possit. 20. 13.
Suspectus. v. *Tutor*.
Sustinet lex Claudia tutelae legitimae feminarum. 11. 8.
Suus. v. *Liberi*. v. *Heredes*. sui juris qui sint. 4. 1. qui sui juris sunt, consentire debent in nuptias. 5. 2. adrogantur. 8. 3. filius quo modo fiat sui juris. 10. 1. sui et necessarii. 22. 24. suae potestatis esse. 23. 6. qui sint sui heredes. 26. 1. sui heredes non sunt feminis. 26. 7. obstant matri. Quis inter suos heredes a Praetore vocetur.

26. 8. succedunt libertis. 27. 1. jure legitimo hereditatem evincere possunt. 28. 13. non sunt libertae. 29. 3.
Syllepsis numeri. 11. 18 et 20.

T.

Tabulae. Lex XII. tabb. v. *Lex*. tabulae ceraeve. 20. 9. possessio contra, vel juxta tabulas. v. *Possessio*. quid si heres, vel legatarius decesserint ante apertas eas? 17. 1.
Tacitam fidem adcommo- dare. 25. 17.
Tacite legare. 24. 14.
Tarpejus Jupiter. 22. 6.
Tempus in manumissione testamentaria. 1. 23. in partibus. 5. 10. luctus viduarum, post divortium, post repudium. 14. 1. partus X menses. 16. 1. in usucapione. 19. 8. in legato per vindicationem. 24. 7. et 11. de legato in tempus mortis heredis. 24. 16. bonorum possessionis. 28. 10.
Teneri actione. 7. 2.
Terminus. v. *Tempus*.
Tertiae partis bonorum usufructum conjuges inter se capiunt. 15. 1.
Tertullianum Scum. 26. 8.
Testamentarius. v. *Tutor*. v. *Heres*. Lex Furia testamentaria. 1. 2.
Testamentum. v. *Libertas*. v. *Tutor*. v. *Tabulae*. Quid sit. 20. 1. quot ejus genera. 20. 2.
— eo manumissi sunt cives Romani. 1. 6. quae manumissio eo fiat. 1. 9. servus XXX annorum minor eo manumissus fit Latinus. 1. 12. servus eo manumissus et heres scri-

ptus quid accipiat. 1. 14. eo manumissus quando fiat liber. 1. 22. quibus eo detur justa libertas. 1. 23. quot eo manumittere liceat. 1. 24. libertas eo nominatim danda. 1. 25. datur eo et adimitur libertas. 2. 12.
— quibus eo tutor detur. 11. 15. qui tutores dentur. 11. 16. cum quo jus est faciendi testamenti, potest is eo tutor dari. *ibid.*
— ingenuus heres scriptus ex eo non accipit curatorem ex lege, sed a Praetore. 12. 3.
— testamenti factionem habere. 11. 16. cum testatore. 22. 1. cum domino servi. 22. 9. ejus factio cum testibus esse debet. 20. 2. ejus factio non est cum peregrino. 22. 2. ejus factio libera, absente marito. 16. 1.
— quid agatur in testamento per aes et libram. 20. 9.
— quo modo nuncupetur. 20. 9.
— an facere possit filius familiae. 20. 10. non potest facere qui incertus est de statu suo. 20. 11. impubes quare facere non possit. 20. 12. surdi, muti, furiosi, prodigi, quare facere non possint. 20. 13. item Latinus Junianus, et qui dedititiorum numero est. 20. 14. feminae quo modo, et quando possint. 20. 15. an et servus publicus? 20. 16.
— rumpitur agnatio. 22. 18. quo modo rumpatur. 23. 1 et 2.
— quo modo infirmetur. 23. 1.
— quo modo irritum fiat. 23. 1.
— de

— de testamento capti
ab hostibus. 23. 5.

— si septem testium si-
gnis sit signatum, licet ju-
re civili ruptum, vel ir-
ritum factum sit, Praetor
aliquando dat bonorum
possessionem. 23. 6. si ita
signatum sit, licet jure
civili non valeat, quod fa-
miliae mancipatio vel
nuncupatio defuit, datur
bonorum possessio. 28. 6.

— militum quo modo
valeat. 23. 10. testamento
militis libertas datur post
mortem heredis, et ante
institutionem ejus, non
in aliorum testamentis. 1.

— potestas ejus incipit
ab institutione heredis.
24. 15.

— eodem testamento a-
dimitur legatum. 24. 29.

— eo relictum si quis
ex causa non cepit, est
caducum. 17. 1.

— non valet, si filius
vel non heres scriptus,
vel non nominatim exhe-
redatus est. 22. 16.

Testatio interposita libero-
rum quaerendorum causa
uxorem ductam esse. 3. 3.
vocatur et nuncupatio.
20. 9.

Testator. v. Testis. Parentes
et liberi testatoris habent
jus antiquum ex lege Pa-
pia. 18. 1. inter eum, et
familiae emptorem sit man-
cipatio. 20. 3. testamenti
factionem cum eo habere.
22. 1. consilium ejus de-
bet esse certum. 22. 4.
suae potestatis, et civis
Romanus esse debet, cum
moritur. 23. 6. quid si is
manumiserit, vel aliena-
verit servum heredem
scriptum? 22. 12. quid si
capite fuerit deminutus?

23. 4. quid si ab hostibus
captus? 23. 6.

Testimonium praebere. 20. 9.

Testis in mancipatione. 19.
3. quinque in testamento.
20. 5. non potest esse in
potestate testatoris aut fa-
miliae emptoris, et quare.
Testes domestici in testa-
mento non adhibendi. 20.

3. quando pater in testa-
mento esse nequeat. 20. 4.
filius patri testis esse non
debet. Quando frater esse
non possit. 20. 5. de testi-
monio patris, fratrum, et
plurium ex una domo.
20. 6. qui prohibeantur in
testamento. 20. 7. Latinus
esse potest. 20. 8. septem
testium signis signatum
testamentum. 23. 6, 28. 6.

decem praesentes esse de-
bent in conventionem in
manum. 9. 1.

Testor est verbum nuncupa-
tionis. 20. 9. testari ad-
versus leges civitatis suae.
20. 14. liberta potest te-
stari sine auctoritate pa-
tronorum. 29. 3.

Titia. v. Lex.

Torti propter noxam. 1. 11.

Traditi servi ut ferro aut
cum bestiis depugnarent.
1. 11.

Transcriptio servi non dat jus
Quiritium. 1. 16. ea do-
minium acquiritur. 19. 2.
est alienatio propria re-
rum nec mancipi. Si ex
justa causa traduntur res,
dominium ita adquirimus.
19. 7. quando alteri facta
traditione mihi adquiratur.
19. 18.

Transversus gradus in nu-
ptiis. 5. 6.

*Trebellianum. v. Senatus-
consultum.*

Tribuni. Major pars Tribu-
norum plebis dat tutorem
ex lege Atilia. 11. 18.

Tribunitia stipulatio. 7. 3.

Triginta anni in manumis-
sione. 1. 12. et 14. v. *Ma-
numissio.*

Trimus. Trima die. 6. 8. et
13. trimi filii. v. *Filius.*

Tritici ususfructus. 24. 27.

Tueri negotia idonee. 12. 4.

Tutela. v. Mulier. v. Tutor.

In jure cedi potest a tuto-
ribus legitimis. 11. 6. et
a cessico. 11. 7. cessicus
tutor dicitur, cui tutela
in jure cessa est, et quan-
do extinguatur tutela
cessitia. 11. 7. cessitia non
procedit ad agnatos: non
enim masculorum sed fe-
minarum tantum tutela
cedere licet: quid cave-
rit lex Claudia circa fe-
minas. 11. 8. legitima in
jure cedi potest. 19. 11.

— patronorum, excepta
tutela legitima, amittitur
capitis deminutione. 11. 9.

— tutela rei suae. 11. 14.

— abdicare se tutela
quid? 11. 17.

— submotus a tutela. 11.

23.

— quo modo masculi et
feminae ea liberentur pu-
bertate? 11. 28.

— quando libertae libe-
rentur tutela patrono-
rum? 29. 3.

*Tutor. v. Cessicus. v. Legi-
timus.* Datur utrique
sexui, quibus masculis,
et quare, quibus feminis,
et quare? 11. 1.

— quotuplices sint tu-
tores. 11. 2.

— qui sint legitimi? 11.

3. hi tutela cedere possunt
alii. 11. 6. quid si tutor
legitimus sit pupillus? 11.

20.

— quis sit fiduciarius?

11. 5.

— quis sit cessicus? 11. 7.

— nominatim testamento
dati

INDEX IN CONTEXTUM

dati confirmantur lege XII tabb., et dicuntur dativi. 11. 14. quibus testamento dari possint. 11. 15. qui eo dari possint: quare non possit Latinus. 11. 16. datus testamento, capite minutus, non amittit tutelam, sed, si se abdicavit tutela, tutor esse desinit. 11. 17. in jure tutela cedere non potest. 11. 17. quibus, et quo modo dantur, et qui dicantur tutores ex lege Atilia, et ubi, et quo modo in provinciis? 11. 18. Latinis impuberibus quis tutor datur. 11. 19. cui, a quo, et ad quid datur tutor ex lege Julia, item in provinciis a Praesidibus. 11. 20. — ad dotem constituendam in locum muti, furiosive alter datur. 11. 21. Item si tutor mulieris abest. An et in locum patroni absentis, an et pupilli, patroni filii? 11. 22. in locum suspecti, vel excusati alius datur. 11. 23. — Praetorianus quare ita dictus, et cui datur. 11. 24. — in rem suam auctor fieri non potest. 11. 24. — quid si mulier pupillusve cum tutore agere vult? 11. 24. — tutore auctore agere. 11. 24. — pupillorum et pupillarum negotia gerit, et auctoritatem interponit: mulierum autem tutores duntaxat auctoritatem interponunt. 11. 25. quando tutoris auctoritas pupillis ac mulieribus sit necessaria. 11. 27. tutore auctore feminae testantur, donec in tutela sunt. 20. 15. — si plures sunt tutores, omnes in omni re debent

auctores fieri, praeter testamentarios, ex quibus sufficit unius auctoritas. 11. 26.

V.

Vacatio feminae a morte vi-
ri, a repudio, a divortio.

14. 1.

Venditio. De statu libero ab herede vendito. 2. 4. quid si dominus servum manumissum justo pretio vendere nolit? 2. 11. de incenso vendito. 11. 11. jus vendendi. 19. 5. ex venditione nascitur actio ex contractu. v. *Actio*.

Ventrem quando partus sequatur? 5. 9.

Venum duit. 10. 1.

Verba certa in conventionem in manum. 9. 1. certa in mancipatione. 19. 3. nuncupationis. 20. 9. audire, loqui verba familiae emptoris. 20. 3. quibus heres institui potest. 21. 1. creationis. 22. 28. verbis pactis legatum. 24. 11. precativa in testamento. 25. 1. fideicommissorum. 25. 2.

Verberatus si quis sit, est atrox injuria. §. *un. de Injur.*

Vesta. Quae virgines Vestae capiuntur, desinunt esse in potestate parentum. 10. 5.

Vestigia scripta servis. 1. 11.

Vicini. Inter eos est formula finium regundorum. 19. 16.

Vidua. v. *Femina*.

Vigiles inter qui sex annis militavit, quid consequatur, quid si triennio? 3. 5.

Viginti annorum minor dominus an possit servos manumittere? 1. 13.

Vincti poenae causa a domino. 1. 11.

Vindicatio. Quis vindicet in cessione. 19. 10. vindicare caducum. 25. 17. lega-

tum per vindicationem.

24. 2. quo modo ita legatur. 24. 3. quae res ita possint legari. 24. 7. de re ita legata duobus. 24. 12. de optione legati ita data. 24. 14. Vindicatio est actio in rem. §. 1. *de Actionib.*

Vindicta manumissi cives Romani sunt. 1. 6. qui ea manumittantur. 1. 7. servus XXX. annorum minor ea manumissus an fiat liber? 1. 12.

Vineta qui fecit, utiles impensas facit. 6. 16.

Vini ususfructus. 24. 27.

Vir pro marito. 6. 4. 7. 1.

14. 1. 16. 1. vir et uxor quando decimam capiant.

15. 1. quando usumfructum. *ibid.* quando solidum. 16. 1. quando nihil.

16. 2. si liberos habuerint, accipiunt proprietatem partis bonorum. 15. 1. lex liberos exigit a viro XXV.

annis majore. 16. 1. vir et uxor ex absentia habent liberam testamenti

factionem. 16. 1. aetas matrimonii viri. 16. 3. et

4. quando accipiat possessionem bonorum intestati.

28. 7.

Virgo. Quae virgines Vestae capiuntur. 10. 5.

quando virgini datur tutor a Praetore, aut Prae-

sidente ex lege Julia. 11. 20.

quando a Senatu. 11. 21.

et 22.

Viridaria qui fecit, voluptuosas impensas facit. 6. 17.

Virilis. Parens mulieris virilis sexus, per virilem

sexum cognatione junctus. 6. 2. per virilem sexum descendentes sunt

adgnati. 11. 4. virilis sexus cognati sunt adgnati. 26. 1.

Visellia. v. *Lex*.

Uni-

U L P I A N I.

Univcrsus. Univerſi cerne-
re. 22. 5. univerſarum
rerum ſumma legari po-
teſt. 24. 25.
Unum pro primo. 20. 2.
Vocatio in jus v. *Patronus.*
Volo dari verbum fideicom-
miſſi. 25. 2.
Voluntas. Fideicommiſſum
proficiſcitur ex voluntate
relinquentis. 25. 1.
Voluptuoſae impenſae. 6. 14.
quae ſint. 6. 17.
Urbana. v. *Praedia.*
Urbis Praetor. 11. 20. et 24.
Uſucapio quid ſit, et quan-
tum temporis ad eam re-
quiratur. Ea adquirun-
tur dominia rerum man-
cipi et nec mancipi. 19. 8.
dominium ea nanciſci-
mur. 19. 2.
Uſucaptus ſtatu liber. 2. 3.
Uſusfructus in jure cedi po-
teſt. 19. 11. de ſervo a
proprietaryo manumiſſo,
in quo alterius eſt uſus-
fructus. 1. 19. vir et uxor
uſumfructum partis ter-

tiae bonorum capere poſ-
ſunt. 15. 1. cui adquirat
ſervus, in quo uſumfru-
ctum habemus. 19. 21.
quarum rerum legari poſ-
ſit. 24. 26. de legato uſu-
fructu earum rerum, quae
in abuſu continentur. 24.
27.
Ut pro quamvis. 24. 19.
Uterus. Poſtumi, qui in ute-
ro ſunt. 22. 15. qui in u-
tero ſunt, quo modo in-
ſtituendi. 22. 19.
Utiles impenſae. 6. 14. quae
ſint. 6. 16.
Vulgaris cretio quae? 22.
31. quo modo compute-
tur. 22. 32.
Vulgo concepti. 5. 7.
Vulneratus ſi quis ſit, atrox
eſt injuria. §. *un. de Injur.*
Uxor. v. *Donatio.* v. *Mu-*
lier. v. *Vir.* Civis Roma-
na vel Latina, ducta in-
terpoſita teſtatione libe-
rorum quaerendorum
cauſa ductam fuiſſe. 3. 3.
uxoris jure ducendae fa-

cultas. 5. 3.
— quouſque liceat uxo-
rem ducere ex transver-
ſo gradu. 5. 6.
— de ducta, quam non
licet. 5. 7. de ducta diſpa-
ri conditione. 7. 4. quas
non liceat ducere ex lege
Julia. 13. 1.
— uxor et vir quando
capiant decimam. 15. 1.
quando uſumfructum.
ibid.
— lex exigit liberos ab
uxore XX. annis majore.
16. 1.
— ſolidum capit, quae
poſt X. menſes poſt mor-
tem viri peperit. 16. 1.
— de famoſa aut liberti-
na uxore a Senatore du-
cta. 16. 2.
— quae in manu eſt, eſt
ſua heres. 22. 14. quae in
manu fuit, non naturalis
eſt heres. 29. 1.
— quando accipiat poſ-
ſeſſionem bonorum inte-
ſtati. 28. 7.

COLLATIO
LEGUM MOSAICARUM

ET
ROMANARUM,

descripta ex Libris Moyfis, et Commentariis
variorum veterum Juris Auctorum, qui an-
te tempora Justiniani Imp. floruerunt,

Cum Notis

JOANNIS CANNEGIETERI.

„ Cum esse audio, qui egregiam illam, sive Criticam, sive
„ Grammaticam, aut si qua viliori appellatione isti denotant, in
„ eluendis librorum turpibus maculis, rectaque Auctorum con-
„ stituenda lectione, operam vel damnant prorsus, vel saltem
„ elevant, quae a praeclarissimis aevi hujus ingeniis ubique gen-
„ tium (humanitatem certe colentium) permagno litterarum
„ omnium bono impenditur, equidem harum peritos (qui pauci
„ sunt, quamvis huic se numero inferant plurimi) nimium quan-
„ tum demiror, indoctorum ac rudium vicem tacitus apud me
„ partim rideo, partim etiam, atque adeo saepius, doleo. Nec cesso
„ tamen interea, cum otium suppetit, in eo, cui me dudum ad-
„ dixi, castigationum studio, tanquam stadio ad laudem aliquam,
„ cum voluptate animi non modica decurrere. Nam, uti sum re
„ ipsa expertus, non improspere, (quemadmodum sentio) quam
„ sit ille non modo non vanus atque inutilis, verum etiam com-
„ modus et felix ad Jurisconsultorum, aliorumque Auctorum sen-
„ sus intimos adipiscendos labor, qui in librorum lectionis veritate,
„ qua ex vetustis membranis, qua ex ingeniosis atque subtilibus
„ conjecturis constituenda capitur, ita infumi hunc solitum a ve-
„ tustis quibusque Doctoribus optimis, etiam Ecclesiasticis
„ comperi. . . .

Petr. Faber in Semestrib. Lib. 3. Cap. 12. in pr.

MUSEO
(a) COLLATIO
LEGUM MOSAICARUM
ET
ROMANARUM.
TITULUS I.

De Sicariis, et Homicidis, casu, vel voluntate.

(a) COLLATIO. De Libelli hujus auctore, aut aetate, qua is vixit, nihil equidem habeo, quod promittam, certi: ab aliis dicta non est quod referam. Primus Collationem hanc ex Mandubiorum bibliotheca in publicum protraxit Jctus Egregius Petrus Pithoeus, Magni Cujacii discipulus. Denuo reddidit eam ex bibliotheca Pithoei, cujus etiam notas emendatiores adjectas esse prae se fert titulus, Samuel Broun, Bibliopola Anglus, Heidelbergae a se impressam anno 1656, cujus ex Praefatione, opusculo illi praemissa, vivo Pithoeo prodiisse editionem eam existumes, cum tamen constet jam anno 1596 eo abiisse Virum Praestantissimum, unde negant redire quemquam: vid. D. Nettelblatt *Histor. Litter. Jurid. p. 91.* Secutum in plerisque fuisse Editorem incertum a Pithoeo propositum exemplum, aut in notis ab eo exhibitas conjecturas manifestum est. Non pauca tamen sunt, in quibus ab utroque recedit. Quin novas aliquando ac caeteris libris non expressas lectiones subministrat: quas utrum ex suo ingenio depromserit, an ex exemplari, suo aetate reliquo, alioque ab eo, quo usus fuit Pithoeus, codice, descripserit, non constat. Schultingium, si inspiciendi illius copia

fuiſſet Viro diligentissimo, dubitari non potest, fuisse additurum varias ab iis, quas ipse profert, membranarum diversas lectiones. Hoc itaque negotium mihi datum esse existimavi, ut eas, quoties a communi divertunt, adjungerem. Secundam Parisiensem, itemque Leidensem editiones memorat Vir Celeb. Ant. Schultingius, qui, Pithoeum secutus, Fragmenta haec *Jurisprudentiae suae Ante-Justinianae* inseruit pag. 719. Utriusque praeclarum ingenium ac singularem juris doctrinam approbant notae, quas addiderunt, eruditione solida commendatissimae. Novissime reliquiis his explicandis, illustrandis, emendandis operam suam adhibuit Franequeranae scholae Antecessor Hermannus Cannegieter, Frater meus dilectissimus, idemque Praeceptor meus summa pietate colendus, cui quidquid in juris arte profeci, quantum illud cunque sit, si a Patre meo discesseris, uni me debere gratissimus profiteor, luci exposito *Commentario ad Fragmenta Veteris Jurisprudentiae, quae exstant in Collatione Legum Mosaicarum et Romanarum*, qui editus est Franequerae anno praecedenti. Sunt praeter hos plurimi, qui varia libelli hujus loca commaculata purgare, obscuriora expo-

Incipit lex Dei, quam Deus praecepit ad Moysen.

§. 1. *MOTSES Dei Sacerdos haec dicit: Si quis percusserit hominem ferro, et occiderit eum, morte moriatur. Sin autem manu, lapideve, quo mori possit, percusserit, et mortuus fuerit, homicida est: morte moriatur. Si autem per inimicitiam impulerit eum, vel in miserit super eum aliquod vas ex insidiis, et mortuus fuerit: vel per iram percusserit eum manu, et mortuus fuerit, morte moriatur.*

§. 2.

exponere, afflicta restituere tentarunt: quorumplerorumque conatus cum jam ab Interpretibus, quos modo memoravi, fuerint indicati, sufficere fui arbitratus, missis aliorum opinionibus, nostram sententiam proponere.

Sequor ego in plerisque editionem Schultingii. Ea, quae ipsius Collectoris sunt, exhibeo forma litterarum a caeteris diversa. Idem faciendum putavi in iis, quae ex Mose descripsit Compilator, ne quid super sit in his, quod moretur lectorem.

§. 1. Evolve Numerorum Caput 35. In describendis legibus Mosaicis quam interpretatione usus fuerit Pariator sibi non liquere adfirmat Pithoeus. Egregia sunt quae de stilo Collectoris hanc in rem observavit Theologus Insignis, Hermannus Venema, inclytum Academiae Frisicae ornamentum, Vir varia eruditione, ac praeclaris ingenii monumentis celebratissimus. Proposuit ea Frater in *Commentario* pag. 6. Gratiam me initurum fore confido ab hominibus doctis, si ipsa Viri summi verba suo quaeque loco subijciam.

Versio Latina, inquit, *locorum Veteris Testamenti propius quidem in nonnullis ad Graecum textum LXX Interpretum accedit, nec tamen pressius sequitur. A Latina, sic dicta Vulgata, ubique recedit: ex. gr. Tit. 1. §. 5. in loco Numer. XXXV. Tit. 2. §. 1. Tit. 6. §. 1. Tit. 12. §. 1. In pluribus ab utraque versione, Graeca et Latina Vulgata, aequae ac textu Hebraeo, recedit: ex. gr. Tit. 5. §. 1. Tit. 6. §. ult. Tit. 7. §. 1. Tit. 8. §. 1. Tit. 9. §. 1. Tit. 14. §. 1. Tit. 15. §. 1. Tit. 16. §. 1. Cum versione Latina Vetere, sic dicta Italiana, quae ante Hieronymum, et deinceps adhuc uno alterove saeculo in usu fuit, conferre non licuit, quia librorum Mosis ea in manibus nostris non est versio, neque loca, hic citata, apud antiquiores Patres Latinos, ut appellantur, nunc reperire potui. Videtur*

quoque ea Graecam versionem pressius secuta: adeo ut eam Auctori ante oculos fuisse probabile non sit: utique voces nonnullae (sicuti in sequentibus suo loco adnotatum) in ea versione non videntur exstitisse, cum non ejus, sed recentioris sint aevi. Quare nihil superest, quam ut statuatur, Auctorem vel propria usum versione, vel aliquam sui temporis, non ignotam expressisse. Fuerunt utique tempore Augustini innumerae versiones Latinae: Vel Interpretes sibi sumere solebant libertatem vertendi Scripturam, aut aliquas ejus pericopas, pro arbitrio. De quo ex Augustino de Doctrina Christiana Lib. II. Cap. XI. constat. Qui Scripturas ex Hebraea lingua, haec ejus verba sunt, in Graecam verterunt linguam, numerari possunt, Latini autem Interpretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus venit codex Graecus, et aliquantulum facultatis sibi met utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari. Dein Cap. 15. addit, Italiam caeteris praeferrere debere, ut verborum tenaciorem cum perspicuitate sententiae. Quae si vera sit lectio, modo dicta de versione illa ab Auctore non adhibita haud parum confirmabuntur. Sed pro Italiana nonnulli, ut Bentlejus, legunt illa: quod non foret rejiculum, si pro nam quoque quae legatur. Verba haec sunt: In ipsis autem interpretationibus Italiana (illa) caeteris praeferratur: nam (quae) est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae.

Haecenus Cel. Venema. Augustini verba proposita perperam, credo, intellexit Isidorus Orig. Lib. 6. Cap. 4., quo loco, ordine recensitis septem diversis Oraculorum Divinorum ex Hebraea in Graecam linguam factis versionibus, praeter eam quam LXX Interpretes dederunt, mire laudat Hieronymi labores. Adjungam textum, ut constet, quid sentiendum sit de lectione verborum Augustini, tum ut vitio

§. 2. PAULUS quoque libro quinto sententiarum, sub titulo ad Legem Corneliam de sicariis et veneficis, dicit: Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit, ejusque rei causa, furtive faciendi, cum telo fuerit: et qui venenum hominis ne-

vitio liberem Isidorum. Presbyter, inquit, Hieronymus, trium linguarum peritus, ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem scripturas convertit, eloquenterque transfudit: cujus interpretatio merito caeteris antefertur: nam est et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior, atque, utpote Christiana, (hoc est, ab homine Christiano profecta) interpretatione (editio Basileensis habet interpretatio, quod praeferam) verior. Pleraque, quae dicto capite tradit Isidorus, descripsit pro more suo plagiarius ex Augustini l. c. Cap. 15., et ex opere Eiusdem de Civit. Dei Lib. 18. Cap. 43. In errorem induxit compilatorem vox *Itala*, qua denotari opinatus versionem ab Hieronymo compositam, Augustini verba ad eam male transtulit, quem tamen Interpretis hujus operam, memoratae versionis adhibitam, non tanto pretio aestimavisse discere potuerat ex ejusdem Auctoris commentariis de C. D. l. c. Unum addo, pro iis, qui in vulgatis Isidori editionibus ibidem exhibentur: *siquidem singuli in singulis separati*, plenius, rectiusque habere librum Basileensem: *siquidem singuli in singulis cellulis separatim*: quam veram esse lectionem ostendunt Augustini verba, unde sua desumpsisse Isidorum demonstravi.

§. 2. Ita Paulus de Poena Sicariorum et Veneficorum in Sentent. Lib. 5. Tit. 23. §. 1., itemque hoc §: *humiliores vero aut in crucem tolluntur, aut bestiis obijciuntur*, vel, quod perinde est, *subijciuntur*. De iisdem tractaturus Marcianus in L. 3. §. 5. ad L. Corn. de Sicar. *humiliores enim*, inquit, *solent vel bestiis subjici, altiores vero deportantur in insulam*. Putant Raevardus et Schultingius Tribonianum expunxisse verba *in crucem tolluntur*, relicta tamen vocula *vel*. Vryhof in Obs. Cap. ult. vel exponit etiam Utriusque loci sententiam pluribus exposuit Frater in Comm. Cap. 2. Scriptum

fuisse conjicio: *solent A bestiis subjici*, hoc est, *aliquando*. Accipe causam erroris. Vel per simplex V exaratum olim fuisse Magno docuit. *aliquando* per A designatum Valerius Probus testatur. Constat autem ex exemplis a Scioppio adlatis in Art. Crit. p. 57. haud raro in Codicibus MSS. confusas conspici litteras V et A.

Rationem haberi in poenis conditionis reorum notissimum est. Difficillimum est hac de re Modestini responsum in L. 16. D. ad L. Corn. de Sic. *Qui caedem admiserunt sponte, dolove malo, in honore aliquo positi, deportari solent, qui secundo gradu sunt, capite puniuntur*. Facilius hoc in decuriones fieri potest, sic tamen, ut consulto prius Principe et jubente id fiat, nisi tamen tumultus aliter sedari non possit. Aliorum explicationes proferunt Schulting. ad Paulum in Sent. l. c. et Voorda in E-lect. Cap. 6. Qui mentio hic fiat specialiter de Decurionibus plectendis non video. Quum sermo sit in posterioribus de tumultu, certissimum videtur locutum hic fuisse Jctum de seditionis. Quid si pro Decuriones substituamus defectores? Ita sane si rescribas, sensum habebis commodiorem, ac rei, qua de agitur, verbum convenientius.

§. 3. (a) Praetor, Judexve quaestionis. Mis-
sis aliorum sententiis, quorum amplissima de verbis his commentaria ad locum hunc scripta prostant, opinionem meam, quam potero brevissime, exponam, a caeteris longe diversam. Judicis appellationem novimus generaliter sumtam comprehendere ipsum quoque Praetorem, omnemque Magistratum superiorem, qui jurisdictionem habet, hoc est, quibus vi ac potestate juris sui de causis quibusque judicandi ac decidendi facultas competit, speciali vero notione Judices appellari, a Praetore, Magistratuve superiore datos, pedaneos, delegatos, quibus mandata est judicandi potestas, forte electos. Hi
Z postea-

necandi causa habuerit, vendiderit, paraverit, falsumve testimonium dixerit, quo quis perisset, mortisve causam praestiterit. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis vindicari placuit: humiliores vero aut in crucem tolluntur, aut bestiis subjiciuntur.

§. 3.

posteaquam in legem jurassent ex certa quadam formula, rei adcommodata, de negotio dubio cognoscere fuerunt soliti, quarum formularum frequentiores fuerunt: *Si paret dari oportere, si justa causa esse videbitur*, alia. Huc puto respici in Edicto, quod exhibetur in *L. 7. pr. D. de Fur. Delib.* *Si pupilli pupillae nomine postulabitur tempus ad deliberandum, an expediat eum hereditatem retinere, et hoc datum sit: SI JUSTA CAUSA ESSE VIDEBITUR*, bona interea diminui, nisi si causa cognita boni viri arbitratu, vetabo. Per transpositionis remedium adjuvanda verba censet Cl. Voorda in *Interpr. Cap. 23. pr.*, ejecto insuper postremo *si*. Interpretor: si a Praetore postulabitur tempus ad deliberandum, isque Praetor judicem dederit ei causae, ut judex ille concedat tempus, *si justa causa esse videbitur*, judex autem datus justam causam esse pronuntiaverit, eo casu vetabit Praetor bona interea, hoc est, intra illud temporis spatium, quod ad deliberandum impertitus est judex, diminui, nisi si causa cognita, subintellige, quod passim omititur, *sit*, aut, si id nolis, pro *si* reponere *sit*, boni viri arbitratu. Vel tum itaque permittit demum bona diminui, etiam si causa fuerit cognita, si intercedat boni viri arbitrium. Judicis quale fuerit officium in cognoscenda causa vid. *L. 9. C. de Judiciis*, adde *L. 1. C. Th. eod.* et G. Noodt *de Jurisd. et Imp. Lib. 1. Cap. 13 et 15*. Selectorum judicum, hoc est, qui in album erant relati, quorum erat de rebus privatis secundum jus civile et propositam actionis formulam cognoscere et sententiam ferre, variae constitutae fuerunt decuriae. Vide Gell. *Lib. 14. Cap. 2.* ibique commentarios. Singulare est ac proprium quasi in lege Cornelia, voluisse Syllam, non quaesituros tantum Praetores, aut solos Judices, quibus forte quaestio obvenerat, sed cognituros simul

conjuncta opera, et Praetorem, et Judices. Verba itaque §. hujus *ut is Praetor Judexve quaestionis. . . . uti quaeratur cum Judicibus*, sic expono, quasi dictum fuisset *judexque*, ita sc. ut omnes simul quaerant. *Ταυτολογίας* istiusmodi, sive repetitiones, in legibus antiquis non infrequentes esse sciunt quotquot vel oculo fugitivo eas unquam inspexerunt. Ita *Tit. 4. infr. §. 2. permittit pater. . . . ut is pater. . .* Quod disjunctivam particulam pro conjunctiva positam apparet, novum non est. Saepe inquit Paulus in *L. 53. D. de Verb. sign. ita comparatum est, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, et disjuncta pro conjunctis*. Hac ratione explicanda puto loca juris varia, interpretibus difficilia ac corrupta visa. Unum adferam exemplum elegantissimum. *Si quis eum, de quo noxalis actio est, judicio sisti promiserit, Praetor ait, in eadem causa eum qui promisit exhibere*, (utrum legas *exhibere*, an *exhiberi* perinde est, subintellige autem *jubebo*, aut *ait* explica *jubet*,) in qua tunc est, donec judicium accipiat. In eadem causa sistere quid sit videamus: et puto verius, eum videri in eadem causa (*sistere* revoca ex praecedentibus, modo loquendi vulgatissimo) qui ad experiendum non facit jus actoris deterius. Sponte fluere haec omnia animadvertis, ideoque opus non esse durissimo transpositionis remedio, quod adhiberi voluit Cl. D'Arnaudt *Conject. Lib. 2. Cap. 6.*, neque etiam necessarium esse ellipsin hic statuere verti oportet. Vide *L. 1. pr. et §. 1. D. Si ex nox. caus. ag.* Quid *se servum in eadem causa sistere* (hoc est statutum se. Praesens tempus pro futuro saepissime adhibetur in jure, more Graecorum, vid. Obs. Misc. Amstel. Vol. 3. p. 150. se pronomen omitti notissimum est. Consule Möllerum in *Dissertat. p. 41.*) *quidam promiserit, et liber factus sistatur?* Quaestionem ita decidit Ulpianus in *L. 5. D. eod.*

§. 3. *ULPIANUS libro VII. de Officio Proconsulis, sub titulo de Sicariis et Veneficis*: Capite primo legis Corneliae de Sicariis cavetur, ut is [a] Praetor, Judexve quaestionis, cui [b] sorte obvenit quaestio de Sicariis, ejus, quod in urbe [c] Roma propius mille passus factum sit, ut quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obvenierint, de capite ejus, qui cum telo ambulaverit, hominis necandi, furtive faciendi causa, hominemve occiderit, [d] cujus id dolo malo factum fuerit. *Et reliqua. Relatis verbis legis modo ipse loquitur Ulpianus*: Haec lex non omnem, qui cum telo ambulaverit, punit: sed eum tantum, qui hominis necandi furtive faciendi causa telum gerit, [e] coërcit, compescit. Item eum, qui hominem occidit, coërcit: nec adjecit cujus conditionis hominem, ut et ad servum, et peregrinum pertinere haec lex videatur.

§. 4. *Item PAULUS libro quo supra, et titulo, dicit*: Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit, mortisve causam praestitit.

§. 5.

D. eod.: Si de ipso controversia est capitalium actionum, injuriarumque nomine, non recte sistitur, quia aliter de servo supplicium, et verberibus de injuria satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel condemnatio pecuniaria. Pro supplicium rescribendum esse supplicio contendunt plerique, verba dein de injuria ejicienda arbitrantur. Sententias aliorum proposuit Cl. Vryhof in *Obs. Jur. Civ. Cap. 6*, qui ipse id operam dat ut Florentinam lectionem defendat. *Injuriarumque* accipio quasi dictum fuisset *injuriarumve*. Caetera sic restituo: *aliter de servo supplicium*, N et (hoc est, *aliter de servo supplicium subaudi sumitur*, quod mox sequitur. Nam et) *verberibus de injuria* (puta, si a servo ea fuerit commissa,) *satisfit, aliter de libero vindicta sumitur, vel* (hoc est *veluti*) *condemnatio pecuniaria*, aut, si hoc mavis, *condemnatio pec.*, id est *condemnatione*. Servos, qui injuriam aut contumeliam fecerant, flagellis caesos, domino suo restitutos fuisse docet Cujacius ad *Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 4. §. 22*. Eadem, quam modo dixi, notione, vel particulam accipi forte oportet in his Modestini in *L. II. D. de Pollicitat*: Si quis ob honorem, vel: hoc est, veluti: sacerdotium,

pecuniam promiserit, et ante quam honorem vel Magistratum ineat, decedet. Honoris vocabuli significatio amplissime patet, ac tam sacerdotium complectitur, quam magistratum. Interpretor itaque: Si quis ob honorem aliquem, quisquis demum ille sit, pecuniam promiserit, exempli gratia, ob sacerdotium, et ante quam honorem sacerdotii vel magistratum ineat, decedat. Aliis quid visum fuerit consule Vryhof *l. c. Cap. 24*.

§. 3. (b) Sorte Quod legitur in Codicibus nonnullis, *sortem*, interpretatur Bynkershoek *Lib. 4. Obs. Cap. 16. per sortem*. Dixi ante *m* litteram perperam saepissime vocibus fuisse adjunctam. In sequentibus *qui ei ex lege, to ei* omittit liber Heidelb.

(c) Roma propius. Malo per geminationem: *Roma a*, id est, *aut propius*. Jurisdictio Praefecti Urbi pertinuit usque ad centesimum lapidem, seu miliare, vid. *L. 1. §. 4. D. de Off. Praef. Urb. Add. Tit. 14. §. 3. infra*.

(d) Cujus id dolo. Reponi vult Schulting. *cujusve*: nihil muto, ante *cujus* subintelligo *si*.

(e) Coërcit, compescit. Aut dicendum subintelligi *et*, aut vox ultima explicatio-

§. 5. *Item de casualibus homicidiis* MOTSES legaliter dicit: Si autem per inimicitias inmisericorditer super eum aliquod vas, non insidians, vel lapidem, quo moriatur, non per dolum, et ceciderit super eum, et mortuus fuerit, si neque inimicus ejus, neque quaesierit malefacere ei, judicabitis inter eum, qui percusserit, et proximum mortui, secundum judicia haec, et liberabitis percussorem.

§. 6. *ULPIANUS libro et titulo, qui supra relati*: Distinctionem casus et voluntatis in homicidio servari, rescripto Hadriani confirmatur. Verba rescripti: „Et qui hominem occidit, absolvi „solet, scilicet, si non occidendi animo id admisit: et qui non „occidit, sed voluit occidere, pro homicida damnatur. E re „itaque constituendum est * ex quo ferro percussit ipsa funditus: „Nam si gladium [a] instrinxit, aut telo percussit, quid dubium „est,

nis gratia a Pariatore addita censenda est. Pro *coërcit*, nisi malis verbum hoc in secunda aeque ac tertia conjugatione fuisse usitatum, quo modo scriptum olim *cavet* et *cavit*, *fervet* et *fervit*, *possidet* et *possidit*, quod pluribus demonstrat Auf. Popma de *Ufu Antiq. Loc. Lib. 2. Cap. 11*, facile reponi possit *coërcet*.

§. 5. Inspice Num. Cap. 35.

§. 6. Depravatissimam Codicum scripturam ita restituo: *E re itaque constituendum est*, (hoc est, poena decernenda, sententia reus absolvendus vel condemnandus est, pro re nata, ex rei circumstantiis decidendum est) *et* (hoc malo pro *ex*, quod hic non convenit: subaudi: constituendum est) *quo ferro percussit, ictu, fundisve*: (probabilem, nisi fallor, facit conjecturam hanc nostram, quod singulas species in sequentibus refert Ulpianus: *gladius ad ferrum respicit, telum ad ictum*, confer. §. 7. *sq. qui casu teli ferierit, ictus contemplari oportet*. Denique *lapis ad fundos* referendus est.) *Nam si gladium instrinxit, aut telo percussit, quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? Si cum* (C litteram *cum* denotare auctor est Valerius Probus) *lapide percussit, aut cucuma, aut, cum forte rixaretur, ferro, percussit, sed non occidendi mente*. (Hoc modo distinguendum puto, confer. Noodt. *Prob. Lib. 4. Cap. 7*. Percussit quidem, vult Ulpianus, et occidit, eventum si spectes, animus tamen occidendi defuit.) *Ergo hoc exquirite, et, si voluntas occidendi fuit, ut homicidam ac servum sup-*

plicio eum jubete affici. Interpretor: ut homicidam, atque ut eum, qui ex antiquo jure in servitutem redactus tum demum mortis supplicio puniri poterat.

(a) *Instrinxit, aut telo percussit*. In L. 1. §. 3. D. ad L. Corn. de Sic. est: *strixerit, et in eo percusserit*. Pro *strixerit* Haloander substituit *strinxerit*. Aliis quid placuerit notant Interpretes b. l. Dubitari non potest non constituisse olim inter omnes unam eandemque temporis perfecti formationem. A *rumpo rumpi*, a *corrumpo corrumpi* deduxere Jcti veteres. *Canui* pro *cecini* dixit Sallustius. Plura memorat Popma de *Ant. Loc. Lib. 1. Cap. 12. τὰ in eo* varie emendant nonnulli. Quid si accipiamus *in eo* homine puta, quae vox praecesserat. Percutere gladium vel gladio in aliquo, est, perfodere aliquem, capulo tenus abdere ensen in corpore hominis. Exempla non dissimilia cognoscere poteris ex Fabri Lexico v. *in*. Plerique Graeco loquendi mori tribuunt, quasi *in gladio percutere* idem significet quod *cum gladio*. Quod autem hac ratione *in* intelligendum censent in his Plauti *Aul. Act. 3. Sc. 5. v. 12*.

In pauciores avidos altercatio est.

non persuadent, siquidem ibi potius pro adversus vel contra vocula posita fuisse videtur. Hoc tamen certum est, praepositionem illam haud raro abundare. Ita Cicero in *Orat. pro Mil. Cap. 5. in caede occisus*. Adde Pomp. Melam in *Praef. Num. 20. Vopisc. in Aurel. Cap. 36. filiam*.

„ est, quin occidendi animo percussit? Sic lapide percussit,
 „ aut cucuma, aut cum forte rixaretur, ferro percussit, sed non
 „ occidendi mente. Ergo hoc exquirite: et si voluntas occidendi
 „ fuit, ut homicidam servum supplicio * cum jure jubete affici.

§. 7. *PAULUS libro quinto, titulo quo supra:* Qui hominem occidit aliquando absolvitur: et qui non occidit, ut homicida damnatur: consilium enim uniuscujusque, non factum puniendum est. Ideoque qui cum vellet occidere, casu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur: et is, [^a] qui casu teli ho-

liam occidit non in magna causa. Alia observarunt Heraldus *ad Arnob. p. 37. et 67.* Duker in *Opusc. de Lat. Vet. Jctior. p. 360.* Sciopp. in *Verosim. Lib. 1. Cap. 4.* Adde P. Paraeum in *Lex Crit.* Hac forte ratione vindicari, atque exponi possit Tusci Codicis lectio in *L. 22. §. 5. D. Fam. ercisc. Papinianus de re, quae apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat IN PRAESTATIONE ejus rei venire in familiae erciscundae judicium, quae apud hostes est: quid enim impedimentum est, rei praestationem venire, cum et ipsa veniat?* Textu eliminandum *to* in existimant plerique. Modestius egit Vir Egregius in *Obs. Jur. Civ. p. 124,* qui in explicat *inter*, quo sensu vocem saepenumero adhibitam fuisse constat, sive usui id tribuas, sive notis adscribas. Vide Serv. *ad Virgil. Aen. 4. v. 102.* Adde Best. *p. 38.* et H. J. Arntzenium in *Dissert. ad L. 2. D. de in Jus voc. p. 21.* Pro *interea* vocabulum positum fuisse conjicio in *L. 11. pr. D. ut in poss. leg. Si mihi sub conditione legatum est, et tu medio tempore in possessionem ejus factus fueris.* Substituunt alii pro *factus*, *missus*. Lego *IA* possessionem ejus nactus fueris, hoc est, *interea poss.*, ad stipulante Diacono, confer Magnonem et Probum. Quod si tamen neque haec placeant, pro *in* in *L. 22. c.* corrige *is*, scilicet Marcellus.

Revertor ad Ulpianum: qui gladium *instrinxit, aut percussit*, manifestare eum occidendi animum innuit. Itane ergo is, qui enssem nudavit, quod fit saepissime joci ludique causa, idem fecisse percipienti censendus est? Interpretor gladium

in corpus inmisit, atque ita vulneravit, ut ferrum in corpus penetraverit. *Stringere* enim verbum, quod varias habet significationes pro vulnerare etiam usurpatum antiquis fuisse ex Virgilio ostendit Nonius *Cap. 4. Num. 442.*

§. 7. (a) *Qui casu teli.* Praeferam: *qui casu telo.* *Jctus* intelligo conatum ferendi, vulnerandique. Pro *ideo*, quod hoc loco vix quadrat, malim *interdum*, quod per *ID* notatum fuisse Diaconus scribit.

Et rei, et verborum pondere gravis est, huc autem loci convenientissima Saturnini sententia in *L. 16. §. 8. D. de Poenis. Eventus spectetur, ut a clementissimo quoquo facta: quanquam lex non minus eum, qui occidendi hominis causa cum telo fuerit, quam eum, qui occiderit, puniat.* Severe nimis egisse videtur Des. Heraldus in *Obs. et Emendat. Cap. 1. in Thes. Jur. Otton. Tom. 2. p. 1313,* qui duo verba foras ejicienda pronuntiat, substituendumque scribit: *eventus spectantur a clementissimo quoque, to facta* ab alio in margine adscriptum textui postea male interfertum fuisse opinatus. Grotius in *Flor. spars.* corrigendum judicat: *ut aestimentur animo quoquo facta.* Aliorum conjecturas ne necesse habeam proferre fecit diligentia V. C. H. Noordkerk in *Obs. Dec. Cap. ult.,* qui singulorum opiniones optime examinavit ac discussit. In medio relictis Interpretum sententiis, quid mihi hac de re videatur brevibus proponam. Rescribendum puto: *Eventus spectatur: (an spectetur, quod perinde est?) at a clementissimo quoque et facta.* Vocabula *ut* et *at* permutata saepissime fuisse dudum

hominem imprudenter ferierit, absolvitur. Quod si in rixa percussus homo fuerit, quoniam ictus quoque ipsos contra unumquemque

probavit G. Noodt in *Prob. Lib. 1. Cap. 4.* Adde Obs. Miscell. Amstel. Vol. 3. p. 123. Hac ope restituenda forte lectio corrupta in *L. 5. §. 1. D. quis ordo in possess. serv.*, pro *sed ut quid noceat emendando sed ad*, vide Jensium p. 402, nisi malis *sed et*. Constat enim *ut et et* in MSS. antiquissimis non raro fuisse confusa. Consule Cl. Best. p. 28. sq. et Ampl. Rygerbos in *Obs. Jur. p. 12.* Pari modo pro his Papiniani in *L. 49. §. 1. D. de Fidejuss. et Mandat: Severior, et utilior est sententia* lego: *severior, at utilior.* aut, quod habent editiones nonnullae, *sed verior et*. Unam addo *L. 22. §. 2. D. de Jure Fisci*, in qua laudandum ac memorabile Pii Principis rescriptum his verbis exhibet Marcianus: *Lites donatas se non suscipere Divus Pius rescripsit, licet (malo licet et) bona relicturum se quis profiteatur, vel partem bonorum donatam non suscipere: et adjecit: et illum dignum fuisse puniri pro tam turpi tamque invidioso commento, et, nisi durum esse videbatur, in ultro venientem poenam statuere.* De re constat ex Paulo *Sent. Lib. 5. Tit. 12. §. 7. et 8.* Obscuriora verba ita explico: Divus Pius rescripsit se non suscipere lites in perniciem privatorum fisco donatas, licet etiam quis fidem dederit, relicturum se bona sua fisco vel Principi, imo ne quidem suscipere se partem bonorum donatam ea lege, ut Princeps litem donatoris suam faceret. Adjecit quoque, illum etiam donatorem, quo de consultus fuerat Imperator, dignum fuisse puniri pro hoc commento: *at sibi* (sic repono pro *et nisi*) *durum esse videbatur punire ultro se offerentem donatorem.* Possis tamen et ita exponere ellipsi ac variatione temporis non infrequenti: et, nisi durum videbatur poenam statuere in ultro venientem, poenam se statuturum fuisse. Praefens infinitivi pro futuro positum fuisse aliquando exemplis demonstravit Pater *ad Avian. p. 179. col. 1. et p. 213. col. 1.* Particulam *et* in *L. 16. c.* addidi perspicuitatis gratia, tum quia facillimo negotio ea re-

stitui potuit, et repetito ex ultima vocis praecedentis littera, et autem ex prima sequentis, et enim et f plurimum confunduntur, vid. Sciopp. *de Art. Crit. p. 47. et 56*, nisi tamen malis quoque dictum accipere pro *etiam*. Facta interpretor rem factam, circumstantias. Ita atrocitatem facti dixit Compiler *Tit. 14. §. 3. in fine.* Eadem notione vocabulo hoc usus est Modestinus in *L. 7. §. 4. D. ad L. Jul. Majest. Crimen*, inquit, *majestatis facto, vel violatis statuis, vel imaginibus, maxime exacerbatur in milites.* Mendosa esse verba nullus fere dubitat. Aliis, quid placuerit tradiderunt Noordkerk *l. c. Cap. 9.* Schulting. *ad Pauli Sent. Lib. 5. Tit. 29. §. 1. D. Gothofr. ad L. c.* et Best. p. 185. Vel positum opinor pro *veluti*, sive ita rescribendum putes, sive hoc sensu accipere malis, utriusque certe vocis exiguam esse scripturae differentiam ex Magnone constat, quamobrem persaepe pro *veluti* usurpatum fuisse videtur, confer. Best. p. 38. Statuas intelligo Imperatorum Divorum, imagines viventium. *Veluti* pro *vel* positum reor in *L. 5. §. 3. D. de Extraord. Cognit:* neque enim in aquae et ignis interdictione, deportatione, libertas adimitur, sed sola civitas. Vide Ulpianum *Tit. XI. §. 12.* ibique commentarios. Pluribus dixi de hac lege *ad Ulpian. p. 95. col. 1.*

Ad sensum quod attinet verborum Saturnini, observari velim occurrere in *L. 16. c.* exiguum fragmentum, desumptum ex libro singulari, quo de poenis paganorum pluribus proposuerat. Praemissa fuisse a Jcto conjicio exempla nonnulla casuum ejusmodi, in quibus eventus spectari debuerat. Hac re defunctus, probatque accidere aliquando, ut exitus sit attendendus, ita concludit: non equidem nego spectandum esse eventum, at a clementissimo quoque et facta, sc. spectantur, vel spectari solent, qua de ellipsi consule Perizon. *ad Sanctii Min. p. 222*, hoc est, at et hoc mihi concedi velim, in primis inspicere debere facta, atque a cle.

que contemplari oportet, ideo humiliores in ludum, aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur.

§. 8.

clementissimo quoque Principe ac Magistratu majore, (Judices enim a Praetore dati ex lege judicabant et formula) consideratum prae caeteris semper fuisse, quid factum fuerit, quo modo perpetratum facinus, quid praecesserit, quid rei causam dederit, quid deinde secutum fuerit mox factum, attente haec omnia penfitanda: quo loco, quo tempore, cui personae, a quo, quo telo. *Quanquam*.... Respondet Saturninus argumento eorum qui rogent forte: itane facta et rerum circumstantias anxie adeo ponderandas esse statuendum, cum sufficiat cum telo fuisse eum qui deliquit? non negat Ictus teneri talem, at tamen ita demum, si is dolo fecerit, idque factum demonstrare videatur. Rem paucis absolvam. *Quanquam* constet ex summo strictoque jure civili, ipsisque legum verbis, eadem poena afficiendum esse eum, qui cum telo fuit occidendi causa, qua punitur is, qui re vera hominem occidit, spectari tamen aliquando oportere arbitror rei eventum, imo vero inspicere quoque debere autumo, quae ac quomodo res facta fuerit. Quid si enim caedes quidem commissa fuit, dolus tamen abfuit? quid si imperitia, casuve fortuito? leviolem certe, extraordinariam, aut nullam poenam his in casibus locum habere dicendum est. *Et ideo* addit in sequentibus hujus §. Ictus *apud Graecos*..... Quid multa? Eventum spectari vult Saturninus, at non solum, sed conjunctim cum factis, ut ita ratio habeatur utriusque. Quod si enim solum eventum, non facta attendi quis velit, aut contra facta unice non eventum spectari, non dubium est fore ut haud aequa poena afficerentur aliquando rei. En tibi casum, quem non multo abhinc annorum spatio interjecto, haud procul ab urbe patria contingere memini. Socii duo iter dum faciunt una, alter comitem suum, auri sacra fame impulsus, inopinatum ac nihil tale metuentem retro aggressus telo quodam tanta vi percussit, ut humi prostratus miser animam agere ac jam jam naturae

debitum suum redditurus videretur. Improbissimus, perfidis avaritiae stimulis agitatus, hominem imbellem ferro confodit, ac plurima, eaque gravissima vulnera infert, spoliatum dein, enecasse se certo persuasus, frondibus obtecto lacero ac fauciato corpore, in fugam se proripit. Vulneratus sanguine madidus ac semianimis prorepat ad domum vicinam, et rem uti facta fuerat defert. Vindicatura se Divina ira ex fuga retrahi homicidam voluit. Interrogatus reus factum confitetur, sociumque se vulneribus ad mortem confodisse addit. Saluti pristinae restituitur praeter expectationem fauciatus. Eventum spectabimus? absolvendus itaque homicidii poena reus. Absit a jurisprudentia nostra istiusmodi injustitia. Juste ac legitime eventum spectandum voluerunt Judices, at et factum omnino attendendum: crura fracta fuerunt latroni, addita insuper talionis poena, eodem puta quo comitem ferierat telo percussus sicarius, qui ita vulnerarat ut occideret, pro homicida itaque damnandus, vid. *L. 1. §. 3. D. ad Leg. Corn. de Sic.*

Exhibui casum, in quo considerari magis factum debuit, ideoque locum habere oportuit poenam ordinariam. Dabo exemplum delicti, quod, eventu spectato, extraordinarie fuit coërcitum. Incola regionis nobis vicinae certi spe praemii corrupto persuadet homini, ut summum ejusdem regionis Praefectum, dum in cubiculo suo tranquilla quiete frui eum cogitat, telo inmisso perfodiat. Fidem datam conductus servat, et glandem, quam vocant, plumbeam in dictum locum ex pacto jaculatur. Spem frustratus fuit eventus: praeter enim expectationem aberat Praefectus. Causa cognita gladius publice a carnifice supra caput reorum vibrandum, utrumque praeterea in ergastulum dandum per certum annorum spatium, ut manuum opera victum sibi quaererent, justissime censuere Judices.

lis, quae haecenus differui vehementer obstare reclamabunt, puto, quotquot in dis-

§. 8. *Item GREGORIANUS libro IV. ad Legem Corneliam de Sici-
riis et Veneficis, talem constitutionem ponit: Imperator Antoninus
A. Aurelio Herculano, et aliis militibus. Frater vester rectius fe-
cerit, si se Praefidi Provinciae obtulerit: cui si probaverit, non
occidendi animo Justam a se percussam esse, remissa homicidii
poena, secundum disciplinam militarem sententiam proferet. Pro-
posita prid. Kl. Febr. Laeto [a] bis Conf.*

§. 9. *Item GREGORIANUS eodem titulo et libro, talem consti-
tutionem ponit: Imp. Alexander Aurelio Favio, et aliis militibus.
Si modo, pro quo libellum dedistis, [a] non dolo praestitit mor-
tem,*

dissentientium partes abeunt, Divi Adriani
rescriptum, quod exstat in *L. 14. D. ad
Leg. Cornel. de Sic. In maleficiis voluntas
spectatur, non exitus.* Verum enimvero
facilis est, si quid video, responsio: *non
hic, uti centies alibi, intelligendum pro
non tantum: exempla notionis hujus con-
gesserunt Bynkersh. Obs. Lib. 4. Cap. 3.
et Auctor Obs. Jur. Civ. p. 19.* Dein et
hoc notari velim, rescribere ibidem Im-
peratorem consultum de certo casu, in
quo non tam spectari vult, quis fuerit e-
ventus, quam quid facere reus destinave-
rit. *Ampl. Bynkershoeck Obs. Lib. 3. Cap.
10. maleficia exponit per eminentiam ita
dicta, quae veneficia alias appellari con-
fueverunt.*

Caeterum et hoc certum est de volun-
tate ex factis plerumque constare: finge
enim accusari aliquem hominem occidere
voluisse, judex ex circumstantiis digno-
scere debet, num ea voluntas manifesta
appareat: quod si namque gladium quis
verbi gratia strinxerit, eoque percusserit,
dubium non est occidendi animum fuisse:
secus est, si quis clavi percussit, vid. *L.
1. §. 3. D. ad L. Corn. de Sicar.*

Idem dicendum existimo de verbis Pauli
*Sent. Lib. 5. Tit. 23. §. 3. Consilium uni-
uscujusque, non factum puniendum est,
conf. §. hunc. 7.* Quin et intelligendum
hic loci factum esse ejus qui imprudenter
fecit, verba Jcti indicant.

Rem omnem paucissimis comprehen-
dam: Consilium non punitur, nisi acces-
serit factum, ex quo consilium manifesta-
tur, *L. 18. D. de Poenis: factum non*

vindicatur, nisi voluntas adfuerit; voluntas
plerumque ex facti modo probatur: neque
enim sufficit conatum quem fuisse, nisi et
conatus conjunctus fuerit fini, vel quis usus
fuerit mediis ad finem tendentibus. Exem-
plum habes in *L. 5. C. de Episcop., et L.
un. C. de Raptu.* Brevitatis studiosissimus a-
lia mitto. De poena legis Corneliae egre-
gie multa observavit Noodt *l. c.* De vo-
luntate et conatu delinquentis haec mens
est Forner. *Lib. 2. Select. Cap. 10, et Lib.
3. Rer. Quot. Cap. 17.* in levioribus co-
natum non puniri, in gravibus extra or-
dinem, in gravissimis poena ordinaria.
Adde Taborem *de Conatu, Operum Tom.
2.* Solus animus quemadmodum aestime-
tur in criminibus, vid. Bynkersh. *in Obs.
Lib. 3. Cap. 10.* Ex professo materiam
hanc pertractavit S. V. Leeuwen in *re cri-
minali*, Belgica lingua conscripta. Coe-
ptum, licet nondum perfectum, crimen
vindicanum multis probat Cujacius *Obs.
Lib. 15. Cap. 25.* Perinde castigandum
eum qui mortis causam praebuit, atque
eum, qui occidit, Idem docet *Cap. 26.
ibid.* Imo caedes non voluntate sed casu
fortuito illatas puniri oportere, adeoque
spectari solummodo exitum, tam ex jure
Divino, quam civili defendere studet *Lib.
19. Obs. 10.*

§. 8. (a) *Bis Conf.* In Heid. est: *II. Conf.*

§. 9. (a) *Non dolo praestitit mortem,
minime perborrescat.* Sic interpungendum
esse cum Cl. Bondam *in Var. Lect. Lib.
1. Cap. 1.* dubium non est, quo de non
monuissim, nisi animadvertissim, esse, qui-
bus crisis hac exercenda videtur,

§. 10.

tem, minime perhorrescat: crimen quippe ita contrahitur, si et voluntas occidendi intercedat. Ceterum ea, quae ex improvise casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae imputantur. Prop. XIII. Kl. Aug. Alexandro Conf.

§. 10. *Item GREGORIANUS eodem libro et titulo, tale rescriptum dedit.* * [a] *Quod si dominum.* * [b] *Habe Agato KN.* Qualitas precum Julii Antonini clementiam nostram facile commovit: quippe quod asseveret, homicidium se non voluntate, sed casu fortuito fecisse, cum [c] calcis ictu mortis occasio praebita videatur. Quod si ita est, neque super hoc ambigi poterit, omnium metu ac suspicione, quod ex admissi discrimine sustinet, secundum id, quod adnotatione nostra comprehensum est, volumus liberari. Dat. prid. [d] Kal. Dec. Dioclitiano A. IV. et Maximiano Conf.

§. 11. *ULPIANUS libro et titulo, quo supra:* Cum quidam per lasciviam causam mortis prae buisset, comprobatum est factum Taurini Egnati, Proc. Baeticae, a Divo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. Verba consultationis et rescripti ita se habent: „ * [a] em *. Inter Clodium, optime Imperator, et „ Euari-

§. 10. (a) *Quod si dominum.* In editione Heidelbergensi supra allegata, ita exhibetur: * *Quod si dnm.* * Conf. Eruditiss. Bondam *l. c.* Nimium forte dedit Pithoeus conjecturae suae, qui *dominum* exposuit, propterea, quia DNM notam *dominum* notare ex Magnone didicerat. Geminata littera D, quae pro T millies posita, lectio prodibit aptissima: *quod sit dignum memoria.* D, aut, quod idem est, DN, *dignum* significasse testatur Valerius, M *memoriam* designasse uterque tradit, Magno, puta, et Probus.

(b) *Habe Agato KN.* Explico: *ave Agato*, vel *Agate*, *Karissime nobis.* Consule Fratrem p. 15.

(c) *Calcis ictu.* Accidit nostra memoria, ut ruricolae duo, in rixa dum essent, alter alterum manu comprehensum humo affligeret. In terra dum jaceret uterque, superior alter nihil quidquam contra nitentiens inferiorem, discedit a pugna, et propius intuitus hominem animam effasse intelligit. Adprehensus homicida carceri mancipatur. Examinato in cadavere stran-

gulati indicia apparebant. Consulti Medici responderunt videri sibi vim factam non fuisse, sed, quia jam dudum difficultate spiritus laborasse defunctum comperit habebant, ex pressione corporis, dum supra jacuerat pugnans, impeditum fuisse atque interclusum anhelitum, et ex eo hominem strangulatum. Absolutus reus liber evasit. *Qui casu*, sic legendum videntur alii, *magis quam voluntate, homicidium admisit*, ejus poena est lenienda. L. 1. §. 3. D. ad L. Corn. de Sic. Imo vero omnino liberandus. §. 9 et 10. b. t.

(d) *Kal.* In Heidelb. est *Kl*, uti hic, sic et alibi pluries.

§. 11. (a) *Em.* Rescribo CM, quae expono: *claritas mea.* C *clarissimum* interpretatur Magno, M *mea* notare Diaconus scribit. Ita *clementia nostra* est in §. praecedenti. *Solertia tua serenitati nostrae retulit* exstat infra Tit. 15. §. 3. *Pietas, clementia nostra* est Tit. 6. §. 4. Simili modo *tranquillitas vestra* dixit Eutrop. Lib. 1. Cap. 12. ubi vide Commentatores. Valerius Maximus in Praefatione ad Ti-

„ Euaristum cognovit, quod Clodius Lupi filius in convivio, dum
 „ sago jactatur, culpa Marii Euaristi ita male acceptus fuerit, ut
 „ post diem quintum moreretur: [b] adque apparebat nulla ini-
 „ micitia cum Euaristi fuisset nec cupiditatis culpam coërcendum
 „ credidit, ut ceteri ejusdem aetatis juvenes emendarentur. Ideo-
 „ que Mario Euaristo urbe, Italia, provincia Baeticae in quin-
 „ quennium interdixit: [c] decrevit et impendi causa duo milia
 „ patri ejus persolveret Euaristus, quod manifesta ejus fuerat pau-
 „ pertas, [d] vel res. Verba rescripti: Poenam Marii Euaristi
 „ recte, Egn. Taurine, moderatus es ad modum culpa: refert
 „ enim et in majoribus delictis consilio aliquid admittatur, an
 „ casu. Et sane in omnibus criminibus distinctio haec [e] poe-
 „ nam aut justitiam provocare debet, aut temperamentum ad-
 „ mittere.

§. 12. *MODESTINUS libro Differentiarum sexto, sub titulo de scien-*

*berium: Si... vates a Numine aliquo prin-
 cipia traxerunt, MEA PARVITAS eo
 justius ad favorem suum decurrerit, quod
 (sic malo) caetera Divinitas Dii caeteri,
 Jupiter, Mercurius, alii, opinione colli-
 gitur, non adeo certa fide constat, quip-
 pe quam adscitam a peregrinis a majori-
 bus accepimus, tua Divinitas praesentifide,
 cui magis credere fas est, quia praesen-
 tia tua non dubium facit Numen te esse
 venerandum, paterno Augusti, patris ad-
 optivi, avitoque Julii Caesaris fideri par
 videtur. . . . Deos enim reliquos quos col-
 limus, accepimus ab Iliensibus, Graecis,
 aliisque, Caesares dedimus, ipsi Deorum
 numero insertos consecravimus. Confer
 Commentarios ad d. l. GT pro gravitas
 tua signatum fuisse Magno testatur. Ad-
 juvat conjecturam nostram, quod sequen-
 tia in tertia persona efferuntur. Clarissima
 persona per maritum facta dicitur uxor
 Senatoris in L. 22. §. 1 D. ad Municipal. Pro-
 consules Clarissimos appellatos fuisse de-
 monstrat Guthier. de Offic. Dom. Aug. Lib.
 1. Cap. 5. Adde de Clarissimi titulo L. A.
 Hambergerum in Dissertat. Jur. p. 30.
 f. Pro Mari in Heid. est Marii.*

(b) *Adque etc.* Heidelb. habet *adquae*.
 Corruptam lectionem hoc modo restituo:
At, quum apparebat nullā inimiciā cum

Euaristo fuisse, tm (ita pro tamen exara-
 re solitos fuisse docet Magno) *ic* (posi-
 tum id est pro hic) *caliditatis* (nisi malis
calidae aetatis) *culpam coërcendam credi-*
dit. Caliditas est calor juvenilis. *Incon-*
sultum calorem appellat Paulus infra Tit.
 4. §. 3. *Florente juvenia fervidus* dixit
 Horat. in Art. Poët. v. 115. *Fretum ado-*
lescentiae vocat Flor. Lib. 1. Cap. 26. Num.
 9, ubi v. Interpretes.

(c) *Decrevit, et impendi causa.* Hei-
 delb. exhibet: *decrevit ut impendii causa.*
 Rescribo: *decrevit et ut impendii causa.*

(d) *Vel res.* Hoc est, *velim rescribas.*
 vide Interpretes.

(e) *Poenam aut justitiam.* In Heidelb.
 prostat: *poenam aut *justitiam.* Pro *poe-*
nam substituo *poenarum*, adjutus MS.
 Charondae. Poena est modus castigationis
 legibus sive in jure definitus, et stricta
 executio coërcitionis ibidem statutae. Ita
poenas dare Floro Lib. 1. Cap. 21. dicun-
 tur, qui merito suo justissimam vindictam
 fuere experti.

Alia ad §. hunc dedit Bynkersh. *Obs.*
 Lib. 2. Cap. 5.

§. 12. *Generaliter* vocem nescio an re-
 ferri potius oporteat ad Modestini verba,
 quam ad Collatoris.

*Praetor ait: quod vi aut clam factum
 est,*

scientibus et ignorantibus generaliter loquitur. Nonnunquam per ignorantiam delinquentibus jure civili venia tribui solet, si modo rem facti quis, non juris ignoret: quae scilicet consilio delinquentibus praestari non solet. Propter quod necessarium est, addita distinctione considerare, utrum sciente, an ignorante aliquo quid gestum proponatur. *et reliqua.*

§. 13.

est, qua de re agitur, id, cum experiundi potestas est, restituas. L. 1. pr. D. quod vi, aut clam. Quid vi factum esse videatur exponit Noster *ibid.* §. 5. *sq.* Quis clam facere dicatur docet Idem in *L. 3. §. 7. et 8. d. 1.* Eandem rem persequitur Venulejus in *L. 4. D. eod.*, ubi Servium refert arbitrari, *etiam eum clam facere, qui existimare debeat sibi controversiam futuram: quia non opinionem cujus et resupinam existimationem esse oporteat, nemelioris conditionis sint stulti quam periti.* Pro esse alii, Haloandrum secuti, corrigunt *sequi*, sunt et qui reponunt *prodesse*, consule Auctorem *Obs. Jur. Civ. p. 38.* Sine crisi, puto, lectio Florentina possit vindicari, si hoc modo interpretemur: Servius *putat* (quae vox repetenda ex §. ult. legis praecedentis, aut subaudi *dixit, ait*, simileve, quorum crebra est ellipsis, vide Patrem ad *Avian. p. 189. et 202.*) eum quoque clam facere, non modo qui vere existimat, persuasusque est ac certus controversiam sibi futuram, sed et eum, qui existimare debet litem exinde suborituram: en rationem: quia non debet hominis alicujus nimia esse securitas atque ignavia, non adeo quem negligentem esse oportet ac stupidum, ut nihil quidquam intelligat is. Paucis dico: quia non excusatur tanta alicujus stupiditas, tantaque vecordia, veluti, si nesciat is, quod homines omnes non ignorant: quod si enim haec condonaretur, fieret ita, ut melioris conditionis essent isti, qui hebetis adeo atque obtusi ingenii sunt, ut nec ea sciant, quae unusquisque intelligit, quam illi, qui prae aliis sapiunt. Sciunt namque periti, ac mente percipiunt, prohibitum se iri, atque interdicto adversus se actum iri, si clam facere instituerint, eamque propter causam tenentur. Stulti contra, si excu-

faretur opinio et existimatio resupina, hoc est, securitas major, sive negligentia crassa, summa, remissior, non tenerentur, atque adeo impune peccarent. Constat eorum quae dixi veritas ex *L. 3. §. 7. et 8. eod.*, ubi eodem, quo in *L. nostra 4.* a Venulejo fit, modo distinguitur inter eum qui *timuit*, et *timere debuit*, qui *existimat* et *existimare debet*, dein utrumque ex interdicto obligari adjungitur. Confer praeterea *L. 3. §. 1. D. de Furis et fact. ign.*, quo loco ignorantia accipienda dicitur *non deperditi, et nimium securi hominis.* Huc facit quoque *L. 6. eod.*, ubi Venulejo inprimis suffragatur Ulpianus, *nec supina inquam ignorantia ferenda est factum ignorantis.... Scientia hoc modo aestimanda est, ut neque negligentia crassa, aut nimia securitas satis expedita sit, et reliqua.* Adde Paulum in *L. 15. §. 1. D. de Contr. Emt. Ignorantia emtori prodest, quae non in supinum hominem cadit.* Agmen tandem claudat *L. 9. §. 2. D. de Fur. et fact. ign. Facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa negligentia objiciatur: quid enim, si omnes in civitate sciant, quod ille solus ignoret? et recte Labeo definit: scientiam neque curiosissimi, neque negligentissimi hominis accipiendam, verum ejus, qui eam rem diligenter inquirendo notam habere possit.* Non inelegans exemplum suppeditat Ulpianus in *L. 11. §. 3. D. de Instit. Act. Add. L. 43. §. 1. D. de Contr. Emt.*

Facit materiae adfinitas, ut et de imperitia verbo differam. Ita de Medici imperitia noxia Ulpianus in *L. 6. §. 7. D. de Offic. Praesid. Sicuti Medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita, quod per imperitiam commisit, imputari ei debet, praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse*

§. 13. *PAULUS libro et titulo quo supra*: Qui telum tutandae salutis causa geret, non videatur hominis occidendi causa portare. Teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.

Explicit Titulus de Sicariis, et Homicidis, casu, vel voluntate.

esse non debet. Ex notissimis millies in Pandectis obviae geminationis regulis scribendum arbitror: *imputari ei debet, et praetextu.* Verba legis priora per se clara satis, scrupulum movent posteriora, quapropter emendanda ea esse plurimi censuerunt. Consule Noordkerk in *Obs. Dec. Cap. ult.* Malim equidem interpretari hoc modo: Si quis Medicus, artem Medicam professus, per imperitiam lapsus fuerit, ac per hoc homini nocuerit, imputari debet Medico, qui in eo deliquisse est censendus, propterea, quod, non quidem dolo malo, sed amplius sperans de facultatibus suis quam in iis erat, curam imperitus in se suscepit, adeoque decepit, ac spe sua elusit homines morbi periculo laborantes: decepisse dico: quod si enim aegroti medelam non promississet, alteri, forte peritiori, Medico, curandum se commisisset aeger: neque vero excusabit eum praetextus humanae fragilitatis, siquidem imperitia lapsus fuisse constat, non condonanda. Imperitia enim culpa

adnumeranda *L. 9. §. 5. D. Locati.* Adde §. 6. *sq. §. de lege Aquil.* Si sola imperitia peccavit quis, levis aut extraordinaria poena locum habet, quod si vero dolus accesserit, aut culpa dolo proxima, gravissima, quin et capitalis poena infligitur; quo de postremo casu accipiendaputo Pauli verba in *Sent. Lib. 5. Tit. 23. §. ult.*

§. 13. Tutandae salutis causa non licet tantum telum portare, sed et hominem occidere lex permittit. Hinc Paulus *l. c. §. 8. qui*, inquit, *latronem, caedem sibi inferentem, vel alium quemlibet stuprum inferentem occiderit, puniri non placuit: alius enim vitam, alius pudorem publico facinore defendit.* Corrigendum censent nonnulli *publico jure*, alii *licito facinore*, sunt et qui *publico favore* substituunt. Nil muto: explico: defendit vitam et pudicitiam suam a facinore, sive delicto publico, hoc est, tali, quod criminibus publicis accensetur.

XX

T I T U L U S I I.

Incipit de Atroci Injuria.

§. 1. *MOTSES dicit*: Si autem contenderint duo viri, et percusserit alter alterum lapide aut pugno, et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lectulo, et si surgens ambulaverit homo foris in baculo, sine crimine erit ille, qui eum percusserrat: praeter accessionis mercedem dabit ei et medico impensas curationis.

§. 2.

§. 1. Sic adh. §. Cel. Venema: *Exod. XXI. versioni ἀπειρίας respondeat, nec non pro et Pro accessionis legendum cessationis, ut Gr. medico legendum videtur pro medico.*

§. 2.

§. 2. *ULPIANUS libro Regularis sub titulo de Injuriis*: Injuria, siquidem atrox, id est, gravis rerum, non sine judicis arbitrio aestimatur. Atrocem autem aestimare solere Praetorem, adque collegi ex facto, ut puta si verberatus, vel vulneratus fuerit. *et reliqua.*

§. 3. *PAPIANUS libro Definitionum secundo, sub titulo de Judicatis*: Per hominem liberum noxae deditum si tantum adquisitum sit, quantum damnum dedit, manumittere cogendus est a Praetore, qui noxae deditum accepit: sed fiduciae judicio non tenetur.

§. 4.

§. 2. De §. hujus verbis ac sententia pluribus dixi ad Ulpiani *Tit. de Injuriis*. Pro *Regularis* Heid. habet *Regulari*, item pro *collegi* dat *colligi*, pro *adque atque*, dein ante *atque* asteriscum ponit.

§. 3. Homo liber si noxiam, an noxam, commisisset, id est delictum, maleficium, (de vocabulis his consule Opusc. de *Lat. Vet. Jct. p. 15. sq.*) noxae dedi poterat. Idem enim jus, quod domino in servum, patri item in filium concessum est. Si quis noxam praestare nollet, mancipium, liberosve suos noxae tradere debebat, hoc est, corpus, aut hominem qui nocuerat. Qui grande aes alienum conflaverat, nec solvendo erat, creditori suo addicebatur in servitutem, eam, qua non vere servus fiebat, operas tamen traditus, addictusque praestare debebant, usque dum tantum exinde fuisset adquisitum, quantum damnum datum erat, aut debitum contractum. Invitos Praetor cogebat. Resarcito damno, expletoque debito, manu, hoc est, potestate dimitti ac liberari debebant addictus, ac noxae deditus. Si nexum solvere nollet dominus, intercedebat Praetor, et manumittere cogebat eum, qui noxae deditum, addictumve acceperat. Nihil pacti, nulla conventio locum habebat. Hoc unice quaerebatur, utrum satisfactum fuerit, necne. Fiduciae itaque contractus, qualis in pignoribus, emancipationibusque filiorum, solebat intercedere, non interveniebat. Aequae enim ut chirographum reddere cogi potest creditor, qui pecuniam mutuam dedit, soluto debito, ita simulac satisfit de damno dato,

aut pecunia debita, liberandi sunt addicti ac dediti. Vides itaque fiduciae judicio teneri non posse, qui tales accepit.

Dixi de homine libero. Quod si servus furtum fecisset, aliamve quam noxam commisisset, dabatur contra dominum actio noxalis, ad id, ut dominus damnum datum resarciat, vel servum noxae dedat. *L. 1. et 2. D. et pr. §. de Noxalib. Actionib.* Quid vero, si quis neget in potestate sua habere servum talem? veluti si aufugit iste. Hoc casu Praetor aliquando concedit judicium sine noxae deditio. *L. 21. §. 2. D. eod.* Primam quam dixi, noxalis appellatur actio, tum quia ob noxam datur, tum quia deditio noxae fit. *L. 1. D. eod.* De eo videndum, illane actio quae datur ad exemplum actionis noxalis, sine noxae deditio, noxalis etiam dici possit. Et hoc verius videtur, posse. Datur enim aequae ex noxa ac delicto servorum, dein et competit ea, si servus, qui actionis tempore in potestate domini non fuit, postmodum esse coeperit, etiam postquam juratum fuit. *L. 21. §. ult. D. eod.* Olim quidem ipsum corpus noxae dari necesse fuit. Licet autem hodie Praetor aequitate permotus actionem proposuerit etiam sine noxae deditio, mansit tamen nomen actionis noxalis, exemplo aliarum actionum Praetoriarum, quae nomen retinere actionis civilis, cui eae originem debent. Propter damnum injuria datum competit actio ex lege Aquilia directa, item utilis, denique in factum. *v. §. ult. §. de lege Aquilia.* Haec, quae in factum dicitur, a Praetore inventa est,

§. 4. *ULPIANUS* [^a] *libro XVIII. ad Edictum, sub titulo, si fatebitur injuria occisum esse in simplum, et cum diceret: Rupisse eum utique accipiemus, qui vulneraverit, vel virgis, vel loris, vel pugnibus* [^b] *cedit, vel* [^c] *telo cum aliovis genere* [^d] *cederet hominis corpus,*

est, nihilominus tamen appellatur quoque ex lege Aquilia. v. L. 11. D. Praeser. Verb. Abstineo pluribus, ne in re vulgari otio abutar.

Praemittere haec oportuit, ut facilius esset intellectus verborum Pauli in L. 24. D. de Noxal. Act. De illo videndum, utrum adversus eum tantum, qui dolo fecit, quo minus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis, si ex dolo ejus acciderit, ut cesset noxalis actio, forte si servo suo fugam mandavit, an et si possit, nihilominus cum alio agi. Pro si possit rescribendum esse sic possit nullus dubito. Utriusque vocis frequens est permutatio. Hoc modo interpretor: Illud inspiciendum est, utrum actio noxalis Praetoria, quae datur etiam sine noxae deditio, locum habeat tantummodo adversus eum, qui dolo fecit quo minus in potestate haberet, an et sic, hoc est, hac ratione, possit quoque agi nihilominus adversus alium: exempli gratia, si servus alienatus est, an et hoc casu agi possit adversus emptorem dominum? quod est verius, puta, agi posse. In dicto autem casu electio est actoris, quem contra velit actionem instituere. Neque tamen in eam quis descendat opinionem, dari actionem, quam dixi, noxalem omnimodo aut semper, quippe quae competit tantum, si ex dolo domini acciderit, ut cesset actio noxalis civilis directa. Vides defendi posse lectionem Florentinam, neque adeo opus esse, ut vim verbis inferamus, aut non noxalis substituamus. Aliorum conjecturas exhibet V. C. Rygerbos in Obs. p. 85. Quod si mutandum quid foret, mallet pro cesset noxalis actio reponi cesset noxae deditio, qui scripturae error tribui posset oscitantiae librariorum, quos rei minus attentos male saepenumero revocasse voces, quae proxime praecesserant, tum praecipue cum sonus verborum proprius accederet ad ea, quae scribi oportuerat, exemplis ante demonstravi.

§. 4. (a) *Libro.* Conjicio Titulum hunc ita plene constituendum: *Libro XVIII. ad Edictum, sub titulo: Si fatebitur injuria occisum esse in simplum, et cum diceret non fecisse, in duplum.* Allegans titulum Pariator, non totum dedit, sed partem duntaxat, uti fieri saepissime solebat olim, solet et etiam nunc, addito fortasse, vel etiam omisso, signo, quo plura desiderari indicare voluit. Heid. exhibet libro XIX, dein ante vel tumorem asteriscum collocat.

(b) *Cedit.* Necesse esse non videtur, ut pro cedit cum aliis ex L. 27. §. 17. D. ad leg. Aquil. rescribamus cecidit. Ipsius forte Ulpiani est cedit, pro quo recte Tribonianus perspicuitatis causa substituit cecidit. Temporum in verbis flexiones, si pro perfecto sumas, ex Grammaticorum regulis praescriptas, non anxie semper observarunt ipsi veteres. Unum consule Nonium Marcellum Cap. 10., quod de mutatis Conjugationibus inscribitur. Confer sis Brissonium in Parerg. §. 25. sq. E autem et AE confusa fuisse non ignorant qui libros antiquos inspexerunt, in quorum plurimis rarissime aut nunquam ae usurpatum, verum e simplex ubique adhibitum prostat. Eundem usum ex Inscriptionibus discimus. Que pro quae est apud Murator. Tom. 3. p. 1289. n. 10. Fortunate pro fortunatae p. 1300. n. 4. Ibi dem legitur aeorum. Posterisque aeorum exstat p. 1291. n. 10. et p. 1311. n. 1.

(c) *Telo cum aliovis genere.* Freherum secutus corrigo: *telorum aliovis genere.* Telorum genera varia sunt: est enim telum omne, quod nocendi causa portatum est. vid. supra Tit. 1. §. ult. Telorum appellatione inquit Paulus in L. 11. §. 1. D. ad L. Jul. de Vi publ. omnia, ex quibus singuli homines nocere possunt, accipiuntur. Scriptum fuisse conjicio: ex quibus SCL, hoc est, scilicet, quo modo notam illam exposuit Diaconus.

(d) *Cederet.* Praeferam cederit, aut potius

pus, vel tumorem fecerit: [e] vel ita demum, si damnum datum est. De cetero si in nullo servum pretio viliorum deteriorumve fecerit, [f] ad Aquiliam cessat, injuriarumque erit agendum. Ergo et si pretio quidem non sit deterior factus servus, verum sumptus in salute ejus et sanitate facti sunt, [g] in haec nec mihi videtur damni * Aquilia lege posse.

§. 5. PAULUS libro singulari, et titulo de Injuriis: Generaliter dicitur injuria omne, quod non jure fit. Specialiter alia est [a] con-

tius scinderet, ideo quia mox praecesserat cedit, vel denique corpus ut.

(e) Vel ita demum. Malim et hic SCL, hoc est, scilicet ita demum.

(f) Ad Aquiliam. Lego: Ac (Actio his litteris designabatur a veteribus, sicuti refert Magno) Aquilia vel Aquiliana.

(g) In haec nec mihi videtur damni Aquilia lege posse. Restituo: in haec et mihi videtur damni ē Aquilia lege agi posse. ē pro causa olim scriptum fuisse docet Magno. Ea nota reparandam puto corruptam lectionem verborum Papiniani in L. 20. D. de Compensat. Ob negotium copiarum, expeditionis tempore mandatum, curatorem condemnatum, pecuniam jure compensationis retinere non placuit, quoniam ea non compensantur. Pluribus ad haec commentati sunt Matthaeus, Cujacius Obs. Lib. 2. Cap. 23. et Hofman in Meletem. ad D. in Praefat. et Dissert. 15. §. 7. Ita rescribo: quoniam ē ANN non compensatur, duce Magnone explico: quoniam causa annonae non comp. Quod et pro nec posui, dura crisis non videbitur iis, qui vocolas illas inter se saepissime confundi sciunt. Exemplis ante hac de re propositis unam addo L. 66. §. 7. D. ad Scitum Trebell. Si sub conditione, ait Cajus, heres institutus sit, qui suspectam sibi hereditatem esse dicit, si neque difficultatem, neque turpitudinem ullam habet conditio, nec impendium aliquid, (hoc est, nisi sumtuosa sit conditio, v. §. 8.) jubendus est parere conditioni, et adire, et ita restituere: si vero turpis, aut difficilis sit conditio, aperte iniquum est cogi eum explere eam alterius gratia: sed et remitti eam ab initio visum est: plus enim tribui a Praetore ei qui fideicommissum petit, quam

testator voluit, absurdum est: utique autem testator, nisi expleta sit conditio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocavit, neque per hunc illi voluit restitui hereditatem. Des. Heraldus in Obs. et Emend. Cap. 18. verba remitti ab initio visum est interpretatur: pro non scripta habetur. Insequentia dein plus enim tribui..., quae cum antecedentibus ita non cohaerent, per transpositionem collocat post §. 8. Huic opinioni adstipulatur, qui in plerisque Heraldum sequitur, Grotius in Flor. Spars. Lectionem depravatam puto sic restituendam: sed nec remitti eam turpem sc. aut difficilem conditionem, quae hodie solet remitti, ac pro non scripta haberi, ab initio, hoc est, olim, eo tempore, cum legata et fideicommissa aequo jure censerentur solebant, atque adeo uti quamvis difficilis conditio expleri tamen debuit a legatario, ita quoque in fideicommissis idem obtinuit. Postea tamen aliud observatum fuit in fideicommissis, vid. §. 9 et 10. eod. Recte autem placuerat hoc antiquitati: est enim absurdum plus tribuere Praetorem ei, qui fideicommissum petit, quam ipsum testatorem, qui conditionem ejusmodi adjecit, habetque adeo, quod sibi imputet, si propter adscriptam talem conditionem difficilem adita, ac per hoc restituta non fuerit hereditas.

Iis, quas ad §. hunc 4. exhibui, conjecturis confer sis Commentarios Fratris Cap. 6., quem in nonnullis nobiscum sentire laetus perspexi, non exiguam exinde auctoritatem opinionibus nostris accedere arbitratus.

§. 5. (a) Contumelia. Depravatam scripturam vulgatam esse nullus dubitat, vide sis, an hoc modo antiquam ac veram red-

ditam

contumelia, quam Graeci * ΑΔΙΚΙΑΝ vocant: nam cum Praetor noster adversum nos [b] pronuntiaret, injuriam nos accepisse dicimus. Unde apparet non verum esse, quod Labeo putabat, apud Praetorem injuriam ΥΒΡΙΝ duntaxat significare. * [c] Commune omnibus enim juris est, quod semper adversus bonos mores fit, idque non fieri alicujus interest. Hoc edictum ad eam injuriam pertinet, quae contumeliae causa fit. Fit autem injuria vel in corpore, dum [d] caedimur: vel verbis, dum convitium patimur: vel cum dignitas laeditur, ut cum matronae, vel praetextatae comites

ditam existimes: *alia est contumelia, alia, (per geminationem vocem hanc repeto ex contumelia) quam Graeci ἀδικίαν vocant: Nam cum Praetor non jure.* Ita optime pro noster ex siglis restituit Schultingius, quam conjecturam adjuvat Codex Parisiensis, qui in margine habet, credo interpretationis causa, *injuste*. Eadem medicina sanandam puto *L. 2. pr. D. de Except.* Exceptio ait Ulpianus dicta est, quasi quaedam exclusio, quae [inter] opponi actioni cujusque rei solet, ad cludendum id, quod in actionem condemnationemve est deductum. Vox *inter* abundare videtur plebisque, ac propterea e textu eliminandam eam esse pronuntiant: ac sane, si quid verum fateri volumus, faciliiori opera defungi non posse quem certissimum est, quam ut quasi superflua abjiciat ea quae parum intelligit, obscuris subjiciat vulgaria. Vix tamen credo probari posse morem istum Viris eruditioribus, nisi demum iis in locis, ubi omnis deficit rem expediendi via. Alio tramite processit Cl. Best. p. 273., qui pro *inter* correxit *semper*, at, si quid libere quae sentio profiteri licet, durior et haec videtur crisis, quippe quae litterarum ductibus minime respondeat. Scriptum fuisse opinor II, quod *in jure* explicat Magno, aut IR, quod *jure Romano* designat, teste Valerio, aut denique INT, quod *initio* exponit Diaconus. Constat enim, exceptiones regulariter initio litis, hoc est, ante litem contestatam oportere opponi. Notarum rudes librarii litteras illas acceperunt pro *inter*, quod per I scribi solebat. Pro *cludendum* legendum esse *eludendum* demonstrant ipsi codices melioris notae.

(b) *Pronuntiaret.* Rescribendum esse *pronuntiat*, et vel etiam dubium non est. Confer Fratrem p. 86. Propositas ad §. hunc emendationes haud parum juvare videntur verba Imp. in *pr. §. de Injur.* Idem cum Paulo docet Ulpianus in *L. 1. pr. D. de Injuriis*, cujus haec verba manifestissimo vitio laborant: *Interdum iniquitatem injuriam dicimus: nam cum quis inique, vel injuste sententiam dixit: injuriam ex eo dictam, quod jure et justitia caret.* Sic corrigo atque expono: *Interdum iniquitatem quamcunque injuriam dicimus: NM hoc est, non minus quam cum quis Praetor aut judex inique, vel injuste sententiam dixit. Injuriam** (id est, existimo vide Magnonem) *ex eo dictam, quod jure et justitia caret.* Scio infinitivos tales posse suppleri per *constat*, *palam est*, simileve: malo tamen hoc loco addere verbum, quod ejusmodi signo notatum facile fallere potuisse scribae cujusque diligentiam fit probabile, ob id praesertim quia mox subsequitur non dissimile *ex*. Non absurde quoque in his Pauli pro *nam* aequè substituat quis *nec minus*.

(c) *Communem.* Rescribo: *commune enim* (hoc est, enim) *omnibus injuriis id est, quod. . .* Quod autem apud Praetorem dicit Paulus, innuit Edictum ejus, quod de verbali injuria ita cavit: *Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse, cujusve opera factum esse dicetur, quo adversus bonos mores convicium fieret, in eum judicium dabo.* v. *L. 15. §. 2. D. de Injuriis.* De reali quid edixerit Praetor v. *L. 15. §. 25. eod.*

(d) *Caedimur.* Heid. *cedimur.*

(e)

mites abducuntur. Injuriarum actio aut legitima est, aut honoraria. Legitima ex lege duodecim Tabularum: qui injuriam alteri facit, [e] quinque et viginti sestertiorum poena subit. [f] Quae lex generalis fuit [g] libero trecentos servos CL poenam subito sestertiorum.

§. 6. Idem PAULUS eodem libro singulari, sub titulo: *Quemadmodum injuriarum agatur*: Qui autem injuriarum [a] in quid aget, certum dicat, quid injuriae factum sit, et taxationem ponat non minorem, quam quanti vadimonium fuerit. [b] Certum dicit, qui suo nomine demonstrat injuriam: neque ita, ut per disjunctionem, hoc, aut illud accidisse comprehendat: sed ut necesse habeat, aut unam nominis suo re destinare, aut plures ita complecti, ut omnes eas accidisse cogatur probare. Certum autem an incertum dicat, cognitio ipsius Praetoris est. [c] Demonstrat autem hoc loco Praetor non vocem agentis, sed qualem formulam edat. Certum non dicit, qui dicit pulsatum, si sit verberatus: sed et partem corporis demonstrat, et quem in modum, pugno puta, an fuste, an lapide, sicut formula posita est: QUOD AULI AGERRII PUGNO MALA PERCUSSA EST. Illud non cogitur dicere,

(e) *Quinque*. Reponendum puto: *quinque et viginti assium poenā* (hoc est, poenam) subito, aut potius *qua qui injuriam... poenam subit*. Observarunt et alii scripturae errorem natum fuisse ex discrimine exiguo, quo distant inter se notae assium et sestertiorum.

(f) *Quae lex generalis fuit*. Tam ratione habita hominis liberi, quam servi respectu.

(g) *Libero*. Hiatus sic suppleo: *si ossa fregit, liber homo CCC, servos CL poenam subito assium*. O pro U positum fuisse saepissime veteribus pervulgatum est. In Florentino Codice vestigia supersunt sat multa. v. Auctor *Obs. Jur. Civ.* p. 91. Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. 12*. Noordkerk in *Obs. Dec. Cap. 1. p. 19*. Best. p. 11. De re constat ex Commentariis Interpretum ad leges XII. Tabb.

§. 6. (a) *In quid*. Malo cum Pithaeo inquit, puta Praetor. Promiscuus litterarum D et T usus plurima scripturae vitia induxit. Exemplo sit *L. 1. §. 2. D. de Dolo Malo*, in qua Ulpianus, postquam doli

mali definitionem ex Servii sententia proposuerat, (quam exposuerunt Perrenonius et Freherus in *Tbes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 618. et 914.*) Labeo autem, addit, *posse et sine simulatione id agi, ut quis circumveniat: posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciunt, qui per ejusmodi dissimulationem deserviant, et tuentur vel sua, vel aliena*. Scrupulum movet vox *deserviant*. Exhibitis aliorum opinionibus Cl. Hofman in *Meletem. ad b. l.* sibi videri indicat legendum *deserunt*. Quod si *deservire* vocabulum pro tempore inservire usitatum fuisse, demonstrari posset, in vado res esset, neque difficultatis quidquam superesset, at vero cum ejus rei auctoritas deficiat, aliud investigandum est remedium. Facillime autem, credo, restitues sensum optimum, si mecum corrigas *Tⁱ serviant*, hoc est, *tempori serviant*, secundum Probum et Magnonem.

(b) *Certum dicit*. Dixi de his verbis ad Ulpiani *Tit. de Injuriis*. Heid. expressit: *aut unam nomini suo rem destinare*.

(c) *Demonstrat autem hoc loco*. Interpre-

cere, dextra an sinistra, nec qua manu percussit. [d] Ita si dicat infamatum se esse, debet adjicere, quemadmodum infamatus sit. Sic enim et formula concepta est: QUOD NUMEDIUS NIGIDIUS [e] ILLUM INMISIT AULO AGERIO INFAMANDI CAUSA.

§. 7.

terpretor: non ideo in verbis mox propositis certum dici vult Praetor, ut certam formulam se requirere demonstraret ab agente, sed magis propterea, ut ipse secundum factam demonstrationem edere possit formulam, ex qua iudex datus judicet: veluti, si apparet Auli Agerii pugno malam illius percussam esse. Pro mala Heid. repraesentat mola. Offenduntur nec qua manu: praestet forte et qua manu, hoc est, id est. Possis tamen interpretari dextra an sinistra parte corporis, aut mala: haud absurde etiam legeretur dextram an sinistram.

(d) Ita. Aut expono ita et, aut lego item.

(e) Illum. Praestet forte Syllam, quod nomen fictitium sit. Syllam Liviae Augustae libertum memorat inscriptio apud Murator. pag. 1014. num. 6. et 1618. n. 30. Salmasius substituit carmen emisit. De vocis hujus significatione consule Patrem in Rescr. Boxborn. de Cat. p. 784 et alibi. Carmen facit, verba sunt Pauli in Sent. Lib. 5. Tit. 4. §. 15. non tantum, qui satyras et epigrammata, sed illegitimam insectandi alicujus causam, quidve aliud alio genere componit. Mutandum censet Schultingius: sed et illegitimum, insectandi cujus causa, quid aliud alio genere componit. Struchtmeyer in Obs. p. 78. pro illegitimam corrigit elegiam. Conf. Fratrem in Comm. p. 303. Sed expono sed et. Verba dein sic interpretor. Sed et qui componit aliquid, scribitve, quod causa foret, legibus vetita, alicujus insectandi: quod si enim causam fortasse contineat, quam scire interest Reip., aliud foret dicendum, tum enim legibus hoc permittitur: quive denique componit quid aliud, quicquid illud sit, sive carmine, sive quo alio genere. Notissimum est adhibuisse haud raro Ictos verba, quae singulis rebus applicari recte non possunt, pluribus

vero addita sensum commodum efficiunt. Unicum adferre liceat exemplum ex L. 6. §. 2. D. de Arbor. furt. caes. Si arbor, inquit Pomponius, in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit, agere autem licebit non esse ejus, sicuti tignum, aut protectum inmissum habere. Si radicibus vicini arbor aletur, tamen ejus est, in cujus fundo origo ejus fuerit. Paucis dabimus sensum verborum, quoniam video esse, qui mutanda, imo, quod gravius puto, transponenda ea arbitrantur. Si arbor, in Titii fundo collocata, radices explicuerit usque in fundum vicini, Titio non licebit radices eas recidere, quum tamen iniquum sit, Titii fundum, qui nullos exinde fructus percipit, vicini arborem alere teneri, agere potest Titius, non esse ejus arborem, ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egisset. L. 7. §. ult. D. de Acquir. rer. dom. et §. 31. J. de Rer. div., eique jus non esse eam habere arborem, eodem plane modo, quo nec tignum habere licet alterius domo invito vicino inmissum, aut protectum habere, vid. L. 29. §. 1. D. ad L. Aquil. Si, hoc est, etiam si arbor aletur ex radicibus vicini, tamen ejus est, in cujus fundo primum posita fuit, ita tamen, si annus praeterierit, non alias, v. L. 22. pr. D. quod vi aut clam. Obicient forte nonnulli perperam in superioribus de inmisso protecto sermonem fieri, vide Cl. D'Arnaudt in Conject. Lib. 1. Cap. 2. Responderi posset projecta et protecta in jure aliquando permutari, verum non tali effugio res indiget, cum manifestum sit juris nostri, aliosque probatissimos auctores duabus pluribusve vocibus consuevisse unicum addere verbum, quod uni tantummodo responderet, omissis caeteris, quae reliquis conveniebant. Plura in hanc rem affatim attulere Interpretes ad Florum

§. 7. PAULUS libro Sententiarum, sub titulo ad legem Cornelianam de Sicariis et Veneficis: Causa mortis idonea non videtur, cum lae-

rum Lib. 3. Cap. 21. add. Cl. Schroder in Obs. p. 248.

Videndum restat verbo de L. 22. pr. D. quod vi aut clam, quam mox citavi. Si vitem meam, ait Venulejus, ex fundo meo in fundum tuum deprehenderis, eaque in fundo tuo coaluerit, utile est interdictum quod vi aut clam intra annum: sed si annus praeterierit, nullam remanere actionem, radices, quae in fundo meo sint, tuas fieri, quia his accessiones sunt. D'Arnaudt l. c. Cap. 1., Hotomannum, aliosque secutus, pro deprehenderis substituit depresseris, pro meo sint, tuas reponit tuo sint, meas, aut potius: et radices quoque, quae in fundo meo sint, . . . Catharinus in Obs. et Conj. Lib. 3. Cap. 41. emendari vult depegeris. Si quid mutandum foret, ita restituerem, vi majore non adhibita: DP deprehenderim, hoc est, depositam depr., consule Diaconum, aut, si id mavis, depressam deprehenderim, vox prior forte, cum celeriter dictaretur, effugit scribentis memoriam, quoniam sequens eundem sonum formabat. Vitem depositam, depressamve intelligo, cujus rami, ex vicini viti recisi, fundo meo inferuntur. Sat commodam tamen interpretationem admittere lectionem vulgatam animadvertes, si ita exponas: Si deprehenderis, hoc est, detraxeris vitem meam, sive potius ramum ex vite mea in fundum tuum, eaque jam in fundo tuo depressa atque terrae inserta radices egit, intra annum contra te experiri possum interdicto, elapso anno nullam actionem superesse respondi, et radices quoque, licet in fundum meum eae porrexerint, tuas fieri, quia hae sunt accessiones his vitibus, adeoque sequuntur illum, ad quem pertinet vitis, quod est principale. Et per ellipsin saepenumero omitti docuerunt Schulting. ad Ulpian. Tit. 22. §. 25. et Forner. Rer. Jud. Lib. 1. Cap. 2. Remotas credo difficultates, sublataeque antimonias, quas in iis, quae explicui, locis statuunt plerique. Unum addo, temere Cel. D'Arnaudt l. c. in §. 31. §. de Rer. Div. in his: adeo autem

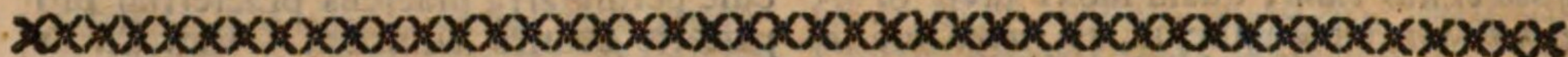
ex eo tempore, quo radices agit planta corrigendum censere egit: vulgo enim notissimum est, tempora verborum saepiuscule permutari, praesens praesertim pro perfecto centies adhiberi. Vid. Cl. O. Arntzenium ad Caton. Lib. 1. Dist. 31. p. 119. E contra perfecta, praesertim infinitivorum verborum, quae vocant, deponentium pro praesenti frequentissime adhibentur. Vid. Pater ad Avian. Fab. 203. v. 1. Atticismis accenset Servius Scholiastes ad Virg. Aen. 6. v. 78. et Aen. 1. v. 125. et v. 787. Hoc modo explicanda puto Ulpiani verba in L. 4. §. 5. D. de Off. Procons. et Leg. Ingressum etiam hoc eum observare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris est. Sunt qui ingressurum emendant, substituunt alii in ingressum, vid. Cl. Schroder in Obs. Lib. 2. Cap. 7. Interpretor ingredientem.

§. 7. Librarios ignorantes quid diurna vita significaret, dedisse suspicor vocem notiolem diuturnae. Terminum letalitatis, sive certos dies decretarios, quos appellant, quos intra si vulneratus perierit mortis causa data videatur, jus civile non definivit. Post quintum diem mortuus ex vulneribus acceptis periisse visus Adriano. Vid. supra Tit. 1. §. 11. Non sufficere mortem, percussione illico aut mox excipientem, ad id, ut homo ex inflicto vulnere obiisse praesumatur, contendit Bohnius de Renunt. Vulner. p. 125. sq. Terminum vulnere absolute letalium paucarum horarum et dierum esse statuendum arbitratur Valentinus in Corpore Juris Medicoleg. p. 391. Audiendos testes, consulendosque Chirurgos, vel Medicos, denique a Jurisperitis responsum hoc in casu efflagitandum esse jubet Carolus in Const. Crimin. Cap. 147., ubi vide Interpretes. Vis verbo dicam: e re in his constituendum est. De servis quid praeceperit lex Divina tradit Auctor Tit. seq. §. 1., quam innuisse credo Constantinum in L. un. C. Tb. et Just. de Emend. Serv. vide Pithoeum. Quod autem exhibetur ibidem:

laesus homo post aliquos dies officium diuturnae vitae retinens decessit: nisi forte fuerit ad necem caesus, aut letaliter vulneratus.

dierum distinctione sine, aut sive, interpretatione depulsa, dubito num vera sit lectio. Scripsit forte Imp: e S interpretata-

tionem. Littera autem haec et sine, et Senatus, et sacra designat, teste Probo. Tute eligas.

T I T U L U S. III.

Incipit de Jure et Saevitia Dominorum.

§. 1. **MORSES** dicit: Si quis percusserit servum aut ancillam virga, et mortuus fuerit in manibus ejus, judicio vindicetur. Quod si supervixerit die uno, aut duobus, non vindicabitur: pretium enim ipsius est.

§. 2. **PAULUS** libro *Sententiarum*, sub titulo ad legem *Corne-
liam de sicariis et veneficis* dicit: Servus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus homicidii reus non potest postulari: modum enim castigandi et in servorum coercitione placuit temperari.

§. 3.

§. Hausta sunt haec ex *Exod. XXI.* Heid. ante *quis* asteriscum posuit.

§. 2. Ante *nisi* asteriscum collocat Editor Heid., idem *coercitione* exhibet. In Florentinis quoque pandectis *coherceri* plerumque et *cohercitio* scriptum apparere refert Brissou. in *Parerg.* §. 7. H littera, sive adspiratio, pro arbitrio scribentis addita, aut omissa. Vid. Idem *l. c.* §. 43. *sq.*

De dominorum in servos saevitia pleni sunt veterum libri, innumera est exemplorum copia. Temere, puto, a nonnullis tentantur Ulpiani verba in *L. 24. §. 5. D. Solut. Matrim.* Si maritus saevus in servos dotales fuit, videndum an de hoc possit conveniri: et, si quidem tantum in servos uxoris saevus fuit, constat eum teneri hoc nomine: si vero et in suos est natura talis, adhuc dicendum est, immoderatam ejus saevitiam hoc judicio coercendam. Monstra lectionum effingunt plerique, eum vulgatae nihil insit vitii. In suos

est, licet natura adhuc reponit Haloander. Catharinus in *Obs. in Thes. Jur. Ott. Tom.* 1. p. 490. corrigendum existimat *irritabilis*. Mutavit tamen sententiam *Lib. 3. Cap. 5. in Thes. Meerm. Tom. 6. p. 785*, in Tribonianum fabam cudens, quod minus Latine Ulpiani sensum exhibuerit. Interpretor: etsi vero tali quoque indole est in suos, hoc est, etsi eandem saevitiam exercet erga servos proprios, qua fertur erga servos uxoris, atque adeo apparet indolis potius esse ac naturae vitium, quam malevolentiae et malignitatis adversus uxorem, ejusve servos. *Adhuc* accipe praeterea, etiam tum, quam notionem elegantis sermonis accenset Vorstius de *Lat. select. Part. 1. Cap. 7. in pr.* Particulam *si* pro *etsi* poni novum non est. Usus illum pluribus demonstrarunt Noodt in *Prob. Lib. 2. Cap. 6.* Schraffert in *Trifol. Dissert. 3. p. 4.* Best. p. 30. add. notas ad *Flor. Lib. 2. Cap. 19. Num. 5.* et

§. 3. *ULPIANUS libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo de dominorum saevitia*: Si dominus in servum saevierit, vel ad pudicitiam turpemque violationem compellat, quae sint partes Praefidis ex rescripto Divi Pii ad Aurelium Marcianum, Proconsulem Baeticae, manifestatur: cujus rescripti verba haec sunt: „Dominorum quidem potestatem in servos suos inlibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi. Sed dominorum interest, ne auxilium contra saevitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis illorum, qui ex familia Julii Sabini ad statum tuam confugerunt, et sive durius habiti, quam aequum, * vel infamiae injuria adfectos cognoveris, venire jube, ut in potestatem Sabini non revertantur. Quod si meae constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum severius exsecuturum. Divus etiam Adrianus Umbram quandam matronam in quinquennium relegavit, quod ex levissimis causis ancillas atrocissime tractaret. Item Divus Pius ad libellum Alfi Julii rescripsit haec verba: „Servorum obsequium non solum imperio, sed et moderatione, et sufficientibus praebitis, et justis operibus contineri oportet. Itaque et ipse curare debet juste ac temperate et vos tractare, ut et facili requirere eo possit, nisi apparuerit, vel in parente inpendiis esse, vel atrocior dominationem saevitiam exercere, necesse habeat Procons. V. C., ne quid tumultuosius contra accidat, praevenire se, et ex mea jam auctoritate ad alienandos eos compellere. Gravione et Romulo Consf.

§. 4.

et Forster in *Obs. Subsec. Lib. 1. Cap. ult.* Exemplis nonnullis significationem illam probavi ad Ulpianum *Tit. 25. §. 17.* Unam cum maxime adjicio *L. 22. C. de Fidejuss.* Si ultra hoc, quod accepit ea, pro qua te mandatorio nomine intercessisse commemoras, daturum te scripsisti, Praefes Provinciae ex hoc, quod ultra mandatum tuum numeratum est, a te nihil exigipatietur. Aliorum opiniones recensuerunt Branchu in *Obs. Cap. 1.* et Voorda in *Elect. Cap. 8.* Sic explico: *etsi ultro*: (hoc malo pro *ultra*, quas voces permutari nonnunquam inter se ostendit J. Arntzen. ad *Plin. Paneg. p. 37*;) hoc est, sine requisitione alicujus, sponte tua, scripsisti daturum te quod, aut quot, alter acce-

pit, tamen non exigetur a te id, quod numeratum est, post illud tempus, quo litteris redditurum te significasti, quia hoc ultra mandatum est, quum tantummodo daturum te dixisti id, quod accepit alter, non quod accepturus est: omne ergo, quicquid postea accepit, ultra mandatum est.

§. 3. Lectionem, si non antiquam, probabilem saltem ac rectam §. hujus parti priori reddes, si in consilium adhibueris *L. 2. D. et §. 2. §. de bis, qui sui vel al. jur. sunt*, posteriori, si adoptes elegantissimam Pithoei emendationem. Sic corrigo: *Ulpianus. . . . ad impudicitiam, turpemque violationem eum*, nisi malis vocem postremam subaudire, . . . ad Aur. Aelium Mar-

§. 4. GREGORIANUS libro XVIII sub titulo de accusationibus: Impp. Diocletianus et Maximianus Augusti Aurelio Sacrato militi. Cum servum tuum vi aegritudinis graviter oppressum fati munus impleſſe proponas, propter immoderatam caſtigationem calumniae cauſationem emergere, innotitiae ratio, cujus fiduciam geris, non permittit. Prop. Non. Decemb. Dioclitiano A. III. et Ariſtone Conſſ.

Explicit Titulus de dominorum ſaevitia cohibenda.

Marcianum hoc eſt, Aurelium. . . ſive durius habiti ſcilicet ſint, vel fuerint ii, quam aequum ſubintellige eſt, qua ellipſi nihil poene eſt frequentius, vel infamiae injuria (utrumque recte dicitur infamis injuria, et infamiae injuria, eſtque accipiendum de ſtupro nefando) adſectos eos (eadem opera reſtitui fortasſe poſſint verba Ulpiani in L. 3. §. 6. D. ad exhibend. Si optare velim ſervum, vel quam aliam rem, cujus optio mihi relicta eſt, ad exhibendum me agere poſſe conſtat, ut exhibitis poſſim vindicare. Beſtius p. 141. ſq. reponit: ex exhibitis. Marckart Prob. Lib. 2. p. 9. per ellipſin explicat, quaſi dictum fuerit exhibitis rebus. Malo exhibitis iis, quam conjecturam in mentem quoque veniſſe Fratri ex ſermone ejus didici, aut exhibitas, ſcilicet reſ.) . . . Qui ſi, vel fecerit is . . . Umbriciam . . . Itaque et ipſos curare debes juſte, hoc eſt, juſta cibaria dare, ac temperate ſervos tractare, ut ita facile requirere eos poſſis, fugitivos, forte enim conqueſtus fuerat Alſus ſervorum ſuorum nonnullos, exoſos videlicet, neque ferentes amplius intolerabilem domini ſui crudelitatem, profugiſſe, ne, ſi apparuerit, vel imparem te impendiis eſſe, et per hoc ſufficientia non praebere, vel atrocioſorem dominationem ſaevitiam (id eſt, dominationem et ſaevitiam: et enim milles omittitur) exercere, . . . praevenire te . . . Glabrione et Omullo . . .

Heid. aſteriscos collocat poſt ſaevitia, item ante dominorum quidem, nec non ante fraudem. Pro Fulii habet Fulii.

§. 4. Heid. ante innotitiae ponit aſteriscum. Innocentiae legendum monuerunt plures, de ſubſcriptione conſule Fratrem Cap. 9. in f.

Calumniae cauſationem calumnioſam, accusationem aut adnotationem alii appellant. Malitioſam et mendacem infamationem Nonius interpretatur Cap. 4. Num. 74. De calumniae poenis excerptis quaedam Papianus in Reſponſis Tit. 7. Burgundus hic, popularibus ſuis compositurus juris quoddam corpus, inter caetera ſecutus potiſſimum fuit Pauli ſententias. Non ipſa autem Jctorum antiquorum verba reddidiſſe, ſed ſtilo ſaeculi ſui veterum fragmenta expreſſiſſe videtur. Locus eſt ſcribentium vitio depravatus. Dabo ea quae medicinam deſiderant. Si ingenuus ſervum cujuſcunque putaverit inſcribendum, facultatem domini ſervus adquirat. Paucis contraxi plura. Servum intelligo domini cujuſcunque, quod praeeſſerat: ſana ergo haec ſunt. Si vero ſervus alienum ſervum alterius domini expono: ſervus alterius domini ſervum alienum. Mendosa vero ſequentia. Quicunque vero calumniam crimini probatus fuerit eviſſe, ſi objecta non convicerit, poenae ſimili ſubjacebit, ſecundum legem Theodoſiani . . . Innuit legem 19. C. Th. de Accuſ. et Inſcript., (Lib. 9. Tit. 1.) ubi ita Impp.: nec impunitam fore noverit licentiam mentiendi, cum calumniantes ad vindictam poſcat ſimilitudo ſupplicii. Reſcribo: P calumniam, hoc eſt, per cal., aut calumnians crimina. Si quis per calumniam victor exſtiterit, poſtea vero objecta victori calumnia, probatum fuerit ita vicifſe, poenae is ſubjacet. Malim, niſi refragaretur Lex c. C. Th. calumnians . . . remiſſiſſe. In fine tituli pro tyranni ſubſtituo tyrannidis, id eſt, imperii, dominationis.

TITULUS IV.

Incipit de Adulterio.

§. 1. *MOTSES* dixit: Quicumque moechatus fuerit cum muliere proximi sui, morte moriatur qui moechatus fuerit, et quae moechata fuerit. Quod si aliquis seduxerit virginem non desponsatam, et stupraverit eam, ducat eam sibi in uxorem. Quod si renuerit pater ejus, et noluerit eam dare illi in uxorem, pecuniam inferet patri in quantum est dos virginis.

§. 2. *PAULUS* libro *singulari de Adulteriis*, [a] *sub titulo*: Brevem interpretationem de Adulteriis coercendis facturum, per ipsa capita ire malui, ordinemque legis servare. Et quidem primum caput legis Juliae de Adulteriis prioribus legibus pluribus abrogat. Secundo vero capite [b] permittit pater, filias suas, quas in potestatem habet, ut in ea, quae auctore, cum in potestate esset, viro in manum convenerit, adulterum domui suae generive suiprehenderit, in [c] quem eam rem focerum adhibuerit, ut is

§. 1. Evolve *Levit. Cap. 20. Deuteron. 22. Exod. 22.*

§. 2. (a) *Sub titulo*. Inscriptum Pariator titulum *de Adulterio*: accipe ergo sub dicto, aut sub hoc, aut eodem titulo, puta de adulteriis. Similiter locutus Auctor *Tit. 6. §. 2, §. 3, et §. 4.*

(b) *Permittit. Lego: permittitur pater, si I (hoc est, in) filias suas, . . . ut et (aut potius aut, v. §. 7. sq.) in eā, quae auctore eo . . . inque eam rem . . . ut is pater eum . . . ita ut et filiam . . . In vidua autem . . . Auctoritate quoque paterna posse interficere vel Conf. (hoc est, Consularem) virum, imo vel patronum suum, (subintellige si, quod frequentissime omitti docuit Vechner. in *Hellenol. Lib. I. Cap. 5. Num. 4.* adde Mollerum *l. c. p. 39. sq.*) in filiam . . . Liber Heid. habet *coercendis*, dein ante *invidia* asteriscum ponit. Pro *interficeret* exhibet *interficere*, pro *continuatione* dat *continuationem*. De eo inquirunt eruditi, num et Magistratus adulter jure occidi possit. Ampliandum censet Brissonus *ad L. Jul. de Adulter. in Opusc. Min. p. 196.*, quem*

sequitur Doctiss. Trekel *in not. d. l.* Non licere arbitror. Certum enim est ex sententia Macri in *L. 24. in f. D. ad L. Jul. de Adult.*, eos jus occidendi habere, qui jure patris maritave accusare possunt. Aperte autem Venulejus in *L. 12. D. de de Accus. Accusare non licet . . . magistratum populi Romani.*

(c) *Quem*. Uti hoc loco quem pro que perperam substituerunt librarii, quibus imposuit exigua differentia notarum, quibus vocis illius terminationes inter se distinguebantur, ita qui pro cui positum fuisse conjicio in *L. 12. §. 1. D. Commodati. Commodatam rem*, inquit Ulpianus, *missus, qui repeteret, cum recepisset, aufugit: Si dominus ei dari jussisset, domino perit: si commonendi causa miserat, ut referretur res commodata, perit ei, qui commodatus est.* Aperte vitiosa sunt *ta qui commodatus est*. Doctorum opiniones recenset Catharinus in *Thes. Meerm. Tom. 6. p. 784.* Rescribo: *cui commodata res est.* Si dominus quem miserit, ad id tantum, ut commoneret commodatarium, ut is rem commodatam ad commodantem referret, non

is pater cum adulterum sine fraude occidat, ita ut filiam in continenti occidat. Invidia autem filia qui adulterum deprehensum occiderit, et in continenti filiam, licito jure hoc factum Marcellus libro XXXI. Digestorum scribit. Auctoritate quoque pater posse interficeret vel Conf. verum vel patronum suum in filiam adulterum deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. Sed si filiam non interfecerit, sed solum adulterum, homicidii reus est. Si ex intervallo filiam interfecerit, tantundem est, nisi persequutus interfecerit: continuatione enim animi videtur legis auctoritate fecisse.

§. 3. *Idem PAULUS eodem singulari libro et titulo:* Certae autem

non vero ut redderet eam illi, quem miserat, res perit commodatario, qui sibi met ipse imputet, quod commisit rem commodatam homini non certo. *Quisque pro quisquam accipiendum, aut, quod malo, quisquam rescribendum in his Venuleji in L. 137. §. 2. D. de Verb. Oblig.: Quod si diplomate usus, aut felici navigatione, maturius quam quisque pervenerit Ephesum, confestim obligatus est, quia in eo, quod tempore atque facto finitum est, nullus est conjecturae locus.* Difficultates, quas movent Interpretes nonnulli in verbis propositis, removebis facile, si ita intelligas: Stipulatus fui, ac sponendi, daturum me Ephesi: quaero quando debeam? Judicis est ac boni viri aestimare et conjectura computare, quanto temporis spatio diligens quis paterfamilias Roma Ephesum possit proficisci, ut tum debeam, quando iter illud confectum censeris possit: quid vero si Ephesum tendam ipse, ac quam maturissime, imo maturius quam quisquam, iter consummaverim? an hoc casu debeo eo tempore, quo Ephesum perveni, an demum eo, quo diligens quis pervenire potuit? respondendum statim deberi, simulac Ephesum perveni, quia locus non est conjecturae hoc casu, non opus habet iudex aestimare, quanto tempore possit iter confici, quoniam re ipsa et eventu apparet perfectum id esse brevissimo eo tempore, adeoque definitum est per hoc tempus et factum, commissaque est stipulatio. Pro *quoniam* restituendum videtur quod in L. 35. D. ad Municip., et de Incolis, cui correctioni favent Graeci.

Scire oportet, ait Modestinus, quoniam qui in agro permanet, incola esse non aestimatur: qui enim illius civitatis praecipuis non utitur, non existimatur esse incola. Dissentire dicas Pomponium in L. 239. §. 2. D. de V. S. *Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolae sunt, sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se, quasi in aliquam sedem, recipiant.* Interpretor: qui perpetuo permanet in agro, neque praecipuis civitatis utitur, incola ejus non est censendus, qui vero praecipuis utitur, ac tantummodo agrum habet in finibus oppidi, ut sibi ager ille sit domicilium, incola est existimandus. Eos, qui in territorio civitatis alicujus commorantur, non adstringi, velut incolas, ad subeunda munera, vel ad capiendos honores rescripserunt Impp. in L. 3. C. de Incolis.

Addo L. 49. pr. D. de Fidejuss. et Mandat. *Si testamento liberatum debitorem beres omittat, fidejussorem autem ejus conveniat, proderit exceptio doli mali fidejussori propter improbitatem heredis, quae exceptio (aut expono, aut rescribo quia) prodesse reo, hoc est, debitori principali, debuerat, si conveniretur.* Improbitatem accipio insatiabilem heredis aviditatem, quo significatu eleganter hanc vocem usurpari docuerunt Commentatores ad Phaedr. Lib. 1. Fab. 5. v. ult. Confer L. 7. §. 1. et 19. D. de Exception. Calpurnius Ecloga 6. v. 89.

Quid furitis? quae vos insania tendere possit? Rescribe quo.

§. 3. (a) *Filios familias.* Ita de eo Papi-
nianus

tem enumerantur personae, quas viro liceat occidere, in adulterio deprehensa uxore, quamvis uxorem non liceat. Ergo secundum leges viro etiam [a] filiofamilias permittitur etiam domi suae deprehensum adulterum interficere servum, et eum qui auctoramento rogatus est ad gladium, vel etiam illum, qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locavit. Sed et iudicio publico damnatum [b] licere interficere in adulterio deprehensum, [c] vel libertinum, vel suum, vel paternum, et tam civem Romanum, quam Latinum. Sed et patris, et matris, et filii, et filiae libertum permittitur occidere: quo loco et [d] deditus haberetur. Debet autem pro-

nianus in *L. 20. D. ad L. Jul. de Adult.*: *Patri datur jus occidendi adulterum cum filia, quam in potestate habet: itaque nemo alius ex hoc est, exceptis patribus idem jure faciet. Sed nec filiusfamilias pater.* Contraria videntur primo rei obtutu utriusque Jcti responsa. Conciliabis facile, ubi attenderis, id hoc loco docere Paulum, non licere filio occidere uxorem suam, licere tamen interficere adulterum, in *Lege* vero 20. c. tradi, jus non esse filio adulterum cum filia simul confodere. In promptu causa est: filius namque neque uxorem neque filiam suam in potestate habet. Permitti tamen debere scribit Paulus *Novellus in Sent. Lib. 2. Tit. 26. §. 2.* filiofamilias patri, ut et filiam occidat, hoc est, parcendum illi et condonandum, qui iusti doloris impatientia id admisit. Hoc amplius Idem in §. 12. *infra* permitti hoc ei notat, hoc est, interpretatione Prudentum introductum, ac contra legis verba, aut saltem consequentiam ejus, receptum esse, ut ignoscatur iis, qui inconsulto calore ducti filias necarunt.

(b) *Licere.* Vide, quae scripsi ad Ulpianum *Tit. de Injur.*, quo loco Infinitivorum ejusmodi rationem exemplaue dedi.

(c) *Vel libertinum.* Expono et *libertinum.* Infames esse iudicio publico damnatos antea ostendi: non solum itaque libertini, sed et quicumque ita damnati impune occiduntur. Non ferenda vero esset *ταυτολογία* Pauli, qui mox, postquam *libertinum paternum interficere licere* traderat, subjunxerit: *Sed et patris. . . li-*

bertum permittitur occidere. Scio ipsos aliquando Jctos distinguere inter libertinos et liberos, v. *L. ult. D. si ingen. esse dic.*, verum frustra exinde medicinam quaeri his Pauli verbis nullus non animadvertit. Uti plerumque confundi inter se vocabula illa, notissimum est, ita hoc loco *libertinum* intelligendum esse libertum manifestant ea, quae adjunguntur: *tam civem R. quam Latinum. . .* Malim itaque pro *sed et patris* substitui: *Sed ex hoc est, praeter patris, et matris, filii, et filiae libertis libertum quemcunque extraneum permittitur occidere.* Simili modo *ex patribus* est in *L. 20. D. ad L. Jul. de Adult.*, quam mox exposuimus.

(d) *Deditus.* Uti *deditio* et *ditio* in libris scriptis non raro confundi ostendit Cl. Duker ad *Flor. Lib. 1. Cap. 18. Num. 23.*, ita *dedititius* et *deditus* permutari inter se, mirum videri non potest. Eos, qui deditiorum numero sunt, intelligi non posse constat, cum absurdum fuerit procul dubio monere, jus esse trucidandi foecem istiusmodi hominum, postquam traditum jam fuerat licere occidere liberos, etiam cives Romanos et Latinos. Accipiunt plerique noxae deditos. Verum in hos idem, quod in liberos licuisse, nusquam prodi memini. Serviebant hi, usque dum debitum esset persolutum, servitutem non veram, sed imaginariam. Liberi itaque fuerunt ac manserunt homines. Confer quae notavi ad *Tit. 2. §. 3.* Quid si intelligamus in bello captos, aut ab hostibus deditos, tamdiu Romae moratos, donec captivi cum iis permutarentur?

profiteri apud eum, cujus jurisdictio est [e] eo loco ubi occidit, et uxorem dimittere. Quod si non fecerit, impune non interficit. Sciendum est autem Divum Marcum et Commodum rescripsisse, eum, qui adulterum inlicite interfecerit, leviori poena puniri. Sed et Magnus Antoninus pepercit eis, qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. *et reliqua.*

§. 4. *Idem PAULUS eodem libro singulari et titulo:* [a] Jure mariti, vel patris qui accusat, potest et sine calumniae poena vinci: si jure extranei accusat, potest calumniae poena puniri: sed tantum post duos menses. Intra quatuor menses utiles expertus, licet talis

tur? quales haud in scite *deditios* appellari nemo dubitet.

(e) *Eo loco.* Profiteri debet se occidisse, insuper indicare oportet, quo loco adulterum interfecerit. Malo itaque EDO loco, hoc est, *edito loco*, vide Magnonem. Confer Fratrem p. 142.

§. 4. (a) *Jure mariti, vel patris qui accusat, potest et sine calumniae poena vinci.* Editio Heid. exhibet: *Jure mariti et patris.* Contra haec Scaevola in L. 14. §. 3. *D. ad L. Jul. de Adulter. Jure mariti qui accusant, calumniae periculum non evitant.* Quin ipse Paulus in L. 30. *eod: Pater sine periculo calumniae rem non potest agere.* Distinguendum putant Interpretes inter calumniam evidentem et minorem. Conciliationem commodiorem, melioremque suppeditat Tryphoninus in L. 37. §. 1. *D. de Minorib.* Si in sexaginta diebus a divortio praeteritis, aut, ut Paulus hoc loco, post duo menses, maritus vel pater agant, sine calumnia accusant, nec ulli alii in id tempus agendi potestas datur, si post, de calumnia tenentur. Confer L. 44. §. 2. *D. ad L. Jul. de Adulter.*

Dum de calumnia sermo est, ultro se offert lex celeberrima 34. §. 4. *D. de Injur. Qui jusjurandum defert*, inquit Ulpianus, *prior de calumnia debet jurare, si hoc exigatur, deinde sic ei jurabitur. Hoc jusjurandum de calumnia neque patrono, neque parentibus remittitur.* Contraria visa fuit haec sententia juris doctrinae, quam obrem plerique pro *neque* substituendum esse arbitrati sunt *aeque*, vel *atque*, alii aliter succurrendum censuerunt. Varias

Eruditorum opiniones recensuere Vir Nobiliss. R. Van Bassen *de Jurejur.* p. 234. et Ampl. Otto in *Praef. Thes. Jur.* Tom. 2. p. 11. *sqq.* Sunt, qui existimant, agi hoc loco de casu, quo de patronorum et parentum non ex debita iis pietate habetur ratio, sed habentur tanquam creditores, adeoque censentur jure eorundem. Dubito tamen, num juris sit firmo fundamento nitatur haec distinctio, siquidem argumenta, ad quae provocant conjecturae istius minus probabilis auctores, a themate hic proposito alienissima videantur. Parum certe praesidii repositum adparet in L. 14. *D. de Jurejur.*, in qua sermo est de jurejurando propter rem, cum jurat actor sibi dari oportere: de calumnia vero nil quidquam additur. Quod vero attinet ad L. 7. §. 3. *D. de Obseq. Parent. et Patr. praest.*, ubi *nec deferentes*, inquit Ulpianus, *jusjurandum de calumnia jurant*, innui puto jurisjurandi speciem a nostro diversissimam. Intelligit dicto loco Ictus jusjurandum de calumnia, quale ante litem contestatam actor et reus praestare cogebantur: hoc autem parentibus ac patronis remissum fuisse dubium non est. Manifesto id, quod dixi, elucescet, si consulueris L. 8. §. 5. *D. qui satisd. cog.* Eodem refero L. 13. §. *penult. D. de damn. infect.* Superest, ut nostram de loco vexatissimo sententiam paucis demonstremus. Certum esse ostendi, jusjurandum de calumnia, id, quod praestat litigans uterque ante litem contestatam, parentibus ac patronis remitti: ab hoc autem diversum est jusjurandum, quod post litem contesta-

talis sit, qui alias accusare non possit, ut libertinus, aut minor viginti quinque annorum, aut infamis, tamen ad accusationem admittitur, ut et Papianus libro XV. scripsit.

§. 5. *PAPIANUS libro XV Responsorum, sub titulo ad legem Juliam de adulteris.* Civis Romanus, qui sine connubio sibi peregrinam in matrimonio habuit, jure quidem mariti eam adulteram non postulat: sed ei non opponetur infamia, vel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium, aut filium non habuit, propriam injuriam persequenti.

§. 6.

testatam, adeoque postquam amplius exigi non potest illud, quod dixi, contestationem antecedens de calumnia iusjurandum, deferretur in iudicio: ab illo, qui defert, peti potest, ut juret is, se non calumniae causa deferre: Hoc iusjurandum si deferant parentes ac patroni, ipsi, si exigatur, de calumnia jurare debent: dicam verbis Ulpiani: *hoc iusjurandum de calumnia neque patrono, neque parentibus remittitur.* Obstat videtur Ulpiani effectum in *L. 16. D. de Jurejur.* Sed et, si ipse deferat iusjurandum libertae suae, de calumnia non debet jurare. Verba non debet explicare: non compellitur, nisi id exigatur, non ultro debet. Vid. *L. 34. §. 4. c. Facit L. 37. D. eod., adde L. 11. C. de Reb. credit. et jur.* Adjuvat conjecturam nostram, quod non in quibusvis causis de calumnia jurari fuerit solitum, sed tantummodo in nonnullis, vid. Otto ad §. 1. 7. de poena tem. litig. Id quoque singulare est, si Praetore auctore juratur, non exigi, ut ante juret is, qui iusjurandum exigit. *L. 5. §. 14. D. de Oper. nov. nuntiat.* Eodem referenda esse existimo verba Pauli, an alterius, quae huc in primis faciunt, ea quae in textum admittere noluerunt Interpretes: *Solus jurare potest*, hoc est, debet, qui suspectus dicitur, cum nulla veritas petitori in eo exprimitur, qui calumniam se pati dicit. Proposuit ea Rittershusius, atque ex eo exhibet Schulting. ad Paul. Sent. Lib. 2. Tit. 1. §. 1.

§. 5. Rectene intellexerint Interpretes §. hujus verba dubito. Connubium, quod Ulpiano Tit. 5. §. 3. appellatur uxoris iure ducendae facultas, non habent peregrini,

nisi iis fuerit concessum, v. *ibid. §. 4*: neque ergo peregrinus pater in potestate habuit liberos suos, neque marito in manum convenit uxor, ceu apparet ex ejusdem Tit. 7. §. 4. Mariti itaque jus quum non competierit civi R., qui peregrinam duxit, eo jure adulteram accusare eum non potuisse est manifestum. Potuit tamen vir, siue justa siue injusta fuerit uxor, accusationem instituere, non quidem jure mariti, sed jure extranei, vide *L. 13. §. 1. D. ad L. Jul. de Adulter.* Levia sunt haec. Obscuriora quae sequuntur: *Sed ei non opponetur infamia.* Itane infames sunt peregrini? quis talia fando temperet a risu? Sic sentio: connexis §. 4. et 5., hunc in modum scripsisse opinor Auctorem: *ut libertinus . . . aut infamis . . . ut et Papianus libro XV. scripsit Responsorum sub titulo . . . non postulat, sed extranei.* Per compendium litterarum, fortasse ei, exarata vox postrema, praesertim cum jam eadem praecefferat. *Non (malo nec) opponetur infamia* infami, quem ante dixerat admitti ad accusationem, intra quatuor menses utiles expertum: non repellatur ab accusatione infamis: *vel quod libertinus subaudi sit vel est*: non etiam denegabitur viro accusatio, propterea, quod est libertinus, ob conditionem suam, v. *L. 8. in f. D. de Accusat.*, hic enim et libertinum admitti jam in superioribus ex Paulo docuerat, *rem* (subintellige, atque ex antecedentibus repete *vel quod quis*) *sestertiorum triginta millium* (ob paupertatem accusare prohibentur ex *L. 10. D. de Accusat.* qui minus quam quinquaginta aureos habent, qua de summa vide

§ 6. *PAULUS libro singulari et titulo quo supra*: In uxorem adulterium vindicatur jure mariti, non etiam sponsam. Severus quoque et Antoninus ita rescripserunt.

§ 7. *PAULUS libro singulari de Adulteriis*. Quaerebatur an pater emancipatam filiam jure patris accusare possit: Respondit: Occidendi quidem facultatem lex tribuit [^a] eam filiam, quam habet in potestate, aut eo auctore in manum convenit: sed accusare jure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

§ 8. *PAPIANUS* [^a] *eodem singulari et titulo*: Cum patri lex Regia dederit in filiam vitae necisque potestatem, [^b] quod bonum fuit lege comprehendere, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, vellem mihi [^c] rescribere: nam scire cupio. [^d] Respondit: Numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adjectio,

Schulting *b. l.* Confer Fratrem *Cap. 11.*) *aut filium non habuit*, innui puto Latinum, quo de a Paulo mentio fuerat injecta in §. 3. *b. t.*, qui minor XXX annorum manumissionis tempore fuit. Consequi is poterat jus Quiritium liberis, filio filiae nato natave, et anniculo facto, v. Ulpian. *Tit. 3. §. 3.* Licet autem filium non habuerit Latinus, adeoque civis R. fieri ex eo non possit, accusandi tamen licentia conceditur: Quamvis enim enumeratae personae regulariter arceantur ab accusatione, contra tamen placuit in hac causa, in qua permittenda ea unicuique *propriam injuriam persequenti*. Dandum hoc justo dolori, honestissimo calori.

§ 6. Ex lege Julia adulterium sponsae jure mariti vindicari non potuisse constat, in qua mentio fiebat tantummodo uxoris: postea tamen Severus et Antoninus rescripserunt, etiam in sponsam hoc idem vindicandum, v. *L. 13. §. 3 et 8. D. ad L. Jul. de Adult.* Corrigo itaque: *etiam in sponsam, Severus quanquam et Antoninus ita vindicari rescripserunt*: Hoc est, non in sponsam vindicatur ex lege Julia, hodie tamen vindicatur ex rescripto Impp. Littera M. praecedens, uti saepissime alias, *eo in* absorpsit.

§ 7. (a) *Eam filiam, quam etc.* Praestet forte: *eam solam filiam*. Non spernenda lectio editionis Heid:, quae habet *in potestatem*, quod ipsum descriptum vi-

detur ex lege Julia. v. §. 2. *b. t.* Pro *aut eo* ex eodem §. repono: *aut quae eo*: nisi malis subintelligere *si post aut*, vel denique *cum auctore eo*; Codex certe vetus habet *cum auctorem*, scriptum forte, *cum*, id est, si auctore patre, tutoreve.

Respondit verbum quod attinet, Pauli fuisse credo *respondi*. Quod factum fuit a Triboniano, ejusque sociis in concinando Pandectarum volumine ex licentia sibi a Justiniano concessa, ut non ipsa quaecunque fragmenti veteris verba reddiderint, sed, prout res ferebat, nonnunquam mutarint, atque ita ei, quem sibi destinaverant, usui adcommodarint, idem jus sibi quoque concedi voluit auctor.

§ 8. (a) *Eodem singulari*. Exstitit, credo, *eodem L.* hoc est, *libro singulari*.

(b) *Quod*. Perinde est utrum legas *quo*, aut *quod*: Si hoc, subaudi *ad, extra*. Conf. Brissou. in *Parerg.* §. 91.

(c) *Rescribere*. Aut addo, aut per ellipsin subintelligo *te*.

(d) *Respondit*. Incertum videtur, neque exigit exigua, quae exinde redundet, rei utilitas, ut anxie indagemus, utrum commilitonum suorum aliquem consuluerit Paulus, an ad quaestionem ab alio propositam ipse responderit. Verius puto respondisse Paulum ad argumentum, quod sibi ipse proposuit. *Respondit* itaque verbum est Collectoris, Pauli forte fuit *respondeo*.

(e)

jectio, ut non videatur lex non habenti dedisse, [e] ut videatur majore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit?

§. 9. IDEM: Si pater [a] qui adulterum occidit, [b] et filiae suae pepercit, quaero quid adversus eum sit statuendum? Respondit: sine dubio iste pater homicida est. Igitur tenebitur lege Cornelia de Sicariis. Plane si filia non voluntate patris, sed casu

(e) *Ut videatur.* Expono: Non ideo adjecit lex Julia, potestatem esse patri filiam interficiendi, quam concesserat jam ipsa lex Regia, servaverant mores, ut nunc demum licentiam eam tribuisse videretur patri, quasi is ante non habuisset hoc jus, verum ideo potius, ut appareat aequissimum esse, majoreque jure licere patri occidere adulterum, cui permittitur saevire in sanguinem suum.

§. 9. (a) *Qui.* Lego, aut potius interpretor *quis*: hoc certum *qui* pro *quis* frequentissime positum fuisse a veteribus, vid. Cl. J. Arntzen. *ad Aur. Vict. Cap. 22. Num. 4. Si qui honestior*, ait Papi- nianus in *L. 38. §. 8. D. ad L. Jul. de Adulter.* Fallitur itaque Bestius p. 143, qui in his Ulpiani in *L. 5. §. 16. D. ut in possess. legator*: *qui ex qua causa fidei- commisso moram faciunt* corrigit *ex qua- qua causa*, quum *ex qua* exponi debeat *ex aliqua*.

(b) *Et filiae.* Praeferam *at filiae.* E et A litteras permutari in libris antiquis novum non est. Hac ope, credo, restitues veram lectionem in his Ciceronis *Lib. 1. de Legib. Cap. 13*: *Omnes viri boni ipsam aequitatem et jus ipsum amant: nec est viri boni errare et diligere, quod per se non sit diligendum.* Depravatam esse scripturam illam vidit jam Vir Consult. Gysb. Koen in *Dissert. ad loca quaedam depravata Cap. 2*, ac pro *errare* substituit *curare*, haud sanequam inconcinne. Malim equidem *amare*, tum quod ipsum hoc vocabulum praecessit, tum quod *amare et diligere* conjungere plurimum solet Cicero, exempla collegit Nizolius in *Tthesauro*. Crisi huic nostrae simili emendanda censet Idem *l. 6.* haec Minucii Felicis in *Octav. Cap. 21. Prodicus assumptos in Deos loquitur, qui errando inventis novis frugibus utilitati*

boninum profuere, ac pro errando repo- nendum censet *arando*. Nescio, an retineri possit lectio vulgata: innui puto fabulam, qua fingebatur Ceres, cum per terrarum orbem vagaretur, quaesitura filiam, ad Eleusium pervenisse, Eleusii oppidi Prin- cipem ac Dominum, dein Triptoleum, aut, quod alii referunt, Celeum frumenti ferendi artem edocuisse. Rem pluribus enarrant mythologi. Consule Natalem Comitem *Lib. 5. p. m. 278.*

Addi omnino meretur elegantissima *L. 40. §. 1. D. de damn. infect.* *Quoties*, ait Ulpianus, *communis parietis vitio quid accidit, socius socio nihil praestare debet, cum communis rei vitio contigerit: quod si, quia alter eum presserat, vel oneraverat, idcirco damnum contigit, consequens est dicere, detrimentum hoc, quod BENE- FICIO ejus contingit, ipsum sarcire debe- re: quod si aequaliter utriusque oneribus pressus decidit, rectissime Sabinus scripsit PARIETEM utriusque causam esse: sed si. . . .* Non unum est, quod lectorem at- tentum moretur. *Beneficio* vocabulum non ferunt plerique Interpretes. *Pene vitio* sub- stituit Ampl. Bynkershoeck. in *Obs. Lib. 4. Cap. 10. Aedificio* malle se indicare me- mini Fratrem carissimum, cum ei operam dedi, in scholis publicis varia Jctorum ca- pita explicanti. Conjeceram aliquando mu- tari oportere *unice vitio*: attamen post- quam cognovi, quae de *beneficii* vocis si- gnificatu in medium produxit Jac. Guthe- rius de *Offic. dom. Aug. Lib. 1. Cap. 37.*, evinctus exemplis, quae ibidem proposuit Vir Doctissimus, in eam pedibus descen- di sententiam, *beneficii* vocabulum acci- piendum hoc loco ea notione, qua pro facto alicujus vel opera nonnunquam ad- hibetur. Adde *L. 7. §. 13. D. Comm. Div: Quia haec pars BENEFICIO alte- rius*

casu servata est, non minimam habebit defensionem pater [c] quod forte filiam *. Nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit. Hic autem pater non ideo servavit filiam, quia voluit, sed quia occidere eam non potuit.

§. 10.

rius venditori accessit. Hac arte quoque sine crisi intelligas legem a Gutherio etiam allegatam 27. C. de Inoff. Test.: *Liberti, qui perperam et non bene merentes maximisque BENEFICIIS suum patronum adsecuti, instituti sunt.* Varie haec verba tentarunt plurimi. Consule Vir. Nob. C. V. Vonck in *Obs. Misc.* p. 124. et Cl. Schroder in *Obs. Lib.* 4. Cap. 2. Ipse ita corrigendum statueram *merentes ex maximis quibusque*, aut *quibuscunque beneficiis*, id est, qui non debita benevolentia persecuti fuerant patronum, cui libertatem suam, qua nihil majus fere homini datum est, acceptam referebant, qui male merentes, habita ratione beneficiorum quorumcunque a patrono acceptorum, perperam atque impie adversus eum se gesserunt. Pari modo ex eo pro propterea, exinde, ideo, dixit Paulus *Sent. Lib.* 4. Tit. 1. §. 13. Non bene merentes et non maximis beneficiis interpretatur Frater in *Comm.* p. 83. Sequor cum maxime Gutherium. Quam clarissima sunt in hanc rem Ulpiani verba in *L. 46. pr. D. de Furt.* *Competit actio furti, non ideo, quia nunc abest res furtiva vel homo, sed quia unquam BENEFICIO furis abfuerit.* Confer B. H. Reinold. in *Opusc. Jurid.* p. 398. *sq.* Pro parietem cum Taurello emendo pariatam. Verbum ex Ulpiano ipso se probat: ita ille in *L. 4. §. 5. D. de Manumissionib.*: *Proinde et, si ei nummos prorogavit emtor, cum ei pariaverit, poterit ad libertatem pervenire.* Pariare est, uti recte explicat Gothofredus, ita reddere rationes, ut paria sint accepta expensis. Hinc *pariationes* Scaevola appellat in *L. 67. D. de Condict. indeb.* scripturas, quibus rationibus redditis satisfactum est creditori. Vid. Augustin. in *Emendat. Lib.* 4. Cap. 12. Denique Pariatorem nominat Paulus in *L. 81. pr. D. de Condit. et Dem.*, eum, qui sic reddit rationes, ut paria sint expensa cum acceptis, illique opponit re-

liqua habentem. Postremo sed exponendum hic esse *sed et* viderunt jam Bynkersh. l. c. et Best. p. 181.

(c) *Quod forte filiam.* Scriptum fuisse conjicio: *quod for TE filiam*, hoc est, *quod fortuna superstitem fecit filiam.* T nota superstitem quem esse designat, teste Diacono. For auctore Probo Fortunam significat. F. pro fecit positum fuisse tradit idem. Intellige filiam casu servatam. Fortunam accipio Deam. Ita Hermogenianus in *L. 13. D. de Statu hom. Servus*, inquit, *in causa capitali Fortunae judicio a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber*, hoc est, relictus illi judicio, aut fato, quod fors, seu Fortuna Numen tribuit. Rem ita exponit Marcianus in *L. 9. D. de Publ. Judic.* *Sciendum est, si in capitali causa suum servum, reum crimine factum, quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi, et ideo, si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.* Confer *L. 9. §. 1. D. qui et a quib. manum.* Temere itaque fecisse videntur, qui Menagium secuti in *Amoenit. Jur. Cap. 6.* mutandum volunt fortunae judicii. Restituenda, credo, fortunae vox Tryphonino in *L. 16. §. 3. D. de Curat. furios.* Si pater in testamento suo filium prodigum dixit, eique curatorem dedit, sequi oportet in his judicium testatoris, neque potest Praetor filium illum idoneum judicare, ne quem pater vero consilio prodigum credidit, eum Magistratus, propter aliquid FORTE suum vitium, idoneum putaverit. Aperte vitiosa esse *et propter aliquid forte suum vitium* nullus, opinor, ambigat: quo modo enim idoneum sanus judicet propter ejus vitium? Neque vero de patris vitio cogitavit Jctus, quippe cujus verum consilium laudat. Vim majorem pro more suo adhibet Catharinus in *Tbes. Meerm. Tom. 6. p. 788.*, ita substituens: *neque vero, quem pater consulto prodigum credidit, propter aliquod forte suum vitium,*

§. 10. *PAPIANUS* [a] *Idem*: Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit, an in legem de sicariis [b] incidit quaero. Respondit: Nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur. Quare [c] ea parte contra legem fecisse eum [d] non * dubitantur non ambigitur. Sed si de poena tractas, * non his quae aliquid ejus honestissimo calori permittatur, ambigitur. Sic dicit, non dubitantur, ut non quasi homicida puniatur capite, vel deportandus sit: sed usque ad exitium poena ejus statuitur.

§. 11. *Item sic*: De mancipiis alterius, marito vel patre accusante, quaestionem habendam, [a] palam esse. An idem extraneo accusatori permitti debeat, quaero. Respondit: Potest videri ea ratio fuisse permittendi istis personis de servis quaestionem habere, ut diligentius dolorem animi sui, item injuriam lecti, et domus non translatitiae persequerentur. Sed quoniam non facile tale de-

lictum

tium, eum Magistratus idoneum putaverit. Exaratum fuisse suspicor: propter aliquid *for* (hoc est, fortunae, : ita *For. Red. Fortunae reduci*) suum (aut quod idem est suae, hoc est, filii ejus) vitium. Librarios fefellit duplex *For* notae significatio, quae Valerio docente et forte et *fortuna* designavit. Non licet Praetori eo calore aut praetextu idoneum judicare filium, quem pater prodigum dixit, quasi filii vitium attribuendum sit potius fortunae ac fato, quam prodigo filii animo.

§. 10. (a) *Idem*. Lego item, vel ibidem.

(b) *Incidit*. Praestet forte incidat.

(c) *Ea parte*. Interpretor: quod attinet ad factum illud, ad illam rem, hactenus, in 300 verbe.

(d) *Non dubitantur etc.* Heid. exhibet utroque loco: *non dubitatur*. Corrigo: *non*, vel *nec*, *damnandum tamen legis Corneliae poena non ambigitur. Sed si de poena tractas*, hoc est, quod si vero curiosus scire aveas, quam poenam subire debeat homicida, *non hic*, intelligo: hoc in casu, in hac re, *quin aliquid ejus honestissimo calori permittatur*, (Heid. habet *permittetur*) *ambigitur. Sic dicit: Non damnandum tamen, ut. . . exilium. . .*

De re ipsa si nosse desideras, consule *L. 1. §. 5. D. ad L. Corn. de Sicar.* Audi quoque Papinianum nostrum in *L. 38. §. 5. D. ad L. Jul. de Adulter: Imperator Marcus*

Antoninus et Commodus filius rescripserunt: Si maritus uxorem in adulterio deprehensam, impetu tractus doloris, interfecerit, non utique legis Corneliae de Sicariis poenam excipiat. Nam et Divus Pius in haec verba rescripsit Apollonio: Ei, qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium remitti potest, cum sit difficillimum justum dolorem temperare: et quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. Sufficit igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi, si qui honestior, in insulam relegari. Locum integrum adscripsi, tum ut de argumento quam clarissime constaret, tum ut maculam inde eluam. Rescribendum opinor: at quia plus fecerit, quoniam quidem ita vindicare se non debuerit.

Maritum prohiberi uxorem occidere scribit Paulus in *Sent. Lib. 2. Tit. 26. §. 4.* Num itaque specialiter lege Julia viro interdictum est uxorem adulteram necare? non putem. Expono itaque *non permittitur*. Iis personis, quas maritus occidere potest, non accensetur uxor. Neque ergo occidere eam licet. Conf. Trekel ad Briffon. in *Opusc. min. p. 199.*

§. 11. (a) *Palam esse*. Licet non infrequentes sint infinitivi ejusmodi, malim tamen hoc loco: *palam est, sed an.*

lictum sine ministerio servorum admitti creditum est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia quaestioni tormentorum subjicerentur a iudicibus.

§. 12. PAULUS^[a] libro *Sententiarum*, sub titulo de adulteriis. Permittitur tam adoptivo quam naturali patri, adulterum cum filia cujusque dignitatis domi suae vel generi sui deprehensum sua manu occidere. Filiusfamiliae pater si filiam in adulterio deprehenderit, verbis quidem legis prope est, ut non possit occidere: permittitur tamen etiam ei ut occidat. Maritus in adulterio deprehensos non alios, quam infames, et^[b] eos, qui corpore quaestum faciunt, servos etiam, et^[c] liberos, excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. Maritum, qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc impatientia iusti doloris admisit, lenius puniri placuit. Occiso adultero dimittere statim maritus debet uxorem, atque ita triduo proximo profiteri, cum quo adultero, et in quo loco uxorem deprehenderit. Inventa in adulterio uxore, maritus ita demum^[d] occidere potest, si eum domi suae deprehendat. Eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. Servi vero tam mariti, quam uxoris, in causa adulterii torqueri possunt: nec his libertas^[e] sub specie impunitatis data valebit.

Explicit Titulus IV.

§. 12. (a) *Libro Sententiarum*. Heid. asteriscum collocat ante vocem postremam. Supplere possis hic, et *Tit. 6. §. 2.*, libro II vel S, hoc est, *secundo*: dicendum tamen, non ubique numerum adjunxisse Auctorem, sed saepissime illum omisisse: Inspice sis *Tit. 2. §. 7*, *Tit. 3. §. 2*, *Tit. 5. §. 2*, *Tit. 7. §. 5*, *Tit. 8. §. 4*, *Tit. 11. §. 2*, adde *Tit. 12. §. 2* et *7*, denique *Tit. 13. §. 2*. Pari modo in *Tit. 11. §. 7*: *Ulpianus libro ad Edictum*.

(b) *Eos qui corpore quaestum faciunt*. De feminis locutio est vulgaris, de viris non aequae. Sunt qui de infamibus, ac catamitis accipiunt. An intelligendi forte, qui adulterantur lucranda causa? Verius puto innui maritos lenones, eos qui quaestum faciunt ex adulterio uxoris suae, vid. Ulpianum in *L. 29. pr. et §. 2, 3 et 4. D. ad L. Jul. de Adulter.*, adde Marcum in *L. 24. pr. et §. 4. eod.* Confer quae de tur-

pissimo maritorum lenocinio notavit Menag. in *Amoenit. Cap. 10*.

(c) *Liberos*. Doctiss. J. G. Hofman ad *L. Jul. de Adul. p. 108*. emendandum censet *libertos*, cui ut omnino adstipuler facit §. 3. b. i. adde *L. 24. in pr. D. ad L. Jul. de Adul.*

(d) *Adulterum occidere*. Heid. ante vocem *occidere* repetit *maritus*. Eandem lectionem exhibent Pauli Sententiae *Lib. 2. Tit. 26. §. 7*. Vide quae de eo notavit Cl. Vryhof in *Obs. Jur. Civ. p. 118*.

(e) *Sub specie impunitatis*. Rescribendum censent Interpretes *sub spe*. Voces *species* et *spes* confundi aliquando, ex Markarto ante probavi. Speciem novimus esse simulationem. Non eo animo hic datur libertas, ut ob merita servitute liberetur servus, sed ne poena reum sequatur. Quid si legamus *sub spe SCL* (hoc est, *scilicet*) *impunitatis*.

T I T U L U S V.

Incipit de Stupratoribus.

§. 1. *MOYSES* dicit: Qui manserit cum masculo mansione muliebri, aspernamentum est, ambo moriantur: rei sunt.

§. 2. *PAULUS* libro * *Sententiarum*, sub titulo de adulteris: Qui masculum liberum invitum stupraverit, capite punietur: Qui voluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, dimidia parte bonorum suorum multatur, nec testamentum ei ex maiore parte facere licet. *Hoc quidem juris est: mentem tamen legis Moysis Imperatoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur.*

§. 3. Item *THEODOSIANUS*: [a] Impp. Valentinianus, Theodosius, et Arcadius Augusti, ad Orientium Vicarium urbis Romae. Non patiamur [b] urbis Romae virtutum omnium matrem diutius effeminati in viros pudoris contaminatione foedari: [c] et agreste illud ab priscis conditoribus robur fracta molliter plebe tenua-

§. 1. *Levit. XX: 13.* Manere utitur pro concumbere, quod licet Latinis non sit penitus inusitatum, frequentioris est usus apud recentiores Ecclesiasticos. Aspernamento pro abominatione nescio, an praeter *Tertullianum* in *Scorp.* Cap. 2, et una alterave vice alibi, aliquis veterum usus fuerit. Verba sunt *Cel. Venemae l. c.*

§. 2. Elegantissima sunt, praeter ea quae de poena impurissimi istius flagitii huc contulerunt Interpretes, quae de eodem tam ex juribus Romanorum, aliorumque antiquissimis, quam moribus, erudite, ut solet, disputavit *H. Noordkerk in Dissert. de matrimoniis ob turpe facinus jure solvendis.*

§. 3. (a) *Impp.* *Heid.* habet IMP.

(b) *Urbis Romae virtutum omnium matrem.* Lectionem vulgatam male se habentem geminationis remedio ita sano: *Urbis Romae virtutem, virtutum omnium matrem.*

(c) *Et agreste illud ab priscis...* *Heid.* exhibet *ad priscis.* Corrigo: et agreste il-

lud ac B priscis. . . . B bonum explicant notarum interpretes. Robur agreste intelligo primis priscisque Romae incolis proprium, qui scelerum insontes agros curabant, flagitiorumque immunes, caetera rudes, agriculturae unice operam suam consecrabant, aurea vere saecula viventes. Bonum interpretor vitiis non taminatum. Robur hoc cum maxime a plebe, effeminato modo fracta, attenuatum irrogat, atque importat convicium saeculi, hoc est, efficit, ut jam dedecus hoc exprobretur saeculo, vel repetendum a conditoribus inde, vel novum hoc tempore, atque inauditum antea, a Principibus tolerari. Quod Principium hic positum pro Principum, noverunt Grammaticorum filii, de terminatione casus sexti singularis, et casus secundi pluralis numeri non certo constituisse inter ipsos Veteres. Ita parentium, civitatum, alia. Contra venantum, peccantum, natantum, recusantum, vid. *Scheffer. ad Phaedr. Lib. 1. Fab. 12. v. 7.* Exempla plura collegit *Brissotius in Parergis.*

nuatum, convicium saeculi vel conditorum inrogare, vel principium, [d] Orienti AGVC NOVIS. Laudanda igitur experientia tua, omnes, quibus flagitiosus luxus est viri corpus muliebriter constitutum alieni sexus [e] damnare patientia, nihilque discretum habere cum feminis, occupatos, ut flagitii poscit immanitas, atque omnibus seductos, pudet dicere, virorum lupanaribus, spectante populo flammis vindicibus expiabit: ut universi intelligant, sacrosanctum cunctis esse debere hospitium virilis animae: nec sine summo supplicio alienum expetisse sexum, qui suum turpiter perdidisset. Prop. prid. Id. Majas, Romae in atrio Minervae.

Explicit Titulus de Stupratoribus.

In viros accipi possit pro in viris: possit et aliter explicari. Nolo his immorari.

(d) *Orienti AGVC NOVIS.* Rescribo: *Orienti Am. V. C. nobis*, id est, *Orienti amice Vicarie carissime nobis. Am* pro *Amico* positum Probus docuit. Imo vero malim *AGVC nobis*, hoc est, *ave Clarissime Vir*

Carissime nobis. Cujuslibet tractus Vicarios Clarissimos dictos fuisse ostendit Guther. de Offic. Dom. August. pag. 19.

(e) *Damnare patientia.* Mutandum esse *taminare patientia* miror non vidisse Interpretes.

T I T U L U S. VI.

Incipit de incestis Nuptiis.

§. 1. *MOYSES* dicit: Quicumque concubuerit cum muliere uxore patris sui, pudenda patris sui detexit, morte moriantur ambo: rei sunt. Et quicumque concubuerit cum nuru sua, morte moriantur ambo: rei sunt.

§. 2. *ULPIANUS* libro *Regulari de nuptiis sub titulo*: Inter parentes et liberos, cujusque gradus sint, connubium non est. Inter cognatos autem ex transverso gradu olim quidem matrimonia contrahi non poterant: nunc autem ex tertio gradu licet uxorem ducere, sed tantum fratris filiam, non etiam patris: nec amitam, nec materteram, quamvis eodem gradu sint. Eam, quae noverca, vel pri-

§. 1. Inspice *Levit. Cap. 20. c. 11. 12.* Mutatam distinctionem textus videtur requirere.

§. 2. *Libro Regulari de nuptiis sub ti-*

tulo. Scriptum fuisse suspicor: *libro Regular. S. sub titulo*, hoc est, *libro Regularum singulari sub titulo*, subaudi: de incestis nuptiis, ita enim titulus inscribitur, v. ad *Tit.*

privigna, vel quae nurus, vel focrus fuit, uxorem ducere non possumus. Si quis eam, quam non licet, uxorem duxerit: incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate ejus non fiunt: sed, quasi vulgo concepti, spurii sunt.

§. 3. *PAULUS libro * Sententiarum de nuptiis sub titulo*: Inter parentes et liberos jure civili matrimonia contrahi non possunt: nec filiam sororis, aut neptem ducere possumus: proneptem aetatis ratio prohibet. Adoptiva cognatio impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo: inter fratres eatenus, quatenus capitis minutio non intervenit. Nec focrum, nec nurum, privignam, nec novercam aliquando citra poenam incesti uxorem ducere licet: sicut nec amitam, aut materteram.* Sed vel cognatam contra interdictum duxerit, remisso mulieri juris errore, ipse poenam adulterii legis Juliae patitur, non etiam ducta.

§. 4. *GREGORIANUS libro quinto de Nuptiis sub titulo exemplum litterarum Dioclitiani et Maximiani Impp. talem conjunctionem graviter puniri commemorat.*

Exemplum Edicti Dioclitiani et Maximiani, Nobilissimorum Caesarum: Quoniam piis religiosisque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste sancteque sunt constituta, venerabilia maxime videntur, atque aeterna religione servanda, [a] dissimulare ea, quae

Tit. 4. §. 2. Quae itaque hic interserta sunt *de nuptiis*, glossemati tribuo, adjecta a sciolo loco non idoneo. Idem factum puto in § 3 et 4. *sqq.* Confer huc quae dixi ad Ulpian. *Tit. 5. §. 6.*

§. 3. In Heid. est: *inter parentes et liberos omnimodo.* Dein pro *sed vel cognatam* ibidem prostat: *si vero cognatam*, incertum utrum ex codice antiquo desumerit Editor, an Pithoei conjecturam fuerit secutus. Quid si legamus? *Sed nec cognatam* (supple ex praecedentibus *ducere licet*;) *contra interdictum* (subintellige *si*) *duxerit.*

§. 4. Reponi ac distingui malim hoc modo: *Gregorianus libro quinto (τὰ de nuptiis ab alio in margine forte adscripta textui postea inserta) sub titulo hoc exemplum litterarum Dioc. et Max. Impp. talem conjunctionem graviter punire commemorat, (hoc est, Imperatores in exemplo.) Exemplum. . . . supple hoc est. Quid si legamus En exemplum?*

(a) *Dissimulare.* Verbum hoc eadem significatione adhibitum apparet a Divo Marco et Commodo in *L. 14. D. de Officio Praesidis*, quae continet rescriptum in primis notabile, sed propositum verbis, quae non uno in loco auxiliatricem manum desiderant, quae nitore suo restituat lectionem corruptam: *Si tibi liquido compertum est*, inquiunt Impp. *Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam, potes de modo poenae ejus DIS-SIMULARE, cum satis furore ipso puniatur: et tamen diligentius custodiendus erit, ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam tam ad poenam, quam ad tutelam ejus, et securitatem proximorum pertinebit.* Si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit, nec morbo ejus danda est venia, diligenter explora-

quae a quibusdam in praeteritum nefarie incestque commissa sunt,

bis, et, si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. Grammaticis si credimus, dissimulare est, fingere te nescire quod scis: ita Nonius, alii. Vix tamen est, ut huic loco convenire videatur ea notio, exponendo: potes fingere non locum habere hoc casu poenam ordinariam: quorsum enim, quaeso, simulatio fictiove jus dicenti, in re praesertim gravissima, in parricidio, quod delictum exquisitissimis poenis coerceri voluerunt divina humanaque jura omnia? Haud inepte quis conjiciat, male revocasse librariorum vocem *simulare*, saepius in hac et praecedenti lege repetitam, quales errores ab hoc hominum genere frequentissime erratos fuisse ostendit Noordkerk in *Obs. Dec. p. 132.* Levissima mutatione reddes verbum aptissimum, si ita rescribas: *poenae ejus dispensare.* Neque tamen diffitendum, aevo certe posteriori, pro negligere usurpatum fuisse *dissimulare* verbum: quo sensu id bis a Sulpicio Severo positum fuisse observat Vorstius in *Dial. 2. Cap. 1. DISSIMULATUM se a Clerico querens*, item in *Histor. Sacra Lib. 2. Cap. 1. Ne DISSIMULATUM Regis imperium consecutura macies prodideret.* Addo Anianum ad *Paul. Sent. Lib. 4. Tit. 5. § 3. Si is, qui beres scriptus est, . . . adire hereditatem DISSIMULET*, hoc est, detrectet. Dixerat Paulus *beredem nolle adire hereditatem.* Idem in *Interpr. Lib. 5. Tit. 33. §. 1: ad judicem, quem (malo ad quem) provocaverit, sine aliqua DISSIMULATIONE perveniat*, id est, sine mora, neglectuve. Papianus quoque in *Responsis Tit. 6. Quod si, inquit, admonitus a fugitivi domino servum eum assignare DISSIMULAT*, id est nolit, recuset. Quod si itaque hoc mavis, *dissimulare* accipe, excusare, connivere, dispensare, remittere. Vitiata quoque sequentia sensu saniore, non forte, repono: *num forte*, hoc est, si sensu saniore fuerit, vel sit, qua de ellipsi dixi alibi, an forte eo momento, quo scilicet saniore

sensu usus is fuit, scelus admiserit, atque ideo neque venia illi dari potest propter furorem, quia matri manus intulit non furens, sed eo temporis momento, quo mentis compos fuit. *Per immanitatem* expono propter, aut ita emendo. Exiguam quidem differentiam esse utriusque vocis scripturae ex Magnone constat.

Indicavi maculas aliis, quantum scio, praetermissas: pergo ad ea, quae morata fuere Interpretes, qui ad dictam legem commentaria scripserunt. *Simulationem* exhibet editio, quae Hugonis a Porta est, impressa anno 1558: verum non tanti ea videtur, ut propterea quidquam in Florentino mutandum censeamus, cum eodem redeat sensus, sive *simulatione*, sive *P*, hoc est *per simulationem* (quo modo eo casu rescribere necesse esset) praeferas. Majoris momenti videtur, quod in exemplaribus nonnullis negatio inseritur in his: *quoniam tam ad poenam*, quod factum quoque in ea, quam modo allegavi, Hugonis a Porta editione, quam intellexit, credo, Jauchius, cum *non* in vulgatis codicibus addi hic notavit: quam ob rem immerito vapulat a Cl. Schrodero in *Obs. Lib. 2. p. 142.* Necesse equidem neutiquam duxerim, ut invito Codici Florentino, quod volunt plerique, salutarem illam, si Diis placet, particulam obtrudamus. Haud sane eam inficias, juris rationi adversari, puniri eum, qui rationis usu destitutus, ac furore correptus, crimen quamvis horrendum ac detestabile commisit, siquidem adfecto non est addenda adfectio, satisque miser iste ipso furore punitur, quod est in lege nostra: attamen recte procul dubio consulturus est et furibundo ipsi, et proximis, qui insanientem carceri mancipet, ac vinculis etiam tradat: cum ut hoc pacto audaciam ejus coerceat, tum quoque ut puniat eum, usque dum certis rerum argumentis convictus fuerit iudex, non simulato furore scelus fuisse perpetratum. Quod si autem postea vel compertum fuerit, verum fuisse furorem, levius certe ea poena erit parricidae, si poena dicenda, vinculis per bre-

vissi-

sunt, non oportere [b] credimus, * cum vel cohibenda sunt, vel etiam vindicanda, [c] insurgere nos disciplina nostrorum temporum cohortatur. Ita enim et ipsos immortales Deos Romano nomini, ut semper fuerunt, faventes atque placatos futuros esse non dubium est, si cunctos sub imperio nostro agentes piam, religiosamque, et quietam, et castam in omnibus [d] more colere perspexerimus vitam. In quo id etiam providendum quam maxime esse censuimus, ut matrimoniis religiose atque legitime juxta disciplinam juris veteris copulatis, tam eorum honestati, [e] qui nuptiarum conjunctiones sectantur, quam etiam his, qui cum deinceps servata religione nascentur, incipiat esse consultum: et honestate nascendi etiam posteritas ipsa purgata sit. Id enim pietati nostrae maxime placuit, ut sancte necessitudinum nomina obtineant apud [f] affectus suos piam ac religiosam [g] consanguinitati debitam caritatem. Nefas enim credere est ea, quae in praeteritum a compluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu ad illicita connubia instinctu exercendae libidinis sine ullo respectu pudoris ac pietatis irruerint. Sed quaecunque antehac vel imperitia delinquentium, vel pro ignorantia juris, barbaricae immanitatis ritu ex illicitis matrimoniis videntur admissa, quamquam essent severissime vindicanda, tamen contemplatione clementiae [h] nostrae ad indulgentiam volumus pertinere: ita tamen, ut quicumque in anteaetum tempus illicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostra indulgentia sciant, ut post tam nefaria facinora, vitam quidem sibi gratulentur esse concessam: sciant tamen, non legitimos se suscepisse liberos, quos tam nefaria

con-

vissimum tempus oneratum fuisse, qui nefarias manus matri suae intulit. Addo et ad poenam pertinere, ut, nocente forte reo, supplicium de praesente sumi possit.

(b) *Credimus, cum vel.* Post credimus ponendum punctum. *Cum* expone *quoniam*. Quod si pro *vindicanda* malis *vindicanda* ea, nullus intercedam. Asteriscum ante *et cum vel* non agnoscit Heid.

(c) *Insurgere.* Scriptum forte *IG insurgere*, hoc est, *igitur insurgere*. Vide Magnonem et Petrum Diaconum.

(d) *More.* Malim: *more R*, vel *Ro*, hoc est, Romano. Intellige Romanorum simplicitatem, castitatemque antiquam.

(e) *Qui nuptiarum conjunctiones sectantur.* Expono: qui jam matrimonio conjuncti ac copulati sunt. *Qui cum.* Lego *quicumque*. *Servata religione*, hoc est, hoc tempore, cum religio legum antiquarum servatur, atque attenditur, et ex eo jure vindicantur nefarie incestque commissa.

(f) *Affectus.* Repono *affines*.

(g) *Consanguinitati.* Praeferam *consanguinitatque*, nisi malis et subintelligere. Quae proxime insequuntur: *nefas enim credere est* interpretor: credendum enim nefas esse, illicita esse ac nefaria.

(h) *Nostrae ad indulgentiam.* Praestet, credo, *nostram adeo indulgentiam*.

conjunctione genuerunt. Ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat ineffrenatis cupiditatibus obedire, cum et sciant ita praecedentes admissores istiusmodi criminum venia liberatos, ut [i] liberorum quod illicite genuerunt successiones careatur, quae juxta vetustatem Romanis legibus negabatur. Et optassemus quidem, nec ante quicquam ejusmodi esse commissum, quod esset aut clementia remittendum, aut legibus corrigendum. Sed et post hanc religionem sanctitatemque in connubiis copulandis volumus ab unoquoque servari, ut se ad disciplinam legesque Romanas meminerint pertinere: et eas tantum sciant nuptias licitas, quae sunt Romano jure permissae. Cum quibus autem personis tam cognatorum, quam ex adfinium numero contrahi non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus: cum filia, nepte, pronepteque; matre, avia, proavia: et ex latere amita, ac matertera, sororis filia, et ex ea nepte. Itemque ex adfinibus privigna, noverca, socru, nuru, caeterisque, quae antiquo jure prohibentur, a quibus cunctos volumus abstinere. [k] Nihil enim nisi hanc tantum ac venerabiles nostra jura custodiunt, et ita ad tantam magnitudinem

(i) *Liberorum etc.* Corrigo: *liberi eorum, quos (aut quod, hoc est, quia eos) illicite genuerunt, successione careant, ut quae quoque juxta. . .* Possis et retinere *liberorum*. Hoc certum est, liberos ex incestis nuptiis procreatos patri nunquam, multo minus patrem filiis successisse. Pater est, quem justae nuptiae demonstrant. Incestuosi vero, vel ex nefariis conjugiiis geniti patrem nullatenus habuisse censebantur, spuriique aestimabantur. Vide Cajum in *Inst. Lib. 1. Tit. 4. §. 8.* Adde *§. 2. b. t.* Post *careatur* asteriscum collocat Heid.

(k) *Nihil enim nisi hanc tantum ac venerabiles.* Scriptum fuisse conjicio, *nihil enim NT bis aequae sanctum ac venerabile sacra.* S *sacrum* denotare, dein *sacras, sacratasque* dici Principum constitutiones et edicta notissimum est. Vivis enim etiamnum Imperatoribus rem divinam facere Romani consueverunt. Hinc Ovidius *Tristium Lib. 1. Eleg. 2. v. 100. sq.*

Domui si favimus illi,

Si satis Augusti publica jussa mihi.

*Hoc duce si dixi felicia saecula, proque
Caesare tburapius, Caesaribusque dedi.*

Variae sunt lectiones, quas vel ex libris MSSis et codicibus antiquis, vel ex ingenio supposuerunt Interpretes, ut versui 101. nitorem suum restituerent. Elegantissimi judicii, ac variae eruditionis gloria conspicuus Vir Joannes Pierfon, adfinis meus, dum in vivis esset, dilectissimus, cujus immaturam mortem dolent omnes boni, ita legendum, se conjicere per epistolam mecum olim communicavit:

Si satis adjuvi publica vota meis.

Malim

Si sacra Augusti publica visa mihi.

Adjuvant opinionem meam exemplaria, in quibus *visa* pro *jussa* exstat. *Sacra* pro *satis*, quod offendit, substituendum qui fuit arbitratus, memoratur in commentariis ad *d. 1. Sacros* novimus ac *sanctos* dictos Imperatores, etiam dum in terris agent, itemque *sacra, sacrata, sancta* appellata, quaecunque ab iis proficiscebantur. Verba sic interpretor: si Augustus facer publice mihi visus fuit colendus. Multum inter se differre constat *sacra publica*

nem [1] * Romanam gesta [m] cunctorum non mirum favore pervenit, quoniam omnes leges sua religione sapienti, pudorisque observatione devinxit. Quare hoc edicto nostro volumus omnibus palam fieri, [n] quod praeteritorum venia per clementiam nostram contra disciplinam videtur indulta, ad ea tantum delicta pertineat, quae in die tertio Kal. Januariarum Tusco et Anulino Conf. videntur esse commissa. Si qua autem contra Romani nominis decus, sanctitatemque legum, post supradictum diem deprehenduntur admissa, digna severitate plectentur. Nec enim ullam in tam nefario scelere quisquam existimet veniam se consequi posse, qui tam evidenti crimini, et post edictum nostrum non dubitabit * [o] in.

blica et privata. De divinis honoribus Augusto concessis ita Florus *Lib. 4. Cap. ult.*: *Sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scilicet jam tum, dum cole-ret terras, ipso nomine et titulo consecra-retur, ad quem locum vide quae nota-runt Commentatores.* NT notam nomi-natis interpretatur P. Diaconus, intellige autem personas ante enumeratas. Eadem opera restitui posse arbitror verum sensum Proculi in *L. 15. pr. D. de Trit., Vin., vel Oleo leg.* Verba haec exhibentur in co-dicibus optimis: *Vinum cum vasis legavit: (supple quis, vel testator) negat Treba-tius, quod in doliis sit deberi, et sensum testatoris alium putat esse, verborum alium: caeterum dolia in vasis vinariis non ES-SENT. Ego, etsi dolia in vasis vinariis non SUNT, tamen non concederem Tre-batio. . . .* Reparandae scripturae deprava-tae laborem suum impenderunt haud pauci magni nominis Jcti: sententias plu-rimorum recensuit Cl. Wieling. in *Lect. Jur. Civ. Lib. 1. Cap. 2.* Omissis quae adnotarunt alii, hoc unum dico verba ESSE NT explicanda mihi videri esse nominata, pro NON SUNT per gemina-tionem malo non sunt nominata. Latini-tatem *Leg. 206. D. de V. S.*, quae huc apprime convenit, optime defendit Cl. Marckart in *Interpr. Lib. 1. Cap. 20.*

(1) * Romanam gesta. Emendo: *R. Ro-mana evecta*, hoc est, *Res Romana*. Ita R. Pl *rem privatam* exponit Diaconus. Asteriscum ante Romanam omisit Heid.

(m) Cunctorum non mirum. Rescri-

bo: *sanctorum Deorum, nec mirum.*

(n) Quod. Praeplacet conjectura Mol-leri, Viri Conf., quam exhibet Frater p. 187., emendantis quod quae. Pro viden-tur in mox subsequentibus Heid. perpe-ram habet videtur.

(o) Infuere. Lego crimine. . . inficere subintellecto pronomine se. Pari modo Ul-pianus in *L. 68. D. de Rei Vind.*, quam paucis hoc loco juvat illustrare: *Qui re-stituere jussus, judici non paret, conten-dens non posse se restituere, si quidem ha-beat rem, manu militari, officio judicis ab eo possessio transfertur.* Quando demum adhiberi possit manus militaris, constat ex *L. 2. C. de bis, qui latrones occ.*, quam si cum dicta *L. 68.* conferas, evanescent, opinor, nebulae, quae visae fuerunt Ant. Fabro in *Conject. Lib. 16. Cap. 17.* Alio modo Tribonianum defendit Ampl. Byn-kershoeck *Lib. 3. Obs. 14.* Pergit ibidem Jctus: *Si vero non potest restituere, si qui-dem dolo fecit, quo minus possit, is, quan-tum adversarius in litem sine ulla taxa-tione in infinitum juraverit, damnandus est.* Pro glossmate habenda, ac foras eji-cienda esse verba *sine ulla taxatione* arbi-tratur D. Heraldus in *Obs. Cap. 26.*, te-mere profecto, ac sine justa causa: certi enim juris est, dolo interveniente, in li-tem jurari ab adversario in infinitum, hoc est, non definitum, non definita veritate pretii, neque ratione habita quanti ea res constet adversario, adeoque sine ulla rei taxatione. Audisis Paulum in *L. 2. §. 1. D. de in litem jurando: Interdum, inquit, quod*

infuere. Dat. [p] Kal. Maji Damasco, Tusco et Anulino Conss.

§. 5. *ERMOGENIANUS sub titulo de nuptiis*: Impp. Dioclitianus et Maximianus AA. Fl. Flaviano. His, qui incestas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis subjiciantur, ita demum clementia Principum subvenit, si postea quam errorem suum rescierint, ilico nefarias nuptias dirimerint. Prop. Id. Mar. * et Diogene Conf.

Hanc quoque constitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inseruit, quae est tricesima et secunda, aliis tamen et die et Coss., id est: CONSTITUTIO PP. V. ID. JUN. DIOCLITIANO TER ET MAXIMIANO AUGUSTIS.

§. 6. *PAPIANUS libro singulari de adulteriis*. Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam praeveniretur a delatore, [a] dirimit coitum: quaero an adhuc possit accusari. Respon-

quod inter sit agentis solum aestimatur: veluti cum culpa non restituentis, vel non exhibentis punitur. Cum vero dolus, aut contumacia non restituentis, vel non exhibentis, quanti in litem juraverit actor. Add. L. ult. §. 1. D. de Appellat.

Eadem, quam dixi, *rov se* ellipsis occurrit in his Alfeni in L. 27. D. de Condit. et Demonstr. In testamento quidam scripserat, ut sibi monumentum . . . fieret: nisi factum esset, heredes se magna pecunia mul-
tare. . . Respondit: si intelligeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is, qui testamentum fecisset, tamen si in scriptura **NON TUM ESSET**, tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere. De vera verborum corruptorum lectione inquisiverunt Bynkersh. Obs. Lib. 5. Cap. 25. et Conradi in Repreh. p. 56, item Putman in Programmate, quod conjecturarum decadem continet. Scriptum fuisse puto: *tametsi in scriptura A. nōiātum esset*, hoc est, aliud nominatum esset. A itemque AL pro *alius* scriptum testantur *σημειογραφοι*. Quid si hac opera restituere tentemus Praetoris edictum in L. 1. pr. D. de Publican.? Quod publicanus, ejus publicani nomine vi ademerit, quodve familia publicanorum, si id restitutum non erit, in duplum . . . iudicium dabo. . . Si id, ad quos ea res pertinebit, non exhibebitur, in dominos sine noxae deditioe iudicium dabo. Aliorum opiniones, qui le-

ctioni laboranti medicinam adferre conati fuerunt, in medium produxere Cl. Voorda in Elect. Cap. 9. Bynkersh. in Obs. Lib. 6. Cap. 1. et Freher. in Thes. Jur. Otton. Tom. 4. p. 931. Add. Obs. Misc. Amstel. Vol. 1. p. 141. Scriptum exstitisse conjicio: quod publicanus ex al publicani nomine vi, hoc est, quod publicanus exegerit, alius et reliqua. Ex significasse *exigitur* et *exactis*, tradidere Probus et Diaconus. Exegisse autem intelligo injuria, ac vi, quod mox additur. Caetera sic restituo: Si is ad quem ea res. . . de servis enim loqui Praetorem indicat dicta lex 1. §. 6, ubi eadem verba, parumper tamen mutata, uti factum saepissime, repetuntur.

(p) Kal. Heid. habet Kl.

§. 5. Pro Impp. Heid. exhibet Imp. dein ante id est asteriscum ponit. Lacunam ita supplet Schultingius: *Tiberiano II*, pro et Diogene emendat et Dione. Legendum forte, quasi per geminationem: *Mar. Max. et Diogene*, hoc est, *Martias, Maximiano*. Diogenis nomen Romae non incognitum, in Pandectis memoratur. Fuit autem fortasse Consul suffectus. PP expono *proposita*. Denique in fine excidisse credo Coss., quod manifestum videtur ex adjecta voce *ter*. Similiter ex eodem Gregoriano Codice refert noster Tit. 3. in fine: *Dioclitiano A. III. et Aristone Conss.*

§. 6. (a) *Dirimit*. Uti in §. praecedenti est *dirimerit*, ita hoc loco *dirimit* legas,

spondit: [b] Et qui conjunctae sororis filiae bona fide abstinuit, poenam remitti palam est: quia qui errore cognito diremit coitum, creditur ejus voluntatis fuisse, ut, si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.

Idem dicitur in eos, qui incestas nuptias contraxerunt. Maledicti tamen sunt omnes incesti per legem, cum adhuc rudibus populis ex Divino nutu condita iisdem adstipulantibus sancirentur. Et utique omnes maledicti puniti sunt, quos Divina et humana sententia consona voce damnavit. Lex Divina sic dicit:

§. 7. Maledictus (inquit) dixit MOYSES, qui concubuerit cum uxore patris sui: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum nuru sua: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum focu sua: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum sorore matris suae: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui concubuerit cum sorore uxoris suae: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui dormierit cum uxore fratris sui: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat. Maledictus, qui dormierit cum omni pecore: et dicit omnis populus, Fiat, Fiat.

Explicit Titulus de adulteris, stupratoribus, et incestis.

an diremit, parum interest: tum quoniam E et I litteras confundi frequentissime unicuique notissimum est, vid. Brissotius in *Parerg.* §. 33. tum praesertim, quia et conjugationes veteribus haud raro mutatas fuisse novimus. Integrum de eo argumento caput decimum operis sui scripsit Nonius. Redimeris est in *Tit.* 10. §. 7. sq.

(b) *Et, qui conjunctae.* Ita in scriptis codicibus antiquis exstat: quod praefendum prae emendatione Pithoei, quam temere in textum receperunt Editores: non enim conjunctione abstinere, quippe quae jam dudum facta fuit, adeoque infecta fieri nequit, sed uxore abstinere conjuncta, aut, quod idem est, uxoris conjunctae. Confer Fratrem p. 190. Pro et tamen malo ei.

§. 7. Desumpta pleraque ex *Deuteron. Cap. 27.* Ita ad hunc §. Venema: *Inserta sunt aliqua ex Levit. XVIII non tantum, sed et illud singulare est, quod, uti Cod. Romanus LXX Interpretum, dissentiente tamen MS. Oxon., quod cum sorore patris habet, maledictionem quoque pronuntiatam dicat in eum, qui concubuerit cum uxoris suae sorore: cum tamen Levit. XVIII conjugium cum sorore uxoris tantum vetitum sit, quamdiu vixerit uxor, quod expresse additur, etiam in omnibus versionibus. Nec, mortua uxore, sororem ejus ducere prohibitum erat.*

To inquit abundare videtur: Ad legem enim vix potest referri, siquidem praecessit: *lex divina sic dicit.* Alterutrum itaque, inquit puta vel dixit, glossemati tribuo.

TITULUS VII.

Incipit de Furibus, et Poena eorum.

§. 1. [a] **Q**uod si duodecim tabularum * nocturnum furem, autem, si se aut telo defendere, interfici jubent, scitote, Jurisconsulti, quia Moyses prius hoc statuit, sicut lectio manifestat.

MOYSES [a] dicit: Si perfodiens nocte parietem inventus fuerit fur, et percusserit eum alius, et mortuus fuerit hic, non est homicida is, qui percusserit eum: Si autem sol ortus super eum, reus est mortis percussor, et ipse morietur.

§. 2. PAULUS libro Sententiarum V., ad legem Corneliam de sicariis et veneficis: Si quis furem nocturnum, vel diurnum, cum se telo defenderet, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed melius fecerit, qui eum comprehensum, transmittendum ad Praefidem magistratibus obtulerit.

§. 3. ULPIANUS [a] libro VIII. ad Edictum, sub titulo: Si quadrupes pauperiem dederit: Injuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit occisum, sed oportet injuria id esse factum. Proinde, si quis servum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, [b] quia non * occidit. Sed et quemcunque alium ferro se petentem qui occiderit, non videbitur injuria occidisse. Proinde si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem [c] eaque lex permittit, sed

§. 1. [a] Quod si XII tabularum. Corri-
go: Quod si duodecim tabulae (pro tabular,
id est, tabularum acceperunt scribae) no-
cturnum furem, aut om, (hoc est, omnem,
vide Probum) si se audeat telo defendere.
De re vide §. 3. sq. Quia pro quod posuit
Compiler, ceu notavit Frater p. 201.

(b) Dicit. Exod. XXII: 2. et 3. Addi
autem explicationis ergo a Pariatore nocte
et alius etc. observat Cel. Venema l. c.

§. 3. (a) Libro VIII. Probabilis vi-
detur Pithoei conjectura reponentis libro
XVIII. Vide Ulpiani fragmenta subiecta
titulo D. ad Legem Aquiliam, in primis
L. 3. et 5. eod. In Numeris autem error

uti facilis est, ita frequens admodum in
reliquis Jurisconsultorum, aliorumque.

(b) Quia non. Per geminationis reme-
dium, veram, credo, restitues lectionem,
si reponas: quia ita non. Omissa vox me-
dia, quae per Iā olim fuit notata, teste
Magnone. Confer Fratrem p. 195.

(c) Eaque. Varie mutant Interpretes.
Retenta lectione vulgata ea pro eadem ac-
cipiendum videtur. Id pro idem positum
saepissime, etiam in Pandectis Florentinis,
observavit H. Brenckman in Hist. Pand.
pag. 120. Dubito, utrum usui adscriben-
dum existumem, an scripturae compendio
id tribuam. Id pro Idem exarari solere
affir-

sed ita demum, si se telo defendat, videamus, an lege Aquilia teneatur. Et Pomponius dubitat, [d] nunc haec lex non sit in usu. Et si quis noctu furem occiderit, [e] non dubitamus, quin lege Aquilia

affirmant Valerius et Diaconus. Permutata inter se vocabula illa fuisse dubitari non potest. *Id pro idem* adhibitum in *L. 11. C. Tb. de Susceptorib.* Exemplum plura suppeditant *Best. p. 38. Forn. Rer. Quot. Lib. 3. Cap. 26. J. Arntzen. ad Plin. Paneg. p. 191. et Ant. Matthaeus de Auctionib. pag. 6. num. 6.*

Multum negotii facessiverunt Viris Doctis verba Venuleji in *L. 23. D. de Testib. Produci testis is non potest, qui ante in eum reum testimonium dixit.* Consule *Cl. Heinecc. in Praefat., praemissa Observationib. Ampl. Bynkersboeckii, et Marckartum in Probab. Lib. 1. p. 14.* Difficultatis nihil supererit, si eum intelligas eundem.

Eodem remedio adjuvanda plerique censent Ulpiani verba in *L. 42. D. de Verb. sign. Probrum et opprobrium id est, ac restituendum putant idem est.* Vid. *Noodt Prob. Lib. 1. Cap. 12,* quorum tamen in castra non transgredior. Probrum proprie flagitium denotat, omnemque turpitudinem, quae ignominiam habet comitem. Opprobrium convicium significat, quod fit cui propter admissum in se probrum. Vid. *Popma de Differ. Verb. Lib. 4.* Diversa ergo utique inter se sunt probrum et opprobrium. Confer *Opuscula de Lat. Vet. Jctur. p. 110. sq.* Frigidiora autem sunt et longius petita, quae proferunt, qui probrum aliquando opprobrium dici posse probare adnituntur. Vel sic tamen *id* notam non *idem* exponam, sed *interdum*, quam vocem per *id* signatam Magno et Diaconus testantur. Malim tamen dicto loco pro *id* substituere *injuria*. Certum apparet ex iis, quae notavit *Cl. Ducker* in *Commentariis ad l. c. p. 120.* desumptam esse *d. l. 42.* ex libro Ulpiani eo, in quo de injuriis egit. Probrum autem et convicium injuriam esse quis dubitet? vid. *L. 1. D. de Injur.* Contracta scriptura errorem peperit.

(d) *Nunc.* Rescribendum esse *num* dudum demonstrarunt alii. Pomponii opi-

nionem, verius putantis, Aquilia etiam teneri, qui fures ejusmodi occiderit, validissimis argumentis refellit Ulpianus. Aut injuria occidit, aut, non. Si injuria, omnimodo tenetur homicida, non tantum lege Aquilia, sed insuper ex lege Cornelia damnabitur. Sin injuria abfuit, neutra lege tenebitur.

(e) *Non dubitamus quin.* Scriptum fortasse fuit *Q N.*, quam notam quod non interpretatur Magno. Qui noctu furem occidit, non teneri palam est: quin et, si metu quis mortis furem occidit, non dubitatur, quin lege Aquilia non teneatur, Ulpianus ait in *L. 5. pr. D. ad L. Aquil.* Variis librariorum erroribus occasionem praebuisse exiguae notarum differentiam, quibus, *qui, quis*, caeteraeque vocum harum terminationes, indeque descendencia vocabula fuere distincta, exemplis plurimis antea demonstravi. Unicum adjicere liceat cum maxime illustre hoc quidem ac notabile. Scaevola in *L. 28. §. 1. D. de Liberat. leg. Maevia*, inquit, *testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelae voluit liberari his verbis: Rationem tutelae, quam egit Julianus Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo, eo-que nomine causa omni liberatum esse volo: Quaero, an, si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit? Respondit: Nihil proponi, cur pecunia, quae pupillae est, et apud tutorem posita maneret, legata videretur.* Idem in *L. 31. §. 2. eod. Titia*, ait, *quae duos tutores habuerat, ita cavit: Rationem tutelae meae, quam egit Publius Maevius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo: Quaeritur, an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit? Respondit: nihil proponi, cur non pecunia, quae pupillae est, et apud tutorem remaneret, legata videretur.* Eundem vides Jctum in eadem materia sententiam diversam proponere. Nihil egisse videtur Glossator, nescio quis, ad *d. l. 31.*, qui negationem ibidem abundare existumat, al-

Aquila teneatur. Sin autem cum posset adprehendere, maluit occidere, magis est, ut injuria fecisse videatur. Ergo etiam lege Cornelia tenebitur. Injuriam autem accipere hic nos oportet, non, quemadmodum et circa injuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non jure factum est, hoc est, contra jus, id est, si culpa quis occiderit. *Et reliqua.*

§. 4.

allegatque *L. 24. pr. D. de damn. inf.*, aliasque leges quamplurimas, in quibus idem usu venire arbitratur. Varias aliorum conjecturas, quibus capita haec aperte sibi invicem contraria conciliare studuerunt, qui cognoscere desiderat, adeat is Celeb. J. C. Ruckeri *Interpr. Lib. 2. Cap. 8. Ampl. Van de Water Obs. Lib. 1. Cap. 1. et Conf. Duirfema Conject. Lib. 1. Cap. 3.*

In primis indagandum illud arbitror, utrum pecunia, quae penes tutorem reliqua est, legata videri debeat, nec ne: Ex Scaevola non quaero, quippe qui, si utramque utriusque legis lectionem retinemus, altero loco affirmat, altero negat. Audiamus Modestinum: Ita ille in *L. 20. §. 1. D. de Liberat. Cajus Sejus* ait . . . cum (malo quam, hoc est, antequam. Ellipseos istiusmodi exempla pete ex Vechnero in *Hellenol. Lib. 1. Cap. 5.*) in fatum concederet . . . Modestinus respondit: Si quod dolo curatores fecerunt, aut si quae res testatoris penes eos sunt, eo nomine conveniri eos posse. Adde Ulpianum in *L. 9. eod.*: Si quis rationes exigere vetetur, . . . non impeditur reliquas exigere, quas quis se reliquavit, et si quid dolo fecit, qui rationes gessit. Quod si quis et haec velit remittere. . . Rescribendum puto: reliqua exigere, quibus quis se obligavit, et si *Q.N.* (nota haec, si Magnoni fides, significat quando et quid non: posteriorem notionem opto) dolo fecit, qui rationes gessit. Quod si quis et haec puta reliqua velit remittere. Quod reliquavit pro obligavit dederunt librarii, causam praebuit vox antecedens reliqua. Sententiam legis hanc accipe: si quis in testamento suo vetet heredem exigere rationes, non impeditur tamen is exigere ea, quae reliqua sunt, hoc est, pecuniam,

quae apud eum, qui rationes gessit, remansit: ita enim jure est constitutum, ut ad reddendas rationes, aut dicam potius ad praestanda reliqua obligasse se videatur, etiam si quis sincera fide sine dolo gesserit. Itane vero remitti nullo modo potest necessitas praestandorum reliquorum, reddendarumque rationum? Imo potest, si ita dixerit testator etc. Add. *L. 28. §. 9. D. eod.* De remissa reddendarum rationum necessitate tutori curatorive pluribus pertractat Vinnius in *Select. Quaest. Lib. 2. Cap. 16.* Quam clarissime, nisi me fallunt omnia, elucescit, quid juris statuendum circa quaestionem ante propositam, ac manifestissime apparet, attendi debere jus traditum in *L. 28. §. 4. c.* Quod autem contra jus statuitur in *L. 31. §. 2. eod.*, facile expedies, si pro cur non reponas mecum quo modo. Cur non, aut, quemadmodum olim scribi solebat quur non, his notis exaratum fuisse ex Magnone constat *QQ N°*, quo modo autem ita signatum ex eodem liquet *Q° M°*.

Urgebit tamen fortasse quispiam, et cum Cl. Ruckero vero neutiquam simile esse opponet, Tribonianum eandem sententiam ejusdem Jcti sub eodem titulo, ac quidem loco admodum propinquo, bis fuisse propositurum: Verum in memoriam revoces velim, frequentissime ita usu venire in juris nostri corpore: exemplorum quantum satis est subministrat Pratejus, qui ex professo materiam hanc persecutus est in libello Geminacionum in *Tbes. Jur. Otton. Tom. 3. p. 510.* Dein id tecum reputes rogo, facillimo negotio fieri potuisse, ut Pandectarum Architecti, dum non breve aliquod caput fragmenti, sed maximam ejus partem uno tenore librariis describendam, atque operi suo inferendam mandaverunt, quod utrique legi nostrae fa-

ctum.

§. 4. *ULPIANUS libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo de furibus:* Fures ad forum remittendi sunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi, et causa cognita puniendi: [a] dum poena eorum sciamus operis publici modum non egrediendum. Idem et in balneariis furibus. Sed si se telo fures defendunt, vel effra-ctores, vel ceteri similes, nec quemquam percusserunt, metalli poena humiliores, honestiores vero relegatione adficiendi erunt.

§. 5.

ctum fuisse palam est, non adeo attenti fuerint ad singulas istius partes, in medio fragmenti collocatas, ut jam antea se exhibuisse sensum illius statim fuerint recordati. Est itaque hic, si quis unquam, error excusabilis. Denique in *d. L. 31.* verba citata repetendi ratio haec fortasse fuit, ut ita daretur locus docendi contutorem non liberari, quo de in *L. 28.* cautum non fuerat. Nemo itaque temere vitio vertat juris Architectis, quod bis eandem rem, non iisdem tamen verbis, sed sensu simillimo, proponere, ac repetere maluerunt, quam rumpere sententiae nexum. Nullus itaque adsentiar illis, qui in talibus illico diversos casus ponendos esse temere sibi persuadent. Dabo, quod sententiam meam evincat exemplum unicum nostro convenientissimum: Confer quae *L. 28. §. 6.* et *L. 31. §. 4. D. d. t.* Eandem rem intelliges ab eodem Jcto proponi verbis aliquantulum variatis, idem jus doceri percipies. Quid quaeris? et hoc addo, verosimile mihi neutiquam videri, Tribonianum, si ita varie respondisset Scaevola in eodem casu, in locis adeo sibi propinquis, haud additurum fuisse differentiae rationem.

§. 4. (a) *Dum poena.* Heidelbergensis editio exhibet *cum poena.* Qui utraque loca, legem puta *1. D. de furib. balnear.,* et hunc §. inter se confert, animadvertet is in *L. 1. c.* pro *cuiquam* mutandum esse *quemquam*, hic loci pro *poena* restitui posse in *poena.* Posse dico, negari enim nequit praepositionem saepissime omitti. In *L. 239. §. 2. D. de V. S. Oppidi finibus agrum habere* dixit Pomponius. Horatius *Lib. 1. Sermonum Sat. 3. v. 8.* vocem memorat,

resonat chordis quae quattuor ima.

Confer Vechner. in *Hell. p. 278.* Desideraretur procul dubio saepius haec vocula, nisi invitis codicibus MSS. a nasutulis plurimis locis frustra ea fuisset adjecta, quo de vide Cl. J. Arntzenium ad *Aurel. Vict. p. 53. et alibi.* Hac arte exponenda esse reor Ulpiani verba in *L. 9. §. 3. D. de Transaction: His tantum,* hoc est in his *transactio obest. . . , de quibus actum probatur: nam,* quod attinet ad ea, quorum id est, quarum rerum (quo eodem modo quae utraque pro quas utrasque res, hereditatem puta et libertatem, dixit idem Ulpianus in *L. 13. §. ult. D. de Testam. Mil.* quod mirandum est profecto fugisse, aut non animadvertisse Bestium *p. 136.,* qui geminationis ope verba adjuvanda censuit) *actiones competere ei postea demum post initam transactionem compertum est, iniquum est perimi pacto id, de quo cogitatum non fuisse docetur.* Ita si explices, pro no quasi alveo cuncta fluere deprehendis, ac tuto idcirco careri posse d'Arnaudtii, aliorumque conjecturis, propositis in *Conj. Lib. 1. Cap. 7.* Neque vero vanam hanc Jcti repetitionem existimes: siquidem rem ante demonstratam pluribus dein, additis etiam aliis speciebus, exsequitur. Caeterum *παρατολογία* in jure aliquando obvias esse dissimulandum non est. Consule Noodt in *Prob. Lib. 3. Cap. 10. et de Pactis Cap. 4.* Rygerbos in *Obs. p. 25. sq. Vryhof in Obs. p. 2. et 104.*

Addo *L. 32. D. de Action. emt. et vend.* Si quis, inquit Ulpianus, *a me oleum, quod emisset, addibitis iniquis ponderibus, accepisset, ut in modo me falleret, vel emtor circumscriptus sit a venditore ponderibus minoribus,* Pomponius ait posse dici, *venditorem sibi dare oportere, quod plus est PETERE: quod habet rationem: Ergo*

§. 5. *PAULUS libro sententiarum, sub titulo de furibus.* Furti quocumque genere damnatus, famosus efficitur. Fur est, qui rem alienam contrectat. Furtorum genera sunt quatuor, manifesti, nec manifesti, concepti, et oblati. Manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et intra terminos ejus loci, unde furatus est, conprehensus est, vel antequam ad eum locum, quo destinaverat, pervenerit. Nec manifestus est fur, qui [a] intra rapiendo quidem conprehensus non est, sed eum fecisse negari non potest. Concepti actione tenetur, apud quem furtum est inventum. Oblati actione is tenetur, qui rem furtivam alii obtulit, ne apud se inveniretur. Furti actione is agere potest, cujus interest rem non perisse. [b] Conceptiva autem agere potest qui rem [c] concepit, et invenit. Oblati agere potest, penes quem res [d] concepti inventa est.

Explicit Titulus de Furibus.

et emtor ex emto habebit actionem, qua contentus esse possit. Transpositionis remedium adhibent nonnulli. Corrigo: quod plus est pondere, id est, in pondere. Emptor contentus esse debet actione empti: neque ergo competit ei actio doli, quae est subsidiaria.

§. 5. (a) *Intra rapiendo.* Heid. habet *in rapiendo*. Scriptum fortasse fuit *in re rapienda*, aut *facienda*, ut supra. Repetitionem τὸν omnibus in L. 14. §. 16. D. de Furtis tribuo mori Ulpiani, quo de alibi dixi.

(b) *Conceptiva autem.* Licet ferri posse videatur lectio vulgata, si tamen emendari velis, reponam: *Concepti vero actione agere.*

(c) *Concepit, et invenit.* Interpretor: concepit, id est, invenit. Et pro id est a Jētis frequentissime usurpari demonstrarunt C. V. Vonk in *Spec. Crit.* p. 85. Forster in *Obs. Subsec. Lib. 1. Cap. 26.* et Heinnecc. in *Comment. ad L. Jul. et Pap. Lib. 2. Cap. 6.* add. Schroder in *Obs. Lib. 1. Cap. 3.* Hoc modo exponenda quoque esse arbitror Pauli verba, quae descripta ex libro 1. *Sententiarum* ejus, in Pandectas relata, collocata sunt in L. 22. pr. sub titulo *ad Municipalem*. Schultingius po-

fuit in *Sententiis Lib. 1. in pr. Filii inquit libertorum, libertarumque, liberti paterni, et patroni manumissoris domicilium aut originem sequuntur.* Absona plane videntur haec plerisque: quo modo restituere tentarint ea, vide locis citatis. Quid si ita exponamus? Filii libertorum, libertarumque sequuntur domicilium aut originem liberti paterni: est autem is, qui primus manumissus est. Stichum servum manumisit Cajus: Stichus libertus sequitur domicilium Caji: filii Stichi sequuntur domicilium Stichi, patris sui, liberti, et, accipe: id est, patroni manumissoris, adeoque Caji, qui patrem manumiserat: filii enim Stichi, quum sequantur domicilium Stichi, patris sui, liberti, isque Stichus, (aut si mavis Cajus, quippe qui jam patroni nomine adscito momento temporis exiit Cajus) sequatur domicilium Caji patroni sui, sequuntur adeo Stichus et Caji domicilium. Perinde itaque est, utrum dicas filios sequi domicilium patris, an patroni manumissoris. Manumissores autem patronos dictos, quis sanus dubitet? v. §. 3. *legis c.*

(d) *Concepti inventa.* Elegantissime restituit Pithoeus: *concepta, id est inventa est.*

T I T U L U S VIII.

Incipit de falso Testimonio.

§. 1. *MOTSES* dicit: Si steterit testis injustus adversus hominem accusandum, accusans eum impietatis, stabunt duo homines, quibus est invicem contentio, ante Deum, et ante sacerdotes, et ante iudices, quicumque fuerint in illis diebus. Cum inquisierint iudices diligenter, et inventus fuerit testis injustus testificans injusta, insurgentes adversus eum, facietis ei, sicut voluit malefacere: et delebitis malum de medio vestrum, et ceteri audientes timebunt, nec audebunt mala facere inter vos.

§. 2. *PAULUS* libro singulari de poenis omnium legum, sub titulo ad legem Juliam de adulteris: Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset.

§. 3. *PAULUS* libro sententiarum quinto, sub titulo de testibus, et quaestionibus: Hi, qui falsum, vel * aliqua testimonia dixerunt, vel utriusque parti prodiderunt, aut in exilium aguntur, aut in insulam relegantur, aut curia submoventur.

§. 4. *IDEM* libro * ad legem Corneliam de sicariis et veneficis: Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui hominem occiderit, ejusque rei causa, furtique faciendi, cum telo fuerit, et qui venenum hominis necandi causa habuerit, vendiderit, paraverit, falsumve testimonium dixerit, quo quis periret, mortisve causam praestiterit. Quae omnia facinora in honestiores poena capitis vindicari placuit: humiliores vero aut in crucem tolluntur, aut bestiis subjiciuntur.

§. 5.

§. 1. Pro dicit Heid. habet dixit. Vide Deut. XIX: 16. *sq.* Habet insurgentes adversus eum pro insurgens, (forte vitio librarii,) quod textui Hebr., omnibus versionibus, etiam rei ipsi est convenientius. Sed praeterea habet: ante Deum et ante Sacerdotes, uti LXX et Syr., sed Chald. et Vulg. et omittunt, quod rectius est. Ita ad h. §. Cel. Venema.

§. 2. Intellego: qui falsum testimonium dixerit in accusatione adulterii. De poena legis Corneliae de falsis, quae et testamentaria per eminentiam dicta est, et de testamentis, quoniam in primis ea prospexit ne fraus fieret in ultimis voluntati-

bus, itemque qui ea teneantur, multis egit Paulus Sent. Lib. 4. Tit. 7. et Lib. 5. Tit. 25., ibique Interpretes.

§. 3. Ex lege 16. D. de Testib., et Pauli Sent. Lib. 5. Tit. 15. §. 5. sic corrigo: qui falsum, vel varie qua id est, aliqua testimonia dixerunt, vel utrique parti prodiderunt testimonia. Pro utriusque in Heid. exstat utriusve.

§. 4. Exstitit forte: Item ad legem . . . Nasutulus quidam mutavit: Idem, opinatusque quid deesse, insulse addidit libro. Unde desumpta haec sunt indicat Auctor Tit. 1. §. 2., quo loco idem fragmentum exhibetur.

§. 5.

§. 5. *PAULUS libro sententiarum V, sub titulo ad legem Corneliam testamentariam*: Hi, qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperint, dederint, iudicemve, ut sententiam ferat, vel non ferat, corruperint, corrumpendumve curaverint, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam deportantur.

§. 6. *IDEM eodem libro et titulo*: Falsum est, quicquid in veritate non est, sed pro vero adseveratur.

§. 7. *ULPIANUS sub titulo de poena legis Corneliae* [a] *testamentariae libro VIII*. Praeterea factum est Senatusconsultum [b] Statilio et Tauro Consulibus, quo poena legis Corneliae inrogatur ei, qui quid aliud quam testamentum sciens signaverit, signarive curaverit. Item qui [c] falsas testationes faciendas, testamentave falsa invicem dicenda aut consignanda dolo malo curaverit, [d] Licinio V. et Tauro Cons. Item qui [e] ob struendam advocacionem

§. 5. Consule Interpretes ad Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 25. §. 2.

§. 7. Heid. asteriscum collocat post VIII. itemque ante Statilio.

(a) *Testamentariae libro VIII*. Lego all. hoc est, allegato libro VIII: intellige de officio Proconsulis, quem citaverat Tit. praecedenti §. 4.

(b) *Statilio et Tauro Consulibus*. Constat ex Fastis Consularibus apud Almeloveen. p. 256. T. Statilium Sisennam Taurum plures habuisse collegas. Unum, credo, Taurum nominasse hoc loco sufficere credidit Ulpianus, ob id praesertim, quia in posterioribus utriusque nomina adjunxit. Scripsisse eum puto *Statilio Tauro Cos.* Emendaturus alius adscripsit *Statilio et Tauro Consulibus*, quae postea perperam, uti centies factum, in textum admissa.

(c) *Falsas testationes faciendas, testamentave*. Possis refingere: *falsas testationes faciendas, eas, testamentave*. Alia proposui ad Ulpiani Tit. de Libert. §. 6. pag. 7.

(d) *Licinio V et Tauro Cons.* Collegae hi quod in Fastis non memorantur, ratio est, opinor, quod alteruter eo tempore suffectus fuit. Caeterum Licinii plures Consules recensentur l. c. p. 144.

(e) *Ob struendam advocacionem*. Malo ob hoc est instruendam advocacionem, uti

est in L. 1. §. 1. D. ad L. Corn: de Falsis, ad litem instruendam advocacione est in L. 20. eod. Interpretor: cavillationibus, fraudibus, dolo malo pelliciendos ac corrumpendos advocatos, qui sunt, qui aut jus suggerunt, aut praesentiam suam commendant amico, quo modo optime eos descripsit Asconius in Cicer. Divinat. Testimonia intelligo testes. Struere, sive instruere testimonia, est testes calliditate ac fallacia corrumpere. Pari modo exponi possit L. 21. §. 3. D. de Testib. Non enim ad multitudinem respici oportet: sed ad sinceram testimoniorum fidem, et testimonia, quibus potius lux veritatis adsistit. Malunt nonnulli *testium fidem*. Necessarium non putem ita rescribi, tum quoniam causa nulla apparet in suspensionem vocandi dictionem elegantissimam *sincera testimoniorum fides*, tum quia commode interpretari possumus *testium fidem*. Ita *servitus* pro servis, *officia* pro officialibus, alia, tritissima sunt in jure. v. Bynkersh. Obs. Lib. 3. Cap. 14. Ministeria pro servis dixit Ulpianus Tit. 12. §. 7. *Successio tota*, pro omnes succedentes, Paulus Tit. 16. §. 3. *infra*. Repetitiones ejusmodi Jctis esse usitatissimas saepius ostendi. Per geminationem forte haud absurde quis praeferat: *testimonia ea*. Quae proxime praecedunt verba:

nem, testimoniave pecuniam acceperit, pactusve fuerit, societatem

verba: *credendum est sed quod naturae negotii convenit*, corrigenda censent nonnulli: *credendum est id.* Propius dictantis sonum secuturus videtur, qui reponat *et*. Confer quae ad hanc legem observavit Eruditiss. Koen in *Diff. c. Cap. 1. Testimonia* dixit Ulpianus eadem locutione, qua *operas* posuit Scaevola in *L. 27. §. 1. D. de Instr. et Instr. Leg.* Digna verba quae nitori suo restituantur. Sic exhibet Codex Florentinus: *Adfini suo ita legavit: fundum Cornelianum Titio, ita ut est instructus, cum omnibus rebus et mancipiis, et reliquis colonorum dari volo. Haec testatrix Romae illis causa ex Africa veniens mancipia quaedam ex fundo superscripto quo citius per byemen OPERAM ELEGERET, secum abduxit.* Haloander exhibet *ORAM LEGERET*. Gothofredus dat *OPERAM LEGARET*. Lugdunensis editio, quae anno 1557. prodiit apud Hugonem a Porta et Antonium Vincentium, habet *AD ORAM LEGARET*. Pro *Romae Romam*, pro *citius tutius* referunt notata Ruffardi in margine. Animus non est immorari hoc loco recensendis conjecturis eorum, qui ad dictam legem commentarios scripserunt. Nominasse sufficiat Scipion. Gentil. *Lib. 1. Parerg. Cap. 11.* Catharin. in *Thes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 496.* et Perrenon. *ibid. p. 650.* Levissima mutatione pro *operam elegeret*, quae scriptura est optimi Codicis Pisani, substituo *OPERAS*, vel *OPE-RA RELEGARET*: quae emendatio in spem venio fore, ut non sit displicitura, vel propterea, quoniam omnes litterarum ductus integre atque anxie sunt servati. Testatrix quaedam *Romam* (sic malo) secum abduxit servos ex Africa, *quo citius per byemem operas relegaret*, hoc est, operarios, sive servos remitteret. Maxime enim incommodum fuisset matronae illi, si vel ob levissima quaeque negotia hominem Romanum, itinerum forte imperitum, peregrinum, neque fidei satis cognitae ac probatae, in Africam mittere debuisset: contra vero expediebat in primis paratos semper atque in promptu habere servos suos, quorum si-

dei adquiescebat, ut, si res exigeret, in patriam suam remittere eos posset: veluti, si quid petendum ex Africa, quo res instrueretur, si testes audiendi, nummi petendi, quibus litis impensae solverentur, aliave fierent pro re nata. *Operas* dixi intelligendos operarios, dictione usitatis- sima. Ita Suetonius in *Augusto Cap. 3. inter divisores*, inquit, *operasque campe- stres.* Notandum praecipue hoc ejusdem in *Vespas. Cap. 1. Manceps*, ait, *operarum, quae ex Umbria in Sabinos ad culturam agrorum quotannis commeare solerent.* Pomp. Mela *Lib. 1. Cap. 12. Num. 3. Phoenices, solers hominum genus, et ad belli pacisque munia eximium, litteras, et litterarum operas, aliasque etiam artes* Adde Petron. *Satyr. Cap. 122.*

Mercedibus emtae,

Ac viles operae, quorum est mea Roma noverca.

Confer Cl. Ducker. *ad Flor. Lib. 2. Cap. 15. Num. 11.* Vorstius *de Lat. select. Part. 1. Cap. 1. p. 51.* observat *operas* κατ' εἶδος vocari, qui viliores operam praestant, adde Kortte *ad Cic. Epist. Lib. 13. Ep. 9. Num. 4.* Quid quod in eadem hac lege *officia rustica* dicantur coloni ac servi. Caeterum *relegare* pro remittere, ne de eo dubites, usurpavit et Plinius *Hist. Nat. Lib. 7. Cap. 1. Nec tamen*, inquit, *ego in plerisque eorum obstringam fidem meam, potiusque ad auctores relegabo, qui dubiis redduntur omnibus.* Libri alii habent: *de dubiis rogentur.* Quid si rescribamus: *qui dubiis creduntur omnibus: relegat lectores ad scriptores, quibus creditur ab omnibus, etiam illis, qui alioquin dubitare solent de plerisque.* Pro simplici legare, seu mittere sexcenties vox adhibetur, vid. notae ad Vellej. Paterc. *Lib. 2. Cap. 44. Num. 2: hinc relegare filium rus, relegare in insulam*, reliqua. Adjungo Accursii glossam, quae, quamvis inepta, facere tamen videtur ad aperiendam veram verborum lectionem: *Operam*, ait, *legaret, id est, mitteret operam, sc. effectui: operam dico eundi: nam lego te in Tusciam,*
F f id est,

tem coierit, aut aliquam [f] delationem interposuerit. Item si quis coierit ad [g] occisionem innocentium, Senatusconsulto, quod [h] Cotta et Messala factum est, cohercentur. Sed et si quis [i] ob venundandum vel * denudandum * non remittendumve testimonium pecuniam acceperit, Senatusconsulto, quod duobus Geminis Conf. factum sit, poena legis Corneliae adficitur. *Et reliqua.*

id est, mitto, secundum Hugo. Item per hoc patet, quod non perpetuo a fundo voluit remove.

Romam reposui pro *Romae*. M. litteram novimus, lineola olim notatam, perperam saepiuscule a scribis omissam. Hac arte adjuvandam puto lectionem corruptissimam legis 36. *D. de Ritu Nuptiar: Tutor*, inquit Paulus, *vel Curator adultam uxorem ducere non potest: nisi a patre desponsa, destinatave, testamentove nomina conditione nuptiis secuta fuerit.* Quae sit virgo desponsa destinataque, non est quod pluribus exponam, neque item, quae sit aliorum de verbis illis sententia. Otium in his fecit industria Ampl. Van de Water in *Obs. Lib. 3. Cap. 5.*, Cl. Marckarti in *Interpr. Lib. 2. Cap. 9.*, et Cl. Schroderi in *Obs. p. 236.*, quibus adde Jensenium in *Strict. p. 168.* Sic emendo: *nomina conditione nuptiis*, hoc est nominatam conditionem in nuptiis, aut, si id praeferas, *nuptura secuta fuerit.* Adjungo *L. 4. pr. D. de Peculio.* In Florentino ita exstat: *Peculii est, non id, cujus servus seorsum a domino rationem habuerit, sed quod dominus ipse separaverit, summa servi rationem discernens.* Pro *peculii* ma-

lim *peculiū*, hoc est *peculium*. Per geminationem dein restituo *sua summa*. Eodem modo pro *sua* in *L. 7. §. 2. D. de Injur. summa* rescribendum putat summus Noodt in *Obs. Lib. 1. Cap. 18.*

(f) *Delationem*. Explico accusationem. *Obligationem* apud Marcianum in *d. l. 1. §. 1.*, et Hermogenianum in *l. 20. c. accipio* machinationem cujus et artes dolosas, ad id ut obligetur quis crimine, quod nunquam perpetravit, instructis corruptisque testibus et advocatis.

(g) *Occisionem*. Accipio quaecunque consilia fraudulenta, dolosque malos, quibus innocens in vitae suae discrimen vocari possit, aut etiam nil tale meritis misere pereat.

(h) *Cotta et Messala*. Excidit forte *Conf. Tit. 6. §. 5. in fine.* Memorantur hi Consules fuisse in Fastis anno U. C. 773. v. Almel. p. 80.

(i) *Ob venundandum etc.* Refingo hoc modo: *Sed et si quis ob denuntiandum, vel denuntiatum modo, remittendum cui testimonium . . .* In *d. L. 1. §. 2.* pro *renuntiandum* restitui oportere *denuntiandum* cum Schultingio una nullus dubito.

XX

T I T U L U S IX.

[*Incipit de familiari Testimonio non admittendo.*]

(a) *Incipit etc.* Omissa haec sunt in Heid. Desiderantur quoque in editionibus reli-

quis, si discesseris ab una Leidensi, quae sane non hujus valoris, ut propterea genuina.

§. 1. *Item* MOYSES : falsum testimonium non dabis adversus proximum tuum.
 §. 2. *ULPIANUS* libro VIII. *de officio Proconsulis, ad legem Juliam de vi publica et privata* : Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam interdicitur invitis, capite octogesimo VII. et capite octogesimo octavo, [a] in haec verba, * his verbis * HOMINIBUS HAC LEGE IN REUM TESTIMONIUM DICERE NE LICETO, QUI SE AB EO, PARENTEVE EJUS, [b] LIBERTOVE CUJUS EORUM * LIBERTUS LIBERTAVE-
 RIT, * QUIVE IMPUBES ERIT *, QUIVE EORUM IN INTEGRUM RESTITUTUS NON EST, QUIVE IN VIN-
 CULIS CUSTODIAQUE PUBLICA ERIT, QUIVE DE-
 PUGNANDI CAUSA AUCTORATUS ERIT, QUIVE
 [c] BESTIAS DEPUGNARE LOCAVIT, LOCAVERIT,
 PRAETERQUAM QUIACULANDI CAUSA AD URBEM
 MISSUS EST, ERIT, PALAMVE CORPORE QUAESTUM
 FACIET, FECERIT : QUIVE OB TESTIMONIUM DI-
 CENDUM PECUNIAM ACCEPISSE JUDICATUS ERIT :
 [d]

nuina haec, atque auctoris ipsius esse per-
 suadeamur. Opiner potius, non novum
 hic titulum adposuisse Pariatorem, sed
 caput de falso testimonio inscriptum con-
 tinuasse. Haec, credo, causa est, quod non,
 uti in caeteris, in fine Tituli praecedentis
 addita apparent verba : *explicit etc.* Ma-
 nifestum quoque videtur ex §. 1. *b. t.*
 ubi *item* inquit *Moyfes*. Ipsa autem Mosis
 verba de falso solummodo testimonio mo-
 nent, non de familiari. Quod autem in
 calce adscribi vides titulum *de familiari*,
 factum puto, quia in §. 2 et 3. hujus ca-
 pitis de ejusmodi testimonio sermo fit.
 Hoc certum, non eadem verba repeti in-
 scriptionis titulo praemissae in subscriptio-
 ne, qua finis ejus indicatur. Exemplo
 sint Tit. III. Tit. VI. Tit. VII. Tit. XI. Tit.
 XV. quin et aliquando nil nisi tituli nu-
 merus memoratur, vid. Tit. IV. Omittitur
 nonnunquam subscriptio v. Tit. II. et ult.

§. 1. *Exod.* XX. c. 26.

§. 2. (a) *In haec verba bis verbis* : Scri-
 psisse Ulpianum puto : *in haec verba*, hoc
 est, in his verbis. Confer *Tit.* I. §. 7. Pro-
 miscue a veteribus, non juris modo au-
 ctoribus, sed vel ipso Cicerone, quem pri-

mum fuisse in eloquio, nemo quisquam ne-
 gat, in praepositionem adjunctam casui
 quarto et sexto ante demonstravimus. Ad-
 de P. Pareum in *Lex. Crit.*, et Brissou.
 in *Parerg.* §. 72. Expliciturus quis dictio-
 nem, non adeo vulgarem sibi visam, in
 margine adnotavit *bis verbis*, quae deinde
 ab imperitis librariis textui sunt inserta.

(b) *Libertove ejus etc.* Corrigo : *Liber-
 tove cujus* hoc est, alicujus eorum (*liber-
 tus, libertave erit*, sive is libertus, sive
 liberta erit,) *liberaverit, quive impubes
 erit, quive eorum I. P. D. in integrum
 restitutus non est.* Ignorantes scribae si-
 glas propositas omiserunt. Ex Valerio
 Probo et Diacono sic expono : *judicio pu-
 blico damnatus.*

(c) *Bestias depugnare.* Malo *bestias de-
 pugnare se locavit, locaverit*, hoc est, ad
 depugnandas bestias operam suam locavit,
 licet et per ellipsin sat commode *se* possit
 subintelligi. In sequentibus quoque est
faciet, fecerit, qua de formula usitatissima
 vid. Cl. Marckart in *Interpr. Lib. Cap.* 23.
 De auctoratis et jaculatoribus ubere sa-
 tis exposuerunt Interpretes. Pro *praeter-
 quam* substituo *praeterea quoque.*

[d] NEVE QUIS EORUM HAC LEGE IN REUM TESTIMONIUM DICAT. Capite octogesimo septimo [e] his: HOMINES INVITI IN REUM TESTIMONIUM NE DICANT, QUI SOBRINUS EST EI REO, PROPRIOREVE COGNATIONE CONJUNCTUS, QUIVE SOCER, GENER, VITRICUS, PRIVIGNUSVE EJUS ERIT. *Et reliqua.*

§. 3. PAULUS libro sententiarum V, sub titulo de testibus et quaestionibus: [a] Susceptos testes, et eos vel maxime, quos accusator de domo eduxit, vel vitae humilitas infamaverit, interrogari non placuit: in testibus enim et vitae qualitas spectari debet, et dignitas * [b] si sint adfinem, vel cognatum inviti testes interrogari non possunt. Adversus se invicem parentes et liberi, itemque liberti, nec volentes ad testimonium admittendi sunt, quia rei verae testimonium necessitudo personarum plerumque corrumpit.

Explicit Titulus de familiari Testimonio non admittendo.

(d) *Neve quis eorum.* Reponendum censeo *reorum*. Reos intelligo, qui delictorum socii, ac participes sunt. Legem accipio legem Juliam de vi publica, de qua egit in antecedentibus.

(e) *His supple verbis*, quod praecessit. Haec si ita restituas conspirare optime omnia perspicies cum L. 3. §. 5. D. de Testib.

Reliquum est, ut, in quibus differat scriptura editionis Heidelbergensis, adjungamus. Pro capite octogesimo VII. exhibet: capite octogesimo et VII, pro dicere

ne liceto dat: *dicere non liceto*. Asteriscum post *eorum* non admittit. Pro *in integrum* habet *integrum*. Plene dein scribit *qui jaculandi*. Denique pro *proprio* habet *propiore*.

§. 3. (a) *Susceptos*. Apud Paulum Sent. Lib. 5. Tit. 15. §. 1. exstat: *Suspectos gratiae testes*. Quamobrem et hic praefero *suspectos*. Confer Schultingium.

(b) *Si sint adfinem etc.* Heid. exhibet: *si sint in affinem*. Lego: *si sint adfines, vel cognati, in eos inviti*. . . .

T I T U L U S X.

Incipit de Deposito.

§. 1. MOSES dicit: Si aliquis dabit proximo suo argentum, vel vas servare, et furatum fuerit de domo hominis; si invenitur, qui furatus est, reddet duplum: quod si non fuerit inventus fur, accedet is, qui commendatum suscepit, ante Dominum, et jurabit, nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui, et liberabitur.

§. 2:

§. 1. Ita ad h. §. Venema: Exod. XXII: *est, et omnibus versionibus, habet: qui commodatum suscepit, rem ipsam exprimens:*
7. Pro dominus domus, ut in textu Hebr. do-

§. 2. *MODESTINUS libro Differentiarum secundo, de deposito, vel commendato*: Commendati iudicio conventus etiam culpam praestare cogitur: qui vero depositi convenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est: [a] commodati enim contractu, quia utriusque contrahentis utilitas intervenit, utrumque praestatur: in depositi vero cum sola deponentis utilitas vertitur, ibi dolus tantum praestatur. Sed in ceteris quoque partibus juris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae iudicio, et in actione rei uxoriae et dolum, et culpa deducitur: quia utriusque contrahentis utilitas intervenit. [b] In mandati vero iudicio dolus * non etiam tutoris utilitas in administratione versatur. Depositum damnatus infamis est: qui vero commodati damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, [c] alter propter culpam condemnatur. [d] Actione depositi conventus ciVariarum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is, cui res commendata est, improbe ciVariarum exactionem intendit. Impensas tamen necessarias jure persequitur, quas

dominus enim domus intelligitur, qui commodatum suscepit. Praeterea notandum est, verbum furari in passivo occurrere, quod post Plautum obsoletum invaluit deum aevi labentis scriptoribus, et in legibus Ripuar. ac Alemann.

§. 2. Pro Commendato plus semel commodatum vitiose exhibetur. Confer Schulding. Erroris causa est, puto, quia in §. praecedenti commendati mentio facta fuerat.

(a) Commodati enim contractu, quia utriusque. Lego: Commodati enim in contractu, qui A, hoc est, quia aliquando, vel quando utriusque.

(b) In mandati vero iudicio dolus non etiam tutoris. Corrigo: In mandati vero iudicio dolus supple deducitur, vel praestatur: nisi etiam procuratoris. Dubito, an forte tutoris nomine procuratorem noster intellexerit. Quam manifestissime constat ex certi juris regulis, ipsoque hoc §., cum unius tantum versatur utilitas, solum dolum, cum utriusque, etiam culpam praestari, quo refero L. 10. pr. D. Mandati.

(c) Alter propter culpam. Explica: alter propter dolum tantum, alter etiam propter culpam. Perspicuitatis majoris

causa geminationis quasi remedio facile restituas: alter et propter culpam. Vide Fratrem p. 230.

(d) Actione depositi conventus ciVariarum etc. Plenius Modestini verba proponit Tribonianus in Digestis in L. 23. Depositum: Actione depositi conventus, servo constituto, cibariarum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur. Cujacii ac Pithoei emendationes videre est in notis. Cl. Hofman in Meletem. ad D. substituendum putat: servo constitutorum cibariarum nomine. Vulgata lectione retenta interpretor: servo constituto, id est, deposito: quia de homine, aut potius re animata, sermo est, non depositum dicit Jctus, sed constitutum. Actione depositi repetis servum apud me depositum, vel constitutum, ego cibariarum, servo exhibitorum, nomine, apud eundem iudicem te convenio. Caeterum deposita re inanimata improbe, hoc est, avare exiguntur cibaria ab eo, cui res commendata est, id est, apud quem res deposita est. Civariarum pro cibariarum positum non mirabitur, qui reputet vulgatius poene nihil esse in membranis vetustis, quam V pro B poni. v. Briffon. in Parerg. §. 8. sq. A item et O confundi inter se, saepenumero constat. vid.

quas forte in aegrum, vel alias laborantem impenderit. * [e] Respondit deposita si subripiatur, dominus domus habet furti actionem, quamvis apud quem res deposita est interfit ob impensas in rem factas se retinere: is vero, cui res commodata sit, furti experiri debebit, si modo solvendo fuerit. Actio commodati semper in simplum competit: depositi vero nonnunquam in duplum, scilicet, si ruinae, vel naufragii, vel incendii, aut tumultus causa res deponatur.

§. 3. *ERMOGENIANUS sub titulo de deposito, huiusmodi inserit constitutionem:* [a] Idem Augustus Caesar Fl. Munatio. Eum, qui suscepit depositum, dolum, non etiam casum praestare, certi juris est. Cum itaque proponas, ignis vi quaedam cremata de his, quae tibi fuere commendata, nec ullum dolum in subtrahendis rebus adhibitum, Rector provinciae nihil contra juris rationem fieri

Sciopp. de Art. Crit. pag. 41. et 52. Eo corrigenda puto Apuleji verba in *Metam. Lib. 6. pag. m. 168.*, quae miror non observasse Elmenhorstium mendae subiacere. *Oves ibi nitentes, ait, aurique colore FLORENTES, incustodito pastu vagantur.* Nullus temere dubitet reponendum *flaventes*, quemadmodum in eadem pagina *flaventis auri mollitiem* dixerat Auctor. Addo *L. 16. D. de Admin. et per. tut. Cum quaeritur iudicio tutelae, quae nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat, Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset, et suo nomine stipulatus esset, posse dici: nomina integra pupillo SALVA esse, deperdita, et male contracta ad tutorem pertinere.* Frustra, opinor, Des. Heraldus in *Obs. et Emend. Cap. 1. in Thes. jur. Otton. Tom. 2. p. 1313.* vocem *salva* e textu proscribendam existimat: retenta enim ea plenior videtur ac rectior verborum sensus. Distinguit Paulus inter nomina, hoc est debita, sive pecuniam pupilli a tutore mutuam datam, integram, et deperditam. Integram solam, id est, quae bene fuerat collocata, et quam salvam non fore metus nullus est, ad pupillum dicit pertinere, siquidem exinde pupillo damnum non imminet: ea itaque quasi ab ipso pupillo data censetur: deperditam vero praestat tutor, qui suo nomine stipulatus tenetur de omni damno,

figitur enim tutor pecuniam salvam fore in se recepisse, vid. *L. 5. §. 1. D. Naut. Caupon. Stab.* Pro *salva* itaque malim mutatione facili SOLUM.

(e) Respondit deposita si subripiatur, dominus domus. Restituo: *Res forte deposita si subripiatur, dominus* DT9. Notam additam duntaxat exponit Petrus Diaconus. Possis et legere *dominus, non AL*, id est, *alius*, dixi de scriptura vocis ante. Hinc corrigenda forte verba *L. 63. §. 3. D. de Acquir. Rer. Dom: Quod vero subito in abdito loco positum, nihil agens, sed aliter ambulans invenit.* Repono: *sed aut et alio perambulans.*

§. 4. (a) Idem Augustus Caesar. Caesares qui dicti fuerint tempore Diocletiani, manifestum est ex Spartiano in *Aelio Vero Cap. 2: Aelius Verus*, inquit, . . . tantum Caesar appellatus . . . , eo prope genere, quo nostris temporibus a Vestra Clementia intellige Diocletianum Augustum, cui librum suum inscripsit Spartianus, *Maximianus atque Constantius Caesares dicti sunt, quasi quidam Principum filii viri, (an veri?) et designati Augustae Majestatis beredes.* Imperii socius et particeps jam ante Caesares illos creatos adscitus fuerat a Diocletiano Maximianus, Hercules dictus. Quis vero hic Augustus Caesar sit accipiendus, quaero. Designari certum videtur Diocletianum, et Maximianum,

fieri patietur. Et quoniam nec tu quereris [b] moras, adhibita varietatem, negotium inter vos ortum secundum ordinem sua ratione decidetur. Subscripta VIII. Kal. Jul. [c] Serdica, Augustis [d] Caesaribus.

§. 4. [a] Idem Augustus et Caesar Fl. Aurelio Attenico Andronico. Eos, penes quos vestem, et argenti materiam deposuisse proponis, apud Rectorem provinciae convenit interrogari. Quod si teneant, si dolo fecerunt, quo minus possint restituere, secundum bonam fidem tibi satisfacere compellet. Subscripta [b] VI. Kl. April. Syrmii. Caess. Conf.

§. 5. Idem Augustus et Caesares Aurelio et Eustatio et Diosimo. Is, qui depositum suscepit, ultra dolum, si non aliud specialiter convenit, praestare nihil necesse habet. Cujus memor juris Rector provinciae, partium allegationibus auditis, pro ereptorum qualitate sua ordinabit sententia. Subscripta XIII. Kl. Nov. Appiaria.

§. 6. Idem Augustus et Caesares [a] VII. et Quadratus. Ille, qui dolo malo depositum non restituit, suo nomine conventus ad ejus cum infamiae periculo restitutionem [b] arguetur. Scripta Id. Dec. [c] Nicomedia. CC. Conf.

§. 7.

num, et Caesares, si conferas L. 10. et 6. C. *Depositi* cum §. 6. b. t. Rescribendum itaque forte hoc loco et in §. 4. et sqq. *Idem AA et CC*, id est, *Idem Augusti et Caesares*. In L. 6. C. c. est, *Impp. Diocletianus et Maximianus AA et CC*. Proposita apparent rescripta nonnulla amborum Impp. nomine, veluti in L. 7. 8. et 9. C. d. t. alia Impp. et Caesarum nomine. Constat enim in Inscriptionibus Caesarum quoque mentionem aliquando fieri, v. L. 5. C. eod.

(b) *Moras adhibita varietatem*. Corrigo: *moras Adhibita varietatem*: per geminationem reddes *moras*, aut, quae vox per simplex A scribi solebat, *adhibitam varietatem*. Varietatem intelligo speciem doli: varii enim in jure dicuntur, qui dolos nectunt, aut varietas accipienda est excusationis seu defensionis.

(c) *Serdica*. Serdica, quae Sardica appellatur a nonnullis, a Trajano Imp. incrementa accepit, quapropter illius nomine *Ulpia* cognominatur. Moesiaene inferioris, an Thraciae finibus adscribenda

fit urbs, certant inter se Geographorum filii. Pluribus de situ ejus et nomine tractavit Cellarius in *Geogr. Ant. Lib. 2. Cap. 1. p. 376*.

(d) *Caesaribus*. Lego *Conf.*, uti in fine §. 4. et 6. b. t. vide Schultingium.

§. 4. (a) *Idem*. Praestet forte *item*, supple: Ermogenianus talem constitutionem ponit. Sic solet Noster. Vid. *Tit. 4. §. 11.*, et alibi. Idem dicendum de §§. 5. et 6. sqq.

(b) *VI. Kl. April. Syrmii*. Heid. exhibet *VI. April. Syrmii* omitta *Kalendarum* nota. Legendum *Syrmii* vel *Syrmio*. Σιρμιον πολις Παλιων vocatur Stephano. *Syrmium* urbs Pannoniae inferioris, non procul a Danubio flumine remota, describitur Ptolem. *Lib. 2. Cap. 16*. Theodosius in ea Imperator creatus, Probus vitam cum morte commutavit. Plurimae ibidem leges datae memorantur. Consule Cellar. *l. c. p. 356*.

§. 5. In Heid. prostat: *suam ordinabit sententiam*. . . . *Appiaria*. *

§. 6. (a) *VII. et Quadratus*. *Septimio et Quadrato*. Septimii nomen vulgatissimum Romae.

§. 7. *PAULUS libro secundo Sententiarum, sub titulo de deposito*: Deponere possumus apud alium id, quod nostri juris est, vel alieni. [a] Depositum est, quasi diu positum. Servandum est, quod ad breve tempus custodiendum datur. Deponere videtur, qui in metu ruinae, incendii, naufragii, apud alium custodiae causa deponit. Deponere videtur et is, qui suspectam habens, vel minus idoneam custodiam domus, vel vim latronum timens, apud aliquem rem custodiendam commendat. Si [b] sacellum vel argentum deposuero, et is, penes quem depositum fuit, me invito contrectavit, et depositi, et furti actio mihi in eum competit. Ob res depositas dolus tantum praestari solet. In iudicio depositi ex mora et fructus veniunt, et usurae rei depositae praestantur. Si quis [c] rem penes se positam apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is, qui apud eum deposuit, utilem actionem depositi habere possunt. Si pecuniam deposuero, eamque [d] in * tibi

Romae. Hinc et emendanda inscriptio
L. 10. C. b. t.

(b) *Urgetur*. *Urgetur* est in Heid. Antiquis etiam placuit *urgueo*. Vid. Popmam de Ant. Loc. Lib. 1. Cap. 4. adde Briffon. in *Παρεργ.* §. 23. ibique Trekel.

(c) *Nicomedia*. Urbs haec fuit Bithyniae.

§. 7. (a) *Depositum est, quasi diu positum etc.* Ad vocabuli derivationem potius respexit Paulus, quam ad definitionem. Diximus de etymologiis ejusmodi, quales Ictis antiquis, quin et Oratoribus in deliciis fuere, alibi. Deponere et servandum dare plerumque confunduntur, quod et factum ab Auctore in §. 1. b. t. Proprie tamen, si distinguere placeat, depositum nominatur, quod custodiendum datur, usque dum cesset causa, quamobrem datum fuit: servandum datur, quod, brevissimo temporis spatio elapso, repetitur.

(b) *Sacellum vel argentum*. *Sacculum* exhibet Heid. *Sacellus*, aut, quemadmodum scribit Scholiastes ad Pauli *Sentent.* Lib. 2. Tit. 12. §. 5., *sacellus*, est diminutivum vocis *saccus*. *Locellos, aut sonantes aere sacellos* dixit Petron. Sat. Cap. 141. Si deposuero sacculum unionibus, margaritis, aliave qua re pretiosissima repletum, exempli gratia argento plenum. Dixi de notione hac vocis *vel* alibi. Confer Fratrem p. 242.

(c) *Rem penes se positam*. Uti *movere* pro *amovere*, ac generaliter simplicia saepenumero pro compositis usurpantur, ita hoc loco *positus* pro *depositus* adhibetur. Eodem modo, quod in §. ult. b. t. dicitur: *si quid ex positis rebus*, L. 1. C. de Locato habet *depositis*. Similiter de termino *moto* pro *amoto* vulgo effertur: tenetur enim et qui terminum amovit. vid. Tit. 13. §. 2. et 3. *Pecuniam positam habere* Scaevola in L. 13. §. 1. D. de Usuris eum dixisse videtur, qui, dum alterius negotia gerit, reliquam, quae ex administratione superest, pecuniam non foenori collocat, sed otiosam apud se positam, hoc est, depositam retinet: *Otiosam* rescribi vult in d. lege Van de Water Obs. Lib. 3. Cap. 12.

(d) *In * tibi commiserō*. *In * usum tibi commiserō* est in Heid., ex emendatione forte Pithoei. Nihil quidquam mutandum censeo, neque etiam addi aliqua necessarium puto, quo lacuna, quam hic statuunt Interpretes, suppleatur. Notam tantummodo, quae per IN signata exstat, expli-co IN NOMEN. I *In* significare Magno testatur. N *nomen* designare refert Diaconus. In nomen committo pecuniam depositam, si nummos, quos ante apud te deposui, mutuos tibi credo, eaque ex causa

tibi commiserō, mutuum magis videtur, quam depositum: ac per hoc periculo tuo erit. Si rem apud te depositam vendideris, eamque [e] redimeris, [f] postquam perdideris, semel admissio dolo, perpetua depositi actione teneberis. Ex causa depositi lege duodecim tabularum in duplum actio datur, edicto Praetoris in simplum.

§. 8. GREGORIANUS libro III, sub titulo de deposito: Imp. Alexander A. Mestrio militi. [a] Incursum latronum ornamenta deposita apud interfectum ab eis perierunt. Detrimentum ad heredes ejus, qui depositum accepit, qui dolum tantum praestare debent, non pertinet. Quod si ex praetextu latrocinii commissi res, quae in potestate heredis sunt, non restituuntur, tam depositi, quam ad exhibendum actio, sed et in rem vindicatio competit. Prop. VII. Kl. Jul [b] Maximiano bis et Urbano Conf.

§. 9.

causa nomen tuum refero in codicem meum expensi. Nomen itaque est debitum dictione vulgari, unum vide, ne plures memorem, Hottomannum ad Cicer. in Verr. de Praet. Urb. p. 247. Hinc explicanda verba Senatusconsulti Macedoniani, quae refert Ulpianus in L. 1. pr. D. ad Scdm Mac. Cum inter caeteras sceleris causas Macedo . . . pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet. Varie exponunt Commentatores. Consule in primis G. Noodt in elegantissimo libello de Foenore et Usuris Lib. 2. Cap. 13., quem secutus fuit Cl. Heineccius in Antiq. Juris lib. 4. Tit. 7. §. 8. Sic paucis interpretor: Macedo credebatur per fiduciam quasi, intervenientem inter se et filium, ita, ut nomen, hoc est, debitum esset incertum, et fide filii constaret: non quidem respectu summae creditae, sed quantum attinet ad accessiones majores, sive usuras graviores, quae in scripto, sive libello accepti et expensi non erant expressae, sed incertae erant, et non adjectae: neque enim licitum id fuit, ne diceretur inesse quid amplius, id est, usuras licito graviores exigi, ac propterea incurreret poenam legibus statutam, quibus ultra centesimas stipulari permissum non fuit, vid. Noodt ibid. Lib. 2. Cap. 3. Per nudum itaque pactum convenit tantummodo, ut deberentur usurae graviores.

Cum eadem olim nota designata fuerint

non et nomen, una scilicet littera N, auctoribus Valerio et Diacono, mirum, credo, nulli videbitur permutata fuisse inter se vocabula illa a librariis. Exemplum exstat manifestissimum in L. 183. D. de V. S. Tabernae appellatio, ait Ulpianus, declarat omne utile ad habitandum aedificium: non ex eo, quod tabulis cluditur. Scripseram haec, quum aliud quaerens incidi forte in B. H. Reinoldi Observat. ad Fabric. Bibl. Lat., insertas Opusculis Ejusdem Juridicis p. 716., ubi Virum Doctiss., a nobis haud multum dissentientem, sic notasse cognovi: In editione Leeuwiana legitur nempe ex eo, quae est lectio corporis Glossati. Recta est lectio Florentina: vox non in siglis significat nomen. Catharinus in Thes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 492. substituit nominatum.

(e) Redimeris. H. redemeris. v. ad Tit. 6. §. 6. supra.

(f) Postquam. H. postque eam, secutus, puto, Pithoeum.

§. 8. (a) Incursum. Minime necessarium existimem, ut ex L. 10. C. b. t. si addamus. Millies eam voculam omitti constat. Ita Ovid. Amor. Lib. 1. El. 4. v. 29.

Quod tibi miscueris, sapias, bibat ipse jubeto.

Add. Lib. 3. El. 2. v. 9. Hoc mihi contingat pro si hoc, ubi v. Commentatores egregios.

(b) Maximiano. Maximo rescribi vult G g Schul-

§. 9. *PAULUS* libro *Responsorum* quinto, sub titulo *ex locato et conducto*: Imp. Antoninus Julio Agrippino. Dominus horreorum periculum vis majoris, vel [a] effractionis praestare non cogitur. His cessantibus, [b] si quid ex positis rebus, inlaesis extrinsecus horrei* damnum depositorum sarciri debet. Prop. III. Non. Nov. Antonino III. Conf. Paulus respondit: satis praepositam constitutionem declarare, his, qui horrea locant, majorem vim imputari non posse.

Explicit Titulus de Deposito.

Schultingius. Maximus et P. Urinatius Urbanus Consules memorantur in Fastis anno U. C. 987. post C. N. 234. scriptum fuisse suspicor *Maxim.*

§. 9. (a) *Effractionis*. Editor Heid. evulgavit: *effractionis latronum*. In *L. I. C. de Locato* est: *vel effractionem latronum*.

(b) *Si quid etc.* Corrigo: *si quid ex positis rebus* (id est, ex rebus ibi collocatis, depositis, v. supra §. 7.) *illaesis extrinsecus horreis perit*, (hoc est, *perit*) *damnum depositorum* (*rerum depositarum* est in *d. l.*) *sarcire debet dominus horreorum*.

T I T U L U S X I.

Incipit de Abigeatoribus.

§. 1. *MOTSES* dicit: Si quis involaverit vitulum, aut ovem, et occiderit, aut vendiderit, quinque vitulos restituet pro vitulo uno, quatuor oves pro ove una. Quod si non habet, unde reddat, venundetur pro furto.

§. 2. *PAULUS* libro *Sententiarum*, sub titulo de [a] *abigeatoribus*: Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium, vel in metallum, nonnunquam autem in opus publicum dantur. Atroces autem sunt, qui equos et greges ovium de stabulo, vel de pascuis abigunt, vel si id saepius, [b] aut a ferro conducta manu faciunt.

§. 3.

§. 1. Sic ad hunc §. Venema: Exod. XXII: 1. *Addit ex versu 3*: quod si non habet, unde reddat, venundetur pro furto. *Praeterea pro furari utitur involare, verbo hoc sensu in legibus Gotb. et aliorum frequentiore: sed et in Philoxeni, et aliorum Gloss. obvio, ubi involo κλεπτω et involator κλεπτης. Confer H. Bignon. ad leges Salicas p. 181.*

§. 2. (a) *Abigeatoribus*. In H. est *abactoribus*. Idem in sequentibus refert: *aut cum ferro aut conducta manu*, quemadmodum etiam legendum voluit Faber.

(b) *Aut a ferro conducta manu*. Lego: *aut a ferro, conductave manu*, nisi malis aut subintelligere. *A ferro* expono per ferrum: *cum gladio* dicit Ulpianus in fine hujus

§ 3. *Idem PAULUS eodem libro et titulo:* [a] Abigeatores sunt, qui unum equum, vel duas equas, totidemque boves, vel capras decem, porcos quinque abegerint. Quidquid vero intra hunc numerum fuerit ablatum, poena furti, pro qualitate ejus, aut in duplum, aut in [b] triplum convenitur, [c] aut fustibus caesus in opus

hujus tituli: ita *ab dente laedere*, alia, vid. Pater ad Avian. pag. 174. Col. 1.

Quod si vera sit Pauli sententia, *atroces* esse, qui equos et greges ovium de stabulo, vel de pascuis abigunt, uti certe verissima, quid faciamus Callistrato in L. 3. §. 1. D. de Abigeis, qui statuit, eum quoque plenius coercendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, non a sylva, nec grege? Pro plenius substituunt alii *levius*: sed neque hoc modo lis sopitur. Plana, ni fallor, futura sunt omnia, juri quoque et rationi consentanea, si ita reponas: eum quoque plenius coercendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, N M ac sylva et grege. Litteras N M non minus denotare, Diaconus testatur. Confirmat lectionem propositam Ulpianus in L. 1. §. 1. D. de Abigeis: Abigei autem proprie habentur, qui pecora ex pascuis, vel ex armentis subtrahunt. Confer §. 8. infra.

§. 3. (a) Abigeatores. H. Abactores.

(b) Triplum. Nova est atque inusitata tripli poena furibus proposita, quos in duplum aut quadruplum damnari sciunt dupondii. Quas proferunt conjecturas, ut difficultatem hanc removeant, Interpretes, vix credo fore ut placeant omnibus. Quid si ita accipiamus? Abigeatores proprie sunt, qui unum equum . . . abegerint. Hi poena gravissima atque ordinaria adversus abactores statuta plectuntur, qua de v. §. 7. sq. Qui vero intra hunc numerum abegerint, abigeatores etiam sunt, puniunturque poena abigeatus, ea tamen levioze. Potius enim furtum videtur, quam abigeatus, hinc et poena furti, hoc est, tali, qualis furibus infligi solet, condemnantur, ita ut non gladii poena adficientur, sed, sicuti in furto locum habet, dupli et quadrupli, ita in abigeis locum habeat dupli aut tripli poena. Clarius dico: abigeus convictus in duplum aut triplum furis more damnatur,

v. §. 4. b. t., hoc est, non ipsa furti poena, sed, quasi fur, poena simili poenae furti. In hoc itaque unice diversa est furti poena ab poena abigeatus, quod fur in duplum aut quadruplum tantummodo damnetur, abigeus, in duplum, triplum, quin et aliquando in quadruplum, eo, puta, casu, si pecora, de quibus litigabat, abegit: talis enim victus in duplum, vel quadruplum condemnandus, v. §. 6. b. t. Intellego: pro qualitate facti in duplum, triplum, imo etiam quadruplum. Vel pro etiam poni rarum non est. Exempla in jure obvia plurima collegit Noodt locis multis. Idem et aliis scriptoribus antiquis frequenti in usu esse observavit Weitz ad Pervig. Vener. p. 52. Eadem significatione exponenda puto haec Ulpiani in L. 49. D. de Legat. III: Legato continentur mancipia, . . . item jumenta, vel lectica, vel sella, vel burdones. Burdones intellige mulos: ita in epigrammate Poetae veteris, quod exhibet Pithoeus in Collect. 1. edit. Lugd.

*Aurea matronas claudit bastera pudicas,
Quaeradians patulum gestat utrimque
latus:*

*Hanc geminus portat duplici sub robore
burdo,*

Provebit et modico pendula septa gradu. Confer Cujacium Obs. Lib. 11. Cap. 16, et Grotium in Flor. Spars. ad b. l. Pari modo vel pro et accipere possis in L. 22. §. 7. D. Sol. Matr. ubi, postquam docuisset Ulpianus, quid faciendum esset, si constante matrimonio furere coepissent maritus vel uxor, quid inquit tam humanum est, quam ut fortuitis casibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem esse? Nisi malis pro ut substituere aut: quas voces confundi saepissime solere notarunt Noodt non uno in loco, Rygerbos in Obs. p. 12. sq. Forn. Rer. Quot. Lib. 5. Cap. 5.

(c) Aut fustibus caesus in opus publicum
unius

opus publicum unius anni datur, aut sub poena vinculorum domino restituitur.

§. 4. *Idem PAULUS eodem libro et titulo*: Si ea pecora, de quibus quis litigaverat, abegerit, ad forum remittendus est, atque ita convictus in duplum, vel triplum, furis more damnatur.

§. 5. *Idem PAULUS eodem libro et titulo*: Qui bovem, vel equum errantem, quodve aliud pecus abduxerit, furem magis eum, quam abigeatorem constitui placuit.

§. 6. *PAULUS libro singulari de poenis paganorum, sub titulo de abigeis, dixit*: Cum durius abigei damnantur, et ad gladium tradantur. Itaque Divus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. Qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est: et, si victus fuerit, in duplum, vel quadruplum condemnandus.

§. 7. *ULPIANUS libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo de abigeis*: De abigeis puniendis ita Divus Adrianus rescripsit concilio Baeticae: „ Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium damnari „ solent. Puniuntur autem durissime non ubique, sed ubi frequen- „ tius est hoc genus maleficii: [^a] alioquin et in opus, et nonnun- „ quam temporarium damnantur. Ideoque puto apud vos quoque „ sufficere genus poenae, quod [^b] maximo huic maleficio inro- „ gari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si quis tam notus, „ et tam gravis in abigendo fuit, ut prius ex hoc crimine aliqua „ poena adfectus sit, hunc in metallum dari oportere.” Rescriptum Divi Adriani sic loquitur, quasi gravior poena sit metalli: nisi forte [^c] hoc sensit Divus Adrianus, gladii poenam dicendo, ludi damnationem. Est autem differentia inter eos, qui ad gladium, et eos, qui

unius anni datur, aut sub poena vinculorum domino restituitur. Tradit Schulting. ad Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 18. §. 1. in margine editionis cujusdam addi: *si servus fuerit, fustibus etc.* Erroris convincit glossatorem istum Macer in *pr. L. 10. D. de Poenis*: *Ex quibus causis liber fustibus caeditur, ex his servus flagellis caedi, et domino reddi jubetur.* Fustibus caedebantur humiliores, liberi tamen, flagellis fervi. Add. Paul. Sent. Lib. 5. Tit. 4. §. ult., ibique Cujacium. Apparet itaque alterum de liberis, alterum de servis accipiendum. Non solent tamen indistincte adeo poenas proponere Jcti. Scriptum puto fuisse. *Sv 9 sub poena . . .*

hoc modo servus olim designatum fuisse novimus. Librarii aut expresserunt. De vinculorum poena consule Bynkersh. *Lib. 1. Obs. 21.*

§. 7. (a) *Alioquin et.* Heid. exhibet: *alioqui nec*, quae scriptura est Codicum vetustorum: confirmat haec conjecturas nostras, quibus ex confusione vocum et et nec errores multos promanasse, indeque varia juris capita emendanda esse pluries proposui. Et hic reponendum esse dubium non est.

(b) *Maximo.* Cum aliis praeferam *maximum*. Scriptum fuit procul dubio MAX.

(c) *Hoc.* Hoc dicto, in his verbis, in hoc rescripto.

(d)

qui ad ludum damnantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur, vel certe intra annum debent consumi, [d] hoc enim mandatis continetur. Enimvero qui in ludum damnantur, non utique consumuntur, sed etiam pileari, et rudem accipere possunt [e] post intervallum; si quidem post quinquennium [f] pileari, post triennium autem [g] rudem induere eis permittitur. Eodem rescripto Divi Adriani diligentissime expressum est, non [h] ubique parem esse poenam abigeorum.

§. 8. *Item ULPIANUS libro et titulo qui supra:* Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora [a] ex pastu, et ex fermentis subtrahunt, et quodammodo depraedantur, et abigei studium quasi artem exercent, equas de grege, vel boves de armentis abducentes. Ceterum si quis bovem aberrantem, vel equum in solitudinem abduxerit, non est abigeus, sed fur potius. Sed et qui porcum

(d) *Hoc enim mandatis.* In Heid. est: *hoc enim * damnatis.*

(e) *Post intervallum.* Heid. habet: *post inter * palam.*

(f) *Pileari.* Hoc est, pileo donari. Proprie pileus manumissionis, libertatisque fuit insigne. Hinc nata dictio *ad pileum vocare, pileata plebs.* Virtutis etiam spectatae insigne fuisse pileum existimat Erasmus in *Adagiis* p. 471., indeque profluxisse morem pileo donandi eos, qui Magistri Doctorisque titulo decorantur.

(g) *Rudem induere.* Fuit rudis virga, aut potius ξίφος ξυλινός, gladiolus ligneus, quo donabantur, induebanturque gladiatores, quibus mittebatur a gladiatorio munere cessare, quales rudiarii dicti. Suet. in *Tib. Cap. 7. Rudiariis quoque quibusdam revocatis.*

(h) *Ubique.* Poenam eorum, qui ad gladium damnantur, omnium esse gravissimam, uti hoc loco, ita quoque indicat Ulpianus in *L. 1. §. 3. D. b. t. Quamquam autem, inquit, Adrianus metalli poenam, item operis, vel etiam gladii praestituerit.* Confer §. *sq.* In metallum tamen damnari vult idem Imp. abigeos atroces, eamque poenam graviolem esse innuit poena gladii. Dudum defudarunt plurimi, ut in his veram Principis sententiam expiscarentur. Missis aliorum o-

pinionibus, quas videre est apud Interpretes, sic conjicio: Varia fuit poena abigeorum pro diversitate loci regionisque, ubi crimen hoc commissum fuit: Romae omnium gravissima fuit ad gladium damnatio, in Baetica hac major censebatur metalli poena: id certe in ea provincia viguisse ac statutum fuisse videtur jus, ut abigei atroces in metallum darentur, caeteri ad gladium condemnarentur. In metallum dati gravissimis vinculis pressi, adeo ut vita his aerumna, mors solatium fuerit. v. *L. 8. §. 6. D. de Poen.* Ipse, ni fallor, Adrianus, ita se in rescripto sensisse demonstrat in verbis: *puto apud VOS sufficere genus poenae, quod maximum huic maleficio irrogari solet, ut etc.*, quam Imperatoris mentem recte intellexit Ulpianus, dum in fine addit: *diligentissime expressum est, non UBIQUE parem esse poenam abigeorum.* Adde haec ejusdem in §. *sq.* ROMAE tamen etiam bestiis subjici abigeos videmus.

§. 8. (a) *Ex pastu, et ex fermentis.* Lego: qui pecora ex pastu, et ex fundo armentis subtrahunt. *Ex fundum* designare auctor est Magno. *Equas* intellige duas v. §. 3. *b. t. Equum in solitudinem expono in solitudine degentem.* In novimus cum accusativo et ablativo promiscue poni.

cum, vel capram, vel [b] Berbicem abducunt, non tam graviter, ut hi, qui majora animalia abigent, plecti debent. Quamquam autem Adrianus metalli poenam, item operis, vel etiam gladii praestituerit, adtamen qui honestiori loco nati sunt, non debent ad hanc poenam pertinere: sed aut relegandi erunt, aut removendi ordine. Romae tamen etiam bestiis subijci abigeos videmus. Et sane qui cum gladio abigunt, non inique hac poena afficiuntur.

Explicit de Abigeis.

(b) *Berbicem*. In H. est *vervicem*. V et B, tamen, pro *videmus* perperam exhibetur item C et I confundi vulgatissimum est. *Bervices* est in lege Salica Tit. 4, ubi v. Bignon. *videamus*. Denique plenius illa: *explicit titulus de Abigeis*. In eadem editione pro *adtamen* prostat at-

T I T U L U S XII.

Incipit de Incendiariis.

§. 1. *MORSES* dicit: Si exhibit ignis, et invenerit spinas, et comprehenderit areas, vel spicas, aut campum, aestimationem restituet ille, qui succendit ignem.

§. 2. *PAULUS* libro * *Sententiarum*, sub titulo de incendiariis: Qui casam aut villam inimicitiarum gratia incenderunt, humiliores in metallum, aut in opus publicum damnantur: honestiores in insulam relegantur. [a] Fortuita incendia, quae casu venti * fuerunt, his, vel incuria ignem supponentis, ad usque vicini agros evadunt, et si ex eo seges, vel vinea, vel oliva, vel fructiferae arbores concrementur, datum damnum [b] aestimatione sarcitur.

§. 3.

§. 1. *Exod. XXII: 6*. Addi hoc loco ab Auctore, explicationis ergo *aestimationem* Cel. Venema observat.

§. 2. (a) *Fortuita incendia etc.* Repono: *Fortuita incendia, quae casu venti E fuerunt*, (hoc est, *facta fuerunt*) *hominis SCL* (hoc est, *scilicet*: vidimus de hac nota antea) *incuria, ignem supponentis, et vel si* (nisi malis alterutrum subaudire) *ad usque etc. E factum, factus* interpretatur P. Diaconus.

(b) *Aestimatione*, adeoque simpli poena sarciri debere damnum negligentia datum docet Paulus *b. 1*: Idem tamen in *Sent. Lib. 5. Tit. 3. §. 6. Incendiarii*, inquit, qui

consulto incendium inferunt, summo supplicio adficiuntur, quod si incuria EORUM ignis evaserit, dupli compendio damnum ejusmodi sarciri placuit. Nil mutandum censeo. Scio equidem, summum Schultingium per eorum incendiarios intelligi non posse arbitrari, neque ignoro, Ampl: M. Röverum eandem ob causam in *Differt. p. 33*. corrigere *aliorum*: adtamen, si vera fateri licet, rationem perspicio nullam, quam propter incendiarii dici nequeant, quorum incuria incendium factum est. Eventus rei fatalis incendium illatum fuisse probavit: incendiarii itaque dicendi, qui, sive dolo, sive incuria illud

§. 3. *Idem PAULUS eodem libro et titulo*: Commissum vero servorum, si domino videatur, noxae deditioe sarcitur. Messium sane * per dum incensores, vinearum, olivarumve; aut in metallum humiliores damnantur: aut honestiores in insulam relegantur.

§. 4. *Idem PAULUS libro et titulo qui supra*: Incendiarii quidquid in oppido praedandi causa faciunt, facile capite puniuntur.

§. 5. *ULPIANUS libro VIII. de officio Proconsulis*. [a] De naufragiis et incendiariis lex quidem Cornelia aqua et igni interdicti iussit: sed variae sunt punitionum. * Nam qui data opera in civitate incendium fecerunt, si in humillimo loco sunt, bestiis subijci solent: si in aliquo gradu, et Romae id fecerunt, capite puniri, aut

lud procuraverunt. Quod si pernegas, lege reorum. Caeterum duplum inficiationis poenam accipio cum Schultingio. In interpretatione Aniani pro miserit substituendum immiserit recte monuisse videtur Rittershusius. Pro his: *damnum, quod cuicunque illatum fuerit, res, quae*. . . rescribo: *fuerit i. vel id est, res, quae*. Scrupulum movit Pithoeo Callistrati sententia in L. 28. §. 12. D. de Poenis. Incendiarii, ait, capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel praedae causa incenderint intra oppidum, et plerumque vivi exuruntur: qui vero casam, aut villam, extra oppidum positam, incenderint, aliquo, id est, aliquanto lenius. Vide de poena eorum Paulum b. l. Nam (hoc est, caeterum. Particula haec saepissime transitioni tantummodo inservit, ac nihil significat: exempla collegerunt plurima Noodt et Bynkershoeck. Eodem modo γαρ adhibitum fuisse a Graecis demonstrat locus Matthaei Cap. 1. c. 18. Ita quoque accipiendam arbitror voculam in his Ulpiani in L. 9. §. 4. D. de Tut. et rat. Distr: Quem igitur effectum haec [ex] (lego hic ea) sententia habeat videamus: Nam, si solus tutor est, . . . qui possit adversus eum judicem accipere, ex qua causa cum eo tutelae agi potest. Accipere potest judicem in causa ea, ex qua agi potest tutelae iudicio. Alia conjecit Bestius p. 143.) fortuita incendia, si, cum vitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, civiliter exercentur (forte coërcentur) ita, ut, qui

jactura affectus est, damni nomine, causa, actione, puta, legis Aquiliae, disceptet, vel modice vindicetur. Corrigo VL, hoc est, teste Diacono videlicet, modice vindicetur. Ut saepissime omittitur. Modica est negligentiae poena damnum datum aestimatione sarcire. Duplum, fateor, praestat, qui inficiatus fuit culpam, sed habet is, quod sibi imputet, qui morosus ac pertinax negavit factum, quod fateri si voluisset, simplo satisfacere potuisset.

§. 3. *Perdum*. PDM, hoc est, per dolum malum.

§. 4. Offendit admodum το facile: malim ita rescribi: Incendiarii, qui quid in oppido praedandi causa faciunt facinus, capite puniuntur.

§ 5. (a) De naufragiis et incendiariis. Subintelligo: agens haec memorat. Dein ita repono: Incendiariis (per geminationem vocem repeto, aut addo iis, aut his) lex quidem . . . sed variae S (hoc est, sunt) notae punitionum . . . capite puniri solent, aut urbe ejiciendi sunt, qui . . . Confer L. ult. D. de Incend. Ruin. Naufr. Geminationum ejusmodi, quas modo dixi, in jure nostro exempla prostant innumera: saepissime vero a librariis eae fuere neglectae. His accensenda arbitror Labeonis verba in L. 10. §. 1. D. ad L. Rhodiam de Factu: Idem juris erit, cum ea conditione a te conduxisset, ut certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem debebendas eas merces locasset, nec per eum staret,

aut certe * adficiendi sunt qui haec committunt. Sed ei, qui non data opera incendium fecerit, plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta negligentia, vel lascivia fuit.

§. 6. *PAULUS libro singulari de poenis paganorum, sub titulo de abigeis, dicit: Incendiarii, qui in oppido praedae causa [a] id admiserint, capite puniuntur: qui casu insulam, aut villam, non inimicitia incenderint, levius. Fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum vicini farciatur.*

§. 7. [a] *ULPIANUS libro ad Edictum, sub titulo: si fatebitur injuria occisum esse, in simplum, * [b] et cum doceret: Item si insulam meam adusseris, vel incenderis, Aquiliae actionem habeo. Idemque est, et si arbustum meum, vel villam meam. Quod si dolo quis insulam exusserit, etiam capitis poena plectitur, quasi incendiarius. Item si quis insulam voluerit exurere, et ignis etiam ad vicini insulam pervenerit, Aquilia tenebitur lege [c] vicini*

staret, quo minus remissa sibi ea poena spectaret. Idem juris etc. Pro locasset Cujacius in Obs. Lib. 3. Cap. 2. restituit locasset: Idem pro remissa ea poena reponebat: poenam eam remissam. Aliter succurrendum arbitrantur Bynkershoek in Obs. Lib. 3. Cap. 12. et Van de Water Lib. 2. Obs. Cap. 2. Glossator interpretatur spectare exspectare, differre. Neque sane negari potest spectare et exspectare verba inter se confundi. Vid. Ducker ad Flor. Lib. 2. Cap. 7. Num. 2. Pro ea legendum puto et, quod pro etiam scriptum fuisse docet Magno. Spectaret Idem interpretor spectaret id. Idem. Poenae immune fore nautam Jctus respondet, qui certa poena proposita conduxit ac stipulatus est, se merces ante diem dictum transvecturum, exempli gratia, Athenas, si non fletierit per magistrum navis, quo minus is spectaret id scilicet loci, praecessit enim eo loci: hoc est, adpelleret et adveniret: praesertim cum quoque poena fuisset remissa. Apprime huc facit, quod observavit O. Arntzenius ad Caton. Lib. 1. Dist. 12. to id omisisse non raro librarios, ejusque erroris varia superesse vestigia.

Notae dicuntur quae res a se invicem distinguunt. Gratius Faliscus in Cyneg. v. 497: *Restat equos finire notis*, id est, desi-

nire, distinguere, licet referant alii ad notam censoriam. Vide Eruditorum commentarios ad Poët. Lat. Min. Vol. 1. p. 300. *Notas hominum dixit Phaedr. Lib. 4. Fab. 23. v. 22. Poëtis tamen non insolens locutio. Lucret. Lib. 1. v. 660.*

Ardua non metuunt, amittunt veraviam. Id est, veram viam, nisi malis viarum, quod per viar scriptum.

§. 6. (a) *Id.* Aut emendandum quid, uti in §. 4. supra, aut id referendum ad incendium, quae vox mente potius intellecta a Paulo, quam scripto addita: quo modo frequentissime loqui solent Jcti.

§. 7. (a) *Ulpianus libro.* Desumpta esse haec ex libro Ulpiani 18. manifestum est ex L. 27. D. ad L. Aquil: num tamen numerum addiderit Auctor valde dubito. Vide quae dixi ad Tit. 4. §. 12.

(b) *Et cum doceret.* In Tit. 2. §. 4. exstat: *et cum diceret*: ubi nostram sententiam exposuimus.

Apertum est ex L. 27. §. 5. D. ad L. Aquil. agi hoc loco de capite tertio legis Aquiliae, quo quid cautum fuerit, ibidem licet cognoscere.

(c) *Vicini etc.* Corrigo: *vicinis*, aut *vicino etiam*, non, aut potius *nec minus inquilinis*. Voculas non et nec iisdem notis fuisse signatas, una scilicet littera N, constat

cini etiam non minus inquilinis ob res eorum exustas: et ita Labeo libro XV. Responsorum refert. Sed si stipulam in agro tuo incenderis, ignisque pervagatus ad praedium vicini pervenerit, et illud exusserit, Aquilia lex locum habeat, an in factum actio sit, fuit quaestio: Sed plerisque Aquilia lex locum habere non videtur: et ita Celsus libro XXXVII. [d] Digestorum scribit: * id enim, si stipulam incendientis ignis fugit, Aquilia lege eum non teneri: sed in factum agendum, [e] quia principaliter hic exussit: sed, dum aliud

constat ex Diacono, adde Valerium Probum. Confer *d. l. 27. §. 8.* Nescio, an hac arte restitui possit lectio vera *L. i. D. de Interd. et Releg.* Optimus Imp. Trajanus novo ac laudabili rescripto constituit, bona relegatorum, quae fisco solebant vindicari, poenae hujus fore immunitas. *Caput ex rescripto Divi Trajani ad Didium Secundum.* Sic exhibet Pomponius: *Scio relegatorum bona avaritia superiorum temporum fisco vindicata: sed aliud clementiae meae convenit, qui inter caetera, quibus innocentiam rationum meorum temporum, hoc quoque remissi exemplum.* Manifesto vitio laborare verba proposita nullus dubitet. Codicum scriptura nil quidquam extricat. Elb. Leoninus in *Emendat.* ex MS. nescio quo ita substituit: *quibus innocentia rationem meorum temporum tueor.* Audacior videtur crisis, quae integrum addit vocabulum, cujus vestigium non apparet in libris optimae notae antiquissimis. Malo itaque: *inter caetera, quae innocentiae ratio non voluit meorum temporum.* Male librarii *to ratio NV* explicuerunt *rationum.* Voluit autem per simplex V scriptum fuisse testatur Diaconus.

Quod de Labeone memorat Ulpianus, Idem eum fuisse auctoritatis maximae famaeque celebratiore, notissimum est. Antistius Labeo et Atejus Capito *primum veluti diversas sectas fecerunt.* Ex his Atejus Consul fuit: Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto Consulatus, quo suffectus fieret, et honorem suscipere. Verba sunt Pomponii in *L. 2. §. 47. D. de Orig. Jur.* Aliorum de testimonio hoc lucubrationes recensuit, ibidemque de praestantibus Labeonis meritis pertractavit Vir Consultiss.

A. N. Mollerus in elegantissima *Dissert. Jurid., Trajecti ad Rhenum publicata Anno 1763. Cap. 1. et 2.* Ita Tacitus, de eodem differens, *Annal. Lib. 3. Cap. 75: Capito Atejus, principem in civitate locum studiis civilibus adsecutus, sed Consulatum ei acceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, dignatione ejus magistratus anteiret.* Illi, Labeoni quod Praeturam intra stetit, commendatio ex injuria, huic Capitoni, quod Consulatum adeptus est, odium ex invidia oriebatur. Sic itaque intelligo. Labeo noluit, cum offerretur ei ab Augusto Consulatus, quo (facto, aut si hoc mavis quia) suffectus fieret, (id est, successor daretur Capitoni: ita Cicero *Lib. 5. Epist. 10: Appii, in cujus locum suffectus sum.* Noluit autem, quoniam ex eo injuriam sibi factam esse aestimabat, quippe cui Praetura jam functo, siquidem ratio haberetur legitimi honorum gradus, Consulatus debebatur. Praelatum ergo sibi Atejum videns Consulem suffectum, recusavit Consulatum, quo Atejo postponeretur) eum honorem suscipere, vel expone: noluit etiam, vel oblatum honorem accipere.

(d) *Digestorum scribit: id enim etc.* legere possis *Digestorum:* (subaudito *dicit* simileve. *Dixit* haud raro omitti observat P. Burmannus ad Ovid. *Amor. Lib. 3. El. 1. v. 15.*) *scribit enim.* Aut, si id mavis per geminationem possit reponi: *Digestorum scribit: scribit enim, si stipulam incendientis ignis fugit,* interpretor: si ignis, quo usus fuit ille, qui stipulam incendit, profugit.

(e) *Quia principaliter etc.* Lego: *quia principio aliter:* non enim principio praedium vicini incendit, sed stipulam in agro suo

aliud legit, sic ignis praecessit: cuius sententia sic rescripto Divi Severi comprobata est [f] in haec verba: „ * [g] Profiteri propter ignem pabuli gratia factus culpa fervorum Vectoriae Astiliae evagatus, agrum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exemplum legis Aquiliae noxali iudicio acturus, si litis aestimatio permittitur, iudicium cum adire potest. Videlicet non est visa Aquilia sufficere. [h] Si forte servus quae idem conductores coloni ad fornacem obdormissent, et villa fuerit exusta, * [i] Muneris scribit, ex locato conventum praestare debere, si negligens in legendis ministeriis fuit, tenetur ceterorum si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit, tenetur namque qui non custodit, si nihil hic fecit, quae recte ignem subjecit, non peccavit: quemadmodum si hominem Medicus recte secuerit, sed negligenter vel ipse, vel alius curaverit, Aquilia cessat. Quid ergo est? Et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem [k] tamen eum, qui ad fornacem obdormivit, vel negligenter curavit, siue homo periit, siue debilitatus est. Nec quisquam di-

suo exussit. Sed dum aliud ille egit, dum non amplius cogitat de igne, sed, ex agro forte alio tendens, parum sollicitus fuit de igne, incendiove, sic (forte SCL, hoc est, scilicet) ignis processit. In Heid. est praecissit, errore fortasse typographico.

(f) In haec verba: id est, in his verbis. Confer quae notavi ad Tit. 9. §. 2.

(g) Profiteri etc. Lego: Profiteris, propter ignem, qui pabuli gratia factus... noxali iudicio acturus, (subaudi te)... iudicium (aut iudicem) cum ea adire potes tu. Confer Fratrem p. 269.

(h) Si forte servus quae idem conductores. Heid. exhibet: quae idem conductores. Sic repono: Si forte servus qui (aut servor, id est, servorum quis. Pari modo Ulpianus noster in Tit. 14. §. 3. si servus qui) idov. conductor (hoc est, indulgentia conductorum, sicuti siglas illas exposuit Magno. Errori causam dedit, quod eadem nota conscribi olim solebant res et rum) coloni ad fornacem obdormisset.

(i) Muneris. Rescribo Numerius. Iurisconsulti, puto, id nomen fuit, Romae saltem non incognitum, vide opus prae-

stantissimum de Nominib. Pandectarum, insertum Tbes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 389. et 400. Praenomen hoc olim fuisse, dein gentis nomen factum, docuit Pater de Nominibus Cap. 2. pag. 7. Adjuvat conjecturam codex MS. Scaligeri, qui Numerius exhibet. Scio Neratius dari in L. 27. c. §. 9., verum nimium quantum distat hoc verbum a scriptura vulgata: neque ergo est, quod ob id solum contra librorum fidem illud hic loci obtrudamus. Suppositum forte Neratii nomen sibi magis cogniti Tribonianus. Dein in pluribus variare utriusque fragmenti stilum, unusquisque animadvertit.

In sequentibus sic distinguo ac corrigo: Numerius scribit, ex locato conventum praestare debere. Si negligens in legendis ministeriis fuit, tenetur. (Ante si aut adde, aut subintellige et.) Caeterum, si alius ignem subjecerit fornaci, alius negligenter custodierit, tenetur unice, qui non custodit, si (aut expone, aut scribe etsi) nihil hic fecit: qui AT (hoc est, autem) recte ignem subjecit, non peccavit.

(k) Tamen eum. Corrigo: tamen in eum.

dixerit in eo, qui obdormivit, [l] rem humanam et naturalem passum, cum deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ut non evagaret. Item libro VI. ex Viviano relatum est, si [m] fornum secundum parietem communem haberes, an damni injuria teneris? * [n] Et ait non posset id Aquilia lege, quia nec cum eo, qui focum haberet. Ideo aequum putat in factum actionem dandam. Sed non proponit exustum parietem. Sane enim quaeri potest, [o] nondum mihi damnum dederit, et ita ignem habeat, ut metuam, ne mihi det, * [p] aequum sit me inter actionem idem in factum imperare: fortassis enim de hoc senserit Proculus: nisi quis dixerit, damni non facti sufficere cautionem. [q] Sed et quis servi inquilini insulam exusserit, libro X Ursejus refert, Sabinum respondisse, lege Aquilia servorum nomine dominum noxali judicio conveniendum; ex locato autem dominum teneri negat. [r] Proculus autem R. cum coloni servi villam exusserint, colonum vel ex locato * lege Aquilia, ita ut colonus servos posset noxae dedere: et si uno judicio

(l) *Rem humanam.* Placet admodum scriptura editionis Heid., quae refert: *rem cum humanam.*

(m) *Fornum.* In H. est *furnum.*

(n) *Et ait etc.* Lego: *et ait non posse ad id Aquilia lege agi, quia nec cum eo, subaudi: agi potest.*

(o) *Nondum.* Per ellipsin omissum *si.*

(p) * *Aequum sit etc.* Asteriscum ante haec omittit Heid. Hic quoque subintelligo *si*, id est, *an*, nisi malis *aequum si sit*. Porro sic emendo: *me interim vel interea actionem item in factum impetrare.*

(q) *Sed et si quis servi inquilini.* Restituo: *Sed et si quis serv. inquilin.* hoc est, *servorum inquilinorum*, aut forte: *qui servi inquilini insulam exusserint.*

(r) *Proculus autem R. etc.* R. auctore Valerio Probo exponi possit *recte*: qua eadem ope reparari posse puto scripturam corruptam, vel certe obscuram L. 1. §. 28. D. de Scto Silaniano. In haec verba rescripsisse Divum Adrianum refert Ulpianus: *Servi, quoties dominis suis auxilium ferre possunt, non debent salutem eorum suam antepone. Potuisse autem ancillam, quae in eodem conclavi cum domina sua fuerat, auxilium R. El ferre, si non corpore suo, at certe voce, plorantem, ut bi, qui in domo*

fuerant, aut vicini, audirent. . . Sequor interpunctionem, quam proposuit Auctor Obs. Jur. Civ. p. 105., qui idem pro *rei* substituit *berae*. Praeferam R. *ei* hoc est, *recte ei*, aut *retro ei*: et haec enim vox eodem Probo teste una R. signata fuit. Magis tamen placet scriptura libri Heidelbergensis qui exhibet *re*, quod *respondit* interpretantur Magno et Diaconus. *Proculus autem respondit, . . colonum vel ex locato*, (revoca *teneri* ex modo praecedentibus) v̄ (Magno vel exponit) *lege Aquilia*. Quod dixi repetendam, hoc est, subintelligendam vocem *teneri*, quae mox fuerat usurpata, solennem fuisse Icimus Jctis antiquis loquendi hunc morem. Ita, neglecta crisi, quam adhibendam censuerunt nonnulli, vid. Best. p. 249. et Obs. Miscell. Amstel. Vol. 3. p. 295., recte exponas lectionem, optimi Codicis Tulci auctoritate firmatam, in L. 7. §. 2. D. quib. mod. pign. vel hyp. solv. Sic Cajus: *Si cum debitoris procuratore convenit, ne sit res obligata, dicendum est, id debitori per doli exceptionem prodesse: cum autem cum servo ejus convenit, per ipsam pacti conventi exceptionem debet.* Interpretor: *debet prodesse.* Non dabitur eo casu exceptio doli subsidiaria: sed pacti conventi.

dicio res esset judicata, altero amplius non [s] agendam. Item Celsus libro XXVII. Digestorum scribit, si, cum apes meae ad tuas advolassent, [t] totas exusserit, quosdam negare competere legis Aquiliae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes [v] domini mei non fuerint. Sed id falsum esse Celsus ait, cum apes revenire soleant, et [w] fructui missi sunt. Sed Proculus eo movetur, quod nec mansuetae, nec ita clausae fuerint. [x] Hd. Ipse autem Celsus ait, nihil inter has, et columbas interesse, quae si manu refugiunt, [y] domi tamen fugiunt.

Explicit Titulus de Incendariis.

(s) *Agendam.* Rectius H. exhibet *agendum*: licet et illud ferri possit.

(t) *Totas exusserit.* Lego: *tu totas exusseris*, hoc est, tuas et alterius.

(v) *Dominl.* H. *Dominii*. Possent apes cenferi non esse in dominio, quippe quae nunc huc, nunc illuc avolant.

(w) *Fructui missi sunt.* Asteriscum collocat H. ante *missi*. Reponendum *mibi* nil dubito. Scriptum forte *michi*.

(x) *Hd.* H. scribit: *b. d.* Expono: *hae domo*.

(y) *Domi tamen.* Lego: *domum tamen*.

T I T U L U S XIII.

De [a] Terminia mota.

§. 1. *MOYSES dicit*: Non transmovebis terminos proximi tui, quos constituerunt patres tui, vel principes possessionis tuae.

§. 2. *PAULUS libro sententiarum, sub titulo finium regundorum*: In eum, qui per vim terminos dejecit, vel amovit, extra ordinem animadvertitur.

§. 3. *ULPIANUS libro IX. de officio Proconsulis sub titulo de ter-*

(a) *Terminia mota.* Uti *Termo* et *Ter-men* veteribus quoque dicta fuisse constat ex Festo et Varrone, ita *Terminiam* forte posteriores usurparunt pro *Termino*. In fine tituli scriptum fuisse *Terminea* memorat Du Cange in *Glossario v. Terminia*, quam editionem secutus, nescio.

§. 1. Inspice *Deuteron. Cap. 19. c. 12.*

§. 2. Ante *sententiarum* asteriscum habet Heid. Exhibentur autem haec *Lib. I.*

Tit. 16., quo loco et haec adduntur: *Ut fines terrae per terminos regantur, ne dissipentur termini, ut (malo at) ab utrisque confinibus quinque pedum loco teneantur, ita teneantur, ut quinque pedum spatium intercedat inter agros vicinos. Ipsius Pauli esse, quae proposui, nullus dubito.*

§. 3. Heid. habet: *mente facientis magistratui ponam*, omisso asterisco. Deinde pro

termino moto: Eos, qui terminos moverunt, non impune id facere debere, Divus Adrianus Terentio Gentiano XVII. Kl. Septembriarum se III. ConsL. rescripsit: quo rescripto poenam variam statuit. Verba rescripti ita se habent: „Pessimum factum eorum, „qui terminos finium causa impositos abstulerunt, dubitari non „potest. Poenae autem modus ex conditione personae, et „mente facientis * magistratui poenam. Si splendidiore sunt „personae, quae convincuntur, condubito, quin occupandorum „aliorum finium causa id admiserint: et possunt ad tempus, ut „cujusque cumpatitur aetas, relegari, et sic in biennium, aut triennium ad opus publicum dari. Quod si per ignorantiam aut fortuito [a] lapides * visus causa furati sunt, sufficit eos verberibus coërceri.”

Explicit de Terminia mota.

pro condubito dat non dubito, item pro fortuito, fortuito. Denique plenius exhibet: *explicit titulus de Terminia mota. Pessimum factum eorum* supple esse. Similiter supra Tit. 6. §. 4. *Nefas credere est ea.* Legi debere: *facientis magis statui pot.* (hoc est *potest*) nam, si... evincere videtur L. 2. D. de Terminio moto. *Potest accipere debet*, qua notione verbum hoc frequentissime usurpari docuit nuper H. J. Arntzenius in *Miscell. Cap. 13.* Paulus Sent. Lib. 4. Tit. 1. §. 14. *beres*, inquit, *ante aditam hereditatem, legatarius ante quam legatum accipiat, fideicommissum praestare non possunt.* Recte exponit P. Faber non debent. Idem Lib. 1. Tit. 21. §. 13: *Parentes et filii majores sex annis anno lugeri possunt*, id est, *debent.* *Posse pro debere*, itemque *debere pro posse* Jctis saepissime adhiberi notavit Rittershus. ad Paul. Sent. Lib. 4. Tit. 14. §. 1. Accensendum puto modestis loquendi formulis,

quas prae caeteris in deliciis habuerunt Prudentes veteres, secuti etiam nonnunquam Imperatores. *Non dubito* substituendum esse in sequentibus verosimile fit. Porro *cujusque eorum*, an forte *reorum?* patitur aetas reponendum censeo.

(a) *Lapides * visus causa furati.* Restituendum arbitrantur plerique *usus causa*: num recte dubito: Levior certe poena videatur necesse est, verberibus coërceri eum, qui sciens prudensque dolo malo usus sui causa amovit terminum sacrum, ac furatus est. Malim equidem *visus causa*. Notam exponit Magno vel. *Levis castigatio* sufficit iis, qui ignorantes terminum esse, id est, fodientes forte lapidem inventum secum abducunt: idem dicendum de illis, qui ludi causa terminum furantur. Terminorum defigendorum ritus, forma eorum atque ornatus, leges denique terminorum causa latae, cognosci poterunt ex illis, qui antiquitates tradidere.

T I T U L U S XIV.

Incipit de Plagiariis.

§. 1. *MOTSES* dicit: Quicumque plagiaverit quemquam in Israël, et vendiderit eum, morte moriatur.

§. 2. *PAULUS* libro *sententiarum V*, sub titulo *ad legem Fabiam*: Lege Fabia tenetur, qui civem Romanum ingenuum, libertinum, servumve alienum celaverit, vendiderit, vinxerit, comparaverit. Et olim quidem hujus legis poena summaria fuit: sed translata est cognitio in Praefectos Urbis: itemque Praefidis provinciae extra ordinem meruit animadversionem. [a] Ideoque humiliores aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur: honestiores adempta dimidia parte bonorum [b] in perpetuum relegantur. Si servus sciente domino alienum servum subtraxerit, vendiderit, celaverit, in ipsum dominum animadvertitur. Quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

§. 3. *ULPIANUS* libro *IX. de Officio Proconsulis*, sub titulo *ad legem Fabiam*: Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus Praesidum: quanquam quidam Procuratores Caesaris usurpaverint, quam Romae, tam in provinciis. Sed enim jam eo perventum est constitutionibus, ut Romae quidem Praefectus Urbi super ea re cognoscat, si [c] intra miliarium centesimum sit in via commissa. Enimvero si ultra centesimum, Praefectorum Praetorio erit cognitio. [d] In provinciam enim Praesidum provinciarum:

§. 1. Sic ad hunc §. Cel. Venema: Exod. XXI: 16. *Hic cum Chald. et LXX. addit quemquam in Israël, ex Deut. XXIV: 7. contra textum Hebr. et Lat. Vulg. Omisit vero et, vel aut, deprehensus fuerit in manu ejus. Praeterea singulare est, quod plagiare dixerit pro furari hominem et vendere, non nisi saeculo V et deinceps usitatum, in legibus Gothicis et Salicis quoque obvium. Adfini tantum sensu plagiator occurrit apud Tertull: contra Marcion. Lib. 1. Cap. 23. pro suppressore, celatore hominis liberi aut servi.*

(a) Dicit. Heid. habet dixit.

§. 2. (a) *Ideoque*. Malim *hodieque*: error forte ortus ex malo auditu scribae.

(b) *In perpetuum*. In H. exstat: *impp.*

§. 3. (a) *Intra miliarium centesimum*. H. plenius: *intra miliarium lapidem centesimum*. Pro *in via* lego *intra Italiam*, vid. L. 1. pr. D. de Off. Praef. Urb. Conf. Fratrem p. 282.

(b) *In provinciam etc.* Expono: in provincia enim Praesidum provinciarum cognitio est: nec aliter Procuratori Caesaris haec cognitio injungitur, quam (subintellige si, aut ut) Praefidis . . . sequentia sic interpretor, atque interpungo. Plane post

ciarum: nec aliter Procuratori Caesaris haec cognitio injungitur, quam Praefidis partibus in provincia fungatur. Plane post sententiam de Fabia latam Procuratoris partes succedunt. * Hujus certae adtamen Procuratori, qui illam provinciam regit, licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat, tamen ut de lege Fabia possit cognoscere, Imp. Antoninus constituit. Idem legis Juliae de adulteris coërcendis constitutione Imperatoris Antonini quaestionem accepit. Lege autem Fabia tenetur, qui civem Romanum [c] eundemque, qui in Italia liberatus sit, celaverit, vinxerit, [d] vinc-
ctum-

post sententiam de Fabia latam Procuratoris partes succedunt bujus, scilicet Praefidis partibus. Certae attamen provinciae Procuratori. . . . H. exhibet certe.

(c) *Eundemque*. Malo *eum itemque*, aut potius *eum denique*. Singularis est, neque in vulgus admodum notus: particulae hujus usus, quo pro *proinde*, *exempli gratia* posita fuit a veteribus. Consule Strauchium in *Lex. Partic.* et Brissonium de *V. S. v. Denique*. Unum adferam exemplum, ut interpreter juris caput difficillimum, quod vehementissime vexavit interpretes. In plerisque eadem est causa legati usus et habitationis: veluti: neuter, usufructus, puta, et is, cui relicta est habitatio, donare potest quod legatum fuit: easdem quoque personas recipiet uterque: neuter denique legatum suum ad heredem transmittit. Diversa tamen causa habitationis, quod ea neque amittitur non utendo, neque capitis deminutione. Constat de his ex Modestino in *L. 10. D. de Capite Minutis*. Si habitatio legetur, inquit, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente perseverat. Rationem hanc adjungit Ictus: videlicet, quia tale legatum in facto potius, quam in jure consistit. Eandem rem pluribus pertractat Ulpianus in *L. 10. D. de Usu et Habitat: Si habitatio legetur*, ait, an perinde sit, atque si usus, quaeritur: et effectu quidem idem poene esse legatum usus et habitationis et Papinianus consensit libro octavo decimo Quaestionum: **DENIQUE** donare non poterit, sed (hoc est, sed et) eas personas recipiet, quas et usufructus: ad

heredem tamen nec ipsa transit. Nec (an forte at nec, aut haec, sc. habitatio, nec) non utendo amittitur, nec capitis deminutione. Inviso transpositionis remedio ita restituendum arbitrantur nonnulli: ad heredem nec ipsa transit: nec tamen non utendo amittitur, nec capitis deminutione. Remotum puto quicquid est tenebrarum, si ita exponas atque emendes quemadmodum proposui. Tamen interpreter tandem, qua notione Pacuvio et Sallustio vocabulum illud frequentatum fuisse, docuit Nonius, adde Jo. Arntzenium ad *Aurel. Viêt. Cap. 72. Num. 4*. Utramque vocem permutatam saepissime fuisse in membranarum antiquis ostendit Ducker ad *Florum Lib. 1. Cap. 13. Num. 15. et alibi*. Habitationis materiam ex professo multis persequitur Majansius *Tom. 3. Disp. 18*. De usu dum disputo, succurrunt verba Ulpiani in *L. 10. §. 4. D. de Usu et Habit: Si usus fundi sit relictus, minus utique esse, quam fructum, LONGEQUE, nemo dubitat*. Desiderari hic verbum distare, simileve, post *longeque* plerique opinantur. Varias aliorum correctiones exhibet Justus in *Spec. Obs. Crit. Cap. 18.*, qui substituit *longe longeque*. Expono: Si usus fundi relictus sit, dubitandum non est, minus profecto, imo longe minus relictum esse, quam si relictus fuerit fructus.

(d) *Vinctumque*. Quem *vinctum* hic nominat Ulpianus, eundem *invinctum* appellat Callistratus in *L. 6. §. 2. D. de lege Fab. de plag.* Solent nempe composita millies usurpari pro simplicibus: Ita *illigare, incavillatio, insequi, inambulare, inhabitare, alia*: quo de notandum duxi, quia

ctumque habuerit, vendiderit, emerit, quive in eam rem socius fuerit: cui capite primo ejusdem legis poena injungitur. [e] Si servus qui sciente domino fecerit, dominus ejus sextertiis quinquaginta milibus eodem capite punietur. Ejusdem legis capite secundo tenetur, qui alieno servo persuaserit, ut dominum fugiat, quive alienum servum invito domino celaverit, vendiderit, emerit, dolo malo, quive in ea re socius fuerit: [f] jubeturque populo sextertium quinquaginta milia dare. *Et reliqua. Sciendum tamen est, ex Novellis constitutionibus capitali sententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quamvis et Paulus supra relatis speciebus crucis et metalli poenam hujusmodi reis inrogavit.*

Explicit Titulus de Plagiariis.

quia et sunt, quod mireris, qui vocabulum suspectum mutandum censent.

(e) Si servus qui sciente domino fecerit. Pollis reponere: si servor. qui, aut quis, sciente domino fecerit id: Retenta tamen

lectione vulgata qui interpretor quis. Vide supra ad Tit. II. §. 7.

(f) Jubeturque populo sextertium. In H. sic prostat: jubeturque *populus sester-tiorum.

T I T U L U S X V.

Incipit de Mathematicis et Manichaeis.

§. 1. **M**OTSES dicit: Non inveniatur in te qui lustret filium tuum, aut filiam tuam, nec divinus, apud quem sortes tollat: nec consentiat venenariis impostoribus, qui dicunt, quid conceptum habeat mulier: quoniam fabulae seductoriae sunt. Nec intendas prodigia, nec interrogēs mortuos. Non inveniatur in te augurator, nec inspector avium, nec maleficus, aut incantator, nec Pitonem habens in ventrem, nec aruspex, nec interrogator mortuorum, nec portenta inspiciens. Omnia namque ista a Domino Deo tuo damnata sunt, et qui fecerit haec. Propter has enim abominationes Deus eradicavit Chaldaeos a facie sua. Tu autem perfectus eris ante Dominum Deum tuum: gentes enim istae, quas tu possides, auguria, et sortes, et divinationes audiebant.

§. 2.

§. 1. Pro divinus in H. est divinitus. Ita ad hunc §. Cel. Venema. Deut. XVIII: 10. sq. 1. filium tuum legit pro suum, nisi sit mendum. 2. omisit igni. 3. divinitus habet pro divino, vitio quoque

descriptoris forte. 4. addit: nec consentiat venenariis (pro magis, voce recentioris usus, nisi quod venenarii et magi conjungantur a Tertulliano de Pudicitia Cap 5.) impostoribus, qui dicunt quid conceptum.

§. 2. *ULPIANUS libro VII. de officio Proconsulis, sub titulo de Mathematicis et Vaticinatoribus*: Praeterea [a] interdicta est Mathematicorum callida impostura, et obstinacitate persuasio. Nec hodie primum interdici eis placuit: sed vetus haec prohibitio est. [b] Denique exstat Senatusconsultum Pomponio et Rufo Confl. factum, quo cavetur, ut Mathematicis, Chaldaeis, ariolis, et ceteris, qui [c] similem * incertum fecerunt, aqua et igni inter-

ceptum habeat mulier: quod unde sumserit me latet: ipse forte adjecit, ut et quae proxime sequuntur, ad genethliacos respiciens. 5. Chaldaeos substituit Cananaeis, pro astrologis et magis voce usus. 6. Denique in fine de suo addit sortes.

§. 2. (a) *Interdicta est Mathematicorum callida impostura, et obstinacitate persuasio.* Heid. exhibet: *et obstinata persuasio.* *Obstinacitatis* vocabulum, analogia bonum, non est quod damnemus eam solummodo ob causam, quod rarioris id est usus. Similia plurima apud Ictos obvia. Vid. Briffon. in *Parerg.* §. 112. sq. *Foedus pro foeditate* dictum puto in *L. 47. D. de Rit. Nupt.*, licet aliud placeat *Eruditis.* Vid. *Iusti Spec. Obs. Crit. Cap. 21.* Repono: *et ex obstinacitate persuasio.* Initio Mathematici artem suam exercuerunt ipsi falsitatis sibi conscii, finxeruntque multa, ut lucrum exinde captarent apud rudem ac superstitiosam plebeculam: postea vero, uti fieri solet, longo artis usu animum tandem inducere coeperunt Manichaei isti impostores, vereque sibi ac pertinaciter et obstinate persuaserunt, non ficta esse callida sua commenta, verum artem suam non modo non turpibus atque impiis figmentis constare, sed potius esse veram, divinam, a Diis ipsis profectam. Ex Paulo discimus *Sent. Lib. 5. Tit. 21. §. 1.* vaticinatores primo fustibus caesos civitate expulsos fuisse, *perseverantes* autem gravioribus poenis subiectos.

Imposturae nomen Christianis proprium, quippe quos *impostores* vulgo et in triviis dictos fuisse ex Hieronymo ostendit Balduinus in *libello de Edictis Principum Rom. de Christianis pag. 102.* Christianos autem in his praecipue designari observant et alii, ac certissimum hoc quidem videtur vel ex notissimo Lactantii loco.

Eosdem quoque innui credo apud Paulum *Sent. Lib. 5. Tit. 21.* qui est *de Vaticinatoribus et Mathematicis*, et *Tit. 23. §. 15. sqq.* quaecunque enim ibidem referuntur, Christianis a gentilibus objecta fuisse crimina, ex Minucio Felice, Tertulliano, reliquisque novimus. *Obstinationem salutis* praeferre dicebantur, vid. *Tertull. Apolog. Cap. 27.* *Persuasio* eorum *desperata* vocabatur, *ibid. Cap. 50.* *Tertull. in Apol. Cap. 7. in pr. dicimur*, inquit, *sceleratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo inde, et post convivium incesto.* Varie mutant alii. Retenta vulgata lectione interpretor: propter sacramentum nostrum, quo infantem occidere, occisum edere, post convivium incestum committere accusamur. Malim tamen *inter et post convivium.* Istiusmodi ad criminationes referenda existimo Pauli verba *d. Tit. 23. §. 15. sqq.* Verum *απεχω.*

(b) *Denique.* Possis et hoc loco voculam illam, saepius repetitam, interpretari, exempli gratia. Repetitiones istiusmodi in jure frequentes esse ostendit Briffon. in *Parerg.* §. 84.

(c) *Similem incertum fecerunt.* Corripi: *Similem in urbe*, (aut potius *civitate*, ita C. O. *civitas omnis.* CT. AE. *civitatis Romae* exponitur) *artem fecerunt.* Senatusconsultum, hoc loco memoratum, factum esse constat anno a N. C. XVIII, imperante Tiberio. *Tiberius* autem, verba sunt Dionis Cassii *Lib. 57. pag. 612. et 631.* ex versione Latina, *omnes astrologos, magos, aut quicumque aliquopiam modo divinationes exercerent, exteros necavit, cives, qui etiamnum neglecto priori edicto, quo prohibitus fuerat usus harum artium omnibus, qui εν τη πολει, IN URBE, essent, tractare huiusmodi res, deferrentur, extorres egit.* Non ovum ovo similis, quam

terdicatur: omniaque bona eorum publicentur: [d] et sic * aeternus gentium, qui si id fecerit, ut in eum animadvertatur. Sed fuit quaesitum, utrum [e] scientia hujusmodi hominum puniatur, an exercitio, et professio. Et quidem apud veteres dicebatur, professionem eorum, non notitiam, esse prohibitam. Postea variatum: [f] nam dissimulandum est, nonnumquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur, et publice reprehenderent. Quod quidem magis per contumaciam, et temeritatem eorum factum est, [g] qui visi erant vel consulere, vel exercere, quam * qui fuerant permissum. Saepissime denique interdictum est fere ab omnibus Principibus, ne quis omnino hujusmodi ineptiis se immisceret: et varie puniti sunt hi, qui id exercuerunt, [h] pro mensura scilicet * et consultationis. Nam qui de Principis [i] salute,

Dionis et Ulpiani sermonem esse deprehendis, si ita, quemadmodum proposui, reformes loci hujus lectionem. *Animadvertatur* accipiendum perspicis de summo mortis supplicio, aut, si id mavis, legendum: *in eum m. animadvertatur*, hoc est, morte.

(d) *Et sic aeternus gentium qui si id fecerit.* Rescribo: *et* (vel potius *at*, subaudi *si*) *sit extern.* (id est, *externarum*) *is gentium quis, qui id fecerit.* Heid. exhibet: *externus gentium.* *tu* si ellipsis frequens est, vid. Brisson. *de V. S. v. si*, adde Priscian. *Lib. 18. Cap. 3.* et Sanct. *in Min. p. 702.*

(e) *Scientia.* Paulus *Lib. 5. Sent. Tit. 21. §. 4:* *non tantum, inquit, divinatione quis, sed ipsa scientia, ejusque libris melius fuerit abstinere.* Idem *Tit. 23. §. 18:* *non tantum hujus artis professio, sed etiam scientia prohibita est.*

(f) *Nam dissimulandum est. . . ut etiam profiterentur, et publice reprehenderent.* Post publice asteriscus apparet in Heid. Restituendum puto: *nam* (*non*, vel *nec enim* interpretatur Magno) *dissimulandum est. . . ut etiam profiterentur, nec publice reprehenderentur.* Tolerari tamen fortasse possit *et publice reprehenderent*, si ita exponamus: eo audaciae progressi fuerunt, ut publice etiam adversarios suos, hoc est, eos, qui contradicere sibi ausi fuissent, reprehendere non fuerint

veriti, adeoque obstinate artem suam defenderent contra dissonantes.

(g) *Qui visi erant. . . quam * qui fuerant permissum.* Lego: *qui nisi erant*, hoc est, *adnisi*, . . . *quam quod fuerit* (id est, *fuerit id*) *ant* (antea exponit Valerius) *permissum.*

(h) *Pro mensura scilicet * et consultationis.* In Heid. exstat: *pro mensura scilicet * consultationis*, omisso *et*. Scriptum fuisse conjicio: *pro mensura scilicet E et consultationis.* E pro *ejus* exaratum fuisse olim idem Probus auctor est. Punitos intelligo pro mensura, hoc est, secundum modum, quo artem eam tractarunt, vel consulendo, vel exercendo. Praecessit enim *vel consulere vel exercere.* Ejus ergo accipe exercitationis. Pari modo restauranda lectio corrupta apud Gellium *Noct. Attic. Lib. 18. Cap. 6.* In nostra memoria, refert de Aelio, an Helio, Melisso, fuit Romae summi quidem loci inter Grammaticos *ET temporis.* Ecquis scriptum dubitet *E temporis?* hoc est, *ejus.* T adhaesisse ex sequenti *temporis* nullus non animadvertit. Pluribus de Melisso illo inquit, additisque aliorum conjecturis, ipse rescribendum jubet *et rexxixcug* Vir Eruditiss. Petr. Paul. Justus in *Spec. Observ. Crit. Cap. 10.*

(i) *Salute.* Subaudi *id exercuerunt* ex modo antecedentibus.

salute, capite puniti sunt, vel qua alia graviore poena adfecti. [k] Enimvero siquidem * suasorumque levius inter hos habentur, quam vaticinatores, hii quoque plectendi sunt: quoniam nonnunquam [l] contra publicam quietem imperiumque populi Romani improbandas artes exercent. Extat denique decretum Divi Pii ad Pacatum, Legatum provinciae Lugdunensis, *cujus rescripti verba, quia multa sunt, de fine ejus* [m] *ad locum haec pauca subjecit.* Denique et Divus Marcus eum, qui motu Cassiano vaticinatus erat, et multa quasi [n] extinctu Deorum dixerat, in insulam Syrum relegavit. Et sane non debent impune ferre hujusmodi homines, qui sub obtentu, et monitu Deorum, quaedam vel renuntiant, vel jaçant, vel [o] scientes eos fingunt.

§. 3. GREGORIANUS libro VII. de Maleficis et Manichaeis, sub titulo [a] comp: Maximus Dioclitianus et Maximianus, Nobilissimi

(k) Enimvero siquidem * suasorumque levius inter hos habentur, quam vaticinatores, hii quoque. Heid. habet: enimvero siquidem suasorum professio quae levius inter hos habetur, quam vaticinatores, ii quoque. Legi possit: enimvero s9 (aut S, utraque nota sunt significat) quidam suasorum, qui . . . vaticinatores, s9 (sed et explicat Magno) ii quoque . . . Suasores accipe proxenetas, qui non ipsi artem exercent, sed suadent Manichaeos consuli. Ita olim in mentem venerat locum difficillimum exponere: postquam vero cognovi Fratris mei de verbis exhibitis conjecturam, verosimiliorem eam protinus visam mihi, quippe quae sensum argumento huic aptiorem subministraret, nolo diffiteri. Vide Commentarium ejus pag. 303. sq.

(l) Contra publicam quietem etc. Hinc sacrilegi, et majestatis rei dicebantur Christiani, vid. Tertull. in Apol. Cap. 10., ob id, puto, quia Deos non colebant, neque pro Imperatoribus sacrificabant. Publici hostes Cap. 35., generis humani hostes, Cap. 37., omnium scelerum rei, Deorum, Imperatorum, Regum, naturae totius inimici, Cap. 11. Omnis publicae cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse in causa: si Tyberis adscendit in moenia, si Nilus non adscendit in arva, si coelum stetit, si terra movit, si fames, si lues, sta-

tim Christianos ad leonem. Cap. 40. Conquestos paganos idem scribit de felicitatis rerum humanarum per Christiana tempora diminutione. Augustinus de Civ. Dei Lib. 2. Cap. 20. publicos inimicos appellatos eos fuisse tradit. Idem afflictionem, inquit Cap. 19. quamcunque superbia deliciaeque eorum perpeffae fuerint, religioni increpitant Christianae. Plura qui desiderat, adeat is Commentarios Interpretum ad loca citata.

(m) Ad locum haec. Heid. expressit: ad hunc locum haec. Vulgaris fuit locutio Romanis, adeo ut tribus verbis denotare soliti fuerint, ad locum, testibus Triumviris, qui de notis veterum tradiderunt, AD L. Id autem significabant, quod nunc dicimus in verbis. Hoc sensu vetus Jctus, nescio quis, in Consultatione §. 1. Vid. Jurispr. Antej. Schulting. p. 813. in f. Ea vera notio num huc conveniat, dubito, propterea, quia memorati rescripti nulla verba addita. Malim itaque ad locum hunc pauca. Heid. sequentia denique . . . sic exhibet, quasi sint ea rescripti verba, quod absorbum.

(n) Extinctu. Heid. rectius: ex instinctu. (o) Scientes eos fingunt. Corrigo: scientes eor q fingunt hoc est, eorum quid, intelligo aliqua eorum, quae ante fuere memorata.

§. 3. (a) Comp. etc. Scriptum fortasse fuit

lissimi A. A., Juliano, Proconsuli Africae. Otia maxima interdum homines * [b] in communionem conditionis naturae hominum modum excedere hortantur: et quaedam genera [c] inanissima ac turpissima doctrinae superstitionis inducere suadent, ut sui erroris arbitrio pertrahere et alios multos videantur, Juliane Karissime. Sed Dii immortales providentia sua [d] ornare et disponere dignati sunt quae bona, et vera sunt [e] et multorum, et bonorum, et egregiorum virorum, et sapientissimorum consilio et tractatu inlibata

fuit: *sub titulo oc* (id est, *hoc*, vel *eod.* eodem) *Impp.* Intellige autem titulum de Mathematicis et Vaticinatoribus, quem allegaverat jam in §. 2. Malefici et Mathematici qui dicantur optime exposuit Jac. Gothofred. in *paratitlo ad Tit. C. Tb. de Maleficis et Mathematicis*. Conferejusdem Glossarium Nomicum. *Maximi* titulus num ab ipso Imperatore Dioclitiano fuerit profectus, qui eum sibi attribuerit in inscriptione legis hujus, dubitant Interpretes. Adscripta forte vox ab auctore Codicis Gregoriani, an a nostro. Hoc certum est vulgatissimo usu *maximos Principes* Romae fuisse appellatos: testis est Valerius Probus, qui M. P. exponit *Maximus Princeps*. Magno MAX. CS. exponit *Maximus Caesar*. Testes sunt leges plurimae, inscriptiones non paucae, jam ab aliis allegatae. Dioclitiani in inscriptione hac perperam injici mentionem contendunt nonnulli, ac propterea emendandam eam esse statuunt, eo quod Eusebius, Lactantius, alique, ubi de edicto hoc memorant, Galerii Maximiani solius nomen adscribunt: contra sentiunt plerique, pro quibus stat scripturae auctoritas, quam sequi malo. *Nobilissimi Augusti* dicuntur titulo non admodum solenni. *Nobilissimi* vulgo appellabantur Imperatorum filii, filiae, quin et quaecunque ad Principem pertinebant, notione illa venerunt: ita *domus nobilissima*, caetera. Caesaribus in primis hoc nomen attributum: hinc *nobilissimi Caesares* supra Tit. 6. §. 4. Diversa postmodum a Caesarea dignitate constituta est ea *Nobilissimi*. Ampliora si quis desideret de titulo hoc, adeat is Jac. Gothofredum ad *L. ult. C. Tb. de lustral. collat.*, et Guther. de *Offic. dom. Aug. p.*

22. sq., adde Du Cange in *Glossario v. Nobilissimus*. De eo ambigi possit, num ipsi Augusti *nobilissimi* dicti fuerint, tum, ipse Imperatores ea appellatione se insigniverint. *Quaeris*, inquit Scaevola, *an ingenuitatis jure utatur is, quem sanctissimus et NOBILISSIMUS IMPERATOR natalibus suis restituit*, in *L. 3. D. de Natal. Restit.* Imo et posterioribus temporibus Regibus interdum adscriptum fuisse nobilissimi ac nobilitatis titulum apparet ex Du Cange *l. c.* et in *v. Nobilitas*. Magis tamen est ut credam, titulos hoc loco additos mutatos, atque ex sui saeculi stilo adjunctos fuisse ab compilatore Codicis Gregoriani, aut potius ab Auctore nostro.

(b) *In communionem conditionis naturae hominum etc.* Incuria librariorum, post *conditionis* excidit, opinor, vox *Deorum, divinae*, similisve, nota perscripta. Explico: otia aliquando homines excedere hortantur modum naturae humanae, et similes esse velle Diis, aut, quod idem est, in communionem venire conditionis divinae. *In communionem* positum pro ad adipiscendam communionem.

(c) *Inanissima etc.* Non est, quod mutemus. In §. 2. dicuntur *ineptiae*. *Doctrina superstitionis* vulgari loquendi formula appellatur doctrina superstitiosa, aut superstitionis plena. *Erroris arbitrio pertrahere* est persuadere, permovere sua sententia, atque electione, quantumvis falsa, errorisque plena. Pro *Karissime* H. habet *Carissime*.

(d) *Ornare*. H. exhibet *ordinare*, quod sequor.

(e) *Et multorum*. Malo: ut *multorum*. Ante neque reprehendi subintelligo ut.

(f)

libata probarentur, et statuerentur: quibus nec obviam ire, nec resistere fas est: neque reprehendi a nova vetus religio deberet. Maximi enim [f] criminis est * sed tractare, quae semel ab antiquis tractata, et definita sunt, statum et cursum tenent, ac possident. Unde pertinaciam pravae mentis nequissimorum hominum punire ingens nobis studium est. [g] Hi enim, qui novellas et inauditas sectas de terroribus religionibus obponunt, ut pro arbitrio suo pravum excludant, quae divinitus concessa sunt. * [h] Quoniam nobis, de quibus solertia tua Serenitati nostrae retulit, Manichaeos audivimus eos nuperrime, velut nova inopinata prodigia, in hunc mundum de Persica adversaria nobis gente progressa, vel orta esse: et multa facinora ibi committere: populos namque quietos perturbare: nec non et civitatibus maxima detrimenta [i] inferere: et verendum est, ne forte, ut fieri adsolet, accedenti tempore [k] conentur execrandas consuetudines, [l] et * istebas leges Persarum innocentioris naturae homines Romana gente modestam atque tranquillam, et universum orbem nostrum veluti venenis de suis malivolis [m] infigere. Et quia omnia, quae pandit prudentia tua

(f) *Criminis est * sed tractare etc.* H. exhibet: *criminis est * retractare*, repono *saepè tractare*. In sequentibus sic Heid: *statum enim et*. Nil muto. Sic distinguo: *definita sunt, statum et cursum tenent*. Pari modo *stati siderum cursus* vocantur Plinio.

(g) *Hi enim* subintellige sunt nequissimi homines, quos ante memoraverant Impp., *qui novellas*, id est, novas, et *inauditas*, turpes, inmanes, ac sceleratas *sectas deterioribus* (Heid. conjunctim scribit *deterioribus*) *religionibus opponunt*,: ita loqui arbitror Principes ex sententia ipsorum impostorum, qui deteriores statuunt religiones antiquas, quamobrem mox subjungitur: *ut pro arbitrio suo pravam* (sic malo: intellige religionem nostram veterem) *excludant, quae divinitus concessa fuit*.

(h) *Quoniam nobis*. H. asteriscum omittit ante *quoniam*. Emendo: *quoniam nos*. Festinantes librarii excusabili errore scriptum crediderunt *nob* id est *nobis*. Sequentia: *de quibus solertia tua serenitati nostrae retulit* parenthesi includo.

(i) *Inferere*. Malim *ingerere*, quod certe eo significato usitatus est.

(k) *Conentur etc.* Repono: *conentur ingerere*. Sciunt eruditi saepissime obtinuisse, ut vox, quae modo praecesserat, repetita, a librariis perperam fuerit omissa.

(l) *Et * istebas etc.* H. habet: *et * pristinas*. Lego: *et inficetas leges Persarum in innocentioris naturae homines Romanā gentē*.

(m) *Infigere*. Recte H. *inficere*. Sequentia sic corrigo: *Et quia omnia, quae pandit prudentia tua in relationem*, id est, in relatione religionis illorum, *genera maleficiorum, statutis evidentissimis contraria, et exquisita sunt*, (quamvis et vocem postremam possis subintelligere) *et adinventata commenta, ideo eos damnamus, atque poenas . . .* Ante *statutis* asteriscum omittit Heid., itemque ante *moenas*, cujus loco substituit *machinas*. Pro illis *statuimus* perperam exhibet illi *statuimus*. Quod de *flammeis ignibus* memorant Impp., ita de iis Lactantius *de Mort. Persec. Cap. 21: dignitatem non habentibus poena ignis fuit*.

tua in relationem religionis illorum, genera maleficiorum * statutis evidentissimorum exquisita et adinventata commenta, ideo eorum * maenas atque poenas debitas et condignas illis statuimus. Jubeamus namque auctores quidem ac principes una cum abominandis scripturis eorum severiori poenae subjici, ita ut flammeis ignibus exurantur: consentaneos vero, et [n] usque ad eos contentiosos capite puniri praecipimus: et eorum bona fisco nostro vindicari sancimus. Si qui sane etiam honorati, aut cujuslibet dignitatis vel majoris personae ad hanc inauditam et turpem, atque per omnia infamem sectam, vel ad doctrinam Persarum se transtulerunt, eorum patrimonia fisco nostro adsociari facies: ipsos quoque Forensibus, vel Proconensibus metallis dari. Ut igitur stirpitus amputari * [o] malis haec nequitiae de saeculo beatissimo nostro possit, devotio tua jussis ac statutis tranquillitatis nostrae maturius [p] obsecundare *. Dat. prid. Kal. April. Alexandriae.

Explicit Titulus de Mathematicis, Maleficis, et Manichaeis.

id exitii primo adversus Christianos permiserat, datis legibus, ut post tormenta damnati lentis ignibus urerentur. Sic legendum puto pro eo, quod in vulgatis existat et exsilii. Confer Graevium in notis. Quae sequuntur ibidem, ita expono: ne, arescentibus siccitate faucibus, cito spiritus redderetur Deo scilicet auctori, ne cita morte absolverentur lento supplicii generi destinati, quod postremo hoc est, tandem demum accidebat, tunc rescribo tunc cum per multum diem . . .

(n) *Usque ad eos contentiosos.* Rescribo:

Usque adeo omnes contentiosos. De Phenensibus, aut Fenensibus metallis consule Schulting. b. t.

(o) *Malis haec nequitiae.* H. edidit: *magis haec nequitia.* Lego: *immanis haec nequitia*, quo modo et correxisse video Fratrem p. 331. In repeto ex praecedentis vocabuli littera ultima, quae pro in saepissime posita.

(p) *Obsecundare.* Plenius H. *obsecundare * procurabit.* Quid si substituamus? *obsecundare V hoc est velit.*

XX

T I T U L U S XVI.

[a] *Incipit de Legitima Successione.*

§. 1. *SCRIPTURA DIVINA sic dicit:* Filiae Salpadae adstantes ante Moysen et Eleazarum, Sacerdotem et Principem, omnemque Senatum filiorum Israël

(a) *Incipit etc.* H. habet: *Incipit titulus XVI. de . . .*

§. 1. Desumpta haec ex Moyse *Lib. 4.* servavit Cel. Venema, *LXX interpretes, Cap. 27. Sequitur quidem Auctor, uti ob-* sed 1. *pro dabis iis possessionem etc. posuit da-*

Israël in foribus tabernaculi testimonii, dixerunt: Pater noster mortuus est, et filii non fuerunt ei, sed filiae: et ideo non deleatur nomen patris nostri de medio tribus suae: non est ei masculus: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri. Et obtulit Moyses petitionem earum Domino Deo. Et locutus est Dominus Moyfi, dicens: Recte filiae Salpadae locutae sunt: et ideo dabitur eis possessionem hereditatis in medio fratrum patris earum. Et dicimus haec filiis Israël. Homo si decesserit, et filios non habuerit, dabitur hereditatem proximo eorum de tribu ejus: et possidebit omnia ejus. Et erit haec filiis Israël justificatio judiciorum, secundum quae constituit Dominus Moyfi.

§. 2. *GAJUS Institutionum* [a] *libro III. legitimas sic ordinat successiones.* Intestatorum hereditates lege duodecim tabularum primum ad suos heredes pertinent. Sui autem heredes existimantur liberi, qui in potestate morientis fuerint, veluti filius, filia, vel nepos, neptisve, pronepos, proneptisve [b] ex nepote filio nato prognatus prognatave. [c] Nec interesse naturales liberi, an adoptivi. Ita demum tamen nepos neptisve, et pronepos proneptisve suorum heredum numero sunt, si praecedens persona [d] defuerit * sive alia ratione, veluti emancipatione. Nam si per idem tempus, quo quisque morietur, filius in potestate ejus sit, nepos ex eo suus heres esse non potest. Idem et in ceteris deinceps liberorum personis dictum intelligimus. Uxor quoque, quae in manu ejus est, [e] is sua heres est: quia filiae loco est: item nurus, quae in filii manu est: nam et haec neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, si filius, cujus in manu erit, dum pater mo-

dabitur, et pro dicitur haec filiis Israël iste dicimus: nisi culpa sit librarii, verba enim Dei sunt ad Moysen. 2. nonnulla omisit auctor post dabitur hereditatem, quae addenda erant. Pro non deleatur H. exhibet ne deleatur.

§. 2. (a) *Libro III. H. libro II.* Referuntur haec in *Lib. 2. Tit. 8.* De plerisque tituli hujus argumentis, verborumque §. hujus lectione dixi ad Ulpianum.

(b) *Nepote filio nato.* Aut dicendum filio hic esse casum tertium, quemadmodum vulgari sermone effertur: nascitur mihi filius, aut emendandum nepote e filio nato: nisi malis omissam praepositionem statuere, quod infrequens non esse ostendit O. Arntzen. ad Caton. *Lib. 3. Dist. 18.* Ita taed. pice, alia. v. Vechner in *Hellen.* Adde Serv. ad *Virgil. Aen. 10. v. 345.* et *Aen. 12. v. 182.*

(c) *Nec interesse naturales.* Substituere

possis: nec interest sint naturales. Ferri tamen posse vulgatam in praecedentibus demonstravi. Neutiquam equidem necessarium esse existimem, ut huc revocemus ea, quae copiosius de materia hac exhibentur in Institutionibus Justiniani: constat etenim ex hoc loco, aliisque centenis, sensum quidem verborum, modo fufius, modo compendiosius, non ipsa semper Caji dicta anxie secutos fuisse earum compilatores. Eandem ob rationem causam plane nullam perspicio, quam propter quis corrigenda censeat sequentia: nam si per idem tempus . . . quippe quae per se sunt manifestissima.

(d) *Defuerit.* Fortean desinere verbum pro mori simpliciter positum fuit veteribus. Alias conjecturas proposui ad Ulpian. *Tit. XI. §. 28.*

(e) *Is sua heres est.* To is omisit Heid. Quid si pro is reponamus IT, quod item

moritur, in potestate ejus non sit. Idemque dicimus et de ea, quae in nepotis manu matrimonii causa sit; quia proneptis loco est. Postumi quoque, qui, si vivo parente nati essent, in potestate ejus futuri forent, sui heredes sunt. Idem juris est de his, [f] quorum nomina ex lege Aelia Sentia, vel ex Senatusconsulto post matrem patris causa probata in potestate ejus futuri essent: [g] et de eo filio, qui ex prima secundaque emancipatione post mortem patris manumittitur, intelligimus. Cum filius filiave, et ex altero filio nepotes neptesve existent, pariter ad hereditatem vocantur, nec qui gradu propior est ulteriorem excludit: aequum enim videtur, nepotes neptesve in patris sui locum portionemque succedere. Pari ratione etsi nepos neptisve sit ex filio, et ex nepote pronepos proneptisve, simul vocantur. Et quia placebat nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in patris sui locum succedere, [h] conveniens, non in capita, sed in stirpem hereditates dividi: ut filius [i] dimidiam partem hereditatis fruatur: ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam: Item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero filio unus forte vel duo, ex altero tres aut quatuor, * [k] altera dimidiam. * *De Agnatis.* Si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. Vocantur autem agnati, qui legitima cognatione juncti sunt. Legitima autem cognatio haec est, quae per virilis sexus personas conjungitur. Ita, qui eodem patre nati sunt, fratres agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei vocantur: nec requiritur, an matrem eandem habuerint. Item patruus fratris filio, et invicem is illi agnatus est. Eodem numero sunt fratres patruales inter se, id est, qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos vocant. Qua ratione, scilicet, etiam ad plures gradus agnationis pervenire potuerimus. Non tamen omnibus simul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem; sed his, qui tunc, cum certum est, aliquem intestato decessisse, proximo gradu sunt. Nec in eo jure successio est. Ideoque, si

exponit Magno. Pluribus de vocula hac egi ad Ulpian. *Tit. 22. §. 14.*

(f) *Quorum nomina.* Lego: qui errore matrimonii. Vide sis commentarios meos ad Ulpian. *Tit. 7. §. ult.*

(g) *Et de eo.* Malo: id (hoc est, idem) et de eo.

(h) *Conveniens.* H. habet: conveniens est.

(i) *Dimidiam partem hereditatis fruatur.* In H. prostat: *dimidia parte hereditatis fruatur.* Praeferam equidem *ferat.* Pro alteram dimidiam H. exhibet altera dimidia.

(k) *Alteram dimidiam.* Malo alteram dimidiam. Subintellige: utrique ferent.

si heres proximus omiserit, vel, ante quam hereditatem adierit, decesserit, sequentibus nihil juris competit. [1] Ideo autem non mortis tempore, * certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quam si quis testamento facto decesserit, melius esse visum est, tunc requiri proximum, cum certum esse coeperit, neminem ex testamento heredem fore. Quod ad feminas attinet, hoc jure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum ab his capiendis: nam et feminarum hereditates [m] proinde agnationis jure redeunt, atque masculorum: nostrae vero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. Itaque soror fratri, sororive legitima heres est: amita vero, et fratris filia heres esse non potest. Sororis autem nobis loco est etiam mater, aut noverca, quae per in manum conventionem apud patrem nostrum jus filiae consecuta est. Si quis defunctus erit, si sit frater, et alterius fratris filius, sicut ex superioribus intelligitur, frater potior est, quia gradu praecedit: [n] sed alia * faciat juris interpretatio inter suos heredes. Quod si defuncti nullus frater exstet, sed sint liberi fratrum, ad omnes quidem hereditas pertinet: sed quaesitum est, si dispari numero sint, forte nati ex uno unus, vel duo, et ex altero tres, aut quatuor, utrum in stirpes dividenda sit hereditas, sicut inter suos heredes juris est, an potius in capita. Jamdudum autem placuit in capita dividendam hereditatem. Itaque quotquot erunt ab utraque

(1) *Ideo autem non etc.* In H. sic exstat: *Ideo autem cur non mortis tempore certum fuerit.* Restituo: *Ideo autem modo mortis tempore certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quoniam, vel quum si Quum autem, et, quod idem est, cum pro quia saepissime ponitur.* Vid. Brissou. in *Parerg.* §. 79. Non pro modo saepissime usi fuerunt librarii, perperam exposita nota. Exemplo sit *L. 2. pr. D. Si quis caut. in jud. sist. caus. fact. non obt. Non exigimus,* ait Ulpianus, *reum judicio sisti, si negotium, propter quod judicio sisti promissit, fuerit transactum: sed hoc ita, si NON prius id negotium transactum sit, quam sisti oporteret: caeterum, si postea transactum est, exceptio doli opponi debet.* Ita exstat in Florentino. Rectius alii libri pro non exhibent MODO. Consule Petr.

Fabr. in *Semestrib. Lib. 1. Cap. 14.*, adde Bynkersh. *Lib. 3. Obs. Cap. 5.*

(m) *Proinde.* H. *perinde.* Pro et per confundi notat Bestius. *Proinde et perinde* millies permutari observarunt plurimi. Eodem modo Paulus supra *Tit. 8. §. 2. proinde tenebitur, ac si lege Cornelia damnatus esset.* Plura exempla collegit Brissou. in *Parerg.* §. 78.

(n) *Alia faciat juris interpretatio.* Scriptum fuisse conjicio: *Alia facti* (ita pro *facti* positum olim Valerius Probus testatur) *al* (hoc est, *alia*) *juris interpretatio.* *Alia*, inquit Cajus, est *facti*, *alia* est *juris interpretatio* inter suos heredes. *Juris interpretatio* simul admittit fratres et fratris filios, *facti* vero interpretatio solos admittit fratres, quoniam illi gradu praecedunt.

traque parte personae, in tot portiones * [o] fuerunt. Si nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat. Qui sint autem gentiles, [p] primo Commentario-
rum

(o) *Fuerunt.* Ex omnibus quotquot ad hunc locum exhibuere conjecturas Commentatores, nulla videtur propior accedere litterarum ductibus, adeoque probabilior ea, quam proponit Schultingius, substituendum esse *succedunt*. Quid si ita scriptum opinemur? *quotquot erunt ab utraque parte personae agn, tot portiones f, verumt si etc.* hoc est, *quotquot erunt ab utraque parte personae agnatorum, tot portiones fiunt, vel fient.* Verumtamen si. Vocabulum fit per simplex F notatum fuisse Diaconus testatur.

(p) *Primo Commentariorum et ultimum est.* Rescribo: *primo Commentariorum tit. ultimo dictum est.* Exposuit Caejus Commentariorum, sive Institutionum, libro primo titulo ultimo de Curationibus, ibidemque docuit, sub Curatore esse majores aetate everfores, atque insanos: dubitari vix potest addidisse Jctum, loco admodum opportuno, in prodigiis ac furiosis pecuniaque eorum legitimam potestatem fuisse agnatorum, gentiliūque, explicuisse dein, qui sint gentiles, denique admonuisse, gentilitium jus in desuetudinem abiisse: Ea vero, cum in foro amplius usum non habere viderentur, supervacuum opinatus Anianus de re inutili curiosius pertractare, perperam omisit. Rectius omnino Imperator in §. 1. I. de Testam. Ordin. nihil antiquitatis penitus ignorari oportere cupidae legum juventuti existimavit.

Gentilis dicitur, inquit Festus, *et ex eodem genere ortus, et is, qui simili nomine appellatur.* Proprie magis locutus fuisset Grammaticus, si dixisset *ex eadem gente*: siquidem inter genus et gentem hoc interest, quod genus tam hominum, quam ferarum est, (per *υστερολογια* interpretor: tam ferarum quam hominum) gens ad cognationem plurimum (malim plurimum) pertinet, et ab uno capite descendit: dicimus enim: gens Gallorum. Descripta sunt haec ex Excerptis Differentiarum, quae subiecta

sunt D. Gothofredi Auctoribus Latinis. Agraetius genus ait familiae, gentem regionem recte dicimus. Praeferam familiam, accipiamque vocabulum notione laxiore, qua universam gentem interdum significat. v. Poppam in v. Familia. Caeterum nimis curiose Donatus ad hoc Terent. in Adelpb. Act. 3. Sc. 1. vs. 10.

Talem, tali genere, atque animo, natum ex tanta familia.

Genus, inquit, jam ad viros pertinet, familia etiam ad defunctos. Alii, addit, genus ad nobilitatem referunt, familiam ad copias, unde et paterfamilias dicitur. Rectius Festus: Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux et princeps generis vocabatur pater et mater familiae. Gens secundum Isidorum Lib. 9. Cap. 2. est multitudo, ab uno principio orta, sive ab alia natione secundum propriam collectionem distincta, ut Graeciae, Asiae: hinc gentilitas dicitur. Gens appellata propter generationem familiarum, id est, a gignendo, sic ut natio a nascendo. Idem Lib. 9. Cap. 4. est autem domus, inquit, genus familiae, (malim unius familiae) sive conjunctio viri et uxoris. Incipit autem (autem interpretor enim, quo sensu particulam frequenter usitari notavit Brisson. in *παρερυν*. §. 77.) a duobus, et est nomen Graecum, nam *δωματα* Graeci tecta vocant. Nam (aut supervacuum hoc, ex anterioribus perperam repetitum, in editionibus aliis omissum, aut exponendum caeterum) familia est, liberi ex liberis legibus suscepti, a femore hoc est, ex liberis hominibus secundum leges, Juliam praesertim, et Papiam Poppaeam quaesiti, a femore appellata. Familia autem a femore: idem ait Cap. 5. femur enim genus est, et stirps ostenditur. . . stirps ex longa generis significatione vocatur. Omitto caetera, quae de generis et familiae appellatione dictis locis proponit Hispalensis. Genus, gentem, et familiam optime distinxit Julius

rum et ultimum est: et cum illic admonuerimus, gentilitium jus in desuetudinem abiisse, supervacuum est hoc quoque loco de ea re curiosius tractare.

§. 3.

lius Caesar in Laudatione Juliae, cuius hoc fragmentum servavit nobis Suetonius In ejusdem Imp. vita Cap. 6. *Amitae meae Juliae maternum genus ab Regibus ortum, paternum cum Diis immortalibus conjunctum est: nam ab Anco Martio sunt Martii Reges, (reponendum esse nullus dubito: ab Anco Martio Rege sunt Martii) quo nomine fuit mater, a Venere Julii, cujus gentis familia est nostra.* Neque tamen negari potest genus pro gente aliquando a scriptoribus usurpari, videtur Th. Marci. ad Suet. Vespas. Cap. 4. Papi- nianus in L. 1. D. de Probat. quoties, ait, *quaereretur, genus vel gentem quis haberet, necne, eum probare oportet.* Expono genus, id est gentem, hoc est, oriundus sit ex eo genere, five gente, quam allegat, adeoque gentilis sit, nec ne. Pro eum malo reum, eum puta, qui se eandem gentem habere ac gentilem esse adfirmat: incumbit enim probatio ei, qui dicit, non illi, qui negat. L. 2. D. eod. Plenius gentiles hoc modo definivit Scaevola Pontifex, sicuti refert Cicero in Topici: *Gentiles sunt, qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum majorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt deminuti.* Apparet itaque servos a domino manumissos, etiam si gentili ejus nomine insigniti fuerint, gentilium tamen numero non esse accensendos. Eum quoque, qui per adoptionem in alterius familiam transiit, gentilitatem ex eo amittere constat. Confer Boëtium d. l. Addo emancipatum a parente suo filium gentilem amplius manere non videri, propterea quia capitis deminutionem passus est, sitque adeo ex adgnato cognatus. *Gentis et familiae* voces, licet aliquando confundi soleant inter se, proprie tamen si loqui velimus, distinguendae sunt, vide Sigonium ad Suet. in Aug. Cap. 1. Gens est, veluti Tulliorum, familia est pars gentis. Ab utroque genere scilicet et gente, distinguenda est stirps, quae est pars gentis: gens

itaque stirpem comprehendit, non stirps continet gentem. Cicero de Oratore Lib. 1. Cap. 39. *Quid, qua de re inter Marcellos et Claudios patricos Centumviri judicarunt? cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii Patricii ejusdem hominis hereditatem gente ad se rediisse dicerent, nonne in ea causa fuit Oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum?* Difficillimus visus est locus plerisque; tu vide, quae notavit P. Melanchton. Differunt etiam inter se adgnati, cognati, et gentiles. Adgnatorum nomen generale est, quo et cognati et gentiles continentur: qui enim est adgnatus meus, idem et cognatus est, et gentilis, non utique autem qui cognatus est et gentilis, idem quoque est adgnatus. In legibus XII. tabularum verba *adgnatorum gentiliumque* per separationem esse accipienda docet Paulus in L. 53. pr. D. de V. S. Nonnunquam tamen gentiles nominantur Scriptoribus antiquis, quibus idem tantummodo est nomen, exempla protulit Popma in v. *Adgnati*. Catullus in Carmine 66. ad Manlium scripto gentilem dixit pro adgnato proximo, eove ad quem pertineat defuncti hereditas,

Impia derisi gentilis gaudia tollens,

hoc est, frustratus immaturam ac vanam laetitiam sanguine conjunctorum, qui jam gratulabantur sibi de hereditate, cui improbe dudum inhiant, ad se quasi delata. Isti, qui neglectis Christianorum sacris veterem atque avitam superstitionem sequi perseverabant, quam ob causam *gentiles* et *ethnici* appellati fuerint, inquisivit Isidor. Lib. 8. Cap. 10. Hebraeae origini tribuendam esse vocum illarum eo significato denominationem existimat J. Vorstius ad Sulpic. Sev. Lib. 2. Cap. 10. *Locus sepulturae gentilium veteranorum* memoratur in Inscriptione apud Reines. p. 533., quo loco gentiles accipiendos esse demonstrat Doctiss. Editor lectos ex Barbaris, *γενθλιους*, et inter

§. 3. PAULUS [a] libro Sententiarum IV., sub titulo de testamentorum successione. Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt: vel ipsi linum, ut intestati decederent, abrupērunt: vel hi, quorum hereditas repudiata est, cujusve conditio defecerit. [b] Sine jure Praetorio factum testamentum * abjecta doli expectatione obtinebit. Eorum, quorum testamenta rumpuntur, aut inrita fiunt, ipso quidem jure * testamenti decedunt. * Intestatorum hereditas lege duodecim tabularum primum suis heredibus, deinde agnatis, et aliquando quoque gentilibus deferabatur. Sane [c] consanguineis lex non adprehenderat * interpretatione Prudentium primum inter agnatos locum acceperunt. Sui heredes sunt hi: primo loco filius, filia, in potestate patris constituti: nec interest, adoptivi sint, an naturales, et secundum legem Juliam Papiamve quaesiti, modo maneant in potestate. Qui sui heredes sunt, ipso jure heredes etiam ignorantes constituuntur, ut furiosi, aut infantes, [d] et peregrinantes, quibus bonorum possessionis propter Praetoriam actionem non erat necessarium. In suis heredibus adeo [e] ad mortem testatoris rerum hereditariorum

Scholas Palatinas, seu cohortes pro palatio excubantes. Pluribus de gentilibus Barbaris, illis, qui Romanis militabant, ad Romanos transierant, et in leges Romanas recepti fuerant, egit J. Gothofred. ad L. un. C. Tb. de Nupt. Gentil.

§. 3. (a) Libro IV. Pariter habet H. Pro testamentorum substituendum esse intestatorum monuit jam Schultingius. Quod pro IV. in aliis libris prostat VII., non mirabuntur, qui intelligunt vix in ulla re frequentius peccavisse librarios, atque in describendis numeris. Unicum hoc loco demonstrandae rei non dubiae sufficiat exemplum: Leucam terminari passibus mille quingentis certissimum est: Isidorus vero Libro 15. Cap. 16. leuca, scribit, finitur passibus quingentis, si credimus editioni vulgatae. Rectius aliae, nisi quod pro leuca, nomine ignoto librariis, leuvam dant, leuua finitur passibus mille quingentis, quo modo rescribendum jam conjecit S. Bochart in Geogr. Sacr. p. 677.

(b) Sine jure Praetorio factum testamentum * abjecta doli expectatione obtinebit. H. exhibet: * abjecta doli exceptione

quo modo legendum esse conjecerat P. Pithoeus. Repono: Sane jure Praetorio factum testamentum abjecta doli objecta exceptione obtinebit. Sequentia sic restituo: *It vero, quorum . . . jure intestati decedunt. In H. est: quamvis ipso quidem jure * testati decedunt, * ut intestatorum hereditas.*

(c) Consanguineis lex non adprehenderat * interpretatione. H. habet: Consanguineos lex non adprehenderat, sed interpretatione, quod sequor, nisi quod pro sed per geminationem malim at. Confer Rygerbos in Obs. p. 66.

(d) Et peregrinantes, quibus bonorum. Heid. repraesentat: aut peregrinantes, quibus jus bonorum, quam postremam emendationem cum Pithoeo probo, aut vero pro et vel etiam rescribi necessarium non videtur.

(e) Ad mortem. Legendum esse a morte, quo modo corrigendum proposuit Schultingius, demonstrant Pauli verba in L. II. D. de Lib. et Post. Sui heredes etiam vivo patre domini quodammodo sunt bonorum paternorum, v. §. 1 de her. qual. et diff. quo de

rum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas pupillo, nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte * [f] solvenda sit hereditas: quamvis etiam furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleverit, abstinere possint. Post mortem patris natus, vel ab hostibus reversus, aut ex primo, secundoque mancipio manumissus, cujusve erroris causa probata, licet non fuerint in potestate, sui tamen patri heredes efficiuntur. Post filios, filias, ad intestatorum successionem inter suos veniunt nepotes, neptes, pronepotes, proneptes, ac deinde masculino sexu post filium descendentes, si nullus parentum impedimento ipsis in avi potestate, vel proavi familia remanserit: parentes enim liberis suis, cum quibus in potestate fuerunt ipsi, ordine successionis obstant. Filii, si cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia retinentur, ab intestato ad patris successionem cum fratris filiis vocantur: quibus in patris sui partem venientibus, hereditas in stirpes, non in capita, dividitur, ita ut filius, et plures nepotes singulos semisses habeant. [g] Idque evenit, si ab eo ex duobus filiis * in patrum numero nepotes successerint. Ex filia nepotes sui heredes non sunt: in avi enim materni potestate alienam familiam sequentes, ipsa ratione esse non possunt. Eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est, aliquem intestatum decessisse: quod ex eventu deficientis conditionis, et ortu nepotis, qui vivo avo post mortem patris natus, [h] iniri potest. Quem filius emancipatus suscepit, vel adoptavit, sui heredis locum in avi successionem, sicut ipse pater, obtinere non potest. [i] Adoptivus tamen ne quasi cognatus bonorum possessionem

de jure suorum heredum elegantissima sunt quae adnotavit Vir patrii juxta ac Romani juris peritissimus Jod. Schomaker in *Regtkund. Aanmerk. over de Ordonn. van den L. penn. Art. 14. Num. 19. 20. et 35.*

(f) *Solvenda sit hereditas.* Rectius H. ex mente Pithoei *solvendo non sit.*

(g) *Idque evenit etc.* Pithoeum sequitur H. *idemque evenit, si cum eo ex duobus filiis * impari numero nepotes successerint.* Malo: *idque evenit et, si avo ex duobus filiis impari numero. . .*

(h) *Iniri.* Praestet forte *inspici.*

(i) * *Adoptionis tamen ne.* H. remoto asterisco exhibet: *adoptivus tamen nec.* Notam eam, quasi lacuna hic fiet, adpositam, exfulare jubebit, credo, quisquis

nexum orationis recte considerat. Pro *ne* ut *nec* rescribas, necessarium non est, si quidem *ne pro ne quidem* frequentissime usitari certum est. Vid. Ducker ad *Flor. lib. 3. Cap. 17.*, et Marckart in *Interpr. p. 41. sq.* Caeterum *ne* et *nec* in codicibus veteribus saepissime inter se permutari constat, id quod pluribus ostendit Pater in *Reser. Boxb. de Cat. Cap. 18.*, adde Best. p. 26.

Quod mox sequitur *cognati virilis sexus per virilem descendentes* expono: per virilem sexum: nisi malis *per personam virilem*, quam elegantissimam conjecturam proposuit Eruditissimus Mollerus in *Dissertatione Jurid. Inaug. Cap. ult.*, quo in libello ad plurima Collationis nostrae

sionem ejus potiri potest. Si sui heredes non sunt, ad agnatos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum consanguinei obtinent. Agnati autem sunt cognati virilis sexus per virilem descendentes, sicut filius fratris, et patruus, deinceps et tota successio. Inter agnatos, et cognatos hoc interest: in agnatis enim etiam cognati continentur: inter cognatos vero agnati non comprehenduntur: et ideo patruus agnatus est, et cognatus; avunculus autem cognatus tantummodo est. Consanguinei sunt, eodem patre nati, licet diversis matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore: adoptivus quoque frater, si non sit emancipatus, et hi, qui post mortem patris nati sunt, vel causam probaverunt. Soror jure consanguinitatis tam ad fratris, quam ad sororis hereditatem admittitur. Consanguineis non existentibus, agnatis defertur hereditas, prout quis alterum gradu praecefferit. Quod si plures eodem gradu consistunt, simul admittuntur. Si sit frater defuncti, et fratris filius, [k] et nepos * fratres et non existentes * filius fratris nepoti praefertur. Sed si duorum fratrum sint liberi, non in stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet, ut pro numero [l] singulorum * virium distribuatur hereditas. Feminae ad

capita egregia scripsit commentaria, quae pleraque cum jam a Fratre meo suo quaeque loco fuerint indicata, sciens praetermittere debui. Quod de agnatis, cognatis, reliquisque consanguinitatibus memorat Auctor, conferri velim, quae de eodem argumento disserit Isidorus Lib. 9. Cap. 6. Agnati, inquit, dicti eo, quod accedant pro natis, (forte gnatis) dum defuncti filii: qui ideo prius in gente agnoscuntur, qui (rectius est in aliis libris quia) veniunt per virilis sexus personas: veluti frater, eodem patre natus, vel fratris filius nepos vel (lege neposve) ex eo, item patruus, propinquitate cognationis. (Duo verba postrema non agnoscunt editiones aliae, ex insequentibus, credo, male huc translata.) Cognati dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis conjuncti qui inde (forte in jure) post agnatos habentur, quia per feminini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed alias naturali jure cognati. etc. Mendas exstantiores, quae in dicto capite apparent in editione Gothofredi, ex Basileensi sic emendo: Affectu

fratres dicti, qui in duo scinduntur, spiritale, et commune. Pro spiritale repone speciale. In his: omnes homines ex uno patre nati patri inter nos germanitate jungimur, pro patri rescribe pari. In sequentibus: soror est, qui filiam dedit, lege socer. Dein: Socer autem et socrus, quod generum, vel numerum sibi adsociavit, muta nurum. Dictus Vitricus, quasi nutriticius, quod a matre superducatur novus, lege novitricus. Adoptivus autem filius est, secundum Isidorum nostrum Lib. 9. Cap. 5., qui aut patre justo, (malo a vel ab) aut avo, aut proavo, cujus potestate (lego cujus in potestate est) per mancipationem est traditus in alienam potestatem, quia (in aliis libris est qui, quod praefendum) utriusque fert nomen.

(k) Et nepos * fratres et non existentes*. In H. est: vel nepos * fratres non existentes *. Corrigo: si sit frater defuncti, et fratris filius, et nepos, frater, et fratre (aut potius eo) non existente, filius fratris nepoti praefertur.

(l) Singulorum *. Recte H. singulorum *

ad hereditates legitimas ultra consanguineas successiones non admittuntur: id quod jure civili [m] Voconia ratione videtur effectum. Ceterum lex duodecim tabularum sine ulla discrepatione sexus [n] cognatos admittit.

§. 4. *ULPIANUS libro singulari, sub titulo de legitimis hereditatibus*: Intestatorum gentilitiorum hereditates pertinent primum ad suos heredes, id est, liberos, qui in potestate sunt, ceterosque, qui liberorum loco sunt. Si sui heredes non sint, ad consanguineos, id est, fratres, et sorores ex eodem patre. Si nec hi sunt, ad reliquos agnatos virilis sexus per mares descendentes ejusdem familiae: his enim cautum est lege duodecim tabularum hac: [a] **SI INTESTATUS MORITUR, *CUJUS HERES NEC EST, AGNATUS PROXIMUS FAMILIAM HABEATUR.** Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis: **SI GNATUS NESCIIT GENTILES FAMILIAM HERES HANC.** Nec gentilitia jura in usu sunt.

§. 5. [a] *Item ab intestato Institutionum.* Ab intestato quoque hereditas defertur, aut per jus civile, aut per Praetoris beneficium. Per jus civile suis heredibus, [b] vel liberis, qui in potestate fuerunt, [c] filii, filiae, et deinceps qui in locum defuncti parentis, [d] qui ex eodem nati sunt, succedunt. §. 6.

*rum * viritim*, nisi quod asteriscus locum non habeat.

(m) *Voconia ratione.* H. *Voconia* * *rogatione* ex Pithoeo. Vid. Schulting. ad *Pauli Sent. Lib. 4. Tit. 8. §. 22*, ubi exstat *Voconiana ratione*. Quid si pro *consanguineas successiones*, quae lectio offendit plurimos, substituamus *consanguinear* hoc est, consanguinearum *successiones*? Interpretationem Aniani ad §. 22. c. non bene cohaerere queritur Schulting., optimum, nisi fallor, restitues sensum, ubi pro *quia nec cognati masculi . . . vocantur* reponas *quin nec. . .*

(n) *Cognatos.* Forte *co agnatos* hoc est, *eiusque ordinis agnatos*, intellige successionem totam.

§. 4. *SI INTESTATUS etc.* Asteriscum post *moritur* omisit Heid. Rescribo: *Si intestatus moritur, cui suus heres non (vel nec) est, (vel escit) adgnatus proximus familiam habeat. At vero, (vel verum,) si adgnatus . . . Si adgnatus nec escit, gentilis familiam heres nancitor.*

Nec nec hoc est, *nunc nec.* Aut potius: *beres ha nc*: expono: *beres habeto.* Nunc. Videsis dicta nostra ad Ulpiani *Tit. 26. §. 1.* quo loco et hoc addidimus, praefendam nobis videri lectionem codicum, qui pro *gentilitiorum* in initio hujus §. exhibent *ingenuorum*. Vulgatissimum est *gentilitia nomina* appellari, vid. Sueton. in *Claudio. Cap. 25.*, *gentilitias hereditates*, v. Idem in *Caes. Cap. 1.* *gentilitia funera*, jura, sacra, nota. Gentilitios pro gentiles dixisse Jurisconsultos, non memini me legere. In fine §. de gentilibus ac gentilitiis juribus mentionem fieri cognoscentem aliquem margini libri fui adscripsisse suspicor *gentilitiorum* vocabulum, indeque evenisse, ut omisso *ingenuorum* nomine substitutum fuerit *gentilitiorum*.

§. 5. (a) *Item etc.* Lego: *Idem de successione ab intestato lib. Institutionum.*

(b) *Vel.* Expono *veluti*, vel *id est*.

(c) *Filii. Filio.*

(d) *Qui ex eodem.* Malo: *quicumque ex eodem*, intellige nepotes, ceterosque descendentes.

§. 6. *Item eodem libro.* Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei: ii sunt fratres, et soror, qui in ejusdem potestate patris fuerunt, et si ex diversis matribus nati sunt. Consanguineos et adoptio facit, et adrogatio, causae probatio, et in [a] manu conventio.

§. 7. *Item eodem libro:* * [a] Et consanguineis legitimi vocantur. Hi sunt agnati, qui nos per patris cognationem contingunt, virilis sexus: nam sciendum, feminis ultra consanguineas hereditates legitimas non deferri. Suis Praetor solet emancipatos liberos, itemque civitate donatos conjungere, data bonorum possessione: sic tamen, ut bona, si quae propria habent, his, qui in potestate manserunt, conferant: nam aequissimum putavit, neque eos bonis paternis carere, per hoc, quia non sunt in potestate: neque praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.

§. 8. *Item libro qui supra, [a] de suis heredibus:* Post consanguineos Praetor vocat cognatos. Cognati autem sunt, qui nos per patrem, aut matrem contingunt. Post cognatos virum et uxorem. Et haec, si, qui decessit, non fuit libertinus, vel stirpis libertinae. Ceterum si libertinus est, vel libertina, ad patronum ejus legitima hereditas, patronamve, lege duodecim tabularum refertur.

§. 9.

scendentes. Confer §. 2. *I. de her. quae ab int. def.* Possis etiam legere: *qui quasi ex eodem*, scilicet avo, vel proavo suo nati sunt.

§. 6. (a) *Ex diversis matribus nati.* Ex iisdem matribus nati Germani dicti veteribus. Servius ad Virgil. Aen. 5. v. 412: *Germanus est, secundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitrice manans, non, ut multi dicunt, de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat.* Fratres ergo tantum dicuntur qui sunt de eodem germine: *germen est, teste Festo, quod ex arborum surculis nascitur: unde et germani, quasi eadem stirpe geniti.* Isidorus *Lib. 17. Cap. 6.* appellat *surculum praegnantem, a gerendo, unde et germinatio.* Malim *a genendo*, dictum enim videtur quasi *genimen*. Emendandum censet Pithoeus in Servii loco: *manens, ut multi dicunt de eodem germine, quos illi tantum fratres vocant*, quam sententiam quo minus approbem, facit Isidorus, qui pro more Servii commentaria descripsisse

videtur: ita ille *Lib. 6. Cap. 6: Fratres dicti, eo quod sint ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati.* Germani vero, de eadem genitrice manantes: non, ut multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo fratres ex eodem fructu, germani ex eadem genitrice manantes. Ibidem *Germana*, inquit, ita intelligitur ut *germanus, eadem genitrice manans.* Cornelius Fronto *germanus*, ait, ex iisdem parentibus sit necesse est. Confer Popmam in v. *Fratres.*

(b) *Manu.* Perinde est utrum hic retineas *manu*, an ex H. praeferas *manum*, itemque utrum *potestate* retineas, an *potestatem* malis ex Leidenf editione. Similiter Isidorus *Lib. 9. Cap. 4. municipales*, ait, *originales cives, et in locum officium gerentes*, ubi tamen aliae edd. referunt *in loco.*

§. 7. (a) *Et consanguineis.* Recte H. ex *consanguineis*, hoc est, post eos.

§. 8. (a) *De suis heredibus.* Forte: *Tit. de suis heredibus.* Pro et haec H. dat et hoc.

§. 9.

§. 9. *Item eodem libro:* Post familiam patroni vocat Praetor patronum, et patronam: item liberos, et parentes patroni, et patronae: deinde virum, et uxorem; mox cognatos patroni, et patronae. Quod si is, qui decessit, liber fuit [a] ex remanicipatione manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit: sed Praetor aequitate motus decem personas cognatorum ei praetulit has, patrem, matrem, filium, filiam, avum, aviam, nepotem, neptem, fratrem, sororem; ne quis occasione juris, sanguinis necessitudinem vinceret. Sed Imperator noster in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur, eas solas voluit admitti, quibus [b] decimae immunitatem ipse tribuit.

(a) *Ex remanicipatione manumissus.* Nil muto. Pater, si post mancipationem a se factam filius sibi remanciparetur a patre fiduciario, filium non recipiebat in potestatem, adeoque manumittere eum non poterat: remancipatum vero si manumitteret, ut patronus ex lege XII tabularum filio succedebat. Sed et amplius Praetor aequitatis custos prospexit patri: siquidem is eo casu, si ab extraneo manumissus foret filius, decem personas praetulit patrono seu manumissori.

(b) *Decimae.* De vicesimis hereditatum, pro quibus decimas substituit Caracalla, aut potius lege Julia vicesimaria, ubere, atque, pro more suo, eruditissime

egerunt Vir summus P. Burmannus de *Vestigal. P. R. Cap. XI.* et Cl. Wieling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 32.*, Confer omnino Jctum celeberrimum J. Schomaker. *l. c. Art. 25. Num. 5. et 6.* Immunis autem a vigesimae tributo fuit hereditas pauper, hoc est, parva et exilis. Hoc modo accipienda credo Isidori verba *Lib. 9. Cap. V. Haereditis nomen*, inquit, *imposuit census aeris: solvit enim tributum auctoris*, repono *auctioris*, hoc est, locupletioris, amplioris, subintelligo *aeris*, vel *hereditatis*. Memorabilis est inscriptio statuæ, quam exhibet Muratorius *Tom. I. Pag. XV. Num. 1*, quam Junoni Augustae heredem suum ponere iussit testator:

I. AUG
L. CALPURNIUS. QVIR
VICTOR. CARTAMITAN
STATUAM. TESTAM. PONI. IUSSIT
HUIC. DONO. HERES. XX
NON. DEDUXIT. EPULO
D. D.

Litteras ultimas expono *dato dedicavit*, ut est in inscriptione ibidem memorata *Num. 7.* Hoc primum docemur ex proposita inscriptione, non a legatariis exegisse Procuratores Caesaris tributi hujus solutionem, sed ab herede, quippe a quo praestanda sunt legata, heredemque deducere solitum fuisse vigesimam aerario publico persolvendam ex hereditate, debitisque adeo hereditatis accenseri eam consuevisse: tum deinde neque ipsa Diis relicta legata tributi hujus fuisse immunia. Quod sane mirum non vi-

debitur cogitantibus, liberalitates in Deos non usque quaque probatos fuisse a Romani juris conditoribus. Dion Cassius refert *Lib. 55. pag. 549* honoratos fuisse Deos jure trium liberorum, ut heredes instituere eos liceret. Quos Deos heredes scribere licuerit Romae, inquisivimus ad Ulpian. *Tit. 22. §. 6.* Confer inscriptionem statuæ apud Gruter. *pag. Cl. num. 2.* in qua: *heredes sine ulla deductione XX. P.* hoc est *vigesimae posuerunt.*

Finis Collationis Legum Mosaicarum et Romanarum.

INDEX TITULORUM

COLLATIONIS LEG. MOSAICAR. ET ROMANARUM.

I. <i>De Sicariis, et Homicidis, Casu, vel Voluntate.</i>	Pag. 175.
II. <i>De Atroci Injuria.</i>	188.
III. <i>De Jure et Saevitia Dominorum.</i>	196.
IV. <i>De Adulterio.</i>	199.
V. <i>De Stupratoribus.</i>	209.
VI. <i>De incestis Nuptiis.</i>	210.
VII. <i>De Furibus, et Poena eorum.</i>	213.
VIII. <i>De falso Testimonio.</i>	223.
IX. <i>De familiari Testimonio non admittendo.</i>	226.
X. <i>De Deposito.</i>	228.
XI. <i>De Abigeatoribus.</i>	234.
XII. <i>De Incendiariis.</i>	238.
XIII. <i>De Terminia mota.</i>	244.
XIV. <i>De Plagiariis.</i>	246.
XV. <i>De Mathematicis, et Manichaeis.</i>	248.
XVI. <i>De Legitima Successione.</i>	254.

INDEX

RERUM ET VERBORUM

IN CONTEXTUM

COLLATIONIS LEGUM MOSAIC. ET ROMANARUM.

Numerus primus Titulum, secundus Paragraphum designat.

A.
A pro *Augustus*. 1. 8. 1.
 10. 3. 4. 10. 8. a ferro
 abigere. 11. 2.
 AA pro *Augusti*. 6. 5. no-
 bilissimi. 15. 3.
Abactores pecorum atroces
 qui sint, quo modo pu-
 niantur. 11. 2.
Abducere comites. 2. 5. ab-
 errantem bovem, vel e-
 quum. 11. 8.
Aberrantem bovem vel e-
 quum in solitudinem ab-
 ducere. 11. 8.
Abigeator, v. *Paulus*. Quis
 sit. 11. 3. Qui errans pe-
 cus abduxit, fur potius
 est, quam abigeator 11.
 5 et 8.
Abigere cum gladio. 11. 8.
Abigeus, v. *Abactores*, *Ab-*
igeator, *Paulus*, *Ulpia-*
nus. Poena abigeorum.
 11. 1. *sqq.* poena eorum
 non ubique par est. 11. 7.
 quis proprie sit. 11. 8.
 abigei studium quasi ar-
 tem exercere. 11. 8.
Abominationes divinatio-
 num. 15. 1.
Abstinere a personis vetitis.
 6. 4. conjunctione. 6. 6.
 furiosus et pupillus pos-
 sunt. 16. 3.

Accedens tempus. 15. 3.
Accessionis merces. 2. 1.
Accipere, v. *Pecunia*.
Accusare, *Accusatio*, *Accu-*
sator, v. *Testis*. Accusare
 jure mariti, patris, et
 extranei, de adulterio.
 4. 4. qui, et intra quod
 tempus possint. *ibid.* qui
 possint uxorem adulteram.
 4. 5. pater potest filiam
 emancipatam. 4. 7. qui,
 et quando servi in accu-
 satione adulterii torqueri
 possint. 4. 11. num possit
 accusari, qui incestis nu-
 ptis per errorem contra-
 ctis ipse coitum diremit
 ante accusationem. 6. 6.
 Accusator falsus quo mo-
 do puniatur. 8. 1.
Actio depositi, v. *Dolus*, v.
Depositum, v. *Furtum*,
 v. *Injuria*, v. *Aquilia*.
 Actione furti concepti,
 oblatis, quis teneatur. A-
 ctione furti quis agat, quis
 conceptiva, quis oblatis.
 7. 5.
 — In actione rei uxoriae
 et dolus et culpa dedu-
 citur. 10. 2.
 — Depositum quando com-
 petat directa et utilis. 10. 7.
 adversus heredes deposti-
 tarii quae competat. 10. 8.
 L1. 2

— In factum de stipula
 incensa, num competat,
 si ita ignem habeam, ut
 metuat vicinus, ne da-
 mnum detur. 12. 7.
 — Uno judicio re judi-
 cata, altero amplius non
 est agendum. 12. 7.
 — Praetoria, v. *Bona*.
Ad locum. 15. 2. *ad occisio-*
nem innocentium coire. 7.
 2.
Adficiendi sunt incendiarii.
 12. 5.
Adfines qui prohibeantur in-
 ter se contrahere ma-
 trimonium? 6. 4. in eos
 testes inviti non interro-
 gantur. 9. 3.
Adgnati, v. *Consanguinei*,
 v. *Lex*. Qui sint, qui suc-
 cedant? deficientibus suis
 heredibus succedunt ex
 lege XII. tabb.: in eo ju-
 re successio non est. 16.
 2. qui sint, quando, quo
 modo succedant: inter
 eos et cognatos quid in-
 ter sit: non comprehen-
 duntur inter cognatos. 16.
 3. qui sint, et quando
 succedant. 16. 4. qui nos
 per patris cognationem
 contingunt virilis sexus,
 quando succedant. 16. 7.
Admixta quae sit. 2. 5.
Ad-

- Adinventum commentum.* 15. 3.
Adipisci haecenus. 6. 4.
Adire hereditatem, v. *Heredes.* Judicium. 12. 7.
Administratio tutoris. 10. 2.
Admissi discrimen. 1. 10.
Admissores praecedentes. 6. 4.
Admittere quid praedae causa. 12. 6.
Adnotatio Imperatorum. 1. 10.
Adoptio, v. *Filius*, v. *Liberi*, v. *Consanguinei.* Pater adoptivus potest adulterum cum filia occidere. 4. 12. cognatio adoptiva quas nuptias impediatur. 6. 3. Adoptatus a filio non est suus heres avo. 16. 3. Adoptivus nec quasi cognatus bonorum possessione potiri potest. 16. 3. Adoptio facit consanguineos. 16. 6.
Adque pro Atque. 1. 11.
Adrianus. Rescripta ejus de homicidio casu vel voluntate facto. 1. 6. et 11. Constitutio de saevitia dominorum in servos. 3. 3. Divi rescriptum de abigeis. 11. 7. de poena termini moti. 13. 3.
Adrogatio facit consanguineos. 16. 6.
Adseverare pro vero. 8. 6. 6.
Adfociantur filio patrimonio. 15. 3.
Adstipulantibus populis leges divinae conditae. 6.
Adversum aliquem pronuntiare. 2. 5.
Adulter, Adulterium, v. *Filia*, *Uxor*, *Papianus*, *Paulus*, *Quaestio.* De adulterio. 4. 1. sqq. Lex Julia de adulteriis. 4. 2. Poena legis illius. 6. 3. Adulter filiae quis, quando, quo modo a patre possit occidi. 4. 2. quis a quo, quando occidi possit adulter, etiam si non liceat necare uxorem adulteram. 4. 3. a quo, quo modo possit occidi: num et a patre: quid faciendum. 4. 12. in adulterio deprehensae si fuerint filia, vel uxor, quid liceat. 4. 2. et 3. qui injuste occidit adulterum, levius punitur, imo ei parcitur. 4. 3. Adulterum occidere licet. 4. 8. quid si occisus is fuerit a patre, filia servata? 4. 9. In accusatione de adulterio qui teneantur de calumnia, qui in eo accusare possint: terminus accusationis. 4. 4. Uxorem adulteram qui possint accusare. 4. 5. Adulterium vindicatur in uxorem jure mariti, num et in sponsam? 4. 6. Uxor in adulterio deprehensa num occidi possit a marito. 4. 10. qui et quando servi torqueri possint in causa adulterii. 4. 11.
Advocationem obstruendam pecuniam accipere. 8. 7.
Adurere insulam. 12. 7.
Aeger. Impensae in aegrum. 10. 2.
Aegritudinis vi oppressus. 3. 4.
Aelia. Qui ex lege Aelia Sentia, vel Scito, post mortem patris, causa probata, in potestate patris futuri essent, sunt sui heredes. 16. 2.
Aestimatio injuriae atrocis. 2. 1. et 2. aestimatione damnum sarcire. 12. 2. permittere aestimationem litis. 12. 7.
Aetas spectatur in poenis. 13. 3.
Aeternus gentium. 15. 2.
Affectus sui. 6. 4.
Africae Proconsul. 15. 3.
Agato. 1. 10.
Agere injuriarum. 2. 4, 2. 6. vox agentis in injuriis. 2. 6. agentes sub imperio Romano. 6. 4.
Agerius (Aulus.) 2. 6.
Agreste robur. 5. 2.
Agrippinus. 10. 9.
A G U C. 5. 3.
Alexandri Imp. rescriptum. 1. 9, 10. 8.
Alexandria. 15. 3.
Alfi Juli libellus. 3. 3.
Alienus sexus. 5. 3.
Aliqua testimonia dicere. 8. 3.
Allegationes partium audire. 10. 5.
Ambulare cum telo. 1. 3.
Amitam ducere non licet. 6. 2. et 4. nunquam ducere licet citra poenam incesti. 6. 3. quando heredes esse non possit amita. 16. 2.
Amputare stirpitum nequitiam. 15. 3.
Ancillas qui durius tractat, quo modo puniatur. 3. 3.
Andronicus. 10. 4.
Animae virilis hospitium. 5. 3.
Animalia graviora. 11. 8.
Animus in homicidio attenditur. 1. 6, 1. 8.
Ante judicem stare. 8. 1. ante Deum perfectus esse. 15. 1.
Anteactum tempus. 6. 4.
Antonini A. constitutio. 1. 8. Magnus Antoninus. 4. 3. Julius Antoninus. 1. 10. Antonini Imp. rescriptum. 4. 6, 10. 9. Antoninus III. Consul 10. 9. v. *Procurator.*
Anulinus Consul. 6. 4.
Apes. De incensis iis num competat lex Aquilia: sintne eae domini nostri: revenire solent, et fructui sunt: nec mansuetae, nec clausae sunt: nihil inter has et columbas interest, quae si manu fugiant, domi tamen fugiunt. 12. 7.

- Appiaria.* 10. 5.
Aqua et igni interdicitur incendiariis. 12. 5. mathematicis. 15. 2.
Aquila lex. 2. 4. quare ea non teneatur, qui servum latronem occidit, aut quemcunque, ferro sepe tentem. Num et teneatur, qui furem occidit: quae sit injuria in ea lege. 7. 3. quando locum habeat: actio ejus propter insulam incensam. 12. 7. v. *Medicus*, v. *Apes*. Ea non potest agi cum eo, qui focum habet, aut fornus secundum parietem communem, sed actione in factum. 12. 7. quid voluerit de servis incensaribus. *ibid.*
Aquiliana actio. 2. 4.
Arbitrium judicis in injuria. 2. 2. arbitrio erroris sui pertrahere alios. 15. 3.
Arbores incensae. 12. 2.
Arbustum incensum. 12. 7.
Arcadius Imp. 5. 3.
Argenti materia. 10. 4. deponere argentum. 10. 7.
Ariolorum poena. 15. 1. sq.
Arioli prohibiti. 15. 2. v. *Mathematici*.
Aristo Consul. 3. 4.
Armenta boum. 11. 8.
Aruspex non permissus. 15. 1.
Aspernamentum esse. 5. 3.
Astilia. 12. 7.
Atrium Minervae. 5. 3.
Atrox, v. *Injuria*. Atroces abactores qui sint, eorumque poena. 11. 2.
Attenicus. 10. 4.
Auctor. *Auctore* patre filia convenit in manum viro. 4. 2 et 7.
Auctoramento rogatus ad gladium. 4. 3.
Auctoratus depugnandi causa. 9. 2.
Auctoritas, v. *Tutor*. Paterna. 4. 2. facere auctoritate legis. *ibid.*
Audire reum extra ordinem. 7. 4. allegationes partium. 10. 5. sortes, et divinationes, et auguria. 15. 1.
Augurator. 15. 1.
Auguria audire. 15. 1.
Augustus Caesar. 10. 3. Augustis Caesaribus. *ibid.*
Augustus et Caesar. 10. 4.
Augustus et Caesares. 10. 5 et 6. Diocletianus et Maximianus Augusti. 6. 5. et alibi.
Avia praefertur manumissori. 16. 9.
Avium inspector. 15. 1.
Aulus Agerius. 2. 6.
Aurelius 10. 5. Attenicus Andronicus. 10. 4. Herculanus. 1. 8. Favius. 1. 9. Marcianus. 3. 3. Saceratus miles. 3. 4.
Autem post secundam vocem rejicitur. 4. 3.
Avunculus est tantummodo cognatus. 16. 3.
Avus praefertur manumissori. 16. 9.

B.

Baeticae Proconsul. 1. 11, 3. 3. Concilium. 11. 6. et 7.
Balnearii, v. *Fures*.
Barbaricae immanitatis ritus. 6. 4.
Beneficium Praetoris. 16. 5.
Berbicum abigeorum poena. 11. 8.
Bestiae, v. *Depugnare*. Operas locare, ut cum bestiis pugnaret. 4. 3. Bestiis subjiciuntur humiliores. 1. 2, 8. 4. abigei 11. 8. incendiarii. 12. 5.
Biennium, v. *Opus*.
Bis Consul. 1. 10.
Bona, v. *Fiscus*, v. *Publicatio*. Possessio bonorum, v. *Adoptivus*. Quando homicida mulctetur dimidia parte bonorum. 1. 7. Qui L. 1. 3.
stuprum patitur, mulctatur dimidia parte bonorum. 5. 2. Bona convicti de crimine falsi testimonii, aut corrupti judicis, publicantur. 8. 5. Dimidia pars bonorum adimitur plagiaris. 14. 2. Quibus non sit necessarium jus possessionis bonorum propter actionem Praetoriam. 16. 3. Possessio bonorum datur a Praetore emancipatis, et civitate donatis. 16. 7. Bona conferri debent ab emancipatis, si quae habent propria. *ibid.*
Bonus. Quod bonum fuit? 4. 8. bona fide abstinere. 6. 6. bona fides in deposito. 10. 4.
Boves. Poena eorum qui boves abducunt. 11. 3. bovem errantem. 11. 3. bovem de armentis abducere: fur potius est, quam abigeator, qui bovem aberrantem in solitudinem abduxit. 11. 8.

C.

V. C. Vir Clarissimus. 3. 3.
Caedi, *Caesus*. Quae sit injuria cum caedimur. 2. 5. ad necem caesus licet post aliquot dies decesserit, causa mortis idonea est. 2. 8.
Caesar. Nobilissimi Caesarum. 6. 4. Augustus Caesar. Augustis Caesaribus. 10. 3. Augustus et Caesar. Caesl. Conf. 10. 4. Augustus et Caesares. 10. 5 et 6. CC Conf. 10. 6. Procuratores Caesaris, v. *Procuratores*.
CC. Caesaribus. 10. 6.
Cajus, v. *Gajus*.
Calcis ictu mortis occasio praebita. 1. 10.
Calor inconsultus. 4. 3. ho-

- nestissimus. 4. 10.
Calumniae causatio. 3. 4.
 Poena ejus num teneatur
 maritus et pater: quid de
 extraneo? 4. 4.
Capitalis causa, v. *Procu-
 rator*. sententia. 15. 3.
Caprae. De abigeis capra-
 rum. 11. 3. poena abigeo-
 rum caprarum. 11. 8.
Caput. Quaerere de capite
 alicujus. 1. 3. ire per ca-
 pita: primum caput legis
 Juliae. 4. 2. minutio ca-
 pitis, v. *Fratres*.
Carcer, v. *Custodia*.
Caritas pia, religiosa, con-
 sanguinitati debita. 6. 4.
Casam incendere. 12. 2.
Cassiano motu vaticinatus.
 15. 2.
Castam vitam colere. 6. 4.
Caste sancteque legibus cu-
 stoditum. 6. 4.
Castigandi modus in servis.
 3. 2.
Casuales homicidae. 1. 5.
Casus. De casu in homici-
 dio. 1. 6. ferire casu te-
 li. 1. 7. fortuitus. 1. 10.
 improvisus. 1. 9. homi-
 cidium factum casu im-
 putatur fato, non noxae.
 1. 9. de homicidio casu
 commissio. 1. 10. refert
 delictum admittatur casu,
 an consulto. 1. 11. non
 praestatur a depositario.
 10. 3. venti. 12. 2. poena
 incendii casu facti. 12. 5
 et 6.
Causa. Poena ejus, qui mor-
 tis causam praestitit. 1. 2,
 8. 4. talis est homicida.
 1. 4. quid si per lasci-
 viam? 1. 11. v. *Mors*.
 causa cognita punire. 7.
 4. causa erroris probata.
 16. 3. v. *Aelia*. probatio
 causae facit consanguini-
 eos. 16. 6.
Causatio calumniae. 3. 4.
Cautio damni non facti. 12. 7.
Cedere virgis, etc. 2. 4.
Celare hominem, v. *Civis*.
Celsus libro XXXVII, item
 libro XXVII. Digestorum
 scribit. 12. 7.
Centesium miliarium, v.
Praefectus.
Certus. Certum dici debet
 in actione injuriae: quis
 dicat certum: quis de eo
 cognoscat. 2. 6. certae
 personae. 4. 3.
Chaldaei, v. *Mathematici*.
 puniti. 15. 1. sq.
Cibaria, v. *Civaria*.
Civaria. Civiarum nomi-
 ne experiri, exactionem
 intendere. 10. 2.
Civile jus. 6. 2. v. *Jus*.
Civis Romanus libertinus.
 4. 3. Romanus, qui sine
 connubio peregrinam sibi
 in matrimonio habuit,
 uxorem adulteram non
 postulat jure mariti. 4. 5.
 qui civem R. ingenuum,
 libertinum, servumve a-
 lienum celaverit, vendi-
 derit, vinxerit, compa-
 ravit, tenetur lege Fabia.
 14. 2. et 3.
Civitate donatis quid dede-
 rit Praetor. 16. 7.
Clementia nostra in rescri-
 pto Imp. 1. 10. 6. 4. Con-
 templatione clementiae.
 Remittere commissum
 clementia. 6. 4. Clemen-
 tia Principum subvenit.
 6. 5.
Clodius Lupi filius. 1. 11.
Codex, v. *Gregorianus*, v.
Ermogenianus, v. *Theo-
 dosianus*.
Coerceri verberibus. 13. 3.
Coercit. 1. 3.
Coercitio servorum. 3. 2.
Cognitio, *Cognatus*. Cognat-
 io adoptiva quas nuptias
 impediatur. 6. 3. legitima
 cognatio quae sit: ea jun-
 cti sunt agnati. 16. 2.
 Qui cognati ex transver-
 so gradu matrimonia in-
 ter se inire possint. 6. 2.
 Si quis duxerit cognatam
 contra interdictum, pu-
 nitur vir, non mulier. 6.
 3. Qui cognati prohibean-
 tur inter se contrahere
 matrimonium. 6. 4. Co-
 gnati virilis sexus per vi-
 rilem descendentes sunt
 agnati: continentur in
 agnatis: inter eos et ad-
 gnatos quid intersit. 16. 3.
 Qui sint cognati, quando
 vocentur ad hereditatem.
 16. 8. Qui praeferantur
 manumissori. 16. 9. qui
 invitati non dicant testimo-
 nia in reos. 9. 2. testes
 invitati non interrogantur
 in cognatos. 9. 3. v. *Ad-
 optivus*, v. *Lex*, v. *Pa-
 tronus*.
Cognitio, *Cognitus*, *Cogno-
 scere*, v. *Praefides*. Co-
 gnitionem transferre. 14.
 3. cognita causa punire.
 7. 4. cognoscit Proconsul.
 1. 11.
Cobibere delicta. 6. 4.
Coire societatem. 8. 7. ad
 occisionem innocentium.
ibid.
Coitum dirimere. 6. 6.
Colere vitam piam et castam
 more. 6. 4.
Collaterales. Quae matri-
 monia inter eos sint lici-
 ta. 6. 2.
Collatio, v. *Bona*.
Coloni, v. *Servus*.
Columbae, v. *Apes*.
Comites abducere. 2. 5.
Commendare, *Commenda-
 tum*. Commendare rem
 custodiendam. 10. 7. is,
 cui res commendata est,
 improbe civiarum exa-
 ctionem intendit. 10. 2.
 res commendata, pro de-
 posita. 10. 3. suscipere
 commendatum. 10. 1. de
 Commendato, v. *Mode-
 stinus*. Judicio commen-
 dati conventus praestat
 culpam. 10. 2.
 Com-

- Commenta* exquisita et adinventata. 15. 3.
Commentariorum primum et ultimum est. 16. 2.
Commissum sarcire. 12. 3.
Commodatum. In contractu commodati praestatur dolus et culpa, quia utriusque utilitas intervenit. 10. 2. Commodati damnatus non fit infamis. 10. 2. Commodatarius re subrepta furti experiri debet, si modo sit solvendo. 10. 2. Actio commodati semper competit in simplum. *ibid.*
Commodus. Ejus rescriptum. 4. 3.
Communio conditionis. 15. 3.
Comp. 15. 3.
Comparare hominem, v. *Civis.*
Compellere satisfacere. 10. 4.
Comprehendere per disjunctionem. 2. 6.
Comprobat sententiam Proconsulis Imperator. 1. 11.
Conatus punitur. 1. 7.
Concedere vitam delinquentibus. 6. 4.
Conceptus, Conceptivus, Concipere. Liberi vulgo concepti. 6. 2. conceptum habet mulier. 15. 1.
 — Res concepti. 7. 5. actione concepti quis teneatur. 7. 5.
 — Conceptiva quis agere possit. 7. 5.
 — Concipere formulam. 2. 6.
 — Concipere rem, et invenire. 7. 5.
Concilium Baeticae. 11. 6. *et* 7.
Concrematae arbores. 12. 2.
Concubitus. De concubitu cum pecore. 6. 7.
Conditio, v. Communio. Personae spectatur in poenis, v. *Poena.* Si defecerit, intestati decedunt. 16. 3.
Condubito. 13. 3.
Conductores coloni. 12. 7.
Conductus. Titulus ex conducto, v. *Paulus.* conducta manu abigere. 11. 2.
Confugere ad statuam. 3. 3.
Conjunctio. Sectari conjunctiones nuptiarum. 6. 4. incestae et illegitimae conjunctionis poena. *ibid.* nefaria. *ibid.* abstinere conjunctione. 6. 6.
Connubium. Peregrinam in matrimonio habere sine connubio. 4. 5. inter quos non fit. 6. 2. irruere ad connubia illicita. 6. 4. copulanda connubia. *ibid.*
Consanguineus, Consanguinitas, v. Soror, v. Femina. Consanguinei qui vocentur: hereditates nostrae ad feminas non pertinent ultra gradus consanguineorum. 16. 2. Eos lex non apprehendit, sed interpretatione Prudentium primum locum inter adgnatos acceperunt: obtinent primum locum inter cognatos: sunt, eodem patre nati, licet diversis matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore, frater quoque adoptivus, non emancipatus, et post mortem patris nati, vel qui causam probaverunt. 16. 3. qui sint, et quando succedant. 16. 4. qui, et quando admittantur: eos facit adoptio, et adrogatio, et causae probatio, et in manu conventio. 16. 6. consanguineae successiones feminarum. 16. 3. consanguinitati debita caritas. 6. 4.
Consentanei Manichaeorum capite puniuntur. 15. 3.
Consentire impostoribus. 15. 1.
Consignare testamenta. 8. 7.
Consilium in homicidio punitur. 1. 7. Consilio delinquentibus venia non tribuitur. 1. 11.
Consobrini qui vocentur. 16. 2.
Consona vox. 6. 6.
Constituere e re. 1. 6. alicui. 16. 1.
Constitutio Codicis Gregoriana, v. *Gregorianus.* De deposito. 10. 3. *sqq.* de nuptiis incestis. 6. 5.
Consuetudines execrandae. 14. 3.
Consularis vir adulter num possit occidi. 4. 2.
Consulere de Mathematicis. 15. 2.
Consultatio Proconsulis ad Imperatorem de homicidio facto. 1. 11.
Consulto admittere delictum. 1. 11.
Consultum esse incipit. 6. 4.
Consumi confestim, utique intra annum. 11. 7.
Contaminatione foedari. 5. 3.
Contemplatione clementiae. 6. 4.
Contentiosorum poena. 15. 3.
Contingere aliquem per cognationem patris. 16. 7. per patrem, aut matrem. 16. 8.
Continuatio dominii suorum heredum. 16. 3. animi. 4. 2.
Contra disciplinam. 6. 4.
Contractus, v. Commodatum.
Contrectare rem alienam. 7. 5.
Contumelia est injuria. 7. 3. in injuriis: aliquando est injuria. 2. 5.
Convenire viro in manum. 4. 2. in manum. 4. 7.
Conveniri iudicio commodati, depositi. 10. 2.
Conventio in manum, v. *Manus.* in manu facit consanguineos. 16. 6.
Convicium saeculi irrogare. 5. 3. pati. 2. 5.
 60

- Copulare* matrimonium. 6. 6.
copulanda connubia. 6. 4.
copulata matrimonia religiose ac legitime. *ibid.*
Cornelia lex, v. *Paulus*.
 Poena ejus. 1. 2, 8. 4. quid caveatur capite primo ejus de sicariis. 1. 3. pertinet ad servum et peregrinum. *ibid.* de sicariis punit patrem, qui adulterum occidit, servata filia: punit tantum dolum malum. 4. 9. aqua et igni interdicti iussit incendiariis 12. 5. non punit homicidam furis. 7. 2. num ea teneatur occisor furis. 7. 3. damnatus lege *Cornelia* testamentaria. 8. 2. poena ejus quibus irrogetur. 8. 7.
Corpus. *Corpore* quaestum facere, de viris. 4. 12. corpus viri muliebriter constitutum alieni sexus damnare patientia. 5. 3. corpore palam quaestum facere 9. 2.
Corrigere commissum legibus. 6. 4.
Corrumpt necessitudo veritatem. 9. 3.
Corrupti iudicis poena. 8. 5.
Cotta. 8. 7.
Credere nefas est. 6. 4.
Crimen num contrahatur sine voluntate. 1. 9. in criminibus quid attendatur. 1. 11. venia criminum liberari. 6. 4. maximi criminis est retractare ea, quae semel definita sunt, et statum cursum tenent. 15. 3.
Crux. Qui tollantur in crucem. 1. 2, 8. 4. crucis poena plagiariorum. 14. 2 et 3.
Cucuma percutere. 1. 6.
Culpa in homicidio. 1. 11. injuria est, si quis culpa occiderit. 7. 3. commenda-
 ti judicio conventus praestat eam. 10. 2. de ea non tenetur depositarius. 10. 2. quando deducatur culpa. 10. 2. in commo-
 dato. *ibid.*
Cum jure. 1. 6. *cum gladio* abigere. 11. 8.
Cum patitur aetas. 11. 3.
Cupiditas. Culpa ejus 1. 11. obedire cupiditatibus in-
 effrenatis. 6. 4.
Curare, v. *Medicus*.
Curationis impensae. 2. 1.
Curaior, v. *Furiosus*.
Curia submoventur falsi testes. 8. 3.
Cursum statum tenere, ac possidere. 15. 3.
Custodia. Non dicit testimonium, qui est in custodia publica. 9. 2. ejus causa deponere. 10. 7. custodiam domus suspectam habere. *ibid.*
Custodire. Jura nostra custodiunt. 6. 4. custoditur regula juris. 10. 2. dare custodiendum. 10. 7. commendare rem custodien-
 dam. *ibid.*
- D.
- Damascus* Consul. 6. 4. *Damaico* datum. *ibid.*
Damnari depositi, commo-
 dati. 10. 2. adulter judicio publico damnatus impune occiditur. 4. 3. damnatus furti fit famosus. 7. 5. lege *Cornelia* testamentaria. 8. 2. v. *Corpus*.
Damnatio ludi. 11. 7.
Damnum. Liber noxae deditur ob damnum datum. 2. 3. num possit agi de damno dato. 2. 4. de damno depositorum 10. 9. aestimatione sarcire damnum datum. 12. 2. damni injuria teneri. 12. 7. si metuatur ex igni, num locum ha-
 beat actio, an sufficiat cautio damni non facti. *ibid.*
Dare servare aliquid. 10. 1.
Dari ad gladium, in metallum, in opus publicum. 11. 2. in metallum. 11. 7.
Dat. Pro datum Edictum 6. 4. in subscriptione. 15. 3.
De caetero, futuro. 6. 4. soror de patre. 6. 7. proximus de tribu. 16. 1.
Debilitatus homo. 12. 7.
Decernit Proconsul. 1. 11.
Decidere negotium secundum ordinem sua ratione. 10. 3.
Decimae immunitas quibus tribuitur, personae solae admittuntur in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur. 16. 9.
Decretum Pii, de rescripto. 15. 2.
Decus Romani nominis 6. 4.
Deditio noxae, v. *Servus*.
Deditus habetur loco liberti. 4. 3.
Deditus noxae, v. *Noxia*.
Deduci. Dolus et culpa in quibus deducatur. 10. 2.
Defendentes se telo fures, v. *Telum*.
Deficere plagis. 3. 2.
Definitiones, v. *Papianus*.
Delationem aliquam interponere. 8. 7.
Delator. Dirimere coitum, antequam a delatore praeveniretur. 6. 6.
Delicta. In delictis majoribus attenditur animus. 1. 11. praeterita puniuntur. 6. 4.
Delinquere consilio, ignorantia: de iis, qui per ignorantiam delinquant. 1. 12.
Demonstratio injuriae quo modo facienda. 2. 6.
Denique, pro exempli gratia. 15. 2.
De-

Denudandum testimonium.

8. 7.

Deportationis poena ex lege Cornelia. 1. 2, 8. 4. in insulam poena testium falsorum subrogatorum, aut iudicum corruptorum. 8. 5.

Depositum, v. *Gregorianus*, v. *Ermogenianus*, v. *Paulus*. de deposito. 10. 1. *sqq.* cum sola utilitas deponentis vertitur in contractu depositi, praestatur tantum dolus. 10. 2. depositi conventus condemnatur de dolo, non de culpa. *ibid.* depositi damnatus quando fiat infamis: actione ejus conventus, civiliarum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: res deposita si subripiatur, dominus domus habet furti actionem: interest depositarii se retinere rem depositam ob impensas: actio depositi nonnunquam competit in duplum, scilicet, si ruinae, vel naufragii, vel incendii, aut tumultus causa res sit deposita. 10.

2.

— Qui suscepit depositum, praestat dolum, non etiam casum. 10. 3.

— Penes quos vestis et argenti materia deposita est, interrogantur, et, sive teneant, sive dolo fecerint, quo minus possint restituere, compelluntur satisfacere. 10. 4.

— Qui suscepit depositum, non praestat ultra dolum, si non aliud specialiter convenit. 10. 5.

— Qui depositum dolo malo non restituit, suo nomine conventus, urgetur ad restitutionem ejus cum periculo infamiae. 10. 6.

— Deponere possumus a-

pud alium id, quod nostri juris est, vel alieni: depositum est, quasi diu positum: quid sit servandum: quis deponat: si sacculus, vel argentum, apud me depositum, me invito contractatum sit, quae competat actio: ob res depositas dolus tantum praestari solet: in deposito ex mora debentur fructus et usurae: quid, si quis rem penes se positam apud alium deposuerit? Quid si pecuniam deposuero, eamque in nomen tibi commiserero? Quid si rem depositam vendideris, eamque redemeris, posteaque perdideris? ex causa depositi datur actio in duplum ex lege XII. tabb., edicto Praetoris in simplum. 10. 7.

— Quid, si res deposita perierit incursum latronum apud interfectum ab iis? heredes depositarii praestant tantum dolum: quae actiones competant, si res ab heredibus non restituitur praetextu latrocinii commissi, 10. 8. actio depositi competit contra heredes depositarii. *ibid.*

— Quid praestetur, si quid ex depositis rebus in horreis perierit? 10. 9.

Deprecari iuste. 3. 3.

Deprehendere admissum. 6. 4. deprehendi in faciendo. 7. 5. deprehensus in adulterio adulter, uxor, filia, quo casu possit occidi. 4. 2 et 3. v. *Adulterium*.

Depugnare bestias locare: depugnandi causa auctoratus. 9. 2.

Descendentes per virilem sexum. 16. 3.

Desisse, pro mortuus esse. 16. 2.

Destinare injuriam. 2. 6. pervenire ad locum, quo destinaverat. 7. 5.

Detrabere jus suum alteri. 3. 3.

Devinctae legis religione sapienti, et observatione pudoris. 6. 4.

Devotio tua. 15. 3.

Deus. Stare ante Deum. 8.

1. Deorum extinctu dicere: sub obtentu et monitu Deorum jactare. 15. 2. Dii immortales Romano nomini faventes, et placati. 6. 4. Dii immortales. 15. 3.

Dicere testimonium. 9. 2. falsum. 8. 2 et 3. quid conceptum habeat mulier. 15. 1. extinctu Deorum. 15. 2. dicenda testamenta falsa invicem curare. 8. 7.

Dies. Die quinto post factum commissum mortuo vulnerato punitur delinquens. 1. 11. quid, si vulneratus aliquos dies post vulnus acceptum supervixerit, ac tum decesserit? 2. 8.

Differentiae, v. *Modestinus*. *Digesta*, v. *Celsus*, v. *Marcellus*. 4. 2.

Digna severitas. 6. 4.

Dignitas quo modo laedatur. 2. 5. spectatur in testibus. 9. 3. personae dignitatis cujuslibet, vel majoris. 15. 3.

Diligentissime expressum est. 11. 7.

Dimittere debet maritus uxorem adulteram. 4. 12.

Dioclitianus A. Cos. 1. 10. A. 3. 4. Ejus edictum, litterae. 6. 4. Augusti rescriptum. 6. 5. ter (Consul) Augustus. 6. 5. Maximi rescriptum. 15. 3.

Diogenes Consul. 6. 5.

Diosimus. 10. 5.

Di-

- Directa actio depositi.* 10. 7.
Dirimere nuptias, coitum. 6. 6.
Dirimerint, dirimit. 6. 5.
Discrepatio sexus. 16. 3.
Disciplina, v. Militaris.
 Temporum, juris veteris, pertinere se ad disciplinam, contra eam. 6. 4.
Discrimen admissi. 1. 10.
Disjunctionem per comprehendere. 2. 6.
Dissimulare nefarie commissa. 6. 4.
Distinctio poenarum, v. *Causus, v. Voluntas.* 8. 5.
Divinationes audire. 15. 1.
Divinus nutus. 6. 6. divinae leges, v. *Leges.*
 — divinus, apud quem sortes tollat. 15. 1.
Diurni, v. Fures.
Doctrina superstitionis 15. 3.
Perfarum. *ibid.*
Dolor. Persequi dolorem animi sui. 4. 11. impatientia iusti doloris. 4. 12.
Dolus malus in homicidio. 1. 3. depositarius tenetur tantum de dolo. 10. 2. quando is deducatur. *ibid.* praestatur a depositario. 10. 3. qui dolo fecit, quominus possit restituere, debet satisfacere. 10. 4. dolum, non ultra, praestat depositarius, nisi specialiter aliud convenerit. 10. 5. poena doli mali in deposito. 10. 6. tantum praestatur in deposito. 10. 7. semel admissio dolo, perpetua actione teneberis. 10. 7. tantum praestatur ab heredibus depositarii. 10. 8. poena ejus in incendiis. 12. 5. et 7. in plagio. 14. 3. doli expectatio. 16. 3.
Domestici testes quos accusator de domo eduxit, non interrogantur. 9. 3.
Dominium suorum heredum 16. 3. an sit apium. 12. 7.
Dominus. Potestatem dominorum in servos oportet esse illibatam. 3. 3. de saevitia, officiis, castigatione, moderatione eorum in servos. 3. 1. *sqq.* re deposita subrepta, habet actionem furti. 10. 2. dominus domus 10. 2. horreorum quid praestet. 10. 9. domino restitui sub poena vinculorum. 11. 3. dominus nomine servorum convenitur iudicio noxali, si servi inquilini insulam exusserint: dominus servi non tenetur ex locato. 12. 7. tenetur, si servus sciente domino servum alienum subtraxit, vendidit, celavit: quid, si ignorante domino? 14. 2. dominum fugere, v. *servus.*
Domus. Injuriam domus persequi. 4. 11. dominus domus. 10. 2. custodiam domus suspectam habere, vel minus idoneam. 10. 7. domi fugere. 12. 7.
Donati civitate, v. *Civitas.*
Dormire cum uxore. 6. 7.
Dos danda patri stupratae. 4. 1.
Duci calore inconsulto. 4. 3.
Duodecim tabularum lex, v. *Lex.*
Duplum in deposito, v. *Depositum.* Poena dupli propter abigeatum. 11. 3. et 4. et 6.

E.

Edictum Dioclitiani et Maximiani. 6. 4. Praetoris dat actionem depositi in simplum. 10. 7. v. *Ulpianus.*
Educere testes de domo. 9. 3.
Effeminatus in viros pudor. 5. 3.
Effractores, v. Fures.
Effracturae periculum non praestatur. 10. 9.
Egnatius (Taurinus). 1. 11.
Eleazar. 16. 1.
Em. 1. 11.
Emere servum, v. *servus.*
 hominem plagi causa. 14. 3.
Emancipatio, v. Consanguinei, v. Nepos. prima secundaque filii. 16. 2. emancipatus a filio non est suus heres avo. 16. 3. Praetor conjungit liberos emancipatos suis, data bonorum possessione, sic tamen, ut bona, quae propria habent, his conferant, qui in potestate manserunt, et quare. 16. 7. emancipata filia a patre potest accusari adulterii jure patris. 4. 7.
Equa, Equus. Abducere equas de grege. 11. 8. poena eorum, qui equos abigunt. 11. 2. qui unum equum, vel duas equas abigunt. 11. 3. quid, si equum errantem? 11. 5. fur potius est, quam abigeator, qui equum errantem in solitudinem abduxit. 11. 8.
Eradicare quem a facie sua. 15. 1.
Ermogeniani (Codicis) verba sub titulo de nuptiis. 6. 5. — sub titulo de deposito. 10. 3. *seqq.*
Errare. Poena ejus, qui abduxit bovem, equum, aliudve pecus. 11. 5. et 8. v. *Aberrans.*
Error juris remittitur. 6. 3. qui nuptias incestas contraxit per errorem, excusatur, si illico, postquam errorem rescierit, nefarias nuptias dirimerit. 6. 5. de incesto per errorem commissio. 6. 6. qui errore cognito diremit coitum, creditur ejus voluntatis fuisse, ut, si scisset, abstinisset. 6. 6. erroris sui arbitrio pertrahere alios. 15. 3. causa erroris probata. 16. 3.
Esse voluntatis alicujus. 6. 6. non est in veritate. 8. 6. esse

se in negligentia, vel lascivia. 12. 5. *est credere*, pro credendum est. 6. 4. est maximi criminis. 15. 3.
Evagaret ignis. 12. 7.
Evaristus (Marius). 1. 11.
Eustatius. 10. 5.
Ex quo ferro percussit. 1. 6.
 ex praetextu. 10. 8. titulus ex locato, v. *Paulus*.
 teneri ex locato. 12. 7.
Exactionem cibariorum intendere. 10. 2.
Exemplum litterarum Impp. 6. 4.
Exercere libidinem. 6. 4.
Exercitio artis Mathematicorum punitur. 15. 2.
Exhibere. Actio ad exhibendum adversus heredes depositarii. 10. 8.
Exilium. Poena ejus mariti, occidentis uxorem adulteram. 4. 10. poena falsi testimonii. 8. 3.
Exit ignis. 12. 1.
Experientia tua. 5. 3.
Experiri utiliter cibariorum nomine, furti. 10. 2.
Expetere sexum alienum. 5. 3.
Expiare flammis vindicibus. 5. 3.
Explicit in fine Titulorum.
Extinctu Deorum dicere. 15. 2.
Extranei jure qui accusant de adulterio, num teneantur de calumnia. 4. 4.
Exurere insulam, praedium. 12. 7.

F.

Fabia lex, v. *Paulus*, v. *Ulpianus*. Qui ea teneantur, et de poena ejus. 14. 2. et 3. de cognitione ejus. *ibid.* caput ejus primum et secundum. 14. 3.
Fabulae seductoriae. 15. 1.
Facere testationes falsas. 8. 7.

quaestum corpore 9. 2. deprehendi in faciendo. 7. 5.
Facies. Eradicare quem a facie sua. 15. 1.
Facile capite puniri. 12. 4.
Factum non punitur in homicidio. 1. 7. de ignorantia facti. 1. 12. atrocitas injuriae colligitur ex facto. 2. 2. facti atrocitas. 14. 3. v. *Actio*.
Falsi testimonii poena. 1. 2, 8. 2. et 3. et 4. de testimonio falso. 9. 1. quid sit falsum. 8. 6. testationes falsae, testamenta falsa. 8. 7. v. *Testimonium*.
Fames fervorum. 3. 3.
Familia, v. *Patronus*. pro servis. 3. 3.
Familiare testimonium. *Tit.* 9. in calce.
Famosus est furti damnatus. 7. 5.
Fatum. Imputare fato. 1. 9. munus fati implere. 3. 4.
Favus (Aurelius.) 1. 9.
Femina. Quid jus obtineat in hereditatibus feminarum capiendis, quid in hereditatibus caeterorum a feminis capiendis? 16. 2. quo modo succedat? 16. 3. hereditates legitimae feminis non deferuntur ultra consanguineas. 16. 7.
Ferire casu teli. 1. 7.
Fermenta. Pecora subtrahere ex fermentis. 11. 8.
Ferro quem petere. 7. 3.
Fiat, fiat, vox populi se obligantis legi divinae. 6. 7.
Fides. Abstinerere bona fide. 6. 6. bona in deposito. 10. 4.
Fiducia. Qui noxae deditum accepit, non tenetur iudicio fiduciae. 2. 3. gerere fiduciam innocentiae. 3. 4. quare deducatur culpa et dolus in iudicio fiduciae. 10. 2.
Filia adultera quae, quando, quo modo a patre pos-

sit occidi. 4. 2. emancipata potest accusari adulterii a patre, jure patris: quae filia a patre possit occidi. 4. 7. quare lex Julia permiserit occidi filiam. 4. 8. quid si filia fuerit servata, occiso adultero? 4. 9. adultera potest occidi a patre. 4. 12. in adulterio deprehensa, quid fieri liceat, quid debeat. *ibid.* fratris, non etiam sororis, uxor duci potest. 6. 2. sororis duci non potest. 6. 3. matrimonia cum filia prohibita. 6. 4. quid, si sororis filia per errorem ducta? 6. 6. est sua heres. 16. 2. Uxor est loco filiae. 16. 2. praefertur manumissori. 16. 9. nepotes ex filia, v. *Nepotes*. fratris, v. *Frater*. consequi jus filiae, v. *Manus*, v. *Filius*.

Filius. Qui non habuit filium, potest tamen accusare conjugem adulteram. 4. 5. filii Israel. 16. 1. mortuo homine, non relictis filiis, hereditas dabitur proximo de tribu. *ibid.* est suus heres: in jure sui heredis praecedat nepoti. 16. 2. qui ex prima secundaque emancipatione post mortem patris manumittitur est suus heres. 16. 2. filius, filiave, et ex altero filio nepotes, neptesve, quo modo ad hereditatem vocentur: filius fratris est adgnatus patrono. *ibid.* filius fratris est adgnatus, v. *Frater*. 16. 3. filius et filia, in potestate patris constituti, sunt sui heredes, nec interest, adoptivi sint an naturales, et secundum legem Juliam Papiamve quaesiti, modo maneat in potestate: post mortem patris natus, vel ab

ab hostibus reversus, aut ex primo secundoque mancipio manumissus, aut ejus erroris causa probata, licet non fuerit in potestate, patri tamen suus heres efficitur: si cum nepotibus, ex alio filio susceptis, succedunt filii, succedunt in stirpes, non in capita. 16. 3. praefertur manumissori. 16. 9. v. *Uxor*.

Filiusfamilias maritus quos et quando adulteros possit occidere. 4. 2. pater num possit occidere in causa adulterii. 4. 12.

Fingere sub monitu Deorum. 15. 2.

Finium regundorum, v. *Paulus*.

Fisco vindicantur bona Mathematicorum: adfociantur patrimonia Mathematicorum. 15. 3.

Fl. Flavianus. 6. 5. Munatius. 10. 3. Aurelius Attenicus Andronicus. 10. 4.

Flagitiosus luxus. 5. 3.

Flagitium impurum. 5. 2.

Flammeis ignibus exuri. 15. 3.

Flammis vindicibus expiare. 5. 3.

Focum habere. 12. 7.

Foedari contaminatione. 5. 3.

Forensia metalla. 15. 3.

Formula in injuriis. 2. 6.

Fornax. Ignem subjicere fornaci. 12. 7.

Fornum habere secundum parietem communem. 12. 7.

Fortuitu lapides furari. 13. 3.

Fortuitus. De incendiis fortuitis. 12. 2.

Forum. Remittere ad forum. 7. 4, 11. 4. et 6. fortuita incendia remittenda ad forum. 12. 6.

Fracta molliter plebs. 5. 3.

Frater pro commilitone. 1. 8.

fratris filia duci potest. 6. 2.

adoptiva cognatio impedit nuptias inter fratres, quatenus capitis minutio non intervenit. 6. 3.

maledictus est, qui concubuerit cum uxore fratris sui. 6. 7.

fratres eodem patre nati sunt adgnati: qui patruales sunt inter se, sunt adgnati, et vocantur consobrini: fratris filia heres esse non potest: fratre, et alterius fratris filia existente, frater potior est: fratrum filii soli si sint dispari numero, succedunt in capita. 16. 2.

praefertur manumissori. 16. 9.

fratris filii quomodo succedant. 16. 3.

sunt adgnati: quis succedat, si sint frater, et fratris filius, et nepos: duorum fratrum liberi quomodo succedant. *ibid.*

fratres ex eodem patre sunt consanguinei. 16. 4.

fratres et soror, qui in ejusdem patris potestate sunt, etsi ex diversis matribus nati, sunt consanguinei. 16. 6. v.

Consanguinei. v. *Patruus*. v. *Soror*.

Fraus in homicidio. 1. 9.

fraudem facere constitutioni. 3. 3. pro poena. 4. 2.

Fruat. 16. 2.

Fructiferae arbores insae. 12. 2.

Fructus in judicio depositi veniunt ex mora. 10. 7.

fructui esse. 12. 7.

Fugere domi. 12. 7. dominum. 14. 3. fugit ignis. 12. 7.

Funditus percutere. 1. 6.

Fur. An, et quo modo interfici possint fures diurni

et nocturni ex lege XII.

tabb. 7. 1. qui furem occidit, non tenetur lege

Cornelia. 7. 2. melius fecerit, qui furem comprehensum transmittendum

ad Praesidem magistratibus obtulerit. 7. 2. nocturnus et diurnus an possit

occidi ex lege XII. tabb. an teneatur lege Aquilia, an et Cornelia, qui furem

occidit. 7. 3. diurnus ad forum remittendus, nocturnus quo modo puniendus: quid obtineat in

furibus balneariis: quid, si se telo defendant, vel effractores sint, nec quemquam percusserunt? 7. 4.

fur est, qui rem alienam contrectat: quis sit manifestus, quis nec manifestus. 7. 5. poena furis, qui furatus est depositum. 10.

1. furis more damnari. 11. 4. fur magis est, quam abigeator, qui errans pecus abduxit. 11. 5. et 8.

Furari passive. 10. 1. lapides. 13. 3.

Furiosi constituuntur heredes ignorantes: si hereditas non est solvendo, curator iis est necessarius: si resipuerint, abstinere possunt. 16. 3.

Furtum. Poena ejus, qui cum telo fuerit furti faciendi causa. 1. 2, 8. 4. quocunque genere furti damnatus sit infamis: quae, et quot sint genera furtorum: quis possit agere actione furti. 7. 5. actio furti competit domino, subrepta re deposita: commodatarius, re subrepta, si sit solvendo, debet experiri furti. 10.

2. depositario quando competat actio furti. 10. 7.

poe-

poena furti in duplum aut triplum propter abactas bestias. 11. 3.

Fustibus caeduntur abigei. 11. 3.

Futurum. De futuro. 6. 4.

G.

Gaius Institutionum libro III. 16. 2.

Gemini duo Consules. 8. 7.

Gener. Adulter deprehensus domi generi num possit occidi a patre. 4. 2. postest occidi. 4. 12. gener invitatus non dicit testimonium in reum. 9. 2.

Genera furtorum. 7. 5. doctrinae superstitionis. 15. 3.

Gentianus. 13. 3.

Gentiles, v. *Lex*. Deficientibus agnatis vocantur ex lege XII. tabb., qui sint. 16. 2. successio eorum. 16. 4.

Gentilitium jus in desuetudinem abiit. 16. 2. in usu non est: gentilitiorum hereditates ad quos pertineant. 16. 4.

Gerere telum. 1. 3, 1. 13. fiduciam. 3. 4.

Gignere liberos nefaria conjunctione. 6. 4.

Gladius. Qui gladium instrinxit, habet animum occidendi. 1. 6. auctoramento rogatus ad gladium. 4. 3. dari ad gladium. 11. 2. traditio abigeorum ad gladium poena durior. 11. 6. et 7. poena gladii num sit damnatio ludi: ad gladium damnati statim consumuntur, vel certe intra annum, hoc enim mandatis continetur. 11. 7. poena gladii abigeis statuta. 11. 8. cum gladio abigere. *ibid.*

Gradus cujusque liberi,

transversus, tertius, idem. 6. 2. positus in aliquo necessitudinis gradu. 6. 6. in aliquo gradu esse. 12. 5.

Gravio Consul. 3. 3.

Gravis in abigendo. 11. 7. gravis rerum injuria. 2. 2. graviora animalia. 11. 8.

Gregorianus (Codex) libro IV. ad legem Corneliam de Sicariis et Veneficis. 1. 8.

— eodem libro et titulo. 1. 9.

— eodem libro et titulo. 1. 10.

— libro XIX., sub titulo de accusationibus. 3. 4.

— libro V. de nuptiis sub titulo. 6. 4.

— titulo de nuptiis. 6. 5.

— libro IV., sub titulo de deposito. 10. 8.

— libro VII. de maleficis et Manichaeis, sub titulo comp. 15. 3.

Grex, v. *Ovis*. equarum. 11. 8.

H.

Habe pro *ave*. 1. 10.

Habere conceptum, de muliere gravida. 15. 1.

Hactenus adipisci. 6. 4.

Hadrianus, v. *Adrianus*.

Hd. 12. 7.

Herculanus (Aurelius). 1. 9.

Hereditas, *Heres*, v. *Abstinerere*, v. *Intestati*, v. *Successio*, v. *Suus*, v. *Ulpianus*. Heredes depositarii quid praestent in deposito, et qua actione teneantur. 10. 8. suus heres primum succedit intestato: de hereditate feminarum. 16. 2. repudiata hereditate intestati decedunt. 16. 3. si heres proximus omiserit, vel, antequam hereditatem adierit, decesserit, sequentibus ad-

Mm 3

gnatis nihil juris competit. 16. 2. qui heredes constituentur ignorantes. 16. 3. si hereditas non est solvendo, opus est tutore aut curatore. *ibid.* quae personae admittantur in hereditatibus, quae ab intestato deferuntur. 16. 9. *Hermogenianus*, v. *Ermogenianus*.

Homicida. Poena ejus ex lege divina. 1. 1. ex civili. 1. 2, 8. 4. quis sit. 1. 4. de homicidis casualibus. 1. 5. dominus servum castigans ad necem quando sit homicida. 3. 2.

Homicidium. Quaestio homicidii. 1. 3. distinguitur in eo, utrum factum sit voluntate, an casu. 1. 6. et 7. consilium et voluntas in eo. 1. 7. poena ejus remittitur, si abfuit animus occidendi. 1. 8. item, si non adfuit dolus. 1. 9. de homicidio, casu commissio. 1. 10. per lasciviam factum quo modo puniatur. 1. 11. facto eo, si vulneratus moritur post diem quintum, delinquens punitur. *ibid.* pater, qui solum adulterum interfecit, servata filia, reus est homicidii. 4. 2. num dominus, qui ad necem servum castigavit, reus sit ejus. 3. 2.

Hominum naturae modus. 15. 3.

Honestas nascendi: consulere honestati. 6. 4.

Honestiores levius puniuntur. 1. 2, 8. 4, 11. 8. eorum poena in homicidio in rixa commissio. 1. 7. poena eorum distinguitur. 7. 4, 8. 5. plagiariorum honestiorum poena. 14. 2. incendiariorum. 12.

2. et 3.

Hon-

Honestissimus calor. 4. 10.
Honoraria actio injuriarum. 2. 5.

Honoratorum Mathematicorum poena. 15. 3.

Horreorum dominus quid praestet. 10. 9.

Hospitium virilis animae debet esse sacrosanctum. 5. 3.

Hostibus ab reversus, v. *Filius*.

Humiliores quo modo puniantur. 1. 2, 8. 4. in homicidio, in rixa commisso. 1. 7. eorum poena distinguitur. 7. 4, 8. 5. poena plagiariorum. 14. 2. incendiariorum. 12. 2. et 3. qui sunt in humillimo loco gravius puniuntur. 12. 5.

Humilitas vitae in testibus. 9. 3.

J.

Jactare sub obtentu Deorum. 15. 2.

Jactari sago. 1. 11.

Jaculandi causa ad urbem missus. 9. 2.

Ictus contemplari oportet contra unumquemque, si fuerit rixa. 1. 7. ictus calicis. 1. 10.

Ignis, v. *Aqua*. Ignem supponere. 12. 2. ignis fugit, praecessit, pabuli gratia factus: quid, si damnum metuatur ex igni? 12. 7. ignes flammei. 15. 3.

Ignorantia. Qui heredes constituentur ignorantes. 16. 3. quando venia tribuatur per ignorantiam delinquentibus. 1. 12. juris excusatur. 6. 4. poena ejus in termino moto. 13. 3. domini in plagio commisso. 14. 2.

Immanitatis barbaricae ritus. 6. 4.

Immunitas, v. *Decima*.

Impatentia justii doloris. 4. 12.

Impellere aliquem per inimitiam. 1. 1.

Impendii causa multa. 1. 11.

Impensae curationis. 2. 1. commodatarius jure persequitur impensas necessarias, quas impendit in aegrum, vel alias laborantem. 10. 2. interest depositarii se rem depositam retinere ob impensas. *ibid.*

Imperator Optime. 1. 11. comprobatur sententiam Proconsulis. *ibid.* noster. 16. 9. litterae, edictum Imperatorum. 6. 4.

Imperitia delinquentium excusatur. 6. 4.

Imperium in servos. 3. 3.

Implere fati munus. 3. 4.

Impostores venenarii. 15. 1.

Impostura callida. 15. 2.

Impp. Imperatores. 3. 3, 6. 5, *alibi.*

Improbe intendere. 10. 2.

Improvus casus. 1. 9.

Imprudenter qui occidit, absoluitur. 1. 7.

Impubes testimonium non dicit. 9. 2.

Impudicitia. Servum ad eam compellere. 3. 3.

Impunitatis sub specie. 4. 12.

Impurum flagitium. 5. 2.

In baculo ambulare. 2. 1.

in salute sumtus facti. 2. 4.

in potestatem habere, in manum viro convenire. 4. 2.

in manum convenire, in potestate habere. 4. 7.

effeminatus in viros pudor. 5. 3. in praeteritum, pro antea. 6. 4. in die tertio commissum. *ibid.* in veritate non est. 8. 6. in humillimo loco, in aliquo gradu esse. 12. 5. in neg-

ligentia, vel lascivia esse. *ibid.* in haec verba. 12.

7. in provinciam, pro in provincia. 14. 3. in ventrem habere. 15. 1. in communionem conditionis, in relationem. 15. 3. in manu conventio. 16. 6.

Inanissima genera superstitionis. 15. 3.

Inaudita secta. 15. 3.

Incauta negligentia punitur. 12. 5.

Incendiarii, v. *Paulus*, v. *Ulpianus*. eorum poena. 12. 1. *sqq.*

Incendium, v. *Depositum*, v. *Ignis*. deponere in metu incendii. 10. 7. de incendiis fortuitis. 12. 2.

Incensores messium quo modo puniantur. 12. 3.

Incertum facere. 15. 2.

Incestus. Poena incesti. 6. 1, et 3, et 4. quid sit, ejusque effectus. 6. 2. inter quos sit. 6. 3. polluere se matrimoniis incestis. 6. 4. inceste commissa vindicanda. *ibid.* qui incestas nuptias per errorem contrahunt, non excusantur, si, postquam errorem suum rescierint, illico nefarias nuptias diremerint. 6. 5. de incesto per errorem commisso: incesti maledicti sunt per legem divinam. 6. 6. de incestis ex lege divina. 6. 7.

Incipit esse consultum. 6. 4.

Inconsultus calor. 4. 3.

Incuria ignem supponentis. 12. 2.

Incursum latronum. 10. 8.

Inducere genera doctrinae. 15. 3.

Induere rudem. 11. 7.

Indulgentia. Pertinet ad indulgentiam. 6. 4.

Ineffrenatae cupiditates. 6. 4.

Ineptiae Mathematicorum. 15. 2.

In-

Infamare. Testes, quos infamavit vitae humilitas. 9. 3. infamandi causa inmittere. 2. 6.

Infamia. Infamiae injuria. 3. 3. non opponitur ea accusatori de adulterio. 4. 5. in deposito. 10. 6. v. *Furtum*.

Infamis, licet alias accusare non possit, admittitur in adulterio. 4. 4. condemnatus depositi, non commodati, fit infamis. 10. 2. secta per omnia infamis. 15. 3. infames adulteros quibus quando liceat occidere. 4. 12.

Infantes ignorantes constituuntur heredes. 16. 3.

Inferre alicui pecuniam. 4. 1.

Infigere de venenis suis malivolis. 15. 3.

Infuere. 6. 4.

Ingens studium. 15. 3.

Ingenuus, v. *Civis*.

Inimicitia. Per inimicitiam. 1. 1. inimicitia cum aliquo esse. 1. 11. non inimicitia incendere. 12. 6. inimicitiarum gratia. 12. 2.

Iniri potest hoc ex ea re. 16. 3.

Injungere cognitionem. 14. 3.

Injuria atrox, id est gravis rerum, iudicis arbitrio aestimatur: atrocem aestimat Praetor, eaque colligitur ex facto. 2. 2. agere injuriarum. 2. 4. et 6. quae generaliter dicatur, quae specialiter: accipimus injuriam, si adversum nos iudicatur: num sit tantum *υβρις*: quid commune sit injuriis: quomodo fiat in corpore, quomodo verbis, quomodo laesa dignitate: actio injuriarum est legitima, vel honora-

ria, quae sit legitima: injuriae poena. 2. 5. quomodo ea demonstrari debeat. 2. 6. intolerabilis dominorum erga servos: injuria infamiae adfecti. 3. 3. propriam injuriam persequi de uxore adultera. 4. 5. lecti persequi. 4. 11.

— qui latronem servum occidit, non tenetur lege Aquilia, quia non occidit injuria, item qui quemcumque alium ferro se petentem occidit: qui autem furem occidit, num teneatur de injuria, disceptatur: injuria autem hic non est contumelia, ut in actione injuriarum, sed quod contra jus factum est. 7. 3. damni injuria teneri. 12. 7.

Inmittere infamandi causa. 2. 6.

Innocens. Coire ad occisionem innocentium. 8. 7. innocentioris naturae homines. 15. 3.

Innotitiae ratio. 3. 3.

Inquilini servi. 12. 7. actionem habent ob exustas insulas. *ibid.*

Inserere detrimenta civitatibus. 15. 3.

Inspector avium. 15. 1.

Inspiciens portenta. 15. 1.

Instinctu exercendae libidinis. 6. 4.

Institutiones, v. *Gajus*, v. *Ulpianus*.

Instringere gladium. 1. 6.

Insula, v. *Deportatio*, v. *Relegatio*. relegatio in insulam. 12. 2. et 3.

— incendere insulam. 12. 6. adurere. 12. 7.

Insurgere, pro vindicare. 6. 4. adversus aliquem. 8. 1.

Integrum. Restitutus in integrum, v. *Restitutus*.

Intendere actionem civiarum. 10. 2. prodigia. 15. 1.

Interdicere Urbe, Italia, Provincia, potest Proconsul. 1. 11. ducere contra interdictum. 6. 3. interdictur quibusdam testimonium omnino, quibusdam invitis. 9. 2. interdicta est persuasio. 15. 2.

Interponere delationem aliquam. 8. 7.

Interpretatio Prudentium de consanguineis. 16. 3.

Interrogare testes. 9. 3. mortuos. 15. 1. interrogari apud Rectorem provinciae. 10. 4.

Interrogator mortuorum. 15. 1.

Intestatus. Hereditas intestati pertinet primum ad suos heredes: quando quis dicatur decessisse intestatus. 16. 2. qui dicantur intestati: hereditas eorum ad quos pertineat. 16. 3. intestatorum gentilitiorum hereditates ad quos pertineant. 16. 4. quo modo deferatur hereditas ab intestato. 16. 5. et 6. v. *Ulpianus*.

Intolerabilis injuria. 3. 3.

Intra rapere. 7. 5.

Inventus. Uxor in adulterio inventa. 4. 12. furtum apud aliquem inventum parit actionem concepti. 7. 5.

Involare vitulum, aut ovem. 11. 1.

Ire per capita. 4. 2.

Irrepsit in usum. 15. 2.

Irritum fieri testamentum, v. *Testamentum*.

Irrogare convicium saeculi. 5. 3.

Irruere ad illicita connubia. 6. 4.

Is sua heres est. 16. 2.

Israël. In Israël. 14. 1. Senatus filiorum Israël. 16. 1.

Isse-

Istebas leges Persarum. 15. 3.
Italia interdicere. 1. 11.
 liberatus in Italia. 14. 3.
Judex quaestionis, cui forte obvenit quaestio de ficiariis, quid faciat ex lege Cornelia: Judices forte obvenerunt. 1. 3.
 arbitrium ejus in injuria. 2. 2. quos, et quando servos subjiciat quaestioni in adulterio. 4. 11.
 stare ante judices. 8. 1.
 poena ejus, qui corrumpit eos. 8. 5. apud eundem judicem agi potest de cibariis in deposito. 10. 2.
Judicatus pecuniam accepisse. 9. 2.
Judicium fiduciae. 2. 3. mandati. 10. 2. conveniri iudicio. *ibid.* adire iudicium: uno iudicio re iudicata, altero non amplius agendum. 12. 7. justificatio iudiciorum. 16. 1. v. *Damnatus*. v. *Fiducia*.
Julii (Alfi) libellus. 3. 3.
Julia lex de adulteriis. 4. 2. v. *Lex*. v. *Papianus*.
 Quam filiam occidere permittat patri. 4. 7. primum ejus caput prioribus legibus pluribus obrogat: quid caveatur secundo. 4. 2. quare patri det potestatem occidendi filiam. 4. 8. poena ejus. 6. 3. verba ejus capite 87. et 88. de interdicto testimonio quibusdam omnino, quibusdam invitis. 9. 2. liberi quaesiti secundum eam. 16. 3. de adulteriis coercendis, v. *Quaestio*.
Julianus Proconsul. 15. 3.
Julius Antoninus. 1. 10. Sabinus. 3. 3. Agrippinus. 10. 9.
Jurisdicatio. Profiteri apud eum, cujus est iurisdicatio. 4. 3.

Jus. De ignorantia juris. 1. 12. jus suum detrahi nulli oportet. 3. 3. postulare jure mariti. 4. 5. patris, extranei, mariti. 4. 5. jure mariti vindicare adulterium. 4. 6. jure patris accusare filiam emancipatam. 4. 7. civile. 6. 2. disciplina juris veteris. 6. 4. error juris mulieri remittitur. 6. 3. ignorantia juris excusatur. 6. 4. injuria est, quod non jure factum est, hoc est, contra jus. 7. 3. juris partes, regula. 10. 2. quod nostri juris est, vel alieni. 10. 7. consequi jus filiae. 16. 2. gentilitium. 16. 2. testamentum factum jure praetorio. 16. 3. jura gentilitia. 16. 4. quibus jus civile deferat hereditatem ab intestato. 16. 5. sanguinis necessitudo vincit non debet occasione juris. 16. 9. consanguinitatis. v. *Soror*.
Iusta. 1. 8.
Iustificatio iudiciorum. 16. 1.
Iustitiam provocare. 1. 11.
Iustus. Iusta opera. 3. 3.
Iuxta vetustatem, disciplinam juris veteris. 6. 4.

K.

Karissime Juliane. 15. 3.
Kl. Kalendae. 1. 8. et 9. et 10, *alibi*.
KN. carissime nobis. 1. 10.

L.

Labeo notatur. 2. 5. libro XV Responsorum refert. 12. 7.
Laborans. Impensae in laborantem. 10. 2.
Laedere dignitatem. 2. 5.
Laetus Consul. 1. 8.
Lapis. Percutere lapide. 1.

6. furari lapides visus causa. 13. 5.
Lascivia in homicidio quo modo puniatur. 1. 11. punitur. 12. 5.
Latinus libertinus. 4. 3.
Latro servus occisus homicidam non facit reum. 7. 3. vim latronum timens deponere. 10. 7. incurfu latronum. 10. 8.
Latus. Cognati ex latere. 6. 4.
Latus. Negligentia lata punitur. 12. 5.
Lectio manifestat. 7. 1.
Lectus. Injuriam lecti persequi. 4. 11.
Legaliter dicit Moyses. 1. 5.
Legatus, v. *Pacatus*.
Legere aliud. 12. 7.
Legitimus. Actio injuriarum legitima quae sit. 2. 5. — de successione legitimis, *Tit.* 16. hereditas legitima. 16. 3. et 7. et 8. et 9. de hereditatibus legitimis, v. *Ulpianus*.
 — suscipere liberos legitimos. 6. 4.
 — legitima cognitione juncti sunt agnati, quae sit ea. 16. 2.
 — legitime copulata matrimonia. 6. 4.
 — legitimi qui et quando admittantur ab intestato post suos. 16. 6. qui sint, et quando succedant. 16. 7.
Lenocinium. Ejus reus maritus quando postuletur. 4. 12.
Letaliter vulneratus si quis fuerit, licet post aliquos dies decesserit, causa mortis idonea est. 2. 8.
Lex. Facere auctoritate legis. 4. 2. corrigere commissum legibus: pertinere se ad leges: leges omnes devinctae religione

- fapienti, pudorisque ob-
servatione: sanctitas le-
gum. 6. 4. *leges* de lege
Julia. 4. 2.
Lex. De poenis omnium le-
gum, v. *Paulus*.
— *Aelia*, v. *Aelia*.
— *Aquila*, v. *Aquila*.
— *Cornelia*, v. *Cornelia*.
— Divina populis adsti-
pulantibus condita ex nu-
tu divino. 6. 6.
— XII. tabularum. Ex ea
est legitima actio injuria-
rum: verba ejus. 2. 5.
quando ea puniat fures.
7. 1. dat actionem in du-
plum ex deposito. 10. 7.
admittit cognatos sine ul-
la discrepatione sexus. 16.
3. intestatorum heredita-
tes dat primum suis here-
dibus. 16. 2. deficienti-
bus suis heredibus vocat
adgnatos eos, qui, cum
certum est aliquem inte-
stato decessisse, proximo
gradu sunt: deficientibus
adgnatis vocat gentiles.
ibid. defert hereditates
intestatorum primum suis
heredibus, dein adgna-
tis, aliquando quoque
gentilibus: non adprehen-
derat consanguineos. 16.
3. verba ejus de succes-
sione intestati, itemque
gentilium. 16. 4. refert
hereditatem legitimam li-
bertini, libertinaeve ad
patronum, patronamve.
16. 8. defert hereditatem
legitimam manumissori.
16. 9.
— *Fabia*, v. *Fabia*.
— *Julia*, v. *Julia*. Julia,
Papiave. 16. 3.
— *Perfarum*. 15. 3.
— *Regia*, v. *Regia*.
Libellum dare pro aliquo.
1. 10.
Liber singularis, v. *Papia-*
nus, v. *Paulus*, v. *Ulpia-*
nus.
— homo noxiae deditus.
2. 3. ex remancipatione
manumissus. 16. 9. poe-
na injuriarum liberi. 2. 5.
liberos adulteros occide-
re licet. 4. 12.
Liberari venia criminum.
6. 4.
Liberatus in Italia quid si
plagium passus fuerit?
14. 3.
Liberi, v. *Filius*, v. *Eman-*
cipati, v. *Parentes*, v. *Pa-*
tronus. Inter liberos, cu-
jusque gradus sunt, et
parentes, etiam adopti-
vos, non est connubium.
6. 2. et 3. ex incesto ma-
trimonio nati non sunt in
potestate, sed spurii. 6. 2.
legitimi non suscipiuntur
geniti ex nefaria conjun-
ctione: illicite genitis li-
beris, parentes carent suc-
cessionem. 6. 4. quare libe-
ri et parentes nec volen-
tes admittantur testes ad-
versus se invicem. 9. 3.
qui in potestate morientis
fuerunt, sunt sui heredes,
filius, filia, nepos, nep-
tisve, pronepos, pronep-
tisve, ex nepote filio na-
to prognatus, prognata-
ve, nec interest, sint na-
turales, an adoptivi. 16. 2.
qui sint sui heredes, et
quo modo succedant.
16. 5.
Libertas sub specie impuni-
tatis data non valet. 4.
12.
Libertaverit. 9. 2.
Libertinus suus et paternus,
tam civis Romanus quam
Latinus, adulter impune
occiditur. 4. 3. licet alias
accusare non possit, in
adulterio admittitur. 4. 4.
potest accusare uxorem
adulteram. 4. 5. vel stir-
pis libertinae si decessit,
ad patronum ejus, patro-
namve refertur legitima
hereditas ex lege XII.
tabb. 16. 8. v. *Civis*.
Libertus patris, matris, fi-
lii, et filiae adulter oc-
cidi potest. 4. 3. qui se
ab eo, parenteve ejus,
libertove cujus eorum,
libertus, libertave erit,
liberaverit, in reum non
dicit testimonium. 9. 2.
Libidinem exercere. 6. 4.
Licinius V. Consul. 8. 7.
Linum abrumpere, ut in-
testati decedant. 16. 3.
Lis. v. *Aestimatio*.
Litigiosorum pecorum abi-
gei poena. 11. 4. et 6.
Litterae Imp. 6. 4.
Locare operas, ut cum be-
stiis depugnaret. 4. 3. de-
pugnare bestias. 9. 2.
Locato. Titulus ex locato.
10. 9. ex locato non te-
netur dominus servi in-
quilini. 12. 7. ex locato
tenetur dominus colonus
propter admissum servi.
ibid.
Locator horreorum quid
praestet. 10. 9.
Locus ubi interfecit indican-
dus ab eo qui adulterum
occidit. 4. 3, 4. 10. esse
in humillimo loco. 12. 5.
ad locum. 15. 2.
Loqui alicui. 16. 1.
Loris cedere. 2. 4.
Ludum in damnari. 1. 7.
num damnatio ludi sit
poena gladii: qui in lu-
dum damnantur, non uti-
que consumuntur, sed pi-
leari, et rudem accipere
possunt. 11. 7.
Lugdunensis provincia. 15.
2.
Lupanaria virorum. 5. 3.
Lupi filius. 1. 11.
Lu-

- Lustrare* filium. 15. 1.
Luxus flagitiosus. 5. 3.
- M.
- Magistratibus* offerre fu-
 rem. 7. 2.
Magnitudo Romana. 6. 4.
Magnus Antoninus. 4. 3.
Maledicti sunt incesti. 6. 6.
Malefacere alicui. 1. 5.
Malefici, v. *Gregorianus*.
 Eorum poena. 15. 1. *sqq.*
Maleficia. Genera eorum de
 Mathematicis. 15. 3.
Malivola venena. 15. 3.
Mancipium, v. *Servi*. Ma-
 numissus ex primo secun-
 dove mancipio. 16. 3.
Mandatum. In iudicio man-
 dati praestatur dolus, non
 etiam tutoris utilitas in
 administratione versatur.
 10. 2. mandatis contine-
 tur. 11. 7.
Manere cum masculo man-
 sione muliebri. 5. 1.
Manichaei, v. *Gregorianus*.
 Poena eorum. 15. 1. *sqq.*
Manifestat lectio. 7. 1.
Manifestus fur quis. 7. 5.
Manfio muliebris. 5. 1.
Manumissori lex XII. tabb.
 dat hereditatem legiti-
 mam, sed Praetor decem
 personas ei praetulit. 16.
 9.
Manumittere. Noxae dedi-
 tus manumittitur. 2. 3. ex
 prima secundaque eman-
 cipatione manumitti. 16.
 2. ex primo secundove
 mancipio manumissus. 16.
 3. liber ex remancipatio-
 ne manumissus. 16. 9.
Manus. Filia, quae aucto-
 re patre in manum con-
 venit viro. 4. 2, 4. 7.
 conducta manu abigere.
 11. 2. uxor, quae est in
 manu filii. 16. 2. quae
 matrimonii causa est in
 manu nepotis. *ibid.* mater,
 aut noverca, quae per in-
 manum conventionem jus
 filiae apud patrem nostrum
 consecuta est, est sororis
 loco. 16. 2. conventio in
 manu. 16. 6.
Marcellus libro XXXI. Di-
 gestorum. 4. 2.
Marcianus (Aurelius). 3. 3.
Marcus. Rescriptum ejus.
 4. 3. Divus Marcus. 15.
 2.
Marius Euaristus. 1. 11.
Maritus, v. *Vir*. Jure ejus
 qui accusant de adulte-
 rio, num teneantur de
 calumnia. 4. 4. accusare
 jure mariti. 4. 5. vindica-
 re adulterium. 4. 6. num
 teneatur lege Cornelia de
 sicariis, si occidit uxorem
 adulteram. 4. 10. quos oc-
 cidere possit in adulterio:
 non potest uxorem: quid,
 si eam occiderit? quid fa-
 cere debeat occiso adul-
 tero: quando possit occi-
 dere adulterum: quid, si
 non statim dimisit uxo-
 rem adulteram? servi ma-
 riti num possint torqueri
 in adulterio. 4. 12. poena
 ejus ducta muliere contra
 interdictum. 6. 3.
Masculus, v. *Manere*, v.
Stuprart.
Mater virtutum. 5. 3. cum
 matre prohibita matrimo-
 nia. 6. 4. de incestu cum
 ea, item cum sorore de
 matre: qui concubuerit
 cum sorore matris suae
 est maledictus. 6. 7. non
 requiritur ut adgnati ha-
 buerint eandem matrem:
 quando mater sit loco so-
 roris. 16. 2. etiam diver-
 sis matribus nati sunt con-
 sanguinei. 16. 3. et 6.
 praefertur manumissori.
 16. 9.
- Materia* argenti. 10. 4.
Matertera. Eam ducere non
 licet. 6. 2. eam nunquam
 ducere licet citra poenam
 incesti. 6. 3. matrimonia
 cum ea prohibita. 6. 4.
Mathematici. Eorum poe-
 na. 15. 1. *sqq.* eorum ars
 et scientia prohibita, et
 punita. 15. 2. scripta exu-
 runtur. 15. 3. v. *Ulpia-
 nus*.
Matrimonium. Peregrinam
 in matrimonio habere si-
 ne connubio. 4. 5. ince-
 stum quid. 6. 2. non per-
 mittitur inter parentes et
 liberos. 6. 3. matrimonia
 religiose ac legitime co-
 pulata. 6. 4. illicitis, in-
 cestisque matrimoniis se
 polluere. *ibid.* matrimo-
 nii causa esse in manu ne-
 potis. 16. 2. v. *Connu-
 bium*.
Matronae comites abduce-
 re. 2. 5.
Maximianus Consul. 1. 10.
 Augustus. 3. 4. ejus litte-
 rae, edictum. 6. 4. Au-
 gusti rescriptum. 6. 5. bis
 Consul. 10. 8. ejus rescri-
 ptum. 15. 3.
Maximus Diocletianus. 15.
 3.
Medicus. Dare ei impensas
 curationis. 2. 1. si recte
 fecuit, sed negligenter
 vel ipse vel alius curavit,
 cessat Aquilia. 12. 7.
Mens attenditur in caede.
 1. 6. facientis spectatur
 in poenis. 13. 3. pertina-
 cia pravae mentis nequis-
 simorum hominum. 15. 3.
 mentes piae religiosae-
 que. 6. 4.
Menses. Terminus accusa-
 tionis de adulterio duo-
 rum mensium: qui accu-
 sent intra quatuor men-
 ses utiles? 4. 4.
Men-

- Mensura*. Pro qualitate ejus. 15. 2.
Merces accessionis. 2. 1.
Meruit animadversionem Praefidis. 14. 2.
Messala. 8. 7.
Messium incensores quo modo puniantur. 12. 3.
Mestrius miles. 10. 8.
Metallum. Damnari in id. 1. 7. dari. 11. 2, 11. 7. poena ejus humiliorum. 7. 4. minor poena gladii. 11. 7. abigeis statuta. 11. 8. in metallum damnantur incendiarii. 12. 2, et 3. plagiarii. 14. 2, et 3. matalla forensia, vel Proconensia. 15. 3.
Metus. Deponere in metu ruinae, etc. 10. 7.
Miles. Rescripta militibus. 1. 8, et 9, 3. 4. Praeses Provinciae de iis judicat. 1. 8. Aurelius miles. 3. 4. Rescriptum militi Mestrio. 10. 8.
Miliarium, v. *Praefectus*.
Militaris. Sententiam proferre secundum disciplinam militarem. 1. 8.
Mille passus. 1. 3.
Minervae atrium. 5. 3.
Ministeriis in legendis negligens. 12. 7.
Minor XXV. annorum, licet alias accusare non possit, in adulterio admittitur. 4. 4.
Minutio, v. *Caput*.
Missi fructui esse. 12. 7.
Missus ad urbem jaculandi causa. 9. 3.
Modestini verba libro Differentiarum VI, sub titulo de scientibus et ignorantibus. 1. 12.
—— libro Differentiarum secundo, de deposito, vel commendato. 10. 2.
Modus castigandi in coërcitione fervorum. 3. 2. operis publici. 7. 4. excedere modum naturae hominum. 15. 3. v. *Poenas*.
Moechari cum aliquo. 4. 1.
Moenas. 15. 3.
Molliter fracta plebs. 5. 3.
Monitu sub Deorum renuntiare. 15. 2.
Mora. Queri moras. 10. 3. in deposito veniunt usurae et fructus ex mora. 10. 7.
More colere vitam. 6. 4. more furis damnari. 11. 4.
Mors. Poena ejus, qui mortis causam praestitit. 1. 2, 8. 4. talis est homicida. 1. 4. quid, si per laesciviam? 1. 11. morte mori. 1. 4, 4. 1. post diem quintum mortuo vulnerato caedes vindicta. 1. 11. mortis causa non idonea est, si laesus post aliquos dies officium vitae diurnae retinens decessit, et quando secus. 2. 8.
Mortuus. Interrogare mortuos, mortuorum interrogator. 15. 1.
Motus Cassianus. 15. 2.
Moyse Sacerdos Dei: ejus verba de homicidis. 1. 1. — de homicidis casualibus. 1. 5. — de atroci injuria. 2. 1. — de jure, et saevitia dominorum. 3. 1. — de adulterio. 4. 1. — de stupratoribus infamibus. 5. 1. — de incestis nuptiis. 6. 1. — de incestis. 6. 7. — de furibus. 7. 1. — de falso testimonio. 8. 1. — de falso testimonio. 9. 1. — de deposito. 10. 1.
—— de abigeatoribus. 11. 1.
—— de incendiariis. 12. 1.
—— de termino moto. 13. 1.
—— de plagiariis. 14. 1.
—— de Mathematicis. 15. 1.
—— de successione. 16. 1.
Multa. Quo casu homicidae mulcentur dimidia parte bonorum. 1. 7. multa impendii causa. 1. 11. dimidia parte bonorum suorum mulctari. 5. 2.
Muliebris mansio. 5. 1.
Muliebriter, v. *Corpus*.
Mulier proximi sui. 4. 1. juris error ei remittitur. 6. 3. v. *Femina*.
Munatius. 10. 3.
Mundus hic de imperio Romano. 15. 3.
Muneris scribit. 12. 7.
Munire ignem. 12. 7.
Munus fati implere. 3. 4.
Mutaum magis est quam depositum, si pecunia deposita in nomen sit commissa. 10. 7.
N. v.
Nascendi honestas. 6. 4.
Natura. Excedere modum naturae hominum. 15. 3. homines innocentioris naturae. 11. 1. *ibid.*
Naturalis pater potest occidere adulterum cum filia. 4. 12. v. *Filius*, v. *Liberi*.
Natus post mortem patris, v. *Consanguinei*, v. *Filius*.
Naufragium, v. *Depositum*, v. *Ulpianus*. Deponere in metu naufragii. 10. 7.
Nec manifestus fur quis. 7. 5.
Necessariae, v. *Impensae*.
Necessitudo personarum corrumpit testimonium rei

rei verae. 9. 3. sanguinis praefertur juri. 16. 9. in gradu ejus positus. 6. 6. nomina necessitudinum. 6. 4.
Nefaria conjunctio. 6. 4.
Nefarie incestueque commissae vindicantur. 6. 4.
Nefas est credere. 6. 4.
Negligens in legendis ministeriis. 12. 7.
Negligentia lata et incauta punitur. 12. 5.
Negotium inter aliquos ortum sua ratione decidere. 10. 3.
Nepos est suus heres. 16. 2. quando sit suus heres. 16. 3. et pronepos simul ad successionem vocantur: neptisve, et pronepos proneptisve, ita demum sunt sui heredes, si praecedens persona defierit, si ve alia ratione, veluti emancipatione: nepos filio natus. 16. 2. quo modo succedat cum filiis. 16. 2, et 3. ex filia non est suus heres. 16. 3. praefertur manumissori. 16. 9. v. *Frater*, v. *Manus*.
Neptis, v. *Filius*, v. *Nepos*. Eam ducere non possumus. 6. 3. matrimonia cum nepte prohibita: item cum nepte ex sororis filia. 6. 4. est sua heres. 16. 2. quando sit sua heres. 16. 3. praefertur manumissori. 16. 9.
Nex. Necis et vitae potestas in filiam. 4. 8. ad necem caesus, v. *Caesus*.
Nicomedia. 10. 6.
Nigidius (Numedius). 2. 6.
Nobilissimi Caesares. 6. 4. Augusti. 15. 3.
Nocturni, v. *Fures*.
Nomen. Dii faventes nomini Romano. 6. 4. nomina necessitudinum: Romani nominis decus. *ibid.*

Noster. Clementia nostra, in rescripto Impp. 1. 10, 6. 4. nostra pietas. *ibid.* nostra serenitas, tranquillitas. 15. 3. noster Imperator. 16. 9.
Notitia artis punitur. 15. 2.
Notus in abigendo. 11. 7.
Novellae constitutiones de plagio. 14. 3. novellae sectae. 15. 3.
Noverca quae fuit, ducere non possumus. 6. 2. eam nunquam ducere licet citra poenam incesti. 6. 3. matrimonium cum ea prohibitum. 6. 4. quando ea sit sororis loco. 16. 2.
Novis pro *nobis*. 5. 3.
Noxa. Imputare noxae. 1. 9. noxae deditum accipere. 2. 3. noxae deditio, v. *Servus*.
Noxale judicium, v. *Dominus*, v. *Servus*. Agere eo de incendio ad exemplum legis Aquiliae. 12. 7.
Noxae deditus liber soluto debito manumittendus. 2. 3.
Numedius Nigidius. 2. 6.
Nuptiae, v. *Connubium*, v. *Ermogenianus*, v. *Gregorianus*, v. *Incestus*. Quae prohibeantur ob cognationem. 6. 2, et 3. conjunctiones earum sectari. 6. 4. eae tantum licitae, quae jure Romano sunt permittae. *ibid.* de incestis et nefariis. *ibid.* de incestis per errorem contractis. 6. 6.
Nurus. Poena incesti cum ea. 6. 1. quae nurus fuit, ducere non possumus. 6. 2. nunquam eam ducere licet citra poenam incesti. 6. 3. matrimonium cum ea prohibitum. 6. 4. maledictus est, qui cum ea concubuerit. 6. 7. nu-

rus, quae in manu est filii, sua heres est: nam haec neptis loco est: quando tamen demum sit sua heres. 16. 2.

O.

Ob rem faciendam pecuniam accipere. 8. 7.
Obedire cupiditatibus infrenatis. 6. 4.
Observatione pudoris devinctae leges. 6. 4.
Oblati actione quis teneatur, quis agere possit. 7. 5.
Obstinacitate persuasio. 15. 2.
Obtentu sub Deorum fingere. 15. 2.
Occasio juris. 16. 9. occasionem mortis praebere. 1. 10.
Occidere, v. *Injuria*. num liceat adulterum. 4. 2, et 3. quae filia a patre possit occidi. 4. 7. lege Regia et Julia permittum filiam occidere: adulterum licet occidere. 4. 8. quibus et quos liceat in adulterio. 4. 12.
Occisionem ad innocentium coire. 8. 7.
Occupatus, pro adprehensus. 5. 3.
Offerre se judici. 1. 8. furem Magistratibus. 7. 2. petitionem alicujus judicii. 16. 1.
Officium diurnae vitae retinere. 2. 8. de officio Proconsulis, v. *Ulpianus*.
Oliva incensa. 12. 2, et 3.
Omittere hereditatem. 16. 2.
Operas locare. 4. 3.
Oppidum. Facere in eo praedandi causa. 12. 4, et 6.
Optime Imperator. 1. 11.
Opus

Opus. Opera justa servis tribuenda. 3. 3. poena egrediens operis publici modum. 7. 4. dari in opus publicum. 11. 2. abigei dantur in opus publicum unius anni. 11. 3. in temporarium damnari. 11. 7. poena operis abigeis statuta. 11. 8. in opus publicum damnantur incendiarii. 12. 2. item termini moti convicti. 13. 3. *Orbis noster universus*, Romanum imperium. 15. 3. *Ordo.* Servare ordinem legis. 4. 2. ordine removen-
tur abigei honestiores. 11. 8. *Ordinare* sententia sua. 10. 5. *Orientius.* 5. 3. *Ornamenta* deposita. 10. 8. *Ornare* et disponere. 15. 3. *Otia* maxima ad quid hor-
tentur. 15. 3. *Ovis* involatae poena. 11. 1. poena eorum qui abigunt greges ovium. 11. 2.

P.

Pabuli gratia ignis factus. 12. 7. *Pacatus* legatus. 15. 2. *Pacisci* ob struendam advo-
cationem, testimoniave. 8. 7. *Paganorum* de poenis, v. *Paulus.* *Papia.* Liberi quaesiti se-
cundum legem Papiam. 16. 3. *Papianus*, Papinianus. Ejus
verba ex libro *Definitio-*
num secundo, sub titulo
de judicatis. 2. 3. — libro XV. Respon-
sorium, sub titulo ad le-
gem Juliam de adulteris.
4. 5. — libro singulari de
adulteriis, 4. 7.

— eodem singulari et
titulo. 4. 8. — idem. 4. 9, et 10. — item. 4. 11. — libro singulari de
adulteriis. 6. 6. *Papinianus*, v. *Papianus.* *Parentes*, v. *Libertas*, v. *Patronus.* Inter parentes
et liberos, etiam adopti-
vos, non est connubium.
6. 2, et 3. quare paren-
tes et liberi nec volentes
adversus se invicem te-
stes admittantur. 9. 3. ob-
stant liberis ordine suc-
cessionis. 16. 3. *Parietem* secundum com-
munem habere forum.
12. 7. *Pars.* Parte ea. 4. 10. u-
triusque parti prodere te-
stimonia. 8. 3. partes ju-
ris. 10. 2. partium alle-
gationes audire. 10. 5. *Pascuis* de abigere. 11. 2. *Passus.* Roma propius mil-
le passus. 1. 3. *Pastu* ex subtrahere peco-
ra. 11. 8. *Pater* quando, et quo mo-
do possit occidere adul-
terum, et filiam, et quos
adulteros. 4. 2. num fi-
liam emancipatam possit
accusare jure patris: po-
test occidere filiam: eo
auctore convenire in ma-
num. 4. 7. vitae et necis
potestatem habet in fi-
liam ex lege Regia. 4. 8.
quid, si occidit adulte-
rum, et filiae pepercit?
4. 9. quis pater, quan-
do, et quo modo possit
occidere adulterum cum
filia. 4. 12. incestus cum
sorore sua de patre. 6. 7.
qui concubuerit cum so-
rore patris sui, est ma-
ledictus. *ibid.* qui sint,
vel fiant heredes patris
sui. 16. 3. praefertur ma-

N n 3

numissori. 16. 9. post mor-
tem ejus natus, v. *Filius*,
v. *Consanguinei*, v. *Ad-*
nati, v. *Frater.* num te-
neatur de calumnia, qui
de adulterio accusat jure
patris. 4. 4. *Paterna* auctoritas. 4. 2. *Pati* convicium. 2. 5. stu-
prum. 5. 2. rem humanam
et naturalem. 12. 7. *Patientia*, v. *Corpus.* *Patrimonium*, v. *Fiscus.* *Patrona*, *Patronus.* Adul-
ter is num possit occidi a
patre. 4. 2. patronus, pa-
tronaque ex lege XII.
tabb. accipit hereditatem
legitimam libertini, li-
bertinaeve. 16. 8. post fa-
miliam patroni vocat
Praetor patronum et pa-
tronam, item liberos et
parentes patroni et patro-
nae, mox cognatos pa-
troni et patronae. 16. 9. *Patruales*, v. *Fratres.* *Patruus* est adgnatus filio
fratris, et is invicem illi.
16. 2. est adgnatus et co-
gnatus. 16. 3. *Paulus.* 14. 3. — Verba ejus ex li-
bro V. Sententiarum, sub
titulo ad legem Corneliam
de sicariis et veneficiis.
1. 2. — libro et titulo eo-
dem. 1. 4. — libro V., titulo
quo supra. 1. 7. — libro et titulo quo
supra. 1. 13. — libro singulari, et
titulo de injuriis. 2. 5. — eodem libro singu-
lari, sub titulo: quem-
admodum injuriarum a-
gatur. 2. 6. — libro Sententiarum,
sub titulo ad legem Cor-
neliam de sicariis et ve-
neficiis. 2. 7. *Paus.*

- Paulus* libro Sententiarum, sub titulo de ficariis et veneficis. 3. 2.
- libro singulari de adulteriis sub titulo. 4. 2.
- eodem singulari libro et titulo. 4. 3.
- eodem libro singulari et titulo. 4. 4.
- libro singulari et titulo quo supra. 4. 6.
- libro Sententiarum, sub titulo de adulteriis. 4. 12.
- libro Sententiarum, sub titulo de adulteriis. 5. 2.
- libro Sententiarum, de nuptiis sub titulo. 6. 3.
- libro Sententiarum V. ad legem Corneliam de ficariis et veneficis. 7. 2.
- libro Sententiarum, sub titulo de furibus. 7. 5.
- libro singulari de poenis omnium legum, sub titulo ad legem Julianam de adulteriis. 8. 2.
- libro Sententiarum quinto, sub titulo de testibus et de quaestionibus. 8. 3.
- libro ad legem Corneliam de ficariis et veneficis. 8. 4.
- libro Sententiarum sub titulo ad legem Corneliam testamentariam. 8. 5.
- eodem libro et titulo. 8. 6.
- libro Sententiarum V., sub titulo de testibus et quaestionibus. 9. 3.
- libro secundo Sententiarum, sub titulo de deposito. 10. 7.
- libro Responsorum quinto, sub titulo ex locato et conducto. 20. 9.
- libro Sententiarum, sub titulo de abigeatoribus. 11. 2.
- eodem libro et titulo. 11. 3.
- eodem libro et titulo. 11. 4.
- eodem libro et titulo. 11. 5.
- libro singulari de poenis paganorum, sub titulo de abigeis. 11. 6.
- libro Sententiarum, sub titulo de incendiariis. 12. 2.
- eodem libro et titulo. 12. 3.
- libro et titulo qui supra. 12. 4.
- libro singulari de poenis paganorum, sub titulo de abigeis. 12. 6.
- libro Sententiarum, sub titulo finium regundorum. 13. 2.
- libro Sententiarum V., sub titulo ad legem Fabiam. 14. 2.
- libro Sententiarum IV., sub titulo de testamentorum successione. 16. 3.
- Paupertas* non obstat accusatori de adulterio. 4. 5.
- Pecunia*. Poena ejus, qui eam accipit, vel dat ob testimonium falsum. 8. 5.
- accipere eam ob struendam advocacionem testimonii: ob venundandum, vel denudandum, non remittendumve testimonium. 8. 7.
- judicatus accepisse eam ob dicendum testimonium. 9. 2.
- deposita et in nomen commissa mutuum magis est quam depositum, et erit periculo depositarii. 10. 7.
- Pecus*. Qui cum eo dormit, est maledictus. 6. 7.
- Poenae abigei pecorum litigiorum. 11. 4, et 6. qui abduxit pecus errans, fur magis est quam abigeator. 11. 5, et 8. subtrahere et depraedari pecora. 11. 8. v. *Abactores*.
- Per capita* ire. 4. 2.
- Percutere* telo, lapide, cucuma, ferro. 1. 6. aliquem. 7. 4.
- Perdere* sexum suum. 5. 3.
- Peregrinus* tenetur lege Cornelia. 1. 3. civis, qui peregrinam in matrimonio habuit sine connubio, potest accusare. 4. 5.
- Perhibere* testimonium. 8. 5.
- Perhorrescere* minime. 1. 9.
- Periculum* vis majoris, vel effracturae. 10. 9.
- Perpetua* actio depositi. 10. 7.
- Persae*. Leges Persarum, doctrina. 15. 3.
- Persequi* infamiam lecti. 4. 11. injuriam propriam. 4. 5. jure impensas. 10. 2.
- persecutus interficere. 4. 2.
- Persica* adversaria nobis gens. 15. 3.
- Persona*: Personae certae. 4. 3. personarum necessitudo. 9. 3. conditio personae in poenis. 13. 3. splendidiore. *ibid.* dignitatis cujuslibet vel majoris. 15. 3. quae personae cognatorum praeferantur manumissori. 16. 9.
- Persuadere*, v. *Servus*.
- Persuasio* obstinacitate. 15. 2.
- Pertinet* ad indulgentiam: pertinere ad disciplinam, legesque. 6. 4. detrimentum non pertinet ad heredes. 10. 8. pertinet ille ad hanc poenam. 11. 8.
- Pertrahere* alios sui erroris arbitrio. 15. 2.
- Petere* quem ferro. 7. 3.
- Petitionem* offerre. 16. 1.
- Pie*.

- Pietas* nostra: pietatis respectus. 6. 4.
Pius. Rescripta Divi Pii. 3. 3. rescriptum de abigeis. 11. 6. decretum. 15. 2. colere vitam piam, pia caritas, piae mentes. 6. 4.
Pileari possunt in ludum damnati post quinquennium. 11. 7.
Pitonem habens in ventrem. 15. 1.
Placati Dii. 6. 4.
Placet. Non placet id fieri. 9. 3.
Plagae. Deficere plagis. 3. 2.
Plagiare aliquem. 14. 1.
Plagiariorum poena. 14. 1. *sq.*
Plagiatores capitali sententia puniuntur pro atrocitate facti ex novellis constitutionibus. 14. 3.
Plagii de cognitione. 14. 2, *et* 3.
Plebs molliter fracta. 5. 3.
Plectere digna severitate. 6. 4.
Poena. Distinctio poenarum, v. *Casus*, v. *Voluntas*.
—— de poenis omnium legum, v. *Paulus*.
—— v. *Cornelia*, v. *Princeps*, v. *Remissio*.
—— legis Corneliae. 1. 2, 8. 4. quibus irrogetur. 8. 7.
—— homicidii in rixa commissi. 1. 7.
—— injuriae. 2. 5.
—— stupri ex jure divino. 4. 1.
—— levior ejus, qui adulterum illicite interfecit. 4. 3. mariti occidentis uxorem adulteram. 4. 10, *et* 12.
—— stupratorum infamium. 5. 1. *sq.*
—— incesti. 6. 1. *sq.*
—— delictorum praeteritorum. 6. 4.
—— adulterii, legis Juliae. 6. 3.
—— conjunctionis illicitae et incestae. 6. 4.
—— poena ejus, qui post errorem compertum incesto abstinuit, remittitur. 6. 6.
—— furum. 7. 1, *et* 3. furis, qui furatus est depositum. 10. 1.
—— testimonii falsi. 8. 2, *et* 3. corruptive judicis. 8. 5. testis injusti. 8. 1.
—— abigeorum. 11. 1. *sq.* atrociorum abactorum. 11. 2. abigeorum non ubique par est. 11. 7.
—— incendiariorum. 12. 1. *sq.* distinguitur inter honestiores et humiliores. 12. 2.
—— plagiariorum. 14. 1. *sq.*
—— Mathematicorum. 15. 1. *sq.*
—— calumniae qui te- neantur. 4. 4.
—— depositarii, si depo- situm non invenitur. 10. 1.
—— summaria. 14. 2.
—— distinguitur: metal- li humiliorum, relegatio honestiorum. 7. 4. humiliorum et honestiorum distinguitur. 8. 5. honestiorum mitigatur. 11. 8. distinguitur ex personis. 12. 2, *et* 3, *et* 5. ex loco. 12. 5. poenae modus statuitur ex conditione personae, et mente facientis, et ratio habetur temporis. 13. 3. differen- tia ejus ex conditione per- sonarum. 14. 2.
—— domino restitui sub poena vinculorum. 11. 3.
—— traditionis ad gla- dium durior. 11. 6, *et* 7.
—— metalli minor poena gladii. 11. 7.
Polluere se matrimoniis in- cestis. 6. 4.
Pomponius. 7. 3. Consul. 15. 2.
Populus. Leges divinae con- ditae populis rudibus, iisdem adstipulantibus. 6. 6. populo datur poena nummaria in plagio. 14. 3.
Porci. De abigeis porco- rum. 11. 3. poena eorum. 11. 8.
Portenta inspiciens. 15. 1.
Positus in aliquo gradu ne- cessitudinis. 6. 6. res po- sita, pro deposita, 10. 7, 10. 9.
Possessio, v. *Bona*.
Possidere gentes. 15. 1. cur- sum statum. 15. 3.
Postulare adulteram. 4. 5. aliquem reum lenocinii. 4. 12.
Postumi quales fui heredes sint. 16. 2.
Potestas, v. *Consanguinei*, *Filius*, *Frater*, *Eman- cipati*, *Liberi*. Vitae ne- cisque in filiam. 4. 8. res quae in potestate heredis sunt. 10. 8.
Potiri possessionem. 16. 3.
PP Proposita. 6. 5.
Praebita sufficientia. 3. 3.
Praecedentes admissores. 6. 4.
Praecessit ignis. 12. 7.
Praecipere legem ad ali- quem. 1. 1.
Praecipua bona habere. 16. 7.
Praedae causa admittere quid. 12. 6.
Praedandi causa facere. 12. 4.
Praedium exurere. 12. 7.
Praefectus Urbis cognoscit de lege Fabia 14. 2. Ur- bis Romae solus cogno- scit

- scit de lege Fabia, si intra miliarium centesimum plagium in via sit commissum. 14. 3. Praefectorum Praetorio est cognitio, si ultra miliarium centesimum plagium commissum. *ibid.*
- Praeposita* constitutio. 10. 9.
- Praeses* Provinciae quando iudicet de militibus. 1. 8. partes ejus, si dominus saevierit in servos suos. 3. 3. transmittere furem ad Praesidem. 7. 2. extra ordinem animadvertit in plagarios. 14. 2. in tribunalibus Praesidium frequens est cognitio legis Fabiae. 14. 3. eorum cognitio est legis Fabiae in provinciam. *ibid.* v. *Procurator*.
- Praestare* mortem non dolo. 1. 9.
- Praestituere* poenam. 11. 8.
- Praeteritus*. Venia praeteritorum quatenus detur. 6. 4. in praeteritum, pro antea. 6. 4. v. *Poenae*.
- Praetextatae* comites abducere. 2. 5.
- Praetextu* ex latrocinii. 10. 8.
- Praetor*, v. *Edictum*. Cum iudicibus inquit ex lege Cornelia. 1. 3. inquit de eo, quod Romae propius mille passus factum fuit. *ibid.* aestimat injuriam atrocem. 2. 2. cogit manumitti noxae deditum. 2. 3. injuriam facit, si injuste pronuntiat. 2. 5. apud Praetorem, pro in edicto. *ibid.* cognoscit certum an incertum dicat injuriarum agens. 2. 6. Praetoris beneficium defert hereditatem. 16. 5. quid dederit emancipatis, et civitate donatis. 16. 7.
- quando vocet patronum. 16. 9. quando cognatos. 16. 8. aequitate motus praefert cognatos nonnullos manumissori. 16. 9.
- Praetorium*. Praefecti Praetorio, v. *Praefecti*.
- Praetorius*. Testamentum factum jure Praetoris. 16. 3. actio Praetoria, v. *Bona*.
- Praeveniri* a delatore. 6. 6.
- Preces* dantis libellum supplicem Imperatori. 1. 10.
- Pretium* domini est servus. 3. 1.
- Principaliter* exurere. 12. 7.
- Princeps*. Poena eorum, qui de salute ejus consuluerunt, vel Mathematicam artem exercuerunt. 15. 2. Clementia Principum subvenit. 6. 5. principes possessionis. 13. 1.
- Privigna, Privignus*. Quae privigna fuit, ducere non possumus. 6. 2. eam nunquam ducere licet citra poenam incesti. 6. 3. matrimonia cum ea prohibita. 6. 4. privignus invitatus in reum non dicit testimonium. 9. 2.
- Pro* aliquo libellum dare. 1. 10. pro vero adseverare. 8. 6.
- Probatio* causae facit con sanguineos. 16. 6.
- Probatas*. Causa probata, v. *Aelia*. erroris causa. 16. 3.
- Proconensia* metalla. 15. 3.
- Proconsul* Taurinus Egnatius. 1. 11. Urbe, Italia, provincia sua interdicit in quinquennium. 1. 11. consulit Imp., decernit, cognoscit. *ibid.* de officio ejus, v. *Ulpianus*. Proconsul Baeticae. 3. 3. sententiam ejus compro-
- bat Imp. 1. 11. Africae. 15. 3.
- Proculus*. 12. 7.
- Procurator* Caesaris usurpavit cognitionem legis Fabiae, quam Romae, tam in provinciis. 14. 3. non aliter ei cognitio iungitur, quam Praesidis partibus in provincia fungatur. 14. 3. ejus partes succedunt post sententiam de Fabia latam: qui provinciam regit, licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat, tamen ut de lege Fabia possit cognoscere, Imp. Antoninus constituit: idem legis Juliae de adulteriis coercendis constitutione Antonini quaestionem accepit. *ibid.*
- Prodere*. Poena eorum, qui prodiderunt testimonia utriusque parti. 8. 3.
- Prodigia* intendere. 15. 1. nova inopinata. 15. 3.
- Profectio* artis punitur. 15. 2.
- Profiteri* apud eum, cujus est jurisdictio. 4. 3. quid debeat maritus, si in adulterioprehenderit uxorem. 4. 12.
- Promiscuo* ritu pecudum ac ferarum. 6. 4.
- Pronepos* est suus heres. 16. 2. quando sit suus heres. 16. 3. v. *Nepos*.
- Proneptis*. Eam ducere non possumus. 6. 3. cum ea matrimonia prohibita. 6. 4. est sua heres. 16. 2. quando sit sua heres. 16. 3. v. *Nepos*.
- Pronuntiare* adversus aliquem. 2. 5.
- Prop.* Proposita. 1. 10, 3. 4, 5, 3, 6. 5, 10. 8. et 9.
- Propria*, v. *Bona*.
- Pro*

Providendum est. 6. 4.
Providentia Deorum. 15. 3.
Provincia, v. *Praeses*, v. *Procuratores*. interdicere. 1.
 11. Lugdunensis. 15. 2.
Rector ejus. 10. 3, et 4, et 5.
Provocare iustitiam. 1. 11.
Proximus de tribu. 16. 1.
Prudentes. Prudentium interpretatio de consanguineis. 16. 3.
Prudentia tua. 15. 3.
Publicatio bonorum, poena plagiariorum. 14. 2. Mathematicorum. 15. 2. publicantur bona in falso testimonio, aut corrupto iudice. 8. 5.
Publicus, v. *Custodia*, v. *Damnatus*, v. *Opus*. opus publicum. 7. 4.
Pudor effeminatus in viros. 5. 3. respectus pudoris. 6. 4. leges devinctae observatione pudoris. *ibid.*
Pugnare cum bestiis. 4. 3.
Pugnis cedere. 2. 4.
Pulsatus et *verberatus* differunt. 2. 6.
Panire causa cognita. 7. 4.
Punitionum incendiariorum variae sunt. 12. 5.
Pupillus, v. *Tutor*. Si adoleverit, abstinere potest. 16. 3.
Purgata posteritas. 6. 4.

Q.

Quadratus. 10. 6.
Quadrupli poena abigeorum. 11. 6.
Quaestiti secundum legem Juliam Papiamve. 16. 3.
Quaestio. Iudex quaestionis, cui sorte obvenerit quaestio de ficariis. 1. 3. quaestiones Ictis propositae. 4. 7. *sq.* qui servi quaestioni subjiciantur

tormentorum in adultério. 4. 11. v. *Servus*. legis Juliae de adulteriis coërcendis data procuratoribus. 14. 3. de quaestionibus, v. *Paulus*.

Quaestum facere corpore, de viris. 4. 12. qui quaestum facit corpore palam, non dicit testimonium.

Qualitas vitae in testibus. 9. 2.

Quam Romae, tam in provinciis. 9. 3.

Queri moras. 14. 3.

Quia, pro quod. 10. 3.

Quies publica. 7. 1.

Quietam vitam colere. 15. 2.

Quinquennium. In id relegare. 6. 4.

Quintus dies, v. *Dies*. 1. 11, 3. 3.

Quod bonum. 4. 8.

R.

Rapere intra. 7. 5.

Ratio Voconia. 16. 3. sua

ratione decidere negotium. 10. 3.

Rector provinciae. 10. 3,

et 4, et 5.

Redimeris. 10. 7.

Referre hereditatem ad aliquem. 16. 8.

Regia lex dedit patri potestatem vitae necisque in

filiam. 4. 8.

Regit provinciam Procurator. 14. 3.

Regula juris custoditur. 10. 2.

Regularis, v. *Ulpianus*.

Relegatio est poena homicidii in rixa commissi. 1.

7. propter homicidium,

per lasciviam factum. 1.

11. ob ancillas durius habitas. 3. 3. poena honestiorum. 7. 4. in insu-

lam, poena testium falso-

rum. 8. 3. abigeorum honestiorum. 11. 8. in insulam, incendiariorum. 12. 2, et 3. ad tempus poena termini moti. 13.

3. poena vaticinii. 15. 2. in perpetuum, poena plagiariorum. 14. 2. v. *Interdicere*.

Religio servata. 6. 4. aeterna religione servandum: religio sanctitasque in connubiis: religione sapienti devinctae leges. *ibid.* vetus a nova reprehendi non debet. 15. 3. Mathematicorum. *ibid.* religiones deteriores. *ib.*

Religiosus. Religiosam vitam colere: religiosa caritas: religiosae mentes: religiose copulata matrimonia. 6. 4.

Remancipatio. Liber ex ea manumissus. 16. 9.

Remissio, *remittere*. Remissio erroris juris. 6. 3. v.

Error. v. *Poena*. Remittere commissum clementia. 6. 4. remittendum testimonium. 8. 7. remittere ad forum. 7. 4, 11. 4, et 6, 12. 6.

Removentur ordine abigei honestiores. 11. 8.

Renuntiare sub obtentu Deorum. 15. 2.

Repudiata hereditate intestati decedunt. 16. 3.

Res. E re constituendum est. 1. 6. *vel res*, id est, velim rescribas. 1. 11. res juris, facti. 1. 12. festeriorum XXX millium. 4. 5. concepti. 7. 5. actio rei uxoriae. 10. 2. rem humanam et naturalem pati. 12. 7.

Rescribere. Vellem mihi rescribere. 4. 8.

Re-

Re-

Religio servata. 6. 4. aeterna religione servandum: religio sanctitasque in connubiis: religione sapienti devinctae leges. *ibid.* vetus a nova reprehendi non debet. 15. 3. Mathematicorum. *ibid.* religiones deteriores. *ib.*

Religiosus. Religiosam vitam colere: religiosa caritas: religiosae mentes: religiose copulata matrimonia. 6. 4.

Remancipatio. Liber ex ea manumissus. 16. 9.

Remissio, *remittere*. Remissio erroris juris. 6. 3. v.

Error. v. *Poena*. Remittere commissum clementia. 6. 4. remittendum testimonium. 8. 7. remittere ad forum. 7. 4, 11. 4, et 6, 12. 6.

Removentur ordine abigei honestiores. 11. 8.

Renuntiare sub obtentu Deorum. 15. 2.

Repudiata hereditate intestati decedunt. 16. 3.

Res. E re constituendum est. 1. 6. *vel res*, id est, velim rescribas. 1. 11. res juris, facti. 1. 12. festeriorum XXX millium. 4. 5. concepti. 7. 5. actio rei uxoriae. 10. 2. rem humanam et naturalem pati. 12. 7.

Rescribere. Vellem mihi rescribere. 4. 8.

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

Re-

- Rescriptum* Adriani. 1. 6, 1. 11, 13. 3. Alexandri. 1. 9, 10. 8. Antonini militibus. 1. 8. de sponsa. 4. 6. de deposito. 10. 9. Divi Pii. 3. 3, 15. 2. Divi Severi. 12. 7. Dioclitiani et Maximiani. 1. 10, 6. 5, 15. 3. de deposito. 10. 3. et 4 et 5 et 6. Marci et Commodi. 4. 3.
- Respectus*. Sine respectu pudoris ac pietatis. 6. 4.
- Responsum*, v. *Papianus*, v. *Paulus*, v. *Labeo*. lēti ad quaestionem propositam. 4. 7 et 8 sq.
- Restitutio*, v. *Depositum*, v. *Dolus*. qui in integrum restitutus non est, non dicit testimonium. 9. 2.
- Retentio*. Interest ejus, apud quem res deposita est, se retinere ob impensas in rem factas. 10. 2.
- Revenire* solent apes. 12. 7.
- Reversus* ab hostibus, v. *Filius*.
- Reus*. Quibus non liceat testimonia dicere in eum. 9. 2.
- Ritu* pecudum: barbaricae immanitatis. 6. 4.
- Rixa*. De percussione in rixa. 1. 7.
- Robur* agreste. 5. 3.
- Rogatus* auctoramento ad gladium. 4. 3.
- Roma* propius mille passus. 1. 3. Vicarius Romae, virtus ejus. 5. 3. abigei quo modo puniantur Romae. 11. 8. qui puniantur incendiarii. 12. 5. v. *Praefectus*, v. *Procuratores*.
- Romanus*, v. *Civis*. Romana magnitudo. 6. 4. Romani nominis decus. *ibid.* gens Romana modesta et tranquilla, innocentioris naturae homines. 15. 3.
- Romulus* Consul. 3. 3.
- Rudem* accipere: post triennium rudem induere possunt in ludum damnati. 11. 7.
- Rufus* Consul. 15. 2.
- Ruina*, v. *Depositum*. in metu ruinae deponere. 10. 7.
- Rumpere*, v. *Testamentum*.
- Rupisse* quis dicatur. 2. 4.
- S.
- Sabinus* (Julius). 3. 3. Sabinus respondit. 12. 7.
- Sacellum* deponere. 10. 7.
- Sacerdotes* ante stare. 8. 1.
- Sacratus* (Aurelius) miles. 3. 4.
- Sacrosanctum* esse debet hospitium animae virilis. 5. 3.
- Saeculi* convicium irrogare. 5. 3.
- Saevitia* dominorum in servos. 3. 2. sq.
- Sago* jactari. 1. 11.
- Salpadae* filiae. 16. 1.
- Salus*, v. *Princeps*. Tutandae salutis causa telum gerere licet. 1. 13. sumtus in salute facti. 2. 4.
- Sancte* legibus constitutum. 6. 4.
- Sanctitas* in copulandis conubiis: legum. 6. 4.
- Sanguis*, v. *Necessitudo*.
- Sanitate* in sumtus facti. 2. 4.
- Sapiens* religio. 6. 4.
- Satisfacere* compellere. 10. 4.
- Scientia* nocet. 1. 12. artis num puniatur. 15. 2.
- Scripta*. 10. 6.
- Scripturae* Manichaeorum exuruntur. 15. 3. Divinae verba. 16. 1.
- Secare*, v. *Medicus*.
- Secta* inaudita, turpis, et per omnia infamis: sectas novellas et inauditas opponere religionibus deterioribus. 15. 3.
- Sectari* conjunctiones nuptiarum. 6. 4.
- Secundum* leges. 4. 3.
- Seductoriae* fabulae. 15. 1.
- Seductus*, pro *eductus*. 5. 3.
- Seges* incensa. 12. 2.
- Senatus* filiorum Israël. 16. 1.
- Senatusconsultum* de alio quam testamento falso signato: de falsa accusatione: de falso in testimoniis. 8. 7. de poenis Mathematicorum. 15. 2. v. *Aelia*.
- Sententia*, v. *Paulus*. Divina et humana. 6. 6. poena corruptionis iudicis, ut is sententiam ferat, vel non ferat. 8. 5. sententia sua ordinare. 10. 5. capitalis. 14. 3.
- Sentia*, v. *Aelia*.
- Septimius*. 10. 6.
- Serdica*. 10. 3.
- Serenitas* nostra. 15. 3.
- Servare* distinctionem. 1. 6. servata religio: servandum aeterna religione: servari volumus. 6. 4. servandum est, quod ad breve tempus custodiendum datur. 10. 7.
- Servus*, v. *Dominus*. alienus, v. *Civis*. tenetur lege Cornelia. 1. 3. ut homicidam servum supplicio afficere. 1. 6. quomodo teneatur, qui servum in nullo pretio viliores deterioremve fecit. 2. 4. poena injuriae servi. 2. 5. est pretium domini. 3. 1. num teneatur dominus, si servi defecerint ex plagis. 3. 2. servi durius habiti vendebantur. 3. 3. quid, si ex immoderata
- ca-

- castigatione aeger factus decesserit? 3. 4. adulter occidi potest. 4. 3. adulterum servum quibus, quando liceat occidere. 4. 11. quis, et quando in causa adulterii torqueri possit. 4. 11 et 12. latro occisus homicidam non facit reum. 7. 3. abigeus sub poena vinculo- rum domino restituitur. 11. 3. fervorum commis- sa, si domino videatur, noxae deditioe sarcun- tur. 12. 3. noxali judi- cio agere de incendio a servis facto. 12. 7. quid, si inquilinus insulam exusserit? servi coloni si villam exusserint, colo- nus tenetur vel ex loca- to, vel ex lege Aquilia, ita ut colonus servos pos- sit noxae dedere: uno au- tem iudicio re iudicata, amplius non est agendum altero. 12. 7. poena ejus, si sciente domino pla- gium commisit. 14. 3. poena ejus, qui alieno servo persuasit, ut do- minum fugiat, vel qui alienum invito domino celaverit, vendiderit, e- merit, dolo malo, qui- ve in ea re socius fuerit. *ibid.*
- Sextertiorum* XXX millium res. 4. 5. sextertia quin- quaginta millia. 14. 3.
- Severitate* digna plecti. 6. 4.
- Severus*. Rescriptum ejus. 4. 6, 12. 7.
- Sextertia*, v. *Sestertia*.
- Sexum* non distinguit lex XII. tabb. 16. 3.
- Sicarii*. Quaestio de iis. 1. 3. Lex Cornelia de iis. 1. 2 et 3 et 8.
- Signationis* falsae poena. 8. 7.
- Simplum* in deposito, v. *De- positum*.
- Sine fraude*, pro impune. 4. 2.
- Singularis liber*, v. *Papia- nus*, *Paulus*, *Ulpianus*.
- Sobrinus* qui est reo, invi- tus in eum non dicit te- stimonium. 9. 2.
- Socer* adhibetur a patre in occidendo adultero fi- liae. 4. 2. invitus in reum non dicit testimonium. 9. 2.
- Societatem* coire ob facien- dum aliquid. 8. 7.
- Socius* in plagio punitur. 14. 3.
- Socrus* quae fuit, ducere non possumus. 6. 2. eam nunquam ducere licet ci- tra poenam incesti. 6. 3. matrimonia cum ea pro- hibita. 6. 4. maledictus est, qui cum ea concu- buerit. 6. 7.
- Solertia* tua. 15. 3.
- Solitudinem* in abigere. 11. 8.
- Solvendo*, v. *Hereditas*.
- Soror*. Ejus filia duci non potest. 6. 2 et 3. matri- monia prohibita cum fi- lia sororis et nepte ex ea. 6. 4. quid si filia ejus per errorem ducta sit? 6. 6. qui concubuerit cum so- rore patris sui est male- dictus: item cum sorore matris suae: item cum sorore uxoris suae. 6. 7. de incestu cum sorore sua de patre aut matre. *ibid.* fratri sororive legi- tima heres est: quando mater aut noverca sit lo- co sororis. 16. 2. jure consanguinitatis admitti- tur tam ad hereditatem fratris, quam ad sororis. 16. 3. sorores ex eodem patre sunt consanguini.
- neae*. 16. 4. praefertur manumissori. 16. 9. V.
- Frater*.
- Sors*. Sorte obvenit quae- stio de sicariis: sorte ob- venerunt iudices. 1. 3. sortes tollere, audire. 15. 1.
- Species*. Libertas data sub specie impunitatis. 4. 12. species supra relatae. 14. 3.
- Splendidiorum* personarum poena. 13. 3.
- Sponsa*. Num adulterium vindicetur in sponsam ju- re mariti. 4. 6.
- Spurii* sunt incesti, quasi vulgo concepti. 6. 2.
- Stabulo* de abigere. 11. 2.
- Stare* testis adversus accu- sandum: ante Deum, sa- cerdotes, et iudices. 8. 1.
- Statilius* Consul. 8. 7.
- Statua*. Servi, qui ad eam confugerunt. 3. 3.
- Statum* cursum tenere. 15. 3.
- Stipulam* in agro incendere. 12. 7.
- Stirpitus* amputare nequi- tiam. 15. 3.
- Stirps*. Stirpis libertinae. 16. 8.
- Struere*. Pecuniam accipe- re ob struendam advoca- tionem. 8. 7.
- Studium* abigei quasi artem exercere. 11. 8. ingens. 15. 3.
- Stuprum*. Poena ejus ex jure divino. 4. 1. poena stupratorum. 5. 1 et 2 et 3. poena ejus, qui ma- sculum liberum invitum stupraverit. 5. 2. poena stuprum passi. 5. 2.
- Suasores*. 15. 2.
- Sub specie impunitatis* da- ta libertas. 4. 12.
- Subjicere*. Qui bestiis subji- cian-

- ciantur. 1. 2, 8. 4. bestiis
 subijci. 11. 8. subijcere
 quaestioni tormentorum.
 4. 11.
Subscripta. 10. 3 et 4
 et 5.
Successio. Parentes carent
 successione liberorum il-
 licite genitorum. 6. 4.
 de successione legiti-
 mis. *Tit.* 16. de succes-
 sione feminarum: in ju-
 re agnationis non est suc-
 cessio. 16. 2. testamento-
 rum, v. *Paulus.* succes-
 sio tota, id est, omnes
 succedentes. 16. 3. suc-
 cessiones consanguineae.
ibid.
Sufficiencia praebita. 3. 3.
Summaria poena. 14. 2.
Sumtus in salute et sanitate
 facti. 2. 4.
Superstitionis doctrinae ge-
 nera inducere. 15. 3.
Supponere ignem. 12. 2.
Supra relatae species. 14.
 3. supra dictus dies. 6.
 4.
Suscipere liberos. 6. 4. com-
 mendatum. 10. 1. deposi-
 tum. 10. 3 et 5. filium.
 16. 3. suscepti testes.
 9. 3.
Sustinere metum. 1. 10.
Suus heres primum acci-
 pit hereditatem intesta-
 ti: quis sit is. 16. 2.
 quis sit, aut fiat: quo
 modo fiat: in suis here-
 dibus continuatur domi-
 nium rerum hereditaria-
 rum ad mortem testato-
 ris: quo tempore sui sint
 constituendi. 16. 3. qui
 sint sui. 16. 4. qui sint,
 et quo modo heredes
 fiant. 16. 5. v. *Emanci-
 pati*, v. *Lex*, v. *Ulpia-
 nus.*
Syrmi. 10. 4.
Syrus insula. 15. 2.
- T.
Tabularum XII. lex, v.
Lex.
Tabernaculum testimonii.
 16. 1.
Tam, v. *Quam.*
Tantundem est. 4. 2.
Taurinus Egnatius. 1. 11.
Taurus Consul. 8. 7.
Taxatio in injuriis non mi-
 nor ponenda, quam quan-
 ti vadimonium fuerit.
 2. 6.
Telum. Poena ejus, qui cum
 telo fuit. 1. 2 et 3, 8. 4.
 homicida est, qui aliquo
 genere teli occidit. 1. 4.
 telo percutere. 1. 6. ca-
 su teli ferire. 1. 7. quid
 contineat ejus appellatio:
 portare id licet tutandae
 salutis causa. 1. 13. telo
 se defendentes fures. 7.
 1. *sq.* v. *Fures.*
Temperamentum admittere.
 1. 11.
Tempus accusationis in adul-
 terio. 4. 4. antea actum.
 6. 4. in poenis. 13. 3.
Teneri iudicio fiduciae. 2. 3.
Tenuatum robur. 5. 3.
Terentius Gentianus. 13. 3.
Terminia de mota. *Inscri-
 ptio et subscriptio* *Tit.* 13.
Terminus accusationis in ad-
 ulterio. 4. 4. termini mo-
 ti poena. 13. 2. v. *Ulpia-
 nus.*
Testamentaria lege damna-
 tus. 8. 2. v. *Ulpianus.*
Testamentum facere ex ma-
 jore parte non potest, qui
 stuprum patitur. 5. 1.
 poena ejus, qui quid aliud
 quam testamentum fal-
 sum sciens signaverit: te-
 stamenta falsa invicem
 dicenda aut consignanda
 curare. 8. 7. testamentum
 jure Praetorio factum ob-
 tinet: quid, si testamen-
- ta rumpantur, aut irrita
 fiant? 16. 3. successio te-
 stamentorum, v. *Paulus.*
Testationes. Poena ejus, qui
 falsas testationes facien-
 das curavit. 8. 7.
Testimonium. Poena testimo-
 nii falsi. 1. 2, 8. 2. *sq.*
 quo modo puniantur, qui
 pecuniam acceperint, de-
 derint, ob falsum testi-
 monium perhibendum,
 judicemve, ut sententiam
 ferat, vel non ferat, cor-
 ruperint, corrumpen-
 dumve curaverint. 8. 5.
 pecuniam accipere ob de-
 nudandum non remitten-
 dumve testimonium. 8. 7.
 de testimonio falso. 9. 1.
 lege Julia testimonium
 interdicitur quibusdam
 omnino, quibusdam in-
 vitis, et quibus. 9. 2.
 pecuniam accipere ob di-
 cendum id. 9. 2. familia-
 re non admittitur. *Tit.* 9.
in fine. tabernaculum te-
 stimonii. 16. 1.
Testis injusti poena. 8. 1.
 testes suscepti, et ii,
 quos accusator de domo
 eduxit, vel vitae humili-
 tas infamavit, non inter-
 rogantur. In testibus et
 vitae qualitas, et digni-
 tas spectari debet. Si sint
 adfines, vel cognati, in
 eos inviti testes interro-
 gantur. Parentes et libe-
 ri adversus se invicem,
 item liberti nec volentes
 ad testimonium admit-
 tuntur, quia rei verae te-
 stimonium necessitudo
 personarum plerumque
 corrumpit. 9. 3. v. *Paulus.*
Theodosiani Codicis verba.
 5. 3.
Theodosius Imp. 5. 3.
Tituli librorum citantur
 passim.

- Tollere* sortes. 15. 1. in cruce tolli. 14. 2.
Tormentorum quaestio, v. *Quaestio*.
Torqueri, v. *Servi*.
Tractatu virorum probari. 15. 3.
Tradi ad gladium. 11. 6.
Translatitiae persequi. 4. 11.
Transmittere furem ad Praefidem. 7. 2.
Transmovere terminos. 13. 1.
Tranquillitas nostra. 15. 3.
Transverso ex gradu cognati. 6. 2.
Tribunalia Praefidum. 14. 3.
Triduo proximo indicandum adulterium vindicatum. 4. 12.
Triennium, v. *Opus*.
Tripli poena propter abigeatum. 11. 3 et 4.
Tua experientia, solertia, prudentia, devotio. 15. 3.
Tumorem facere. 2. 4.
Tumultus, v. *Depositum*.
Turpis violatio. 3. 3.
Tusculus Consul. 6. 4.
Tutor. Utilitas ejus non verfatur in administratione. 10. 2. auctoritas ejus non est necessaria pupillo suo heredi, nisi forte non solvendo sit hereditas. 16. 3.
V.
Vadimonium in injuriis. 2. 6.
Valentinianus Imp. 5. 3.
Variatum est. 15. 3.
Varietas in deposito. 10. 3.
Vas immittere ex insidiis. 1. 1. insidians super aliquem. 1. 5. servare dare. 10. 1.
Vaticinatores. 15. 2. v. *Ulpianus*.
Vaticinii poena. 15. 2.
Uspis. 2. 5.
V. C. vir Clarissimus. 3. 3.
Vectoria Astilia. 12. 7.
Vel pro id est. 16. 5.
Vellem mihi rescribere. 4. 8.
Velres, velim rescribas. 1. 11.
Venditio hominis, v. *Civis*, v. *Servus*. vendebantur servi durius habiti. 3. 3. de venditione rei depositae. 10. 7. abigeorum. 11. 1. venditionis hominis poena. 14. 1.
Venefici. Lex Cornelia de ficariis et veneficis. 1. 2. et 3 et 8.
Venenarii impostores. 15. 1.
Venenum. Poena ejus, qui id adhibuerit. 1. 2, 8. 4. infingere de venenis suis malivolis. 15. 3.
Venia ignorantiae. 1. 12. liberari venia criminum. 6. 4. praeteritorum, v. *Praeterita*.
Venter. Pitonem habens in ventrem. 15. 1.
Venti casus. 12. 2.
Venundandum. Ob venundandum pecuniam accipere. 8. 7.
Verberatus si quis fuerit, est atrox injuria. 2. 2. et *pulsatus* differunt. 2. 6.
Verberum poena in termino moto. 13. 3.
Veritatem necessitudo corrumpit. 9. 3.
Verum. Adseverare pro vero. 8. 6.
Vertitur utilitas. 10. 2.
Vestis, v. *Depositum*.
Vetustatem juxta. 6. 4.
Via, v. *Praefectus*.
Vicarius urbis Romae. 5. 3.
Vicinus habet actionem ob res exustas. 12. 6. et 7.
Videmus puniri. 11. 8.
Videntur esse commissa. 6. 4.
Vidua filia si in adulterio sit deprehensa, quid possit fieri. 4. 2.
Vil. pro Septimius. 10. 6.
Villam incendere. 12. 2 et 6. villa incensa. 12. 7.
Vincere sanguinis necessitudinem. 16. 9. vinci sine poena calumniae. 4. 4.
Vincire hominem, v. *Civis*. Vincitum habere hominem. 14. 3.
Vincula. Qui in vinculis est, non dicit testimonium. 9. 2. sub poena vinculorum domino restitui. 11. 3.
Vindicatio in rem adversus heredes depositarii. 10. 8.
Vinea incensa. 12. 2 et 3.
Violatio turpis. 3. 3.
Vir pro marito. 4. 2 et 3. viro in manum convenire. 4. 2. et uxor quando vocentur ad successionem. 16. 8 et 9. Consularis adulter num possit occidi a patre. 4. 2. uxore deprehensa in adulterio quid liceat viro. 4. 3. virorum lupanaria. 5. 3.
Virgis cedere. 2. 4.
Virilis anima. 5. 3.
Virtutum mater. 5. 3.
Vis major non praestatur. 10. 9.
Visus causa lapides furari. 13. 3.
Vita. Officium vitae diurnae. 2. 8. vitae necisque potestas in filiam. 4. 8. concedere vitam delinquentibus. 6. 4. vitae humilitas, qualitas, in testibus. 9. 3.
Vitricus invitatus in reum non dicit testimonium. 9. 2.
Vituli involati poena. 11. 1.
Vivianus. Ex Viviano relatum est. 12. 7.
U.

Ulpianus. Verba ejus ex libro VII. de officio Proconsulis, sub titulo: de ficiariis et veneficiis. 1.

3.
— libro et titulo, qui supra relati. 1. 6.

— libro et titulo, quo supra. 1. 11.

— libro Regularis, sub titulo de injuriis. 2. 2.

— libro XIX ad Edictum, sub titulo: si fatebitur injuria occisum esse, in simplum, et cum diceret. 2. 4.

— libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo: de dominorum faevitia. 3. 3.

— libro Regulari de nuptiis sub titulo. 6. 2.

— libro VIII. ad Edictum, sub titulo: si quadrupes pauperiem dederit. 7. 3.

— libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo de furibus. 7. 4.

— sub titulo de poena legis Corneliae testamentariae, libro VIII. 8. 7.

— libro VIII. de officio Proconsulis, ad legem Juliam de vi publica et privata. 9. 2.

— libro octavo de officio Proconsulis, sub titulo de abigeis. 11. 7.

— libro et titulo qui supra. 11. 8.

— libro VIII. de officio Proconsulis, de nau-

fragiis et incendiariis. 12. 5.

— libro ad Edictum, sub titulo: si fatebitur injuria occisum esse in simplum, et cum doceret. 12. 7.

— libro IX. de officio Proconsulis, sub titulo de termino moto. 13. 3.

— libro IX. de officio Proconsulis, sub titulo: ad legem Fabiam. 14. 3.

— libro VII. de officio Proconsulis, sub titulo de Mathematicis et Vaticinatoribus. 15. 2.

— libro singulari, sub titulo de legitimis hereditatibus. 16. 4.

— ab intestato institutionum. 16. 5.

— eodem libro. 16. 6.

— eodem libro. 16. 7.

— libro qui supra, de suis heredibus. 16. 8.

— eodem libro. 16. 9.

Umbra matrona. 3. 3.

Voconia ratio. 16. 3.

Voluntas. De ea in homicidio. 1. 6 et 7 et 9 et 10.

v. *Casus.* Voluntatis esse. 6. 6.

Vox agentis in injuriis. 2. 6.

Urbanus Consul. 10. 8.

Urbe interdicere. 1. 11. ad urbem missus jaculandi causa. 9. 2. v. *Praefectus.*

Urgetur. 10. 6.

Ursejus libro X. refert. 12. 7.

Usurae ex mora praestantur in deposito. 10. 7.

Usurpare cognitionem. 14. 3.

Usus. Irrepsit in usum. 15. 2.

Utilis actio depositi. 10. 7.

utiles menses. 4. 4.

Utilitas, v. *Commodatum*, v. *Depositum*, v. *Mandat-*

um.

Utiliter experiri. 10. 2.

Utriusque parti proderet testimonia. 8. 3.

Vulgo concepti liberi. 6. 2.

Vulneratus si quis sit, est atrox injuria. 2. 2. si per aliquos dies post vulnus acceptum decessit, num videatur causa mortis idonea. 2. 8.

Uxor. Si ea in adulterio sit deprehensa, num, cui, quando liceat occidere adulterum, quem, num et uxorem? 4. 3. adultera dimittenda. *ibid.* adul-

teram qui possint accusare. 4. 5. a marito num possit occidi adultera. 4.

10. an possit occidi. 4.

12. quae possit, quae prohibeatur duci propter cognationem. 6. 2 et 3. quid, si ducta, quam non licet?

6. 2. cognata ducta non punitur poena incesti. 6.

3. maledictus est qui concubuerit cum sorore uxoris suae, item cum uxore fratris sui. 6. 7. quae in manu est filii, est sua heres, quia loco filiae est.

16. 2. quando vocetur ad successionem. 16. 8 et 9.

Uxor rei actio. 10. 2.

JOANNIS CANNEGIETERI

DISQUISITIO

DE

NOTIS ET SIGLIS,

EARUMQUE USU FREQUENTISSIMO IN
FRAGMENTIS ANTIQUIS, PRAECIPUE
JURISCONSULTORUM:

*In qua plurima veterum Juris, aliorumque
Auctorum loca difficiliora, corruptave,
harum ope enodantur, aut corriguntur.*

FAVORINUS Philosophus, et SEXTUS
CAECILIUS Jurisconsultus, apud
Gellium, Noct. Attic. Lib. XX. Cap. 1.

„ Quaedam esse . . . animadvertuntur aut obscurissima, . . .
„ aut nequaquam ita, ut scriptum est, consistentia. Obscurita-
„ tes . . . non adsignemus culpae scribentium, sed inscientiae
„ non adsequentium. Quanquam hi quoque ipsi, qui, quae scripta
„ sunt, minus percipiunt, culpa vacant: nam longa aetas verba,
„ atque mores veteres oblitteravit, quibus verbis, moribusque
„ sententia legum comprehensa est.

JOANNIS CANNEGIETERI

DISQUISITIO

DE

NOTIS ET SIGLIS.

Quandoquidem saepissime in iis, quae supra proposuimus, usu venit, ut in emaculandis Jurisconsultorum veterum scriptis Notarum remedium visum fuerit esse adhibendum, imo vero utramque nobis paginam faciat genus illud emendationis, faciendum existimo, ut, quid hac de re statuendum adpareat, penitus investigem, ita tamen in eo versaturus, ut, quae copiosissime dici possunt, breviter tantummodo perstringam.

Paulus *Nota* inquit *nunc* significat *signum*, ut in pecoribus, nunc litteras singulas, aut binas. Idem tradit Festus. Servius ad *Virg. Aen.* 3. v. 444. *notas litterarum* explicat, ut per unam litteram significet (malo significetur) aliquid. *Notae autem dictae sunt*, verba audis Petri Diaconi, eo, quod verba in syllabas (lego item syllabas) praefixis characteribus notant, ut ad notitiam legentium revocarent, quas didicerunt: (malim res revocarent, aut quae didicerunt: hoc si optes, discere explica audire) quas qui scribunt, proprie jam Notarii appellantur. Isidorus, compiler, *Orig. Lib. I. Cap. 21.* sic expressit: *Notae autem dictae, eo quod verba, vel syllabas, praefixis characteribus notent, et ad notitiam legentium revocent, quas qui didicerunt proprie jam Notarii appellantur.* Locum mutilum ex Diacono facile suppleas. De Notariis illis pluribus egit L. Pignorius de *Servis* p. 218. sq., ex professo singulari dissertatione de Notariis pertractavit J. W. de Goebel. De descriptione notaria, quae *notoria* quoque dicuntur, vide Cujac. in *Obs. Lib. 3. Cap. 3.*, et *Lib. 1. Cap. 33.*, et Turneb. *Advers. Lib. 15. Cap. 20.* *Notae* alio nomine dictae sunt *sigla*, quasi *singula*, et *siglae*, quasi *sigillae*, secundum Vossium in *Art. Grammat. Lib. 1. Cap. 41.*, aut potius *singulae*, quoniam singulae litterae certa vocabula comprehendunt: *singularias litteras sine coagmento syllabarum* appellat Gellius *Lib. 17. Cap. 10.* Eadem quoque *signa* vocabantur: hinc Hieronymus in Julianum: *linguae celeritatem prenderent signa verborum.* Idem in *Epist. 140* ad Principiam: *quodam signorum compendio breviatum Evangelii strictumque sermonem exaravit.* Quae propter causam non video, quod cum Grotio in *Flor. spars. in Constit. Justiniani*

niani *de emendat. Codicis*. §. 5. pro *signorum* reponendum esse arbitremur *siglorum*. *Singula*, vel potius per syncopen *singla*, dici puto in *L. 1. C. de Veteri jure enucleando* §. 13, ubi vitiose legitur: *per simplorum captiones*, pro quo Cl. Hofman in *Meletem*. corrigit *symbolorum*. Confer Cujac. in *Obs. Lib. 12. Cap. ult.* Graeci *σημεία* nominant. A siglis Gallos *sifras* suas dixisse, putat Cujac. *Lib. 3. Obs. 3.* A siglis, seu singulis, *singularii* appellantur, qui siglis scribunt, vid. Idem *Lib. 12. Cap. ult.*

Proprie tamen si loqui amamus, distant omnino notae a siglis, in eo unice convenientes, quod plura contractius proponunt: siquidem notae non sunt litterae, sed signa potius, aut figurae, quibus verbum unum, imo plura etiam aliquando vocabula notabantur. Hinc Pedius notas litteras esse negavit. v. *L. 6. in f. D. de honor. poss.* confer. *L. 40. pr. D. de testam. mil.* Hujus generis sunt eae, quae Tironis, qui Ciceronis libertus fuit, et Annaei Senecae nominibus circumferuntur, quas ad calcem Thesauri sui Inscriptionum exhibet Janus Gruterus. Notis ejusmodi, aut dicas potius compendiosis aenigmatis, integros olim libros exaratos fuisse, testantur *αυτοπται*. Narrat Vossius *l. c.* ex Trithemio, vidisse eum in bibliotheca Argentinenſi psalterium Davidis hoc modo perscriptum, cui volumini ab notarum ignaro inscriptum fuerat: *Psalterium in Armenica lingua*: quod opusculum exornare cum maxime bibliothecam Augustam, quae Guelpherbyti est, refert J. W. de Goebel in tractatu *de Notariis*, qui insertus est D. E. Baringii *Clavi diplomaticae* p. 198. De Curtii historiarum parte posteriore ita signata memorat Gruterus *l. c.* De notis his consule Epist. Vir. Illustr. a Cel. Burmanno editas, *Tom. 2. p. 128. et 343.* Siglae vero proprie sunt litterae singulares, veluti C. T., quas *certum tempus* significare Magno docet. Plura differentiae hujus exempla attulit, et latius de eodem disseruit Cujacius *l. c.*, adde Mercerus in *Theſ. Jur. Otton. Tom. 3. p. 24.* ibique Reinoldum, nec non Vossium *d. l.*, quibus adjungo H. Brenemannum in *Histor. Pand. Lib. 2. Cap. 3.*, qui et amplius distinguit a notis et siglis ea scribendi compendia, quas *abbreviationes* vocare solemus, itemque *monogrammata*, et *contignationes*. Distinguendi causa ita proponi potest: quod si tamen verum velimus confiteri, omnia haec et olim quoque inter se confusa fuisse constat, ac, quicquid eorum fuit, *siglarum* et *notarum* nominibus fuisse comprehensum.

Notarum originem et antiquitatem sic exponit Diaconus: *Nunc quas (lego quis) primus notas instituit scribamus: vulgares notas habemus, (suppleo: quas habemus, Ennius) primus mille et centum invenit, ad hunc scilicet usum, ut, quicquid per contemtionem praesentium (rescribo per contentionem hoc est, celerem orationem, recitantium) diceretur, librarii scriberent complures, simul adstantes, diversis (repono divis) inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperet. Debinc Tullius Tiro, Ciceronis libertus, notas praepositionum commentatus est. Post hunc Philargius (alii libri exhibent Philargyrus) Samius, et aliqui (emendo: et Aquila, subintelligo autem ex praecedentibus libertus) Moecenatis alias addiderunt. Deinde Lucius Annaeus Seneca contractas (malo contractar, id est, contractarum, puta notarum) omnium digesto et aucto numero*
opus

opus in quinque millia extendit. Iisdem poene verbis Isidorus *Lib. 1. Cap. 21.*, ex quo haec, uti pleraque caetera praefationis suae, mutuatus videtur Diaconus noster. Adponam locum, ut demonstrem probabilem propositarum lectionum rationem, tum, ut restituam depravatam Isidori scripturam. Sic edidit D. Gothofredus: *Vulgares notas Ennius primus mille et centum invenit. Notarum usus erat, ut quicquid pro concione, vel contentione, aut in judiciis diceretur, (in aliis est: quicquid per contentionem, aut in jud. Praeferam: pro concione, per contentionem, aut in jud.) librarii scriberent complures, simul adstantes, divisim inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tyro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum. Post eum tertius Persannius (in MS^o quodam est iuper Sannius, scriptum fuisse conjicio *III. p. vel pat Samius, explico tertius, patria Samius*) Philargius (in aliis editionibus exstat Pylargyrus) et Aquila, libertus Moecenatis, alius alias addiderunt. (eaedem alius omiserunt.) Deinde Seneca contracto (malo contractorum) omnium digestoque et aucto numero, (praestet forte: digesto quidem...) opus effecit in quinque millia. Verbum effecit pro extendit positum dandum puto stilo Isidori. Ex iisdem editionibus sic corrige initialia *Cap. 22. seq.: Quaedam autem litterae in libris juris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris breviorque fiat.* Gothofredus evulgavit; *Celebris brevior fiat.**

Siglas veterum qui tradiderunt exstant haud pauci: recenset eos Fabritius in *Bibl. Lat. Lib. 4. Cap. 6.* Nobis memorasse sufficiat Triumviros notissimos, VALERIUM PROBUM dico, qui elegantissimum commentarium conscripsit *de Notis Romanorum*, quem Auctorem Neronem imperantem vidisse censet Fabritius, Vossius, Adriani Caesaris aetate eum floruisse, existimat *l. c. Cap. 40.* Iniquior in virum probum videtur Reinoldi in *Variis Cap. 11.*, qui ab alio siglas illas in publicum emissas conjicit, qui post Septimii Severi tempora aetatem degit, mentitusque Valerii Probi nomen, eas proposuit. Facili, nisi fallor, negotio litem hanc possis componere. Libellum, quem dixi, ejusdem esse puto Valerii Probi, quem Neronis Imp. aevo vixisse ex Eusebio constat, idem tamen nonnulla ab aliis, Christianorum sacris addictis, addita, atque interfecta fuisse arbitror, id quod plurimis aliorum Scriptorum commentariis accidisse, dudum demonstrarunt Eruditi: idem factum in notis Tironis et Senecae, dubium non est. Probi hujus opusculum novissime ex MSS. vetustissimis edidit, et notis illustravit H. Ernstius, adjecit quoque commentarios F. Lindenbrogii, seu Tiliobrogae. Inseruit hunc Thesauro suo Vir Ampl. G. Meerman *Tom. 1. p. 87.*

Succedat MAGNO, an Mango, qui de *synopsi* juris civilis elegantem emisit libellum, quem Carolo Magno Imperatori dicavit, quo de pluribus Fabritius *l. c.*

Denique PETRUS DIACONUS ad Conradum primum, Imp. Romanum, sat amplum commentarium scripsit de notis litterarum more Romano. Multis quoque de notis egit Isidorus in *Orig. Lib. 1. Cap. 20. sq.*, qui tamen pleraque descripsit pro more ex aliis.

Geminationes litterarum, aut vocum, quid quaeso sunt aliud, quam scribendi quoddam compendium, quo littera una pluresve, imo et integra aliquan-

quando vocabula semel scripta geminanda atque iteranda proponuntur? In ipso corpore Florentino plurima superesse hujus notarum speciei exempla, nullus ignorat. Tantum tribuerunt nonnulli corrigendi per geminationes arti, ut poene quaevis loca corrupta hoc remedio restitui posse sibi persuaserint: solos nomino Cl. Best et Eruditiss. Hofman in *Meletematibus ad D.*, quos tamen plus justo dedisse huic emendandi generi, nemo quisquam temere dubitet. Geminationes admitti oportere, unusquisque agnoscat, necesse est: *domini* pro *dominii*, *Julii* pro *Julii* exstare in *Collatione Leg. Mos. et Rom.*, alia plurima reliqua esse in Digestis, atque alibi, vestigia earum certissima, quis ambigat? Ipsi plus semel capita Auctorum veterum difficiliora exponere hac ope tentavimus. Quod autem majusculis litteris exhiberi talia in editionibus nostris conspiciamus, non id a Scriptoribus profectum esse, sed commentum hoc esse posterioris aetatis, dudum demonstratum est. Mediocriter tamen in his agendum esse arbitror, et id studendum praecipue, quod in omni re apprime est utile, ut ne quis nimis. Geminationum rationem et abusum docuit Bynkershoek *Obs. Lib. 4. Cap. 20.* Multis de eodem disputavit Fornerius *Rer. Quot. Lib. 1. Cap. 1.*, alique sexcenti. Antiquos non duplicasse litteras, sed siclicos supra apposuisse constat ex Isidoro *Orig. Lib. 1. Cap. 26 in f.* Confer Festum in *Aboloes, Aulas, Torum.* Adde auctores allegatos ab C. H. Eckhardo in *Hermeneut. Jur. p. 36. sq. et p. 41. sq.*

Quid memorem inscriptiones antiquas, lapidi, marmori, aeri incisas? quas qui vel fugitivo oculo semel inspexerit, scatere plerasque siglis ignorare non potest. Consule de iis Fabritium *Lib. 4. Cap. 5.* Gruterus in indicis, corpori suo Inscriptionum submissi, singulari capite notas, litterasque singulares, vocesque abbreviatas interpretatus est, *Cap. 20.*

Quid dicam codices vetustos? Noverunt illi, qui aliquando eos cognoverunt, plenos esse siglis. Exemplo sit, ut unum tantum adlegem, liber ille Wurcenbergensis, in archivo ecclesiae Cathedralis servatus, qui Theodosianum Codicem exhibet, quem totum quantum plenum esse abbreviationibus, testatur Cl. Ritter in *Praefat. Cod. Theod. Tom. 1.* Siglarum ejusmodi etiam nunc supersunt quam clarissima vestigia in Collatione legum Mosaicarum et Romanarum. K. N., pro *Carissime nobis Tit. 1. §. 10. Vel res*, pro *velim rescribas. §. 11. V. C.*, pro *Vir Clarissimus*, alia.

Novimus, post evulgatos a Cnaeo Flavio fastos pontificios, novas subinde formulas excogitasse Jurisconsultos: eas autem, ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis consignasse Prudentes crediderunt nonnulli, permoti dicto Ciceronis pro *Muraena Cap. 11. Irati Jurisconsulti, ne dierum ratione pervulgata* (malim provulgata) *et cognita, sine sua ope posset lege agi, NOTAS quasdam composuerunt, ut ipsi omnibus in rebus interessent.* Vid. Cl. Heinecc. in *Antiq. Jur. in provem. §. 7. sq.* Manilius, qui Theodosium M. imperantem vidit, ita canit de Icto:

Hic etiam legum tabulas, et condita jura
Noverit, atque NOTIS levibus pendentia verba

intel-

intellige formulas actionum notis perscriptas. Easdem accipiendas esse in dicto Ciceronis loco existimat Ritter in *notis ad Heineccii Histor. Jur. Lib. 1. Cap. 2. §. 48*, Sed jam ante formulas habuerunt Icti, easque evulgatas fuisse, prodit Orator. Eximes scrupulum, si reposueris *novas*.

Compendiosam hanc scribendi rationem, quae adeo vulgaris fuit Romae, ut vel in testamentis notas etiam usurparint, vid. Sueton. in *Galba Cap. 5.*, id quod tamen postea vetitum fuisse, demonstrat Cujacius *Lib. 3. Obs. Cap. 3.*, variis erroribus causam praeuisse quis dubitet? Jam ab antiquissimis inde temporibus conquesti de eo fuere quamplurimi, vid. Rad. Forner. *Rer. Quotid. Lib. 3. Cap. 2.* Cicero ad *Atticum Lib. 13. Ep. 32.* quod ad te ait de *decem legatis scripsi, parum intellexi, credo, quia dia anpaww scripseram*. Movit haec causa Justinianum, ut sancendum duxerit in *Constitutione de conceptione Digestorum*, quae est *lex 1. C. de Veteri jure enucl. Ne autem per scripturam aliqua fiat in posterum dubitatio, jubemus, non per singulorum* (ita legendum videri dixi antea) *captiones, et compendiosa aenigmata, quae multas per se, et per suum vitium antinomias induxerunt, ejusdem Codicis textum conscribi, etiam si numerus librorum significatur, aut aliud quidquam: nec enim per specialia sigla numerorum manifestari, sed per litterarum consequentiam explanari concedimus*. Confer *L. 2. §. 22. C. eod.* et *Constitutionem de emendat. Cod. §. 5.* Idem in Graecis observari jussit Basilius Imp.

Cave tamen, in eam descendas opinionem, frustra idcirco collocari operam in explanandis per notarum subsidium illis voluminibus, quae per litterarum consequentiam conscribi voluit Imperator. Quod si ipso, quod a Triboniano, ejusque adjutoribus sociis est compositum, *αυτογραφα* uti liceret, ne tum quidem inutilem hac in re laborem impendi statui deberet, quum ipsos juris civilis architectos, quos dixi, in aenigmatis his resolvendis lapsos nonnunquam fuisse fiat probabile. Verum edacis injuria temporis factum dolemus, ut non modo ipsum exemplar authenticum desideretur, sed et frustra quaeratur talis codex, qui Justiniani aevum propius attingat, nihilque ad nostra transmissum sit tempora, nisi quod postea demum, ubi eviluerat dudum Justiniani illa, quam supra memoravi, sanctio, descriptum fuit, eo aevo, quo siglae vulgo etiam in juris libris adhiberi denuo consueverunt.

Do omnium optimum, fortasse et antiquissimum esse Codicem Pisanum: non eum tamen esse librum illum persuasum est, qui Justiniani mandato confectus est, aut copiam ejus primam secundamve, quod tamen ut crederent, abripuit nonnullos nimia ac vesana voluminis laudatissimi veneratio. Cui aetati thesaurus ille Florentinus sit adscribendus, in incerto est, neque certius puto, verumne sit, quod censent plurimi, omnes, quotquot ubique circumferuntur, antiquos juris codices hoc quasi ex fonte promanasse, exque eo uno descriptos fuisse, vid. Heinecc. in *Praefat. praemissa Obs. Bynkershoekii*: Imo vero contra statuentium probabilior omnino videtur opinio. Verum enimvero nolo equidem hanc litem meam facere: taedet cramben millies coctam reponere. In utramque partem disputatum saepissime a Viris eruditioribus,

Brenckmanno, Schwartzio, aliisque, confer Schulting. *ad Πε. D. Num.* 13., et Cel. Rucker. *in Praef.*, adde Steckium *in Praef. Vindicationum, in Thes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 504.* Cl. Wieling *in Praefat. Lect. Jur. Civ.* et Eckhard. *in Herm. §. 68. sqq.* Demonstrasse mihi in praesenti sufficit, volumen illud Amalphitanum notas haud paucas continere, intelligo quaecunque litterarum compendia, quo de quam manifestissime constat ex testimonio eorum, quibus copia ejus facta fuit, qui ipsi multas in eo siglas dissimulare non sustinuerunt. Consule Brenckmannum *Lib. 2. Cap. 3.*

Ostendimus, ni fallor, ac quam luculentissime probavimus, siglas olim vulgatissimas fuisse. Varium earum usum, si pertinaciter dubites, demonstrat Valerius Probus in Prooemio. Demonstravimus deinde, Jurisconsultis praesertim proprias quasi ac solennes eas fuisse. Vidimus denique, ac certo constat, nullos, aut saltem paucissimos, ad nos transmissos esse juris commentarios, qui non antiquissimum illum scribendi morem repraesentant, ac certissimis argumentis indicant, plurima exinde vitia atque errores profuisse. Summo itaque jure fecit Brenckmannus, qui libro suo *Fontes mensorum* inscripto hoc prae caeteris caput constituit: *de scribendi compendiis et monogrammatibus.* Vid. G. C. Gebauer in *Narratione de H. Brenckmanno.* Latius hanc omnem materiam persecuti sunt plurimi. Adjunge sis iis, quos in praecedentibus nominavi, Virum Eximium, Curiae patriae quondam Cancellarium, Elb. Leoninum in *Emendat. Lib. 4. Cap. 12.*, quo loco varia, quae veteribus in usu fuere, notarum genera multis percenset, nec non Forster. *in Obs. in Thes. Jur. Otton. Tom. 2. p. 924.* et Forner. *Rer. Quotid. Lib. 3. Cap. 2. sq.* Confer. Obs. Miscell. Amstel. *Vol. 3. p. 129.*, nec non Epist. Vir. Ill. *Vol. 1. p. 7.* Adde C. A. Heumann. *in Consp. Reip. litt. Cap. 3. Num. 10. sq.* et D. G. Morhof. *in Polyhist. Tom. 1. Lib. 4. Cap. 2. Num. 3. sq.* atque in primis Eruditissimi Eckhardi *Hermen. Jur. p. 34. sqq.* Ex professo hanc rem pertractarunt Joannes Baptista Porta in libro *de occultis litterarum notis*, et Jo. Nicolai *de Siglis Veterum*, nec non H. Hugo *de prima scribendi origine*, cui adjunge commentarios amplissimos Viri Cel. C. H. Trotz. *Cap. 18. sq.*, ac praesertim Sertorius Ursatus in libro *de Notis Romanorum*, quem Thesauro suo *Antiq. Rom.* inseruit Graevius *Tom. XI.* Omnium industriam vicit, tam veterum, quam recentiorum scriptorum, Jo. Lud. Waltherus, qui notas atque abbreviationes syllabarum et vocum, quaecunque in diplomatibus et codicibus vetustioribus apparent, a saeculo inde VIII. ad XVI. usque, improbo labore, instituto utilissimo ac laudabili, curaque singulari collectas exposuit in *lexico diplomatico*, cui egregio operi praefationem praemisit Jo. Henr. Jungius, qua notarum originem, antiquitatem, et frequentiam, itemque errorum inde enatorum copiam innumeram, denique studii hujus summam utilitatem, auctores tandem, qui artem hanc tradiderunt, ubere proposuit, atque egregie demonstravit. Postremo Dan. Eberh. Baringius in *Clavi Diplomatica* specimina dedit scripturarum veterum, alphabeta nimirum varia, medii aevi compendia scribendi, notariorum antiquorum signa perplura, aliaque, addidit quoque bibliothecam scriptorum rei diplomaticae. His in duobus

bus operibus quidquid ad artem notariam pertinet eruditissime deprehendes elaboratum, ac fere omni parte absolutum. De Graecorum notis singulari libello pertractavit Ed. Corsinus.

Haec cum ita sint, uti sunt certe verissima, dubitari neutiquam potest, utilissimam ac laudandam operam praestare jurisprudentiae illos, qui notarum ope juris locos corruptos restituere allaborant: siquidem in omni arte critica nulla est probabilior, ac dixerim poene certior emendandi via, quam per siglarum explanationem.

Quod tamen in negotiis quibuscunque reliquis usu venit, in his in primis

*Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.*

Jure itaque et merito suo vapulant isti, qui temere in his progressi, ex suo ingenio fingunt notas ipsis fortasse Romanis incognitas: quorum perversos mores increpat Wieling *l. c.* et Ampl. Bynkersh. *Lib. 1. Obs. Cap. 23., et alibi.*

Quis autem modus in hac re sit adhibendus, investigavit Cl. Best *de Rat. Emend. Leg. Cap. 1. Num. 2.* Magis se probant mihi quidem, quae de eodem adnotavit Ictus Egregius H. Noordkerk *in Obs. Dec. Obs. 1.* Primum requirit Vir Consultissimus, ut siglae, quibus lectioni corruptae mederi cupimus, re vera in usu fuerint antiquis: dein probabilem errandi causam adesse postulat. Confer Eundem in *Disquisit. de Lege Petr. p. 29., et in Obs. Cap. 3.* Adde Eckhardum *l. c. p. 40. sq.* et Summum Bynkersh. *l. c.*, qui ipse maximo in arte critica praesidio esse agnoscit notas a Valerio Probo et Magno traditas.

Quod si quid valeant in his exempla Virorum praeclarorum, quae sane apud me valent quamplurimum, haud exiguum ponderis accedere huic per siglas explicandi methodo existimandum est exinde, quod praecipua Jurisprudentiae laude conspicui scientiae nostrae Antistites hanc correctionis artem primo loco habendam esse fuerunt arbitrati, suoque exemplo demonstraverunt, quantum eo nomine jus Romanum debeat illis, qui via hac simpliciore ac certiore progressi masculam juris doctrinae operam praestiterunt: Triumviros designo, ne plures commemorem, quibus si parces, majores certe nulla viderunt saecula: Cujacios dico, Schultingios, et Noodtios, quorum summa in juris disciplinam merita, quotquot sunt aequi Themidis alumni, grato ore praedicant.

Plurima hic illic sparsimus exempla: neque tamen adeo exhausta nostra penus, ut loco hoc commodissimo addere non liceat capita nonnulla juris antiqui, quae corruptissima visa unicuique, notarum remedio adhibito, sanari facile posse videantur.

I. Modestinus in L. 26. §. 1. D. de Pignor. et Hyp. Pater inquit Sejo emancipato filio facile persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius (ejus), quod ipse impeditus esset scri-

scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae; Quaerebatur an Sejus inter caetera bona etiam hanc domum jure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinerit: nec METUIRI ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodaverat patri, aut signo suo, aut alia scriptura. Modestinus respondit: cum sua manu pignori domum suam futuram Sejus scripserat, consensum ei obligationi dedisse manifestum est. Materiam tractari vides elegantissimam, eam, quae maximo quotidie in foro usui esse possit: dignissima itaque res, ut de verbis in integrum restituendis laboremus. Quae justa causa moverit alios, ut ejus abesse voluerint, aut loco illius Sejus substitui maluerint, non video, siquidem vel primo obtutu apparet illico, quoad hanc vocem, rectissimam esse lectionem Florentinam. Metuiri autem vocabulum stare non posse, nullus temere dubitet. Cl. Best p. 277. emendat me tueri. Scioppius de Art. Crit. p. 68. per geminationem reponit me tutum iri, quo eodem modo rescribendum conjecit Scaliger ad Catull. Epigr. 77. Augustinus metuiri explicat metui. Haloander corrigit nec metuere debeat. Aliis alia placuerunt. Vide Cl. Ducker. in Opusc. de Lat. Vet. Ictur. p. 436. Scriptum fuisse puto ME. LIERI, hoc est, manifestum fieri: constat enim ex Magnone, Diacono, aliisque, litteris illis manifestum vocem exaratam olim fuisse. Ille, qui quaesiverat, id est, qui Modestinum consuluerat, nec manifestum fieri dicebat ex eo solo etc. De infinitivo ejusmodi monui alibi. Modestinum respondisse ait Tribonianus, manifestum esse, consensum dedisse Sejum.

II. Deposui apud te rem meam: tu tergiversatus depositum restituere detrectas, antequam certam pecuniae summam tibi exsolvam: ego, ut rem recipiam, tibi solvo: actio mihi competit depositi adversus te ad restitutionem datae pecuniae. *L. final. D. Deposit.* Conceditur etiam mihi condictio ob turpem vel injustam causam. Item, inquit Ulpianus, si tibi dederam, ut rem mihi reddas depositam apud te, vel ut instrumentum mihi redderes, in *L. 2. §. 1. D. de Condict. ob turp. vel injust. caus.*, supple ex *L. 1. §. fin. eod. repeti potest.* Cl. Bestius quasi spuria ejicienda censet verba mihi redderes, conjunctimque legi vult velut, quapropter vapulat a Cel. Ruckero in *Observat. Cap. 4.*, qui substituit velut ut. Malim equidem vel ut instrumentum m. mihi redderes, hoc est instrumentum meum. Ita M. N. significare meo nomine, auctor est Valerius Probus. Instrumentum est omne, quo res instruitur, a re itaque haud absurde distinguitur.

III. Excidit, opinor, vacula in verbis Pomponii in *L. 2. §. 44. D. de Orig. Jur.* Ofilius . . . libros de jure civili plurimos, et qui omnem partem OPERIS FUNDARENT, reliquit. Bynkershoek in *Opusc. Var. Argum. p. 78.* sic explicat: qui nullam partem operis, juris puta civilis, intactam reliquerunt. Praeferam legi: Operis utriusque enodarent, accipe publicum et privatum, quo modo idem Ictus in *§. 46. eod.* Tubero complures utriusque operis libros reliquit. Quibus siglis exarata fuerit utriusque vocabulum exponit Walther. in *Lexico p. 429 et 430.*

Idem Ictus in *L. 8. §. 3. D. de Pignor. Act.* Si inquit ita scriptum sit: si qua

qua pecunia sua die soluta non erit, statim competit ei pacti conventio. Hoc vult Pomponius: statim commissa est causa, et competit ei, qui pignus accepit, jus vendendi pignoris, sive competit actio ex pacto, ad id, ut ex lege et conditione contractus veneat pignus. Pluribus sensum legis exposuit J. van de Water in *Obs. Lib. 2. Cap. 19*, qui sic emendandum censet: *competit ex pactione venditio, vel vi pacti venditio*. Malim: *competit ei pacti conventi ac*, id est, *actio*, quo modo *pacti conventi exceptionem* dixit Cajus in *L. 30. §. 1. D. de Pactis*, nisi praeferas: *pacti conventi jus*.

IV. Quod si Titius Sejo pecuniam suam mutuam dederit meo nomine, mea voluntate, mihi adquiri obligationem respondit Ulpianus in *L. 9. §. 8. D. de reb. cred.*, hoc est, Sejus exinde mihi obligatur: rationem addit Ictus: *cum quotidie, credituri pecuniam mutuam, ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor MEUS ET futuro debitori nostro*. Ferri non posse verba *meus et unusquisque* perspicit. Quo pacto emendare alii allaborarint lectionem corruptam, ostendit Egregius Auctor *Obs. Jur. Civ. p. 87.*, qui ipse haud sanequam inepte reponit *mutuet*. Quid si levissima mutatione rescribamus *meus sit?* aut, si hoc malis, *meus eet*, quod, Magnone teste, designat, *meus esset*. Dativus casus, quo utitur Ictus, est is, uti appellant Grammaticorum filii, dativus commodi, quo de loquendi usu, Graecis juxta ac Romanis vulgatissimo, vide, quae notavit Cl. O. Arntzenius *ad Caton. Lib. 1. Dist. 37*. Sic interpretor: quoniam quotidie solet accidere, ut nummos mutuos dare cupientes amico, ipsi pecunia numerata destituti, rogemus alium, ut is nostro nomine amico credat, atque ita fiat, ut creditor me sibi obliget mandati nomine, sive, ut ait Ulpianus, *ut creditor meus esset*, hoc est, ut censeatur quasi mihi ipsi credidisse, ita ut is me quoque propter debitum illud convenire possit, quandoquidem dedit is mea voluntate, non quidem mihi, sed in usum ejus, qui a me pecuniam poposcit, qui propterea ex facto creditoris illius meus futurus est debitor, quia non suo, sed meo nomine dedit creditor.

V. Corpus Florentinum sic exhibet Caji verba in *L. 3. D. Fam. Ercisc.*: *Licet libera potestas ESSE maneat creditoribus cum singulis experiundi*. Uncinulis inclusit vocem *esse* Taurellus, ut, suspectam eam sibi esse, indicaret. Cl. Best *p. 174.* substituit *est et*. Restituas facili negotio lectionem veram, credo, si ita legas: *licet libera potestas ex edicto maneat*. Scriptum fuisse conjicio *EE*. Notam illam *esse* exponunt, qui de siglis scripserunt, sed et, eandem pro *ex edicto* positam fuisse, scribit Diaconus.

VI. Male quoque interpretatos, puto, librarios ejusdem Caji scripturam in *L. 1. D. de Orig. Jur.* qui ita exhibent: *Facturus legum vetustarum interpretationem, necessario PRIUS ab Urbis initiis repetendum existimavi*. Pro *prius*, *prius*, pro *repetendum*, *repetendam* reddit Schroder in *Obs. p. 67*. Loco *tau prius* notam dedisse credo Cajum, quae *principium* significat, quam non intelligentes scribae exposuerunt *prius*. Quibus litteris vox ea notata fuerit olim, demonstravit Walther. in *Lexico p. 274, 280 et 281*.

VII. Misere depravatus Marcelli locus in *L. 28. D. de mortis caus. donat.*: *Avunculo suo debitori mortis causa donaturus quae debebat, ita scripsit: tabulae vel*

chirographum TOT, ubicunque sunt, inanes esse, neque eum solvere debere: quaero, an, heredes si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint. Conjecturas aliorum proposuerunt Auctor Obs. Jur. Civ. p. 106, Hofman in Meletem. ad D. h. l., et Catharinus in Obs. et Conject. Lib. 4. Cap. 41. Sic restituo: *tabulas vel chirographa m. thii v, ubicunque sunt, inanes esse, hoc est, mei thii volo.* Ductus omnes litterarum probe observatos esse, tute perspicis. *Thii* vocem ignorantes librarii monstrum lectionis dederunt. *M* pro *mei* positum, Probus docet. *V* pro *volo* scriptum olim, tradit Diaconus. *Possit* pro *possint* restituendum esse, manifestant totius legis verba et contextus.

VIII. Ulpiani haec in L. 7. D. fam. erisc. suspecta admodum videntur: *Si heres unus, cum sub conditione adjectum coheredem, aut apud hostes ADJECTUM eo haberet, dixerit se heredem esse.* Rectius ita exhibet editio, quae apud Hugonem a Porta prodiit: *apud hostes addictum coheredem haberet.* Facillime sane confundi potuisse, probabile est, verba *addictus* et *adjectus*, eo magis, quia *adjectus* vox proxime praecefferat, pro *eo* autem scriptum fortasse fuit *coh.*, ut designaret vocem mox antecedentem *coheredem*, nisi malueris *eum* pro *eum*, scilicet *coheredem*. Quod vero dixi de permutatione verborum *addictus* et *adjectus*, nolim equidem referri in hanc classem L. 39, et 46. D. de Judic., in quibus perperam nonnulli pro *eo*, quod Florentiae est, *addicitur*, et *addictus*, invitis libris melioribus obtrudunt *adjicitur* et *adjectus*. *Addicere* judicem est, judicem dare, qui de re cognoscat, et sententiam ferat: notissimum autem ex L. 12. §. 2. D. eod. judicem dari posse, non eum, qui perpetuo furore tenetur, sed qui ad tempus furit.

IX. Eleganter Paulus, in L. 22. §. 11. D. Mandati, sicut autem, inquit, *liberum est mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit: renuntiari autem ita potest, ut integrum jus mandatori reservetur vel per se, vel per alium eandem rem commode explicandi, aut si redundet in eum captio, qui suscepit mandatum.* Confer de eodem L. 27. §. 2. d. t. *Captionem* accipe *damnum* ex susceptione captiosa ac fraudulenta ortum. Sunt qui substituunt: *aut si non.* Exstitisse puto: *aut (vel potius at) si 9*, quod, Magnone teste, significat *contra*. Si vero *contra* res amplius non est integra, *damnum* refarciet is, qui *mandatum* suscepit, nec in tempore renuntiavit. Librarius notam sibi incognitam omisit.

X. Scaevolae scripturam in L. 61. §. 1. D. Locati ita repraesentat Codex Florentinus: *Quaesitum est, an vecturas, quas convenit, a conductore secundum locationem exigere NAVIS possit.* Cujacius reponit *nauta*. Verba transponunt alii. Commode, puto, restitues sensum, forte et lectionem antiquam, si, geminata una litterula rescribas: *navis p. possit.* *P praefectum* notare, Magno probat, idem *praefectum classis* allegat. Absorpsit litteram vox *possit*.

XI. Varie tentata Pomponii verba in L. 20. D. de Eviction.: *Fundum meum obligavi: deinde alienavi tibi, ut eo nomine non obligaveris: si eum postea abs te emam, et satis pro evictione mihi des, excipiendum cautione, quod pro me obligatus sit: quia etiam non excepto eo, agendo eo nomine contra te, doli mali exceptione possim summoverti.* Consule sis de aliorum librorum lectionibus, conjecturis-
que

que Eruditorum Ampl. Bynkershoeck. *Obs. Lib. 3. Cap. 11*, et Jensium in *Strict. p. 151*. Casum legis hunc statuo: Maevius fundum suum obligavit Titio, deinde alienavit eum Cajo, hac conditione addita, ut hypothecae illius nomine non obligaretur emtor. Maevius postea eundem fundum redemit a Cajo: emtori Maevio Cajus satis dat pro evictione, cavetque de dupla. Titius evincit fundum sibi obligatum. Maevius duplam exigit a Cajo. Excipere potest Cajus, quod per ipsum Maevium fundus sit obligatus: nam, etiam si non excepisset Maevius, non obligatum iri Cajum ex causa hypothecae, tamen doli exceptione summoverti posset Maevius contra Cajum agens ad praestandam evictionis duplam. Verba sic refingo: *Alienavi tibi ita* (aut si hoc mavis, *in*, quod *ita* exponit Magno: licet negari non possit *ita* frequenter omitti) *ut eo nomine non obligareris . . . excipiendum a cautionario* (uti *consiliarius*, aliaque id genus plurima vocabula per compendium scripta, ita et *cautionarius*, puto, per notam fuit exaratum) *quod per me obligatus sit . . .*

XII. Insanabilem sibi videri profiteri non erubescit Jensus p. 445. legem 10 pr. *D. quae in fraud. credit*. Mederi tentavit Bestius p. 262., ausu, puto, non admodum felici. Ita Ulpianus: *Ait Praetor: quae Lucius Titius fraudandi causa, sciente te, in bonis, quibus de ea re agitur, fecit, ea illis, si eo nomine, quo de agitur, actio ei ex edicto meo competere, esseve oportet, ei, si non plus quam annus est, cum de ea re, qua de agitur, experiundi potestas est, restituas*. Occurrit hoc loco edicti pars, addenda ei, quod proposuit idem Ictus in *L. 1. pr. eod.* Possis itaque, si illud praeferas, reponere: *ait p' Praetor, hoc est, ait post Praetor, consule Magnonem*. In sequentibus sic emendo: *quae Lucius . . . in bonis, quibus de e. a. re* (expono *ex aliqua re*) *agitur, fecit, ea illis, quib* (aut *Q*, hoc est, *quibus*) *eo nomine, . . . actionem* (quod ipsum exhibent codices nonnulli, si credimus Russardo) *ex edicto . . . oportet, etsi modo plus etc.* Certum etenim est ex §. *penult. legis hujus 10.* competere actionem memoratam etiam post annum de eo, quod pervenit ad eum, adversus quem actio movetur. Si quam cicatricem reliquam fecerim, condonabitur tamen, quod conclamato corpori qualecunque remedium adhibuero.

XIII. Interdictum Praetoris quod vi aut clam ita exhibet Ulpianus in *L. 1. pr. D. quod vi aut clam: Praetor ait: Quod vi, aut clam factum est, qua de re agitur, id, cum experiundi potestas est, restituas*. Desiderari hic anni mentionem recte monuit Cl. Voorda in *Electis Cap. 4.*, ac propterea hiatum sic supplendum videri sibi significavit: *id, si non plus quam annus est, cum experiundi etc.* Vide, num leviori correctione hoc modo mecum malis restituere lectionem depravatam: *qua de re agitur, i. a, cum . . .* Litterae exhibitae, Magnone auctore, intra annum designant, Valerio etiam teste *a annum* notat.

XIV. *Cum pecus in commune pascendum, aut agrum POLITORI damus, in commune quaerendis fructibus*, societatem quoque subsistere docet Ulpianus in *L. 52. §. 2. D. pro socio*. Pro *politore*, quae vox huic loco vix convenit, Bynkersh. in *Obs. Lib. 3. Cap. 9.* elegantissime substituit *olitori*: ne tamen pereat littera,

praeferam p., vel p. c. olitori, hoc est, pacto, vel pacto convento olitori damus. Adstipulatur conjecturae nostrae Valerius Probus.

XV. Obscuriora visa fuere plerisque Ulpiani verba in L. 10. pr. D. de Condit. et Dem. Maculas, quae inquinaverant ea, eluere, legemque exponere tentarunt Bynkersh. in Obs. Lib. 6. Cap. 12., et Ampliff. Rygerbos in Obs. Cap. 10. Quid si ita corrigamus, atque interpretemur? Haec conditio: FILIAE MEAE lego, CUM NUPSERIT, talis est, ut, qui testatus est, impleri solummodo conditionem voluerit, non satis egerit, quando: (scriptum, credo, fuit: S. egerit: littera utrumque designat, satis, puta, et scilicet: optari debuerat significatio posterior. Nubere tantummodo voluit testator filiam suam, non scilicet id egit is, ut terminum temporis adjiceret, intra quem nubere eam oporteret) et ideo, et si vivo testatore nupserit, post testamentum factum, impleta conditio videtur: praesertim cum conditio haec talis est, ut semel impleri debeat. Sed enim non omnes conjunctiones implent conditionem: puta enim, nondum nubilis aetatis in domum mariti deducta: non paruit talis conditioni: sed et, si ei conjuncta sit, cujus nuptiis ei interdictum sit, idem dicemus, non paruisse nempe filiam conditioni. An tamen nubendo postea, postquam jam solutum fuit matrimonium contra interdictum initum, aut si errore forte comperto filia abstinuit, parere conditioni possit, quasi non nupserit, hoc est, censeretur secundis nuptiis suis paruisse conditioni, eo colore, quasi, diremta priore conjunctione illicita, jam primum nupsisse videatur, dubitari potest: et, si testator de primo nuptiali jugo sensit, puto defectam conditionem (filiam, vel conditionem) ratione habita juris stricti: benigne tamen, puta, si aequitati attendatur, dicendum est, nondum (lego non tum) impletam conditionem defectam, non defecisse, vel defectam esse conditionem eo casu, quae quippe re vera ex interpretatione haberi debet tum primum impleta: prior enim conjunctio, utpote injusta, nuptiae non sunt censendae, adeoque, cum legitime postea nupserit filia, tum demum nupsisse intelligitur, ac per hoc impleta videri potest conditio.

XVI. Perperam exhibetur Ulpiani scriptura in L. 2. §. 2. D. de his, qui not. infam. hoc modo. Ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addit nominatim, ignominiae causa se mittere: semper enim debet addere cur miles mittatur: sed et, si eum exauctoraverit, id est, insignia militaria detraherit, INTER infames efficit, licet non addidisset, ignominiae causa se eum exauctorasse. Rejiciendam esse voculam inter, censet Cl. Schroder in Obs. p. 183., crisi facillima, dubito num aequae probabili. Vero, credo, similis videbitur inter pro interdum dedisse librarios, errore excusabili, siquidem voculas illas eadem olim nota perscriptas fuisse, constat ex Valerio Probo. Certum autem apparet ex Sueton. in Octaviano Cap. 24. discinctos milites non semper infames fuisse effectos, sed poenae genus hoc injunxisse aliquando Imperatores, ut, si quid peccassent milites, armis denudati per totum diem starent ante Praetorium.

XVII. Sensu plane caret codicis Florentini lectio apud Papinianum in L. 10. D. si pars hered. pet: Nam, etsi negotiorum actio sit ei, cujus nomine perceptum est.

est, ei, cujus nomine restitui aequum est. Ineptissimas semidoctorum glossas, temere ab aliis in textum receptas, rejiciendas esse, ac ridendas recte censuit Best. p. 207, qui reponit: *et ei, cui ejus nomine.* Malo: *eum, qui ejus nomine f. (hoc est, fecit) restitui aequum est.* Casus legis elegantissimus, prolixior vero, quam ut hoc loco interferam brevitatis studiosissimus. Clara, nisi fallor, ac perspicua evasura sunt cuncta, si, conjectura nostra admissa, ita exponas: nam, quamvis sciamus, actionem negotiorum gestorum competere ei, cujus nomine adita hereditas, ac perceptum quid fuit, neque denegandum insuper et hoc est, aequum esse, restitui atque indemnem praestari eum, qui egit quid nomine ejus, cujus negotia gessit.

XVIII. Idem Papinianus in L. 31. §. 4. D. de Neg. gest: *Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumtum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, judicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur DE JURE FIDEICOMMISSI, cum voluntas finem erogationis fecerit.* Quid significare voluerit Ictus, in manifesto est: unice tenebras offundunt verba *de jure fideicommissi.* Nihil extricant, qui substituunt *de jure fideicommissorum.* Ita emendant alii: *nec ab herede recte petetur, nec de jure fideicommissi.* Summus etiam Cujacius corrigit: *nec jure fideicommissi.* Ampl. Van de Water in Obs. Lib. 1. Cap. 15. *ta de jure fideicommissi* e textu eliminanda esse existimat, remedio uti subsidiario, ita non temere sane admittendo. Cel. D'Arnaudt in Conject. Lib. 2. Cap. 7. legendum arbitratur: *adde jure fideicommissi.* Videamus, num notarum ope res melius possit expediri. Constat ex Valerio Probo, F. C. significasse olim *fideicommissum*, idem quoque designasse *faciendum curavit.* *Ta de jure fideicommissi* per siglas scripta hoc modo: DE IR EC. Exaratum fuisse conjicio P EU Q E C, hoc est, *per eum, qui faciendum curavit*, scilicet monumentum.

XIX. Medica manu indiget Paulus in L. 10. D. de hered. instit: *Si alterius atque alterius fundi pro partibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adjectis partibus heredes scripti essent: nec enim facile SED diversitate PRETIUM portiones inveniuntur.* Pro pretium alii exhibent praediorum, alii pretiorum. Catharino quid placuerit vide Thes. Meerm. Tom. 6. p. 798. Locum totum sic sanandum existimo: *nec enim facile sine edita diversitate partium portiones inveniuntur.* S pro sine, ED pro edita positum: hinc edo pro editio scriptum, Magno adfirmat.

XX. Varia sunt remedia, quibus corruptam Tryphonini scripturam adjuvare studuerunt plurimi. Consule sis Cl. Vryhof. in Obs. Jur. Civ. Cap. 8, et Fratrem meum in Commentario ad Coll. Leg. Mos. et Rom. pag. 220. Ita exhibet liber Pisanus in L. 5. D. de Fugitivis: *Si in harenam fugitivus servus se dederit, ne isto quidem periculo discriminis vitae tantum sibi irrogato, potestatem domini evitare poterit: nam Divus Pius rescripsit, omnimodo eos dominis suis reddere . . . reddi ergo eos oportet.* Transpositionis ope lectionem veram restituere tentavit Doctiss. Putman in Conjectur. Dec., reponens: *vitae sibi irrogato tantam.* Invisum mihi et suspectum visum semper fuisse, quidquid est transpositionum genus, profiteri equidem non erubesco. Periculum accipio tentationem: descendit vox ab obsoleto perior, pro quo usi tatus est experior. No-

tissima est vocabuli significatio ex eo, quod dicimus *periculum facere*. Fuit, cum legerem: *vitae tantū n.* hoc est, *tantum non sibi irrogato*. Is enim, qui in arenam se dat cum bestiis depugnaturus, sibi tentat fere irrogare discrimen vitae, quin certam quasi necem emit. Nec defuerunt tamen, quod mireris, qui, ne de servis dicam, aut libertinis, ingenui, operas suas, ut cum bestiis certarent, locaverunt, Vid. Heinecc. *ad legem Jul. et Pap. Popp. Lib. 2. Cap. 10.* Jam vero scriptum exstitisse opinor *Tere*, quod significat *temere*, idque perperam accepisse librarios pro *TM*, qua nota *tantum* designare moris erat. *Irrogare* pro *rogare* dictum puto: tralatitium est, composita saepissime usurpari pro simplicibus: hoc modo exponenda esse arbitror Callistrati verba in *L. 2. D. de termino moto: Quod si per ignorantiam, aut fortuito lapides furati sunt, sufficit eos verberibus DECIDERE*, hoc est, *caedere: coercere* dixit Ulpianus de eadem re differens in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 13. in fine: nisi malis interpretari bene caedere*, quod rescribendum esse, censet Frater *l. c. p. 78.* Denique pro *reddere*, sive per geminationem legam: *reddere se, sive*, aut potius *se* per ellipsin subintelligo.

XXI. Res eorum, qui sub tutela, vel cura sunt, sine decreto alienari non posse, manifestum est ex *Titulo D. de reb. eor., qui sub tut.* Consultus Ulpianus, quid juris statuendum sit, *si pupillus alienum fundum bona fide emtum possideat*, in *L. 5. §. 1. D. tit. cit.* respondet: *dicendum puto: ne hunc alienare tutores posse: ea enim, qua quasi pupillaris vero distractus est, venditio valet.* Pro *ne* reponendum *nec*, vel *neque*, aut potius *non*, nemo quisquam ambigat, aut certe ita explicandum, siquidem eo sensu haud raro vox adhibetur. Certum autem, si quaeritur de fundo alieno, a pupillo bona fide emto, alienari hunc a tutoribus non posse: quod enim attinet ad ejusmodi fundum, eamve rem, quae ipsius tutoris fuit, et quam tutor distraxit quasi pupillarem, valet ejus venditio. Ita interpretor ex sententia Graecorum. Dubitant Eruditi, quo modo explicari oporteat vocem *vero*. Sunt qui mutant *vere*, intelligunt alii *vero pretio*, per transpositionem nonnulli emendant *enimvero*: consule Cl. Wie-ling in *Lect. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 9. Num. 7.* Exponi possit *pretio vero*, non simulato, *verus* enim est sincerus, non adulterinus, opponiturque falso, fucato, spurio: quo modo *veram puellam* dixit Ovid. in *Art. Am. Lib. 1. v. 62.* intellige eam, quae fucis, aliisque artibus non mentitur aetatem minorem. *Verus color* vocatur Terentio *Eun. Act. 2. Sc. 3.* ubi v. Donatum. *Veri nati* Propert. *Lib. 2. El. 7. v. 55.* ubi v. Brouckhusium. Exempla plura dabit elegantioris, dum viveret, litteraturae Stator, orbis eruditi decus atque ornamentum insigne, Petrus Burmannus *ad Ovidium d. l.* Neque tamen obnitar quidquam, si quis praeferat *bona fide*. Haud multum inter se differre scripturam litterarum *Vo*, quo modo *vero* olim notatum fuisse, scribunt Magno et Valerius, ab illa *BE*, qualiter *bona fide* exaratum, iidem docent, sciunt, ac consentient, qui cogitant, nullas aequae litteras toties inter se permutatas fuisse, atque *B* et *V*. *Berbicem* pro *vervecem* exstat in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. XI. §. ult.*, itemque in *L. 1. D. de Abigeis*. Sunt autem *verveces* arietes castrati, ex eo dicti, quod in iis versa sit natura. Vide Bar-

Bartolin. apud Gruter. in *Thes. Crit. Tom. 1. p. 701.* In Glossis Graeco Latinis Servii Grammatici, quas exhibet Ant. Matthaeus in *Analect. Vet. Aevi Tom. 3. p. 663.* est *berbex*, *περοβατον*. Ibidem prostat: *benditor* *περατης*. *berus*, *αληθης*. *bersum*. *bestis*. *bestitor*. *bia*. *bidua*. *biētus*. *billa*. *bifus*. *bulba*. *debotus*. Eleganter autem quod in prima specie dictum fuerat, de secunda repetitur, bonam utrobique fidem requiri.

XXII. Edixit Praetor: *Infamia notatur, . . . qui pro socio, tutelae, mandati, depositi, suo nomine, non contrario judicio, damnatus erit, v. L. 1. D. de his, qui not. inf., add. §. 2. I. de poena tem. litig.* Rationem hanc reddit Ulpianus in *L. 6. §. ult. D. d. tit: Contrario judicio damnatus non erit infamis, nec immerito, nam in contrariis non de perfidia agitur, sed de calculo, qui fere judicio solet dirimi.* Vexarunt admodum interpretes verba legis *fere judicio*. Emendant alii *indicio*, alii *fere* interpretantur *vix*. Anonymus in *Obs. Miscell. Amstel. Vol. 1. p. 427.* substituendum censet *fere eo*: sed et sic malim *judicio eo*, vel *oc*, id est, *hoc*. Nescio vero, an rei magis conveniat, aptiorque evadat verborum sensus, si pro *fere* rescribamus *fi. b.* quae *fidei bonae* exponit Magno. *Fidem bonam*, ne de eo forte dubitet curiosior, inverso ordine dixisse saepiuscule juris nostri auctores, notavit Brissotius. In contrario judicio depositi in litem non juratur, ait Ulpianus in *L. 5. D. Depositum: Non enim de fide rupta agitur, sed de indemnitate ejus, qui depositum suscepit.* Idem in *L. 29. D. de dolo malo*, calculi ratione potius, quam maleficii, heredem conveniri, denique famosum non fieri respondet.

XXIII. *Jure proprio*, inquit Ulpianus in *L. 195. §. 2. D. de Verb. Sign. familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectae, ut puta patremfamilias, matremfamilias etc.* Missas facio aliorum conjecturas, quas recensuit Vir Eruditissimus C. A. van Wachendorff in *Dissertatione Juridica pag. 9.* Legendum mihi videtur *patrisfamilias*. Errorem ortum credo ex nota, qua vox illa signari consuevit, qua de consule Magnonem, et Petrum Diaconum. Familia dicuntur personae plures, veluti materfamilias, filiusfamilias, nepotes, reliqui, quae subjectae sunt potestati unius, scilicet patrisfamilias, aut natura, id est, per generationem ex justis nuptiis, aut jure, ut puta adoptione.

XXIV. Mendae vulgo subjacere videntur Caji haec in *Instit. Lib. 2. Tit 9. §. 1. Quae omnia* (sermo est de iis, quae mutuo dantur) *ad hoc damus, ut eorum fiant, qui ea accipiunt, et ad nos statuto tempore reddantur.* Crises aliorum suppeditant commentarii ad *l. c.*, quibus adde Eruditissimum Juvenem J. J. Struchtmeyer. in *Animadv. Crit. p. 75.* Explicandum puto tempore apud nos, hoc est, inter nos statuto. *Apud* pro *apud* positum fuisse antiquitus, Magno testatur. Possis itaque pro *ad* substituere *apud*. Potius tamen nil quidquam mutem, cum notum sit, *ad* pro *apud* aliquando adhiberi, v. Brissot. in *Paq. §. 75.* sicuti contra *apud* pro *ad* usurpari scimus. Audi quaeso Isidorum Orig. *Lib. 1. Cap. 26.* *Apud*, inquit, *praepositio per d scribitur, sic ut ad, ut apud Praetorem: quoniam veteres saepe apud pro ad usi sunt, duabus ex iis mediis*

diis litteris subtractis. In editione Basileensi ita legitur: *sic ad . . . qm̄: explico: significat ad . . . quomodo.* Vide Probum.

XXV. Idem Cajus *Lib. 2. §. Tit. 10. §. ult: Et multa praeterea quorumcunque similia sunt, secundum quae et ille furti tenetur, qui ut fieret opem . . . commodarit.* Locum depravatissimum quo pacto corrigere tentarint alii, vide in notis ad *d. l.*, et apud Struchtmeyerum *p. 76.* Ego sic reponam: *et multa praeterea, quorum quaestio est, similia sunt, sicuti, quod et ille etc.* Magnone auctore parum differt sigla, quae quique, hoc est, *cunque* denotat, ab ea, quae quaestionem designat. Ex eodem quoque disces, nullum fere interesse discrimen inter scripturam vocis *secundum* et *sicuti*.

XXVI. Paulus *Lib. 5. Sentent. Tit. 4. §. 8: Injuriarum actio . . . constituitur, quoties . . . cujus domus introitur ab his, qui vulgo derectarii appellantur, (sunt qui legunt diaetarii. v. Turneb. Advers. Lib. 9. Cap. 17.) in quos extra ordinem animadvertitur, ita ut PRIUS INGRUENTIS consilium pro modo commentae fraudis poena vindicetur exsilii, aut metalli, aut operis publici.* Ulpianus in *L. 7. D. de extraord. crimin.* derectarios appellari scribit, qui in aliena coenacula se dirigunt furandi animo. In eos causa cognita statuendum dicitur, prout admissum suggerit in *L. 1. §. ult. D. de effractorib.* Verba Pauli prius ingruentis varie emendarunt alii. Legi fortasse haud inficete possit *IPRIIS*, hoc est, *inprimis ingredientis*.

XXVII. Ejusdem Pauli fragmentum, desumptum ex *Libro 5. Sententiarum*, his verbis exhibet Tribonianus in *L. 34. §. 1. D. de Donationib.* *Si quis aliquem a latrunculis, vel ab hostibus eripuit, et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio irrevocabilis est: NON merces eximii laboris appellanda est, QUOD contemplatione salutis certo modo aestimari non placuit.* Eandem Icti sententiam hoc modo proponit Anianus in Pauli *Sent. Rec. Lib. 5. Tit. 11. §. 6. Ei, qui aliquem a latrunculis, vel hostibus eripuit, in infinitum donare non prohibemur: si tamen donatio, et non merces eximii laboris appellanda est: quia CONTEMPLATIONEM salutis certo modo aestimari non placuit.* Utroque de loco egerunt plurimi. Videsis Interpretes ad Pauli *Sententias in Jurispr. Antej. Schultingii*, et in *Thes. Meerim. Tom. 7. p. 728. l. c.*, adde P. Fabrum de *Reg. Jur. p. 715.*, et Cl. Marckart. in *Interpr. Lib. 2. Cap. 10.* Ipsamne Pauli scripturam reddiderit Tribonianus, an Anianus, an neuter, in incerto est. Certius hoc est, opem criticam requirere fragmentum utrumque. In *L. 33. c. pro non reponi debere nam*, nullus dubito. Errori causam dedit dubia litterae *N* significatio, quae, Magnone teste, *non* et *nam* denotat. Adjuvant hanc conjecturam Taurellus et Haloander, quorum ille in margine posuit *nam*, hic vocem in textum recepit. Pro eo deinde, quod nunc exhibetur, *quod*, scriptum fuisse conjicio *QD*, explico: *quia datum.* Ita DD Valerius Probus exponit *dono datum.* Alterum locum facillime restitues, si pro *quia contemplationem salutis* emendes *quia contemplatione eam*, mercedem puta, vel donationem, salutis, nisi et hic praeferas: *quia datum contemplatione salutis*: litteram enim *M* perperam centies adjunctam, novimus.

XXVIII. In L. 12. C. de Procuratoribus ita rescribit Alexander: *Exigendi a filio tuo mandati, qui se defensionem tuam offerebat, duplici ratione necessitas non fuit: aut quod defendere quis, sive LIBERTUS, sive extraneus sit, sine mandato potest. . . .* Sunt qui corrigunt *liber tuus*, hoc est, filius, alii e liberis, defendendam putant nonnulli lectionem vulgatam. Consule Auctorem Obs. Jur. Civ. p. 126. Vix est, ut ferri posse videatur vox *libertus*: qui enim mentio specialiter fiat hic liberti non video, eo loco, ubi generaliter de eo disponit Imperator, qui sine mandato possint defendere. Rescribendum censeo *Latinus*. Constat ex συμειογραφοις, *Libertus* itemque *Latinus* vocabula eadem nota, una scilicet littera L, fuisse scripta: hic fons erroris. Intellige autem Latinos, non Colonarios, nec Junianos, verum eos, qui eodem cum Romanis civitatis jure gaudebant: consule de illis, ne pluries dicta repetere necesse habeam, Ez. Spanhemium in Orbe Romano Cap. 7. *Extraneos* accipe quoscunque, non Quirites, aut Latinos. V. Briffon. in V. *Extraneus*.

XXIX. In Constitutione Impp. Leonis et Anthemii, de mulieribus, quae se servis propriis, vel libertis junxerunt, et de naturalibus liberis sancita, qua memoratur, ac confirmatur Constantini M. Lex de iisdem mulieribus perlata, quae postrema prostat in Cod. Theod. Lib. 9. Tit. 9. ex editione Ritteri Tom. 3. pag. 77., nec non in Cod. Justinian. Lib. 9. Tit. 11., in ea, inquam, Novella, quae reperitur in Cod. Theod. Tom. 6. pag. posterioris partis 161., varia occurrunt obscurissima, ac sensu plane destituta: Egregiam ei, uti caeteris omnibus, operam praestitit Cl. Ritterus, cujus explicationibus et emendationibus adque- scimus. Unum superest dubium de verbis: *Prohibemus, ne insignium familiarum clara nobilitas indigni consortii foeditate vilescat, et quod splendore forsitan Senatoriae generositatis obtinuit, contractu vilissimae societatis amittat, aut NUDE TANTE TUM ingenuae libertatis fulgore perspicuum genus, in femina imprudentior complexus immineat.* Pro *immineat* optime Ritterus emendat *imminuat*. Lo- co τῶν nude tante Cujacius, quem sequi videtur Ritterus noster, rescriben- dum jubet *viduitate*. Rittershusius edidit *nude tanto*, Gothofredus *nude tan- tum* praefert. Ampl. Rover in Disp. Inaug. pag. ult. reponendum arbitratur: *indubitatae tum ingenuae libertatis fulgore praespiciuum genus.* Cl. Bondam in Var. Lection. Lib. 2. Cap. 2. pag. 112. sq. legendum conjicit: *aut nutitante tum.* Emendant alii *nudo tantae tum*. Restitui forte possit: *aut nudo*, vel, quod eodem redit, *nudae tantummodo ingenuae.* Nolunt Impp. imminui exinde dignitatem Senatoriam, imo vero, nec id genus, quod unico inge- nuitatis fulgore est perspicuum. Malo: *aut nu. de ta. antetum*, hoc est, *aut nuptiis de talibus antedum.* De voce *talia* observat Walther in Lex. p. 393. num. 3. expressam eam per *ta.* Prohibent Principes, imminui ac detrahi quidquam per nuptias ejusmodi de genere, antea perspicuo ac claro ingenui- tatis fulgore. Res evidentior, itemque de particulae usus hoc significatu frequentior, quam ut his amplius inmoremur.

XXX. Jac. Gothofredus, Vir summus, verba legis 4. C. Th. de Sponsa- lib., incertum utrum ex suo ingenio, an Parisinam editionem secutus, hoc modo

modo repraesentat: *Patri, aut matri puellae, aut tutori, vel curatori, aut cui-
libet ejus affini non liceat, cum prius militi puellam desponderit, eandem alii in
matrimonium tradere. Quod si intra biennium, ut perfidiae reus in insulam relegetur.*
In antiquissimis membranis ita exhibetur: *Patri aut puellae aut tutori...*
Cl. Ritter in *Praefat. Tomo 1. Cod. Th. praemissa*, deleta altero *aut*, sic substituendum
arbitratur: *patri, aut puellae tutori.* Levioere, an et modestiore crisi
utitur Cl. Best p. 280., qui restituit: *patri, avo puellae, aut tutori*, quem se-
querer, nisi dissuaderet Interpretis qualiscunque auctoritas, qui patris, cae-
terorumque in lege memoratorum meminit, de matre vero, avove totus si-
let. Praeferam itaque, subnixus testimonio Duumvirorum, Probi, et Ma-
gnonis, pro *aut*, quod per A scriptum, reponi hoc loco AT, quod autem signi-
ficat. Non convenire opponis particulam illam in initio orationis, siquidem
nihil praecessit, cui dicta haec adversentur: verum scias velim, non semper
adversativam eam esse, sed copulandi quoque vim aliquando eidem tribui.
Consule Forster. in *Thes. Jur. Otton. Tom. 2. pag. 925.*, adde Lexico-
graphos.

Extra necessitatem autem fecisse videntur, quotquot his *quod si intra bien-
nium* addi volunt *fecerit*, vel *fiat*, aut *sit*, quam certo constet, verbum est
saepissime solere omitti. Vid. Cl. Arntzen. *ad Caton. Lib. 1. Dist. 13. et 24.*,
add. *Epist. Vir. Illustr., a Cel. Burmanno editas, Tom. 4. pag. 771. sq.* In
jure utramque paginam facit haec ellipsis. Quapropter nil mutandum cen-
seo in his *Legis 3. §. 2. D. pro Socio: si ita societas*, pro quibus non inele-
ganter per geminationem reponit Auctor *Obs. Jur. Civ. pag. 113: si sit ita:*
praeferam: si inita societas. I in notare Magno docet.

Temere item tentari puto lectionem *Legis 49. D. de pactis: explicandum
arbitror: quatenus facultates sunt.* Egit de verbis propositis Idem Auctor
pag. 89.

Addo *Legem 15. D. Ratam rem haberi*, qua de Idem Vir Doctus *l. c.* Eva-
nescet omne dubium, si exponas: *qui damnatus est.*

Perperam itaque est infarcit Cl. Best p. 144. in *L. 21. D. quae in fraud. cre-
dit.*, ubi pro *quaesitum* corrigit, *est quaesitum.*

Denique si verba *Legis 1. §. 1. in f. D. de Separationib.* interpreteris, *quan-
tum cujusque* est, clara, opinor, evadent omnia, ac removebuntur ilico ne-
bulae, quas obortas sibi queritur Jensus *pag. 443.*

Idem dicendum reor de *L. 6. D. de Fideic. Libertat.*, in qua pro *cogendus
heres* Bestius *pag. 144.* nulla permotus idonea causa reddit, *cogendus he-
res est.*

XXXI. Vocem *feminae* in *filiae* quamobrem mutari voluerit idem Bestius
p. 281. in *L. 7. C. Th. d. t. de sponsalib.* ratio quidem mihi non apparet ju-
sta. Magis miror, nulli Interpretum fuisse observatum, in verbis legis cita-
tae, et, quae eadem est, *legis 4. C. Justinian. de Sponsalib.* in principio ea-
rundem occurrentibus, aliquid desiderari. Si pater, inquiunt Impp., *pactum de
nuptiis filiae inierit, et humana sorte consumtus, ad vota non potuerit pervenire.*
Agi perspicis de nuptiis filiae, non patris; neque ergo ad vota, hoc est,
nuptias,

nuptias, pater pervenire dici potest. Paucis litterulis interfertis, sic sensum restitues commodissimum: *consumtus, ut ad f. vota non potuerit pervenire. Tæ ad f. denotare ad finem* demonstrant Probus et Magno. Favet conjecturae nostrae Interpres: *ubi, inquit, de conjunctione filiae patris sententia fuerit definitum, si humano casu, antequam puella jungatur, mortuus fuerit pater.*

XXXII. Eorum autem, verba sunt Legis ult. C. Th. de Metallis et Metallariis, earumque progenies, qui ex domibus privatorum eligere maluerunt consortia nuptiarum, DE QUA inter fiscum meum et parentes suos aequa lance dividatur. Pro de qua, quod sensum turbat, aequa substituit Jac. Gothofredus, verum recte jam monuit Cl. Bestius p. 288., vocem illam huic loco neutiquam congruere, quippe quae mox sequatur. Ipse *iniqua* corrigit, conjectura etiam minus probabili. Exstitisse in codice manu scripto opinor D Q, quod Magnone teste denique significat. Accipi autem hoc loco vocabulum putem pro in praesens, hoc tempore, hi qui jam sunt, quam notionem demonstrant satis lexica. Adjuvat opinionem, quod mox additur in sequentibus de eo, quod in posterum fiat. Immerito itaque vapulare, imo rectissime fecisse Tribonianum, dicendum est, qui, praetermisso jure eo temporario, quod sua aetate in desuetudinem jam abiverat, proposuit tantummodo jus posterius, quod tum temporis unice fuit observandum, in Codice a se confecto in L. ult. eod. tit.

XXXIII. Constituerunt Impp. in L. 10. C. Th. de Marilegulis: *edicimus, ne qua mulier splendidioris gradus, monetarii adhaerens consortio, decus nativae libertatis amittat. Quod si quam ab hac praeceptione statutum nostrae perennitatis abduxerit, . . . Eadem reperiuntur in L. 7. C. Justinian. tit. eod. Gothofredi crisis, qui reponit: quod si quam ab hac praesumptione statutum nostrae perennitatis non abduxerit, utpote a scriptura vulgata longius recedens, Bestio pag. 289. invisa, nec mihi se probat. Illi quoque, quam ipse proponit, sic legens: quod si quam ab hoc praeceptio, nec statutum nostrae perennitatis abduxerit, licet modestiori, praeferam simplicissimam hanc: quod si quam ab hac praeceptione n (hoc est, nec) statutum nostrae perennitatis abduxerit. Hoc Editum proponimus, ut ne qua mulier splendidioris gradus post hoc, exinde, quia delectatur nuptiis monetarii, necesse habeat in periculum venire amittendae libertatis avitae ac naturalis: quod si tamen eveniat, ut pertinax aliqua contra nostram praeceptionem, atque admonitionem, statuto nostro morem gerere nolit, ac perneget, etc.*

XXXIV. Corrupta videtur ejusdem Codicis Th. scriptura in L. 6. de Testam. et Codicill.: *Ne quis post diem mortis scriptis ante decennium testamentis praestetur adensus, nullisque penitus viribus scriptura hujusmodi tempore antiquata taxetur: praesertim, si, (hoc est, siquidem, quoniam, quia) cum voluntas continuata persistiterit, brevis mora sit recentibus vetustatem innovare temporibus: Vix enim fieri potest, ut per haec tempora, quae fidei amore contraximus, omnem testium conscientiam mors conjurata surripiat. Amplissima exstant ad Constitutionem hanc Commentaria Jac. Gothofredi, et Fratris mei, quae cum rem omnem, ad jus quod attinet et legis sententiam, absolverint, de lectione*

verborum unice inquiram paucissimis. Non particulam interferunt Interpretes in his *conjurata mors surripuit*: verum enimvero, licet concedamus, quae tamen est crisis durissima, negative haec proferenda, neque tum etiam sensus poterit effici sat commodus: ecquis enim hoc voluisse credat Impp., vix fieri posse, ut non per decennii spatium testes omnes rapuisset fatum iniquum? Adhibendi fuerunt testes puberes: suffecit ergo XIV annis majores rogari: florens haec juvenas cita atque inopina morte potuit surripi: senes etiam si adsumti fuerint, facile evenire potuit solenni mortalitatis ordine, ut ex illis nemo quisquam superfuerit: verum quis neget, et facile quoque fieri potuisse, ut testes omnes supervixerint? Ne multis morer: scriptum fuisse conjicio V†E, quam notam interpretor, auctore Valerio Probo, *vel interdum*: perperam exprefferunt librarii *vix*.

XXXV. Sufficiant haec cum maxime ex jure deprompta exempla. Dabimus, manu tamen parcissima, loca nonnulla, ex aliis Scriptoribus prodita, quibus unice notarum ope remedium quaeri posse videtur.

Cum *Lex AELIA SANCTIA assiduo vindicem assiduum esse jubeat, locupletem jubet locupleti: locuples enim est assiduus, ut ait Aelius, appellatus ab aere (malim ab asse) dando*. Mendosa esse haec verba, quae prostant apud Ciceronem in *Topic. Cap. 2.*, nullus temere dubitet: neque enim descendere potuerunt ea ex lege Aelia Sanctia, qualis nulla unquam exstitit: neque vero melius quadrat huc lex Aelia Sentia, quam propositam videre M. Tullio fata denegarunt. Hoc certum apparet, Boëthium legisse *lex Aelia Sanctia*, Cl. Verburg exhibet *Aelia Sentia*, aliorum lucubrationes, quibus restaurare veram lectionem studuerunt, adfert Funccius in *Commentario ad Leges XII. tab. pag. 74*. Ciceronem scripsisse conjicio: *Lex apud Ael. Sex.*, hoc est, *Lex apud Aelium Sextum*. Stupidissimum hominum genus librarii, qui fando fortean acceperant de lege Aelia Sentia, *Sanctiam* eam nominari arbitrati, insulsissime hic cogitarunt, an somniarunt, de lege Aelia Sanctia. *Legem* autem intellige Decemviralem, quam κατ' ἐξοχὴν *Legem* appellari novimus. Ita *legitimos tutores* per eminentiam dictos fuisse scribit Ulpianus in *Fragmentis Tit. II. §. 3.*, qui ex lege XII. tabb. introducti sunt, adde Imp. in *§. de Legit. Patron. Tut.* Hinc *legitima hereditas*, alia. Verba autem *assiduo vindex assiduus esto* ex ipsis legibus XII. tabb. esse desumpta, ne dubitemus, facit Gellius in *Noct. Att. Lib. 16. Cap. 10.* Ad legem autem decemviralem commentarios scripsit Aelius Sextus. Ita de eo Pomponius in *L. 2. §. 38. D. de Orig. Jur.*, quae verba opinionem nostram apprime videntur confirmare: *Sextum Aelium etiam Ennius laudavit, et exstat illius liber, qui inscribitur Tripertita. . . . Dicitur, quoniam lege XII. tabularum praeposita, jungitur interpretatio*. Possis et, si hoc praeferas, quasi glossam ineptam ejicere καὶ *Aelia Sanctia*, addita forte a scio-lo, qui propter adjunctum *Aelii* nomen arbitratus fuerit, innui hoc loco legem Aeliam Sentiam, quae voces in margine primum scriptae perperam postea in textum admissae.

XXXVI. Corruptissima sunt haec ejusdem Oratoris in *Lib. 3. de Nat. Deor. Cap. 35.*, quo loco degeneris Tyranni Dionysii fata propositurus, *hunc igitur*,

tur, inquit, nec Olympius Jupiter fulmine percussit, nec Aesculapius misero diuturnoque morbo intabescens interemit: atqui in suo lectulo mortuus, IN TYMPANIDIS roguin illatus est. Ex libro MS., qui referebat: vit impanitis rogo, ita ingeniose reponendum jubet Doctiss. Triller. in *Obs. Crit.* p. 66. vita impunitus, quo loco confert quoque conjecturas aliorum. Proxime secutus Viri Eruditissimi crisin malo: v et impunitus roguin illatus est, hoc est, verum etiam, consule Magnonem. Accidit sceleratis, monstris hominum, ut, quibus vivis perpercerat ira Divina, post fata saeviretur in cadavera mortuorum, abjecta in Gemonias, laniata, in profundum projecta: mirum non idem evenisse Dionysio, Principi turpissimo.

XXXVII. Cn. Pisonem Catilinae socium fuisse, ac cum eo caedem Optimatum facere voluisse, refert Cicero in *Orat. contra C. Antonium et L. Catilinam*. Pisoni Senatum provinciam dedisse narrat Sallustius in *Catil. Cap. 19*, quippe, inquit, foedum hominem a Rep. procul abesse volebat. Ita de eodem Asconius in *Commentariis ad d. Orat. prope finem*: Piso autem, cum haec dicerentur, perierat in Hispania, missus a Senatu per honorem legationis, ut AVUS suus ablegaretur. Nob. Vonck in *Obs. Misc. Cap. 11*. substituendum putat: pravus civis. Rescribi possit avitis sedibus, malo tamen AVU noxius, hoc est, alio vir urbi noxius. De notis propositis consule Valerium.

XXXVIII. Difficillima sunt haec Censorini de *Die Natali Cap. 14*: Etruscis quoque libris fatalibus aetatem hominis duodecim hebdomadibus describi Varro commemorat, quae DUO ad decies septenos annos posset fatalia deprecando rebus divinis proferri: ab anno autem OCTOGESIMO nec postulari debere, nec posse ab Diis impetrari. Caeterum post annos octoginta quatuor a mente sua homines abire, NEQUE HIS FIERI PRODIGIA. Pro duo, quae vox huc minime congruit, exaratum fuisse conjicio DD, quam notam per deinde exponit Magno. Pro octogesimo fide manuscriptorum codicum non paucorum restitui possit LXX, non refragante contextu. Magis dubium videtur, quid sibi velint verba postrema: neque his fieri prodigia. Aquam sibi haerere ingenue profitetur Lindenbrogius. Interpretationem, puto, sat commodam sunt acceptura ea, si contuleris illa, quae tradit idem auctor *Cap. 17*: *Rituales Etruscorum libri videntur docere. . . . Sed ea, quod ignorarent homines, portenta mitti divinitus, quibus admonerentur, unumquodque saeculum esse finitum*. Portenta mitti divinitus affirmat, ubi homines illi aetate provectissimi fatis concedunt. Quod autem in *Cap. 14. c.* portenta his fieri negat, ita, opinor, exponendum: homines LXXXIV annis majores excessisse modum aetatis hominibus constitutae, adeoque Deos prodigia aut portenta per tales non facere.

XXXIX. Nescio an notarum remedio sanari possit locus Senecae de *Beneficiis Lib. 6. Cap. 16*., varie tentatus, expositus, vexatus a plurimis: Medico, inquit, qui nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos quos perambulat ponit, sine ullo affectu facienda vitandave praecipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam IMPERATOREM. Ridebunt, scio, qui singulas de verbis propositis exhibitas emendationes conjecturasve cognoverunt: in medium plerasque produxit Trillerus in *Obs. Crit. Lib. 1.*

Cap. 4., qui pro *Imperatorem* substituit *interitum*, vel *peritum*: sed et sic malim: *jam peritum*. Muretus corrigit: *non tanquam amicus vidit, sed tanquam Imperator: imperare* scio Medicorum esse: vide tamen num magis conveniat, si pro *Imperatorem* reponas *jure praecepti*, hoc est, eo tantum visit pro more, ut praecipiat. *Imperator* per *Imp.* scribi solere, nullus ignorat. *Jus praecepti* per I. PCE notatum fuisse Diaconus observavit. Fortean tamen *imperator* accipi possit aegrotus imperans atque invitans, ut ad se veniat medicus: quo sensu *imperantes* vocem usurpasse credo Alfenum Varum in L. 26. pr. D. de Oper. Libert. *Medicus libertus*, quod putaret, si liberti sui medicinam non facerent, multo plures IMPERANTES sibi habiturum se, quo modo verbum hoc exponendum esse jam monuisse perspicio Cl. Schroder. in Obs. p. 260. Aliorum opiniones recensuerunt Bynkersh. Lib. 3. Obs. Cap. 7., Van de Water in Obs. Lib. 2. Cap. 4., Perrenon. in Thes. Jur. Otton. Tom. 1. p. 627., Otto in Praefat. ejusd. p. 37., ac novissime Klotzius in Misc. Crit. p. 17. Certum autem, *praeceptum* tribui Medicis. Cicero de Legib. Lib. 2. Cap. 5. Nam neque Medicorum *praecepta* dici vere possent.

XL. In his Livii Lib. 24. Cap. 45.: *ne qui socii a populo Romano desciscant, et NON VOCITENT*, sic emendandum statuit idem Trillerus l. c. Cap. 10.: *et non vacillent*: vix dubito scripsisse Livium: *et nob. nocitent*, id est, nobis noceant.

XLI. Curtius Lib. 3. Cap. 13. prope finem: *Caeterum Dii tantae fortunae proditorem SEPULTURAE celeriter debita poena persecuti sunt*. H. J. Arntzenius in Spec. Obs. in Addendis rescribit: *semper ulturi*. Aliis quid placuerit vide apud Trillerum p. 236. sq., qui ipse mavult *stellatura*, vel potius *speculatore*. Existit, credo, *se p. ulturi*, expono: *se publice ulturi*, ita P D Valerius explicat *publice dedit*.

XLII. Corrupta sunt, aut mutila haec ejusdem Auctoris Lib. 5. Cap. 12.: *Perfususque mutuis lachrymis Darius inhaerentem sibi Artabazum avelli jubet: capite deinde velato, ne inter gemitus digredientem, VELUT A REGE intueretur, in humum primum corpus abiecit*. Sunt qui substituunt *vel a tergo*, sensu non inepto, mutatione vero minus, credo, probabili. Emendant alii *velut a rogo*. Trillerus legit: *vultu riguo*, vel *irriguo*. Excidisse puto vocem *alienum*, per figlam scriptum, quam non intelligentes librarii omiserunt. *Alienum* putavit Darius a Rege, hoc est, Regem non decere lachrymas prodere. In vulgus notissimum est Terentii dictum:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Proposui conjecturam, cessurus facile edocenti meliora certiorave.

XLIII. Vitiosissimum ad nos transmissum esse Minucii Felicis Octavium, librum elegantissimum, merito conqueruntur Eruditi. In depravatorum locorum numerum referenda esse haec Auctoris in Cap. 4. nullus dubito, licet sicco pede ea praeterierint Interpretes plerique: *Tantum, inquit, absit ab exploratione Divina humana mediocritas, ut neque quae supra nos coelo suspensa sub-*
la-

*lata sunt, neque quae infra terram profundo demersa sunt, aut scire sit datum, aut scrutari permillum, aut STUPRARE religiosum. Pro stuprare corrigo secreta prodere. Quo modo scripta fuerit vox prior, discas ex Walthero p. 362. Eadem locutione de Alexandro Macedone refert Noster Cap. 21.: insigni volumine ad matrem suam scripsit, metu suae potestatis proditum sibi de Diis hominibus a sacerdote secretum. Adjuvant haud parum conjecturam nostram Octavii respondentis verba Cap. 16.: Nihil itaque indignandum, vel dolendum, si quicumque de divinis quaerat, sentiat, proferat. Aliorum sententias dedit Doctiss. C. A. Klotzius in *Miscell. Crit.* p. 5. sq., qui praefert disputare.*

XLIV. Curtium novimus, cui vix par exemplum suppeditant annales vetusti incredibilis erga patriam suam pietatis, cum in medio foro vasto ac repentino hiatu terra subsideret, ac responsum esset, compleri eum unice posse ea re, qua populus Romanus plurimum valeret, conscendisse equum militaribus insignibus ornatum, eumque vehementer admotis calcaribus in profundum illum praecipitem egisse. Sic refert Val. Maximus *Lib. 5. Cap. 6. Ex. 2.* Manus nunc in coelum, nunc in patentes terrae hiatus, ac Deos Manes porrigentem se devovisse, equo deinde quam poterat maxime exornato insidentem armatum se in specum inmisisse eundem scribit Livius *Lib. 7.* Factum hoc respiciens Minucius *Cap. 7.*, Curtius, inquit, qui *EQUITIS* sui vel mole, vel *HONORE* hiatum coaequavit. Sunt, qui equitis dictum putant pro equi. Plerique sic restituendum esse opinantur: qui equi sui mole vel onere. Consule Cl. Klotzium *d. l. p. 7.* Malim equidem: Curtius, qui equi, et ipsi sui vel mole, vel honore, hoc est, qui mole equi sui, et sui ipsius, vel potius sacrificio suo, et immolatione, sive devotione sui, placata jam ira Deae Telluris. *Honorem* pro sacrificio poni norunt omnes.

In primis vero criticam manum efflagitant plus uno in loco haec ejusdem Auctoris *Cap. 10.*: Unde autem, vel quis ille, aut ubi Deus unicus, solitarius, *DESTITUTUS*? quem non gens libera, non regna, non saltem Romana superstitione noverunt. Judaeorum sola et misera gentilitas Unum et ipsi Deum, sed palam, sed templis, aris, victimis, ceremoniisque coluerunt, cujus adeo nulla vis, nec potestas est, UT sit Romanis Numinibus cum sua sibi natione captivus. At etiam Christiani, *QUA IN TAM NOSTRA*, quae portenta confingunt? Sic exhibet Davisius: in veteri exemplari ita scriptum exstat in penultimis: *quam tã nrã.* Sunt, qui vulgatam lectionem defendere annuntur, quorum tamen explicationem contortissimam vix ambigo solis auctoribus placituram. Reponunt alii *quaenam monstra.* Plerisque probatur Davisii conjectura *quanta monstra.* Propius secutus vestigia codicis antiqui sic totum locum restituo: Pro *destitutus* corrigo *restitutus*, pro *ut* malim *at*, item pro *sibi* rescribo *SCL*, hoc est, *scilicet.* Caetera refingo hoc modo: *At etiam Christiani, qui maxime damnant nostra*, intellige portenta, quae ipsi portenta confingunt? M designare maximum discimus ex Magnone. T et D permutari nemo nescit. *Damnatus* per *D* notatum fuisse testis est idem Magno, confer Diacolum.

Mendose exhibetur in *Cap. 15*: Si potes, reputare id, quod criminaris, inquam,

quam, in commune, nisi fallor, compendium protuli. Sic muto: si potes, reputa recte id, quod criminari, inquam. In commune, nisi fallor, compendio protuli. R et re pro recte et retro positum. Confer quae dixi p. 243. Compendio interpreter breviter.

Pro cogitanti imperia terrena, QUIBUS exempla utique de coelo in Cap. 18. vix dubitabit, credo, totum locum perlegens, rescribendum esse, quae bona sunt. Pro bona, ha, pro sunt, s posuere veteres.

XLV. Idem Minucius Cap. 28.: Quis tam stultus, ut hoc caput asini colat? quis stultior, ut hoc coli credat? nisi quod vos et totos asinos in stabulis cum vestra VEL Epona consecretis, et eosdem asinos cum Iside religiose DECORATIS. Melior, credo, prodibit sensus, si legeris videlicet, quod per VL scriptum fuisse Probus adfirmat. Pro decoratis, quae Rigaltii est lectio, liber MS. habet devoratis; quid, si substituamus deferatis?

XLVI. Medicinam facere tentarunt Interpretes in his Ejusdem Cap. 38.: Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tribuatis exanimi, aut non sentienti facem, aut NON SENTIENTI coronam: cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus, num vere praestiterint dubito: Ita forte haud absurde refingas: aut mortem sentienti coronam: favere videntur sequentia: beatus enim respondet exanimi, aut, (explico, id est,) non sentienti, miser referendum ad mortem sentienti. Certum autem est, mortis vocem una aliquando littera M fuisse notatam, quo de alibi exposui, mortem per mor scriptam testatur Walther p. 216. Num. 5., siglam non intelligentes librarii dederunt non ex antecedentibus repetitum. Coronarum ac florum usus in exsequiis vulgarissimus fuit. Pluribus hoc demonstrarunt Paschalius in tractatu de Coronis, et Commentatores ad Leges XII. tabb., quorum plerumque collecta proposuit Funccius de Legib. XII. tabb. p. 450. sq. Apposite Plinius Nat. Hist. Lib. 21. Cap. 3. Coronae Deorum honos erant, et Larium publicorum privatorumque, ac sepulchrorum, et Manium. Jam jam morituris flores adhibitos, certo, scio, aliunde non constat, otium saltem non est cum maxime de eo investigare: amplius inquirant curiosiores. Narrat Val. Maximus Lib. 5. Cap. 6. super Curtium, mox ubi pro salute patriae in profundum terrae hiatum praecipitem se cum equo egisset, universos cives honoris gratia certatim fruges injecisse: dona ac fruges super eum a multitudine virorum ac mulierum congestas fuisse tradit Livius Lib. 7.

XLVII. Alio progredi cogitantem retrahunt Minucii verba Cap. 4.: Itaque indignandum omnibus, indolescendumque est, audere quosdam, ET HOC studiorum rudes, litterarum profanos, expertes artium, etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum, ac majestate decernere, de qua TOT omnibus saeculis sectarum plurimarum, usque adhuc ipsa Philosophia deliberat. Pro ET HOC malim AD HOC, vel ADHUC, id est, praeterea, qua de notione v. J. Arntzen. ad Pacat. p. 20. et Vorst. in Lat. select. nisi praeferas et hos. Loco tot tot repono docti. Plurimarum sectarum eruditiores omnibus saeculis deliberarunt, deliberat etiamnunc ipsa Philosophia.

In Cap. 7. ita exhibet Davisius: inde adeo pleni et mixti Deo vates futura

PRAE-

PRAECERPUNT, dant cautelam periculis. Sunt qui praesentiunt substituunt, sensu optimo. Litterarum positioni propius accedet, si reponas praecipiant. Ita Cicero de Offic. Lib. 1. Cap. 23. Ingenii magni est praecipere cogitatione futura. Confer Nonium Cap. 4.

Intacta omiserunt Editores haec Ejusdem in Cap. 20.: *Quid illas aniles fabulas, de hominibus aves, et feras homines, et de hominibus arbores atque flores? suspecta visa fuerunt Viro Docto in Obs. Misc. Amstel. Vol. 1. p. 29., vehementior vero crisis, quam exercendam ibidem proponit, et homines et de hominibus ejicienda, expungendaque esse arbitratus: Rescribam potius e vel ex feris homines, et de hominibus arbores.*

Spiritus, inquit Minucius Cap. 26., sunt insinceri, vagi, a coelesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus DEGRAVATI. Reponendum puto depravati, quae vox in sequentibus repetitur, et huic loco magis convenit.

Eorum Magorum, sic pergit ibidem, et eloquio et negotio primus, hoc est, qui non praedicavit tantum res maximas, sed et effecit, Hostanes et verum Deum merita maiestate prosequitur, et angelos, id est, ministros et nuntios Dei, sed veri, ejusque (rescribo ejus quoque puta Numinis) venerationi novit assistere.

Quid Plato, qui invenire Deum negotium credidit, nonne et angelos sine negotio narrat, et daemones? et symposio etiam suo naturam daemonum exprimere connititur? Adeone itaque sollicitus fuit Plato de inveniando Deo? naturam scio Dei investigare ac cognoscere velle, hominis non esse fuit arbitratus, Deum tamen esse, de eo quidem nunquam dubitandum credidit: Numen itaque supremum invenire rem arduam non existimavit, aut negotii plenam, sed facilem. Quid vero? eademne facilitate angelos narrat? ipsum audi Philosophum in Timaeo: Graeca Latine exhibeo: Caeterorum vero, qui daemones appellantur, et cognoscere, et enuntiare ortum, majus est opus, quam ferre nostrum valet ingenium. Paucis dico: Deum unum esse, rem certam credidit Plato, quae de daemonibus narrat, dubitanter idem profert. Quid multis morer? ita locum restituendum opinor: Quid Plato, qui invenire Deum negotium non credidit, nonne et angelos summo negotio narrat, et daemones? interpretor id est daemones: operam multam in eo posuit, ut narraret et exponeret, quid sentiendum sit de daemonibus. Omni negotio dixit Cap. 14., hoc est, omni ope, diligenter.

Substantiam... ex qua movet etiam in nos proprie cupidinem amoris, et dicit informari et labi pectoribus humanis. Lego: ea, vel et quae movet etiam in nos (id est, in nobis, vel in nob, pro nobis) proprie cupidinem amoris, et dicit insinuari, et labi pectoribus humanis. Innuit Auctor locum Platonis in Symposio: Omnis natura daemonum inter mortales Deosve est media. Quam vim habet? interpretatur et trajicit humana ad Deos, divina ad homines. Confer quae narrat idem de daemonum natura in Epinomi, ea quae non exiguam lucem adferre animadvertes illis, quae tradit Minucius in Cap. seq. 27.

XLVIII. Cap. 33, sic infit Noster: Nec nobis de nostra frequentia blandiamur: multi nobis videmus, (lego videmur) sed Deo admodum pauci sumus. Nos gentes nationesque distinguimus, (malo distinguimur) Deo una domus est mundus

hic totus. Reges tantum regni sui per officia ministrorum universa novere: Deo iudiciis opus non est. Expono: Reges nullo alio modo novere universa regni sui, nisi unice per officia ministrorum suorum, indicantium quid fiat, fieri-ve debeat, Deo, cui patent omnia, iudiciis aliorum non est opus. Paulo aliter explicat Klotzius l. c. p. 15.

Varie mutant Interpretes, neque tamen quidquam expediunt, in iis, quae ibidem sequuntur: *Caeterum de incendio mundi, aut improvisum ignem cadere, AUT difficile non credere, vulgaris erroris est.* Addita adspiratione, itemque modo pro non substituto, qui error est frequentissimus, sic expono: Caeterum quod attinet ad futurum mundi incendium, aut opinionem nostram, subito atque improvise igne, qui de coelo decidet, crematum iri universam hanc, quam incolimus, mundi machinam, *haut difficile modo est credere, vere hoc futurum, sed et, si error is est, ac vana opinio, vulgaris ac communis error is est.*

Interpositis paucis ita pergit: *Fontium dulces aquas maria nutrire, in vim ignis abiturum Stoicis constans opinio est, quod consumpto humore mundus hic omnis ignescat.* Emendo, ac distinguo hoc modo: *Fontium dulces aquas maria nutrire in vim ignis, ac futurum esse Stoicis constans opinio est, quod (pro ut) consumpto. . . .* Praesens tempus pro futuro poni novum non est.

Idem Cap. 38. in fine, *fruemur*, inquit, *bono nostro, et recti sententiam TEMPEREMUS.* Cel. Klotzius p. 16. substituit *teneamus*: non inconcinne profecto, neque audacius. Dubito tamen, an interpretationem sat commodam admittat vox *tempero*, si accipias pro tempori adcommodare. *Frueamur* nostri temporis felicitate, et rectam veramque de divinitate sententiam, quae nostra demum aetate maturuit, sequamur. Confer quae de notione vocabuli hujus proposui supra p. 41.

Quamvis cedam omnino eidem Viro litteratissimo, vindicari posse lectionem vulgatam in Cap. 40: *Etiamnunc tamen aliqua CONSUBSIDUNT, non obstrepentia veritati*, neque etiam improbem conjecturam existimantis pro *con*rescribendum esse *cum*, hoc est, quia, praeferam tamen, si mei esset res arbitrii, *cta subsidunt*, Diacono duce expono, *capita subsidunt*.

XLIX. Minucium sequatur Ambrosius. Unicum ejus locum, qui est in *Hexamer. Lib. 6. Cap. 9.*, paucis restituere conabor. *Quanto igitur major, inquit, humani capitis ornatus est? qui cerebrum nostrum, hoc est, sedem, originemque nostrorum sensuum capillis CAPITIS munit et vestit, ne aut frigore vexetur, aut aestu: illic enim fons universorum est: et ideo UBI injuria nocet, ibi gratia PRAEMINET.* *Quid sine capite est homo? cum totus in capite sit. . . .* Non immerito igitur huic, quasi CONSULTORI suo, caetera membra famulantur, et circumferunt illud servili gestamine sicut numen, atque in sublime locatum vehunt, unde censoria potestate, quo vult, dirigit quorundam obsequia servulorum, et praecepta singulis obeunda decernit: videas imperatori suo singula gratuito stipendio militare. Stare non posse capillis capitis, quivis intelligit. Quid si reponamus capillis *cautus*, hoc est, prudenter, sapienter, caute? Constat ex Magnone *cautus* scriptum fuisse olim per CAT, perperam hanc notam exposuit librarius. In fe-

sequentibus sic malo: *ubi ubi injuria nocet, ibi gratia perpetuo remanet*, P sci-
mus simplex, itemque duplicatum, *perpetuo* designare. *Injuriam* eleganter
posuit Auctor pro damno corpori illato. Quocunque in loco corporis par-
tes reliquae laesae fuerint, aut debilitatae, in capite semper remanet gratia:
totus enim in capite est homo. *Consultori* dictum puto pro *Consuli*, quo no-
mine haud quidem inscite appellatur Consul, quia consulebat Senatum, hoc
est, Patres sententiam rogabat. Uti autem Consuli parent cives, sic capiti
caetera membra famulantur, et circumferunt illud caput servili gestamine, sicut
numen suum, ex cujus nutu, tanquam servi ex imperio dominorum suorum,
pendent, *atque in sublime locatum caput*, hoc est, in sublimi positum, ubi-
cunque secum *vebunt*. Cogita quaeso notissimum Poëtae: *os homini sublime*
dedit. . . . Pergit: *unde, ex sublimi sc.*, caput *censoria potestate*, sicuti enim
censor, praefectus morum, partes dat alias alii, exempli gratia, Senatori
remoto equestrem tribuit ordinem, Equiti plebejum, ita caput, praefectus
corporis, *quo vult, dirigit quorundam* (ordine quorumcunque suo, modo hu-
jus, modo illius: nescio tamen an praestet quorumcunque) *obsequia servulorum*
membrorum. Haec si cui minus placeant, videat, num plus faveat conje-
cturis, quas proposuit Frater in *Obs. Jur. Rom. Cap. 14.* Adposite Jo. Sa-
risber. *de nug. Cur. lib. 6. cap. 25. laesio capitis ad omnia membra refertur, et*
cujusque membri vulnus injuste irrogatum ad capitis spectat injuriam.

L. Vitiata plerisque visa fuere haec Aurelii Victoris, qui Constantium
regnantem vidisse se probat, quem *Imperatorem nostrum* nominat *de Caesarib.*
Cap. 41. Num. 10., alteriusve auctoris, in libello *de Orig. gent. Rom. Cap. 1.*
Num. 6. (sequor editionem Cl. J. Arntzenii) *Quare autem addiderit TUTUS Vir-*
gilius, suo loco plenissime annotavimus in commentatione, quam hoc scribere coepi-
mus, cognita ex eo libro, qui inscriptus est de origine Patavina. Sunt qui quam
intelligunt positum pro *antequam*, accipiuntque, puto, librum *de origine Pa-*
tavina, ab ipso Aurelio editum. Doctissima interpretes, Anna emendandum
censet, *quum hoc.* Cl. Klotzius *l. c. Cap. 8. mavult, quam nos.* Vide, num
placeat, *quam de hoc*, licet et subintelligi fortasse possit praepositio, vel *ho-*
die scribere coepimus. Ea autem, quae annotavimus ibi, cognita nobis fuere
ex eo libro, qui circumfertur sub titulo *de origine Patavina.*

Corruptiora multo sunt haec ejusdem de Caesaribus *Cap. 3. Num. 8.: De-*
nique nactus potestatem Caligula, uti talia ingenia veteris solent anni mensibus,
egregia ad populum inter partes cum militibus gessit. Varia sunt, quibus mon-
strum lectionis refingere Interpretes laborarunt, remedia. *Veros solent ani-*
mos mentiri non inscite reposuit Klotzius. Scriptum exstitisse conjicio: *de-*
lere veteris solent anm in eim rebus egregia ap populum inter patres. . . . Prae-
euntibus Triumviris, qui de notis scripserunt, sic explico: *Denique nactus*
potestatem Imperatoriam, uti talia ingenia delere veteris solent animi memoriam
ejusmodi rebus, egregia apud populum non tantum, sed et inter Patres, nec
non cum militibus gessit. Possis et ad pro apud usurpatum statuere. *Delere*
vocem expunxit sequens vocabulum, soni non dissimilis, veteris.

Quod mox indicavimus, factum nonnunquam, ut omissa fuerit a librariis

vox, cujus vel sonus, vel scriptura prope convenit vocabulo aut insequenti, aut praecedenti, idem credo obtinere in his dicti Auctoris *l. l. Cap. 5. Num. 10*: *Namque ubi mentem invaserint vitia, nequaquam verecundiae externis societate humanius datur peccandi consuetudo, nova et dulciora affectans, ad extremum in suos agens.* Nullum sensum efficere verba proposita, quivis intelligit: quo modo ea reparare studuerint alii, consule Commentatores ad *d. l.*, et Eruditiss. Klotzium *p. 39.* Ego sic corrigo: *nequaquam* (nisi malis *ne quidem*, aut *nec quaquam*) *verecundia exterritis in* (quod postremum tamen saepissime subaudiendum omittitur) *externis, societateve humanitatis, datur* quamvis tamen necesse non sit *ve* addere, siquidem disjunctiva haec particula haud raro omittitur. Sic noster in *Epit. Cap. 44. Num. 4.*: *Cruditate stomachi, tetorio novi operis gravatus.* Eodem forte modo exponenda lectio *L. 32. §. 1. D. de Aur. Arg. leg. Aurea emblemata, quae in lapidibus, apsidibus argenteis essent*, quo loco *lapidibus* plerique ejiciunt, alii emendandum censent, vid. Schroder *Obs. Lib. 3. Cap. 11.* Ubi semel hominum mentes corruerunt vitia, neque amplius locus datur verecundiae, qua deterreri alioquin, ac retineri solent boni, quo minus sceleribus ac pravis facinoribus se obstringant et mancipient, neque observatur ratio societatis, quae, natura duce, cogit quasi, ac compellit mortales, ad id, ut consulat unusquisque salutem, non tantum suorum, sed universorum, mox postquam eo processerunt audaciae, ut in externos ferali crudelitate saevire non vereantur, fit iis peccandi consuetudo, adeo, ut et nova atque insolita, quin et inaudita genera nequitiae atque immanitatis, qualia plerumque dulciora esse consueverunt monstris istiusmodi, invenire cupiant, eo ad extremum impietatis feruntur, ut nec suis parcant.

Pari remedio sanandum videtur vitium, quod exstat in *Epit. Cap. 43. Num. 4.* Julianus, inquit, *defecit, praefatus, consulto sese de imperio nihil mandare, ne, uti solet in multitudine discrepantibus studiis, amico ex invidia reip. discordia exercitus periculum pararet.* Rescribo: *amico exitium ex invidia, reipublicae discordiam, exercitui periculum pararet.*

LI. De Nerone refert Idem de *Caesarib. Cap. 5.*: *Noxiorum vincis modo, pelle tectus ferae, utrique sexui genitalia vultu contrectabat; exactor parium majore flagitio.* Varie mutant alii: miror, nemini in mentem venisse ita corrigendum: *noxiorum vincis modo, . . . contrectabat, exactor partium genitalium majore flagitio.*

Corrupta sunt haec *d. l. Cap. 16.*: *Ut is Marcomannos petiturus, philosophorum obtestantium circumfunderetur. . . . Ita incerta belli ejus salute doctrinae studiis metuebantur vadimoniorumque solenni remoti denuntiandae litis operiendaeque ad diem commode jus introductum.* Restituo: *vi philosophorum et ejus salutem doctrinae studiis metiebantur vadimoniorumque solennib remotis, (nisi malis cum Grutero solenni remoto) den. l., oper. ad diem conditum jus int.*

Ibidem *Cap. 20. Num. 6.*: *Quod equidem gentis nostrae reor, quae fato quodam honorum parte foecunda, quos eduxit tamen, quemque ad celsa suos habet.* Repo-

pono: *Quod* (vel *quam*) *equidem gl* (*gloriam* exponit Valerius) *gentis nostrae reor, quae fato quodam bonorum* (an *honorum*? usque adhuc fuit) *parum foecunda, quos* (gentiles nostros, nisi praeferas *quam*, aut *quod*, sc. *fatum*) *eduxit tamen* (aut *tandem*, hoc est, promovit hoc tempore) *quodque fatum ad celsa suos quibus id favet habet, servat, sed praeferam trahit.*

LII. Ibidem Cap. 23. Num. 1.: *Translatoque Romam Dei simulacro in palatii penetralibus* (*palatia*) *constituit.* Uncis inclusam vocem exfulare jubent plerique. Cl. Klotzius *penatium* latere nomen conjicit. *Palam* restituendum censet Cel. Arntzenius. Scriptum fortasse fuit *palā d.i.d.*, hoc est, *palam dedicatum inter Divos, aut Deos, constituit.*

Quae sequuntur: *Quippe orbe toto* (intelligo imperium Romanum) *obscoenissimos perquirebat, visendis, tractandisque artibus libidinum* FERENDARUM, varie mutant alii: Cl. Klotzius exponit: *quae iis perferendae erant.* Malim *inferendarum*, quod positum pro *non ferendarum*. Ita inliber pro non liber est in glossis Servii. M, uti centies alibi, in absorpsit. Interpretor, cum quibus, quorumve artibus, ope, et consilio investigaret, inquireret, et exerceret artes libidinum, quas ferre non poterant honesti pudicique.

LIII. Ibid. Cap. 24. Num. 5. sic prostat: *Alexander Severus opus urbi florentissimum* CELEBRIO *fabricatus est.* Thermas intelligunt plerique *Alexandrinās, Severianasque* dictas, de quibus Lamprid. in *Alex. Sev. Cap. 25.*, et Spartianus *Cap. 19.* Pro *celebrio* alii *et celeberrimum*, alii *celebreque* substituant. Sunt qui *Serapium* reponunt. Quodsi divinationibus datur locus, rescribo: *florentissimum m. celebri o.*, expono *marmore celebri opertum.* Ita de eo Lamprid. l. c. *Alexandrinum opus marmoris de duobus marmoribus, hoc est, Porphyretico et Lacedaemonio, primus instituit, Palatio exornato hoc genere marmorandi.*

LIV. Ibid. Num. 6. ita exhibetur: *Adbuc Domitium Ulpianum, quem Heliogabalus Praetorianis praefecerat, eodem honore retinens, Pauloque inter exordia patriae reddito, juris auctoribus, quantus erga optimos atque aequi studio esset, edocuit.* De Julio Paulo, Jurisconsultorum praestantissimo, accipienda esse dicta haec, nullus dubitavit, quem conjiciunt, licet aliunde de eo nil quidquam constet, ab Heliogabalo remotum, ab Alexandro restitutum fuisse. Varie deinde scripturam depravatam mutant, atque exponunt Interpretes ad l. c., nec non illi, qui vitam Pauli tradiderunt. Quid si restituamus in hunc modum: *adbut retinens, pauloque m.* (hoc est, *magis*) *inter exordia* (aut potius *imperii exordio*) *patriae reddito juris auctore, civibus* (ita cadente Latinitate dixerunt) *quanto is erga optimos atque aequos studio esset, edocuit.* Praeterea Domitium Ulpianum, quem Heliogabalus Praetorianis praefecerat, non removit, pessimo dicti Principis exemplo, sed eodem honore restitutum retinuit, et jam fere primordio imperii sui, paulo post quam Principatum fuerat adeptus, patriae reddito Jurisconsulto, praeclaris ingenii monumentis, quae de jure reliquit, ac justitia singulari celeberrimo, omnibus palam fecit, quantam curam habuerit virorum bonorum, aequi rectique tenacium. Scribit Lamprid. in *Heliog. Cap. 16.*: *Removit et Ulpianum Jurisconsultum, ut bo-*

num virum. Malo ut ut, vel at. Idem in *Alex. Sev. Cap. 31.*: Neque unquam solum quemquam, nisi praefectum suum, vidit, et quidem Ulpianum, ex assessore semper suo, justitiae singularis: quum autem alterum adhibuit, et Ulpianum rogari jussit. Emendo: unum ex adsefforibus semper suis. Severum Imp. Ulpianum pro tutore habuisse testatur Lampr. *ibid. Cap. 51.*

Dum de Ulpiano mentio iterum incidit, obiter observo, Athenaei locum *Lib. 15. Cap. 10.*, ubi εὐρυχως diem supremum obiisse scribit Ulpianum, non de Icto nostro accipiendum videri, quem intelligit Casaubonus ad Lamprid. in *Alex. Sev. Cap. 51.*, sed de Ulpiano Sophista cogitandum esse, a Domitio diverso, cujus mortem ideo praedicat felicem, quia inopinato casu defunctus nullo cum aegritudinis longae taedio fuit conflictatus. Confer quae notavi supra p. 43. Scriptorum, quicunque de Ulpiano exposuerunt, catalogus exhibetur in *Hallische Beytrage zu der Juristischen Gelehrten Historie*, quod opusculum elegantissimum in lucem prodidit Dan. Nettelbladt, *Part. 1. p. 526.*, et *Part. 2. p. 702. sq.*, plenissime denique *Part. 3. p. 199. sq.*, et p. 211., quo loco repraesentatur *A. Stegeri Domitius Ulpianus Ictus*, postremo *ibid. p. 248.* refertur *Chr. Wollii epistola critica de Hebraismis Ulpiani Icti*, in qua Vir Eruditissimus Domitium nostrum rectissime defendit. Adde, quae collegit B. P. Vicat in *Vocabulario Juris Tom. 2. in v. Domitius*, et *Tom. 4. v. Ulpianus*. Reinold. in *Opusc. Jurid. p. 308.* Latini sermonis non imperitum judicat Ulpianum, licet adgnoscat in eo singularia quaedam, et Ciceroni indicta. P. Colvius in *notis ad Apulej. p. 60.* appellat non solum juris nostri, sed et Latinitatis probatissimae auctorem. C. Eckius in *Dissert. de 7. damn. leg. D. Cap. 5.* Ulpianus, inquit, quo nemo quisquam, unum Alfenum si excipias, elegantius Latine locutus fuit. Junge quae supra dixi p. 4. Unde nomina sua acceperit Domitius Ulpianus, qui ex Phoenice in Syria, splendidissima Tyrriorum colonia, originem se ducere refert in *L. 1. pr. D. de Censib.*, certo non constat. Romana nomina videntur, sive a majoribus suis recepta, in urbem civitatemque admissis, sive ab ipso, in civitatem primum adoptato, adscita. Civitate donatos donantis nomen adsumsisse probat Forner. *Rer. Quot. Lib. 5. Cap. 17.* Domitia gens Romae nobilis exstitit. Jam antiquissimis temporibus memorabile Domitiae factum laudant annales, quae, cum Galli Capitolium obsiderent, et deessent funes Romanis ad tormenta facienda, prima crinem suum exsecuit, unde facta tormenta, teste Servio ad *Virg. Aen. 1. v. 724.* Vespasiani Imp. uxor Domitilla, id est Domitia, nominata. Ulpia quoque familia Romae fuit celeberrima. Ipse Trajanus Augustus Ulpus dictus. Pluribus de Ulpii nomine egit Pater in *Monum. Dodenw. Cap. 9.*, add. Cl. Tijdeman in *Ulpio Marcello Cap. 1.* Ulpianus forte appellatus vel a matre Ulpia, sic uti Domitianus a Domitia, vel per adoptionem. Nominum rationem ex professo exposuit Pater in libello singulari *de mutata Romanorum nominum sub Principibus ratione*.

LV. *Ibid. Cap. 41. Num. 10.*: Illi Constantino praeter ADMODUM magna caetera, huic Licinio parcimonia, et ea quidem agrestis, tantummodo inerat. Repono praeter rat. aut, si id praeferas, grav. morum, hoc est, praeter rationem, vel gravitatem morum.

LVI. In Epitomes Cap. 41. Num. 2. sic exhibetur in plerisque codicibus: *ad patrem in Britanniam SITUM pervenit.* To *situm* omittendum arbitrantur plurimi. Cl. Klotzius mutat cito. Lego: *st. tempore pervenit.* Probus explicat *statuto.*

LVII. Ibidem. Cap. 43. Num. 5. sic exhibent libri vetusti: *Fuerat in eo litterarum ac negotiorum ingens scientia: eo juverat philosophos et Graecorum sapientissimos.* Codices nonnulli *eo juvaverat*, quod eodem redit: ediderunt alii, ex conjectura, puto, *aequaverat.* Cl. Arntzenius *eo* accipit ea re, ea scientia. Latere suspicor vocem *audisse*, per compendium scriptam, ut plene sit: *eo juverat audisse philosophos.* Diaconus A. AT. explicat *antea audita.*

LVIII. *Magis*, itemque *minus*, vocabula contrariae plane significationis, permutata aliquando inter se a librariis fuisse in scriptis veterum, dubitari vix potest. Causam opinor esse, quod utraque vox una littera M notata olim fuerit. Ovidius Lib. 3. Epist. 15. in fine ex Ponto:

*Teque meae causam servatoremque salutis,
Meque tuum libra norit et aere minus.*

Omnino reponendum est *magis*, et cum Jac. Micyllo exponendum: *norit me magis esse tuum*, quam si per aes et libram a te emtus, atque adeo tibi mancipatus, tuus sim ex jure Quiritium.

Pari modo in L. 4. C. de praed. et al. reb. min. pro multo *magis*, reponi vult multo *minus* Leoninus in Emendat. Lib. 3. Cap. 3. Num. 4. Sic Impp. Non solum per venditionem rustica praedia, vel suburbana, pupilli, vel adolescentes alienare prohibentur: sed neque transactionis ratione, neque permutatione, et multo *MAGIS* donatione, vel alio quoquo modo ea TRANSFERRE sine decreto a dominio suo possunt, pupilli, puta, vel adolescentes. Quare ibidem cum Leonino pro *transferre* reponamus *transferri* rationem video nullam.

In L. 3. C. de judiciis sic rescribit Alexander: *Quoties quaestio status bonorum disceptationi concurrit, nihil prohibet, quo MAGIS apud eum quoque, qui alioquin super causa status cognoscere non possit, disceptatio terminetur.* Substituendum esse quo *minus* ratio docet. Confer Ant. Bartolinum in J. Gruteri Thes. Crit. Tom. 1. p. 713. add. quos citat D. Gothofredus.

LIX. Ita Ampelius in Libro Mem. Cap. 14. de Tyrtaeo, Poëta ac Duce nobili: *Poenateas vota militum animos concitavit, ut tam diuturnum praelium victoria consummarent.* Repono: *poëmatib. s. et voce ita*, hoc est, *poëmatibus suis, et voce ita*, quamvis et conjunctivam voculam possis subaudire. Horatius in Art. Poët. v. 402.

*Tyrtaeusque mares animos in Martia bella
Versibus exacuit.*

Ibidem trecenti, inquit, sub Calpurnio Flamma contra Poenos, qui in Siciliensi
sal-

saltu, MORTUO exercitu, populum Romanum liberaverunt. Freinshemius emendat *moritur*, alii substituunt *mortui exercitum populi Romani*: repugnat Florus *Lib. 2. Cap. 2. num. 13.*, qui *eximia*, ait, *virtute Calpurnii Flammae, tribuni militum, evasimus, qui, lecta CCC manu, infestum, et infessum ab hostibus tumultum occupavit, adeoque moratus hostem, dum exercitus omnis evaderet, . . . hoc illustrior noster, quod expeditioni tantae superfuit et supervixit.* Tu lege *morato exercitu*, quod dictum pro *moratus exercitum*. *Moro pro moror* dixere Ennius et Pacuvius. Vide Ennii fragmenta p. 307.

Idem *Cap. 33: Attalus, qui pro Romanis saepe pugnavit, NAM testamento suo populum Romanum heredem fecit.* Pro nam Perizonius reponit tandem, scripturae compendia expono nepos autem.

Cap. 49. AB ITERATIONE census, ut optimus et locupletissimus quisque in suffragiis, id est, in populo Romano, plurimum valeret. Alii ab institutione corrigunt. Lego: *additus ea ratione census.*

LX. Isidorus *Orig. Lib. 1. Cap. 3.*, sicuti exhibet vulgata: *Simonides MILES similiter tres alias litteras adjecit.* Vocabulum *miles* omittunt editiones aliae, ineptum procul dubio hic loci, si pro militante accipias. Scripturae compendio exaratum fuisse conjicio *melic*, expono *Melicertes*. Duorum Simonidarum meminit Suidas, ex Ceo insula oriundorum, eosque ambos refert *Melicertae* cognomine dictos fuisse. Possis et interpretari *Milesius* Mileti civis.

LXI. Agmen porro sequantur pericula quaedam critica, quibus adjuvare conabimur Ciceronis opuscula de Legibus, quae, dolendum est, non integra ad nos esse transmissa, sed et, quae supersunt, fragmenta eorum misere lacerata conspici. Secutum me scias editionem If. Verburgii.

Ita TULLIUS *LIB. I. DE LEGIBUS CAP. I: Si manet ILLA quercus, haec est profecto.* Vide, an mecum praeferas ulla.

Ibidem atqui, inquit, *multa quaeruntur in Mario fictane an vera sint: ET a nonnullis, quod et in recenti memoria, et in Arpinati homine VEL SEVERITAS a te postulatur.* Varie mutant alii. Nisi deterreret grande supercilium tuum, ac severitas censoria, vim fieri vetantis, sic interpreter atque emendem: *at multo magis a nonnullis, quod et in recenti memoria, et in Arpinati homine, cui adeo popularis fuit Marius tuus, res gestae proponantur, vl. s. f. veritas a te postulatur.* Auctoribus Diacono et Valerio expono: *videlicet sine fraude veritas.* Firmat conjecturam, quod mox sequitur: *ut a teste veritatem exigant.*

Subobscura mihi quidem visa fuere haec *CAP. IV: Icti hoc civile, quod vocant, eatenus exercuerunt, quoad populum praestare voluerunt. Id autem incognitum est, minusque in usu necessarium.* Intelligo: eatenus tantummodo exercuerunt jus, quod isti vocant civile, ut formulas dederint ac praescripserint, a se inventas ideo ut ipsi omnibus negotiis interessent, ac solennitates edocuerint, a populo ediscendas atque observandas, caetera parum solliciti de eo, quid judicari oporteat ex jure legitimo. Eaene autem formulae incognitae sunt? licet equidem non negem in usu eas esse necessarias.

CAP.

CAP. VII. *Nam, si hoc non probas.* Contextus loci, nisi me fallunt omnia, requirit, ut substituamus: *si hoc modo probas.*

CAP. VIII. *Cumque alia, quibus cohaerent homines, e mortali genere sumserint.* Explicari possit: ex quibus constant homines. Malo: *quae sibi cohaerent, homines.* S pro sibi positum fuisse Probus testatur.

IBIDEM. *Ex quo efficitur illud, ut is homo agnoscat Deum, qui, unde ortus sit, quasi recordetur, ac noscat.* Offendit admodum *to quasi*, neque quidquam extricant commentaria Interpretum. Quantus constat et *quasi* vocabula una Q littera fuisse scripta: emendo itaque: *qui, unde ortus sit, quantus sit, recordetur, ac noscat*, quantus sit Deus, unde originem traxit.

CAP. IX. Crisi non indiget lectio vulgatarum: *Natura . . . rerum plurimarum obscuras et necessarias intelligentias enudavit.* Neque tamen adstipuler Jo. Scheffero, qui in *Miscell.* p. 200. desperatam habet scripturam Codicum, qui referunt: *Obscuras ne satis intelligentias enudavit*: quis enim dubitet recte ita reponi? *Obscuras, nec satis intelligendas* alioqui res enudavit.

CAP. XI. *Propterque (in aliis est propter quam) honestatis.* Corrigo propter quidem.

Nec si opiniones aliae sunt apud alios, idcirco, qui canem et felem ut Deos colunt, non eadem superstitione, qua caeterae gentes, conflantur. Per interrogationem haec interpretatus non accipio nonne.

CAP. XIII. *Attico videtur.* Plenum habebis, rectumque sensum, si subintelligas *si*.

CAP. XIV. *Itaque poenas luunt, non tam judiciis . . . ut eos agitant, insectanturque furiae.* Pro ut scribo at. Similis error fuit, credo, librarii, in describendis his Martialis *Epigr. Lib. 2. Ep. 44.*

*Emi seu puerum, togamve pexam,
Seu tres, ut puto, quattuorve libras.*

Nil extricat Heraldus, qui reponit *supputo*, neque Gruterus, praeferens *ut puta*. Doctiss. A. de Rooy conjecit nuperrime, sic substituendum:

Ad tres, ut puto, quattuorve libras.

Malo:

Seu tres ad puto quattuorve libras.

Si quando servulum mihi comparavi, aut togam novam, imo vero si vel ad trium, aut quatuor maximum librarum summam putanda mihi est ratio cum mercatore argentariove.

Gravius mendum est in his ejusdem Poetae *Lib. 6. Ep. 25.*

*Cauta sit ut virtus, ne te temerarius ardor
In medios enses, saevaue tela ferat.*

Tt

Bella

*Bella velint, Martemque ferum rationis egentes:
Tu potes ET PATRIAE miles, et esse decus.*

Ineptius alii:

Tu potes et patris miles et esse ducis.

De Rooy mutat:

Tu poteris patriae miles et esse secus.

Mihi placet:

Tu potes, ut parcas, miles, et esse decus.

Quamvis tu quidem non in medios enses feraris, ausu temerario, damnando, sed cautus tibi ipse parcas, poteris tamen militiam sequi non inglorius. *Quaeso tandem aliquantulum tibi parce dicit Chremes apud Ter. in Heaut. I. I. 112.*

In *Lib. 8. Ep. 11.* sic editur:

Nullum Roma ducem, nec te sic, Caesar, amavit.

Varie tentant alii. Restituo:

Nullum Roma ducem, quam te, sic, Caesar, amavit.

Q litteram, N esse perperam credentes, scribae exposuerunt non vel nec. Ibidem Ep. 17.

*Egi, Sexte, tuam, pactus duo millia, causam,
Misi nummos quot mihi? mille, quid est?*

Quid id mavult De Rooy. Praeferam:

Misi nummos quod mihi mille, quid est?

Quae causa est, quod mille tantum misisti? adjuvat conjecturam scripturae veteris codicis.

Ita prostat in *Lib. 10. Ep. 95.*

*Saepe loquar nimium gentes quod, Avite, re motas,
Miraris, Latia factus in urbe senex,*

Auri-

*Auriferumque Tagum sitiam, patriumque Salonem,
Et repetam saturae sordida rura casae.*

Est qui conjicit:

Et referam Hispanae sordida rura plagae.

Recte hoc modo scribere potuisse Poëtam adsentior, sic dedisse eum, nemo quisquam, puto, nisi omnem penitus libris scriptis fidem is deroget, sibi persuaderi sinet. Concedimus ista luxuriantibus ingeniis eorum, qui immemores conjecturas se prodere, quibus a librariis corrupta loca veterum emendaturos se promiserunt, ipsorum Auctorum dicta corrigere instituunt. Simplicissima, an nulla, mutatione sic refero:

Et repetam sature sordida rura casae.

A *satur*, an *saturus*, descendit adverbium *sature*, pro quo *satulle* dixerunt alii per deminutionem, id quod positum pro copiose, abunde. *Sordida rura casae* accipio rura sordidae casae, hoc est, fedis avitae.

Offendit merito multos vox *rasit* in his *Lib. 12. Ep. 5.*

*Longior undecimi nobis, decimique libelli
Arctatus labor est, et breve RASIT opus..*

Sunt qui interpretari videntur, contraxit, in compendium redegit. Cedo. At quis ita *rasit*? Poëta respondes: dixisse igitur oportuerat *rasum*, aut *راسي*, vel *rasimus*. Emendant alii *vasit* pro *evasit*. De Rooy reponit *lusit*. Mihi sic videtur rescribendum:

Arctatus labor est, et breve restat opus.

Rectissime, opinor, inconcinni quid inesse vidit De Rooy in his *Lib. 12. Ep. 26.*

Sed tu purpureis ut des nova nomina fastis.

mutarique vult ceu tu, malim sic tu.

Non temere quoque Idem in *l. l. Ep. 53.* pro

Et quid tu fatuos, rudesque quaeris?

corrigit *at quid*. Praeferam tamen leviori mutatione, siquidem praecedit *rapacitatis*, reponi *sed quid*.

Opinantur plerique inesse quid vitii in *Lib. 10. Ep. 104.*

*Et nostrum admoneas subinde Flaccum,
Fucundos mihi, nec laboriosos
Secessus spatium paret salubri.*

Mutant alii pretio salubri, Rutgerfius pretio felibri, De Rooy pretio paret, sed illos. Nollem factum. Quid mirum eum, ex cujus sententia

Non est vivere, sed valere, vita,

Vid. Lib. 6. Ep. 70. v. ult., secessus sibi quaerere in spatium salubri, hoc est, loco valetudini prosperae conservandae augendaeque commodo, opportunoque, ubi spatium possumus? Recte Cornelius Fronto: *salubre et ad locum refertur, et ad cibum.* Ita *salubre frigus* dixit Noster 10. Ep. 30. *salubre corpus* 10. 47. *Ingrata lati spatia campi* memorat idem 3. 58. *Locum et spatium* conjungit Lucret. Lib. 1. v. 427.

Tum porro locus ac spatium, quod inane vocamus.

Parco pluribus in re notissima.

*Haec sunt. Jam tumidus vocat magister,
Castigatque moras. Vale Valeri.
Navem, scis puto, non moratur unus.*

CAP. XVII. Nos ingenia juvenum, non item ad ingenia: naturae virtutes et vitia, quae existunt ab ingeniis, judicabantur? an ea non aliter? Repono: Nob. id est, nobis, ingenia juvenum non item ad ingenita naturae virtutes et vitia quae existunt ab ingeniis, judicabuntur? an ea modo aliter? Ut verum tamen fatear, glossema videntur, quae existunt ab ingeniis, interpretationis causa addita, qua explicaretur *to ingenita*, quae ex margine dein in textum irrepsit.

CAP. XIX. Erubescunt pudici etiam loqui de pudicitia. Quod in Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 3. §. 3. positum vidimus *pudicitiam* pro *inpudicitiam*, idem hoc loco factum fuisse suspicor. Accipe stuprum infame, nefandum, quod pluribus exponere pudor vetat.

Utrum autem diversam ac plane contrariam significationem hanc admittat vox, an potius scripturae levis error sit habendus, dubito. Hoc constat, vocabula esse plurima ambiguae notionis, quae in utramque partem, bonam et malam, possunt accipi. Ne de fortuna, valetudine, aliisque sexcentis memorem, *adversum* novimus denotare plerumque ac vulgo, contra. Alio tamen, imo diverso admodum sensu, usurpavit Terent. *Andr. Act. 1. Sc. 1. vs. 15.*

Id gratum fuisse ADVERSUM te, habeo gratiam.

Interpretationis causa *adversum* voci in editione Argentinensi, quae prodit anno 1499., superscriptum apparet *apud*. Sic autem ibidem Scholiastes: *ADVERSUM non declarat contrarietatem. ADVERSUS autem dici potest, et ADVERSUM, sic ut RURSUS, et RURSUM.* Donatus quoque exponit *apud te, et penes te.* *ADVERSUM*, addit, *sine dubio praepositio est, ADVERSUS participium potest esse, ab eo quod est ADVERTO, sicut alibi: (Innuat forte locum ex Andr. I. I. 37. ADVERSUS nemini).* Ergo *ADVERSUM TE dixit, quod* (in aliis est *pro*, possis et reponere *quasi*, nisi malis posteriora haec glossema arbitrari) *apud te.* Junge Ter. Andr. I. 5. 30. *adversum hunc loqui*, ibique Donatum nostrum. Commentatores explicant *coram*, advocantque Plauti auctoritatem, quo eodem modo et Priscianus Comici verba intellexit *Lib. 18.*, qui Atticos adiungit dixisse *ἐναντίον τοῦδε*, *pro, coram illo.* Idem *Lib. 14.*: *ADVERSUM quoque ideo praepositionem esse putaverunt, quia pro ἐπὶ, Graeca praepositione, solet aliquando poni, ut Terentius in Andria: ID GRATUM FUISSE ADVERSUM TE, HABEO GRATIAM.* Quando autem *το ἐναντίον* significat, magis adverbium ostenditur. Agraetius: *ADVERSUM TE, adversarius, ADVERSUS TE, imitator.* Festus *ADVERSUS aut contrarium significat, aut idem quod erga.* Exempla varia allegat Nonius *Cap. 4.* locorum ex Ennio, Afranio, Plauto, quin ipso Cicerone petita, quibus *pro apud* adhibetur *adversum*. Antiquitati placuit magis *adversum*, *pro* quo deinde fere *adversum* positum. Vid. Cassiodor. *de Orthogr. circa pr.* Confer quae notavi ad Ulpianum, qui possessionem bonorum *adversus tabulas* appellat, quae alias dicitur *secundum tabulas*, Tit. 28. §. 1.

CAP. XX. *Perparvam vero controversiam dicis, ac non eam, quae dirimat omnia.* Restituo: *at non causam, quae dirimat omnia.* Novimus ex Probo *causa* vocem per *ca* notatam.

CAP. XXI. *Solum bonum esse diceret.* Sensus exigit *deceret.*

Vita modica et apta virtute perfrui. Re modica qui perfruitur, aptior est procul dubio virtuti, prae eo, qui re amplissima beatur. Hunc enim plerumque videmus luxui se mancipare, ac vitiis corrumpi. Praeferam itaque *virtuti.*

Quod inter haec, hoc est, dum ea possidet, dum iis perfruitur, velit virtute tanquam lege vivere. Est in quibusdam *virtutem: malo virtutum.*

CAP. XXIV. *Fusa latius PERPETUA oratione.* Teste Diacono iisdem siglis exarata olim fuerunt *perpetua et proposita.* Ore funditur oratio, proponitur scripta in publicum edita. Quidni itaque dubitem a Cicerone profectum fuisse: *fusa latius proposita oratione*, id est, non inter amicos solum, aut pro concione etiam subtili disputatione persuadere velle, sed latius quoque publice propositae sententiae nostrae universis copiam facere, veritatemque rei *sempiternis monumentis prodere*, quae verba mox sequuntur.

Vero facis, et merito, et ipse. Scriptum fuisse conjicio *ipse*, hoc est, *jure praecepti*, quemadmodum litteras illas explicat Diaconus. Vera sunt quae dicis, mereturque hanc laudem tuam Sapientia, facis denique pro jure tuo praecipientis.

LXII. Progredior ad LIBRI SECUNDI CAPUT II., in quo ita Tullius: *Nisi forte sapienti illi Catoni fuit patria, non Roma, sed Tusculum. Exstitisse suspicor: nisi sic forte, ut sapienti. . . .*

Ut vestri Attici . . . et Sunii erant iidem et Attici. Pro Sunii libri omnes veteres exhibent *Symphratides*. Nisi vestri pro *vestrates* velis accipere, substituo: *vestrates, Attice*. Quod si Sunii retines, Atticum conjicio e Sunio ortum, aut potius oriundum fuisse. Sin praefers antiquorum codicum lectionem, emendo *συμπάτρωι*, qui dicuntur populares, conterranei. Novit unusquisque, Graeca vocabula mirum in modum flecti solere a librariis.

Neceffe est, caritate eam patriam praestare, qua reipublicae nomen universae civitatis est. N littera et nostrae, et nomen designat. I pro *justus* ponitur. Muto: *quae reipublicae nostrae universae civitas justa est.*

CAP. V. Ergo ut illa Divina mens summa lex est: item cum in homine est perfectum (MSS. habent *perfecta*) est in mente sapientis. Corrigo: *ita et, quae in homine est, perfecta est in mente sapientis.*

In ipso nomine legis interpretando inesse vim et sententiam justī, et juris legendi. In aliis est: *vim juris colendi.* Supra Lib. I. Cap. 6. Legem dixit Noster dictam videri a *legendo*, quod in ea insit *vis delectus*. Interpretor itaque *jus legendum eligendum.*

CAP. VI. QUINTUS. *Quid, quod Zaleucum istum negat ullum fuisse Timaeus?* MARCUS. *At Theophrastus, auctor haud deterius, mea quidem sententia, meliorem multi nominant: commemorant vero ipsius cives.* Corruptum hunc locum pronuntiare omnes, quotquot vidi, Commentatores, miror vehementer, ellipsi vulgatissima sic expono: unquam exstitisse Zaleucum negat Timaeus, at Theophrastus, auctor Timaeo non postponendus, me quidem iudice, imo vero ex sententia multorum etiam melior, commemorat eum fuisse, commemorant deinde Zaleuci cives. Sin hoc displiceat, per geminationem refer: *commemorant: commemorant vero. . . .*

CAP. VII. *Ita prisca, ut in veteribus ex his sacratisque legibus.* Pro his alii repraesentant *is*. Sic, opinor, scriptum fuit: *in veteribus e. XII. s. sacratisque legibus*, explico, *in veteribus est XII tabularum sanctis sacratisque legibus.* Testatur Valerius *e pro est*, item *s pro sanctus* poni.

CAP. VIII. *Separatim nemo habessit Deos neve novos: sed ne advenas, nisi publice adscitos, (additur in nonnullis haud inepte: aut [intellige id est] a patribus, hoc est, senatusconsulto, acceptos) privatim colunto.* Malim ita distinguere: *Separatim nemo habessit Deos: neve novos, . . . adscitos eos privatim colunto.* Confer quae dixi ad Ulpian. Tit. 22. §. 6., et ad Coll. Leg. Mos. et Rom. in fine.

Ollos. De voce hac dixi supra.

Nec ulla vitiorum sacra solennia obeunto. Repono *obeuntor*.

Itaque ut ita cadat in annuis amfractibus, in plerisque est cadant. Restituo: *Itaque ut jam cadant.* Eadem olim nota exarata fuere *ita et jam*. Explico:

ut

ut itaque certo quoque ac constituto tempore feriae habeantur in annuis periodis.

Itemque alios ad dies ubertatem lactis foetusque servanto. Id quod ne committi possit, hoc est, itemque observanto ad alios dies ubertatem lactis, foetusque, feriasque conceptivas propter ea habento. Ne quid autem in his peccetur, aut omittatur. Praeferam tamen in quod.

Quodque haec privatim et publice modo ritumque fiat. Rescribo: quoque.... fiant.

Cum Senatus populusque adsciverit. Lego id sciverit, hoc est, jusserit: veluti, libros Sibyllinos consuli, inspici, et exponi.

Augures signis et auspiciis postea vidento. Exstitisse conjicio post fa, hoc est, post futura vidento.

Effata. Varro de Ling. Lat. Lib. 5. Effata dicuntur, quod augures finem auspiciorum coelestium extra urbem agreis sunt effati, id est, in agris. M praecedens in saepissime absorpsit.

CAP. IX. *Foederum, pacis, belli, induciarum oratores, fetiales, judices duo sunt. bella disceptanto. Pro duo, quod huc minime convenit, libri MSS. habent non. Vide num sic placeat: judices nt. se int. de bello disceptanto, expono: judices nominati se inter de bello disceptanto. Hoc enim lege fancivit Cicero, ut de bello suscipiendo, gerendo, et deponendo publici interpretes essent. v. Cap. 14. sq. Novimus disputationes fori Jurisconsultorum, quidni utile quoque fuerit de rebus belli institui disputationes ejusmodi?*

Obstita pianto. Non est, quod emendandum hic cum plerisque censeamus, aut ignorantiam profiteamur, siquidem apertissime demonstret Festus obstitum esse, violatum, attactumque de coelo. Ipsum consule in voce.

Idaeae matris. Quam hoc loco, itemque in Cap. 16. seq. Idaeam matrem nominat auctor, intellige Matrem Deorum, quae, uti Berecynthia, Idaea, Phrygia dicta fuit a cognominibus locis, in quibus ea colebatur olim, ita Sipylenem appellatam fuisse a Sipylo, urbe, et monte Phrygiae, observavimus ad Ulpianum Tit. 22. §. 6. De Matris Deum nominatione multa congeffit Seldenus de Diis Syris p. 255. sq. Singularem de Magna Deum Matre dissertationem conscripsit L. Pignorius, in qua et Ulpiani locum explicat, ipseque ab ea, quae antea nobis placuerat, lectione, non alienus fuisse videtur. Ipsa foederis antiquissimi, anno videlicet ante natum Christum CCXLIV., Smyrnaeos inter et Magnesios percussi, itemque binorum, ad pactum illud pertinentium, Smyrnenarium decretorum verba αὐτογράφα publicavit Seldenus in Marmor. Arund., in quibus plurima, eaque egregia, obvia sunt vetustatis monumenta. In memorata conventionem legitur: ορκισατώσαν αὐτοὺς οἱ ἐξετάσται ἐπὶ τοῦ μητρῶντος ἱεροῦ νεοκαυτοῖς, vertit Interpres: adjuranto eos Quaesitores super ardentibus Fani Magnae Matris victimis. Caesa jungebant foedera porca antiqui. Sanctissimum jusjurandum habitum in ipsis sacris praestitum. In eadem bis prostat: ομνύω δια . . . τὴν Μητέρα τὴν Σιπυληνὴν, juro per Matrem Sipylenem. Columnarum mirandarum, Marmeriae apud Sipilum positarum,

rum, meminit Ampelius *Cap. 10.*, quo loco, haud temere, ut puto, substituant alii: *Magnesia apud Sipylum.*

Poenā violati juris esto. Quocirca ne quis agrum consecrato. Quaero primum, quae poena statuenda, dein quorsum, rogo te, *quocirca?* neque enim agri consecratio ad jus, ejusve violationem pertinet. A Tullii, credo, manu est: *Poenā violati juris esto, q. e. r. e.* (Probus explicat *quanti ea res erit*, quibus verbis poenae nihil est frequentius in legibus, atque edictis, unam vide *L. 179. D. de V. S.*) *Ne quis agrum consecrato.*

Deorum Manium jura sancta sunt. Hos leto datos divos habento. Nihil multo. Expono: Manes, sive animas defunctorum familiarium, consanguineorum, eorum, qui veluti in mari perierunt, quibusque adeo iusta a familia praesentibus fieri non potuerunt, quorumque ossa terra obtegi ab iis nequiverunt, divos tamen habento, atque in larario ponunto, colunto.

CAP. X. Exspectate leges, quae genus illud optimum reipublicae contineant. Exspectare vero leges non poterant, jam ante propositas *Cap. 8 et 9.*, at expetebant, credo, rationes earum: hinc in seq. Atticus suade igitur, inquit, *legem.* Pro quae itaque scribo quare.

Suosque Deos, aut novos, aut alienigenas coli, confusionem habet religionum, et ignotas caerimonias. Non a sacerdotibus, non a Patribus acceptos Deos ita placet coli, si huic legi paruerunt ipsi. Loco *τὸν* suosque malo suos quidem. Aut novos accipio, id est novos. Caeterum praeplacet lectio codicum antiquorum, qui exhibent: *caerimonias, etiam sacerdotibus.* Nam a Patribus acceptos Deos ita placet coli, si huic legi paruerunt ipsi. Interpretor: si senatusconsulto, de cultu Deorum eorum lato, paruerint ipsi cultores.

CAP. XI. Jam ritus familiae, patrumque servare, id est, (quoniam antiquitas proxime accedit ad Deos: Divi enim sunt patres, id est, proavi, lares) a Diis quasi traditam religionem tueri.

Fides consecratur manu. Frigida videntur, quae in medium proferunt, qui manu vindicare student. Unam M positam fuisse suspicor, denotat autem littera haec *manum*, et *memoriam.* Praeferam ergo *memoria*, vel *in memoria.* Sacrosancta habetur in memoria hominum.

Araque vetus. Contextus postulat: *ara quidem vetus.*

Detestataeque quae omnia ejusmodi repudianda sunt. Rectius legeretur: *detestanda quidem haec, et omnia ejusmodi repudianda sunt.*

Statastandique cognomina. Quid si rescribamus? *Statae, standique cognomina.* Festo teste *Statae Matris* simulacrum in foro primum, dein in quibusque Romae vicis cultum fuit. *Standi* cognomen *Jovi Statori* datum, ipse indicat Auctor.

Primigeniam a gignendo comes tum. Restituo *Primigenia, a gignendo cognominata.*

Cap. XII. Quas ferias compositor anni conferre debet et ad perfectionem operum rusticorum: quod tempus. Et vel etiam huc non convenit, adhaesisse perperam opinor ex praecedenti debet. Pro quod tempus malim

lim in quod tempus, repetito in ex praecedentis rusticorum littera ultima. Ad id tempus vult ferias conferri, quo consummata sunt et perfecta opera rustica.

Plures autem Deorum omnium, qui sunt quasi generales, universorum sacerdotum ministri, singuli singulorum Deorum, speciales quasi, sacerdotes, et respondendi juris, hoc est, interpretandi fatidicorum, et vatum effata incognita, et conficiendarum (sic lego pro confitendarum, aut conferendarum, quae sunt in aliis, adjutus auctoritate libri veteris, qui habet confitiendorum) religionum, id est, quo modo religiones, caerimonias, puta, et sacra, conficere oporteat, facultatem afferunt. Confer ipsam de his legem in Cap. 8. praecedenti.

Cumque Vesta consepta sit. Codices alii exhibent conspecta, alii conspexa, nonnulli complexa. Ego Tullium scripsisse puto: Vesta c. o. recepta sit. Probus auctor est C. O. designare civitas omnis. Rectissime autem, ac vere civitate omni receptam dicit Vestam, quam quippe Romani omnes soliti fuerunt, in atrio, id est, in vestibulo habere, id quod exinde nomen suum accepit, cui sacrificium quotidie facerent, collocata ibidem ara Vestae, teste Eugraph. ad Ter. Andr. Act. 4. Sc. 3. v. 11.

Sentiant mulieres, in natura feminarum omnem castitatem pati. Emendo poni, aut ex aliorum crisi peti.

Continet enim, reipublicae consilio et auctoritate optimatum, semper populum indigere. Non equidem intelligo. Ita substituo, ac distinguo: Conducet enim reipublicae, consilio et auct. opt. semp. pop. ind. Accipio de Senatusconsultis de religione, veluti de inspiciendis libris fatidicis, adoptandis Diis peregrinis, aliisque, latis.

Ut Tetiam decreto collegii. Mira hic fingunt Interpretes. Parenthesi haec includo, et repono: ut taceam decreta collegii.

CAP. XIII. Quasi divinare videatur prorsus posse. Quis ambigat ita praestare? quasi divina res videatur prorsus esse.

CAP. XIV. Quid autem mihi displiceat, innocentes poëtae indicant comici. Ut sensus sit verborum idoneus, sic muto: quod autem mihi displiceat, initiorum ritus poëtae indicant comici, nisi malis quin comici. Mysteria esse habita sacra ista nocturna, pueri discimus.

CAP. XVI. Quoniam mihi sermo est apud eos. Inepte plerique apud Deos. Refero apud vos.

CAP. XVII. Circumspicite celeriter animo. In vulgatis est: circumspicit haec celeriter animus. Rescribo: circumspicite haec celeriter animis.

Judicia perrupta ab iisdem: corrupta hominum, non Deorum. Fuit forte: judicia pec. rupta. Valerius exponit pecunia.

Tantum ponam, erui duplicem poenam esse divinam, quod constaret et ex vexandis vivorum animis, et ea fama mortuorum, ut eorum exitium et judicio vivorum et gaudio comprobetur. Locum corruptissimum sic sano: Tantum ponam, mei duplicem poenam esse divinam, quod (aut quae) constaret et ex vexandis vivorum animis, et ex f. m. (fati munere, id est, morte, interpretor ex Magno- ne) mortuorum, ut. . . . Hoc tantum dicam, timeri, duplicem esse poenam impiorum divinam, eamque constare et apparere ex eo, quod vivo-

rum etiam eorum vexetur conscientia, tum deinde ex eorum interitu, et morte, ita ut impiorum exitium non comprobetur tantum universorum hominum judicio, sed et laetentur ob id omnes, liberari terram monstris istiusmodi.

CAP. XVIII. *Lignum autem quodque voluerit.* In Graecis Platonis est: οτι αν θελη τις, malo itaque: quod (aut quodque, id est, quodcunque) quis voluerit.

Qui paulum modo ingenio possit moveri. Praeferam legi moderato ingenio. In mox sequentibus pro cum scias, ut cum sciat corrigas, contextus imperat.

CAP. XIX. *Ullo omnino.* Temere faciunt, qui mutanda haec esse censent. Nullum omnino jus civile pontificibus scire necesse esse probat Auctor, nisi illud unice, quod conjunctum est cum religione.

Quaeruntur enim, qui adstringantur sacris. Rectius fortasse: quaerunt ii enim, puta, Jurisconsulti.

Ut is, qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit. Aut post ut subintelligo si, aut repono: ut si qui, hoc est, quis.

CAP. XX. *Atque etiam dant hoc Scaevolae, quod est partitio: ut, si in testamento deducta, scripta non sit, ipsique minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacrisne alligentur.* Difficillima videntur primo obtutu, ac vix intelligenda verba, quae proposui. Removebuntur, nisi mi ipse blandiar, nebulae, ac quam clarissima lux adfulsura est, si, vitiata scriptura levi correctione adjuvata, sic interpreteris: *Atque etiam dant hoc Scaevolae ambo exemplum, jus, puta, civile noscere oportere Pontificem, quod est partitio, quae appellatur, quando legata est pars hereditatis, veluti dimidia, tertia, vel quarta, vid. Ulpianum Tit. 24. §. 25: ut, exempli gratia, si in testamento deducta summa scripta non sit, (addi vides vocem summa, quae facile per geminationem inseritur, unica quippe S denotata) hoc est, si major summa legatario deducta fuerit, ac per hoc non sufficiens ei in testamento adscripta fuerit, veluti, si centum fuerint deducta, vid. Cap. 21. seq., ipsique, quibus summa illa, centumve deducta fuerint, hoc modo minus ceperint, quam omnibus heredibus relinquatur, sacris ne alligentur, ne onus sacrorum ad hos, quasi heredes, transmittatur. Confer sis Caput hoc cum proxime sequenti, neque dubium, credo, remanebit.*

Quas qui intelligat, non si ad caput referat, per se ipse facile perspiciat. Minor equidem Interpretes fere omnes lectionem hanc codicum praeferre vulgatae, in qua est: qui non intelligat, modo si. Cognosce, quaeso te, finem Cap. 18, et judica.

Non pro modo perperam positum in his Senecae in Apocolocuntosi, quem libellum mendosissimum esse ac difficillimum merito conqueruntur omnes, suspicor: Nimis rustice adquiescunt oneri Poetae, non contenti ortus et occasus describere, ut etiam medium diem inquietent. Carpere puto Auctorem Poetas, ac reprehendere, ob id, quod sic negligenter transeant horam tam bonam scilicet, rusticos imitati, qui fere diem nominasse contenti, horam addere raro consueverunt. Malim: nimis rustice adquiescunt operi huic Poetae, modo contenti ortus et occasus describere, ita, ut etiam medium diem male indicent, vel indigent, cum verius inter sextam et septimam defecerit Claudius. Idemne dicendum de sequentibus? Hercules perturbatus est, ut qui etiam

non

non omnia monstra timuerit. Praefero: at quem etiam modo omnia monstra timuerint, tunc nimirum, cum in terris versaretur homo: nisi malis: at qui etiam modo omnia monstra domuerit.

Excidisse quid opinor, aut potius compendiarium scripturam non recte intellexisse librarium in iis, quae modo praecedunt: *horam ejus nemo novit: nemo enim illum unquam natum putavit.* B. Rhenanus exponit: nullus nascentem sensit, quod merito reprobatur Schefferus, qui ex dicto matris Antoniae, quod memorat Suet. in *Claud. Cap. 3.* sic accipit: non perfectum, non absolutum a natura, sed tantum inchoatum. Exstitisse conjicio: *nemo enim IP eum unquam natum putavit*, hoc est, Imperatorem, vel imperio. Mater, si quem socordiae argueret, stultiores aiebat filio suo Claudio. Avunculus major Augustus, Imp. prudentissimus, quid de eo in utramque partem opinatus fuerit, tradit Sueton. in *Claud. Cap. 3. sqq.* Istum talem, tam stupidum, tam deridendum virum, quem pro despectissimo semper habuerunt cognati, agnatique, quis unquam Principatum adepturum esse sperare potuerit? Non erat ergo, quod Chaldaei et Mathematici inquirerent, quo habitu, qua forma, et qua positura stellarum natus fuisset Claudius, vide Gell. *Lib. 14. Cap. 1.* Horam ejus genitalem neminem novisse mirum non est, quippe quam saepe occultabant cauti. Suet. *Aug. Cap. 94.* de Octaviano refert: *Reticere ipse genituram suam, nec velle edere perseverabat*, neque temere, nisi fiduciam fati haberent, thema suum vulgabant. Sequitur: *nec illum incomitatum dimittam. Malo, ne eum.*

Imposuerat Herculi homini minime vafro. Itane Herculem Claudii aspectus hominem tam cito refinxit? Lego *hominum minime vaser.* Ironice dixit pro, hominum omnium, quotquot sunt, insulsiſſimus. Positivus usurpatus pro superlativo.

Ego tibi dico quod tibi narro. Ut evitetur *ταυτολογία* absurda, repono: *quem tibi narro.* Sed nolo diutius immorari cloacis his purgandis, quibus nec Hercules forte sufficiat, nisi instrumenta subministrantur, quibus fordes eximat.

Sicuti quod vidimus mox positum fuisse pro quem, ita quod pro quo exhibitum puto in Cicer. *Lib. 1. Cap. 1. Academ. Quaest.* Sic proſtat in J. Verburgii editione: *Habeo opus magnum in manibus, quod jam pridem ad hunc eum (ipsum me autem dicebat) quaedam institui, quae et sunt magna sane, et limantur a me politius.* Reponam: *quo jam pridem ad hunc e 9 m. r. Pitum (me autem dicebat) quaedam institui sc. scribere, quae hoc est, ejusmodi rerum peritum.*

Eluamus et maculam, quae insidet *Cap. 2. nihil apta interrogatione concludunt.* Quae sit ars, via, ratio, vis denique conclusionis, tradit Auctor *lib. 4. cap. 30:* quorsum autem hic interrogatio? scripsisse conjicio Tullium: *nihil apta justave ratione concludunt.*

Cuique pro quoque exhibitum credo in *Lib. 1. de Divinat. Cap. 1.*, ubi sic Tullius: *trajectiones motusque stellarum observaverunt, quibus notatis, quid cuique significaretur, memoriae prodiderunt.* Possis, scio, interpretari, unicuique hominum, malim tamen, quocunque sc. signo.

Ibid. Cap. 2: Magna vis videretur esse, et in impetrandis consulendisque rebus,

bus, et in monstris interpretandis ac procurandis, in haruspicum disciplina. Recte alii libri habent, et in patrandis, intellige, in agendo consulendoque. Rescribendum porro, ac praecavendis.

In Cap. 7. pro in significatione eventus animadversa, restituo: in significatione eventu sunt animadversa.

Levi mutatione in his Cap. 8. qui haecenus aliquid egit, ut earum rationem rerum explicaret, praeferam tale quid. Eatenus laboravit, id operam dedit, ut rationem exponeret rerum, non omnium, sed quae fierent in coelo terrave.

Cap. 13. libri alii habent *Veneris eoque*, nonnulli *aque*, sunt qui *coequae*, lego *Veneris Coae aequae*. Verum, ne Sarmatarum, qui subinde, ut invitare pabula, sedem mutare consueverunt, morem sequi velle videar, in viam redeo.

CAP. XXI. *Super dicebant, qui quid cepissent, adstringi.* Malo. *Sup. en.* (hoc est, *super*, vel *supra enim*, id est, plus) *dicebant*, Scaevolae, vel Jcti, qui quid cepissent, quam omnibus heredibus relictum fuerit, sacris adstringi. Hac arte ii, qui adstringebantur, rursus sacris liberantur, etiam si ceperint legatum, dummodo minus ceperint.

CAP. XXII. *Quia residentur mortui.* An legendum? *resident*, id est, quiescunt, aut *residunt*, hoc est, in terram, in sepulcrum immittuntur tum mortui.

Quibus neque ipsius gentis puta feriae sunt: praecessit enim *extra sacra et gentem*.

Quae finis funestae familiae, quod genus sacrificii Lare (emendo *Lari*) *vervecibus fiat.* Quid vero? dicendumne *Lari* vervece sacrificatum fuisse olim, quando finis erat familiae, hoc est, ultimus ex familia perierat? censeo ampliandum. *Verberibus* esse in MSS. nil mirum est: *habes pro aves* fuit in Cap. 18. b. l., item in *Tusc. Disp.* 1. 8.

Os rejectum terrae obtegatur. Possis exponere, os a mari ferisve in terram rejectum: praeferam tamen *terra*.

Quod procul a Fontis aras. Lego: quod haud procul a Fontis ara est.

Corpus incensum est. Repono: *corpus incensum*, hoc est, crematum, *inest*.

In omnibus sepultis penitus, in omnibus omnino quoquo modo sepultis, sive crematis, sive humatis.

Decrevit P. Mucius, familiam puram, quod os supra terram non exstaret: porcam heredi esse contractam, et habendas triduum ferias, et porco femina piaculum pati. Facili interpunctionis verborumque mutatione sic restituo: *familiam puram:* sc. manere, nec incipere sepulcrum esse, aut locum religiosum, siquidem corpus non est illatum. *Quod os supra terra non exstaret, porcam heredi dandam esse contractam,* ob id tamen, quod terra non contegeretur cadaver in mare projecti, obligari heredem porcam immolare contractam, eam accipe, quam Festus appellat *praecidaneam*. Vocabulum *dandum*, quod per figlam olim scribi solebat, teste Diacono, praecedens *heredi* absumpsit. Pro *paci* denique substituo *peti*.

CAP. XXIII. *Quid, qui post XII.* Rescribo: *quid, quod.*

Domina Honoris. Parum inter se differunt siglae vocum *domina, dona, domus.* An potius? *dicata memoriae Honoris.*

Rogum ascia ne polito. Ascia est instrumentum fabrilis, quo calx macerata dolatur, ceu constat ex Vitruvio *Lib. 7. Cap. 2.* Figura ejus repraesentatur a Grutero in corpore *Inscr. pag. 518. num. 4.*, et alibi. Frequentissima est in inscriptionibus monumentorum, Gallorum praecipue, formula P. C. ET S. A. D., hoc est, *poni curavit, et sub ascia dedicavit.* v. Reines. *pag. 652. num. 5.*, *pag. 662. num. 34.*, *pag. 770. num. 167. 168. et 169.*, ne dicam de Grutero, aliisque. Disputatum multis inter Jurisconsultos, Grammaticos, antiquitatum studiosos, quae sit verborum significatio. Reinesius *d. pag. 662. num. 34.* explicat, marmorariis, quorum ascia et dolabra λαξευτικα organa, faciendum curavit, hoc est, ab inchoato opus curavit. Peculiari tractatu de eodem egit F. C. Conradi in *Parergis pag. 72. sqq.*, qui, enarratis ordine singulorum sententiis, sibi videri ait, significare ea, monumentum sub tutela et cultura fabricae, ut sartum tectum praestetur, constituere. Ego interpretor: consummatum ac plene perfectum dedicare. Ascia admota, dealbatoque opere, nihil quidquam amplius restat, sed perfecta sunt omnia. Hinc consummatum opus sub ascia vocatur in Inscriptione apud Reines. *Classi 6. Inscr. 112.* Confer Guther. de *Jure Manium Lib. 2. Cap. 28.* Male vero, si quid video Plauti locum ceperunt Commentatores, in *Asin. 2. 2. 90.*

*Quid nunc consilii captandum censes? dic. Li. hem, istuc ago,
Quo modo argentum intervortam, et adventorem, et Sauream.
Jam hoc opus est exasciatum. Nam si ille argentum prius
Hospes buc affert, continuo nos ambo exclusi sumus.*

Plerique exponunt, perfectum est, nonnulli accipiunt, inceptum esse. Perperam utrique. Quo modo enim perfectum dici possit, aut etiam inceptum opus, quo de deliberatur adhucdum, quemadmodum fiat? Quid quae- ris? ita intelligo: jam hoc opus est subtile, ascia quasi perpolitum, scite fabrefactum: metaphorice dixit pro opere, sive re, ad quam opus est arte, fallacia, machinatione. Calliditas, vult, ad hanc rem adhibenda est, qua argento emungantur isti. In glossis Servii Grammatici est: *Ascia, σκεπαργον.* Glossarium Isidori habet: *Asciculus, Asciola, dolabra.* Recte J. G. Graevius mavult *asciolus, asciola*: ab *ascia* enim est diminutivum *asciolus*. Papias: *Ascia ab assulis* (sic restituendum pro *astulis*, Vossius et Graevius contendunt, quos sequor) *dicta, quas e ligno eximit, cujus diminutivum asciola.* Sunt autem assulae, quae sunt securibus excussae, asserum fragmenta, alio nomine fomites quibusdam appellantur, qui sunt assulae ex arboribus, dum caeduntur, excussae, v. Fest. in *Fomites.* Item Isidorus *Lib. 19. Cap. 19.* *Ascia, inquit, ab astulis (assulis) dicta, quas a ligno eximit, cujus diminutivum nomen (το nomen omittunt editiones aliae) est asciola.* Est autem manubrio brevi, ex adversa parte referens vel simplicem malleum, aut cavatum, vel bicorni rastrum.

Extenuato igitur sumptu, tribus riciniis, et vinculis purpurae, et decem tibicinibus, tollit etiam lamentationem. Malim de mris tibicinibus, id est, diminuto eorum numero. Purpurae vincula interpretor, limbos purpureos.

CAP. XXIV. *Quibus servilis unctura, an quod?*

Ne sumtuosa respersio, ne longae coronae, nec acerrae praetereantur. Unum dico, nihil quidquam mutare me, nisi quod pro *nec acerrae* mallet *neve acerrae*. Expono: Verba legis, hoc, si sensum perspexeris, jubentis, *ne sumtuosa fiat respersio, ne multae coronae, neve acerrae*, praetereantur a nobis silentio.

Quod coronam. Vellem quare.

Easque etiam cantu ad tibicinem prosequatur. Scribo *cantus ac tibicines prosequantur*. Non sunt autem haec legis Decemviris verba, sed in more sic positum fuit.

CAP. XXV. *At justa conjecta erant.* Vehementer hic falluntur Interpretes. Contorta, ideoque non verosimilis, est Clerici emendatio *Vol. 2. pag. 157. de Art. Crit.* Auctoritate librorum veterum subnixus, corrigo: *at justa conjectura erat.* Mortui laudes praedicare licuit, mentiri vero nefas habitum, conjecturas de eo addere jura permiserunt, veluti, si diuturniorem vitam fata concessissent defuncto, virum futurum fuisse maximum, alia.

Expressa verbis sunt. An verbis his?

CAP. XXVI. *Hermas hos, forte melius huic.*

Habet enim luctum concursus hominum. Possis reponere: *favet enim luctui.*

Civis e republica maxime. Legam potias: *in rep. maximus.*

Aut mensam, aut labellum. Lapis hic est in labri formam concavus. Imaginem ejus exhibet Guthier. *de jur. Man. pag. 334.* Quid si *tabellam* scribamus, et interpretemur, *mensam, id est, tabellam?* Marcellinus in *vita Thucydidi* narrat *μεγιστον*, hoc est, lignum, sive tabulam, positam fuisse super ipsius sepulchrum: hoc autem inanis et honorarii tumuli patrium signum, et solenne Atticum haberi, in iis, qui peregre obissent, neque Athenis essent sepulti. Ipse Auctor *Lib. 3. Cap. 13. villas refert signis et tabulis refertas, partim publicis, partim etiam sacris et religiosis.*

LXIII. IN LIBRI TERTII CAP. II. sic vitiose prostat: *Deinde etiam deinceps posteris prodebatur.* Corrigo: *defunctorum imperium deinceps posteris a patribus dabatur.* Erroris causa est, quod, Magnone teste, iisdem siglis scripta fuerunt olim vocabula *defunctus* et *deinde*, P autem et *Patres* notat et pro.

CAP. III. *Cum magistratus judicasset, inrogassitve, per populum multae, poenae certatio esto.* Accipio: ad populum liceat provocare, atque apud eum de multa imposita, poenave irrogata certare.

Minores magistratus partiti juris, plures in plera sunt. Nil muto. In *ple Ra* expono in *plebe Romana*. Probus auctor est *ple* significavisse olim *plebem*, Diaconus testatur *Ra* pro *Romana* scriptum fuisse. Partim hos ex patriciis, partim ex plebejo ordine eligi vult legislator, plures tamen fore ex plebe.

Hunc potestate pari quocunque Senatus creverit. Substituo: *huic potestate pari quocunque.* . . .

Oenus, id est, unus, Dictator puta. Pariter in Cap. seq. *Coerator, oesus*, alia. Hinc *oetier* apud Festum in *v. publica pondera.* Inde *poeniri*.

Equitem cumque qui regat, habeto pari jure cum eo. Repono: *equitum turmas quique regat, habetor pari jure cum eo.*

Ex.

Ex quois. Vel restitue, vel explica *queis*, hoc est, *quibus*.

CAP. IV. *Loco Senator et modo orato.* Senator, loco opportuno dato, rogatus scilicet, et modo adhibito, ita, ut ne infinitus sit, orato.

Ast qui turbassitur. Exhiberi debuerat *quid turbassitur*. Si quid turbatum fuerit. Actori autem turbæ ac seditionis culpa præstanda, quoniam licet ei, orta seditione, concilium dimittere. Quod si actor instando seditionem promovet, ei imputatur. v. Cap. 19.

Promulgata, proposita, IN AERARIO cognita agunto. Mutandum puto in *populo Romano cognita*. Hoc certum est, scribendi compendia, quibus utraque vox notabatur olim, haud plurimum inter se differre. Non ante agi licuit, quam roganda lex per certum temporis spatium, provulgata, proposita, ac sic inter populum Romanum cognita fuisset.

Censoris fide legem custodiunto. Malo: *Censores fide*, hoc est, fideliter, *legem custodiunto*. Confer Cap. 20. sq.

CAP. V. *Discerem.* An *discede jam?*

Quam maxime probat, temperationem reipublicæ. Præstet forte, *temperatio nostræ reip.*

CAP. VI. *Ab hac familia.* Retinendum puto: intelligo familiam eorum, quam mox indicat, quorum quasi unam facit domum, ex qua successu temporis, alter alterum insecuti, prodierunt viri præclari. Quo eodem refero *habitavit*.

Ex umbraculis. Accipe privatas disputationes, inter eruditos institutas, in ambulationibus, in porticibus.

CAP. VIII. *Deinde cum esset cito legatus, tanquam ex XII tabulis, insignis ad deformitatem puer, brevi tempore creatus, multoque tetrior et foedior natus est.* Monstrosos partus educari noluisse Decemviros novimus. Varia sunt, quæ, ut deformi lectioni substituerent meliorem, remedia excogitarunt alii. Quidni et nostram conferamus conjecturam? Sic mutato: *deinde, cum esset cito leto dandus, tanquam ex XII tabulis, insignis ad deformitatem puer, brevi tempore cretus*, (addit vulgata *nescio quo pacto post tempore*, quæ si retinenda sunt, orta ex veteri codice, malim omnino *nescio quo pacto servatus*) *multo quidem tetrior et foedior natus est.* *Natus* accipe factus, *sin hoc nolis, scribe natura est*, hoc est, *natura ejus facta est*.

CAP. IX. *Quem enim ille non edidit?* Fuit forte: *quod enim ille monstrum edidit?*

Ut impio dignum fuit. Quid impio dignum, nisi poena et supplicium? An *ut imperium divisum fuit?* id est, postquam potestas populi, et honores ad plebem, plebejunque ordinem etiam translata sunt.

CAP. X. *Quin per ipsum Ti. Gracchum non solum nectus, sed etiam sublatus intercessor fuerat.* Legendum admonuit Florus: *non solum injecta manus, sed...* Audi ipsum Lib. 3. Cap. 14. num. 5. *Sed, ubi intercedentem legibus suis Cnæum Octavium videt Gracchus, contra fas collegii, jus potestatis, injecta manu, depulit Rostris, adeoque præsentis metu mortis exterruit, ut abdicare se magistratu co-*
gere.

geretur. Imo vero plebiscito magistratum abrogasse collegae suo Gracchum constat. *Sublatum itaque interpretor, potestate depulsum.*

Sapientia majori in illo vide. Fuisse suspicor sapientiam majorum. . . .

Quamvis enumeres multos licet, si sic exponas, licet enumeres quantumvis multos, caetera quoque per se credo evadent manifestissima.

Invidia quidem summus ordo caret: repete ex praecedentibus: concessa plebi a Patribus ista potestate.

Ut multis praeclarissimis addiceretur. Exstitisse conjicio: ut multis pc. l: haec cum priscis legibus, secundum Magnonem, essent explicanda, librarius perperam dedit praeclarissimis. Malo deinde cum aliis adduceretur.

CAP. XI. *Deberi non posse.* Restituenda omnino scriptura MSS. *deleri.* Excusat quodammodo Tullius factum Pompeji, quem Clodii furori, qui Tribunus plebis, coacta servili manu, ex civitate ejecerat patriae patrem ac vindicem, obsistere potuisse, ac debuisse, existimabat Quintus, quippe in consulatum Pompeji inciderat ista seditio.

Perniciose populari civi non relinquere. Audacior forsit, sed, puto, necessaria correctione sic repono: *pernicie sine populi ac civitatis non adimendam relinquere.* Meliora, nec invidebo, edoceant sagaciores.

Admodum. An ad modum? hoc est, breviter, modice. Ipsum consule Auctorem Cap. 18. sq. Sermonem alio transferre, ac mutare cupiebat Cicero, ne longior esset in re memoria gravi, de Viro, quo de secus sentire, nedum dicere, nefas habebat.

CAP. XII. *Popularem sane:* pro uno ex populo, plebejo, accepit forte vocem Gebhardus, qui defendit lectionem propositam. At vero, si et hac significatione intelligamus, mutilus est ac debilis locus. M saepissime abundare alibi demonstravimus. Si retinere velis, exponere possis *populare mihi* est, vel videtur. Caeterum de notione τοῦ popularis v. Auctores ab Delrio citatos ad Ter. Phorm. I. I. I.

Auctoritas. Sequitur enim, ejus decreta sunt. Restituo: *auctoritas. Rata, sequitur enim, ejus. . . .* sic enim est in lege, v. Cap. 3. Syllabae postremae vocabuli *auctoritas* absumserunt *rata*.

CAP. XIII. *Dicimus aliquid.* Praestaret *dicemus.*

CAP. XVI. *Docuitque, quoad vixit, se, ut opprimeret C. Popilium, nocuisse et reipublicae.* Magis quidem mihi se probat vulgata, quam haec aliorum conjectura, temere in textum recepta. Ita libri veteres: *Docuitque, ob id puta, quia ita se gesserat, istudque fecerat, quoad vixit: sed ut opprimeret Coelius populum (muto Popilium) nocuit et reip.*

In Aegaeo excitavit mari, ac nostro quidem. Quoi. Pater fluctus excitavit in vasculo exiguo, filius in mari vastissimo, id est, ille in municipio parvo, hic in urbe, terrarum domina, hoc est, nostra rep., turbas conflavit. Pro quoi malo quae.

CAP. XVIII. *Est enim Senator is, cujus. . . .* Rectius exhibent alii *Senatoris, cujus.* Pari modo Callistratus in L. 19. §. 1. D. de Off. Praef.: *Id enim non est constantis, et recti judicis, cujus animi motum vultus detegit.* Emendandum

dum censet Auctor Obs. Misc. Amst. Vol. 1. pag. 426. *si cujus*: quem non est quod sequamur.

Aut peccante Senatu, quod sit ambitione saepissime, nullo magistratu adjuvante. Levissima adhibita emendatione sic interpretor: *Aut a peccante Senatu*; tum, quando peccaverit Senatus, qui peccat saepissime ambitione, cum nullo mag. adj.

CAP. XIX. *Permoveat*, instando operam dat, ut continetur, aut *promoveat*, ut augeatur ac crescat.

Sunt deinde posita deinceps. Eloquentiae principe non digna oratio. Scriptum fortasse fuit: *Sunt de iisdem posita deinceps*, actores accipe, de quibus mox egerat. In lege est: *qui agent, auspicia servanto.*

Esse debere. Minime necessarium est suppleri *se*, siquidem in sequentibus pronomen hoc additur, tum deinde, quia saepissime illud omittitur ab scriptoribus optimis.

De quibus saepe opem referre possit. Non inepte profecto substituunt nonnulli *reip. ferre*. Puto tamen vindicari posse lectionem priorem, dummodo *re ferre* exponas *recte ferre*: qua eadem ope et alia loca adjuvimus. Intelligo: per quas res saepe haud parum utilitatis adferre ac procurare laudabiliter possit.

Vetat, nondum initis seditiosis tribunis plebis. *Negotialis quidem admirandum tantum majores in posterum providisse.* Contaminatissima haec esse nullus temere dubitet: num recte emendarint alii, non mei est res arbitrii. Ego sic repono ac distinguo: *vetat. Nondum notis seditiosis tribunis plebis, ne gentibus aliis quidem, admirandum est, tantum. . . .*

Cum legis haec vis sit, scitum est jussum in omnes. Lego: *sit, ut scitum esset jussum in omnes.*

Nihil omnino actum esse de nobis nihil nobis opus esse lege, de quibus nihil omnino actum esset legibus. Ipso jure nullum, nullius momenti aut valoris judicandum esse; id quod de se actum fuerat, indicat Cicero, nullamque adeo causam videri satis idoneam, quam propter ad revocandum, restituendumque se exsulem, lege opus esset; quippe cum nulla unquam lege ejectus fuisset, non jure, ac legibus, hoc est, jussu populi universi, in comitiis centuriatis, sed furore potius Clodii, qui, incitatis servitiis, adjuncto etiam terrore militari, hoc effecit, ut cedere maluerit Cicero, quam civitatem, haud ita pridem a se liberatam, praesenti exponere periculo. Pro *tributa capitis comitia* praeferam, *tributa civitatis comitia.* Pro *privilegii* reponendum *privilegia*, nullus dubito.

Non diu tamen calamitatem exsilii perpeti necesse habuit vir optime meritus de Rep. intra biennium enim, *sera Cn. Pompeji cura, verum ut COEPIT INTERRITA, restitutus est*, teste Vellejo Paterc. Lib. 2. Cap. 45. Quamobrem *seram* appellet Pompeji curam Auctor, intellexisti, credo, ex iis, quae supra notavimus. Difficiliora sunt verba adjecta. Alii quid senserint, vid. in commentariis ad d. l., et apud Celeb. Bondam in Var. Lect. p. 10. sq. Referibo: *verum, ut saepe fit, interrita.* Excusat Pompejum, quod adeo

fero laboraverit de restituendo Cicerone, siquidem ex sententia plerorumque restituisse oportuerat Consulem furori Clodii. Accidisse indicat Pompejo, quod idem accidit plurimis, qui, perterritus minis et machinationibus tribuni plebis, ratus fuit cedendum esse tempori. *Interritus* vides positum pro simplici *territus*, aut, si hoc mavis, pro valde perterritus. Eodem sensu accipiendum nonnulli censent *imprudentibus*, pro admodum prudentibus in L. 52. §. 3. D. pro Socio. Sequar potius illos, qui *imprudentibus* exponunt, infciis, qui nec providerunt, nec providere potuerunt, non propter culpam, sed propter imbecillitatem conditionis humanae. Nos efferimus *onvoorziens*. Consule Bynkersh. Obs. 2. 10., Van de Water Obs. 1. 6.

Quod ibidem ait Vellejus: *cujus*, Catonis puta, *integritatem laudari nefas est*: sunt, qui substituunt *non laudari*, alii aliter explicant: interpretor: nefas quidem est, hoc est, fieri non potest, ut justa ac debita laude efferatur ejus integritas. Quo sensu Horat. Carm. Lib. 1. Od. 24. in f.

*Levius sit patientia,
Quicquid corrigere est nefas.*

Publius dixit:

Feras, non culpes, quod mutari non potest.

Eodem modo intelligere possis verba edicti in §. 4. Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 6., *nefas est credere*, credi vix potest.

Quod dixi in proximæ præcedentibus composita frequenter usurpari pro simplicibus, egregie hoc, ac pluribus demonstravit V. Acidalius ad Vellejum nostrum 2. 6. 2., ubi *longe majora et acriora repetens* exponit *petens*, quod sequor, longeque præfero emendationi Crusii audaciori, qui in Prob. Crit. p. 116. substituit: *longe majore et acriore spe potentiae*. Cicero, ni fallor, in Lib. 2. de Nat. Deor. Cap. 60. *abuti* posuit pro *uti*: nos, inquit, *elephantorum acutissimis sensibus, nos sagacitate canum ad utilitatem nostram abutimur*. De usu, non de abusu, cogitasse auctorem, certum videtur ex contextu. Capitolinus contra simplex posuit pro composito in Pio Cap. 10. *Vocareturque ab aulicis ministris ab ostentatione pietatis*, hoc est, *avocaretur*, vel *revocaretur*.

CAP. XX. *At de jure naturae cogitare per nos, atque dicere debemus: de jure populi Romani, quae relicta sunt et tradita*. Ita, Turnebo auctore, fuit mutatum: sic exhibet vulgata: *at de jure naturae cogitari per nos et quae dicere debemus.* Emendo: *at de jure naturae cogitare per nos debemus, et (vel potius at) quaedam dicere debemus de jure populi Romani, ea puta, quae relicta sunt a nobis, ac nondum exposita, et tradita ab aliis*. *At pro et restituendum quoque videtur in his Minucii Cap. 21.: et cum Feretrius, non auditur*. Caetera sequor Rigaltium.

LXIV. Umbilicum addere cogitantem libello reprimunt, quem modo dixi, Mi.

Minucius Felix, et Cornelius Nepos, par, si stili, elegantiam spectes, bene comparatum, affectos se conquesti, opemque flagitantes, quam num praestiterim, vide.

Sic ille in Cap. 1: *Cum et ipse tanto nostri semper amore flagraverit, ut et in ludicris et seriis pari mecum voluntate concineret . . . sic solus in amoribus conscius ipse socius in erroribus.* Cum constet ex Probo, sic positum olim fuisse pro *sicuti*, malo: *sicuti solus* (forte *socius*) *in amoribus conscius, ipse socius in erroribus.* Arcto adeo amicitiae vinculo constrictus mihi fuit, ea inter nos intercessit familiaritas, qualis esse solet in socio, aut eo, cui soli amores nostros secretos, furtivaque gaudia prodimus, is qui vel ipsis socius fuit in erroribus meis. *Ipsa* interpretor *ipsis*, quae constructio creberrimo in usu fuit scriptoribus optimis: hypallagen vocant Grammatici. Alia placuerunt C. Crusio in *Prob. Crit. p. 63.*, et Struchtmezero pag. 55.

Idem Cap. 6. Romani, inquit, expugnata a Gallis Urbe, solo sibi servato Capitolio, nil quidquam fracti rebus quamvis angustissimis, *captis hostilibus moenibus, adhuc ferociente victoria, numina victa venerantur.* Corrigo *capti super hostilibus moenibus*, intellige moenia, quae in hostium potestatem jam pervenerant.

Quae sit *daemonum coitio* in his Cap. 31., frustra quaeras ex Interpretibus, quibus altum est de eo silentium: *Et de incesto convivio*, ait Minucius, *fabulam grandem adversum nos DAEMONUM COITIO mentita est, ut gloriam pudicitiae deformis infamiae AVERSIONE macularet.* Ne quid dissimulem, ridicula videtur lectio, a librario, homine supersticiosissimo, in hunc modum contorta. Repono: *adversum nos, de morum quoque vitio mentitus est Fronto*, quo de mox sequitur, *ut gloriam pudicitiae deformis infamiae accusatione macularet.* Per *infamiam* scimus designari stuprum nefandum. Idem forte intellexit Spartianus in *Ael. Vero Cap. 5.* *Voluptates appellans non infames, sed aliquatenus diffuentes*, licet aliter ceperint Interpretes.

LXV. Sic Nepos in *Attic. Cap. 9.*, si credas editionibus nostri temporis: *Si DIVINATIO appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus neque agitur neque minuitur.* Sunt, qui substituunt *divinitas*, alii *divina*, alii aliter, v. Struchtmezer in *Animadv. Crit. pag. 54.* Mihi placet: *si divina tn* (hoc est, tamen, teste Diacono) *appellanda est. . . . Pro agitur cum aliis malo augetur.* Bonitas, quae, eadem semper, neque secundis rebus effertur, neque adversis adficitur.

Manifestum se prodit scripturae vitium in his Ejusdem in *Lysandro Cap. 6.* *Id qua ratione consecutus sit*, LATET. Victoriā intelligit, mox autem subjungit rationem, qua eam comparavit. Mutant nonnulli *non latet*, aliqui pro *nec* reponunt *id.* Legendum videtur *patet.*

Suspecta habent plerique, ac varie emendant sequentia in *Thrasyl. Cap. 1.*: *Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus, et fortuna, quod in praelii concursu abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium: itaque jure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat, seque his plus valuisse,*
X x 2
quam

quam ducis PRUDENTIAM VERE potest praedicare. Sana credo omnia, nisi quod unice pro prudentiam vere praeferam prudentia requirit. Praecesserat: illi sine dubio neminem praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore. . . . Interjectis nonnullis pergit: Sed illa tamen, fides puta, caeteraeque virtutes, omnia communia sunt imperatoribus cum militibus, et fortuna quoque communis est: ratio est, quod in praelii concursu, abit res a consilio ad vires, vimque pugnantium, priusquam cum hoste congrediari, consilio ac prudentia opus est, post, ubi manum conferere coeperis, virtutis et fortitudinis causa agitur, quam moderatur fortuna, magisque consideratur pugnantium militum industria, quam ducis ars. Apparet itaque, multum facere imperatoris prudentiam, plurimum tamen conferre fortunam. Thrasylbulus autem hanc sibi jure vindicat gloriam, plus se valuisse in utroque, fortuna scilicet, et militantium ac pugnantium virtute, quam exspectare possis, aut saltem requirere ab duce etiam prudentissimo.

Crisin plane inutilem excercere videntur Commentatores in his in *Dione* Cap. 1.: *Habuit magnam corporis dignitatem, quae non minimum commendatur, substituendo commendat, aut qua . . . commendabatur, vel denique commendavit.* Cicero dixit: *nulla re una magis commendatur orator, quam splendore verborum.* Seneca in *Epist.* 27. *Bona mens, inquit, nec commendatur, nec emittitur, et, puto, si venalis esset, non haberet emtorem, quae lectio longe videtur praefenda ei, quam referunt alii libri, commodatur.* Commendatur dignitas, orator, bona mens, quae se commendant, placent. Latinitati selectae atque elegantiori merito passivam pro activa constructionem ejusmodi accenset J. Vorstius de *Lat. Sel.* p. 296. sq. Neglectus hujus observationis fraudi fuit Interpretibus.

Eodem modo peccatum ignorantia ellipseos usitatissimae, in his Auctoris nostri in *Thrasylb.* Cap. 2. *Neque vero hic contemptus est primo a Tyrannis, sed ejus solitudo.* Mirum, quantum desudarint viri etiam egregii in restituendo loco quasi corruptissimo. Exponas: neque vero hic Thrasylbulus tantummodo contemptus est, sed magis etiam exiguus ducem suum sequentium numerus, quippe qui non plus habuit secum, quam triginta de suis. Ita Florus 2. 2. 20.: *Nec cum hominibus, sed cum monstris quoque dimicatum est.* Subintelligi nimirum oportet tantum, et sed accipiendum sed et, qua de ellipsi v. Duker ad *Flor.* l. c. Ictis frequentissimam eam fuisse, demonstrarunt, quos citat Auctor *Obs. Jur. Civ.* p. 19.

Eodem fortasse modo explicandus est locus Velleji Paterculi *Lib.* 2. *Cap.* 29., mox allegato Cornelii dicto non admodum dissimilis. *Fuit hic, inquit de Cn. Pompejo, forma excellens, non ea, qua flos commendatur aetatis, sed ex dignitate constantiaque in illam conveniens amplitudinem fortunamque ejus ad ultimum vitae comitatata est diem.* Repono: *sed et dignitate.* Constantia quidem, in illam conveniens amplitudinem, fortunam quoque ejus. . . . Excelluit gratia formae, non ea tantum, quae placere solet maxime in flore juvenili, sed et praesertim dignitate corporis Imperatoria. Accessit ad haec constantia, et ani-

animi magnitudo, tantis corporis dotibus apta ac conveniens. Haec ei tam praeclara vitae decora atque ornamenta, fortuna duce ac comite, propria fuerunt et perpetua ad ultimum vitae diem. *Que in quidem*, alterum in quoque mutasse me non mirabitur, neque hoc factum audacius extimabit, qui scit *qui* pronomen, caeterasque inde derivatas terminationes, millies in codicibus vetustissimis permutatas inter se deprehendi, eamque causam exstare variorum in scriptoribus antiquis errorum: quam viam secutus, loca plurima corruptissima, imo poene desperata visa viris etiam masculae eruditionis gloria conspicuis, facili opera restitues. Adjungam exemplum elegantissimum.

Viduam, quae intra id tempus, quo elugere virum moris est, iterum matrimonio se junxisset, infamia notatam olim fuisse certum videtur ex *L. II. §. 3. D. de his, qui not. inf.*, nimirum propter turbationem sanguinis, v. §. I. *ibid.*, quae causa cum valeat etiam in vidua mariti talis, quem more majorum lugeri non oportebat, veluti hostis, vel perduellionis damnati, vel suspensiofi, vel qui manus sibi intulerat, non taedio vitae, sed mala conscientia, recte respondit Ulpianus in §. 3. c., infamia notari, *si quis post hujusmodi exitum mariti nuptum se collocaverit*. Quis pro quae positum terminatione antiqua. Sicuti *εἰς* pro vivere Graecis dictum, et *fuit* pro mortuus est Latinis, v. J. Arntzen. *ad Pacat. Pan. p. 9.*, nec non *discedere*, et *abire*, pro mori, *abitio* pro morte, consule Klotzium in *Miscell. Crit. p. 3. sq.*, ita *exitum* simpliciter pro discessu e vita usurpavit Ulpianus. *Bonos exitus habere* dixit Cicero de *N. D. 3. 37*. *Exitum mortis* appellat Macrob. *Saturnal. Lib. I. Cap. II*. Vide, inquit, in hac fortuna intellige statum ac conditionem fervilem, etiam magnanimitatem servi, *exitum mortis*, hoc est mortem, *ludibrio praeferentem*: narrat exemplum servi, qui, ne ludibrio hostili exponerentur, domino, quem prius ipse interfecerat, semet, eodem pugione confossum, comitem dedit.

Perspicias legitimae necessitatis vinculo obligatam fuisse viduam, ut maritum suum amissum lugeret, non tantum propter pietatem, aut affectionem conjugalem, sed magis evitandae confusionis sanguinis gratia. Quae ratio cum cesset in propinquis, pulchre statuit antiquitas, laudari officium ac pietatem eorum, qui sanguinis necessitudine sibi junctos elugent, iis qui non luxerint, poenam non constitui. Aperte Ulpianus in *L. 23. D. de his qui not. inf.* *Parentes et liberi utriusque sexus, nec non et caeteri adgnati et cognati secundum pietatis rationem, et animi sui patientiam, prout quisque voluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxit, non notatur infamia*. Patientiam interpretor affectum, *passie* exprimunt nostrates. Dissensisse tamen videtur Paulus in *Sent. Rec. Lib. I. Tit. ult. §. 13*. *Parentes, inquit, et filii majores sex annis anno lugeri possunt, minores mense, maritus decem mensibus, et cognati proximioris gradus octo: qui contra fecerit, infamium numero habetur*. Ab Ulpiani partibus standum esse certissimis argumentis demonstravit Bynkershoek *Obs. Lib. 5. Cap. 13*. Quae vero ratio moverit Paulum, ut contra sui tem-

poris mores, adversus juris notissimi rationem sententiam prodiderit Icto indignam, absonam, ac plane abhorrentem a suae aetatis disciplina, dubitant interpretes. In Tribonianum alii, alii in Anianum culpam conjiciunt. Jus novum aliqui somniant. Opiniones singulorum recenset Bynkersh. l. c., adde notas ad Pauli d. l. Idem sensisse utrumque Ictum persuasum habeo. Levissima mutatione adjuvandam Pauli scripturam existimo, pro *qui* substituendo *quae*. *Maritus*, ait, *decem mensibus lugeri potest*, hoc est, debet ab vidua: *quae contra fecerit*, infamium numero habetur. Favet conjecturae, quod non de omnibus supradictis in fine §. sensisse videatur Paulus, quippe quem, hoc si voluisset, scribere oportuerat, *qui contra fecerint*, . . . *habentur*, verum, unius viduae ratione habita, dixit: *quae* . . . *fecerit*, . . . *habetur*. Verosimilem, probabilem, atque excusandum etiam librarii errorem hunc esse, quis dubitet, qui animadvertat Q litteram utrumque designasse olim, *qui* puta, et *quae*, testibus Valerio Probo et Petro Diacono. Hinc apud illum Q. V. A. exponitur *qua*, vel *qui*, *vixit annis*, emendandum puto, *quae*, vel *qui*. Magno Q interpretatur *qui*, Q *quae*, ea quae facile confundi potuisse nullus eat inficias. *Qui* praetulit librarius, quia praecefferant genera masculina. Nihil, opponis, praemissum est, quo referri apte possit *quae*: respondeo, mente intellexit, non addidit Paulus, *ab uxore*, *vidua*, simileve: sic solent Scriptores veteres, vid. Struchtmeyer in *Animadv. Crit.* p. 54.: festinantes scimus, occupatosque, verbis minus quam rei intentos, aliud saepissime scripsisse quam initio destinaverant, quod pluribus egregie ostendit Ampl. Rygerbos in *Obs. Jur. Rom.* p. 19. sqq. De luctu viduarum, itemque ad L. i. et L. ii. §. 2. et 4. D. de his, qui not. inf. commentatus est Putman in *Interpr. Cap.* 33. Inter *lugere* et *elugere* verba non distinguere Ictos notavit Schroder *Obs.* p. 189. Majoribus nostris placuisse videtur, ut ne permitteretur marito viduo alteri se mulieri nuptiis copulare, ante quam elapsus fuerit certus temporis terminus post amissam priorem conjugem. Sic statuitur in *Stadr. van Deventer Part.* 3. Tit. i. Num. ii: *Een Weduwnaer zal na het afsterven syner Vrouwen sig niet mogen weder hertrouwen binnen den tyd van vyf maenden*. Idem jubetur in *Landr. van Overyssel Part.* 2. Tit. i. Art. 9. In Frisia centum florenorum poena vindicatur factum ejus, qui intra sex mensium spatium post obitum uxoris suae ad secundas nuptias convolaverit, vide *Statuten van Friesland Lib.* i. Tit. i. Art. 17.

Addo L. i. §. 3. D. *nautae, caup. stab.* Si quis ex his, quibus navis custodiam commisit is qui navem exercet, receperit quid, putat Ulpianus, in exercitorem dandam esse actionem, quia, inquit, is, qui eos *hujusmodi officio praeponit*, *committi eis permittit*, QUANQUAM ipse *navicularius*, vel *magister* id faciat, quod *χειρεμβολον*, id est, manus inmissionem appellant: sed et si hoc non exstet, tamen de recepto *navicularius* tenebitur. Aliorum sententias recensuit Bynkershoek. *Obs.* 2. 14. Levissima mutatione pro *quanquam* substituo *quemadmodum*, quae vocabula facillime permutari potuisse non dubitabis, ubi cognoveris notas, quibus perscripta illa olim fuerunt, apud siglarum inter-

pre-

pretes. Expono: sic tenetur in hac re exercitor, quemadmodum teneretur idem, si ipse id fecerit, quod χειρεμβολον nominant, hoc est, si ipse res transferendas manu acceperit, easque alii nautae in manum tradiderit, et commiserit, ut eas conderet, ac servandas deponeret: sed et, si quidem manu sua ipse non receperit exercitor, atque ita per manum tradiderit, sed absens forte aut occupatus alicui ex nautis committi iussit, tenebitur tamen de recepto. Si millies subintelligendum omittitur: quamobrem necesse non fuerat Cujacio, ut particulam hanc adderet *Legi 3. C. Th. ad SCtum Claudianum*, ubi Constantinus *nihil enim*, constituit, *rebus publicis ex antiquo jure detrahimus*, nec ad consortium hujus legis volumus urbium quarumcunque servitia COPULAMUS, ut civitates integram teneant interdicti veteris potestatem, vel error improvidus, vel simplex ignorantia, vel aetatis infirmæ lapsus, in has contubernii plagas depulerit, haec nostris sanctionibus sint excepta. Cujacius edidit si vel. Pro volumus J. Gothofredus reponit ullatenus. Transpositionis opem si ad commodare luberet, sic restitui possit lectio sat apta: *legis urbium quarumcunque servitia copulamus*, s (id est, sed) volumus, ut civitates malo servitia copulari, vs. v. ut, hoc est, volumus vero ut. V pro voluit, et voluerunt, item pro vero poni Diaconus testatur. Ciceronis haec de Nat. Deor. Lib. 1. Cap. 1. inprimisque magna dissensio est offendunt Interpretes: plerique το que ejiciunt. Praeferam: in primis quidem, vel quoque. Idem dicendum puto de illis, quae exhibentur ibidem in Cap. 9. Deinde quod ita multa sunt incommoda in vita, varie mutant alii, reponam: deinde quidem, vel quoque. Pro quem vos praeclare defenditis, malo quam defenditis in Lib. 3. Cap. 38.

LXVI. Dum mentio incidit libri primi Ciceronis de Natura Deorum, quid vetet adjungere conjecturas nostras de locis nonnullis difficilioribus, in illo tractatu obviis?

CAP. XI. Anaxagoras non vidit, neque motum sensui junctum et continentem in infinito ullum esse posse, neque sensum omnino, quo NON ipsa natura pulsa sentiret. Nexus orationis requirere videtur modo.

CAP. XIII. Deos octo dicit: quinque eos, qui in stellis vagis nominantur. Lambinus reposuit numerantur. Malo: qui in stellis vagi nominantur: hoc est, qui inter stellas apparentes vagi, id est, planetae, dicuntur. In Lib. 2. Cap. 27. est: in septem numeratur vagantibus, sed et ibi MSS. habent nominatur. Vagas stellas et inerrantes dicit Lib. 2. Cap. 31. Ibid. Cap. 40.: stellae quas vagas dicimus.

CAP. XV. Naturam, universa atque omnia continentem. Fronto omnes ait nullum excipit, ut omnes homines, ita et res: universi, in unam sententiam conversi, dicendi quid, sive faciendi. Veteres scimus inter omnes et universi non solere distinguere. Muto: universitatemque omnia continentem. Mox ipse Auctor: universitatemque rerum, qua omnia continerentur.

CAP. XVIII. Epicurus autem, qui res occultas et penitus abditas non modo viderit animo, sed etiam sic tractet, ut MANU doceat, eam esse vim et naturam Deo.

Deorum, ut primum non sensu sed mente cernatur cum maximis voluptatibus in eas imagines mentem intentam, infixamque nostram intelligentiam capere Corrigo: ut manifesto doceat tum (hoc est, deinde, repetendum autem doceat ex praecedentibus) maximis. . . .

CAP. XXVII. *Rem nullo modo probabilem omnium. Quis tam coecus. Alii omnium omittunt. Aut emendo omnino, aut rescribo: probabilem. Omnium quis tam coecus.*

Natantibus invehens belluis. Temere mutant nonnulli: invehens dicitur pro invehctus, aut se invehens: ita vertentibus pro versis, aut se vertentibus, usurpavit Plautus, plura exempla produxit Sciopp. in Verosim. Lib. I. Cap. 8, et 2. I.

CAP. XXVIII. *Huic Deo pulchrior. Non invenuste alii hui: malo homo. Auctor est Valerius Probus, huic et homo una H littera fuisse notata.*

CAP. XXX. *Athenis laudamus Vulcanum, expono laudavimus, vel laudabamus, cum Athenis essemus. Ita supra Cap. 28. Athenis cum essem, e gregibus epheborum vix singuli reperiebantur. Frequens est enallage temporum: putamus pro putabimus dixit noster in Cap. 32. Offendunt Interpretes haec Spartiani in Aelio Vero Cap. 3.: potueritque eum amovere a familia imperatoria, quum saepe de aliis cogitaret, si forte vixisset: explico: potuissetque.*

Quam bellum erat, Vellei, confiteri potius nescire, quod nescires. Praeferam, utpote Ciceronis stilo convenientius, nescire te, nec tamen urgeo.

CAP. XXXI. *Dubium est enim, utrum dicat aliquid iste. Epicurum intelligit beatum et immortale, an, si quod sit, id esse immortale. A Cicerone credo profectum esse aliquid esse, nisi malis iste esse.*

CAP. XXXIII. *In pr. Etenim enumerasti memoriter, et copiose, ut mihi quidem admirari liberet, in homine esse Romano tantam facundiam. Restituam: at enim admirari liceret. Docent lexicographi enim pro quia, itemque pro autem poni. Pariter infra Lib. 3. Cap. XI. in pr.*

Istisne fidentes somniis DIXERUNT, sed meretricula etiam Leontium contra Theophrastum scribere ausa sit? scito illa quidem sermone et Attico, SED tamen. Tantum Epicuri hortus habuit licentiae, ET soletis queri. Pro dixerunt substituam dixerint, pro sed, severo: Valerius testatur Sev. pro severus olim scriptum fuisse. Denique pro et soletis queri, reponam ut soletis queri: qua de re ipsi saepe estis conquesti.

Epicurus Nausiphanem, magistrum suum, a quo nihil didicerat, tam male acceperit. Imo vero constat ex Cap. 26. antecedenti, nihil non ab Nausiphane didicisse Epicurum. Emendo: a quo quasi nihil didicerat: ecquis paululum modo versatus in scriptoribus antiquis exigit a me, ut demonstrem, quasi, quamvis, aliaque ejusmodi indicativo aequae ac subjunctivo modo, quem appellant, praeposuisse?

LXVII. *Et pauca quoque delibare juvat ex ejusdem operis libro secundo, festi-*

flinantibus tamen, et, quod facere solent praeternavigantes, considerationem tantummodo intendentibus in eminentiora.

CAP. III. Sic prostat: *quos tamen augures ne ipsae quidem fabulae adscivissent, si RES omnino repudiarent.* Vix dubito scripsisse Tullium: *si oēs omnino repudiarent.* Possis et pro *res* substituere *responsa*, cum, Diacono teste, & notet *res* et *responsum*: sicque refingam: *si responsa omnia omnino repudiarentur.* Verum hoc quidem audacius. Certissimum est *res*, itemque aliorum *rem*, parum convenire in hunc locum. Hoc vult: si plane neglecta ac contempta fuissent augurum responsa, ne per fabulas quidem ad posteritatem transmissa esset memoria eorum augurum, non notassent eorum vaticinia scriptores antiqui.

An Attii Navii lituus ille, quo ad investigandum suam regiones vitae terminavit, contemnendus est? Crederem, nisi ejus augurio rex Hostilius maxima bella gessisset. Historiam, quam innuit Auctor, quia pluribus tradidit in libro de Divinatione I. Cap. 17, hoc loco verbo tangit. Constat autem exinde, primum, non ad investigandam suam lituum adhibitum fuisse, sed ad recuperandam uvam amissam, deinde, non Hostilio, sed Prisco regnante Tarquinio facta haec fuisse. Errorem istum Ciceronis lapsui memoriae excusabili condonandum existimant Interpretes. Culpa omni, nisi fallor, absolvit Scriptorem diligentissimum locus ex Divinatione mox citatus, longior quam ut describam. Librariorum manu corrupta fuisse verba, quae produxi, quis ambigat? Exstitisse conjicio: *ad investigandum usus, regiones.* Possis et reponere *ad investigandam uvam regiones*: vero tamen videtur similis in re notissima, eademque copiosius a se alibi pertractata, brevem esse laborasse Tullium. *Suam* vocem a glossatore in margine positam, qui non recte intellexerat historiam, a librario in textum receptam puto, rato esse eam pro *usus* substituendam. *Hostilius* quoque perperam margini adscriptum, atque inde in textum migrasse autumo, additum a sciolo, quem nominis fefellerat memoria. Ferendum tamen vix esse videbitur fortasse nonnullis, integram vocem eliminari ac proscribi: praesto est aliud remedium, quo, non gravi mutatione, meliorem sensum reddas, si emendes: *rex, hostium victor, sic maxima bella gessisset.* Docuit Diaconus V pro *Victor*, itemque S pro *Sic* antiquis frequentatum. Jure autem meritoque suo *hostium victor* audit Tarquinius Priscus: *duodecim namque Tusciae populos frequentibus armis subegit*, quod refert Florus I. 5. 5.

CAP. IV. *Haruspicum disciplinam P. Scipione, C. Figulo Consulibus, res ipsa probavit.* Adsentior omnino Bouhierio, legendum censenti in *P. Scipione*. Quod vero *et* interferit idem post *Scipione*, dubito num aequae probabili ratione adductus fecerit: siquidem saepissime *et* omittitur: quo de vidimus ante. Pari modo, si fides est codicibus plerisque, *informatum, anticipatum* dixit Noster supra *Lib. I. Cap. 27.*, ubi v. Gronov. Florus *Lib. I. Cap. 18. Num. 23.* quis ergo miretur, inquit, *his moribus, virtute militum, victorem populum Romanum fuisse?* Tollius in *Fortuitis* pag. 62. mutat: *his moribus du-*

cum, hac virtute militum. Rectius exponit Graevius: *his moribus civium et hac virtute militum.*

Quos cum Ti. Gracchus, Consul iterum, RECREARET. Loquitur de Scipione et Figulo, quos cum constet tum primum Consules creatos, vitio laborare scripturam liquet. Emendo rite crearet: sequitur enim: *ego non justus, qui et Consul rogavi, et augur, et auspicato?*

Itaque (an id itaque?) inter omnes omnium gentium sententia constat, (omnibus enim innatum est, et in animo quasi insculptum) esse Deos. Sic si distinguas, facile carebis aliorum conjecturis.

CAP. V. *Terreret animos fulminibus . . . lapideisque imbris . . . tum LAPIDIBUS, aut repentinis terrarum hiatibus.* Cum jam lapideorum imbrium mentionem injecerit Auctor, non temere quidem dubitet quis, referre eum voluisse loco eodem de lapidibus. J. Gulielmius reponit lapsibus. Cogitabimusne de face ardente, Tarquiniis late visa, subito lapsu cadente? quod prodigium narrat Julius Obsequens Cap. 105. Idem conjecit substituendum esse labibus, quae sunt ruinae: hinc Noster de Divin. 1. 43. *delata etiam ad Senatum labes agri Privernatis, cum ad infinitam altitudinem terra desedisset.* Miror autem, nil quidquam addere Tullium, eo loco, quo de portentis loquitur, de lactis imbris, praesertim cum in libro de Divinatione cap. cit., ostentorum serie sit longa proposita, enumeratisque iis, quae hoc capite recensuit, monstrorum generibus, lactis imbrem adjunxerit: suspicor propterea, hic pro lapidibus restituendum esse lactis pluviis. Frequenter lacte pluuisse quondam in Italia, memorant annales: Unum consule Obsequentem Cap. 90. 91. 96. et alibi.

CAP. VII. *Orationis flumine reprebensoris vitia diluuntur, angustia autem conclusae orationis non facile se ipsa tutatur.* Ciceronem credo scripsisse: *conclusae orationis vis.*

CAP. IX. *Toto genere hoc igneo, quod TRANAT omnia, subtilius explicato.* Lambinus vult trameat. Trano pro transno, vel transnato, veteres usurpant: metaphorice etiam adhibuit vocem Varro de L. L. Lib. 4. *trama*, inquit, *quod tranat frigus id genus vestimenti*, in quo tamen loco convenientius videri possit trameat, ut derivatum respondeat fonti. Ipse quid intelligat satis explicat Auctor in sequentibus.

Atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus videmus, quod magna vis terrae cavernis contineatur caloris: eaque bieme sit densior: ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius. *ta in terris mutant alii intra se, alii interius.* Referenda mihi videtur vox *eaque ad aquam*, quoniam in Cap. seq. memorat Auctor aquae admistum calorem: amplius inquirant physici. *Terrae cavernis dictum pro in terrae cavernis:* quae ellipsis haud infrequens est: ita Aur. Victor de Caesarib. Cap. 5.: *quod bis proditum magis*, expono: quod in his, Nerone puta, et Agrippina, manifestatum praecipue fuit.

CAP. XVI. *Ordo autem siderum, et in omni aeternitate constantia, neque naturam*

turam significat, est enim plena rationis, neque fortunam. Nullus faciam cum Lambino, qui vult mutari: *est enim expers rationis:* neque enim verba *est enim plena rationis* referenda puto ad *naturam*, sed ad *constantia*: exinde probat, non natura, neque fortuna facta sidera, hoc est, non nata esse, aut casu exstitisse, quia ordo eorum est optimus, aeternus, et constans, tum quoniam plena sunt haec omnia rationis.

CAP. XXIII. *Vides Honoris templum, a M. Marcello renovatum, quod multis ante annis erat, bello Ligustico, a Q. Maximo dedicatum.* Neutiquam vero sunt multi anni: hinc Bouhierius pro quod reponit haud: malo quod n. multis, id est, non multis: littera sequens in absorpsit n.

CAP. XXIV. *Quod ex nobis natos liberos appellamus, idcirco Cerere nati nominati sunt Liber et Libera: quod in LIBERA servant, in Libero non item.* Num reponendum forte? quod in liberis servant: hoc est, quam appellationem et hodie servamus in liberis, non item in numero singulari libero.

CAP. XXV. *Pleniusque alio loco idem Ennius:*

Cui, quod in me est, execrabor hoc, quod lucet, quicquid est.

Sic exhibet Columna:

Quoi quod in me est execrabor hoc, quo lucet quicquid est.

Malim:

Cur, (vel quo, id est, quare) quod in me est, execrabor? hoc quod lucet, quicquid est.

Coelum intellige, quod invocatur Ennius, id quod *δεῖκτικὸς* hoc appellabant veteres. Vid. Pater ad Avianum Fab. 39. v. 12. Pacuvius apud nostrum infra Cap. 36.

Hoc, quod memoro, nostri coelum, Graeci perhibent aethera.

Plenius exstat apud Varronem de L. L. lib. 4.

Hoc vide circum supraque, quod complexu continet

Terram, id quod nostri coelum memorant.

Adde haec apud Ciceronem de Divinat. 1. 57.

Quicquid est hoc, omnia animat, format, alit, auget, creat;

Sepelit, recipitque in sese omnia, omniumque idem est pater,

Indidemque eadem quae oriuntur de integro atque eodem occidunt.

Pergit Auctor: hunc etiam augures nostri nuncupant, cum dicunt: *Jove fulgente, tonante: dicunt enim: coelo fulgente, tonante.* Missis aliorum opinionibus, expono: dicere enim volunt, significant, *coelo fulgente.*

CAP. XXVII. *Quae eadem Diana ANNIVAGA dicitur: non a venando, sed quod in septem numeratur, tanquam vagantibus.* Quae sit *annivaga*, nullus, quantum scio, exposuit, neque quem justum sensum vox accipiat intelligo. *Omnivaga* alii substituunt, sed nec hoc placitum omnibus statuo. Possis *amnivagam* interpretari, quae circa amnes vagatur: Dea autem fuit ea *amni*um domina. Catullus in *carmine saeculari* ad Dianam scripto, quod est 35.

*Montium domina ut fores,
Silvarumque virentium,
Saltuumque reconditorum,
Amniumque sonantum.*

Sin hoc nolis, *axivagam* accipio, quae circa axem vagatur.

CAP. XXVIII. *Elegantes ex eligendo.* Varie scribuntur composita verbi *lego*: modo enim *collego*, modo *colligo* exarari videas apud antiquos: *collegi* pro *colligi* est apud Ulpianum in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 2. §. 2.* Idem obtinet in *neglego*, *intellego*, caeterisque. Pari modo in libris veteribus apparent *depremo*, *oppremo*, *compremo*, v. Duker ad *Florum* 4. 4. 3.

CAP. XXIX. *Nec vero hoc in te uno convenit . . . limato, sed cum in reliquos vestros, tum in eum.* Sequor Bouhierium, corrigentem: *hoc in te virum convenit . . . limatum*: non ob eam tamen causam, quod solitus fuerit Cicero *convenire* verbo addere praepositionem *in* cum casu quarto, sed quia sequentibus eundem casum adjunxit: quanquam et ipsi auctores veteres casus aliquando mutasse in talibus videantur: Noster infra *Cap. 59. plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus*, ubi v. Lambinum. In autem promiscue positum fuisse scriptoribus antiquis optimis cum casu quarto et sexto, non sexcenta probant, sed sexcenta forte millia exemplorum.

CAP. XXX. *Maria, terraeque regantur.* Est quod vehementer equidem mirer nimiam Lambini diligentiam, modo serius dixerit vir doctissimus, qui omnino mutandum contendit, reclamantibus licet codicibus manu scriptis, *terrae regantur*, aut certe lectionem vulgatam esse ejiciendam: rationem quaeris? ne scilicet in clausulam versus heroici definat sententia, quod in soluta oratione vitiosum est. Itane vero anxie cavendum est in prosa scriptione ab ejusmodi vitio? vitandum utique tibi fuerat, Aristarche, ne culpa redargueret ipsum doctorem, quod non vitium censetur, sed turpitudine. Mirum vero, sicam Lambini criticam evasisse, quae utramque paginam faciunt in opere nostro, *natura Deorum.* Demonstrare facile esset cui, qui vellet otio suo abuti, nullum esse veterum auctorum, neminem recentium ac nostrorum, cui non imprudenti exciderint, non dico hemistichia, sed inte-

gri

gri aliquando versus. Exempla suppeditat ipsum, de quo agimus, caput 30. quae docet esse Deos. Tum secunda est autem quae docet omnes. Dein est igitur natura Deorum. Praeterea subjectus Deus omnem. Vis integrum hexametron? obediens aut subjectus Deus omnem ergo regit ipse. Denique ignoratio rerum aliena. Vides, septies minimum in uno eodemque capite peccatum fuisse ab Auctore nostro, si tamen peccatum est dicendum error communis, quique vitari vix potest. Tacitus, Annalium scriptor, sic infit:

Urbem Romam a principio Reges habuere.

Totum distichon incautus inseruit vir eloquio princeps eo ipso loco, quo de vitando hoc vitio admonet, vide Heinecc. in fund. stil. cult. Part. I. Cap. I. §. 19. Homines sumus: in nulla re aberrare, non est mortalis.

CAP. XXXII. *Glebam, aut fragmentum lapidis, aut aliquid ejusmodi, nulla cohaerendi natura.* Aliquid ex usitatissimo more positum pro aliud quid. Loco τοῦ cohaerendi malim vel cohaerentis, ut referatur ad ejusmodi, aut cohaerentia, ad glebam aut fragmentum. Nulla cohaerent natura, in quibus neque ordo apparet, neque ars, sed quae sunt fortuita.

CAP. XXXIX. *Nutibus suis conglobata.* Facio cum iis, qui mutant nixibus, quia in Cap. 46. seq. scribit Auctor: nixu suo conglobata.

Ipsam autem mare sic terram appetens littoribus eludit. Emendandum censent alludit: verum cum ex ipsis, quos ad partes vocant, locis veterum pateat, eludere vocem in hac re esse frequentissimam, nil mutandum censeam. Isidorus Lib. 14. Cap. 8. *Littus est terra aquae et mari vicina: et dictum littus, quia fluctu eluditur, vel quod aqua alluitur.* Cicero in Topicis: *litus est, quod fluctus allidit.* In Basileensi editione sic prostat: *quia fluctu eliditur.* Cicero in Topicis: *littus est aqua q̄ fluctus eludit.* Ea Petiti exhibet hoc modo: *Littus est terra, quae et mari vicina: et dictum littus, quia fluctu eliditur, vel quod aqua alluitur.* Cicero in Topicis: *littus est aqua, qua fluctus eludit.*

CAP. XLII. *Hoc caput hic paulum subitoque recondit.* Grotius restituit subito aequore condit: non intellexerunt Interpretes, qui subito adverbium acceperunt, quod est participium verbi subeo.

Attingens defessa velut moerentis imago.

ΜΟΥΕΩΝΤΙ, qua voce usus est ipse Aratus, non recte reddidisse nostrum, sunt qui accusant: μούεω significat laboro, labore fessus sum, atque exinde doleo: expono: velut imago hominis defessi, ac propterea moerentis quasi, ac dolentis ex nimio labore, qui fuerat exantlandus.

CAP. L. *Quid ea, quae nuper, id est, paucis ante saeculis, medicorum ingeniis reperta sunt? vomitione canes, purgante autem alvos ibes Aegyptiae curant.* Nimium quantum desudarunt Commentatores in reparandis his quasi corruptissimis, variis inter se certantes conjecturis. Vide, an, vi nulla adhibita, sic mecum placeat exponere: quid memorem ea, quae haud ita pridem a medicis

dicis sunt deprehensa? *medicorum* enim *ingenia* accipiendi sunt ipsi medici. *Reperta* autem intelligo, quae medici a bestiis edocti ad homines transtulerunt. Vomitione canes sibi medentur, re autem, vel remedio purgante alvos, ibes Aegyptiae se curant: nisi malis, alvos curant. Ampliorem tractatum res non desiderat.

CAP. LIV. Stomachus agitatione, et motibus linguae, cum depulsum, et quasi detrusum, cibum accepit, DEPELLIT. An deperit, quod dictum pro depascat, hoc est, consumit, absomit.

CAP. LVII. Munitaeque sunt palpebrae, tanquam vallo pilorum, quibus, et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur, et somno conniventibus, cum oculis ad cernendum non egeremus, UT QUI, tanquam involuti, quiescerent. Sunt qui utique emendant, alii quasi glossema ejiciunt. Quid, si pro ut qui reponamus utri, id est, pelli, sacco.

CAP. LXV. Multae saepe res hominum sententia, atque utilitate partae. Rescribo res ex hominum. Confer Interpretes.

Haec igitur . . . homini profecto est, nec ALICUIQUAM a Diis immortalibus data. Vel lego, vel expono alii cuiquam. Aliquis pro alius quis, itemque aliquid pro aliud quid saepissime poni plus semel ostendimus.

CAP. LXVI. Magnis autem viris prospere semper omnes res: si quidem satis a nostris . . . dictum est. Vulgata exhibet prospera eveniunt. Refingam: prosperae semper omnes res sunt. Sic quidem.

LXVIII. Ad finem properantes levi ac tumultuaria opera defungemur in recensendo Ciceronis libro tertio de Natura Deorum.

CAP. I. Spero enim te, ut soles, bene paratum venire. Tum Cotta, si mehercule, inquit. P. Manutius corrigit sane hercule: Lambinus edidit sic est mehercule. Davisius probat non mehercule. Bouhierio placet sim mehercule. Verius mihi quidem videtur nil quidquam mutari oportere: si enim cum sit adverbium rogantis, et, quod huc apprime facit, optantis, per se plenum, pro quo neoterici ponunt o si, teste Servio ad Virg. Aen. 1. v. 187., recte exponas: utinam profecto sit verum, quod dicis, bene me venire paratum.

CAP. II. Ex portentis et monstris. Sic Noster supra Lib. 2. Cap. 3.: praedictiones, et praesensiones rerum futurarum quid aliud declarant, nisi hominibus ea (vel corrigo futura, scripto fortasse fa, vel ea interpretor ex praecedentibus res futuras) quae sint ostendi, monstrari, portendi, praedici? ex quo illa ostenta, monstra, portenta, prodigia dicuntur. Eadem itaque sunt portenta et monstra, quamobrem saepissime ea conjunguntur. Neque tamen contemnenda est lectio libri MS. antiquissimi, quam refert Ursinus, pro monstris exhibentis monitis. Optime J. G. Graevius in Syll. Epist. Vir. Ill. tom. 4. pag. 445. monitum Deorum exponit signa illa, quae futura praesignificant. Suetonius in Aug. Cap. 94. prohibitum monitu Dei. Ulpianus apud Collatorem Leg. Mos. et Rom. Tit. 16. §. 2. sub obtentu et monitu Deorum quaedam vel renuntiant, vel jactant, vel scientes eos fingunt, hoc est, sub praetextu instinctus divini. Glossator antiquus: προσχημα, το προκαλομμεν, praetextus, ob-

obtentus. v. Martinium in Lex. v. Obtentus. Pro *scientes eos fingunt*, nescio an reponi recte possit, *scientes se & fingunt*, hoc est, *scientes se opertorum fingunt*. Nota apposita, testibus Diacono et Valerio, significavit olim *opertum*, quod ignorantes librarii acceperunt pro sigla non dissimili, quae os designat. Monstra et ostenta *monita Deorum* interpretatur Nonius Cap. 5. Monstra a *monitu* dicta fuisse vult Isidor. Lib. XI. Cap. 18. Quam differentiam statuerint nonnulli inter *prodigia*, *monstra*, *ostenta*, *portenta*, vide apud Nonium Cap. 5. Num. 31. et 54., Isidor. l. c., Festum in v. *portenta*.

CAP. III. *Primum QUIDQUE videamus . . . ex animo EXURI non potest.* Malim: *primum quidem, quaeso, videamus.* Disputemus de primo. Pro *exuri* cum aliis rescribam *eximi*.

CAP. VI. *Cum isti plurimis de rebus divinis mentiantur.* Diaconus tradit S pro sub positum: praeferam itaque: *divini submentiantur.* Divini sunt divinatores, mathematici, Chaldaei. Confer Walkerum.

NAM *Fauni vocem equidem nunquam audiui.* Walker restituendum putat jam: Scio equidem, permutari inter se vocabula illa, quod pluribus demonstrarunt Vonck in *Obs. Misc.* pag. 145., J. Arntzenius ad *Plin. Paneg.* p. 174. et 354. Adde *Obs. Misc. Vol. 1. pag. 203.* Non hic tamen remedio illo opus esse, existumo. Eleganter eo, quem hic observamus, lusu positum videmus nam ab antiquis, ut nimirum postremum locum obtineat in enumeratione, tum ut inserviat occupationi. Vid. Tursell. de *Partic.* Cap. 97. Explicari possit caeterum, quod attinet ad, denique. Hoc sensu accipienda puto Modestini verba in *L. 101. §. 2. D. de Verb. Sign.: vitium vero perpetuum corporis impedimentum: veluti si talum excusit: NAM et luscus utique vitiosus est.* Transpositione adjuvanda haec esse censet Catharinus in *Thes. Otton. tom. 1. pag. 497.* Aliter Bynkersh. *Obs. 3. 1.* Expono: si talum quis alicui excusit, adeoque debilem ac vitiosum fecerit, caeterum, quod attinet ad luscum. Pari modo interpretor *Florum 2. 15. 5. NAM Martio Philippo*, quo loco alii pro *nam* reponunt *tamen*, quod probare videtur Tollius in *Fortuit. Cap. 10.*

CAP. IX. *Locum totum illa vetus Zenonis brevis, et, ut tibi videbatur, acuta conclusio DILATAVIT.* Verbum requiri certum est, quod premere et coarctare notat. Hoc animadverso, alius *coarctavit*, alius *declaravit* mutat. Neutrius probabilis videtur conjectura. Restituo *dilaniavit*. Proprie, secundum Festum, *dilaniare est, discindere, et quasi lanam trahere, (an detrahere?) unde lacinia, et lanius dicitur, qui pecus discindit.* Per metaphoram transfertur vox ad omnes, qui detrahunt. Orationem itaque, aut conclusionem alterius dilaniat, qui coarctat eam, qui brevius et angustius concludit.

CAP. XIII. *Ex quibus effici COGIQUE possit.* Rescribendum esse censet Bouhierius *colligi*, quoniam pro concludi poni vocem ignoraret. Multoties eo significatu *cogi* vocabulum ipsum usurpasse Ciceronem, cognoscere est ex indice Nizolii.

CAP. XVI. *Ex eo igitur et LISYTO est is Hercules.* Pro ignoto hoc nomine *Iside* vult idem Bouhier. Praeferam *Libycus*. Id quod notissimum est *Herculis*.

culis cognomen. Hinc et Postumus *Hercules Lybicus* dictus fuit: rationem investigavit Pater meus in libello singulari *de Postumo* Cap. II.

CAP. XVII. AMOR, *Dolus, Metus,* GRATIA, *Fraus* quos omnes Erebo et Nocte natos ferunt. Aut igitur haec monstra probanda sunt, aut prima illa tollenda. Uno itaque, eodemque ordine censendi sunt Amor, et Dolus, Gratia item, et Fraus? cunctine illi Erebo et Nocte nati? monstrisne adnumerandi Amor et Gratia? non ferantur haec in Boeoto homine, nedum Cicerone. Restituo: *Timor, Dolus, Motus*, quod ipsum est in libris antiquissimis, intelligo inconstantiam. Pro Gratia muto *Ingratia*, quam vocem servavit Plautus, aliique. Praestat autem, credo, *Ingratiam* fingere Deam, quam Gratiam inferere monstris. Prima interpretor omnium numinum prima, aut emendo *primum*, hoc est, quamprimum, protinus.

CAP. XVIII. *Achillem Astypalenses insulani sanctissimum colunt.* Incolas intelligo unius ex Cycladum insulis, quam *Deorum mensam* appellatam fuisse, scribit Stephanus, propter amoenitatem. *Sanctissime* ut rescribas cum Lambino, necessarium non videtur. Dii *sancti* recte appellantur, utpote quos violare nefas est.

Furinae lucus. Furinae Deae honos fuit apud antiquos: nam ei sacra instituta fuerunt annua, et flamen attributus: feriae ejus publicae *furinalia* appellabantur. Ita de ea Varro *de L. L. lib. 4.* Quoniam vero addit idem: *nunc vix nomen notum paucis*, mirum profecto nemini videbitur, luci hujus mentionem non incidere apud alios scriptores.

CAP. XXIII. *Atque haec quidem ATQUE ejusmodi.* Posterius atque in nonnullis codicibus omittitur, in antiquissimis adjungitur. Scriptum fuisse puto *alque*, hoc est, *aliaque ejusmodi.*

CAP. XXIV. *Quarum rerum utilitate video etiam consecrata simulacra.* Quare autem in his vis *Deorum insit*, tum intelligam, cum cognovero. Admodum placet lectio Codicum, qui referunt *utilitatem video, video etiam.* Reliquas difficultates, quas queruntur Interpretes, removebis facile, si cogitaveris, quod, credo, omnibus est notissimum, *intelligere* dici, qui ipse percipit, persuasus argumentorum vi ac validitate. Hinc Grammaticus: *intelligimus, quod certum est.* Asconius: *intelligitur aliquid argumentis.* Cognoscit, qui aliunde docetur, vel ore, vel scripto. Inde Cognitor nominatus, teste eodem, qui *praesentis causam novit, et sic tuetur ut suam*, confer Festum. Lucilius apud Nonium Cap. 4: *rem cognoscas simul, et dictis animum attendas.* Cognoscit itaque proprie, qui aliorum sententiam audit, vel legit; translata deinde vox est ad eos, qui, bene pensitatis scriptis et sermonibus aliorum, certi sunt rem ita se habere. Confer Nonium *l. c.*

Omissis caeteris, ne longior mora taedium afferat, unum addam locum obscuriorem ex CAP. XXXIX. *Quo modo iidem dicitis, non omnia Deos persequi, iidem vultis a Diis immortalibus dispartiri ac dividi SOMNIA.* Idcirco (*somnia*) haec tecum, quia vestra est de somniorum veritate sententia. Quam uncinulis inclusam vides vocem, in vulgata editione addi, in ea Verburgii omitti scias: abesse eam ab antiquo codice testatur Ursinus. Nihil faciunt ad interpre-

tan-

tanda haec somnia, quae apposuit Lambinus. Quid, si, retenta lectione veteri, ita exponamus? Post *dividi* impletæ sententiæ notam statuo, ac subintelligo *omnia* ex præcedentibus. *Somnia*. Futilia, vult, absurda, et somnia censerî oportet, sentire, Deos unicuique homini suam attribuere partem, eosdem tamen non curare omnia. *Idcirco hæc tecum loquor*, tibi oppono, *quia vestra*, hoc est, sectæ tuæ, *est de somniorum veritate sententia*. Graviter perspicis invehi Cottam in Lucilium: hanc ob causam Lucilius in *Cap. seq. vehementius*, inquit, *tu quidem, Cotta, invecus es in eam Stoicorum rationem, quæ de providentia Deorum constituta est*. Quoniam autem reprehensa fuerat, atque irrîsa de somniis opinio, adjungit ibidem: *quippe qui etiam somnia putet ad nos mitti ab Jove: quæ ipsa tamen tam levîa non sunt, quam est Stoicorum de natura Deorum oratio*.

LXIX. Julius Capitolinus in *Antonino Pio Cap. 3.* *Somnio sæpe monitus Antoninus se penitus ejus Adriani simulacrum inferere*. Repono: *suum penatibus Adriani simulacrum inferere*: quo prodigio prænuntiabatur, in sacra et familiam Adriani adoptatum iri Antoninum.

Idem *Cap. 7.* *patrimonium privatum in filiam contulit: sed fructus reipub. donavit*. Infra *Cap. 13.* *privatum patrimonium filiae reliquit*. Ecquis ab optimo ac prudentissimo, sed et propter insignem pietatem in primis claro Principe expectet, hoc voluisse, ut fructus rerum a se relictarum acquirantur Reip., proprietas sola sit penes filiam, id est, sanguinem suum? explico: *sed et fructus rei suæ publicæ, hoc est, fîscalis, eidem donavit*. *Res publicæ et res fîcales* pro eodem ponuntur. v. Salmas. *ad Spart. in Adrian. Cap. 7.* *Res autem fîcales quasi propriæ et privatæ Principis sunt*. L. 2. §. 4. *D. ne quid in loco pub.* Confer L. ult. C. de quadrienn. præscript.

LXX. Agmen claudat Spartianus: Sic ille in *vita Adriani Caesaris Cap. 2.*: *Fuitque in amore Trajani, nec tamen ei per paedagogos puerorum, quos Trajanus impensius diligebat, Gallo favente, defuit*. Quidlibet audendi potestatem in his sibi concessam arbitrantur Interpretes: quidni et nos nostram proferamus audaciam? Existisse conjicio: *nec tamen l. ii. per paedagogos puerorum, . . . Gallo favente, (aut fovente) defuit*. Expono: *nec tamen locus injuriæ* (hoc modo notas exhibitæ interpretatur Diaconus) *defuit Hadriano, propter paedagogos puerorum, (intellige Trajani delicatos, uti vocat eos Auctor Cap. 4., quos Hadrianum curasse, et sæpe lisse, hoc est, livisse, ibidem narrat, quam ob causam mirum non est invidos fuisse, atque infestos paedagogos eorum,)* quam injuriam fovit, aut, quibus paedagogis favit Gallus.

Vexat admodum Eruditos locus ejusdem in *Cap. 4.*: *In adoptionis sponsionem venit, Palma et Celso inimicis semper suis, et quos postea ipse insecutus est, in suspicionem affectatæ tyrannidis lapsos*. Pro *lapsos* cum aliis muto *lapis*, quod rei gestæ ratio, et sermonis nexus requirit. *Sponsionem* interpreto rumorem, famam publicam. In *Aelio Vero in pr.* dixit Auctor: *in famam, aut in spem principatus venire*. Ignorata videtur, aut certe non observata Commentatoribus vocabuli significatio. Aperte Festus *spondere*, inquit, *ponebatur pro dicere, unde respondere*. Sequitur mox: *totam præsumtionem adoptionis*

emeruit. Primum quidem sermone ferebatur populi, 'adoptatum eum iri sperantis et conjectantis, deinde vero ea fuit universorum expectatio, ut nemo quisquam de eo dubitaret.

Vitiosa videntur haec in Cap. 7.: *Non solum amicis, sed etiam PESSIMIS ALIQUANTIS multa largitus est. Corrigo passim aliis quam multis.* Confer Gruterum. Negari tamen non potest, serioris aevi scriptores aliquanti dixisse pro aliquot.

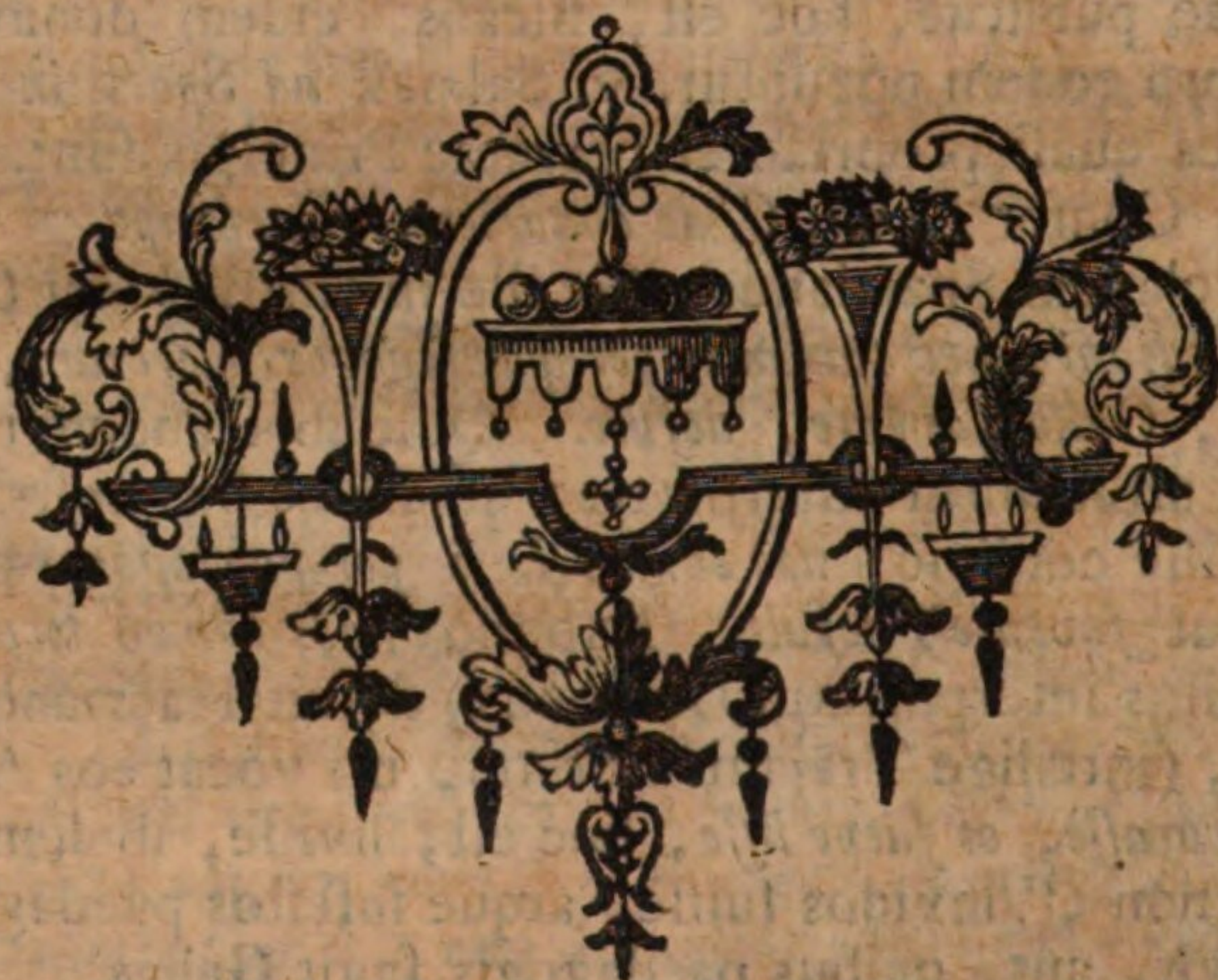
De scripturae compendiis, quae in codicibus MSS. antiquis Graecis cognoscuntur, copiosissime pertractavit Bern. de Montfaucon in *Palaeographia Graeca*, Lib. 5. Quid, quod et in Pandectis sacris, si credere fas est Jo. Clerico in *Art. Crit. Tom. 2. Part. 3. Sect. 1. Cap. 12.*, notarum supersint vestigia? videant de his Theologi.

Jam pervenimus usque ad umbilicos.

Forsan serius haec peracta res est.

Jam lector queriturque, deficitque.

F I N I S.

ANACEPHALAEOSIS

DISQUISITIONIS

DE

NOTIS.

Ratio et scopus Disquisitionis. *Notae* etymon. Tentantur *Servius*, *Diaconus*, et *Isidorus*. De *Notariis*, et *Notariis*. *Siglarum* etymon. *Signa*, *Singla*. Vindicatur lectio §. 5. *Constit. Justin. de emend. Cod.* Corrigitur *L. 1. §. 13. C. de vet. jur. enucl. Sifrae*, *Σφραῖα*, *singularii*. Differentia *Siglarum*, et *Notarum*. Earum frequentia, origo, et antiquitas. Emendantur *Diaconus* et *Isidorus*. De veteribus *Siglarum* interpretibus. *Valerii Probi* aetas et scripta. De *Magnone*. De *Petro Diacono*. De *Isidoro*. De *Notis Inscriptionum*, et *Codicum Antiquorum*. Tentatur *Cicero*. Exponitur *Manilius*. Errores ex usu *Notarum* vulgari et crebro. Compendia scribendi in libris *Juris*. Aetas *Pandectarum Florentinarum*: num eae sint fons omnium exemplarium reliquorum. Scriptores recentiores de *Notis*. Artis per *Notas* corrigendi necessitas, usus, abusus, auctoritas. Pag. 297-303.

Exempla locorum ex *Notis* emendatorum.

- I. *L. 26. §. 1. D. de Pignor. et Hyp.* 303. sq.
 - II. *L. 2. §. 1. D. de Condict. ob turp. vel inj. caus.* 304.
 - III. *L. 2. §. 44. D. de Orig. Jur.*, et *L. 8. §. 3. D. de Pign. Act.* 304. sq.
 - IV. *L. 9. §. 8. D. de Reb. Cred.* 305.
 - V. *L. 3. D. Fam. Ercisc.* *ibid.*
 - VI. *L. 1. D. de Orig. Jur.* *ibid.*
 - VII. *L. 28. D. de mort. caus. donat.* 305. sq.
 - VIII. *L. 7. D. Fam. Ercisc.* Vindicatur lectio *L. 39.*, et 46. *D. de Judic.* 306.
 - IX. *L. 22. §. 11. D. Mandati.* *ibid.*
 - X. *L. 61. §. 1. D. Locati.* *ibid.*
- Z z 2
- XI.

XI. L. 20. D. de Eviction.	306. sq.
XII. L. 10. pr. D. quae in fraud. cred.	307.
XIII. L. 1. pr. D. quod vi, aut clam.	ibid.
XIV. L. 52. §. 2. D. pro socio.	307. sq.
XV. L. 10. pr. D. de Cond. et Dem.	308.
XVI. L. 2. §. 2. D. de his, qui not. inf.	ibid.
XVII. L. 10. D. si pars hered. pet.	308. sq.
XVIII. L. 31. §. 4. D. de negot. gest.	309.
XIX. L. 10. D. de hered. instit.	ibid.
XX. L. 5. D. de Fugitivis. Exponitur L. 2. D. de Term. moto.	309. sq.
XXI. L. 5. §. 1. D. de reb. eor., qui sub tut. Verum quid?	310. sq.
XXII. L. 6. §. ult. D. de his, qui not. inf.	311.
XXIII. L. 195. §. 2. D. de Verb. Signif.	ibid.
XXIV. Tentatur, an exponitur <i>Cajus in Inst.</i> Ad pro apud. Corrigitur <i>Isidorus</i> .	311. sq.
XXV. Emendatur <i>Cajus ibidem</i> .	312.
XXVI. <i>Paulus in Rec. Sent.</i> <i>Derectarii qui?</i>	ibid.
XXVII. <i>Idem ibidem</i> , et L. 34. §. 1. D. de Donat.	ibid.
XXVIII. L. 12. C. de Procurat.	313.
XXIX. <i>Constitutio Leonis et Anthemii, de mulierib., quae se serv. propr. junx., in Cod. Theod.</i>	ibid.
XXX. L. 4. C. Th. de Sponsalib. Autem aliquando habet vim copulandi. Est omittitur. Tentatur, et exponitur L. 3. §. 2. D. pro socio. Vindicantur L. 49. D. de Pact., L. 15. D. rem ratam hab., L. 21. D. quae in fr. cred., L. 1. §. 1. in fine D. de Separat., et L. 6. D. de fideic. libert.	313. sq.
XXXI. L. 7. C. Th., et L. 4. C. Just. de Sponsalib.	314. sq.
XXXII. L. ult. C. Th. de Metall. et Met.	315.
XXXIII. L. 10. C. Th., et L. 7. C. Just. de Murileg.	ibid.
XXXIV. Restituitur, et exponitur L. 6. C. Th. de Test. et Cod.	315. sq.
XXXV. XXXVI. Corrigitur <i>Cicero</i> .	316. sq.
XXXVII. <i>Asconius</i> .	317.
XXXVIII. <i>Censorinus</i> .	ibid.
XXXIX. <i>Seneca. Imperare de aegrotis. Explicatur L. 26. pr. D. de oper. libert.</i>	317. sq.
XL. <i>Livius</i> .	318.
XLI. XLII. <i>Curtius</i> .	ibid.
XLIII-XLVIII. <i>Minucius Felix</i> aliquoties emendatur, et exponitur.	318.
XLIX. <i>Ambrosius</i> .	322.
L. <i>Aurelii Victoris</i> loca varia tentantur, et adjuvantur. Explicatur L. 32. §. 1. D. de aur. arg. leg.	323. sq.
LI-LIII. Pergitur in emaculando <i>Aurelio</i> .	324. sq.
	LIV.

- LIV. Interpretatio, et emendatio loci ejusdem *Aurelii*, de *Ulpiano* lecto. Tentatur *Lampridius*. Exponitur *Athenaeus*. De *Domitio Ulpiano*, et ratione ejus nominum. 325. sq.
- LV-LVII. *Aurelius* denuo restituitur. 326. sq.
- LVIII. *Magis* et *minus* confunduntur. Exponitur, et corrigitur *Ovidius*, item *L. 4. C. de praed.*, et *al. reb. min.*, et *L. 4. C. de Judic.* 327.
- LIX. *Ampelius* saepius restauratur. *Florus* exponitur. 327. sq.
- LX. *Isidorus* tentatur. 321.
- LXI. Commentaria critica ad *Ciceronis* librum primum de *Legibus*. Tentantur, et exponuntur loca nonnulla *Martialis*. De vocabulis ambiguis. Significatio *rov adversus*. 328-333.
- LXII. Ad *Ciceronis* librum secundum de *Legibus*. Tentatur *Varro*. De *Matre Deorum*. De *legato partitionis*. Emendatur *Seneca*. Corriguntur *Ciceronis* verba ex *Academ. Quaestion.*, et de *Divinatione*. *Afcia*. Sub *afcia* dedicare. Exponitur *Plautus*. *Exafciatum*. De *tabulis sepulchro impositis*. 334-342.
- LXIII. Ad *Ciceronis* librum tertium de *Legibus*. Vindicatur *L. 19. §. 1. D. de off. Praef.* Emendatur, et exponitur *Vellejus Paterculus*. Explicatur *L. 52. §. 3. D. pro Socio*, et *Cicero*. Tentatur *Minucius*. 342-346.
- LXIV. *Minucius Felix* plus semel corrigitur. *Spartianus* exponitur. 346. sq.
- LXV. *Cornelii Nepotis* loca aliquot emendantur, et exponuntur. *Vellejus Paterculus* restituitur. *Paulus* in *Sent. Lib. 1. Tit. ult. §. 13.* corrigitur, et conciliatur cum *Ulpiano* in *L. 23. D. de his, qui not. inf.* Explicatur *L. 11. §. 1. et 3. D. eod.* De luctu viduarum, et propinquorum. Emendatur *Valerius Probus*. Tentatur, et exponitur *L. 1. §. 3. D. naut. caup stab.* Emendatur *L. 3. C. Tb. ad Sctum Claud.*, et *Cicero*. 347-351.
- LXVI. Ad loca nonnulla ex libro *Ciceronis I. de Natura Deorum*. Exponitur *Spartianus*. 351-352.
- LXVII. Ad *Ciceronis* librum II. de *Natura Deorum*. Ellipsis *rov et*. Exponitur *Florus*. Tentatur *Varro*. Omittitur *in*. Explicatur *Aurelius Victor*. Hemistichia, et integri versus profae orationi inserta. *Isidori* varia lectio. 352-358.
- LXVIII. Ad *Ciceronis* librum III. de *Natura Deorum*. Si pro *utinam*. *Monitus Deorum* qui. Tentatur *Collatio Leg. Mos. et Rom. Obtentus*. Permutantur *nam* et *jam*. *Nam* pro *caeterum*. Exponitur *L. 101. §. 2. D. de V. S.* *Florus* explicatur. *Dilaniare* quid. Tentatur *Festus*. *Cogere* pro *concludere*.

*Hercules Lybicus. Motus, Ingratia. Dii sancti. Furina
Dea. Intelligere, cognoscere quid. Cognitor. 358--361.*

LXIX. *Capitolinus corrigitur, et exponitur. Res publica Imperato-
ris, pro fiscalis. 361.*

LXX. *Emendatur Spartianus. Sponsio pro fama, rumore. ibid.*

JOANNIS CANNEGIETERI
OBSERVATIONUM
MISCELLANEARUM,
QUIBUS PLURIMA JURIS ROMANI CAPITA,
MULTA QUOQUE ALIORUM AUCTO-
RUM VETERUM LOCA EXPO-
NUNTUR, EMENDANTUR,
ILLUSTRANTUR,
LIBER SINGULARIS.

„ Nisi mera somniare prodigia velis, fatendum profecto erit,
„ fieri non potuisse, quin multa in jure nostro sint corrupta,
„ disjecta, ac poene desperata. Quid, quaeso, hic futurum,
„ nisi ars critica pararet medicinam, corruptaque integritati,
„ disjecta loco suo, desperata sanitati pristinae restitueret? Ne-
„ que existimandum profecto, otium posteris fecisse ALCIATOS,
„ AUGUSTINOS, CUJACIOS, CONTIOS, BUDAEOS, FABROS, VI-
„ GLIOS, aliaque Jurisprudentiae lumina. Majus est istud Au-
„ giae stabulum, quam ut illi repurgando illorum industria suf-
„ fecerit. Multa reliquerunt intacta, multa emendarunt parum
„ feliciter, et saepe doctissimis istis hominibus accidit, quod
„ Medicis etiam peritis, qui nimia cura ex aegris faciunt vale-
„ tudinarios. Opus ergo hodiernum critica manu, quae ulce-
„ ra, his Medicis intacta, sanet: opus et altera, quae male fa-
„ nata restituat in integrum. Utraque opera non magis carere
„ potest Jurisprudentia, quam pharo, qui in tenebris navigant.

J. G. HEINECCIUS in Praefatione
praemissa Corn. van Bynkershoek Ob-
servationum Juris Romani libris IV.
prioribus.

LIBER SINGULARIS

JOANNIS CANNEGIETERI
OBSERVATIONUM
MISCELLANEARUM
LIBER SINGULARIS.

CAPUT PRIMUM.

Vindicatur, atque exponitur lectio vulgata Legis 16. D. de Con-
dit. et Demonstrat. *Tentatur* L. 24. D. de Reb. dub. *Jus*
scriptum quid dicatur. *Juris significatio, etymon.* *Jura pro jus-*
sa, jura. *Testatoris voluntas religiosissime olim observabatur.*
Ratio Legis 6. D. de Transact. *Legare pro jubere.* *Leges*
pro lex. *Lex unde dicta.* *Promiscue usurpata legere et le-*
gare, similiaque. *Illustratur* L. 116. pr. D. de Legat. 1°. *Te-*
stator jubere dicitur. *Testamenta legis modo condita.* *Jus et*
lex appellata jussus, voluntas testatoris. *Explicantur* L. 77.
§. 12. D. de Legat. 2°. et L. 30. D. de Test. Tut.

Ita Gajus in L. 16. D. de Conditionib. et Demonstrationib: In his, inquit,
quae extra testamentum incurrerent, possunt res ex bono et aequo interpretatio-
nem capere: Ea vero, quae ex ipso testamento oriantur, necesse est secundum
scripti juris rationem expediiri.

Testatoris voluntas religiosissime observanda, idque unice attendendum,
quid senserit defunctus: hinc inspicienda, et ponderanda verba testamenti,
atque ex mente illius, qui testamentum fecit, omnia sunt expedienda: Rem
paucis comprehendit Marcellus: non aliter, ait, a significatione verborum re-
cedi oportet, quam, cum manifestum est aliud sensisse testatorem, in L. 69. pr. D.
de Legat. et Fid. III. Quod si vero accadat, ut controversiae incidant, non

quidem de ipsis testamenti verbis, sed de iis, quae extra testamentum incur-
runt, id observatur, quod aequitas suggerit. Casus hic esto: Cajus a Sejo
ex asse heres est scriptus, mortuo Sejo, apertis tabulis, Cajus hereditatem
petit: objicitur, quod infaustas voces adversus testatorem jactaverit, aper-
teque ei maledixerit: quod si hic scripturae attendamus, repelli nullo jure
potest Cajus: aequi vero ratio et boni aliud velle videtur: injustum enim,
atque ab ipsius defuncti sententia alienum, isti hereditatem relinquere, qui
malis ominibus mortuum persequitur. Extra omnem dubitationis aleam est
positum, testatorem, si haec praevidere potuisset, alium heredem fuisse scri-
pturum: non itaque hic verba testamenti observantur, sed res, utpote extra
testamentum incidens, ex aequitate interpretationem accipit. Vid. *L. 9. §. 1. D. de his, quae ut indign. aufer.* Elegans quoque exstat exemplum in *L. 9. D. de Cond. et Dem.* Adde *L. 61. eod.*, et *L. 13. §. 1. D. de annuis legatis.* Ita quoque exponenda est *Lex 7. C. de Fideicommissis.* Confer *L. 10. D. de reb. dub.*, et *L. 14. C. de Testamentis.* Res clara est ac perspicua. Verum a ju-
ris ratione illud alienum videtur, quod in fine legis Gajus *jus scriptum* in caus-
sa testamentaria opponat aequitati, quasi vero summum jus in ultimis volun-
tatibus praepolleat, et juri stricto inhaerendum sit, in quam sententiam ver-
ba haec accipienda ratus fuit antiquus Glossator ad hanc legem: *Si heres meus,*
inquit, diceret uxori meae, non fuit tibi legatum, et ipsa velit probare sibi lega-
tum, debet haec quaestio expediri secundum rationem stricti juris, scilicet audiendo
probationes, et faciendo ea, quae solent fieri in causis ordinariis: haec quidem Ju-
ri nostro immane quantum adversantur. Non enim res secundum observan-
tiam stricti juris expeditur, sed ratio habetur voluntatis, consiliique testato-
ris, verbaque ejus in mitiorem partem flectenda, uti manifestum est ex *L. 24. D. de reb. dub.*, ubi aperte Marcellinus: *quum, inquit, in testamento ambigue,*
aut etiam perperam scriptum est, benigne interpretari (insere hoc loco *est*, id est,
licet, possumus, quae locutio non Jurisconsultis tantum usitatissima, verum
classicis quoque scriptoribus, qui vocantur, frequens est. Horat. *Lib. 1. Serm. 5. v. 87.*

Quod versu dicere non est.

Virg. *Georg. 4. v. 447.*

Neque est te fallere cuiquam.

Adde, quae de Graeco hoc loquendi more accumularunt Jo. Schulting. in
notis ad Senecae Suasor. 3. pag. 25., et Vechnerus in *Hellenol. Lib. 1. Cap. 31. pag. 127. et seqq.* Ex juris corpore deprompta exempla profert Brisson. in *le-*
xico, voce *est*. *Est* absorptum hoc loco, cum quod ter positum in hac lege,
tum ob vocem sequentem *et*, earundem poene litterarum: denique notari
velim, *to est* perperam saepissime contextui a librariis addi, vel omitti. Vid.
Cl. Arntz. ad *Caton. Lib. 1. Dist. 12.* Aut potius sic distingue: *perperam scri-*
ptum,

ptum, est benigne interpretari, et) et secundum id, quod credibile est cogitatum, credendum est. Pluribus hanc materiam eruditissime, ut solet, exposuit Vir summus Petrus Faber *Semestr. Lib. 3. Cap. 15.*, qui, ut legem nostram 16. cum caeteris legibus conciliet, quod occurrit hic, *Juris* vocabulum, non ab ipso Gajo expressum statuit, sed ab imperito quopiam Scholiaste adjectum, male postea atque imprudenter contextui interpositum esse existimat. Hanc Fabri sententiam sequitur Antonius Schultingius, in *Exercitatione ad Valer. Max. Lib. 7. Cap. 7. pag. 900.*, et Joannes Sandius, in *Decis. Fris. Lib. 4. Tit. 5. Def. 8.* Imo, quotquot fere sunt hilarioris famae juris Interpretes, omnes, quasi agmine facto, pedibus in hanc opinionem descendere non dubitarunt.

Quominus autem illorum sententiae calculum adjicerem, conspirans librorum omnium in eandem lectionem consensus est, quam non temere movendam esse censeo. Codicum autem antiquorum nullus est, quin vocem *juris* agnoscat et tueatur. Quam et hodie non difficulter tuebimur, si vocem *juris*, non eo, quo illi, sed alio sensu accipimus. *Jus scriptum* illi interpretantur, jus civile Romanum. Sed quae causa prohibet, quo minus interpretemur, jus a testatore in testamento scriptum? ut mihi quidem videtur, nulla. Retinendam itaque censeo vocem *juris* in illo Gaji fragmento, atque illud *jus* accipio, quod in testamento est scriptum. Et, ne de usu hoc vocis dubites, ipsi Decemviri in legibus suis id *jus* esse voluerunt, quod *paterfamilias legasset*. Proprie ergo in re testamentaria *jus scriptum* dicetur testatoris voluntas scripta. Malo tamen latius interpretari, atque eo nomine completi etiam jus testamenti nuncupatum, id est, ore prolatum: haud aliter, atque jus Romanum *scriptum* dicimus, non tantum, quod stilo aut calamo scriptum, sed et quod, quomodocunque prolatum, expressa legislatoris voluntate constat, vid. §. 3. *sqq. I. de Jure Nat. Gent. et Civ. Jus* itaque testamenti *scriptum* erit, quod expressa et manifesta testatoris voluntate censeatur.

Quod si autem vocabuli *juris* originem indagamus, certum est nulli rei eam aptiorem esse, quam testamentis, et testantium voluntati: siquidem ea vox a *jubendo* descendit, a quo est *jussum*: ita enim vetustiores Romani, qui non geminabant litteras, vid. Fest. in *Ab aloes*, in *Anus*, atque *alibi*: confer Rad. Forner. *Rer. Quotid. Lib. 2. Cap. 1.* *Jusa* autem dicebant non *jura*, quoniam olim litteram R non habebant, quam demum Appius Claudius invenit, uti est in *L. 2. §. 36. D. de Orig. Jur.* Hinc Papirii olim *Papirii* dicti, Cicero *Lib. 9. ad Familiares Epist. 21. Num. 4.*, vide et Menag. *Amoenit. Jur. Civ. Cap. 39.* in *v. jus*, junge Festum in voc. *Pignosa*, adde denique Schulting. *ad Πρωτα D. Tit. 1. Num. 8.* Egregie Cornificius *Rhetoric. ad Herennium Lib. 2. Cap. 13. lege*, inquit, *jus est, id, quod populi jussu sancitum est.* Livius *Lib. 7. Cap. 17 quodcunque postremum populus jussisset, id jus ratumque esset: jussum populi et suffragia esse*, add. eund. *Lib. 9. Cap. 33 et 34.* Cicero *Lib. 1. de Legib. Cap. 5. tum haec, ait, tractanda, quae composita sunt et descripta, jura et jussa populorum.* Idem *Cap. 12. Lex, quae est recta ratio in jubendo et ve-*

tando: si lex, jus quoque. Ibidem Cap. 16.: si populorum jussis jura constituerentur. Confer Lib. 2. Cap. 4. Praeclare postremo Idem Lib. 3. Cap. 1. hominum vita jussis supremæ legis obtemperat. Jus itaque cum nihil aliud sit, quam jussus, voluntas ore aut stilo expressa, dubium non est, quin optimo jure ad testatorem possit transferri. Ecquis enim adeo imperitus rerum, qui nesciat, Romæ nihil unquam religiosius fuisse observatum, quam suprema hominis, debita naturæ jam jam reddituri, mandata? publice enim expedit suprema hominum judicia exitum habere, L. 5. D. testam. quemadm. aper., nihilque tam conveniens est, quam voluntatem ejus ratam haberi, qui rem suam ad alium vult transferri, § 40. J. de Rer. Divis. Nihil est, uti legitur in L. 1. C. de Sacros. Eccles., quod magis hominibus debeatur, quam ut supremæ voluntatis, postquam jam aliud velle non possunt, liber sit stilus, et licitum, quod iterum non redit, arbitrium. Haec itaque ratio censenda, quod lex ut immeritos atque indignos ab hereditate removeat eos, qui jussa testatoris non adimplessent. L. ult., et Authent. hoc amplius. C. de Fideicommiss.: junde, quæ hanc in rem congeffit Annaeus Robertus Rer. Judicat. Lib. 1. Cap. 3. pag. 25. et seq., et Lib. 2. Cap. 10. pag. 422: hinc testamenta supprimi, aut de controversiis, quæ ex testamento profiscuntur, transigere, non inspectis cognitisque tabulis, non licuit. L. 6. D. de Transact.: imo nefas istud habebatur: fiebat enim alias, ut elusoria essent hominum judicia, ut legatis honorati nihil quidquam acciperent: imo nesciebatur, quid circa sepulturam, cæterasque religiones fieri voluisset testator: quæ tamen accurate adeo olim fuere observanda, ut, si quid in his neglectum foret, animas defunctorum quiescere non posse, sed per longam annorum seriem in terris vagari, atque quasi furiis quibusdam agitare eos, per quos steterat, quo minus defuncti mandatis mos gereretur, sibi persuaderet supersticiosa gens Romulidarum. Elegantissimum exemplum narrat Plinius Lib. 7. Epist. 27., ubi consule Commentatores. Hinc Valerius Maximus Lib. 7. Cap. 7. Ex. 2., de filio agens, patris testamentum rescindente, plus, scribit, illi in judicio cum excellentissimi viri gratia, quam cum parentis cineribus negotii fuit. Idem Cap. 8. Ex. 4.: cineres fratris quietos esse passus est. Ignorabatur deinde, quid senserit testator de amicis atque inimicis, ea quæ tamen diligentissime attendebant Romuli nepotes, quandoquidem morientium verbis omina inesse crederent: inde Augustus Imperator suprema amicorum judicia morosissime pensasse narratur Suetonio in Aug. Cap. 66. Huc etiam referendam arbitror causam, ob quam maximo sibi honori duxit antiquitas, si quando legata cui adscriberentur in testamentis: hinc honor hereditatis, injuria, contumelia exheredationis, vide Schulting. ad Val. Max. in pr., voce, honorem hereditatis. Quid, quod ex legum quoque vinculis obstricti fuerint heredes ad voluntates mortuorum exsequendas, quo de pluribus pertractavit Gerh. Noodt Obs. Lib. 2. Cap. 2., adde Gudelin. de Jure Noviss. Lib. 2. Cap. 9.

Cognitis his, ac recte ponderatis, quæ de religiosissima observatione supremæ testantium voluntatis proposui, quis dubitet, noluisse Romanos, apud quos, secundum Paulum in L. 43. D. de Relig. et sumt. fun., summa erat ratio,

tio, quae pro religione facit, ut supprimerentur tabulae, aut de controversiis testamentariis transigi, non inspectis cognitisque iis? Confer iis, quae ad *L. 6. D. de Transaction.* obiter notavi, quae uberius nuperrime ad eam legem commentatus est H. J. Arntzenius in *Miscellan. Cap. 13*, ex quo et hoc disces, eodem, quo dudum ante ego exposueram, modo, iisdemque argumentis usum, *legis nostrae* 16. lectionem defendere atque exponere Cl. Schroderum, sup-presso tamen nomine meo.

Nihil itaque prius, nihil antiquius habuerunt Quirites, quam ut integre ac plene servarent testatoris iussum, eique adeo eandem quam legi vim tri-buerunt. Fidem poene superat, quam anxie heredes exsecuti fuerint ultima morituri mandata. Poëta, nescio quis, in carmine de vita Virgilii, quod Augusto Imp. a nonnullis adscribitur:

*Sed legum est servanda fides. Suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauferit una dies: supremaque iussa parentis
Amittant vigilasse suum.*

In cachinnum solvatur, qui cognoscit ineptis aliquando, ac non bene sani hominis visis iussionibus extremis, si legibus vetarentur observari, colore aliquo quasi temperatis, ab herede pro facultate tamen fuisse obeditum. Ovi-dius cecinit *Fastor. Lib. 5. v. 653. sq.*

*Saepe tamen patriae dulci tanguntur amore,
Atque aliquis moriens hoc breve mandat opus:
Mittite me in Tyberim, Tyberinis vectus ut undis,
Littus ad Inachium pulvis inanis eam.
Displicet heredi mandati cura sepulchri:
Mortuus Ausonia conditur hospes humo.
Scirpea pro domino Tyberi jactatur imago,
Ut repetat Grajas per freta longa domos.*

Confer omnino de religione veterum circa monumenta Freher. in *Parerg. Lib. 1. Cap. 23. et 26. in Thes. Jur. Otton. Tom. 1. pag. 891. sq. et 897. sq.*

Ex hoc fonte derivanda sunt legis XII tabularum verba, de quibus jam ante coepi dicere: *Paterfamilias uti legasset super pecunia, tutelave rei suae, ita jus esto.* Vid. Ulpian. in *Fragment. Tit. XI §. 14.* Add. *L. 53 et 120. D. de V. S., L. 1. D. ad Leg. Falcid., pr. §. de Lege Falcid., et Novell. 22. Cap. 2.* Unde manifesto apparet, arbitrium testatoris unice esse attendendum, idque prae caeteris considerandum, quid defunctus legasset, hoc est, jussit. *Le-gare* enim antiquissimis temporibus idem significavit quod jubere, mandare,

legem dicere, v. Heinecc. in *Antiq. Rom. Lib. 2. Tit. 20. §. 1.* et in *Dissertatione de origine testamenti factionis, et usu, §. 2. sq.* Aperte Ulpianus *Tit. 24. §. 1.*: *Legatum dicitur, quod legis modo, id est, imperative, testamento relinquitur.* Quid, si dicamus ipsum *legis* vocabulum inde descendere? vero namque simillimum esse videtur, in casu olim primo dictum fuisse *leges* vel *legis*, *duces* vel *ducis*, *Reges* vel *Regis*, quorum loco nunc dicimus *lex*, *dux*, *Rex*. *Faces* nominandi casu est apud Festum in voce *Faces*. *Plebes* et *Plebs*, *trabes* et *trabs*, *canes* et *canis*, promiscue antiquis usurpata fuisse testantur Varro et Priscianus. *Plebes* pro *plebs* plus semel posuit Ausonius. Confer Vossium de *Art. Gramm. Lib. 1. Cap. 21.*, et Sanctii Minerv. *Lib. 4. pag. 347.* Econtra *frux frugis*, *nubs nubis*, *prex precis*, *rups rupis*, *spex specis*, *vix vicis*, *unx unguis*, leguntur in Glossis Servii. Terminatione, non sensu discrepant, adeoque promiscue apud veteres adhibita *lego legare*, et *lego legere*, quod idem et in plurimis aliis obtinuit, sicuti ex verborum temporibus apparet: ita *cubo*, *cubui*, *cubare*, *domo*, *domui*, *domare*, *crepo*, *crepui*, *crepare*: neque aliter *dicere* et *dicare*, *praedicere* et *praedicare*. De *lavo*, *lavare*, et *lavere* v. Servius ad *Virg. Aen. 10. v. 727.*, add. Jo. Nic. Funccium de *legib. XII. tabb. pag. 178.* *Ducare* et *ducere* frequentatum olim fuisse demonstrat verbum *ducator*. *Ducator* navis dixit Ulpianus in *L. 29. §. 4. D. ad leg. Aquil.* *Comere* pro *comare* saepe utitur Ausonius. De *educere* et *educare* v. Salmas. in *Plin. Exerc. pag. 200.* Exemplorum plurium copiam subministrat Nonius in capite de *mutatis conjugationibus*, multa quoque congeffit Bynkersh. *Obs. 4. 17.*, et Auf. Popma de *usu antiq. locut. Lib. 1. Cap. 11.*, et Schroder in *Obs. pag. 267.* Quemadmodum autem a *grex*, sive potius, *greges*, est *grego*, unde *congrego*, a *pax*, seu *paces*, *paco*, *pago*, *pango*, sic a *leges* est *lego*. Florentinus, cum in *L. 116. pr. D. de legat. I. legatum* definit *delegationem hereditatis*, respicit, credo, derivationem vocis a *legendo*, hoc est, decerpendo. Potuit sane *legatum*, quasi *delegationem*, sive delectionem, id est, deminutionem, sive *delibationem*, quod substituitur in Codicibus nonnullis, dicere, spectans promiscuum verbi *legere* et *legare* flectendi modum, promiscuamque et communem utriusque vocis significationem. *Deligere* autem pro decerpere usurpatum Ovidio in *Remed. Amor. v. 189.*

*Temporibus certis maturas rusticus uvas
Deligit.*

Ubi consule Nic. Heinsium. An vero sonum inanem secutum fuisse Florentinum dicendum est, *legatum* appellanti *delegationem*? sonum certe vocabulorum in definitionibus ac derivationibus non segnus sequuntur Jurisconsulti, quam artem: vide, quae de testamenti originatione disputata sunt in opusculis Dukeri de *Latinitate veterum Jurisconsultorum*, pag. 27. et seqq. Stoicos quoque, aliosque Philosophos parum sollicitos fuisse de vera vocum origine indaganda, multa declarant. Quare nec ipsum Ciceronem moror, nec ipsum etiam Varronem, quantumvis Ciceronis iudicio Romanorum doctissimum: quorum ille de *Legibus Lib. 1. Cap. 6. legem* a *legendo* ob id dictam scribit,

bit, quod in ea insit *vis delectus*, hic vero de *Ling. Lat. Lib. 4. pag. 23. legatos*, quod lecti publice, quorum opera consilioque uteretur peregre magistratus. Alia de vocis *legare* origine dabit Funccius *d. l. pag. 222.*

Deinde, quod si quis respiciat ad antiquissimum legandi, atque heredes instituendi morem, ambigere non poterit, modum imperandi, verbumque *jubendi* quasi proprium fuisse iis, qui testamenta condebant. *Heres institui*, verba sunt Ulpiani in *fragmentis Tit. 21.*, recte potest his verbis: *Titius heres esto, Titius heres sit, Titium heredem esse jubeo*: hinc et descendit solennis illa atque usitatissima monumentorum et cipporum sepulchralium formula: *T. F. I.*, hoc est, *testamento fieri jussit*, qua de Valerius Probus de *Notis Romanorum interpretandis*. Adde praeterea eas, quas Briffonius collegit de *Formulis Lib. 7.*, in quarum numero: *jubeo ut det, jubeo hoc fieri*. Hinc et *jussio* vocatur testatrix voluntas in *L. 44. D. de manumiss. testam.*: inde quoque *damnari* dicuntur heredes: exempla apud *JCtos* passim obvia. Quinctilianus *Lib. 7. Cap. 9. heres meus uxori meae damnas esto argenti, quod elegerit, pondo centum*. Imo vero non omnino in arbitrio erat positum testatoris, verbisne uteretur precariis ac supplicibus, an directis, sed ex juris necessitate cogebatur, si ratam esse vellet voluntatem suam, imperativis verbis uti, ut nimirum appareret, sese optimo jure, et jure Quiritium esse rei suae arbitrum ac moderatorem, et, quodcunque vellet testatus, pro lege esse observandum: quare, teste eodem Ulpiano, illa institutionis verba: *heredem instituo, heredem facio*, plerisque improbata sunt. Verba illa imperativa, quae dixi, quaeque Ulpianus significat *Tit. 24. §. 1.*, cum legatum dicit esse *quod imperative, legis modo, relinquitur*, idem Ulpianus *Tit. 25. §. 1.* verba civilia nominat, ut ostendat, eandem ea vim habere, quam legum civilium verba, quae sententia est Cujacii *Lib. 11. Observ. 25. et alibi*: adjungo hoc: quia verba illa civium Romanorum propria erant, quibus jus fuit et domi et foris imperare: unde Virgilius *Aen. 6. v. 852.*

Tu regere imperio populos, Romane, memento.

Qui Poëta non eo tantum nomine Romanorum Vatum princeps appellatur, quod caeteris majestate carminis praestat, verum etiam, quod eruditione, et antiquitatis scientia antecellit. Eruditissimus Scholiastes ad Horatii *Lib. 2. Sat. 1. v. 9.*, qui sermo scriptus est ad Trebatium, virum juris peritissimum, *habento* interpretatur *habeant*: addit deinde: *vide, ut directis Jurisconsultorum verbis utatur ad Trebatium JCtum.*

Legandi modos quod attinet, postquam praeceperat, ut dixi, Ulpianus *Tit. 24. §. 1.*, *ut legis modo, id est, imperative, testamento relinquantur*, mox quatuor legatorum genera recenset, quae imperium testatoris luculentissime ob oculos ponunt: at, quod in primis huc facit, constat ex Paulo *Sentent. Lib. 1. Tit. 19. §. 1.*, legati per damnationem relictæ actionem duplicari, si heres a se id relictum esse inficias ivisset: ut adeo damnatio a testatore profecta eundem sortiatur effectum, quem sortiri solet res

a iudice judicata: hinc et est, quod non semel factum testatoris et iudicis aequiparentur, vid. Vasquius *Controvers. Lib. 5. Cap. 27. Num. 9.*

Quod si ea, quae diximus hactenus, plenam non faciant fidem, neque quis credat, id, quod testamento iustum est, recte *jus* appellari, nullus equidem dubito, quin in nostra castra transiturus sit, si is mecum reputaverit antiquos apud Populum Romanum testandi mores. Omnium, quantum constat ex annalibus, vetustissima fuit consuetudo heredem declarandi in calatis comitiis, qui conventus erat populi, quem rogabat testator, adhibitis iisdem, quibus leges concipiebantur, verborum formulis, ut ratum vellet esse, ac *jubere* id quod in testamento suo scripserat. Vid. Ulpian. *Tit. 20. §. 2.*, Gell. *Lib. 15. Cap. 27.*, denique §. 1. *Inst. de Testam. Ordin.*, ibique Theophilus. Requirebatur itaque universi populi consensus, isque ut *juberet* necesse erat. Quin autem illud, quod ab ipso populo sancitum publice ac iustum est, *jus* dici possit, nemo temere ambigat. Successit postea alius mos per mancipationem imaginariam, seu per aes et libram, qua in mancipatione id, quod lingua nuncupasset, *jus* esse sanciverunt Decemviri, hoc est (uti ea verba exponit Festus in voce *Nuncupata pecunia*) *ita, uti nominarit, locutusve erit, ita jus esto*, et hoc idem a Cicerone quoque ad testamenta transferri docet Cl. Schulting. *ad Val. Max. loco ante citato.* Nuncupationis formulam exhibet Ulpianus *Tit. 20. §. 9.* Aderant et testes ad minimum quinque, qui scilicet repraesentarent populum, olim in comitiis adhibitum: Commodius enim videbatur, quinque testes, quam universi populi suffragia regere. Manifesto itaque apparet, omnia quae essent scripta, pro nuncupatis fuisse habita, atque ideo secundum scripturam illam expedienda, quippe quae *jus* faciebat. Quae quidem res nonnullos impulit, ut heredes, istiusmodi testamento institutos, *legitimos* potius dicendos esse existimarint, quam *scriptos*, siquidem *jure*, id est, *jussu* populi erant heredes facti; tu ea vide, quae ex Thomasio, et Ampliff. Bynkershoeckio probat Cl. Heineccius *Lib. 2. Tit. 10. Antiq. Rom. §. 2.* Denique, quum Praetor septem testes requirat, referentes imaginem populi, quid vetat etiam *Jus* illud dici, quod a testatore iustum est eo testamento, quod ex edicto Praetoris est conditum, de quo vid. §. 2. *J. de Testam. Ord.* Id quoque observatum Schultingio, *legitimorum* tutorum nomine Ulpianum *Tit. 11. §. 3.* etiam testamentarios comprehendere.

Quid verbis aut longiore disputatione opus est? ipsi scriptores antiqui ultimam voluntatem *νομον* appellasse deprehenduntur, aut *νομω* et *legi* adsimilasse: testatores ipsi *νομοθετειν* dicuntur, hoc est legem ferre, *jus* dicere. Nov. XXII. Cap. 2. *νομοθετειτω μεν γαρ εκασος επι τοις εκυτε τα εικοτα, και εσω νομος η τετε εουλη.* Quae Latine ita versa: *Disponat itaque unusquisque super suis, ut dignum est, et sit LEX ejus voluntas.* Subdit iis Justinianus haec: *Sicut et antiquissima nobis lex, et prima poene reipublicae Romanorum disponens ait, (dicimus autem duodecim tabularum) secundum antiquam et patriam linguam ita dicens: UTI LEGASSIT QUIQUE DE SUA RE, ITA JUS ESTO: nullo valente citra illius*

illius voluntatem, nec si sacram impetret formam, nec si quidpiam aliud omnium, aliquid aliter disponere in rebus alienis. Textus Graecus ex editione Gothofredi sic habet: καθάπερ και ο παλαιότατος ημιν των νομων, και πρωτος σχεδον την πολιτειαν Ρωμαιοις διαταξας φησι, (Φαμεν δε τον δυοδεκαδελτον) κατα την αρχαιαν και πατριον γλωτταν ουτωςι που λεγων: *uti legassit quisque de re sua, ita jus esto.* ουδενος δυναμενου παρα εκεινου γνωμην, ουδ' αν ει θειον πραττοι τυπον, ουδ' αν ει τι των παντων ετερον, τι παραδιατυπουν επι τοις αλλοτριοις. Num recte reddiderit Interpretres, dubito. Hanc credo mentem fuisse Imperatoris. *Sicut et antiquissima nobis lex, et prima poene rem populi Romani publicam constituens, (sive ordinans) dicit (dicimus autem legem XII tabularum) secundum priscam et patriam linguam ita alicubi disponens: Nullo valente, ex legis illius sententia, neque ipso quidem Principe, sacram faciente formam, per sacratissimas constitutiones suas, aut rescripta, neque si quid aliud omnino facere instituerit quispiam, quidpiam reformare, aut aliter disponere in testamentis alienis.* Confer Theophilum *ad pr. Inst. de Lege Falcidia*, atque in primis Schulting. *ad Ulpian. Tit. II. §. 14.* Cicero *Philipp. 2. Cap. 42.* testamentum legi aequiparat: *in publicis, inquit, nihil est lege gravius, in privatis firmissimum est testamentum.* Plinius, pietate ductus, non semel jus testamentarium, id est voluntatem testatoris, juri civili antetulit. Ita namque *Lib. 5. Epist. 7.:* *mibi autem defuncti voluntas antiquior jure est.* Add. omnino *Lib. 2. Epist. 16.* Hoc egregie idem Plinius *Lib. 4. Epist. 10.:* *Defunctorum voluntatem bonis heredibus intellexisse pro jure est.* Quare non imperite Lucius Titius in *L. 88. §. 17. D. de Legat. 2.,* quicumque tandem ille fuerit: *Pro jure legitimo haberi debet hominis sani voluntas.* Add. *L. 1. in fine C. de Testam. Mil.:* *Voluntas militis pro jure servatur, et L. 77. §. 12. D. de Legat. 2º.* ordo scripturae non impedit causam juris ac voluntatis, hoc est, juris, id est, voluntatis.

An jus pro jussu testatoris accipiendum in *L. 30. D. de Test. Tut.?* Si non apparet, quem dare se tutorem testator senserit, *non jus deficit, sed probatio,* hoc est, uti ego quidem interpretor, constat de voluntate defuncti, recte quidem is jussit atque jure, nec rejiciendus ejus jussus, sed exitum habere nequit, quia probari non potest, utrum tutorem ex duobus Titiiis voluerit.

CAPUT SECUNDUM.

I. *De communi religione veterum circa cadavera, funera, et quietem mortuorum. De negata nonnullis sepultura.* Cicero aliquoties exponitur, et tentatur. Plinii verba explicantur, et

tentantur. II. *Petronius exponitur.* Cicero et Aufonius *tentantur.* III. *Restituitur lectio, et sensus* Legis 40., IV. *item* L. 14. §. 7., V. L. 2. §. 9., et L. 12. §. 1. D. de Religiof. Alius *pro alienus.* VI. *Notarum ope corrigitur* L. 3. pr., et §. 1. D. de Sepulchro viol. Admodum impuberes *qui sint.* Admodum praetextatus *quis dicatur* Floro.

I. **O**stendimus in superioribus, id in primis operam dedisse Romanos, ut supremæ hominum voluntates diligentissime observarentur. Ejusmodi tamen conditio in testamento adscripta, *si reliquias meas in mare abjiciat*, impune ab herede negligi, quin impleri non posse visa est, quippe *memoria humanæ conditionis sepulturae tradi eas oportere placuit.* Vide L. 27. D. de Condit. Instit. Jam ab antiquissimis inde temporibus ea insedit mortalium animis religio dicam, an opinio, cineres defunctorum si moverentur, inquietari eo manes, imo injurias exinde fieri cadaveribus: quam ob rem poenæ variæ constitutæ adversus istos, qui tale quid commississent. Singulare est, quod iusta sepultura denegata fuerit olim iis, quos vindicta divina fulmine percussos exstinxerat. Hominibus impiis sceleratisque prohibitum fuisse antiquitus funeris honorem, quem et hodie nonnullis non concedi est notissimum, probavit Schedius *de Diis Germanis* pag. 431. sq. De humatione luctuque adfinium vetitis consule Lips. *ad Tacit. Annal. Lib. 6. Cap. 29.* Parricidis, scimus, monstros hominum, hoc quoque supplicii genus additum, ut cadavera istorum in profundum abjecta a nullo reciperentur, humo nunquam conderentur. Egregie Cicero *in Orat. pro Rosc. Amer. Cap. 26.* *quid, inquit, tam est commune, quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt parricidae, dum possunt, ut ducere animam de coelo non queant: ita moriuntur, ut eorum ossa terra non TANGAT.* Hotomannus corrigit: *terram non tangant.* Doctissimus Juvenis P. P. Justi *in Specim. Obs. Crit. Cap. 21.* rescribi jubet: *terram non tegat.* Optime se habere puto Oratoris verba, neque quidquam mutandum. Ossa in mare projecta jactantur continuo ac fluctuant, usque dum piscibus esca fiant. Vix itaque evenire potest, ut desidentia ea terra tangat.

Omni itaque ope id sedulo adlaborarunt majores, ut reliquiae suæ post facta immotæ quiescerent. Fidem poene superat summum, non gentiliū modo, sed et Christianis sacris addictorum studium, anxique cura, qua id efficere adnixi fuerunt, ut mortuis sibi propria esset ac perpetua sedes, et quies aeterna. Neque enim insani vulgi, in superstitionem proni, mentem hanc fuisse credas, sed communem scias, non dico Romanis, sed quaquavale patet terrarum orbis incolis,

Qua mare, qua tellus, qua fidus currit utrumque.

Con.

Constat de Judaeis ex Pandectis sacris. De caeteris gentibus inspicere merentur, quae adnotavit Alexander ab Alexandro *Gen. Dier. Tom. 2. Lib. 6.*, nec non Jac. Gutherius in tractatu insigni *de Jure Manium*. Plurima quoque hanc in rem congeffit Vir Nob. S. H. van Idsinga in *Variis Jur. Civ. Cap. 20. sq.* Multis etiam de eodem disputat rarae eruditionis Juvenis R. M. van Goens in Diatribe elegantissima *de Cepotaphiis*. Adde Commentatores ad *Petron. Sat. Cap. 114.* Eo usque processit religio, ut et servi cadaver, servi inquam, qui rebus potius, quam hominibus accenferi solebat, locum faceret religiosum.

Huic gentium opinioni originem debent variae leges de sepeliendi ritibus, ac praecipue de sepulchris non violandis, propositae. In Capitulario Caroli M. *Lib. 5. Cap. 361.* qui mortuum hominem repertum humanitatis causa humaverit, a parentibus ejus remunerandus, et, si a parentibus ejus mercedem noluerit recipere, recepturus dicitur a Domino, qui praecepit mortuos sepelire. *Ibid. Lib. 6. Cap. 198.* mortuum super mortuum ponere, neque ossa defunctorum super terram dimittere licere constituitur. Adde leges Bajuvariorum *Tit. 18.* Servus, qui sepulchrum violaverit, aut mortuum exspoliaverit, ducenta flagella suscipit, et insuper flammis ardentibus exurit ex lege Wisigothorum *Lib. 10. Tit. 2. §. 1.* In Edicto Theodorici Regis *Cap. 110.* ita jubetur: *Qui sepulchrum destruxerit, occidatur.*

Varias diversarum gentium opiniones de sepeliendi modo recenset Cicero in *Tuscul. Disp. Lib. 1.*, ubi multis id agit, ut demonstret, in corpore, extincto, vel elapso animo, nullum residere sensum.

Obscuriora sunt in opusculo illo, an foedata non pauca. Adjuvare conabimur caput unum alterumve difficilior. Ita philosophatur Auctor *Cap. 31.* *Siquidem vel Dii ipsi, vel cum Diis futuri sumus. A. Quid refert? adsunt enim, qui haec non probent. M. Ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam ulla uti ratione, ut mors tibi videri malum possit. Ego omnia haec Marci esse puto, ac sic esse distinguendum, et mutandum. Siquidem vel Dii ipsi, vel cum Diis futuri simus, quid refert? At sunt etiam nunc, (teste Valerio per EN scribitur vox postrema) qui haec non probent: ego autem nunquam ita te in hoc sermone dimittam, ulla uti ratione vel mors tibi videri malum possit. Tæ ut et vel confundi solere docuit J. Arntzen. ad *Pacat. pag. 108.* In *Cap. 44.* tenendum est igitur, inquit Tullius, *nihil curandum esse post mortem, cum multi inimicos etiam mortuos poeniantur.* Nonius *Cap. 7.* refert quo multi, malim quamvis multi. *Ibidem: quam essent dura, si sentiret? nulla sine sensu sunt.* Restituo: nulla, si hoc est, siquidem, quoniam, sine sensu sunt. In *Cap. 48.:* *His et talibus auctoribus usi confirmant causam, rebus a Diis immortalibus judicatam.* Sic distinguo, neque quidquam emendo. Re ipsa atque eventu judicarunt, atque ostenderunt Dii, mortem homini esse rem optimam. Ad rem redeo.*

Romani, qui insepultorum manes, eorum certe, quorum, in mari submerforum, animae scilicet aqua extinctae fuerant, misere errare crediderunt, quanto opere id adlaborarint, ut terrae infoderentur corpora mortuo-

rum, tranquillaque perpetuo quiete fruerentur, demonstrant inscriptionum millia, ubivis obvia, indicant tituli D. de Sepulchro violato, ac de Religiosis et sumtibus funerum, quibus adde Pauli Sent. Lib. 1. Tit. 21. de Sepulchris et lugendis, et Ciceronem de Legib. Lib. 2. Cap. 22. sqq., manifestant pleni de eo veterum libri, innumera exemplorum copia. Memorabile, neque tamen temere credendum factum refert Plinius Lib. 7. Ep. 27. umbrarum hominis non rite sepulti, quae domum quandam continuo infestasse narrantur: ossa, inquit, collecta publice sepeliuntur: domus postea rite conditis manibus caruit. Varie emendantur verba postrema: Sunt qui manibus per geminationem repetunt. Manes sunt animae defunctorum: reliquias, ossave ipsa eo nomine appellari posse vehementer dubito. Sic potius distinguendum esse existamem: domus postea, rite conditis, (scilicet ossibus, quae vox proxime praecedens hic loci subintelligenda est) manibus caruit, hoc est, species amplius non apparuit, postquam condita fuerant ossa. Neque tamen intercedam, si plenius legi malis: conditis iis. Hinc domus aeternae nominati tumuli. Perpetuae sepulturae tradita corpora dicit Ulpianus in L. 3. §. 4. D. de Sep. Viol.

II. Apposite Trimalchio apud Petron. Sat. Cap. 71.: Valde enim falsum est, vivo quidem domos cultas esse, non curari eas, ubi diutius nobis habitandum est: et ideo ante omnia adjici volo: HOC MONUMENTUM HEREDEM NON SEQUATUR. Ne scilicet moveantur ossa. Caeterum erit mihi curae, ut testamento caveam, ne mortuus injuriam accipiam: praeponam enim unum ex libertis sepulchro meo custodiae causa. Non faciam equidem cum iis, qui pro falso substituunt falsum. Interpretor: valde falluntur, atque errant, qui opinantur, vivo domos cultas esse oportere, quibus exiguo temporis spatio utimur, vana est ac jejuna opinio. Eodem modo Cicero Lib. 2. de Orator: Valde haec ridentur, et hercle omnia, quae a prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde falseque dicuntur, sic enim reponendum pro false, quod insulse exhibent editiones, docet contextus. In Epigrammate veteri est:

Haec domus aeterna est, hic sum situs, hic ero semper.

Ovidius Met. Lib. 4. v. 34. domum ultimam appellat. Confer notas VV. DD. ad Petron. l. c. Ausonius in Profess. Carm. 11.

Esto placidus, et quietis manibus sedem fove.

Idem Carm. ult. v. 11.

Sedem sepulchri servet immotus cinis.

Sic malo pro sepulchris.

III. Eleganter Paulus in *L. 40. D. de Religios. magis*, ait, *temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum, et quasi aeternā sedē dare destinaveris*. Sic malo pro *aeterna sede*, quod est in Florentino.

IV. Humanitatis, misericordiae, et pietatis negotium agit, qui defunctum terrae mandari curat, vid. Catharin. in *Obs. et Conj. Lib. 4. Cap. 33. Aestimandum erit*, dicit Ulpianus in *L. 14. §. 7. D. de Religios.*, arbitro, et perpendendum, quo animo sumtus in funus factus sit: utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipsius humanitatis, an vero misericordiae, vel pietati tribuens, vel affectioni. Pro humanitatis Des. Heraldus in *Obs. Cap. 34. substituit hereditatis*. Heraldum sequitur Grotius in *Flor. Spars.* Aliter exponit Bynkersh. *Obs. Lib. 4. Cap. 22.* Nil quidquam mutandum censeo. Humanitatem intelligo officium, quod homo homini praestat, is qui humani nihil a se alienum putat. Sic interpretor: *vel ipsius humanitati S*, hoc est, *scilicet*, teste Probo, *an vero dicam misericordiae, vel pietati tribuens* arbiter. Levius est monuisse, *tribuens* positum pro *tribuenti*: referenda videtur locutio ad ea, in quibus festinantes occupative JCTi, rei magis quam verbis intenti, curiosas Grammaticorum regulas minus anxie observarunt.

V. Emendatione indigent haec ejusdem Ulpiani in *L. 2. §. 9. D. de Religios.*, *facili tamen ope restituenda: is, qui pignori dedit agrum, si in eum suorum mortuum intulerit, religiosum eum facit*. Excidit puto Q, legendumque *suorum quem*. Editiones aliae exhibent *suum*. Haud ineleganter suos et alienos a JCTis inter se opponi videas. Ita Paulus *Sent. Lib. 1. Tit. 21. §. 6.*: *qui mortuum suum, alienumve intulerit*, item §. 10. *ibid.*: *qui mortuum alienum sepelierit*. Adde et §. 12. *eod.* Ulpianus in *L. 12. §. 1. D. de Religios. SCto*, inquit, *cavetur, ne usus sepulchrorum permutationibus polluatur, id est, ne sepulchrum ALIAE conversationis usum accipiat*. Cl. Marckart, qui et aliorum de verbis his opiniones adjungit, *aliae* dictum accipit pro *alius, alterius*. Ita *unaeque figurae* dixit Lucret. *Lib. 2. v. 778.* pro *unius*, ubi v. notas. *Solae* pro *solius* est apud Auson. in *Praef. Cent. Nupt.* Trimalchio, domini sui femina, dominae suae vir, apud Petronium *Sat. Cap. 75*: *ad delicias femina ipsimi domino annos quatuordecim fui*. In MS. est: *ipsi mi domini*. Lego *ipsi mei domini*: sequitur enim mox: *ipsi meae dominae satisfaciebam*. Positum autem *ipsi* pro *ipsius*, quo modo Plautus in *Truc. Act. 4. Sc. 3. v. 16.*: *istae dedi, pro isti*.

Magis placet Haloandri lectio, qui substituit *alienae*. Scriptum fuisse conjicio *alienae*. Saepius haec vocabula in codicibus antiquis confusa videntur. In *L. 2. D. de Termino moto* exstat *alienorum finium*, in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 13. §. 3.*, ubi de eodem sermo fit, exhibetur *aliorum*. Prohibetur permutatio, ne alieni mortui cum suis, hoc est, cum domino, ejusque familia confundantur.

VI. Pergo ad legem difficillimam, eamque variis Eruditorum commentariis celeberrimam, quae Ulpianum auctorem habet. Praetor ait . . . (verba sunt *L. 3. pr. et §. 1. D. de Sep. viol.*) *centum aureorum actionem dabo* . . .

ducentorum aureorum iudicium dabo. Prima verba edicti ostendunt, eum demum ex hoc edicto puta, vel iudicio, plecti, qui dolo malo violavit: Si igitur dolus absit, CESSABIT EJUSDEM PERSONAE. Igitur doli non capaces, ut ADMODUM IMPUBERES excusati sunt. Frequente Criticorum Senatu ad sanandam §. I. depravatam lectionem convocato, quid singuli ea de re statuendum censuerint, referunt Auctor Obs. Jur. Civ. pag. 92., D'Arnaudt Var. Conj. Lib. 2. Cap. 7., Marckart in Prob. p. 177., qui ipse, quod mireris, quippe tenacissimus alias ac religiosissimus lectionis vulgatae, ad correctionem hujus loci est proclivis. Adde Jensium in Strict. pag. 499. Quod si mei res foret arbitrii, notarum ope succurri oportere verbis laborantibus existumem, restituendumque: cessabit ejusdem P. Personae igitur etc. P poenam interpretatur Magno. Cessabit ejusdem, dicti scilicet iudicii, vel edicti supra memorati, poena. Adjuvat hanc conjecturam liber antiquus MSS., quem servat bibliotheca Zutphanensis, teste Cl. Bondam in Var. Lect. pag. 11. Aut, si id mavis, reponere: ejusdem P. C., hoc est, pecunia constituta, quo modo litteras illas explicat Valerius Probus. Accipe autem centum, ducentorumve aureorum constitutam summam, qua de in edicto, quod mox praecefferat, fuerat monitum. P autem absorpsit vox sequens personae.

Caeterum *καταχρηστικως* dixit Ulpianus *personae admodum impuberes*: proprie enim si loquamur, *impuberes* nominamus, qui pubertatem nondum attigerunt, sive ex habitu corporis inspecto aestimata ea fuerit, quod fieri olim consuevit, sive ex annorum aetate definita, quae incipere credebatur anno quarto decimo, maturescere anno octavo decimo, sive denique puberes intelligas a patribus renuntiatos, consule Ottonem ad Instit. pag. 90. 128. et 132. Quo modo autem cunque statuas, certum esse perspicis ac determinatum fuisse pubertatis terminum, et propterea vix ferri posse videri adjectionem *τοῦ admodum*. Designari puto valde impuberes, aut potius tales, qui ea adhucdum sunt aetate, ut doli capaces cenferi non possint, in quos doli mali non cadit suspicio. Evenit enim aliquando, ut et impuberes doli capaces credantur: id quod manifesto constat ex Ulpiano in L. 4. §. 26. D. de Doli mal. et met. except., ubi v. Gothofr. in notis. Confer Ottonem d. l. pag. 130. et 429. Rectissime itaque *admodum* addidit Jctus, ne, si *impuberes* simpliciter appellasset, incuriae nomine suspectus fieret, qui ipse docuerat alibi, distinguere debere inter impuberes, doli capaces, et non capaces. PRAETEXTATUS *admodum*, me quidem iudice, Floro dicitur Lib. 2. Cap. 6. Num. 10., qui vix ac ne vix quidem deposuerat praetextam, qui fere aut circiter praetextatus adhucdum erat: tum primum pubescentem filium nominat Livius. Aliter interpretantur Commentatores. De significatione vocis *admodum* vide quae tradit Perizon. ad Sanct. Min. Lib. 4. Cap. 2. Num. 1.

CAPUT TERTIUM.

*Tentatur, et sine crisi exponitur Lex 12. §. 1. D. de Usu et Habitat. Usus modo latior, modo strictior fit interpretatio. So-
leae significatio. Exponuntur Basilica. Eorundem auctoritas.
Usus foliorum et frondium.*

SI qua est lex in vasto juris nostri corpore variis Summorum etiam JCto-
rum laboribus celeberrima, haec certe est *Lex 12. §. 1. D. de Usu et Ha-
bit.*, quae ingenia eruditorum exercuit admodum, dum alii latiore usus
interpretandi rationem inivere, alii strictiorem: nec mirandus videbitur hic
virorum doctorum dissensus cogitanti, quantopere ipsi etiam veteres eadem
de re inter se contenderint, dum olim exstiterunt nonnulli inter Jurisperitos,
qui ne uxori quidem concesserunt, cui usus domus esset relictus, ut mari-
tum commodi hujus participem faceret, et cum eo simul habitaret. *L. 4.
§. 1. D. de Usu et Habitat, §. 2. I. eod.* Rectius vero postea discesserunt
alii ab severo hoc atque austero instituto, neque angustis adeo terminis usum
circumscribendum esse sunt arbitrati, quorum, uti aequitati magis respon-
det, ita verior visa fuit sententia.

Apertissimum veteris, quae inter ipsos antiquitus Jurisconsultos exstitit,
dissensionis exemplum reperitur in lege nostra 12., ubi Ulpianum animad-
vertimus Nervam inter se committere ac Sabinum, scholae diversae secta-
tores, caeterosque qui a Sabini partibus stabant. Illum ait strictissime adeo
usum fuisse interpretatum, ut usufructuario ne quidem foliis, aut oleo, aliisque
nonnullis uti licere existimaverit: contra vero in alia omnia ivisse Sabinum,
reliquosque qui cum eo faciebant. Operae pretium me facturum esse reor,
si ipsa legis verba adscribam. *Praeter habitationem, inquit, quam habet, cui
usus datus est, deambulandi quoque, et gestandi jus habebit. Sabinus, et Cas-
sius, et lignis ad usum quotidianum, et horto, et pomis, et oleribus, et floribus,
et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum scilicet, non usque ad
abusum. Idem Nerva: et adjicit: stramentis etiam usurum, sed neque FOLIIS,
neque oleo, neque frumento, neque frugibus usurum: sed Sabinus, et Cassius, et
Labeo, et Proculus, hoc amplius etiam ex his, quae in fundo nascuntur, quod
ad victum sibi, suis sufficiat, sumturum, et ex his quae Nerva negavit: Fu-
bentius etiam cum convivis et hospitibus posse uti: quae sententia mihi vera vi-
detur.* Variis sententiarum divortiis inter se passim distrahi videas viros eru-
ditionis gloria conspicuos de causa, quae Nervam adduxit, cur foliorum,
ex quibus certe minima utilitas ad homines redundare fere videtur, usum
denegaverit, cum stramentorum etiam concesserit, quorum sane major usus

aestimabitur. Haec certe ratio movit viros juris peritia celeberrimos, ut pro *foliis* aliam vocem substituerent, quae sensui legis aptior conveniret. Maximus Cujacius *ad Institt. b. t. oleis* legendum esse putat, adi quoque Eiusdem *Lib. 9. Obs. 37.* Alii *doliis* scriptum fuisse existimant. Plerique tamen in eam descendunt opinionem, *foliis* hoc loco retinendum, explicandumque de foliis, frondibusve, quae hyeme alendo pecori inserviebant. Imo et sunt, qui folia pro uvis accipiunt, v. Nic. Catharin. *in Obs. et Conj. Lib. 3. Cap. 8. Thes. Meerm. Tom. 6. pag. 784.* Palmarum folia, aliave ad scribendum olim adhibita, intelligenda hoc loco conjicit Vir Celeb.: C. H. Troitz. *in Notis ad Hugonem Cap. 10.* Glossator aliquis ad *b. l. folia* intelligit, quibus vescuntur vermes, qui pariunt sericum, quem sequitur Zasius. Aliiter conjicit alius, *vel*, inquit, *pro bobus, vel pro vaccis, vel pro myrtis herba, unde fit tinctura cerdonum, unde tingunt corium.* Caeteris aliorum sententiis recensendis lubens supersedeo: occupavit hunc laborem Vir Ampliss. Everh. Otto *in Praefat. Tom. 2. Thes. Jur. pag. 11.* Nec est, quod id cum maxime operam demus, ut singulas aliorum conjecturas atque opiniones multis refutemus: et hanc industriam anteverterunt alii, vid. Cl. D'Arnaudt *in Var. Conjectur. Lib. 1. Cap. 15.* Cujacium, Ottonem, *dictis locis*, quibus praeterea adde Galvanum *de Usufructu Cap. 32. §. 3. pag. 450.* Ipse eruditissimus Arnaudtius hanc loco difficillimo medicinam adhibendam esse existimavit, ut pro *sed neque foliis, neque oleo* legeretur: *atque foliis, sed neque oleo:* quae emendatio, utpote contra Codicum omnium fidem obtrusa, neque ulla veri specie se commendans, durior, puto, ac propterea non admittenda videatur necesse est.

Ad nostram quod attinet sententiam, levissima ac facili mutatione legi malim SOLEIS, quae vox, quo magis recedit a vulgari sermonis usu, eo proclivius fefellit librarios, qui vocis hujus paulo magis reconditam significationem ignorantes, levi errore substituerunt *foliis.* *Soleas* autem hic notare existimo vasa, seu instrumenta quaedam, oleo conficiendo potissimum inservientia, qua eadem significatione vocabulum occurrit apud Columellam *de re Rustica Lib. 12. Cap. 50. Num. 6.* Oleo autem conficiendo, inquit, *molae utiliores sunt quam trapetum, trapetum quam canalis, et SOLEA.* Molae quam facillimam patiuntur administrationem, quoniam pro magnitudine baccarum vel submitti, vel etiam elevari possunt, ne nucleus, qui saporem olei vitiat, confringatur. Rursus trapetum plus operis, faciliusque quam SOLEA et canalis efficit. Nec est, quod moretur quem Coelii Rhodigini lectio, qui in *Lectio. Antiq. Lib. 13. Cap. 4.* in citato Columellae loco pro *Solea* supponit *Solena*, quasi vox ea originem debeat Graeco *σωλην*, quae vox *canalem* significat: siquidem certum est, aliud quidpiam instrumentum a Columella designari quam *canalem*: quoniam *solea* et *canalis* ut diversa conjunguntur. Vid. Philander *in Notis ad Vitruvium de Architect. Lib. 6. Cap. 9.*, et Gesnerus ad Columellam *d. l.* Neque deinde causam video, cur quis vocem illam suspectam habeat eo nomine, quia apud solum ea superstes inveniatur Columellam, quandoquidem sex-

sexcenta deprehenduntur et apud alios scriptores, quin ipsum Ciceronem, vocabula, quae frustra alibi quaeras, ea tamen si quis Latio excludere vellet, ridendum se procul dubio propinaret. Prae caeteris tamen haec, quae dixi, animadvertas, si vocabula spectes, quae ad artem aliquam pertinent, siquidem pauci admodum inveniuntur, qui singula artium vocabula accurate exposuerunt. Peregrinae originis fortean opinabitur aliquis esse hoc vocabulum: constat sane moris id fuisse Romae, peregre adscita vocabula recipere, atque, ubi ferret usus, scriptis inferere, quae deinde longa consuetudine,

Quam penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi,

invaluere, atque in civitatem quasi adoptata sunt. Plurima hujus rei exempla suppeditat Vir summus Petr. Faber in *Semestrib. Lib. 3. Cap. 1. pag. 10. et seqq.* Nonnullis tamen a similitudine soleae pedis vox dicta censetur, id quod et mihi verius videtur, quod ab eadem similitudine etiam aliae ejus significationes arcessendae, de quibus Festus, qui et hanc indictam aliis adjicit: eo nomine appellari etiam *materiam robusteam, super quam paries craticius exstruitur*, quam tamen notionem ab hoc loco alienam esse existimo. Isidorus Origin. Lib. 19. Cap. ult.: *Soleae sunt, inquit, quibus tantum pedum plantae teguntur, dictae a solo pedum. Item soleae materiales, ex materia corio intexta.*

Sed ut eo revertar, unde discesseram: optime legi nostrae convenire videtur *Soleae* nomen: neque enim temere affirmet quispiam, ei, cui usus olei negatur, concedendum esse instrumentorum usum, quibus oleum conficitur: constat namque, usuarium re tantum uti ad quotidianum usum, non vero ad compendium, multo minus ita, ut noceat proprietario: Certissimum deinde et hoc est, maxime usuarium nocere domino fundi, si utatur soleis, siquidem tum proprietario longe sunt oleae, quippe ex quibus, vasorum necessariorum usu destitutus, conficere oleum haud quaquam potest. Nullus autem, certo scio, qui vel a limine criticam salutavit, inficias ibit, litteras *F* et *S*, itemque *E* et *I* saepissime permutari, eo nihil est vulgarius, nihil magis notum: exempla plurima administrat Gasp. Scioppius de *Arte Critica* pag. 42, 45, et 49. Hinc *here* et *heri* promiscue adhibitum invenias apud Martialem, Plautum, alios. *Vespere* et *vesperi*, *mane* et *mani* propter cognationem harum litterarum dicere antiqui non dubitaverunt, vid. Donatus ad *Ter. Phorm. Act. 2. Sc. 1. v. 25.* Qui plura desiderat, adeat is Cl. Duker. ad *Flor. L. 3. Cap. 20. Num. 13. et alibi.*

At dubium cui moveant forte Basilicorum scriptores ad hunc locum, qui foliorum usum concedunt usuario: Verum enimvero non tanta est horum auctoritas, ut propterea sententiam mutemus. Scripserunt illi, ut saepius, jus, quod suo tempore obtinebat. Deinde, etsi concedamus, et ea, quae vixerunt hi interpretes, aetate in Pandectarum codicibus lectum fuisse *foliis*, nihil id quidem ponderis nostrae detrahet opinioni, siquidem longissimo demum post editos Digestorum libros intervallo Basilica conscripta esse constat,

stat, neque minus certum, plurima iis intermixta ex jure postea constituto, ut adeo in re dubia haud sane magnum momentum adfere videantur. Quid, si dicamus, forte eodem sensu hic accipiendam esse vocem *φυλλοις*, quo *ταῖς φυλλασί* adhibuit Theophilus, qui in §. 1. *Ἰ. h. t. stramenta* ita reddidit? aut, si hoc mavelis, pro *floribus* positam vocem dicas, quorum mentio plus semel in lege nostra incidit: Sane ita quodammodo requirere videtur ordo, quem servarunt Basilicorum architecti, respondentem ei, quem Ulpianus in L. 12. praeiverat. Ita namque illi: (dicam Latine:) *Solum usum habens utitur lignis, et horto, et pomis, et oleribus, et φυλλοις, et aqua.* In hunc modum Ulpianus eadem: *et horto, et pomis, et oleribus, et floribus, et aqua:* iterum Graeci paulo post: *potest in urbem asportare poma, et olera, et φυλλα et ligna*, quae his verbis Ulpianus: *Pomis autem, et oleribus, et floribus, et lignis, videndum, utrum eodem loco utatur duntaxat, an etiam in oppidum ei deferri possint, sed melius est accipere, et in oppidum deferenda.* Quare vix dubito fore quemquam, qui, cum utrorumque verba contulerit, vocem hanc de *floribus* accipiendam esse non arbitretur: praesertim quia, quo minus *φυλλον* hac significatione usurpetur, neutiquam repugnat linguae Graecae genius.

Levissima itaque mutatione legi difficillimae succurri posse animadvertis.

Quod si quis tamen religiosior vulgatae, quam prae se fert Florentina editio, lectioni inhaerescat, eaque unice, ut in dubio, standum, et vocem *foliis* retinendam, tuendamque esse censeat, praeter eas, quas jam alii ad partes vocarunt, conciliandi rationes, et alias forte in medium proferre liceat, ex quibus conjici posset, usum foliorum usufructuario recte denegari. Demonstravit jam dudum Cujacius, eumque secuti longo ordine alii, rusticos per hyemem foliis pecus aluisse, quo refer Horatii verba *Lib. 1. Epist. 14. v. 27.*

*bovemque
Disjunctum curas, et strictis frondibus explēs.*

Huc facit in primis Servii commentarius ad Virg. *Eclog. 1. v. 57.*, qui locus dubito num ab aliis sit adscriptus: *Fron dator, inquit Grammaticus eruditissimus, qui arbores amputat, et qui frondibus manipulos facit, hyemis tempore animalibus ad pastum offerendos.* Quae licet de frondibus proprie dicantur, negari tamen nequit, verum idem esse de foliis, sunt enim frondes multitudo foliorum. Popma de *Different. Verb. v. frondes* ita distinguit: *Frondes sunt arborum, folia sunt tam herbarum, et florum, quam arborum.* Varro apud Nonium *Cap. 2. Num. 350. ulmos et populos, unde frons ovibus et bubus fit.* Idem Cujacius ligandis vineis ea utilissima quoque esse probavit. Cubilia quoque pecorum, lectosque hominum foliis instructos docuit Cl. D'Arnaudt *l. c.* Alii pretiosissima ex foliis, peregre scilicet advectis, confici posse unguenta, memoriae tradiderunt, quae *foliati* nomine circumferuntur, cujus Plinius meminit, ac Martialis. Plura hanc in rem congeffit Barthius ad Claudian. in *Eutrop. Lib. 1. vers. 226.* Vid. in primis Gul. Fornerius *Lib. 2.*

Select. Cap. 2. et Jo. Stekium in Vind. Leg. Anticrit. in Thes. Jur. Otton. Tom. 1. pag. 517.

Addam cum maxime alium foliorum usum, nulli, quantum equidem sciam, haecenus observatum.

Quod si commoda et lucra, quae ex foliis arborum silvestrium redundant, reputemus accuratius, prae caeteris maximam eorum hanc esse utilitatem experimur, quod decidua et putrefacta terram alunt, solumque in silvis et saltibus foecundant. Rationem qui penitus indagare cupiat, consulat is elegantissimum H. Bakeri Angli systema, quod in nostram linguam translatum est hoc titulo: *het Microscop gemakkelyk gemaakt*, Cap. 47. pag. 249. De utilitate ex foliis redundante ex professo nuper egit Carolus Bonnet, in libro Gallice conscripto, atque in Germanicam postea verso a Cl. J. A. Arnolde *de usu foliorum arborum, ac plantarum*: synopsis libri, quem nondum cognoscere licuit, exhibetur in Relationibus mensuris, *Boekbeschouwer* dictis, No. 22. pag. 443. Anni 1765. Arborum, quae alimenti multum ex terra ad se trahunt, haec est indoles, atque hoc habent praecipuum, ut, quod succi a terra sunt mutuatae, pene reddant frugum et foliorum ubertate: unde perspicimus, quae res commoverit Nervam, ut intercederet, quo minus is, cui fundi usus relictus est, folia secum auferret: siquidem apertum est ac manifestum, uti eum tantummodo posse ad necessitatem quotidianam, non vero ad compendium, aut abusum: abutetur autem, si id, quod ad hoc praecipue est constitutum, ut rei, cuius usus datus est, utilitatem afferat, ab eaque sine damno et incommodo domini separari nequeat, neque adeo directe personis serviat, sed rei magis, ac fundo ipsi, sibi vindicet usufructus, fundoque foecunditatem et alimentum subtrahat. Hoc amplius dico, dissidentes a Nerva JCtos folia usufructuario non concessisse, eo scilicet usu, ut alio ea auferantur, sed ea tantummodo tribuisse, quae ad victum sibi suisque sufficiant, ex his, quae Nerva negavit, quo certe referri non poterunt folia, quae maximum quidem sui usum praebent solo, non etiam victum subministrant. Nec mirandum itaque, plurimos eorum, penes quos est imperandi potestas, edictis cavisse, ut ne folia ex sylvis vel saltibus auferantur.

Verumtamen opponi mihi audire videor, eundem sui usum praebere stramenta, idemque adeo horum, foliorumque jus constitui debuisse: Verum cum stramentum difficilius putrescat, relictumque in agris arationem impediatur, majoremque in aliis rebus usum praebet, non mirandum utique, aliud jus foliis, aliud stramentis esse constitutum a Viris sapientibus.

Ex iis, quae diximus haecenus, abunde, nisi me fallunt omnia, atque quam clarissime elucescit, foliorum hic rationem habendam esse eorum, quae sponte ex arboribus nudatis jam fructibus decidunt: Eat itaque Gilb. Regius, qui *Lib. 1. Enantioph. Cap. 9.* folia intelligit viridia, eamque propter causam usum eorum permissum non esse arbitratur, quoniam spoliatae iis arbores emoriuntur: quo quid futilius? quare haud immerito vapulat ab Ampliff. Ottone et Gul. Fornerio *locis supra citatis*: Quid enim de culpa et dolo moneat Ulpianus, cum constet usufructarium interponere cautionem, se boni

viri arbitrato, atque ita, ut honestum patremfamilias decet, usum, ac rem restitutum nil vitiatam, quod si quis non observavit, committitur statim prior causa, teneturque stipulatus in id quod interest. Vid. L. 1. §. 3. 5. 6. D. usufruct. quemadm. cav., quam rem uberius persequitur Summus Noodtius, Lib. 2. de Usufructu, Cap. 9., et saepius alibi. Deinde cur id moneat Ulpianus in eo loco, in quo agit de iis rebus, quae usui cedunt, et quae non cedunt? Sat ubere quoque responsum arbitror ad difficultates, quas in medium produxit, quibus ostendat foliis hoc loco legi non posse, Jac. Gothofredus in Thes. Jur. Otton. Tom. 3. pag. 283. sqq.

CAPUT QUARTUM.

I. *Varie emendatur Lex 30. D. pro Socio. Tentatur §. 2. I. de Societate.* II. *Exponitur L. 23. §. 1. in fine D. pro Socio.*

Paulus in L. 30. D. pro Socio (quae descripta est ex libro ejus sexto ad Sabinum) ita ait: *Mucius Libro XIV. scribit: non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat.* Servius in Notatis Mucii ait: *nec posse societatem ita contrahi: neque enim lucrum intelligitur, nisi omni damno deducto: sed (accipio set, hoc est, sed et) potest coiri societas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in societate sit omni damno deducto, pars alia feratur, et ejus damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur.* Corrupta esse verba legis extra omnem dubitationis aleam est positum, quandoquidem patet ex §. 2. *J. de Societate*, Servium Sulpicium non in Mucii descendisse opinionem, sed in alia omnia ivisse: id quod et inde intelligimus, quod scripsit illa Servius Sulpicius in *Notatis Mucii*, siquidem librum eum *Notatorum* nomine dixit, quod in eo Mucii Scaevolae sententias notavit, et reprehendit, sive refellit: quare Gellius Noct. Attic. Lib. 4. Cap. 1. *Notata ea reprehensa Scaevolae capita nominat.* Praeterea, inquit, de penu adscribendum hoc etiam putavi, Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae capitibus scripsisse. Consule Ampl. Otton. ad §. 2. *J. de Societate*, et in Papin. Cap. 13. Num. 6. Quemadmodum autem notarit Mucii Scaevolae de penu sententiam, cognoscere est ex L. 3. §. 6. D. de Penu leg. In d. §. 2. *J. De illa sane conventionem*, inquit Justinianus, *quaesitum est, si Titius et Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duae partes pertineant, damni tertia, ad Sejum duae partes damni, lucri tertia, an rata debeat haberi conventio: Quintus Mucius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, et ob id non esse ratam habendam: Servius Sul.*

*Sulpicius, cujus sententia praevaluit, contra sensit, quia saepe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti: Nam et ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, et tamen lucrum inter eos commune sit, quia saepe opera alicujus pro pecunia valet: Et ideo contra Quinti Mucii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse conveniri, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod et ipsum Servius convenienter sibi fieri existimavit: quod tamen ita intelligi oportet, ut, si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit, compensatione facta, solum quod superest intelligatur lucro esse. Locum integrum adscripsi, primo, ut pateat de eadem plane re in utroque loco agi, tum, ut alter ex altero suppleatur. Ex ipso quoque legis contextu liquido apparet, Servium, eo, quem propositum vides, casu societatem recte contrahi posse existimasse, verba tamen, si sequaris lectionem in Pandectarum editionibus exhibitam, ab ea existimatione, illoque sensu discrepant. Sed tolletur discrepantia, et eximetur scrupulus, si levissima mutatione ita rescribas: *Servius in notatis Mucii ait haec posse. . . .* Pro *nec* posui *haec*, exiguo litterarum et scriptionis discrimine, si cogites litteras diphtongas saepissime neglectas fuisse, et *AE* per *Z* frequentissime exaratum, non in libris tantum manu scriptis, sed et in vetustissimis marmoribus. Tu vide ea, quae de varia *Tryphaenae* nominis scriptura memorat doctissimus Gutherleth. in *Animadversion. in Inscript. Smyrn.* Alia exempla ex Jurisconsultorum fragmentis deprompta suppeditat Ampliff. Bynkershoek *Lib. 5. Obs. Cap. 21.*, adde et Cl. Arntz. ad *Catonem Lib. 1. Dist. 1. in fine.* N deinde pro *H* positum mirum non est, siquidem flexus et ductus fere idem: hinc et librariorum erroribus causam haud raro dedit litterarum earum similitudo, ceu prae caeteris perspicimus ex illo Aviani: *nec se Poconio*, pro quo Vossianus Codex habet *haec se*, vid. *Fab. 6. vers. 7.*, plura dabit Vir summus P. Burmannus ad *Poëtas Lat. Min. Vol. 1. pag. 203. et alibi*, nec non celeberrimus atque eruditissimus Jo. Arntzenius ad *Plinii Paneg. Cap. 16.* Neque hoc omittendum, veterum multos in scribendo *H* litteram neglexisse, quod nomine litterarum eam non habebant, unde in marmoribus, fallere nesciis, *eres*, id est, *heres*, *ic*, id est, *hic*, *omo*, id est, *bomo*, *ora*, hoc est, *hora*. Vide Scaligeri indicem XIX. *Thesauri Gruteriani.* Adde Fratrem in *Comment. ad Collat. Leg. Mos. et Rom. pag. 18.* Eadem littera perperam saepissime additur, ubi exulare debuerat, omittitur, ubi ejus usus fuerat. Vid. Quinctil. *Inst. Or. Lib. 1. Cap. 5.* Confer Drakenborch ad *Sil. Ital. Lib. 2. v. 125.* In Glossis Servii est: *harundo, erile, ereditarius.* Hinc habitus pro *avitus*. v. Cujac. ad *Paulum 3. 4. 7.**

Neque vero sententiae nostrae obstare quis putet, quod bis eadem hic repetantur, *posse societatem ita contrahi*, ac deinde, *sed potest coiri societas ita*: alterum enim ipsius Pauli, alterum Servii esse existimandum est. Neque infrequens censenda est locutio *ait haec*. Terentii est: *Animum quae loquar advertite.* Ellipticis accenset Sanctius in *Minerv. Lib. 4. Cap. 13. pag. 735.* suppletque per *circa*, vel *κατα*.

Si cujus animum non explet hic noster conatus, per me licet alio modo

subveniat loco laboranti atque adfecto, quem constat sine ope critica non posse sanari. Neque profecto multum refragarer, si existimet quispiam scriptum fuisse a Paulo: *ait et posse*. Hoc certum, *to et* duobus in locis subtractum fuisse a librariis Suetonio, quibus id felici conjectura reddidit Optimus meus Parens in *Misc. Obs. Vol. 6. Tom. 3. p. 604.* Conjecturam dico felicem, quod earum alteram confirmarunt manu exarati Codices, quorum lectionem in lucem dein protulit Celeberr. Oudendorpius in *commentariis ad Suetonium novissime editis*. Scripserat ita Suetonius in *Caes. Cap. 28. Quando et plebiscito Pompejus postea abrogasset, et in Tiber. Cap. 45. Quam perductam, et quidquam amplius pati constantissime recusantem, delatoribus objecit.* Et autem pro *etiam* accipiendum esse unusquisque animadvertit. Caeterum *et et nec* saepissime confundi, exemplis plurimis demonstravimus alias. Hinc et permutantur *ecquis* et *necquis*. v. Arntzen. ad *Pacat. pag. 52. Fratrem d. l. pag. 79. sq.*, qui ipse in eam descendit sententiam, pro *nec* reponendum hoc loco *recte*, vide *ibidem pag. 228.* Dubitari sanequam non potest, facillimo negotio fieri potuisse, ut voculae illae inter se fuerint permutatae, siquidem illud olim unica N littera, hoc R exaratum constat ex Notarum scriptoribus. Ita Valerius Q. R. E. E. V. exponit: *quod recte factum esse videtur.*

Alio modo legi difficillimae succurrendum esse existimavit Vir Clarissimus, in Academia Ultrajectina Antecessor quondam dignissimus, Jac. Voorda in *Electis Cap. 2 et 3.*, qui substituit: *nec male.*

Gravissimum negotium nobis facessere videtur, interdicto uti possidetis expertus, Vir juris consultissimus, J. L. E. Putmannus, qui in *Interpretationibus* suis, anno hujus seculi 63. Lipsiae editis, *Cap. 18.* vehementer insurgit contra eos, quicunque verba legis hujus emendatione adjuvanda esse censent, ipse arbitratus, ex mente Viviani et Accursii, Glossatorum, legem hoc modo esse exponendam: Mucius putat, non valere societatem ita contractam, Servius vero opinatur societatem ita contrahi non posse, hoc est, per rerum naturam fieri non posse, ut societas talis ineatur, adeoque plane inutile esse de eo velle inquirere, an valere possit, quae contrahi nequit. Caeterum Justinianum, aut dicam potius Institutionum compilatores, Servii sententiam non recte percepisse, eique attribuisse opinionem, quam is palam repudiat. Verum enimvero, quod pace Putmanni dixisse liceat, cujus ego ingenium, doctrinam, et de juris arte bene merendi studium, prouti debeo, magni facio, abreptus videtur nimio lectionem Florentinam defendendi ardore Vir eruditissimus, quo factum puto, ut Institutionum auctores, nil tale meritos, fociordiae, an ignorantiae, in suspensionem temere vocaverit. Nemo sanus, credo, dubitabit, Servii libros ad Sabinum, ex quibus lex haec 30 est deprompta, Mucii quoque commentarios, itemque Servii ad hos notata, integra exstitisse, eo tempore, quum Institutionum libris componendis operam consecraverunt Theophilus, caeterique ejus socii: horum autem omnium exiguam admodum partem, fragmenta puta quaedam brevissima, ac contracta, ad nos esse transmissa, ea dico, quae reliqua nobis fecerunt Pandectarum atque Institutionum Architecti.

Et

Et hoc itaque negari nequit, optime de Servii sententia judicare potuisse illos, quibus commentarios ejus ipsos integros inspiciendi copia suppeditavit, nos vero aeque de ea statuere non posse, quibus, nisi aliunde res constet, conjecturae tantummodo superest locus.

Quae autem in nostro casu instituenda sit ratio, in aperto esse videtur.

Servius, sequor illos qui ipsum Servium consuluerunt, Mucii sententiam non probat, non ob id solum, quia lucrum demum intelligitur, deducto damno, sed et praeterea, quia saepe quorundam adeo pretiosa est opera in societate, ut justum sit tales meliore conditione in societatem admitti. Quaecunque autem in Institutionibus proponuntur, rei hujus elucidandae gratia, argumenta, ex ipsius Servii reprehensis derivata, descriptaque esse, quae Pandectarum compositores contraxerunt, non modo fit vero simile, sed et totum loci contextum recte cognoscenti certum apparebit. Addo deinde, pronuntiasse Servium, posse ita coiri societatem, ob id, quod lucrum non est regulariter nisi damno deducto, adeoque nil nocebit tibi, si duas ego partes lucri, unam damni fuero stipulatus, siquidem ea est societatis natura, ut, lucri cum damno compensatione facta, illius solum quod superest ineatur ratio, hocque inter socios communicetur.

Dixi regulariter; quod si enim evenerit, ut socius culpa sua damnum et lucrum societati intulerit, eo casu lucrum damno non compensabitur, vide *legem 23. §. 1. D. pro Socio*, qua de mox disputabimus.

Denique nec hoc omittendum esse duxi, pro iis, quae in vulgatis exhibentur Institutionum editionibus: *convenienter sibi fieri*, Charondae libros omnes dare: *convenienter sibi*, rejeeto *ro fieri*: *convenienter sibi* explicant alii, *apte ad sententiam suam*, dubito tamen, num interpretationem istam probare possint: malim itaque: *convenienter S. ibi fieri*: *S. sic* expono ex Petro Diacono, *ibi* intelligo, eo loco, quo ea, quae ante protulimus, tradidit.

II. Pergo ad *Legem 23. §. 1. in fine D. pro Socio*, quae Ulpiani est ex libro ejus 30. ad Sabinum. Verba legis haec sunt: *Idem (Pomponius) quaerit, an commodum, quod propter admissum socium accessit, compensari cum damno, quod culpa praebuit, debeat: et ait compensandum: quod non est verum: nam et Marcellus scribit: si servus unius ex sociis, societati a domino praepositus, negligenter versatus sit, dominum, societati qui praeposuerit, praestaturum, nec compensandum commodum, quod per servum societati accessit, cum damno: et ita Divum Marcum pronuntiasse: nec posse dici socio: abstine commodum, quod per servum accessit, si damnum petis.*

Dubitant juris Romani interpretes, quo referenda sint postrema legis hujus verba: *si damnum petis*. Nonnulli, interserpta negatione, substituunt, *non petis*. Ampliff. Bynkershoek in *Observ. Jur. Rom. Lib. 4. Cap. 25.* non ferendam esse locutionem ait *petere damnum*, eo significatu: neque enim temere quis adeo sit omnis mentis impos, qui sibi damna petat: hinc pro *petis* subjicit *metuis*. Ego vero Florentinam retinere malim lectionem, ac damnum non ad eum referre, qui condemnatus est ad resarciendam noxam, quam servus ejus admiserat, sed ad socium, qui petebat, ut illud fieret. *Casus*

sus legis hic est: Pomponius inquit, an, si quid commodi attulerit unus ex sociis, postea vero damnum praebuerit, non quidem casu fortuito, sed culpa sua, compensari inter se lucrum et damnum debeat, affirmatque compensandum: sed fallitur: nam et eo casu, ut scribit Marcellus, siquidem non ipse dominus, sed servus socii, quem dominus, ut societatis res procuraret, praeposuerat, negligentia sua damnum dederit, ipse dominus praestare debet, neque vero, si quid lucri ex servo perceptum fuerit a societate, dominum tutum reddet, aut faciet, ut tanti minoris condemnetur: neque quidquam juvabit dominum, qui servum praeposuit, dicere socio, agenti ad refarciendum damnum: Si tu petis, ut ego praestem damnum, solusque adeo feram incommoda, quae per servum allata sunt, et hoc patiaris, me solum accipere emolumenta ac lucra, quae servus acquisivit, teque adeo abstinere oportet commodo, quodcumque per servum accessit, mihi: que uni illud relinquere. Explanatio haec, uti simplicitate se commendat, ita juris rationi optime convenit. Certum enim est culpa levi, quam praestat socius, vacuum non esse eum, qui imperitum ac negligentem servum praeposuit societati. Manifesta sunt hanc in rem verba Pauli in *Recept. Sentent. Lib. 2. Tit. 16. §. un.*: *Sicut lucrum, ita et damnum inter socios communicatur, nisi quid culpa socii, vel fraude eversum sit*, conferatur ibidem interpres, nec non *L. 52. §. 4. D. pro Socio*. Aliud dicendum, si ab ambobus sociis servus ad hoc fuerit electus, vid. *Lex 24. eod.* Unum hoc addo, in Pandectis Florentinis ab his verbis, *accessit, si damnum petis*, abesse voculam *si*, quare et ea in vulgatis editionibus uncis est inclusa. Sed uno digitulo reddetur ea, si geminaveris syllabam verbi proximi *accessit*: scio redundabit sic una littera, sed ea etiam alias in geminationibus redundat, appellantque hanc quasi geminationem. Possis et per ellipsin particulam subintelligere, optimis quibuscumque auctoribus frequentissimam. Confer omnino quae de legis hujus interpretatione notavit Cl. Marckart *Probab. Lib. 1. pag. 90.*

CAPUT QUINTUM.

- I. *Nove explicatur Pauli locus in Rec. Sentent. Lib. 3. Tit. 6. §. 67., idemque conciliatur cum L. 3. §. 2. D. de Supell. leg. Variae significationes soli.* II. *Vindicatur lectio L. 14. pr. D. ad SCtum Trebell., et L. 16. D. de damn. inf., et L. 21. §. 1. D. de Pactis.*

I. **M**irum, quantum insudarint Viris juris nostri peritissimi exponendo difficillimo Pauli loco, qui est in *Rec. Sentent. Lib. 3. Tit. 6. §. 67.* Obscuritatis ratio haec visa fuit, quod in diversa abire creduntur verba ab illis, quae idem Jctus disputat in *L. 3. §. 2. D. de supell. leg.* Hoc
mo

modo Auctor in Sententiis: *Supellectile*, inquit, *legata*, *capsae*, *armaria*, non solum *librorum*, aut *quae vestis ponendae gratia parata sint*, debentur: sed et *byssina*, et *crystallina*, et *argentea*, et *vitrea vasa*, tam *escaria*, quam *pocularia*, et *vestes stratoriae legato cedunt*. In Pandectis vero haec ejus refertur sententia in d. Legis §. 1. *Supellectile legata haec continentur*: mox longo ordine subjungit, *quae comprehendantur*. Addit deinde in §. 2.: *Praeterea capsae, armaria: sed sunt, qui recte putant, capsas et armaria, si librorum, aut vestium, aut armamentorum gratia parata sunt, non esse in supellectili, quia ne hae quidem ipsae res, quibus adtributae essent, supellectilis instrumento cederent*. Des. Heraldus, vir in paucis eruditissimus, corruptum locum vidit, sed quo modo vitium sit tollendum, ignorare se ingenue profitetur. Caeteras aliorum opiniones recenset Ampliss. Bynkershoeck in *Observatt. Jur. Rom. Lib. 4. Cap. 6.*, qui, rejectis reliquorum sententiis, ita per transpositionis remedium locum restituendum esse arbitratur: *Supellectile legata, capsae, armaria, (non quae solum librorum, aut vestis ponendae gratia parata sunt) debentur, sed et etc.* Huic conjecturae album calculum adjicit Vir Cl. Ant. Schulting. ad *Pauli Sententias d. l.* Pace Manium tantorum virorum liceat nobis periculum facere, an verba citra transpositionem, subsidiarium, imo vix ferendum emendationis genus, commode interpretemur: nec sane despero fieri posse, si solum *librorum* accipiamus sustentaculum, aut receptaculum librorum, sive illud bibliotheca sit, sive aliud quodque armarium, aut instrumentum, in quo legendi, scribendi, aut condendi, custodiendive causa libros reponimus, quorum singula nomina persequi non lubet, et quo minus ea enumeraret Paulus, unum generale vocabulum posuit, nempe *solum*. Nec sane video causam ullam, cur non recte ac Latine dictum illud a Paulo censeamus. *Solum*, inquit Isidorus *Orig. Lib. 11. Cap. 1.* dicitur omne, quod aliquid sustinet, quasi *solidum*. Additque, inde et terram *solum* dici, quod cuncta sustineat, item plantam, sive callum pedis, quod totam corporis molem portat: inferior pars pedis, *Solum* dictum, quia eo terrae vestigia imprimimus: quo sensu Lucretius *Lib. 1. vers. 925.*, et *Lib. 4. vers. 1.*

*Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo.*

Consule ad illum locum Virorum Doctorum notas. Hinc et glossae veterae Caroli Labbaei, *solum*, *κασσωμα*, *πελμα*. Idem Isidorus *Lib. 14. Cap. 8.* notat, Virgilio propterea aquam et mare *solum* dictum, quia sustinet naves, a *soliditate nominatum*. Ita autem is Poëta *Aeneid. 5. v. 187. et sqq.*

*Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,
Subtrahiturque solum.*

ubi Servius: unicuique rei quod subjacet, solum ei est, unde est solum navis mare, et aër avium, et stellarum coelum, unde Ovidius (*Metam.* 1. v. 73.)

Astra tenent coeleste solum.

Et est verbum, cujus perlucida significatio per naturam non invenitur. Iterum Virgilius *Aeneid.* Lib. 7. vers. 108., quo loco sustentaculum ciborum, sive mensam ex pane, Cereale solum nominat:

*Corpora sub ramis deponunt arboris altae,
Instituuntque dapes, et adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis, (sic Jupiter ille monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.*

ubi Commentator, si quisquam alius, eruditissimus, solum, inquit, omne dicitur, quod aliquid sustinet, unde de mari supra dicit: subtrahiturque solum: et Ovidius primo metamorphoseon: *Astra tenent coeleste solum*: Sic nunc panicias mensas, id est, epularum sustentaculum, solum vocavit. Ipse Virgilius, quod Cereale solum dixerat, vers. 116. mensam nominat.

Heus! etiam mensas consumimus?

Ex quibus Servii verbis intelligis, unde sua sumferit Isidorus. Ovid. *Fastor.* Lib. 1. v. 110.:

Sederunt medio terra fretumque solo.

ubi tamen aliae editiones praeferunt loco. Non inficete Turnebus *Advers.* 2. 12. in his Virgilii *Georg.* 2. v. 47.

*Sponte sua quae se tollunt in luminis auras,
Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt,
Quippe solo natura subest.*

Solum exponit radicem. Varro de *Ling. Lat.* Lib. 4.: Poetae appellarunt summa terrae, quae sola teri possunt, sola terrae. Idem Turnebus Lib. 21. Cap. 18. mavult quae solo, hoc est, pede. Confer Columnam ad Ennium pag. 224. Qui plura desiderat de hac voce, is consulat Sanctium in *Minerva* Lib. 4. pag. 642., et Scioppium in *notis*, ac Menagium *Amoenit. Jur. Civ.* Cap. 39. in voce *solarium*. Adde Vossium in *Etymol.* in v. *solum*. Quid ergo obstat, quo minus omne illud, quod libros sustinet, quocunque tandem nomine dicatur, solum dixisse putandus sit Paulus? Bibliothecam non nominavit, quia ea vox non unam significationem recipit. Conveniebat autem eo in loco, in quo genera rerum speciatim proponit, vocibus ambiguis, atque ample signi-

significantibus abstinere. Eadem causa est, cur *capsarum* et *armariorum* nomine non incluserit librorum illa sustentacula, quae *solum* nominavit, quod et *capsarum* et *armariorum* patentissimi fines, usque adeo, ut pro diverso rerum genere, quas condunt, diversum etiam *capsarum* et *armariorum* jus fuerit. Nam si eas condunt res, quae suppellectilis nomine veniunt, *capsae* illae, et *armaria* illa legato suppellectilis cedunt. Sin res alias continent, legato suppellectilis ea non cedunt. Atque haec causa est, cur Paulus in *Sententiis* *capsas* et *armaria* suppellectilis legato deberi scribat, in *L. 3. §. 2. de supell. leg.* negari velit. Sed verbum non amplius addo, prolixius enim haec pertractata sunt a Schultingio et Bynkershoeckio *ll. cc.*, quibus junge Cujacium in *Observationib. Lib. 10. Cap. 13.*, et ad *Pauli Sententias d. l.*

II. Festinavit credo Bynkershoeckius in *Observat. Lib. 1. Cap. 18.*, cum *Legem 14. pr. D. ad Senatuscons. Trebell.* emendandam esse censuit, legendo pro *sequitur*, *sequimur*, quasi *to sequi* referendum esset ad jus publicum, cum constet contra ex *§. ult. legis praecedentis*, repetendam esse vocem *filiusfamilias*: quamvis enim non unius, sed diversorum Jurisconsultorum leges sint, sensu tamen conjunctae sunt, causamque ejus juris, quod Pandectarum architecti in *L. 13. ex Ulpiano* tradiderant, in *L. 14. subjungunt*, qui mos in jure nostro neutiquam insuetus, sed sexcenties occurrit. Exemplo sint *L. 77. et 78. D. de Judic. L. 1. et 2. D. de Justit. et Jure, L. 7. §. ult. et L. 8. eod.*, ac passim alibi. Hoc modo itaque, si lectionem vulgatam retineamus, duri nihil supererit: usitatissima enim est formula loquendi: *non sequor illud*, pro non observo, non attendo, non obtempero: id quod et notatum ab ipso Bynkershoeckio, imo vero nulli non id perspectum, quare supersedeo testimoniis. Confer Jensium in *Strictur. Jur. Rom. ad h. l. pag. 368.*

Eodem, ni fallor, remedio simplicissimo restituere possis *L. 16. D. de Damn. inf.*, quam mutilam pronuntiat idem Jensius *pag. 411. Antequam damnum detur, impunitum est factum ejus*, scribit Paulus, qui neque promisit, neque admisit in possessionem. Si tamen ante damnum datum vel cavit, vel possessione cessit. Possis refingere possessionem, nisi. Probabilius videtur connectendam esse sententiam *d. L. 16. cum his Ulpiani in L. 17. eod.: Si quis missum in possessionem . . . non admisit . . . noxalem actionem . . . competere.* Ita certe optime constabit sensus. Vulgaris ac frequentius fere nihil est in juris nostri pandectis, quam diversorum Jctorum fragmenta eo ordine recenseris, ut tum demum plenus appareat intellectus, si et sequentis legis verba cognoveris. Confer sis *L. 13. §. 5. et L. 14. pr., et §. ult. Legis 14. et L. 15. et L. 16. pr. D. ad SCtum Trebell.*

Addo *L. 21. §. 1. D. de Pactis*, quam varie emendant, an lacerant, plurimi; vide quae de ea proposuit Cl. D'Arnaudt in *Conj. Lib. 2. Cap. 3.* Vanas esse, ac neutiquam necessarias deprehendes correctiones exhibitas, ubi animadverteris *Leges 17.*, (de anterioribus enim, quae huc non faciunt, nil attinet disputare) *19, et 21. h. t.* omnes esse Pauli, ex eodem Jcti libro

petitas, quin et verba earum, si jungantur, optime cohaerere. Quod si autem una serie, uno contextu, uno ordine dictas leges conjunctas perlegas, sensum perspicies, qui alioqui videtur interruptus, evadere commodissimum. In eo occupata est Pauli opera, ut inquirat, num pactum servi, filiive, profit domino, patri, heredi, aliis. Distingui in his oportere indicat; utrum pactus fuerit servus in rem, *ne petatur*, an in personam, *ne a se petatur*: si hoc, ne scilicet a se petatur, nil proderit pactum domino: domini enim mentio in pacto non incidit, sed tantummodo servi, qui sibi unice prospexit hac stipulatione. Dominus tamen conventus potest se tueri exceptione doli mali. v. *L. 21. §. 1. h. t.* Quod si servus pactus fuerit *ne petatur*, dicendum est, eo casu prodesse hoc pactum domino et heredi ejus, ac propterea competere ei pacti conventi exceptionem, non ergo datur exceptio doli, quippe quae est subsidiaria. Quod si *ne a se peteretur* a servo concepta fuit stipulatio, nulla alia competit domino, qua se tueatur, exceptio, praeterquam doli.

C A P U T S E X T U M.

Conjectura de differentia, et appellatione meri et mixti imperii.
Meri significatio. Expomitur Lex 3. D. de Jurisdict. Emen-
datur Idorus. Explicatur L. 2. D. de in jus voc.

Quae sit differentia, et ratio appellandi *meri*, et *mixti imperii*, in obscuro est. Obscuritas omnis tolletur, si verba *Legis 3. D. de Jurisdict.* hoc modo distinguas: *Imperium aut merum est, aut mixtum. Merum est imperium, habere gladii potestatem ad animadvertendum in facinorosos homines.* (praepositio *in* abest a vulgaribus editionibus, habent tamen aliae, ut Haloandri, Hugonis a Porta, plures. Non est certe, quod invitis Codicibus eam obtrudamus, uti dudum demonstrarunt Ampliff. Bynkershoeck *Lib. 8. Obs. Cap. 25. Num. 5.*, Val. Guil. Forster. *Obs. Subseciv. Lib. 1. Cap. 23.*, et Celeberr. Marckart *Interpr. rec. jur. civ. lect. Lib. 2. Cap. 7.*). Quod etiam potestas appellatur, mixtum est imperium, (cui etiam jurisdictio inest) quod in danda bonorum possessione consistit. Describit, non definit Ulpianus rem, quam proponit, ut saepe alias. Merum est imperium, habere gladii potestatem, sive jus supplicii. Mixtum est imperium, quod in danda bonorum possessione consistit, sed ita, ut etiam contineat jurisdictionem. Mixtum imperium alio nomine potestas appellatur. Haec verborum Ulpiani sententia mihi esse

se videtur. Construenda ergo verba ejus, non ut vulgo fit, sed hoc modo: *mixtum est imperium, quod etiam potestas appellatur.*

Imperium ergo *merum* est, quod solum, et integrum est, et cui nihil admixtum aliunde, atque adeo id imperium, quod solum, et simpliciter, proprieque *imperium* dicendum: *ἡ ἀκρατος, ἡ τοὶ καθ'αυτὴν, aut merum, sive purum,* interpretantur Graeci. *Merum* significare solum, atque intaminatum, cum veteres, tum novi Lexicographi docuerunt. Festus: *merum antiqui dicebant solum.* Quae ad hunc locum Dacierius de *spe mera*, et *tunica mera*, ea, ut pleraque alia, sublegit Vossio ex Etymologico. Plura dabit Brissotius de *Verbor. signif.*, cui adde Nonium. Hoc omnibus notum, *vinum merum* dici, cui nihil aquae additum, aut, ut cum Plauto loquar in *Amphitr. Act. 1. Sc. 1. prope finem: ut matre fuit natum.* Huic opponitur *mixtum*, cui aqua adfusa. *Merum* ergo *vinum* est, cujus vis fracta, imminuta, temperata non est, *inmixtum, merumque merum* appellat Aufon. *Epigr. 20. v. 12.* Utramque notionem memorat Isidorus Lib. 20. Cap. 3. *Merum, inquit, dicimus, cum vinum purum significamus, nam merum dicimus, quicquid purum atque sincerum est, sic ut et aquam meram, nulli utique rei mixtam.* Hinc et *merenda*, quod antiquitus id temporis pueris operariis quibus panis merus dabatur: aut quod meridient eodem tempore, id est soli ac sepe separatim, non utique in prandio, aut in coena ad unam mensam. Pro utique in prandio rectius habent editiones aliae ut in prandio: vocem utique perperam ex praecedentibus repetiit librarius, nisi malis, utique ut. Merendam antiquitus pro prandio dictam Festus tradit. Nonius cibum exponit, qui post meridiem datur. Isidorus l. c. Cap. 2. interpretatur cibum, qui declinante die sumitur, quasi post meridiem edenda, et proxima coenae. Caeterum sic emendo: pueris, operariisque cibus, panis merus, dabatur: Non spernenda est crisis Barthii, qui pro meridient corrigit meri edant, vide commentarios ad *Poëtas Latinos minores, a Cel. Burmanno editos, Vol. 1. pag. 673.*, nisi malis accipere pro merendent quod meridie edere explicat Isidorus d. l. Cap. 2. Atque ita *merum jus gentium* in L. 31. D. *Depositum*, quod jure civili non imminutum, sive, ut est in ipsa lege, quod *praeceptis civilibus, et praetoriis* non est temperatum: atque ita *merum jus* in L. 4. §. 27. D. de *Usurpat. et Usucap.* exponitur jus strictum et subtile. Confer P. Brodaeum in *Corollario ad Polleti Hist. For. Rom. Lib. 3. pag. 207.* Haud aliter *merum imperium* dicitur, id est, illud imperium, quod proprio nomine ita appellatur. Est autem proprie imperium ejus, qui imperat, supplicio, et poena mortis proposita contumaci. Quare dicendum, imperium esse eorum omnium, qui jus animadvertendi habent in facinorosos. Est namque imperare amplius aliquid quam jubere, aut cogere. Terent. in *Eunuch. Act. 1. Sc. 2. v. 97. : jubeo, cogo, atque impero.* Ad quem locum opportune Donatus: *plus est imperare, quam jubere.* Imperium vero mixtum fuit eorum, qui quidem aliquam potestatem habebant, verum non talem, quae nomen et mensuram imperii meri, id est, proprie sic dicti, implebat. Quales quidem modicam coërcitionem habebant, aliaque, citra tamen animadversionem, et jus sup-

plicii sumendi. Mixtum hoc imperium alio nomine *potestas* appellatur. Dico paucis: Imperium est magistratuum majorum, potestas minorum. Imperium Romae habebant Consules, Dictatores, Praetores, Interreges. Qui vero magistratus iis inferiores erant, potestatem habebant, ut Aediles Curules, Aediles Plebeji, Tribuni Plebis, Quaestores, vid. Manut. ad Ciceron. Famil. Lib. 1. Ep. 1., et quae multis disputat Sigon. de Antiq. Jur. Provinciar. Lib. 3. Cap. 5. Illi fuerunt magistratus libera republica, oppressa vero hi, quos nominat Ulpianus in L. 2. D. de in jus vocando: Consul, Praefectus, Praetor, Proconsul, qui habebant merum imperium, quibus subjungit caeteros magistratus, qui imperium habent, qui (id est, quo) coërcere aliquem possunt, et jubere in carcerem duci: *prensionem* nominat Gellius Noct. Attic. Lib. 13. Cap. 12.: quibus verbis describit imperium mixtum, id quod in modica coërcitione consistit. vid. L. 5. D. de Offic. ejus, cui mand. est jurisd. Qui in dicta L. 2. D. de in jus voc. pro quo scriptum est: id quod ego non culpae scribentium tribuo, sed consuetudini nonnullorum. Atque haec est causa, cur imperium et potestatem complures distinguant hoc modo, ut differentiam, quam dixi, facile et manifeste intelligas. Cicero Philipp. 2. Cap. 21.: Tum contra te dedit arma hic ordo Consulibus, reliquisque imperiis et potestatibus. Idem de Legib. Lib. 1. Cap. 7.: Si vero iisdem imperiis et potestatibus parent. Idem ibid. Lib. 2. Cap. 12. Summis imperiis, et summis potestatibus. In quibus tamen locis imperium et potestas illos designat, ut saepe alias, qui imperium et potestatem habent. L. 26. §. 2. D. Ex quib. caus. majores: Quos more majorum sine fraude in jus vocare non licet, ut Consulem, Praetorem, caeterosque, qui imperium, potestatemque quam habent. L. 1. §. 2. D. ad Leg. Jul. Majest.: Cujusve opera, consilio, dolo malo, consilium initum erit, quo quis magistratus populi Romani, quive imperium, potestatemve habet, occidatur. Paulus Sentent. Lib. 5. Tit. 5. pr. Res judicatae videntur ab his, qui imperium, potestatemque habent. In aliis juris locis est: imperium potestatemve, v. notas ad l. Pauli c., add. L. 32. D. de Injur.: qui sine imperio, aut potestate sunt Magistratus. Mixti porro imperii hanc speciem dicit Ulpianus in d. L. 3. D. de Jurisdic.: dare bonorum possessionem, id quod ipse dicit, imperium mixtum consistere in danda bonorum possessione, at vero in L. 4. D. eod. hanc speciem imperii mixti addit: jubere caveri praetoria stipulatione. Ita autem illae sunt censendae species imperii mixti, ut imperio huic etiam jurisdictio insit. Non autem eodem haec gradu insunt imperio mixto, nam jubere caveri praetoria stipulatione, et in possessionem mitti, imperii magis est, quam jurisditionis, adde L. 26. D. Ad municipalem. Haec eo spectant, ut intelligamus, jurisditionem inesse quodammodo mixto imperio, magis tamen ei inesse caeteras species, quas dixi. Sed manum de tabula,

*Jam satis est, ne me Crispini scrinia lippi
Compilasse putes.*

Cui plura libet cognoscere de dito hoc argumento, adeat is J. Averanium

in Interprett. Lib. 1., Polletum in Histor. For. Rom. Lib. 3. Cap. 1. sqq., Forster. in Thes. Jur. Otton. Tom. 2. pag. 923. Novissime quoque suam symbolam contulit G. Schroder in Observatt. pag. 150. sqq. In primis vero consulat Gerh. Noodtium, qui quantum caeteros eruditione, tantum etiam ingenii sagacitate antecelluit, cujus exstat praeclarum opus de Jurisdictione et Imperio. Hujus quidem summi Viri, et popularis nostri, raras ingenii dotes, ac singularem doctrinam, dum ejus vestigia sequi difficile, Gelros omnes, imo vero quotquot verae ac masculae Jurisprudentiae suum pretium statuere didicerunt, nunquam non admirari ac suspicere oportet.

CAPUT SEPTIMUM.

I. *Leviter emendatur Lex 39. D. de Poenis. II. Corrigitur L. 49. §. 1. D. de Acquir. vel Amitt. Possess. III. Exponitur, ac tentatur L. 5. §. 10. D. de Oper. Nov. Nuntiat. Caeterum pro quia. Lapilli ictus. IV. Conciliantur L. 3. §. 3. D. de Alienat. jud. mut. caus. fact., et L. ult. D. de Oper. Nov. Nuntiat., et L. un. C. de Alienat. jud. mut. caus. fact. Tentatur d. L. 3. §. 3. D. de Alienat. jud. mut. caus. fact.*

I. **V**arii exstant Virorum Doctorum commentarii ad L. 39. D. de poenis, quibus sensum ejus verum edocere, eandemque cum aliis legibus conciliare adlaborarunt. Hoc miror, nulli, quantum equidem scio, in mentem venisse, mendam exinde eximere, primo, uti videtur, obtutu se manifestantem. Si qua, inquit Tryphoninus, visceribus suis post divortium, quod praegnas fuit, vim intulerit. Rescribi velim levissima mutatione praegnas fecit, quo facto plana perspicies evadere omnia. Praegnas pro praegnans plerumque effert Codex Florentinus. Eadem scriptura in similibus quamplurimis obtinuit. Vide Briffon. in Parerg. §. 24. hinc abses, advenies, animas, infas, alia, eliso N. v. H. Columnam ad Ennii fragm. pag. 290.

II. Aperto vitio laborant haec Papiniani in L. 49. §. 1. D. de Acquir. vel Amitt. Poss.: Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, HABERE POSSIDERE non possunt: quia possessio non tantum corporis, sed et juris est. Secutus prope ductus litterarum, rescribo: alteri possidere.

III. Auxiliatrice manu indigent obscuriora Ulpiani verba in L. 5. §. 10. D. de Oper. Nov. Nunt. Meminisse autem oportebit, quoties quis in nostro aedificare,

care, vel in nostrum inmittere, vel projicere vult, melius esse, eum per Praetorem, vel per manum, id est, lapilli ICTUM, prohibere, quam operis novi nuntiatione: CAETERUM operis novi nuntiatione possessorem eum faciemus, cui nuntiaverimus. AUT si in suo quid faciat, quod nobis noceat, tunc operis novi denuntiatio erit necessaria. Tripliciter itaque interdicitur, vel in jure, apud Praetorem, vel per manum, intercedente symbolo, lapilli scilicet jactu, vel per interdictum, puta, quod vi aut clam, aut uti possidetis. Praestat autem fieri per Praetorem, vel lapilli jactu, quam operis novi nuntiatione: ratio est, quia, qui opus novum nuntiat, possessorem facit eum, cui nuntiavit, adeoque causam suam reddit deteriore. Caeterum interpretor namque, quia, qua notione in juris libris non semel vocabulum hoc occurrere notat Strauch. in Lex. Partic. b. v. Vid. L. 15. D. de Trit. Vin. Ol. leg., et L. 4. §. ult. D. de doli mal. et met. except. *T*a id est lapilli ictum ejicienda esse arbitratur Hotomannus in Obs. Lib. 2. Cap. 4. Reliqui, quantum scio, Interpretes omnes pro ictu substituunt jactu, ipse etiam Schulting. ad Quintil. Decl. 1. Cap. 10. Non ignoro equidem, bis in Digestis, quem hoc loco ictum appellat Jctus, jactum alibi nominari: neque tamen propterea Florentinam lectionem mutari velim, cum constet ictum pro jactu, jaculatione, usurpatum fuisse antiquitus. Ipse Grammaticorum princeps ictum exponit jaculationem ad haec Virgilii Aeneid. 7. v. 165.

*Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ICTUQUE laceffunt.*

Ictu quoque pro jactu posuisse videtur Paulus in Sentent. Lib. 5. Tit. 23. §. 12.: Si putator ex arbore cum ramum dejiceret, non proclamaverit, ut vitaretur, atque ita praeteriens ejusdem ictu homo perierit. Lapilli hunc ictum, seu jaculationem, vestigium esse vindiciarum antiquarum censet Marcilius in Thes. Jur. Otton. Tom. 4. pag. 241. Plura de symbolo illo congeffit, itemque de verborum legis nostrae lectione latius egit Otto in Jurispr. Symb. Exercit. 2. Cap. 9., adde Schroderum in Obs. pag. 263. Caeterum pro aut si in suo malim equidem: aliquando si in suo. A litteram aut et aliquando notasse testis est Valerius Probus. Aliquando dixit Ulpianus, quoniam non semper eo casu, si in suo quis faciat, quod mihi nocet, nuntiatio est necessaria: quae enim ratio prohibeat, in his quoque per Praetorem agere? nuntiatio enim Praetoris aditionem non habet necessariam, potest namque nuntiare quis, etsi eum non adierit. L. 1. §. 2. D. de Operis Novi Nunt. Posset et reponi: at si in suo, quo modo corrigendum se statuere, ore mecum communicavit Frater.

IV. Opus novum tibi nuntio, tu locum alienas Titio, Titius opus novum facit: qua actione mihi tenearis? Cajus existimat in L. 3. §. 3. D. de Alienat. jud. mut. caus. fact., teneri te actione in factum, quanti nuntiantis interest alium adversarium eum habere, hancque addit opinionis suae ratio-

tionem: *quasi* (malim quia) neque tecum ex operis novi nuntiatione agere possum, quia nihil feceris, neque cum eo, cui id alienaveris, quia ei nuntiatum non sit. Contra statuit Javolenus in *L. ult. D. de Operis novi nunt.*, qui emtorem, id est, dominum praediorum, hoc casu teneri putat, ob id, quia nuntiatio operis non personae sit, et is demum obligatus est, qui locum possidet, in quem opus novum nuntiatum est. Denique constituunt Impp. in *L. un. C. de Alienat. Jud. mut. caus. fact.*: Si rem, ne secum ageretur, qui possidebat, venumdedit, et emtor tradidit, quem elegeris, conveniendi tibi tributam esse facultatem. A Cajo vides dissentire Javolenum, ab utroque Imperatores. Dissidia haec compositurus Catharinus in *Obs. et Conject. Lib. 2. Cap. 29. in Thes. Meerm. Tom. 6. pag. 781.*, in *L. 3. D. c. pro: te hoc iudicio teneri* substituit, non teneri, vel neutrum teneri, solitus nimirum nodum secare, non solvere. Non tali auxilio rem indigere intelliges, si utriusque JCti sententiam recte indagaveris: ad Imperatorum enim sanctionem, seu rescriptum, quod attinet, continet illud jus novum, ac generale, quo cavetur, optionem concedi actori, utrum velit actione, quam dixi, in factum convenire: constat itaque, hodierno iure agi posse eo casu aut contra venditorem, aut contra emtorem. Olim quid placuerit videamus: Cajus fortean eo de casu agit, quo venditor, qui opus novum jam paraverat, post factam nuntiationem alienavit fundum iudicii mutandi causa, opus perfecit emtor: Respondendum itaque putavit Cajus, neutrum teneri edicto novi operis nuntiationis, sed obligari venditorem actione in factum. Javolenus vero de eo proposuit, si quis venditor alienavit locum, postquam nuntiatum est opus, quod aedificavit emtor, non animo iudicii mutandi: Ideoque adversus emtorem competere actionem ex edicto novi operis nuntiationis asseruit. Verius tamen est, bene pensitatis rationibus, quas profert uterque, a se invicem dissensisse JCtos: Cajus, quem herciscundis alioqui recte accenset Mascovius *de Sectis pag. 126.*, strictum jus in his attendendum autumat, Javolenus vero, quem a Sabini partibus stetit affirms Idem *pag. 48.*, a rigore juris recedens, aequitati hoc tribuit, ut nuntiatio non personae, sed rei facta videatur.

CAPUT OCTAVUM.

- I. *Vindicatur lectio vulgata* Legis 13. §. 1. *D. de Re Judic.*
 II. *L. 57. pr. D. de Solutionib.* III. *L. 44. D. Mandati.*
 IV. *L. 1. §. 14. D. ad SCtum Treb.* V. *L. 10. §. 6. D. Quae in fraud. creditor.* VI. *Tentatur §. 10. eod.* VII. *Defenditur lectio* *L. 30. §. 1. D. de Fideic. Libertat.* VIII. *L. 1. pr. D. de*

Migrando. IX. L. 32. D. de Pignor. et Hypoth. X. *Exponitur* L. 15. D. de Reb. Credit. XI. L. 37. D. Famil. Erisc., et XII. L. 5. D. de Transactionib. Reddere, *pro dare. Illustratur* XIII. Pauli locus in Sentent. Lib. 5. Tit. 23. §. 16.

I. **V**itiosissima, sibi que medicinae desperatae videri Celsi haec in L. 13. §. 1. D. de Re Judic. scribit Jensus in *Strictur.* pag. 438.: *Si quis promiserit prohibere se, ut aliquid damnum stipulator patiat, et faciat, neque ex ea re damnum stipulator patiat, et faciat, ita habeatur: facit, quod promisit. Si minus, quia non facit quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur.* Sic interpretor: Si quis promiserit prohibendum se, quo minus stipulator damnum patiat, insuper et hoc stipulatus fuerit idem, se facturum esse aliquid, quo facto indemnus fiat ac securus stipulator, eveniat autem, ut damnum non patiat is, cui stipulatus fuit promissor, dein faciat quoque promissor opus promissum, satisfecisse creditur, fidemque datam implevisse habetur promissor. Quod si vero damnum quidem passus non fuerit stipulator, in eo tamen fefellit is, qui stipulatus fuit, quod non fecerit promissum opus, condemnari eum oportet in id, quod interest stipulatoris, non factum esse opus promissum.

II. Corrupta putant plerique, aut saltem mutila, Ulpiani verba in L. 57. pr. D. de Solution.: *Si quis stipulatus fuerit decem in melle, solvi quidem mel potest, antequam ex stipulatu agatur: sed si semel actum sit, et petita decem fuerint, amplius mel solvi non potest.* Sunt, qui corrigendum censent: *decem, aut decem in melle.* Servare poteris, credo, lectionem Florentinam, si ita intelligas: Si quis stipulatus fuerit decem, quae in pecunia numerata debebat, in melle se soluturum. Litis contestationis is est effectus, ut ante eam possit solvi in melle, electionemque habeat debitor, utrum in eo, an in pecunia numerata solvere velit, post eam non item. Confer §. 1. b. l. et L. 16. D. de duob. reis.

III. Festinantes Jctos contractissimis saepenumero loquendi modis, ac dictionibus ellipticis usos fuisse, nullum ignorare arbitror. Hac arte explicanda, atque ab aliorum crisi vindicanda puto Ulpiani dicta in L. 44. D. Mandati: *Dolus est, si quis nolit persequi, quod persequi potest, aut si quis non exegerit, quod exigere, solvere.* Conjecturas Interpretum exhibet Catharinus in *Thes. Meerm.*: Tom. 6. pag. 784. Invitis codicibus optimis antiquissimis varia interferunt Editores Commentatoresque plerique. Sic accipio: Si quis nolit persequi, quod persequi potest, aut non exegerit, quod exigere debet, aut non solverit, quod solvere debet.

IV. Temere profecto ac sine justa causa emendandam censent nonnulli ejusdem Jcti L. 1. §. 14. D. ad Sctum Trebell.: *Curatori tamen adolescentis ab adolescente poterit restitui hereditas: quoniam necessaria non est auctoritas ad restituendum.* Supplendum censet Bestius de Rat. Emend. Leg. pag. 139.: *quoniam jam:* De solo Curatore agi in hoc §. verba ipsa indicant, non aequè de

de tutore, quo de in praecedentibus specialiter exposuerat. Non requiri autem Curatoris auctoritatem ad restitutionem hereditatis juris est certissimi.

V. Aequae clara videntur ejusdem responsa in L. 10. §. 6. D. *Quae in fraud. creditor.*, dummodo ita interpreteris: *Praeterea sciendum est, posse quaeri, quod dicitur: in fraudem creditorum alienatum revocari posse, si iidem sint creditores, num et idem adhuc obtineat, si unus sit creditor? Respondeo: Etsi unus creditor sit ex illis, qui fraudati sunt, . . . probandum esse, adhuc actioni fore locum.* Inutilis ergo censenda emendatio, quam proponit Cl. Bestius l. c. pag. 144.

VI. Neque magis probatur, quod sanando dictae legis 10. §. 10. remedium adhibuit Idem in his: *Vel si quis fecit voluntarius etiam per aetatem, vel aliam causam justam in integrum meruit restitutionem.* Editiones aliae exhibent: *vel per aetatem, aliae: et per aetatem.* Rescribi jubet Bestius: *voluntarius, et etiam, aut sed etiam.* Malim ego: *voluntarius, sed jam, aut sed tm,* hoc est, *sed tamen*, auctore Magnone.

VII. Causam autem plane nullam video, quam propter adoptemus crisin, exercitam in L. 30. §. 1. D. *de Fideic. Libertat.*: *Si infans sit, ait Ulpianus, inter eos, qui manumittere debent, Senatus censuit, ut liberi liberaeque sint hi, quibus libertates ex causa fideicommissi praestare oportet.* Infantes manumittere non posse indicat JCtus, favorem vero libertatis fecisse, ut liberi essent servi, qui per fideicommissum jussi fuerant libertatem accipere. Confer L. 36. pr. eod.

VIII. Idem dicendum videtur de verbis Edicti, quod profert Idem in L. 1. D. *de Migrando*: *Si is homo, quo de agitur, non est ex his rebus, de quibus inter te et actorem convenit, ut, quae in eam habitationem, qua de agitur, introducta, importata, ibi nata, factave essent, ea pignori tibi pro mercede ejus habitationis essent: sive ex his rebus ESSET ea merces tibi soluta . . . vim fieri veto.* Cl. Voorda in Interpret. pag. 23. pro *esset* substituit, *est et*. Bestius pag. 147. mavult, *esset, sed.* Nil mutandum censeo. Non potest retineri servus, quasi obligatus, vel si de eo specialiter non convenerit, ut esset ille pignori pro mercede, vel si jam merces fuerit soluta.

IX. Eadem quae nata, factave, appellavit Praetor in praecedentibus, Scaevola nominat nata, paratave, in L. 32. D. *de Pignor. et Hyp. Debitor*, inquit, *pactus est, ut, quaecunque in praedia pignori data inducta, inducta, importata, ibi nata, paratave essent, pignori essent.* Offendit Catharinum in Thes. Otton. Tom. 1. pag. 490. vox parata, cujus loco reponendum vult fata, nulla, si quid video, idonea ratione permotum. Parata sunt, quae non ipsa natura administrante ibi nata sunt, sed artificiose facta, industria hominis ibi posita. Ita uxoris causa parata dicuntur, quae maritus in usum uxoris destinavit. Hinc parare, et comparare pro emere vulgatissimo usu frequentatur in jure. Notiones ex lexicis notissimae. Quenam sit differentia inter *emtum* ac *paratum* docet Ulpianus in L. 47. §. 1. D. *de Legat. et Fid. II.*

X. Ulpianus ait in *L. 15. D. de Reb. Cred.*: *Si tibi debitorem meum jussero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis.* Itane justum, Domiti, obligari me de non acceptis? imo vero juris rationi contrarium hoc, scriptisque legibus omnino adversatur. Vide *L. 2. §. 2. D. eod.*, et *pr. I. quib. mod. re contr. obl.* At vero alia mens fuisse videtur Jcti optimi, qui obligari te respondet, quamvis a me ipso, manu mea, per meam ipsius traditionem pecuniam non acceperis. Licet enim, cum a me non acceperis nummos, sed a debitore meo, proprie quidem dici non possis, meos accepisse nummos, per indirectum tamen meos accepisti, ideoque obligaris mihi, quoniam re vera perinde est censendum, meosne, an, brevi quasi manu, mihi debitos nummos acceperis. Hoc modo si intelligas verba, sponte sua profluere videtur casus adjectus de mutatione debiti in creditum, evanescere quoque ac removeri deprehendes difficultates, quas moverunt alii. Obstatere dicas *legem 34. pr. D. Mandati*, sed conciliabis facile, si in consilium adhibueris Cujacium citatum a D. Gothofredo, et Charondam in *Thes. Jur. Otton. Tom. 1. pag. 793.*

XI. *Qui familiae erciscundae judicio agit, non confitetur adversarium sibi esse coheredem*, ex sententia Scaevolae in *L. 37. D. Fam. Erisc.* Plerique Interpretes negationem abjiciunt, adjuti auctoritate Basilicorum, et codicum quorundam antiquorum. Consule Cujac. *Lib. 9. Obs. Cap. 26.*, Noodt. *ad D. pag. 238.*, U. Huber. in *Praelect. D. h. t. Num. 3.* Defendi tamen forte possit lectio Florentina: quamvis enim is, qui familiae erciscundae judicio agit, naturam negotii si consideres, eo ipso quidem fateatur, adversarium suum esse coheredem, effectum tamen ac jus strictum si attendas, non ita fateri intelligitur, ut exinde praejudicium ei fiat. Vide *L. 36. D. eod.* Distinguendum itaque opinor inter jus et sensum naturalem: quo modo saepius locuti Jcti. Videtur *L. 3. §. ult.*, et *L. 4. D. ad exhibendum*, adde *L. 103. D. de Verb. Sign.* Ita, exempli gratia, naturaliter possidere dicitur depositarius, in *L. 7. §. 11. D. Comm. Divid.*, licet nullum habeat jus in re. Quod si hoc nolis, non interpretare nonne, quo de alias proposui, quod idem jam in mentem venisse video H. J. Arntzenio in *Spec. Obs. Cap. 3.* Locorum ex jure depromptorum, quibus non pro nonne adhibetur, exempla allegat Bartolin. in *Gruteri Ib. Crit. Tom. 1. pag. 706.* Confer J. Arntzen. *ad Pacat. pag. 21.*

XII. Non uno nomine suspecta videntur Ulpiani haec in *L. 51. D. de Transactionib.* Jctis etiam non infimi ordinis: *Cum Aquiliana stipulatio interponitur, quae ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur: LIBERALITATEM enim captiosam interpretatio Prudentum fregit.* Offendit Cl. D'Arnaudt in *Conject. Lib. 1. Cap. 7.* vox redditur, ejusque loco rescribendum existimat oritur. Vellem cogitasset Vir Eruditissimus, vulgarem esse verbi reddere significationem, qua pro dare, exponere, ponitur. Tritius nihil est, quam *rationem reddere*: quid aliud quaeso notat quam exponere, dare? Confer Nonium Marcellum *pag. m. 381.* Celsus in *L. 21. D.*

de Legat. II. reddendi verbum, quamvis significationem habeat retro dandi, recipit tamen et per se dandi significationem. Add. L. 94. D. de V. S. et L. 100. pr. D. de Legat. III. Centies in jure interdictum, actiove reddi dicitur, hoc est, dari a Praetore. Stipulatio itaque haec ex consensu redditur, hoc est, datur, exponitur. Pro liberalitatem perperam a nonnullis substitui liberationem optime demonstravit jam Bynkersh. Obs. Lib. 4. Cap. 2. Ecquis enim negare sustineat, intercessisse liberalitatem, ubi quid acceptum fero, quod vere non accepi?

XIII. Mendosa videntur nonnullis Pauli haec in Rec. Sentent. Lib. 5. Tit. 23. §. 16.: Qui hominem immolaverint, exve ejus sanguine litaverint. Parum recte dici putat Cl. Vryhof in Obs. Cap. 14. ex alicujus sanguine litare, ideoque rescribendum scribit: extis, vel ejus sanguine, aut ex παρελκειν statuendum esse. Miror non observasse Virum Doctissimum, genio Latini sermonis differre inter se litare re, et litare ex re. Unicuique, credo, notissimum est, re litare dici, cum rem totam designamus, ex re, cum partem tantummodo rei significamus. Dixi alias, in dicto Pauli titulo innui inprimis crimina, Christianis hominibus objecta. His autem prae caeteris calumniis id quoque exprobratum fuisse, quod infantem farre contactum apposuerint, quem coecis occultisque vulneribus occidisse ferebantur, ejusque sitienter sanguinem lambere soliti fuerint, novimus ex Minucii Felicis Octavio Cap. 9. Suspicioni causam dedisse eucharistiam, sive sacram coenam, pie celebrari solitam, dubitari vix potest. Confer commentarios J. Davissii d. l.

CAPUT NONUM.

I. Exponitur, et leviter tentatur Lex un. D. Si quis jus dic. non obtemp. Vindicationis modus antiquus. Vindex quis? II. Ad L. 20. D. Quemadmod. Servit. amittat. III. Emendatur L. 8. §. 1. D. de Edendo. IV. Ad L. 2. §. 19. D. de Orig. Jur. Tentatur L. un. pr. D. de Off. Praef. Praet.

I. Is videtur jus dicenti non obtemperasse, qui, quod extremum in jurisdictione est, non fecit: veluti, si quis rem mobilem vindicari a se passus non est, sed ducere eam, vel ferri passus est. Caeterum, si et sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur. Verba sunt Ulpiani in L. un. D. Si quis jus dic. non obtemp. Variis sententiarum divortiis inter se scinduntur Interpretes de responsi hujus intellectu, adeo ut, quotquot de eo egerunt, totidem fere diversas opiniones in medium proferri cognoscas, quas si universas recensere in-

stituam, lectori profecto taedium, non minus quam mihi ipse, procurem molestissimum. Paucos ex immenso numero nominasse sufficiat, qui egregiis commentariis legem nostram illustraverunt. Ne memorem Ant. Fabrum in *Rational. ad b. l.*, Oldendorp. in *Actiō. Forens. Classe 1. Act. 2.*, et J. Voet *ad b. t.*, adiisse non poenitebit incomparabile par Eruditorum, Schultingium dico in *Enarrat. D.* et Noodtium *ad b. t.*, quibus addi velim Frisiae suae decus atque ornamentum insigne, U. Huberum in *Eunomia Romana b. t.*, et Perrenon. in *Thes. Jur. Otton. Tom. 1. pag. 615.* In medio relictis aliorum conjecturis, id tantummodo agam, ut, quam brevissime potero, exponam, quo pacto explicanda mihi videantur verba obscurissima.

Extremum in jurisdictione intelligo vindicationem, sive executionem, non eam, quae fit manu militari, qua de mentionem injicit Noster in *L. 63. D. de Rei Vindic.*, sed illam, quae per Praetorem instituitur.

Pergit Ulpianus: *non fecit.* Facti meminit Jctus, quia exhibere debet, et rei copiam facere is, a quo vindicatur, vide *L. 1. et 2. D. ad exhibend.*

Exemplum ejus, qui non fecit hoc, statuit Auctor: *veluti si quis rem mobilem vindicari a se passus non est.* Vindicationes, seu vindicias apud Praetorem olim factas fuisse in re atque in loco praesenti, prensione, sive correptione manus, constat, ex Gellio *Noct. Att. Lib. 20. Cap. 10.* Confer, quae notavi ad Ulpianum *Tit. 19. §. 6.* Dicta sunt *vindicia*, *vindicta*, *vindico*, a *vim dico*. Proprie itaque vindicat Praetor, cum vim dicit, id est, jubet. Vim autem dicit Praetor, cum rem litigiosam vi capi jubet. Capi autem solebat res a lictore jussu Praetoris, sive ea esset soli, sive mobilis. Imo fortassean capta est res a litigante, dum lictor eam virga tangeret, quae propterea *vindicta* appellabatur. Antiquissimis temporibus, praesente Praetore, institui oportuit vindicationem, auctis vero postea Praetoris negotiis, mutatum hoc fuit, atque, uti dein res soli vindicata fuit in gleba, aut parte fundi, in jus ad Praetorem adlata, ita rem mobilem vindicatam puto jussu Praetoris absentis eo in loco, ubi res illa servabatur. Hunc locum petebat litigans, cui vindiciam decreverat, dederatve Praetor, comite lictore, ut jussu Praetoris rem vindicarent, hoc est, vi caperent. Quamvis autem vindicatio proprie sit Praetoris, cum vim dicit, hoc est, jubet, aut decernit, est tamen ea quoque lictoris et litigantis, qui jussu Praetoris agunt, indeque factum existimo, ut litigans aequae ac Praetor *Vindex* dicatur. Praetor *vindex* et *vindicare* dicitur, cum vindiciam jubet, litigans item et lictor, cum jussu, decretoque Praetoris rem capit, seu manum ei injicit.

Is autem non obtemperasse videtur, et in poenam incurrit, qui passus non est rem a se vindicari, hoc est, qui ab eo loco, in quo res vindicanda est, exclusit, repuleritve vindicem, litigantem et lictorem, qui jussu Praetoris vindicaturi advenerant. Manifesta itaque poenae hujus ratio exstat, exclusis quippe iis, qui jussu Praetoris aderant, postulaturi vindicias, quae in jure erant *dictae*, atque adeo cum *jurisdictioni* non fuerat obtemperatum.

Ad.

Addit Ulpianus: *sed duci eam, vel ferri passus est.* Ducitur servus, jumentum, armentum, pecus, aliaeque res sese moventes. Fertur res mobilis. *Duci pro abduci, ferri pro auferri* positum accipio. Significatio in vulgus nota, et a lexicographis demonstrata. Grammaticus vetus apud Gothofredum in Auctor. Lat. pag. 1356. lin. 44. *abducimur*, inquit, *unde nolumus, ducimur, quo volumus.* Ibid. pag. sq. lin. 35. *ducimus volehtes, abducimus invitos.* Rem mobilem autem a se vindicari non patitur, qui, finge, vindices vindicatum venientes, a loco, ubi res servatur, repellit, aut, quemadmodum dixi, domo excludit; sed ferri rem mobilem, aut duci rem sese moventem patitur, qui rem in publicum projicit, atque hoc modo rei copiam facit. Poenae autem obnoxius est talis, qui, cum ex sententia aut jussu Praetoris finire debuisset, rem a se vindicari, non tamen obtemperavit, sed passus quidem est, rem duci aut ferri: quamvis enim rei ita ablatae dominus fiat ille, qui causam vicit, remque jussu Praetoris abstulit, duxitve, in eo tamen peccasse censendus est, quod vindicari rite rem passus non fuerit. Vindicatio siquidem reddit dominium plenum ac majus. Dein quoque, quod ex jure manu confertum olim fuisse constet, exque iis, quae de eo disputat Gellius l. c., haud absurde dixeris, necessarium olim fuisse, non tantum, ut praesens esset reus in vindiciis, sed et ut manu teneret, aut forte manu mitteret, ac traderet rem litigiosam vindici. Denique jussum ac jurisdictionem Praetoris contempsisse videtur, qui rem jure vindicari passus non fuerit.

Videndum restat de finalibus: *Caeterum, si et sequentia recusavit, tunc non obtemperasse videtur.* Sequentia intelligo servum aut pecus, quod ad signum, aut vocem domini sponte sequi solet. Canes ita excitatos semper sequi novimus, idem facere greges ovium, armenta quoque nonnunquam, et fures, aliaeque pecora, scit unusquisque. Pro *recusavit* legendum conjicio *recussavit*, hoc est, concutiendo sese, vociferatione puta, brachiorum jactatione, fuste etiam, aliove quovis telo, repulit. Descendit vox a *re* et *quatio*, unde *recussus*, atque hinc *recussare*.

Proposui sententiam, simplicem eam quidem, at tamen, nisi fallor, rei accommodatissimam, ab opinionibus Commentatorum longe diversam, utrum his praeferendam, an postponendam, aliorum esto judicium.

II. *Usu*, inquit Scaevola in L. 20. D. *quemadm. serv. amitt.*, *retinetur servitus, cum ipse, cui debetur, utitur, quive in possessionem ejus est, aut mercenarius, aut hospes, aut medicus, quive ad visitandum dominum venit, vel colonus, vel fructuarius.* Catharinus in *Observat. in Thes. Jur. Otton. Tom. I. pag. 487.* medicum intelligit servum. At quorsum, quaeso te, solius medici inter servorum, an libertorum, agmen densissimum mentio? Rectius alii *amicus* corrigunt. Favet certe conjecturae huic non tantum L. 4. §. 4. D. *de itin. act. priv.*, ab Interpretibus jam indicata, sed praesertim quoque id adjuvat, quod *medici* et *amici* nomen in libris MSS. antiquissimis confundi inter se haud raro solere constet. Consule Torrentium ad *Sueton. in Caes. Cap. 4.*

III. Vexant admodum Interpretes verba *Legis* 8. §. 1. *D. de Edendo*: Ita Jurisconsultorum Coryphaeus: *Is autem, qui in hoc edictum incidit, id praestat, quod interfuit mea rationes edi, cum decerneretur a Praetore, non quod hodie interest: et ideo, licet interesse desiit, vel minoris, vel pluris interesse coepit, locum actio non habebit, neque augmentum, neque deminutionem.* Audacter D'Arnaudt. in *Conject. Lib. 2. Cap. 7.* scripsisse putat Ulpianum totum *actio*, aut in totum *actio non habebit*, audacius Ant. Faber in *Rational.* proscribendam, atque e textu ejiciendam censet vocem *locum*. Levissimo, puto, remedio sensus reddetur idoneus, si emendes mecum: *neque ad augmentum*, cui lectioni neutiquam repugnant Graeci.

IV. *Dictatoribus Magistri Equitum injungebantur, sic, quo modo Regibus Tribuni Celerum: quod officium fere tale erat, quale hodie Praefectorum Praetorio: Magistratus tamen habebantur legitimi.* Pomponii sunt in *L. 2. §. 19. D. de Orig. Jur.* Pro tamen una litterula geminata rescribendum puto tamen non. In eo tamen diversum est officium Magistrorum Equitum ab eo Praefectorum Praetorio, quod illi non habebantur magistratus legitimi, hoc est, ordinarii, quo modo optime restituit Ampl. Vonck in *Obs. Miscell. pag. 121.*

De eodem Magistratu verbis non admodum elegantibus ita Charisius in *L. un. pr. D. de Off. Praef. Praet.*: *Cum apud veteres Dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur, et Magistros Equitum sibi (forte sibi hi, aut subaudi Dictatores) eligerent, qui adsociati participales curae, admilitiae gratia, secundum post eos potestatem gererent.* Varie mutant Viri Docti. Sunt qui glossematis adscribunt *et ad militiae gratia*. Aliorum opiniones recenset Schroder in *Observ. Jur. Civ. Lib. 2. Cap. 6.* Interpretor: adlecti, ut participes essent curae Dictatoris, hoc est, ut una cum eo res gerendas curarent, *ac militiae gratia, ac accipio pro id est*, quo sensu et saepissime poni alibi demonstravi: nisi malis at. Hoc certum est, belli potissimum temporibus Dictatores, adeoque et Equitum Magistros creatos fuisse. Vid. *L. 2. §. 18. D. de Orig. Jur.*

CAPUT DECIMUM.

I. *Vindicatur lectio Legis* 5. §. ult. *D. de his, qui effud. vel dejec.* Eadem exponitur, item §. 5. eod., et *L. 12. pr. D. de V. S.* Actiones poenales et populares *heredi dari ostenditur.* II. *Defenditur vulgata lectio* *L. 55. §. 2. D. de Legat. III.*, et III. *L. 10. §. 7. D. de Gradib. et Adfinib.* IV. *De glossematis. Quid sit specialiter nominatim ad* *L. 72. pr. D. de Evictionib.*

I. Du-

Duplici edicto securitati hominum prospexit Praetor: altero coercet, si quid damnum datum fuerit effundendo aliquid, vel dejiciendo in viam publicam; altero cavit, ne quid supra eum locum, quo vulgo iter fit, positum habeatur, quod nocere cui possit. Si quis negligens aut contumax edicto non obtemperaverit, praesto sunt actiones. Quod si damnum datum est, competit actio perpetua, etiam heredi, non tamen contra heredem. Vide *L. 5. §. 5. D. de his, qui dejec. vel effud.*, uno tamen casu excepto, si liber homo periit, tunc enim intra annum duntaxat competit, neque in heredem ea datur, sed nec heredi, similibusque personis agendi jus est, teste Ulpiano *loco citato*. Ea vero actio, qua convenitur ille, qui damnum nondum dedit, sed positum quid aut suspensum habuit, quo noceri potuit, num heredi quoque competat, in utramque partem disputatur, neque certo adhucdum est demonstratum. Pluribus haud ita pridem, atque eleganter materiam hanc tractavit C. A. van Wachendorff in laudata saepius *Dissertatione Cap. 1*, quo loco id egit Vir juris peritissimus, ut ostenderet, heredi neutiquam competere actionem. Hanc ad actionem referenda existimant plerique, si non omnes, verba *§. ult. L. 5. c. Ista autem actio popularis est, et heredi, similibusque competit, in heredes autem non competit, quia poenalis est*. Ex natura autem actionis profluere arbitrantur, denegandam eam heredibus, eaque propter id in primis faciendum, ut corrupta verba emendentur, hoc est, negativus sensus Ulpiano reddatur. Variis hoc remediis tentarunt Interpretes, quae si scire desideres, adeas Wachendorffium *d. l.*, qui substituendum putat *nec heredi*. Dubito equidem, num quid praesidii quaeri possit sic sentientibus ex *§. fin. c.*: Hoc certum videtur, proponi ibidem de actione, quae competit de eo, quando quid positum fuit, quod re vera jam nocuit, ac damnum dedit: Ita enim in *§. proxime praecedenti 12. exhibetur: Si id, quod positum erat, deciderit, et nocuerit . . . , si amphora ex reticulo suspensa decidisset, et damni dedisset*: post quae sic dein pergit JCtus in *§. 13. subsequenti: ista autem actio, puta, quae datur, si positum vel suspensum nocuit, popularis est, et heredi, similibusque competit*. Notandum praeterea, actionum popularium hanc esse indolem, ut in iis praeferatur is, cujus interest. Vid. *L. 3. §. 1. D. de Popularib. Actionib.*, add. D. Gothofred. ad *L. 2. D. eod.*, et *L. 5. §. 5. b. t.* Heredis autem plurimum interesse in hac re, dubitari non potest. Quid quaeris? actionem de dejectis et effusis, praeterquam si liber homo perierit, heredi dari statuo ex *L. 5. §. 5. D. b. t.*, idem quoque dicendum censeo, si exposito vel suspensio fuerit nocitum ex *L. 5. §. ult. eod.*, imo si neque nocitum fuerit, eidem tamen actionem competere existimo, non modo, si lis fuerit contestata a defuncto, v. *§. 1. in fine I. de perpet. et temp. Act.*, aut quasi uni ex populo, sed ex natura actionis: quandoquidem actiones poenales, etiam quae descendunt ex delicto, sive ex contractu, dantur quoque heredibus, v. *§. 1. I. c.* Ad populares autem quod attinet actiones, nullibi eas heredibus denegatas deprehendo. Neque vero adversari opinioni nostrae videtur *L. 12. pr. D. de Verb. Sign.: Quod si ex po-*
FFF
pu.

pulari causa debetur, *ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse*, quo loco id tantummodo innuit Ulpianus, si cui competat actio popularis, in aestimatione bonorum ejus non accenseri id, quod ex actione hac ad eum possit redire, lucrum, quoniam creditor eo casu non intelligitur, nisi demum post litem contestatam, hoc est, non est locupletior censendus, qui habet actionem popularem, v. *L. penult. §. 1. D. de Popul. Action.* Plus obstare primo rei intuitu videtur argumentum, quod opponunt contrariae sententiae auctores, petitum ex *L. 5. §. 5. h. t.*, ubi expresse Ulpianus actionem dicit de dejectis non competere eo casu, si liber homo perit, *neque in heredem, sed nec heredi, similibusque personis: nam est poenalis, et popularis*, atqui, inquit, in nostro casu eadem quoque versatur ratio, siquidem et haec actio popularis est et poenalis, et hoc itaque sequatur necesse est, heredi eam non dari. Verum enimvero, si rem recta reputemus via, apparebit, non ideo addita fuisse haec: *nam est poenalis, et popularis*, ut exinde probetur, heredi non dari actionem, sed ob id potius, ut arguatur, in heredem agi non posse: demonstravimus enim, nisi fallor, in superioribus, actiones poenales, itemque populares, heredibus concedi. Absque eo esset, quo, quaeso, pacto heredi haec actio tribui possit, uno excepto casu, si liber homo perit, *in eodem §. 2.* Omnino itaque dicendum videtur, singulare jus esse in eo, si liber homo perit, eoque solo casu denegari actionem heredibus, caeteris itaque casibus omnibus competere actionem. Retinenda idcirco lectio Florentina, cui et favent Basilica.

II. Ligno legato, quae debeantur, non certo constitit inter JCtos veteres. Appellatione ejus id venisse videtur, quod comburendi causa paratum est. Ubere de eo disputat Ulpianus in *L. 55. D. de Legat. III.* In *§. 2. L. c.* Ofilius ait negasse, *arbores nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur, videri ei legatas, cui ligna legata sunt.* Interpretor, arbores evulsas quidem, aut amputatas, necdum tamen in partes sectas. Ipsas arbores deberi negat, ea tamen, quae minutatim conciduntur ex arboribus iis, legatario cedere respondit Ofilius, hoc est, quae in minutissimas partes conciduntur, intelligo, quae ex putatione facta supersunt, *bet snoeisel, snoeihout* nostratibus dicta, itemque quae hyemis praecipue tempestate foco inserviant, *bet brandhout*, quod utrumque ligni nominatione contineri negari nequit. Facessat itaque conjectura, quam proposuit Bestius pag. 140., geminata voce *concisas*, quae quippe ex verbis manifestis obscura, ex sensu rectissimo primum reddiderit.

III. Liberi, inquit Paulus in *L. 10. §. 7. D. de gradib. et adfinib.*, apud Romanos proprio vocabulo appellantur usque ad trinepotem: ultra hos POSTERIORES vocantur. D'Arnaudt in *Conject. Lib. 1. Cap. 5.* substituendum esse judicat *posterios omnes*; *posteriores* enim dici inauditum addit, *posterios* appellari notissimum esse. Miror ignorasse, vel saltem non observasse Virum Cl. morem scriptoribus antiquis vulgatissimum, quo comparativum eos scimus frequentissime adhibuisse pro positivo. Exemplum suppeditat manifestissimum ipse Paulus in *eadem lege §. 3.*: *Proximiores ex adgnatis sui dicuntur,*
hoc

hoc est, proximi. Plura si desideras, adi Auctorem *Obs. Jur. Civ.* pag. 136.

IV. Cl. Best in libello *de Rat. emend. leges. Cap. 1. §. 14.* de glossematis hanc fovet opinionem: in Tusco codice paucissima apparere, in caeteris libris permulta. Contra censent plurimi, quos adeo delectatur facillima haec corrigendi methodus, ut mox, ubi sententiae suae contrariam verborum periodum in lege aliqua, librove antiquo deprehenderint, aut argumentum quoddam dictis poene similibus propositum invenerint, licet perspicuitatis gratia addita saepissime talia fuisse plus quam verosimile fiat, denique si quid vocabulum dictionemve bis vel amplius repetitam viderint in uno eodemque loco, ineptissimorum glossatorum commentum hoc esse protinus clamitent, et textu id ejiciendum proscribendumque pronuntient. Quod Terentius dicit in *Andr. Act. 1. Sc. 1.*, *apprime in vita esse utile, ut ne quid nimis*, id in hac re quoque usu venire arbitror: neque enim ad istud, quasi ultimum ac subsidarium restitutionis in integrum remedium, confugi oportere existimo, nisi ubi nulla demum alia facilior interpretandi, corrigendive ratio superest, damnandumque propterea puto morem nonnullorum, qui temere admodum in his procedunt. Nimium quantum indulgisse videtur malae huic et inveteratae consuetudini Vir juris atque utriusque linguae peritissimus Des. Heraldus. Exemplis pluribus, quod dixi, in praecedentibus demonstravimus, addam cum maxime unum: Arbitratur Vir Doctissimus in *Obs. et Emend. Cap. 1.*, in *Thes. Jur. Otton. Tom. 2. pag. 1313.*, ex his Callistrati in *L. 72. D. de Evictionib.*: *Cum plures fundi specialiter nominatim, uno instrumento interposito, venierunt*, alterutrum esse eliminandum, vel *specialiter*, vel *nominatim*: Attamen nemo, credo, temere inficias eat, multum differre inter se, significationisque diversae esse utrumque vocabulum. *Specialiter* accipio, cum non genus tantummodo adjicitur, veluti, *omnes fundi mei*, sed per species itur, exempli gratia: *fundus, quem a Titio emi, quem in Italia habeo*. Neque enim existimandum est, *specialiter* semper designare expressim, verum primaria est ea ac propria, quam modo dixi, vocis notio. Confer Cl. Marckart *Interpr. Lib. 1. Cap. 4.* *Nominatim* dicitur, cum nomen additur singulorum fundorum, utpote, *fundus Tusculanus, Sejanus, Maevianus*, alia. Vid. Paulum in *L. 37. D. de manum. test.* *Specialiter* itaque *nominatim* veneunt fundi, si ita in instrumento venditionis scriptum fuit: *vendo fundos, quoscunque habeo Romae, Capuae, atque in Campania, fundum Cornelianum, item Sertorianum, et Tullianum*. Neque tamen dissentiam equidem, si per ellipsin et ante *nominatim* subaudiendam putes, quam particulam omitti frequenter docuit Cl. Arntzen. ad Caton. *Lib. 1. Dist. 20.*, aut per geminationis remedium restituendam censeas, ita ut praecedens *er* absorpsisse videatur *et*, praesertim cum constet, R inter et T litteras differentiam poene nullam apparere in codicibus MSS., qui Langobardicis litteris sunt exarati, vid. Sciopp. *de Art. Crit. pag. 55.* Neque vero diffitear, scriptum mihi videri *nominati*. M enim a librariis additum saepissime fuisse novimus, eo, quo exulare debuerat, loco.

co. Illis autem nullus adsentiar, qui pro *m* substituunt forte *in*: quanquam enim non ignorem, duo haec inter se haud raro confundi, quo de Sciopp. *l. c. pag. 51.*, hic tamen usu illud venire non putem, quum in sequentibus ejusdem legis repetatur: *uno instrumento emptionis interposito.*

CAPUT UNDECIMUM.

I. *Exponitur, et vindicatur lectio vulgata* L. 5. C. de divers. Off. et appar. jud. *Discingi de militibus, magistratibus, et causa.* Judices cincti qui dicantur Aniano. Cincti Horatii, *ad* L. 3. D. Si pars hered. pet. *Ampelius tentatur.* Manilius *exponitur.* Plinius *corrigitur.* II. *Ad* L. 12. D. de Off. Praef. III. *Corrigitur* L. 29. §. 1. D. de auro arg. . . . leg. IV. *Emendatur, atque explicatur* L. 39. §. 1. D. eod.

E. *Quicumque apparitores ob culpam, vel negligentiam fuerint iudicato discincti, jam ad nullam militiam habeant facultatem adspirandi, nec ex rescripto his ullus aditus referetur, quos congruit poenae gravissimae subjugari, si contra inhibita quoque sacratissimis constitutis adspirare contempserint.* Verba sunt Honorii et Theodosii Impp. in L. 5. C. de Divers. Off. et Appar. jud. Eadem est lectio Legis 20. C. Th. eod. tit., nisi quod hic pro *contempserint* exhibet *praesumpserint*. Pro *discincti* corrigendum censent nonnulli *districti*, quos latuit procul dubio mos, qui posterioribus demum temporibus Romae coepit invalescere. Quum enim olim paucissimi, imo fere nulli, si ab iis discesseris, quos penes merum erat imperium, gladio accingi consuevissent, postmodum insequenti aetate usu obtinuit, ut et alii, magistratus pariter ac milites, se cingerent gladio. Exinde itaque factum fuit, ut *cingulo ornari, cingulo donari, cingi*, significaverit deinde, muneri admoveri: *prima cingula* vocat Claudian. in *Eutrop. Lib. 2. v. 320.* principem militiae dignitatem. Vid. ibi Barthium. *Discingi* contra denotavit munere privari, ordine submoveri. Videsis Ampl. Ottonem in *Jurispr. Symbol. Exerc. 2. Cap. 15.* Distinguit Anianus inter *judices cinctos* et *privatos* in *Interpretatione ad Pauli Sentent. Lib. 1. Tit. 5. §. 2.*, ubi consule omnino Schultingium, scriptoresque ab eo adlegatos. *Cinctos* intelligo magistratus majores, judices jus dicentes, *privatos* accipio judices datos. *Militiam* Imperatores designant, non illorum tantum, qui gladiis, clypeis, ac thoracibus instructi arma sequuntur, sed comprehendere videntur quoscunque honores civiles aequae ac militares: quot-

quotquot enim sunt circa Principem, aliove quovis honore ac munere sunt illustriores, *militare* dicuntur, vid. *L. 3. C. de Numerar.* Confer Ottonem *d. l.* Proprie tamen *cingi*, et *cincti* vocantur milites bello parati, cum hoste congressuri. *Cinctutos Cethegos* Horatius vocat armatos in patriae perniciem. Confule P. Nannium in *Art. Poët. v. 50.* Turneb. in *Advers. Lib. 9. Cap. 31. et 19. 9.* explicat Oratores veteres. De *cinctutis Lupercis* idem agit *Lib. 19. Cap. 16.* *Cincti Horatii* Paulo dicuntur in *L. 3. D. Si pars hered. pet. pugnae accincti.* Contentionem innuit cum Curiatiis. Amplissima exstant commentaria ad *d. l. Virorum* in arte nostra praestantissimorum. *Cincios* alii, alii *Quintos*, *Cunctos*, *Quintilios*, quin et *pictos* reponendum statuunt, mirum neminem cogitasse de *coronatos*. Quod si varias variorum conjecturas nosse desideras, adi Heraldum in *Obs. Cap. 39.*, Otton. *l. c.*, Conradi in *Parerg. pag. 549*, Bynkersh. *Lib. 3. Obs. Cap. 8.*, Marckart in *Probab. Lib. 1. pag. 55.*, Fratrem in *Comment. ad Collat. pag. penult.*, Leoninum, et reliquos. *Trigeminos* etiam vocat Horatios Macrobi. *Saturnal. Lib. 1. Cap. 5. in pr.* Ita de iisdem Ampelius *Cap. 20.*, (quod inscribitur: *qui pro salute se obtulerunt*, malo per geminationem: *P. R. pro salute*, hoc est, *populi Romani*) Horatius *trigeminus*, qui adversus Curiatios Albanorum qui de summo imperio dimicaverunt. Corrigo: *Horatii ns*, nostri, puta Romani, *trigemini*, qui adversus diu de Manilius *Lib. 1. v. 776.*

Horatia proles,

Tota acies partus.

Sic exhibent editiones contra codicum plerorumque auctoritatem, qui referunt *partis*, quod praeferam. Horatii trigemini tota acies fuerunt partis suae, Romanorum, a parte Albanorum stantibus Curiatiis.

Eodem modo, quo vidimus ait Paulus in loco mox allegato, de eventu rei, quam ipsi per aetatem videre minime licuerat, Plinius etiam *Hist. Nat. 6. 22. haecenus*, inquit, *a priscis memorata: nobilis* (nobis esse rescribendum ambigi non potest) *diligentior notitia Claudii principatu contigit*, hoc est, maioribus nostris.

Discingi vocem quod attinet, constat ignominiae causa cingulo privatos. Narrat Sueton. in *Octaviano Cap. 24.* Imp. Augustum, ut ignominia afficeret, milites ante Praetorium stare interdum jussisse tunicatos discinctosque. *Discinctum* pro homine, moribus dissolutis liberius ac luxuriose vivente, posuit Persius *Sat. 3. v. 31.*

Non pudet ad morem discincti vivere Nattae?

Alte cinctus pro strenuo, *discinctus* pro molli ponitur. v. Turneb. *Advers. 15. 23.* Macrobi. *Saturn. 2. 3. male praecinctum* Caesarem dictum a Sylla narrat, rationemque addit nominationis. *Discinctus nepos* Horat. *Epod. 1. v. ult.* ubi v. Torrent. Add. eundem ad *Sat. 1. 2. 73.* Optime respondent vocabula nostratum *los*,

ongebonden. Translata dein denominatio a personis ad res: ita *discingi* dicitur *causa*, quae semel in judicio finita, iteratur, et cum aliter disponitur: quam rectam et veram lectionem optime reddidit Lampridio in *vita Alex. Sev. Cap. 22.* Schulting. in *Πε. D. Tit. de Feriis Num. ult.*, add. Noordkerk *Obs. Dec. pag. 68.* Salmasius rescribendum censuit *distingui*, aut, quo modo exaraverunt veteres, *distingi*. Adjungam verba Auctoris, ut quisque judicet, utrum sequi oporteat: *Pontificibus tantum detulit, et Quindecimviris, atque Auguribus, ut quasdam causas sacrorum a se finitas iterari, et aliter discingi pateretur.* Ad *L. 5. pr. C. de Feriis*, ubi nonnulli pro *distinguat* reponunt *discingat*, scripsit Marckart in *Interpr. pag. 55.* Otia, pagina *discincta*, quae sint, v. N. Heins. in *Syll. Ep. Vir. Ill. Tom. 4. pag. 344.* Martialis *Ep. 12. 29. medios discingere lectos* dixit, quo loco temere nonnulli *disstringere* ponunt.

Vexat denique Interpretes ultimum legis verbum *contempserint*, pro quo substituendum arbitrantur Cujacius et Jac. Gothofredus, alique, *praesumpserint*. Licet vero adjuventur ita sentientes Codicis Theodosiani scriptura, haud facile tamen abs me impetrari patiar, ut duram adeo crisin in jure nostro admittendam esse probem, eo in loco, ubi vulgata lectio sat apte potest defendi. Pressius vestigia litterarum insequitur Doctissimus Auctor *Observ. Jur. Civ. pag. 94.*, qui mutat *contenderint*. Periculum faciamus, an sine correctionis remedio verba, prouti a Triboniano nobis sunt proposita, interpretationem commodam recipiant. Vulgatissima est, eaque in sermone familiari usitatissima vocis *contemno* significatio, qua adhibetur pro nihili curo, parvi pendo, nullius momenti existimo, leve puto. Cicero *de Finib. Lib. 3. Cap. 8. quod malum est non curare, contemnere, despicere, pro nihilo putare.* Eleganter Plautus in *Trinummio Act. 2. Sc. 2. v. 41.*

*Benefacta benefactis aliis pertegito, ne perpluant:
Qui ipse se contemnit, in eo est indoles industriae.*

Verbo rem omnem comprehendo: Sic expono: Quicumque apparitores, seu, uti vocantur alias, officia, ob culpam suam, vel negligentiam, ab honore, sive munere, fuerint remoti per judicis sententiam, post eam non habeant amplius facultatem ullam adspirandi ad militiam quamcunque, sive sit illa civilis, sive militaris honoris dignitas: imo ne quidem ex rescripto Imperatorum iterum aperiatur aditus ullus ad militiam quamlibet istis hominibus, quos aequum est subijci poenae gravissimae, si contempserint, ac leve putarint, adspirare ad militiam ullam, non reveriti sacras constitutiones, nec metuentes poenam ex Principum rescriptis constitutam, quibus talia prohibentur facinora. Innuunt procul dubio legislatores legem Valentiniani Valentis et Gratiani, quae est *Codicis Just. 2. tituli de Palatin. sacr. larg.*, et *L. 2. ejusdem Cod. de divers. Off. et Appar.*

Ne quem autem moretur locutio *contemnere adspirare*, sciant velim frequentissimam esse enallagen infinitivi pro substantivo: exempla suppeditant Vechner

ner in *Hellen. Lib. 1. Cap. 10.*, et Arntzen. ad Caton. *Lib. 3. Dist. 24. v. 7.* Infinitiva duo saepissime conjungi notissimum est. *Locare depugnare* est in *Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 9. §. 2.*, *dare servare*, *ibid §. 3.*, *compellere satisfacere*, *Tit. 10. §. 4.*

II. Pro iis, quae ex Proculi scriptura exstant in libro Pisano, in *L. 12. D. de Off. Praef.*: non tamen spectandum est, quid Romae factum est, quam quid fieri debeat, plenius reponendum arbitratur Grotius in *Flor. Sparf. non tam tamen*: in quo vix est, ut adsentiar Viro incomparabili: abstinuisse, imo exosos fuisse optimos quosque scriptores antiquos diphonias istiusmodi novimus, dein quoque tam per ellipsin haud ineleganter saepenumero omitti demonstrant A. de Rooy in *Conject. Crit. pag. 89.*, et J. Arntzenius ad *Plin. Paneg. pag. 337.* Quod si id mavis, tam restituere possis pro tamen, siquidem vuculas illas haud raro inter se confundi ac permutari certum sit, teste eodem Viro Cl. *pag. 380.*

III. *Utra autem utrius materia sit accessio*, inquit Florentinus in *L. 29. §. 1. D. de Aur. Arg. leg.*, visu atque usu rei consuetudinis patrisfamilias aestimandum est. Aperto vitio laborare verba, nullus temere dubitet. Sic rescribo, atque explico, visu (hoc est, id ex aspectu vasorum facilius intelligi potest, uti est in *L. 32. §. 5. D. eod.*) atque usu rei, (communi scilicet, prouti res ea a vulgo huic illive materiae accensetur) i. vel et consuetudine id patrisfamilias aestimandum est. i pro id est positum nemo ignorat. Possis et substituere usu vel consuetudine, vel autem pro id est poni novum non est. Si in obscuro sit, inspiciendum est, ait Paulus in *L. 32. §. 5. c.*, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.

IV. Javolenus in *L. 39. §. 1. D. eod.*: Cum ita legatum esset: (aut subintellige, aut adde L, hoc est, lego) ARGENTUM, QUOD DOMO MEA ERIT, CUM MORIAR: Ofilius, nec quod depositum a se, nec quod commodatum reliquisset, argentum legatum videri respondit. Idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, si praesentis custodiae causa, non perpetuae, veluti thesauro, (malim: velut in thesauro sc. obtinet) depositum esset, quia illa verba, QUOD DOMO MEA ERIT, sic accipi debere: (subaudi respondit, aut rescribere debent) esse solebat. Et hoc probo. Sunt qui pro a se substituendum putant apud se. Verba dein transpositionis ope sic collocanda esse existimant: si perpetuae, veluti thesauro, aut potius thesauros, vel thesaurus, non praesentis custodiae causa, depositum esset. Malim interpretari hoc modo: Testator ita dixit: argentum, quod domo mea erit, cum moriar, lego Titio: Quaeritur, num et debeatur argentum illud, quod domi testatoris non quidem fuit, cum moreretur, sed quod ab eo depositum fuerat apud alium, aut alteri commodatum? Deberi putant Jcti, si praesentis custodiae causa esset depositum: Ratio est, quia, licet domi testatoris argentum hoc non fuerit tempore mortis, esse tamen solebat. Id autem sensisse testator intelligitur, ut et comprehenderit pecuniam, quae esse solebat. Praesentis autem custodiae causa depono, quae, quasi praesentia mihi mansura, ita alteri servanda commendando, ut mox, cum usus exigit, repetam. Perpetuae vero custodiae causa de-

pono, quae nunquam volo repetere, aut ad me redire, quae abjeci, ac pro derelicto habui, neque itaque dici possunt ea domi meae esse solere: veluti obtinet in thesauro, quem depofui, Diisque inferis consecravi, ut perpetuo ibi custodiretur, quemque adeo nolo pervenire ad legatarium, sed cedere illi, cui fortuna eum invenire sibi que habere concesserit. Alio jure utimur in pecunia foenori destinata: quod si enim legata cui fuerint mobilia, quae domi testatoris erunt, non continentur nummi repositi, ut foenori collocentur. *L. 79. §. 1. D. de Legat. III.*

CAPUT DUODECIMUM.

Ad Legem 49. D. de Legat. III. De Ornatricibus, ac Pfecadibus. Cultura comarum apud Romanos. Servi peculiare. Servorum servarumque ornatus. Luxus in mancipiis. Fortassis, pro verbi gratia. Joannes Sarisberiensis exponitur. Alumnus quis? Ad L. 16. §. 1. D. de his, quae ut indign.

IN eo occupata est Ulpiani opera in *L. 45. D. de Legat. III.*, ut exponat, quid praestandum sit, si quis legavit, quae uxoris causa parata sunt. Eandem materiam prosequitur in *L. 47.*: denique ita pergit in *L. 49. eod.*: *Item legato continentur mancipia, puta lecticarii, qui solam matrem familias portabant, item jumenta, vel lectica, vel sella, vel burdones, item mancipia alia, puellae fortassis, quas sibi comatas mulieres exornant.* Obscuriora visa sunt Interpretibus verba postrema: *puellae fortassis,* Non fert animus, neque patitur instituti nostri ratio, ut singulas Virorum Doctorum opiniones ordine recenseamus. Qui curiosior eas scire desiderat, consulat is Ampl. Bynkershoek. in *Obs. Lib. 5. Cap. 19.* et Eruditissimum D. W. Trillerum in *Obs. Crit. Lib. 4. Cap. 15. pag. 396.* Adde Paulum Dumay in *Sylloge Epistolarum Ill. Vir., a Celeb. Burmanno editarum, Tom. 2. pag. 367.*, aliosque ibidem allegatos. Plerique omnes locum corruptum emendatione adjuvandum arbitrantur, intelligendas autem hic puellas existimant, quae comas matronarum exornare olim fuerunt solitae apud Romanos, quales Ornatrices, ac Pfecades appellabantur, quarum mentio frequentissima est in monumentis veterum. Multa de Pfecade habet Reinesius, et Fabrettus in *Inscript. pag. 714. litt. D. E. sq.* De Ornatricibus, ac Pfecadibus congefferunt plurima Commentatores ad *Petron. Sat. Cap. 128.* Macrobius *Saturn. Lib. 2. Cap. 5.*

Cap. 5. Ornatrices memorat, canos Juliae eximentes. Ipso, quo Ulpianus eas insignivit, *puellarum* nomine illas vocat Juvenalis *Sat.* 6. v. 494. Comendo capiti, ac praecipue capillis matronarum adhibitas fuisse, quin et ipsas Deas ornatrices suas habuisse, denique morem ornandi capillos Romae solemnem exstitisse ostendit Pater meus in *Rescript. Boxhorn. de Cat.* pag. 495. §4. *Psecades* hae ancillae si quid peccassent,

taurea punit
Continuo flexi crimen, facinusque capilli,

uti ceninit Satyricus *l. c.* v. 492. *Taurea* vocabulum designat scuticam, ex corio taurino factam, *boves mortuos* appellat Comitorum pater, *qui vivos homines incurfant*, ceu pluribus exposuit Paganinus Gaudentius in *Thef. Jur. Otton.* Tom. 3. pag. 400.

Unus, quantum equidem scio, Ampl. Otto in *Jurispr. Symbol. Exerc.* 2. Cap. 4. pag. 155. retinendam arbitratur scripturam vulgatam, Codicis Florentini auctoritate suffultam, accipiendasque censet, ornatrices, quas matronae alere sibi consueverunt, comatasque exornare: quae explicatio, uti simplicior, ita magis se videtur commendare, modo constet, quod, si vera volumus fateri, non admodum fit probabile, *Psecades* illas ab ipsis matronis ornari comatas moris fuisse. Ita Juvenalis v. 490.

*Componit crinem, laceratis ipsa capillis,
Nuda humeros Psecas infelix, nudisque mamillis.*

Malim ego *puellas* hic intelligere servas eas, quae custodes quasi *puellarum*, cum quibus in lanificio una erant semper, curam gerebant, comitesque ubique aderant. Feminas namque olim, saltem virgines, aediculis suis, seu thalamis, ita fuisse conclusas, ut solis sine comitatu nutricis pedem efferre foras vix iis licuerit, abunde constat. Statius in *Achilleide*, *raram* vocat hanc *licentiam* *Lib.* 1. v. 285.

*Palladi Littoreae celebrabat Scyros honorum
Forte diem, placidoque satae Lycomedae sorores
Luce sacra patriis (quae rara licentia,) muris
Exierant.*

Palladi dativus Graeco more corripitur, vid. Priscian. *Lib.* 7. pag. 756. Adde Claudianum *Lib.* 2. in *Eutropium*:

*Qualis pauperibus nutrix invisa puellis
Adsidet, et tela communem quaerere visum
Rauca monet: festis illae luisse diebus
Orant, et positis aequaevas visere pensis,*

Ggg

Ira-

*Irataeque operi, jam lapso pollice, fila
Turbant, et teneros detergunt stamine fletus.*

Affas nutrices eas dictas Nonius observat Cap. i., propterea, quod adsint iis, quos nutriant, nec vel exiguo divellantur. Ancillae, servique tales peculiares plerumque appellari solent, quasi qui proprii sunt, atque in peculio filiorum filiarumque. Plautus in Captiv. in Prologo:

*Hic postquam hunc emit, dedit eum gnato suo
Peculiarem, quia quasi una aetas erat.*

Idem ibid. Act. 5. Sc. 3.:

*nam tibi quadrimum
Tuus pater peculiarem parvulum puero dedit.*

Elegans prae caeteris est hanc in rem ejusdem Poëtae locus in Mercatore Act. 3. Sc. 1.

*Ovem, etiam tibi ancillam dabo, natam annos sexaginta,
Peculiarem. P. A. Mi senex, tam vetulam? L. Y. Generis Graeci est,
Eam si curabis, perbona est, tondetur nimium scite.*

Utrumque, ni fallor, ex Comici dictis fit manifestum: mulieres proprias sibi habuisse servulas, tum deinde id operam dedisse, ut optime eae essent ornatae comataeque. Puellas ejusmodi sibi deligere solebant feminae ad decus et ornamentum. Tales, credo, innuit Virgil. Aen. XI. v. 655.

*At circum lectae comites, Lavinaque virgo,
Tullaque, et aeratam quatiens Tarpeja securem,
Italides, quas ipsa decus sibi Dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellicae ministras.*

Servius decus interpretatur ornamentum, id est, quas sibi elegit ornamentum, id est, ad ornamentum. Neque enim ancillas aluisse tantummodo mulieres Romanas sciendum est, ut domesticas operas eae praestarent, sed et plurimas habuisse, ac varii generis servas, quae foras egressuras matronas comitarentur, quasque unice secum ducebant mulieres, superbum genus, atque ambitionis plenum, ad pompam atque ostentationem; quarum numero accensendae ancillae ex Aethiopia, quas in primis in deliciis sibi habebant mulierculae. Phaedria apud Terent. in Eunuch. Act. 1. Sc. 2. v. 85.:

Nonne

*Nonne ubi mibi dixti cupere te ex Aethiopia
Ancillulam, relictis rebus omnibus,
Quaesivi?*

Add. *Act.* 3. *Sc.* 2. v. 18. De flabelliferis, umbelliferis, et quae sunt ejus generis aliae, consule Pignor. *de Servis* pag. 422. *sq.* Has autem comites suas matronas Romanas, luxui admodum deditas, bellissime ornasse, quis dubitet? Narrat Thais apud Comicum in *Eun. Act.* 1. *Sc.* 2.:

*Matri parvulam
Puellam dono quidam mercator dedit,
Ex Attica hinc abreptam. . . .
Mater ubi accepit, coepit studiose omnia
Docere, educare ita ut si esset filia.
Sororem plerique esse credebant meam.*

Apposite Idem Poëta in *Heaut. Act.* 2. *Sc.* 3. v. 5.:

*Adeo impeditae sunt: ancillarum gregem
Ducunt secum. Portant quid rerum?
Aurum, vestem.*

Ad quem locum ex Ammiano Marcell. demonstrat Lindenbrog., conspici solitas matronas, agmina familiarum, tanquam praedatorios globos, post terga trahentes. Clitipho in *Heaut. Act.* 2. *Sc.* 3. v. 54. *sq.* veluti rarum quoddam miratur ancillam amicae pannis obstitam, neglectam, immunda illuvie. Huc pertinet, quod adnotavit Summus Casaubonus ad Sueton. in *Aug. Cap.* 83., non viris modo morem fuisse olim conquirere undique pueros minutos, dicaces, procacesque, imo vel ex Mauritania, Syria, atque Alexandria tales petitos fuisse, quos *delicias*, et *delicium* vocare consueverunt, vid. Arnob. *Lib.* 4. pag. 134., ibique commentaria, sed et nobilissimas quasque matronas otium suum iis oblectari fuisse solitas. Servulos ejusmodi auro gemmisque pretiosissimis ornatos, ac delicatissimo cuique Romanorum esse oblectamento scribit Herodianus *Lib.* 1. *Cap.* 17. Causam autem non video, ut hoc obiter observem, quamobrem de solis masculis Historici dicta accipienda esse arbitremur, siquidem notissimum est το παιδιον, vocem ibidem usurpata, utrumque sexum designare. Add. Lips. ad Senec. *de Const. Sap. Cap.* 11. Jo. Sarisber. *de Nug. Cur. Lib.* 8. *Cap.* 11. Multa esse, quae matronarum usibus necessaria sint: pretiosae vestes, aurum, gemmae, sumtus, ancillae . . . honoranda nutrix ejus uxoris, et gerula, intelligo, quae parvulam ulnis gestare solebat, servus paternus, et alumnus, et formosus affecla, et procurator calamistratus. Corn. Fronto, affecla, inquit, sequitur potentiores. Nonius inde dictum scribit, quod adsit, et omnibus jussis dominorum praesto sit.

Pro parasito vocem accepisse videtur Isidorus *Lib. 10.*, qui interpretatur dictum, eo, quod sequatur aliquem lucri causa. Procuratorem Plautus appellat condum, promum, procuratorem peni. Confer Hieron. ad Furiam, et *Lib. 1. Advers. Jovian.* Denique *alumnus* ponitur pro nutritore servo, an forte collactaneo? Caeterum utrumque significat, et qui alit, et qui educatur, testibus Isidoro, et Servio locis plurimis. Coccejus Cassianus, vir ordinis Senatorii, Rufinam, ingenuam mulierem, honore pleno dilexerat: ejus *filiam*, quam (malo quod eam) *alumnam* testamento Cassianus, nepti coheredem datam, appellaverat, vulgo *quaesitam* adparuit: sic existat in famosissima *L. 16. §. 1. D. de his, quae ut indign.* Concubina sit an uxor, ex sola animi destinatione aestimatum novimus ex *L. 4. D. de Concub.* Concubina igitur ab uxore solo dilectu separatur, Paul. *Sent. 2. 20. 1.* Exinde itaque judicatum, non ex justis nuptiis procreatam Rufinae filiam, quae Rufina alioqui vivo, Cassiano, uxor ejus habita fuerat, quod non *filiam*, sed *alumnam* eam vocaverat in testamento: neque vero naturalis filia videri poterat, hoc est, ex concubina Cassiani nata, propter eandem rationem, et quia de eo non fuerat testatus. Vid. *Lex 3. pr. D. de Concub.* Spuriam itaque esse eam adparuit, quam Cassianus aluit. Aliter exponunt Cujacius, Faber, Goesius ad *Suet. in Aug. Cap. 24.* Heinecc. ad *L. Jul. et Pap. pag. 109.* Langebek. et Perrenon. in *Thef. Otton. Tom. 1. pag. 569., et pag. 655.,* alique ab iis citati. Dicendum restat de initialibus dicti §.: *Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, ejus, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur.* Solae eae in concubinato haberi possunt sine metu criminis, poenaeve ex lege Julia, in quas stuprum non committitur. *L. 1. §. 1. D. de Concub.* Quomodo vero stuprum contrahatur in ea, quae concubinatum detrectat? Repono, *se modo patroni.* Perplexam Jcti oratio obscuritatem, credo, et scripturae vitium peperit. Sic interpretor: Siquidem stuprum non committitur a patrono in liberta, quae se concubinam ei esse, non justam uxorem passa est, ob id, quia concubinitus per leges nomen assumpsit, ideoque extra legis poenam est, *L. 3. §. 1. D. de Concub.*, actio non denegabitur ad petendum id, quod relictum est testamento ejus, qui concubinam habuit libertam suam. Novae nuptiae muneridabatur ancilla, puellaeque ornatae. Ausonius in *Cent. Nupt.*

Olli serva datur, geminique sub ubere nati,
Quattuor hic juvenes, totidem innuptaeque puellae:
Omnibus in morem tonsa coma, pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

Ad ornatas ancillas respexisse quoque videtur Scaevola in *L. 13. D. de Auro Arg. . . . leg.* Idem quaesivit, an ex eadem clausula vestis, quam ancillis, vel lecticariis ejusdem uxoris suae comparaverat, vel fecerat, praestanda esset. Eleganter Seneca *Epist. 110.*: *Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum cohors multa servorum, lectica formosis imposita calonibus.*

Hie.

Hieronimus *Lib. 2. in Epistol. Select. Epist. 9.*: *Dolet sibi praelatum juvenem, non quidem comatum, non vestium sericarum etc.* Caeterum quae fuerint ornamenta muliebria, quibus instrui atque concinnari solebant feminae, narrat Ulpianus in *L. 25. §. 10. D. d. tit.* Confer Senec. *de Benef. Lib. 7. Cap. 9.* Adde Bynkersh. *Lib. 5. Obs. Cap. 17.*

Quod autem de *comatis* addit JCtus, constat abunde crispatos, calamistratosque maxime honoratos, atque in deliciis fuisse Romae, talesque ab mulieribus comites adscitos, vid. Pignor. *pag. 427.* Criniti ministrabant famuli honestioris ordinis. Claudianus *de bello Gildon.*

*Ut vino calefacta Venus, tunc saevior ardet
Luxuries, mixtis redolent unguenta coronis,
Crinitos inter famulos, pubemque canoram.*

Seneca in *Epist. 95.*: *Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem sit species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis miscatur.* Add. Lips. *ad Epist. 47.*, et *de Brevit. Vit. Cap. 12.* Insolentiores ac lasciviores comas aluisse Romae, observavit Des. Heraldus in *Advers. Lib. 2. Cap. 16.* Praecipua fuit puellarum cura, quarum pars magna pulchritudinis censebatur coma longa,

*totos in fluctum ponere crines,
Et vinclis revocare comas, et vertice denso
Fingere, et appositis caput emutare capillis.*

uti de mulieribus comatis cecinit Manilius. *Comatas* etiam accipere possis, coma longa ornatas. *Comata sylva* phaselus dicitur Catullo *Carm. 4. 1.*, hoc est, arbores comis, seu frondibus multis tectae ac repletae. Comae proprie sunt capilli non caesi, vide Serv. *ad Virgil. Aen. 5. v. 556.* Comam longam in deliciis Romae fuisse novimus. Insigne exinde sibi, familiaeque suae nomen comparavit Cincinnatus. Sueton. in *Calig. Cap. 35.*: *Vetera familiarum insignia nobilissimo cuique ademit: Torquato torquem, Cincinnato crinem.* Pulchros, comatosque conjungit Idem *ibidem*, turpesque contra, ac deformes habitos fuisse indicat, quibus, comis destitutis, calvum erat occipitium: quae causa impulit nonnullos, ut capillamento se celarent, vid. Turneb. *ad Suet. in Cal. Cap. 11.* Calvi scilicet galericulum adoptabant, comamque adscititiam, vid. Pater in *Dissertat. Aviano subjecta, Cap. 20.*, et in *notis ad Fab. 10.*, adde Casaub. *ad Suet. in Othone Cap. 12.* De meretricibus, quae adulterinis comis usae crines ex Germania petere consueverant, vid. Dempster. in *Antiquit. Rom. Lib. 5. pag. 617.* Ornatus causa servi saepissime criniti, capillati, comatique ministrasse memorantur. Consule Pignor. *pag. 58.* Jo. Sarisberiensis *de Nug. Curial. Lib. 3. Cap. 18.*: *Recumbentis pedes calamistratus comatulus excipit.* Eodem respicit Hieronymus *l. c.*: *Sin autem sola ieris, utique inter servos adolescentes, inter lascivas puellas, et coma-*

tos linteatosque juvenes. Idem Epist. 18.: Polire faciem purpurisso, et cerussa, ora depingere, ornare crinem, et alienis capillis turritum verticem struere, ut ta- ceam de inaurium pretiis. . . . Fuge lasciviam puellarum, quae ornant capita, crines a fronte dimittunt, cutem poliunt, utuntur pigmentis cincinnatulos pueros, et calamistratos, et peregrini muris olentes pelliculas. Tam longam ale- bant comam mulieres, ut tomenta aliquando rebus angustis confecta exinde fuisse, memoriae tradatur, v. Rycquius de Capitolio pag. 480. sq. Lacedae- mone quoque libertatis aut ingenuitatis habebatur indicium, comam alere: rationem reddit Aristot. Rhetor. Lib. 1. Id in primis studuisse mulierculas, ut crines bene comtae procederent, constat ex iis, quae narrat Pignor. pag. 395. sq. Plautus in Mil. Glor. Act. 3. Sc. 1. v. 193.

*Utique eam huc ornatam adducas, matronatum modo:
Capite compto: crines, vittasque habeat.*

Vittis namque redimire moris fuit crines honestissimarum, v. Serv. ad Virg. Aen. 7. v. 403. Ovid. de Art. Am. Lib. 1. v. 31. Confer Briffon. in Select. Antiq. Lib. 1. Cap. 4. Poëta nescio quis in carmine de medicamine faciei, quod Nasoni a nonnullis tribuitur:

*Vultis odoratos positu variare capillos.
. Rure latent, finguntque comas.*

Plura de cultura comarum, itemque de cinerariis, et ciniflonibus, ministro- rum genere, dabit Cl. Jo. Arntzenius in *Dissertatione de colore comarum*.

Dicendum restat de voce *fortassis*. Dubiumne haesisse dicamus Ulpia- num, cujus summam juris doctrinam merito admirata est antiquitas, num iis, quae uxoris causa parata sunt, servulae quoque contineantur, imo vero num Mancipiorum nomine ancillae etiam comprehendantur? Certa est at- que indubitata juris regula: servis legatis ancillas item deberi, v. L. 62., et 81. D. de Legat. III., adde Paulum Sent. Lib. 3. Tit. 6. §. 69. An forte tribuendum hoc arbitrabimur modestiae Jctorum veterum, qui de re, licet vulgatissima, ac certa consulti, non imperiose tamen, aut severe responde- re fuerunt soliti, verum vel in illis rebus, ubi non dubiam causam propo- fuerunt, ita tamen sententiam suam exponere consueverunt, ut dubitasse eos existimes: id quod prae caeteris quam clarissime elucescit ex peculiari, familiari, ac quasi proprio eorum vocabulo videtur, similibusque? Malim equidem ita intelligere, ut asserendi potius, atque affirmandi sensu hoc lo- co accipiamus voculam *fortassis*, pro exempli gratia, veluti, quā notione verbum in jure haud raro usurpari ostenderunt Briffon. in Lex. V. forte, et Strauchius in Lex Partic. Juris.

CAPUT TERTIUM DECIMUM.

I. *Corrigitur* L. 65. §. 6. D. de Condiēt. Indeb. II. L. 135. D. de Verb. Sign. III. L. 35. §. ult. D. de Verb. Oblig. IV. L. 3. D. Si pars her. pet. V. L. 14. §. 2. D. Ad SCtum Trebell. VI. *Defenditur lectio* L. 29. §. 2. D. Pro Socio. *Exponitur* Isidorus. *Tentatur* Seneca. VII. *Emendatur* L. 2. §. 1. D. Pro Emtore, et VIII. L. 3. D. Pro Suo. IX. *Vindicatur* L. 8. pr. D. de Procurat. X. *Restituitur* L. 32. §. 1. D. de Acquir. vel omitt. her. XI. L. 19. §. 2. D. de Judic. XII. L. 69. D. Pro Socio. XIII. *Exponitur* L. 1. §. 3. D. Ad Leg. Cornel. de Sicar. XIV. *Ad* L. 2. D. de divers. temp. praescript. *Explicatur locus* Ciceronis. XV. *Emendatur* L. 57. D. de Judic. XVI. *Corrigitur, et exponitur* L. 68. §. 3. et 4. D. de Legat. I., eademque conciliatur cum L. 65. §. 2. D. de Legat. II. XVII. *Tentatur* L. 29. §. 3. D. Ad Leg. Aquil. *Significatio* naviae. *Explicatur* Festus. *Restituitur* Isidorus. XVIII. *Ad* L. 1. §. 1. D. de bonor. poss. sec. tab.

I. *IN frumento indebito soluto et bonitas est, et, si consumpsit frumentum, pretium repetet*, secundum Paulum in L. 65. §. 6. D. de Condiēt. Indeb. Alii Codices exhibent: *bonitas est repetenda*, sensu meliore. Lectionem corruptam audacius ita corrigit Catharinus in *in Thes. Meerm. Tom. 6. pag. 786.*: *non bonitas, si consumptum sit, sed frumenti pretium repetetur*. Leviore, puto, crisi restitues, si non veram, at commodam saltem lectionem hoc modo: *in frumento indebito soluto et bonitas est, (supple ex sequentibus repetenda) at, si consumptum sit frumentum, pretium repetendum*. In mutuo reddendam esse rem ejusdem generis, ejusdemque bonitatis, manifestum est ex L. 3. D. de Reb. Cred., quod si autem indebite quid fuerit solutum, sequi in his oportere jus mutui constat ex §. 1. *Inst. quib. mod. re contr. obl.*, indebite itaque soluto frumento, repeti potest ejusdem bonitatis frumentum: fac ergo, frumentum datum deterius factum fuisse: restituendum est aliud ejusdem generis, ejusdemque bonitatis: at si jam consumpsit is, cui indebite solutum est, frumentum, repetendum hoc casu est pretium, hoc est, tantum, quanti illud aestimatur.

II. *Quaeret aliquis, si portentosum, vel monstrosum, vel debile mulier ediderit, vel qualem, visu, vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis, quam hominis partum, an, quia enixa est, prodesse ei debeat.* Desumptum fragmentum ex libris Ulpiani, quos ad legem Juliam et Papiam scripsit, exstat in *L. 135. D. de Verb. Sign.* Proficit partus monstrosus ex lege Papiamatri, ad id, ut jus liberorum consecuta ea videatur, ex Scto Tertuliano contra talis non prodest: diversitatis rationem tradiderunt Commentatores ad Pauli *Sent. Lib. 4. Tit. 9. §. 3.* Verba legis propositae quod atinet, Triboniani emblemata temere incusat Catharinus *l. c. pag. 786.*, emendationemque offert ab Alciato jam ante memoratam, neutiquam probabilem, substituens *inaequalem visu*. Rectius Stewechius ad Veget. *de Re Milit. Lib. 2. Cap. 4.* geminandum censet: *qualem qualem*, quem proxime secutus corrigo: *quale quale m*, hoc est, *quale quale monstrum*, quod novum est visu, vel vagitu, speciem repraesentans antea non visam, vel vagitum edens, sonitumve inauditum. Quaerit autem, num proficit, *quia enixa est*, id est, partum edidit quidem, sed non humanum. *Debile est*, in quo pars aliqua desideratur, ita *debilitatus est* in Coll. Leg. Mos. et Rom. *Tit. 11. §. ult.*

III. In contractibus, qui solo consensu constant, non aequè anxie observantur verba solennia, atque in stipulationibus, quae stricto jure censentur. Hoc, credo, innuit Paulus in *L. 35. §. ult. D. de Verb. Obl.*: *Si in locando, conducendo, vendendo, emendo, ad interrogationem quis non responderit, si tamen consentitur in id, (praestet forte idem) quod responsum est valet, quod quia (rescribendum puto quidem) hi contractus non tam verbis, quam consensu confirmantur.* Interpretor: licet quis ita stipulanti Maevio: *fundum tuum Cornelianum locas mihi ea lege?* non quidem solennibus verbis responderit: loco, si tamen probari possit, consensisse utrumque in idem, propositam puta locationem, valet id, quod responsum est, veluti si dixerit: *jure locationis fundo meo utere.* Sic malo, quam cum nonnullis negationem obtrudere, aut verba transponere. Aliorum conjecturas exhibet Bynkershoek in *Obs. Lib. 3. Cap. 5.*

IV. Varie tentantur haec Pauli in *L. 3. D. Si pars her. pet.* Ubi autem eodem gradu sunt caeteri, quo et venter, tunc quae portio in suspenso esse debeat, quaesierunt: ideo quia non poterant scire, quot nasci possunt: IDEO nam multa de hujusmodi re tam varia et incredibilia creduntur, ut fabulis adnumerentur. Offendit merito Interpretes postremum ideo: aliis quid placuerit, videre est apud Bynkersh. *l. c. Cap. 8.*, qui ipse sic substituit: *adeo namque, vel nam adeo.* Quid, si levissima mutatione sic reponamus? *quot nasci possunt Titio: nam.... Titium* scimus poni pro aliquo, quisquis ille sit. Geminatio ejusmodi, litterarumque D et T, itemque E et I confusione nihil fere est in jure frequentius. *Creduntur* verbum facile tolerari posse existimo. Vulgus credit varie, alio aliter referente: exemplo sit historia de muliere quadam, quam, nonnulli tradiderunt Peloponnesi, quinos quater fuisse enixam, alii, quinquies quater nos eandem peperisse, narrant.

V. *Qui repudiavit hereditatem, cogetur adire, et restituere ipsam hereditatem,*
si

si justae causae allegentur, inquit Hermogenianus in L. 14. §. 1. D. ad SCt. Trebell.: Idem dein in §. 2. sic pergit: *Plane, si bona venierint, non oportet PRAECEPTOREM, ne quidem pupillum, restituere, nisi ex causa, ut Divus Pius rescripsit.* Codices plurimi exhibent *Praetorem*, corrigunt nonnulli per *Praetorem*, vide Bynkershoek. in Obs. Lib. 6. Cap. 21., qui mavult *receptorem*, restitutionem autem intelligit in integrum. Me quidem iudice, ita non male rescribas: *oportet praecipere Praetorem, rem, ne quidem pupillarem, restituere.* *Praecipere* interpretor cogere, jubere, imperare, quam notionem in jure vulgatissimam esse, vel lexica manifestant.

VI. *Et nos consentimus*, (ait Ulpianus in L. 29. §. 2. D. Pro Socio,) *talem societatem nullam esse, ut alter lucrum sentiret, alter vero nullum lucrum, sed damnum sentiret: iniquissimum enim genus societatis est, ex qua quis damnum, non etiam lucrum SPECTET.* Transpositis verbis, ita legendum censet Schroder. in Obs. Lib. 3. Cap. 6.: *lucrum non etiam damnum.* Fefellisse videtur Virum Cl. vocis *spectare* significatio, fatis alioquin nota, qua pro *expectare* ponitur, quam alibi demonstravi. Aequitati contrariari indicat Jctus, ita iniri societatem, ut ad alterum solum lucrum, ad alterum socium damnum omne solum perveniat. *Spectet* expono, *expectare* possit. *Expectare* et *spectare* vocabula saepissime inter se permutantur. Isidorus Lib. 15. Cap. 3., ex Gothofredi editione: *Moenianus, collega Crassi, in foro projecit materias, ut essent loca, in quibus spectantes insisterent, quae ex nomine ejus Moeniana appellata est: haec et solaria, quia patent soli. Posthaec alii lapide, alii materia aedificare porticibus moeniana, et foribus et domibus adjecerunt.* In aliis editionibus sic exhibetur: *expectantes insisterent appellata sunt aedificavere porticibus.* Casaub. ad Suet. in Ner. Cap. 16. in hunc modum reponit: *Moenius, collega Crassi, in foro projecit materias, appellata. Haec aedificavere super porticibus moeniana, et* Quid si ita exponamus: *aedificavere in porticibus moeniana, et foribus et domibus ea adjecerunt?* Festus *Maenium* appellat auctorem projecti, alii aliunde vocis originem deducunt. Isidori Codex Groninganus ea, quae in Gothofredi editione praemittuntur, *moeniana dicta sunt, quod maneamus*, non adgnoscat, pro *spectantes* dat *expectantes*. Denique sic refert: *appellata sunt, hoc est solaria.* Pro *expectare* poni verbum simplex docuit Vonck in Obs. Misc. Cap. 15. Seneca in Epist. 122. *non videntur tibi, inquit, contra naturam vivere, qui commutant cum feminis vestem? non vivunt contra naturam, qui expectant, ut pueritia splendeat tempore alieno?* Libri nonnulli habent *spectant*. Est, qui legit *expetunt*. Torrentius ad Horat. Sat. 1. 2. 101. ex codice MS. substituit *satagunt*, quam interpretationem esse putem e margine in textum desumptam. Malim *haec spectant*. Servius ad haec Virgilii Aeneid. 6. vers. 685.

*Tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas.*

expectata exponit *spectata*, *probata*. Simplicia pro compositis, composita item pro simplicibus saepissime adhibuisse veteres, constat. Consule Sciopp. in *Verosim.* Lib. 3. Cap. 4.

VII. Optime exposuit Vir Ampliff. F. Rygerbos in *Obs.* Cap. 14. Pauli haec in L. 2. §. 1. D. pro Emtore: *Separata est causa possessionis et usucapionis: nam vere dicitur quis emisse, sed mala fide: quem ad modum qui sciens alienam rem emit, pro emtore possidet, licet usu non capiat.* Haloandri emendationem, utpote audaciorē, rejiciendam esse, substituentis: *emisse, licet mala fide*, nullus temere dubitet: pro *sed* reponendum esse et existimat Rygerbos. Malim si et: Si pro *quavis, etiamsi*, a Jctis usurpari frequentissime, probant exempla allegata in lexico Briffonii.

VIII. In L. 3. D. Pro suo, (qua de tractat Idem Rygerbos pag. 109) *Hominem, quem ex stipulatione te mihi debere falso existimabas, tradidisti mihi: si scissem mihi nihil debere, (forte scriptum debere te) usu eum non capiam: quia si nescio, verius est, ut usucapiam, exaratum fuisse puto: quod si nescio.*

IX. Nihil mutandum esse censeo in his Ulpiani in L. 8. pr. D. de Procurat: *Sed et filiafamilias poterit dare procuratorem ad injuriarum actionem: nam quod ad dotis exactionem attinet, si cum patre dat procuratorem, supervacuum esse illud Valerius Severus scribit, cum sufficiat, patrem dare ex filiae voluntate.* Hoc modo si exponas, tuto, credo, carebis Haloandri correctione neutiquam probabili, reponentis: *nam et ad dotis exactionem cum patre dari procuratorem.* Levior est, adeoque rectior emendatio Viri Ampl. pag. 111. rescribentis *det.*

X. Leviter emendanda videntur ejusdem Ulpiani verba in L. 32. §. 1. D. de acquir. vel omitt. hered.: *Sed et, si scit se heredem institutum, sed utrum pure, an sub conditione, ignoret, non poterit adire hereditatem, licet pure institutus sit, et (corrigo nec) sub conditione institutus adire poterit, licet paruerit conditioni.* Legunt alii *vel pro et*, alii *et si sub conditione*. Vide Best. pag. 177. Nisi malis exponere: etiam sub conditione institutus adire non poterit.

XI. Ita Ulpianus in L. 19. §. 2. D. de Judic.: *Ubi sic venit, ut confestim discedat, quasi a viatore EMTIS, vel eo, qui transvehebatur, vel eo, qui παραπλει, id est, praeternavigat, emit.* Haloander *to emtis* omisit. Rectius Heinccius in Praefatione praemissa Observat. Bynkersh. substituit *eunte*: ne quid pereat litterularum, malim *eunte s*, hoc est, *eunte scilicet*, secundum Valerium Probum.

XII. Haud temere profecto crucibus Jctorum accenset Cel. Eckius in Dissert. de 7. damnatis legibus Pandectarum Cap. 5. Ulpiani verba in L. 69. D. Pro Socio: *Cum societas ad emendum coiretur, et conveniret, ut unus reliquis NUNDINAS, id est, epulas, praestaret, eosque a negotio dimitteret, si eas eis non solverit, et pro socio, et ex vendito cum eo agendum est.* In explicando, emendandove hoc fragmento laborem multum collocarunt quotquot fere artem nostram tractarunt Viri juris consultissimi. Summus Cujacius nullam sibi, ab illo inde tempore, quo juri operam dedit, hac lege difficiliorem visam fuisse, nullam se diutius torfisse, fateri non erubuit. Huic aliisque quid placuerit

cuerit cognoscere licet ex Toullien *in Collect. Diff. 1. Cap. 2.*, Herald. *in Obs. et Emend. Cap. 3.*, Forner. *Rer. Quot. Lib. 3. Cap. 28.*, Ottone *in Praef. Thes. Jur. Tom. 2. pag. 15.*, adde Freher. *ibid. Tom. 1. pag. 946.* Sequuntur plerique sententiam, quam proposuit Doctiss. Eckius *l. c.*, cujus explanationi et ego adquiescerem, nisi moraretur vox *nundinas*, quam eo, quem vult Vir Egregius, sensu, pro nundinariis epulis scilicet, positam fuisse veteribus vehementer dubito, neque quidquam ad demonstrandum hoc thema faciunt, quae protulerunt Interpretes. Verbo dico: reponendum videri *συνδειπνῶς*, aut, si id mavis, *συνδειπνῶς*, quod vocabulum *convivium*, *epulas* denotat. Solitos fuisse Prudentes in Responsis suis adhibere verba Graeca, iisdemque subjungere mox interpretationem Latinam, non ignorant, nisi qui leges nunquam inspexerunt.

XIII. Ellipsi frequentissima ac vulgari vindicabis facile lectionem antiquam in his Marciani in *L. 1. §. 3. D. ad L. Corn. de Sic. et Ven.*: *Si clavi percussit, aut cucuma in rixa, quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo, leniendam poenam ejus, qui in rixa causa (malo casu) magis, quam voluntate homicidium admisit.* Vim adhibent plurimi, vocem tamen ejicientes, aut verba transponentes. Consule Schulting. *ad Coll. Leg. Mos. et Rom. Tit. 1. §. 6. num. 26.* Subintelligo *si* ante *tamen*, atque hoc modo sensum optime constare arbitror. Uti *causa* et *casus*, ita quoque *causarius* et *casuarius* permutantur. Vid. Commentatores ad Spartianum *in Adrian. Cap. 10. in pr.*

XIV. Dubito, an ellipseos aequae vulgaris ratione explicari possit *L. 2. D. de divers. tempor. praescr.* Ita Marcellus: *actionibus, quae certo tempore finiuntur, ut Aedilitiae pleraeque actiones.* Hoc vult JCtus: Aedilitiae, et caeterae pleraeque actiones Praetoriae. Possis exponere: *Aedilitiae et pleraeque actiones*: quo modo Cicero *ad Attic. Lib. 14. Ep. 16. villicosque, procuratores*, quo loco temere Pignorius *de Servis pag. 545. interfert et.* Praeferam tamen *Aedilitiae ac pleraeque al. (hoc est, aliae) actiones.* Confer Bynkershoek. *Obs. 4. 8.*, qui emendat *peraeque*.

XV. Geminatio remedio sanandam puto scripturam vitiosam *L. 57. D. de Judic.* Sic exhibet liber Florentinus: *Certe si quasi procurator alicujus filiusfamilias judicium acceperit, mortuo eo, in eum, quem defenderit, TRANSACTIO, vel judicati datur.* Aliorum codicum lectiones, suamque, ac varias Eruditorum conjecturas protulit Bynkershoek. *Obs. 2. 22.* Ulpianum dedisse credo: *transacti actio, vel judicati datur*: est autem actio transacti, et judicati, quae datur ex transactione, vel sententia.

XVI. Sempronius in testamento suo ita scripsit: *Stichum servum meum do lego Titio*, mox addit, aut, interjectis aliis, in ima cera jussit: *Stichus post mortem Titii liber esto.* Adita hereditate servum accipit Titius, Stichus post mortem Titii libertatem consequitur. Sic respondit Papinianus in *L. 65. §. 2. D. de Legat. II.* *Titio Stichus legatus post mortem Titii libertatem accipit: et legatum, adita hereditate, et libertas post mortem Titii competit.* Recte sensisse Papinianum demonstrat juris certi ratio. Contra tamen existimasse

dicas Cajum et Julianum, JCtos praestantissimos, in *L. 68. § 3. et §. 4. D. de Legat. 1o.*: *Quod si idem pure legatus sit, et ex die liber esse jussus erit, omnimodo inutile legatum est: quia diem venturam certum est: ita Julianus quoque sensit.* Unde ait: *si servus Titio legatus sit, et idem post mortem Titii liber esse jussus fuerit, inutile legatum est: quia moriturum Titium certum est.* Aliis quid visum fuerit, v. apud Celeb. Rucker. in *Interpr. Lib. 2. Cap. 4.*, et Doctiss. Putman. in *Interp. Cap. 21.* Corruptam esse Caji scripturam, mihi quidem dubium non est. Contrariam Papiniani sententiae opinionem fovisse Cajum, qui Julianum secutus est, in re certa, in argumento juris non dubio, salva existimatione virorum sapientium statui non posse videtur. Cajum saltem cum Papiniano fecisse apparet ex *L. 68. c. §. 2. Si pure legatus servus sub conditione liber esse jussus fuerit, sub contraria conditione valet legatum.* Malo et sub contraria. Intellige conditionem contrariam legato servi: veluti si testator dixerit: *Maevio lego Pamphilum: si Maevius Consul fuerit, Pamphilus liber esto.* Mortuo testatore Maevius Consul est: existit itaque conditio: perimitur legatum servi, valet legatum libertatis. Eadem, si non major cum sit ratio in casu §. 3., quis contrarium jus expectet a Cajo? per interrogationem propositum utriusque JCti sermonem accipiemus, quae fortius solet negare? Praeferam utrobique legi *inutile legatum n. est*, hoc est, *non est.* Favet conjecturae addita ratio. Omnimodo inutile legatum servi non est, hoc est, quoquo modo accipias, omnino utile est, quia, ratione habita legatarii, per omnem Titii vitam ei servire debet Stichus, respectu vero Stichi, quia post mortem Titii competit ei libertas: Titium autem moriturum certum est.

XVII. Ulpianus in *L. 29. § 3. D. ad L. Aquil.*: *Labeo scribit: si, cum vi ventorum navis impulsae esset in funes anchorarum alterius, et NAUTAE funes praecidissent, si nullo alio modo, nisi praecisis funibus, explicare se potuit, (navis, hoc est, explicari potuit,) nullam actionem dandam.* Itane, Labeo, actionem denegandam statuis adversus nautas, qui funes praecidissent? non putem. Omnino concedi actionem hoc casu, optime demonstravit Bynkersh. *Obs. 4. 17.* Quam vero restituendae lectioni corruptae medicinam tentat, num aequae sit placitura omnibus, dubito. Verborum transpositione usus, remedio incerto, ne dicam damnando, ita reponit: *si, cum vi ventorum navis impulsae esset in funes anchorarum alterius nautae, et funes praecidisset.* Haloander pro *potuit* substituit *potuissent*, dein et ante *nautae* omittit. Unius litterulae mutatione, et elisione alterius veram restitui posse scripturam antiquam, habeo persuasum. Reponendum suspicor: *naviae funes praecidisset.* Librarii *naviae* vocabulum ignorantes *nautae*, magis sibi notam vocem exhibuerunt, dein, quod necessario erat faciendum, pro *praecidisset*, mutarunt *praecidissent.* Est autem *navia* genus navigii, quod *pontones* appellat Paulus in *L. 38. D. de Serv. praed. rust.* Caesar de *bell. Civ. Lib. 3.* *pontones* nominat genus *navium Gallicarum*, *naves onerarias*, eorundem meminit Gellius *Lib. 10. Cap. 25.* *Pontonium* dixit Isidorus §. 9. 1. Confer de pontonibus et dicto Isidori loco

Jo. Schefferum *de militia navali* Lib. 4. Cap. 1. pag. 261. Suidas ναβαν vocat: Ναβα, inquit, παρὰ Ῥωμαίοις τὸ πορθμεῖον: φαίνεται δὲ ἐν πολλοῖς μὴ διεστῶσα τῆς Ἑλλάδος φωνῆς ἡ Ῥωμαϊκὴ, ναυς γὰρ καὶ ναβα ἐγγύς. *Naba* (id est, *navia*) apud Romanos idem notat quod πορθμεῖον (apud Graecos). In multis autem Romana lingua a Graeca non videtur differre: ναυς enim et *nava* (*navia*) vicina sunt. Latinorum V Graecos per B exponere novimus. Isidorus in Glossis: *Na-bitā, nancta*. Rescribi volunt *nauta*. Et Romani enim sexcenties B pro V ponunt. Idem Suidas πορθμεῖον exponit τὸ πλοῖον. In glossis Servii est *navis*, πλοῖον. Est autem *navia* adjectivum, deductum a νηῖος, *navalis*, subintelligitur, puto, *navis*. Servius ad *Virg. Aen. XI. v. 329. Navaliam* dicimus loca, ubi naues sunt: sed modo de Graeco translulit, et *navalia* posuit pro *trabibus*, de quibus naues fiunt: nam *Homerus* νηὸν dicit *navale* lignum. Festus *naviam* interpretatur lignum cavatum, ut *navis*. Uno (hoc est, factum ex uno) ligno exsculpto, ut *navis*, quo utuntur alveo in vindemia. ubi v. Commentatores. Recte hanc vocem Pomponio Melae Lib. 3. Cap. 7. lin. 29. reddidit Vossius. Sic Mela de India: tam pinguis alicubi, et tam feracis soli, ut in ea mella frondibus defluant, lanas silvae ferant, arundinum fissa internodia, veluti *naviculae*, binos, et quaedam ternos etiam vebant. Alii exhibent *nautas*, in scriptis codicibus est *navita*, Vossii conjecturam in textum recepit Gronovius. Malim tamen *naviae*. Eadem sunt Vossio *navia*, *linter*, *alveus*. De *lintribus* et *alveis* v. Schefferum l. c. pag. 24. De puerorum lusu *capita aut navia*, qui etiam nunc nostris usitatur, refert Macrobius. *Saturn. 1. 7.* Propria itaque significatione *navia* notat *navalis*, usus voluit, ut pro *navi* adhiberetur. Obiter noto, apud Isidorum d. l. pro *carabus*, quo in Pado paludibusque utuntur, nostros libros exhibere *qua*, pro Pado legendum videri vado.

XVIII. Varie emendantur Ulpiani haec in L. 1. §. 1. D. de bonor. poss. sec. tab.: Non autem omnes tabulas Praetor sequitur hac parte edicti, sed supremas, hoc est, eas, quae novissimae ita factae sunt, post quas nullae factae sunt: supremae enim hae sunt, non, quae sub ipso mortis tempore factae sunt, sed, post quas nullae factae sunt, licet hae veteres sint. Consule Bynkersh. Obs. 1. 23. Nulla mutatione, sic distinguo: quae novissimae, i. ta. factae sunt, expono id est tales. Nullus ignorat, i antiquitus positum fuisse pro id est. Alibi ostendi, ta pro tales, scribere consuevisse veteres.

CAPUT QUARTUM DECIMUM.

I. Emendantur Tibullus et II. Nonius. III. Horatii locus exponitur, et tentatur. IV. Terentius aliquoties corrigitur, et exponitur.

nitur. V. Celsus restituitur. VI. Martialis explicatur et emendatur. VII. Horatius iterum tentatur. Item VIII. Valerius Maximus, et IX. Gellius. Ad L. 3. §. 9. D. de penu leg. X. Corriguntur Florus, Cicero, Isidorus, et ejus glossae. XI. Suetonius. XII. Sulpicius Severus. XIII. Plinius.

Coronidis quasi loco adjungere visum est capita quaedam difficiliora veterum Auctorum, quae opem criticam efflagitant.

I. Apud Tibullum *Lib. 1. Eleg. 9. v. 21.* ita circumfertur:

*Cantus et e curru lunam deducere tentat,
Et FACERET, si non aera repulsa sonent.*

Rescribendum puto: *et caderet.* Carminibus magicam inesse vim, iisque vel ipsam Dianam coelo deduci posse sibi persuadebat antiquitas superstitionissima. Hinc Ovid. in *Metam. Lib. 7. v. 207.*

*Te quoque, Luna, traho, quamvis Temesaea labores
Aera tuos minuant: currus quoque carmine nostro
Pallent, ac pallet nostris Aurora venenis.*

Virgil. *Ecl. 8.*

Carmina vel coelo possunt deducere lunam.

Lunae laboranti, hoc est, eclipsin passae, ne decideret de coelo, aere sonante succurrere solitos fuisse Romanos, notissimum est. Lepidissime Satyricorum princeps Juvenalis in elegantissima *Sat. 6. v. 440.* mulierum loquacitatem increpiturus canit:

*Verborum tanta cadit vis,
Tot pariter pelves et tintinnabula dicas
Pulsari: jam nemo tubas atque aera fatiget:
Una laboranti poterit succurrere lunae.*

Possis tamen *faceret* exponere perficeret, deduceret.

II. Ita Nonius Marcellus in capite de *Differentiis Verborum* pag. m. 442.: *Matronae et matrisfamiliae dissimilitudinem hoc modo veteres docti separant quidam, ut sit matrona, quae peperit semel, materfamilias, quae saepius. Sed haec definitio videtur absurda. Ad haec fidelis locupletiores matronam, quae in matrimonio sit mariti, etiam ante susceptos liberos, dictam, meliorem tamen matris futurae spe mat. nomine nuncupatam; matrem vero familias, quae in familia, mancipioque sit patris, etsi in mariti matrimonio esset.* Descri-

psi verba ex editione Parisiensi anni 1614. Depravatam scripturam sic restituo: *Sed haec definitio videtur absurda: Stat haec fide Aelii: Locupletiores* (intellige auctores firmiores ac certiores, quo modo vocem exponit ipse Nonius pag. 462.) *matronam, quae in matrimonio sit mariti, etiam ante susceptos liberos, dictam* (scribunt, ajunt, simileve). *Meliores tamen* (accipe auctores optimos, eos, quos sequitur noster) *matris futurae spe matronae nomine nuncupatam,* (matronam dicunt, boni scilicet ominis causa: Sic, uti nuptiae vocantur *individua consuetudo*) *matrem vero.* Probabiles, nisi me fallunt omnia, videbuntur conjecturae meae propositae iis, qui cognoverint Gellii hunc locum in *Noct. Att. Lib. 18. Cap. 6.*, ex quo sua desumpsisse Nonium, nemo dubitat. *Aelius Melissus librum composuit de loquendi proprietate.* Ex eo libro haec verba sunt: *Matrona est, quae semel peperit: quae saepius, materfamilias.* Utrum autem hoc de matrona, ac de matrefamilias Melissus excogitaverit ipse, et conjectaverit, an scriptum ab alio quo legerit, hariolis profecto est opus. *Matronam non esse appellatam, nisi quae semel peperit, neque matrefamilias, nisi quae saepius, nullis veterum scriptorum auctoritatibus confirmari potest: Enimvero illud impendio probabilius est, quod idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt, matronam dictam esse proprie, quae in matrimonium cum viro convenisset, quoad (hoc est, quamdiu,) in eo matrimonio maneret, etiam si liberi nondum nati forent: dictamque esse ita a matris nomine, non adepto jam, sed cum spe et omine mox apiscendi, unde ipsum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familias appellatam esse eam solam, quae in mariti manu mancipioque, aut in ejus, in cujus maritus manu mancipioque esset: quoniam.* Suam, aliorumque opiniones de locis exhibitis uberiore tractatu proposuit Frater in *Dissertatione de Veteri Lege Romana, cujus meminit Nonius. Vid. Dan. Fallenbergi Jurisprud. Antiq. Tom. 2. pag. 94. sq.* Non est ergo, quod his immoremur.

III. Sunt, qui crisin exercendam esse statuunt in his Poëtae, Lyricorum praestantissimi, *Lib. 3. Ode 21.*

O nata mecum Consule Manliō,

. pia testa,

Quocunque lectum nomine Massicum

Servas.

In amphoris, antequam eae in cellis vinariis conderentur, notari solere nomen Consulis, ut vini aetas cognosci posset, manifestum est ex eodem *Lib. 3. Od. 8. v. 10. sq.* Confer *L. 1. Od. 20. in pr.* Intelligo itaque vinum, sive uvas, collectas quocunque nomine Consulis, hoc est, quocunque tempore, aut electum, id est, optimum, vinum Massicum, quocunque Consulis nomine signatum: nisi malis *litum*, hoc est, pice illitum. Ita Horatius *Lib. 3. Od. 8. v. 9.*

Hic

*Hic dies, anno redeunte, festus
Corticem adstrictum pice dimovebit
Amphorae, fumum bibere institutae
Consule Tullo.*

Add. Lib. I. Od. 20.

*Graeca quod ego ipse testa
Conditum levi.*

IV. Terentii, quotquot vidi, editiones ita exhibent in *Heaut. Act. 4. Sc. 3. v. 40.*:

CL. *Tantum sat habes? quid tum, quaeso, si hoc pater resciverit?*

SY. *Quid si redeo ad illos, qui ajunt: quid si nunc coelum ruat?*

Sensu carentibus verbis redonabis, credo, suum leporem, si ita reponas: *quid si? redi*, aut, *redi ergo ad illos. Ergo* vocem per EG scriptam fuisse olim, Magno testatur. Apage illum metum tuum, facessat dictum istud: *si pater resciverit*, redi tu, hoc est, abi, discede ad meticulosos istos, qui ajunt: *quid si.*

Vitio laborare mihi videntur haec ejusdem Comici in *Eunuchi prologo v. 7.*

*Qui bene vertendo, et easdem scribendo male,
Ex Graecis bonis Latinas fecit non bonas.*

Restituendum arbitror: *qui poene vertendo, at. Adeo* rudis fuit Poëta, ut, licet poene verbum de verbo verterit, ac reddiderit, attamen male eas descripserit, atque ita ex Graecis bonis fecerit Latinas malas. P et B litteras permutatas olim inter se fuisse, pervulgatum est. Pari modo pro *beneficio* in L. 40. § 1. D. de damn. inf. corrigendum statuit Bynkershoeck *poene vitio* in Obs. Lib. 4. Cap. 10.

Quod ibidem dixit Poëta v. 17.

Habeo alia multa, quae nunc condonabitur.

nihil quidquam mutem. *Condonabitur* accipio pro *condonabit*, sensu deponentium, quod idem in plurimis ejusmodi obtinere novimus, quae utroque in genere antiquitus fuere usurpata. *Aucupo* pro *aucupor*, *vago* pro *vagor*, frequentata olim, constat. *Nutrior* pro *nutrio*, *consecror* pro *consecro*, *punior* pro *punio*, alia, veteribus in usu fuerunt. Exemplorum copiam sat largam suppeditat Nonius pag. 467. sq. Confer Brissonium in *Parerg.* §. 55. sq., adde

adde Opusc. de Lat. Vet. §Ctor. pag. 328. et alibi. Habeo, inquit Prologus, alia multa, quae nunc condonabit Poëta comoediae auctor, hoc est, quae nunc condonans tacebit.

Rectene ceperint Interpretes versus postremos ejusdem Eunuchi Act. 4. Sc. 1., vehementer equidem dubito.

*Interea aurum sibi clam mulier demit, dat mihi ut auferam.
Hoc est signi: ubi primum poterit, se illinc subducat, scio.*

Interpretor: aurum sibi demit mulier meretrix, abitura, ne in publicum progressa contra leges aurum gestare accusetur. Consule commentarios ad d. l.

V. Celso etiam Medico remedium adferamus. Pro iis, quae exstant Lib. 4. Cap. 4. pag. 191. lin. 31., *nares magis pallent*, corrigendum esse, *nares magis patent*, nullus, credo, dubitabis, ubi intellexeris, praecessisse *ibid. lin. 10.: haec nares claudit*, itemque subjungi pag. 192. lin. 2.: *nares aequae clausae*.

VI. Perdifficile esse scribit epigramma 15., inter Martialis Spectacula recenferi solitum, Best. pag. 252.

*Qui modo per totam, flammis stimulatus, arenam
Sustulerat raptas taurus in astra pilas,
Occubuit tandem cornuto ardore petitus,
Dum facilem tolli sic elephanta putat.*

Malunt alii *potitus*, ipse Vir Cl. substituit *petitum*. Retinendam puto lectionem vulgatam. *Ardor cornutus* elephantis non male tribuitur, quippe qui, ad certamen ut incendantur, promuscide semet verberare solent, teste Aeliano de Animal. Lib. 6. Cap. 1. Dentes belluarum harum *cornua* appellari, novum non est. Plinius in Hist. Nat. Lib. 8. Cap. 3.: *Praedam ipsi elephantis in se expetendam sciunt solam esse in armis suis, quae Juba CORNUA appellat, Herodotus tanto antiquior, et consuetudo melius, dentes.* Idem Lib. 18. Cap. 1.: *cum arbore exacuant limentque CORNUA elephantis.* *Raptas pilas* expono celeriter captas. Neque tamen obnitar equidem, si praeferas *captas*, hoc est, susceptas.

VII. Merito offendit eundem Bestium pag. 256. vox notaque in elegantissimo Horatii carmine Lib. 4. Od. 13.

*Quo fugit Venus? heu! quove color decens?
Quo motus? quid habes illius, illius,
Quae spirabat amores,
Quae me surpuerat mihi?
Felix post Cynaram, notaque et artium
Gratarum facies.*

Grammatici: *Praeterea de penu adscribendum hoc etiam putavi, Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae capitibus scripsisse, SEJO AELIO placuisse, non quae esui tantum et potui forent, sed tus quoque et cereos in penu esse, quodque esset ejus ferme rei causa comparatum.* Celeberrimus in jure est Sextus Aelius, auctor Tripertitorum, jurisque Aeliani, quem egregie cordatum hominem, et catum, hoc est, prudentem, sapientemque nominavit Ennius. (Cicero de Legib. I. 16. *prudentem, et, ut ita dicam, catum.*) Non aequè notissimus Sejus Aelius. Sextum autem eundem intellexisse Gellium, vix dubitabis, credo, si reputaveris, *Seji* et *Sexti* praenomina una littera S signata fuisse olim: rescribendum itaque *Sexto Aelio*. Turbam tamen cient verba Ulpiani in L. 3. §. 9. *D. de penu leg.: Sextus autem Caecilius etiam tus et cereos in domesticum usum paratos contineri legato scribit,* quo loco pro *Sextus Caecilius* rescribendum esse putat *Sextus Aelius*, Auctor operis de Nominib. Pandect. pag. 208. sq. Errori forte causam dedit parum distans utriusque nominis sonus, nisi malis, *Sextum Caecilium* ex Sulpicio haec mutuatum alicubi adnotasse, exque *Caecilio* ita retulisse Ulpianum. Libri Gellii MSS. plerique habent *Saco Aelio*, aut, quod idem est, *Helio*. Non longe forte aberraverit, qui correxerit, *Sap.* hoc est, *Sapienti*. Sapientem Gellius vocat *Sextum Aelium*, eodem modo, quo Pomponius in L. 2. §. 38. *D. de Orig. Jur.: Atilius autem primus a populo Sapiens appellatus est.* *Sextum Aelium* etiam Ennius laudavit, catum scilicet, id est, sapientem. Ipse Gellius eodem capite *ne illi quidem veteris juris magistri, qui sapientes appellati sunt.* Sapientes enim postea dicti sunt Jcti. Plura de sapientis titulo collegerunt Augustinus ad librum de nominib. D. pag. 209., et Ritter ad Heinecc. Hist. Jur. R. pag. 206. *Cato Aelio* reponendum existimavit Jac. Gronovius, eamque conjecturam quasi certam, more damnando, in textum recipi curavit. *Sextum Caecilium* legi oportere contendit J. F. Gronovius ob L. 3. c.: Verum *Caecilius* *Servii Sulpicii* aetate longe fuit posterior. Pro *ejus* scripsisse Gellium conjicio cujusque. Contractior scriptura librariorum fefellit. Quod enim ipsius patrisfamilias, liberorum patrisfamilias, ejusque familiae, quae circum eum aut liberos ejus est, et opus non facit, causa paratum est, ut *Mucius* ait, *penu* videri debet.

X. *Prima discordia*, inquit *Florus Lib. 1. Cap. 23. ob impotentiam foeneratorum: quibus in terga quoque serviliter saevientibus, in Sacrum montem plebs armata secessit, aegreque, nec nisi Tribunos impetrasset, revocata est.* Durior est locutio: malim *nisi quam*, id est, postquam, aut *nisi si*, quo modo solet *Florus*, alique: vid. ad *Lib. 4. Cap. 7. Num. 15.* Ita de eodem argumento *Pomponius* in L. 2. §. 20. *D. de Or. Jur.: Iisdem temporibus cum plebs a patribus secessisset, anno fere septimo decimo post Reges exactos, Tribunos sibi in monte Sacro creavit, qui essent plebeji Magistratus: dicti Tribuni, quod olim in tres partes populus divisus erat, et ex singulis singuli creabantur: vel quia tribuum suffragio creabantur.* Sic narrat *Livius Lib. 2. Cap. 32.: Ita Tribuni plebeji creati duo. . . . Hi tres collegas sibi creaverunt. . . . Sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos Tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam.*

Horum in numero est Cicero, qui in *Orat. 1. pro C. Cornelio*, *Tanta igitur*, inquit, *in illis virtus fuit, ut anno XVI. post Reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi sibi restituerent, duos Tribunos crearent, montem illum trans Anienem, qui hodie mons Sacer nominatur, aeternae memoriae causa consecrarent. Itaque auspicato postero anno DECEM Tribuni plebis Comitibus Curiatis creati sunt.* Quod de decem Tribunis scribit Orator, aperte vitiosum est, siquidem trigesimo sexto anno a primis Tribunis plebis, decem creati sunt, bini ex singulis classibus, teste Livio *Lib. 3. Cap. 30.* Dissentire vides utrosque. Conciliare studuit Nob. Vonck in *Obs. Miscell. Cap. XI.* Quid si statuamus, anno sexto decimo in Sacrum montem fecerisse plebem, Tribunos duos designasse, montem consecrasset, postero anno, hoc est, septimo decimo, auspicato creasse designatos, ex singulis populi partibus duobus ante designatis, mox creatis, singulos, adeoque tres adjunctos fuisse? pro decem autem in loco Tullii substituendum demum. Ita sane lis supererit nulla. Fallitur autem Isidorus *Lib. 9. Cap. 4.*, aut librarium culpa vitatus est, qui sexto anno post Reges exactos constitutos fuisse Tribunos refert.

In Glossis antiquis, quae Isidori nomine circumferuntur, ita prostat: *Señtor, usurpator, vel bonorum vindicta.* In Excerptis Pithoeanis sic exhibetur: *Señtor, vel lego sectio, bonorum vindicta. Tæ vel lego sectio* Pithoei esse additamentum suspicor. Graevius substituendum censet: *Señtor, usurpator, sectio, bonorum venditio.* Quid si rescribamus? *Señtor, usurpator, vel bonorum venditor.* Usurpator est, qui sub hasta sibi vendita bona usurpat. Festus *sectionem* interpretatur *persecutionem juris.* Idem *sectores*, inquit, *et qui secant dicuntur, et qui emta sua persequuntur.* Ludens Cicero pro Roscio *Cap. 29.* *Scimus*, ait, *per ista tempora eosdem fere sectores fuisse collorum et bonorum.* Dicitur namque *señtor*, et is qui secat, et qui bona publicata emit, eademque deinceps per partes vendit. Vid. Commentatores ad Pacat. *Cap. 28.*, et P. Nannii *Miscell. Lib. 9. Cap. 2.* Confer quae notavi pag. 58.

XI. Suetonius in *Cal. Cap. 29.* narrat, Cajum Caligulam respondisse Antoniae, aviae suae, monenti, objurgantique propter flagitia quaedam admissa, *memento, omnia mihi, et homini licere.* Longum foret enarrare singulorum conjecturas, quibus corruptam scripturam emendare studuerunt. Restituendum videtur: *mihi et dominae: accipe Imperatoris uxorem.* Claudius mox post occisam conjugem suam Messalinam, *cur domina non veniret*, requisivit, teste Tranquillo in *vita Claudii Cap. 39.* Intellexit forte Caligula Caesoniam, quam ardentius et constantius amavit, et uxorio nomine dignatus est. Vid. Suet. in *Cal. Cap. 25.*

XII. Sulpicius Severus in *vit. Martini Cap. 17.* mendo subjacet manifestissimo, quo de miror nil admonuisse Vorstium. *Terradii*, inquit, *servus daemónio correptus dolendo EXITU cruciabatur nequam spiritus nullo proferri modo ex cella in qua erat potuit.* Vidit exitus vocem neutiquam convenire, ideoque sic emendavit doctissimus Klotzius in *Miscell. Crit. pag. 19.:* *dolendo*

cruciatu exercebatur. Levi mutatione unius vocis praeferam, *dolendo accessu.* Medici solent appellare *accessionem* et *paroxysmum*.

XIII. Plinius in *Hist. Nat. Lib. 6. Cap. 22.* de Rege quodam barbaro sc refert: *mirum in modum in auditis justitiam ille suspexit, quod pares pondere denarii essent in CAPTIVA pecunia, cum diversae imagines indicarent a pluribus factos.* Salmasius tacitus praeterit. Bynkershoek. *Obs. 3. 4.* substituit *avita*, meliorem, quae Viri Summi est modestia, emendationem exspectare se professus. Dabo, quae cum maxime in mentem venit, meliorem tamen esse eam minime equidem ausim praestare. *Captiva pecunia* exponi recte posset *pecunia captivorum*, quo sensu *captiva vestis*, *captivus sanguis*, *captivi currus*, elocutione nota Servio sunt captivorum vestis, sanguis, currus, ad *Virg. Aen. 2. v. 765.*, et *Aen. 10. v. 520.* Intelligemus itaque pecuniam Regi ostensam ab hospite, qui eo advenerat? Verum vix convenire arbitror hanc interpretationem dicto loco. Quid, si reponamus *in c. antiqua pecunia*, hoc est, *in civitatis*, aut, si id praeferas, *communi antiqua pecunia*? Utrumque vocabulum littera C notatum fuisse, auctor est Valerius Probus. Admiratus fuit Rex peregrinus hanc in primis justitiam Romanorum, quod neque avaritia pellectos Optimates, aut Imperatores, minuisse, neque, ut auram captarent popularem, auxisse eos perspiceret valorem pecuniae publicae.

CAPUT QUINTUM DECIMUM.

I. *De Isidori stilo, et scriptis. Varia loca ex libro ejus V. Originum tam editionum antiquarum ope, quam ex conjectura emendantur, exponuntur, illustrantur.* II. *Testium alligatio.* III. *Jus civile, jus a Jctis introductum.* IV. *In testamento nuncupativo scriptura accessit.* V. *Jus liberorum.* VI. *Chirographum quid?* VII. *Conjugum mutua coemptio.* VIII. *Conditio.*

I. Isidorum illum, cujus mox mentio incidit in antecedenti capite, saepissime etiam allegatum a nobis in superioribus, sua pleraque descripsisse ex aliis, nullus, credo, dubitabit, ita in eo versatum, ut, quae stilo optimo, aut saltem satis bono, pluribus fuerant proposita ab antiquioribus, ipse contraxerit, aevi sui stilo pessime aliquando reddiderit, nonnunquam etiam non intellexisse, aut perperam accepisse, quae legerat, videatur.

tur. Raram ejus doctrinam, atque exercitatissimum in quocunque disciplinarum genere ingenium justo majoribus laudibus extollit, sapientiam deinde ejusdem adeo praedicat, ut ipsi Salomoni praeferendum eum esse existimet, Lucas Tudensis in *Act. Sanct. April. Tom. 1. pag. 333. et 346.* Ob id tamen plurimi facienda ejus commentaria, quia profert hic illic fragmenta scriptorum veterum deperdita, quae unus ille servavit, licet auctorem non nominaverit. Neque vero dissimulandum est, multis in locis misere lacertam, depravatam, corruptam, mutilamque esse lectionem vulgatam, quam hodie versamus, eam dico, quam in publicum edidit Dionys. Gothofredus, insertam *Auctoribus Latinae linguae*, multoque emendatiores rectioresque prodituros libellos ejus, si scriptura Auctoris vera, quantum ejus fieri potest, ex codicibus antiquis restitueretur, aut in locis desperatis ex receptis probatae critices regulis adjuvaretur.

Quo elucescat dicti veritas, delibabimus pauca ex libro ejus quinto, ad quae, quandoquidem disputat in eo, de iis, quae ad jus pertinent, ab instituto nostro non alienum fore existimo, *υπομνηματα* scribere, aut potius, flores spargere, delectos maximam partem ex codice antiquissimo, manuscripto, optimae notae, quem habet bibliotheca Academiae Groninganae, cujus collationem suppeditavit mihi H. I. Arntzenius, tum ex editionibus duabus vetustis, quarum altera vulgata fuit Basileae anno 1489., quam servat in bibliotheca sua Parens meus optimus, altera impressa Parrhisi, opera Johannis Barbier, sumtibus Johannis Petit, anno 1509., quam item mecum communicavit, quem modo nominavi, Adfinis meus conjunctissimus.

Moses (ita inquit Isidorus in *d. Lib. 5. Cap. 1*) *genti Hebraicae primus omnium divinas leges sacris litteris explicavit.* Praeferam *gentis Hebraee*, quod habet Bas., qui liber *ae* litteras per *e* simplex solet efferre: vide *Exodi Cap. 2. c. 6.* Idem repraesentat Petiti editio, quae tamen *ae* distinguit. Codex Gron. exhibet *genti Hebraeae*.

Poroneus Rex Graecis primus legis judiciorum constituit. Rectius B. et P.: *Phoroneus*, quem novimus fuisse Regem Argivorum, *leges* quod postremum quoque est in C. G.

Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno, primus leges Romanis edidit. Amplissima quidem suppeditaret hoc loco disputandi materies de legibus Romuli, caeterorumque Regum populi Romani, de jure Papiriano, de Tribunorum, plebiscitorumque origine, de legibus Decemviralibus, aliisque: id vero nunc non agimus, constat de iis abunde ex illis, qui historiam juris civilis R. tradiderunt.

Deinde, cum populus seditiosos Magistratus ferre non posset, Decemviros legibus scribendis creavit. Malim *seditiosus*: Constat enim ex Dion. Halic., quum Consules, imperio suo abusi, tantum non regiam majestatem adfectarent, Tribuni plebis autem perpetuis suis concionibus potestatem eorum majorem vehementer impugnarent, neutraque adeo pars alteri facultatem leges ferendi concederet, placuisse tandem, post longas crebrasque turbas et seditiones, ut Decemviri constituerentur. Eodem plane modo, iisdem

dem verbis Aurelius Victor *de Viris Illustr.* Cap. 21. in pr., quo loco et *seditionis* exstare in MSS., atque ita utrobique legendum esse notavit Schottus.

Fuerunt autem hi: Appius Claudius, Genutius, Veterius, Julius, Manilius, Sulpitius, Sextius, Curatius, Romelius, Posthumius. B. exhibet plenius: Fuerunt autem ibi hi: Appius Claudius, T. Genutius, P. Sestius, L. Veturius, G. Julius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulus, Sp. Posthumius. In P. est: Fuerunt autem hi: Appius Claudius, T. Genutius, P. Festius, L. Veturius, G. Julius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiati, T. Remulius, Sp. Posthumius. G. sequitur vulgatam, nisi quod pro Sextius habet Sestius, pro Posthumius, Postumius.

Cap. 2. Omnes autem leges aut divinae sunt, aut humanae: divinae naturae, humanae moribus constant: ideoque haec discrepant. Emendandum omnino ex G., B., et P. natura, et hae.

Quaecunque proposuit Isidorus noster Cap. 1. 2. et 3., totidem fere verbis descripsit Auctor Praefationis, quae praemissa est editioni Legis Salicae Heroldinae, in nonnullis tamen differt aliquantulum scriptura, praesertim vero plenior est hic in recensendis Decemvirorum nominibus. Reposuit eam Heineccius in *Corpore Juris Germanici Antiqui* pag. 5.

Cap. 4. Jus naturale est, aut civile, aut gentium. Plenius B. et P. et G.: jus aut naturale est,

Cap. 9. Jus Quiritum est proprie Romanorum de USUCAPTIONE: quae jura propria sunt Romanorum, et in EISDEM SOLIS constituta. B. et P. exhibent usucapionibus, G. habet usucaptionibus, omnes in eosdem solos.

Cap. 10. Lex est constitutio populi, qua majores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt. In G. est sanxierunt. Intellige Senatorium Magistratum: est enim lex, quod populus R., Senatorio Magistratu interrogante, veluti Consule, constituit. Inepte Isidorus senes accepit Senatores. Vide §. 4. I. de Jur. Nat. Gent. et Civ.

Cap. 11. Quid scita plebium. Scita sunt, quae plebs tantum constituunt. Lego: Quid scita plebium? Plebium scita sunt, quae plebes (ita est in omnibus) tantum constituunt. Tæ quid scita plebium omittuntur in C. G.

Cap. 12. Senatusconsultum est, quod tantum Senatores populis consulendo decernunt. Rescribam: Senatores populi R., hoc est, Romani. Verbum est ignorat G. De more senatus habendi, consulendique, adi Gellium Noct. Att. Lib. 14. Cap. 7.

Cap. 15. Quaedam esse (rectius editum in tribus, etiam) leges dicuntur ab iis (his B. et P. et G.:) qui condiderunt. Nam et sub Octavio (substituendum omnino ex iisdem Octaviano) Caesare suffecti Consules (Consulares est in G.) Papius et Pompejus (mutandum Poppaeus, frequentissime autem inter se permutantur haec nomina. Vid. Heinecc. ad L. Jul. et Pap. Popp. pag. 62.) legem tulerunt, quae a nominibus eorum appellatur Papia et Pompeja (Papia Pompeja B. et P. et G.: legendum Poppaea) continens primum (optime P. et B. patrum, G. vocem omittit) praemia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque Imperatore Falcidius Tribunus plebis legem fecit, ne quis plus in extraneis testa-
mento

mento (bene ibidem extraneis in testamento) legaret, quam ut quarta pars superasset (superesset B. et P. et G.) heredibus.

Cap. 19. Omnis autem lex aut permittit aliquid aut vetat aut punit. Aut enim (utrobique exstat, ut et in C. G.: ejus enim) praemio, aut poena vita moderatur humana. Modestinus in L. 7. D. de Legibus: Legis, inquit, virtus haec est: imperare, vetare, permittere, punire. Ulpianus in L. 1. §. 1. D. de Just. et Jure Jurisconsultos scribit, bonos non solum metu poenarum, verum etiam praemiorum exhortatione efficere cupientes.

II. Cap. 23. Testes sunt, a quibus quaeritur veritas in judicio, quos quisque (in C. G. est hos quisque, a ante quibus deest) ante judicium sibi placitis (rescribam placitos. Caeterum placita quae sint, docet Auctor Cap. seq.) alligat, nec (rectius aliae ne. Confundi inter se solere non, ne, nec, neque, docuit J. Arntzen. ad Pacat. pag. 105.) cui sit postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se, unde et allegati (l. alligati) appellantur. Discimus ex Asconio Paed. in Argum. Orat. Cicer. pro A. Milone, testes ex lege, priusquam causa ageretur, per triduum auditos, et dicta eorum iudices consignasse. Unus, quantum memini, de alligatione testium sibi placitorum memorat Isidorus noster: intelligo testes, quos idoneos rei suae consulere et favere putat accusator, vel reus: ita placitus amor vocatur Virg. Aen. 4. v. 38. Servius conjugalem, aut legitimum interpretatur. In locum vinculi successit postea insinuatio actis, sive gestis, intervenientibus, quae nomen retinuit allegationis, et alligationis. Hinc allegata gestis donatio, gestorum allegatio, gesta allegationis, aliaque, in legibus et formulis veteribus frequentia sunt. V. Bignon. ad Marculli formulas Lib. 1. Cap. 37. Confer Conradi in Parergis pag. 445. et 475. Inde in Edicto Regis Theodorici Art. 72.: testamenta allegentur, hoc est, actis inferantur. Dubito, an, quod in Lege Ripuariorum Tit. 59. §. 1. et Tit. 67. §. 1. appellatur testamentum venditionis, et traditionis, intelligi possit, testimonium, sive instrumentum, quo venditio, traditioque probantur. Vinculorum, alligationisque frequentissima fit mentio in Codice sacro. Ita Moyses Deuteron. XI. c. 18. alligate verba mea manibus vestris, ut sint signum. Confer ibid. Cap. 6. c. 8. et Exod. 13. c. 9. et 16. Utramque paginam faciunt vincula subjugationis, et obligationis. V. Jerem. Cap. 5. c. 5., 27. 2., 30. 8. Zachar 20. 37. Salomon. in Proverb. 6. 21., et 7. 3., ac centies alibi. Alligationem autem hanc refero ad vinculorum symbola, quibus de nonnulla dixi ad Ulpian. Tit. 19. §. 9. Translata vox ad alia, hinc adligari metu, beneficiis, quae explicat Arntz. ad Pacat. pag. 124.

III. Cap. 24. Voluntas (est addit B. et G. et P.) generale nomen unde (et adjungitur ibidem) Apostolus. . . . Testamentum sane in scripturis sacris (B. et P. sanctis). . . . Tabulae testamenti ideo (utraque inde) unde et portitores earum tabularii vocantur (ibidem, et in G. nisi quod hic codex habet vocantur, tabellarii vocabantur.). Testamentum juris civilis est, quinque testium signis signatum (vocem ultimam neutra agnoscit: in G. C. verba signis signatum defunt. Addam, aut subintelligam et) subscriptione firmatum. Testamentum juris Praetorii est, septem testium signis signatum: (dictae firmatum.

Notat J. Arntzen. *ad Pacati Pan. pag. 102.* voces *firmare* et *signare* frequenter confundi.) *sed illud apud cives fit, inde civile, istud apud Praetores, inde juris Praetorii.* Tota via errat Auctor: vel dupondii sciunt, ubi priora duo genera testamentorum, quae antiquissimis temporibus in usu fuerunt, calatis puta comitiis, et in procinctu fieri solita, in defuetudinem abiverunt, successisse postea tertium genus, quod per aes et libram dicitur, quinque testibus, civibus Romanis, praesentibus factum, idque inventum esse a Jurisconsultis. Uti autem quod moribus, hoc est, interpretatione, et auctoritate Prudentum, et fori disputationibus post leges XII tabularum est receptum, κατ'εξοχην vocatur *jus civile*, ita quoque *juris civilis* nominatum hoc testamentum a Jctis introductum, nemo temere miretur: v. §. 1. et 2. *I. de testam. ordin.*, add. *L. 2. §. 5. et 12. D. de Orig. Jur.* Non ideo itaque *juris civilis* nuncupatur, quia apud cives fit, nam et Praetorium aequè apud cives fieri debuit, sed quia originem debet Jurisconsultis. Praetorium vero nomen accepit, non ex eo, quod apud Praetorem fit, sed quia ex edicto Praetoris forma haec testamenti faciendi primum est constituta.

Testamentum autem signare, notare est, hoc est, notam, sive signum imprimere, ut (aliae id est, ut) notum sit, quod scriptum est. Holographum (B. holographium) testamentum est, manu auctoris totum conscriptum, atque subscriptum: unde et nomen accepit: Graeci enim ολην totam (B. itemque P. holon totum, G. olo totum) γραφην litteram dicunt. Suppressum testamentum est, quod in fraudem heredum, vel legatariorum, seu liberorum, (B. et P. et G. rectius exhibent libertorum) non est palam prolatum: quod si non latet, tamen, si praedictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur. B. habet: *supprimi non videtur.* P. vulgatam sequitur. Legendum conjicio: quod si non latet tmt, hoc est, testamentum, secundum Magnonem, si praedictis personis non proferatur, (G. habet a praedictis) *supprimi tamen videtur.* Eum, qui celavit testamentum, legis Corneliae poena damnari scimus ex Paulo in *L. 2. D. de lege Corn. de fals.* Idem in *Rec. Sentent. Lib. 4. Tit. 7. §. 3. et 4.*, testamentum suppressum, inquit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in fraudem heredum, vel legatariorum, fideicommissariorum, aut libertatum, non profert. *Supprimere tabulas videtur, qui, cum habeat, et proferre possit, eas proferre non curat.*

IV. Interpositis aliis, ita pergit Hispalensis noster: *Nuncupare enim est, inpalam* (in glossis Isidori est: *inpalam, aperte*) *nominare, et confirmare, expono: subscriptione firmare.* In G. est: *est enim palam.* Vide sis, quae dixi ad *Ulpian. Tit. 20. §. 9.* Non enim nominatum solummodo palam heredem in testamento nuncupativo, (unde nomen ejus descendit: hinc Ennius apud Nonium *Cap. 2. Extemplo Aegypti fidem nuncupantes*, hoc est, invocantes, inclamantes, conciebant populum) sed insuper in tabulis cerisque scriptum fuisse, aperte probant verba nuncupantis: *haec ut in his (his ignorat G.) tabulis cerisque scripta sunt, ita videtur, ita dico, ita lego.* Tæ ita videtur omittuntur in omnibus, a sciolo interpretationis causa addita existimo, textui dein inserta perperam, neque enim videri verbum est directum.

V. *Jus liberorum est, conjugium sine liberis invicem pro loco pignorum hereditatis*

tatis alterna conscriptio. In G. est *pignerum*, et *alternae*. Jus liberorum, quod, quia commune est inter conjuges, vocatur saepenumero *jus commune liberorum*, prudentissimo consilio ex lege Julia et Papia Poppaea inductum, ut scilicet coërceretur vaga libido, atque invitaretur potius, spe praemii proposita, juvenus ad prolem ex justis legitimisque nuptiis procreandam, non iis tantummodo concessum est conjugibus, qui filium filiamve communem habebant, aut XIV annorum filium, vel filiam XII amiserant, vel si duos trimos, aut tres post nonum diem amiserant, similibusque in casibus a lege expressis, verum et a Principibus haud raro concessum fuit hoc privilegium iis, quibus proles nulla superstes erat, aut qui liberos nunquam habuerant. Vide Ulpian. *Tit. 16. §. 1.*, et Paulum in *Sent. Lib. 4. Tit. 9.* Praestitit autem jus liberorum conjugibus facultatem solidi capiendi. Recte itaque, licet stilo inconcinno ac subobscuro, exponit id Auctor jus conjugum illorum, qui liberis erant destituti, se invicem heredes conscribendi, sic, quasi vere pignora, hoc est, liberos, haberent, habuissentve. *Conjugium* positum intelligis pro *conjugum*. Eodem modo *mensum* pro *mensium* dixit Ulpianus *Tit. 6. §. 13.*, quam frequentiore scripturam esse in Pandectis, itemque in Codice Theodosiano, docet Brissonus in *Pageg. §. 58.* Ita quoque *Principium* exstat in *Collat. Leg. Mos. et Rom. Tit. 5. §. 3.* pro *Principum*, cujus ejusdem dictionis exempla plura protulit J. Arntzen. *ad Aur. Vict. Epit. Cap. 48. Num. 17.* Hinc *laudium* pro *laudum*, alia, v. Idem *ad Pacat. pag. 23. 25. et 80.*

Codicellum, ut veteres ajunt, sine dubio ab auctore dictum, qui hoc scripturae genus instituit. Vel ipsi forte Catoni, si legeret haec, risum ista moveant. Pueri discimus, a *codice* descendere diminutivum *codicillus*. Significationem, atque etymologiam *codicis* demonstrat Auctor *Lib. 6. Cap. 13. et Lib. 17. Cap. 5.*

Ita ut qui titulum scribit ejusdem scripturae *codicellum* vocet. Aliae habent: qui scribit titulum, lego: qui scribit testamentum, titulum ejusdem innuit clausulam *codicillarem*, qua cavet testator, ut, si testamentum non valeat tanquam testamentum, valeat jure *codicillorum*.

Cretio autem (postremam vocem neutra agnoscit) appellata est quasi *decretio*: id est (lego idem est) decernere, vel (hoc est et) constituere. Utpote: ille heres esto mihi, additur, (B. ille heres michi esto: additque, in P. et G. est additurque) cernitoque infra (intra malo) tot dies.

VI. *Chirographum*, *cautio*, vel *scriptio* (utraq; *conscriptio*) duarum instar chartarum: Graece enim *manuscriptum*, Latine (ultimum verbum eadem omitunt) dicitur *cautio*. In G. est: *Cirograph. cautio*. Reliqua usque ad *emtio* ignorat codex hic. *Chirographi* nomen generaliter sumtum omne significat, quidquid manu scriptum est, atque adeo tam *syngrapham*, quam *cautionem*, comprehendit. Specialiter vero *chirographum* dicitur, quod ab una parte scribitur, ac servari solet, *syngraphi* vero, aut *syngraphae* nominantur, quae utriusque manu signatae sunt, et utrique parti servandae dantur. Pluribus vocabulorum horum differentiam exsequitur Asconius in *Cicer. Orat. in Ver-*

rem. Est itaque *chirographum*, *cautio*, ab uno subscripta, vel *subscriptio*, utriusque paciscentis manu consignata, quae adeo est *duarum instar chartarum*, siquidem eodem argumento ambo duove instrumenta perscripta sunt, utrique unum servandum datur.

Emptio et venditio est rerum commutatio, atque contractus ex convenientia veniens. Emptio et venditio successit in locum permutationis, rei permutandae loco pretium venit, estque hic contractus ortus ex commoditate: commodissimum enim visum est, cum non semper mihi suppetat res, quam alii dem, veluti pro bove, quae eadem tradenti placeat, pretium venire in locum rei.

Donatio est cujuslibet rei transactio (forte traditio). Dictam autem dicunt *donationem*, quasi *doni* (utraque editio, nec non C. Gr. *doni*) *actionem*. Malo *donationem*: ita Paulus in L. 35. §. 1. D. de donat. mort. caus.: *donatio dicta est a dono, quasi dono datum.*

VII. Nam antiquus (in G. est antiquitus) nuptiarum erat ritus, quod (recte exhibent aliae quo) *se maritus et uxor invicem emebant, ne videretur ancilla uxor*, (in G. prostat *uxor ancilla*) *sicut habemus in jure.* Descripsit plagiator ex Servio, qui ad Virgilii haec: *Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.* Georg. Lib. 1. v. 31.: quod ait *EMAT*, ad antiquum nuptiarum pertinet ritum, quo *se maritus et uxor invicem emebant, sicut habemus in jure.* Mutua fuit coemptio: quod si enim solus maritus emisset uxorem, solenni illa mancipatione, per aes et libram facta, in manum ac potestatem viri venisset uxor, ita, ut ancilla videretur. Coemptione vero, atque in manum conventionem, verba sunt Servii l. c., nuptiae fiebant, cum illa uxor in filiae locum, maritus in patris veniebat: ut, si quis prior fuisset defunctus, locum hereditatis justum alii faceret. Hinc dicta coemptio, qua rerum, *confarreatio*, qua sacrorum inter se participes fiebant vir et uxor, hinc *conjugium*, *conventio*, *conjunctio*, alia. Inde: *ubi tu Cajus, ego Caja.* Mos ille uxores emendi diutissime remansit apud majores nostros. In Lege Salica Tit. 46. est: *ille, qui viduam accipere vult, tres solidos aequae pensantes, et denarium habere debet, et hoc factu, si eis convenit, viduam accipiat:* ad quem locum Fr. Pithoeus, majores, inquit, nostri, sicut et nos hodie, uxores sibi emebant solido et denario. Propterea uxor in potestatem viri cedit, nec liberam habet rerum administrationem. Ex Lege Saxonum Tit. 6. uxorem ducturus CCC solidos dat parentibus puellae. Ex eadem Tit. 18. §. 1. lito Regis licet uxorem emere ubicunque voluerit. Viduam sibi matrimonio conjuncturus tutori offerre debet pretium emptionis ejus. Ibid. Tit. 7. §. 3. et 4.

VIII. *Conditiones testium sunt proprie* (in C. Gr. est: *propriae testium sunt*) *et dictae conditiones a condicendo, quasi conditiones*, ibidem prostat *conditiones*. *Conditio est placitum duorum, pluriumve, idem dicentium.* Festus *condictum est*, inquit, *quod in communi est dictum.* De testibus proprie dici *conditiones* novum est.

CAPUT SEXTUM DECIMUM.

I. *Explicatur locus* Isidori. *Stipulationis etymon, symbola, solennitas.* Varro *exponitur.* Stips, stipes, stipula fracta, stipulum, stipare, stipendium. *Thesauri notio.* Alligatio in stipulatione. Nummi dimidiati: Tesseræ hospitales. Αστραγαλοι. Dii hospitales. Tesseræ bellica. Isidorus *exponitur.* Arra. Scytale. Chirographa dimidiata circumsecta. II. *Symbola varia:* Conjugum jugum. Possessionis apprehensio. Manus mortua. Liti. Suedorum, Cimbrorum symbola. *A rure, et ab armis desumpta symbola.* Gladii, hastæ symbola. Helvetiorum, Gallorum, Nostratium symbola. III. *Effestuationis ritus et symbola probantur ex formulis antiquis, eaeque explicantur.* IV. *Scotationis etymon.* De festuca. V. *Traditionis, et testimoniorum symbola.* VI. *Obstagii formula.*

I. **P**ergit Isidorus d. Lib. 5. Cap. 24. prope finem: *Dicta autem stipulatio a stipula: veteres enim, quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum jungentes, sponsiones suas agnoscebant.* Addunt libri Bas., et Petiti: *sive quod stipulum, juxta Paulum Juridicum, firmum appellavere.* Eadem habet C. G., nisi quod ibi prostat appellaverunt. Ita Paulus Rec. Sent. Lib. 5. Tit. 7. §. 1.: *Stipulationes quadam verborum solennitate concipiuntur, et appellatae, quod per eas firmitas obligationum constringitur: stipulum enim veteres firmum appellaverunt.* Justinianus in pr. I. de Verb. Obl. forte a stipite vocem descendere scribit. Stipes vere est lignum sectum, siccum. Serv. ad Aen. 3. v. 43. Isidorus Lib. 17. Cap. 7. stipulam per deminutionem ait a stipa dici, quæ vocata, propter quod ex eo stipentur tecta. Stipam, aut stipulam, interponi vasis, translatamque vocem a navibus, notat Servius ad Aen. 1. v. 437. Hinc stipare, id est, densare, et stipatores, v. Idem ad Aen. 3. v. 464., confer Festum. Stipulam viridem, culmum interpretatur Serv. ad Georg. 1. v. 315. Quasi ustipulam dictam scribit Isidorus Lib. 17. Cap. 3. Pro stipulatione posterioribus stipulam usurpatam notat Du Cange. Apprime vero huc facit sententia Varronis, qui Lib. 4. de Ling. Lat. prope finem. Stipendium, ait, ab stipe dictum, quod aes quoque stipem dicebant: nam quod asses librae pondo erant, qui acceperant majorem numerum, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, id est, componebant, quo minus loci occuparet: a stipando stipem dicere coeperunt. Stipare ab στείζειν fortasse,

se, Graeco vocabulo. Id apparet, quod, ut alias, tum institutum etiam nunc est, Diis cum thesaureis asses dant, stipem dicunt, et qui pecuniam alligat, stipulari, et restipulari. Quam cellam appellat Auctor, intellige, non cellam templi, in qua et donaria reponi solebant, vid. Sueton in *Aug. Cap. 30.* sed cellam privatam, domesticam, in qua, propter gravitatem et amplitudinem ejus, aes grave condere consueverunt Romani, quod et aliquando plaustris secum circumducere mercaturi soliti fuerunt, quandoquidem in facciperio, imo neque in arca, id condere potuerunt. Thesauros suos commendasse veteres, si in templis depositam pecuniam abdidissent, Numini templi illius, cui aedes ipsa dicata erat, si in sepulchris, Manibus, si in aedibus suis, Laribus, dirasque imprecatos fuisse furibus, manifeste constat. Consule Patrem ad *Avian. Fab. 12. v. 6.*, et Murator. *Inscript. Tom. 3. pag. 1298. num. 5.* Daemones thesauris incubare crediti, v. Jac. Gothofr. ad *C. Th. Tom. 3. pag. 516.* Verum haec quidem nostro loco vix videntur convenire. Thesauros accipio vasa, in quibus reponi solebant pecuniae sacrae. Athenis domus quaedam, in qua recondebantur eae, *θησαυρος* dicta, vid. Fabric. ad *Terent. in Eun. Prol. v. 10.* Cistam ejusmodi confecisse narratur Sacerdos Jojada *Lib. 2 Regum Cap. 12. c. 9.* Marcus in *Euang. Cap. 12. c. 41.* appellat *γαζοφυλακίον*, itemque Lucas *Cap. 21. c. 1.*, *τον κορβαναν* appellat Matthaeus *Cap. 27. c. 6.*, voce Syriaca in Graecam flexionem deducta. Thesauri denominationem sic refert Isidorus 16. 17. *Thesaurus juxta Graecam proprietatem απο της θεσεως, a positione, hoc est, a reposito nominatur: nam θεσις positio dicitur: et est nomen ex Graeco Latinoque sermone compositum: nam θες (rectius B et P habent thesis) Graeci repositum dicunt, χρυσον aurum, quod junctum sonat, repositum aurum.* In dictis est: *απο της θεσεως . . . dicunt: Latini autem quod . . .* Thesauros vestium memorat Lamprid. in *Alex. Sev. Cap. 40.* ubi v. Salmas. Pessimae etiam rei thesaurum dici posse observat Nonius *Cap. 6. Num. 45.* Julius Obsequens de *Prodigiis Cap. 106.* *Populus stipem, matronae thesaurum, et virgines dona Cereri et Proserpinae tulerunt.* Jo. Scheffer in *not. ad l. c. stipem* assium fuisse putat et monetae aereae, thesaurum vero auri vel argenti. Verius est, thesaurum dictum fuisse cistam, arcam, loculum, in quo pecunia servanda deponitur, ut, usu exigente, praesto ea sit nobis ac parata. Hodie appellamus *een spaarpot*. Fuerant autem, quae dixi, vasa illa ejus altitudinis, ut stans stipem potuerit inmittere, injecta stiparentur, id est, cumularentur. Thesaureis more suo dixit Varro pro in thesauris: eodem modo ibidem *tabulis* scriptum pro *tabulis*. Uti autem in omni olim obligatione vinculum solebat intercedere, quo intelligeret rude vulgus, constringi se ad faciendum aliquid, vel dandum, ita et in stipulatione, qui contractus fuit strictissimae interpretationis, alligatos fuisse contrahentes mirum non est, quo perciperent, promitti tantam pecuniae summam, quanta alligata fuerat. Stipulatur, qui ita interrogat: *hoc mihi dabis?* restipulatur, qui respondet, *dabo.* Vide Cajum in *Inst. Lib. 2. Tit. 9. §. 2.* Dicta forte olim stipulatio de sola stipis,

id est, pecuniae promissione, translata vero dein ad quamcunque solennem verborum obligationem. *Stipem* scribit Festus *esse nummum signatum, testimonio esse stipendium* vocem, et *stipulari*, quod dicitur, cum spondetur pecunia.

Spe longius occupatum tenuerunt auctorum veterum opiniones. Sententiis recentiorum non immorabor, quorum nonnulli ex Graeco fonte derivandum esse vocabulum statuunt, plerique Auctoris nostri propositam derivationem, ut jejunam ac nugacem cavillantur. Sic solent plurimi ridere quae non intelligunt, risu suo intempestivo peritioribus ignorantiam suam manifestantes, ac prodentes. Mihi quid videatur, exponam paucis. *Stips*, aut, quod idem est, *stipes*, (utrumque enim dictum fuisse olim, dubitari vix potest,) est nummus signatus: Terminatione, non significatione olim differabant *stips*, *stipes*, *stipis*, hinc in Glossis Cyr. *στοπος*, *stips*, perperam *stipes* substituit Martinus in lex. v. *stipes*. In Glossis Servii est: *stips*, *ερανος*, *ελεημοσυνη*. In iisdem exstat: *stips* (legendum *stips*) *φλοιος*, vox corticem denotat fragilem. A *stipe* descendit diminutivum *stipula*, quae est nummus parvus: hinc *stipendium*, a *stipe* appendenda dictum, aes, quod militi datur: hinc *stipulatio*, promissio *stipis*, in qua intercedebat *stipulae*, id est, nummuli, fractura. Dimidiati ejusmodi nummuli etiam nunc supersunt plurimi, signati plerique Augusti Caesaris et M. Agrippae aversis capitibus. Hos tamen tesserae hospitalis potius, quam stipulationis symbolum praestitisse existumem, siquidem constat, Augustum inter et Agrippam maximam intercessisse amicitiam, aut dicam potius necessitudinem. Confer quae de his scripsit Auctor anonymus in *eerste brief over byzondere Nederlandische oudheden* pag. 51. sq. De tessera tali Graecis usitata insignis est locus Scholiastis Euripidis in *Hippolyto*: *Οι μὲν ξενούμενοι τισὶν ἀστραγαλὸν κατὰ τεμνοντες, θάτερον μὲν καταλιμπαινὸν ὑποδεξάμενοις, ἵνα, εἰ δεοί, πάλιν αὐτοὺς, ἢ τοὺς ἐκείνων, ἐπιξενουσθαί, πρὸς ἀλλήλους ἐπαγομένοις ἡμισὺ ἀστραγαλίων ἀνεναύτο τὴν ξενίαν.* Hoc est: illi, qui hospitio ab aliquo excipiebantur, *tesseram* (*ἀστραγαλοὶ* proprie sunt tali, unde *ἀστραγαλιζειν*, et *ἀστριζειν*, *talis ludere*. Vid. Pollux in *Onomast. Lib. 9. segm. 99.*) *secantes*, alteram partem ejus relinquebant iis, qui hospitio exceperant, ut, si res ferret, ut ipsi denuo, aut eorum familia, mutuo invicem inter se hospitio uti vellent, composita inter se dimidiata *tessera*, hospitalitatem renovare possent. De Romanorum tesserae hospitalitatis, quas frangere potius, quam secare eos consuevisse, apparet ex nummis hodie superstitis: notabilia in primis sunt, quae Plautus habet in *Poenulo* Act. 5. Sc. 1.

Deum hospitalem, ac tesseram mecum fero.

Unde liquet, tessera, Dei alicujus imagine signatam, secum ferre solitos Romanos, quo agnoscerentur ab iis, qui mutuo hospitalitatis jure secum uterentur.

rentur. Diis hospitalibus, et Jovi in mensam libatum fuisse a Romanis, tradit Servius ad haec Virgil. *Aen.* 1. v. 735.

Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur.

Tessera hanc composuisse inter se hospites, testatur Comicus *l. c.* *Sc.* 2.

POE. *tessera*

Conferre si vis hospitalem, eccam attuli.

AG. *Agedum buc ostende: est par probe.*

Symbolum etiam bellicum, quod ad pugnam exeuntibus datur, scilicet propter confusionem, id est, ut focii agnoscant sese, neque confundantur cum hostibus, *tessera* dicta, expressam plerumque habens imaginem Numinis cujusdam, ut fuit in exercitu Marii, *Lar Deus*, in Syllae, *Apollo Delphicus*, in Caesaris, *Venus Genitrix*, quod testatur Serv. ad haec Virgilii *Aen.* 7. v. 637.: *it bello tessera signum.* Hinc puto explicanda Isidori nostri verba *Libro hoc 5. Cap. 7.*: *foederis faciendi nexus*; nexus igitur et in foedere intercessit, dextrarum forte, signo dato, hoc est, tessera, symbolo dato, congressio in hostem, vel id est commissio: item signo dato receptio, hoc est, signo reddito receptio. Tesseras illas, Tyrtaeo duce manus cum hoste conferturos, Lacedaemonios dextro brachio deligasse scribit Justinus *Lib. 3. Cap. 5.* Horum ad exemplum sub Urbano Papa III. expeditus exercitus terram sanctam recuperaturus, crucem, tessera suam, aut pallio, aut togae adsuebat, conspicuam vel in pectore, vel in scapulis, humerove dextro. Consule Matthaeum in *Anal. Tom. 2. pag. 16.* Arram etiam exponit Julius Pollux *Lib. 9. Segm. 70.* *συμβολον βραχυ νομισματιον, ημιτομον τι νομισματος, symbolum nummulum parvum, semisecta nummi partem.* Apud Lacedaemonios foeneraturos divisisse *συνταλην* testibus duobus praesentibus, ac scripsisse stipulationem, sive pacti condiciones in utraque fracti symboli parte, ejusque alteram partem dedisse alterutri testium, alteram dimidiam penes foeneratorem mansisse, observat Vir Summus T. Hemsterhus. ad Pollucem *l. c.* Neque vero silentio praetermittendus est mos majorum nostrorum, qui et in stipulationibus suis dimidiatis symbolis usi fuerunt. Servantur in cimeliarchiis Insulae Dei, quod est *χεροντοκομειον* in Urbe patria, nomine suo jam ab longissima inde annorum serie celebratissimum, cujus penes me est negotiorum administratio, pacta locationis plurima antiqua, scripta pleraque saeculo XV, et proxime insequenti, quae in calce, aut in latere instrumenti circumsecta dimidiatas referunt alphabeti priores litteras. Solebant autem locatores ejusdem argumenti in una eademque charta conscribere bina locationis pacta, subscriptaque ea (paucissima tamen vidi subscriptione firmata, rara siquidem ea aetate fuit ars scribendi) dividere litteris alphabeti prioribus: eorum autem circumsectorum ita, ut utraque pars dimidium litterarum

reti-

retineret, alteram partem conductori tradere, alteram penes se servare, ne fraus fieret, atque ut, contentione orta, utraque scriptura composita, integrane esset et immutata ea, possent dijudicare: in calce autem syngraphi his similibusve verbis cavere consueverunt: *van deeser celen syn twee uyt den anderen gesneden door de letters A B C D, daar wy elk een van hebben.* Membranae ejusmodi medio aevo *chirographa* vocabantur, et *chartae indentatae*. V. Auctores citatos a Mazochio in *Tab. Heracl.* pag. 165. num. 1.

II. Miraris symbolum alligationis testium, promissorumque, et stipulae fractae: cogita, quaeso te, familiae, liberorumque mancipationem, per aes et libram factam, eorundem, item servorum manumissionem. *Conjuges appellati*, (verba sunt Isidori nostri *Lib. 10. Cap. 8.*) propter jugum, quod imponitur matrimonio jungendis: *jugo enim nubentes subjici solent, propter futuram concordiam, ne separentur*, ut intelligerent conjuges, conjunctos esse se ac copulatos matrimonio, id est, individua vitae societate. Taceo coëmtionem, confarreationemque. Possessionem apprehensurus pedem inferre solebat finibus, v. *L. 18. §. 2. D. de Acq. vel am. poss.*: quin et sedes dicis causa posita fuit, in qua emtor a venditore collocabatur, ceu ex *L. 1. §. 2. D. eod.* colligit Hottom. *Ill. Quaest. Cap. 11. et 12.*, adde Otton. in *Jurispr. Symb.* pag. 231. Debitoris mortui, itemque occisi hominis, in cujus locum successit postea vestis feralis, hoc est, qua neci datus postrema usus fuit, manus, lite orta, in judicium olim adlata, cujus consuetudinis in jure nostro hodierno supersunt vestigia. Alia de *manus mortuae* significationibus variis notavit J. G. Schottelius *de antiquis in Germania juribus. Cap. 2. Sed haec ex παροδω.* De brachii in collum missione, et comae adprehensione, solenni et antiquo ritu tradendi semet in servitium, aut potius, quasi in servitium, tale puta, quale olim Liti subire solebant, dedititiis non plane dissimiles, v. A. Siccama *ad leges Frisionum Tit. 1. pag. 17.*

Paëta sua et contractus dextrae datione, adhibitis aliquando proxenetis et testibus, celebrasse Suedos, iisdem mancipationis symbola fuisse tactum baculi, vel pulveris, aut partis terrae venditae in sinum excussionem, aut inmissionem, narrat Loccenius in *Antiq. Sueo-Goth. Lib. 2. Cap. 16.* De manumissione apud Cimbros, vicinosque populos, per sagittam, adoptione per arma, nonnunquam etiam, quod honorarium illis fuit adoptionis genus, inciso adoptati capillo, barbaque, de translatione denique domini, apud eosdem per arma facta, tradit P. F. Arpi in *Themid. Cimbr.* pag. 271. Sicuti enim Romani, gens olim inculta, unice ruri colendo operata, imo pleraeque fere caeterae nationes, a rure mutuatis symbolis optime moneri docerique existimarunt cives suos, quid rei fieret, (unde et in plurimis linguis superesse etiamnum a rure, ab armentis, et pecoribus desumptas appellationes multas honestissimas, est manifestissimum. De vernacula nostra exemplo sint *gemal*, *var*, alia. Latinorum vocabulorum inde repetitorum innumera ferme est copia. Vide quae scripsit Pater in libro singulari *de Nominib. Cap. 16.*) ita populum bellis armisque assuetum symbola sua ab armis potissimum mutuatum esse, mirum videri nequit. Apud Romanos quoque ex bello petita fuisse

fuisse haud pauca, constat. Gladium novimus insigne esse Magistratus, judicium publicum, seu merum imperium exercentis, hasta Praetoris erat: *Hastae*, inquit Festus, *subjiciebantur ea, quae publice venundabant, quia signum praecipuum est hasta: nam et Carthaginenses, cum bellum vellent, Romam hastam miserant, et Romani fortes viros saepe hasta donarunt.* Pontifex Maximus Vestalem coöptaturus virginem e sinu matris rapiebat, quasi bellica praeda foret, quae ilico fit capientis. Hodie etiam quae publica auctoritate fit venditio, hasta peragitur, qua in auctione emta statim optimo jure cedunt emtori, quasi praeda in bello capta. De symbolis, seu tesseris, atque indiciis divinitatis consule Seldenum *de Diis Syris pag. 49. sq.* Quid memorem annulos, quos, quoniam frequentissimus eorum usus fuit in symbolis, ipsos quoque Graecis aequae ac Latinis *symbola* dictos fuisse, testatur Plinius *Nat. Hist. Lib. 32. Cap. 1.*? Confer Fratrem in *Obs. Cap. 13.*, quo loco de annulorum symbolis ex professo agit. De symbolo, quod judicaturis in dicasterium ingressuris dari solebat, v. Suidas in v. *Συμβολαίων*, et *Βακτηρία*.

Praetereo arras, aquae et ignis usum ex civitate ejiciendis interdictum, sanguinis in conjuratione libationem, animalia certa una cum parricida culleo infuta. Salem amicitiae symbolum habitum, notat J. P. Tomasius *de tesseris hospit. Cap. 13.* Sileo innumera symbola in ritu nuptiarum usitata. Urbem novam conditurus tauro et vacca, dispari sexu juvencorum, arabat, propter commixtionem familiarum, et imaginem serentis fructumque reddentis, teste Isidoro *Lib. 5. Cap. 2.* Mandatum dictum a manu danda, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat. V. Idem *Lib. 4. Cap. 24.* Hodie quoque bonis cedentes zonam solvere, et *zonam abjicere* pro bonis cedere, vulgo usurpari, notat H. Bignonius *ad leg. Sal. Tit. 61.* Idem calceum dominationis notam fuisse antiquitus, ac Galliae ritu usitatum fuisse, sponsae dari annulum, osculum, et calceamentum, ostendit *l. c.* Helvetios vidimus ferali sententia pronuntiata bacillum atratum frangere, ac projicere solere ante pedes ad mortem condemnati rei, eoque facto, mox hominem conficere. In funere quoque Regum Galliae fustem frangi, tradit Fr. Pithoeus *ad leg. Sal. Tit. 63.* Moribus nostris plurima etiam nunc symbola in usu esse novimus. Juris docendi facultatem adepturo Corpus Justinianum meminimus apertum ostendi, mox clausum, pileum capiti imponi, annulum digito inseri, ex inferiore ad superiorem locum adscendere juberi promovendum. Pignorationem facere jussum lictorem, virgam publicam apprimere rei pignorandae, arrestum homini, (venia sit verbis, quae usus in honore esse voluit, aut, si mavis cum Cicerone me loqui *de N. D. 1. 24.*, quae licet dura usu nobis mollienda sunt) corpori eandem admoveere moris est. Gladius imperii nota, idem fractus infamatum, super caput rei elatus, morte tantum non dignum judicatum eum significat. Vexillum contra super caput vibratum honestis hominibus accensendum quem indicat. Laqueus collo alligatus suspendio, virgae collo suspensae flagellis dignum manifestant. Mitto ignominiae notas, asino ligneo applicari solitos delinquentes, in claustro circumagi meretrices, adulteros saxa portan-

tes publice duci, *schandsteen* appellamus, qualia in plerisque patriae nostrae Curiis etiam nunc servantur. Oscula intercessisse in remissione sive redemptione homicidii, constat ex nostrate *zoenen*, vocabulisque inde deductis.

III. Effestucatio, qua de dixi *ad Ulpianum pag. 75.*, quo ritu, quibus symbolis peracta olim fuerit apud majores nostros, optime manifestatur in libro MS. antiquo, qui servatur in Academia Leidensi, quo continentur *Privilegien, Statuten, Vrybeden, ende Stadrecchten der Stadt Cleve*, qui sic exhibet titulo *van Veisting t doin*, (id est, de effestucatione facienda, hinc *vest-halm*, festucam effestucationis interpretatur Kilianus): *Die Richter sal neemen een halm in syn hand, und geevent denselve die verthyen sal*, (Kilianus exponit *vertyden, vertygen*, abnegare, renuntiare juri et actioni, vulgo *resignare: vertyden met den halm*, vulgo *effestucare*) en seggen dan: *syty gy daarom hier, dat gy wilt opdragen als (forte aan) myne handen, als die schryver beteycken sal, alle alsulcken handgoet in behoef van coopmans? soo segt hy ja.* So neemt die Richter dat halm van eyn, unde hald dat, und geeft aan den geene die verthyen sal een ander halm in die hand, und segt: *beyet* (legendum puto *schyeyt*, hoc est, jaculare, projice, manu emitte. Hinc den halm *schieten*, Flandri dicunt: *stroyken werpen*. Consule Kilianum in voce *Halmgoedinge*, quam exponit infestucationem, investituram, calamo, surculo, virga, sive stipula, aut etiam fuste, veteri more, unde *stoklegginge*. Meminit idem membranarum antiquarum, quae sic habent: *Tu Pascuti venditor fuste illum investito: Tu Segniti emtor fustem ipsum manu capito*) van u, ende segt: *ik verthye daarop.* Soo vraagt die Richter den Schepenen: *Syndemaal dat hy alhier staat, und draagt op aan myne handen alsulcken handgoet, als daar benoemt staat, mit allen brieven daar van sprekende, in behoef N vel N und synen erven, unde verthyet daarop met hand, halm, en mond, soo vraagt N vel N en oer erven daar wel aan mag erven, en oer daar aan onterven na onser Stadrechten: Soo seggen die Schepenen: Ik wil raemen: (consilia conferre, sententiam formare, secundum Kilianum) nademaal etc.* Und als die Schepen dan uyttheeft, soo segt die Richter tot den anderen Schepenen: *volgt die des? soo seggen sy ja.* Soo segt die Richter: *wilt dy onse gerechtighyeyt geeven? soo drage ik op aan uwen hand alsulcken handgoet, erfelyck en eeuwelyck, te besitten und toe gebruyken, mit allen brieven daar van sprekende, beheltelyck doch een yder andere syne goide voerrechten, die daar voer aan gerechtig syn, sonder deese selven, die daar nu op vertegen hebben als recht is, unde die Richter sal dat eerste halm geeven denselve den dat gevestigt word.* Ist dan, dat die Coopman dat overgeven wil, soo sal die Richter dat halm neemen van den Coopman, unde seggen toe den Coopman: *gy wilt dat deesen overgeven in gelycke formen als gy dat ontfangen hebt? soo segt hy ja.* Soo geeft die Richter dat halm den anderen weder, en segt: *soo drage ik u aan uwen handen alsulcken goit mit allen brieven daar van sprekende, erfelyck ende eeuwelyck, t hebben, t besitten, en te gebruyken, beheltelyck eenen anderen syn goiden voerrechten, die daar toe vooren aan gerechtig waren, sonder die geene, die daar nu mit recht op vertegen hebben.*

IV. Effestucationem alio nomine *scotationem* dixere Germani, Danique: unde descendat vocis origo multum inter se disputant Eruditi. A Germanorum *schutt*, hoc est, terrae gleba, deducendam arbitrantur aliqui, alii a voce Danica *skiode*, quae *mancipare* denotat, derivandam censent, alii aliunde: videbis Doctiss. Eckhardum in *Herm. Jur.* pag. 282. Dictum mihi videtur vocabulum a *scieten*, quod nostra lingua jaculari, manu emittere significat: hoc quo credam, faciunt, praeter ea, quae supra hac de re disserui, verba Waldemari I., quem in *Lib. 4. Cap. 13. Legum Scaniae* ita constituisse refert Du Cange in *v. Scotatio*, ex versione Andreae Suenonis: *In venditione terrarum ad translationem dominii necesse est, ut interveniat quaedam solennitas, in qua terrae modicum emtoris pallio, extento manibus adfistentium, qui, si factum revocetur in dubium, perhibere possunt testimonium veritati, apponit venditor, qui designatam terram, quam distrabit, in emtorem, in ipsius se transferre dominium profitetur. Haec autem solennitas ex vulgari nostro producto vocabulo competenter satis potest SCOTATIO nominari.* In formula apud Marculfum *Lib. 1. Cap. 13.* est: *sua spontanea voluntate nobis per fistucam visus est werpisse, vel condonasse*, ad quem locum vide H. Bignonii notas, in quibus de variis traditionum symbolis, itemque de festuca *werpienda*, hoc est, emittenda, egregie disserit, pag. 273. sqq. In legibus Salicis exstat Titulus 48. *de afatomie*: Glossae exponunt, *de donationibus, quae fiunt festuca, in sinum ei, cui donabatur, projecta.* V. Fr. Pithoeum ad *d. Tit.* Hinc in *laisum*, id est, in sinum, *jaettare festucam*, plus semel est in *d. Tit.* Quid, quod et hodiernis moribus in Gelria nostra, in regione Zutphaniensi, supersit etiam nunc consuetudo, venditorem, rem immobilem coram Praetore alienaturum, projicere festucam rei venditae, emtorem dein festucam in terram projectam repetere, eoque facto dominium rei a venditore ad emtorem transisse cense-ri, teste certo Jod. Schomakero, Jcto celeberrimo, in *Consil. Part. 4. Conf. 19. Num. 82. sqq.*, quo loco addit quoque de propinatione poculi, antiquo traditionis symbolo. *De adframire*, quo de dixi pag. 140., titulus est 49. in Lege Salica. Appellatur alias *de affatomie*, quam *traditionem* interpretatur Capitulare Regum Francorum *Cap. 3.*, in *inscriptione Cap. 10.* Frequens est in legibus antiquis Germanicis vox *adframire*, v. indicem subjectum Heinec- cii *Corpori Juris Germanici.* In Lege Salica *Tit. 53. §. 3. festucam accipere* dicitur is, qui de fide non servata queritur apud Gravionem.

V. Induci se postulans domum litigiosam praesentibus Scabinis januae cardinem, vel potius orbem, quo aperitur illa et clauditur, movere debuit ex jure municipali Daventriae, quo ostenderet, dominum se esse, ac possessionem domus nancisceretur. *Stadr. van Deventer 2. Deel Tit. 5. Art. 2. Ende sal voortaan onnodig zyn, dat de twee Straatschepenen sig vervoegen ter plaatzen, daar de gront gelegen is, om den Clageren den rink te doen roeren, maar sal de acte door een Secretaris in 't boek van Inleydinge worden getekent op het Stadbuys.* Confer *Landregt van Overysel 1. Deel. 8. Tit. art. 8.* ibique C. Nes- sink. Inductiones olim, educationesque ex moribus antiquissimis in loco rei-

sitae fieri debuisse constat ex *ll. cc.*, adde *Landr. van Veluwen Cap. 14. Art. 2. et 19.*, ubi de apprehensionis naturalis solennitatibus consule Schraffert. Confer quae notavi pag. 75. Romae vindicationes in loco controverso factas fuisse, scimus, hinc Cicero de *Off. Lib. 1. Cap. 10. si constitueris te cuipiam advocatum in rem praesentem esse venturum*, adde Graevium *d. l.* In finium regundorum iudicio quoque in locum litigiosum itum fuisse a iudicibus, sive arbitris, actore item et reo, manifestat historia Q. Fabii Labeonis, quam ibidem narrat Tullius. Rei immobilis possessionem ac dominium tradituros majores nostros, publice in loco rei sitae coram Praetore, adfessoribus, ac testibus, ex solo vendito egressos fuisse, apparet, ni fallor, ex sequenti instrumento: *Ik Diderick van Hueffen, Amptman s. Greve van Cleve tot Hueffen en tot Malborch, make kont en kenlick allen luden, die dese brieff soelen syen off horen lesen, dat voor my tot Malberghen, als voer eene geseten Richter, en voer gerichtsluden die byr nae beschreven staen, als Frederick van den Duve, Evert Hoyke, Derik Cluen, en anders veel gueder lude (in plurimis ejusmodi chartis additur: dye dit meede sagen en hoerden) comen is Futte Dughers dochter van Aernhem, ende heeft opgedragen, mit oeren gecoren momber (in multis adjungitur: die oer met vondenis dierfelver Gerichtsluden van my gegeven wart) en mit oeren vryen wille onbedwongen in allen manieren als si van recht opdragen solde en mocht, ende also als dat recht tot Malbergen gelegen is, Heren Johan van Wesel, Priester, in behoef des Gasthuys te Sente Katherine tot Aernhem, sestien mergen lands en twe hont, mit allen rechte, alsoe als oer die toe behoerden, en alsoe als die gelegen syn in den Kerspel van Malbergen, en hoe dat voers lant genoemt is, mit alle sine toebehoeren, in alfulcken manieren, dat dat voers lant mit alle sine toebehoeren ewelic ende erfelic bliven sal aen den Gasthuse tsente Katherine voers., ende in sinen orber te keren, sonder eenigerhande aansprake Futte voergl, off oere erven hier namaels, en daar heeft si plecht op vertegen, en alsodaen vertichtenisse gedaen, als dat recht daar af gelegen is, en is des uytgegaen, alsoe dat si nyet meer rechtes daaraan behalden heeft. In orkonde hyer aff soe heb ic Deric van Hueffen voers, om beden wille Futte voers, desen brief apen besegelt mit myne zegel, gegeven int jaer onss Heren dusent driehondert een en vyftig, des goedensdagh nae Sente Jacobs dagh des Apostels. Apud Marculf. in *Form. Vet. Cap. 19. dicitur exitum fecisse*, ubi v. Bignonium. Dumbar in *Analectis part. 2. pag. 217. mancipationis formulam proponit, anno 1407. perfectae, in qua est: ende ghynget daer uyte mit hande ende mit monde, ende scholdent quyt mit oplatinge ende mit vertichnisse. Quod festucae mentio facta non fuit in superioribus, idem omissum observavi in plurimis, in quibus manus tatummodo et os memorantur. Oplatinge accipio openlatinge, ut scilicet vacuum domus possessionem adprehendere possit novus dominus, eamque intrare.**

Memorabilis est mos, qui obtinuit ex lege Ripuariorum *Tit. 60. §. 1. Accipe ipsa Constitutionis verba: Si quis villam, aut vineam, vel quamlibet aliam possessiunculam ab alio comparavit, et testamentum (intelligo testimonium, de significatione et permutatione vocabulorum horum dixi antea) accipere non*

potuerit, si mediocris res est, cum sex testibus, et, si parva, cum tribus, quod si magna, cum duodecim, ad locum traditionis cum totidem numero pueris accedat, et sic eis praesentibus pretium tradat, et possessionem accipiat, et unicuique de parvulis alapas donet, et torqueat auriculas, ut ei in postmodum testimonium praebeant. Notissimus antestationis ritus, qui apud Romanos obtinuit. Idem mos Bajuuariis usitatissimus fuit. Vid. leges eorum Tit. 16. Cap. 2. et 5. Vindicationis solennia ac symbola, quae in usu fuere Quiritibus, pauci ignorant. Equus apud Germanos quo ritu, quave festivitate potius dicam, fuerit vindicatus olim, ex jure Magdeburgensium municipali, et Glossa ad spec. Saxon. Lib. 2. Art. 36. ostendit C. F. Hommelius in Jurispr. num. ill. p. 185. Quod si tristiores aliquando risum te juvat movere, legisse non poenitebit Ejusdem Viri Egregii Orationem de jure arlequinizante, qua consuetudines populorum ludicras, legesque ridiculas lepide ac festive proposuit.

VI. Mancipationes avorum nostrorum dum loquor, haud alienum visum fuit addere sponsonis formulam, qualis interferi plurimum, atque accedere solebat instrumento alienationis, nonnunquam etiam mox post rem in loco rei sitae traditam coram judice domicilii separatim praestabatur. *Obstagium* dixit aetas posterior, *obsides*que vocavit praedes ejusmodi, qui dari consueverant, ut, si is, pro quo sponsonerat, pacto defecisset, evictionemve praestare recusaret, in diverforio quodam constituto, impensis ejus qui stipulationem commiserat, viveret, beneque se curaret, ac conquiesceret, usque dum promisso satisfactum fuisset. Vid. Du Cange in v. *Obses* et *Obstagium*. Ex centenis unum adferam exemplum. *Wy Wynant Stuer en Gerselys van Aller, Scepenen tot Arnhem, tughen myt desen apenen brieve, dat voer ons comen is in Scependom Johan Ter Laer, en heeft gelaest Heren Derick, Johans Zoen, Provisoer des Gasthuys t sente Catherinen t Arnhem, tot behoeff des Gasthuys voers, te waren jaer en dach dye X hont en LXXI roeden lants, dye hy hem vercoft heeft na anghetont des Richtersbrief van Betuwen, dye daarop gemaket is, teeghen alle den ghenen dye des ten recht comen wyllen, en allen voercommer af te doen als erffcoeps recht is: hier voer syn borgben myt ghesamenderhant Sand dye Rademaker, en Florens van Amb, in deesen manieren: als waer t sake, dat in desen puncten voers enig gebreck were, soe soelen ter maninge Heren Dericks voers, of des Provisoers t tyt des Gasthuys voers, tot behoeff des voergl Gasthuys, dese voergl borgen yncomen tot Arnhem in een eersame herberge, daer men se yn wysde, daar yn te gader liggen leysten hem selven te wynen en te quiten by den weerde, en uyt ter leystingen nyet te sceyden, daer en were yrst genoeg gedaen van al sulken ghebreke als daar were: en storve der borgben enich hier en bynnen, men soude enen anderen alsoe goeden borge weder setten in des doden stede, onder pene der leystinge voers: voert soe heeft Johan voers syn voergl borgen gelaest scadeloes te houden tot oers selves simpelen seggen. In oerkond des briefs besegelt myt onsen segel. Gegeven in t jaer ons Hn MCCCXCIX op Sinte Thomas avont.* Confer formulam quam profert Mieris in *Charterboek van Holland* part. 1. pag. 570.

Longiores ne quem forte offendant morae nostrae, redux ab ambagibus, quo secedere haud quidem invito persuaserat locorum propinquorum amoenitas,

nitas, relictis caeteris, quae progredientem possint retrahere, in viam protinus revertor. Malo enim e segete ad spicilegium stipulam reliquisse videri, quam reprehendi ob id, quod de hoc genere nimis multa scripserim. Idcirco, quamvis superesset longa rerum argumentorumque series, quae ex alio alia necantur, ne labar longius, memet retineo.

CAPUT SEPTIMUM DECIMUM.

Commentaria ad Isidorum. I. Varro emendatur. Cupiditas. Cicero explicatur. Commendare de pignore. II. Internecies. Internecivus. Internecinus. Exponuntur Cicero, Festus, et Livius. Internecinum testamentum, testimonium. Internecini actio, judicium. III. Inscriptio in crimen. Explicatur L. 14. C. Th. de Accus. et Inscript. Testamentum et testimonium confunduntur. IV. Furti poena antiqua. Exponuntur Servius et Theophilus. Tentatur L. 4. §. 1. D. de Re Milit. Capitis et capitalis poena de servitute. Pervasio. Sertum, Serta, Serra. Lautumia.

I. *Sacramentum*, sic pergit ibidem Isidorus (*Lib. 5. Cap. 24.*) *est pignus spon-*
sionis. Elegantissimus est, at corruptus, credo, Varronis locus Lib. 4.
de Ling. Lat. prope finem. Ea pecunia, quae in judicium venit in litibus,
Sacramentum a sacro: qui petebat, et qui inficiabatur de aliis, (forte sacris) re-
bus, uterque quingentos aeris ad pontem (lego ad, id est, apud, Pontificem, ita
ad Consules, Praetores, alios, profiteri frequens est locutio in monumento anti-
quo, quod refert A. S. Mazochius in Tabulas Heracleenses pag. 303 sq.) depo-
nebant, de aliis rebus item certo alio (reponam certabant) legitimo numero as-
sium. Qui judicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferebat, victi ad aera-
rium redibat.

Cap. 25. Hereditas est res quae, morte alicujus ad quempiam pervenit, vel le-
gato testamento, vel possessione retenta. Praeferam legata. In G. est vel
testamento.

Possidet autem juste, qui non irritatur cupiditate. Petiti editio habet irrite-
tur, G. et B. irretitur. Philosophum magis quam Jurisconsultum hic agit
Auctor. Innuit bonae, malaeque fidei possessores. Cupiditatem intellige
improbum appetitum, avaritiam. Ita Cic. de Off. Lib. 1. Cap. 8.: in ma-
ximis

animis, splendidissimis ingeniis, plerumque existunt honoris, imperii, potentiae, gloriae cupiditates. Suet. *Vespas.* Cap. 16. *Sola est, in qua merito culpe- tur, pecuniae cupiditas.* Ibidem Cap. 19. *pristinae cupiditatis infamia.* Adde in *Domit.* Cap. 9. *cupiditatis quoque atque avaritiae.* Caeterum eleganter quo- que usurparunt veteres vocem pro nimio animi fervore. Cicero *Fam.* 4. Ep. 1. et 6. 6. et 16. 11. Idem *de Offic.* Lib. 1. Cap. 10. *ne cupide quid agerent, nec appeterent, interpretor, immoderate, nec avare.* *Cupiditatis culpam coër- cere* dixit Ulpianus in *Collat. Leg. Mos. et Rom.* Tit. 1. §. 11. *accipio jam inconsultum calorem, affectum, quem nominare solent nostri drift, passie.* Pari significatione Cicero *de Nat. Deor.* Lib. 2. Cap. 59: *Hac eloquentia gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundiasque restringimus.*

Familia herciscunda, utraque editio exhibet *familiae herciscundae*, in G. quo- que est *erciscunde*, ut et mox *herciscundae*. Pro communis divisio eadem habent *communi dividendo*, G. dat *commune dividendo*. *Finium regundorum actio di- cta . . . dummodo* (addo de, aut idem subintelligo) *non angustiore quinque pedum loco ea controversia sit.* Ex Solonis lege, Romae recepta, arbores, praeter oleam aut ficum, ad pedes quinque ab alieno solo plantare oportebat. Vid. *L. ult. D. fin. regund.* Eo fortasse respexit Noster. Non est ergo, si levissima hac, atque, uti mihi quidem videtur, valde probabili, non di- co mutatione, sed quasi geminatione, Isidorum adjuves, eique suum red- das sensum, quod acerbissimis conviciis Auctorem nostrum incessat Andr. Alciatus, Jctus praestantissimus, in *Disquisitione de quinque pedum praescri- ptione*, quasi negaverit is, iudicium olim de quinque pedibus inter fines constitutum fuisse, quandoquidem rite indagato contextu, dubitari vix po- test, id docere velle Isidorum, finium regundorum actionem dari, quando de spatio quinque pedum controversia est, non competere, si locus foret angustior. Quam ipsam sententiam magno molimine probare laboravit Al- ciatus. Ciceronis verba *de Legib.* 1. 21. in controversia de finibus *usucapio- nem XII tabulae inter quinque pedes esse voluerunt*, quae scriptorum librorum est lectio, sic intelligo: *usucapio competit ex jure antiquo, dummodo de spatio sit controversia, non angustiore quinque pedibus.* Quinque etenim pedum spatium tam ex lege Decemvirali, quam Mamiliam, intercedere de- buit inter fundos vicinos, neque usucapi poterat. Res haec est difficillima, quam tetigi potius, quam pressi. Aliorum conjecturas videbis ad l. Cicero- nis c. Confer Doctiss. Ritter. *ad Heinecc. Hist. Jur.* pag. 185. Noodtius *Obs.* 1. 6. legit *angustiore*.

Res credita est, quae in obligatione (dictus Codex, et memoratae editio- nes exhibent *obligationem*) *ita deducta est, ut ex tempore, quo res* (vocem hanc omittunt eadem) *contrabebatur, certum sit eas* (eam habent omnes) *deferri*, ibidem est *deferre*, accipio transferri: in mutuo enim ex meo fit tuum.

Commodum est, (lege *commodatum est*, pari modo in ea Petiti pro *interdi- ctum* exstat *interdum*) *id quod nostri juris est, et ad alios temporaliter*, id est, pro tempore, *translatum est commodum* (in G. est *commodo*, B. effert *cū mō*, P.

P. cū modo, hoc est, addito certo modo, definito tempore) *temporis, quamdiu apud eum sit, unde et commodum (l. commodatum) dictum est.*

Dictum precarium, quia prece additur, quasi precadium. In B. et P. est *auditur, malo aditur, quod ipsum in Gr. C. exstat.*

Arra vero est primum quod (in utraque exstat quae primum) pro re bonae fidei contracta emptā, (in iisdem recte exhibetur contractu) ex parte datur. Sic exhibet G. est, quae primum pro arra bonae fidei contractu.

Hypotheca est, cum res aliqua commodatur sine depositione pignoris, G. aliqua ignorat, plenius est in editionibus: sine depositione pecuniae, vel pignoris. Hoc, credo, vult Isidorus: proprie pignus dicimus, quod ad creditorem transit, hypothecam, cum non transit, nec (hoc est, ne quidem) possessio, ad creditorem. Sic Ulpianus in L. 9. §. 2. D. de Pign. Act. Imperator in §. 7. I. de Actionib. ita exponit.: eam rem, quae, sine traditione, nuda conventionione tenetur, hoc est, cujus neque dominium, neque possessionem acquirit creditor, at unice in ea tenet, atque habet jus persequendi pignoris ex conventionione, proprie hypothecae appellatione contineri dicimus. Inter commodatum autem et pignus plurimum interest: commodata enim res proprie intelligitur, tunc, si nulla mercede accepta, vel constituta, res tibi utenda data est, ea lege, ut, finito usu, eadem restituatur in specie. V. §. 2. I. quib. mod. re contr. obl. Apparet itaque quam manifestissime, corruptam esse lectionem Isidori, quae commodatur exhibet. Veram Auctoris manum deprehendisse sibi videtur Ampl. Rover in Emendat. ad gloss. nom. pag. 84. in vetusto et emendato admodum Codice, qui repraesentat commutatur. At, quaesio te, quo modo commutari dici possit res in hypotheca, quum res obligata penes debitorem permaneat, neque quidquam transeat ad creditorem, ab una si discesseris actione hypothecaria. Mutatur res in mutuo, quia ex meo fit tuum, in hypotheca non mutatur, quia eadem res manet, idem est dominus, idem possessor, soluto quoque debito solvitur hypotheca. Convenientius Noodtius Obs. Lib. 2. Cap. 7. reponi jubet connodatur, vel obligatur. Confer Schulting. ad Pauli Sent. Lib. 2. Tit. 4. Quid si levissima mutatione rescribamus commendatur? millies notum est inter se permutata fuisse commodare et commendare vocabula. Sicuti autem ad tempus alicui loco commendatum corpus a Paulo Sent. 1. 21. 4. appellatur id, quod per breve tempus in aliquo loco deponitur, eo animo, ut in alium deinde locum transferatur, ac perpetuae ibi sepulturae tradatur: confer ibidem Commentatores: quo eodem refero Ulpiani dicta in L. 14. §. 4. D. de relig. et sumt. fun. si quid ad corpus custodiendum, vel etiam commendandum, factum sit, pro quo alii commundandum malunt: imo vero commendare nihil aliud est, quam deponere, add. L. 24. et 26. D. Depositi. Scimus, in jure Canonico commendas appellari, et commendata beneficia, quae jure fiduciario quis administrat, ac possidet ad tempus, quamdiu vacant: Eodem modo commendari res aliqua in hypotheca dici potest, quae obligata manet creditori usque dum satisfaciatur debitor, non deponitur quidem res pignori devincta, sed custodia quasi, ac jus reale tamen conceditur creditori, ita, ut ex inito contractu debitor bona obligata non

non nisi salvo jure pignoris alienare possit, alienataque cum suo onere transeant ad possessores, creditorque, si in solutione fiat mora, distrahendi pignoris jus habeat.

Haec sunt tria illa. Ususfructus autem vocatus, quia solo usu habetur ejus fructus, (in Gr. est fructu) manente apud aliam jure. In aliis est: haec sunt illa tria. Lego: haec sunt tria distincta, usus puta, fructus, et ususfructus. Ususfructus autem vocatus, quia non solus usus habetur ejus, sed et fructus.

Cap. 26. *Injuria est injustitia: hinc est apud Comicos in jure sequi. Vel (hoc non agnoscit G.) injuria est, qui audet aliquid contra ordinem juris. B. et P. sic efferunt: Injuria est injustitia: hinc est illud Virgilii: cum Turni injuria matrem admonuit. Injuria est, qui audet. . . . Innuit haec Poëtae Aen. 9. v. 107.*

*Ergo aderat promissa dies, et tempora Parcae
Debita complerant, cum Turni injuria matrem
Admonuit sacris ratibus depellere taedas.*

Ta apud Comicos in jure sequi corrupta sunt, addita fortasse ab homine semidocto. Scriptum fortasse fuit: apud Cic. injurias persequi. Ita Cicero: Tu, dum tuas injurias per te, id quod non potes, persequi conaris, teste Donato ad haec Comici in Adelph. Act. 2. Sc. 1. v. 8.

*Tu quod te posterius purges, hanc injuriam mihi nolle
Factam esse, hujus non faciam: crede hoc: ego meum jus persequar.*

Pro vel injuria est possis refingere: videlicet injurius, vel injuria ejus est.

Stuprum, id est raptus, proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus, unde et qui rapto potitur, stupro fruitur. B. et P. ita exhibent: stuprum: raptus proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus: (forte l. a stuprando, id est corrumpendo dictus) unde Virgilius: rapto potitur, id est, stupro fruitur. Exstant verba Aeneid. 4. v. 217., ad quem locum sic commentatur Scholiastes praestantissimus: Stupro potitur: nam proprie raptus est illicitus coitus. Idem ad Aen. 1. v. 32. rapti interpretatur stuprati. Donatus ad Ter. Adelph. 3. 3. 2. Raptus, inquit, ad stuprum refertur. Possis et sic reponere: Adulterii nomen accepit stuprum. Raptus proprie est illicitus coitus, a rapiendo, id est, corrumpendo dictus. Aut denique: Stuprum, item raptus.

II. Interneciei judicium in eum dabatur, qui falsum testimonium fecerat, et ob id hominem occiderat. Accusatorem ejus possessio bonorum sequebatur. Interneciei autem significatio est quasi hominis quaedam necatio: nam propositionem interponebant antiqui pro E. Naevius. . . . Pro testimonium G. et B. et P. habent testamentum, item pro necatio, enecatio, quod postremum sensus postulat.

Caetera B. sic effert: *nam p̄positionem interponebant ne. Naevius. P.* ita exhibet: *nam praepositionem inter praeponebant ne. Naevius.* Legendum conjicio: *pro praepositione E inter ponebant antiqui. Naevius.* Pro *interneciei* G. habet, *internitii*, pro *interneciei* autem, *internicium* autem, antiqui deest. Non est quod *interneciei* vocabulum suspectum habeamus, pro quo nonnulli *internecini*, alii *internecivi* substituunt. *Internecii*, vel *internecitii*, ex fide duorum Codicum MSS. corrigendum putat Ampl. Rover ad *Fragm. vet. J. Cui pag. 15*, qui et ex auctoritate quatuor MSS. antiquissimorum pro *testimonium* reponendum esse contendit *testamentum*. Idem in his *Lib. 39. Cap. 8. : falsi testes, falsa signa, testimoniaque*, rescribendum existimat *testamenta*que, ortumque errorem ex sigla, qua vox utraque antiquitus fuit notata, exiguo discrimine distante. Ego quidem vocabulum *testimonia* potius pro *testamenta* positum a Livio fuisse autumo, quo de pluribus dixi *pag. 7. Internecies* in glossis veteribus explicatur *mors*, estque, analogiam si spectes, vox minime damnanda. *Internecionem* appellant alii. In Glossis Isidori est: *Internecies, mors, jactura*. Papias: *Internecio, quasi quaedam hominis maxima necio, mors, vel poena*. Neque plus causae video, quod *internecivum* ubique pro *internecinum* obtrudamus, cum utramque vocem probet analogia. *Bellum internecinum* memorat Cicero *Philipp. 14. Cap. 3.* ex ipso interpretor, *bellum inexpiabile, cum interfecta sit civium multitudo*. Papias: *Internecivum bellum, in quo omnes perierunt*. De improbis, inquit Orator, et audacibus, nam sic eos appellat clarissimus vir: *quae sunt urbanarum maledicta litium, non injustae belli internecini notae: testamenta credo subjiciunt, aut ejiciunt vicinos, aut adolescentulos circumscribunt: his enim vitiis affectos, et talibus, malos et audaces appellare consuetudo solet*. Nullus equidem adsentiar Cujacio, qui ita vult emendari: *internecina testamenta credo subjiciunt*. Eos vere improbos et audaces dicendos esse indicat Cicero, qui bella publice movent *internecina*, contra Senatum populumque R., qui omnibus gladios, pestem, vastitatem, cruciatum, tormenta denuntiant, non eos proprie, qui uni homini litem quamvis improbam intendunt, qui testamenta falsa subjiciunt, taliaque perpetrant facinora, quibus noceant uni aut paucis. *Internecio*, ait Festus, *vitae privatio appellatur*. Idem *internecivum testamentum*, inquit, est, propter quod dominus ejus necatus est. Cujacius in *Obs. Lib. 1. Cap. 2.* exponit testamentum falsum, propter quod dominus occiditur, ut ex eo hereditas possit adquiri. *Internecini actionem* loquuntur Impp. in *L. 14. C. Th. de Accusat. et Inscr.* Varie disputant Eruditi de vocabuli significatione. Consule J. Gothofr. ad *l. c.* Missis aliorum sententiis *internecinum* expono, id quod enecat, quod neci causam dat, fatale: ita *internecinum odium, internecinum genus morbi*, alia, vide Lexicographos.

Internecinum itaque *testimonium* est, quo testis interitum parat adversario, contra quem falso est testatus. *Internecinum testamentum* est, quod testatori causam mortis praestitit: veluti si scriptus heres fata ejus acceleveraverit metu mutandae voluntatis. *Internecini judicium* est de eo, si qua ex causa, falso cri-

crimine factove, mors alicui intentata, illatave fuerit. *Internecini actio* est, si quis accuset aliquem scelus istiusmodi perpetrasse, quo misero causam necis praebuisset.

III. *Accusatorem ejus possessionem bonorum sequi* scribit Isidorus. Talionis poena in hoc judicio locum habuit. Quod si vicisset accusator, acquirebat is adversarii bona, si vero temere accusasset, neque delatum crimen probare potuisset, eadem poena plectebatur condemnatus, qua affici debuerat reus convictus: qui enim *vel internecivi exserit actionem, vel crimen suspectae mortis intendit, non prius cujuscunque caput accusatione pulset, quam vinculo legis adstrictus, pari coeperit poenae conditione jurgare.* Vide L. 14. C. Th. c., adde interpretationem Aniani, et L. 11. C. Th. cod.: Nullus, secundum juris perscriptum, crimen, quod intendere proposuerit, exsequatur, nisi subeat inscriptionis vinculum: etenim, qui alterius famam, fortunas, caput denique, et sanguinem in judicium devocaverit, sciat, sibi impendere congruam poenam, (similem, parem recte interpretatur Gothofredus) si quod intenderit non probaverit. Expono: qui generaliter internecivi alicujus criminis, aut facti, actionem exserit, et instituit, hoc est, affirmat homini innocenti mortem properatam, vel (explico id est) crimen suspectae mortis intendit. Idem olim ex moribus patriis obtinuisse constat ex jure Transilabanico antiquissimo Artic. 18. *Wie een liff wil winnen voor den Gerichte mit klage die mach ein liff weder verlesen, worde hi der klage vellich,* quam legem tamen consuetudo iustulit. Consule Matthaeum in *Analectis Vet. Aevi* Tom. 3. pag. 788.

Internecivi speciem affert Isidorus de eo, qui *falsum testimonium fecerat, et ob id hominem occiderat*, hoc est, qui falsum testimonium dixerat, vel perhiberi curaverat, ac propter eam causam hominem occidi fecerat. Quod si de testamento malis accipere, casumingas hominis, qui falsum testamentum fecerat, subjeceratque, in quo se, aliumve, heredem scribi curaverat, mox autem post scriptum testamentum necem intulerat ei, cujus id testamentum esse finxerat. Papias, *Internecida*, inquit, est, qui falsum testamentum fecit, et ob id hominem interfecit. Utrum eligas, hoc certum adparet, confundi saepissime solere in libris antiquis *testamenti* et *testimonii* voces, quo de pluribus egi alias.

IV. *Furtum autem capitale crimen fuit apud majores ante poenam quadrupli.* Eadem habet Servius ad Virgil. *Aen.* 8. v. 205., qui ita, *pro ingenti*, inquit, *scelere furis nomen posuit: capitale enim crimen apud majores fuit ante poenam quadrupli.* Aperte quoque Theophilus ad pr. I. de perpet. et temp. action. Lex, inquit, XII tabularum κεφαλικὴν κατὰ τοῦ κλεπτῶν ὥρισε τιμωρίαν, capitalem in furem poenam constituit, additque, jus hoc propter asperitatem explosum deinde fuisse, ac placuisse magis Praetorium jus. Mortis itaque supplicio punitos olim fuisse fures, opinabimur ex lege decemvirali? sic credidisse forte Servium, Isidorum, et Theophilum, si pertinaciter instes, persuaderi mihi sinam. Errasse tamen, quotquot ita sentiunt, manifesto ostendit Gellius Noct. Attic. Lib. XI. Cap. 18., nisi accipias de furibus in manifesto furto deprehensis, quos tum demum occidi permisit lex XII. tabb. si

aut, cum fieret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, cum prehenderetur, fur defenderet: caeteros autem manifestos fures, liberos, verberari, addicique jussit ei, cui factum furtum esset; servos quidem, in furti manifesti crimine deprensos, verberibus affici, et e saxo praecipitari voluit. Generaliter itaque si loqui velimus, non capitis poenam, sed verberum ac servitutis poenam in fures statuisse Decemviros constat, excepto, si noctu furatus quis fuerit, aut interdiu se defenderit telo, aut denique servus furtum fecerit, id quod pluribus demonstravit Bynkersh. *Obs.* 3. 16. Imposuit, si ita intellexerint, Theophilo, et Servio, Isidorum enim non moror, qui hujus fidem secutus fuit, quod legerint apud Ictos antiquos, furti crimen ex lege XII tabb. *capitali poena* coercitum fuisse, non adtendentes, *capitalem* et *capitis poenam* a veteribus Romanis dictam, non eam solum, quae vitam adimebat, sed et qua libertas amittebatur. Eodem ex fonte manavit error dicam, an opinio eorum, qui sectionem debitorum corporalem intelligendam esse arbitrantur, quo de dixi ad Ulpianum pag. 58. Quid quod expresse Menander *capitis poenam* appellet, quam mox *servitutem* nominaverat, in L. 4. §. 1. D. de re milit. Gravius autem delictum est, detrectare munus militiae, quam adpetere: nam et qui ad dilectum olim non respondebant, ut proditores libertatis in SERVITUTEM redigebantur: sed, mutato statu militiae, recessum a CAPITIS POENA est, quia plerumque voluntario milite numeri supplentur. Scriptum forte exstitit nunc numeri. Huc refer, quod de Augusto memorat Suet. in Aug. Cap. 24.: Equitem Romanum, quod duobus filiis adolescentibus, causa detrectandi sacramenti, pollices amputasset, ipsum bonaque subjecit hastae: quem tamen, quod imminere emtioni publicanos videbat, liberto suo addixit, ut relegatum in agros pro libero esse sineret, hoc est, vere quidem servus esset, non tamen operas praestaret serviles. Confer commentarios ad d. l. Adde L. 1. §. 6. D. de Postul.: qui capitali crimine damnatus est, non debet pro alio postulare. Paulus in L. 2. D. de publ. jud. exilium, hoc est aquae et ignis interdictionem, capitalibus accenset, quoniam per has poenas eximitur caput de civitate. Junge L. 4. pr. et §. 1. D. si quis caution., L. 28. pr. et §. 1. D. de Poenis, atque imprimis L. 103. D. de V. S. Quod autem contractionem esse dicit furtum, aperte vitiosum est, restituendumque ex utraque editione *contrectatio*.

Pro persuasio est rei alienae manifesta praesumptio ex iisdem et cod. Gron., omnino reponendum pervasio: quae est spoliatio. Consule Brissou. in lex.

Furtum autem earundem rerum fit, lego earum demum. Pro item et abjuratio in ambobus libris est: idem et abjuratio, quae et lectio est C. G. Ambitus judicium in eum est, qui largiorem honorem capit, rescribo ex iisdem largitione.

Majestatis reatu tenentur ii, (in aliis est hi) qui Regiam majestatem deseruerunt, praefero, quod habent B. et P., laeserunt.

Cap. 27. Malum autem tunc plenum est, cum et praeteritum est, et impetit, vel impendet, ut sit dolor et metus. In aliis omnibus est: praeteritum est, et impendit, ut

ut sit et dolor et metus. Lego id puta peccatum praeteritum est, et poena im-
pendet, ut sit et dolor propter admissum peccatum, et metus poenae. Pro
adjicis poena restituendum adjicis poenam, manifestat lectio utriusque edi-
tionis.

Supplicium proprie dicitur, (in G. exstat dictum) non, quo quis punitur, sed
qui ita damnatur, ut bona ejus consecrentur, et in publico redigantur. Malim
ex iisdem: non, subintellige ejus, qui quoquo modo punitur in publicum
redigantur. G. habet: qui quoquo modo punitur sed ira conserventur, et
in publicum redigantur.

Si lenis fuerit, virga est, si certe nodosa vel aculeata, scorpio rectissimo nomi-
ne vocatur. Rescribo: si ferta nodosa. Est autem fertum vel ferta,
aut, ut aliis magis placet, ferra, restis, funiculus, scutica. Sat multa de
hoc vocabulo protulere Lexicographi. V. Fabri Thesaurum in v. Sertum
et Serra. Scorpionis vox eo significatu, quem hoc loco designat Auctor,
usitatissima est. Quod autem scorpionem cum sceptro in manu gessisse trium-
phantes dicuntur Lib. 18. Cap. 2. vitiatam esse scripturam apparet, repo-
nendumque scipionem, tum ex contextu, tum ex editionibus aliis. In glos-
sis Isidori est: Scipio, virga ante triumphantes delata.

Lautumna supplicii genus, ad verberandum aptum. B. et P. habent lau-
tumnum. Bynkersh. Obs. 1. 21. lautumia corrigit. De vocis scriptura egit
Forster in Thes. Ott. Tom. 2. pag. 920. Duo hoc vocabulo designari notis-
simum est, carcerem nimirum, et lapidibus caesis exsecta loca, in quae da-
mnari solebant noxii. V. Vicat in Lexico v. Lautumia. Flagelli genus eo
denotari, unus prodidit Noster, dummodo certa sit lectio vulgata. Exsti-
tit forte, ad verberones servandum aptum, hoc est custodiendos sceleratos.
Confer de hoc verbo, et lectione hujus loci Schulting. in Jurispr. Antej.
pag. 863. a.

CAPUT DUODEVIGESIMUM.

Varia ad Isidorum. I. Dissensus veterum de numeris linguarum
et gentium. Lucretii locus exponitur. II. Variae lectiones
Lib. 3. Inst. Tit. 6. in pr. §. i. sqq. III. Signare pro signi-
ficare. Nympha et lympa permiscuntur. Nubentium lava-
tio. IV. Bene et pene permutantur. Laevis. V. Puer, pue-
rus, puerulus, puellus, pullus, popus, pupus, pupulus, pu-
pillus promiscue olim usitata, item feminina puera etc. VI. Pu-

fus et Pusa. Varro explicatur et emendatur. VII. Pupae quae, unde dictae? Ovidius restitutus. Non omittitur. Cicero saepe tentatur.

I. **E**jusdem Auctoris Originum Librum IX., in quo disputat de iis, quae ad personas pertinent, dum obiter, ac quasi aliud agens percurro, quae inter legendum festinanti fuerunt observata, paucis hoc capite perstringam.

Leve est monuisse pro eo, quod in CAP. I. habet editio Gothofredi, *pri- sca* lingua Latina est, *ut se habeant carmina Saliorum*, recte exhibere libros meliores *habent*, nisi malis *habebant*. In G. est: *habent carmina Sabino- rum*.

Prope principium CAPITIS II. sic prostat in vulgata: *Gentes autem, a qui- bus divisa est terra, quindecim sunt: de Japhet triginta et una, de Cham viginti septem, de Sem quinque* (vox quinque deest in G.) *quae fiunt septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarat, septuaginta duae, totidemque linguae, quae (in aliis est per) terras esse coeperunt, quaeque crescendo provincias et insulas imple- verunt*. In Bas. est: *de Japhet XXX et una, de Cham XXVII, de Sem XXI*. In P. exstat: *de Cham XVII*, caetera conspirat haec cum B. Quenam ve- ra fuerit ipsius Auctoris lectio, facillime, scio, deprehendes, ubi indaga- veris fontem, unde haec derivata sunt. Descripta sunt autem ex libro Au- gustini, quem inscripsit *de Civitate Dei*. Audisis virum vere venerandum: *In summa igitur, inquit Cap. 3., omnes progeniti de tribus filiis Noë, id est, quindecim de Japhet, et triginta unus de Cham, viginti septem de Sem, fiunt septuaginta et tres . . . unde colligitur septuaginta tres, vel potius, quod postea demonstrabitur, septuaginta duas gentes tunc fuisse, non homines*. Idem dein Cap. 6.: *Ex illis igitur, ait, tribus hominibus, Noë filiis, septuaginta tres, vel potius, ut ratio declarata est, septuaginta duae gentes, totidemque linguae per terras esse coeperunt, quae crescendo et insulas impleverunt*. Jam ab anti- quissimis inde temporibus variis inter se distracti fuerunt sententiarum divor- tiis homines eruditissimi de numero linguarum et gentium. Hebraeorum fuit opinio, LXX statuendas esse gentes, et linguas, angelosque totidem genti- bus singulis praefectos fuisse, Graeci Patres gentes, itemque linguas duas addunt. Sunt, qui LXXIII malunt, nec desunt, qui multo plures numerari voluerunt. Moyses in *Genes. Cap. 10.* filios Noachi memorat LXX, ex Ja- pheto XIV, ex Chamo XXX, ex Semo XXVI. Rectius arbitrantur ple- rique, ampliandum esse in hac causa, neque quidquam certi definiri posse. Pluribus materiam hanc pertractarunt S. Bochart in *Geogr. Sacra Lib. 1. Cap. 15.*, Natalis Alexander in *Histor. Eccles. Tom. 1. Dissert. 5. Prop. 2.*, et Jo. Buxtorf. in *Dissert. Philol. Theol. Diss. 2. Num. 40.*, aliique.

Secundum Ul, a quo Armenii. In aliis est *secundus*, quod adoptandum. Quae praecedunt nomine *Job* non adgnoscat Cod. Gr.

Nabathaei, qui ab Euphrate in mare rubrum habitant. In utraque est: *ab Efrata in mari rubro inhabitant*, in G. est *ab Euphrata*.

Caeterae sex gentes ignotae sunt. Amplius exstat in iisdem: *de Allopbilis caeterae*, quae tamen non adduntur in C. G.

Gabaonitae, . . . qui supplices venerunt ad Josue. In P. est *Jesum*, in B. et G. *Jhm*, quod et *Jesum* designat. *Jesum* alio nomine *Josuam* appellari, notissimum est.

Arachaeus, qui condidit Achas. In ambabus est *Archas*, itemque in C., qui habet *Araceus*.

Decimus Amareus, (G. habet *Amorreus*) a quo Syriae nobilis civitas, quae vocatur *Coelis*. Bochart in *Operib.* pag. 306. sic emendandum conjicit: *decimus Samaraeus*, a quo *Emesa*, nobilis Syriae-Coeles civitas: Malo *Samareus*, a quo *Samaria*, Syriae nobilis civitas, ejus puta, quae vocatur *Coelisyria*.

Filii Gomer nepotis Japhet. Jo. Scheffer. de *mil. nav.* pag. 17. substituit *nepotes*: quam ejus conjecturam confirmat P. et B.

Ascanaz, a quo Sarmatae, quos Graeci Reginos vocant. *Rifan, a quo Paphlagones.* *Gotorna, a quo sunt Phryges.* In P. exstat: *Assenes, a quo Paphlagones.* *Gotorma, a quo sunt Friges.* B. habet: *Assenes, a quo Sarmate, quos Greci Reginos vocant.* *Rifath, a quo Paphlagones.* *Gotorma, a quo sunt Friges.*

Cethim, a quo Cithei, id est Ciprii, a quibus hodieque urbs Scithia nominatur. *Dodanim, a quo Rhodii.* B. exhibet: *a quibus hodie et urbs Cithium nominatur.* P. *Cethin*, caetera conspirat cum B. *Urbs Cypri Citium* legi vult Scheffer. l. c. pag. 17.

P litteram sermo Hebraeus non habet, sed pro eo Graeco utuntur, lege phi vel phi Graeco, quod primum est in B. et P., alterum in G. Ex iisdem in mox sequentibus pro *Philistaei* pro *Palaestinis* dicuntur, civitate utique sua, adde a civitate. G. amplius habet: *inde Philistoi*.

Pernicibus equis Caucasi rupibus feras gentes Alexandri claustra cobibente ruperunt, fortasse corrigendum in (nisi malis subintelligere) *Caucasi rupibus feras gentes, Alexandro claustra cobibente, irruerunt*.

Nam ipsos esse *Spartanos*, quos et *Lacedaemones*, subaudi, constat, palam est. Addunt B. et P. et G. C., qui tamen *adventus* non agnoscit: *Spartanos vero propter repentinos adventus adversus Cadmum, quasi de terra contractos, et ex omni parte confluitos ita vocatos.* Emblema esse suspicor glossatoris imperiti.

Ibis Aretos procul usque Dagos. In iisdem est *arctos*. In G. est: *pro cuiusque*.

Pro *raptu, venatusque viventes*, ex iisdem *venatuque restituendum esse*, quivis perspicit. In G. exstat: *raptu venatuque*.

Tolerates. forte *Tolosates*. In G. est: *Tolleratos, Amfivari, Quadri, Turungri*.

Variquadi, lege ex utraque *Vari*, *Quadi*.

Camasi. *Camacae* memorantur Plinio Lib. 6. Cap. 17.

In magnam coluerunt gentem, recte aliae coaluerunt.

Esca est quidquid mandi potest, et omnia fortuitu gignentia, malim contingentia, quaecunque forte iis obvia fiunt.

Jam vero his . . . nulla ratione credendum est, aliae *hi*, malim *de his*.

CAP. III. *Legio autem habet . . . turmas ducentas*, addunt eadem choros XV, non G.

Succenturiati . . . stricti etiam ipsi, in dictis libris est *structi*. *Struere* quid sit, exponit Festus.

CAP. IV. *Praetores autem, quasi praeceptores*, praeferam *praeitores*, quippe qui olim belli tempore exercitui praeire consueverunt, quod notissimum.

Capita trabium, quae eminent extra parietem, proceres dicuntur: in alijs est *proceres*, atque ita habet Servius ad *Aen.* I. v. 744., quem descripsit noster. Confer eundem ad *Aen.* 3. v. 58.

CAP. V. *Lucretius: et bene patra patrum*. In G. est: *bene patratum*. *Aliae patratio patrum*. Sic Poëta Lib. 4. v. 1123.

Et bene parta patrum fiunt anademata, mitrac.

Interpres exponit ornamenta. *Quae patres sua virtute compararunt, in anademata, aut mitras mutantur*: bona, sive pecuniam, quam majores improbo, laudandoque labore suo collegerunt, impendunt in diademata et mitras. Nihil huc facere Lucretii dicta tute deprehendis, etiamsi vel cum Scotto reposeris *parta patrant*. Glossema fortasse hoc est hominis semidocti, qui Poëtae verba male intellecta inepte huc transtulit. Caeterum pro perficere usurpasse videtur Lucretius *patrare* verbum Lib. 5. v. 386.

Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur.

Novissimus post omnes: idem et minimus, a monade: novissimus autem, propter quod novus. Tæ a monade perperam ab alio adjecta fuisse conjicio: *μονας* enim, quae unitatem, unionem significat, huc neutiquam quadrare, quivis animadvertit. Pro propter rescribo propterea.

Inter etiam filios fit emancipatio, aliae inde etiam filio, quid si legamus: inde (vel in jure) etiam filior (id est, filiorum) fit emancipatio.

Semper enim qui nascitur deteriolem parentis statum sumit. Reponendum omnino *deterioris*: partus sequitur ventrem: deterior parens, sequior sexus, mater dicitur.

Ut neptis dicamus, in jure est propter discretionem successionis admissam, ex utraque lege admissum. J Cui invenerunt *neptis* appellationem, ne in successionem confunderentur sexus.

Ab.

Abnepos, quia sejungit ab nepote, aliae sejungitur. Innumeris in locis terminum passivum *ur*, vel notam ejus negligenter omisisse librarios, demonstravit Vir varia eruditione praeclarus J. Schraderus, in *Observ. Lib. 1. Cap. 4.* Idemne dicendum de his Jo. Sarisber. *Lib. 8. Cap. 11.*, de secundis nuptiis loquitur, *quis enim ei compatietur, qui semel solutus a vinculis, revolvat ad catenas? nisi malis subaudire se.*

II. Capiti nostro quinto in H. et P. subjunguntur iisdem plane verbis, quaecunque proposuit Imperator in *Inst. Lib. 3. Tit. 6. in pr. §. 1. et sqq. ad §. 10. usque*, ita tamen, ut in nonnullis librorum eorum scriptura differat ab editione vulgata Institutionum.

In PR. pro *qua re* exhibent nostri *qua in re*, quo modo et alii habent Codices Institutionum. Sic dein pergunt: *admonendi sumus, quod cognationum aliae supra numerantur, aliae infra, aliae ex transverso, quae etiam a latere dicuntur.* Perperam exstat in P. *Superior cognationem parentum.* In utraque est *qui ex his progenerantur*: (omissa voce *quaeve*, quae et in aliis libris desideratur) *et consequenter.* In B. est: *numerantur a secundo.*

In §. 1. *matris* nomen omittunt ambae.

In §. 2. *Frater et soror* eadem exhibent.

In §. 3. pro *convenienter* iterum *consequenter* exstat. Pro *πατρός* habent *πατρως*, pro *vocatur* in B. est *appellatur*. Utraque habet *μητρός* *appellatur* est *matris soror*. . . . Utraque *θεία*, vel apud quosdam *τηδης* *appellatur*, in P. est *θεῖα*.

In §. 4. Pro *convenienter, consequenter* exstat. Dein: *Proprie patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus sorores nascantur, sorores patrueles vocantur* *progenerantur.*

§. 5. Quinto gradu supra *attavus* (sic solent in plurimis duplicari litterae in H.) *consequenter* *consobrini et consobrinae* *propior sobrinus sobrina.*

§. 6. Sexto gradu sunt supra *consequenter.*

§. 7. Ulterius quosque gradus *semper narrata quaeque persona* *denotari.*

§. 8. *Agnationis gradus eodem modo numerentur.*

§. 9. *Magna veritas est in P. . . . , in praesenti* *et ex auribus, et ex.*

Pergit dein: *Stemmata dicuntur* *ille avus, ille agnatus: in utraque est: ille avus, ille attavus.* In C. G. haec desunt, ut et totum stemma, cuius loco exhibetur *ratio septem dierum.* Arbor consanguinitatis aliter repraesentatur in utraque, atque in vulgata Gothofredi editione, eique subjicitur: *haec est arbor consanguinitatis.* Ea, quae vulgata exhibet pag. 1063. neutra agnoscit. Habet autem eadem C. G., usque ad *gradibus terminaretur.*

III. Progredior ad CAP. VII. *Maritus vero etiam sine adjecctione conjugem sonat.* Plus vice simplici pro *significat* voce postrema usus fuit Auctor, nisi statuas, per compendium ita scripsisse. Similiter Donatus ad *Ter. Hec. prol.*

alt. v. 2.: Haec adolescentior comparatio minus a positivo sonat. Eodem sensu positum accipio verbum in his Martialis Ep. Lib. 14. Ep. 33.

Pugio, quem curvis signat brevis orbita venis.

Vinc. Colleſſo interpretatur: in quo venae curvae inprimuntur brevi orbita. Raderus aliter exponit. Nec defunt, qui criſin exercendam putant. De Rooy ſic emendandum conjicit:

Pugio, quem curtis cingit brevis orbis habenis.

Nil quidquam mutandum cenſeo. Orbitam ex Aſconio diſcimus ad Cic. Verr. 1. 59. primum poni pro rota, dein pro veſtigio rotae. Ipſe Cicero ad Attic. Lib. 2. Ep. 11. vix ſonitum audire, vix impreſſam orbitam videre. Iſidoro teſte orbita veſtigium carri, ab orbe rotae dicta, Lib. 15. Cap. 16. Intelligo: pugio, cujus ictum, vel punctum oſtendit, ac manifeſtat breve, ſive parvum veſtigium, ac nota vulneris in venis curvis. De venis curvis dicent Medicorum filii.

Nympha ſponſa in nuptiis, et nympha (leg. lymphæ, quæ vocabula in Codicibus vetuſtis ſæpius permutantur, v. Burm. ad Phædr. pag. 13. Νυμφæ Latinos lymphas dixiſſe, ſic ut et αλαβαστρος ſcribitur pro αναβαστρος, alia, docet Salmaſ. in Plin. Exerc. pag. 132. Nymphas numina lympharum interpretatur Noſter Lib. 8. Cap. ult.) pro lavationis officio, quod ad nomen nubentis alluditur, alia habent: quod et, repono: quo et ad morem nubentis alluditur. Lavationem nubentium quod attinet, en tibi teſtimonium Servii, ad Virg. Aen. 4. v. 167. Varro dicit: aqua et igni mariti uxores accipiebant: unde hodieque et faces prælucent, et aqua petita per feliciffimum puerum aliquem, aut puellam, de puro fonte, intereſt nuptiis, de qua nubentibus ſolebant pedes lavari. Hinc unda jugalis dicitur aqua, qua aſpergi ſolebat nova nupta. Valerius Flaccus Lib. 8. Argonaut.

*Inde ubi ſacrificas cum conjuge venit ad aras
Aeſonides, unaque adcunt, pariterque precari
Incipiunt, ignem pollux undamque jugalem
Praetulit.*

Confer Grupen in Ux. Rom. pag. 125. et 135. ſq. Quæ de ſponſa, ac ſponſionibus prodidit noſter, deſumſit pleraque ex Servio ad Aen. 10. v. 75. Ea, quæ proferit de unctione et uxoris appellatione deſcripſit ex eodem ad Aen. 4. v. 458.

Bigamus autem, et trigamus vocatus, quaſi a duabus, vel tribus mulieribus. Praeſtat lectio aliarum: quaſi duarum, vel trium maritus. C. G. habet: a numero uxorum vocatus, quaſi duabus, vel tribus maritus.

Con-

Conjugium est legitimarum personarum inter se coëundi et copulandi nuptiae. Non est hoc conjugium, sed verius connubium est dicendum. Muto: Connubium est legitimarum personarum jus inter se coëundi, et copulandi nuptias. Servius ad Aen. 1. v. 77. connubium, inquit, est jus legitimi matrimonii. Ulpianus in Fragmentis Tit. 5. §. 3. connubium, ait, est uxoris jure ducendae facultas. Inter quas personas sit connubium, demonstrat idem in sequentibus.

Fribolum, (aut, ut in aliis est editionibus, frivolum,) est, cum eo animo separantur, ut rursus ad se invicem revertantur. Scriptum forte fuit fribulum pro fribusculum.

Ibi in Genesi: malo ibidem.

Item in re eligenda uxore: utraque re omittit: G. habet: in eligendam uxorem. Quidni retineamus, modo interpretemur recte? Eleganter Auctor in fine hujus Capitis: Ideo autem feminae sub viri potestate consistunt, quia levitate animi plerumque decipiuntur: unde et aequum erat eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres voluerunt feminas innuptas, quamvis perfectae aetatis essent, propter ipsam animi levitatem, in tutela consistere. Apud Germanos veteres mulieres in sempiterna tutela fuisse, itemque apud nos obtinere, ut nihil in judicio agere eae possint sine curatore, probat A. Siccama ad leges Frison. Tit. 9 §. 11. Adde J. Schraffert ad Jus Velav. pag. 359. num. 31. De tutela feminarum ex jure Saxonico v. C. Hanaccium in Jure Jud. Saxon. Tit. 8. In Sachsenspiegel, Libro 1. Art. 46. ita legitur in versione. Feminae et mulieres tutores habere debent in qualibet actione, ex eo, quod judiciaria potestas in testimonio eos non poterit superare. Adscribere juvat quoque ex Art. 45. haec pauca. Moriente viro, mulier ab ejus absolvitur jure, et primum statum, quem ante copulationem viri habuit, recuperabit, innatumque jus adquiret: et ideo non mariti ejus, sed ei in progenie aequalis et proximior adgnatus ex parte gladii, tutor ejus erit. Confer, quae dixi ad Ulpian. Tit. XI. §. 1. Junge omnino A. Matthaeum in Anal. Tom. 3. pag. 322. sq., instrumentaque ibidem publicata, ex quibus maritum in oppido Tielensi anno 1463. uxori apparet concessisse facultatem disponendi inter vivos, ac libere testandi de bonis communibus ac propriis: deinde, adstante ac consentiente viro, testamentum suum fecisse Wilhelmam, dominam de Montfoort, anno c13 13 vi.

IV. Addo hoc Ejusdem LIB. X. in PR. Origo quorundam nominum . . . non pene omnibus patet: nullus dubito reponendum bene. Pari modo apud Quinctil. Decl. 3. Cap. 4. Gens a rerum natura bene relegata: quo loco pene recte restituunt Commentatores. De affinitate litterarum B. et P. vide Column. ad Ennium pag. 71. sq. Pergit: Dictus autem proprie amicus ab amo, id est, catena charitatis, unde et amici quod teneant amator turpitudinis, quia amore torquentur libidinis. Recte B. et P. ab hamo . . . unde et hami quem teneant . . . torquetur libidinis.

Clarus a coelo, quod splendeat. Jocosè ridet Cicero etymologias istiusmodi de Nat. Deor. 3. 24. Quoniam Neptunum a nando appellatum putas, nullum erit nomen, quod non possis una littera explicare, unde ductum sit. In quo quidem magis tu mihi natare visus es, quam ipse Neptunus.

In eodem libro sic prostat in omnibus: *Frugalis a fruge nominatus, id est, a fructu, vel parsimonia, sive, ut alii volunt, a modestiae temperantia.* Rescribendum clamitant *modestia et temperantia.* Expono modestam sive moderatam temperantiam. Frugi homo quis sit, et frugalis, quae deinde dicatur frugalitas, optime docuit Cicero in *Tusc. Disp.* 3. 8. et 4. 16. ubi v. Davis. In Oratione tamen *pro Rege Dejot.* Cap. 9. frugalitatem Tullius interpretatur *modestiam et temperantiam.*

Succedat LIBRI XI. CAP. II. *Infantia est, ait, pueri nascentis ad lucem, quae porrigitur in septem annis. Utraque annos. Malim nascentis, a luce, quae porrigitur in septem annos, hoc est, a primo lucis adspectu.*

Quinta aetas senioris, id est, gravitas, quae est inclinatio (aliae declinatio) a juventute in senectutem: nondum senectus: sed jam nondum (eaedem non, lego non dr, id est, dicitur) juvenus, quia senioris aetas est, quam Graeci πρεσβυτην vocant. Recte exhibet B. quem: πρεσβυτης enim senem, non senectutem significat.

Ephebi, id est a Phoebō dicti, necdum viri, sed adolescentuli laeves. G. exhibet: Ephebi a Phoebō dicti, necdum viri pro novitate, Adolescentuli leves. Phoebum, scio, imberbem finxit antiquitas, nec tamen renuam, si praeferat quis ab ηβη, vel hebe. Pro laeves perperam substituunt aliae lenes: laeves sunt imberbes, hinc Horatius laevis juvenus, quo loco tamen alii scribunt levis, id est, inconstans, Lib. 2. Od. 11. v. 5.

V. Puella est parvula, quasi pupilla: (ambae edd. et Cod. G. pulla) unde et pupillos, non pro conditione, sed pro aetate puerili vocamus. Pupilli autem dicti, quasi sine oculis, hoc est, a parentibus orbi. Frigide, insulse, ridicule, adeo ut nihil supra. Promiscue olim usurpata fuere, puer, puerus, puerulus, puellus, pullus, pupus, pupulus, pupillus, itemque puera, puerula, puella, pulla, pupa, pupula, pupilla, terminatione, non significatione differentia. Exempla suppeditant Commentatores ad Sueton. in Cal. Cap. 8., adde Festum in v. pueli et pullus, et Nonium Marcellum pag. m. 156. et 158. Puellus superest in Lucilii Satyris Lib. 4. Carm. 22.

Quumque hic tam formosus homo, ac te dignu puellus.

Et Lib. 11. Carm. 10.

Inde venit Romam tener ipse etiam, atque puellus.

Junge Priscianum Lib. 6. Popus et Pupus puer parvus dictus, v. Des. Herald. Advers. Lib. 1. Cap. 8. Pupulas oculorum nominat Arnob. Lib. 2. pag. 46., ubi v. Elmenhorstium. Idem Lib. 7. pag. 215. ergone, inquit, Dii passerculos pupulos equuleos panes accipiunt? quo loco consule Stewechium. Q. Fabius pullus Jovis dictus, v. Elmenh. et Herald. ad Arnob. Lib. 4. pag. 144. Isidorus Lib. 12. Cap. 7.: Homo parvus, pullus: recentes ergo nati pulli dicuntur, eo quod polluti sunt, quae ratio absurda. Pullum, ait Nonius Cap. 4. est aestatis

tis (l. aetatis) novellae. Puer Dionae pro filio Veneris est in *Pervig. Veneris* pag. 119. Terei puella Philomela dicitur *ibid.* pag. 126. Puellae montium, fontium, ruris, appellantur Oreades, Najades, Napeae. pag. 100. 154. Glossarium vetus *παῖδαγιον* explicat, *hic puellus, hic pupus*. Confer Menagium in *Amoen. Jur. Civ. Cap. 3.* pag. 17. et *Cap. 39.* pag. 337. Pupam pro puella posuit Martialis

Se pupam dicit Gellia, cum sit anus.

Pusus etiam, et *pusa* dictum fuisse a veteribus pro *puer, puella*, apparet ex Varrone de *L. L. Lib. 6.* Non tempero, quin adscribam verba, quod attinet ad epigramma propositum, non ea quidem codicum antiquorum, quippe qui corruptissime adeo illud exhibent, ut nec metrum, nec sensus constet, sed reparata ab O. Pantagatho. Sic prostat apud Gothofredum: *Cascum significat vetus, ejus origo Sabina, quae usque radices in Oscan linguam egit. Cascum vetus esse significat Ennius, cum ait:*

Quam primum casci populi genuere Latini.

Eo magis Manilius, quod ait:

*Cascum duxisse cascam non mirabile est,
Quoniam canoras conficiebant nuptias.*

Item ostendit Papinii epigrammation, quod in adolescentem fecerat Cascam.

*Ridiculum est, cum te Cascam tua dicit amica
Casca Philotonis, ipsa senex puerum.
Dic tu illam pusam: sic fiet mutua muli:
Nam vere pusus tu, tua amica senex' est.*

Missis conjecturis Scaligeri, Turnebi, Augustini, Erasmi in *Adagiis*, aliorumque, hoc unum addo, suspectam videri vocem *canoras*. Interpretantur, scio, congruas, convenientes, ast notionis illius exempla vereor ne desiderentur. Cogitemus itaque nuptias chordis novis, sonoroque plectro sacratas: fidibus, scilicet, canoris commissi decrepitorum senum calores, nec dulci spreto amore, junctisque choreis, vetulam inter et depontanum, si Dis placet, reviviscunt. Ne te per longiores teneam ambages, vocem corruptam esse arbitror, ac substituendum esse *casnares*, id est, senes. Varro noster in mox sequentibus Oscan senem *casnar* dixisse scribit. Vitiosum est in Isidori glossis: *Kaniser, senex*, emenda *Kasnar*. Festus *casnar*, inquit, *senex, Oscanum lingua*. Sic expono: nil mirum in eo est, quod vir Cascus nomine feminam Cascam appellatam duxit uxorem, hoc est, quod, si nominum significationem spectes, senex vetulam duxit, quia vere a senibus iis

confectae sunt nuptiae. Item legas, an idem parum refert. Pro Papinio Priscianus Lib. 3. substituit Pomponium. Si retineas: sic fiet mutua muli, interpretor: ita similis fiet tui, muli, id est, stupidi. Paria enim et mutua inter te et vetulam, amicam tuam, officia praestantur. Malim tamen sic fient mutua muli. Ita mutua inter vos erit benevolentia, mulorum exemplo. Notasti proverbialia. *Mutuum muli fricant. Mulus mulum scabit.*

VII. Caeterum pupas dictas icunculas puellares, uti dixit eas Sueton. in Ner. Cap. 56., seu, uti appellant Graeci, *παιδαγωγας*, et *νυμφας*, teste Herald. in Adv. l. c., sive, uti interpretatur Hesychius, *κρηνον τι προσκομιον*, et *ικονια*, et sigillaria, ceu notat Stewech. d. l., et Torrent. ad Suet. in Cal. Cap. 22.: Macrobius Saturn Lib. 1. Cap. 7. pag. 220. *oscilla* nominat ad humanam effigiem arte simulata, et cerea, ea praesertim, quae per Saturnalia militari solebant, Idem pag. 241., exinde, inquam, pupas vocatas, quia puellarum, quae ludicris illis praecipue gaudent, formam imitantur, dubitari nequit. Servius ad Virg. Georg. 2. v. 399. exponit formas, vel personas, ad oris sui similitudinem factas, adde notas ad Aufon. in Cent. Nupt. pag. 503. sq. Apposite Seneca Epist. 12. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre deliciolum tuum. . . . Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Sigillaribus, qui dies festi fuerunt Saturnalibus adjecti, sigilla, hoc est, signa parvula, icunculas, aliaque pueris et amatis suis muneri mittere consueverunt Romani, v. Suet. in Claud. Cap. 5., ibique Torrentium.

Unde et Horatius: *Laudatur primo (utraque in primo, C. G. primo jam) prole puerpera nato.* Verba Lyrici in Lib. 4. Carminum Od. 5. v. 23. haec sunt: *Laudantur simili prole puerperae.* Aut itaque dicendum, lapsum hic fuisse Auctorem, aut emblemata hoc esse a sciolo additum.

Mulier vero mollitie, rectius aliae, a mollitie.

Ovid. in sexto libro: *Senior inter juvenemque senemque. Terentius: Qui viri jure sumus. Adolescentior. . . . Eaedem exhibent quo jure sumus. G. habet: quo jure sumus adolescentiores non utique magis adolescens.* Ita Naso Metam. Lib. 12. v. 464.

*Huic aetas inter juvenemque senemque,
Vis juvenilis erat, variabant tempora cani.*

Idem Lib. 15. v. 209.

*Excipit Autumnus, posito fervore juventae,
Maturus, mitisque, inter juvenemque senemque
Temperie medius, sparsis per tempora canis.*

Sic malo distingui. Descripsit noster Servii commentarium ad Virg. Aen. 5. v. 409. Terentius in altero Prologo Hec. v. 2.

*Eodem ut jure uti senem
Liceat, quo jure sum usus adolescentior.*

Ad

Ad quem locum convenienter Donatus: *haec comparatio minus a positivo sonat, et vim diminutivam exprimit, ut (apud Virgil. Aen. 6. v. 304.)*

Jam senior, sed cruda Deo, viridisque senectus.

Sic itaque legendum esse apparet: Ovidius in bissexto libro: *inter juvenemque senemque.* (*Senior vox ex margine, puto, in textum irrepsit*) Terentius: *quo jure sum usus adolescentior. Adolescentior. . . . Ergo senior, non satis senex, sic ut. . . .*

Mortuus autem ex qua parte orationis declinetur incertum est: nam sicut ait Caesar: (interferunt memoratae editiones: non potest mortuus aliqua facere post mortem suam, ita homo non potest scire ejus originem, id est, mortuus. Ineptis haec emblematis adnumero) ab eo quod est morior nomen est participium, omnino supplendum ex iisdem non participium, quod et habet Cod. Gron., quae vocula a librariis nonnunquam perperam omittitur. V. Arntzen. ad Aur. Viët. p. 16. Nisi praeferas: nomen, non est participium. Pari modo apud Ciceronem Tusc. Disp. I. XI. pro est difficile confundere rescribendum cum aliis non confundere. Quod ibidem prostat beatos non efficiet, requirere videtur contextus, ut sic reformetur: modo efficiet. In sequenti Cap. 12. pro Hercules tantus et TAM praesens habetur Deus malim tantum non praesens. In Cap. 46.: morere Diagora, non enim in coelum adscensurus es. Certum est, emendandum esse modo enim, vel ex aliis nunc enim. Denique in Lib. 2. Cap. 27. ibid. pro his: si tanti non sint, ut ferendi sint dolores, substituo: si tanti modo sint,

Idem LIB. XV. CAP. I.: *Caesarea in qua Cornelii domum Christi vidit* (in G. est videt) *ecclesia, et Philippi ediculas, et cubiculum quatuor virginum Prophetarum.* In aliis est: *Cornelii domus, Christi est ecclesia, et Philippi aediculae, et. . . . Res nota ex Actis Apostolorum.*

Samariam. . . . Sennacherib. . . . construxit, vocavitque Samariam, id est, custodiam, quam, quando Israël transtulit, ibi constituit. In iisdem exstat: quia, quando Israël transtulit, Medos (B. Medas) custodes ibi constituit. G. habet: quia quando Israhel transtulit in Medos ibi custodes constituit.

CAP. XIV. *His enim terminis testimonia finium intelliguntur, et agrorum intentio et certamen aufertur. Vere ibidem contentio.*

CAP. XV. *At Galli candetum appellant in areis urbanis spatium centum pedum, quasi centetum: in agrestibus autem pedum CL, quod aratores candetum vocant. Rectius aliae: CL quadratorum justum candetum vocant. In G. est: quadratorum agrorum justum candetum vocant.*

In numero enim centuriae multiplicatae sunt: nomen mutare non potuerunt. Eaedem: nomen tamen non perdiderunt.

CAP. XVI.: *Sunt autem mensurae propria quaeque spatia: Melius ibidem proprio quaeque spatia, quod et sequitur C. G. Prima manus scripserat quoque, posterior mutavit quaeque.*

Dictum

472 J. CANNEGIETERI OBSERVATIONES. CAP. XVIII.

Dictum milliarium quasi mille adium. Forte ad eum, puta lapidem.
Stadium octava pars milliarium est. In editionibus exhibetur *milliarii*. C.
 G. habet *miliarii*, omisso est.

Longam navigationem nostram finire, ac portum tandem respicere imperant negotia varia, quae me cum maxime tenent occupatissimum: absque quo si fuisset, eadem opera tumultuaria, haud admodum difficili, addere potuissemus alia multa, quae in Isidoro supersunt, animadversione, emendatione dignissima, plura fortasse daturi postea, si per eum licebit, cujus in manu sumus, dominatorem rerum et, qui omnia nutu suo gubernat, Deum Optimum Maximum.

F I N I S.

SUMMAE

S U M M A E R E R U M,
 QUAE TRACTANTUR IN
 OBSERVATIONUM
 MISCELLANEARUM
 LIBRO SINGULARI.

CAPUT I. *V*indicatur, et exponitur lectio vulgata in L. 16. D. de Cond. et Dem. Tentatur L. 24. D. de reb. dub. Jus scriptum quid dicatur. Juris significatio, etymon. Jura, pro jussa, jura. Testatoris voluntas religiosissime olim fuit observata. Ratio L. 6. D. de Transactionib. Legare pro jubere. Leges pro lex. Lex unde dicta. Legere et legare, similiaque, promiscue usurpata. Illustratur L. 116. pr. D. de Legat. I. Testator jubere dicitur. Testamenta legis modo condita. Voluntas testatoris jus, et lex appellata. Explicatur L. 77. §. 12. D. de Legat. II. et L. 30. D. de Test. Tut. Pag. 368--377.

II. I. De communi religione veterum circa cadavera, funera, et quietem mortuorum. De negata nonnullis sepultura. Cicero aliquoties tentatur, et exponitur. Plinius emendatur, atque explicatur. II. Petronius exponitur. Cicero et Aufonius tentantur. III. Restituitur lectio, et sensus L. 40. D. de Religios. et sumtib. funer. IV. Item L. 14. §. 7., et V. L. 2. §. 9., et L. 12. §. 1. eod. Alius pro alienus. VI. Notarum ope corrigitur L. 3. pr., et §. 1. D. de Sep. viol. Admodum impuberes qui sint. Admodum praetextatus quis dicatur Flo- ro. 377--382.

III. Ad L. 12. §. 1. D. de Usu et Habit. Usus modo latior, modo strictior interpretatio. Soleae significatio. Basilica exponuntur. Eorundem auctoritas. Foliorum et frondium usus. 383--388.

CAPUT IV. I. *Varie emendatur* L. 30. D. pro Socio. *Tentatur* §. 2. I. de Societate. II. *Explicatur* L. 23. §. 1. in fine D. pro Socio. Pag. 388--392.

V. I. *Nove explicatur* Paulus Rec. Sent. Lib. 3. Tit. 6. §. 67. *Idem conciliatur cum* L. 3. §. 2. D. de supell. leg. *Variae significationes* soli. II. *Vindicatur lectio* L. 14. pr. D. ad SCtum Treb., et L. 16. D. de damn. inf., et L. 21. §. 1. D. de Pactis. 392--396.

VI. *Conjectura de differentia, et appellatione meri, et mixti imperii. Significatio meri. Exponitur* L. 3. D. de Jurisd. *Emendatur* Isidorus. *Explicatur* L. 2. D. de in jus voc. 396--399.

VII. I. *Leviter emendatur* L. 39. D. de Poenis. II. *Corrigitur* L. 49. §. 1. D. de adquir. vel amitt. possess. III. *Exponitur, et tentatur* L. 5. §. 10. D. de Operis novi nunt. Caeterum pro quia. Lapilli iectus. IV. *Conciliantur* L. 3. §. 3. D. de alien. jud. mut. caus. fact., et L. ult. D. de Oper. novi nunt., et L. un. C. de alien. Jud. mut. caus. fact. *Tentatur d. L. 3. §. 3. D. de alien. jud. mut. caus. fact.* 399--401.

VIII. I. *Vindicatur lectio* L. 13. §. 1. D. de re jud. II. L. 57. pr. D. de Solut. III. L. 44. D. Mandati. IV. L. 1. §. 14. D. ad SCtum Treb. V. L. 10. §. 6. D. quae in fraud. cred. VI. *Tentatur* §. 10. eod. VII. *Defenditur* L. 30. §. 1. D. de fideic. libert. VIII. L. 1. pr. D. de migrando. IX. L. 32. D. de pign. et hypoth. X. *Exponitur* L. 15. D. de reb. cred. XI. L. 37. D. fam. ercisc. XII. L. 5. D. de transact. *Reddere pro dare.* XIII. *Illustratur* Paulus Sent. 5. 23. 16. 402--405.

IX. I. *Exponitur, et leviter tentatur* L. un. D. si quis jus dic. non obt. *Modus antiquus vindicationis. Vindex quis.* II. *Ad* L. 20. D. quemadm. serv. am. III. *Emendatur* L. 8. §. 1. D. de edendo. IV. *Ad* L. 2. §. 19. D. de Orig. jur. *Tentatur* L. un. pr. D. de Off. Praef. Praet. 405--408.

X. I. *Vindicatur lectio* L. 5. §. ult. D. de his, qui eff. vel dej. *Eadem exponitur, item* §. 5. eod., et L. 12. pr. D. de V. S. *Actiones poenales et populares heredi dari ostenditur.* II. *Defenditur vulgata lectio* L. 55. §. 2. D. de Legat. III., et III. L. 10. §. 7. D. de gradib. et adfin. IV. *De Glossematis. Quid sit specialiter nominatim, ad* L. 72. pr. D. de eviotionib. 409--412.

XI. I. *Ad* L. 5. C. de div. off. et adp. jud. *Discingi de militibus, Magistratibus, et causa. Judices cincti qui dicantur* Aniano. Horatii cincti, *ad* L. 3. D. Si pars hered. pet. *Tentatur* Ampelius. *Exponitur* Manilius. *Corrigitur* Plinius. II. *Ad* L. 12. D. de off. Praef. III. *Emendatur* L. 29. §. 1. D. de aur.

- aur. arg. etc. leg. IV. *Restituitur, et explicatur* L. 39. §. 1. D. eod. Pag. 412--416.
- CAPUT XII. *Ad* L. 49. D. de legat. III. *De Ornatricibus, ac Psecadibus. Cultura comarum apud Romanos. Servi peculiares. Servorum servarumque ornatus. Joannes Sarisberiensis exponitur. Alumnus quis, ad* L. 16. §. 1. D. de his, quae ut ind. auf. *Luxus in Mancipiis. Fortassis, pro verbi gratia.* 416--422.
- XIII. I. *Corrigitur* L. 65. §. 6. D. de Condict. indeb. II. L. 135. D. de V. S. III. L. 35. §. ult. D. de V. O. IV. L. 3. D. si pars her. pet. V. L. 14. §. 2. D. ad SCtum Treb. VI. *Defenditur lectio* L. 29. §. 2. D. pro Socio. *Spectare et exspectare confunduntur. Isidorus exponitur. Seneca emendatur.* VII. *Emaculatur* L. 2. §. 1. D. pro emtore, et VIII. L. 3. D. pro suo. IX. *Vindicatur* L. 8. pr. D. de procurat. X. *Restituitur* L. 32. §. 1. D. de acquir. vel omitt. hered. XI. L. 19. §. 2. D. de judic. XII. L. 69. D. pro Socio. XIII. *Vindicatur* L. 1. §. 3. D. ad L. Corn. de Sicar. XIV. *Ad* L. 2. D. de div. temp. praescript. *Cicero exponitur.* XV. *Sanatur* L. 57. D. de judic. XVI. *Conciliantur* L. 65. §. 2. D. de legat. II., et L. 68. §. 3 et 4. D. de legat. I., *haecque emendatur, et exponitur.* XVII. *Tentatur* L. 29. §. 3. D. ad L. Aquil. *Navia quid. Festus explicatur. Isidorus corrigitur.* XVIII. *Ad* L. 1. §. 1. D. de bonor. possess. sec. tab. 423--429.
- XIV. I. *Emendantur* Tibullus, et II. Nonius. III. *Horatius tentatur, et exponitur.* IV. *Terentius aliquoties corrigitur, et explicatur.* V. *Celsus restituitur.* VI. *Interpretatio, et conjectura de loco* Martialis. VII. *Horatius iterum tentatur, item* VIII. *Valerius Maximus, et* IX. *Gellius.* *Ad* L. 3. §. 9. D. de penu leg. X. *Reparatur scriptura* Flori, Ciceronis, et Isidori. *Glossae Isidori emaculantur. Sector. Sectio.* XI. *Suetonius emendatur.* XII. *Sulpicius Severus corrigitur, et* XIII. *Plinius.* 430--437.
- XV. I. *De stilo et scriptis* Isidori. *Loca nonnulla ex* Libro V. *Originum ejus desumta, tam editionum antiquarum ope, quam ex conjectura emendantur, exponuntur, illustrantur.* II. *Testium alligatio.* III. *Jus civile, jus a FCtis introductum.* IV. *In testamento nuncupativo scriptura accessit.* V. *Jus liberorum.* VI. *Chirographum quid.* VII. *Conjugum mutua coemptio.* VIII. *Conditio.* 437--443.
- XVI. I. *Illustratur et exponitur* Isidorus. *Stipulationis etymon, symbola, solennitas. Varro explicatur. Stips, stipes, stipula fracta, stipulum, stipare, stipendium. Thesauri notio. Alligatio in stipulatione. Nummi dimidiati. Tesserae hospita-* les

les. Αστραγάλοι. Dii hospitales. Tessera bellica. Isidorus exponitur. Arra. Scytale. Chirographa dimidiata, circumsecta. II. *Symbola varia*. Conjugum jugum. Possessionis adprehensio. Manus mortua. Liti. *Suedorum, Cimbriorum symbola*. *A rure, et ab armis desumpta symbola*, gladii, hastae, *Helvetiorum, Gallorum, Nostratium symbola*. III. *Effestuationis ritus et symbola probantur ex Formulis antiquis, quae explanantur*. IV. *Scotationis etymon*. V. *Traditionis, et testimoniorum symbola*. VI. *Obstagii formula*. Pag. 444--454.

CAPUT XVII. *Commentaria ad Isidorum*. I. *Varro emendatur*. Cupiditas. Cicero exponitur, et §. 7. I. de Action. *Commendare de pignore*. II. *Internecies, internecivus, internecinus*. *Explicantur Cicero, Festus, et Livius*. *Internecinum testamentum, testimonium*. *Internecini iudicium, actio*. III. *Inscriptio in crimen*. *Enodatur L. 14. C. Th. de accus. et in script*. *Testamentum et testimonium permutantur*. IV. *Furti poena antiqua*. *Servius exponitur, et Theophilus*. *Capitalis et capitis poena, de servitute*. *Tentatur L. 4. §. 1. D. de re milit. Pervasio*. *Sertum,serta, ferra. Lautumia*. 454--461.

XVIII. *Varia ad Isidorum*. I. *Dissensus veterum de numeris gentium, et linguarum*. *Exponitur Lucretius*. II. *Variae lectiones Institutionum Lib. 3. Tit. 6. in pr. §. 1. sqq.* III. *Signare pro significare*. *Nympha et lympa confunduntur*. *Nubentium lavatio*. IV. *Bene et pene permiscentur*. *Laevis*. V. *Puer, puerus, puerulus, puellus, pullus, popus, pupus, pupulus, pupillus, promiscue olim usitata: item feminina puera, etc.* VI. *Pusus et pusa*. *Varro explicatur, et tentatur*. VII. *Pupae quae, unde dictae*. *Ovidius restituitur*. *Non omittitur, Cicero plus semel tentatur*. 461--472.

I N D E X I.
R E R U M E T V E R B O R U M,

QUAE EXPLICANTUR IN COMMENTARIIS

A D

T I T U L O S U L P I A N I,
E T C O L L A T I O N E M L E G U M
M O S A I C A R U M E T R O M A N A R U M,

I T E M

I N D I S Q U I S I T I O N E D E N O T I S,

E T

L I B R O O B S E R V A T I O N U M.

*Numerus paginam, littera a columnam priorem,
b posteriorem designat.*

A.	<i>Abactores.</i>	Poena eorum.	<i>Abses, pro absens.</i>	399.
<i>A</i> pro aut, et alio pos- tum.	235. a. sq.		<i>Abuit, pro babuit.</i>	25. a.
— pro alius. 90. a. 216. a.	<i>Abbreviationes.</i>	298.	<i>Abutor, pro utor.</i>	346.
— pro aut. 132. a. 137. b.	<i>Abduco, et duco</i> quid dif- ferant.	407.	<i>Ac, pro actio.</i>	30. b. 305.
— et U confunduntur.	<i>Abigei</i> atroces, varia eo- rum poena.	237. a. sq.	— pro id est.	408.
— a die quid.	<i>Abire, Abitio,</i> pro mori, morte.	349.	<i>Accessus, pro paroxysmo.</i>	437.
— et V permutantur.	<i>Ablativus</i> in i desinens.	95. b.	<i>Accusare</i> quando possint mulieres.	31. b.
— pro aliquando. 177. b.	— singularis varie terminatur.	209. b.	— num possint pere- grini, pauperes, infames.	203. b.
— et O permiscentur.	— absolutus.	125. a.	— num possint Lati- ni.	204. a.
— pro per.	<i>Abrogare</i> legem, quid.	5. b.	<i>Actio</i> legitima quae.	14. b.
— et E confunduntur.	— et obrogare con- funduntur.	6. a.	— rei uxoriae.	36. a.
	<i>Absentia.</i> v. <i>Conjuges.</i>		— utilis et directa per- miscentur.	14. b.
	— reip. causa.	69. a.		

- Actio* malae tractationis. 38. a.
 — actiones legis unde or-
 tae. 62. b.
 — personalis contra quem
 datur. 109. a.
 — non datur legatario ad-
 versus usufructuarium,
 ad praestanda legata. 109. a.
 — actiones fictitiae. 134. a.
 — ex facto, ex maleficio,
 ex peccato. 141. a.
 — actionum divisiones. 140. b.
 — noxalis. 189. b.
 — actiones Praetoriae re-
 tinuerunt nomen actionis
 civilis, cui originem de-
 bebant. 189. b.
 — ex lege Aquilia quo-
 tuplex. 189. b. sq.
 — pacti conventi. 305.
 — de dejectis et effulis
 quibus, in quos, et quan-
 do competat. 409.
 — de eo, si quis nondum
 damnum dedit, sed posi-
 tum quid, aut suspensum
 habuit, quo noceri possit,
 num competat heredi. 409.
 — in actione populari
 praefertur is, cujus in-
 terest. *ibid.*
 — poenalis datur heredi-
 bus. *ibid.*
 — popularis num datur
 heredibus. *ibid.*
 — transacti, judicati. 427.
 — finium regundorum in
 quaestione de spatio V.
 pedum. 455.
 — internecini quae. 459.
Ad, pro *apud*. 311. 323. 454.
Adcrendi jus. 19. b. in
 servo communi manu-
 misso. 17. a.
- Addicere* judicem, quid. 306.
Addictio rei mobilis quo lo-
 co facta. 74. b.
 — in servitutem. 189. a.
Addictus quis. 58. a.
 — et *adjectus* confun-
 duntur. 306.
Ademptio hereditatis, et li-
 bertatis quo modo fiat. 96. a. sq.
Adfines. Eorum humatio,
 et luctus vetitus. 378.
Adframare, *adframire*,
adbramire. 140. a. 451.
Adgnatus. De sublato dis-
 crimine inter adgnatos
 et cognatos. Dictum o-
 lim *adgnatus meus*, et
adgnatus mihi. Adgna-
 ti suos comprehendunt. 55. b.
 — cognati, et gen-
 tiles quo modo differant. 259. b.
Adbuc, pro praeterea. 196. b. 320.
Adjectivum sequente infini-
 tivo. 44. a.
 — sequente geni-
 tivo: *variae punctionum*,
 pro *punctiones*. 240. b.
Adjectus et *addictus* con-
 funduntur. 306.
Ad l. 251. b.
Ad locum. *ibid.*
Admodum quid significet. 382.
Admodum impubes, prae-
 textatus, quis dicatur. *ibid.*
Adoptio. De ea. 48. a. bar-
 baris per arma facta. 47. a. inciso adoptati
 capillo, barbaque. 448.
Adque; pro *atque*. 139. a.
Adramire, *adramitio*. 140. b.
Adrianus. Ejus tempore
 factum S^Ctum Tertullia-
 num. 130. b.
- Adrogatio* per rescriptum
 Principis quando coepe-
 rit: impuberum circum-
 specte permessa. 48. a. sq.
Adspiratio, v. H.
Advenies, pro *adveniens*. 399.
Adventitia dos, quam so-
 cius dat. 35. b.
Adversum, *adversus*, *ad-
 vorsum*. 333. significatio
 ambigua et varia. 332. sq.
 pro *secundum*. 46. b. 132. a.
Adulterium. Qui in eo pos-
 sint accusare. 203. b. sq.
 poena ejus. 449.
Advocati qui sint. 224. a.
Advorsum. 333.
Ae et e permutantur. 190. b. 389. 438.
Aelia, v. *Lex*.
Aelius Sextus. 435. ad XII.
 tabulas est commentatus. 316.
Aeorum, pro *eorum*. 190. b.
Aequitas praefertur ali-
 quando juri stricto. 103. b.
 in re testamentaria. 370. sq.
Aerarium, v. *Fiscus*.
Aes, v. *Testamentum*.
 — *aeris confessi* quae lo-
 cutio. 56. a.
 — grave in cellis posi-
 tum, et plaustris circum-
 vectum. 445.
Aethiopia. Ancillae ex ea. 418. sq.
Asatomie, *Affatomie*, quid. 451.
Aframare. 140. b.
Agere lege, quid. 62. b.
Agreste robur, quid. 209. b.
Ait omittitur. 187. a.
At haec, quae locutio. 389.
Al., pro *alia*, *alias*, *alius*. 18. a. 230. b. 216. a. 257. b. 360.
Αλαβαστρος, pro *αναβα-
 στρος*. 466.
Ala-

- Alapae* testibus datae. 452.
Alaricus. 128. b.
Album iudicium. 178. a.
Alexander Severus Arcaeus
 Coelestis cultum induxit
 Romam. 94. a.
Aliae, pro *alius*. 381.
Alias, pro *aliter*. 18. a.
Alienus et *suus* opponun-
 tur. 97. b. 381.
 — et *alius* permiscen-
 tur. 381.
Alii, pro *alius*. 40. a.
Alioquin, pro *alii cui*, vel
alieno cui. 34. b.
Aliquando per A notatum.
 177. b.
Aliquant, pro *aliquot*.
 362.
Aliqui et *aliquis* confun-
 duntur. 98. b.
Aliquid, pro *aliud quid*.
 357. 358.
Aliquis, pro *alius quis*.
 12. a. 22. b. 76. a. 358.
 — et *aliqui* permu-
 tantur. 98. b.
 — et *alius quis* per-
 miscentur. 12. a.
 — omittitur. 111. b.
Alius, *alii*, *alio*. 41. a.
 — et *alienus* confun-
 duntur. 381.
 — quo modo scriptum.
 106. a.
All., pro *allegatus*. 31. b.
 56. b. 224. a.
Αλλα, pro *αλλα και*. 14. b.
Allegare testamenta. 440.
Allegatio, pro infinuatio-
 ne actis, gestisve inter-
 venientibus: gestorum,
 gesta allegationis, dona-
 tio gestis allegata. 440.
Alligari metu, beneficiis.
 ibid.
Alligatio testium. ibid.
 — symbolum ejus,
 frequens ejus mentio in
 Codice Sacro. ibid.
 — pro infinuatione
 actis, gestisve interve-
 nientibus. ibid.
 — in stipulatione. 445.
Altaria. Penes ea serva-
 bantur symbola cessio-
 num. 76. a.
Alter, *alteri*, *altero*. 41. a.
 — post *alius*. 90. a.
 — pro *uterque*. 90. b.
Alveus. 429.
Alumnus quis. 420.
Am., pro *amicus*. 210. a.
Amare et *diligere* conjun-
 guntur. 205. a.
Ambigua, v. *Vocabula*.
Amba, pro *ambo*. 41. a.
Amicus, v. *Manumissio*.
 — et *medicus* confun-
 duntur. 407.
Annivaga Diana. 356.
Amphorae vini nomine
 Consulibus signatae. 431.
Ancillae ex Aethiopia.
 418. sq. ornatus earum.
 ibid.
Anianus non est auctor,
 aut epitomator libri Re-
 gularum: commentarii
 ejus: vitiavit fragmenta
 jurisprudentiae Anteu-
 stinianae. 3. a. sq. manum
 non admovit fragmento
 Regularum Ulpiani. 128.
 a. sq.
Animadvertere, pro sup-
 plicio adficere. 250. a.
aliquem, pro *in aliquem*.
 396.
Animae defunctorum, v.
Manes.
Animas, pro *animans*.
 399.
Animus in delictis. 184. b.
Annivaga Diana. 356.
Annulus dictus *symbolum*,
 quare. 449. sponsae da-
 tus. ibid.
Annuum inter virum et u-
 xorem. 45. a. sq.
Ante omittitur. 220. a.
Antestatio. 85. b. 453.
Antestatus testimonium
 praebere debuit. 82. b.
Antiquitatum cognitio uti-
 lis. 258. a.
Antiquum jus, pro *jure ad-
 crescendi*. 19. b.
Apollo Didymaeus ubi cul-
 tus. 93. b. sq.
Appius Claudius R invenit.
 371.
Apprehensio. Ejus solenni-
 tas. 452.
Apronianum S C tum. 121. a.
 quo tempore conditum.
 93. a.
Apud, pro *ad*. 311.
Aquae et ignis interdictio
 utrum accensenda maxi-
 mae, an mediae capitis
 deminutioni. 58. b. in
 ea, vel deportatione,
 non libertas adimitur,
 sed sola civitas. 182. b.
Aquila, v. *Actio*.
Archaismi. 43. a.
Aristo Proculejanus fuit.
 126. b.
Arma in adoptione adhi-
 bita. 47. a. et in mancipa-
 tione. 448.
Armata varia significant.
 395.
Arnhemienſe jus circa in-
 ductiones, educationes,
 etc. 74. a. sq.
Arra quae. 447. 456. sym-
 bola ejus. 449.
Ascia quid: figura ejus:
sub ascia dedicare quid.
 341.
Asciola, *Asciolus*. 341.
Aspernamentum, pro abo-
 minatione. 209. a.
Assae nutrices quare dictae.
 418.
Asseda quis, unde dictus.
 419.
Asses et *sestertia* permu-
 tantur. 193. a.
Assulae, quae. 341.
αστραγαλιζειν, *αστραγαλοι*,
αστριζειν. 446.
Asty.

- Astypalenses.* 360.
At et ut permiscuntur. 69. b.
 115. b. 119. b. 181. b.
 — pro *autem*. 99. a. 136. a.
 — pro *et*. 346.
 — et *et* confunduntur. 352.
Atrox injuria quae. 137. a.
Atticismus perfecti pro praesenti. 195. b.
Aucupo, pro *aucupor*. 432.
Augusti num nobilissimi dicti. 252. a.
Augustus attendebat supremis de se judiciis. 372.
Avia. De tutela ejus, et quando ea coeperit. 54. b.
Aurelius Victor quo tempore vixerit. 323.
Aut subauditur, praesertim in principio orationis. 54. b.
 — pro *id est*. 62. b. 334. 336.
 — et *ut* permittuntur. 235. b.
 — quo modo scriptum. 137. b.
Autem quo modo scriptum. 31. b.
 — continuat orationem, et inservit transitioni. 54. b.
 — ponitur post vocem secundam et tertiam. 67. b.
 — pro *enim*. 258. b.
 — est aliquando copulativa. 314.
Αυτοχειρία quo modo, et in quibus casibus punita, et de Philosophis *αυτοχειρι*. 42. a. b.
Axivaga Diana. 356.
- B.
- B.* pro *bus*. 11. a. 81. a.
 — et *S* permittuntur. 81. a.
 — pro *bonum*. 202. b.
 — et *V* confunduntur. 238. a. 310. 340. Graeci et Latini ponunt pro *V*. 429.
 — et *P* permiscuntur. 432. 467.
Bacillus in traditionibus. 75. b.
 — tactus ejus symbolum. 448.
 — atratus in condemnatione, et funere. 449.
Barba adoptati incisa. 448.
Barbara vocabula. 39. a.
Basilica. Eorum auctoritas. 385.
Basilus notis perscribi vetuit. 301.
Batavi Herculem Magusannum coluerunt. 94. b.
Bellum internecinum, quid. 458.
Benditor. 311.
Bene et *pene* permittuntur. 467.
Beneficium, pro facto vel opera alicujus. 205. b.
 — commendatum, quid. 456.
Berbex, *berbicem*, *bervices*. 238. a. 310. 311.
Berecynthia. 335.
Bersum, *berus*, *bestis*, *bestitor*. 311.
Bestiae. Ingenui locaverunt operas, ut cum iis depugnarent. 310.
Bia, pro *via*. 311.
Biblia in traditionibus. 76. a.
Bibliotheca quae dicatur. 394.
Bictus, *bidua*. 311.
Biedinge van ruyminge unde dicatur. 75. a.
Billa, *bifus*. 311.
Bonitarius dominus. 20. a.
Bonum, pro intaminatum. 209. b.
Boves Lucae. 72. b.
Brachii in collum missio. 448.
- Bulba*, pro *vulva*. 311.
Burdones, pro mulis. 235. a.
- C.
- C* in quibus vocibus sequatur adspiratio. 25. a.
 — pro *cum*. 180. a.
 — pro *clarissimus*. 185. b.
 — pro *causa*. 191. a.
 — pro *civitas*. 249. a.
Ca., pro *causa*. 118. a.
Cadavera. Cura, et religio circa ea. 379.
Caduci etymon. 70. a.
Caesares qui dicti tempore Diocletiani. 230. b. eorum mentio facta in inscriptionibus. 231. a.
Caeterum, pro *namque*, *quia*. 400.
Cajus. Institutiones ejus ab Aniano compilatae. 3. a. libri ejus in Occidente observati. 129. a. eriscundus. 401.
Calata. De testamentis in calatis comitiis factis. 18. b.
Calceus dominationis nota, sponsae datus. 449.
Caliditas, pro calore juvenili. 186. b.
Calor inconsultus. 186. b.
Calvi invisi fuerunt. 421.
Calvisianum Sctum. 70. b.
Calumnia. Poena ejus. — jusjurandum de calumnia quando remittatur parentibus, ac patronis. 202. a. sq. quando locum habeat. 203. a.
Cameli quare eximantur rebus mancipi: sero Romanam translati. 72. a. sq.
Canalis et *solea* differunt. 384.
Candetum. 471.
Canes, pro *canis*. 374.
Canorus quid notet. 469.
Canui, pro *cecini*. 180. b.
Ca-

- Capillus* adoptati incisus. — in homicidio. 185. a. 448. *Christiani*. Ulpiani animus in eos. 4. b.
- Capitalis* poena, pro servitute. 58. a. 460. — et *causa* confunduntur. 427. Coelestem coluerunt. 95. a.
- Capsae* varia notant. 395. *Cato* verba antiqua usurpat. 39. a. — *impostores* dicti. 249. a.
- Captivus*. *Pecunia*, *vestis* *captiva*, pro captivorum. 437. — multa crimina iis objecta a gentilibus. 249. a. sq. 251. a. sq. quae, et quare. 405.
- Caput*. *Capitis* minutio, v. *Deportatio*. Species capitis deminutionis varie statuuntur. 59. a. — addiderunt plurima in scriptis veterum. 299.
- quae sit ea, et unde dicatur. 57. a. mutatio hominis in ea. 57. b. — religio eorum, et cura circa cadavera. 378.
- ponitur pro statu, quia caput est hominis principale. 57. a. sq. *Cibaria* mandare, quid. 101. b.
- praestantia ejus. 323. *Cicero* cavillator Jurisprudentiae. 134. b.
- *capite censi* unde dicantur. 57. b. — opus ejus de legibus lacerum, et corruptum. 328.
- pro homine. *Liberrum caput*, de filio manumisso. 57. a. — consilium, et studium Pompeji erga eum, 344. exilium ejus. 345.
- *capitis poenas dare*, qui dicantur: de poena servitutis. 58. a. 460. — vocabula inusitata aliquando usurpat. 385.
- *capita*, aut *navia*. 429. *Cimbri*. Symbola eorum in manumissione, adoptione, et mancipatione. 448.
- Carbonianum* edictum. 64. b. *Cincinnatus* unde dictus. 421.
- Carmen* quid. 194. a. *Cinctus*, v. *Cingo*. *Cingo* quid. 412. sq.
- vis ejus magica. 430. — *cincti* qui proprie dicantur: Horatii quare *cincti* dicantur: *alte cinctus* quis. 413. *cincti* *judices* qui. 412. *cincti* qui. 413.
- Carthagini*, in casu sexto. 95. b. *Cingulum*. Ornari, donari, cingi eo, quid. 412.
- Cascus*, senex. 469. *prima cingula*. *ibid.* eo privati ignominiae causa. 413.
- Casnar*, senex. *ibid.* *Circa* omittitur. 389.
- Casuarus* et *causarius* permiscuntur. 427. *Citatio* quo modo apud majores facta. 140. b.
- Casus* genitivi usus, ut *adrogatio eorum*, pro ab iis facta. 48. b. v. *Genitivus*, v. *Ablativus*. *Civariae*, pro *cibaria*. 229. b.
- aliquando mutantur. 356. *Civi-*
- fortuitos nemo praestat. 50. b.
- non praestatur sine pacto speciali. 125. a.
- in delictis. 184. b.
- *et causa* confunduntur. 427.
- Cato* verba antiqua usurpat. 39. a.
- Catus* quis. 435.
- Cavit*, pro *cavet*. 180. a.
- Causa* omittitur. 42. b. 81. b.
- quo modo probata. 46. b.
- *ex causa*, quid denotet. 36. b.
- *causae* *conjectio*. 140. a.
- et *casus* permiscuntur. 427.
- Causari* accipere, tempestatem. 24. a.
- Causarius* et *casuarus* permiscuntur. 427.
- Cautio* usufructuarii. 387.
- Cedit*, pro *cecidit*. 190. b.
- Cella* quae. 445.
- Censi capite* unde dicantur. 57. b.
- Centumviri* qui. 12. b.
- Cera*. Quando in ceram solam committatur falsum. 85. b.
- *tabulae*, *ceraeve*. 85. a. sq.
- Cerea*. 470.
- Cerno* quid notet. 102. a.
- Certum* in injuriis. 138. a.
- Cespes*. Figura ejus in mancipationibus. 75. b.
- Cessio* hereditatis: quid fiat de debitis, *cessa* hereditate. 79. b.
- symbola ejus. 75. a. sq.
- cedi potest usufructus. 78. b. num et libertas. 79. a.
- Chaldaei*, pro *Magis*. 249. a.
- Chartae* indentatae. 448.
- Χειρεμβολον* quid. 351.
- Cbiasmus*. 132. b.
- Chiographum* quid. 442.
- medio aevo quid dictum. 448.

- Civilis.* *Jus civile* quid. 441.
 — *verba civilia* quae. 375.
Civitas. De legatis civitatibus datis. 89. *b.* legari iis posse Nerva constituit. 121. *a.*
 — ea donati donantis nomine dicti. 326.
Civitatum. 209. *b.*
Clarissimus dictus Proconsul. 186. *a.* Vicarius. 210. *b.* quis dicatur. 186. *a.*
Claritas mea. 185. *b.*
Claudia lex, v. Lex.
Claudius servis pro derelicto habitis libertatem dedit. 27. *b.* constitutiones ejus. 70. *a.* *v. Appius.*
Clausula codicillaris. 442.
Clementia nostra. 185. *b.*
Clodius. Ejus furor. 345.
Codex quid, unde dictus. 442.
 — Gregorianus et Hermogenianus ab Aniano compilati. 3. *b.*
 — Wurceburgensis. 25. *a.*
 — Theodosianus notis plenus. 300. *jus* ejus in occidente observatum. 129. *a.*
 — codices vetusti sigillis pleni. 300.
Codicillaris clausula. 442.
Codicillus unde dictus. *ibid.* quid intersit inter id quod scriptum est in testamento, et in codicillis. 121. *b.*
Coelestis. Cultus ejus Romanam inductus ab Alexandro Severo. 94. *a.* Ab Afris, quin et Christianis, Dea culta: utrum Deae solum, an et Dei, nomen fuerit. 95. *a.*
Coelibes. Poena eorum. 66. *a.*
Coelum *deiturus* hoc vocatur. 355.
Coemptio unde dicta, mutua fuit. 49. *b.* 443. per eam mulier transibat in servitutem liberam. 57. *b.*
Coepit omittitur. 112. *a.*
Coercere quid significet: pro cogere ad faciendum, aut retinere, quo minus fiat. 117. *a.*
 — pro punire. 117. *b.*
 — pro praesidio esse. 118. *a.*
Coercit, pro *coercet*. 179. *b.* *sq.*
Cognati, adgnati, et gentiles quo modo differant. 259. *b.*
 — discrimen inter eos et adgnatos sublatum. 55. *b.*
Cognitor quis. 360.
Cognosco quid. 360.
Cogo, pro concludo. 359.
Coercitio. 196. *a.*
Collatio legum Mosaicarum et Romanarum. Auctor ejus, et aetas, editiones. 175. *a.* interpretatio legum Mosaicarum. 176. *a.* notae in ea. 300.
Collego. 356.
Collum, v. Brachium.
Coloni deducuntur Deos adoptabant. 94. *b.*
Coloniae Milesiorum plurimae Apollinem Didymaeum coluerunt. 94. *a.*
Coma quae. 421. coma longa, ornatus ejus: qui eam aluerint. 421. 422. apprehensio ejus. 448.
Comatus servus, serva, quae. 421.
Comere, pro *comare*. 374.
Comites puellarum et matronarum. 417. *sq.*
Comitia. De testamento in calatis comitiis. 18. *b.*
Commendae quae. 456.
Commendare et commodare confunduntur. 456.
 — pro depone-re, de pignore. 456.
 — de re. 348.
Commendatum beneficium quid. 456.
 — et *commodatum* permutantur. 229. *a.*
Commentitium jus, quid. 134. *a.*
Commercium quid notet. 73. *a.*
Commodare et commendare permiscuntur. 456.
Commodatum unde dictum. 455. *sq.*
 — quid differat a pignore, quid sit. 456.
 — et *commendatum* permutantur. 229. *a.*
Commodum, pro *commodatum*. 455.
Communis, v. Servus.
 — judicium communi dividundo. 14. *b.*
Comparativus, pro *positivo*. 410.
Composita, pro simplicibus. 247. *b.* 310. et contra. 346. 426.
Compremo. 356.
Con et quaedam confunduntur. 81. *b.*
Conatus in delictis quo modo puniatur. 184. *b.*
Concisae arbores quae. 410.
Concubina quae. 420. si maritus adsumsisset eam, causam praebat divortio, et tenebatur actione. 38. *a.*
Condicere, pro denuntiare. 140. *a.*
Condictio unde, et quae dicatur. 140. *a.*
 — indebiti, *v. Error.*
Condictus dies quis. 140. *a.*
 — condictum quid. 443.
Con-

- Conditio* quae, unde dicta, de testibus. 443.
 ——— difficilis, et impossibilis. 21. a. sq.
 ——— si non nupserit, pro non adjecta habetur. 118. b.
Condonor, pro *condono*. 432.
Confarreatio quae. 49. a. 443.
Confirmare legatum in tempus mortis. 116. a.
 ——— testamentum, quid. 441.
Confectio causae. 140. a.
Conjugatio. Verba aliquot aequae in secunda ac tertia conjugatione usurpantur. 180. a.
 ——— veteribus mutata. 217. a. 374.
Conjuges unde dicti. 448. quando iterum possint inire matrimonium propter absentiam, mortem, vel repudium. 66. a.
Conjugium unde dictum. 443.
 ——— pro *conjugum*. 442.
Coniuncta, pro *disiunctis*. 178. b.
Coniunctio unde dicta. 443.
Connubium quid. 467.
Consanguinei, v. *Luctus*.
Consecror, pro *consecro*.
Consequenter et *convenienter* permutantur. 465.
Consilium in delictis quo modo puniatur. 184. a. sq.
Constantinus introduxit, privilegium testamenti militaris restringi ad occupatos in expeditione. 107. a.
 ——— sustulit verborum, et formularum necessitatem in testamentis. 108. a.
Constare, pro *consistere*. 96. a.
Constat omittitur. 112. b. 126. b. 138. b.
Constitutiones Imperatorum leges dictae. 56. a. posteriorum aliquando solae memorantur, omissis anterioribus. 86. a.
Constitutus servus, pro *depositus*. 229. b.
Consuetudo. 6. b.
Consultor, pro *Consul*. 323.
Contemno, pro *nihili curo*, *parvi pendo*. 414.
Contestatio quae fit. 81. a.
Contignationes. 298.
Contracta porca. 340.
Contractus symbola. 448.
Contumelia exheredationis. 372.
Convenienter et *consequenter* permiscuntur. 465.
Conventio unde dicta. 443.
 ——— in manum solvit tutelam mulierum. 63. b. quando ea desierit. 49. a. differentia ejus, et conventionis in matrimonium: qui dicantur in manum convenire. 49. b.
Cornelia, v. *Lex*.
Corneliana lex. 106. a.
Cornua, de dentibus elephantorum. 433.
Coronae in exsequiis. 320.
 ——— longae, id est, multae. 342.
Corpore *quaestum* facere, quo modo viri dicantur. 208. a.
Corrumpi, pro *corrupti*. 180. b.
Cotta Consul. 226. b.
Creditor et *debitor* confunduntur. 127. b.
 ——— manumissio fraudandorum creditorum causa facta. 13. b.
Crebandis, pro *creandis*. 25. a.
Crepe, *ui*, *are*. 374.
Cretio. Terminus ejus relinquebatur arbitrio testatoris. 101. b. sq. ab ipso herede testibus praesentibus facienda, nisi esset libera *cretio*: quid si terminus adjectus non fuerit: quis cernat hereditatem: de symbolis, et ritibus ejus: quare heres possit mutare consilium in ea post repudiationem. 102. a. simplex, vulgaris, continua, imperfecta, quae. 102. b. quare in ea praescriptio currat adversus ignorantem, et agere non valentem. 103. a. sq. num sufficiat in ea pro herede gessisse. 104. b. quo casu institutus et substitutus in ea dividant hereditatem. *ibid.*
Crimina, v. *Delicta*.
Crux, quasi tessera bellica, a militibus adsumpta. 447.
Cubo, *ui*, *are*. 374.
Cuique, pro *quoque*. 339.
Culpa quando praestetur. 229. a.
Cultellus in traditionibus. 76. a.
Cum, pro *quamvis*. 100. b.
 ——— pro *quia*. 135. a. 257. a.
 ——— pro *quoniam*. 213. a.
Cupide quid. 455.
Cupiditas quae. 454. sq.
Curator num pro *tutore* ponatur. 62. b. quibus, quo modo detur. 64. a. proprie non datur testamento; aliquando *tutor* dictus: furiosorum et prodigorum est potius tutor, quam curator: de curatore prodigis ingenuis dato. 65. b.
Cur-

Curtius. Pars Historiarum ejus notis signata. 298.

D.

D. vocibus inseritur. 39. b.
— pro dominus. 61. a.
— et *T* confunduntur. 14. a.
21. b. 103. a. 139. a. 123. a.
185. a. 193. a. 319. 424.
Da. c., damnationis causa. 115. a.

Daemones thesauris incubare credebantur. 445.

Damnatio heredum. 375.
v. *Legatum*.

Damnatus, v. *Lex*.

— publico judicio est infamis, et intestabilis. 32. a. b. 33. a.

Damnum ex dejectis et effusis, vel quod ex exposito, aut suspenso metuitur. 409.

Dare servandum, v. *Servandum*.

Dativus commodi. 305.
— in *i* corripitur more Graecorum. 417.

David. *Psalterium* ejus per notas scripta. 298.

De omittitur. 323.
— pro propter. 313.

Debere, pro posse. 82. b.
245. a.

— pro compellere. 203. a.

Debile quid. 424.

Debita in hereditate cessant a quo solvenda. 79. b.

Debitor et creditor permutantur. 127. b.

— sectio debitorum quo modo intelligenda. 57. b. 460.

— addictio debitorum. 189. a.

Debotus. 311.

Decemviri. Nomina eorum. 439.

Decido, pro caedo. 310.

Decimae hereditatum. 265. a.

Decretarii dies. 195. b.

Decuriae judicum. 178. a.

Dedicare sub ascia quid. 341.

Deditio noxae. 189. a.
et *ditio* confunduntur. 201. b.

Dedititius unde dictus. 88. a. *Ulpiani* aevo *ii* superfuere: *dedititia* libertas postea sublata: *cives* non facti. 88. b.

Deditius quis. 201. b.

Deditus noxae, v. *Noxa*.

Defero, pro *transfero*. 455.

Definitiones *J*ctorum et *Philosophorum*. 374.

Defuncti, v. *Manes*.

Deguerpir. 75. b.

Δε omittitur. 112. b.

Dejectus. *Actio* de dejectis, v. *Actio*.

Delatio, pro accusatione. 226. b.

Delegatio hereditatis. 374.

Delegatus judex. 177. b.

Delibatio hereditatis. 374.

Deliciae, *delicium*, de *servis*. 419.

Delictum. In eo spectanda exitus, facta, et voluntas. 182. b. sq.

Deligo, pro decerpo. 374.

Denique uni membro subjungitur. 93. b.

— pro proinde, exempli gratia. 247. a. 249. b.

— pro hoc tempore. 315.

Denuntiare potest mulier auctoritate tutoris. 59. b.

Depesco, pro *depasco*. 358.

Deponentia, v. *Perfecta*. Verba aliquando sensu deponentium usurpantur. 432.

Depono et *servandum* de

promiscue ponuntur, proprie differunt. 232. a.

Deportatio utrum referenda ad maximam, an mediam capitis deminutionem: num solvat matrimonium. 58. b. v. *Aqua*.

Depremo. 356.

Derivationes *Jurisconsultorum* et *Philosophorum*. 374.

Derogare quid. 5. b.

Deservio, pro tempore *inservio*. 193. b.

Desino, pro morior. 63. b.

Desponsa virgo. 226. a.

Destinata quae. *ibid.*

Dextra. *Symbolum* donationis ejus. 448.

Diaconus de notis scripsit. 299.

Diana annivaga, *amnivaga*, *axivaga*. 356.

Dica quae. 140. a.

Dicere, pro stipulari. 140. a.

35. a. pro cavere, curare, edicere. 35. a.

— *vim dicere* quis dicatur, et quid notet. 406.

— *dico*, *ere*, et *are*. 374.

Dictio dotis, v. *Dos*. quae fit. 104. a.

Dictiones raras non damandae. 98. a.

Dicunt omittitur. 112. b.

Diadmaeus *Apollo* ubi cultus. 94. a.

Dies. *Lustricus*. 67. a.

— *condictus*. 140. a.

— *decretarius*. 195. b.

Diffarreatio. 49. a.

Digesta, v. *Pandectae*.

Digit. *Percussio* eorum in cretione. 102. a.

Dii colonorum. 94. b.

— quos *Deos* heredes facere licuerit. 94. a.

— ex legatis *Diis* relictis *vicesima* deducitur, qua-

- quare: quamobrem honorati fuerint jure trium liberorum. 265. a. b.
- Dii*. thesauriis commendati. 445.
- Dilatio* quid. 359.
- Diligo* et *amo* conjunguntur. 205. a.
- Diocletianus* num maximum se dixerit. 252. a.
- Diogenes*. 216. b.
- Diphonia*. Eam exosi fuerunt antiqui. 415.
- Diphthongae* litterae saepe negliguntur. 389.
- Directus*. Verba directa in testamentis. 5. a. 375.
- actiones utiles, et directae confunduntur. 14. b.
- Dirimere*. 216. b.
- Discedo*, pro morior. 349.
- Discingo* quid notet. 412.
- quo sensu causa *discingi* dicatur. 414.
- discingere lectos*. ibid.
- discincti milites. 308. ignominiae causa. 413.
- *Discinctus* quis dicatur: pro mollis: nepos *discinctus*. 413. otia, pagina *discincta*. 414.
- Disco*, pro audio. 297.
- Disjunctus*, v. *Legatum*.
- res disjunctae si fuerint legatae, cui competat electio. 115. a. sq.
- disjuncta pro conjunctis. 178. b.
- Dispensatores* servi. 101. b.
- Disputationes* fori, de bello. 335.
- Dissensus* Jctorum. 401.
- Dissimulo* quid notet: pro negligo, detrecto, recusato, excuso, remitto. 212. a.
- Distinctiones* Jctorum variae. 59. a. v. *Jurisconsulti*.
- Distingi*, pro *distingui*. 414.
- Ditio* et *deditio* permittuntur. 201. b.
- Divini* qui. 359.
- Divisiones* Jctorum variae. 91. a. v. *Jurisconsulti*.
- Divortium*. Adsumpta concubina causa erat divortio. 38. a.
- Dixit* omittitur. 187. a. 241. b.
- Doctores* quare pileo donentur. 237. a.
- Doctrina* superstitionis. 252. b.
- Dolk* unde dictum. 139. b.
- Dolones* qui sint. ibid.
- Dolus* quando praestetur. 229. a. in criminibus spectandus. 183. a. cadit in impuberes. 382.
- Domina* dicta uxor Imperatoris. 436.
- Dominium* legitimum et naturale. 20. a.
- Dominus*, v. *Servus*.
- omittitur. 61. a.
- maritus dictus ab uxoribus. 57. b.
- Domitia*, *Domitilla*, gens *Domitia*. 326.
- Domitius* Ulpianus unde dictus. ibid.
- Domo*, *ui*, *are*. 374.
- Domus*. *Domuis*, pro *domus*, *domu*, pro *domo*. 41. a. b.
- domu* suscipi dicitur uxor. 41. b.
- Donaria* in cella templi reposita. 445.
- Donatio* unde dicta. 443.
- inter virum et uxorem prohibita, etiam per interpositam personam, quare, quid de annuo observandum. 44. b. 45. a.
- Dos* a socio data: quo modo retinenda: dictio ejus non solemniter facta, obligat tamen. 34. a. 35. a. b.
- Dositheus* vertit fragmentum Regularum veteris Jurisconsulti. 6. b.
- Drenta*. Ritus mancipationis in ea. 75. b.
- Dua*, pro *duo*. 41. a.
- Dubito*. Non dubito verbum fideicommissorum. 25. a.
- Ducator*. 374.
- Duces*, vel *ducis*, pro *dux*. ibid.
- Duco* quo sensu dicatur de uxore. 52. b.
- quae dicantur *duci*. 407.
- pro *abduco*: quid ea differant. ibid.
- *ducere*, et *ducare*. 374.
- Duplicatio* litterarum. 300. 465.
- E.
- E* et *I* confunduntur. 101. a. 110. b. 123. b. 217. a. 238. a. 385. 424.
- ablativi in *e* desinentes. 95. b.
- pro *etiam*. 133. a.
- pro *ejus*. 123. a. 250. b.
- et *S* permittuntur. 45. b.
- et *AE* permiscuntur. 190. b.
- et *A* confunduntur. 205. a.
- pro *ae*. 190. b. 389. 438.
- *e* re constituere. 180. a.
- Ecquis* et *necquis* confunduntur. 390.
- Edictum* Carbonianum. 64. b. Claudii. 56. a.
- Edocere* alicui. 325.
- Educo*, *ere*, et *are*. 374.
- Eductio* jure hodierno, ejusque ritus. 74. a. sq. 452. v. *Inductio*.
- Effecit*, pro extendit. 299.
- Effestucatio* unde dicta. 75. a.
- ritus ejus et symbola. 450. sq. *Esse*.

- Effestucatio.* Mos ejus apud Gelros. 451.
Effusa, v. *Actio*.
Ei, pro *i*. 85.b. 445.
Ei, pro *oti*. 125.b.
Ei δὲ μὴ, quid significet. 41.a.
Ei μὴ, pro *oti* μὴ. 125.b.
Eivai, pro *vivere*. 349.
Ejus et *suus* permutantur. 77.b. 116.b.
Ejusmodi et *etiam* confunduntur. 62.a. quo modo scriptum. 137.b.
Electio, v. *Legatum*.
Elephanti quare non accenseantur rebus mancipi, quando Romae cogniti: dicti *boves Lucae*. 72.a. sq. quo modo ad certamen incitati: dentes eorum *cornua* appellantur. 433.
Ellipsis τοῦ αἰτ, *dixit*, similisve. 187.a. 241.b.
—— *aliquis*, *bomo*, *quis*, *testator*, similisve. 111.b. 139.b. 123.a. 215.a.
—— *ante*. 220.a.
—— *aut*. 54.b. 324.
—— *causa*, *gratia*, *ergo*, *εὐεκα*. 42.b. 81.b.
—— *circa*, *κατα*. 389.
—— *constat*, *palam est*, *puto*, similiumve. 112.b. 126.b. 138.b. 192.b.
—— *coepit*. 112.a.
—— *crimen*, *debitum*. 56.a.
—— *dicunt*. 112.b.
—— *dominus*. 61.a.
—— *in ei* δὲ μὴ. 41.a.
—— *est*. 198.a. 212.a. 314. 370.
—— *et*. 67.b. 129.b. 179.b. 195.a. 198.a. 213.b. 327. 411. 427.
—— *pronominis hoc*, vel *id*. 40.b.
—— *in*. 221.a. 324. 354. 463.
—— *lego*. 415.
—— *oportet*, *dei* Graecorum. 112.b.
—— *post*. 20.a.
—— *quam*. 35.b.
—— *respondi*. 112.b.
—— *se*. 24.b. 42.a. 52.b. 105.b. 215.b. sq. 227.b. 345. 465.
—— *si*. 36.a. 67.a. sq. 99.a. 129.b. 141.b. 199.a. 211.a. 233.b. 243.a. 329. 351. 392. 427.
—— *solum*, vel *tantum*. 15.a. 348.
—— *tam*. 111.b. 415.
—— *tamen*. 29.b.
—— *tantum*. 91.a.
—— *te*. 204.b.
—— *ut*. 125.b. 239.b.
—— *vocis* quae mox praecesserat. 243.b.
Eludere de fluctibus. 357.
Elugere et *lugere* non differunt. 350.
Em, pro *eum*. 39.b.
Emancipatio. De ea. 49.a. in testamento. 18.b. servitus imaginaria in ea. 57.b. fiducia in ea. 78.a.
Emem, pro *eundem*. 39.b.
Emendationes. Ad eas non statim procedendum ob vocabula rariora. 39.a.
Empedocles. Mors ejus. 42.b.
Emtio, et *venditio* unde orta. 443.
—— *uxorum*. *ibid*.
Emtor, v. *Familia*.
Emtum et *venditum* permittantur. 127.a.
—— *et paratum* quid differant. 403.
En quid significet. 131.b. pro *enim*. 57.a.
Enallage temporum. 68.a. 352.v. *Praesens*.
—— *casuum*. 356.
—— *comparativi* pro *positivo*. 410.
—— *infinitivi* pro *substantivo*. 414.
Εὐαντίον τοῦδε. 333.
Εὐεκα omittitur. 81.b.
Enim, pro *quia*, et *autem*. 15.b. 352.
—— *et etiam* confunduntur. 131.b.
Ennius verba antiqua usurpavit. 39.b.
Ephebi unde dicti. 468.
Equus publicus quo modo aleretur. 45.b. vindictio equi. 453.
Erciscundi Jcti aequitatem sequuntur. 126.b.
Ereditarius, *eres*, pro *hereditarius*, *beres*. 25.a. 389.
Erem, pro *beredem*. 40.a.
Ereptitia bona. 80.a.
Ergo omittitur. 42.b. 81.b. quo modo scriptum. 432.
Erile, pro *berile*. 389.
Eris, pro *beredis*. 40.a.
Error in persona num noceat in iudicio communi dividundo. 14.b.
—— *solutum* errore juris et facti num possit repeti conditione indubiti. 122.b.
—— *manium* insepultorum. 372. 379. sq.
Es, pro *eos*. 40.a.
Esse et *ire* confunduntur. 9.a.
Est omittitur. 198.a. 212.a. 314. vel *etiam* additur *perperam*. 370. pro *licet*. *ibid*.
Et omittitur. 67.b. 129.b. 179.b. 195.a. 198.a. 213.b. 327. 411. 427.
—— *et que* conjunguntur. 61.b.
—— *et at* permutantur. 346. 352.
—— *et nec* confunduntur. 50.a. sq. 191.a. sq. 236.b. 390.
—— *et ut* permiscuntur. 79.a. 119.b. 182.a.
—— *pro id est*. 222.a. 352. 408.
Et

- Et pro etiam.* 240. a. — et *T* permutantur. 182. b.
Etiam et quoque conjunguntur. 61. b. quo modo scriptum. 80. a.
 — et ejusmodi confunduntur. 62. a. et enim. 131. b.
Etymologiae Jctorum. 70. a. 232. a. absurditas earum. 467.
Evacuationes quo loco factae. 74. b.
Eventus quo modo spectandus in criminibus. 182. b. *sq.*
Eutycianus, pro *Eutychianus*. 25. a.
Ex pro et. 180. a.
 — omittitur. 255. a.
 — *ex causa* quid denotet. 36. b.
 — *ex eo* quid. 47. a. pro *excepto*. 201. a. b. pro *propterea*, ideo. 206. a.
 — *ex lege* quid. 10. a. pro *adversus legem*. 46. b. pro *post legem*. 47. a.
 — pro *post*. 264. b.
 — *ex re litare*, et *rem litare*, quid differant. 405.
Exasciatum quid. 341.
Exceptio quando opponi debeat. 192. a. pacti conventi. 305.
Exercitor tenetur de recepto. 350.
Exheredatio quo modo facienda. 97. a. contumelia, injuria ejus. 372.
Exitus, v. *Eventus*. pro morte, mortis. 349.
Exrogare quid. 5. b.
Exsecutio manu militari, et Praetoria. 406.
Exspecto et *specto* permittantur. 240. a. 425.
Extraneus heres suo opponitur. 97. b. quis sit. 119. b. 313.
 F.
F et S confunduntur. 68. a. 385.
 — et *T* permutantur. 182. b.
 — quid significet. 206. b. pro *fecit*. 60. a. *filius*. 123. a. *finis*. 123. b. *factum*. 238. a. *fit*. 258. a.
Fabia, non *Favia*, scribendum: lex agit de fide bona. 50. b.
Faces, pro *fax*. 374.
Facti, quo modo scriptum. 257. b.
Factum. Error facti, v. *Error*.
 — pro circumstantiis. 139. a. 182. b.
 — actio ex facto. 141. a.
 — et *fatum* confunduntur. 42. a.
 — in delictis spectandum. 182. b. *sq.*
Falcidia dicitur SCtum Pegasusianum. 125. a.
Familia quid significet. 18. b. 258. b. 311.
 — et *genus*, et *gens* differunt. 259. a.
 — emtor familiae olim fuit ipse heres. 18. a. quare postea diversus fuerit ab herede. 19. a. quare non possit esse testis in testamento, qui est in potestate familiae emtoris. 82. a.
Fatum et factum permittantur. 42. a.
Favor libertatis. 19. b. 24. a.
F. C. quid significet. 13. b.
Femina tutelae perpetuae subest. 16. b. 467. de tutela ejus. 54. b. *sq.*
 — pro viro feminam agente, et molli. 52. a.
 — quare in testamento prohibeatur: non habet communionem committorum. 83. a.
 — quo modo possit testari. 89. a.
 — de successione ejus. 130. a.
Ferri quae dicantur: pro *auferri*. 407. lex quo modo dicatur. 5. b.
Fervit, pro *fervet*. 180. a.
Festinatio scriptorum fecit, ut aliter scripserint, quam initio destinaverant. 90. b.
Festuca in citatione majorum. 140. b. quae, et quam varia fuerit. 73. b. 75. b. jactus ejus. 75. a. 450. *sq.* *werpire*, accipere *festucam*. 451.
Festucaria vis quae. 73. a.
Fictiones juris quae sint, unde descendant: dicuntur *jus commentitium*: exempla earum. 134. a. *sq.*
 — in exheredatione. 97. a. in exheredatione in cretione. 104. b.
 — ignorantiae. 46. b.
Fictitiae actiones. 134. a.
Fideicommissum. Origo ejus. 122. a. 25. a. verba ejus. 122. b. *sperare*, *rogare*, non *dubitare*. 24. b. 25. a. *relinquo*, num pariat actionem ejus. 122. a. quando certum jus obtinuerit. 14. a. in eo locum habet lex Aelia Sentia. 14. a. laxior et pinguior natura fideicommissorum, quam legatorum. 124. a.
Fideicommittere contracte scriptum. 302.
Fiducia in nexu, et mancipationibus. 78. a. contractus ejus. 189. a.
Fiduciare quid. 55. b.
Filius. Oeconomia separata ejus num solvat patriam potestatem. 54. b.
Finire, pro *definire*. 240. b.
Finium regundorum actio in quaestione de spatio V. *pedum*. 455. *Fir-*

- Firmare et signare* confunduntur. 441.
Fiscales res, et *publicae* promiscue ponuntur: sunt propriae et privatae Principis. 361.
Fiscus et *aerarium* promiscue ponuntur. 71. a. sq.
Fit et *sit* confunduntur. 57. a.
Flagellis caedebantur servi. 236. a.
Florentinus Codex Pandectarum. In eo D et T confunduntur. 14. a. sunt geminationes. 300. num sit idem, qui Justiniani mandato est confectus, aut primum secundumve exemplum: num sit fons omnium exemplorum caeterorum: aetas ejus. 301. continet plurimas notas. 302.
Flores in exsequiis. 320.
Foedus, pro *foeditate*. 249. a.
 — inter Smyrnaeos et Magnesium. 335.
 — nexus in eo. 447.
Folia. Varia genera et usus eorum. 384. 386. 387. eorum et frondium usus in alendo pecore. *ibid.* palmarum, et alia ad scribendum adhibita. 384. usus eorum cur denegatus fuerit usufructuario. 383. 386. 387. cur auferri non debeant ex sylvis et saltibus. 387.
 — pro uvis. 384.
 — et *frondes* quid differant. 386.
Foliatum. *ibid.*
Fomites qui. 341.
Formula, quantum *aequius* melius. 36. a.
 — antiqua tutoris petitionis ac dationis. 54. b.
 — in injuriis. 138. a.
 — monumentorum, et testamentorum. 375.
 — mancipationis. 452.
 — sponsonis. 453.
 — ex ea iudices dabantur. 178. a.
 — Jurisconsultorum formulae. 301.
Fortassis, pro exempli gratia, veluti. 422.
Fortuitos casus nemo praestat. 50. b.
Fortunae iudicium quid. 206. b.
Fractura nummuli in stipulatione: tesserae hospitalis. 446.
Fragmentum Regularum veteris Jcti, quem auctorem habeat. 6. a. num fuerit versum a Dositheo: a quo editum. 6. b. stilus ejus, et praestantia. 7. a. uter textus antiquior, Graecus, an Romanus: utrius lectio praefenda. 12. a. v. *Ulpianus*.
Fraudandorum creditorum causa manumissio. 13. b.
Fraus. *Se fraude* quid. 58. a.
Fribulum, pro *fribusculum*. 467.
*Fronde*s et *folia* quid differant. 386.
Fructus. 41. a.
Frugalis quis. 468.
Frugalitas quae. 42. b. 468.
Frugi homo quis. 468.
Frux, *frugis*. 374.
Fugere, quando dicatur reus. 140.
Fuit, pro mortuus est. 349.
Φύλλα, pro *floribus*. 386.
Fulmen. Eo percussis sepultura denegata. 378.
Fundere orationem, quid. 333.
Furia lex. 5. a.
Furina Dea, lucus ejus. 360.
Furinalia. 360.
Furiosus testari prohibetur. 21. b. quando possit testari. 87. b. quare in testamento prohibeatur. 83. a.
Furor, passivus. 229. a.
Furtum num capitale crimen fuerit apud Romanos: poena ejus antiqua. 459. sq. 235. a.
Fustes in traditionibus. 16. a.
 — iis caedebantur liberi. 236. a.
 — fracti in funere. 449.
 — in investitura. 450.
Futurum, v. *Praesens*.
- G.
- Γαζοφυλακίων* quid. 445.
Galli Martes plurimos coluerunt. 94. a. symbola eorum. 449.
Γαρ transitioni inservit, et nihil significat. 239. a.
Gelri Martem Halamarum coluerunt. 94. a. mos effestucandi eorum. 451.
Gemal unde dictum. 448.
Geminationes in Pandectis frequentes. 220. b.
 — retrogradae. 105. a.
 — vocis praecedentis. 239. b.
 — litterarum et vocum sunt scribendi compendia. 299.
 — modus adhibendus in arte corrigendi per eas. 300.
 — litterarum olim non fiebant. 371.
 — quasi geminationes. 392.
Genitivus, v. *Casus*. Pluralis varie terminatur. 209. b. in *um* et *ium*. 442.
Genituram suam saepe reticebant antiqui. 339.
 Ge.

Geno, pro *gigno*. 7.b.
Gens et *genus* quo modo
distinguantur. 258.a.sq.
— et *familia* quo modo
differant. 259.a.
— et *stirps* quid diffe-
rant. 259.b.
Gentium numerus. 462.
Gentiles qui sint 258.a.sq.
agnati, *cognati*, et *gen-
tiles*, quo modo distin-
guantur: ii, quibusidem
est nomen, *agnati*, non
Christiani, qui inter co-
hortes pro Palatio ex-
cubabant. 259.b. 260.a.
Gentilitia nomina, jura,
etc. 263.b.
Genus, v. *Legatum*. pro
gente. 259.a. et *gens*
quid differant, et *fami-
lia*. 258.a.b. 259.a.
Gerichtsluiden, v. *Judicia-
les*.
Germani qui, et unde di-
cti. 264.a.
Germanorum ritus in vin-
dicatione equi. 453. eo-
rum feminae in perpe-
tua tutela fuerunt. 467.
Germen quid, unde dictum.
264.a.
Gerula quae. 419.
Gesta allegationis, *gestis*
allegata donatio. 440.
Gladiator rude donatus.
237.a.sq.
Gladius. Ejus poena Ro-
mae omnium gravissima.
237.a.
— qui eo fuerint ac-
cincti. 412.
— quale insigne fue-
rit. 449.
Gleba terrae vindicandae,
aut mancipandae, loco
rei universae. 75.a. 406.
Glossemata. Ars per ea
medendi subsidiaria, quid
de iis sentiendum. 113.b.
309. 411.
Graeci, *Graecismi*, v. *Hel-*

lenismus, *Jurisconsulti*.
Linguae Graecae usus
Romae familiaris. 43.a.
— *Graecismi* in jure
frequentes. 43.a. 81.b.
137.b. 178.b. 180.b.
— Graece aliquando
scripta legata. 124.a.
— *Graecorum* notae.
303. 362.
— flexio vocabulorum
Graecorum a librariis fa-
cta. 334.
— *Graecismus* adje-
ctivi sequente infinitivo.
44.a. est pro *licet*. 370.
correptio dativi in *i*.
417.
Gratia omittitur. 42.b. 81.b.
Gravis rerum injuria quae:
injuria gravis quae: *gra-
vis* morum. 137.a.b.
Gravitas tua. 186.a.
Gregorianus Codex ab A-
niano compilatus. 3.b.

H.

H. Varia ejus scriptura:
adspiratio magis est,
quam *littera*. 25.a. pro
arbitrio addita, aut o-
missa. 196.a. negligitur,
quare. 389. male ali-
quando additur, aut o-
mittitur. *ibid.*
Habe, *babes*, *babitus*, pro
ave, *aves*, *avitus*. 25.a.
340. 389.
Habitatio filii separata num
solvat potestatem pa-
triam. 54.b.
— ejus, et usus
convenientia, et diffe-
rentia. 241.a.sq.
Haec et *nec* confunduntur.
389.
Hagestoltzen. 66.b.
Halamarus Mars. 94.a.
Halm. *Den balm* *schie-
ten*: *band*, *balm*, *en*
mond: *verttyden met den*

balm: *balmgoedinge* 75.b.

450.
Harundo, pro *arundo*. 389.
Hasta quale insigne. 449.
Hebraeorum opinio de nu-
mero gentium, et lin-
guarum. 462.
Hellenismus, v. *Graecis-
mus*. Promiscuus usus
τοῦ in cum casu quarto
et sexto. 9.a.
Helvetiorum mores. 449.
Hemistychia, v. *Versus*.
Heorum, pro *eorum*. 25.a.
Hercules innumeri fuerunt:
Batavorum *Hercules* Ma-
gusanus. 94.b. Saxanus.
95.a. Lybicus. 360.
Here, pro *beri*. 385.
Hereditas. *Conditio* here-
ditatis cessae, et quid
fiat de debitis. 79.b. ad-
emptio ejus quo modo
fiat. 96.a.sq. patroni
131.a. decimae, et
vicefimae hereditatum
265.a.b. honor heredi-
tatis. 372.
Heres necessarius quis.
13.a.
— quare non possit le-
gari post mortem ejus.
18.a.sq.
— quare non oblige-
tur heres heredis. 19.a.
— quare libertas, aut
legatum dari non potue-
rit ante institutionem e-
jus. 19.a.sq.
— quare testes in te-
stamento esse non pos-
sint, qui sunt in pote-
state ejus. 82.a.
— quare scribi non
possit persona incerta.
92.a.
— qui *Dii* heredes fie-
ri potuerint. 94.a.
— quo modo vox *be-
res* scripta. 71.b.
— vox descendit ab
bero. 101.b.
Heres

- Heres alienus et extraneus* opponitur suo. 97. b. v. *Suis.*
 — nudi heredis saltatio in cretione. 102. a.
 — praestare debet legata. 108. a. sqq.
 — praestat onera hereditaria, et repraesentat defunctum. 109. a.
 — num ei detur electio legati. 114. sq.
 — institutio ejus necessaria. 116. a.
 — praestat vicesimam, quo modo. 265. a. b.
 — dicitur *damnari*. 375.
 — *legitimi*, pro *testamentarii*. 376.
 — num ei competat actio exposito, aut suspensio, quod nocere possit. 409.
 — num ei competat actio popularis, et poenalis. *ibid.*
Heri et bere promiscue ponuntur. 385.
Hermogenianus Codex ab Aniano compilatus. 3. b.
Herostati mors. 42. b.
H. H. quid significet. 129. b.
Hic quo modo scriptum. 71. b.
Hieronymi versio. 176. a. sq.
Hiisdem, pro *iisdem*. 25. a.
Hoc et quod relativa. 34. a. pro *coelum*. 355.
Homicidium casu admissum quo modo puniatur. 185. a. sq. redemptio ejus per osculum. 450.
Homo, pro *servus*. 12. a. omittitur. 139. b.
Honor quid significet. 179. b. pro sacrificio. 319. hereditatis. 372.
Honorarium jus quare dictum. 65. a.
Horatii quo sensu *cincti* dicantur. 413.
Horcinus, pro *orcinus*. 25. a.
Hospitalis tesserae symbolum. 446.
H. S. E. quid significet. 25. a.
Humanitas quae. 381.
Hypallage. 347.
Hypotheca quae, quid differat a pignore. 456.
 I
I pro *jure*. 16. b. 132. a.
 — pro *e*. 123. b. 136. b.
 — pro *in*. 105. a. 123. a. 132. a. 199. a. 232. b. 254. b.
 — per *ei* scriptum. 85. b.
 — ablativus in *i* desinens. 95. b.
 — et *e* confunduntur. 101. a. 110. b. 217. a. 238. a. 385. 424.
 — pro *interdum*. 136. a.
 — pro *id est*. 415. 429.
IA pro *ita*, *interea*. 44. a.
Iactus festucae. 75. a. sq. lapilli, symbolum. 400.
Jam et nam confunduntur. 359.
 — et *ita* permutantur. 334.
Javolenus Sabinianus. 401.
Ibus, pro *iis*. 40. a.
Id, pro *hic*. 389.
Ictus, pro *jactus*. 400. pro conatu feriendi. 181. b.
Id, pro *interdum*. 107. b. 219. a.
 — saepe omiserunt librarii. 240. a.
Idaea mater. 335.
Idem et interdum confunduntur. 68. a.
Ideo et interdum permutantur. 181. b.
Id est, pro *idem est*. 31. a. usus horum verborum. 38. b.
Iesus dicitur *Josua*. 463.
Ignis, v. *Aqua*.
Ignominiae notae. 449.
Ignorantia in causa matrimonii. 46. b. num currat praescriptio contra ignorantes. 103. a. sq. quae excusetur. 187. a. sq.
Iliaca, *Ilias*, *Iliensis* Minerva. 94. a. b. Ilienses a Romanis honorati. 94. b.
Ille, *illi*, *illo*. 41. a.
Im, pro *eam*. 39. b.
Imaginaria servitus, v. *Servitus*. Verditio in testamento. 18. b.
Imago quid. 57. a. est viventis. 182. b.
Imbres lactis. 354.
Impar matrimonium. 70. b.
Impendere, pro in pendentem esse. 39. b.
Imperare de aegrotis. 318. quid sit. 397.
Imperativa verba in testamentis necessaria, quare. 375.
Imperatores in Rescriptis respondent tantum ad quaestionem propositam. 22. b. Constitutiones eorum *sacrae* et *saoratae* dictae. *Vivis* iis res divinae factae. *Sacri* dicti, et *sancti*. 214. a. sq.
Imperfectae leges. 5. a.
Imperfectum, v. *Praesens*.
Imperitia quae, quo modo puniatur. 187. b. sq.
Imperium merum, et mixtum unde dicantur, quid differant. 396. sqq. mixti species: mixto quo modo insit jurisdictio. 398. — et *potestas* quid differant. 398. — pro eo, qui imperium habet. *ibid.* — quorum sit. 397.
Impii. Iis denegata sepultura. 378. *Im-*

- Impostores, impostura*, de Christianis. 249.a.
Improbilas, pro aviditas. 200.b.
Imprudens, pro valde prudens, inscius. 346.
Impubes quis. 87.b. 382. aliquando doli capax: *admodum impubes* quis. 382.
In promiscue ponitur cum accusativo et ablativo casu. 8.b. 134.a. 210.a. 227.b. 237.b. 242.a. 264.b. 356.
 — quo modo scriptum. 105.a. 136.b.
 — pro *jure nostro*. 132.a.
 — abundat. 84.a. 180.b. saepe ab aliis additur. 221.b.
 — pro *cum*. 180.b. sq.
 — pro *inter*, *interea*. 181.a.
 — per *m* saepe absorbetur. 204.a. 334. 337.
 — et *m* confunduntur. 412.
 — omittitur, et subauditur. 221.a. 324. 354. 396. 463.
 — *in feminam nubere* quid. 52.a.
 — *in jure* quid notet. 55.b.
 — *in aliquo percutere*. 180.b.
 — *in communionem*. 252.b.
Incendium. Poena procurati incendii. 33.b.
Incerta persona quare non potuerit heres institui. 92.a.
Incestuosi spurii habentur, et patrem non habere creduntur. 214.a.
Indebiti conditio, v. *Error*.
Indentatae chartae. 448.
Inducere alicui, pro decipere, illudere. 37.a.
Induci, pro inmitti in possessionem. 74.a.
Inductio jure hodierno. 74.a. sq. ritus ejus. 451. jure
- Arnhemienfi quo modo olim factae inductiones, et educationes. 74.a. sq.
Infamiae injuria adfecti qui dicantur. 53.a. de stu- pro nefando. 347.
Infamis testis esse prohibetur: publico judicio damnatus sit infamis. 32.a. 33.a. num possit accusare. 203.b.
 — de catamito. 52.a. 198.a.
Infans, pro infans. 339.
Inferendus. 325.
Inferior quare dicatur uxor. 52.a.
Infinitivus, v. *Praesens*, *Perfecta*.
 — pro substantivo. 414.
 — pro gerundio. 91.b.
 — non praecedente finito, unde pendeat. 112.a. sq. 139.a.
 — duo saepe junguntur. 415.
Ingenia Medicorum, pro *Medici*. 358.
Ingenui operas locaverunt, ut cum bestiis depugnant. 310.
Ingratia Dea. 360.
Injuria atrox quae. 137.a. — in ea summam aestimat Judex, a Praetore datus, certa formula: quae sit formula injuriarum: quis in ea judicet, et jus dicat. 137.b. sq.
 — servilis atrox est. 138.b. quo modo puniatur. 179.a.
 — *infamis*, et *infamiae injuria*, de stupro nefando. 198.a.
 — quid sit. 457.
 — pro damno. 323.
Inliber. 325.
Inmissio. 74.a.
- Impalam*. 84.a. 441.
Inscriptio titulorum. 227.a. notis scriptae eae. 300.
Insemel. 84.a.
Insimul. *ibid.*
Insinuatio actis, gestis intervenientibus. 440.
Insolennis. 45.b.
Insolens quid significet. 45.b.
Institutio, v. *Heres*. Heredis est necessaria. 116.a.
Institutiones Justinianae. In iis sensus verborum Caji exhibetur, non ipsa semper verba. 255.b.
Institutus, et substitutus in cretione aliquando dividunt hereditatem. 104.b.
Instruere testimonia, quid. 224.b.
Instrumentum et res distinguuntur. 304.
Insula quae sit. 41.a. patet furibus. 31.a.
Insula Dei. 447.
Intellego. 356.
Intelligere quid. 360.
Inter, pro *e*. 458.
Interdictio, v. *Aqua*.
Interdum et ideo confunduntur. 181.b.
 — pro *interdictum*. 455.
 — et *jura* permutantur. 9.b.
 — et *idem* permiscetur. 68.a.
 — quo modo scriptum. 107.b.
Internecida. 459.
Internecies quid. 458.
Internecinum quid: *bellum*, *testamentum*, *testimonium*, quid sit. 458. *internecini* *judicium*, *actio*, quid. 458. 459.
Internecio. 458.
Internecivum. *ibid.*
Internectio. *ibid.*
Interpretatio, v. *Collatio*, *Versio*.

- Interritus*, pro *territus*, aut *valde territus*. 346.
Interrogatio fortius negat. 40. a. 428. per eam plurima loca explicanda. 40. b.
Invinctus, pro *vincitus*. 247. b.
Involare, pro *furari*. 234. a.
Inutilis, pro *perniciosus*. 118. a.
Joannes Sarisberiensis. Judicium Lipsii de eo. 51. a.
Josua, pro *Jesus*. 463.
Ipse quid. 333.
Ipsi, pro *ipsius*. 381.
I. R., pro *jure Romano*. 132. a.
Ire et esse permutantur. 9. a.
Irrogare, pro *rogare*. 310.
Is, et *id*, pro *idem*. 218. b.
— per pleonasmum additur. 22. a. 98. b.
— et *sic* confunduntur. 98. b.
— pro *ea*. *ibid.*
— et *suus* promiscue ponuntur. 138. b.
Isidorus, plagiator, de notis egit. 299. stilus, methodus, et doctrina ejus, mendae, editiones variae, Codex MS. ejus. 437. 438.
Isis. Cultus ejus Romae. 94. b.
I. T., pro *jure testamenti*. 123.
Ita, quo modo scriptum. 40. b. omittitur. 307. et jam confunduntur. 334.
Itala versio quae sit. 177. a.
Item quo modo scriptum. 31. a.
Iteratio quae. 27. a.
Jud., pro *judicio*. 31. b.
Judaeorum cura, et religio circa cadavera. 379.
Juaex. Arbitrium ejus in injuriis. 137. b. sq.
— generaliter dicitur ipse Praetor, et omnis Magistratus superior, qui jus dicit, specialiter judex pedaneus, delegatus: ex certa formula judicabat, in legem jurabat, sorte eligebatur, officium ejus. 177. b. sq. selecti judices, in album relati, decuriae eorum, partes eorum in quaestione legis Corneliae. 178. a. sq.
— *cinctus*, *privatus* quis. 412.
Judiciales viri, unde dicti. 78. b.
Judicium de moribus. 38. a.
— quando mulieres possint accusare in iudicio publico. 31. b.
— damnati publico iudicio sunt infames, et intestabiles. 32. a. b.
— legitimum idem est quod actio legitima. 62. b.
— internecini quid. 458.
Jugalis unda. 466.
Jugum impositum matrimonio conjungendis, quare. 488.
Julia, et *Junia* lex confunduntur. 100. a.
— lex vicefima. 265. a.
— v. *Lex*.
Julianus. Cum eo fecit Ulpianus. 4. b.
Julius Paulus num ab Heliogabalo sit remotus, ab Alexandro restitutus: num ejus meminerit Aurelius Victor. 325. sq.
— Sententiae ejus ab Aniano compilatae. 3. b.
— vocabula rariora adhibuit. 7. b.
— Papianus sua ex eo compilavit. 33. b.
— in Occidente observata ejus scripta. 129. a.
Juncus in traditionibus. 76. a.
Junia lex quales libertos fecerit, et quid circa eos statuerit. 10. a. sq.
— et *Julia* confunduntur. 100. a.
— *Velleja* lex quando lata. 100. b.
— quo tempore, et a quo lata, et num sit diversa a lege Junia Norbana. 26. b.
Jure, et *interdum*, permutantur. 9. b.
Jurisconsulti vocabula peculiariora et rariora usurparunt. 7. a. 249. a.
— rei magis attendunt quam verbis. 10. a.
— in allegationibus non semper ipsa verba auctoris exhibent. 10. a.
— modesta eorum dictio. 15. b. dubie sententiam proponunt, licet de re certa. 422. 245. a. sq.
— Graeca admiscunt in responsis, eaque mox interpretantur. 427.
— *Sapientes* dicti. 435.
— adhibent saepe verba, quae singulis rebus adplicari non possunt, pluribus addi recte possunt. 194. a. pluribus vocibus unum verbum adjungunt, quod uni tantum respondeat, omissis caeteris, quae conveniant reliquis. 194. b.
— confundunt actiones utiles et directas. 14. b.
— varie dividunt, ac distinguunt species. 59. a. in rerum di-

- visionibus omittunt saepe eas species, quae mixtam causam habent, neque eodem modo omnes distinguunt. 140. b.
- Jurisconsulti* saepe rem describunt magis, quam definiunt. 396.
- etymologiae eorum. 232. a. sonum vocabulorum sequuntur in derivationibus, et definitionibus. 374.
- utuntur saepe syllepfi numeri, item generis, et personae. 62. a.
- memorant aliquando jus novissimum tantum, omisso jure anteriore. 86. a.
- induxerunt fictiones. 134. a.
- festinantes aliter scribunt, quam initio destinaverant. 90. b.
- non semper observant regulas Grammaticorum. 381. contracte et elliptice loquuntur. 402.
- relata inter se confundunt, unde hoc factum. 127. a. sq.
- dissensus eorum. 126. b. 401. de interpretatione usus. 383.
- distinguunt inter jus et sensum naturalem. 404.
- perspicuitatis causa aliquando rem pluribus tradunt. 38. b. repetunt voces. 249. b.
- saepe mente potius verba intelligunt, quam scripto addunt. 240. b.
- formulae eorum, et notae. 300. sq.
- v. *Scriptores*.
- Jurisdiclio*. Extremum in ea quid: quis ei non obtemperet. 406. quo modo insit imperio mixto. 398.
- Jurisprudencia Antejustiniana*. Quid in ea praestiterit Anianus. 3. a.
- Jurare* in legem iudices debebant. 178. a.
- Jus* a *jubendo* descendit: pro *jussu*, ultima testatoris voluntate. 371. sq.
- est *jussus*, sive lex. 5. b.
- *scriptum* quid: num recte dicatur de suprema testatoris voluntate. 370. sqq.
- *merum*. 397.
- *civile* quid. 441.
- *liberorum* quid, quare inductum, quibus concessum, quid operetur. 442.
- *antiquum*, pro jure accrescendi. 19. b.
- *commentitium* quid. 134. a.
- pro consuetudine. 6. b.
- *in jure* quid significet. 55. b.
- rigor, scrupulositas, nimia subtilitas juris, ius strictum. 104. b.
- error juris, v. *Error*.
- Jura*, pro *jussa*, jura. 371.
- Jusjurandum*, v. *Calumnia*. in litem. 215. b.
- Jussio*, de voluntate testatoris. 375.
- Justinianus* arrogantissimus, sibi adscripsit, quae jam diu ante fuerant constituta. 107. b.
- abolevit differentias legatorum. 108. b.
- notis perscribi vetuit. 301.
- K.
- Καρτισμος*, vindicia. 73. b.
- Kasnar*, senex. 469.
- Kata* omittitur. 389.
- Κετοικετον* scommma. 44. b.
- Qqq 3
- K. N.* quid. 300.
- Kopβαιας* quid. 445.
- L.
- L*, pro *Latinus*, *lego*, *libertus*. 92. a. 111. b. 313.
- Labellum* quid. 342.
- Labeo*. 241. a.
- Labes*, pro ruinis. 354.
- Laetis* imbres. *ibid.*
- Laevis*, pro imberbis. 468.
- Laisum*. Jactare festucam in laisum. 451.
- Lapilli* jactus symbolum. 400.
- Laqueus*. Nota ejus. 449.
- Lares*. *lis* commendati thesauri. 445.
- Largius* Eurippianus. 36. a.
- Largus*, nomen proprium: *Latius Largus*. 36. a.
- Latinus Largus*. *ibid.*
- modi libertatis Latinae. 12. b.
- num Latini habeant factionem testamenti. 83. a.
- quis sit. 313.
- num possit accusare. 204. a.
- lingua Latina, v. *Lingua*.
- Lavatio* nubentium. 466.
- Laudium*, pro *laudum*. 442.
- Lavo*, *are*, et *ere*. 374.
- Lautumia* quid significet. 461.
- Lautumna*. *ibid.*
- Legare*, pro *jubere*. 373.
- unde dictum. 375. 5. a.
- Legatum* dicitur a *legare*, quasi *jussus*. 5. a.
- quare non possit legari ante institutionem heredis. 19. a. sq.
- libertatis alieno servo datum num extinguatur, si dominus servum vendere nolit: quid in re aliena legata. 25. b.
- definitio ejus. 108. a.
- Le.

- Legatum* ab herede praestandum. 108. a. *sqq.*
 ——— differentiae legatorum abolitae. 108. b.
 ——— in vindicationis legato legatarius rem legatam ipse praesumere poterat, item in legato finendi modo: usufructu legato, quis praestet legata. *ibid.*
 ——— dies ejus ex lege Papia Poppaea quando cedat, quando veniat: est onus hereditarium, pars, et delibatio hereditatis, in dubio ab herede relictum censetur legatarius adversus usufructuarium ad praestanda legata non habet actionem. 109. a.
 ——— rei alienae: rei, quae parari non potest. 11. a.
 ——— re duobus legata, quid singuli accipiant. 114. a.
 ——— genere, non re certa legata, cui competat electio. 114. b. *sq.*
 ——— de legatis rebus disjunctis. 115. a.
 ——— quid possit eligi ex legato. 116. a.
 ——— poenae nomine, quid sit: quantopere, et quare invisum fuerit Romanis. 116. b. 117. a.
 ——— quando ad nos pertineat. 116. b.
 ——— partitionis. 120. b.
 ——— Graece aliquando scriptum in testamento. 124. a.
 ——— legatarii est electio. 114. b. *sq.*
 ——— Diis relicta vicissimae detractionem patiuntur. 265. a. b.
 ——— honori accensebatur. 372.
 ——— quo sensu *delegatio*, aut *delibatio hereditatis* dicatur. 374.
 ——— imperative relinquiebantur, quare: genera eorum. 375.
 ——— per damnationem relictī legati duplicatur actio, quando. 375.
 ——— quasi lex testatoris observabatur. 375. *sqq.*
 ——— v. *Fideicommissum*.
Legatus unde dictus. 375. num potuerit manumitti apud legatum Proconsulis. 8. a.
Leges, vel *legis*, pro *lex*. 5. a. 374.
Legitimus. Manumissio, dominium. 20. a. actio. 14. b. iudicium. 62. b. est, descendens ex legibus XII tabularum. 316.
 ——— heredes legitimi dicuntur testamentarii, tutores legitimi testamentarios comprehendunt. 376.
Lego, *ere*, et *lego*, *are*, promiscue usitata: descendit a *leges*, vel *lex*. 374.
 ——— omittitur. 415.
 ——— *jus legendum*, pro *eligendum*. 334.
Letalitas. Terminus ejus. 195. b.
Leuca. 260. a.
Lex a *legando*, id est, jubendo, dicta. 374. an a *legendo*. 375. 334. 5. a.
 ——— per eminentiam dicitur XII tabularum. 316.
 ——— quid sit *legem ferre*, *rogare*, *promulgare*, *abrogare*, *derogare*, *subrogare*, *obrogare*. 5. a. b.
 ——— pro consuetudine. 6. b.
 ——— testamentum in calatis comitiis factum *lex* dici potest. 18. b. ultima voluntas testatoris *lex* vocatur. 376.
 ——— uni aliquando adscribitur, quae a pluribus est lata. 51. b.
 ——— Constitutiones Principum *leges* dictae. 56. a.
 ——— obscuritas legum. 58. b.
 ——— *lege agere* quid: actiones legis unde ortae. 62. b.
 ——— quod *lege primum* statutum, idem postea SCtis repetitum, ac confirmatum. 12. b.
 ——— *leges imperfectae*. 5. a.
 ——— diversorum Jcto- rum *leges* sensu aliquando conjunguntur, et connectuntur. 395. *sq.*
Lex Aelia Sentia quid statuerit circa obaeratorum heredes necessarios: lata est tempore Augusti: non cavit de fideicommissis, habet tamen locum in iis. 13. a. 14. a.
 ——— *Claudia*, pro constitutione Claudii: num eadem sit cum edicto ejus. 56. a.
 ——— *Cornelia* de falsis testamentaria dicta, et de testamentis, quare, et qui ea teneantur. 31. b. 223. a. in ea Praetores et iudices simul quaerebant. 178. a. *sq.*
 ——— *duodecim tabularum*, de vindicatione. 73. a.
 ——— *Fabia*, non *Favia*, scribendum. 50. b.
 ——— *Furia* testamentaria. 5. a. Caninia. 20. b.
 ——— *Julia*. Damnatus lege Julia repetundarum num possit esse testis in testamento: descendit ea ex

- ex legibus judiciorum publicorum. 32. a. sq. Julia et Papia Poppaea. 66. b. non meminit sponsae. 204. a. vicefimaria. 265. a. v. *Julia*.
- Lex Junia*, v. *Junia*.
- *Mensia* egit solum de peregrinis. 29. a.
- *Mosaica*, v. *Collatio*.
- *Romana*. 128. b.
- *Salica*. 75. b.
- *Visellia* quando, a quo, et de qua re lata. 27. a.
- Liber*. Cretio libera quae fit. 102. a.
- liberi hominis noxae deditio, addictio. 189. a.
- fustibus caedebatur. 236. a.
- Liberi*. Quare eorum causa favorabilis Romae. 26. b.
- *jus liberorum* quid, quamobrem inductum. 442.
- incestuosi non succedunt patri. 214. a.
- Libertas*, v. *Legatum*, *Servus*, *Aqua*.
- modi consequendae libertatis Latinae. 12. b.
- quare dari nequeat post mortem heredis, nec ante institutionem ejus. 18. a. 19. a. sq.
- favor ejus. 19. b. 24. a.
- num cedi ea dicatur. 79. a.
- ademptio ejus quo modo fiat. 96. a. sq.
- infigne ejus pileus. 237. a.
- Liberti*, v. *Manumissio*. De testamentis eorum. 131. a. et *libertini* distinguuntur, aliquando confunduntur. 201. a.
- Libertini*, v. *Liberti*.
- Libra*, v. *Testamentum*.
- Librarii*, v. *Verbum*, *Vocabulum*.
- notarum ignorantia saepe peccarunt. 4. a.
- male repetunt voces praecedentes. 190. a. 212. a. 70. b. 80. b.
- in describendis numeris saepe errarunt. 23. b. 27. a. 260. a.
- ex malo auditu frequenter lapsi sunt. 14. a. ex sono. 50. b.
- saepe omiserunt vocem, cujus vel sonus, vel scriptura convenit voci sequenti aut praecedenti. 324.
- Libripens*, si in potestate esset testatoris, aut heredis, testis esse non poterat: rogatus testimonium praebere debuit. 82. a.
- Licinius*. 224. a.
- Lictor* in vindicatione quid egerit. 406.
- Lignum*. Quae eo continentur. 410.
- super sepulchra positum. 342.
- in traditionibus. 76. a.
- Lingua*, v. *Graeca*. Latina fluxit ex Graeca. 43. a. numerus linguarum. 462.
- Linter*. 429.
- Lis*. Jusjurandum in litem. 215. b.
- Liti*. Servitium eorum. 448.
- Litigiosus* locus in vindicationibus, et mancipationibus. 73. a. sq. 451. 452.
- Litterae* duplicatae. 465. olim non duplicatae. 300. non geminabantur apud veteres. 371.
- Litum* vinum, pro pice illitum. 431.
- Locatio*, pro *conductio*. 127. a. pacta ejus circumsecta dimidiata. 447. sq.
- Locuples*, pro *certus*. 431.
- Locus* in vindicationibus et mancipationibus, in educatione, et inductione, rei sitae, controversus. 73. a. sq. 451. 452.
- *ad locum*. 251. b.
- et *spatium* conjunguntur. 332.
- Longobardi*. Ritus eorum in manumissionibus. 6. b.
- Lucae boves*. 72. b.
- Luctus* viduarum necessarius, propinquorum non item. 349. viduorum maritorum. 350.
- Lugere* et *elugere* non differunt. *ibid.*
- Luna* carmine coelo deducitur, eclipsin passae ei quo modo subveniat. 430.
- Lustricus* dies. 67. a.
- Lusus*, capita, aut navia. 429.
- Lybicus* Hercules. 360.
- Lympha* et *nympha* confunduntur. 466.
- M.
- M.* per lineolam scriptum. 32. a. 33. a. 226. a.
- in fine vocum omittitur, ut et in lapidibus: additur saepe perperam, ubi omitti debuerat. *ibid.* 34. b. 73. a. 94. a. 179. b. 226. a. 312. 411.
- pro *in*. 45. b. saepe *in* absorpsit. 204. a. 325. 335. 337.
- pro *mors*. 63. a. b. 250. a. 320.
- M.

- M.* notat *maximum*. 252. *a.*
militem, Marcum, meum.
 86. *a.* 119. *a.* 185. *b.*
 — et in confunduntur. 412.
Magis et minus permutantur. 327.
Magistratus peregrini qui. 13. *a.*
 — adulter num possit occidi. 199. *a.*
Magistri quare donentur pileo. 237. *a.*
Magnesia. 95. *a.*
Magno de notis scripsit. 299.
Magnus. Capitis deminutio *magna*, pro media, pro maxima. 59. *a.*
Magus *anus Hercules.* 94. *a.*
Malefici. 252. *a.*
Maleficium, pro veneficio. 184. *a.* actio ex eo. 141. *a.*
Mancipatio. Num necesse fuerit in ea, ut iretur in rem praesentem, v. *Locus.* 73. *a.* facta postea in gleba terrae, et festuca. 75. *a.* filii. 265. *a.* symbola ejus. 448. formula antiqua, solennitas ejus. 452.
Mancipi, et nec mancipi res quae sint, quare iis eximantur elephantis, et camelis. 72. *a.* *sq.*
Mancipium, v. Potestas. pro re, quae mancipatione traditur 77. *a.* pro re mancipi. 82. *b.* in eo quis sit. 80. *b.* accipere *mancipium, mancipio.* 72. *a.*
Mandare cibaria, quid. 101. *b.*
Mandatum unde dictum. 449.
Mane, et mani promiscue ponuntur. 385.
Manere, pro concumbere. 209. *a.*
Manes defunctorum in mari. 336. iis thesauri commendati. 445. qui sint. 380 error eorum. 372. 379. *sq.* cura, et religio circa eos. 379.
Mango. 299.
Mani, pro *mane.* 385.
Manifestus inferre. 44. *a.*
Manumissio. Verba ejus solennia. 6. *a.*
 — in ecclesia, per arma. *ibid.*
 — a Praetore semper potuit fieri, etiam sine lictore, absque verbis solennibus: etiam per lictorem: num et facta apud Legatum Proconsulis. 8. *a.*
 — inter amicos quae. 11. *a.* qualem libertatem ea tribuat. 10. *b.* ea, et per mensam quae. 12. *a.*
 — num in ea requiratur promissum. 11. *b.*
 — fraudandorum creditorum causa ne militi quidem permessa. 13. *b.*
 — num possit manumitti servus oppignoratus. 16. *b.* servi communis, quid operetur, 17. *a.* de servo a proprietario manumisso, invito fructuario. 17. *b.*
 — legitima, et naturalis. 20. *a.*
 — virga, seu festuca ejus. 73. *b.* symbola ejus. 448.
 — noxae dediti, addicti. 189. *a.*
 — insigne ejus pileus. 237. *a.*
 — filii. 265. *a.*
Manumissores patroni dicti. 222. *a.*
Manus, v. Conventio, Potestas. in manu esse qui dicantur. 49. *b.* 80. *b.* *manum confertum: manum cum hoste conferere,* quid. 73. *a.* pressio ejus in vindicationibus, et mancipationibus. *ibid.* 75. *b.* mortui hominis occisi in iudicium adlata. 448. datio ejus in mandato. 449.
Marcus, nomen fictum: olim praenomen, postea cognomen fuit. 119. *b.*
Mare. Manes defunctorum in mari. 336. dicitur *solum,* quare. 393.
Marius. Quid, si is concubinam adsumserit. 38. *a.*
Mars Halamarus: in Gallia Martes plurimi fuerunt. 94. *a.*
Mater. De tutela ejus, et quando ea coeperit. 54. *b.*
 — Deorum Idaea, Berecynthia, Phrygia, Sipyrene. 335.
 — Stata. 336.
Materfamilias quae sit. 28. *a.*
Matematici. 252. *a.*
Matrimonium quo modo scriptum. 47. *b.*
 — conventio in id. 49. *b.*
 — num solvatur deportatione. 58. *b.*
 — impar. 70. *b.*
 — senis cum juvencula, et vetulae cum juvene. 70. *a.*
Matrona unde dicta. 431.
Maximus Consul. 234. *a.*
 — sic dictus Princeps, et Caesar: num et Diocletianus. 252. *a.*
Medicus. De imperitia ejus. 188. *a.*
 — praecipere dicitur. 318.
 — et amicus confunduntur. 407.
Medius.

- Medius.* *Pars media*, pro
dimidia. 135. a.
Melicertes. 328.
Melissus. 250. b.
Mensa super sepulchra po-
sita. 342.
Mensia lex, v. *Lex*.
Mensum, pro *mensium*. 38. a.
442.
Merenda quid. 397.
Merendare quid. *ibid.*
Meridiare, pro *merendare*.
ibid.
Merum imperium quid sit,
unde dicatur, quid dif-
ferat a mixto. 396. *sqq.*
pro solo, intaminato. 397.
vinum, quid. *ibid.* *jus*
gentium, quid, *jus*,
imperium quorum sit.
ibid. *sq.*
Messala Consul. 226. b.
Metallum, et *opus metalli*
quo modo distinguantur.
59. a. in id ducti poenae
servi effecti, et maxi-
mam capitis deminutio-
nem passi. 59. b. in id
damnati abigei: qualis ea
poena sit. 237. a. *sq.*
Meus. *Parvitas mea*. 186. a.
nummi mei, pro a me da-
ti. 404.
Miles fraudandorum cre-
ditorum causa manumit-
tere non potest. 13. b.
— quis militibus dederit
jus faciendi testamen-
ti. 85. b. *sq.* *militaris*
testamenti privilegium
quando, et a quo datum.
107. b. *sq.*
— quo modo adimat
hereditatem in eodem
testamento. 96. b.
— qui dicantur *milita-*
re. 413.
— milites discincti. 308.
Milesii coluerunt Apolli-
nem Didymaeum: colo-
niae eorum plurimae.
94. a.
Militia quorum sit. 412.
Milliarium unde dictum.
472.
Minerva Iliaca, Ilias, I-
liensis. 94. a. b.
Ministeria, pro servis.
224. b.
Minuere, pro mutare.
57. a.
Minus, pro magis. 327.
Minutio, v. *Caput*.
Misogami. Poena eorum.
66. b.
Mixtus. Quae mixtam
causam habent, saepe o-
mittunt J. Cti. 140. b.
— imperium mixtum
quid sit, unde dicatur,
quid differat a mero. 396.
sqq. *vinum mixtum* quid:
imperium quorum sit.
397. *sqq.* imperii ejus
species: quo modo ei
insit jurisdictio. 398.
M. M. P. quid notet.
80. b.
Modestia Jurisconsultorum.
15. b. 245. a. *sq.* 422.
Modo quo modo scriptum.
112. b.
— pro hoc tempore.
85. a.
— et non confundun-
tur. 84. a. 111. a. *sq.* 322.
329. 338. 351.
Modus quid significet.
112. b. quis sit. 456.
— modo orare, quid.
343.
— ad modum, pro mo-
dice, breviter. 344.
Moeniana unde dicta. 425.
Moenius. 425.
Moyes quid significet. 357.
Movae quid. 464.
Mond, balm, en band. 75. b.
Monitus Deorum quis. 358.
Monogrammata. 298.
Monstra, ostenta, porten-
ta, prodigia, num dif-
ferant. 358. *sq.*
— unde dicta. 359.
educari non de-
bebant. 343.
— num profint ma-
tri. 424.
Mores. 6. b. *judicium de iis.*
38. a.
Morientium verbis omina
inesse credita. 372.
Moro, pro *moror*. 328.
Mors, v. *Conjuges*. Quo
modo scripta. 320. est
vocabulum ominosum.
63. a. quare legari ne-
queat post mortem here-
dis. 18. a. *sq.* supplicio
mortis non nisi servus
olim puniri poterat.
180. b.
Mortuus. Manus mortua.
448.
— cura et religio
circa mortuos. 379.
Mosaica lex, v. *Collatio*.
Motus Deus. 360.
Moveo, pro *amoveo*: mo-
vere se a sacris, pro abi-
re. 46. a. 232. b.
Mox quam, pro *mox post-*
quam. 20. a.
Muliebritas. 41. b.
Mulier, v. *Femina*.
— quando ei detur
accusatio. 31. b.
— tutoris auctoritate
denuntiare potest. 59. b.
— quae possit despon-
deri, dotem dare, dice-
re, promittere. 61. b.
— conventionem ejus
in manum solvitur tute-
la. 63. b.
Municipes, *Municipia*
quando heredes consti-
tui potuerint. 121. a.
Mutatio hominis in capitis
minutionibus. 57. b.
Mutus num possit esse tu-
tor. 62. a. quare prohi-
beatur in testamento.
83. a.

- N.**
N., pro *nomen*, *nomina*. 104. a. 111. b. 232. b.
 — pro *non*, *nec*, *neque*. 129. a. 33. a. 390.
 — pro *non*, *noster*. 16. a. 95. b.
 — quid significet. 233. b. 240. b.
 — pro *H.* 389.
 — et *Q.* confunduntur. 330.
 — aliquando eliditur. 399.
 — per lineolam scriptum. 11. b. 21. b.
Nam transitioni inservit, et nihil significat, pro *caeterum*. 31. b. 239. a. 258. b. 359. occupationi inservit, et postremum ponitur in enumeratione. 359. — et *nec* confunduntur. 53. b.
 — et *jam* permutantur. 359.
Nascitur mihi filius. 255. a.
Naturalis manumissio, dominium. 20. a.
Navia quid. 428. sq.
Naviculariis concessum privilegium. 67. a.
Nc., pro *nunc*. 129. a.
Ne, pro *an*, non semper postponitur. 21. b.
 — pro *ne quidem*. 261. b.
 — et *nec* confunduntur. 261. b. pro *nec*, *non*, *neque*. 310. 440.
Nec, et *non*, et *neque*, et *ne* confunduntur. 23. b. 240. b. 261. b. 440.
 — et *nam* permutantur. 53. b.
 — et *et* permiscuntur. 191. a. sq. 236. b. 390.
 — et *haec* confunduntur. 389.
 — et *recte* permutantur. 390.
Necessarius heres quis. 13. a.
Necquis et *ecquis* confunduntur. 390.
Nefas est, pro fieri non potest. 346.
Neglego. 356.
Negotium. Negotiorum gestor quare non praestet casum. 125. a.
 — *negotio summo*, *omni*. 321.
Neptis appellatio quare inducta. 464.
Neque, et *non*, et *ne*, et *nec* confunduntur. 23. b. 440.
 — pro *ne quidem*. 21. b.
Nerva constituit, legari posse civitatibus. 121. a.
Nexus rem tantum obligat, non transfert proprietatem: unde dictus. 77. a. — et *mancipium* distinguuntur. 77. b.
 — intercesseritne in eo venditio, et traditio, *necne*. 78. a.
 — fiducia in eo. *ibid.*
 — *nexum solvere*. 189. a.
 — in foedere. 447.
Nicomedia. 232. a.
Nibil, et *nostra* confunduntur. 68. b.
Nob., pro *nobis*. 16. a. 253. a. 332.
Nobilissimi qui dicti, num et Augusti. 252. a. b.
Nomen est debitum, quare ita dictum: *pecuniam in nomen committere* quid. 232. b. 233. a.
 — et *non* confunduntur. 233. b.
 — civitate donati donantis nomen sumserunt. 326.
Nomina, pro *nominalia*. 67. a.
Nominalia. *ibid.*
Nominatim quid notet. 411.
Noxobereis dicuntur testes. 376.
Noxos pro consuetudine. 6. b. dicitur ultima testatoris voluntas. *ibid.*
Non quo modo scriptum. 112. b. 33. a.
 — et *nec*, et *neque*, et *ne* confunduntur. 23. b. 440.
 — pro *nonne*. 40. a. 329. 404.
 — et *modo* permutantur. 84. a. 111. a. sq. 257. a. 322. 329. 338. 351. 471.
 — pro *non tantum*. 131. b. 184. a.
 — abundat. 219. b.
 — et *nomen* permiscuntur. 233. b.
 — et *nec* confunduntur. 240. b.
 — omittitur. 471.
Nonnullius momenti. 138. b.
Norbana lex, v. *Lex*.
Nostra et *nihil* confunduntur. 68. b.
 — *nostra clementia*, *serenitas*, *pietas*. 185. b.
Nota quid significet. 297. est, quae res a se invicem distinguit. 240. a.
 — notae quae sint, num, et quo modo distinguantur ab aliis scribendi compendiis: num differant a siglis: Tyronis et Senecae. 298. integri olim libri iis perscripti: origo earum et antiquitas. *ibid.*
 — Errores librariorum ex ignorantia notarum. 4. a. 302.
 — qui eas collegerint. 299.
 — frequentia earum: ars corrigendi per eas scripta antiqua. 4. a. 129. a. 301.
 — geminationes sunt species notarum: frequentia earum in Inscriptionibus, et codicibus veteribus, in Collatione Legum Mosaicarum et Romanarum. 300. *Na.*

- Nota.* Jurisconsultorum nota.
tae. 300. *sq.*
—— Graecorum. 303.
—— in Scriptura Sacra. 362.
—— in testamentis: errores, inde orti. 301.
—— usus earum prohibitus in libris juris, Romanis, et Graecis. 301.
—— usus earum varius: de notis in Corpore Florentino: Jctis propriae fuerunt. 301. *sq.*
—— scriptores de iis. 302.
—— usus, abusus, et auctoritas artis per notas emendandi: modus in ea adhibendus. 303.
Notare testamentum quid. 441.
Notaria scriptio. 297.
Notarii. *ibid.*
Notata Mucii. 388.
Notoria quae. 297.
Novi operis nuntiatio quo modo fiat. 400.
Noxa, Noxia. 189. *a.* *noxae deditio, recusatio. ibid.*
noxae dediti qui. 201. *b.*
Noxalis actio quae sit: quando detur: num et sit sine noxae deditio. 189. *b.* *sq.*
NT., pro *nominatus.* 215. *a.*
Nubere, pro *velare* olim positum: de omni concubitu usurpatur, etiam de cinaedis: *uxori suae nubere* quid notet. 52. *a.* *nubentium* lavatio. 466.
Nubs, nubis. 374.
Numerius. 242. *b.*
Numerus. Syllepsis ejus. 62. *a.*
—— numeris rotundis utuntur scriptores. 20. *b.*
—— in iis describendis saepe peccarunt librarii. 23. *b.* 27. *a.* 218. *a.* 260. *a.*
—— librorum non semper additur. 208. *a.*
—— linguarum et gentium. 462.
Nummuli dimidiati. 446.
Nummus quare datus a familiae emtore. 18. *b.* in traditionibus. 76. *b.*
Νυμφαι, pro *lympbae.* 466.
Nuncupare quid significet. 83. *b.* et unde dictum. 441.
Nuncupativum testamentum quo modo fiat per scripturam, quo modo voce. 83. *b.* *sq.* ei accessit scriptura. 441.
Nundinae, pro *nundinariis* epulis. 427.
Nuntiatio operis novi quo modo fiat. 400.
Nuptiae jure Romano contractae, incestae, impares, inaequales vetitae. 28. *b.*
—— inter patruos et fratrum filias quando prohibita. 29. *a.*
—— secundarum, vel iteratarum terminus. 66. *a.*
—— cum sorore uxoris vetitae fuerunt, quamdiu uxor viveret, non etiam mortua ea. 217. *b.*
—— symbola earum. 449.
Nurus quae sit: quando sit sua heres. 97. *b.*
Nutantum. 209. *b.*
Nutrices, affae dictae, semper comitabantur puellas. 417. *sq.*
Nutrior, pro *nutrio.* 432.
Nympba quae, confunditur cum *lympba.* 466.
O.
O et A confunduntur. 229. *b.*
O, pro U. 193. *a.*
—— pro *olli.* 121. *b.*
Obaerati domini servos necessarios heredes scribebant. 13. *a.*
Obligatio quid. 226. *b.* vincula in ea. 445.
Obrogare quid. 5. *b.* cum *abrogare* confunditur. 6. *a.*
Obsides. 453.
Obsoleta vocabula. 39. *a.*
Obscuritas data opera aliquando adhibita. 52. *a.* quid de ea sentiendum in legibus XII. tabb., et antiquis. 58. *b.*
Obstagii formula. 453.
Obstinacitas. 249. *a.*
Obstitutum quid. 335.
Obtentus quis. 358.
Occisio quid. 226. *b.*
Oe, pro U. 342.
Oeconomia privata filii num solvat patriam potestatem. 54. *b.*
Officia, pro *officialibus.* 224. *b.* *rustica,* pro colonis, et servis. 225. *b.*
Olli, pro illi. 334.
Omen in faciendis testamentis. 18. *b.* morientium verbis inesse credebatur. 372.
in appellationibus. 431.
Omnes, et universi num differant. 351.
Omnino quo modo scriptum. 85. *a.*
Omnis, pro omnes. 101. *a.*
Oma, pro homo. 389.
Ovoματοληπας quis sit: num recte dicatur Ulpianus. 44. *b.*
Operae, pro operariis, iis praecipue, qui viliores operas praestant. 225. *a.*
Operis novi nuntiatio quo modo fiat. 400.
Oportet omittitur. 112. *b.*
Oppignorati servi num possint manumitti. 16. *b.*
Oppremo. 356.
Op-

- Opprobrium* quid: num i-
dem cum *probro*. 219. a.
Optio, v. *Legatum*.
Opus metalli a metallo di-
stinguitur. 59. a.
Ora, pro *bora*. 25. a. 389.
Orbita quid. 466.
Orchinus, pro *orcinus*. 25. a.
Orchus. 25. a.
Orcinus varie scribitur. *ibid.*
Ordo verborum perplexus.
46. b. 99. b.
Originationes verborum.
374. sq.
Ornatrices quae puellae di-
ctae. 416. 417.
Ornatus ancillarum. 418. sq.
Oscilla. 470.
Osculum sponsae datum.
449.
— in traditionibus.
76. a.
— in redemptione ho-
micidii. 450.
Ostenta, *monstra*, *prodi-
gia*, *portenta*, num dif-
ferant. 359.
Ou, pro *U*. 133. b.
P.
P et *B* confunduntur. 432.
— pro *patronus*. 61. a.
— pro *parente*. 133. b.
— et *PV.*, pro *provinciae*.
62. a.
Pactitii tutores. 55. a.
Pactum, ne petatur, ne a
se petatur. 396.
Paidion quid. 419.
Palam est, omittitur. 112. b.
Palmae, v. *Folia*.
Pandectae a Triboniano in-
terpolati. 44. a. sq. quid
in iis fecerit Tribonia-
nus. 3. b. Forum editio
antiqua. 382. in iis saepe
connectuntur leges di-
versorum *J*Ctorum. 395.
sq., v. *Florentini*.
Pango unde. 374.
Papianus sua compilavit ex
Paulo. 33. b. quis fuerit,
quae scripserit, quo mo-
do in iis versatus fuerit.
198. b.
Papinianus ab Aniano com-
pilatus. 3. b. Ulpianus,
ejus aemulus, notas in
cum fecit. 4. b.
Papirii olim dicti *Papirii*.
371.
Papirii, pro *Papirii*. *ibid.*
Parata quae, quid diffe-
rant ab *emtis*. 403.
Parcere sibi. 230.
Parentes, v. *Calumnia*.
Parentium. 209. b.
Pariare, *pariatio*, *paria-
tor*, quae. 206. a.
Parricidae non sepulti. 378.
Pars. *Ea parte*. 207. a.
— partes ab heredibus
praestandae. 109. b. sq.
Partis, pro *partes*. 101. a.
Partitionis legatum. 120. b.
quae sit *partitio*. 338.
Parvitas mea. 186. a.
Passiva, pro *activis*. 348.
Pater non succedit filiis in-
cestuosis. 214. a.
Paterfamilias quid signifi-
cet. 28. a.
Pati, pro *jubere*. 15. b.
Patientia, pro *affectu*. 349.
Patrare, pro *perficere*. 464.
Patria potestas, v. *Filius*.
Patronus quo modo a li-
berto heres instituendus.
131. a. v. *Calumnia*.
Paulus, v. *Julius Paulus*.
Paupertas ab accusando re-
pellit. 203. b.
Peccantum. 209. b.
Peccatum. *Actio* ex eo.
141. a.
Peculiares qui dicti. 418.
Pecuniam positam habere
quid. 232. b.
Pedanei iudices. 177. b.
Pegastanum *SCtum* dicitur
Fulcidia. 125. a. num
id unquam existerit.
126. a.
Pendere quo modo dicatur
dies. 39. b.
Pene et *bene* confunduntur.
467.
Penus, cuius declinatio-
nis, et significationis sit,
olim disputatum. 334. sq.
Per, pro *propter*. 212. b.
Percutere in aliquo. 108. b.
Pereger, pro *peregrinus*.
70. b.
Peregrinus Philosophus: e-
jus mors. 42. b.
Peregrinus. 88. b. Magi-
stratus quis. 13. a. Lex
Mensia de iis egit: de
nuptiis eorum, et civium.
29. a. num possint accu-
sare. 203. a.
— vocabula pere-
grina. 39. a. Romae ad-
scita. 385.
Perfectum. *Formatio* tem-
poris perfecti varie a ve-
teribus instituta. 180. b.
— praesens pro eo.
195. b.
— infinitivi depo-
nentium pro praesenti.
ibid.
Periculum, a *perior*, pro
tentatione. 309.
Perinde et *Proinde* confun-
duntur. 257. b.
Perplexus ordo verborum.
46. b.
Perficiendum *SCtum*. 70. a.
Persona. Error in ea. 14. b.
Personalis, v. *Actio*.
Perspicuitas, v. *Juriscon-
sulti*.
Pertinere ad aliquem quid:
simpliciter positum quid
significet. 116. b.
Pervasio. 460.
Pes. *Positio* ejus in posses-
sionis apprehensione. 448.
— quaestio de spatio *V*.
pedum. 455.
Philosophi avroxeipes. 42. b.
originationes eorum. 374.
Phoroneus. 438.
Phry.

- Pbrygia* mater. 335.
Pietas nostra. 185. b.
Pignus. Nexus, fiducia in eo. 78. a. hypotheca, commodatum, et pignus quid differant. 456.
Pileari. 237. a.
Pileus quarum rerum insignie fuerit: *ad pileum vocare*: plebs pileata: qui, et quare hodie pileo donentur. 237. a.
Pilippus, pro *Pbilippus*. 25. a.
Pisistrinum. Qui in id olim dati: quo modo Latinus eo consequatur plenam libertatem. 26. a.
Pitboei mors. 175. a.
Placitus. *Placita* quae. 440. *placiti testes*, *placitus amor.* *ibid.*
Plagiare, pro furari. 246. a.
Plagiator. *ibid.*
Plato. Sententia ejus de Deo, et Daemonibus. 321.
Plebes, pro *plebs*. 374.
Pleonasmus *τὸν* *is.* 22. a. 98. b.
Plinius verba antiqua usurpavit. 39. a.
Πλοῖον quid. 429.
Pluviae lactis. 354.
Poculi propinatio. 451.
Poenae quid. 186. b.
 ——— servi poenae qui. 59. b.
 ——— coelibum, et misingamorum. 66. a. sq.
 ——— ad quid constituitur, quare non transgreditur ad heredes. 134. a. sq.
 ——— legatum poenae nomine. 116. b. sq.
 ——— in ea ratio habetur conditionis rei. 177. b.
 ——— conatus in delictis. 184. a. sq.
 ——— casus. 185. a.
 ——— poenas dare quid. 186. b.
 ——— stupri nefandi. 209. a.
 ——— gladii gravissima omnium: in metallum damnatio quorum: num ea gravior sit poena gladii. 237. a. sq.
 ——— vaticinatorum. 249. a.
 ——— v. *Mors*.
Poenalis actio datur heredibus. 409.
Pompejus Consilium ejus, et studium erga Cicero-nem. 344. sq.
 ——— et *Poppaeus* confunduntur. 439.
Pomponius erciscundus fuit. 126. b.
Pontones, *pontonium*. 428.
Poppaeus, et *Pompejus* confunduntur. 439.
Popularis quid significet: pro unus ex populo. 344.
 ——— in actione populari praefertur is cujus interest: num ea detur heredibus. 409.
Popus. 468.
Porca contracta, *praecidaneae*. 340.
Porrigere, de complexibus muliebribus. 52. b.
Portenta et *monstra*, *ostenta*, *prodigia* num differant. 358. 359.
Προβουλειον quid. 429.
Positivus, pro superlativo. 339.
Positus, pro *depositus*, *Pecunia posita*, pro otiosa. 232. b. *res posita*, pro *depositae*. 334. b.
Posse, pro *debere*. 82. b. 203. a. 245. a.
Possessio. Antiquum ejus symbolum: quo modo hodiernis moribus apprehendatur. 78. b. pedum impositione apprehensa. 448. solennitates in ea apprehendenda. 452. traditio ejus. *ibid.*
 ——— contra tabulas quando competat patronis. 131. a.
 ——— adprehensio ejus, vel traditio. 73. a.
Possidet, et *possidit*, pro *possedit*. 101. a. 180. a.
Postea, pro *posteaquam*. 35. b.
Posteriores, pro *Posteri*. 410.
Postumus Hercules Lybicus dictus. 360.
 ——— necessitas instituendi postumi unde descendat. 100. b.
Potens femina quae. 28. b.
Potestas patria, v. *Filius*.
 ——— quorum, et quae sit: ea, et *imperium* quid differant: pro eo, qui eam habet. 398.
 ——— et *manus*, et *mancipium* conjunguntur: qua nota vox signata: quis in ea sit. 80. b.
P. P. proposita. 216. b.
PR. quid significet. 17. a. pro *Praetor*. 9. b.
Praeceptio. Legatum ejus non alii, quam heredi dari potest. 121. a.
Praeceptum est Medicorum. 318.
Praecidaneae porca. 340.
Praecinctus male quis dicitur. 413.
Praecipere futura. 321. pro *imperare*. 425.
Praedico, *ere*, et *are*. 374.
Praefectus urbi: ejus jurisdictio. 179. b.
Praegnas, pro *praegnans*. 399.
Praeposteratio vitium inducit. 19. b.
Praescriptio regulariter non currit adversus ignorantem, aut eum, qui agere non potest: quare tamen secus sit in cretione. 103. a. sq.
Plac

- Praefens* tempus, pro imperfecto. 68. a.
 — pro perfecto. 195. b.
 v. *Perfecta*. 352.
 — pro futuro. 178. b.
 infinitivi, pro futuro. 182. a. 322.
 — res in vindicatione, traditione, et alienatione: vindiciae factae in loco, et re praesenti. 73. a. sq. 406.
Praetextatus admodum, quo sensu dicatur. 382.
Praetor confirmat libertates, iisque favet. 10. a.
 — peregrinus quis. 13. a.
 — Praetores et Consules fuerunt, et honorati dicti. 65. a.
 — quae ejus partes, etiam in dandis Curatoribus. 65. b. in injuriis. 138. a.
 — induxit fictiones. 134. a.
 — *judex* dictus: iudices ab eo dati. 177. b.
 — vindiciae apud eum factae. 406.
 — dicti quasi praetores. 464.
Praetorianus. 62. b.
Praetorius. Actiones Praetoriae, v. *Actio*.
Praet. Ur. quid notet. 61. b.
Praetura. Ejus honor. 65. a.
Precarium unde dictum. 456.
Prensis. 398. in vindicatione. 406.
Prex, *precis*. 374.
Principium, pro *Principum*. 209. b. 442.
Privati iudices qui. 412.
Privilegium dici potest testamentum in calatis comitiis factum. 18. b.
Proaviae tutela, et quando ea coeperit. 54. b.
Probo. Causa quo modo dicatur probari. 46. b.
Probrum quid: num idem quod *opprobrium*. 219. a.
Proceres. 464.
Procinctus. Testamentum in eo factum. 18. b.
Proconsul, v. *Legatus*. dictus *Clarissimus*. 186. a.
Procurator quis. 420.
Prodigia, *monstra*, *portenta*, *ostenta*, num differant. 359.
Prodigus quando possit testari. 87. b.
Projecta, et *protecta* permutantur. 194. b.
Proinde, et *perinde* confunduntur. 257. b.
Promissum nudam pollicitationem, et solennem sponsonem significat: num necessarium fuerit in danda libertate. 11. b.
Promotionis ritus. 449.
Promulgare legem quid. 5. b.
Propertius *μίσος*. 52. b.
Propinatio poculi. 451.
Propinqui proximos non coguntur lugere. 349.
Proponere orationem, quid. 333.
Proprietarius num possit servum manumittere invito usufructuario. 17. b.
Protecta, et *projecta* confunduntur. 194. b.
Provincia, pro *provinciae*. 62. a. Recuperatores in iis. 12. b. quae in Urbe constituta sunt, non semper in provinciis recepta. 62. a.
Proximi, v. *Luctus*.
Proximiores, pro *proximi*. 411.
Psecades quae. 416. sq.
Puberes qui. 382.
Pubertas ex corporis aspectu iudicata. 63. a. quo modo aestimata. 382. terminus ejus. 64. a.
Publicus, v. *Judicium*, *Servus*.
 — *res publica*, pro *fiscalis*. 361.
Pudicitia, pro *impudicitia*, pro *stupro nefando*. 332.
Puellae comas matronarum exornantes. 416. pro ornatricibus. 417. pro *filia*: *puellae montium*. 469. v. *Puera*.
Puellus, v. *Puer*.
Puer, *puerus*, *puerulus*, *puellus*, *pullus*, *pupus*, *pupulus*, *pupillus*, promiscue olim usitata. 468.
 — pro filio. 469.
Puera, *puerula*, *puella*, *pulla*, *pupa*, *pupula*, *pupilla* promiscue olim usurpata. 468.
Puerula, *puerulus*, *puerus*, *pulla*, *pullus*, v. *Puer*, *Puera*.
Pullus, pro *puer parvus*. 468.
Pulcher quo modo scriptum. 25. a.
Pulvis. Excussio ejus in sinum. 448.
Punior, pro *punio*. 432.
Pupa, v. *Puera*. Pro *puella*. 469. quae sit, et unde dicta. 470.
Pupilla, v. *Puera*.
Pupillus, v. *Puer*. Quare in testamento prohibeatur. 83. a.
Pupula, v. *Puera*. Oculorum. 468.
Pupulus, *pupus*, v. *Puer*.
Pusa, *pusus*, pro *puero*, *puella*. 469.
Puto omittitur. 112. b. 126. b.
Pyrrhus elephantos primum Romam adduxit. 72. a.

- Q.**
- Q. et N. confunduntur.** 330.
- Quae, pro quia, et quo.** 200.b.
- et qui confunduntur. 350.
- Quaedam et con confunduntur.** 81.a.
- Quaestio de spatio V. pedum.** 455.
- Quaestum corpore facere, de viris quo sensu dicatur.** 208.a.
- Quam, pro quasi.** 30.b.
- pro antequam. 220.a.
- omittitur. 35.b.
- Quamdiu, pro donec.** 107.a.
- Quamvis quo modo scriptum.** 33.b.
- pro quantumvis. 46.b.
- indicativo aequae ac subjunctivo praepositur. 352.
- Quandoque, pro aliquando.** 67.a.
- Quanquam et quemadmodum permutantur.** 350.
- Quasi indicativo aequae ac subjunctivo modis praepositur.** 352.
- pro quod si. 31.a.
- pro quam si. 32.a.
- pro qui si. 33.b.
- pro quoque. 37.b.
- pro quamvis. 46.b.
- quasi per contractum, quasi ex delicto, etc. 46.b.
- Que, pro quae.** 190.b.
- pro quod, quia, quippe. 31.a.
- et et conjunguntur. 61.b.
- a quis, pro quod, vel quid. 98.b.
- Queipiam, pro cuiuspiam.** 98.b.
- Quem, pro que.** 199.b.
- Quemadmodum, et quamquam permutantur.** 350.
- Ques, quium, quis.** 40.a.
- pro qui. 98.b.
- Qui, quis, et caeterae ejus terminationes permutantur.** 24.b. 30.a. 199.b. sqq. 219.b. 349.sqq.
- pro cui. 199.b.
- pro qua. 98.a. pro quam. 34.a. pro quamvis. 33.b. pro quia, et quam. 30.b. pro quo, vel ut. 45.b. 98.b. 398. pro quis. 242.a. 205.a.
- et quin, pro quod. 65.a.
- et quum permutantur. 11.b.
- et quis promiscue usurpantur. 98.b.
- et quae permiscentur. 350.
- Quia, pro qua.** 30.b. pro quae. 16.b. pro quin. 31.a. pro quod. 218.a.
- Quidem, pro certe, cum certe conjungitur.** 48.a.
- Quidque, pro quidquid.** 98.b.
- Quies.** Cura et religio veterum circa quietem mortuorum. 378.sqq.
- Quin pro quia non.** 31.a. pro quam. ibid.
- Quirites quinque in testamento populum repraesentant.** 19.a.
- Quis, v. Qui.** pro quibus. 40.a.
- feminine, pro quae. 98.b. 349.
- et qui promiscue ponuntur. 98.b.
- omittitur. 123.a. 159.b. 215.a.
- Quisque, pro quisquam.** 200.a.
- Quisquis feminine.** 98.b.
- Quo, pro quod.** ibid.
- Quod, pro quam.** 31.a. pro quem, et quo. 339.
- et hoc sibi respondent. 34.a.
- Quoi, pro cui.** 98.b.
- Quoniam, num usurpatum pro quamvis.** 29.b.
- pro quam. 31.a. pro quod. 200.a.
- Quoque repetitur.** 37.b. et etiam conjunguntur. 61.b.
- Quovis, pro quodvis.** 31.a.
- Quum, et qui confunduntur.** 11.b.
- pro quamvis. 100.b. pro quia. 257.a.
- R.**
- R et S confunduntur.** 57.a.
- pro rem. 63.a. res. 215.a.
- et re, pro recte. 16.b. 138.a. 243.a. sq. 319. 345. 390. 467.
- pro retro. 243.a. sq. 319.
- pro respondit. 243.b.
- quid notet. 353.
- olim in usu non fuit, a quo inventa. 371.
- et T poene nihil differunt. 411.
- Radere opus.** 331.
- Raemen quid.** 450.
- Ramus in vindicationibus, et manumissionibus.** 73.b. quare cespiti infixus in mancipationibus. 75.b. in citatione majorum. 140.b.
- Rapinam facere.** 123.a.
- Raptus quid, unde dictus.** 457. pro celeriter captus. 433.
- Rara vocabula scriptorum, v. Vocabula.** 7.b. 39.a.
- Ratio stricta.** 104.b.
- Re, pro recte, v. R.**
- pro retro. 319.
- Recte per R. et re scriptum.** v. R.
- et nec permutata. 390.

- Recuperatores*. Eorum munus quid fuerit. 12. b. sq.
Recusantum. 209. b.
Recussare quid, unde. 407.
Recussus. 407.
Reddere, pro dare. 404.
Reges, vel *regis*, pro *rex*. 374.
 — nobilissimi dicti. 252. b.
Regulae. Fragmentum earum, v. *Fragmentum*, *Ulpianus*. Liber regularum quis sit: *liber regularum*, *regularion*, *regularis*. 137. a. liber Regularum Ulpiani esse probatur: stilius ejus et praefantia: menda ejus, et interpretes. 3. a. b. 4. a.
Relegare, pro *legare*, seu mittere, pro remittere. 225. a. b.
Religio in condendis testamentis. 18. b. circa voluntates ultimas mortuorum. 369. sqq. circa sepulturas mortuorum. 378. sqq.
Relinquo verbum num patriat actionem fideicommissi. 122. a.
Reliqua quo modo praefanda. 220. a. sq.
Remancipatio filii. 265. a.
Reperta quae. 358.
Repetitio perspicuitatis causa facta. 86. a. 93. b. in legibus. 178. b. in jure frequens. 221. a. 249. b. ejus amans Ulpianus. 222. a. Jctorum. 224. b.
Repeto, pro *peto*. 346.
Repetundarum, v. *Lex*.
Repudium, v. *Conjuges*.
Res quid significet. 137. b.
 — pro circumstantiis. 139. a.
 — actio rei uxoriae. 36. a.
 — praesens in actibus legitimis. 73. a. sq.
 — rei publicae causa qui absint. 69. a.
 — publica, pro *fiscalis*. 361.
 — *mancipi*, v. *Mancipi*.
Rescripta ad certum casum contringenda. 22. b. proposita aliquando nomine utriusque Imperatoris, et Caesarum. 231. a.
Respondi omittitur. 112. a.
Respondit quale verbum. 204. b.
Retentio dotis. 35. b.
Retro per *R* et *re* scriptum. 319.
Retrograda geminatio. 105. a.
Reus, pro socio delicti. 228. a. idoneus quis. 24. a.
Rigor juris. 104. b. pro *tenor*. 122. a.
Ritus cretionis. 102. a.
Robur agreste. 209. b.
Rogare legem, quid. 5. a.
 — est verbum fideicommissi. 24. b.
Roma, v. *Urbs*. Trojanorum colonia credita. 94. b.
Rudiarum qui. 237. a.
Rudis quid. 237. a.
Rumpi, pro *rupi*. 180. b.
Rups, *rupis*. 374.
Rure, *ruri*. 95. b.
 S.
S. quid notet. 196. a. *scilicet*. 101. a. *sed*. 18. a. 99. a. *sibi*. 329. *sui*. 11. b. — confunditur cum *B*. 81. a. *E*. 45. b. *F*. 68. a. 385. *R*. 57. a.
Sacculus, *facellus*. 232. a.
Sacer. Constitutiones Principum *sacrae*, et *sacrae* dicuntur. 214. a. *sacri* dicti Imp. et *sacra*, omnia quae ab iis proficiuntur. 214. b. v. *Scriptura*.
Sacramentum quid. 454.
Sacratus dictus Imp. 214. b. v. *Sacer*.
Sagitta. Manumissio per eam. 448.
Sal, amicitiae symbolum. 449.
Salica lex. 75. b.
Salinensis dicta Coelestis, a salinis. 95. a.
Sallustius verba antiqua usurpavit. 39. a.
Saltatio nudi heredis in creatione. 102. a.
Salubre quid. 332.
Salus, v. *Telum*.
Sanctus dictus Imperator, et *sancta* omnia, quae ab eo proficiuntur. 214. b. Dii sancti. 360.
Sapientes dicti Jcti. 435.
Sardica, v. *Serdica*.
Sartsberiensis. (Joannes) Judicium Lipsii de eo. 51. a.
Satulle, *sature*, pro copiose. 331.
Saxanus Hercules unde dictus. 95. a.
Scelerati. Iis denegata sepultura. 378.
Schandsteenen. 450.
Schieten den balm. 75. a. 451.
Schutt quid. *ibid*.
Scientia artis Mathematicae prohibetur. 250. a.
Scilicet quo modo scriptum. 101. a.
Scipio, *scorpio*. 461.
Scotatio. 75. b. unde dicta. 451.
Scribere, pro *pingere*, *insculpere*: *vestigia scripta* quae. 12. b.
 — pro *accusare*. 53. a.
Scriptores veteres, et Jcti, festinantes saepe aliud scripserunt, quam initio desti-

- destinaverant, verbis minus intenti quam rebus, referentes se ad ea quae mente intellexerant, non verbis expresserant. 350.
- Scriptura Sacra*: notae in ea. 362.
- Scriptum jus* quid. 370. *sq.*
- Scrupulositas juris*. 104. *b.*
- Se* omittitur. 24. *b.* 42. *a.* 52. *b.* 105. *b.* 215. *b.* *sq.* 227. *b.* 310. 345. 465.
- *fraude*, pro *impune*. 58. *b.*
- Secare* partes debitoris, pro dividere operas ejus. 58. *a.* *sq.* de venditione bonorum. 58. *b.*
- Sectio* quae. 436. debitorum quo modo intelligenda. 57. *b.* *sq.* 460. de venditione bonorum. 58. *b.*
- Sector* quis. 58. *b.* 436.
- Sed* et *set* permutantur: ponitur pro *sed* et. 14. *a.* 91. *b.* 93. *a.* 114. *a.* 131. *b.* 206. *b.* 348. 361. 388.
- quo modo scriptum. 99. *a.*
- Sedes*. Positio ejus in emtione. 448.
- Sejus* per *S.* scriptum. 435.
- Selecti* iudices. 178. *a.*
- Senatusconsultum*. Quod lege primum fuerat statutum, idem dein *SC*to repetitum ac confirmatum. 12. *b.*
- *Apronia* num. 93. *a.* 121. *a.*
- *Calvisia* num. 70. *b.*
- *Pegastia* num. 125. *a.* num vere exstiterit. 126. *a.*
- *Perficia* num. 70. *a.*
- *Tertullia* num quando factum. 130. *b.*
- *Trebellia* num. 125. *a.*
- Senecae* (*Annaei*) notae. 298.
- Seni* menses, pro *sex*. 38. *a.*
- Sentia*, v. *Lex*.
- Septimius*. 231. *b.*
- Sepulchra*, quo modo vox scribenda. 25. *a.*
- in iis reponantur thesauri. 445.
- Sepultura*. Cura, et religio veterum circa eam: denegata fulmine percussis, impiis, et sceleratis, affinibus, parricidis. 378. *sq.*
- Sequi* quando dicatur reus. 140. *a.*
- de pecoribus. 407.
- *non sequor*, pro non obtempero, non observo. 395.
- Serdica*, alias *Sardica*, quare *Ulpia* dicta, ubi sita. 231. *a.*
- Serenitas nostra*. 185. *b.*
- Serra*, *Serta*, *Sertum*. 451.
- Servandum dare*, et deponere quid differant. 232. *a.*
- Servitii* symbola. 448.
- Servitus* pro *servis*. 224. *b.*
- imaginaria in emancipationibus: libera in coemtionibus. 57. *b.*
- Servius Sulpicius*. Notata Mucii ejus. 388.
- Servus* sine libertate heres institutus fit liber: heres necessarius a domino instituebatur. 13. *a.*
- oppignoratus num possit manumitti. 16. *b.*
- communis manumissus num fiat liber. 17. *a.* *sq.* a proprietario manumissus, invito usufructuario, num fiat liber. 17. *b.*
- pro derelicto habitus fit liber. 27. *b.*
- poenae quis fit. 59. *b.*
- publicus quis. 89. *b.*
- poena ejus, qui injuriam fecerat. 179. *a.*
- fervilis injuria atrox est. 138. *b.*
- actio noxalis ex delicto ejus. 189. *b.*
- antiquitus non nisi servus mortis supplicio puniri poterat. 180. *b.*
- flagellis caedebatur. 236. *a.*
- cadaver ejus facit locum religiosum. 379.
- greges fervorum et servarum, eorumque ornatus. 419. comati. 421.
- Sestertia*, et *asses* confunduntur. 193. *a.*
- Set*, et *sed* promiscue scribuntur: ponitur pro *sed* et. 14. *a.* 91. *b.* 388.
- Severus*, v. *Alexander*.
- Sextus* per *S.* scriptum: Aelius. 435.
- Si* omittitur. 36. *a.* 115. *b.* 129. *b.* 141. *b.* 67. *a.* *sq.* 99. *a.* 179. *b.* 199. *a.* 211. *a.* 233. *b.* 243. *a.* 250. *a.* 329. 351. 392. 427.
- pro *etsi*, *quamvis* 127. *a.* *sq.* 196. *b.* *sq.*
- pro *an*. 16. *b.*
- pro *dummodo*. 35. *b.*
- pro *sive*. 138. *b.*
- pro *siquidem*, *quandoquidem*. 127. *b.*
- pro *is*. 131. *b.*
- et *sic* confunduntur. 105. *b.* 190. *a.*
- et *sive* permutantur. 138. *b.*
- pro *etiamsi*. 194. *b.*
- est optantis, et rogantis, pro *utinam*. 358.
- Sic*, et *si* permutantur. 105. *b.* 190. *a.*
- et *is* confunduntur. 98. *a.*
- et *sicut* confunduntur. 347. *b.*
- Si

- Sicilici* supra litteras. 300.
Sicuti, pro exempli gratia. 93. b.
Sifrae. 298.
Sigillaria. 470.
Sigla, *Siglae*, unde dicta, quae sint. 297. differentiae. 298. v. *Notae*.
Signa, pro notis. 297.
Signare et *firmare* confunduntur. 441. pro *significare*. 465.
Simonides. 328.
Simplex pro composito. 232. b. et contra. 346. 426.
Sinendi modo. Legatarius praesumit legatum sic relictum. 108. b.
Singla, pro *sigla*. 298.
Singularii. *ibid.*
Sinus. Jactus festucae in finum. 451.
Sipelensis, pro *Sipylensis*. 101. a.
Sipylene. 335.
Sipylensis Cybele. 94. b.
Sipylus. 94. b. 335.
Sirmium ubi sita. 231. b.
Sit et *fit* confunduntur. 57. a.
Sive et *si* permutantur. 138. b.
*Skio*de quid. 451.
Σκυταλη. 447.
Smyrna cultu Cybeles nota fuit. 95. a. foedus Smyrnense, decreta Smyrnenfia. 335.
Socer num teneatur de dote ultra id quod facere potest. 36. a. sq.
Socius aliquando dabat dotem. 35. b.
Solae, pro *folius*. 381.
Solea quae: unde dicta, quid significet: ea, et *canalis* differunt. 384. sq.
Solena. 384.
Solennitas manumissionis. 6. a. 8. a.
Solertia tua. 185. b.
Solum omittitur. 15. a. 348.
Solum. Varia vocis significatio. 393. sq. librorum, pro bibliotheca. *ibid.* Cereale. 394.
Solutio, v. *Error*.
Sonus fefellit aliquando librarios. 50. b. eum sequuntur aliquando Jcti, et Stoici, in originatibus. 374.
Σωλην. 384.
Sophista Ulpianus ab Jcto diversus. 326.
Soror uxoris duci olim poterat. 217. b.
Sors. Ea electi iudices. 177. b.
Spadones quo tempore tententur. 87. b.
Spatium et *locus* conjunguntur. 332. quaestio de spatio V. pedum. 455.
Specialiter quid significet: *specialiter nominatim* quid designet. 411.
Species, v. *Jurisconsulti*. Quid sit. 37. a. 208. b.
Capitis deminutionis varie statuuntur, ut et juris. 59. a.
_____ et *spes* permutantur. 37. a. 208. b.
_____ sub *ingenuitatis specie* vagari quid. 37. a.
Specio et *exspecio* confunduntur. 240. a. 425. pro *exspecio* usurpatur. *ibid.*
Sperare, num sit verbum fideicommissi. 24. b.
Spes et *species* confunduntur. 37. a. 208. b.
Spex, *specis*. 374.
Spondere, pro *dicere*. 361.
Sponsa, v. *Julia*. Ei data osculum, calceus, et annulus. 449.
Sponsio mutua in actionibus personalibus. 140. a. in citationibus. 140. b.
_____ pro *rumor*, *fama publica*. 361.
_____ formula ejus. 453.
Sponsus, pro *sponsio*. 11. b.
Spurii unde dicti: eorum jus. 28. a.
Standi cognomen Jovis Statitoris. 336.
Statilius. 224. a.
Statua est mortuorum. 182. b.
Statu liber. De conditionibus ei adscriptis. 21. a. sq. puniendusne ut servus, an ut liber. 22. a. sq.
Status cursus. 253. a. *Stata Mater*. 336.
Στερεων. 444.
Stipa quae, unde dicta. *ibid.*
Stipare quid, unde descendat. *ibid.*
Stipatores. *ibid.*
Stipendium unde dictum, quid sit. *ibid.* 446.
Stipes, *stips*, *stipis*, eadem. 446. quid sit. 444. et *stips* nummus signatus. 446.
Stipis, *stipes*, *stips*, eadem. *ibid.*
Stips, *stipes*, *stipis*, eadem: quae sit. *ibid.* cujus monetae sit. 445. unde dicta: pro aere. 444.
Stipula, pro nummulo. 446. pro *stipulatione*. 444. *viridis*. *ibid.*
Stipulatio unde dicta, quae sit: fractura nummuli in ea: de quibus dicta. *ibid.* 445. 446.
_____ Tribunitia. 46. a.
Stipulum, pro *firmum*. 444.
Stirps quae sit, quomodo distinguatur a *gente*. 259. a. sq.
Stoici strictum jus sequuntur. 126. b. in originatibus sequuntur sonum verborum. 374.
Stoklegginge. 450.
Stra-

- Stramentum*. Usus ejus cur
detur usufructuario. 387.
Strictum jus, ratio. 104. b.
Stringo, *strinxi*, et *strixi*.
180. b. pro *vulnere*.
181. b.
Stroyken werpen. 450.
Struo quid notet. 464.
Stuprum quid. 457. stupri
nefandi poena. 209. a.
Suasores qui. 251. a.
Sub ascia dedicare, quid.
341.
Subrogare quid. 5. b.
Subscriptio titulorum.
227. a.
Substantivum aliquando o-
mittitur post verbum, ut
agere, qua, pro *actione*,
qua. 30. b.
Substitutio vulgaris, et pu-
pillaris. 106. a. sq.
Substitutus, v. *Institutus*.
Subtilitas juris nimia.
104. b.
Successio feminarum. 130. a.
tota, pro omnes succe-
dentes. 224. b.
Suedi. Symbola eorum in
contractibus, et manci-
pationibus. 448.
Sulpicius, v. *Servius*.
Συμπατριώται. 334.
Συνδειπνᾶν, vel *συνδειπνᾶναι*,
pro *epulae*. 427.
Superstitio Romanorum cir-
ca voluntatem testato-
rum. 369. sqq.
Supplicium, v. *Mors*.
Surdus quare prohibeatur
in testamento. 83. a.
Sustinere quid significet.
56. a.
Suus, et *ejus* promiscue
ponuntur. 77. b. 116. b.
138. b.
— sui comprehendun-
tur agnatis. 55. b.
— *suo heredi* opponi-
tur *alienus* et *extraneus*.
97. b. 381.
— jus suorum here-
dum. 261. a.
Sylla, Augustae libertus:
nomen fictitium. 194. a.
Syllaba, v. *Verbum*.
Syllepsis numeri, generis,
et personae. 62. a.
Σημεία. 298.
Symbolum. Origo symbo-
lorum, et ratio. 76. a.
448.
— festucae. 75. a.
— effestucationis,
et traditionis. 75. b. 451.
cretionis. 102. a. vincu-
lorum, et obligationis,
seu alligationis. 77. a. 440.
antiquum, et hodiernum
possessionis. 78. b.
— jactus lapilli.
400. tesserae hospitalis.
446. divinitatis, judi-
cium, alia. 448. sqq.
— *annuli* dicta
symbola. 449.
— intexebatur, et
addebatur instrumento
cessionis, et anxie ferva-
batur. 76. a.
— dimidiata sym-
bola. 447.
— Suedorum, Cim-
brorum. 448.
Syngrapha, *Syngraphus*,
quae. 442.
Synonyma conjunguntur.
61. b.

T.
T et *D* confunduntur. 14. a.
21. b. 103. a. 139. a. 193. a.
319. 424.
— et *F* permutantur 182. b.
— et *R* parum differunt.
411.
— quid significet. 206. b.
TA. quid significet. 59. b.
313. 429.
Tabulae ceraeae. 85. a. sq.
Sss 2
super sepulchrum posi-
tae tabellae. 342.
Talio quae, apud majores
nostros obtinuit. 459.
Tam omittitur. 30. b. 111. b.
415.
— et *tamen* confundun-
tur. 415.
Tamen et *tantum* confun-
duntur, quare. 9. a.
— omittitur. 29. b.
— quo modo scriptum.
131. b.
— pro *tandem*. 247. b.
cum *tandem* confundi-
tur. *ibid.*
— et *tam* confundun-
tur. 415.
Tandem et *tamen* confun-
duntur. 247. b.
Tantum omittitur. 15. a.
91. a. 348.
— et *tamen* confun-
duntur: quae ejus ratio.
9. a.
Taurea quid. 417.
Taurus. 224. a.
Ταυτολογία. 61. b. in jure,
et legibus. 178. b. 221. b.
Te omittitur. 204. b.
Telam portare licet, salu-
tis tutandae causa. 188. b.
Tempo quid significet.
41. b. pro tempore ad-
commodo. 322.
Templum. In eo dona et
thesauri reponebantur.
445.
Tempore quid notet. 41. b.
Tempus, v. *Praesens*, *Per-
fectum*. Enallage tem-
poris: praesens pro per-
fecto. 352.
Tentus furore, cupiditate.
44. a.
Termen, *Terminea*, *Termi-
nia*, *Termino*, pro *termi-
nus*. 244. a.
Terminatio antiqua verbo-
rum. 40. a. 374.
Terminus. 245. b. cretio-
nis.

- nis. 101. *b. sq.* letalita-
 tis. 195. *b.*
Terra quare *solum* dicatur. 393.
Tertullianum, an *Tertyllia-*
num, scribendum. 130. *b.*
 v. *Senatusconsultum*.
Tessera hospitalis: symbo-
 lum ejus, et ratio: Dei
 imagine signata: symbo-
 lum bellicum. 446. *sq.*
Testamen, pro *testimonium*.
 7. *a.*
Testamentaria lex Furia.
 5. *a.* v. *Lex*.
Testamentum. Versiones ve-
 teris Testamenti. 176. *a.*
sq.
 v. *Codicilli*,
Constantinus, *Heres*, *Mi-*
les, *Nuncupativum*, *Te-*
stator.
 dicitur *testa-*
tio mentis, num et *con-*
testatio. 81. *a.*
 origo ejus un-
 de descendat. *ibid.*
 genera testa-
 mentorum antiquissima:
 calatis comitiis, quomo-
 do, et quando factum:
 in procinctu, quomodo:
 per aes et libram, quo-
 modo, et quare indu-
 ctum, et unde dictum.
 18. *b. sq.* ratio testamen-
 torum. 376. 441.
 verba dire-
 cta in eo. 5. *a.*
 olim erat lex.
 81. *b. sq.* verba ejus an-
 xie, et quasi lex, obser-
 vanda. 369. *sq. sq.* legi ae-
 quiparatur. 377.
 habuit anti-
 quitus formam judicii,
 et rogabatur quasi lex.
 32. *b.* 33. *a.*
 privilegium
 testamenti militaris a quo
 fuerit restrictum ad tem-
 pus expeditionis. 107. *b.*
sq.
 libertorum.
 131. *a.*
 praepostera-
 tio in eo inducit vitium.
 19. *b.*
 furiosus, aut
 mente captus facere non
 potest. 21. *b.*
 damnatus re-
 petundarum num possit
 esse testis in eo: damna-
 ti publico judicio quare
 ei adhiberi non possint.
 32. *a. b.*
 controversiae
 quae extra testamentum
 incurrunt ex aequitate
 deciduntur. 370.
 quare testa-
 menta supprimi non po-
 tuerint, aut de contro-
 versiis testamentariis
 transigi non licuerit, non
 inspectis tabulis testamen-
 ti. 372. *sq.*
 juris civilis
 quid. 441.
 poena ejus,
 qui id celavit. *ibid.*
 nuncupativo
 scriptura accessit. *ibid.*
internecinum
 quid. 458.
 vox ponitur
 pro *testimonium*, aut cum
 eo confunditur. 7. *a. sq.*
 452. 459. *testamentum*
venditionis, *traditionis*,
 pro *testimonium*, *instru-*
mentum. 440.
Testator debet esse mente
 integra. 21. *b.* quare testes
 esse non possint in testa-
 mento, qui sunt in po-
 testate ejus. 82. *a.*
 voluntas ejus
 suprema anxie, et qua-
 si lex observanda, etiam
 ex praescripto legis, et
 legibus aequiparatur.
 369. *sq. sq.* 372. *sq. sq.* jus-
 sui ejus, quasi legi at-
 tendebatur. 373. jussus
 ejus in testamentis. 375.
 quare imperativis verbis
 uti debuerit. *ibid.* *vopo-*
detey dicitur. 376.
 vox omitti-
 tur. 123. *a.* 215. *a.*
Testimonium, pro *testamen-*
tum ponitur, aut cum
 eo confunditur. 7. *a. sq.*
 452. 458. 459.
internecinum
 quid. 458.
 ritus ejus. 453.
 pro *testis*.
 224. *b. sq.*
Testis, v. *Testamentum*.
 Damnatus lege repetun-
 darum num possit esse
 testis in testamento, ju-
 diciove. 32. *a. sq.*
 septem testes
 successerunt in locum
 quinque, et antestati, et
 libripendis. 82. *b.* po-
 pulum repraesentabant.
ibid.
 non potest ad-
 hiberi, qui est in pote-
 state testatoris, aut he-
 redis, olim familiae em-
 toris, quare, nec libri-
 pendes, qui in alteru-
 trius erant potestate, qua-
 re. 82. *b.*
 in cretione.
 102. *a.*
placitus quis.
 440.
 alligatio te-
 stium. *ibid.*
 alapae testi-
 bus datae. 453.
T. F. I. formula. 375.
 Θ, pro mors. 63. *a. b.*
Theodosianus Codex in Oc-
 cidente observatus. 129. *a.*
 v. *Codex*.
The-

- Tbesaurus* unde dictus, vestium, rerum pessimiarum: quid sit: cujus sit monetae: commendabatur Diis, aut Laribus, aut Manibus: furibus ejus diras imprecabantur veteres: ubi depositus: daemones ei incubare crediti: pro vasis, in quibus pecunia sacra reponebatur. 445.
Tbus quo modo scribendum. 25. a.
Θησαυρος domus Athenis. 445.
Tiberius. Ejus constitutiones. 70. a.
Tironis notae. 298.
Titius, pro aliquo. 424.
Tituli pro parte tantum exhibentur. 190. b.
TM., pro tamen. 131. b.
ToT, pro testamento. 7. b.
Totae, pro totius. 41. a.
Toum, pro tum. 133. b.
Trabes, pro trabs. 374.
Traditio. Solennitas ejus, ritus. 452. symbola ejus. 75. b. sq. num fieri debuerit in re praesenti. 73. a. sq. in nexu. 78. a.
Trano, pro transno. 354.
Tranquillitas vestra. 185. a.
Transactio de controversiis testamentariis quare non fuerit permessa, nisi inspectis tabulis testamenti. 372. sqq.
Transpositio verborum damnata. 45. a. 132. b. 309. 393. 428.
Trebellianum SCtum. 125. a.
Tribonianus quid fecerit in Pandectis. 3. b. perspicuitatis causa nonnulla addidit. 38. b. sermonem non semper supplet. 112. b. mutavit aliquando verba JCtorum. 204. b. doctrina ejus, stilus, et interpolatio legum. 44. a. sq. defensio. 62. b. 71. b.
Tribuni. 46. a. tutores ab iis dati. 60. b. origo eorum. 435. sq.
Tribunitia stipulatio. 46. a.
Trigemi Horatii. 413.
Triplum. Poena ejus in abigeatu. 235. a. b.
Trojanorum Colonia fuit Roma. 94. b.
Tryphaena quo modo scribatur. 389.
Tua solertia. 185. b. gravitas. 186. a.
Tum quem, verba novae periodi in edictis. 133. b.
Tunc, pro autem. 17. a.
Tutela feminarum perpetua. 16. b. 467. item liberatio ejus, et quando cessarit 54. a. b. solvitur conventionione in manum. 63. b.
 — matris, aviae, pro aviaeque, et quando ea coeperit. 54. b.
 — pactitia. 55. a.
 — qui morbus ab ea excuset. 62. b.
Tutor olim tantum dabatur, si non existeret testamentum, postea etiam, si quis testatus fuisset. 65. a.
 — datus aliquando a parentibus ad annum XVIII. 64. a.
 — capto eo, finitur tutela. 53. b.
 — Attilianus. 60. b.
 — legitimi comprehendunt testamentarios. 376.
 — qui pacto est constitutus, num efficiat speciem quartam. 55. a.
 — formula petitionis, ac dationis tutoris in Gellia. 54. b.
 — sexus quem usum habeat. 54. a.
 — pro procurator. 229. a.
 V.
U et *A* confunduntur. 69. b.
 — et *T* permutantur. 130. b.
 — per *ou* effertur. 133. b.
V ponitur pro *B*, et cum ea confunditur. 110. b. 229. b. 238. a. 310. 340. per *B* exponunt Graeci. 429.
 — et *A* confunduntur. 177. b.
Vago, pro vagor. 432.
Valerius Probus quo tempore vixerit, auctor libri *de notis Romanorum*: variae ejus editiones. 299.
Var unde. 448.
Varietas quae. 231. a.
Varius quis. *ibid.*
Vaticinatores. Eorum poena. 249. a.
V. C. quid notet. 300.
Ve omittitur. 324.
Veisting quid. 450.
Vel, pro *veluti*, vel *id est*. 19. b. 21. b. 44. a. 77. a. 137. b. 178. b. 182. b. 232. a. 263. b. 415. cum *veluti* confunditur. 19. b. 137. b.
 — quomodo scriptum. 177. b.
 — pro *et*, vel *etiam*. 15. b. 19. b. 59. a. 201. a. 235. b.
 — et *ut* confunduntur. 379.
 — non semper habet vim distinguendi. 19. b.
Velitis, jubeatis *Quirites*, formula exponitur. 99. b.
Velleja, v. *Junia*.
Vel. res. quid designet. 300.
Veluti, pro *vel*, et cum eo confunditur. 19. b. 137. b. 182. b.
Ve

- Veluti*, pro *exempli gratia*. 135. a.
Venantum, pro *venantium*. 209. b.
Venditio, v. *Emtio*. in testamento. 18. b. in nexu. 78. a.
Venditum, et *emtum* confunduntur. 127. a.
Venenarii, pro *Magi*. 248. b.
Venit dies, *conditio*, quid. 22. b.
Verberare quid. 139. b.
Verbum, v. *Ordo*, *Vocabulum*, *Furisconsulti*, *Librarius*. Generaliter additum, uni tantum rei potest applicari. 34. b.
 — flexiones eorum variae apud veteres. 190. b.
 — verba directa. 5. a.
 — imperativa in testamentis necessaria, quare. 375.
 — civilia quae. *ibid.*
 — manumissionis. 6. a.
 — insolita. 41. b. obfcura. 43. a. semel aut raro obvia non ideo damnanda. 98. a.
 — ordo eorum perplexus. 46. b.
 — simplicia pro compositis. 45. b. sq. 232. b. et contra. 310. 426.
 — terminatio, derivatio, et definitio eorum. 374. sq.
 — deponentium sensu usitantur. 432.
 — contrariam aliquando significationem admittunt. 46. b. sq. ambiguae notiois, quae in utramque partem accipi possunt. 332. sq.
 — syllaba verbi antecedentis male aliquando additur insequenti. 92. b. praecedentia verba male saepe repetunt librarii. 212. a. modo praecedentia repetita saepe ab iisdem omittuntur. 253. b.
Versio veteris Testamenti Latina, Itala, LXX. Interpretum, Hieronymi variae. 176. a. sq.
Versus. Ab iis in prosa saepe non abstinuit Cicero, alii: frequentia sunt hemistichia, et integri versus apud scriptores plerosque. 356.
Vertegen, *vertbyen*, *vertyden*, *vertygen*, *met den balm*, *met band*, *balm*, *en mond*. 75. b. 450.
Verveces qui quare sic dicti. 310.
Verus, pro *sincerus*, non *fucatus*. 310.
Vespere et *vesperi* promiscue ponuntur. 385.
Vesta in vestibulo culta. 337.
Vestalis quomodo capta. 449.
Vestbalm. 450.
Vestibulum unde dictum. 337.
Vestigia scripta quae. 12. b.
Vestis feralis hominis occisi successit in locum manus mortuae. 448.
Vestra tranquillitas. 185. a.
Vestri, pro *vestrates*. 334.
Vexillum, quid eo notetur. 449.
Vicarii dicti *clarissimi*. 210. b.
Vigesima hereditatum solvitur ab herede, quo modo, etiam ex legatis Diis relictis, et quare, non ex hereditate paupere. 265. a. b.
Vigiles instituti primum ex libertis. 27. a.
Videri verbum non directum. 441.
Videtur verbum JCtorum. 422.
Vidimus, pro eo quod viderunt maiores nostri. 413.
Vidua nubens intra annum luctus fit infamis: quamobrem lugere debeat maritum amissum. 349.
Viduus olim non poterat transire ad novum matrimonium ante elapsum certum tempus luctus. 350.
Vinculum obligationum. 77. a. et stipulationum. 445. in alligatione testamentum. 440. mentio eorum frequens in codice Sacro. Symbolum eorum. *ibid.*
Vindex quis. 406.
Vindicatio in re praesenti, et quo ritu, peracta. 73. a. sq. seu *vindiciae*, apud quem, quo loco, et modo facta. 406. sq. in loco controverso facta. 452. postea non in loco rei sitae, sed in gleba terrae, et festuca, facta. 75. a. hodierno jure quo modo fiat. 74. a. sq.
 — manu militari, et Praetoria. 406.
 — non pati eam quis dicatur. 407.
 — equi. 453.
 — legatum ejus, v. *Legatum*.
Vindicia quae sit: dicitur *καπτισμα*. 63. b. dicitur a *vim dico*. 406. vestigium ejus jactus lapilli. 400.
 v. *Vindicatio*.
Vindico est, quasi *vim dico*. 73. b. 406.
Vindicta quae sit, est a *vim dico*. 406.
Vi-

Vinum merum, mixtum, quid. 397. pice illitum. 431. *sq.* aetas ejus quomodo fuerit notata. *ibid.*
Vir, v. *Donatio*.
Virga in traditionibus. 76. *a.* in vindicationibus et manumissionibus. 73. *a.* in arresto, et pignoratione. 449.
Virgilius, Poëta eruditissimus, antiquitatum peritissimus. 375.
Virilitas. 41. *b.*
Vis festucaria quae. 73. *b.* vim dicere quis dicatur, et quid sit. 406.
Visellia, v. *Lex*.
Visillia, pro *Visellia*. 101. *a.*
Visio. 7. *b.*
Vittae comarum. 422.
Vix, vicis. 374.
Vl., pro *videlicet*. 125. *b.*
Ulpia. 231. *b.* familia. 326.
Ulpianus. Qui vitam ejus scripserint, mores ejus, secta, tituli, exercitatio, stilius, animus in Christianos: Papiniani aemulus, fecit cum Juliano: auctoritas ejus: notae in Papinianum. 4. *a. b.* stilius ejus male a nonnullis reprehensus, quid de eo sentiendum. 42. *b.* verborum observantissimus. 61. *a.* saepe utitur repetitionibus. 86. *a.* 93. *b.* 222. *a.*
— num sit auctor *Fragmenti Regularum*. 6. *a.* Liber ejus *singularis Regularum*. 137. *a.* Fragmentum illud purum, putumque ejus est, neque ab Aniano interpolatum. Scriptorum ejus auctoritas: quare Fragmentum illud conjunctum fuerit Legi Ro-

manae. 128. *a. sqq.* Editiones Fragmenti illius. 3. *a.* v. *Regulae*.
— Jctus diversus ab Ulpiano Sophista, quo nomine plures fuerit. 43. *b. sq.* saepe tamen cum eo confunditur. 326.
— qui vitam ejus tradiderint. Varia de eo testimonia. Ratio ejus nominum. *ibid.*
Ulpianus Trajanus. *ibid.*
Ultra et *ultra* confunduntur. 197. *a.*
Umbracula quae. 343.
Umidus, pro *humidus*. 25. *a.*
Unae, pro *unius*. 381.
Uncinuli in Editione *Tau-*relli quid notent. 99. *a.*
Unda jugalis. 466.
Universi et *omnes* num differant. 351.
Unus, *uni*, *uno*. 41. *a.* 381.
— pro *aliquis*. 12. *a.*
— pro *solus*. 118. *b.*
— *uni*, pro *singuli*. 93. *a.*
Unx, *unguis*. 374.
Vocabula, v. *Jurisconsulti*, *Verba*.
— quid sentiendum de rarioribus, et scriptori peculiaribus. 7. *b.* e textu non temere ejicienda. 16. *b.* rara, obsoleta, obscura non statim mutanda. 39. *a.* barbara et peregrina nonnulli usurpant. *ibid.* in primis cum de arte aliqua tractant. 385. analogia bona ob rariorem usum non damnanda. 249. *a.* Graeca, v. *Graeca*.
Voco, pro *avoco*. 346.
Voconiana ratio. 106. *a.*
Voluntas in delictis. 184. *a.* testatoris, v. *Testator*.

Ur saepe neglectum vel omissum a librariis. 465.
Urbanus Consul. 234. *a.*
Urbs. Quae in Urbe constituntur, non semper in Provinciis recepta. 62. *a.*
Urgueo, pro *urgeo*. 232. *a.*
Usto. 7. *b.*
Υστερολογία. 45. *a.* 64. *a.* 116. *b.* 130. *b.* 132. *b.* 258. *a.*
Usuarius quo modo utatur. 385. cur non utatur foliis: cautio ejus. 387.
Usucapio. 76. *a.*
Usurae modus. 233. *a.*
Usurpator quis. 436.
Usus et *Habitationis* differentia, et convenientia. 247. *a. sq.* modo laxior, modo strictior ejus fit interpretatio. 383.
Ususfructus unde dictus. 457.
— certae partis, bonorumve legatus. 68. *b.*
— cedi potest. 78. *b.*
— legato eo, quis praestet legata, et quando. 108. *b. sq.*
— usufructuarius non praestat onera hereditaria, neque contra eum legatario datur actio ad praestanda legata: non repraesentat defunctum. 109. *a.*
— v. *Servus*.
Ut omittitur. 125. *b.* 239. *b.*
— pro *ita ut*. 71. *a.*
— et *at* confunduntur. 69. *b.* 115. *b.* 119. *b.* 181. *b.* 329.
— et *et* confunduntur. 79. *a.* 119. *b.* 182. *a.* 352.
— et *aut* permiscuntur. 235. *b.*
— et *vel* permiscuntur. 379.
— pro *quavis*. 119. *b.*
Uter

Uterque, pro *duo*. 91. a. b.
Utiles et *directae* actiones
 confunduntur. 14. b.

Vulneratus. Terminus leta-
 litatis in vulneratis. 195. b.

Uxor, v. *Donatio*.

— quo sensu dicatur
ducere virum. 52. b.

— uxores maritos do-
 minos dixerunt. 57. b.

— quo modo possit te-
 stari. 89. a.

— emtio uxorum. 443.

— prohibitum non fuit

ducere sororem uxoris
 suae defunctae. 217. b.

Uxoriae rei actio. 36. a.

W.

Wafō, seu cespes, in tra-
 ditionibus. 76. a.

Werpire. 75. b. 451.

Wurcebergensis Codex. 25. a.

Y.

Y et *U* confunduntur. 130. b.

Ypotheca, pro *bypotheca*.
 25. a.

Z.

Zoenen in homicidio. 450.

Zonam abjicere, pro bonis
 cedere. 449.

INDEX II.

AUCTORUM, LEGUM,

ET

FRAGMENTORUM VETERUM,

QUAE

CITANTUR, ILLUSTRANTUR,

EXPONUNTUR, AUT

CORRIGUNTUR.

Em. *emendari*, **exp.** *explicari locum designat.*

A

<i>Accursius.</i>	225. b. 390.
<i>Aelianus.</i>	433.
<i>Afranius.</i>	333.
<i>Agrætius, em.</i>	258. b. 333.
<i>Ambrosius, em. et exp.</i>	322. sq.
<i>Ammianus, v. Marcellinus.</i>	
<i>Ampelius aliquoties em.</i>	327. sq. em. 336.
	em. 413.
<i>Anianus. 3. b. 14. a. 18. a. 24. b. em. 65. a.</i>	
<i>107. b. 116. a. 131. a. em. et exp. 212. a.</i>	
<i>232. a. em. 239. a. 258. a. em. 263. a.</i>	
	312. 412. 459.
<i>Apulejus.</i>	70. b. em. 230. a.
<i>Aratus.</i>	357.
<i>Aristoteles.</i>	422.
<i>Arnbemiensis Statuta.</i>	74. a. sq.
<i>Arnobius.</i>	419. 468.

Asconius Pedianus. 140. a. em. 317. 360.
440. 442. 466.
Arbenaeus. 44. b. exp. 326.
Avianus. 389.
Augustinus, em. 276. b. 177. a. 251. b.
462.
Aurelius Victor aliquoties em. et exp.
322-327. exp. 354. 439.
Ausonius. 224. b. 374. em. 380. exp. 381.
397. 420. 470.

B.

Bajuvartorum leges. 379. 453.
Basilica. 13.b. 44.b. 56.b. 118.a. 119.a.
 125.b. 141.b. 200.a. 310. 385. exp.
 386. 397. 404. 408. 410.
Boëthius. 16.b. 36.a. 63.b. exp. 77.a. exp.
 78.a. 259.a. 316.

Ttt

C.

C.

<i>Caecilius.</i>	58. a. b.	<i>Capitularium Caroli M.</i>	379.
<i>Caesar. (Julius)</i>	em. 259. a. 428.	<i>Cassiodorus.</i>	333.
<i>Cnji Institutiones, Lib. 1. Tit. 1.</i>	§. 2.	<i>Cassius, v. Dion.</i>	
	12. a.	<i>Cato. (Dionysius)</i>	em. 13. b.
	§. 3.	<i>Catullus.</i>	exp. 259. b. 356. exp. 421.
	12. b.	<i>Celsus.</i>	em. 433.
	2. in pr.	<i>Censorinus.</i>	em. et exp. 316.
	exp. 20. b.	<i>Cicero.</i>	33. b. 35. b. 36. a. exp. 78. a. 78. b.
	4. in pr.		exp. 102. a. et b. exp. 132. b. 134. b.
	exp. 28. a.		180. b. em. 205. a. 227. a. 241. b. 259. a.
	§. 8.		exp. 259. b. em. et exp. 300. sq. 301.
	214. a.		em. 316. 317. 318. 321. 333. 339.
	6. §. 3.		bis em. 339. 340. ter em. 340. 342.
	55. b.		exp. 346. 349. faepius em. 351. 353.
	ult. §. un.		exp. 354. 355. 357. 371. 372. 374.
	exp. 258. a.		376. 377. exp. 378. exp., et faepius em.
	2. 3. §. 2.		379. exp. 380. 398. 414. exp. 427. 435.
	87. b.		exp. et em. 436. 449. 454. 455. exp.
	§. 3.		455. 457. exp. 458. 466. 467. 468.
	ibid.		faepius em. 471. <i>Loca varia ex libris</i> 3.
	4. §. 1.		<i>de Legibus</i> exp. et em. 328. sqq. <i>Item</i>
	em. 106. a.		<i>ex libris</i> 3. <i>de Natura Deorum.</i> 351. sq.
	§. 2.	<i>Claudianus.</i>	137. b. exp. 412. 417. 421.
	em. et exp. 106. b.	<i>Cleve. (Privilegien, Statuten, vrybeden,</i>	
	5. §. 1.	<i>ende Stadrechten der Stadt)</i>	em. et exp.
	108. b. 114. a.		450.
	§. 6.	<i>Codex Justinianus.</i>	
	108. b. em. 113. b.	<i>Lex</i>	31. <i>ad leg. Jul. de adulter. et stupr.</i>
	6. §. 7.		em. et exp. 51. b. sq.
	121. a.		ult. <i>de adoptionibus.</i> 57. b.
	7. §. 7.		un. <i>de alienat. jud. mut. caus. fact.</i>
	exp. 24. b.		<i>conciliatur cum L. 3. §. 3. D.</i>
	§. 8.		<i>eod. tit. et L. ult. D. de oper.</i>
	em. et exp. 123. b.		<i>nov. nunt.</i> 401.
	8. in pr.		1. in fine <i>de annali except.</i> 103. a.
	em. 63. b. em. et exp. 97. b. sq.		<i>Authentica de bonis maternis.</i> ibid.
	9. §. 1.		ult. §. 5. <i>de bonis, quae liberis.</i> 91. b.
	exp. et em. 311.		1. <i>Communia de manumissionibus.</i>
	§. 2.		17. b.
	445.		§. 10. <i>Constitutionis de confirmatio-</i>
	§. 3.		<i>ne Digestorum.</i> 44. a.
	34. a. 35. b.		§. 13. <i>eod.</i> 43. b.
	§. 3.		3. <i>de confirmando tutore.</i> exp. 60. a.
	11. b.		4. <i>de crimine expil. bered.</i> em. 41. b.
et 4.	10. §. ult.		un. <i>de deditit. liberr. toll.</i> 88. b.
	em. 312.		5. 6. 7. 8. 9. <i>depositi.</i> 231. a.
<i>Calpurnius.</i>	em. 200. b.		10. <i>eod.</i> 231. a. em. 232. a. 233. b.
<i>Capitolinus</i>	em. 33. b. 135. a. exp. 346.		2. <i>de divers. off. et appar. jud.</i> 414.
	bis em. 361.		5. <i>eod.</i> exp. 412.
<i>Capitulare Regum Francorum.</i>	451.		11. <i>de donation. int. vir. et uxor.</i> 45. a.
			§. 5. <i>Constitutionis Justiniani de e-</i>
			<i>mendatione Codicis.</i> exp. 298.
			<i>Lex</i>

Lex un. de emendatione servorum. em.	Lex 4. de testibus.	exp. 118. b.
185. b. sq.	1. de veteri jure enucl. em.	298. et
5. de Episcop.	301.	
5. ex quib. caus. inf. irrog.	2. eod.	126. a.
38. a.	2. §. 22. eod.	301.
5. pr. de feriis.	Codex Theodosianus.	
exp. 414.	Lex 11. de accus. et inscript.	exp. 459.
6. de fideicommissaria libert.	14. eod.	exp. 458. 459.
25. b.	19. eod.	198. b.
7. de fideicommissis.	3. ad SCtum Claudianum. em.	351.
370.	exp. 99. a.	
ult. eod.	3. de adulter. et stupr. em. et exp.	51. b. sq.
Authentica hoc amplius, eod. ibid.	6. eod.	52. a.
21. de fide instrumentorum em.	176. de Decurionib.	exp. 105. b.
44. a.	20. de divers. off. et appar. jud. exp.	412.
22. de fidejussor. exp. et em.	un. de emendat. serv. em.	185. b. sq.
197. a.	3. de incest. nupt.	exp. 34. b.
2. de bis, qui latrones occ.	1. de judiciis.	178. a.
215. b.	ult. de metall. et metallar. em.	315.
3. de incalis.	Constitutio Constantini de mulierib. quae	se serv. propr. junx.
200. b.	313.	Leonis et Anthemii de eod. em.
27. de inoffic. testam. em. et exp.	ibid.	
206. a.	Lex 10. de murilegulis.	em. 315.
3. de judiciis.	7. de navicular.	em. 67. a.
em. 327.	un. de responsis Prudent.	3. b.
9. eod.	4. de sponsalib.	313.
178. a.	7. eod.	exp. 314.
30. de jure dotium.	11. de susceptorib.	exp. 219. a.
103. a.	6. de testam. et codicill.	em. 315.
un. § 3. de Latin. libert. toll.	Collatio legum Mosaicarum et Romanarum	cum perpetuis commentariis ad eam.
27. b.	175-265.	
1. de locato. exp. 232. b. 234. a. b.	Titulo 1. §. 3.	34. b. em. 94. b.
ult. de metall. et metallar.	— §. 10.	exp. 300.
315.	— §. 11.	exp. ibid. 301. 455.
1. de mulieribus, quae se serv. propr.	2. §. 2. em. et exp.	137. a. sq. 356.
junx.	— §. 6.	em. et exp. 138. a.
313.	3. §. 3.	exp. 53. a. em. 332.
7. de murilegulis.	4. §. 3.	139. a.
em. 315.	5. §. 3.	exp. 442.
22. de negot. gest.	6. §. 4.	exp. 346.
125. a. sq.	8. §. 7.	exp. 7. a.
un. de novi oper. nunt.	9. §. 2. 3.	415.
em. 92. b.	10. §. 4.	ibid.
3. de numerar.	11. §. ult.	424. exp. 310.
313.	13. §. 3.	381.
2. de Palatin. sacr. larg.	— in fine.	310.
414.	16. §. 2. em. et exp.	47. b. 97. b. sq.
1. de patr. potest.	350.	
54. b.		
4. de praed. et al. reb. min. exp. et em.		
327.		
7. §. 4. de praescript. XXX, vel XL		
annor.		
103. a.		
12. de procurat.		
em. 313.		
8. qui pet. tutor. vel curat. em. et exp.		
50. a.		
un. de raptu.		
184. b.		
11. de reb. cred. et jur.		
203. a.		
10. de revoc. donat.		
exp. 42. b.		
1. de sacrosanct. eccles.		
372.		
1. si certum pet.		
109. a.		
un. si serv. exter. se emi mandav. exp.		
127. a.		
4. de sponsalib.		
exp. 314.		
ult. §. 4. de testamentar. manumiss. exp.		
90. b.		
4. de testamentar. tut. exp. et em.		
84. b.		
1. de testamento militis.		
107. b.		
1. in fine eod.		
377.		
15. eod.		
exp. 107. b. 108. b.		
14. de testamentis.		
370.		

- Columella.* exp. 384. — §. 8. 11. a.
Columna rostrata Duilii. 85. b. 101. a. — §. 9. em. 11. a.
Constitutio criminalis Caroli M. 195. b. — §. 11. exp. et em. 18. a.
Consultatio veteris Jcti. 251. b. — §. 15. 15. b. exp. 16. b.
Cornelius Fronto. 264. b. 332. 351. 419. — §. 16. exp. et em. 14. a. 16. a.
Cornificius. 371. — §. 17. exp. et em. 8. b.
Curtius. bis em. 318. *Frifiae Statuta.* 350.
Cyrelli glossae. exp. 446. *Fronto, v. Cornelius.*
D.
Daventriensia Statuta. 350. exp. 451. *Gellius.* 9. a. 19. a. 31. a. 39. b. exp. et em.
Diaconus. (Petrus) passim em. et exp. 83 b. 55. b. exp. 57. b. sq. 73. a. exp. et em.
Diogenes Laërtius. 42. b. 73. b. em. 82. a. 83. a. 101. a. 138. b.
Dion Cassius. 14. a. 249. b. 265. b. 178. a. em. 250. b. 297. 316. 339. 376.
Dionysius Halicarnassensis. 438. 388. 398. 406. 407. exp. 421. 428.
Donatus. 45. b. 258. b. 310. em. 333. 385. em. 434. sq. 439. 459.
Dosithei Fragmentum Graecum, de juris *Glossae veteres.* 393. 469.
speciebus, ac manumissionibus. §. 11. — *legis Salicae.* 451.
em. 18. a. §. 12. exp. et em. 17. a. b. — *Philoxeni.* 234. a.
E. — *Servii Grammatici.* 311. 325. 341.
Edictum Theodorici Regis. 379. exp. 440. 374. 389. 429. em. 446.
Ennius. em. 33. b. exp. 73. a. 328. 333. — *Cyrelli, Isidori, v. Cyrillus, Is-*
em. 355. 435. exp. 441. *dorus.*
Epigramma vetus. 380. *Glossatores.* 13. b. 22. a. 29. b. 104. a. 123. a.
Eugraphius. 337. 240. a. 358. 370. 384. 390.
Eusebius. 252. a. 299. *Gothica lex, v. Lex.*
Eutropius. 185. b. *Grammaticus vetus.* 368. 407.
Excerpta differentiarum. 258. a. *Gratius Faliscus.* exp. 240. b.
F.
Faliscus, v. Gratius.
Festus em. 5. b. em. 6. a. 39. b. 73. b. 77. a.
exp. et em. 77. b. 95. b. 102. a. 140. a.
244. a. 258. a. b. 264. a. 297. 300. 333.
335. 336. 340. 341. 342. 359. em. 359.
360. 361. 371. 374. 376. 385. 397.
425. exp. 429. 436. 443. 444. 446.
449. 458. 464. 468. 469.
Florus exp. 5. b. 72. b. 84. a. 186. b. 215. a.
328. exp. 345. 348. 353. exp. 353.
exp. 359. exp. 382. em. 435.
Formula antiqua. exp. 452. 453.
Fragmentum Regularum veteris Juriscon-
sulti. §. 6. exp. 7. a. 10. a. em. 11. a.
18. a.
§. 7. 10 b.
G.
Gellius. 9. a. 19. a. 31. a. 39. b. exp. et em.
55. b. exp. 57. b. sq. 73. a. exp. et em.
73. b. em. 82. a. 83. a. 101. a. 138. b.
178. a. em. 250. b. 297. 316. 339. 376.
388. 398. 406. 407. exp. 421. 428.
em. 434. sq. 439. 459.
Glossae veteres. 393. 469.
legis Salicae. 451.
Philoxeni. 234. a.
Servii Grammatici. 311. 325. 341.
374. 389. 429. em. 446.
Cyrelli, Isidori, v. Cyrillus, Is-
dorus.
Glossatores. 13. b. 22. a. 29. b. 104. a. 123. a.
240. a. 358. 370. 384. 390.
Gothica lex, v. Lex.
Grammaticus vetus. 368. 407.
Gratius Faliscus. exp. 240. b.
H.
Harderovicensia Statuta. 75. a. 110. b.
Herodianus. exp. 419.
Hesychius. 470.
Hieronimus. 249. a. 297. 420. 421. 422.
Horatius. 42. b. 65. b. em. 92. b. sq. exp.
et em. 93. a. exp. 100. b. 186. b. 221. a.
327. exp. 346. 370. 375. 386. exp. 413.
exp. et em. 431. 432. bis em. et exp.
433. sq. 468. 470.
I.
Jeremias Propbeta. 440.
Inscriptiones. 61. b. em. 85. b. exp. 259. b.
265. a. b.
Institutiones Caji, v. Cajus.
Justinianae.
Prooemium in pr. exp. 132. b.
§. 1. de actionib. 141. a.
§. 7. cod. 456.
In-

<i>Institutiones</i>	§. 15. de actionib.	140 a.		§. 2. de publ. judic.	32. a.
	§. 20. eod.	140. b.		§. 3. quib. mod. jus patr. por.	
	§. 37. eod.	em. 37. b.	<i>solv.</i>		59. b.
	pr. de Atilian. tut.	61. a.		pr. quib. mod. re contr. obl.	
	§. 1. sq. de bonor. possess.				404.
		106 a.		§. 1. eod.	423.
	§. 2. eod.	exp. 133. a. b.		§. 2. eod.	456.
	§. 1. de capit. demin.	59. b.		pr. quib. non est perm. fac.	
	§. 4. eod.	57. b.	<i>test.</i>		85. b. sq.
	§. 1. de curatorib.	64. a.		§. 2. qui et ex quib. caus. ma-	
	§. 1. de fideicommiss. bered.		<i>num. non poss.</i>		13. a.
		14. a. 25. a.		pr. de rer. divis.	85. a.
	§. 1. et ult. eod.	122. a.		§. 31. eod.	194. b. exp.
	Lectiones variae ad pr.,				195. a. b.
	§. 1., 2., 3., -10. de gradibus cognatio-			§. 40. eod.	372.
	<i>num.</i>	465.		§. 2. de Senatusc. Tertull.	
	§. 1. de bered. instit.	96. a.			130. b.
	§. 10. eod.	21. a.		§. 2. de singul. reb. per fi-	
	§. 2. de bered., quae ab		<i>deic. rel.</i>		25. b.
<i>int. def.</i>		264. a.		§. 2. de societate concilia-	
	§. 1., 2., 3. de bered. qual.		<i>tur cum L.</i>	30. D. pro socio.	388. em.
<i>et diff.</i>		120. a. 260. b.			391.
	§. 7. eod.	101. b.		§. 2. de success. libert. em.	
	§. 2. de his, qui sui vel al.				132. a.
<i>jur. sunt.</i>		197. b.		§. 4. eod.	88. b.
	pr. de injuriis.	192. b.		§. 1. et 2. de testam. ordin.	
	§. 9. eod.	139. a.			82. a. 258. a. 376. 441.
	§. 3. sqq. de jure nat. gent.			§. 9. et 10. eod.	82. a.
<i>et civ.</i>		371.		pr. de verbor. oblig.	444.
	§. 4. eod.	439.		§. 2. de usu et habitat.	383.
	§. 7. eod.	65. a.		§. ult. de vulgar. substit.	
	§. ult. de justit. et jure.	55. a.			90. a.
	§. 1. de legatis. exp.	108. a.	<i>Interpres Novellarum.</i>		377.
	§. 8. eod.	114. a.	<i>Pauli.</i>		392.
	§. 33. eod.	120. b.	<i>Joannes Evangelista.</i>		exp. 40. b.
	§. 34. eod.	19. b.	<i>Sarisberiensis. exp. et em.</i>		57. a. sq.
	§. ult. eod.	117. a.			323. exp. 417. 421. em. 465.
	§. 6. sq. de lege Aquil.		<i>Isidorus libro 1. capite</i>		3. em. 328.
		188. b.			20. sq. 299.
	§. ult. eod.	189. b.			21. em. 297.
	pr. de lege Falcicia.	373.			298.
	§. 2. de legit. agnat. tut.				22. in pr. 299.
		65. a.			26. 57. a. 300.
	§. un. de legit. patron. tut.				em. 311.
		316.			4. 24. 102. a. 449.
	§. 2. de libertinis.	8. a.			5. 1. em. et exp.
	pr. de milit. testam.	107. b.			438. sq.
	pr. de noxalib. action.	189. b.			2. em. et exp.
	§. 1. in f. de perpet. et temp.				439. 449.
<i>action.</i>		409.			4. 439.
	§. 2. de poena temere litig.				7. exp. 447.
		311.			9. 439.

<i>Isidorus</i> libro	5.	capite	10.	exp. 439.	<i>Isidorus</i> libro	17.	capite	6.	em. 264. a.
—	—	—	11.	em. 439.	—	—	—	7.	444.
—	—	—	12.	em. <i>ibid.</i>	—	—	18.	1.	139. b.
—	—	—	15.	em. <i>ibid.</i>	—	—	—	2.	em. 461.
—	—	—	19.	exp. 440.	—	—	19.	1.	428.
—	—	—	23.	exp. <i>et</i> em. 440.	—	—	—	19.	em. 341.
—	—	—	—	—	—	—	—	ult.	385.
—	—	—	24.	em <i>et</i> exp. 84. a. 440. <i>sqq.</i> 453.	—	—	20.	2.	397.
—	—	—	—	—	—	—	—	3.	em. 397.
—	—	—	25.	em. <i>et</i> exp. 70. b. 72. a. 82. b. 454. <i>sqq.</i>	<i>Isidori glossae.</i>	341.	429.	em. 429.	em. <i>et</i> exp. 436. 441. 458. 461. em. 469.
—	—	—	26.	em. <i>et</i> exp. 457. <i>sqq.</i>	<i>Julius Caesar</i> , v. <i>Caesar</i> .	—	—	—	—
—	—	—	27.	em. <i>et</i> exp. 460. <i>sqq.</i>	—	<i>Obsequens</i> , v. <i>Obsequens</i> .	—	—	—
—	—	—	—	—	—	<i>Pollux</i> , v. <i>Pollux</i> .	—	—	—
—	—	—	6.	—	<i>Justinianus Codex</i> , v. <i>Codex</i> .	—	—	—	—
—	—	—	—	4.	<i>Justinus</i> .	—	—	—	447.
—	—	—	—	177. a.	<i>Juvenalis</i> .	—	—	em. 43. b.	417. 430.
—	—	—	6.	264. b.	—	—	—	—	—
—	—	—	13.	442.	—	—	—	—	—
—	—	—	8.	10.	—	—	—	—	—
—	—	—	—	ult.	—	—	—	—	—
—	—	—	9.	1.	em. 429 <i>et</i> 462.	<i>Lactantius</i> .	249. a.	252. a.	em. <i>et</i> exp. 254. a.
—	—	—	—	2.	258. b. em. <i>et</i> exp. 462. <i>sqq.</i>	<i>Laërtius</i> , v. <i>Diogenes</i> .	—	—	—
—	—	—	—	3.	em. 464.	<i>Lampridius</i> .	325.	326.	bis em. 326. em. 414. 445.
—	—	—	—	4.	exp. <i>et</i> em. 82. b. 258. b. 264. b. 436. 464.	<i>Lex Bajuvariorum</i> .	—	—	379. 453.
—	—	—	—	5.	em. <i>et</i> exp. 258. b. 262. b. 265. b. 464. <i>sq.</i>	—	<i>Codicis</i> , v. <i>Codex</i> .	—	—
—	—	—	—	6.	em. 262. a. <i>sq.</i>	—	—	duodecim tabularum.	em. 10. a. exp. 5. b. 39. b. em. <i>et</i> exp. 55. b. exp. 57. b. <i>sq.</i> 65. a. em. 82. a. exp. 259. b. 371. exp. 373.
—	—	—	—	7.	em. <i>et</i> exp. 465. <i>sqq.</i>	—	—	Gothica.	234. a. 246. a.
—	—	—	10.	—	<i>in pr.</i> em. 467.	—	—	Pandectarum, v. <i>Pandectae</i> .	—
—	—	—	—	1.	420.	—	—	Ripuariorum, et Alemannorum.	229. a. exp. 440. exp. 452.
—	—	—	—	8.	448.	—	—	Salica. Auctor praefationis legi Sa-	—
—	—	—	11.	1.	393.	—	—	licae praemissae. 439. Lex ipsa. 238. a.	246. a. 443. exp. 451.
—	—	—	—	2.	em. <i>et</i> exp. 468. <i>sqq.</i>	—	—	Saxonum.	443.
—	—	—	—	18.	359.	—	—	Scaniae.	451.
—	—	—	12.	7.	468.	—	—	Wisigothorum.	379.
—	—	—	14.	8.	357. 393. <i>sq.</i>	<i>Livius</i> .	exp. 45. b. 88. a. em. 318. 319.	—	—
—	—	—	—	15.	—	—	320. 371. 382. 435. 436. exp. 458.	—	—
—	—	—	—	1.	em. 471.	<i>Lucas Evangelista</i> .	—	exp. 445. 471.	—
—	—	—	—	3.	exp. 425.	—	—	Tudensis.	438.
—	—	—	—	14.	em. 471.	<i>Lucianus</i> .	—	—	42. b.
—	—	—	—	15.	em. <i>ibid.</i>	<i>Lucilius</i> .	—	—	360. 468.
—	—	—	—	16.	em. 260. a. 466. 471. <i>sq.</i>	<i>Lucretius</i> .	exp. <i>et</i> em. 240. b. 332. exp. 381. 393. 464.	—	—
—	—	—	16.	—	17.	em. 445.	—	—	—
—	—	—	17.	—	3.	442. 444.	—	—	—

M.
Macrobius. 39. b. 67. a. exp. 349. 385.
 386. 413. 416. 429. 470.
Magno. passim. Em. 92. b.
Manilius. exp. 300. em. et exp. 413. 421.
Marcellinus. (*Ammianus*) 342. 419.
Marcellus, v. Nonius.
Marculfus. 440. 451. 452.
Marcus Evangelista. exp. 445.
Martialis. em. 33. b. em. 34. a. em. et
 exp. 52. a. em. et exp. 53. a. exp. 53. b.
 em. 326. saepe em. 329. et 330. et 331.
 et 332. exp. 414. exp. et em. 433. exp.
 466. 469.
Matthaeus Evangelista. exp. 239. a. exp.
 445.
Mela, v. Pomponius.
Minucius Felix. exp. 205. a. 249. b. sae-
 pius exp. et em. 318-322. item 346. et
 347. 405.
Moses. 176. a. 180. a. 209. a. 188. a.
 196. a. 199. a. 210. a. 217. b. 218. a.
 223. a. 227. a. 228. a. 234. a. 238. a.
 244. a. 246. a. 248. a. 254. a. 438. 440.
 462.

N.
Nepos. (Cornelius) saepe exp. et em. 347.
 348.
Nonius Marcellus. 37. a. 40. a. 41. a. 98. b.
 102. a. 112. b. 181. b. 190. b. 198. b.
 247. b. 321. 333. 359. 360. 374. 379.
 386. 397. 404. 418. 419. exp. et em.
 430. 432. 441. 445. 468.
Novella 22. Cap. 2. 373. exp. 376. sq.
 134. Cap. 13. 85. a.

O.
Obsequens. (Julius) 354. 445.
Ovidius. exp. et em. 214. a. sq. 233. b. exp.
 310. em. 327. 373. 374. 380. 394.
 422. 430. 470.

P.
Pacuvius. 247. b. 328. 355.
Pandectae.
Lex 1. de abigeis. exp. 310.
 — §. 1. et 3. eod. 235. a. 237. a.

Lex 3. §. 1. eod. em. 235. a.
 1. de accusat. et inscript. em. 31. b.
 2. §. 1. in pr. eod. em. 31. a. b. exp.
 99. b.
 8. in f. eod. 203. b.
 10. eod. ibid.
 12. eod. 199. b.
 13. §. 25. de action. emt. et vmd.
 exp. 127. a.
 19. sq. eod. exp. 127. a.
 32. eod. exp. et em. 221. b.
 1. et 2. ad exhibendum. 406.
 3. §. 6. eod. exp. et em. 198. a.
 3. §. ult. et L. 4. eod. 404.
 17. de adimend. vel transfer. leg.
 97. a.
 2. §. 2. ad leg. Aquil. exp. 72. b.
 3. et 5. eod. 218. a. 219. b.
 27. §. 5. 8. 9. eod. 240. b. 241. a.
 242. b.
 — §. 17. eod. 190. b.
 27. et 29. §. ult. eod. 10. a.
 29. §. 1. eod. 194. b.
 — §. 3. eod. exp. et em. 428.
 1. §. 1. ad Leg. Corn. de falsis. exp.
 224. b. 226. b.
 — §. 2. eod. em. 226. b.
 — §. 4. eod. exp. 85. b.
 5. eod. 31. b.
 9. §. 3. eod. 7. a.
 20. eod. exp. 224. b. et 226. b.
 1. §. 3. ad leg. Corn. de Sicar. et
 venef. exp. 180. b. 183. b. 184. a.
 em. 185. b. exp. et em. 427.
 — §. 5. eod. 207. a.
 2. eod. 441.
 3. §. 5. eod. em. et exp. 177. a. b.
 5. eod. em. 50. a.
 14. eod. exp. 184. a.
 16. eod. em. et exp. 177. b.
 1. ad leg. Falcid. 373.
 29. §. 4. eod. exp. 374.
 64. eod. exp. 40. b.
 13. §. 1. 3. et 8. ad leg. Jul. de
 adulter. 203. b. 204. a.
 14. §. 3. eod. exp. 202. a.
 20. eod. exp. 201. a. b.
 24. pr. et §. 4. eod. 208. a. b.
 — in f. eod. 199. b.
 29. pr. et §. 2. 3. 4. eod. 208. a.
 30. eod. exp. 202. a.
 38. §. 5. eod. em. 207. b.
 Lex

- Lex 38. §. 8. eod. 205. a. Lex 21. eod. exp. 126. a. sq.
 44. §. 2. eod. 202. a. 23. eod. 109. b.
 1. §. 2. ad leg. *Ful. majestat.* 398. 26. eod. 93. a.
 7. §. 4. eod. exp. 182. b. 30. §. 4. eod. exp. 68. a.
 11. §. 1. ad leg. *Ful. de vi publ. em.* 190. b. 36. eod. exp. et em. 99. a.
 10. §. 1. ad leg. *Rhodiam de jactu.* 191. a. b. 66. §. 7. 8. 9. 10. eod. em. et exp.
 exp. et em. 239. b. sq. 122. a.
 16. de *administ. et per. tut.* exp. et em. 230. a. 78. §. 8. eod. 56. a.
 2. §. 7. de *administ. rer. ad civit. pert.* 50. a. 2. pr. ad *Senatusc. Vellej.* 34. a.
 5. eod. em. 31. a. 19. pr. de *Aedilit. edict.* 34. a. em. 11. b.
 22. pr. et §. 3. ad *municipalem.* exp. 222. a. b. 20. eod. 34. a.
 — §. 1. eod. 186. a. 23. §. 1. eod. em. 85. a.
 26. eod. 398. — §. 3. eod. 110. b. exp. 42. a.
 35. eod. em. 200. a. 56. eod. 36. a.
 17. §. 1. 2. de *adoptionib. et emancipat.* exp. et em. 48. b. 3. §. 1. de *alienat. jud. mut. caus. fact.* 10. a.
 1. §. 2. et 3. de *adquir., vel amitt. possess.* 111. a. 448. — §. 3. eod. em. et conciliatur cum
 — §. ult. eod. exp. 93. a. L. ult. D. de *oper. novi nunt.* et L. un. C. de *al. jud. mut. caus. fact.* 400. sqq.
 3. §. 1. et 3. eod. exp. et em. 112. a. 13. §. 1. de *annuis legatis.* 370.
 18. §. 2. eod. 448. 21. §. 4. eod. 36. a.
 49. §. 1. eod. em. 399. ult. §. 1. de *appellat.* 216. a.
 30. pr. de *adquir., vel omitt. hered.* 103. b. 1. ult. §. de *aqua quot. et aest.* 81. a.
 32. §. 1. eod. exp. 99. b. exp. et em. 426. 6. §. 2. arbor. *furt. caes.* exp. 194. b.
 86. pr. eod. em. et exp. 103. b. 13. de *auro, argento leg.* 420.
 7. §. ult. de *adquir. rer. domin.* 194. b. 25. §. 10. eod. 421.
 31. pr. eod. exp. 76. a. 29. §. 1. eod. exp. et em. 415.
 63. §. 3. eod. em. 230. b. 32. §. 1. eod. exp. 324.
 65. §. ult. eod. exp. 47. a. — §. 5. eod. 415.
 1. pr. ad *Senatusc. Maced.* exp. 233. a. 39. §. 1. eod. exp. et em. 415.
 9. §. 3. eod. exp. 68. a. 7. §. 3. de *bonis damnator.* em. 7. b.
 1. §. 8. ad *Senatusc. Tertull.* 59. a. 3. de *bonis eor., qui ante sent.* exp. et em. 41. b.
 1. §. 14. ad *Senatusc. Trebell.* exp. 402. sq. — §. 10. de *bonis libertor.* 131. a.
 — §. 16. eod. 109. a. — §. 15. sq. eod. 131. a.
 13. §. 5. eod. exp. 395. 13. eod. exp. et em. 131. a. sq.
 — §. ult. eod. exp. *ibid.* 19. §. 1. eod. 131. a.
 14. pr. eod. exp. *ibid.* 50. pr. eod. *ibid.*
 — §. 1. et 2. eod. em. 425. 6. inf. de *bonor. possessionib.* 298.
 — pr. et §. ult. eod. exp. 395. 1. pr. de *bonor. possess. contra tab.* 132. b.
 15. eod. *ibid.* — §. 9. eod. exp. 59. b.
 16. pr. eod. *ibid.* 3. §. 9. eod. 59. b.
 17. §. 6. eod. exp. 59. b. 1. §. 1. de *bonor. possess. secund. tab.* em. 429.
 — §. 8. eod. exp. 97. b. 3. §. de *Capite minutis.* 57. b.
 — in fine eod. *ibid.*
 7. pr. eod. exp. et em. 56. a. sq.
 10. eod. 247. a.
 4. de *Captiv. et postlim.* em. 50. a.
 Lex

Lex 19. §. 8. eod.	54. a.	Lex 17. eod.	exp. ibid.
1. pr. 3. §. 3. et §. 8. de Carbon. edict.	64. b.	24. pr. eod.	220. a.
1. de Censibus.	326.	30. eod.	117. a.
1. pr. et §. 14. de Cloacis. exp.	35. a.	40. §. 1. eod. exp. et em.	205. b. sq. em. 432.
5. §. 4. Commodat.	51. a.	5. §. 5. de deject. et effus.	409. exp. 410.
12. §. 1. eod. exp. et em.	199. b.	5. depositi.	311.
6. Communi divid.	14. b.	23. eod.	exp. 329. b.
7. §. 11. et §. 13. eod. exp.	205. b. 404.	24. et 26. eod.	456.
29. pr. eod.	exp. 14. b.	31. eod.	exp. 397.
20. de Compensationib.	em. 191. a.	fin. eod.	304.
1. §. 1. L. 3. pr. et §. 1. et L. 4. de Concubinis.	420.	1. §. 1. 2. 3. de distract. pign.	118. a.
7. pr. de condict. caus. dat. caus. non sec.	exp. 24. b. 29. b.	— §. 4. eod.	exp. et em. 117. b.
33. inf. de condict. indeb.	126. b.	23. de divers. regul. jur.	51. a.
65. §. 6. eod.	em. 423.	156. §. 1. eod.	exp. 401.
67. eod.	exp. 206. a.	167. §. 1. eod.	em. 30. b.
1. §. fin. et L. 2. §. 1. de condict. ob turp. vel inj. caus.	em. 304.	2. de divers. tempor. praescript.	exp. et em. 427.
3. de condit. et demonstrat.	22. a.	11. pr. eod.	exp. et em. 76. b.
9. eod.	370.	4. §. 26. de doli mali, et met. exc.	382.
10. pr. eod.	exp. et em. 308.	— §. ult. eod.	400.
16. eod.	exp. 369.	1. §. 2. de dolo malo.	em. 193. b.
22. eod.	118. b.	7. pr. eod.	exp. et em. 31. b.
27. eod.	216. a.	29. eod.	311.
38. eod.	107. a.	15. de donationib.	exp. et em. 84. b. sq.
39. §. 1. eod.	em. 30. b.	34. §. 1. eod.	em. 312.
61. eod.	370.	3. §. 9. de donat. inter vir. et uxor.	exp. et em. 44. b.
63. in pr. et §. 1. eod.	em. 118. b.	11. §. penult. eod.	exp. et em. 39. b.
72. §. 4. eod.	118. b.	15. eod.	45. a.
74. et 77. §. 2. eod.	ibid.	21. eod.	68. a.
81. pr. eod.	exp. 206. a.	33. eod.	45. a.
100. eod.	118. b.	— §. 1. eod. exp. et em.	45. a. sq.
101. §. 2. eod.	64. a.	35. §. 1. de donat. mort. caus.	443.
1. de condit. instit.	exp. et em. 21. b.	9. §. ult. de duob. reis constit.	exp. 68. a.
27. pr. eod.	exp. 21. b. 378.	16. eod.	402.
1. §. 1. de confirm. tut. vel cur.	60. a.	17. eod.	109. b.
— §. ult. eod.	60. b.	8. §. 1. de e. tendo.	em. 408.
6. eod.	exp. et em. 64. a.	1. §. ult. de effractorib.	312.
21. §. 2. de constit. pec.	exp. et em. 67. b.	20. de evictionib.	em. 306.
15. §. 1. de contrab. emt.	187. b.	26. eod.	exp. 127. a.
28. §. ult. eod.	exp. 127. a.	66. §. penult. eod.	exp. ibid.
39. §. 1. eod.	exp. et em. 40. b.	72. eod.	em. et exp. 411.
43. §. 1. eod.	187. b.	2. pr. de except.	exp. et em. 192. a.
16. §. 3. de curator. furios.	em. 206.	7. §. 1. eod.	200. b.
13. §. penult. de damn. infect.	202. b.	1. §. 1. ex quib. caus. maj.	103. a. 123. b.
16. eod.	exp. 395.	2. eod.	exp. et em. 123. a. sq.

Lex	8. eod.	123.b.	Lex	5. §. 1. de bis, quae poenae caus.	
	15. eod.	103.a.		rel.	exp. et em. 85.a.
	26. §. 2. eod.	398.		9. §. 2. eod.	80.a.
	— §. 9 eod.	103.a. 123.b.		9. §. 1. de bis, quae ut indign. auf.	
	28. pr. eod.	123.b.			370.
	36. eod.	69.a.		16. §. 1. eod.	exp. et em. 420.
	3. §. 3. de extraordinar. cognition.			5. §. 5. de bis, qui deiec. vel. effud.	
		exp. 59.a.			409.
	5. §. 3. eod.	exp. 182.b.		— §. 12. in f. 13. et ult. eod.	exp.
	7. de extraord. crimin.	312.			14.b. 409.
	3. famil. ercisc.	em. 305.		1. de bis, qui not. infam.	311.
	7. eod.	em. 306.			350.
	22. §. 5. eod.	exp. 181.a.		2. §. 2. eod.	em. 308.
	36. eod.	404.		6. §. ult. eod.	em. 311.
	37. eod.	exp. 40.a. et 404.		11. §. 2. et 4. eod.	350.
	31. §. 4. de feriis, et dilation.	25.b.		— §. 3. eod.	exp. 349.
	ult. eod.	em. 81.a.		21. eod.	138.a.
	4. §. 19. in f. de fideic. libert.	14.a.		23. eod. exp., et conciliatur cum	
	6. eod.	314.		Paulo Sent. 1. ult. §. 13.	349.sq.
	8. §. 1. eod.	exp. 13.b.		2. de bis, qui sui vel al. jur. sunt.	
	24. §. 21. eod.	127.b.			197.b.
	26. pr. eod.	exp. 127.b.		5. §. ult. de impens. in res dot. fact.	
	30. §. 1. eod.	exp. 403.			exp. 38.b.
	36. pr. eod.	403.		ult. de incend., ruina, naufr.	239.b.
	21. §. 3. in f. de fidejussorib. et mand.			1. pr. de injuriis.	em. 192.b. 219.a.
	dat.	exp. 40.b.		— §. 1. eod.	exp. et em. 67.b.
	39. eod.	em. et exp. 84.b.		5. §. 1. eod.	em. 139.b.
	49. pr. eod.	exp. et em. 200.b.		7. §. 2. eod.	exp. 138.a. em. 226.b.
	— §. 1. eod.	em. 182.a.		— §. 7. et 8. eod.	137.a. 139.b.
	ult. fin. regund.	455.		8. eod.	139.b.
	5. de fugitivis.	em. 309.		8. et 9. eod.	137.a.
	1. de furib. balnear.	em. 221.a.		15. §. 2. et 25. eod.	192.b.
	14. §. 16. de furtis.	exp. 222.a.		17. §. 2. eod.	138.a.
	46. pr. eod.	exp. 206.a.		— in f. eod.	em. 30.b.
	51. eod.	exp. 68.a.		— §. 3. eod.	exp. 138.b.
	10. §. 3. de gradib. et adfinib.	exp.		32. eod.	398.
		410.		34. §. 4. eod.	exp. 202.a. sqq.
	— §. 7. eod.	exp. ibid.		37. eod.	203.a.
	1. §. 3. de hered. instit.	exp. et em.		7. §. 7. de injust. rupt. irr. fact.	
		82.a. sq.		test.	exp. 42.b.
	6. §. ult. eod.	96.a.		12. pr. eod.	104.b.
	9. §. 20. eod.	18.a.		2. de in jus voc.	exp. 46.a. et 398.
	10. eod.	em. 309.		2. §. 1. de in litem jur.	215.b.
	40. eod. 104.b. em. et exp.	89.a. sq.		2. de inoff. testam.	21.b.
	41. eod.	90.a.		11. §. 3. de instit. act.	187.b.
	77. eod.	107.a.		27. §. 1. de instr. et instrum. leg.	
	20. §. 7. de heredit. petit.	19.b.			exp. et em. 325.a. sq.
	22. §. 6. eod.	71.b.		1. de interdict. et releg.	em. 241.a.
	1. de bis, quae in test. del.	em. 105.a.		6. de interr. in jur. fac.	97.a.
	— §. 3. eod.	exp. 99.b.		3. de itinere act. priv.	exp. 99.b.
	— §. 4. eod.	em. 97.a.		4. §. 4. eod.	407.
	2. pr. eod.	exp. 24.b. em. 105.a.		12. §. 2. de judiciis.	306.
				Lex	

Lex 19. § 2. eod.	em. 426.	Lex 47. §. 1. eod.	403.
39. eod.	exp. 306.	62. eod.	em. 124. b.
46. eod.	exp. <i>ibid.</i>	65. §. 2. et 3. eod.	427. exp. 428.
57. eod.	em. 427.	77. §. 12. eod.	exp. 377.
77. et 78. eod.	exp. 395.	88. §. 16. et 17. eod.	exp. et em. 122. b. sq. 377.
7. pr. et §. 1. de jure codicillor.	exp. et em. 121. b.	100. pr. eod.	405.
7. pr. de jure deliberandi.	exp. et em. 178. a.	1. de legat. et fid. III ^o .	exp. 87. b.
84. de jure dotium.	exp. 36. b.	— §. 6. eod.	em. 30. a.
13. pr. de jure Fisci.	71. a.	14. §. 2. eod.	25. b.
22. §. 2. eod.	em. et exp. 182. a.	33. pr. et §. 1. et 34. pr. et §. 1. et	41. pr. eod. 123. a.
28. eod.	exp. 100. a.	45. et 47. eod.	416.
45. eod.	42. a.	47. §. 1. eod.	exp. et em. 127. b.
1. de jurejur.	exp. 140. b.	49. eod.	exp. 235. b. 416. sqq.
14. et 16. eod.	exp. 202. b. 203. a.	55. §. 2. eod.	exp. 410.
21. §. 2. de jure patron.	131. a.	62. eod.	422.
3. et 4. de jurisdic.	exp. 396. sqq. 398.	69. pr. eod.	369.
3. §. 1. de jur. et fact. ignor.	187. b.	75. eod.	116. a.
5. eod.	em. 30. b.	79. §. 1. eod.	416.
6. eod.	187. b.	81. eod.	422.
9. §. 2. eod.	<i>ibid.</i>	100. §. 3. eod.	exp. 127. a.
1. de just. et jure.	exp. 395. 440.	102. pr. eod.	exp. et em. 111. b.
2. eod.	exp. 395.	3. pr. de lege Fabia de plagiar.	em. 50. a.
7. §. 1. eod.	65. a.	6. §. 2. eod.	exp. 247. b.
— §. ult. eod.	exp. 395.	6. §. 1. de lege Julia repetund.	32. a.
8. eod.	exp. <i>ibid.</i>	7. de legib., Senatusc.	440.
11. eod.	55. b.	32. §. 1. eod.	6. b.
17. de legationib.	50. a.	9. de liberat. legat.	exp. et em. 220. a.
20. de legatis, et fid. I ^o .	exp. et em. 115. b.	20. §. 1. eod.	exp. et em. 220. a.
32. §. 1. eod.	em. <i>ibid.</i>	28. §. 1. eod. conciliatur cum L. 31.	§. 2. eod. em. et exp. 219. b. sqq.
33. eod.	114. a. em. 115. b.	— §. 4. 6. 9. eod.	220. b. 221. a.
34. §. 1. eod.	exp. 114. a. sq.	31. §. 2. et 4. eod.	<i>ibid.</i>
37. pr. eod.	116. a.	11. de liber., et postum.	260. b.
— §. 1. eod.	exp. 115. b.	13. §. 1. eod.	exp. 96. a.
39. §. 1. eod.	exp. 68. a.	un. §. 2. de libert. universit.	exp. 93. a.
— §. 6. 7. 8. 9. 10. eod.	111. a. 116. a.	9. §. 5. locati, cond.	188. b.
40. eod.	exp. et em. 111. a.	51. pr. eod.	112. b.
54. §. 3. eod.	exp. 109. b.	61. §. 1. eod.	em. 306.
68. §. 3. et 4. eod.	exp. et em. 428.	10. pr. mandati.	229. a.
71. pr. eod.	exp. 115. b.	22. §. 11. eod.	em. 306.
116. eod.	109. a. exp. 374.	27. §. 2. eod.	306.
124. eod.	109. b.	34. pr. eod. conciliatur cum L. 15.	D. de reb. credit. 404.
21. de legat. et fid. II ^o .	404.	44. eod.	exp. 402.
33. in pr. eod.	109. a.	3. de manumissionib.	exp. 16. b.
34. §. 3. eod.	exp. 105. b.		Lex
43. §. 1. et in f. eod.	115. b. 116. a.		
45. §. 1. eod.	116. b.		

Lex	4. §. 5. eod.	206. a.	Lex	2. §. 31. eod.	exp. et em. 9. a.
	29. pr. eod.	16. b.		— §. 36. eod.	371.
	7. de manumiss. testam.	411.		— §. 38. eod.	316. 435.
	17. pr. eod.	21. a.		— §. 44. eod.	em. 304.
	44. eod.	375.		— §. 46. eod.	304.
	ult. pr. eod.	21. a.		— §. 47. eod.	exp. et em. 241. a.
	7. 8. 17. 23. eod.	8. a.		1. §. 1. de pactis.	61. a.
	1. de migrando.	exp. 403.		17. 19. 21. eod.	395.
	37. §. 1. de minorib.	202. a.		21. §. 1. eod.	exp. 395.
	28. de mort. caus. donat.	em. 305.		30. §. 1. eod.	305.
	1. §. 8. in f. de mortuo infer.	exp. 127. b.		49. eod.	exp. 314.
	3. de natalib. restit.	252. b.		4. pr. de pecul.	em. 226. a.
	1. §. 3. naut., caup., stab. em. et	exp. 350. sq.		3. §. 6. de penu leg.	388.
	5. §. 1. eod.	230. b.		— §. 9. eod.	em. et exp. 435.
	31. §. 4. de negot. gest.	em. 309.		8. §. 3. de pignor. act.	em. 304. sq.
	1. 2. 21. §. 2. et ult. de noxalib.	action.		9. §. 2. eod.	456.
	24. eod.	exp. et em. 190. a.		26. §. 1. de pignor. et bypoth.	em. et exp. 303. sq.
	25. de obligat. et act.	137. a.		32. eod.	403.
	52. pr. et §. 8. eod.	exp. 141. a. sq.		1. de poenis.	22. b.
	7. §. 3. de obseq. par. et patr. praest.	exp. 202. b.		2. pr. eod.	58. a.
un.	§. 2. de offic. Conf.	12. b.		8. §. 6. eod.	59. a. 237. b.
	5. de off. ejus, cui mand. est jurisd.	398.		9. §. ult. eod.	exp. 22. b.
un.	pr. de off. Praef. Praet.	em. 408.		10. eod.	236. a.
	3. §. 2. de off. Praef. Vig.	em. 31. a.		15. §. 8. eod.	exp. et em. 181. b. sqq.
	1. pr. de off. Praef. Urb.	246. b.		18. eod.	184. a.
	— §. 4. eod.	179. b.		20. eod.	exp. 134. a.
	6. §. 7. de off. Praesid.	exp. et em. 187. b. sq.		27. §. 1. eod.	exp. 127. b.
	12. eod.	exp. et em. 415.		28. pr. et §. 1. eod.	460.
	14. eod.	exp. et em. 211. b. sqq.		— §. 12. eod.	exp. 239. a.
	19. §. 1. eod.	exp. 99. b. et 344. sq.		39. eod.	em. 399.
	2. §. 1. de off. Procons. et Legati.	8. a.		2. et 3. §. 1. de popul. act.	409.
	4. §. 5. eod.	exp. 195. b.		penult. §. 1. eod.	410.
	7. eod.	8. b.		1. §. 6. de postulando.	460.
	26. pr. de oper. libertor.	exp. 318.		11. de praescri. verb.	190. a.
	1. §. 2. de oper. nov. nunt.	400.		1. et 2. de probat.	259. a.
	5. §. 10. eod.	em. 399. sq.		8. eod.	exp. 24. b.
	— §. 14. eod.	203. a.		26. eod.	exp. 99. b.
ult.	eod. conciliatur cum L. 3. §. 3.			8. pr. de procurat.	exp. 426.
	D. de alienat. jud. mut. caus. fact. et L. un. C. eod. tit.	401.		2. §. 1. pro emtore.	em. 426.
	1. de orig. juris.	em. 305.		7. §. 4. eod.	em. 53. b.
	2. §. 5. et 12. eod.	em. 441.		3. §. 2. pro socio.	exp. et em. 314.
	— §. 18. et 19. eod.	em. 408.		17. pr. eod.	exp. et em. 129. b.
	— §. 20. et 27. eod.	65. a. 435.		23. §. 1. in f. eod.	exp. 391.
				24. eod.	392.
				29. §. 2. eod.	exp. 425.
				30. eod. em., et conciliatur cum §. 2.	
				1. de societate.	388. sqq.
				52. §. 2. eod.	em. 307.
				— §. 3. eod.	exp. 346.
				— §. 4. eod.	392.
				69. eod.	em. 426.
					Lex

- Lex 81. *eod.* exp. et em. 35. *b. sq.*
 3. *pro suo.* em. 426.
 2. *de proxenet.* 42. *b.*
 1. pr. et §. 6. *de publican.* exp. et
 em. 216. *a. b.*
 1. *de public. judic.* 32. *a.*
 2. *eod.* 460.
 7. *eod.* 32. *a.*
 9. *eod.* 206. *b.*
 1. pr. *quae in fraud. credit.* 307.
 10. pr. *eod.* em. 307.
 — §. 6. *eod.* exp. 403.
 — §. 10. *eod.* exp. *ibid.*
 — §. penult. *eod.* 307.
 21. *eod.* exp. 314.
 1. §. 23. *de quaestionib.* em. 31. *a.*
 — §. ult. *eod.* em. 31. *a.*
 8. §. 1. *eod.* exp. 22. *a.*
 14. *eod.* exp. *ibid.*
 3. et 5. §. 1. *quando dies legator.*
 109. *a.*
 19 §. 1. *eod.* em. 30. *b.*
 — §. 2. *eod.* em. et exp. 31. *a.*
 21. pr. *eod.* em. 103. *a.*
 20. *quemadm. serv. amitt.* em. 407.
 4. *quib. ad libert. procl. non lic.* exp.
 67. *b.*
 7. §. 2. *quib. mod. pign. vel hyp. solv.*
 243. *b.*
 13. in f. *quib. mod. ususfr. vel us.*
amitt. 20. *a.*
 5. §. 2. *qui, et a quib. manum.* exp.
 99. *b.*
 9. §. 1. *eod.* 206. *b.*
 8. *qui potiores in pign.* 100. *a.*
 21. pr. *eod.* *ibid.*
 8. §. 5. *qui satisd. cog.* 202. *b.*
 2. et 6. pr. *qui sine manum.* 27. *b.*
 16. *b.*
 5. §. 1. *quis ordo in possess. serv.*
 em. 182. *a.*
 2. *qui test. fac. poss.* 21. *b.*
 14. *eod.* 87. *b.*
 17. *eod.* 21. *b.*
 20. §. 5. *eod.* exp. et em. 32. *a. sq.*
 — §. penult. *eod.* 83. *a.*
 21. pr. *eod.* *ibid.*
 1. §. 2. *quod legatorum.* 109. *a.*
 1. pr. *quod vi aut clam.* 187. *a.*
 307.
 — §. 5. *eod.* 187. *a.*
 Lex 3. §. 7. et 8. et L. 4. *eod.* exp. 187. *a.*
sq.
 22. pr. *eod.* 194. *b.* em. et exp.
 195. *a.*
 15. *ratam rem haberi.* exp. 314.
 2. §. 2. *de reb. credit.* 404.
 3. *eod.* 423.
 9. §. 8. *eod.* em. 305.
 15. *eod.* exp.; et conciliatur cum L.
 34. pr. D. *Mandati.* 404.
 10. *de reb. dub.* 370.
 24. *eod.* exp. et em. 370.
 5. §. 1. *de reb. eor., qui sub tut.*
 em. et exp. 310.
 32. §. 13. *de recept., qui arbitr. re-*
cep. exp. 68. *a.*
 2. §. 3. *de re judic.* 123. *b.*
 13. §. 1. *eod.* exp. 402.
 21. *eod.* exp. et em. 36. *a. sq.*
 22. §. 1. *eod.* exp. 36. *b.*
 49. pr. *de rei vindic.* exp. et em.
 34. *a. b.*
 50. *eod.* 116. *b.*
 68. *eod.* exp. 215. *b.* 406.
 2. §. 9. *de religios. et sumt. fun.*
 em. 381.
 12. §. 1. *eod.* 381.
 14. §. 4. *eod.* exp. 456.
 — §. 7. *eod.* exp. et em. 381.
 40. *eod.* em. 381.
 43. *eod.* 372.
 44. *eod.* em. 57. *a.*
 3. §. 1. *de re milit.* exp. 40. *b.*
 4. §. 1. *eod.* em. 460.
 36. *de ritu nupt.* em. 226. *a.*
 47. *eod.* exp. 249. *a.*
 1. §. 23. *de Senatusc. Silan.* 41. *b.*
 — §. 28. *eod.* em. 243. *a. sq.*
 1. §. 1. in f. *de separation.* 314.
 3. pr. *de sepulchro viol.* exp. 98. *b.*
eod. et §. 1. *eod.* exp. et em. 381.
 3. §. 4. *eod.* 380.
 38. *de servit. praed. rust.* 428.
 14. §. 9. *de servo corrup.* exp. et em.
 68. *a.*
 1. *si cui plus, quam per leg. Fal-*
cid. lic. 126. *b.*
 1. pr. et §. 1. *si ex noxal. caus. ag.*
 exp. 178. *b.*
 5. *eod.* exp. et em. 179. *a.*
 ult. *si ingenuus esse dic.* 201. *b.*
 VVV 3 Lex

- Lex 20. pr. *si mensor fals. mod. dix.* exp. 132. b.
 3. *si pars hered. pet.* exp. 413. exp. et em. 424. *sqq.*
 10. eod. em. 309.
 2. pr. *si quis cautionib., in jud. sist. caus. fact., non obt.* em. 257. a.
 4. pr. et §. 1. eod. 460.
 un. *si quis jus dic. non. obt.* exp. et em. 405. *sqq.*
 57. pr. *de solutionib.* exp. 402.
 — §. 1. eod. 402.
 17. *solutio matrim.* 36. b.
 22. §. 7. 3. 9. eod. exp. et em. 43. b. *sq.* et 235. b.
 24. §. 5. eod. exp. 196. a.
 7. *de statu hominum.* 134. b.
 13. eod. exp. 206. b.
 17. eod. 88. b.
 4. §. 1. *de statu liberis.* exp. et em. 21. a.
 6. §. 3. eod. exp. 22. b.
 20. §. 3. eod. exp. 24. a.
 28. pr. et 29. pr. eod. 22. a.
 29. §. 1. eod. exp. et em. 22. b. *sq.*
 34. §. 1. eod. exp. 24. a. b.
 39. §. 1. 2. 4. eod. 67. b.
 1. §. 4. *de suis et legit. hered.* em. 59. a.
 3. §. 1. *de supellect. leg.* 393.
 — §. 2. eod. exp., et conciliatur cum Paulo Sent. 3. 6. 67. 392. *sqq.*
 2. *de Termino moto.* 245. a. exp. 310. 381.
 6. *testam. quemadm. aper.* 372.
 16. pr. *de testam. tut.* 64. a.
 30. eod. exp. 377.
 1. pr. *de testam. milit.* 87. a. exp. et em. 86. b. *sq.*
 13. §. ult. eod. exp. 221. b.
 17. §. 2. eod. exp. 96. b.
 40. pr. eod. 298.
 3. §. 5. *de testib.* 32. a. 228. a.
 4. eod. 31. b.
 15. eod. 32. a.
 16. eod. 223. b.
 17. eod. 137. a.
 21. §. 3. eod. exp. et em. 224. b. *sq.*
- Lex 6. *de transactionib.* exp. 372. *sq.*
 9. §. 3. eod. exp. 221. b.
 51. eod. exp. 404.
 15. pr. *de trit., vino, vel ol. leg.* exp. et em. 215. a. 400.
 1. *de tutelis.* exp. 57. a.
 6. §. 2. eod. 60. b.
 14. 15. eod. exp. et em. 53. b.
 9. §. 4. *de tut. et rat. distr.* exp. et em. 239. a.
 1. §. ult. *de Verbor. obligat.* exp. et em. 15. b.
 35. §. ult. eod. exp. et em. 424.
 104. eod. 24. a.
 135. §. 2. eod. exp. 68. a.
 137. §. 2. eod. exp. et em. 200. a.
 12. pr. *de verbor. signif.* exp. 409. *sq.*
 42. eod. exp. 219. a.
 53. pr. eod. 10. a. 178. b. 259. b. 373.
 94. eod. 404.
 101. §. 2. eod. exp. 359.
 103. eod. 404. 460.
 120. eod. 10. a. 373.
 135. eod. em. 424.
 164. §. 1. eod. exp. 112. b.
 179. eod. 336.
 183. eod. em. 233. b.
 195. §. 1. eod. 18. b.
 — §. 2. eod. em. 311.
 206. eod. 215. a.
 239. §. 2. eod. 221. a.
 — exp. 200. b.
 1. et 4. *unde legitim.* 133. b.
 4. §. 27. *de usucap. et usurpat.* exp. 397.
 23. pr. eod. em. 34. b.
 4. §. 1. *de usu et habit.* 383.
 10. eod. exp. et em. 247. a.
 — §. 4. eod. exp. 247. b.
 12. §. 1. eod. exp. et em. 383. *sqq.*
 ult. *de usu et usufr.* exp. et em. 68. a. *sq.*
 1. §. 3. *de usufr. adcresc.* 114. a.
 — §. 3. 5. 6. *usufr. quemadm. cav.* 388.
 13. §. 1. *de usuris.* exp. 232. b.
 1. §. 2. *ut ex lege Senat.* 133. b.
 Lex

Lex	11. pr. ut in possess. leg. eat. exp.	Libro 3. Titulo	6. §. 69.	422.
	et em. 181. a.		— — 80.	exp. 41. b.
	1. §. 3. de vulg. et pupill. substit.	— — 4.	1. — 7.	122. a.
	116. a.		— — 13.	exp. 206. a.
	1. §. 1. in f. eod.		1. §. 14.	exp. 245. a.
	— §. 4. eod.		— — 17.	74. a.
	— §. 7. eod. exp. et em.		5. — 3.	212. a.
	— §. 9. eod.		— — 6.	em. 41. a.
	37. eod.		7. — 3. 4.	223. b. 441.
Papianus in Responsis.			8. — 22.	exp. 106. a.
Titulo 5. exp. et em.	137. a. b. 138. a.			263. a.
	139. a.		9. — 1.	442.
— 6.	exp. 212. a.		12. — 1.	14. a. 17. a.
— 7.	exp. et em. 198. b.		ult. — 4.	20. b.
— 19.	em. 33. b.	— 5.	3. — 5.	exp. 41. b.
— 43.	12. a. exp. 37. a.		— — 6.	exp. et em.
Papias.	em. 341. 458. 459.			238. b.
Paulus Grammaticus.	297.		4. — 8.	em. 312.
Paulus (Julius) in Receptis Sententiis.			— — 10.	137. a.
Libro 1. in pr.	exp. 222. b.		— — 15.	exp. 194. a.
— Titulo 16. §. un.	exp. et em.		— — ult.	236. a.
	244. b.		5. pr.	398.
— — 19. §. 1.	375.		7. §. 1.	444.
— — 21. §. 4.	exp. 456.		10. — 1.	42. a.
— — — §. 6. 10. 12.	380.		11. — 6.	em. 312.
	381.		12. — 7. 8.	182. b.
— — — §. 13.	exp. 245. a.		15. — 1.	228. b.
conciliatur cum L. 23. D. de his qui			— — 5.	exp. 223. b.
not. inf.	349. sq.		21. — 1.	exp. 249. a. b.
— 2. — 1. §. 1.	203. a.		— — 4.	250. a.
— — 16. — un.	392.		23. — 1.	177. a.
— — 20. — 1.	420.		— — 3.	exp. 184. a.
— — 21. — 3.	exp. et em. 59. b.		— — 8.	exp. 188. b.
— — — 12.	exp. 68. a.		— — 12.	exp. 400.
— — 23. — 3.	44. b.		— — 15. sqq.	249. b.
— — 26. — 2.	201. a.		— — 16.	exp. 405.
— — — 4.	207. b.		— — 18.	250. a.
— — — 7.	208. b.		— — ult.	exp. 188. b.
— — 27. — 2.	55. a.		25. — 1.	31. b. 223. b.
— 3. — 1. — un.	exp. et em. 64. b.		— — 2.	224. a.
— — 2. — 2.	exp. 131. a.		37. — un.	exp. 140. a.
— — 4. — 2.	exp. 87. b.	Persius.		413.
— — — 5.	87. b.	Petronius. 225. b. 232. a.	exp. 380.	em.
— — — 10.	em. 9. a.			381.
— — — 12.	87. b.	Petrus Diaconus, v. Diaconus.		
— — — 13.	83. a.	Pervigilium Veneris.		469.
— — — ult.	102. b.	Phaedrus.		240. b.
— — 6. — 5.	18. a.	Plato.		321.
— — — 6.	exp. 116. a.	Plautus. 40. a. 98. a. b. 101. b.	exp. 180. b.	
— — — 67. exp., et con-		229. a. 333. exp. 341. exp. 352. exp.		
ciliatur cum L. 3. §. 2. D. de supell.		381. 385. 397. 414. 417. 418. 420.		
leg.	392. sqq.		422. 446. 447.	
			Pli-	

Plinius. em. 72. b. exp. et em. 120. b. 124. b.
137. a. 140. a. exp. et em. 225. b. 253. a.
320. 372. 377. em. et exp. 380. 386.
em. 413. 433. em. et exp. 437. 449.
464.

Poëta vetus incertus. 235. b. 373. 422.

Pollux. (Julius) 446. exp. 447.

Pomponius Mela. 180. b. 225. b. em.
429.

Priscianus. 82. b. 250. a. 333. 374. 417.
468. 470.

Probus, (Valerius) v. Valerius.

Propertius. exp. 52. b. 310.

Ptolemaeus. 231. b.

Publius. 346.

Q.

Quintilianus. 44. b. 58. a. b. 85. b. 136. b.
375. 389. em. 467.

R.

Regularum Fragmentum, v. Fragmentum.

Ripuariorum leges, v. Lex.

S.

Salica lex, v. Lex.

Salomon. 440.

Salvianus. 95. a.

Sallustius. 180. b. 247. b. 317.

Sarisberiensis, (Joannes) v. Joannes.

Saxenspiegel. 467.

Saxonum lex, v. Lex.

Scaniae lex, v. Lex.

Scholiaſtes Basilicorum. 56. b.

————— Euripidis. 446.

————— Horatii. 375.

————— Lucretii. 464.

————— Terentii. 333.

————— Theophili. 8. a.

Seneca. em. 317. in *Apocolocuntosi* saepius
em. 338. sq. exp. 348. 420. 421. em.
425. 470.

Servius. 25. a. 40. a. 59. a. 98. b. 112. b.

181. a. 195. b. 255. a. exp. 264. a. em.

297. 326. 358. 374. 386. 394. 400.

418. 420. 421. 422. 425. 429. 437. 440.

443. 444. 447. 457. 459. 464. 466.

467. 470.

Servii glossae, v. Glossae.

Smyrnenſe foedus, Smyrnenſia decreta. exp.
335.

Spartianus. em. 230. b. 325. exp. 347.
exp. 352. bis em. et exp. 361. sq.
427.

Statius. exp. 417.

Stephanus Byzantinus. 360.

Strabo. 94. a. 95. a.

Suetonius. 27. b. 86. b. 87. a. 225. b.

237. a. em. 259. a. 263. b. 301. 308.

339. exp. 358. 372. em. 390. 413.

421. exp. et em. 436. 455. exp. 460.

470.

Suidas. 44. b. 328. exp. 429. 449.

Sulpicius Severus. 212. a. em. 436. sq.

T.

Tabularum XII. lex, v. Lex.

Tacitus. 241. b. 357.

Terentius. 258. b. exp. 310. 330. exp. 332.

333. 389. 397. 411. 418. 419. saepius

em. et exp. 432. sq. 457. 470.

Tertullianus. 41. b. 58. a. b. 209. a. 246. a.

248. b. 249. b. exp. 251. a.

Theodosianus Codex, v. Codex.

Theophilus. exp. 5. a. 8. a. 12. a. 13. a.

18. a. 19. a. b. 20. a. 25. b. 88. a.

90. a. exp. 132. a. 376. 377. 386. 390.

459.

Tibullus. em. et exp. 430.

Transſſalanica Statuta. 350. 451. 459.

V.

Valerius Flaccus. 466.

————— *Maximus.* exp. et em. 186. a. 319.

320. 372. exp. et em. 434.

————— *Probus.* passim. em. 350.

Varro. em. et exp. 77. a. 83. b. 244. a.

335. em. 354. 355. 360. 374. 386. em.

et exp. 394. exp. 444. sq. em. 454. em.

et exp. 469. sqq.

Velavica Statuta. 75. a. 452.

Vellejus Paternulus. 345. bis exp. 346.

exp. et em. 348.

Victor, (Aurelius) v. Aurelius.

Virgilius. 98. b. 323. 370. 375. 393. exp.

394. 400. 418. 425. 430. 437. exp. 440.

443. 447. 457. 471.

Vitruvius. 341.

Vivianus. 390.

Ul.

INDEX AUCTOR., LEG. ET FRAGM., VETER. 529

Ulpiani Fragmenta ex libro singulari Regularum, cum commentariis perpetuis ad ea.

_____	Titulo	3.	§.	3.	204. a.
_____	_____	5.	§.	3.	203. a. 467.
_____	_____	6.	§.	13.	exp. 442.
_____	_____	11.	§.	3.	316. 376.
_____	_____	_____	§.	12.	182. b.
_____	_____	_____	§.	14.	373.
_____	_____	12.	§.	7.	exp. 224. b.
_____	_____	16.	§.	1.	442.
_____	_____	20.	§.	2. et 9.	376.
_____	_____	21.	§.	un.	375.

<i>Ulpianus</i>	Titulo	24.	§.	1.	374. sq.
_____	_____	_____	§.	25.	338.
_____	_____	25.	§.	1.	exp. 375.
_____	_____	28.	§.	1.	exp. 333.
<i>Vopiscus.</i>					180. b.

W.

Wisigothorum lex, v. Lex.

Z.

Zacharias.

440.

INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM. 531

- 257.b. 300. 303. 304. 305. 307. 309.
314. 315. 402. 403. 410. 411. 426. 433.
Bignonius. (H.) 234.a. 238.a. 440. 449.
451. 452.
Boebart. (Samuël) 260.a. 462. 463.
Bobnius. (Joannes) 195.b.
Bondam. (Petrus) 80.a. 98.a. 184.b.
185.a. 313. 345. 382.
Bonnet. (Carolus) 387.
Bos. (Lambertus) 41.a.
Boubierius. (J.) 353. 355. 356. 358.
359.
Branchu. (Balth.) 33.a. 73.b. 76.a. 197.a.
Brencman. (Henricus) 11.b. 33.a. 94.a.
218.b. 298. 302.
Briffonius. (Barnabas) 58.a. 122.a. 139.b.
140.a. 196.a. 199.a. 204.b. 209.b.
217.a. 227.b. 229.b. 232.a. 247.a.
249.a.b. 250.a. 257.a.b. 311. 313.
370. 375. 397. 399. 422. 426. 432.
442. 460.
Brodaeus. (Petrus) 397.
Brouckbustus. (Janus) 310.
Broun. (Samuël) 175.a.
Burgius. (Petrus) 8.a. 36.b.
Burmmanus. (Petrus) 9.a. 41.a. 45.b. 51.a.
69.b. 81.b. 241.b. 265.a. 310. 389.
466.
Buxtorf. (Joannes) 462.
Bynkershoek. (Cornelius van) 7.b. 14.b.
15.a. 24.b. 30.a. 36.a. 38.a. 41.a.
42.a. 43.b. 54.a. 57.a. 58.a. 62.b.
68.b. 72.a. 76.a. 82.a. 83.b. 84.b.
85.b. 90.a. 99.b. 100.b. 104.a. 116.b.
134.b. 179.b. 184.a.b. 186.b. 205.b.
206.b. 215.a. 216.a.b. 224.b. 236.b.
239.a. 240.a. 257.b. 300. 303. 304.
307. 308. 318. 346. 349. 350. 359.
368. 374. 376. 381. 389. 391. 393.
395. 396. 405. 413. 416. 421. 424.
425. 427. 428. 429. 432. 437. 460.
461.

C.
Cange. (Carolus Dufresne du). 7.a. 75.b.
76.a. 140.b. 244.a. 252.b. 444. 451.
453.
Cannegieter. (Henricus) 4.a. 6.a. 8.b.
10.b. 12.b. 13.b. 24.b. 25.a. 27.a.
30.a. 33.a. 38.a. 49.a. 53.a. 89.b.
93.b. 94.a.b. 95.a. 98.b. 101.a. 105.b.
119.b. 175.b. 182.a. 187.a. 194.a.
195.b. 235.a. 242.b. 261.b. 326. 355.
390. 417. 421. 438. 445. 448.
Cannegieter. (Hermannus) 4.b. 6.b. 7.a.
25.b. 28.a. 29.a. 49.b. 51.b. 86.a.
98.a. 112.b. 116.b. 117.b. 139.b.
175.b. 176.a. 177.a. 185.a. 191.b.
192.b. 194.a. 198.a. 202.a. 204.a.
205.b. 206.a. 217.a. 218.a.b. 229.b.
232.a. 242.a. 246.b. 251.a. 254.b.
262.a. 309. 310. 315. 323. 389. 390.
400. 413. 431. 449.
Carpzovius. (Benedictus) 110.a.
Casaubonus. (Isacus) 43.b. 135.a. 326.
419. 421. 425.
Catharinus. (Nicolaus) 37.a. 39.b. 41.a.
57.a. 119.a. 129.b. 195.a. 196.b.
199.b. 206.b. 225.a. 233.b. 306. 309.
359. 381. 384. 401. 402. 403. 407.
423. 424.
Cellarius. (Christophorus) 231.b.
Charondas. (Ludovicus) 3.a. 4.a. 8.b.
19.b. 37.b. 58.b. 63.b. 81.a. 88.a.
89.b. 92.b. 129.b. 132.a. 135.b. 186.b.
404.
Clericus. (Joannes) 2. 342. 362.
Coccejus. (Joannes) 40.b.
Colerus. (Matth.) 6.a. 26.b. 47.a.
Collesio. (Vinc.) 466.
Colvius. (Petrus) 110.b. 326.
Columna. (Hieronymus) 355. 394. 399.
467.
Conradi. (Franciscus Carolus) 7.b. 341.
413. 440.
——— (*Joannes Ludovicus*) 30.a.
216.a.
Conringius. (Hermannus) 140.b.
Constantinaeus. (Jacobus) 56.a. 58.b. 80.b.
83.a. 120.b.
Coqueus. (L.) 95.a.
Corfinus. (Ed.) 303.
Crispinus. (Jo.) 29.a.
Crusius. (Georgius Conradus) 28.a. 90.a.
346. 347.
Cujacius. (Jacobus) 4.a. 8.a. 16.b. 36.a.
59.b. 70.a. 84.b. 88.a. 89.a.b. 92.b.
99.a. 100.a. 104.a. 107.a. 109.b.
113.b. 114.b. 117.b. 120.b. 132.a.b.
136.b. 179.a. 184.b. 191.a. 229.b.
235.b. 236.a. 240.a. 297. 298. 301.
XXX 2 303.

532 INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM.

303. 306. 309. 313. 351. 375. 384.
386. 389. 395. 404. 414. 420. 426.
458.

D.

Dacarius. (Andreas) 397.
Davissius. (Jo.) 319. 320. 358. 405.
468.
Dausquius. (Claudius) 85.b.
Decius. (Phil.) 110.a.
Delrio. (Martinus) 344.
Dempsterus. (Thomas) 421.
Devarius. (Matthaeus) 41.a. 125.b.
Drakenborch. (Arnoldus) 42.a. 45.b.
52.a. 79.a. 389.
Duker. (Carolus Andreas) 4.b. 6.a. 7.b.
9.a. 12.b. 15.a. 29.a. 37.a. 38.b.
41.b. 69.b. 70.a. 91.b. 98.b. 181.a.
201.b. 220.a. 225.b. 240.a. 247.b.
261.b. 304. 356. 374. 385.
Duirfema. (Petrus) 12.a. 22.a. 23.a.
70.a. 85.a. 115.b. 117.b. 220.a.
Dumay. (Paulus) 416.
Dumbar. (Gerhardus) 452.

E.

Eck. (Cornelius van) 40.a. 84.b. 89.b.
127.a. 326. 426. 427.
Eckbardus. (Christianus Henricus) 300.
302. 303. 451.
——— (*Joannes Georgius*) 140.b.
Elmenborstius. (Gebhardus) 230.a. 468.
Erasmus. (Desiderius) 237.a. 469.
Ernstius. (Henricus) 299.

F.

Faber. (Antonius) 19.b. 40.b. 52.b. 68.a.
79.a. 100.b. 104.a. 109.b. 126.b.
215.b. 406. 408.
——— (*Basilus*) 461.
——— (*Petrus*) 4.a. 25.b. 37.b. 38.b.
61.b. 89.a. 102.b. 110.b. 114.a. b.
120.b. 131.a. 174.a. b. 234.b. 245.a.
257.b. 312. 370. 385. 420.
Fabrettus. (Raphaël) 25.a. 416.
Fabricius. (Joannes Albertus) 299. 300.
445.
Fabrottus. (Carolus Hannibal) 133.b.

Fellenberg. (Daniel) 49.b. 431.
Fornerius. (Radulphus) 6.a. 12.b. 28.a.
49.a. 63.a. 84.b. 93.b. 103.a. 127.a.
129.b. 139.a. 184.b. 195.a. 219.a.
300. 301. 302. 326. 371. 427.
——— (*Gulielmus*) 386. 387.
Forster. (Valentinus Gulielmus) 4.b. 12.b.
91.b. 127.b. 197.a. 302. 314. 396.
399. 461.
Freberus. (Marquardus) 88.b. 90.a.
190.b. 193.b. 216.b. 373. 427.
Freinsbemijs. (Joannes) 328.
Funccius. (Joannes Nicolaus) 10.a. 39.b.
110.b. 316. 320. 374. 375.

G.

Galvanus. (M. Aurelius) 384.
Gaudentius. (Paganinus) 417.
Gebauer. (Georgius Christianus) 302.
Gesner. (Joannes Matthias) 136.b. 384.
Goclenius. (Rudolphus) 98.b.
Goebel. (Joannes Gulielmus de) 297.
298.
Goens. (R. M. van) 33.a. 53.a. 379.
Goefius. (Wilhelmus) 420.
Gordonius. (Franciscus Marsius) 109.b.
Goris. (Lambertus) 75.b.
Gothofredus. (Dionysius) 41.b. 44.a. 51.b.
85.b. 91.a. 119.a. 123.a. 141.b. 182.b.
206.a. 225.a. 258.b. 262.a. 299. 327.
377. 382. 404. 407. 409. 425. 438.
465. 469.
——— (*Jacobus*) 3.a. b. 4.b. 6.b.
26.a. 51.b. 52.a. b. 65.a. 67.a. 71.b.
128.a. 252.a. 260.a. 313. 315. 351.
388. 414. 445. 458. 459.
Graevius. (Joannes Georgius) 40.a. 254.a.
312. 341. 354. 358. 436. 452.
Gravina. (Janus Vincentius) 4.b.
Gronovius. (Jacobus) 435.
——— (*Joannes Fredericus*) 353.
429. 435.
Grotius. (Gulielmus) 4.b.
——— (*Hugo*) 32.a. 37.a. 59.b. 97.b.
101.a. 103.a. 126.b. 131.b. 181.b.
191.b. 235.b. 297. 381. 415.
Gruppen. (Christianus Ulricus) 28.a. 49.b.
89.a. 466.
Gruterus. (Janus) 265.b. 298. 300. 311.
327. 329. 341. 362.
Gu-

INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM. 533

Gudelinus. (Petrus) 372. 138.b. 182.a. 226.a. 307. 314. 382.
Gulielmius. (Joannes) 354. 395. 402.
Gundling. (Nic. Hier.) 90.a. *Jungius.* (Joannes Henricus) 302.
Gutberletb. (T.) 389. *Justus.* (Petrus Paulus) 247.b. 249.a.
Gutberius. (Jacobus) 186.a. 205.b. 206.a. 250.a. 378.
 210.b. 252.a. 341. 342. 379.

K.

H.
Haloander. (Gregorius) 22.b. 64.a. 81.b. *Kilianus.* (Cornelius) 450.
 103.a. 105.b. 141.a. 180.b. 187.a. *Klotzius.* (Christianus Adolphus) 318.
 196.b. 225.a. 304. 312. 381. 396. 319. 322. 323. 324. 325. 327. 336.
 426. 428. *Koen.* (Gysbertus) 205.a. 225.a. 349.
Hambergerus. (Laurentius Andreas) 181.a. *Kortie.* (Gottlieb) 91.b. 225.b.

L.

Hanaccius. (Christianus) 467.
Heineccius. (Joannes Gottlieb) 4.b. 26.b.
 27.a. 29.a. 56.a. 61.b. 66.b. 67.a.
 68.b. 70.a. 71.b. 73.b. 128.b. 219.a.
 222.a. 233.a. 300. 301. 310. 357.
 368. 374. 376. 420. 426. 439. 451.
Heinsius. (Nicolaus) 414.
Hemsterbusius. (Tiberius) 447.
Heraldus. (Desiderius) 37.a. 58.a. 91.a.
 127.a. 181.a.b. 191.b. 215.b. 230.a.
 329. 381. 393. 411. 413. 421. 427.
 468. 470.
Heumannus. (C. A.) 302.
Hofman. (Conradus Philippus) 63.a. 66.a.
 70.a.
 ——— (Joannes Gulielmus) 26.b. 30.b.
 75.b. 85.a. 105.b. 191.a. 193.b. 208.b.
 229.b. 298. 300. 306.
Hommelius. (Carolus Ferdinandus) 453.
Hoop. (Joannes Nanning van der) 88.b.
Hotomannus. (Franciscus) 40.b. 195.a.
 233.a. 378. 400. 448.
Huber. (Ulricus) 45.b. 404. 406.
 ——— (Zacharias) 54.b. 84.b. 100.a.
 114.a.
Hugo a Porta. 64.a. 212.b. 225.a. 306.
 396.
 ——— (Hermannus) 302.
Husmanus. (Franciscus) 126.a.

M.

Majansius. (Gregorius) 16.b. 20.b. 48.b.
 119.a. 247.b.
Manutius. (Paulus) 358. 398.
Marcilius. (Theodorus) 56.a. 96.b. 108.a.
 259.a. 400.
Marckart. (Joannes Guilielmus) 4.b. 9.a.
 12.a. 23.a. 30.b. 31.a. 33.a. 37.a.
 39.a. 40.a. 41.a. 42.b. 54.a.b. 55.b.
 56.b. 57.a. 68.a. 96.b. 98.a. 112.b.
 118.b. 198.a. 215.a. 219.a. 226.a.
 227.a. 261.b. 312. 381. 382. 392. 396.
 411. 413. 414.
Martinius. (Matthias) 359. 446.
Mascovius. (Gotfridus) 4.b. 126.b. 401.
Matthaeus. (Antonius) 28.b. 191.a. 219.a.
 311. 447. 459. 467.
Maurus. (Marcus Vertranius) 26.a. 27.b.
 54.a. 69.b.
 Ma.

534 INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM.

- Mazochius.* (*A. S.*) 448. 454.
Meerman. (*Gerhardus*) 3.a. 4.a. 6.b.
 9.b. 11.a. 16.b. 19.b. 26.b. 35.b.
 37.b. 40.a. 46.a. 48.a. 49.b. 60.a.
 63.a.b. 69.a. 70.b. 71.a. 72.a. 80.b.
 94.a. 106.a. 116.b. 120.b. 122.a.
 129.b. 132.a. 134.a. 135.b. 299.
Melanchton. (*Philippus*) 259.b.
Menagius. (*Aegidius*) 42.b. 70.a. 130.a.
 206.b. 208.b. 371. 394. 469.
Mercerius. (*Joannes*) 38.b. 46.b. 298.
Merenda. (*Antonius*) 104.a.
Merillius. (*Emundus*) 12.b. 64.a. 67.a.
 114.a. 140.b.
Micyllus. (*Jacobus*) 327.
Mieris. (*Franciscus van*) 453.
Mollerus. (*Adrianus Nicolaus*) 178.b.
 199.a. 215.b. 241.b. 261.b.
 ——— (*Daniel*) 41.b. 109.a.
Montfaucon. (*Bernardus de*) 362.
Morhoff. (*Daniel Georgius*) 302.
Muratorius. (*L. A.*) 41.a. 61.b. 73.a.
 190.b. 194.a. 265.b. 445.
Muretus. (*Marcus Antonius*) 318.

N.

- Nannius.* (*Petrus*) 413. 436.
Natalis Alexander. 462.
 ——— *Comes.* 205.b.
Nesfink. (*Christophorus*) 451.
Nettelbladt. (*Daniel*) 175.a. 326.
Nicolai. (*Joannes*) 302.
Nizolius. (*Marius*) 205.a. 359.
Noodt. (*Gerhardus*) 14.a. 16.b. 19.b.
 35.a. 38.b. 42.b. 50.a. 53.b. 59.a.
 62.a. 64.a. 69.b. 79.a. 84.a. 90.b.
 104.b. 125.b. 127.b. 131.b. 134.b.
 138.b. 140.b. 178.a. 180.a. 182.a.
 184.b. 196.b. 219.a. 221.b. 233.a.
 235.b. 239.a. 303. 372. 388. 399.
 404. 406. 455. 456.
Noordkerk. (*Hermannus*) 7.b. 9.a. 12.b.
 19.b. 26.b. 27.a. 28.b. 29.a. 38.b.
 40.a. 46.a. 48.a. 51.b. 56.a.b. 62.a.
 70.b. 88.b. 99.b. 100.b. 103.a. 118.b.
 181.b. 182.b. 188.a. 193.a. 209.a. 212.a.
 303. 414.

O.

- Oldendorp.* (*Joannes*) 406.

- Otto.* (*Everhardus*) 4.b. 18.a. 19.b.
 25.a. 48.a. 54.a. 56.a. 57.a.b. 62.b.
 63.b. 76.a. 86.a. 89.a. 90.a.
 101.a.b. 102.a. 110.b. 116.b. 126.a.
 130.a.b. 132.a. 133.b. 137.a. 140.b.
 202.b. 203.a. 318. 382. 384. 387.
 400. 412. 413. 417. 427. 448.
Oudendorp. (*Franciscus*) 390.

P.

- Pacius.* (*Julius*) 29.b.
Pantagathus. (*O.*) 469.
Papillonius. (*Tb.*) 113.b. 114.a.
Paraeus. (*Philippus*) 181.a. 227.b.
Paschalius. (*Carolus*) 320.
Perizonius. (*Jacobus*) 21.b. 40.a. 55.b.
 95.b. 112.a. 182.b. 328.
Perottus. (*Nicolaus*) 37.a.
Perrenonius. (*Petrus*) 22.a. 36.b. 193.b.
 225.a. 318. 406. 420.
Petit. (*Joannes*) 357. 438.
Philander. (*Guilielmus*) 384.
Pierson. (*Joannes*) 214.b.
Pignorius. (*Laurentius*) 297. 335. 419.
 421. 422. 427.
Pitboeus. (*Franciscus.* 443. 449. 451.
 ——— (*Petrus*) 7.a. 46.a. 47.b. 58.b.
 137.a. 138.a. 175.a. 185.a. 193.a.
 195.b. 197.b. 217.a. 218.a. 229.b.
 232.b. 233.b. 235.b. 239.a. 260.b.
 261.a. 263.a. 264.a. 436.
Polletus. (*Franciscus*) 4.b. 397. 399.
Popma. (*Aufonius*) 38.a. 41.a. 98.b.
 110.b. 139.a. 180.a.b. 219.a. 232.a.
 258.b. 259.b. 264.b. 374. 386.
Porta. (*Hugo a*) v. *Hugo.*
 ——— (*Joannes Baptista*) 302.
Pratejus. (*Pardulpbus*) 220.b.
Pulvaeus. (*Adrianus*) 89.a.
Putman. (*J. L. E.*) 39.b. 41.b. 45.a.
 50.b. 55.b. 67.a. 71.b. 105.b. 116.b.
 118.b. 216.a. 350. 390. 428.

R.

- Raderus.* (*Matth.*) 466.
Raevardus. (*Jacobus*) 58.a. 177.a.
Regius. (*Gilbertus*) 47.a. 387.
Reinesius. (*Theodorus*) 259.b. 341. 416.
Reinoldi. (*Bernardus Henricus*) 206.a.
 233.b. 298. 299. 326.
Reitz.

INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM. 535

<i>Reitz.</i> (<i>Foannes Fredericus</i>) 40.a. 46.b.	324. 350. 373. 374. 399. 400. 408.
<i>Retez.</i> (<i>J. F. de</i>) 89.b.	435.
<i>Rbenanus.</i> (<i>Beatus</i>) 339.	<i>Schulting.</i> (<i>Antonius</i>) 3.a. 4.a. 7.a.
<i>Rbodiginus.</i> (<i>Coelius</i>) 384.	14.a. 16.a.b. 18.a. 19.b. 25.a. 29.a.
<i>Riccius.</i> (<i>Adamus</i>) 29.a. 41.a.	33.b. 34.b. 40.b. 41.a. 44.b. 47.a.
<i>Rigaltius.</i> (<i>Nicolaus</i>) 320. 346.	54.a. 56.a.b. 61.b. 62.a. 64.a. 68.b.
<i>Ritter.</i> (<i>Foannes Daniel</i>) 25.b. 300. 301.	76.b. 77.a. 79.a. 82.a. 84.a. 88.a.b.
313. 314. 435. 455.	89.a. b. 93. b. 94.a.b. 95. b. 96. b.
<i>Rittersbusius.</i> (<i>Conradus</i>) 95.b. 203.a.	102.a. 107.a. 119.a.b. 120. b. 124.a.
239.a. 245.a. 313.	129. b. 133. a. 134.a. 137.a. 175.a.b.
<i>Robertus.</i> (<i>Annaeus</i>) 58.a. 372.	177.a.b. 179.b. 182.b. 192.a. 194.a.
——— (<i>Foannes</i>) 117.b.	195.a. 203.a. 204.a. 216. b. 226. b.
<i>Rooy.</i> (<i>Antonius de</i>) 15.a. 50.a. 53.a.b.	228.b. 231. b. 233. b. 236.a. 238. b.
111. b. 329. 330. 331. 332. 415. 466.	239. a. 251. b. 254. b. 258. a. 260. b.
<i>Röver.</i> (<i>Matthias</i>) 6.b. 7.a. 11.b. 16.b.	263.a. 302. 303. 371. 372. 376. 377.
17.a.b. 39.b. 115.a. 116.b. 119.b.	393. 395. 400. 406. 414. 427. 456.
122.b. 129.a. 138.b. 238.b. 313. 456.	461.
458.	——— (<i>Foannes</i>) 370.
<i>Rucker.</i> (<i>Foannes Conradus</i>) 118.b. 220.a.	<i>Schwartzius.</i> (<i>Cbr. Gotl.</i>) 302.
302. 304. 428.	<i>Scioppius.</i> (<i>Caspar</i>) 35. a. 45. b. 57.a.
<i>Ruffardus.</i> (<i>Ludovicus</i>) 60.b. 64.a. 123.a.	68.a. 81.a. 99.a. 110.b. 137.b. 139.a.
225.a. 307.	177. b. 181. a. 182. b. 230. a. 304. 352.
<i>Rutgersius.</i> (<i>Fanus</i>) 110.b.	385. 394. 411. 412. 426.
<i>Rutilius.</i> (<i>Bernardus</i>) 4. b.	<i>Scipio Gentilis.</i> 45. a. 225. a.
<i>Ryquius.</i> (<i>Theodorus</i>) 422.	<i>Seldenus.</i> (<i>Foannes</i>) 335. 449.
<i>Rygerbos.</i> (<i>Franciscus</i>) 36.a. 40.a. 62. a.	<i>Siccama.</i> (<i>Sibrandus</i>) 448. 467.
79.a. 90.b. 112.b. 127.b. 138.b. 182.a.	<i>Sigonius.</i> (<i>Carolus</i>) 140.a. 259.a. 398.
190.a. 221.b. 235.b. 260.b. 308. 350.	<i>Someren.</i> (<i>Faannes van</i>) 110. a.
426.	<i>Spanhemius.</i> (<i>Ezechiel</i>) 88.b. 313.
S.	<i>Steckius.</i> (<i>Foannes</i>) 89. b. 302. 387.
<i>Salmasius.</i> (<i>Claudius</i>) 58.a. 69.b. 139. a.	<i>Stegerus.</i> (<i>Adrianus</i>) 326.
194.a. 361. 374. 414. 437. 445. 466.	<i>Stewechius.</i> (<i>Godescalcus</i>) 422. 468. 470.
<i>Sanctius.</i> (<i>Franciscus</i>) 20.a. 21.b. 95. b.	<i>Strauchius.</i> (<i>Foannes</i>) 29. b. 100. b. 247. a.
137. b. 250. a. 374. 389. 394.	400. 422.
<i>Sande.</i> (<i>Fredericus a</i>) 75. b.	<i>Struchtmeyer.</i> (<i>Fodocus Foannes</i>) 41. b.
——— (<i>Foannes a</i>) 109. a. 371.	122. b. 137. b. 138. a. 194. a. 311. 312.
<i>Scaliger.</i> (<i>Fosephus</i>) 304. 389. 469.	347. 350.
<i>Schedius.</i> (<i>Elias</i>) 378.	<i>Strykius.</i> (<i>Samuel</i>) 162. a.
<i>Schefferus.</i> (<i>Foannes</i>) 209. b. 329. 339.	<i>Sueno.</i> (<i>Andreas</i>) 451.
429. 445. 463.	<i>Surdus.</i> (<i>Nicolaus</i>) 110. a.
<i>Scheltinga.</i> (<i>Gerlacus</i>) 49. a.	T.
<i>Schomaker.</i> (<i>Fodocus</i>) 261. a. 265. b. 451.	<i>Tabor.</i> (<i>Foannes Otto</i>) 184. b.
<i>Schottelius.</i> (<i>Fustus Georgius</i>) 448.	<i>Taurellus.</i> (<i>Laelius</i>) 85. a. 99. a. 128. a.
<i>Schottus.</i> (<i>Andreas</i>) 439. 464.	206. a. 305. 312.
<i>Schrader.</i> (<i>Foannes</i>) 465.	<i>Thomasius.</i> (<i>Jacobus</i>) 376.
<i>Schraffert.</i> (<i>Foannes</i>) 54. b. 75. b. 78. b.	<i>Tilius.</i> (<i>Foannes</i>) 4. a. 128. b.
110. b. 127. b. 196. b. 198. a. 452. 467.	<i>Tollius.</i> (<i>Jacobus</i>) 354. 359.
<i>Schroder.</i> (<i>Gerhardus</i>) 12. b. 48. b. 81. b.	<i>Tomasinus.</i> (<i>Philippus Jacobus</i>) 449.
101. a. 106. a. 108. b. 195. a. b. 206. a.	<i>Torrentius.</i> (<i>Laevinus</i>) 94. b. 407. 413.
212. b. 222. a. 226. a. 305. 308. 318.	424. 470.
	Toul-

536 INDEX SCRIPTORUM RECENTIORUM.

Toullieu. (*Petrus de*) 4.b. 84.b. 138.b. 427.
 Trekel. (*Albertus Dietericus*) 199.b. 207.b. 232.a.
 Triller. (*Daniel Wilbelmus*) 317. 318. 416.
 Tritemius. (*Joannes*) 298.
 Trotz. (*Christianus Henricus*) 302. 384.
 Turnebus. (*Adrianus*) 297. 312. 346. 394. 413. 421. 469.
 Tursellinus. (*Horatius*) 48.a. 54.b. 359.
 Tuschus. (*Dominicus*) 110.a.
 Tydeman. (*Meinardus*) 326.

V.

Valentinus. (*Michael Bernardus*) 195.b.
 Valesius. (*Hadrianus*) 95.a.
 Vasquius. (*Ferdinandus*) 376.
 Vecbner. (*Daniel*) 9.a. 20.a. 43.b. 44.a. 91.b. 111.b. 137.b. 199.a. 220.a. 221.b. 255.a. 370. 415.
 Venema. (*Hermannus*) 176.a. 188.a. 209.a. 217.b. 218.a. 223.a. 228.a. 234.a. 238.a. 246.a. 248.a. 254.b.
 Verburg. (*Isacus*) 316. 328. 339. 360.
 Verbeyk. (*Henricus*) 20.a. 24.b.
 Vicat. (*Beatus Philippus*) 326. 461.
 Vigerus. (*Franciscus*) 41.a.
 Vincentius. (*Antonius*) 225.a.
 Vinnius. (*Arnoldus*) 220.b.
 Voet. (*Joannes*) 109.a. 406.
 Vonck. (*Cornelius Valerius*) 9.a. 67.a. 86.a. 87.b. 139.a. 206.a. 222.a. 317. 359. 408. 425. 436.
 Voorda. (*Jacobus*) 35.a. 40.b. 48.b. 76.b. 104.a. 120.b. 124.a. 177.b. 178.a. 197.a. 216.b. 307. 390. 403.

Vorstius. (*Joannes*) 12.a. 67.a. 77.a. 118.b. 320. 348. 436.
 Vossius. (*Gerardus Joannes*) 85.a. 95.b. 98.b. 137.b. 196.b. 225.b. 259.b. 297. 298. 299. 341. 374. 394. 397. 429.
 Ursaius. (*Sertorius*) 302.
 Ursinus. (*Fulvius*) 358. 360.
 Vrybof. (*Hubertus Gregorius van*) 24.b. 25.b. 37.b. 41.a. 50.b. 61.a. 86.a. 99.b. 105.b. 125.a. 138.b. 177.a. 179.a. 208.b. 221.b. 309. 405.

W.

Wachendorff. (*Cornelius Antonius van*) 50.a. 67.b. 125.a. 127.b. 139.a. 311. 409.
 ———— (*Joannes Carolus van*) 4.b.
 Walker. 359.
 Waltberus. (*Joannes Ludovicus*) 302. 304. 305. 313. 319. 320.
 Water. (*Joannes van de*) 7.b. 15.b. 23.a. 31.a. 38.b. 48.a. 56.b. 79.a. 97.a. 117.b. 193.a. 220.a. 226.a. 232.b. 240.a. 305. 309. 318. 346.
 Weitzius. (*Joannes*) 235.b.
 Wesel. (*Abrabamus van*) 110.a.
 Wibelius. (*Joachim*) 54.b.
 Wieling. (*Abrabamus*) 5.a. 18.a. 20.a. 48.a. 56.b. 60.a. 80.a. 93.b. 112.a. 114.b. 115.b. 130.a. 215.a. 265.b. 302. 303. 310.
 Wolfius. (*J. C.*) 40.b.
 Wollius. (*Christophorus*) 326.

Z.

Zafius. (*Udalricus*) 384.

ADDENDA

A D D E N D A

ET

E M E N D A N D A.

Quod absente me inpressa sunt haec Commentaria, veniam, spero, conciliabit erratorum typographicorum. Paucissima, quae, dum indices confeci, deprehendere datum est, sic corrigas.

IN TEXTU.

Pag. 17. Lin. 2. lege modo

IN NOTIS.

Pag. 18. Col. 1. Lin. 41. adde: et Noster Tit. 24. §. 16.

— *36. Col. 1. Lin. 18. in quo loco Larcium Euripianum mavult Menagius Amoenit. pag. 178.*

— *45. Col. 1. Lin. 23. Confer Notium Cap. 4.*

— *54. Col. 2. Lin. 7. lege adde et Lin. 12. dubito num*

— *58. Col. 1. Lin. 11. de poenis debitorum obaeratorum uberrime egit Hotomannus in Quæst. Illustr. Cap. 26.*

— *Col. 2. Lin. 28. Caecilii*

— *Lin. 40. persuasurum*

— *59. Col. 2. Lin. 15. sed et*

— *60. Col. 1. Lin. antepenult. L. 1. §. 1. D.*

— *63. Col. 1. Lin. 18. Pubertas etiam ex jure Saxonico videtur aestimata fuisse ex inspectione corporis. Vid. Saxenspiegel Lib. 1. art. 42. pag. 107.*

— *67. Col. 2. Lin. 12. L. 39. §. 1. et 4. D.*

— *68. Col. 1. Lin. 12. L. 14. §. 9. D.*

— *69. Col. 2. Lin. 15. unici*

— *73. Col. 1. Lin. 18. Praesentia, et naturalis possessio quatenus requiratur in transferendo dominio, inquit Hotomann. Ill. Quæst. Cap. 12.*

Pag. 78. Col. 2. Lin. 10. Scripsit de argumento hoc impeditissimo J. F. Gronovius ad Salmasium. Vide Syllogen Epist. Vir. Ill. Tom. 2. pag. 548. sq.

— *Lin. 32. Distinguit Jus Velavicum Cap. 24. art. 1. inter alienationem rerum immobilium factam coram Praefecto supremo, den Officier, camque, quae instituitur coram duobus viris judicialibus, Gerichtsluyden, quos rei soli possessores, Geërfsden, appellat idem Cap. 28. art. 1.: illam nominat gerichtelyken, hoc est judicialiter, factam, puta, coram Praefecto, sedente quasi in judicio, ac pro tribunali.*

— *85. Col. 2. Lin. 36. faceſſit*

— *94. Col. 1. Lin. 5. Μειλητον Διδυμαι exstat in marmore antiquo, Septimio Citharoedo posito, quod exhibet Jo. Seldenus in Marmor. Arundell. pag. 34., intellige agonem sacrum Apollini Didymaeo celebrari solitum.*

— *95. Col. 1. Lin. 14. Smyrnae*

— *98. Col. 2. Lin. 16. De ques pro qui adde notas ad Ennii fragmenta pag. 1. et 229. de quis pro quae v. ibid. pag. 9. 136. et 331.*

— *109. Col. 1. Lin. 45. de legat. 20.*

— *131. Col. 1. Lin. 7. L. 3. §. 15.*

— *133. Col. 2. Lin. 6. unde legitimi.*

— *134. Col. 2. Lin. ult. Adde Hotomann. Ill. Quæst. Cap. 38.*

— *139. Col. 2. Lin. 29. Dolg vulnus significare veteribus Germanis, Frisiisque, dolk pugionem, notat Siccama ad leg. Fris. ad inscript. Tit. 22.*

— *177. Col. 1. Lin. 23. quae, et Lin. 37. L. 3. §. 5. D.*

— *179. Col. 1. Lin. 17. nam et*

— *180. Col. 2. Lin. 1. eum jure jubete*

Yyy

Pag.

- Pag. 180. Col. 2. Lin. 4. Quid si ita potius corrigamus? *ut homicidam certum suppliciorum jure jubete affici*, hoc est, jubete puniri reum, ut homicidam talem, quo de dubitari neutiquam potest, non modo occidisse eum, sed et voluntate sua, adeoque dolo malo, percussisse, ea poena, eo supplicio, quod res, hoc est, perpetratum homicidium, exigit, factoque congruum est. Quod si itaque in honore aliquo positus sit homicida, deportari debet, si sit secundo gradu, capite est puniendus, v. L. penult. D. ad L. Corn. de sicar., adde L. 3. §. 5. eod. Quod pro *servum* reposui *certum*, ducem habeo Nobiliss. Vonckium in *Obs. pag. 34.*
- 185. Col. 1. nota b. Virile esse, et in antiquis lapidibus frequentissimum *Agathonis* nomen observarunt Commentatores ad Petronii *Sat. Cap. 74.*
- — Col. 2. Lin. 16. Quid si rescribas, *ep. m.*, vel *e. m.* exponas *epistola missa*, hoc est, verba consultationis, vel epistolae Procuratoris consulentis, sicuti in sequentibus est, *verba rescripti*? Hoc constat ex Probo, et Diacono, *ep. m.* notare *epistolam missit*. Magno quoque idem docet, apud quem corrupte exhibetur *epistola missit*.
- 186. Col. 1. Lin. 18. Idem *experientia*, et *excellencia tua*, *gravitas*, et *laudabilitas vestra*, aliis notis scripta fuisse ostendit.
- — Col. 2. Lin. 10. *Inimicitiam* poni casu singulari, demonstrarunt jam Nonius et Gellius *Lib. 19. Cap. 8.* Confer notas ad Ennii fragmenta *pag. 303.*
- 190. Col. 2. Lin. penult. Pro omni instrumento Latinos *telum* dixisse docet Salmas. in *Plin. Exercit. pag. 943.*
- 196. Col. 1. Lin. 4. §. 1.
- 199. Col. 1. Lin. 5. *Eum* pro *cum* optime legi posse ostendit Celeberr. Tjldeman in *Dissert. de Ulpio Marcello pag. 75.*
- — Col. 1. Lin. 6. Pro *invidia* Idem *l. c. p. 85.* substituit *in invita*, quo loco et de lectione reliquorum hujus §. verborum erudite, ut solet, disputat. Alii alia. In *vidua* quod noluerint, quae probabilis est Pithoei emendatio, in causa est Cujacii conjectura, quam plerique certissimam accipiunt, in L. 22. §. 1. D. ad L. *Ful. de adulter.*, qui pro his Papiniani, in *accusationem viduae filiae non habet pater jus praecipuum*, mutat, in *occisionem*: exponam potius: pater filiam viduam non accusat jure patris, sed extranei, quandoquidem eam in potestate non habet. Dubitari possit, an itaque patri eandem ob rationem denegari debeat potestas occidendi filiam viduam adulteram? legis verba si sequaris, non licere dicendum est, interpretatione tamen Prudentium obtinuisse videtur, ut et ad viduam extendatur. Marcellus certe licito jure id fieri existimavit.
- Pag. 201. Col. 2. Lin. 20. *Deditus* et *deditivus* permisceri docet Jos. Wasse in *Sallust. Jugurth. Cap. 35.*
- 204. Col. 2. Lin. 16. Aliorum opiniones de verbo *respondit*, in Pandectis saepissime obvio, proposuit M. Tjldeman in *Ulp. Marc. pag. 60.*
- 205. Col. 2. Lin. 36. *evictus*
- 207. Col. 1. Lin. 9. *colore*
- 240. Col. 2. Lin. 10. Eodem modo *sapientes mulierum*, pro *sapientes mulieres* Hebraice dici *Proverb. 14. c. 1.*, aliaque ejusmodi locutionis exempla exstare quamplurima apud Hebraeos, Graecos, et Latinos scribit Jo. Clericus de *Art. Crit. Part. 2. Sect. 1. Cap. 12. num. 22.* Confer Scioppium in *Verosim. Lib. 3. Cap. 1.*
- 249. Col. 2. Lin. 29. CT. RAE.
- 251. Col. 1. Lin. 19. Sicuti *hi* pro *ii*, ita *hiis*dem pro *iis*dem saepe poni notavit Jo. Arntzenius ad *Aurel. Victor. Epit. Cap. 41. num. 2.*
- 252. Col. 2. Lin. antepenult. *Ornatus* et *ordinatus* confundi solere demonstravit Idem ad *Pacatum pag. 39.*
- 265. Col. 2. Lin. 18. *probatas*
- 310. Lin. 1. Cicero appellat *periclitationem*, de *Nat. Deor. Lib. 2. Cap. 64.* Nostri dicunt *proeve*, *proefneming*.
- Pag. 318. Lin. 16. Idem de *Nat. Deor.*

3. 24. Si medicus sciat, eum aegrotum, qui JUSSUS SIT vinum sumere.

— 322. Lin. 26. Spartianus in *Aelio Vero* in pr.: in hac statione, quam temperas. Scio, temperare Remp. institutis, dici a Cicerone, pluraque ejusmodi exstare apud alios, simpliciter ita poni temperare, pro moderari, regere, dubito. Levissima mutatione reponam, neque tamen invito obtrudam, cui tu imperas. Idem *ibid.* Cap. 6. alio sensu vocem usurpavit: volens videri quod tristia verba temperasset. Hoc, credo, voluit Spartianus: ominosa verba, quae de Aelio Vero fuerat elocutus, Adrianus publice voluit ostendere, poenitere se dixisse, probareque, non adeo tristi sensu se accepisse, quo retulerat ea Praefectus.

— 324. Lin. 9. Ita continente habitare exstat in tabulis Heracleënsibus, a Mazochio publicatis, pag. 324.

— — Lin. 15. Eadem ellipsis locum habet in τοῖς οὖν οὐκ ἐν λόγῳ, quae simpliciter nonnunquam ponuntur, aliquando disjunguntur. v. Oiscl. ad *Caesum Inst. Lib. 2. Tit. 10. §. ult.*, et Schulting. ad *Paul. Sent. 2. 31. 10.*, add. Putman. in *Interpr. pag. 137.*, quo loco egregie explicat verba L. 52.

§. 2. D. pro socio: pretium enim operae artis est velamentum, per operae, artisve. Pari modo intelligenda videntur haec Frontini de re agraria in praefat.: et si in parvo, in aliqua cessasse videamur parte. Interpretor: in re non multi ponderis, aut in alia qua parte. Non necessarium itaque, ut cum R. Keuchenio inferamus aut.

Pag. 333. Lin. 17. Pro erga, sensu bono, frequentissime usurpavit Cicero: ita de *Nat. Deor. Lib. 1. Cap. 2. fides adversus Deos. Ibid. Cap. 41. pietas adversus Deos, justitia adversum Deos*, alibi.

— — Lin. 32. malo

— 382. Lin. 13. dele MSS.

— 398. Lin. ult. impedito

— 427. Lin. 12. Cicero *Epist. ad divers. Lib. 9. Ep. 24. num. 9.* interpretatur concoenationes. Adponam locum egregie opportunum: illi, inquit, puta Graeci, συμπόσια, aut συνδείπνια, id est computationes, aut concoenationes, nos convivium.

— 428. Lin. ult. Isidorus *Lib. 19. Cap. 1.*

— 432. Lin. ult. Sortio pro sortior est in tabulis Heracleënsibus, a Mazochio propositis, pag. 324. ubi v. Maittaire.

Ulpianus, Domitius,

Fragmenta libri singularis regularum et incerti Auctoris collatio legum
Mosaicarum et Romanarum

Trajectum ad Rhenum 1768

4 J.rom.f. 85

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10520167-7